Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ TÜRKÇE SÖZCÜKLERİN KÖKEN BİLGİSİ SÖZLÜĞÜ

SanalBaba

Gülensoy, Tuncer

Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: (tarihi – yaşayan Türk lehçeleri (şiveleri/dilleri), Anadolu ağızları ve Altay dilleri ile karşılaştırmalı): (etimolojik sözlük denemesi) / Tuncer Gülensoy.— Ankara: Türk Dil Kurumu, 2007.

2. c. (595 s.); 24 cm.— (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 911)

Bibliyografya var.
ISBN 978-975-16-1973-0

1. Sözlükler, Türk Dili-Etimoloji I. k.a.

403

SanalBaba

Türk Dil Kurumu Yayınları

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ TÜRKÇE SÖZCÜKLERİN KÖKEN BİLGİSİ SÖZLÜĞÜ

-Etimolojik Sözlük Denemesi-

II

(O-Z)

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

Ankara, 2007

SanalBaba

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Türk Dil Kurumu Yayınları: 911

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ
TÜRKÇE SÖZCÜKLERİN
KÖKEN BİLGİSİ SÖZLÜĞÜ
O-Z
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

*

İnceleyenler:
Prof. Dr. Mustafa CANPOLAT
Prof. Dr. Halil ERSOYLU

*

Kapak Tasarımı:
Hangar Marka İletişimi ve Reklam Hizmetleri

*

Baskı:
Türk Hava Kurumu Basımevi
Tel: (0312) 341 90 60
Belgegeçer: (0312) 384 51 03

*

Birinci Baskı: Ankara, Kasım 2007
Baskı Sayısı: 2000 adet
ISBN: 978-975-16-1973-0
ISBN TAKIM: 978-975-16-1970-9

*

Türk Dil Kurumu Yayınları
Atatürk Bulvarı 217, 06680 Kavaklıdere / Ankara
Telefon: (0312) 428 61 00
Belgegeçer: (0312) 428 52 88
Genel Ağ: http://tdk.org.tr

*

5846 sayılı yasaya göre
eserin tüm yayın, tercüme ve iktibas hakları
Türk Dil Kurumuna aittir.

SanalBaba

2. IX. 1930

Millî his ile dil arasın
daki bağ çok kuvvetlidir.
Dilin millî ve zengin
olması millî hissin in-
kişafında başlıca müessirdir.
Türk dili, dillerin en zengin
lerindendir; yeter ki bu dil,
şuurla işlensin..

Ülkesini, yüksek istik-
lâlini korumasını bilen
Türk milleti, dilini de
yabancı diller boyunduru-
ğundan kurtarmalıdır.

Gazi M. Kemal

SanalBaba

-O-

o[1] (ünl.) 'Başına getirildiği cümlenin anlattığı duyguyu belirtir'

o[2] (zm.) 'Tekil 3. kişi zamiri'
~ o (Az., Kzk.)
ul (Bşk., TatK.)
ol (Kzk., Trkm.)
sol (Kzk.)
al (Kırg.)
u (Özb., Uyg.)

O (> U)
[*S*+]**O**(>u, a)**L**

Kerkük Türkçesinde:
odı~odu = odur
oğada~oğata~oğarta~oğartana;
onca~oncana = o kadar
Çar. ***oğaççа***; Er. ***o ğader***;
Kif. ***onca***; Tez. ***Oğaça***
onda = o zaman
onıyçı~oniyçi~oniçi =onun için
onnan = ondan (*KrTS*, 276)

oaz (hlk.), bk. **üvez**

oba '1. Göçebelerin konak yeri; 2. bu konak yerinde konaklayan göçebe halk veya aile'
= OT. ***oba*** (DLT)
< ****ōpa*** 'köy' (T. Tekin)
An.ağl.: ***oba*** '1. yabancı' (*DS.IX*, 2359); '2. beş on evli köy; 3. mağaza; 4. yazın koyunların yatması için ovalarda yapılan çevresi çitle kaplı yer, ağıl; 5. konuk olarak bir yere gitme, gezme' (s. 3259); ***obacı*** 'evde oturmayıp sık sık gezen kimse'; ***obada*** 'komşuluk'
~ ōba (Trkm.)
oba (Nog., Blk., Kzk.)
obā (Şor., Sag.)
obō (Kırg.)
obo (Kırg., Kum., Tel.)
oboğo (Alt.)
ovā (Tuv.)

Ō(>o)**B**(>v)**A**(>o, ō)
+*ĞO*

= Moğ. ***obağa*** 'yığın, taş yığını'

Tü. ***oba*** > **Ar., Fars., Kürt.** *oba~*
obe (*FKT*, 74); *oba koçeran* 'göçebeler obası' (*DAO*, 362)

Eren (*TDES*, 303): 'Kökenini bilmiyoruz.'

obacılık 'Göçebelik'
< ***oba+cı+lık***
~ obaçılığ (Az./ağl., *ADL.II*, 425)

obart-[(hlk.) 'Bir şeyi olduğundan çok göstermek, abartmak'
< ***ob*** 'yansıma'+***ar-t-***
An.ağl.: ***obart-, ofart-, ofurt-, öbert-*** (*DS.IX*, 3260)

obruk '1. İç bükey, konkav; 2. içinde su biriken çukur yer,doğal kuyu'
= OT. ***opri*** 'çukur, dere' (DLT)
~ ***owruğ, oğraġ, oğruġ***

[***obruġ/opri*** 'yarık, vadi' ~ ***oprak*** 'yıpranmış, parçalanmış' < ****opra-*** 'eskimek, yıpranmak' (> **Mac.** *apró* 'ufak, ufacık'; **Rus.** *ovrág* 'dere, vadi' (*TDES*, 303)

< **** hōpur-*** 'oymak, aşındırmak'+ ***-(u)k***

[> ****obur-*** (~ ***opur-***)[< ****op-*** 'kopmak'] + ***-(u)k***]

TT.: OBRUK+(LU)
An.ağl.: ***obrul-, obrula-, oburula-, oyrul-***'yer kaymak' (*DS.IX*, 3260); ***oburuk*** 'köşe, dönemeç' (s. 3261); ***opran*** 'kayan toprak'; ***opruk*** '1. zindan; 2. yokuş; 3. taşlık, kayalık yer; 4. engebeli yer; 5. ovalarda akarsuların içine akıp kayboldukları delikler; 6. volkanik kuyu' (s. 3285); ***opruk*** 'kopmuş kaya parçası'; ***obruk, orbuk, opruk*** 'çöken, kayan toprak; küçük çukur; dağlar ve tepeler arsındaki derin ve büyük çukurlar' (s. 3261)
~ hopruk (Hlç.)
opurul- 'çökmek' (Trkm.)

Eren (*TDES*, 303): < **** obur-*** (~ ****opur-***) + ***-(u)k***
Ayrıca bk. Räsänen (*V*, 358, 508)
Clauson (*ED*, 90)

SanalBaba

obur 'Gereğinden çok yemek yiyen, doymak bilmeyen (kimse)'
< * ***ōpur*** [< **ōp-* ~ *öp-* 'hüpürdeterek içmek'(DLT); yutmak']
< *ōp- + -(u)r
TT.: OBUR+(CA/LAŞ-/LAŞMA//LUK)
An.ağl.: ***obur*** '1. evcil hayvanların geceledikleri çevresi çitsiz ve duvarsız kuytu yer;
2. hortlak'; ***oburlu*** 'boğazına düşkün' (*DS.IX*, 3261)
~ obur (Kırg.)
oburu açık (Özb.)
obır (Nog., Kzk.)
ubır (Bşk., TatK.: 'efsanevî yaratık')
[> **Rus.** *upır'*] (*TDES*, 303)
opkur (Uyg.)
vupăr (Çuv.)

O(>U)B(<P)[*K*]U(>I)R

= Moğ. ***obur*** 'Aussehen, Äussres' (*KWb.*, 292)
= *opkan* (Uyg.)
ġarıngulu (Az.)
tamaksav (Kzk.)
sorğok (Özb.)
yebtoymäs (TatK.)
konmağay (TatK.)
biräп korsak (TatK.)
iyeceŋ (Trkm.)
horan (Trkm.)
boğaz (Uyg.)

Eren (*TDES*, 303): < ***op-*** 'içine çekmek, emmek' + ***-(u)r***
Nişanyan (*SS*, 328): **obur** < ***ET. opmak*** yutmak (XI)
Krş. ÖPMEK

obus ~ obuz (hlk.) 'Su kaynağı; akar sulardan oluşan küçük derecikler'
< *op- ~ ob- 'yutmak'
+-us(z)
(Clauson, *ED* 16-17)

[**An.ağl.**: ***op-*** 'yer altı suları ya da deprem sebebiyle toprak çökmek' (*DS.IX*, 3285)]

ocak 'Ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma gibi amaçlarla kullanılan yer'
= ET. ***oçak ~ oçık ~ ocuk*** (EUTS, 138); Uyg. ***otçuk, oçuk***; OT. ***oçak*** (DLT)
CC.: ***oçak*** (*KLS*, 143)
< ōcak < *ōçak
[< ōç+ak]

< *ōçuk < *ōtçuk [*ōt* 'ateş']
(T. Tekin, *Mak.I*, 121, 131)
[< *hōtçuk/+çaḳ]

TT.: OCAK+(ÇI/ÇILIK/LI/LIK)

Tü. > **Laz.** *ocaği* 'aile' (*LTS*, 245, 257: *oxoyik'oçi* 'aile')
Zaza. *ocax* 'ocak, aile ocağı' *ocaxê to kor bo* 'ocağın sönsün anlamında bir ilenç sözü' *ocaxkor* '1. çucuğu olmayan, erkek çocuğu olmayan; 2) ocağı batasıca' ~ *ocaxkorı* (*ZTS*, 242); **Kürt.** *ocağ, ocax* 'ocak, aile' (*DAO*,362; *FKT*, 74); *ocağkor* 'nesli tükenen' (*DAO*, 362);
Ar. (Sur.) *ocāk* (*ALTK*, 107); **Zaza.** *vucah* (O. Özer, 121), krş. Çuv. ***vucax***); **Kabartay**: *vanjak* (İ. Doğan, 1999)

An.ağl.: ***ocak, ocah***
1. ateş,
2. eski ve soylu aile,
3. su değirmenlerinde suyun akıtıldığı ve çarkın indirildiği yer,
4. bir yerde toplu olarak bulunan fındık ağaçları

(*DS.IX*, 3262)

Anadolu ağızlarında ocak ile ilgili sözcükler:
ocağ 'aile', bk. **ocak**
ocağı garalmak 'kimsesi kalmamak, bütün yakınları ölmek'
ocağın bata '*evin yıkılsın*! anlamında beddua'

SanalBaba

ocağkör 'çocuğu olmayan'
ocakaşı 'keşkek'
ocakbaşı 'mutfak'
ocakdeliği 'ocağın içindeki raf'
ocakeşeği, ocakeşşe, ocakeşşeği 'sacayağı'
ocakkaşı 'ocağın tabanından 30 cm. kadar yükselen, üstüne kazan, tencere oturtmaya yarayan taş duvar'
ocakkeni 'yangına karşı ocağın önüne yerleştirilen dikdörtgen biçimindeki taş'
ocakkocası 'kışın ocağın arkasına konulan büyük kütük'
ocaklı 'soylu aileden gelen'
ocaklık, ocaağlık 'oda; baca'
ocaktan 'soylu'
ocaktavuğu 'cins tavuk'
ocak yakmak 'evlenmek'

~ ōcak (Trkm.)
oçak (Uyg.)
oçåk (Özb.)
oçok (Kırg., Uyg.)
oçok 'saçayak' (Tel./*TAS*, 75)
oçuk (Uyg.)
ocağ, ocax 'yuva' (Az.)
ocax 'ovsuncu=efsuncu' (Az./ağl., *ADL.II*, 425)
ocaxlama 'tamamiyle, büsbütün' (Az./ağl., *ADL.II*, 425)~ ojaxlama
ojax 'nesil, kuşak' (Az./ağl.)
ojaqqırağı 'ocak kenarında oturmak için minder' (Az./ağl.)
oşak (Kzk.)
otçuk (Uyg.)
uçak (TatK.)
usak (Bkş.)
hü°çak (Hlç.) <**hōçaķ*< **hōtçaķ*
vucax (Çuv.) (>Çer. *ÇLÇ* 123: *βacak, βoçak*)
yuçag 'boy, nesil, aile; küçük yerleşim birimi' (SUyg.)
[**hōçaķ* <**hōtçaķ* 'ocak']
oxoķ [< *üç+ok* 'ateşin üzerinde kazanın devrilmeden durmasını sağlayan üç çubuk'

(Sinan Anadol, 'Yakutistan. Hunların torunları', ***AT-LAS***, 136 (Temmuz 2004), s. 51). Yukarıda yapılan etimoloji denemesi ilginçtir.

[***H+/V+/Y+***]**Õ**(>o, ū°, u)**Ç**(>c, ş, s)**A**(> å, o)**K**(>ġ, x)
= *şaŋırak* (Kzk.)
üy (Kzk.) (*TLKS*)
Eren (*TDES*, 304): YOK

Nişanyan (*SS*, 328): **ocak** = ***ET.*** *oçak* ateş yakılan yer (xı) = * *otçak* →OD

Eren (*TDES*, 304): YOK

ocaklı 'Ocağı olan'
< OT. ***oçaklıġ*** (DLT)
ocaklık (hlk.) '1. Oda; 2. baca, bacanın tabanı'
od 'Ateş'
= ET. (Uyg.) ***oot*** ~ ***ōt*** ;
OT. ***ōd*** (DLT:*oďġuç* 'ateşin alevi')
< * ***hōt***
TT.: OD+(SUZ 'ateşsiz')
An.ağl.: ***ȯdla-*** 'yakmak' (*DS.IX*, 3264)
~ ōt (Trkm.)
odır- 'ateş yakmak' (Tel./*TAS*, 75)
oddax 'ütülmüş başaktan çıkan tane; yangın' (Az./ağl., *ADL.II*, 425)
< **od* 'ateş'+*da-x*
uot (Yak.)

Eren (*TDES*, 304): YOK

Nişanyan (*SS*, 328): **od** = ***ET.*** *ot* ateş.
ET. *ot*: OCAK, OD, ODAK, ODUN

oda 'Evin veya herhangi bir yapının oturmak, yatmak, çalışmak gibi işlere ayrılmış bölmesi'
< ET.***ōtaġ**
TT.: ODA+(BAŞI/CI/CILIK/LI/LIK)
An.ağl.: ***oda, odaça; odalan-, odaşenliği, odaşık*** 'oda arkadaşı' (*DS.IX*,2364)

SanalBaba

Tü.> **Ar.** (Ir., Sur., Mıs., Lüb.) *oda* (Sur.) *odacī* (*ALTK*, 107); **Zaza.** *oda* '1. anne; 2. oda' (*ZTS*, 242); **Kürt.** *oda* 'çadırın misafir ağırlanan bölümü' (*DAO*, 363) ~ *ode* 'oda' (*FKT*, 75; *KTS*, 264)

~ otaġ (Az.)
otağ (Trkm.)
= *bülmä* (Bşk., TatK.)
bölme (Kzk.)
bölmä (Uy.)
bölmö (Kırg.)
öy (Uyg.)
üy (Özb.)

Eren (*TDES*, 304): YOK
Nişanyan (*SS*, 328): **oda** = ***ET*** ? *odaġ/otaġ* otağ, çadır, oda (XIII)

odacı 'Hizmetli, hademe'
< ET., OT. ***ōtaġ+çı***

Tü. > **KbRum.** *ondas*

odak 'Mihrak, merkez'
< ***ot*** 'ateş'[< **ōt*]+***ak***
TT.: ODAK+(LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LAŞ-/LAŞTIR-/LAYICI)
~ üz,äk (Bşk.)
üzäk (TatK.)
oçak (Uyg.)
oçåk (Özb.)

Eren (*TDES*, 304): YOK
Nişanyan (*SS*, 328): **odak** ***YT*** (1944) mihrak < OD
* '*Merceğin ateş yaktığı nokta*' anlamında
Krş. *mihrak* < Ar. *#ħrq* (ateş)

odun 'Yakılmak için kesilmiş, parçalanmış ağaç'
= ET. ***otung*** (*EUTS*, 144);
OT. ***otung*** (DLT)
< ***ōtung*** (< *ōt* 'ateş')+***(u)ŋ***
[< ****hōtuŋ***] (T. Tekin)
IM. ***ōdun***
TT.: ODUN+(CU/CULUK/LAŞ-/LAŞMA/LUK/SU)

Krş. ET. ***odun=otun*** 'günahlı, kabahatli, suçlu' (*EUTS*, 138)

~ ōdun (Trkm.)
odun (Az., Alt., Tel.)
oduŋ (Şor., Sag., Koyb., Kaça)
odın (Bar., Tel./*TAS*, 75)
odıŋ (Hak.)
ōdın (Har.)
otun (Kırg., Uyg., Tar.)
otın (Kzk., Nog.)
otin (Özb.)
utın (Bşk., TatK.)
hü°tun (Hlç.)
vut, vută (Çuv.)

[***H***+]**Ō**(>o, u, ū°)**T**(>d)**U**(>ı, i)**N** (< **D**)
= Moğ. ***modu(n)*** 'odun', ***odu(n)*** 'yıldız'; ***oçı(n)*** 'kıvılcım' (Lessing, *MTS*)

M. Erdal (*OTWF*, 156): < ****ot+duŋ*** ve < ****otu-***. Çünkü, **ōtduŋ*'un otun olması fonolojik bakımdan güçtür. ET'deki *otun-* fiilinin Hakasçadaki biçimi *otın-* 'ateş yakmak' 'tır. (T. Tekin, *Mak.II*, 421)
T.Tekin'e göre ikinci biçim doğrudur.

odunluk 'Odun konulan yer'
= OT. ***ōtungluġ***
< ****ōt+ung+luġ***

ofgä, bk. **öfke**

oflaz (hlk.) '1.İyi, mükemmel; 2. güzel; yakışıklı; 3. gürbüz'
<****ob*** [< ****oβ*** 'küçük, yavru']+***laz*** [< ****+la-z***]

Tü.> **Kürt.** *oflaz* 'sevimli' (*FKT*, 74)
An.ağl.: ***oflaz, oflas, ohlaz*** (*DS. IX*, 3265), Krş. ***oğaççа*** 'iyi, güzel; yakışıklı' (s. 3266)

Nişanyan (*SS*, 329): YOK
Eren (*TDES*, 304): 'Kökünü bilmiyoruz'

oğ-[(~ **ov-**) 'Bir şeyin uzerine bastırarak el gezdirmek'
= ET. (Uyg.) ***uv-*** (***uvşak*** 'ufak') (*EUTS*, 269)
~ OT. ***uw-, uv-, öw-*** (DLT)
< ***uw-***

DLT.: ***uwşat-, uşal-, uşat-, üşet-*** 'ufalatmak'
uwul- 'ufalanmak, ezilmek'
uwun- 'kendi kendine ufalanmak; ~ ***owun-*** 'ovuşturmak', ***uwuş etmek*** 'ufalanmış ekmek', ***uwuş*** 'ufalanmış nesne'

SanalBaba

TT.:OV-(DUR/DURMA/DURT-/DURTMA/MA/MAÇ)

Eren (*TDES*, 304), Nişanyan (*SS*, 329): YOK

~ ovmag̀ (Az., Trkm.)
oğ- '1. oymak; 2. ovmak' (Az./ağl., *ADL.II*, 426)
o:ğalamax (Az./ağl., *ADL.II*,426)
oxax 'ovuntu' (Az./ağl., *ADL.II*, 426) < ***oğ-**
ıvalau (Bşk., TatK.)
ıvıv (Bşk.)
uu (TatK.)
uvmaştav (Kzk.)
uvatmak (Uyg.)
uvulimak (Uyg.)
uvkalav (Kzk.)
uvkalav (Kzk.)
= *uşalō* (Kırg.)

O(>ı)Ğ(~V)-
-kala-
-maşta-
-uli-

oğala-[(~ **ovala-**) 'Ellerini bir şeye ya da bir şeye sürtmek'
< ET., OT. ***uw-*** (~ ***uv-***)+***-al-a-***
Bk. **oğ-**
TT.: OVALA-(MA/N-/NMA/LAT-/TMA)
~ ovxalamag̀ (Az.)
o:ğalamax (Az./ağl.)
ovkalamak (Trkm.)
ıvalau (TatK.)
ıvıv (Bşk.)
ukalämåk (Özb.)
uu (TatK.)
uvkalav (Kzk.)
uvmaştav (Kzk.)
uvulimak (Uyg.)

Eren (*TDES*, 305), Nişanyan, *SS*, 329): YOK

oğlak 'Keçi yavrusu'
= ET. (Uyg.) ***oğlaḳ*** (*EUTS*, 139)
~ OT. ***oğlaḳ*** (DLT), ***oğlaḳ ay*** 'ilk bahar'
Krş. ***oğla+ġu+luḳ*** 'tazelik, yaşlık'
< ****oğla*** 'genç, yiğit'+***k***
'küçültme eki'// veya: ***oġul+(a)k***
Çağ.: ***oğulaḳ***
CC.: ***oğulaḳ*** (*KLS*, 143)
TT.: OĞLAKÇI (yer adı)
An.ağl.: ***ovalak*** 'oğlak'; ***ovlamak*** 'keçi yavrusu' (*DS.IX*, 3299)
~ ovlak (Trkm.)
oğlak (Şor.)
oğlag̀ (Az., Uyg.)
oğlaman 'yeni doğmuş keçi' (Az./ağl., *ADL.II*, 426)
oğulak (Tar.)
ōlak 'çocuk' (Sag.)
olxağ 'oğlak' (Az./ağl., *ADL. II*, 428)
ulak (Nog., Blk., Kırg., Özb., Alt., Tel., Alt.)
ulåk (Özb.)
uulak (Alt.)
ılak (KKlp., Bşk., Kzk.)
lak (Kzk.)

OĞ(>v)[***U***]**LAK**(>g̀)
Ū(~**U**< O)[*Ğ*=**ø**]**LAK**
I(< O)[*Ğ*=**ø**]**LAK**
[*OĞ*=**ø**]**LAK**

Tü.> **Mac.** *olló* 'keçi yavrusu' (Ligeti, *TörK.*)

Eren (*TDES*, 304): < ***oğul+-(a)k***
J. Deny (*Grammaire* 565): < ***oğ-lak***
YANLIŞTIR.
L. Ligeti (**MNy** 29: 275; *AOH* 27:8): **oğ** kökünü Moğolca ***oğuna, oğunu*** 'yaban tekesi', ***oğulca,oğalca*** 'yaban koyunu' biçimlerinin **oğu-, oğa-** kökleriyle birleştirmiştir. (Eren, *TDES*, 304)
Nişanyan (*SS*, 329): **oğlak** = ***ET. oğlak*** [küç.?] yavrucuk, keçi yavrusu (xı) < OĞUL

oğlan 'Erkek çocuk; yetişkin erkek'
= ET.(Uyg.) ***oğlan*** '1.genç adam; 2.oğlan, çocuk' (*EUTS*, 139), ***oğlanġu*** 'çocuk gibi davranılan, nâzik',***oğlaġu*** 'şefkatli, nâzik, zarif'
~ OT. ***oğlan*** 'oğlan, oğul, çocuk-(lar)' ~ ***ogla*** 'genç, yiğit' (DLT)

Ayrıca bk. ***oğlaġu*** 'bolluk içinde büyüyen' ; ***oğlaġu katun*** 'asaletli kadın'; ***oğlansıġ*** 'ço-

SanalBaba

cuk gibi, çocuk huylu' (DLT)

< *oğul+(a)n* // *oğla*

'genç' **+*n***

MA. ***oğlan*** 'çocuk, yavru'
oğul 'çocuk'
oğlağuluk 'yaşlık, tazelik'

TT.: OĞLAN+(CI/CIK/CILIK)

An.ağl.:***oğlanaşı*** 'bir tür zamk'; ***oğlanelması*** 'yabangülü meyve si'; ***oğlanevi***; ***oğlankolu*** 'dönemeç'; ***oğlanlık*** 'bir tür bebek hastalığı, havale';***oğlanotu***; ***oğlanyatağı*** 'döl yatağı' (*DS.IX*, 2368)

Tü. > **KbRum.** *oyláni*

~ oğlan (Az., Trkm., Şor.)
oğlån (Özb.)
ōlan (Şor.)
olgan (Sag.) [*-g->-l-* göçüşmesi ile]
ul (Bşk., TatK.) < *oğul*
ūl (Kırg.) < *oğul*
ulan (Bşk., TatK., Kzk., Nog.)
ūlan (Tel.)
oğul (Az., TatK.,Uyg.)
oğultay (Uyg.) < *oğul*+Moğ. *tay*

OĞ[>ū >u]**LA**(>å)**N**
OLGAN [< *OĞLAN*]

Eren (*TDES*, 304): < ***oğul+(a)n***
Pritsak (*UAJb* 24: 78): < ***oğu-lan***
YANLIŞTIR.
Nişanyan (*SS*, 329): **oğlan** = ***ET.*** *oğlan* [oğul çoğ.] çocuklar (VIII) < OĞUL
* Aslında *oğul* çoğulu iken en geç 14. yy'dan itibaren 'erkek çocuk' anlamında kullanılmıştır.

oğmaç~ ovmaç 'Hamuru ovalayarak yapılmış kırıntılarla pişirilmiş çorba', bk. **omaç**

< OT. *uw-* (~ *uv-, öw-*)

'ufalamak' (DLT)+**-*maç***

[< *-ma aş*]

TT.: OĞMAÇ~OVMAÇ

Eren (*TDES*, 304-305): YOK
Nişanyan (*SS*, 329): YOK

An.ağl.:***oğmaç,oğmaç aşı, oğmaç çorbası, oğma çorbası, oğumeç*** [< *oğ-u-meç* /-u-/ türemedir], ***omaç, ömeç, ovmaç çorbası, öfelemeç*** (*DS.IX*, 2368); ***umaç, uvmaç, umaçlı çorba, umaç çorbası, umak çorbası***; ***uğmaç*** (s.4025, 4036, 4047)

O(>u)**Ğ**(~V)[*U*]**MA**(>e)**Ç**
O(>ö,u)[*Ğ=ø*]**MA**(>e)**Ç**(~k)
OĞMA[*Ç=ø*]

~ oxalamaş 'tuzla ovuşturulmuş yeşillik' (Az./ağl., *ADL.II*, 426)~ ***oxalanc*** ōma 'hamuru sütle yoğrulan ve şeker, safran, türlü baharat dökülen çörek' (Az./ğal.,*ADL.II*, 428)

oğra, bk. **uğra**
An.ağl.:***oğra*** '1. açılan yufkanın yapışmaması için üstüne serpilen un' (*DS.IX*, 3269), krş. **uğra**

oğra-[, bk. **uğra-**

oğrak¹, bk. **uğrak**
= OT. ***oğraġ*** 'uğrama, uğrak' (DLT)

< *oğra-k*

An.ağl.: ***oğrak*** 'istasyon, durak, çok uğranılan yer, uzak yollardaki dinlenme yeri' (*DS.IX*, 3269)~***uğrak*** (s. 4026)

oğrak² (hlk.) 'Nedeni bilinmeyip cinlerin çarptığına inanılan hastalık'

< OT. ***oğra-*** 'uğramak' (DLT)
+*-k*

oğraş (hlk.) 'Savaş'

< ***oğraş-*** 'uğraşmak' (DLT)

oğru (/***uğru*** 'yanlıştır') 'Hırsız; hırsızlık'
= OT. ***oğrı*** (DLT); ***oğrıla-*** 'çalmak, hırsızlık etmek', ***oğrılık*** 'hırsızlık'; ***oğrulayu*** 'hırsız gibi'
Çağ.: ***oğri***
CC.: ***oğrı, ogur*** 'hırsız' (*KLS*, 142); ***oğrula*** 'gizlice'; ***ovrun*** 'gizli'

< *oğru*

SanalBaba

TT: YOK → (eski) **uğru**
UĞRU+(LA-/LUK/N 'gizlice')

Tü. > **Kürt.** *oğrı~ oğru* (*DAO*, 364)

An.ağl.: ***oğrı, oğru*** 'hırsız; gizli yapılan iş'; ***oğrıla-, oğrula-*** 'çalmak'; ***oğrun*** 'gizli, saklı'; ***oğrun oğrun*** 'gizli gizli' (*DS. IX*, 3269);***ugri, ugru, uğru, uğrulayıcı*** 'hırsız'; ***uğrula-*** 'çalmak' ~ ***uğurla-***; ***uğrun, ugrun, uğurun, urgun , urğun, ūrun*** 'gizli' (s. 4027-4028)

O(>u)ĞRI(~U > i)

~ oğru (Kırg., Az.)
oğrı (Trkm.)
oğri (Tar.)
oğur (Tar.)
ūr (Tel.)
ōr (Soy.)
ūrı (Bar.)
uru (Kzk.,TatK.)
uor (Yak.)
vərə (Çuv.)
vθrθ (Çuv.)

OĞ(~Ġ)RU(~İ)
U(< O)[*G=ø*]**RU**(~**I**)
Ū[< ***OG***]**RI**
Ū[< **OG**]**R**[*U~I=ø*]
Ō[< ***OG***]**R**[*U~I=ø*]
UO[< *OG*]**R**[*U~I*]

oğrula- (hlk.) 'Çalmak, tırtıklamak'
< ***oğru+la-***
CC.:***oğrula-,oğurla-*** (*KLS*, 142)
An.ağl.: bk. **oğru**
~ oğurla- (Trkm.)
oğurli- (Uyg.)
urla- (Bşk.,Kzk., TatK.)
ūrdō (Kırg.)
= *çal-* (TT., Az.)
çäl- (TatK.)
çil- (Trkm.)

oğrun (hlk.), bk. **oğru**
< OT. ***oğru*** 'hırsız' (DLT)
+*n* 'vasıta hâli eki'
An.ağl.: ***oğrun*** 'gizli, saklı'
oğrun oğrun 'gizli gizli' (*DS. IX*, 3269)

oğsuz (hlk.) 'Yavrusu ölen hayvan'
< OT. ***ök*** 'orta yaşı bulup büyümüş hayvan' (DLT)+***süz***

oğşe-[(hlk.), bk. **okşa-**
< OT. ***ohşa-*** 'okşamak, şakalaşmak' (DLT)

Eren (*TDES*, 304): ***oğru*** ile ***oğşe-*** maddeleri arasındaki sözcükler YOK.

oğul 'Erkek evlât'
= ET. ***oġul*** (*EUTS*, 139)
~ OT. ***oġul*** 'oğul, çocuk' (DLT)
CC.: ***oġul, ovul*** (*KLS*, 142)
< ****oġ-*** [~ ***yoġ-***]'yoğunlaşmak'+**-°*l*** 'fiilden ad yapan ek'

Krş.ET. ***yoġun, yoġunat-*** 'yoğunlaştırmak', ***yoġur-, yoġurkan*** 'yorgan' (*EUTS*, 301)
OT. ***yoġdu, yoġru, yoġrul-, yoġrum, yoġruş-, yoġruy ~ yoġdu, yoġru, yuġdu, cuġdu*** (DLT)

TT.: OĞUL+(CUK/DURUK 'döl yatağı'/LAN-/LUK/ otu)
~ oğul 'evlâd' (Az./ağl., *ADL.II*, 426)

Tü. > **Kürt.** *oğıl* '(çağırmada) Oğul!' (*DAO*, 364)

An.ağl.:***oğulbalı, oğuldak*** 'tahılın sonradan verdiği başak', ***oğulduruk, oğullluk*** 'üvey oğul', ***oğulsak*** (~ ***oğursak, oğulsuz, oğursuz***) 'süt veren koyun' (*DS. IX*,3270)
~ oğul (Az., Bşk., TatK., Trkm., Uyg.)
oğıl (Özb.)
ōl (Leb.)
ool (Tel.)
oglu (Tuva)
uğul (Kzk.)
ūl (Kırg., Oyr.)
ul (Bşk.,Kzk., TatK.)
uol (Yak.)
ivəl (Çuv.)

SanalBaba

O(>u)ĞU(>ı)L
Ō[< OĞU]L
Ū[< OĞU]L
UO[< OĞU]L

Bang (*Türán* 1918: 297): < ***oğu-l***
Bang (*Kosm.*2/3: 66): < ***o-ğul*** demiş, fakat (*SPAW* 1923: 114) bu görüşten vaz geçmiştir.
Bernştam (*JaM* 9:95-100): ***oğuz=oğul***
Berştam (*Stroj.* 116): < ***ok*** 'boy'+***kul*** 'kul, köle' = 'boyun kölesi' > ***okkul > oğul*** [***-kk-> -ğ-*** olmuş]
Kononov (*Vladimirtsov Arm.* 175-176): ***oğul*** < ***oğ*** (< ***ög*** 'ana' ~ ok, oğ 'soy, boy')+***l*** 'küçültme eki' [Krş. **siŋ-il** 'kız kardeş']
Németh (*Melich Arm.* 296-297): ***oğul*** < ***oğu-l*** 'ek.'
Eren (*TDES*, 305): < ? [Kendi görüşünü belirtmez.]
Nişanyan (*SS*, 328): ***oğul/oğl-*** = ***ET.*** *oğul* döl, çocuk, yavru, erkek çocuk (viii) ***ET. oğul***: AYOL, OĞLAK, OĞLAN, OĞUL, ULAN
NOT: Nişanyanın verdiği örnek türevlerin kökünde oğul sözcüğü var ama etimolojilerini yapmadığı için işin uzmanı olmayanlara karanlık kalmış. Burada açıklayalım:
AYOL < ***AY+OĞUL***
OĞLAK, bk.**oğlak**
OĞLAN, bk. **oğlan**
ULAN < ***OĞUL+AN*** [***oğul+an > oğlan> ōlan > ulan > lan/len > la/le ~ lo/lö***]

oğulduruk (hlk.), bk. **oğul** (An.ağl.)

oğun¹-[(~ **ovun-**) 'Kendi kendini ovmak'
< ***uvun-, ovun-*** 'ovuşturmak' (DLT)
TT.: OVUN-(MA)
An.ağl.: ***oğun-, ovun-*** 'soluğu kesilmek, tıkanmak' (*DS.IX*, 3270); ***oğun-*** 'hayvan gebe kalmak'

oğun²-[(hlk.) 'Hayvan gebe kalmak'
< OT. ***oğul***+*çuk* 'ana rahmi' (DLT)

oğur¹ (hlk.) 'İneklerin çiftleşmek isteme durumu'
< OT. ***oğur*** 'uğur, bereket, devlet' (DLT) //***oğul***+*çuk* 'ana rahmi'

Tü. > **Kürt.** *oğı, oğur* 'alışmak, birisine ısınmak; bir hayvanın yalnız bir kişiyi tanıması' (*DAO*, 363)

An.ağl.:***oğura gelmek, oğur etmek, oğur yapmak*** 'inek çiftleşmek istemek' (*DS.IX*, 3271); ***oğursak, oğulsak, oğulsuz, oğursuz*** 'süt veren koyun' (s. 3271); ***oğur*** 'sıkıfıkı, dost'

Eren (*TDES*, 305), Nişanyan (*SS*, 329): YOK

oğur (hlk.) 'Uğur; gidilen yön' = OT. ***oğur*** '1. karşılık, ivaz; 2. bir işte imkân ve fırsat'; 3. uğur, bereket, devlet; 4. vakit, zaman' (DLT: *oğur bol-, oğurla-, oğurlan-, oğurluğ bol-, oğurluğ ış, oğurluk*)
< ET., OT. ***oğ*** [< *oḳ]+***ur***
Krş. ***oğursax~ovursax*** 'yavrusu ölmüş sağılabilen hayvan' (Az./ağl., *ADL.II*, 426, 430)

Tü.> **Kürt.** *oğır* 'uğr; kut' (*DAO*, 364: ***Bı oğıre*** = Kutludur; ***Oğır bo*** = Uğur(lar) olsun!');
NOT: ***bo*** < ET. ***bol-*** [-/l/ düşmüş.]; *oxıro heyrên* 'hayırlı yolculuklar; uğurlu' (s.243-244)

Zaza. *oxır* 'uğur: *oxır bo* = uğurlar olsun' (*ZTS*, 243);

Rum. *ogur* (*TE*. 182);
KbRum. *oğuri, yóri* 'uğur'; *oğurlis* 'uğurlu'; *oğursizis, ğursuzis, vursuzis, yursózis* 'uğursuz'; *vursuzlikkin* 'uğursuzluk'

oğuştur-[(~**ovuştur-**) '1. Bir şeyi bastırarak başka bir şey üzerinden geçirmek; 2. (el için) birbirine sürtmek'
< OT. ***uv-***[~ ***uw- ,öw***]
+***-(u)ş-tur-***
TT.: OVUŞTUR-(MA)
Eren (*TDES*, 305), Nişanyan (*SS*, 329): YOK

oğuz (hlk.) '1. Cana yakın olmayan,

SanalBaba

sevgi ve ilgi çekmeyen (kimse); 2. anlayışı kıt olan; 3. uslu' (*DS.IX*, 3272)
= ET. ***oğuz*** 'ilk süt, ağız' (*EUTS*, 140)
< *?uḳ/ogh* [oku: **oḳ**] + °**z** 'çokluk eki' = oklar; halk'
Krş. OT. ***oğur*** 'uğur, bereket, devlet' (DLT) [***-r*** ~ ***-z*** değişimi düşünülebilir.] < ?* ***uk/ogh*** +°***R*** (Volga Blg. çokluk eki)

Eren (*TDES*, 305), Nişanyan (*SS*, 329):YOK

oğürga (hlk.), bk. **kaburga**
< *kaburga*

[k- = ø
-a- > -o-
-b- > -ğ-
-u- > -ü- olmuş]

oğuz (hlk.), bk. **öküz**
< ET., OT. ***öküz*** (*EUTS.*, DLT) [ö- > o-; -k- > -ğ- olmuş]
oh (ünl.) 'Sevinç, beğenme, hayranlık, rahatlama gibi çeşitli duyguları belirtir'
< ***ōh*** ! 'yansıma'
oha (ünl.) 'Büyük baş hayvanları durdurmak için kullanılan seslenme'
< *ōh+a*! 'yansıma'
An.ağl.: ***oha, oğha, ohah, oho*** (*DS.IX*, 3272)
ohır (Zaza) → **uğur**
ohır bo (Zaza) 'Uğurlar olsun' → **uğur [bo** < ET. **bol-]**
ok 'Yayla atılan, ucunda sivri demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk'
< ET. ***oḳ*** (*EUTS.*, DLT: *oḳ +çı; oḳluġ kirpi; oḳluḳ; oḳta-; oḳtaş-*)
CC.: ***oh*** (*KLS*, 143)
TT.: OK+(ÇU/ ÇULUK/ LA-/ LUK/LU kirpi)
An.ağl.:***ohlav***<*ok+lava*; ***ohlavı*** < *ok+lava*; ***ok*** 'oklava' (*DS.IX*, 3273-3274)
~ ok (Kzk., Kırg.,Özb.,Trkm., Uyg., Tel.)
uk (Bşk., TatK.)
ox (Az., Yak.)
ux (Hak.)

O(> u)K (>x)

= Moğ. (*KWb.*, 284) ***oki*** 'Spitze'
= Ma. (Räsänen, *V* 359) ***oki joro*** 'Pfeil mit dicker hölzerner Spitze'

Eren (*TDES*, 305):YOK

ok-[(hlk.) 'kurtulmak'
< **ok* 'ok' adından fiil.
okçu '1.Ok yapan veya satan kimse; 2. okçuluk sporunu yapan kimse'
= OT. ***okçı*** (DLT)
< *oḳ+çı*
oklava 'Hamur açmakta kullanılan silindir biçiminde uzunca değnek'
< *ok+la-ġu* [< ET. *–(A)ġu*]

Tü. > **Kürt.** *ohlavu, ohlav, olhoy* (*DAO*, 365)

An.ağl.:***okla, ohla, ohlağ, ohlağı, ohlav, ohlavı, ohlavi, oklaa, oklaaç, oklaç, oklageç, oklağ, oklağa, oklağaç, oklahaç, oklangı, oklav, oklavaç, oklavi, oklavū, oklō*** (*DS.IX*, 3274)

OK(>h)+*LA*
+*LA*-[V= ø]*A*
+*LA*-[V=ø]*A*+*Ç*
+*LA*-[VA=ø]+*Ç*
+*LA-G*[<v]*E*[<A]+*Ç*
+*LA-Ğ(>v)* [A=ø]
+*LA-Ğ*[< v]*A(>ı, i)*
+*LA-Ğ(>h, v)AÇ*
+*LA-N-GI*
+*LA-V* [A=ø]
+*LA-Vİ(>ū)* [< A]
+*LŌ* [< AVA]

~ oklav (Trkm.)
oxlav 'sivri' (Az./ağl., *ADL. II*, 426)~ ***oxluğ~oxlov***
olxay 'oklava' (Az./ağl., *ADL.II*, 428)~ ***olxovdaşı*** 'merdena'
oklåv (Özb.)

SanalBaba

oktav (Kzk.)
okto (KKırg.)
oxlov, oxlağ (Az.)
uklav (Bşk.,TatK.)

O(>u)K(>x)+L(>t)A(>å, o)-V/-G

= *übölük* (Kırg.)
sekılăk (Uyg.)
noğuç/nokuç (Uyg.)

Eren (*TDES*, 303): YOK
Nişanyan (*SS*, 329): **oklava** = *oklağı/oklağaç* oklava (xvı) < OK
Fa. tīr-i nān (ekmek oku, oklava) karşılığı kullanılmıştır. *-laġa/lava* ekinin anlamı açık değildir.

okleli (hlk.) 'Uçurtma'
< *ok+la+lı*
An.ağl.: ***okleli, okleyli*** (*DS.IX*, 3275)

okluk 'İçine ok konulan ve sırtta taşınan meşinden yapılmış ok kılıfı, sadak'
= OT. ***okluḳ*** (DLT)
< *oḳ+luk*
An.ağl.: ***okluk*** '1. kamış; 2. ucuna kement takılan, sığır vb. hayvanları tutmaya yarayan uzunca değnek; 3. kağnı oku yapmaya yarayan uzun ağaç' (*DS.IX*, 3275)

oklu kirpi 'Uzun dikenleri olan bir tür kirpi'
= OT. ***oklug kirpi*** (DLT)
< *ok+lu* [< ET., OT. *+lug*]

Eren (*TDES*, 302): ***oğun-*** ile ***okra*** arasındaki sözcükler YOK.

okra[1] (hlk.) '1.İnsan sırtı; 2. budak'
= OT. ***oġraġ ~ oġruġ ~ owruġ*** 'dağ yamacı, derenin dönemeci'
(DLT) **< *op**
Krş. **obruk**

okra[2] (hlk.) 'Zayıf hayvanların derilerinin altında yaşayan ve hastalanmalarına neden olan bir tür kurt'
< *oḳ* 'ok'+***ra****(+ğa)* 'ok gibi ince kıl kurdu'
An.ağl.: ***okra, ohra, okrağa*** (*DS. IX*, 3275)

okra-[(hlk.) '1. Bir şeye karşı çok istek duymak, gönülden sevmek; 2. yem isteyen at, koyun, keçi vb. hayvanlar bağırmak, kişnemek'
= OT. ***okra-*** 'yem zamanında kişnemek, homurdanmak' (DLT)
< *oḳ* 'yansıma'+***ra-*** 'addan fiil yapan ek'

oksa → yoksa

okşa-['1.Sevgi ve şevkat belirtisi olarak elini bir şeyin üzerinde yavaş yavaş gezdirmek veya ona hafifçe vurmak; 2. benzemek, andırmak'
= ET. ***okşamak ~ oḳsamak*** 'benzemek'(*EUTS*, 140:*ohşa-, okşağu, okşat-, okşatığsız*)
~ OT. ***ohşa-*** 'okşamak, şakalaşmak; benzemek; (at) uyumak' (DLT: *ohşağ, ohşançıg, ohşat-*)
CC.: ***okşa-, oşka-, ovşa-*** 'benzemek' (*KLS*, 143: *okşaş-, okşaş, ohşaş, uvşaş* 'benzerlik'; *okşat-* 'alışmak')
< *oġuş* 'oymak, hısım, akraba'+***a-*** 'akrabadan saymak'
MA: ***ohşa-*** 'benzemek', ***ohşaş*** 'benzer'
TT.: OKŞA-(MA/MALIK/N-/N-/TI/T-/YICI/YIŞ)
An.ağl.:***ohşa-, okşa-*** 'benzemek' ***okşa-*** 'okşamak, sevmek'; ***ohşaş, okşak*** 'benzeyiş'; ***ohşat-*** benzetmek' (*DS.IX*, 3273)
~ oxşa- (Az., DoğuTü.)
oḳşa-, oġşa- (Uyg.)

OK(>x, ġ)ŞA-

= *silämåk* (Özb.)
sıypav (Kzk.)
sīpa- (Trkm.)
sīpala- (Trkm.)
sili- (Uyg.)
sılō (Kırg.)
sıyraştıru/sıpırğalau (TatK.)
okşaş 'tıpkı, benzert' (Az.)
oxşaş (TatK., Uyg.)
oxşäş (Özb.)

SanalBaba

opokşoş (Kırg.)
uksas (Bşk.)

O(>u)K(>x)Ş(>s)A(>ä, o)-Ş(>s)

oşka- (Şor.) *[-kş->-şk-* göçüşmesi ile]
oşko- (Tel., Kum.)
öşkö- (Küer.)
= *meŋzeş* (Trkm.)

O(>ö)ŞKA(>o, ö)-

NOT: Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. Türkçelerinde **okşa-** fiili yoktur. (bk. *KTLS*, 566) Fakat, *okşaş, oxşaş, oxşäş, opokşoş, uksas* sözcükleri vardır.

Eren (*TDES*, 306): YOK

oku (hlk.) 'Düğün davetiyesi'
= ET. ***oḳunç*** 'çağrı, davetiye' (*EUTS*, 140) [< **oḳ+u+nç*]
< *ok+ı-ġ*
An.ağl.: ***oku, okuma, okundu, okuntu, okuyuntu*** (*DS.IX*, 3275)

OKU
OKU+*MA*
+NT(>d)U
+Y+UNTU

oku-['Yazıya geçirilmiş bir metne bakarak seslere çevirmek; öğrenim görmek', (hlk.)'düğün, mevlit gibi yerlere çağırmak'
= ET., OT. ***oḳı-*** 'okumak; çağırmak, davet etmek' (*EUTS*, 140; DLT: *oḳıl-, oḳın-, oḳıt-, oḳıtsa-*)
CC.: ***oku-*** (*KLS*, 144)
< *oḳ* 'ok'+***ı-***'belirtmek, davet etmek, çağırmak, okumak'
TT.:OKU-(MA/MUŞ/MUŞLUK/N-/NAKLI/NTU/NUL-/NUŞ/R yazar/T-/TMA/TMAN/MANLIK/TUL-/TULMA/TUŞ/YUCU/YUŞ)
~ oku- (Kzk., TatK.)
okū (Kırg.)
okutuş (Uyg.)
oka- (Trkm.)
okı- (Uyg.)
oxu- (Az.)
uku (Kzk., TatK.)
ukı- (Bşk., TatK.)

O(>u)K(>x)I(> u, ū, a)-

= *uŋna-* (Kumd.)
Eren (*TDES*, 306): YOK

NOT: ***OKUL*** adı Fr. ***école*** sözcüğüne benzeterek yapılmıştır.

Ş. Tekin (*İK*, 29): **okı-** (< ***ok+ı-*** 'okun ucuna bir takım işaretler koymak suretiyle haber yollamak'

okucu (hlk.) 'Düğüne çağrı yapan kimse'
< **ok+u* 'düğün davetiyesi'
+cu
An.ağl.: ***okucu, okuntucu, okuycu, okuyucu*** (*DS.IX*, 3275)

okun-['Okunmak işine konu olmak', (hlk.) 'kendini üfürükçüye okutmak'
= OT. ***okın- ~ okıl-*** (DLT)
< *ok+ı-n-*

okuncu (hlk.) 'Düğüne çağırmak için gönderilen şeker, mendil, terlik, mum vb. küçük armağanlar.'
< *ok+u+ncu*
An.ağl.: ***okuncu, okunculuk*** (*DS.IX*, 3276)

okunmuş (hlk.) 'Sağlığa yararlı'
< *ok+u-n-muş*

okunuk (hlk.) Düğün ya da bir yere çağrılmış olan'
< *ok+u-n-* 'dönüşlülük eki'+***-(u)k***
An.ağl.:***okunuk , okulu, okuyuntu*** (*DS.IX*, 3276)

OK+U-*N-UK*
-L-U
-(Y)-UNTU

okuş-[(hlk.) '1. Birbirine üstün gelmeye çalışmak; 2. öğrenciler birbirleriyle okumayazma yarışması yapmak'
= ET. ***oḳış-*** (*EUTS*, 140)
< **ok+u-ş-* 'işteşlik eki'

okut-['Okumasını, öğrenim görmesini sağlamak', (hlk.) '1. surat asmak; 2. birinin başkasına

SanalBaba

kötü niyet beslediğini haber vermek' (*DS.IX*, 3276)
= ET. ***oḳıt-*** (*EUTS*, 140)
< ****oḳ+ı-t-*** 'ettirgen eki'

[**Not**: ***uḳ-***'anlamak'+***-ı-t-*** olamaz. *TTT X*,1959, 497: ***uḳıtu ötün-*** yerine, ***oḳıtu ötün-*** (*ETŞ*, 3124)]

okutan 'Okumasını sağlayan'
< OT. ****oḳ+ı-t-ġan*** (DLT)

okuyucu '1. Süreki olarak gazete, dergi vb. okuyan, okur; 2. şarkıcı, türkücü'
< ****ok+u-(y)-ucu***
Krş. **An.ağl.**: ***okucu, okuyucu***
~ okuvçi 'öğrenci' (Özb.,Trkm.)
okuguçi (Uyg.)
okuvşı (Kzk.)
okūçu (Özb.)
ukıvsı (Bşk.)
ukuçu (TatK.)

OK+I(>u)-*VŞ(>ç, s)I*
OK+U-*GU+Çİ*
U[< *O*]**K**+*Ū+ÇU*

ok yılanı 'Başı pullu, boyu 2 m kadar olan, zehirli ve tehlikeli bir yılan'
= OT. ***oḳ yılan*** (DLT)

ol-['Varlık kazanmak, meydana gelmek, vuku bulmak'
= ET., OT. ***bol-*** (DLT)
KT.,Uyg., MA., NF., CC. ***bol-***
Çağdaş Kıpçak şiveleri: ***bol-***

[ET. *bolmaŋ* < ****bōlm-aŋ*** < ****bō-lum-äŋ*** 'olmayın'; ÖT. < ****äŋ*** < ****ä-ŋ*** (> Çuv. *an* 'yapma!' (*Mak. II*, 617)]

< ****bōl-***

T. Tekin, *Mak.II*, 186: ****bōl-*** > ****vol-*** > ***ol-***

TT.: OL- (ABİLİR/ Abilirlik / ACAK/Agelmek/AĞAN/AĞANLAŞ-/ AĞANLAŞMA/ AĞANLIK/AĞANÜSTÜ/AĞANÜSTÜLÜK/AMAZ/ANAK/ANAKLI/ ANAKSIZ/ANAKSIZLAŞ-/ ANAKSIZLAŞMA/ANAKSIZLIK/ANCA/ASI/ASICILK/ASILI/ASILIK/ALSIYA/AY/AYCILIK/AYLI/AYSIZ/OLDU 'peki' /DUKÇA/ DUM OLASI/ DURGAN/DUR-/GU/GUCU/GUCULUK/ GUN/ GUNLAŞ-/ GUNLAŞMA/ GUNLAŞTIR-/GUNLAŞTIRMA/ GUNLUK/ MADIK/ MAMIŞ/ MAYCAK/ MAZ/ MAZLI/ MAZLIK/ MUŞ/UMLAMA/LU/LULUK/ UMSAL/UMSALLIK/UMSUZ/ UMSUZLUK/ UN-/ UP bitti / UR/URLUK/UŞ/OLUŞ-/UŞMA/ UŞTUR-/UŞTURMA/ UŞTURUL-/UŞTURULMA/UŞUK/UŞUM)
~ ol- (Az.)
bol- (Bşk., TatK.)
bul- (Kzk., Kırg.,Özb., Trkm., Uyg., Bşk.)
Buol-un- 'olunmak' (Yak.)
pol-ul- 'olunmak' (Hak.)
pol-unmas 'yeteneksiz, kabiliyetsiz, beceriksiz' (Şor)

[B]O(>u)L-

olacacı (hlk.) 'Gürbüz'
< ***ol-acak+çı***
An.ağl.: ***olacacı, olacacık*** (*DS. IX*, 3276)

olacak (hlk.) 'Üvey'
< ***ol-acak*** 'fiilden ad yapan *gelecek zaman* eki'
yakacak, sıkacak, bakacak vb. gibi.

olağı (hlk.), bk. **oklava**

olah! (ünl.) (hlk.) 'Hayvan kovalama ünlemi'
< ***ō*** 'yansıma'+***lah!***

olak (hlk.) 'Oğlak'
Bk. **oğlak**

olanca 'bütün, hep, elde bulunanın hepsi'
< ***ol-an+ca***

ola ki 'Olsa ki'
< Çağ. ***bolay ki*** (< Fars. *ki*)
EAT.: ***balay ki*** (*TS.I*, 635)
TT.II, 1104: YOK
An.ağl.: ***bàlay ki*** (*DS.II*, 506)

olasıya (hlk.) 'Olacak'
< ***ol-ası+y+a***

SanalBaba

olaşma (hlk.) 'Bulaşıcı, yaygın hastalık'
< ***bula-ş-ma*** [b- =ø]

olca (hlk.) 'Ganimet'
< Moğ. ***olcai***
CC.: ***olça*** 'savaş ganimeti' (*KLS*, 144)
~ old'o 'esir, tutsak' (Tel./*TAS*, 76), ***old'olo-*** 'esir al-'

oldu (zf.) 'Peki, evet, tamam, hay hay, elbette'
< ***ol-du***
~ oldu 'peki, tamam' (Az.)
buldı (Bşk.,TatK.)
bopti (Özb.)
boyār (Trkm.)
= *yaray* (Bşk.)
yarıy (TatK.)
carayt (Kırg.)
yahşi (Uyg.)

oldu bitti 'Olup bitti, emrivaki'
< ***ol-du bit-ti***
~ oldu-bitti (Az.)
boları boldı (Kzk.)
bolar is boldı (Kzk.)
bolāri boldi (Özb.)
bolär iş boldi (Özb.)
= *işten kiyinki* (Kırg.)
işlänilgän iş (Bşk., TatK.)
aldin-ala işni (Uyg.)

oldukça (zf.) 'Yetecek kadar, epey'
< ***ol-dukça*** [< *-dIk+ça*]
~ olduğca (Az.)
boluşunça (Kırg.)
bulansa (Bşk.)
bulğança (TatK.)

oldur-['Olmasını sağlamak; olgunlaştırmak'
< ET. ***boltur-*** [< **bōl-tur-*]

olduruk (hlk.) 'İnce, genç çam ağacı'
< ***oğul+duruk***

ole (hlk.), bk. **ulan/oğlan**

olga-[(hlk.) 'Seyrek dikmek, oyulgamak'
< ***oy-***'OT. oymak, yerleştirmek, sıkıştırmak' (DLT)+-***ul-ga-***
Bk.TT. **oyulga-**
An.ağl.: ***olga-, olgala-, olka-*** (*DS.IX*, 3277)

olgu 'Gerçek'
< ***ol-gu***
TT.: OLGU+(CU/GUCULUK)

olgun '1. (meyveler için) yenecek duruma gelmiş; 2. (insanlar için) bilgi, görgü ve hoşgörüsü gereği kadar gelişmiş, kâmil'
= OT. ***olġun*** (DLT)
< ***ol-ġun***
TT.: OLGUN+(LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LUK)
An.ağl.: (Türevleri YOK. Bk. *DS. IX*,3277)
~ Az., Bşk., Kzk., Kırg.,Özb., TatK., Trkm., Uyg.Türkçelerinde ***olgun*** sıfatı YOK.Bk.*KTLS*, 660)
= (1) *yätişmiş/däymiş* (Az.)
pişkän/yitişkän/ölgörgän (Bşk.)
pişkän/citişkän/ölgirgän (TatK.)
pişgän (Özb.)
pişkan/pişşık (Uyg.)
pisken (Kzk.)
bişen/yetişen (Trkm.)
bışkan (Kırg.)
(2) *ölgörgän* 'kâmil insan' (Bşk.)
ölgirgän (TatK.)
cetilgen (Kırg.)
yetişen (Trkm.)
yetük (Özb.)

olğaç (hlk.) 'İyi gelişmiş, yetişmiş'
< ***ol-gaç*** 'fiilden ad yapan ek': *kıskaç, kıstırgaç, burgaç* vb.

olğamlı (hlk.) 'Tavında'
< ***ol-ga-m+lı***

olhoy (hlk.), bk. **oklava**

*oklava > ohlava > *ohlova > *ohlov > ohloy*

olmamış 'Ham, olgunlaşmamış'
< ***ol-ma-mış***

olmayası-[(hlk.) 'Olmak istememek'
< ***ol-ma-(y)-ası+mak***

olmaz 'İmkânsız, gerçekleşemez'

SanalBaba

< ***ol-maz***

TT.: OLMAZ+(LI/LIK)

An.ağl.: ***olgörüp*** 'olamaz' (*DS. IX*, 3277)

olmuş 'Olgunlaşmış, ergin; oluşmuş' < ***ol-*** [OT. < * *bōl-*]***muş***

Eren (*TDES*, 306): ***okşa-*** ile ***oltan*** arasındaki sözcükler YOK.

oltan (hlk.) 'Kesilip dikilmeye hazırlanmış yemeni'

< OT. ***oldang*** 'pabuç altı, tabanı, mestin alt yanı' (DLT)

oltar-[(hlk.) 'Eski bir ayakkabı ya da elbiseyi onarmak'

< OT. ***olda-*** 'hazırlamak'+***-r-***

oltur-[(hlk.) 'oturmak', bk. **otur-**

olucak (hlk.) 'Olunca'

< ***ol-(u)n-ca+k*** [-n- =ø]

oluk[1] (hlk.) 'Olmuş, olgun'

< ***ol-(u)k***

oluk[2] 'Birşeyin akmasına yarayan üst yanı açık boru'

= OT. ***oluk*** '1. oluk, yalak; 2.küçük kayık'

< OT. ***oy*** 'yerdeki oyukluk, çukurluk' (DLT)+***luk***

TT.: OLUK+(ÇUK/LAŞ-/LU)

An.ağl.:***oluk*** '1.musluk; 2. çeşme, pınar; 3. suyun daralarak aktığı yer; çay ve dereden küçük akar su; 4. yalak; içinde üzüm ezilen çam ağacından oyulmuş tekne' (*DS.IX*, 3279)

Tü. ***oluk*** > **Mac.** *vályú*; **Rum.** *λούκι*

~ ulak (Kzk., TatK.)

= *hıvlık* 'suluk' (Bşk.)

sū tütük (Kırg.)

kolaşa (TatK.)

yalğaş (TatK.)

Eren (*TDES*, 306): 'Kökünü bilmiyoruz.' diye yazar.

Sevortyan (*ÊSTJa* 1974, 451):***ET. yul*** *(> yulak, yulat)* 'çay; göl' arasındaki bağlantının karışık olduğunu yazar.

Clauson (*ED* 136-137): Belli başlı eski verileri saymakla yetinmiştir.

Egorov (*ÊS* 46): < ? ***oy-*** kökünden

Menges (*Jarring Arm.* 108): < ***Erm.*** *xovak* 'Kanal, Abzungsröhre' [**YANLIŞTIR**]

Dankoff (*ALT*): ***oluk*** hakkında bilgi vermemiştir.

Nişanyan (*SS*, 330): **oluk**= ***ET.oluk*** içi oyulmuş ağaç kütüğü, yalak, hendek (xı)

oluk[3] (hlk.) 'Uyluk kemiği'

< ET. ***uδluġ*** (*EUTS*, 262)

oluk[4] (hlk.) 'Ahır'

< ET., OT. ***uđluķ*** 'sığır gibi hayvanların ahırda yattığı yer' (DLT) [< ***uđ*** 'sığır']

olum 'Yarama, müspetleşme'

< ***ol-(u)m***

NOT: Böyle bir ad ***TS***'de yoktur. Fakat, bu addan türetilmiş ad ve sıfatlar vardır:

TT.: OLUM+(LAMA/LU/LULUK/SAL/SUZ/SUZLUK)

olumcul (hlk.) 'Olacak şey'

< ***ol-(u)m+cul***

olumlu 'Yararlı, müspet; yapıcı'

TT.: OLUMLU+(LUK)

olun-['*Ol-* fiiline konu olmak'

< ***ol-(u)n-*** 'dönüşlülük eki'

olur '1. Olabilir; 2. peki'

< ***ol-(u)r*** 'geniş zaman eki'

TT.: OLUR+(LUK)

An.ağl.: ***olurlu*** 'olumlu' (*DS. IX*, 3279)

~ olur (Az.)

boldu (Kırg.)

bolar (TatK.)

bolidu (Uyg.)

[B]OL-*UR*

-AR

-DU

-İ+DU

= *yaxşı* (Az.)

yaxşi (Özb.)

yakşı (Bşk., TatK.)

cakşı (Kırg.)

jaksı (Kzk.)

yağşı (Trkm.)

Y(>c, j)AK(>x, ğ)ŞI(>i)

olus (hlk.), bk. **ulus**

< OT. ***uluş*** (DLT)

> Moğ. ***ulus*** > Tü. ***ulus***

oluş 'Olmak işi veya biçimi; oluş-

SanalBaba

ma, teşekkül, tekevvün'
< ***ol-(u)ş*** 'fiilden ad yapan ek'
TT.: OLUŞ+(MA/-/TUR-/TUR MA/TURUL-/UK/UM)
An.ağl.: ***oluşlu*** 'sağlıklı' (*DS. IX*, 3279)

om 'Kemiklerin toparlak ucu'
< OT. ***um*** 'karın şişkinliği' (DLT)

oma (hlk.) 'Kalça kemiği; bel kemiği'
< OT. ***um+a***
An.ağl.: ***oma, omaca*** (*DS.IX*, 3279)

omaca (hlk.) 'Asma kütüğü, kesilmiş ağaç kökü'
< OT. ***um+a+ça***

omaç[1] (hlk.) 'Tarlada köstebek yuvasının üstündeki toprak yığını'
< OT. ***um+(a)ç*** 'ad yapım eki'

omaç[2] (hlk.) '1. Helva; 2. un çorbası; 3. oğmaç; 4. undan yapılıp kurutulan ve kışa saklanan yiyecek; 5. peynir ve ekmek kırıntısı ile yapılan köfte; 6. yoğurt, pekmez ve ekmek kabuğu ile yapılan yemek' (DS.IX, 3279),bk. **oğmaç, ombaç**
< OT. ***uv- ~ uw-*** (~ ***öw-***] 'ufalamak' (DLT)+***-maç***

Krş. DLT: ***uva ~ uwa*** 'içine şeker ufalanan bir tür yiyecek'
< ***uw-a***

ombaç (hlk.) 'Ekmek ve şekerle yapılan bir tür tatlı'
< ***uw- ~ uv-*** (DLT)
+***-maç***
[< ***-ma aş***]

[*uwmaç* > *ovmaç* > **obmaç* > *ombaç* (***-wm-*** > ***-mb-*** göçüşmesi ile)]

omça '1.Kalça kemiğinin bir bölümü, 2. bağ kütüğü'
< ***um+ça*** 'küçültme eki'
An.ağl.: ***omca, omce, omça, omuca, omurca*** 'bağ kütüğü, asma' (*DS.IX*, 3279)

NOT: OT (DLT)'te görülen ***um*** '*karın şişkinliği*' adı TT. ve An. ağızlarında */u/ > /o/* değişmesi ile ***om*** biçimine dönüşmüş ve '*yuvarlaklık, toparlaklık, şişkinlik; kütük, asma*' anlamlarını kazanmıştır.

omur 'Omurgayı oluşturan kemiklerden her biri'
< Moğ. (Poppe 68) ***omurugun*** 'Brustbein eines Pferdes'; Bur. ***omoŕuŋ***; (*KWb.*, 285): ***omuġurka*** 'sich brüsten'
TT.: OMUR ilik

NOT.: ET. ve OT'de YOK.
TS.II, s. 1108: Tü. olarak verilmiş.
Eren (*TDES*, 308): ***omur*** YOK.

Nişanyan (*SS*, 331): ***omur YT*** (1944) omurgayı oluşturan kemiklerin her biri < OMURGA
* *Omurga* sözcüğünden geri türetilmiştir.
YANLIŞTIR. Çünkü, sözcük 1944'te uydurulmamış, Moğolcadan ödünç alınmıştır.

omurga 'Bel kemiği'
= ET. ***oġurka*** (*EUTS*, 140)
OT. (DLT)'te YOK.
Çağ.: ***oŋurka***
Osm.: ***oŋurġa***
< Moğ. (*KWb.*, 285) ***omurugu(n)***
An.ağl.:***omurga ~omurha*** 'deste, öbek, tahıl yığını'; ***omurga*** 'dağ sırtı; çatıların üstüne yatay konulmuş ağaçlar' (*DS.IX*, 3280)~ ***omrav, omurov*** 'omurga'

NOT.: OT'de ***oġur-*** fiili '*kemik yarıp ayırmak*' anlamındadır. Fakat, ***oġ+*** ad kökü ile ilgili bilgi yoktur. Eğer, **oġ** < ***oķ** ise, onu

SanalBaba

da Ana Altay ve Proto Türkçede aramak gerekir.

~ omurtka (Çağ.)
oŋurķa (Çağ.) (Tekin, *Mak.I*,113)
omırtka (Bar., Kzk.,KKlp.)
umırtka (Bşk., TatK.)
omırxa (Hak.)
omırtxa (Hak.)
omurtķa (Kırg., Tel.)
umurtka (Özb.)
omutka (Tar.)
omurga (Küer.)
oŋarga (Soy.)
oŋurġa (Trkm.)
onurġa (Az.)
oġurķa (Uyg.)
orxa (Hak.)
ōrga (Soy.)
ōrtka (Şor.)

Eren (*TDES*, 307)< ?
Nişanyan (*SS*, 330): **omurga** = ***ET*** ? *oğurġa* (XIV)
YANLIŞTIR. Çünkü, sözcük Moğolcadan ödünç alınmıştır.
Korkmaz (*TTG*, 79): < ***oŋ-ur-ġa***
YANLIŞTIR.
Tekin (*Mak.I*, 113): ***omuz*** 'shoulder, shoulder-blade' ~ ***omurġa*** 'collerbone, vertebra' (the former has an original /**m**/, Whereas the latter occurs as ***oğurķa*** in Uig., ***oŋurķa*** in Chag., ***oŋurġa*** in Osm.and Trkm., and ***uorġa*** in Yak.; /**ġ**/ in Uig. ***oğurķa*** and /**m**/ in Kirg. ***omurtka***, Kzk., KKlp. ***omïrtka*** must be secondary souns, having developed from /**ŋ**/.
T. Tekin, sözcüğün Türk dillerindeki fonetik değişmelerinden bahsettiği halde, Poppe'nin ***omur*** ile ilgili görüşünden ve ***omurga***'nın *KWb.*'da belirtildiği gibi Moğolca olduğundan bahsetmemektedir.
Mak.I, s.13'te: Cf. Mo. *omuruġu(n)* 'sternum, clavicle; breast'; *omuruġubçi* 'shoulder-piece of armor, breastplate' (Poppe,*UJb.* 6, p. 112, *Verg.*, p.68,129) diye yazar ve notunu düşer.

omur ilik 'Omurga içinde bulunan murdar ilik'
Bk. **omur** ve **ilik**

omuz 'Boynun iki yanında, kolların gövdeye bağlandığı bölüm'
< ****omur*** = Çuv. ***ımır***
ET. ve OT (DLT)'te YOK.
Tuhf.: ***omrav*** 'boyun kemiği'
TT.: OMUZ+(DAŞ/DAŞLIK/ LA-/LAMA/LAN-/LUK)

An.ağl.: **omuz** '1. boyun; 2. dağ yamacı'; ***omuzlağa, omuzlağı, omuzlama, omuzlamalık*** 'bir omuzluk yük'; ***omuzluk*** 'çatının orta direğine eğik olarak çakılan direkler'; ***omzunu ver-*** 'haksız olduğu halde direnmek';***omzu düşük*** 'uyuşuk, sersem';***omzu sopalı*** 'düşünmeden konuşan' (*DS.IX*,3280)
~ omıraw 'göğüs' (Kzk., Nog.)
omurō [ay.] (Kırg.)
< **omur+aġu*
omır 'at göğsü' (Sag.)
ömür 'göğüs' (Alt.) <**omur*
< **omru*
murä 'omuz' (YUyg.)
< **omura*
(T. Tekin, *Mak.II*, 602; *Mak.I*, 12, 113)
omurdan (Trkm.)

O(>ö)M[*M*]U(>ı, ü)R
+AW/+DAN/+Ō

omuz (Az., Trkm., Uyg.)
omiz (Özb.) (*KTLS*)

OMU(>i)Z

= *çiyin* (Az.)
çiğin (Trkm.)
kulbaş (Bşk., TatK.)
iŋbaş (Bşk., TatK.)
yavrın (Bşk.)
yilka (Bşk.)
yelkä (Özb.)
cilkä (TatK.)
ıyık (Kzk.)
iyin (Kırg.) (*KTLS*)

on '10; dokuzdan bir artık'
= ET. (Uyg.) ***oon***;
~ OT. ***ōn*** (*EUTS*, DLT)
< *ōn*
~ on (Az., Kzk., Kırg., Özb., Trkm.,Uyg., Tel.)
un (Bşk., TatK.)
uon (Yak., Hlç.)
ū°n (Hlç.)
vunnă, vunä, vun (Çuv.)
< [***v***] 'türeme'+***un***[nă]

NOT: ***on*** sayısı ile kurulan öteki sayılar: üç on ~ otuz, ottuz

SanalBaba

tört on 'kırk'
beş on 'elli'
altı on 'altmış'
yetti on 'yetmiş'
seksen < sekiz on
toksan < tokuz on

oŋ (hlk.) '1. Sağ; 2. bol, verimli; 3. boş; 4. kolay'
= ET., OT. ***ong*** (*EUTS*; DLT)

< *oŋ*

An.ağl.: ***oŋ*** (*DS.IX*, 3280)
~ oŋ 'sağ' (Kzk., Uyg., Kırg., Alt., Tel.)
oŋcak (Kırg.)
ong (Özb, Kum./*KLS*, 146))
uŋ (Bşk., TatK.)

O(>u)Ŋ[=NG](+*CAK*)

= *sağ* (Trkm.)

on-['(iş) düzeltmek'
< ET., OT. ***oŋ-***
KT.,Uyg.:***oŋ-ul-, oŋ-ar-***
DLT.: ***oŋ-ul-*** 'iyileşmek, düzelmek, iyi olmak' ***oŋ-ay*** 'kolay'
TT.: ON-(A-/AMA/AN-/ANMA/ AR-/ ARMA/ ARIL-/ ARILMA/ ARIM/ ARIMCI/ ARIMCILIK/ ART-/ AT 'özenli, düzgün, uyGun'/ AY 'uygun bulma'/ AYLA-/ AYLAMA/AYLAYIŞ/AYLAT-/ AYLATMA / AYLI/ AYSIZ)
An.ağl.: ***onaççа; oŋacca, onahça, onaşca, onatca*** 'iyice, güzelce' (*DS.IX*, 3281); ***onakla-*** 'düzeltmek, süslemek'; ***onal-*** 'iyileşmek, ***ona-*** 'üstün tutmak; olgunlaşmak, büyümek'; ***onarık*** 'düzeltilmiş, bakımlı'; ***oŋar-, oŋalt-, onat-, oŋdur-*** 'hastalığı, yarayı iyileştirmek' (s. 3281); ***onar-*** 'bir işi özenle yapmak, başarmak'; ***oŋart, onat, ovat, ovat*** 'tersin karşıtı, yüz, doğru' (s.3281); ***onart-, ovart-*** 'yaptırmak, düzelttirmek'; ***oŋat*** 'iyi, güzel, düzgün'; ***onat-*** 'düzeltmek, yola getirmek'; ***oŋatsız*** 'hastalıklı' (s. 3282); ***oŋdur-; onduruk*** 'kundura pençesi'; ***onglu*** 'bitek, verimli; bayındır; bol; kutlu, uğurlu'; ***oŋgun*** 'kurtulmuş, onmuş'; ***ongunsuz*** 'geleceği parlak olmayan (kimse)'; ***onkun*** 'çok meyve veren (ağaç)'; ***onmadık*** 'becerisiz'; ***oŋmag*** 'bol, verimli olmak; rahata kavuşmak'; ***onmayasın*** 'mutlu olma anlamında ilenç'; ***onsuz*** 'istenildiği gibi olmayan; cılız'; ***onul-*** 'iyileşmek'; ***onult-*** 'yarayı iyileştirmek'; ***oŋumsuz*** 'geçmez, iyileşmez; durgun' (s. 3284); ***oŋ-*** '1. bol, verimli olmak; 2. rahata kavuşmak, mutlu olmak'

ona (zm.) 'O zamirinin yönelme durumu'
< ET., OT. ***anı*** 'onu, ona'
~anga,angar 'ona' (*EUTS*., DLT)
An.ağl.: ***oğa*** (Rize/*RİA*)
~ ona (Az.)
oŋa (Trkm.)
oğan (Kzk.)
soğan (Kzk.)

[*S*]ON(~Ŋ>Ğ)A+N

uŋa (Uyg.)
ungä (Özb.)
unuŋğa (Uyg.)
uğa (Bşk.)

U(<O)N(~Ŋ)G+*Ä*
U(<O)NUŊ+*ĞA*
U(<O)Ğ(<Ŋ)A

aŋa (Bşk., TatK.)
aŋar (TatK.)
aŋarğa (TatK.)
ağa (Kırg.)

AŊ(>Ğ)A
+*R*/+*R*+*ĞA*

onar-['Bozulmuş, eskimiş bir şeyi düzeltip işler veya kullanılır hâle getirmek, tamir etmek'
< *oŋ-ar-* < ET. ***ongar-*** (*EUTS*, 141);
ongal- 'düzeltmek'
ET.: ***ongalı*** 'âşikâr olarak'
ongul- 'iyileşmek'
CC.: ***ongaldı*** 'şifa buldu' (*KLS*, 147); ***onglık*** 'şifa, sağlık'

SanalBaba

TT.: bk. **on-**
An.ağl.: bk. **on-**
~ oŋal- 'iyileşmek' (Kzk.)
(Rad.)
onalmax 'sağalmak'
(Az./ağl., *ADL.II*, 428)
oŋalt- (Kzk.)
oŋar- (Trkm.)
ongal- (KarT.)
uŋal- (TatK.)
oŋla-, oŋnon-, oŋlan-,oŋna-, oŋnan- (Alt., Tel.)
oŋda-, ondo- (Kzk.)
oŋdō (Kırg.)
oŋna- 'bilmek, anlamak' (Leb., Sag., Koyb., Kaç)
oŋnandrar (Kumd.)
uŋna- (Şor., Sag.) (Arat, *ETŞ*, 393; *KTLS*)

onat '1. Düzenli, düzgün,uygun; 2. Yararlı; 3. dürüst, iyi ahlâklı'
< ET. ***oŋ-a-t***

onay 'Uygun bulma, tasdik'
< ET. ***oŋ-a-y***
TT.: ONAY+(LA-/LAMA/LAYIŞ/ LAN-/ LANMA/ LAT-/ LATMA/LI/SIZ)

onbaşı (ask.) 'Erbaş sıralamasının ilk basamağı'
< ***on+baş+ı***
TT.: ONBAŞI+(LIK)

Tü. > **Ar.** (Sud., Ürd.) *ūnbāşī*; (Mıs.) *onbāşa* (*ALTK*, 107)

onca[1] (zf.) 'Ona göre, onun düşüncesince'
< ***o+n+ca***
An.ağl.: ***onca, oncalık, oncaman*** 'o denli (çok olan şeyler için); ***oncacık,oncak, oncavız, oncıvaz,oncuğaz, oncuk, onculah, oncuvaz*** 'o denli az, azıcık' (*DS.IX*, 3282)

ONCA(>U, I)+*CIK*
+*K*
+*ĞAZ*
+*LAH*
+*MAN*
+*VAZ/+VIZ/+VUZ*

Tü. > **Zaza.** *onca* 'yine, tekrar; böyle' (*ZTS*, 242) ~ *oncina, onciya*

onca[2]**, once** (hlk.) 'Yonca'
Bk. **yonca**

oncuk (hlk.) 'O kadar az, azıcık'
< ***o+n+[ca]+cık***
Anağl.:***oncacık, oncak, oncavız,oncıvaz, oncuğaz, onculah, oncuvaz*** (*DS.IX*, 3282)

ONCA(>U, I)+*CIK*
+*ĞAZ*
+*LAH*
+*VAZ/+VIZ*

onda (zm.) '**O** zamirinin kalma durumu'
< *o+n+da* < OT. ***anda***

ondalık 'Onda bir olarak alınan veya verilen ücret; temel olarak on sayısını alan'
< ***on+da+lık***
TT.: ONDALIK+(ÇI)
An.ağl.: ***ondalama*** 'bir malı onda bir oranında kazanç veya indirimle satma' (*DS.IX*, 3283)

ondan (zm.) 'O zamirinin çıkma durumu'
< ***o+n+dan***
< OT. ***andın ~ andan*** (DLT)
An.ağl.: ***ondan*** (*keri/ geri/ ka/keli/ kelli/kili/kiri*) 'ondan sonra, ondan dolayı' (*DS.IX*, 3283)

ondurma 'Ondurmak işi'
< OT. ***oŋ+dur-ma***

onglu (hlk.) 'Bitek, verimli)
< ET., OT. ***oŋ ~ ongay***
'kolay' (*EUTS*; DLT)

ongun '1. Çok verimli, bol, eksiksiz; 2. ilkel toplumlarda kendisinden türediğisanılarak kutsal sayılan hayvan, ağaç, ışık, rüzgâr gibi herhangi bir doğal nesne veya olay, totem'
< ***on-gun*** < ET., OT. ***oŋ-*** (*ġun*)

SanalBaba

TT.: ONGUN+(CULUK/LUK)
An.ağl.: ***ongun*** '1. çok iyi, eksiksiz, tam; 2. bayındır; 3. verimli, bol; 4. kutlu, uğurlu, beğenilen (kimse); 5. tapılan kişi; 6. bayrak; 7. gelişmiş, gürbüz; 8. kurtulmuş, onmuş'; ***ongunsuz*** 'geleceği parlak olmayan (kimse)' (*DS.IX*, 3283); ***onkun*** 'çok meyve veren ağaç'

onlar '1. O zamirinin çoğulu; 2. ondalık sayı sistemine göre yazılan bir tam sayıdasağdan sola doğru ikinci basamağa verilen ad'

1) < ***o+n+lar***

2) < ***on+lar***

onlu 'On parçadan oluşan'

< ***on+lu***

onluk 'On parçadan, on birimden oluşan'

< ***on+luk***

onmaz (s.) 'İyileşme ihtimali bulunmayan'

< ***on-***[< ET. ***oŋ-***]+***-maz***

onnan sona (hlk.) 'Ondan sonra'

< ***o+n+dan son+ra***

onsuz[1] ' O olmaksızın'

< ***o+n+suz***

onsuz[2] '1. Hiç olmazsa; 2. istenildiği gibi iyi olmayan'

< ***on-*** [< ET. oŋ-]+***-suz***

onu 'O zamirinin belirtme durumu'
= ET., OT. ***anı~ onu*** (DLT)

onul-[, bk. **on-**

onulmaz, bk. **on-**

onun 'O zamirinin tamlayan durumu'

< ***o+nun***

onuncu '1. On sayısının sıra sıfatı; 2. onuncu sırayı alan şey veya kimse'
< ***on+uncu***
~ onınçı (Tel.)

onunma (hlk.) 'Çocuk sürekli ağlayarak bayılır gibi olma'
< ***on-(u)n-ma***

Eren (*TDES*, 308): ***oŋ*** ile ***onur*** arasındaki maddeler YOK.

onur (hlk.) 'Kibir, çalım'

< Tü. ***oŋ*** 'çok, bol, verimli; sağ'

+***ur***

NOT: TT. yazı dilindeki **onur** (< Fr. *honneur*) ile ilgisi yoktur. Ayrıca, bu sözcüğün Fr. dan geldiği yolundaki sav da yeniden gözden geçirilmelidir.

Eren (*TDES*, 308): **onur** < Fr. *honneur* (Barbera: *Elementi* 190; Djindjić: *AFF* 10: 49)
Eren'in gösterdiği kaynaklar:
1) Barbera,D.Giuseppe, ***Elementi italo-sicula-veneziano-genoviesi nei linguaggi arabo e turco,*** Beyrouth 1940.
2) Bibliyografyada künyesi YOK.

***

Nişanyan (*SS*, 331): **onur** ~ ***Fr.*** *honneur* şeref, haysiyet ~ ***Lat.*** *honos, honor-*
* Dil Devrimi esnasında yanlışlıkla Eski Türkçe sanılarak yazı diline ithal edilmiştir.

***

NOT: **onur** sözcüğü: Pazarcık-Bil.; Düzce-Bo.; Akyazı çevresi-Sk.; *Antakya-Hat.; Gürcü *Kızılcahamam-Ank.; Tomarza *Develi, Erkilet, *Pınarbaşı, Hamurcu * İncesu-Ky.; **onurcak** 'göğüse takılan süslü parça' sözcüğü *Kozan-Ad.; **onurlan-** 'kibirlenmek; *Düzce-Bo.; **onurlu** *Düzce-Bo.; **onur-** *Gemlik-Brs.'dan derlenmiştir.

Derleme Sözlüğünün I. Cildinde (Önsöz, s. V), '*Bu sözlükte 1932 yılına kadar yazı dilimize girmemiş ve 1932-1960 yılları arasında , yurdumuzun türlü bölgelerinde halk ağzından derlemiş olan Türkçe veya türkçeleşmiş sözler vardır. Eser, iki büyük derlemenin verimidir: Birinci derleme, 1932-1934 yıllarında yapılmıştır. İkinci derleme, 1952-1959 yıllarında yapılmış ve birinci derlemeden birkaç kat daha verimli olmuştur.*' ifadesine göre, bu sözcüğün 1932-1934 yılları arasında yapılmış olabileceği de anlaşılmaktadır. Eğer, **onur** sözcüğü bu tarihler arasında derlenmiş ise, Nişanyan'ın savı geçersizdir. Derleme tarihinin teyidi için TDK'ndaki fişlerin derleme tarihi kayıtlarına bakmak gerekecektir.

Bana göre: **onur** < ET. **oŋ** sözünden türetilmiştir. Çünkü, Fr. ***honneur***'u **onur** yapmak için: **h-** 'yi düşürmek; **-nn-**'yi > **-n-** yapmak; **-eu-**'yu > **-o-** yapmak gerekecektir ki, Türkçenin hiçbir döneminde bu kadar zorlama olmamıştır.

onarmak, Kırg. Türkçesinde ***oŋdō***; Trkm. Türkçesinde **oŋarmak** biçimlerinde yaşamaktadır. (Bk. *KTLS*)

TT.: ONUR+(LAN-/LANMA/LANDIR/LANDIRMA/LU/SAL/

SanalBaba

SUZ/SUZLUK)
An.ağl.: ***onurcak*** 'göğüse takılan süslü parça' (*DS.IX*, 3284); ***onurlan-*** 'kibirlenmek', ***onurlu*** 'kibirli'; ***onur-*** 'başarmak'

onur-[(hlk.) 'Başarmak'
< ***oŋ-ar-***

onurga (hlk.) '1. Çatının en yüksek yerini köşelere bağlayan yatay direkler; 2. düz arazide uzunlamasına olan tepecik' (DS.)
< ***omurga*** (bk.)

oŋuş-[(hlk.) '1. Sağlığı düzelmek; 2. yara kapanmak; 3. gelişmek, büyümek'
< ***oŋ-(u)ş-***

onuştan (hlk.) 'Onun için, ondan dolayı'
< ***o+n+[uş]+tan***

op (ünl.) 'Şaşma ünlemi'
< ***op*** 'yansıma', krş. ***abu***

opla (hlk.) 'Oklava'
< ***oklava*** [*-k->p-*; *-va=ø*]
< ET., OT. ***obra- ~ opra-***

opruk (hlk.) '1. Zindan; 2. yokuş, 3. taşlık, kayalık yer; 4. engebeli yer; 5. Ovalarda akarsula-içine akıp kayboldukları delikler; 6. volkanik kuyu' (DS.)
Bk. **obruk**
< OT. ***oprı*** 'obruk, çukur; dere' (DLT); ***obuzluġ, opuzluġ*** 'sarp'

optuk (hlk.) 'Deve yavrusu'
Bk. **potuk**
< ***potuk*** [*po- ~ op-* göçüşmesi ile]

or (hlk.) 'Hendek'
< OT. ***oru*** 'şalgam, buğday ve buna benzer şeyleri saklamak için kazılan çukur' (DLT)
CC.: ***or*** 'çukur, hendek' (*KLS*, 147)
Krş.: ***or-*** 'delmek, delik açmak' (Tel./*TAS*, 77);***oro*** 'çukur'
TS (300): ***or, oru***

ET.: **or** '*yer; *taht'
a) **orun** (< ***or+un*** 'yer, yüksek yer, taht' ~ ***orın*** 'yer, mahal' (Tel./*TAS*,77); ***oro-on*** 'ülke, devlet' (Tel.)
b) **or+t** 'yer, *taht'
c) **orta** (< ***or+t+a***) 'orta' [Eski devirde yok]
d) ***ortan** (< ***ur+t-+a+n***) [Eski devirde yok. Fakat krş. bugünkü **ortanca** '(yaşça) ortadaki']
e) **ortun** (< ***or+t+un***) 'ortanca, ortadaki'
f) **ordu** (<?) 'orta, merkez; güney' ~ ***ortu***
~ Moğ. ***orda*** 'saray; hükümet merkezi; kağanın çadırı'~ ***ordu***

ora 'O yer'
< ***o*** (< *ol*) +***ra*** 'yön eki'
[<+*ġaru*]

Tü.> **Zaza.** *owca* 'ora, orası, orada', *owra ~ ewra* 'ora, orda, orası' (*ZTS*, 243) [< Tü. **o**[*w*]+**ra** 'yön eki']
~ ora (Az.)
ol yer (Trkm.)
ol cer (Kırg.)
ol jer (Kzk.)
u yer (Özb.)
u yär (Uyg.)
ul yir (Bşk.)
ul cir (TatK.)
al cer (Kırg.)

oracıkta 'Hemen o yerde, olduğu yerde'
< ***o+ra+cık+ta***

orada 'O yerde'
< ***o+ra+da***
An.ağl.: ***uŕáde~ uŕde*** (Rize/*RİA*)

oradan 'O yerden'
< ***o+ra+dan***
An.ağl.:***uŕáden~uŕden*** (Rize/*RİA*)

orak 'Ekin biçmekte kullanılan, yarım çember biçiminde yassı, ensiz ve keskin metal bıçakla, buna bağlı bir saptan oluşan ekin biçme aleti'
= ET., OT. ***orġaḳ*** (*EUTS*; DLT); (Br.) ***urġak***

SanalBaba

< ET. ***or-*** 'biçmek, kesmek, vur-' mak' (*EUTS*, 142)+ ***-ġa-k***
TT.: ORAK+ (böceği/ÇI/ÇILIK/ LAŞ-)
An.ağl.: ***orak*** 'ekin biçme zamanı'; ***orakay, orakayı*** 'Temmuz'; ***orakçılık; orakeriği*** 'mürdümeriği' (*DS.IX*, 3285-3286); ***orek*** (s.3288); ***oraġ, orah*** (*DAO*,367)
~ orak (Kzk., Trkm., Nog., Blk. KKlp.)
orâk (Özb.)
oraġ (Az.)
o(r)ġak (Uyg., Kaç., Sag.)
orġok (Tuv.)
orok (Kırg.)
urak (Bşk., TatK.)
śurla (Çuv.)

OR-*A(>å)K/-AG/*
-GAK/
-GOK/
-OK
UR-*AK*
ŚUR-*LA*

oran 'Büyüklük, nicelik, nispet'
< ET. ***or-*** 'kesmek'+***-an***
TT.: ORAN+LA/LA-/LAMA/ LI/SIZ/SIZLIK/TI/TILI/TISIZ)
An.ağl.: ***oran*** '1.anlayış; 2. el ve göz ölçüsü, yaklaşık olarak kestirme; 3. abartma, abartı; 4. özel im; 5. yıkıntı [< *ören* < *viran*]; ***orandasız*** 'el ve göz ölçüsü olmayan'; ***oranlama*** 'atasözü; masal, öykü; yanık türkü; şaka'; ***oranl(>n)a-***'büyüklük taslamak; yaklaşık olarak söylemek;düşüncesizce davranmak'; ***oranlamasına*** 'kabaca, çirkince'; ***oransız*** beceriksiz' (*DS.IX*, 3286)

Dankoff (*ALT* D 58): < ***Erm.*** *ōrēn* 'law, custom, usage, rule'
YANLIŞTIR. Çünkü, Dankoff'un verdiği anlamlar Türkçedekinden çok farklıdır. Ermenice **ōr** ve **ēn** nedir? Açıklanması gerekir! Bana göre Tü. **oran** > Erm.
Eren (*TDES*, 308): < **?** [Hiçbir görüş belirtmeden (**?**) işareti koymuştur.]

Nişanyan (*SS*, 332): **oran** ölçü, nispet (XIV) < ? ***ET.*** *or-* kesmek → ORAK

oraya 'O yere'
< ***o+ra+y+a***
An.ağl.: ***uřiye, oře ~ òře*** (Rize/*RİA*)

orbuk (hlk.), bk. **obruk**
(/-br-/ ~ /-rb-/ göçüşmesi ile)

orcik¹ (hlk.) 'Cevizli sucuk'
< ET., OT. ***öl*** 'ıslak, nem, yaş'
-(i)ş- 'nemlenmek' (DLT)+***ik***
An.ağl.: ***orcik, oricik, orocik, orucik, ölcik*** (*DS.IX*, 3287); ***örücük*** 'cevizli sucuk' (s.3352)

Eren (*TDES*, 309): < ***Erm.*** *ŕočik* 'fruit leather of pears, walnuts or almonds; fruit leather wih walnuts'

NOT: Eren'in Dankoff (*ALT* 648)'a dayanarak Ermeniceden geçtiğini kabul etmesi ve Anadolu ağızlarından hiç örnek vermemesi olacak şey değil. Ağızlardaki **ölcik**'in Elazığ'da, **örücük**'ün de Bolu'da kullanılması sözcüğün Ermeniceden alıntı olmadığına delildir: < **öl [> ör]+ü+cük**

Bu sucuğun yapılışı da **öl** 'ıslak, nem, yaş'; **öli-** 'ıslanmak' anlamlarına uygundur: İpe dizilen taze ceviz içi, üzüm ya da dut şırasının içine daldırılarak etrafı bu şıra ile kaplanır; sonra, asılarak kurutulmaya bırakılır. Kurutulan bu yiyecek yumuşak ve nemli olur.

orcik² (hlk.) 'Tente' (DS.)
< ET., OT. ***ör-*** 'örmek' (DLT)
+-ü+cük

orcik³ (hlk.) 'İğ, kirmen'
< ET., OT. ***ör-+-(ü)ş-(ü)k***
Krş.An.ağl.: ***örüştür-*** 'bir şeyi gelişigüzel örmek' (*DS.IX*, 3354); ~ ***orucuk*** 'iğ, kirmen' (s. 3287)

orçala-[(hlk.) 'Kavga edenleri ayırmak' (DS.)
< OT. ***orı-*** [*~or-, urı-, yur-*] 'kavga etmek' (DLT: *orılaş-, orlaş-, urılaş-, urlaş-, yurlaş-*] ***+-ça+la-***

orda (hlk.) 'Şehir'
= ET., OT. ***ordu*** 'hakanın oturduğu şehir' (*EUTS*, 142; DLT)
< ****or*** 'kale'+***da/du***

SanalBaba

ORDU sözcüğü üzerine bazı görüşler vardır:
ort'ha : savaş nedeni olan toprak.
ordu : hakanın karargâhı; otağ. (B. Ögel)
ordu : toprak ev (Çinli araştırmacı Fu Çien)
ordu: koyun ağılı. (Japon tarihçi Shiratori)
ordu : çöl ve insansız arazi. (Tıng Çien)
ordu : Bayındır Han'ın ailesiyle birlikte oturduğu yer. (DKK)~**ordulan-** 'şehirlenmek'
orda : saray (Moğ.)
OR 'yer, kuruluş, birlik, yakma, tüketme, düzen, ölçü, biçim, kesme; oranlama, ölçme'***+an/+du-lan-/+man/+a+sı/ +am /+tam***
~ **ORDU-BALIG** 'Türklerin kurduğu ilk şehir' (Uyg.)

Tü. > **Kbr.** *varda* 'şehir' (İ. Doğan, 1999)

ordağıkı (hlk.) 'Ordaki'
< ***o+ara+da+ki*** [/ğı/ türemedir]

ordek (hlk.), bk. **ördek**

Tü. **ördek** > **Kürt.** *ordek* (*FKT*, 74)

ordonat 'Ordu donatım sözünün kısaltılmışı'
< ***ordu+don*** [< ET. *ton* 'giyim-kuşam'***+at*** **[*-ım*]**

ordu 'Bir devletin silâhlı kuvvetlerinin tümü'
= ET. ***ordu*** ~ ***ortu*** 'saray, orda, karargâh' (*EUTS*, 142); ***orta = orda~ ortu*** (s. 143) ~ ***otra*** (s. 144) ~ OT.(DLT) ****ordu*** 'hakanın oturduğu yer'; ***ordu*** 'sıçan, köstebek gibi yerde yaşayan hayvanların yuvası'; ***ordulan-*** 'şehir edinmek'
< ***or*** 'kale; ana meydan', bk. **or**
~ orda (Çağ.,Tar., Az., Kzk., Bar.)
ordo (Tel.)
ordu (Az., Özb.)
ordū (Yak.)
urda (TatK.)
= Moğ. (*KWb.* 288): ***ordu*** 'Hof, Lager, Horda'

Tü.> **Alm.** *horda*; **Ar.** (Mıs., Ürd.) *ordi:* (*ALTK*, 107); **Kürt.** *ordi* (*DAO*, 367; *FKT*, 74); **Zaza.** *ordu* (*ZTS*, 242)

TT.: ORDU+(bozan/bozanlık/CU/GÂH (< Fars.)

An.ağl.: ***ordu*** 'pekmez kaynatılan yer'; ***ordubozan*** 'varis hastalığı'; ***ordubozanlık et-*** 'mızıkçılık etmek'; ***ordulu*** '1. oymak; 2. kaba, sözünü, konuşmasını bilmeyen' (*DS.IX*, 3287-3288); ***ordi*** (Rize/ *RİA*)

organ (hlk.), bk. **yorgan**
An.ağl.: ***urġon, urġan*** (*DAO*, 367)
< ET. (*Alt.Gr.*, 356), OT. (DLT): ***yoġurḳan***

[**NOT**: Türkçe sözcüklerin başındaki /y-/ ünsüzü Doğu Anadolu ağızlarında düşer: ***onca, ance*** < *yonca*; ***urt*** < *yurt*; ***üzbaşı*** < *yüzbaşı* gibi.]

orgen (hlk.), bk. **urgan**

orhan 'TT'nde erkek adı'
< ***or~ur*** 'yer' [= ****uz*** 'mahir, becerikli'] (F. Özkan, 2003: 166)

orkin-[(hlk.) 'Ürkmek'
< OT. ***ürkün-*** 'düşman yüzünden ulus arasına düşen ürküntü' (DLT)
Bk. **ürk-**

orman 'Ağaçlarla örtülü geniş alan'

= ETY. *yış* ~ Süm. *giş* (Tuna, 7) ~ Alt. ***cış***

< ***or*** '1.çukur, hendek; 2. tepe, dağ' (bk.Brockelmann, *OGM 86.* §) ***+man***

[**+man** eki '*büyüklük, irilik, kocamanlık*' bildirdiğine göre, anlamı '****büyük tepe***' olabilir.]

Çağ.: ***or*** 'tepe, orman', ***orman***
TT.: ORMAN+(CI/CILIK/LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LIK/sarmaşığı/SIZ/tavuğu)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *ūrmān* (*ALTK*, 107); **Fars.** *ūrmān*; **Kürt.** *urman*; **Rus**

SanalBaba

diyalektleri: *urman*; **Blg., Srp., Arn.** *urman* (*TDES*, 309); **Kürt.** *ormiyan* (*DAO*, 368)~ *orman*; **KbRum.** *ormáni*

An.ağl.: ***orman*** 'böğürtlen ağacı'; ***ormancık*** 'serçe büyüklüğünde siyah ya da boz renkli, sürüyle gezen kuş'; ***ormangüzeli*** 'kökü lâhana köküne benzeyen, özsuyu yakıcı bir ot' (*DS.IX*, 3288)

~ orman (Az., Krm., Kzk., Uyg.)
ormån (Özb.)
θrman (Kmk.)
ormən (Sal.)
ormon /ormon-tokoy (Kırg.)
urman (Bşk., TatK.)
vərman, vθrman/vărman (Çuv.)

[*V*]O(>ə, θ, u)RMA(>å, ə,o)N

= *tokay* (Trkm.) (< Moğ.)
tokoy (Kırg.)
tokoy-ormon (Kırg.)
çeget 'orman' (Krç.)

Eren (*TDES*, 309): '*Kökenini açık olarak bilmiyoruz.*' der. 'Bilimsel yayınlarda Türkçe ***or***'dan geldiği sıklıkla dile getirilmiştir: ***or*** 'çukur, hendek' +***man*** eki' diye ilâve eder.

Ramstedt (SKE 179): ***Tü.*** *orman* ~ ***Kore.*** *orom, oram* 'mountain' < **or+man**

Sevortyan (*ÊSTJa* 1974, 472-474): Toharca A ve B ***or*** 'ağaç' ile ***orman*** arasındaki benzerlikten söz eder.

Doerfer (*TMEN* 588): Toharca ***or*** 'bois' biçimiyle ***orman*** arasındaki benzerliği değerlendirir.

Nişanyan (*SS*, 333): **orman** < ? ***ET.*** *or-* kesmek → ORAK
* Muhtemelen 'kesimlik' anlamında.

orta '1. İki uçtan eşit uzaklıkta olan yer; yer ve zaman bildiren zarf; 2. vasat'

= ET. ***urtu*** (*EUTS*, 266); Uyg. ***orta, ortu, ortun***

~ OT. ***ortu~otra, otru, utru*** 'önce; karşı; orta' (DLT)

< ***or*** 'merkez; *yer; *taht'+***t***

+***a*** 'yön eki'

TT.: ORTA+(Çağ/damar/deri/direk/Doğu/elçi/kulak/LA-/LAMA/LAMASINA/LI/LIK/LIKÇI/M/NCA/okul/oyunculuğu/oyunu/öğretim/parmak/Y/duvar)

~ orto (Tel./*TAS*, 77); ***ortolık*** 'ada'; ***orton*** 'ortanca'

Tü. > **Ar.** (Ir., Mıs.) *orṭa*; (Sud.) *ūrṭa* (*ALTK*, 107); **Kürt.** *orte* (*DAO*, 368: Tekerleme:

A mezin jı beg ra,
A orte é jı ağa ra,
A kıçuġ jı paşa ra.
= Büyüğü beye,
Ortancası ağaya,
Küçüğü paşaya.)

Zaza. *orte* (*ZTS*, 243); *orte dı mendış* 'ortada kalmak'; *orte dı wardış, kiştı dı rokewtış* 'çaktırmadan nimetlerinden yararlanıp, riskine katlanmamak' anlamında kullanılan bir deyim. (*ZTS*, 243); *ortey kewdış* 'ortalığa düşmek, ortalığı yaygaraya vermek, rastgele herkesle konuşup ilişki kurmak' (s.243); *orti* 'ortanca'

An.ağl.: ***orta*** '1. orta büyüklükte moloz; 2. boşböğür'; ***ortaayak*** '1.ayakkabıcının kullandığı kadın ayakkabısı kalıbı;2. çizmeye benzer bir tür ayakkabı'; ***ortabağış*** 'yayla île kıyı arasındaki yüksek yer'; ***ortabaz*** 'evin birkatı'; ***orta bozan*** 'arabozucu'; ***ortaç*** 'tepe'; ***orta çivisi*** 'araba çivisi'; ***ortadirek*** 'orta parmak'; ***orta dolması*** 'boşböğür denilen et parçasının kuzu dolması gibi doldurulması'; ***ortagüz*** 'Ekim ayı'; ***ortağı*** 'ortadaki'(*DS.IX*, 3288-3289); ***ortayıl*** 'cemre' (s. 3290)

~ **(1)** orta (Az., Kzk., Trkm.,Uyg.)
orto (KKırg., Oyr., Tel., Yak)
ortu (Soy.)
ortä (Özb.)
urta (TatK., Bşk., Tob.)
otto (Yak.)
ottura (Uyg.)
vəDa (Çuv.)

O(>u)RTA(>ä, o, u)
OTTO
OTTU[*RA*]

(2) orta 'vasat' (Az., Kzk., Trkm.)
ortä (Özb.)

SanalBaba

ortaşa (Kzk.)
ortaça (TatK.)
ortäçä (Özb.)
ortoço (Kırg.)
ottara (Uyg.)
urta(sa) (Bşk.)
urta(ça) (TatK.)

O(>u)**RTA**(>ä, o)+*ÇA*(> ä)/ +*ŞA*/+*SA*

ortaç (hlk.) Tepe'

< ***or+ta+ç*** 'küçültme eki'

ortağul (hlk.) 'Arının ikinci kez verdiği oğul'

< ***orta+oğul***

ortak 'Birlikte iş yapan'
= OT. ***ortak*** (DLT); ***ortaklık***

< ***or-tak*** [< ET. ***-tuk*** (*EUTS*)]
ET: ***ortuklug*** 'ortaklık, arkadaş' (*EUTS*, 143) ~ ***ortaklık*** (DLT)

< ****or-*** 'biçmek'+***-ta*** (< *ortu*)+***k***
ur- +*-ta/to/tu/* +***k***

TT.: ORTAK+(ÇI/ÇILIK/kat/LA-ŞA/LAŞACI/LAŞACILIK/Ş-/Ş-MA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LIK/ yapım/yaşama/yaşar/yönetim)

Tü. > **Kürt.** *ortağ*; *otağî* 'ortaklık' (*DAO*, 368); **Zaza.** *ortaq, ortaxı, ortax; ortaqey, ortaxey* 'ortaklık', *ortaxey kerdış* 'ortaklaşa iş yapmak, alışverişte bulunmak' (*ZTS*, 243)

An.ağl.: ***ortak*** 'arkadaş; kardeş'; ***ortakçı*** 'tarlayı, ürünü tarla sahibiyle yarı yarıya pay etmek üzre ekip biçen çiftçi'; ***ortaklama*** 'el-birliğiyle, birlikte'(*DS.IX*, 3289)
~ ortağ (Az.)
ortak (Kzk., Uyg.)
urtak (Bşk., TatK.)
ortok (Kırg.)

O(>u)**RTA**(>o)**K**(>ġ)

ortaklaşa 'Ortak olarak, el birliğiyle'

< ***or-ta***[< *u*]+***k+laş-a***
TT.: bk. **ortak**
An.ağl.: ***ortaklama*** (DS.IX, 3288)
~ ortaktasa (Kzk.)
= *birgä* (Az., Bşk., Özb., TatK.)
birge (Kırg.)
birlikdä (Az.)
birliktä (Uyg.)
birgäläp (Bşk., TatK.)
birgälikdä (Özb.)
birlişip (Uyg.)
birlesip (Kzk.)
bilelikde (Trkm.)
bileleşip (Trkm.) (*KTLS*)

ortala-['Ortasını bulmak, ortasına varmak'
= OT. ***ortula-*** (DLT)

< ***or-t+a+la-***
TT.:ORTALA-(MA/MASINA)
~ ortaça 'ortalama, takmini' (Trkm.)
ortäçä (Özb.)
ortaşa (Kzk.)
orta hesapla (Az.)
ortalamax 'belinden tutmak' (Az./ağl., *ADL.II*, 428)
ortoço (Kırg.)
urtaça (TatK.)
urtasa (Bşk.) (*KTLS*)

ortalı 'Defterde, bir araya getirilmiş belli sayıdaki yaprakların oluşturduğu bölümlerden olan'

< ***or-t+a+lı***
An.ağl.: ***ortara*** 'tam orta yerinden, yarı yarıya' (*DS.IX*, 3289)

ortalık 'Bulunulan yer, çevre'

< ***or-t+a+lık***
TT.: ORTALIK+(ÇI)
An.ağl.: ***ortalıktekerleği*** 'çam ağacından tek parça olarak yapılmış, çevresi demir çemberli tekerlek' (*DS.IX*, 3289); ***ortalık ağrısı*** 'bulaşıcı hastalık'
~ ortalığ (Az.)
ortoluk (Kırg.)
urtalık (Bşk., TatK.)

O(>u)**RTA**(>o)**LI**(>u)**K**(>ġ)

= *töverek* (Trkm.)
töŋirek (Kzk.)
äylänä-tirä (Bşk., TatK.)
aynala (Kzk.)
öp-çörä (Uyg.)

ortam 'Canlı bir varlığın içinde bu-

SanalBaba

lunduğu doğal veya maddî şartların bütünü'

< ***or-t+a+m***

~ orta (Kzk.)

NOT: Öteki Türk dillerinde YOK

ortan (hlk.) '1.Yemeni denilen ayakkabının yüzüyle köseleyi birbirine tutturan dikiş; 2. yama, pençe'

< ***or-t+a+n***

ortanca, bk. **orta**

= ET. ***ortun*** [< *ortu* 'orta'+*n*]

< ***or-t+a*** [< u]+***n+ca***

NOT: **ortanca** '*bir tür çiçek*' adı Fransızca ***Hortense*** adlı bitki bilimci bir kadının adından bozulmuş biçimdir. < Fr. *hortensia*

An.ağl.: ***ortancıl, ortancılı, ortanul*** '1. ortancı, ikinci; 2. oyunda ortadaki oyuncu' (*DS.IX*, 3289)

~ orton 'ortanca' (Tel.)

Tü. > **Zaza.** *orti* 'ortanca, ortadaki' (*ZTS*, 243)

~ ortancıl (Az.)
ortancı (Trkm.)
ortänçi (Özb.)
ortanşı (Kzk.)
ortonçu (Kırg.)
urtançı (TatK.)
urtansı (Bşk.)
otturançi (Uyg.)

O(>u)**RTA**(>o)+*NC*
(~ç, ş, s)*I*(>*i, u*)+*L*

Eren (*TDES*, 310): YOK

Nişanyan (*SS*, 333): **ortanca**[1] vasat < ORTA

orta parmak 'El parmaklarının sağdan ve soldan üçünü olanı'

< ***or-t+a parmak*** (bk.)

~ orta barmağ (Az.)
orta barmak (Trkm.)
ortä barmåk (Özb.)
urta barmak (Bşk., TatK.)
ortan kol (Kzk.)
orton (Kırg.) [Fakat: *manca* 'parmak']
ottura kol (Uyg.) [Fakat: *barmak* 'parmak']

ortay '(mat.) Bir düzlem şeklin aynı yöndeki paralel bütün kirişlerini eşit parçalara bölen (çizgi)'

< ***or-t+a+y***

ortma (hlk.) 'Odun vb. şeyleri saklamak için üstü kapalı, önü açık yer'

= ET. ***örtmen*** 'dam, satıh' (DLT)

< ***ör-t-me***(n)

An.ağl.: ***ortma*** (*DS.IX*, 3290)

Tü. > **Zaza.** *ortme* 'evlerin yanında bulunan ve evin bir kapısının damına açıldığı tek katlı küçük binanın damı' (*ZTS*, 243); **Kürt.** *ortme* 'balkon, eyvan, üstü açık salon' (*DAO*, 368) ~ *otırme*

orun (hlk.) 'Yer, mevki'

= ET., OT. ***orun*** 'yer, mahal, taht, mesken' (*EUTS*, 143; DLT)

< ET. ****or+un***

Tü. > **Kabartay.** *varan* 'yer' (İ. Doğan, 1999)

os-[(hlk.) '1.Karşılaştırmak; 2. sanmak; şaşırıp kalmak; 4. darılmak; yorulmak' (*DS.IX*, 3291)

= ET. ***os-*** ~ ***oz-*** 'kurtulmak, uzaklaşmak'~ OT. ***os-*** 'bir nesnenin bir nesneye değişmesi: *osug*' (DLT)

An.ağl.: ***osup kal-*** 'şaşırıp kalmak' (*DS.IX*, 3291)

osma-[(hlk.) 'Önem vermemek, aldırmamak'

< ***os-ma-***

osoy (hlk.) 'Onun gibi, tıpkı'

< OT. ***uş*** 'şimdi, işte, gibi' (DLT) +***ol***

ostot (hlk.) 'Biber'

< ***issot*** < ***isot*** < ***ıssıġ+ot***

osumuna (hlk.) 'Boş yere'

< ****os-um+u+n+a***

osur-['(kaba) Yellenmek'

SanalBaba

= OT. ***osur-*** (DLT:*osurġan* 'çok osuran'; *osruk* 'osuruk'; *osruş-* 'osuruşmak')

< **ō [> *yo*]*s-ur-*

< AT. ****hōs-ur-*** (Tekin, *Mak.I*, 316)

AH.: ***yoz-*** 'yellenmek' < ****ios-*** < AT. ****hōs-***

TT.: OSUR-(MA/UK/UKLU)

An.ağl.: ***osruğan*** 'yellenmeyi alışkanlık hâline getiren'; ***osturak, osturuk*** 'yellenme'; ***osurganböceği, osurukböce*** 'pis koku çıkaran bir böcek';***osuruk çiçeği*** 'beyaz çiçekli, pis kokulu bir böcek' (*DS.IX*, 3291)

~ ōsur- (Kırg.)
osar- (Çağ., Tar.)
ōzır- (Kız.)
hosar- (Hlç.) < *******hōs-ur-*
usır- (TatK.)
utur-(uh) (Yak.)

[*H*]Ō(>o, u)S(>t)-U(>a, ı)R-

osurgan 'Çok yellenen'

= OT. ***osurġan*** (DLT)

< *os-ur-ġan*

An.ağl.: ***osruğan*** (*DS.IX*, 3291)

osuruk 'Yellenme'

= OT. ***osruk*** (DLT)

< *os-(u)r-uk*

oş ~ oşt 'Köpek kovalama ünlemi, hoşt'

< *(h)ōş* 'yansıma'

An.ağl.: ***oşkişle-, oskisle-, oskişle-, oşkişlet-*** 'köpekleri kışkırtarak birbirinin üzerine saldırtmak' (*DS.IX*, 3292); ***oşoş*** 'köpek'; ***oşik*** 'küçük köpek' (< *oş+(i)k* 'küçültme eki');

Tü. > **Zaza.** *oşt* (*ZTS*, 243)

oşa-[(hlk.) 'Benzemek'

< *ohşa-* 'benzemek' (DLT: *ohşaġ* 'benzer'; *ohşaġu* 'oyuncak; (mecazen) kadın'; *ohşançıġ* 'okşanmaya değer'; *ohşat-* benzetmek')

TT.: OKŞA- 'benzemek'(MALIK/N-/NMA/NTI/ŞAT-/YICI/YIŞ)

An.ağl.:***oşaş*** 'benzer'; ***oşaşırak*** 'az benzer, andırır'; ***oşat-*** 'benzetmek'; ***oşğa-*** 'okşamak' (DS. IX, 3292)

ot[1] 'Ot, küçük bitkiler'

= ET. (Uyg.) ***ot, oot*** 'ot; yeşillik; ilâç'

~ OT. ***ot*** (DLT: *otluġ* 'otlu; yemlik, ahır'; *otla-; otġar-*)

CC.: ***ot*** 'ot, yabanî ot' (*KLS*, 148); ***otalamak*** 'mera'

< *ot, oot*

TT.: OT+(ÇUL/LAK/LAKÇI/LAKÇILIK/LAK*ıye* (< Ar.-*iyye*)/LAMA/LA-/LAN-/LANMA/LATIL-/LATILMA/T-/TMA/LU/LUbağa 'kara kurbağa'/LUK/SU/SUZ)

Tü. > Kürt. *ot* (*FKT*, 74)

An.ağl.: ***otar-*** 'ot toplamak';***otçam*** 'çörekotu'; ***otdan-*** 'otla kaplanmak, otlanmak'; ***otkök*** 'öteberi'; ***otkökü*** 'pancar'; ***otluk*** 'harman yığını'; ***otlukla-*** 'mısır biçildikten sonra otunu elle koparıp toplamak' (*DS.IX*, 3293-3294)

~ ot (Az., Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg., Sal., Küer., Tel., Alt., Yak.)
o't (Tuva) 'ot' < *******okt* < *******oktă*
ut (TatK.,Tob.)
ută ~ vutĭ 'kuru ot' (Çuv.)< *******ot*

~ Moğ. (*KWb.* 291; Ramsted)
ota 'ot, yeşillik', ***otaçi(n)*** 'hekim, tabip'

[*V*]O(> o', u)T+*Ĭ/Ă*

Tü. > **Erm.** *xot* 'grass, herb' (Dankoff, *ALT* A 9)

= *çöp* (Kırg., Uyg.)
şöp (Kzk.)
yaşän (Bşk.)
ülän (TatK.)
öleŋ, üleŋ (Kumd.)

ot[2] 'İlâç, em'

= OT. ***ot*** 'ilâç, em, zehir' (DLT:

SanalBaba

otaçı 'hekim, ilâç yapan')
AH.: ***ot*** 'ilâç', ***otaçı*** 'hekim', ***otala-*** 'tedavi etmek'

< *ot, oot* 'ot, yeşillik; ilâç'

TT.: OT+(ÇU 'köylerde hekimlik yapan kimse'/ACI 'hekim'/ ACILIK 'hekimlik'/A- 'ilâç vererek hastalığı iyi etmeye çalışmak'/AMA)

An.ağl.: ***ot*** '1. göz hastalığını iyileştirmek için kullanılan ev ilâcı; 2. barut' (*DS.IX*, 3292)
otalak 'ağı; ağılı';***otala-*** 'zehirlemek'; ***otalan-*** 'zehirlenmek'; ***ota-*** 'hastalığı geçmek'; ***otla-*** ilâçlamak' (s. 3293-3294)
~ otala- 'şifa vermek' (Kum./*KLS*, 148)
= Moğ. ***otaçi(n)*** 'hekim, tabip', Muk. ***ota-çi*** ay., Halh. ***otoç*** ay., Moğ. ***otaçila-*** 'tedavi etmek', Halh. ***otoçlo-*** ay. < **oġta* < **okta*

ot³ (hlk.) 'Zaman, vakit'

< *öd* 'zaman, vakit, mevsim, hava' (DLT: *ödlek* 'zaman, felek'
An.ağl.: ***akşam otu*** 'akşam vakti' (Uşak)

ot⁴ 'Ateş'
= ET., OT. ***ot*** 'ateş, duman' (DLT: *ota-* 'ısınmak, odun yakmak'; *otlan-* 'ateşlenmek')

< **ōt*

An.ağl.: ***ot*** 'barut'; ***otesgi, otleski*** 'ucu yanmış odun'; ***otla-*** 'ateşlemek'; ***otlangıç*** 'ocak tutuşturmaya yarayan ağaç'; ***otlu*** 'ateşli'; ***ot sal-*** 'ateşlemek, kundaklamak'; ***ot taşı, ot daşı*** 'fırınlarda, tandırlarda kullanılan ateşe dayanıklı, göz göz delikli, siyah renkli bazalt taş'; ***otyiğit*** 'çok genç ve çevik' ['*ateş gibi genç*' anlamında] (*DS.IX*, 3292-3298); ***ot beli*** 'ateş küreği' (s. 3293)
~ ōt (Trkm.)
ot (Tel.); ***ottık*** 'çakmak'; ***ottık taş*** 'çakmak taşı'
uot (Yak.) < **ōt*
hū°t (Hlç.) < **hōt*

[*H*]Ō(> uo, ū°)T

~ Moğ. (Poppe 99): ***od-ḳan*** 'Feuer-gottheit'; ***ot-çigin*** < ***ot-tigin***

Eren (*TDES*, 311): **ot₄** YOK; **ot¹/²/³** var
Nişanyan (*SS*, 328): yalnız ***od***= ***ET.*** *ot* 'ateş' (VIII)/ ET. ot: OCAK, OD, ODAK, ODUN

otaçı, otçu (hlk.), bk. **ot²**
~ otohut 'yerli (Yakut) hekim' (Yak.) < **ota-çıt*
ütă, vutĭ (Çuv.)
= **Moğ.**: ***otaçi(n)*** 'hekim, tabip'
~ otoç (Hlh.)
otaçila- 'tedavi etmek' (Mo.)
otoçlo- 'tedavi etmek' < **oġta-* < **oḳto-* (*Mak.I*, 96)

OTA(<o)Ç[İ]+*LA(>o)-*

~ Man. okto 'ilâç, boya' < **oḳta*
oktosi 'hekim, tabip'
oktolo- 'ilâçla tedavi etmek'
oktosila- 'ay.' < **okto*
EAT. (TS): ***ottacı, otcı*** 'hekim'
Eren (*TDES*, 310): YOK

Nişanyan (SS, 334): **otacı** = ***ET.*** *otaçı* < *otamak* < OT][Fakat, Türkçedeki 4 **ot**'tan hangisi?]

otağ~otak~otah (hlk.) 'Konak, apartman'
= OT. ***otaġ*** (DLT; Çağ.)

< **ōtaġ*

~ Moğ. (*KWb.* 291) ***otaġ, otuġ***

Eren (*TDES*, 311): YOK

Eren, s. 303'te '**oda**' maddesini de vermediği için ***oda*** < ***otaġ*** ilişkisi hakkındaki görüşlerini bilmiyoruz.
NOT.: ***TS.II***, 1120: ***otağ, otak*** Far. *otāġ* < 'büyük ve süslü çadır.
YANLIŞTIR. Çünkü, TT'ndeki **oda** sözcüğü < ET., OT. ****otaġ***'dan [*/-t-/ > -d-/ olması ve son ses /-ġ/'nin düşmesi ile*] oluşmuştur. Nitekim, ***TS.II,***

SanalBaba

s. 1098'deki **oda** maddesinde bu sözcük Türkçe olarak gösterilmektedir. ***Otaġ*** Farsça ise, ***oda*** necedir? Ve kökeni nedir? Nişanyan (*SS*, 334): **otağ** = ***ET.*** *otaġ* küçük ve geçici yapı, çadır (xı) = ODA diye sözcüğün Türkçe olduğu görüşünü belirtmektedir.

Fakat, **oda** = ***ET*** *odaġ/otaġ* otağ, çadır, oda (vıı) /***ET.*** *otaġ*: ODA, OTAĞ (s. 328) yazar ama (?) işaretini niye koyar, anlaşılmaz.

otala-(n-) (hlk.), bk. **ot²**

EAT. (TS): ***otala-, otla-*** 'ilâç yapmak'

otar-[(hlk.), bk. **ot¹**

< ***otġar-*** 'otlatmak' (DLT)

Krş. ***otuxmağ, otuxmax*** 'ot yemeye başlayan hayvan'~***oturxan*** (Az./ağl., *ADL.II*, 430)

Tü.> **Kürt.** *otar-* (*DAO*, 368)

otayı (hlk.) 'Temmuz'

< ***ot+ay+ı***

otır ~ otur (Zaza.) 'O tür; öyle, öylesi' (*ZTS*, 243)

< Tü. ***o tür***

otırme (hlk.) 'Balkon, eyvan' (*DAO*, 369)

< ***otur-ma***

Krş. ***oturacar*** 'ev' (Az./ağl., *ADL.II*, 430)~ ***oturajax*** 'sandalye'(gös. yer.)

otla-['1. (Hayvan) Dolaşarak yerdeki ot, çimen, yaprak vb. yemek'

< ***ot¹+la-***

TT.: OTLA-(MA/N-/NMA/T-/LATIL-/TILMA)

~ otla- (Az., Trkm.)
otlä- (Özb.)
otli- (Uyg.)
otta- (Kzk.)
ottō (Kırg.)
utla- (Bşk., TatK.)

O(>u)T+*L(>t)A(>* ä, i, o)-

otlak 'Hayvan otlatılan yer'

< ***ot¹+la-k***

TT.: OTLAK+ (argo) ÇI/ÇILIK)

~ otlak (Uyg.)
otlaġ (Az.); ***otarğı, otdācağ*** (Az./ağl., *ADL.II*,430)
otlåġ (Özb.)
otlağ (Trkm.)
otluk (Uyg.)
ottōk (Kırg.)
utlau (TatK.)
utlavık (Bşk.,TatK.)

O(>u)T+*L(>t)A(>* å)-*K(>*ġ, ğ)
+*LA-U/-VIK*
+*LUK*

otlu 'Otu olan'

= OT. ***otluġ*** (DLT)

< ***ot¹+lu(ġ=ø)***

ot tut-[(hlk.) 'Otlarken ağılı ot yiyen hayvan hastalanmak' (DS.)

< ET. ***ot*** 'zehir'

An.ağl.: ***ot çalgını*** 'ağılı ot yiyerek hastalanan hayvan' (*DS.IX*, 3293); ***ot vurma*** (Şavak/*DAO*, 369)

otun¹ (hlk.) 'Odun'

< ET., OT. ***otung*** (*EUTS*, 144; DLT)

otun² (hlk.) 'Evvelki gün'

< ***otæiġun*** < ****öteigün***

< ***öt-*** 'geçmek'+***-e+ki***
+gün

otur-['Vücudun belden yukarısı dik duracak biçimde ağırlığı kaba etlere vererek bir yere yerleşmek'

= ET. ***oltar-*** ~ (KT.,Uyg.) ***olur-*** ~ ***olġur-*** (*EUTS*, 141)

~ OT. ***oltur-*** ~ ***oldur-*** (DLT)

Uyg.: ***olġurt-*** 'oturmak'

CC.: ***olur- = oltur-; olturġuç*** 'oturak'

İKPÖ: ***olur- = olġur-***

[Krş. DLT: ***otur-*** '(saç ve elbise) kesmek' (B. Atalay: *utur-*). Bu konu için, bk. T. Tekin, *Mak.I*, 95]

< ***ol(ġ)ur-***

SanalBaba

TT.: OTUR- (ACAK/AK/AK-LI/AKLILIK/MUŞ/MUŞLUK /T-/TMA/TMALIK/TUL/TUL MA/UL-/ULMA/UM/UŞ-/UŞ MA)

Tü.> **Kürt.** *otırme* 'balkon, eyvan' (*DAO*, 369)

An.ağl.: ***ot-*** 'oturmak' (*DS.IX*, 3294); ***otraklaştır-*** 'yerleştirmek, yurtlandırmak'; ***otu-*** '1. oturmak; 2. yatmak' [< ? ET. ***odu- ~udı-*** (EUTS)<*oδı-*]

oturudüş- 'oturup kalmak'; ***oturuk*** 'gazino, kahvehane' (s. 3298); ***oturuş-*** 'oturup yerleşmek'; ***oturuştur-*** 'yatıştırmak' (s. 3298)

~ otur- (Az., Kzk., Trkm., Tel.)
otır- /ultır-(ğıs) '*sandalye*' (Bşk.)
otir- /ot(*u*)r-åk '*yerleşik*' (Özb.)
olor- (Yak.)
oltur- (Uyg.)
tur- '*ikâmet*' (Uyg.)
lar- (Çuv.) < ***olur-*
ultar- (Kumd.)

O(>u)**L**[T]**U**(>a, ı, i, o)**R**-[*OL=ø*]**TUR**-[*O=ø*]**LA**[<u]**R**- < **OLUR-*

oturag (hlk) 'Kötürüm'
bk. **oturak**
~ oturğa 'oturak' (Az./ağl.)

oturacak 'Sandalye, tabure, kanepe gibi üstüne oturulan yer'
< ***otur-acak*** 'fiilden ad yapan gelecek zaman eki'

oturak 'Oturulacak yer veya şey'
< ***otur-***[< ET. *olur-*]+***-ak***
[Krş. ET. ***oturuġ*** = ***otruġ*** 'ada']
TT.: OTURAK+(LI/LILIK)
An.ağl.: ***otrağ, otrak*** 'makat'; ***oturağ aspası*** 'oturmayı seven'; ***oturağında ot bitmek*** 'bir yerde çok oturmak'; ***oturaĥ*** 'insan ensesi; toprak damlara çıkacak merdivenlere yapılmış çatı'; ***oturaĥ éllemek*** 'oturup kalmak'

oturak, otrak 'emekli; iş görmeyen'; ***oturak*** '1. kötürüm; 2.yürüme zamanı geldiği halde yürüyemeyen çocuk; 3. helâ; 4. lâzımlık; 5. ekşi bir tür armut; 6. çam fidanı; vb.

~ oturağ 'yerleşik' (Az.)
olturak (Uyg.)
olturğuç 'koltuk, sandalye' (Kum.)
oturguş (Tel.)
oturımlı (Trkm.)
otırıkşı (Kzk.)
oturuktaşkan (Kırg.)
otråk (Özb.)
utrak (TatK.)
ultırak (Bşk.)

O(>u)[*L*]**TU**(>ı)**R-AK**
O(>u)**T**[*U=ø*]**R-A**(>å)**K**
OTU(>ı)**R-U**(>ı)**K**+*TAŞKAN*
+*ŞI*

oturamak (hlk.) 'Sırt'
< ***otur-a-mak***

oturamaklı (hlk.) '1. Ağır, davranışları ölçülü olan; 2. sağlam'
< ***otur-a-mak+lı***
~ totoroklo (Bşk.)
totırıklı (TatK.)
turaktı (Kzk.)
turuktü (Kırg.)

oturgaç (hlk.) 'Sandalye, kanepe'
< ***otur-gaç***
An.ağl.: ***oturga, oturgaç, oturgeç, oturgiç, oturkıç*** (*DS.IX*, 3296); ***oturgaç ~ oturtma, oturum*** 'dip' (s. 3297)

OTUR-*GA/-G(>k)A(>e, ı, i)Ç*

~ oturğıç (Trkm.)
oturğuç (Kırg.)
uturğıç (TatK.)
ultırğıs (Bşk.)

O(>u)[*L*]**TUR**-*ĞI(>u)Ç(>s)*

oturgan (hlk.) 'Oturan'
< ***otur-ġan*** 'eski partisip eki'

oturgun (hlk.) '1. Olgun, ağırbaşlı; 2. sağlam yapılı; 3. sık dokunmuş; 4. süt kesiği'

SanalBaba

< *otur-gun*

An.ağl.: ***oturgun, oturğan, oturuşgun, oturuşkun*** (*DS.IX*, 3297)

oturma (hlk.) 'Gelin elbisesinin dikileceği gün'

< *otur-ma*

TT.: OTURMA '1. oturmak işi; 2.bu biçimde yerleştiği yerde kalmak; 3. (kısa süre ile) konukluğa gitme'

oturmakçı (hlk.) 'Konuk'

< *otur-mak+çı*

An.ağl.: ***oturmakçı, otumakçı, oturucu*** (*DS.IX*, 3298)

oturtma 'Halka halka kesilmiş patates, patlıcan, kabak gibi sebzelerden yapılan bir tür kıymalı yemek'

< *otur-t-ma*

An.ağl.: ***oturtma*** 'kol gibi bükülmüş yufkaları tepsiye dizerek yapılan bir tür tatlı' (*DS.IX*, 3298); ***oturtma*** 'kıldan yapılmış kilim'

oturtmaç (hlk.) 'Kovalanan tavşan, aldatmak amacıyla birden bire durarak tazıyı öne geçirtme'

< *otur-t-maç*

NOT: Eren (*TDES*, 310-311): **otaçı** ile **otuz** arasındaki maddeler Y O K.

otuz '30'

= ET. ***otuz*** ~ OT. ***ottuz*** (DLT)

Çağ.: ***oltuz***

< *ot[t]uz*

TT.: OTUZ+(AR/UNCU)

~ otuz (Az., Kırg., Trkm.)
otız (Kzk.)
ottıs (Tob.)
ottuz (Uyg.)
ottiz (Özb.)
otut (Yak.)
utəz (TatK.)
utız, (Bşk.)
vəDər (Çuv.)

O(>u)T[*T*]U(>ə, ı, i)Z(>s/z,/t)

otyaran (hlk.) 'Dolunun büyüğü'

< *ot[1]+yar-an*

otyiğit (hlk.) 'Çok genç ve çevik'

< *ot4* 'ateş (gibi)'+***yiğit*** (bk.)

ov-['Bir şeyin üzerine bastırarak el gezdirmek'

= OT. ***uv- ~ uw- ~ ow- ~öw-***

< *o(/ö/u)v(/w)-*

TT.: OV-(MA/MAÇ/UL-/ULMA/UN-/UNMA/UŞTUR-/UŞTURMA)

An.ağl.: ***ovamaç*** (~ ***oğamaç***); ***ovar*** 'sıcak hava, sam yeli'; ***ovaş-*** '(el, ayak) uyuşmak'; ***ovcala-, övcele-, övüle-*** 'bir şeyi avuçta sıkarak ezmek, ovalamak, ufalamak';***oveç*** 'enenmiş koç';***ovkula-*** 'ufaklamak'; ***ovma*** 'deve hamuru'; ***ovmaç*** (~***oğmaç***) çorbası (*DS.IX*, 3299)

~ ov- (Az., Trkm.)
ıv- (Bşk.)
ıv-ala- (TatK.)
uv-at- (Uyg.)
uv-kala- (Kzk.)
uv-maşta- (Kzk.)
uv-uli- (Uyg.)
u-kalä- (Özb.)
ū (Kırg.)

Eren (*TDES*, 311): YOK

ova 'Düzlük, yazı, kıran'

= ET. ***oy ~ uy*** 'oyuk, çukur' (*EUTS*, 145) ~ ***uya*** 'yuva, çukur' (s. 269)

~ OT. ***oy*** 'yerdeki oyukluk, çukur' (DLT)~ ***oy obuz*** 'basık, düzlük yer' [Krş. ***opru*** '*obruk*, çukur; dere']

< *ovā < *ōya < ōy*

'çukur, basık, alçak yer'+***a***

[/v/ fonemi ikincil, yani /y/' den dönmedir.] (T. Tekin, *Mak.II*, 97)

TT.: OVA+(LI(LIK/SIZ)

An.ağl.: ***ovalı*** 'başka yerden gelip geçici olarak bir oturan

SanalBaba

ve ufak tefek işler yapan kadın' (*DS.IX*, 3299); oylak 'çukur yer'; ***oyluk*** 'toprak'; ***oylum*** 'koyak; büklüm; kayalık yer; alan, çevre; ağaç dikilecek çukur'; ***oynak*** 'yer altı suları nedeniyle kayan toprak, göçük';***oyak, oyrak*** 'iki dağ arasındaki çukur yer'; ***oyru*** 'inişli çıkışlı sarp yer'; ***oysar*** 'topraktan yemek kabı'; ***oytu*** 'kuytu yer'; ***oytun*** 'beğenilen güzel yer'; ***oyuk*** 'kuytu yer'; ***oyulka*** 'toğrağın çıkıntılı yeri'; ***oyum*** 'bostan, sebze dikmek için açılan çukur; delik' (*DS. IX*, 3302-3304)

OY+*LUK/+LUM/+NAK/+AK +RAK/+RU/+RU/+TU/ +UK/+UL-KA/+UM*

~ öy 'çukur, basık, alçak yer' (Trkm.)
öva (Az. Dmanisi)

NOT.: Öteki Türk dillerinde **ova** ya da **oy** sözcüğü yoktur. (bk. *KTLS*)
Sevortyan (s. 403): *ova* < *op-* 'yemek, aşındırmak', *obruk* 'çukur, oyuk'.
YANLIŞTIR.. Çünkü, öyle olsa idi, sözde /v/ değil /b/ bulunurdu. (*Mak.II*, 97)

= *düzänlik* (Özb.)
düzlük (Trkm.)
tüzdük (Kırg.)
tüzläŋ Uyg.)
üz,än (Bşk.)
üzen (TatK.)
yassi (Bşk.,TatK.)
cazı (Kırg.)
çüs cer (Kum.)
jazık (Kzk.)
yazı (TT)
tekislik (Özb.)
tuğay (Bşk., TatK.)

ovala-['Ellerini bir şeye yada birbirine sürtmek'

< *ov-a-la-*

~ ovxala- (Az.)
ovkala- (Trkm.)
uvkala- (Kzk.)
uvmaşta- (Kzk.)
ukalä- (Özb.)
u- (TatK.)
ıv- (Bşk.
ıvala- (Bşk.,TatK.)

O(>ı, u)V-[K]*A-LA-*

ovar-[(hlk.) 'Düzeltmek'
< *on-ar-* < ET. ***oŋ-ar-***
An.ağl.: ***ovartla-*** (DS.IX, 3299)

ovaz, bk. **üvez**

ovcala-[(hlk.) Bir şeyi avuçla sıkarak ezmek'

< *ov-ca-la-*

An.ağl.: ***ovcala-, öğcele-, övcece-, övcüle-*** (*DS.IX*, 3299)

O(>ö)V(>ğ)-*CA(>e, ü)-LA(>e)-*

ovcu, oycu, ovçu, oyçu, bk. **avcı**
[/a-/ > /o-/ değişimi ile]

oveç (hlk.) 'Enenmiş koç'

< *ov-e(< a)ç*

ovha (hlk.) 'sığır kovalama ünlemi', bk. **oha**

ovir (hlk.), bk. **ahır**
[/a-/ >/o-/ ; /-h-/>-v-/ ile]

ovkala-[(hlk.) 'Bir şeyi sıkarak buruşturmak, kırıştırmak'

< *ov-ka-la-*

ovkula-['Ufaklamak'

< *ov-ku-la-*

ovma (hlk.) 'Deve hamuru'

< *ov-ma*

~ ovma 'tere yağı ile taze lorun karıştırlması ile yapılan çörek' (Az./ağl.,*ADL.II*, 430)

ovul, bk. **oğul**
[/-ğ- >-ğ-/ > /-v-/ değişimi ile]

ovun-['Kendi kendini ovmak'

< *uwun-, owun-* (DLT)
[< ***ov-(u)n-*** 'dönüşlülük eki']
An.ağl.: ***uğun-*** '(bir yeri incinen insan) acı seler çıkararak, incinen yerini ovuşturmak' (Uşak); ***ovun-*** '1. topaç hızla dönerken sesi kesilerek bir noktada durur gibi olmak;

SanalBaba

2. eritilen yağın dumanı çıkmaya başlamak'(*DS.IX*,3300)

oy¹ 'Fikir; rey'

< ***ōy*** (T. Tekin)

TT.: OY+(CULUK/DAŞ/LA-/LAMA/LANIŞ/LAN-/LANMA)

~ ōy (Trkm., Hlç.)

oy 'zan' (Özb.)

oy 'akıl, us' (Tel./*TAS*, 77); ***oylu*** 'akıllı'

oy+la-v 'tefekkür' (Kzk.)
oy+la-n-uv 'tefekkür' (Kzk.)
oy+lō 'tefekkür' (Kırg.)
uy 'zan' (Bşk., TatK.)
uy+ğa çumu 'tefekkür' (TatK.)
uy+la-n-ıv 'tefekkür' (Bşk.)
uy+la-n-u 'tefekkür' (TatK.)

Eren (*TDES*, 311): YOK

Nişanyan (*SS*, 335): **oy** ***YT*** (1935) mütalaa, rey < *oy vermek* ses vermek, cevap vermek (XIV) = ?

NOT: Nişanyan'ın ***YT*** (=Yeni Türkçe/1935) dediği sözcük öteki Türk dillerinde **ōy~oy~uy** biçimlerinde yaşamaktadır. Adı geçen Türk dilleri bu sözcüğü 1935 yılında Türkiye Türkçesinden almadıklarına göre, sözcük ***ET***'de de **ōy** biçiminde vardı. **Oy ver-**'in anlamı da '*ses vermek, cevap vermek*' değil, '*fikrini söylemek, görüşünü belirtmek*'tir.

Ō(>o, u)Y

oy² 'Soy adı: ***Aydın OY***'

= OT. **oy** 'yerdeki oyukluk, çukurluk' (DLT)

< ****ōy*** 'oyuk, çukur'

~ ōy, ōyluk (Trkm.)

oy-['Oymak, delmek'

= OT. ***oy-*** 'oymak, yerleştirmek, sıkıştırmak' (DLT)

< **** ōy-***

TT.: OY-(DUR-/DURMA/LUM/LUMLA-/LUMLAMA/LUMLU/MA/MA baskı/MA-CI/MACILIK)

An.ağl.: ***oya, oyacak, oygu, oylum, oyma, oymaca, oymak*** (*DS.IX*, 3300-3301)

~ ōy- (Trkm.)

oy- (Az., Kzk., Kırg., Özb., Uyg., Tel.)

uy- (Bşk., TatK.)

Ō(>o, u)Y-

oya 'Genellikle ipek ibrişim kullaarak iğne, mekik, tığ veya firkete ile yapılan ince dantel'

< ****ōy-*** 'oymak, yerleştirmek, sıkıştırmak; dikmek'

(DLT)+ ***-a***

TT.: OYA+(CI/LA-/LAMA/LANDIR-/LAN-/LANMA/LANTI/LI)

An.ağl.: ***oya*** 'küçük mendil' (*DS.IX*, 3300); ***hoya*** (< *h+oya*)

~ oyu 'nakış' (Az./ağl., *ADL.II*, 431)

Tü. > **Ar.** (Ir., Mıs.) *oya* (*ALTK*, 108); **Kürt.** *oya* (*DAO*, 369)

Eren (*TDES*, 311): **oy¹/², oy-, oya** maddeleri YOK

Nişanyan (*SS*, 335): **oya** ~ ***Yun.*** *úia* οὐια = ***EYun.*** *ōia* giysilerin kenarına tığla işlenen süs, kenar işlemesi.

YANLIŞTIR., Çünkü, Türkçede **oy-** [< OT.**ōy-** (DLT)] fiili ve bu fiilin türevleri vardır. Bu fiil **oya** sözcüğünün Türkçe olduğuna kanıttır. Yun. *úia* < Tü. **oya** olmalıdır.

oyā (hlk.) 'O yana'

< ***o yan+a*** [> *o yaŋa* > **o yaa* > *o yā*]

oyacak 'Patlıcan, kabak oymaya yarayan alet'

< ***oy-acak***

oyah (hlk.) 'Uyanık'

< ***uyan-(ı)k*** [< OT. ***u, uđ, uđu*** 'uyku' (DLT)]

TT.: ***uyanık*** 'uyumayan' (*BTS*, 1202)

~ oyov 'uyanık' (Kum./*KLS*, 148)

Tü. > **Kürt.** *oyah* (*DAO*, 369)

oyal-[(hlk.) 'Utanmak'

< ***uyaḳ-*** 'utanmak' (*EUTS*, 269: ***uyat*** 'haya, edep yeri';***uyatlıġ*** 'edepli, hayalı'; ***uyat-*** 'utanmak'

SarıBaba

An.ağl.: ***oyat*** 'utangaç' (*DS.IX*, 3300)

oyala-['1.Bir süre için birinin dikkat ve ilgisini başka bir şey üzerine çekmek, meşgul etmek; 2. oya ile süslemek'

(1) < ***oy*** 'çukur'***(+a-)la-***

(2) < ***ōy-a+la-***

TT.: OYALA-(N-/NMA/NDIR-/NDIRMA/NTI/YICI)

Nişanyan (*SS*, 335): **oyala[mak** < ? OYNA-
YANLIŞTIR. Bk.yukarıya.

oyalı 'Kenarına oya yapılmış veya geçirilmiş'

< ***ōy-a+lı***

oyaz (hlk.) 'Davar sineği'

< ***övez*** 'at sineği'

< ****gövez***

< ****gök***

Bk. **övez**

oydur-['Oydurmak'

= OT. ***oytur-*** (DLT)

< ****ōy-tur-***

TT.: OYDUR-(MA)

oycu, oyçu (hlk.) 'Avcı' (*DAO*, 369)

< ***av*** [< ET. *aw/av* (DLT)]+***çı***

Bk. **avcı**

oygu (hlk.) 'Tahta kaşık oymakta kullanılan eğri bıçak'

< ***oy-gu***

An.ağl.: ***oygu*** 'yalak ağaç' (*DS.IX*, 330)

oyguş (hlk.) 'Av kuşu'

< ***av+kuş(+u)***

An.ağl.: ***oyguş élemek*** 'kuş avlamak' (*DS.IX*, 330)

oyın, oyun (hlk.) 'Öğün, kez'

< ET. ***öd ~ öt*** 'zaman, vakit' (*EUTS*, 146) [~ OT. ***öđ*** (DLT)]

+***°n*** 'vasıta hâlieki'

[**öđün* > *ögün* > *öğün* > *öyün* > *oyun* (ünlü uyumunun değişmesi ile) > *oyın*]

oyk oyk (hlk.)'Deve çağırma ünlemi'

< ****öyk*** 'yansıma'

oyke (hlk.) 'Öfke'

< ET. (Uyg.) ***övke/öpke***; OT. ***öfke*** (DLT); Çağ. ***öyke***

Bk. **öfke**

oyla-['Oya koymak veya oya sunmak'

< ****ōy+la-***

TT.: OYLA-(MA)

~ oyla- 'zannetmek' (Kzk.)
oyli- (Uyg.)
oylä- (Özb.)
uyla- (Bşk.,TatK.)

oylak (hlk.) 'Çukur yer'

< ***oy*** 'çukur' (DLT)+***la-k***

oylan-[(hlk.) 'Boş vakit geçirmek'

< **oy** 'çukur'+***la-n-***

Krş. **oyala-**

oyluk¹ 'Uyluk kemiği'

< ET. ***ođluk*** 'kol kemiğinin kalın yeri' (DLT) [> *odluk* > *oyluk* > *uyluk*]

oyluk² (hlk) 'Toprak'

< ***oy+luk***

oylum 'Hacim, cirim'

< OT. ***oy*** 'çukur'+***lu+m***

TT.: OYLUM+(LA-/LAMA/LU)

An.ağl.: ***oylum*** '1. koyak; 2. büklüm; 3.kayalık yer; 4.arazinin parçası; 5. alan, çevre; 6. ağaç dikilecek çukur; 7. parça, bölüm; 8. girinti çıkıntı; 9. aynı sırada olan şeyler; 10. kalıp, biçim; 13. hacim; **oylum oylum** 'parça parça; yer yer' (*DS.IX*, 3300)

Nişanyan (*SS*, 335): **oylum** ***YT*** (1935) hacim < OY-
NOT: **oylum** sıfatı 1935'ten önce de Türkçede (ağızlarda) yaşamaktaydı. '***Karanfil oylum oylum, geliyor selvi boylum***' türküsünün sözlerini yazan ozan 1935 yılına kadar bekledi mi? Ne dersiniz!
Eren (*TDES*, 311): YOK

oyma (hlk.) '1.Oymak işi; 2. oyularak yapılan süsleme'

= OT. ***oyma*** 'çizme yapılacak Türkmen derisi' (DLT)

< ***ōy-*** 'sıkıştırmak' (DLT)

+***-ma***

SanalBaba

TT.: OYMA+(baskı/CI/CILIK)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *oymā* (*ALTK*, 108)

An.ağl.: ***oyma, oymaca, oymalık*** '1.dolapta eşya koymaya yarayan kapaksız dolap, raf; 2. ağaç yongası; 3. bacaların üstündeki karşılıklı delikler; 4.ceket; 5. yayık; 6. tadı buruk bir tür armut' (*DS.IX*, 3301)

~ oyma (Az., Trkm.)
oyma '1. bir tür çörek;2. don; 3. kadın elbisesine, donuna yapılan bezek; 4. tütün ovuntusu' (Az./ağl., *ADL.II*, 431); ***oymaça*** 'mide ağrısı'
oyuv (Kzk.)
oymolā (Kırg.)
ōyma nağış (Trkm.)

= Moğ.(*KWb.* 304) ***oyima-sun*** 'gesteppe dicke Filzstrümpfe' < ****poima*** (Räsänen, *V* 359)

oymak¹ (hlk.) 'Söze karşılık vermek, yanıtlamak'

< OT. ***ay-*** 'söylemek' (DLT: *aytıġ ~ aytış* 'hitap', *aytıl-* 'sorulmak', *aytın-, aytur-*)

oymak² 'Aşiret'

< Moğ. ***ayimaġ***

An.ağl.: ***oymak*** 'semt, mahalle; yön' (*DS.IX*, 3301)

~ oymağ 'nesil, soy, tayfa' (Az./ağl.)

oymak³ 'Yüksük'

< ***oy-ma+k***

~ oymağ (Az./ağl.)
oymok (Tel./*TAS*, 78)

oymak⁴ (hlk.) 'Arazinin alçak, çukur yeri'

< ET. ****oy*** 'çukur yer'+***ma+k***

oymalı 'Oymaları bulunan, oymalarla süslü'

< ***oy-ma+lı***

oymalık (hlk.) 'Dolmalık biber'

< ***oy-ma+lık***

oyna-['Vakit geçirme, eğlenme'

= ET. (KT.,Uyg.) ***oyna-***

~ OT. ***ōyna-***

< ****ōyun+a-***

TT.: OYNA-(K/MA/NIŞ/N-/NMA/Ş/Ş-/ŞMA/T-/MA/TIL-/TILMA/IK/TIMCI/YIŞ)

~ oyna- (Az., Kzk.,Kırg., Özb., Trkm.)
oyno- (Tel./*TAS*, 78; ***oynoşton*** 'oyun oynamak için yapılmışolan'
uyna- (Bşk., TatK.)
uyni- (Uyg.)

oynak '1.Kımıldayan, yerinde sağlam durmayan; 2. hareket, canlılık veren; 3. değişken,kararsız; 4. (kadın veya kız için) davranışları ağır başlı olmayan'

< ***ōy(u)n+ak***

TT.: OYNAK+(ÇA/LIK)

An.ağl.: ***oynak*** '1. iş bilen (kimse); 2. sözünde durmayan; 3. kararsız; 4. yer altı suları nedeniyle kayan toprak, göçük; 5. üstü çayır, altı bataklık yer; 6. tavşan izi' (*DS.IX*, 3302); ***oynah*** 'hafif, oynak (kadın için)'

~ oynaġ (Az.)
oynak (Trkm.)
oynakı (Bşk., TatK.)
oynāp duran (Trkm.)
oynōk (Kırg.)

OYNA(>ō)K(>ġ)+*I*

oynaş 'Aralarında toplumca hoş karşılanmayan ilişkiler bulunan kadın veya erkekten her biri'

= OT. ***oynaş*** 'başka biriyle sevişen kadın' (DLT: *oynak işler* 'oynak kadın')

< ***ōyun+a-ş***

TT.: OYNAŞ+/-(MA)

An.ağl.: ***oynaş dölü*** 'piç'; ***oynalıçorba*** 'yarma ve mercimekle yapılan yemek'; ***oynaş-*** '1. çocuklar oynamak; 2. kadın ve erkek nikâhsız yaşamak' (*DS.IX*, 3302); ***oynatma, oynakma*** 'kötü, oynak kadın' (s.3302)

~ oynaş (Az.,Trkm., Uyg.)
oynoş 'sevgili' (Kırg., Tel.)

SanalBaba

oynoşto- 'çapkınlık etmek' (Tel.)
oynas (Kzk.)
oynäs (Özb.)
uynaş (Bşk., TatK.)

O(>u)YNA(>ä,o)Ş(>s)

= *höyär~ höyärkä* (Bşk.)
söyärkä (TatK.)

oynat-['1.Oynamasını sağlamak; 2. kımıldamasına yol açmak; 3. heyecanlandırmak, korkutmak(mecaz olarak); 4. sahneye koymak; 5. aklını yitirmek'
= OT. ***oynat-*** (DLT)
< *ōyun+a-t-*
TT.: OYNAT-(MA/IL-/ILMA/IM/IMCI)
An.ağl.: ***oynatma, oynakma*** 'kötü, oynak kadın'; ***oynatmak*** 'sara hastalığına yakalanmak' (*DS.IX*, 3302)

oysa 'Halbuki'
< *o i-se* < **ol er-se*
(Korkmaz, *TTG*, 713)
An.ağl.: ***oyusa, oyusam*** (*DS.IX*, 3305)

< ***o*+*y*** 'koruyucu ünsüz'+***usa*** [< *i-se*]+***m*** 'ikincil ses'

~ bolsa (Trkm.)
= *bırok* (Kırg.)
eysede (Trkm.)
söytse de (Kzk.)
yö:ne (Trkm.)

oyuk 'Oyulmuş, içi boş ve çukur olan'
= OT. ***oyuk*** 'hayal, belge, bostan höyüğü' (DLT)
< ET. ***ōy*** 'çukur' (*EUTS*, 145)
+*(u)k*
An.ağl.: ***oyuk*** 'göz çukuru (*DS. IX*, 3303)
~ oydık 'çukur' (Tel.); ***oygon*** 'oyulmuş'

oyul-['Oymak işi yapılmak'
= OT. ***oyul-*** (DLT)
< *ōy-(u)l-*
TT.: OYUL-(GA/GALA-/GALAMA/GALAN-/GALANMA/GA-/GAMA/N-/GALMA/MA/UŞ)
~ oyul- 'batmak' (Kum./*KLS*)

NOT: Eren (*TDES*, 311): **ova** ile **oyulga** arasındaki maddeler YOK

oyulga 'Elle yapılan kalın, seyrek dikiş'
< *ōy-* 'dikmek'**+*-(u)l-ġa***
TT.: OYULGA+(LA-/LAMA/LAN-/LANMA/MA/MAK/N-)
An.ağl.: ***oyulgama, oyulka*** (*DS. IX*, 3304)

oyulga-['Seyrek seyrek, gelişigüzel dikmek'
< *ōy-(u)l-ga-*
TT.: bk, **oyulga**
An.ağl.: ***oyulga-, oygala-, oyğala-, oyuhla-, oyukla-, oyulka-, oyurgala-, oyurga-*** (*DS. IX*, 3304)

OY[UL(>r, k, h)]**G**(>ğ, h)**A**-*LA*-
Eren (*TDES*, 311): YOK

oyulgan-[(hlk.) '1. Bir şeyin içine iyice girmek; 2. pire, bit vb. böcekler bir yere üşüşmek, bir yere girip saklanmak; 3. oyalanmak; 4. yılan, kertenkele vb. sürüngenler eğri büğrü gitmek' (*DS.IX*, 3304)

oyulka (hlk.) 'Toprağın çıkıntılı yeri, sırt'
< *ōy-(u)l-ka*
Krş. **oyulga**

oyulka-[, bk. **oyulga-**

oyulkan-[(hlk.) 'Kaybolup gitmek, sıvışmak'
< *ōy-(u)l-ka-n-*
An.ağl.: ***oyulkan-, oyulgan-*** (*DS.IX*, 3305)

oyuluş 'Oyulmak işi veya biçimi'
< *ōy-(u)l-uş*

oyum 'Oymak işi'
< *ōy-(u)m*
An.ağl.: ***oyum*** '1. küme, öbek (ağaç, sebze, çiçek için); 2. bostan, sebze dikmek için açılmış çukur; 3. delik; 4. çamaşır

SanalBaba

ya da bezin en çok kirlenen yerini yıkama [< ***ov-(um)***]' (*DS. IX*, 3305); ***oyum oyum*** 'yer yer'

oyumla-[(hlk.) 'Köklenmek'

< OT. ***ōy*** 'yerdeki oyukluk, çukurluk' (DLT)+***um+la-***

Eren (*TDES*, 311): **oyulgan-** ile **oyun** arasındaki maddeler YOK

oyun '1. Vakit geçirmeye yarayan, belli kuralları olan eğlence; 2. kumar; 3. şaşkınlık uyandırıcı hüner; 4. tiyatro veya sinemada sanatçının rolünü yorumlama biçimi; 5. müzik eşliğinde yapılan hareketlerin bütünü; 5.piyes, temsil; 7. düzen, hile' = OT. ***oyun*** 'oyun, yarış' (DLT)

< ***ōyun*** < ****ōy-*** 'oynamak' (*EUTS*, 145; *Alt.Gr.* 322)

TT.:OYUN+(baz [<Fars. –bāz] /bozan/bozanlık/CAK/CAKÇI/CAKÇILIK/CU/CULUK/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LUK)

~ oyın (Kum., Tel.)

Tü. > **Zaza.** *oyn* 'numara, hile, oyun'; *oyniker* 'numaracı, hilekâr, kurnaz', *oyni kerdış* 'numara yapmak, kurnazlık yapmak' (*ZTS*, 244); **Ar.** (Mıs.) *oyon* (*ALTK*, 108)

An.ağl.: ***oyun*** '1. zaman, vakit; 2. ozan; 3. yoğurt' (*DS.IX*, 3305)

NOT.: ****ozan*** ve ****yoğurt*** anlamlarının **oyun** sözcüğü ile bağlantısı şüphelidir.

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *oyon* (*ALTK*, 108)

~ oyun (Az., Kırg., Özb.,Trkm, Uyg.)
oyın (Kzk.)
oyin (Özb.)
ōyen (Koyb.)
ōnńu 'oyun'; *ōnńo-* 'oynamak' (Yak.)
uyın (Bşk., TatK.)
uynav (Bşk., TatK.)

Ō(>o, u)YU(>e, ı, i)N

Ramstedt (*Lautlehre*: 96): < ***oyna-*** 'sıçramak'

Doerfer (*TMEN*, 671): 'Tü.'de ****oy-*** sözü geçmez' der. [Caferoğlu'nun Gabain'den naklen verdiği **oy-** '*oynamak*' fiili yanlış mı acaba?!]

Doerfer (*UAJb* N.F.1:98): **oyun~*Moğ.* ojo-** 'küssen, koitieren'

Poppe (*Lautlehre*: 64, 154): ***Tü.*** **oyna-** (< ****oyuna-***), **oyun** ~ ***Moğ.*** **oju-** 'küssen, Geschlechtsverkehr haben'

Eren (*TDES*, 311): **oy-+-(u)n**

Nişanyan (*SS*, 335): **oyun/oyn-** = ***ET.*** *oyun* oyun, yarış, vakit geçirmek için yapılan şey (xı).

oyuncak 'Oynayıp eğlenmeye yarayan her şey'

< ***öy-(u)n+cak***

TT.: OYUNCAK+(ÇI/ÇILIK)

An.ağl.: ***oyunçah*** (*DS.IX*, 3305)

~ oyuncak (Trkm.)
caġ (Az.)
çåk (Özb.)
çuk (Kırg., Uyg.)
oyınşık (Kzk.)
oyunçak (Tel.)
uyınçık (TatK.)
uyınsık (Bşk.)

O(>u)YU(>ı)N+*CAK*
+*CAĠ*
+*ÇÅK*
+*ÇUK*
+*ŞIK*
+*ÇIK*
+*SIK*

oyuncu 'Herhangi bir oyunda oynayan kimse'

< ***öy-(u)n+cu***

~ oyunçu (Az., Kırg.)
oyunçi (Uyg.)
oyunşı (Kzk.)
oyinçi (Özb.)

OYU(>i)N+*C(>ç, ş, s)U(>ı, i)*

oyunduruk (hlk.) '1. Sık ağaçlık; 2. çam fidanı'

< ET. ***oy*** 'kamış, saz' (EUTS,

SanalBaba

145)+***un+duruk***

An.ağl.:***oyunduruk, oyunturuk*** (*DS.IX*, 3305)

oyurt-[(hlk.) 'Kaçınmak, çekinmek'

< ET. ***ōy-***(bk.)+***-ur-t-***

oyusa~oyusam (hlk.), bk. **oysa**

oyzu (hlk.) 'o tarafı' (*KrTS*, 279)

< o+yüz+ü

oz (hlk.) '1. Karşı karşıya; 2. kez'

= ET. ***oz-*** 'kaçmak, öne geçmek' (*EUTS*, 145)~***oz-*** 'başkalarını geçmek, ileri gitmek' (DLT)

oz- (hlk.) 'Büyümek, yükselmek, büyük adam olmak'

= ET. ***oz-*** 'öne geçmek, ilerlemek, ileri gitmek'(*EUTS*, 145; DLT)

~ oz- 'asmak, öne geçmek' (Kum./*KLS*, 149))

oz- (Te./*TAS*, 78: ***ozıçıl*** 'öncü'; ***ozo*** 'ilk önce'; ***ozodoŋ*** 'eskilerden, evvelki zamanlardan'; ***ozodoŋ ozo*** 'çok zaman önce'; ***ozoġı*** 'önceki, evvelki';***ozogıda*** 'eskilerde'; ***ozolo*** 'ilk önce'; ***ozolo-*** 'ilerlemek'; ***ozosuun*** 'evvelki gün'

ozan '1. Halk şâiri; 2. şiir yazan kimse, şair'

< ? ET. ***oz-*** 'kurtulmak, uzaklaşmak' (*EUTS*, 145; DLT)

+-an

TT.: OZAN+(CALIK/SI/SILIK)

An.ağl.: ***ozan, ozancı*** '1. geveze; 2. sersem, aptal; 3. şakacı, güzel ve tatlı konuşan; 4. dedikodu, dırıltı'; ***ozancılık*** 'şakacılık'; ***ozanlık*** '1. düşkünlük, zavallılık; 2. gevezelik'; ***ozanlık et-*** 'şaka etmek';***ozannama*** '1. tasarlamadan söylenen koşma; 2. asılsız söz, masal' (*DS. IX*, 3305)

~ ozan 'âşık' (Az., Trkm.)

ozan 'çok konuşan' (Az./ağl. *ADL.II*, 432)

ozanna- 'çok konuşmak' (Az./ağl.)

ozana-ozana 'işsiz-güçsüz' (Az./ağl.)

= *akın* (Kzk.,Kırg., Özb.)

säsän (Bşk.)

çäçän (TatK.)

baxşi (Özb.)

H. Eren, " 'Âşık' ve yer adı olarak '***Ozan***'", *Türk Halk Edebiyatı Bilgi Şöleni*, Konya, 26-28 Ekim 1995, s.29, 38.

Nişanyan (*SS*, 335): **ozan** ***YT*** (1935) *şair=ozan* saz şairi, destan söyleyen (Oğ xıv) = ? ****uzan*** < UZ

NOT: Anadolu ağızlarında da yaşayan **ozan** ve türevleri ile Trkm. **ozan** arasında benzerlik vardır. 1935 yılında yeniden kullanılmış olması sözcüğün yeniliğini kanıtlamaz.

UZ sözcüğü ET. ve OT'de 'usta, mahir' anlamlarında olup, bu sözcükten **uzlan-** 'ustalaşmak', **uzluk** 'sanat' sözcükleri türetilmiştir. OT'de **oz-** ~ **uz-** 'başkasından ileri gitmek' anlamında olup, **ozğan** 'çok ileri giden', **ozıtğan** 'daima ileri giderek kazanan', **ozıt-** 'ileri sürmek', **ozuk at** 'koşu ve benzerlerinde ileri giden ve başka atları geçen at' sözcükleri yapılmış. Demek ki **UZ** adı ile **UZ-** ~ **OZ-** fiili birbirinden farklı köklerdir.

SanalBaba

-Ö-

ö- 'Düşünmek'
< AT. ***ö:-**

öbek 'Takım, küme, grup'
< OT. ***öw-*** 'ufalamak' (DLT)
+(e)k
An.ağl.: ***öbe*** 'durgun suların yüzündeki yeşil birikinti' (*DS.IX*, 3307); ***öbelek*** '1. mısır koçanı; 2. yığın' (*DS.IX*, 3307)
Eren (*TDES*, 313): YOK
Nişanyan (*SS*, 336): **öbek** < ?
= *törküm* (Bşk.)
törkim (TatK.)
türküm (Uyg.)
öyköm (Bşk.)
top (Kzk., Kırg., Uyg.)
topar (Trkm.)
todä (Özb.)

öbelek¹ (hlk.), bk. **öbek**

öbelek² (hlk.) 'Kelebek'
< ***kelebek*** [> **kebelek* > **köbelek* > (k- =ø) *öbelek*]
Eren (*TDES*, 3132):YOK

öbrü-[(hlk.) '1. Çok olgunlaşmak, içi geçmek (meyveler için); 2. çok eskimek (giyecek için)' Krş. **epri-** 'eskimek, yıpranmak' (DLT: *obrak ~ oprak* 'yıpranmış'; *obrat- ~ oprat-* 'yıpratmak')+***-k***
[Burada: **/o/ > /ö/, /-a/>-ü/** değişmesi görülmektedir.]
Eren (*TDES*, 313): YOK
Nişanyan (*SS*, 336): YOK

öbür 'Öteki, diğer'
< ***o+bir*** [yarı benzeşme ile]
TT.: ÖBÜR+(KÜ/LERİ/Ü)
An.ağl.: ***òbiř, òbuř*** (Rize/*RİA*)
= *başġa* (Az.)
başğa (Trkm.)
başka (Bşk., Kırg., TatK.)
baska (Kzk.)
båşka (Özb.)
başka bir (Uyg.)
özgä (Az.)
özge (Kzk.)
özğe (Trkm.)
özğesi (Trkm.)
diğär (Az.)
büten (Bşk.)
bütän (TatK.)
ikinsi (Bşk.)
ikinçi (TatK.)
beyleki (Trkm.)
Eren (*TDES*, 313): YOK

öbürsü gün (hlk.) 'Öteki gün'
< ***o+bir+i+si gün***
~ pursun (Kumd.)

öbüz¹ (hlk.) 'Çok zayıf'
< OT. ***obuz*** 'katı olan' (DLT)

öbüz² (hlk.) '1. Kışın yerden kaynayan su; 2. akarsuların toprakta oluşturduğu yarıklar; 3. küçük dere; 4. dağ yamaçlarındaki çukurumsu yarıklar; 5. susuz derelerin birleştiği yer' (DS.)
< OT. ***obuz ~ opuz*** [+*luġ*] 'sarp, engebeli yer' (DLT)
Eren(*TDES*,313): **obuz, öbüz** YOK
Nişanyan (*SS*, 336): YOK

öcü (çocuk dilinde) 'Umacı'
< ***(b)ö:** 'yansıma'+***cü***
An.ağl.: ***öcü, öce, öcen, öcö, öcük, öçcen, öhcü, önü*** (*DS.IX*, 3308); ***öcü*** 'kurt, domuz vb. zararlı hayvanlar; böcek' (s. 3308); ***öcübe gibi*** 'çok çirkin, kara (insanlar için)'; ***öcüt möcüt*** 'yadırganan, yabansı (şey ya da kimse)'; ***ö:çük*** 'böcek' (s. 3309)
~ böci (Özb., Trkm.)
böcü (Uyg.)
bö: (Kırg.)

SanalBaba

BÖ:(>ö)CÜ(>i)

= *bökäy* (Bşk., TatK.)
bükäy (TatK.)
büki (TatK.)
bokay (Bşk.)
bapak (Bşk.)
babay (Kzk.)
kubıjık (Kzk.)

Eren (*TDES*, 313): YOK

Nişanyan (*SS*, 336): **öcü** = *böcü* umacı,öcü (XVIII) ~ ?

öcüt-[(hlk.) 'Korkutmak'

< *öcü+t-

öç 'İntikam, hınç, kin'
< ET. (Uyg.) ***ööç***; öç (EUTS, 145: ***öçäşçi*** 'intikamcı, öççü'; ***öçäş***-'kin beslemek, çekişmek')
~ OT. ***ö:ç*** ~ ***öçüt*** (DLT)
CC.: ***öç*** (*KLS*, 149)

< * *hö:ç*

TT.: ÖÇ+(al-, ünü al-, ünü çıkar-)
~ ö:ç (Trkm.)
öç (Kırg., Özb., Uyg., Tel.)
öçöş-'sinirlenmek, öfkelenmek';
öçöştir-'kızdırmak, huykandırmak';
öçtü 'öfkeli, kindar' (Tel./*TAS*, 79)
öş (Kzk.)
üs (Bşk.)
üç (TatK.)

Ö:(> ö, ü)Ç (> ş, s)

hi:ecäş- 'öc almak' (Hlç.)
< **hö:çe-ş-*
ööçe- 'öc almak' (Uyg.)
< **hö:çe-*
öçəşmax (Az./ağl., *ADL.II*, 433)

Eren (*TDES*, 313): YOK

Nişanyan (*SS*, 336): **öç** = ***ET*** *öç* kötü niyet, hınç, kin, intikam (XI)

öç-[(hlk.) 'Sönmek'
< ET. ***öç-*** (*USt.*209, 37/*EUYS*, 145; ***öçür*** 'sönme'; ***öçür-*** 'söndürmek')

öd¹ 'Zaman', bk. **ot³**
< ET., OT. ***öd ~ öt*** 'zaman, vakit' (*EUTS*, 146; DLT)
An.ağl.: ***öd*** (*DS.IX*,3309)
~ öy 'zaman, süre' (Tel./*TAS*, 81: ***öyinde*** 'tam zamanında')

öd² 'Karaciğerin salgıladığı sarı renkte acı sıvı, safra'
= OT. ***ö:t*** (DLT)

< *ö:t*

Hou.: ***ö:t***
TT.: ÖD+(kesesi/LEK/LEKÇE/LEKLİK)

Tü. > **Laz.** *odi* 'öd'; *otk'va3u* 'ödü patlamak' (*LTS*, 250)

An.ağl.: ***öd*** 'yüreklilik' (*DS. IX*, 3309)
~ öd (Az.) < **ö:t*
öt (Kzk., Kırg., Özb.)< **ö:t*
ö:t (Trkm., Hak.)
üt (Bşk., TatK.) < **ö:t*
üös (Yak.) < * *ö:t*
yöt (SUyg.) < **ö:t*

[ɣ]Ö: (>ö, ü, üö) T (>d, s)

Eren (*TDES*, 313): YOK

öde-['Tediye etmek'
= ET., OT. ***öte-*** (*EUTS*, 154; DLT)

< *ö:te-*

TT.: ÖDE-(ME/MELİ/N-/NEK/NİŞ/NME/NTİ/Ş-/ŞME/T-/T-ME/V)

Eren (TDES, 313): YOK

~ ö:de- (Trkm.)
ödä- (Az.)
öte- (Kzk.)
ütä- (Bşk., TatK.)

Ö: (>ö, ü)T(>d)E-

= *töle-* (Kzk., Özb., Trkm.)
töli- (Uyg.)
tölö:- (Kırg.)
tölö- (Alt./*ATS*, 183)

ödek (hlk.) 'Korkak'
Bk. TT. **ödlek**
An.ağl.: ***ödek, öddek, öddeyh, ödelek, ödenek, ödsek, ödsüs,***

SanalBaba

ödük, ötek, ötlek, ötsek (*DS.IX*, 3309); ***ödeği kop-***'çok korkmak'

ÖD [***D***](< **T**)+*E*[***Y***]*K(>h)*
+*EL(>N)EK*
+*LEK*
+*SEK/+SÜS*
+*ÜK*

ödelek (hlk.) 'Pey'
< ***öde-le-k***

ödenek ***YT*** 'Bir iş için ayrılan belli para, tahsisat'
< ***öde-*** [< ET. *öte-*]+***-n-ek***

Nişanyan (*SS*, 336): **ödenek** *YT* (1935) tazminat < ÖDE-
ANLAMI YANLIŞTIR.

ödeş (hlk.) 'Değiş tokuş, takas'
< ***öde-ş*** 'fiilden ad yapan ek'

ödeş-['Birbirine olan borçları ödeyip, alacak verecek bırakmamak'
< ***öde-ş-*** 'işteşlik eki'
TT.: ÖDEŞ-(ME)
Eren (*TDES*, 313): YOK
Nişanyan (*SS*, 336): YOK

ödev ***YT*** 'Vazife'
<***ö:de-v*** [/-v/ Kıpçakça fiilden ad yapma ekidir.]
TT.: ÖDEV+(CİL/LENDİR-/LENDİRİL-/Lİ)
Eren (*TDES*, 313): YOK

ödlek 'Korkak, tabansız, yüreksiz'
< OT. ***ö:t*** (DLT)+***le-k***
TT.: ÖDLEK+(ÇE/LİK)
An.ağl.: ***ödek, öddek, öddeyh, ödelek, ödenek, ödsek, ödsüs,*** 'korkak' (*DS.IX*, 3309); ***ödünü al-, ödünü sıdır-, ödürlü et-*** 'korkutmak' (s. 3312); ***ödürlen-*** 'uykuda korkmak'; ***ödürlü, ödüllü, ödünlü*** 'uykuda korkan, kâbus gören'; ***ödürlü ol-*** 'korkudan deli gibi olmak'; ***ödü sıt-, ödü bödeğine karış-, ödü çatla-, ödü yarıl-*** ' çok korkmak, ödü patlamak' (s.3312)
~ öddəx' 'korkak' (Az./ağl., *ADL.II*, 433); **öddəhlix'**

ödük (hlk.) 'Çocuk ayakkabısı', bk. **ötük, edik**
< ET. ***ätük*** 'terlik, ayakkabı, çizme' (*EUTS*, 78)
~ ödük (Tel./*TAS*, 79)

ödül 'Bir başarı karşılığında verilen armağan, mükâfat'
< ? ***ögdi*** 'alkış' (DLT) < ? ***öğdül*** (Z. Kokmaz, *TTG*)
Bana göre: 'uydurma'
An.ağl: ***odul, ödül, öğdül, öndül, öydül*** '1.güreşte, at yarışlarında, yarışmalarda kazananlara verilen armağan' (*DS.IX*, 3311); ***ödül, öğdül, öğdür*** '1.yarış; 2. at koşusu'; ***ödüllü*** 'yaralı, dertli' (gös. yer.)

[**NOT**: Bu sözcük ***ödem*** < Fr. *oedéme* 'bazı hastalıklarda yüzde, ellerde, ayaklarda görülen iltihapsız şiş' adından bozulmuş olabilir. Çünkü, **ödül** adı ile anlam bakımından bağdaşmıyor.]

Ö(>o)[***Ğ/N/Y***]**DÜ**(>ü)**L**(>r)

Z.Korkmaz (*TTG*. § 128): < ***öğ-dül***
NOT: Anadolu ağızlarındaki **/ğ/~/y/~/n/** değişmelerini dikkate alırsak, ***öğ- > öy- > ön-*** gibi fiil kökleri ortaya çıkıyor ki bunları da açıklamak gerekecektir. Bana göre bu sözcük dil devrimi günlerinde uydurulmuştur.

Nişanyan (*SS*, 336) bu sözcüğün 1955 yılında ***YT***. olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Fakat, Ona göre **ödül** < *öğdü* 'mükâfat, yarış mükâfatı (xv)
< ET. *ögdi* 'alkış' (xı) < ÖĞ-

Fakat, öteki Türk dillerinde bu sözcükle ilgili hiçbir iz yok.
Eren (*TDES*, 313): YOK

ödün 'Taviz'
< ***öde-*** fiilinden uydurulmuştur.
< **** ö:t-e-***
TT.: ÖDÜN+(LE-/LEME/LÜ/SÜZ)
Eren (*TDES*, 313): YOK

ödünç 'İleride geri verilmek üzere veya alınmak şartıyla (alınan veya verilen)'
= OT. ***ötünç ~ ötnü*** (DLT)

SanalBaba

< * ***ö:tünç***

TT.: ÖDÜNÇ+(LE-/LEME)
~ ödüşke (Tel./*TAS*, 79)
Eren (*TDES*, 313): YOK

öf (ünl.) 'Usanç, bezginlik, tiksinti gibi duyguları anlatır'

< ****ö:f*** 'yansıma'

öfele-[(hlk.) 'Ufalamak'
< ET., OT. ***uv/uw-/öw-*** 'ufalamak' (*EUTS*; DLT)+***-a-la-***
An.ağl.: ***öfele-, ofala-*** (*DS.IX*, 3313)

öfelemeç (hlk.) 'Oğmaç; ufalanmış yufka ve peynirin karıştırılmasıyla yapılan yemek' (DS.)
Bk. **oğmaç**

< ET., OT. ***uv-/uw-/öw-*** 'ufalamak' (DLT)
+***-a-la-maç***

öfke 'Kızgınlık, hışım, hiddet, gazap'
= ET. (Uyg.) ***övke ~ öpke*** (*EUTS*, 152; *İPKÖ*: ***'WYK'-'WYVK'***); (Br.) ***ö:wkē***
~ OT. ***öfke ~ öpke*** (DLT: *öpke* 'akciğer, ciğer')
MA: ***öwke***
Çağ.: ***öfke***

< ***ö:w(/f/p)+ke***

Husrev u Şîrîn: ***evke, efke***
TT.: ÖFKE+(LENDİR-/LENDİRME/LEN-/LENİŞ/Lİ/SİZ)
An.ağl.: ***öyken ~ öygen*** 'akciğer (DS.); ***öfelek*** 'öfke' (DS.IX, 3312); ***öğkelén-, öykelen-*** 'öfkelenmek' (s. 3315)

Ö[>e]F(>ğ, [v], y)KE

~ öpkö (Kzk., Bar., Oyr., Tel., 'akciğer' Alt./*ATS*. 143)
öpkä (Uyg.)
öbke 'akciğer' (YUyg.)
üpkä (Bşk., TatK.) > *üpkɛ* (Çuv.)
öfxö (Blk.)
ökpe (Şor., Sag.)

Ö(>ü)F(<w/b/p)K(>x)E(>ä, ö)

= *asıv* (Bşk.)
aşuv (KzK.)
açu (TatK.)
~ Moğ. ***ebçigü(n), ebçigüü*** 'göğüs, göğüs kafesi'; Halh. ***övçüün*** 'göğüs kemiği';
~ Tun. ***ebte*** 'akciğer' (Poppe, *Verg.*)

Eren (*TDES*, 313): YOK
Clauson (*EDPT*): **öfke** < *övke/öyke* < *öbke* 'ciğer, karaciğer, akciğer' sözcüğü, iş-âlet veya parça bütün komşuluk ilişkisiyle anlam değişmesine uğramış birsözcüktür.

öfkelen-['Öfkeli duruma düşmek, kızmak'
= ET. ***övkilä-, övkälä-, övkälän*** (*EUTS*, 155)

< ***öfke+le-n-***

öfür-[, bk. **üfür-**
< ET. ***üv-*** 'şişirmek' (*EUTS*, 274: *üvät-* 'şişirmek'; *üvätici* 'şişişren')+***-(ü)r-***

Eren (*TDES*, 313): **öf-öfür-** YOK

öge (hlk.) 'Dahi' (DS.)
= ET. ***ögä*** '1. vekil, nazır, hekim; 2. ün, şöhret' (*EUTS*,146)
~ ***öge*** 'çok akıllı, yaşlı kimse, ulusun büyüğü' (DLT)

< ***öge***

ögeç (hlk.) 'Üç yaşındaki koç' (Şavak/*DAO*, 370), Krş. **öveç**
< OT. ***öge*** 'yaşlı'+***ç*** 'küçültme eki'
An.ağl.:***öğeç, oğeç, öveç, öğeş, öğüç, ökeç, öneç, öŋneç,öveyş*** (*DS.IX*, 3314)

Ö(>o)G(~K > ğ, ŋ, v)[*N*]E[*Y*]Ç(>ş)

ögür ögür (hlk.) 'Pek çok'
< OT. ***ögür*** 'sürü' (DLT: *ögürlüg*)

öğ (hlk.) 'Ön'
= ET. ***öng*** 'ön taraf, önce, doğu' (*EUTS*, 151)
~ OT. ***öng*** (DLT)

< ***öng***

An.ağl.: ***öğ, öğn, öyn*** (*DS.IX*, 3313) [*ögn* > *ög* (n =Ø); *öng* > *ögn* (/gn/ ~ /ng/ göçüşmesi ile); *öyn* < *ögn* (/g/ > /y/ değişmesi

SanalBaba

ile']; ***öğden*** 'önceden' (s.3314); ***öğez*** 'önce' (s. 3315); ***öğünder*** 'önde giden, başa geçen'; ***öğünderlik*** 'önderlik' (s. 3321)
Eren (*TDES*, 313): YOK

öğ-¹[→ bk. **öv-**
< ET., OT. ***ö:g-*** 'öğmek, sena etmek'
CC.: ***ög-, öv-; över-, övger-*** (*KLS*, 150); ***övün-, övnir-*** 'övünmek' (s.153)
An.ağl.: ***öğer-*** 'överek, değer vererek genişçe anlatmak' (*DS.IX*, 3315) < ****ö:g-+-e+r***

(DLT) (1) **ög** 'akıl, fitne'< ***ö-***
ögsüz 'şaşkın; hayran'
ögüt 'nasihat' [< ***ö-g***+ (ü)***t*** 'eski çokluk eki']
öge 'olgun, saygı değer insan' < ***ö-ge***
öglü 'aklı başında'
öglen- 'kendine gel-'
ötür- 'hatırlatmak' < ***ö-tür-***

(2) **ög** 'anne'
öksüz 'annesiz' < ***ög***+ ***süz***

NOT: Bu iki sözcük 'HOMONİM' (=*telâffuzu aynı olup da başka anlamlara gelen ayrı sözcükler*: Örnek. **YÜZ**
1) yüz '100'
2) çehre, surat
3) yüz! '*yüz-* eyleminden **yüz!**'
4) 'hayvanın derisini çıkarmak' gibi.

***

ÖG

1) 'AKIL' anlamında **ÖG** < **ö-** 'düşünmek'+***-g***
ögleş- 'birlikte plânlamak'
ÖG=SAKINÇ=KÖNGÜL=DYAN
ögsüz 'aptal, cahil'

2) 'ANNE' anlamında **ÖG** (VIII. YY. Mani ve Burkan metinleri)
ög tenri 'ana tanrıça'

ögsüz 'öksüz, yetim' (Ş. Tekin, *İK*, 213, not 6)

~ yuğ, yug 'övgü, methiye' (SUyg.)
yuğ ti- 'övmek' (SUyg.) < ****ö:g-***
ög-, ögi- (Uyg.) < ****** *ö:g-* (T. Tekin, *Mak.I*, 322)

öğ-²[(hlk.) '1. Emmek (toprağın suyu emmesi için); 2. yağ vb. şeyler döküldüğü yer ya da kumaşın içine geçmek, yayılmak'
< OT. ***ök-*** 'çoğalmak, artmak, yığılmak, birikmek' (DLT)
An.ağl.: ***öğüş-*** 'yağ vb. maddeler kumaş, kâğıt gibi şeylerin içine geçmek, yayılmak' (*DS. IX*, 3323)

öğ-³[(hlk.) 'Kömür yavaş yavaş yanarak kor durumuna gelmek'
< ***öğ-²***

öğbet (hlk.) 'Çok övünen'
Bk. **öğ-**
An.ağl.: ***öğbet, övbet, öybet, öyübet*** (*DS.IX*, 3313)

ÖĞ(/V/Y)-[*Ü*]BET

öğcele-[(hlk.) 'Ellerini ovuşturmak'
< ET. ***ow-, ov-, öw-*** [*ca-la-*]

öğcel (hlk.) 'Avuçta ovalanmış hamurdan yapılan ayranlı çorba'
< ***öğ-*** [< ET. *ow-, ov-, öw-*] +***-ca-l***(a-)'tan

öğden (hlk.) 'Önceden', bk. **öğ**

öğdül¹ (hlk.), bk. **ödül**

öğdül² (hlk.) 'Önden giden, yol gösteren'
< ***ön*** [< ET. *öng*]+***dül*** (bk. **öğ**)
An.ağl.: ***öğdün*** 'başlangıç' (*DS.IX*, 3314) < ***öğ*** [< ET. *öng*] 'ön'+***dül***

öğdür (hlk.) 'Yarış'
< OT. ***ög-*** 'öğmek, sena etmek' (DLT)+***di*** 'alkış' (DLT)+***r***

öğdür-[, bk. **övdür-**
= OT. ***ögtür-*** (DLT)

SanalBaba

< *ö:-g-tür-

öğe[1] (hlk.) 'Anne'

< ET. ***ög*** 'anne'+***e***

An.ağl.: ***öğerek*** 'çiftleşmek isteyen dişi hayvan' (*DS.IX*, 3315) [< ***ög** 'anne'+***e+re-k*** 'anne olmak istemek']; ***öğörse-, öğre gel-*** 'inek, davar çiftleşmek istemek'; ***öğreğe gel-*** 'ay.' (s. 3316); ***öğrek*** 'tarlaya tohum atma zamanı'; ***öğürsek, oğursak, ösek*** 'çiftleşmek isteyen dişi sığır, kısrak vb. hayvan' (s. 3322); ***öğürse-, öğse-, öğüne gel-, öğürleş-, öğür ol-,övürse-*** 'dişi hayvan çiftleşmek istemek' (s.3323) ***öğürsüz*** 'eşsiz, yalnız hayvan'

öğe[2] (hlk.)'Üvey'

< ET., OT. ***ögey*** (DLT: *ögey* oğul)

Bk. **üvey**

An.ağl.: ***öğe, öğey*** (*DS.IX*, 3314)

öğe3'Unsur, eleman'

< ***YT.*** (1942) 'uydurma'

[< (belki ?) * OT. ***ök-*** 'yığmak, biriktirmek'+***-e*** 'yığılmış, birikmiş']

[OT'de ***öge*** 'çok akıllı, yaşlı kimse, ulusun büyüğü' anlamlarında kullanılmış bir sözcük olup, **ök** 'akıl ve anlayış' sözcüğü ile aynı köktendir. ***ökle-, ögele-*** fiilleri ise '*öge* adı vermek' anlamınadır. ET. **öge** ile, uydurma sözcük **öğe**'nin benzer yanı aynı yazılmalarıdır.]

öğeç (hlk.) 'Bir yaşından dört yaşına kadar erkek koyun, koç'

< OT. ***ök*** 'orta yaşı bulup büyümüş hayvan' (DLT)

+(e)+ç 'küçültme eki'

Eren (*TDES*, 318): **öveç < öğeç** **ög** kökünden **-ç** küçültme eki ile kurulmuştur: *ög+(e)ç > öğeç > öveç*

NOT: Eren, **öğ**'ün < **ök**'ten geldiğini belirtmemiştir.

An.ağl.: ***oğeç, öveç, öğeş, öğüç, ökeç, öneç, öŋneç, öveyş*** (*DS.IX*, 3314); ***öğeş*** 'biraz büyümüş kuzu' (s. 3315)

ÖĞ(< K [>v, n, ŋ])[*N*]E[*Y*]Ç(>ş)

öğek (hlk.) 'Sürek avında pusuda bekleyen öncü'

< ET., OT. ***öng*** 'ön' (DLT)+***ek***

Bk. **öğ**

öğe (kemiği) (hlk.) 'Eğe kemiği'

< ET., OT. ***eyegü*** 'her hayvanın eyeğisi, eye kemiği' (DLT)

[/e-/ > /ö-/ olmuş, /-gü/ düşmüş]

öğele-[(hlk.) 'Avuçlar arasında ovarak ufalamak'

< ET., OT. ***o(u/ö)v(/w)-*** (DLT)+***-A-la-***

öğendere, oğendere, öendere, öfendire, ögrendre, öğenderek, öğendire, öğrende//övendire, öndere, öndüre,öŋgendire, örende, örendere, örendire, örgendire, örkendere, övendere, övrende, öyendere, öyendire // uvendere, üfentire, üğrendire, üngendire, ürende, ürendire, ürgendere, üvendere, üventere (*DS. IX*, 3315; 3362). 'Büyükbaş hayvanları yürütmek için kullanılan, ucunda sivri küçük çivi bulunan uzun değnek'

Ö(~o, ü)Ğ(~f, g, r, v, y)EN
D(~t)İ(~e)RE+K
Ö[*V=ø*]ENDER
ÖĞ[R]ENDE(~i)[*RE=ø*]+*K*
ÖR[G/K]ENDİ(~E)RE
Ö[*V=ø*]RENDE(RE)
Ö[*VE=ø*]NDERE
ÖV[RE]NDE[*RE=ø*]
ÖY[<V]ENDE(~İ)RE
U(<Ö)VENDERE
ÜF(~Ğ)[R]ENT(~D)İRE
Ü(<ö)[*Ğ=ø*]RENDE
ÜĞRENDİRE
ÜR[G]ENDE(~İ)RE
Ü(<ö)VEND(~)ERE

→ Bk. **Üvendire**

SanalBaba

NOT: Eren (*TDES*, 429): < R. βουκέντρα 'Ochenstachel' (Tietze, Räsänen, Symeonidis ve Tzitzilis'ten naklen.)

Nişanyan (*SS*, 464): **üvendire** ~ ***Yun.*** *vukéndri* βουκέντρι = ***EYun.*** *bouképtrion* öküz dürtmek için kullanılan sivri sopa § *boús* öküz + *kéntrion* diken, sivri şey → BÜTAN

NOT: Anadolu'nun, ***Bolu, Amasya, Tokat, Ordu, Giresun, Sivas, Konya, Yozgat, Edirne, İzmir, Isparta,Erzincan, Konya,İçel, Adana, Samsun, Kayseri, Ankara, Çorum, Çankırı, Ankara,Denizli,Zonguldak, Bartın, Kastamonu, Kırıkkale*** gibi illere bağlı köy, kasaba ve ilçelerde kullanılan bu sözcüğün Rumca (Yunanca) **vukéndri** < *boús+kentrion* sözcüğünden alıntı olduğu savı tartışmaya açıktır. H. Eren de hiçbir görüş belirtmeden ve tartışma yapmadan dört yabancı sözlükçünün görüşünü kabul etmektedir.

Anadolu ağızlarındaki farklı pek çok KÖK ve EK'in durumu açıkça tartışmayı gerektirmektedir. Sözcüğün yalnız Anadolu sahasında kullanılmış olması da Rumcadan alıntı olmasını gerektirmez. Önce:

1) **vu** [<* *boús*) nasıl (**o+/ö+/öğ+/ön+ öŋ+/ör+/u+/ü+/ür+** olmuş onları açıklamak gerekir']

2) **kéntri** 'diken' nasıl ***(+ğendere/+endere/++grendre/+ğenderek/+ğendire/+kendere/ +vendere/ +vrende/ +yende/ +yendere/ +ğrendire/+rende/+rendire/+vendre/+ventere*** biçimlerine girmiş, bunların fonetik açıklanmasının yapılması gerekir!

3) Türkçedeki ***oğ/ög/öğ/öf/ön/ör/öv/öy/ün/ür/üv*** köklerinin üzerinde ayrı ayrı durmak gerekir!

4) Ondan sonra sözcük Rumcadan alıntıdır diyebiliriz. Yoksa, **üvendire** ve türevleri **TÜRKÇE**, *vukéntri* sözcüğü de **Rumca**dır.

öğey (hlk.) 'Üvey'

< OT. ***ögey*** 'üvey' (DLT)

An.ağl.: ***oğey, öğe,öğey, öve*** (*DS.IX*, 3315)

Eren (*TDES*, 313): YOK

öğle 'Gün ortası'

= OT. ***öyle ~ özle*** (DLT)

< * ***öđ*** 'zaman, vakit'+***le***

[< ****öδ+le***]

= Moğ. (*KWb.*, 455): ***üde*** 'Mittag, Mittagsstunde'

TT.: ÖĞLE+(N/NCİ/NDE/ üstü/YİN)

An.ağl.: ***öğlenneyin*** [< *öğ+le+n+leyin* (<+*le+yi+n*)]; ***ovle, ovleyin*** (Rize/*RİA*)

Ö(>o)Ğ(~v)LE+*N+N(<l)EYİN +LEYİN*

~ öylä (töş) vaktı (Bşk.,TatK.)

= *günorta* (Az.)
günortān (Trkm.)
tüş (Kırg., Özb.)
tüs (Bşk.)
çüş, çüş vakti (Uyg.)

Nişanyan (*SS*, 337): **öğle/öğlen** = ***ET.*** *öyle* öğle vakti (Oğ. xı) < *ödh* vakıt, zaman, saat (vııı).

NOT: Nişanyan'ın verdiği < *ödh* yazılışı Atalay'ın transkripsiyonuna göre nakledilmiş ama yanlıştır. Çünkü, ET'de **/dh/** diye çift ses yoktur. Bu ses **/đ/** < **/δ/** 'dir. DLT'teki ***öyle*** (*~özle*) sözcüğünün kökeni de < ***öδle***'dir.

öğlen (hlk.) 'Öğle'

< ***öğle+n*** [< *+leyin*]

öğlende 'Öğleyin'

< ***öğle+n+de***

öğleyin 'Öğle vakti, öğle üzeri'

< ***öğle+leyin***

~ öylädä (Bşk., TatK.)

= *günortada* (Az.)
günortānda (Trkm.)
töştö (Kırg.)
töş vaktında (Bşk., TatK.)
tüşdä (Özb.)
tüste (Kzk.)
çüştä (Uyg.)

öğmeç (hlk.), bk. **oğmaç**

An.ağl.: ***öğmeç, örmeç, öymeç/öğme*** (*DS.IX*, 3316)

ÖĞ(>y, r)ME+Ç

öğn (hlk.) 'Ön', bk. **öğ**

öğrek[1] (hlk.) 'Eğitilmeye elverişli'

< ***öğre-k***

An.ağl.: ***öğerek, öğrek*** (*DS. IX*, 3317)

ÖG+[E]*REK*

öğrek[2] (hlk.), bk. **öğe**

öğrek[3] (hlk.) 'Kaburga kemikleri'

< OT. ***eyegü*** (DLT) [> **eyregü > *öyregü > *öğregü > *öğreg > öğrek*]

SanalBaba

An.ağl.: ***öğrek, öğürge*** (*DS. IX*, 3317)

öğren-['Bilgi edinmek; bellemek; yetenek, beceri kazanmak' = ET. ***ögren-*** 'alışmak' (*EU TS*, 147) ~ OT. ***ögren-*** (DLT) ET. ***ögret-*** (*EUTS*, 148)
CC.: ***övren-, üren-*** 'öğrenmmek'
övret-, üret- 'öğretmek' (*KLS*, 153)

< * *ögür* 'sürü'+***A-n-(t-)***

NOT: ****ög+re-n-(t-)*** ya da ****ö-g+re-n-(t-)*** değildir.

ögren- ve **ögret-** eylemlerinin asıl sözlüksel anlamları sırası ile '*alışmak, ehlileşmek, eğitilmek*' ve '*alıştırmak, ehlileştirmek, eğitmek*tir.' (*Mak.II*,372-373)

TT.: ÖĞREN-(CELİK/Cİ/N-CİLİK/İL-/İLME/İM/İMLİ/İŞ/ME/MELİK)

An.ağl.: ***uğren-*** (Rize/*RİA*); ***öğrence, öğrencelik*** 'öğrenmek üzere olan'; ***öğrencelik, öğrenbeçlik, öğrenbeşlik, öğrence, öğrencek, öğrencimelig, öğrençelik*** 'ilk yapılan iş, deneme';***öğrenek*** 'yetiştirme' ***öğrenig, öğrenik*** 'öğrenmiş, öğretilmiş, toyluğu geçmiş'; ***öğrenmedük*** 'bilmeyen'; ***öğren-*** 'bir şeye alışmak' (*DS. IX*, 3317-3318)

Ö(>u)-**Ğ**+***RE-N-BEÇ(~Ş)LİK***
-CEK
-CELİK
-CİMELİK
-ÇELİK
-EK/-İG
-MEDÜK

~ ürgen- (Kumd.)
örgän- (Özb.)
öyrän- (Az., Bşk., TatK.)
üyren- (Kzk.,Kırg.)
övren- (Trkm.)
ügen- (Uyg.)< *ö-g*+[r=ø]*e-n-*

Ö(>ü)-**G**(>v, y)+*RE(>ä)N-*
Ö(>ü)RGEN- [< /**g**/ ~ /**r**/ göçüşmesi ile]

Eren (*TDES*, 313): YOK

Nişanyan (*SS*, 336): **öğren[mek/öğret-[mek = ET.** *ögrenmek/ögretmek* (XI) < **ögremek* < ? *ög/ök¹* akıl, zihin, hatır (VIII)< *ömek* düşünmek, anlamak, bilinçli olmak
ET **ögre-* : ÖĞREN-/ÖĞRET-, ÖĞRENCİ,ÖĞRENİM, ÖĞRETİ, ÖĞRENİM, ÖĞRETMEN
ET *ög/ök¹* : ÖĞÜT, ÖZEN, ÖZLE-

***

M. Erdal (*OTWF*, 33): **ögret-** 'alışmak, alıştırmak, ehlileştirmek'

Ş. Tekin (*İK*, 213, not 6): **öğren-(t-)** < ***ögür*** 'sürü, ehlî hayvan,dost'+***e-*** 'ehli olmak'

K. Menges: < ET. ***ög*** 'akıl'+***ra-/+rä-*** [M. Erdal, bu türetmeyi, ET'de addan eylem türeten bir {+rA-} eki bulunmadığı için reddeder.

Ona göre: < ET. ***ögür*** 'sürü'+***A-*** (s. 33) T. Tekin, Erdal'ın bu görüşünü kabul eder. Bk. (*Mak.II*, 372)]

öğreti 'Meslek, doktrin'
< *öğret-i* [< ****ögretig*** 'öğrenme, egzersiz'; fakat, ****ögre-***'ten değil.]

Krş.: ***odun-*** 'uyanmak, kendine gelmek; DLT: sönmek'
oduġ 'uyanık'
****od***'dan değil.
küwän- 'öğünmek'
küwäz 'gurur, mağrur, gururlu'
****küvä***'dan değil.
ötün- 'dilek istemek, rica etmek'
ötüg 'kusma'
****öt-***'ten değil.
tayan- 'dayanmak'
tayaġ 'destek'
****taya-***'tan değil.
örneklerinde olduğu gibi.

~ ögrätiv (Bşk.)
öyrätü (TatK.)
üyretüv (Kzk.)

öğretmen 'Mesleği bir bilim dalını, bir sanatı veya teknik bilgileri öğretmek olan kimse'
< *öğret-men*

SanalBaba

öğsevi (hlk.) 'Ucu yanmış odun parçası' (DS.)
< ***öğ-*** 'odun yavaş yavaş yanmaya başlamak'+***-se-gi***
An.ağl.: ***oğsevi, oksevi, oysegi, öğsē, öğseé, öğseğe, öğseği, öğseğe, öğseü, öğsevi, öğsevü, öğsö, öğsü, ökkeze, ökse, ökseğe, ökseği, öksek, ökseki, öksеve, öksevi, öksi, öksöğü, örsü, ösa, öseğ, öseği, ösevi, ösevü, ösge, öske, öskelti, övsevi, öysey, öysüce*** (*DS.IX*, 3318)

Ö(>o)Ğ[< K(> v, y)]+ ÖSKE- [~ ***ök+se-*** 'göçüşme ile]
Ö[*R* 'türeme ünsüz'] [*K=ø*]+

öğül-['Övülmek, yüceltilmek'
= OT. ***ögül-*** (DLT)
< ***ög-*** 'övmek, yüceltmek'
+(ü)l-
→ **övül-**

Eren (*TDES*, 313): **öbek-öğün** arası sözcükler YOK

öğün[1] '(Yemek için) Kez'
< ET., OT. ***öđ*** [< ****öδ*** 'zaman, vakit']+***(ü)n*** 'vasıta hâli ekinden ayrı bir yapım eki'
Krş. **ökün** 'yemek'
****öδün* > *öđün* > *öyün* > *öğün***
TT.: ÖĞÜN+(LÜK)
An.ağl.: ***öğön, öğün*** '1. vakit, zaman; 2. kez' (*DS.IX*, 3320); ***öğünnük, önlük, öyünlük*** 'değirmene öğütülmeye götürülen tahıldan hemen kullanılmak için sırası gelmeden öğütülen azıcık un' (s.3321); ***ökün*** (s. 3327)
~ öynä (Az.)

öğün[2] (hlk.) 'Onur' (DS.) → **onur**

öğün-['Övünmek, kendi kendini yüceltmek'
CC.: ***övün-, övnir-*** 'övünmek' ***övünçlü,övünçli*** 'övgülü' (*KLS*, 153)
< ***ög-*** 'övmek, yüceltmek'
+(ü)n- 'dönüşlülük eki'

öğüncek (hlk.) 'Kendi kendini öven,
< ***ög-+-(ü)n-cek***
An.ağl.: ***öğüncük delisi, öğünek, öğüngeç, öğüngen, öğünük*** (*DS.IX*, 3320)

ÖĞÜN-*CÜK*
-EK
-GEÇ/-GEN
-ÜK

öğünç 'Övünç, övünme, kıvanç, iftihar' → **övünç**
= ET. ***ögünç*** 'neşe, sevinç' (*EUTS*, 148) ~ OT. ***ögünç*** (DLT)
CC.: ***öğünç, öygünç*** 'övgü' (*KLS*, 150)
< ***ög-(ü)n-ç***
An.ağl.: ***öğünç*** (*DS.IX*, 3321)

öğür '1. Yaşça yakın, boydaş, yaşıt, taydaş, akran; 2. öğrenmiş, alışmış; 3. alışılmış; 4. takım, fırka, zümre'
= OT. ***ögür*** 'bazı hayvanların toplu halde bulunması, bunların sürüsü, bölük' (DLT: *ögürlen-, ögürlüg er*)
< ****ök-*** 'yığmak, biriktirmek' (DLT)+***-ür***
TT.: ÖĞÜR+(LEŞ-/LEŞME/LÜK)
An.ağl.: ***öğür, övür, öyür*** 'yaşıt' (*DS.IX*, 3321)

öğür-[1]**[** 'Kusarken veya kusacak gibi olurken öğürtü sesi çıkarmak'
CC.: ***ögür-*** (*KLS*, 150)
<****ö:*** 'yansıma'+***KIr-***
[+**KIr** eki ile yapılmış yansımalar ve örnekleri için bk.,T.Tekin, (*Mak.I*, 63: *hıçkır-, kıykır-, sıkır-, kakır-, geğir-, böğür-*]
Krş. ***ör-*** ~ ***örü-*** '(kütle hâlinde) yukarı doğru çıkmak'

[Fakat, ***ETY***'nda: **ÖGİR-** 'sevinmek, neşelenmek': ***ögrünç***;

SanalBaba

ögrünçü 'sevinç', ***ögrünçüle-*** 'neşelenmek'; ***ögrünçlüg*** 'sevinçli'
< ***ög+ir-*** '[*seviçli olan] ana gibi davranmak' > 'sevinmek' (Ş. Tekin, *İK*, 216-217, not 17)
Uyg. ***ögür-*** 'sevinmek' < ***ög-+-^{o}r-***

TT.: ÖĞÜR-(ME/T-/TME/TÜ/TÜCÜ/ÜŞ)

An.ağl.:***öğü-, öğzü-*** 'midesi bulanmak, kusmak' (*DS.IX*, 3319); ***öğür-, öŋür-*** '1. bağırıp çağırmak; 2. böğürmek' (s. 3322)

Ö[< **Ö:**]+*GÜ* [*R*=ø]-
+*Ğ* [*ÜR*(>z)=ø]-*Ü*-
+*Ŋ*(>g)*ÜR*-

Eren (*TDES*, 314): YOK

Nişanyan (*SS*, 336): **öğür[mek** < onom *ö* öğürme sesi.
NOT: Kök ve ek için bk. yukarıya.

~ öyü- 'to feel like vomiting' (Az.) < ***ö:ki-***
ö:ge- (Trkm.) < ***ö:ki-*** > *ö:-k-*
ö:gi 'inclination to vomiting' < ***ö:kig***
< ***ö:-k-g***
öğür- (TT.) 'to retch, feel like vomiting' < ***ö:kir-***
< *ö:-kir-* (*Mak.I*, 63)
= *ukşıv* (Bşk.)
oxçi- (Özb.)
ukşu (TatK.)
oxsu- (Uyg.)
okşū (Kırg.)

NOT: Aynı kitabın 155. sayfasında: Az. ***öyü-*** 'to feel like vomiting' < *ö:ki-*, Trkm. *ö:ge-* id. <***ö:ki-*** id. simplex of Osm. ***öğür-*** 'to retch, belch' < ***ö:kir-*** < * *ö:ki-r-* biçiminde farklı bir etimoloji denemesi yapılmıştır.

öğür-²[(hlk.) 'Övünmek'
Bk. **öğün-**

öğürleş-[(hlk.) 'Evcilleşmek'
< ET., OT. ***öw, üv, üw*** 'ev'
(DLT)+***ür*** [bk. **öğür**]+***le-ş-***
An.ağl.: ***öğür ol-*** (*DS.IX*,3322)

öğürtlek (hlk.) 'Gırtlak'
<***ö:*** 'yansıma'+***gür-***
[< +*KIr-*]+***t-le-k***

öğüş¹ (hlk.) 'Torun'
< ET. ***ög*** 'anne'+***(ü)ş***

öğüş² (hlk.) 'Çok'
< ET., OT. ***üküş*** (DLT: B. Atalay **öküş** okumuştur.)

Eren (*TDES*, 313-314): **öğün-öğüt** arası YOK

öğüt¹ 'Nasihat'
= ET. ***ögüt*** (*EUTS*, 149)
~ OT. ***ögüt*** 'öğüt, vaaz' (DLT)
[~ ***övüt, ötlük***]
< ***ö-** 'düşünmek'+***-g-(ü)t***

ya da
< ET. ***öt** 'öğüt'

TT.: ÖĞÜT+(ÇÜ/LE-/LEME)
~ ögüt (Trkm.)
ögit (TatK.)
övüt (Trkm.)
öyüd (Az.)
üğit (Bşk.)
ügit (TatK.)

Ö(>ü)**G**(>ğ, v, y)**Ü**(>i)**T**(>d)
= *käŋäş* (Bşk.)
keŋeş (Kzk.)
keŋes (Kzk.)
kiŋäş (TatK.)

öğüt² (hlk.) 'Su sızıntısı, nem'
< ET., OT. ***öl** 'ıslak, yaş, nem' (DLT)+***(ü)t***
An.ağl.: ***öğüt, öğürt, öyüt*** (*DS. IX*, 3323) [/l/ > /ğ, y/ değişmesi olmuştur; /-r-/ türemedir.]

ÖĞ(>y)-*Ü* [*R*]*T*

Eren (TDES, 314): YOK

öğüt-¹['Ezmek, çiğnemek; un haline getirmek'
= ET. (KT,Uyg.) ***ögü-, ögüş-***
= OT. ***ügi-, ögüt-*** (DLT)
< ***ögi-t-***
CC.: ***övük*** 'değirmen taşı' (*KLS*, 153) < *ögi-k*
övüt- 'öğütmek'
TT.: ÖĞÜT-(ME/ÜCÜ/ÜL-/ÜLME/ÜLÜŞ/ÜŞ)

SanalBaba

An.ağl.: *öğüt-* (*DS.IX*, 3324)
~ üyüt- (Az.)
ügi- (Kzk.,KKlp.) < ***üki-***
ügit-, ügil- (pas.) (Kzk.)
< ***üki-l-/-t-***
üvet- (Trkm.) ~ üve
ü:t- (Gag.) [***ögi-*** değil]
< ***üki-***
~ Moğ. ***üyire-*** (intr.) < ***ügi-re***

Clauson (*EDPT*): **ögi-, ögit**
YANLIŞTIR. (T. Tekin, *Mak.II*, 426)

Eren (*TDES*, 314): YOK

öğüt-²[(hlk.) 'Kusarken ses çıkartmak'
< ***ö:*** 'yansıma'+***kür-t-***

öğüt-³[(hlk.) 'Sütü yoğurt yapmak için mayalamak, uyutmak'
< OT. ***ük-*** 'yığmak, biriktirmek' (DLT)+-***(i)t-***

öğütle-['Nasihat etmek'
= ET. ***ötle-*** [< **öt** 'öğüt'] (*EUTS*, 154)
~ OT. ***ögütle-*** (DLT)
< ***öt+le-***
TT.: ÖĞÜTLE-(ME)
~ ügü- (Bşk.)
üve- (Trkm.)
üyüt- (Az.)
uġat- (Uyg.)

Ü(>u)G(~Y>ğ)Ü(>e)-T-

öğütleş-[(hlk.) '1.Haberleşmek; 2. sözleşmek, gizlice konuşmak'
< ***öğüt+le-ş-***

öğüz (hlk.), bk. **öküz**

öğ ver-[(hlk.) 'Akıl vermek'
< OT. ***ök*** 'akıl ve anlayış' (DLT)

ök (hlk.) 'Akıl'
= ET., OT. ***ök*** 'akıl' (DLT)

ökçe 'Ayakkabı altının topuğa rastlayan yüksek bölümü'
< ***ük-*** 'yığmak, kümelemek; yükseltmek' (*EUTS*, 271)+***-e +çe***
TT.: ÖKÇE+(Lİ/SİZ)
An.ağl.: ***ökçe, ökse*** '1.saban demirinin geçtiği ağaç parçası; 2. sabanın elle tutulan yeri'; ***ökçe demiri*** 'ayakkabı çekeceği'; ***ökçele-*** '1. asma dalını köklendirmek için kökünden koparmadan yere gömmek; 2. izlemek; 3. binici, ayağının ökçesiyle atın karnına vurmak; 4. ayakkabının tabanını yükseltmek'; ***ökçesiz*** '1.korkak; 2. bir şeye dayanmayan, katlanamayan' (*DS.IX*, 3325)
~ ökce (Çağ., Tar., Trkm.)
ökçä (Özb.,Uyg.)
ökşe (Kzk.)
ökcö (Bar.)
ökçö (Kırg.)
ükçä (TatK.)
üksä (Bşk.)
= *daban* (Az.)

Ö(>ü)KÇ(>c, s, ş)E(>ä, ö)

= Moğ. (*KWb.*, 301) ***öskei, ösügei*** 'Ferse'
Eren (*TDES*, 314): YOK

Nişanyan (*SS*, 336): **ökçe** ayakkabı topuğu (XIV) ~ ?
NOT: Nişanyan öteki Türk dillerini ve Moğolcayı bilmediği için, sorunu çözemeden (?) işaret koymakla yetinmiş.

Ne yazık ki, Eren de bu konuda görüş belirtmediği için, yukarıda verdiğim bilgilerle yetinmek zorundayız!

öke (hlk.) 'Büyük kardeş, abla'
< OT. ***öge*** 'yaşlı kimse' (DLT)

ökindi (hlk.) (*DAO*, 370) → **ikindi**

öklük (hlk.) 'Bebeklerin altına konulan toprak'
< OT. ***öl*** 'ıslak, nem, yaş'+ ***lük*** [/l/ > /k/ değişimi]

ökre (hlk.) 'Bükülmüş yünü sarmaya mahsus ağaç'
< OT. ***egir-*** 'eğirmek, çevirmek'
(DLT)+***-e*** [/g/ > /k/ değişimi]
(*egir-e* > ****ekire*** > ****ökire*** > *ökre*)

ökse-[(hlk.) 'Özlemek'
< OT. ***öztik-, östik-*** 'özle-

SanalBaba

mek, istek göstermek' (DLT)
An.ağl.: ***öğre-, ökse-, öksi-, öksü-, önse-, ösge-, öyse-, özke-*** (*DS.IX*, 3326); ***özüle-*** (s. 3373)

öksür-['Solunum yolları zarlarının rahatsızlığı sebebiyle ak ciğerlerdeki havayı birdenbire ve gürültülü bir sesle dışarı vermek'
< ****ö:s*** 'yansıma'+***KIr-***
[/**sk**/ > /**ks**/ göçüşmesi ile]
TT.: ÖKSÜR-(ME/T-/TME/TÜCÜ/ÜK/ÜKLÜ/ÜŞ)
~ öskür- (MA., Kom., Az.)
öskir- (Trkm.)
üskir- (Trkm.)
üskür- (Koyb., Sag.)
üşğür- (Trkm.)

Ö(>ü)S(>ş)+*K(>ğ)Ü(>i)R-*

öksür- (Az.)
öksö- 'hıçkırmak' (Tel./*TAS*, 79); ***öksööri*** 'hıçkırma'
= *cötkür-* (Alt./*ATS*, 65)
< **cöt+KIr-*
yütkiriv (Bşk.)
yütälläv (Bşk.)
jötelüv (Kzk.)
cötölü̇ (Kırg.)
yötäl- (Özb.)
yötkirü (TatK.)
yütälläv (TatK.)

Eren (*TDES*, 314): YOK
Nişanyan (*SS*, 337): **öksür[mek** (XIII) = onom

YANLIŞTIR. Çünkü, '*yansıma kök*' ve 'ek' belirtilmemiş. Doğrusu için bk. yuk.

öksürük 'Ciğerlerdeki havanın, solunum organlarının kısalması ve zorlanmasıylaağızdan gürültü ile çıkması'
< ****ö:s*** 'yansıma'+***kür -(ü)k***
TT.: ÖKSÜRÜK+(LÜ/otu)
~ öksürük (Az.)
üşğelevük (Trkm.)
= *yütkirik* (Bşk.)
yötkirik (TatK.)
yütäl (Bşk.,TatK.)
yötäl (Özb.)
cötel (Kzk.)
cötöl (Kırg.)
Eren (*TDES*, 314): YOK
Nişanyan (*SS*, 337): YOK

öksüz[1] 'Anası veya hem anası hem babası ölmüş olan (çocuk)'
< ET., OT. ***ög*** 'anne' (*EUTS*, 146; DLT) +***süz*** (*EUTS*, 148)
TT.: ÖKSÜZ+(LÜK)
An.ağl.: ***yoksuz*** (Rize/*RİA*)
[< *y+ök+süz*]; ***öksüzce, öksüzçe,öksüzçiğdemi,öksüzdere, öksüzdoyuran,öksüziğne, öksüzle, öksüzlersofrası,öksüzoğlan, öksüzoğlançiğdemi,öksüpalan, öksüzsergen, öksüztakkası, öksüzyamalağı*** (*DS.IX*, 3326-3327)

ÖK~ÜK 'ana'+*süz* (Çağ., TT., Kırg., Krm., KarT.)
+*xiz* (Bşk.)
ÖG (< *ök) +*süz* (Uyg.)
+*süs* (Şor, Sag., Kaça)
+*siz* (Nog., TatK.)
~ üs*k*üs ~ üs*k*es (Şor) [göçüşme ile]
~ **TĂL** [(> *tul* > *dul*)]**ĂX** (Çuv.) [**-x** < **ķ** 'küçültme eki']

öksüz[2] (hlk.) 'Anlayışsız'
< OT. ***ök*** 'akıl' [krş. *öge* 'çok akıllı'] (DLT)+***süz*** [B. Atalay: **öksüz** 'öksüz; şaşkın, akılsız']

öktem 'Gururlu, kibirli'
< ****ök+te-m***
CC. ***öktem*** (*KLS*, 150: ***öktemlen-*** 'gururlanmak')

ökün (hlk.) 'Yemek'
< ***öğün*** [< OT. *öd* 'zaman, vakit']+***(ü)n*** 'vasıta hâli eki' [****öδün*** > ****öđün*** > *öyün* > *öğün*], Bk. **ögün**

ökün-[(hlk.) 'Birinin yaptıklarını, söylediklerini yineleyerek alay etmek'
= OT. ***ökün-*** 'pişmak olmak' (DLT: *ökünç* 'pişmanlık'
< ****ök-***
~ öktön- 'taklit etmek' (Tel.)

ökür-[(hlk.) 'Sığır bağırmak,böğürmek'

SanalBaba

Krş. **öğür-**

öküş (hlk.) 'Çok, sayısız' [doğrusu: **üküş**]

< ET. ***üküş***; fakat, DLT *üktür-* 'yığdırmak', *ükse-* 'yığmak istemek', *ükülgen* 'daima yığılan', *ükül-* 'yığılmak', *üküm* yığın', *ükün* 'para, gül ve buna benzer şeylerin yığını'; ***üküş***

[B. Atalay: **ö-** ile okumuştur.]

~ üktüy- 'toplamak' < ***ükli-**
< ***ükül-i-**

öküz[1] 'İğdiş edilmiş erkek sığır'
= ET. ***öküz*** (*EUTS*, 149)
< *ök(~g)ü[>i~e]+z
< Ana Tü. *pöker

[= OT. *ud* 'öküz' ~ Süm. *gud* (Tuna, 7)]

TT.: ÖKÜZ+(balığı/burnu/dili/gözü/LÜK/soluğu)
An.ağl.:***öküz*** (*baklası/doyuran/emeği* 'ekmeği'/*göbeği, götü, kötü/gözü/helvası/kütüğü/tombayı/tüyü/uyudan/uyumu/ünüğü*) (*DS.IX*, 3328)
~ öküz (Az., Trkm.)
ögiz (Kzk., KKlp., Nog.)
ögüs 'erkek hayvan' (Alt.)
ögüz (Kırg., Blk.)
oğus (Yak.)
ügiz (TatK.)
ügiz, (Bşk.)
hükiz (Özb.)
ügez (TatK.,Bşk.)
hökiz (Özb.)
höküz (Uyg.)
văkăr (Çuv.)

H+ Ö küz (Trkm.)
kiz (Ağızlarda; Özb.)

Ö giz (Nog., Kzk., KKlp.)
güs (Alt.)
güz (Blk.)
O kuz (Özb.A)
ğus (Yak.)

H+ O kuz (Özb.A)
V+ Ĭ KĬR (~ văkăr) (Çuv.)

M+ Ă KĂR (Çuv.)
[/-z/ > /-r/ değişimi]

Ü gez (TatK., Bşk.)

[Ramstedt'e göre: Çuv. **vĭkĭr** 'öküz' < **ÖKÜR** > Tü. **öküz**; Gombocz'a göre: Çuv. **vĭkĭr** Tü. **öküz** (*Mak.I*,75)]
Bk. Z. Gombocz, 'Zur Lautgeschichte der altaischen Sprachen, *KSz* 13, 1912, s. 549-576; 'Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache', MSFOu 39 (1912).
Németh (*Honf Kial* 94; (*Soma Arm.* 94): < Toh B **okso**
Clauson (*ED* 120 a): < Toh A **okäs**
Menges (*Introduction* 166):<Toh.**okso**
Ramstedt (*Lautlehre* 18,103-104): Altayca: ***pökü-r***
Aynuca: ***peko*** > Jap. ***beko***; ***peku*** > Eski Hintçe: ***pásu***; Lat. ***pecu, pecus***; Gotça; faíhu 'Vieh';
Ligeti (*NyK* 61: 188; *TörK* 235): Altayca biçimler < Hint-Avrupa kökünden.
Poppe (*DAN* 1925: 11): **Moğ.** ***üker*** < ****φüker*** ya da ****püker***
Eren (*TDES*, 315): **Moğ.** ***üker, ükür*** < **Tü.** [Tü. /-z/ > Moğ. /-r/]
Munkácsi (NyK 24: 406): Hint-Avrupa dillerindeki biçimlerle karşılaştırır.
Munkácsi (*KSz* 6: 378): < **Sanskr.** ***ukṣā***, **Avesta**: ***uxśa*** 'Stier' biçimleri üzerinde durur.
Pedersen (*KZ* 39: 455-456): < Hint-Avrupa kökenli alıntı.
(Eski Hintçe: ukṣā; Gotça: ***auhsa***)
Gombocz (*NyK* 35: 248): Tü. ***öküz*** ~ Moğ. ***üker, ükür*** (rotasizme örnek)
Doerfer (*TMEN* 397): ***öküz*** < Toh. ***okso*** açıklamasına karşı çıkar.

~ Moğ. (Poppe 12): ***üker*** < OMoğ. ***hüker***; Monguor. ***fuguor*** (> Tung. *hukur*)
(Räsänen, *V* 370)

öküz[2] **(/ögüz)** 'Nehir' **DEĞİL**
ügüz'dür
< ET. ***ügüz*** (Taryat E 3, 7)

öl 'Toprağın nemi, yaşlık, höl'
= ET., OT. ***öl*** 'ıslak, yaş, nem' (DLT: *öli-* 'ıslanmak', *öliş-* nemlenmek', *ölit-* 'ıslatmak')
ET: *öl, öläng, ölänglik* (*EUTS*, 150)
< *ö:l

SanalBaba

An.ağl.:***öl*** 'toprağın nemi, tav' ***ölağaz*** 'sulak yerlerde yetişen, büyük yapraklı, patatese benzer, yenilen bir bitki' (*DS.IX*, 3328); ***öllük*** 'bebe toprağı'; ***öllüt-*** 'yumuşatarak işlenecek duruma getirmek; ıslatmak' (s. 3332, 3333)

~ ö:l (Trkm.)
ölöŋ 'ot; saman' (Tel.)
üöl (Yak.) < ****ö:l***
höl (Az., Doğu Tü.)
hö:l (Trkm.)<****hö:l***
hōl (Özb./Buhara)<****hö:l***
hēel (Horasan Tü.)<****hö:l***
hi:el (Hlç.) < ****hö:l***
yöl (Doğu Tü.) <****hö:l***
yül (Doğu Tü.) < ****hö:l***
[***yö-, yu-, yü-*** < ****ö:*** değişimi]
(T. Tekin, *Mak.I*, 34, 57, 322)

[*H/Y*]Ö:(> ō, ö, ü, i:e, ēe)L

öl- 'Yaşamaz olmak, hayatı sona ermek, can vermek'

= ET., OT. ***öl-*** (DLT: *öldeçi, öldür-, ölse-, ölüg, ölügse-, ölüm, ölüt, ölütçi* 'katil', *ölütle-* 'aralarında ölüm olayazmak'
ET: *ölüm, ölümlüg, ölür-* 'öldürmek', *ölürt-* 'öldürtmek' (*EUTS*, 150)

[**NOT**: Tes kitabesi, 5. satır: **yası teg-** '*ölmek, vefat etmek, kurban olmak*' için bk. ***Drevnetyurskiy Slovar'***, Leningrad, 1969, s. 224: **yas** maddesi]
CC.: ***öl-*** (*KLS*, 150)

< ? *höl-*

TT.: ÖL-(DÜRESİYE/DÜR-/DÜRME/ DÜRT-/ DÜRTME/ DÜRÜCÜ/DÜRÜL-/DÜRÜLME/ DÜRÜŞ / ESİYE/ET/ EYAZ-/GÜN/ GÜNLÜK / ME/ MEZ / MEZLEŞTİR- / MEZLEŞTİRME/ MEZLİK/ MEZOĞLU/MÜŞ/Ü/ÜK/ÜM/ÜMCÜL/ÜMLÜ/ ÜMLÜK/ ÜMLÜLÜK / ÜMSEK / ÜMSÜ/ ÜMSÜZ / ÜMSÜZLEŞTİR-/ ÜMSÜZLEŞTİRME / ÜMSÜZLÜK/ÜN-/ÜŞ)

An.ağl.: ***ölemez, ölecen, öleğez, ölek, ölez, öleze, ölgez, ölümez, ölüyez*** 'çok zayıf, sıska, cılız'; ***ölemez, ölmez, ölmezdiken, ölümez*** 'tazeyken yumuşak olup hayvanların yediği dikenli bir bitki'; ***ölençen*** 'ölünceye kadar'; ***ölesek*** 'ölmeye yüz tutmuş, ölümcül'; ***ölet*** 'öldürücü hastalık salgını, kıran'; ***öletlik*** 'ölümlük'; ***ölez, ölfez, ölfezik, ölkez*** 'güçsüz, bitkin (kimse)'; ***ölgülü, ölgün, ölkülük*** 'ölüsü olan, yaslı'; ***ölgülük, ölgünlük*** 'başsağlığı'; ***ölgüm*** 'ölecek durumda olan'; ***ölmesek, ölümseg, ölümsek, ölümsürek*** 'ölecekmiş gibi zayıf, cılız olan'; ***ölü*** 'ormanda, kuruyup kendiliğinden devrilen ağaç'; ***ölük*** 'ölmüş, cansız'; ***ölümcül*** 'can çekişen'; ***ölümsek, ölmesek*** 'ince, dayanıksız kumaş'; ***ölümse-*** 'can çekişmek'; ***ölüske-, ölüşke-*** 'bitkiler, çiçekler güneşten tazeliğini yitirerek pörsümek, solmak'; ***ölütaş*** 'hafif taş' (*DS.IX*, 3332-3334)

~ öl- (Az., Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg., Tel.)
ül- (Bşk., TatK.)

ölç-['En, boy, hacim, süre gibi nicelikleri kendi cinslerinden seçilmiş bir biçimde karşılaştırıp kaç birim geldiklerini belirtmek'
CC.: ***ölç-,ölçer-*** (*KLS*, 150)

< **öl-* [< ? ***ö-***'düşündükten sonra anlamak' (DLT)+***-l-***]***ç-***

TT.: ÖLÇ-(EK/ER/ER-/ME/TÜR-/TÜRME/Ü/ÜL-/ÜLME/ÜLÜ/ÜLÜLÜK/ÜM/ÜMLE-/ÜMLEME/ÜN-/ÇÜSÜZ/ÜSÜZ

SanalBaba

LÜK/ÜŞ/ÜŞ-/ÜŞME/ÜŞTÜR-/ÜŞTÜRME/ÜT)

An.ağl.: ***ölçek, ölçefter*** 'avcıların kullandığı fişeğe, barut ve saçma koymaya yarayan araç'; ***ölçek*** 'küfe'; ***ölçele-*** 'ölçmek'; ***ölçer*** 'ölçek'; ***ölçer-*** 'düzenlemek; benzetmek'; ***ölçümle-*** 'tasarlamak'; ***ölçün-*** 'karşılaştırmak' (*DS.IX*, 3329-3330); ***ölç-*** 'benzetmek, karşılaştırmak' (s.3330)

~ ölç- (Az.)
ölçe- (Trkm.)
ölçä- (Özb.)
ölçi- (Uyg.)
ölçö- (Kırg.)
ölşe- (Kzk.)
ülçä- (TatK.)
ülsä- (Bşk.)

Ö(>ü)LÇ(>s, ş)-E(>ä, i)

ölçek 'Birim kabul edilen herhangi bir şeyin alabildiği kadar ölçü'

< *ölç-(e)k*

An.ağl.:***ölçek*** 'küfe', ***ölçek, ölçefter*** (*DS.IX*, 3329)

Tü. ***ölçek*** > **Kürt.** *olçek* (*FKT*, 74)

~ ölçök (Kırg.)
ölçü (Az.)
ölşem (Kzk.)
ölçöm (Kırg.)
ölçägiç (Özb.)
ölçeğ ğābı (Trkm.)
ölçigüç (Uyg.)
ülçäv birämligi (Özb.)

ölçer-[(hlk.) 'Sönmekte olan ateşi, külünü alarak, yeni odunlar atıp canlandırmak'(*YKS*, 67; *DS.IX*, 3329)

< ***öl-** 'ölmek'+**-çe-r-**

An.ağl.: ***ölçer-, olçar-***'ay.'(*DS.IX*, 3329); ***ölçer-*** '1. bir konu ya da iş için düşüncelerini söyleyerek yol göstermek; 2. kışkırtmak, ara bozmak; 3. düzenlemek'

ölçü 'Mizan'

< *ölç-ü*

CC.: ***ölçe*** 'ölçü' (*KLS*, 151)

TT.:ÖLÇÜ+(L-/LME/LÜ/LÜ-LÜK/M/MLE-/LEME/N-/SÜZ/SÜZLÜK/Ş/Ş-/ŞME/ŞTÜR-/T)

An.ağl.: ***ölçümle-, ölçün-, ölçüp dökmek*** (*DS.IX*, 3330)

Tü.***ölçü*** > **Kürt.** *olçi* (*DAO*, 365)

~ ölçü (Az.)
ölçöm (Kırg.)
ölçåv (Özb.)
ölçeğ (Trkm.)
ölçäm (Uyg.)
ölşev, ölşeviş (Kzk.)
ülsäv (Bşk.)
ülçäv (TatK.)

Ö(>ü)LÇ(>s, ş)Ü(>ö,e,ä,å)+*Ğ/M/V*

öldür-['Bir canlının hayatına son vermek'

= ET. ***(ö)l(ü)r-*** (Eleges, 8)
= OT. ***öldür-*** (DLT)
CC.: ***öldür-, öltür-*** (*KLS*, 151)

< *öl-dür-*

TT.: ÖLDÜR-(ESİYE/ME/T-/TME/ÜCÜ/ÜL-/ÜLME/ÜŞ)

~ öldür- (Az., Özb., Trkm.)
öltür- (Kırg., Uyg.)
öltir- (Kzk.,Tel.); ***öltiriş*** 'cinayet' (Tel.); ***öltirtken*** 'maktul' (Tel.)
ültir- (Bşk.) < **öldür-*
ütir- (TatK.) < **öldür-*

Ö(>ü)[L]D(~T)Ü(>i)R-

ö:le (hlk.), bk. **öyle**
ölecen (hlk.), bk. **ölemez**
öleğez (hlk.), bk. **ölemez**
ölek (hlk.), bk. **ölemez**
ölem (hlk.) 'Şaşma ünlemi'

< *öl-em* [< *eyim*]

Krş.
ulan [*oğul+an>oğlan> ōlan > ülen> ölem*], Krş. **An.ağl.** ölen '*ulan* anlamında seslenme ünlemi' (s. 3330)

ölemez (hlk.) 'Çok zayıf, sıska'

< *öl-e-mez*

An.ağl.: ***ölecen, öleğez, ölek, ölez, öleze, ölgez, ölümez*** (*DS.IX*, 3330)

SanalBaba

ÖL-*E-CEN*
-ĞEZ
-K
-ZE
-GEZ
-Ü-MEZ

ö:len (hlk.), bk. **öğle[yi]n**
An.ağl.: ***ö:len, ö:leyn*** (*DS.IX*, 3331)

ölen (hlk.) 'Çiçekli çayır'
< ET. ***öl*** 'nem, yaş' (DLT)+***en***
An.ağl.: ***ölen, ölenek*** (*DS.IX*, 3331)

ölençen (hlk.) 'Ölünceye kadar'
< ***öl-ençe***[< **-ende*]+***n***

ölende (hlk.) 'Ölünce'
< ***öl-ende***

ölesek (hlk.) 'Ölümcül'
< ***öl-e-se-k***

öleş-[(hlk.), bk. **üleş-**
= OT. ***üleş-*** 'paylaşmak' (DLT)
< ***ül-e-*** 'dağıtmak, yaymak, üleştirmek' (DLT)+***-ş-*** 'işteşlik'
An.ağl.: ***öleştir-*** (DS.IX, 3331)

Eren (*TDES*, 316): **öl** 'nem'-**ölet** arası YOK

ölet (hlk./*DAO*, 370) 'Öldürücü hastalık salgını'
< ***öl-et***

ölez (hlk.) '1. güçsüz, bitkin (kimse; 2. sönük (ışık için)'
< ***öl-e-z***
Krş. **ölemez**
An.ağl.: ***ölez, ölfez, ölfezik, ölkez*** (*DS.IX*, 3331); krş. ***ölez, öleze, ölgez*** (s. 3330)

ÖL-*EZ*
-FEZ/-FEZİK
-KEZ

ölgülü (hlk.) 'Ölüsü olan, yaslı'
< ***öl-gü+lü***
An.ağl.: ***ölgülü, ölgün, ölkülük*** (*DS.IX*, 3331)

ÖL-G(~K)Ü+*LÜ/+N/+LÜK*

ölgüm (hlk.) 'Ölecek durumda olan, can çekişen'
< ***öl-gü+m***

ölgün (hlk.) '1. Acıma duygusu olan, yufka yürekli; 2. güçsüz, bitkin; 3. yumuşak, durgun'
< ***öl-gün***
[-**Kın** eki için krş. *sar-gın, vur-gun, yur-gun, çap-kın, sür-gün, sol-gun* ...vb.]

ölke (hlk.), bk. **ülke**

ölkü (hlk.) 'Düşünce', bk. **ülkü**
< OT. ***ülkü*** 'ahit, peyman' (DLT)

öllü (hlk.) 'Yaş, nemli (toprak için)'
< OT. ***öl*** 'yaş, nem, ıslak' (DLT) +***lü***[g/k]
An.ağl.: ***öllüğü çık-*** 'zayıflamak' (*DS.IX*, 3332) < *öl+lük+ü çık-*
Eren (*TDES*, 316): YOK

ölmesek (hlk.), bk. **ölümsek**

ölmiyesilik (hlk.) 'Geçinecek denli'
< ***öl-me-y-esi+lik***

ölü 'Hayatı sona ermiş olan, artık yaşamayan'
= ET. ***ölüg*** 'ceset, ölü' (*EUTS*, 150) ~ OT. ***ölüg*** (DLT)
CC.: ***ölü*** 'ölü' (*KLS*, 151)
< ***öl-ü(g)***
An.ağl.: ***ölü*** '1. bulgur değirmende çekildikten sonra geriye kalan iri taneler; 2. biçilmiş ot yada ağaç dallarından yapılmış demet'; ***ölük*** 'ölmüş'; ***ölülük*** 'mezarlık' (*DS.IX*, 3333)
~ ölü (Az.)
ölük (Kırg., Özb., Uyg.)
ölik (Kzk.)
ölgön 'ölü' (Tel./*TAS*, 79: Fakat: ***ölü*** < elli (sayısı)
öli (Trkm.)
üli (Bşk., TatK.)

Ö(>ü)LÜ(>i)+*K*

ölüm 'Mevt, vefat'
= OT. ***ölüm*** (DLT)
CC.: ***ölüm*** (*KLS*, 151)
< ***öl-(ü)m***

SanalBaba

TT.: ÖLÜM+(CÜL/LÜ/LÜK/ LÜLÜK/SEK/SÜ/SÜZ/SÜZ-LEŞTİR-/SÜZLEŞTİRME/ SÜZLÜK)
~ ölim (Kzk.)
ölüm (Tel.)
ülim (Bşk., TatK.)

ölümcül 'Can çekişen, ağır hasta'
< öl-üm+cül
~ ölümcül (Az.)
ölimşi (Kzk.)

ÖL-Ü(>i)M+*CÜL/+Şİ*
= *ölö turğan* (Bşk.)
ölim åldidägi (Özb.)
ölüm üstidiki (Uyg.)
ültirä torğan (Bşk.)
ütirä torğan (TatK.)
Eren (*TDES*, 316): YOK

Nişanyan (*SS*, 337): **ölümcül** ***YT*** (1944) < ölüm < ÖL-
NOT: Nişanyan bu sözcüğün 1944 yılında yapılandırıldığını yazıyor ama, Az. ve Kazak Türkçelerindeki biçimler bu savı doğrulamıyor.

ölümlü 'Gelip, geçici, kalımsız, fânî'
CC.: ***ölümlüh*** (*KLS*,151)
< öl-üm+lü
~ ölümlü (Az.)
ölümdü /Kırg.)
= *öletin* (Kzk.)

ölümsek (hlk.) 'Ölecekmiş gibi zayıf, cılız olan'
< öl-üm+sek
An.ağl.:***ölmesek, ölümseg, ölümsek, ölümsürek*** (*DS.IX*, 3332)

ÖLÜM+*SEG/+SEK/+S*[ÜR]*EK*
ÖL[*Ü=ø*]M+[E]*SEK*

ölümsüz 'Hiçbir zaman ölmeyecek olan, ebedî'
< öl-üm+süz
~ ölümsüz (Az.)
ölmeytin (Kzk.)
ölmäs (Özb., Uyg.)
ülimsiz (TatK.)
ülimhiz, (Bşk.)

Ö(>ü)L-ÜM+*S(>h)Ü(>i)Z*
ÖL-ME+[Y]*TİN/+MES*

ölün-['Herhangi biri ölmek'
< öl-(ü)n-

ömeç (hlk.) 'Mısır ekmeği, yağ ve yumurta karıştırılarak yapılan yemek' (DS.)
< OT. ***öw-, uv-, uw-*** 'ufalamak' (DLT) ***+maç*** [< *+ma aş*]
Krş. **umaç**
An.ağl.: ***ömeç, ömmeç*** (*DS.IX*, 3333)

ön 'Bir şeyin esas tutulan yüzü'
= ET., OT. ***öng*** (*EUTS*, 151; DLT: *öngdün* 'önce'; *öndüngki* 'önceki'; *öngeyük* 'bir şeye, bir kimseye mahsus olan, ayrılan, özel)
CC.: ***ön, öng*** (*KLS*, 151)
< *öŋ
TT.: ÖN+(CE/CECİLİK/ CEDEN/ CEKİ/ CEL/ CELEM-/ CELEME/ CELERİ/ CELİK/ CELİKLE/CELİKLİ/ CESİZ/ CESİZLİK/CÜ/CÜL/CÜLÜK /DELİK/DER / DERLİK/ EL/ EM/EMLİ/EMSE-/EMSEME /EMSENİŞ/EMSEN-/EMSENME/ EMSEYİŞ/ EMSİZ/ EMSİZLİK/ERGE/ERİ/ERİŞ/ER-/ERME/ERTİ/GÖR-/GÖRME/ GÖRÜ/GÖRÜL-/GÖRÜLME/ GÖRÜLÜ/ LEM/ LE-/ LEME/ LENİŞ/LEN-/ LENME/LEYİCİ/LEYİŞ/LÜK/LÜKLÜ/LÜKLÜK/SEL/SELLİK)
An.ağl.: ***oğniŋá, oğnine*** 'önüne'; ***oğunden*** 'önünden' (Rize/*RİA*)

Tü. > **Laz.** *ogin* 'ön' (*LTS*, 251)
oginde 'önünde'; *ogindole* 'önden'; *ogine* 'önce'

~ ön (Az.)
öŋ (Kzk., Kırg., Trkm., Tel.)
ög (Ker.: **ög+ce* 'önce')

ÖD(>n, g)
= *al* (Bşk., TatK.)
ald (Uyg.)
åld (Özb.)
aldağı (Bşk.,TatK.)
aldı (Kzk., Kırg.)
åld tåmån (Özb.)

SanalBaba

Eren (*TDES*, 316): YOK

Nişanyan (*SS*, 337): ön = ***ET. öŋ*** ön, önce.
ET ön : ÖN, ÖNCE, ÖNCÜL, ÖNDER, ÖNEM, ÖNER-, ÖNERGE, ÖNER, ÖNERME, ÖNLEM.

ö:n (hlk.), bk. **öğün**

[**öδün > öđun > öyün > öğün > öyün > *öün > ö:n*]

ö:ŋ (hlk.), bk. **o gün**

[**ol kün > o kün > o gün > oün *öün > ö:n > ö:ŋ*]

ön-, öŋ-, öng-[(hlk.) '1. Beklemek; 2. gözetlemek, pusuya düşürmemeye çalışmak; 3. saklanmak; 4. birinin önüne çıkmak, yolunu kesmek; 5. sezdirmeden birini izlemek'
= OT. ***ön-*** 'gitmek' (DLT)

< *ö-n-

An.ağl.: = ***ör-*** (*DS.IX*, 3341)

önbezi (hlk.) 'Kadın önlüğü'

< ön+bez+i

önce 'İlk olarak, başlangıçta'
= ET. (Uyg.) ***öŋrä*** 'önceden, eskiden' [< ****öŋ*** 'ön'+***rä*** '...ya doğru' (< *(ı)ra-*)]

< ön+ce

TT.: ÖNCE+(CİLİK/DEN/Kİ/L/LE-/LEME/LERİ/LİK/LİKLE/LİKLİ/SİZ/SİZLİK)
An.ağl.: ***öŋcek*** 'önce, önceden' (*DS.IX*, 3335); ***öngüç*** 'önce' (s. 3339)

Tü. > **Laz.** *ogine* (*LTS*, 251)

~ öncä (Az.)
öŋi:nçä: (Trkm.)
öŋirti (Trkm.)
ögce (Ker.)

ÖN[< D] (>g)+*CE(>ä)*
+*İ:NÇE*
+*İRTİ*

= *başta* (Bşk.)
ilik (Bşk., TatK.)
burun (Uyg.)
burın (Kzk.)
murun (Kırg.)
murda (Kırg.)
åldin (Özb.)

öncek (hlk.) 'İş veya bebek önlüğü'

< ön+cek

[**+cAk** 'addan ad yapan gelecek zaman ek: *bürümcek* gibi]
An.ağl.:***önceg, öğnük, öğüncek, öncülük,önecek, önecik, öneleç, önücek*** (*DS.IX*, 3335)

ÖN+*CEG/+CEK*
+*CÜLÜK/+ECEK/+ECİK/*
+*ELEÇ/+ÜCEK*
ÖĞ[<N<D]+*NÜK/+ÜNCEK*

öncü '1. Önde gidip haber ulaştıran kimse; 2. bir sanat veya düşünce akımını,çağına göre yeni bir görüşü başlatan kimse veya eser; 3. (hlk.) önder, kılavuz; 4. (ask.) yürüyüşte kolun ilerisinde giden kıta'

< ön+cü

TT.: ÖNCÜ+(L/LÜK)
An.ağl.: ***öncü, öncül, önayak, öndaş*** 'kılavuz, öncü' (*DS.IX*, 3335); ***öncül, öncülü, öndel, önecek, öngül*** '1. önce gelen, birinci, başta giden' (s. 3336)

ÖN+*CÜ/+CÜL/+ayak/+daş*
+*CÜLÜ/+DEL/+ECEK/*
+*GÜL*

~ öŋ*debarıcı* (Trkm.)
= *barıvsı* (Bşk.)
baruçı (TatK.)
bastavşı (Kzk.)
baştōçu (Kırg.)
båşlåvçi (Özb.)
aldan aydäp (Bşk., TatK.)
ilkinçi (Trkm.)

öncül (hlk.) 'Önde gelen, birinci, başta giden'

< ön+cül

An.ağl.: ***öncül, öncülü, öndel, önecek, öngül*** (*DS.IX*, 3336)

ÖN+*CÜL/+CÜLÜ*
+*DEL*
+*ECEK*
+*GÜL*

öncülük '1. Öncü olma durumu; 2. önderlik; 3.(hlk.) kılavuzluk'

< ön+cü+lük

SanalBaba

An.ağl.: ***öncülük*** 'kılavuzluk' (*DS.IX*, 3336)

önde-[(hlk.) 'Çağırmak' =ET., OT. ***ünde-*** (DLT: *ündeş-* 'çağırışmak')
< ***ün*** 'ses; ün, san'+***de-***[>+le-]
Bk. **ünle-, önle-**

öndeğiki (hlk.) 'Öndeki' (DS.)
< ***ön+de***[*ğ*i 'türeme']+***ki***

öndegün (hlk.) 'Evvelki gün'
< ***ön+de+ki gün***
An.ağl.:***öndegün, öndüğ gün, öndüğügün,öndügün,öndüğün, öndüğüngün,öndürgün*** (*DS.IX*, 3336)

öndel (hlk.) 'Ekin biçenlerin sağında giden ve biçmeyi önde götüren adam'
< ***ön+de+l***
Krş. **öncül**

önder 'Lider, şef'
< ***ön+de-r***
= *başçı* (Az., Kırg.)
yolbåşçi (Özb.)
yōlbaşçı (Trkm.)
yolbaşçi (Uyg.)
colbaşçı (Kırg.)
kösem (Kzk.)
Eren (*TDES*, 316): YOK

Nişanyan (*SS*, 337): **önder** ***YT*** (1942) lider < ÖN
*Anlamı belirsiz olan *-der* ekinin ***İng*** *leader* (önder) sözcüğünden esinlendiği düşünülebilir.
Nişanyan'ın bu görüşüne katılmak mümkün değildir. Çünkü, Türkiye Türkçesi Ağızlarında ***önde-*** 'çağırmak' < *ön+de-*, ***öndün*** 'önde giden, öncü' < *ön+dü-* örneklerinde görüldüğü gibi, **+de-/+dü-** addan fiil yapan ekler de vardır.

öndere (hlk.), bk. **övendire**
< ***ö***[*ve=ø*]***ndire***
[övendire > *ö[*ve=ø*]ndire > öndere]
An.ağl.: ***öndere, öndüre*** (s.3337)

öndin (hlk.) 'Önce, ilk önce'
< ET., OT. ***öngdün***
An.ağl.: ***önden, öndin, öndün öne*** 'önce, ilk önce' (*DS.IX*, 3336); ***öndün*** 'öncü' (s. 3337); ***öndün*** 'peşin' (s. 3337)

ÖN+*DE(>i, ü)N*

öndüç (hlk.) 'Ödünç'
< OT. ***ötünç*** (DLT)~ ***ötnü***
An.ağl.: ***öncüt*** [< OT. **ötünç*] ('göçüşme ile: *ötünç* > **ötnüç* > **öntüç* > *öndüç*);
öndün, önkünç (*DS.IX*, 3336)

öne (hlk.) 'Biraz ileri, öte' (DS.)
< ***ön+e***
An.ağl.: ***önede*** 'orada' (*DS. IX*, 3337) < *ön+e+de*

öne-[(hlk.) 'Gözetlemek'
< ***ön+e-***
An.ağl.: ***öne-, önü-*** (*DS.IX*, 3338)

önel 'Ek süre, mehil'
< ***ön+e*** 'öte'+***l***

önem 'Bir şeyin nitelik veya nicelik bakımından değeri olma durumu, ehemmiyet'
<ET. ***öne-*** 'yükselmek' (*EUTS*, 150)+***-m***'ek'[***ön-*** 'çıkmak, yükselmek'+***-e-*** 'yükselmek']
TT.: ÖNEM+(Lİ/EMSE-/EMSE ME/SEN-/SENİŞ/SENME/SE-YİŞ/SİZ/SİZLİK)

önge (hlk.) 'Heykel'
<OT. ***öng- ~ üng-*** 'delmek' (DLT)+***ge*** [> *önge*]

NOT: Eren (*TDES*, 317)'de verilen önge '(yer.) 'eski bir ağırlık ölçüsü' < R. ***οὐγγία*** 'Unze'. [Ermenicede *ungi* ve *nugi*) ve Kürtçede (*nuki*) de kullanılır] diye belirtilen sözcükle ilgisi yoktur.

öngü, öŋgü, önkü (hlk.) 'O (nesne)'
< ***ön***+[*ü+n+de*]+***ki***
An.ağl.:***öngüllü*** 'önündeki' (*DS. IX*, 340); ***öngürde, öŋgürde, önkürde*** 'orada'; ***öngürü, öngüre*** 'ora, orası' (s. 3340); ***önküllü*** 'o biçimde'; ***önkünü*** 'onu'; ***önkürü*** 'oradan' (s.3340); ***önürde*** 'orada' (s. 3342)

önle-[, bk. **ünle-**

SanalBaba

önle-²[(hlk.) 'Bir şeyin önünü almak, engellemek'

< *ön+le-*

An.ağl.: ***önle-, öŋle-, önne-*** (*DS.IX*, 3341)

önlük 'İş yaparken giysikirlenmesin diye bele bağlanan örtü; okul öğrencilerinin giydiği forma'

< *ön+lük*

TT.: ÖNLÜK+(LÜ/LÜK)

An.ağl.: ***önlük*** '1. sacayak; 2. hayvan yemliği; 3. öncü; 4. kötü kadın; 5. el havlusu' (*DS. IX*, 3341); ***önnük, önmük, önnüyh, önselik*** 'iş önlüğü' (s. 3342)

ÖN+*L*(>n, m)*ÜK*(>yh)/*SE*+*LİK*

~ öŋlük (Trkm.)
= *alyapkıs* (Bşk.)
alyapkıç (TatK.)
aldi yapkuç (Uyg.)
aljapkış (Kazk.)
alcapkıç (Kırg.)

AL[D+İ] **Y**(>c, j)**AP-** 'örtmek'
+*-KI(>u)Ç(>s, ş)*

önüç (hlk.) 'Önce, ilkönce, başta'

<*öŋ+uç* [= OT. *uç* 'uç, kenar' (DLT)]

An.ağl.: ***önüç, öŋüç, öğüç, öğüne, önüş, önüt*** (*DS.IX*, 3342); ***önüç, öŋüç, önüt*** 'geçen gün' (s.3342)

ÖN(/Ŋ > ğ)+*ÜÇ*
(> ş/T)

öŋüsıra (hlk.) 'Az önce, şimdi'

< OT. ***öŋ*** 'ön, önce, öndün'

(DLT)+***ü*** [***sıra*** < ***Yun.*** *sirá*
= ***EYun.*** *seirá* sıra, dizi ~ ***HAvr.*** **ser-³* sıraya dizmek (Nişanyan, *SS*, 399)]

öŋü sonu (hlk.) Ergeç, eninde sonunda'

< OT. ***öŋ*** (DLT)+***ü son+u***

önüzey (hlk.) 'Ön taraf'

< *ön* [< OT. *öŋ*]+***yüz+ey***

öön (hlk.), bk. **öğün** 'yemek'

[*öð+ün*> *öđ+ün* > *öyün* > *öğün* > *öün* > *öön*]

öp-['Sevgi, saygı, bağlılık, teşekkür belirtmek amacıyla dudaklarını bir şeye değdirmek'
= ET., OT. ***öp-*** (KTY, DLT)
OT.: ***öp-tür-*** (DLT)
ET.: ***öp-iş-*** (*EUTS*,157)~ OT. ***Öp-üş*** (DLT)
CC.: ***öp-*** (*KLS*,151)

< * *öp-* 'yansıma'

Krş. ***op-*** ~ ***öp-*** 'içmek; (çorba vs'yi) ses çıkararak içmek, höpürdetmek' (DLT: *öprül-* 'içilmek'; *öprüş-, öpse-, öptür-, öpül-* 'içilmek', *öpüm* 'yudum' *öpün-* 'içer gibi görünmek'; *öpürgen* 'çok içiren'; *öpür-* 'içirmek'; *öpürt-*)

TT.: ÖP- (ME/TÜR-/TÜRME/ ÜCÜK/ÜL-/ ÜLME/ ÜŞ/ ÜŞ-/ ÜŞME)

An.ağl.: ***öppe*** 'yanak' (*DS.IX*, 3343) [< **öp+pe*]; ***öppek*** 'öpmek' < *öp-mek*

~ öp- (Az., Özb., Trkm.,Uyg., Tel.)
öb (üv/ü̈) (Kzk.)
üb (iv) (Bşk.)
üb (ü) (TatK.)

Ö(~Ü)P(>b)-

~ *okşo-* 'öpmek' (Alt./*ATS*, 138)
Eren (*TDES*, 316): YOK

öpçe (hlk.) 'Bilgiçlik taslayan'
= OT. ***öp öp*** 'bir kimsenin çok öğünüp de dediğini tanıklayamazsa, o kimse için söylenir' (DLT) 'yansıma'; Krş. ***op op*** 'eşeğin ayağı kaydığında söylenen söz' (DLT)

< * *öp* 'yansıma'+***çe***

Krş. **An.ağl.**:***öğbet, övbet, öybet, öyübet*** 'çok övünen, abartarak konuşan' (*DS.IX*, 3313)

öpke (hlk.) 'Karaciğer ve akciğer'
= OT. ***öpke*** 'akciğer, ciğer' (DLT)
CC.: ***öpke*** (*KLS*, 151: ***öpkele-***

SanalBaba

'öfkelendirmek'; ***öpkelmekçi*** 'öfkeli')

< * ***öp*** 'yansıma'+***ke***

Bk. **öfke**

An.ağl.: ***öpge, öpke, öhbe, ök*** (*DS.IX*, 3343); ***öpke avrūu*** [< *ağrısı*] 'verem'; öfelek 'öfke' (s.3312) [< *öf(k=ø)e+lek*]

~ öpkö (Tel./*TAS*, 80)

ÖP(>h)K(>g)E
Ö[*P*=ø]K[*E*=ø]

öpkele-[(hlk.) 'Darılmak, gücenmek' = OT. ***öpkele-*** 'öfkelenmek; ciğerine vurmak'; ***öpkile-*** 'öfkelenmek, kızdığı için yüz çevirmek' (DLT)

CC.: ***öpkele-*** (*KLS*, 151)

< OT. ***öfke ~ öpke*** 'öfke, kızgınlık' (DLT)+***le-***

TT.: ÖFKE+(LENDİR-/LENDİRME/LENİŞ/LEN-/LENME/Lİ/SİZ)

An.ağl.: ***öfele-*** 'dövmek' (*DS.IX*, 3312)

öpüş 'Öpmek işi veya biçimi'

< ***öp-(ü)ş*** 'fiilden ad yapan ek'

öpüş-['Birbirini öpmek'

< ***öp-(ü)ş-*** 'işteşlik eki'

ör (hlk.) 'İçinde ateş kırıntıları olan kül, köz'

= OT. ***örт*** 'yangın, yanan nesne' (DLT: *örtel-* 'yakılmak'; *örte-* 'yakmak'; *örten-* 'yanmak, tutuşmak'; *örteş-* 'karşılıklı birbirini yakmak, saldırışmak'; *örtet-* 'yaktırmak')

CC.: ***örtli*** 'alevli' (*KLS*, 152)

< ***ör-t+li**

< ***ör**[t=ø]

ör-[1] 'İplik, yün, tel, saz gibi şeyleri elde şiş, tığ yardımıyla biribirine dolayarak işlemek veya tezgâhta dokumak'

= ET. ***yörgä-*** 'örmek' (*EUTS*, 303)~ OT. ***ör-, ö:rü-*** 'belirmek, çıkmak, yükselmek'

< * ***ö:- +-r-*** [< ***hö:r-***]

TT.: ÖR- (DÜR-/ DÜRME/ EK 'duvar'/ GE 'motif'/ GÜ/ GÜCÜ/ LÜ/SÜZ/GÜT/TÜTÇÜ/ GÜTÇÜLÜK/GÜTLE-/GÜTLEME/GÜTLENDİRİL-/GÜTLENDİRİLME/ GÜTLENDİR-/GÜTLENDİRME /GÜTLEN-/ GÜTLENİŞ/ GÜTLENME/ GÜTLEYİŞ/ GÜTLÜ/ GÜTSEL/GÜTSÜZ)

An.ağl.: ***ör-, örü-*** 'yapmak' (*DS. IX*, 3348)

~ ö:r- (Trkm.)

ör- (Az., Kırg., Özb., Erbil, Hankendi-Ker./*KrTS*, 178; Tel./*TAS*, 81: ***örgön*** 'örülmüş';***örlön-*** 'büyümek'; ***örmö*** 'örülmüş'; ***örö*** 'yukarı'; ***örörtin*** 'yukarıdan, üstten')

örçü- 'üremek, gelişmek' (Kırg., Karç.-Blk.)<**ör-*

örü- (Uyg.)

ö:re 'yukarı' (Hak.) < **ör-e*

ür- (Bşk.,TatK.)/ürsi- (Bşk.)

ürçi- (Özb., TatK.) <**ör-çi-*

hör- (Az., Ker./*KrTS*)

hir(-i)- (Hlç.) < **hö:ri-*

hörmeğ (Ker./*KrTS*, 178)

yürlä- (YUyg.) < **ö:r-le-*

< **hö:r-*

yürme 'saç örgüsü'

[*H*+/*Y*+] Ö:(>ü, i)-R-[i/ü]-

yav- (Çuv.) < **yav-* < **yö-*

< **ö:-*

Bk. T. Tekin, *Mak.I*, s. 61, 322.
Eren (*TDES*, 316): YOK

ör-[2] (hlk.) '1. Türkü söylemek; 2. köpek havlamak'

1) < ***yır+la-*** 'şarkı, gazel söylemek' (DLT) < *y+ır+la-*]

2) < OT. ***ür-*** 'havlamak' (DLT)

NOT:Eren (*TDES*, 316):**önge** ile **örcin** arasındaki Türkçe sözler YOKTUR.

örcin 'İp merdiven' [**örcün** biçiminde ad vardır: ***Örcün Barışta***]

< ***ör-c(I)n***

SanalBaba

[*-cIn* eki için krş.: ***güvercin*** < *gök+er-cin*]

Eren (*TDES*, 316): ***Far. arçīn*** 'a ladder; a staircase'

***

Bana göre ***örcin*** sözcüğü Türkçedir. Çünkü, OT (DLT)'de ***örçük, örgüç, örküç*** 'örülmüş saç' biçiminde sözcükler vardır ki bunların kökeni de Türkçe < **ör-** fiilidir.

Türkler **ör-** fiilinden ***öre/öregü/öreği/ örek/örey/öröğö/örü*** 'kirman' (*DS.IX*, 3344); ***öreme*** 'harç koymadan taştan örülen duvar'; ***ören*** 'mimar'; ***ören, öruntü*** 'harçsız örülen duvar'; ***örene*** 'taş yığını; taşla yapılan duvar'; ***örgen*** 'keçi kılından yapılmış ip'; ***örgüç*** 'dokuma aracı' vb. gibi sözcükler yapıp kullanmışlar. (*DS.IX*, 3343-3346)

Farsçaya Türkçeden girmiş olamaz mı?

ördek 'Perde ayaklılardan, evcil ve yabanî türleri bulunan su kuşu'
= ET. ***ödirek*** (*EUTS*, 146)~***ödrek***
~ OT. ***ördäk*** (DLT)
< AT. ****hö:rdäk*** (T. Tekin, *Mak.I*, 316) [**h-** ikincildir]
Hârezm metinleri: ***ördek, ewrek, evrek, övrek***
Eskikıpçak: ***ewrek***

Tü. ***ördek*** > **Kürt.** *ordek (DAO*, 367; *FKT*, 74)

~ yördäk (Blg.)
yördek (Gag.)
yürdek (SUyg.)
hördäk (Doğu Tü.)
ö:rdäk (Trkm.)
ördäk (Az., Özb., YUyg., Doğu Tü.)
örtek (Hak.)
örtäk (Şor)
ördök (Kırg.)
örtök (Şor,Tel.)
ördükä:n (Yak.)
öydäk (Doğu Tü.)
öyräk (Bşk.)
ödäk (YUyg.)
ödrek (Soy.)
ödürek (Tuv.)
< Uyg. (Suv.)
ödiräk < ***öridäk**
< ***hö:rdäk**
äwräk (Az., Kıpç.) (Hou.)
irdäk (Hlç.) < Az., Kıpç. (Hou.) *äwräk*
ürdäk (TatK.)
ürtek (Sag.)
üyräk (Kzk., KKlp.)

Tü.**ördek** > **Fars.** *urdak*; **Tac.** *ordak*; **Blg.** *jurdek*

[*H+/Y+*]**Ö**[< **Ö:**](>i, ü, ū)**R**(>y)
D(>t)**E**(>**ö, ü**)**K**+*EN*
Ö[*R=ø*]**DEK**
ÖDÜREK [***-rd-*** > ***-dr-*** göçüşmesi ile. /**ü**/ türemedir.]
ÜYREK [*örd*ek>*ödrek> *öyrek > üyrek */-rd-/ > /-dr-/* göçüşmesi ve */d/>/y/* değişmesi ile.]

Ö	d	rek	(Soy.)
	dü	rek	(Trkm.)
	dü	k[ä:n]	(Yak.)
	r	tek	(Şor, Hak.)
		dök	(Kırg.)
		tök	(Şor)
Ü	y	rek	(Kzk.,KKlp.)
	r	däk	(TatK.)
		tek	(Sag.)
Ū	r	[*d=ø*]ök	(Kırg.)
İ	r	dek	(Hlç.)
[*Y+/H+*] **Ö**	r	dek/däk	(Blg.,Gag. SUyg., Doğu Tü.)

Doerfer (*TMEN*, Moğ. böl. 91): < ***pödirek** (Eren'e göre kabul edilemez. *TDES*, 317)
Clauson (*ED*): < **ö:r-** '(the bird) which rieses' (from the water)' (Eren'e göre yanlıştır. Çünkü, **ördek** ikincil bir biçimdir.)
Sevortyan: Hind-Avrupa dillerindeki **arōd-, erəd-** biçimiyle karşılaştırır.

örek[1] (hlk.) '1. Duvar; 2. bağırdak; 3. avlak yeri; 4. bir yerin verimli olan çevresi; 5. dal budak salarak büyüme' (*DS.IX*, 3344-3345)
< ***ör-ek***

örek[2] (hlk.) 'Yün, iplik eğirme aracı'
< ***ör-***[< ***ö:r-** < ***hör-**]+***-ek***
Çağ.: **ürke**
An.ağl.:***öre, öregü, öreği, örek, örey, öroğ, öröğö, örü*** (*DS.IX*,

SanalBaba

3344); ***öreke*** 'yün tarağı'; ***hörereke*** 'pamuk ve yün eğirmekte kullanılan iğ' (*DS.VII*, 2434); ***öreke*** 'uzun boylu adam' (mecazî anlamda kullanılmış olmalı = *ince, dal gibi*) (s.3344)

ÖR-*E/-EGÜ/-EĞÜ/-EK/-EKE/*
-EY
-ÖĞÖ
-Ü

TS.II, 1141: < Yun. *rôka*

Eren (*TDES*, 317): < ***R.*** *ρόκα* 'Spinnrocken'. Rumca *ρόκα*'nın İtralyancadan geldiği anlaşılıyor (*rocca*) (Andriotis: *EL*, 310)

Nişanyan (*SS*, 337): **öreke** ~***Yun.*** *roka*[1] ρόκα yün eğirmekte kullanılan ucu çatallı oval tahta, öreke~ ***İt.*** *rocca* ~ ? ***Ger.***

* Karş. ***Nor.*** *rokkr*, ***EAlm.*** rocco, ***Alm.*** *rocken* (öreke)

***

Ligeti (*MNy* 66:416): < Tü. **ör-**

Räsänen (*V* 374 a): < Tü. **ör-**

Sevortyan (*ÉSTJa* 1974, 544, 546, 548): < Tü. **ör-**

Görüldüğü üzere, üç yabancı bilim adamı, Türkiye Türkçesi ağızlarında (Ordu, Samsun, Sivas, Tokat, Çankırı, Sinop, Artvin, Kayseri merkez ya da yöresi) **kullanılan sözcük için Türkçe *ÖR-* kökünü uygun buluyorlar ama, Eren ısrarla sözcüğün İt. > R.> Tü. olduğunu vurguluyor, fakat 'nedeni'ni açıklamıyır. Ayrıca,** (Bursa, Eskişehir, Çorum, Niğde, Adana, Çanakkale, Bilecik,Amasya merkez ya da yörelerinde kullanılan) ***höreke*** biçiminden söz etmiyor. Sözcüğün Türkçe ***ö:r-** < ***hör-** [Bk.***hördür-*** 'ördürmek' (Karakoyunlu *Iğdır-Kr. (*DS.VII*,2433)] biçiminden geldiğini gözünden kaçırmış!

Eren'in Andriotis, Tietze, Symeonidis gibi sözlükçülerin görüşlerini hiç yorumlamadan naklettiği etimolojiye bir bakalım:

İt. **rocco** > ***Rum.*** **roka** > ***Tü.*** **örek** (ve yukarıda verilen öteki biçimler)[Nişanyan bunu daha da ileri götürüp ***Alm.*** *rocken*'e bağlıyor.]

Türkiye Türkçesi ağızlarında ***oraka*** ya da ***roka*** biçimleri de bulunmayan bu sözcüğün ***horaka*** söylenişi yalnız Niğde'de '*değnek*' anmında tesbit edilmiş. Sanırım bu da ***höreke***'in uyum değiştirmiş biçimidir.

Durum böyle olduğuna göre, şimdi ***roka***'yı, Türkçenin bütün kurallarını uygulayarak, ***örek*** [ve varyantları] ~***öreke*** ~ ***höreke*** biçimine nasıl getirebileceğimiz üzerinde tartışabiliriz!

örek[3] (hlk./*DAO*, 370) 'Yürek'

< OT. ***yürek(g)*** (DLT)

[/y-/ düşmüş, **/ü/>/ö/** olmuştur. Krş. **ürek**]

öreke, bk. **örek**[2]

ören 'Eski yapı veya şehir kalıntısı'

= OT. ***ören*** 'her şeyin kötüsü' (DLT)

< OT. ***ör-*** 'belirmek, çıkmak, kopmak, yükselmek' (DLT)

+***-en***

TT.: ÖREN+(LİK)

An.ağl.: ***ören, örene, ören yeri*** '1. şehir; 2. köy; 2. şehir ya da ev yıkıntısı' (*DS.XI*, 3345);***ören ~örüntü*** 'harçsız örülen duvar'; ***ören*** 'ormanlık yer;kırmızı, yağlı toprak; çorak toprak; sokak aralarındaki düzlük, alan; tepeler arasındaki düzlükler; bir bölgenin en verimli ovası; dağlar arasındaki çukur yer, koyak; taşlı tarla, kayalık yer; bostan ekmek için hazırlanan tarla' (s. 3346); ***ören~örene*** 'taş yığını'; ***örenlik*** 'yıkıntı yer'

Eren (*TDES*, 317): YOK

Nişanyan (*SS*, 337): **ören** harabe, virane (Oğ.XI) ~ ***Fa*** *vīrān* → VİRAN

NOT: Türkiye Türkçesinde **viran** ve **virane** biçimleri de bulunan bu sözcüğün **ören** biçimine nasıl geldiğini de açıklamak gerekir.

Farsça ***virān*** **[ویران]**'ı ***ören*** yapmak için:

1) **v**-'nin düşürülmesi;
2) **/i/ > /ö/** olması;
3) **/ā/ > /e/** olması gerekir.

Bu zor işlemin sonucunda **ören**'in Türkçe, **vi:rān**'ın da Farsça olduğu açık seçik görülüyor.

öre yürü-[(hlk.) 'Sebzeler tohuma kaçmak'

< OT. ***ör-*** 'belirmek, çıkmak, kopmak' (DLT)+***-e yorı-***

örge[1] (hlk.) 'Yukarı'

< OT. ***ör-*** 'yükselmek'+***-ge***

örge[2] 'Motif' (TS.)

< ***ör-*** 'örmek'+***-ge***

örgen (hlk.), bk. **urgan**

= OT. ***örgen*** 'urgan' (DLT)

< ***ör-*** 'örmek'+***-gen***

SanalBaba

An.ağl.: ***erken, örkan, orken*** (*DS.IX*, 3288; *DAO*, 370)

Ö(> o, e)R-*KEN*

örgen-[(hlk./*DAO*, 370) → **öğren-**

örgü 'Örmek işi veya biçimi'

< *ör-* 'örmek'**+*gü***

= OT. ***örçük, örgüç, örküç*** 'örülmüş saç' (DLT) < *ör-g(k)ü+ç*

TT.: ÖRGÜ+CÜ/LÜ/SÜZ)

An.ağl.: ***örgü*** (Beritan/*DAO*, 370)

~ hörgü (Az.)
örüv (Kzk.)
örǖ (Kırg.)
örim (Kzk.)
öriş (Özb.)
örüş (Uyg.)
ö:rme (Trkm.)
üriv (Bşk.)
ürü (TatK.)

[H+]ÖR-*GÜ*
-ME
-ÜV/-İV/-İM/-Ü
-ÜŞ/-İŞ

= *tokū* (Kırg.)
tokış (Özb.)
tokuş (Uyg.)

örgüç (~hörgüç) 'Deve kamburu'

<*ör-* 'yükselmek, kalkmak'+

güç [/**h**-/ ikincil sestir.]

= OMoğ. ***hörgü*** 'heben'; Moğ. ***örgü, ergü*** 'aufheben' (*KWb.*, 299)

~ OT. ***örkü*** (DLT)

[**NOT**:
OT'de **örküç** '1. örülmüş saç; 2. dalga; 3. sacayağı' demektir. **örküçlen-** '1. dalgalanmak; 2. sacayaklanmak']

~ örkeç (Çağ., Tar.)
örküç (AH)
örköş)Kzk., Oyr.)
hörküç (Az.)

[*H*+]Ö:R-*KÜ(~e, ö)Ç(>ş)*

ürüç (Tub.)

Eren (*TDES*, 317): YOK

/hörgüç < örgüç 'devenin sırtındaki çıkıntı' [Sevortyan'ın açıkladığı gibi (*ÊSTJa* 1974, 548-549), ***örgüç, örkeç*** ve ***örkü*** biçimleri ***ör-*** kökünden kalma türevlerdir. (s. 180-181)

Nişanyan (*SS*, 317): YOK/**hörgüç** = ***ET.*** *örgüç* deve hörgücü, dağ doruğu, dalga (xı) < *örmek*[2] [Fakat, **örmek**[1/2] YOK] yükselmek, kalkmak

örgün 'Bir işi gerçekleştirmek amacıyla türlü ve düzenli görevler yapan organlardan oluşan'

< *ör-gün*

[**-KIn** eki için bk. *çapkın, sargın, sezgin, yorgun, üzgün* vb.]

örgüt 'Teşekkül, teşkilât'

< *ör-güt*

TT.:ÖRGÜT+ÇÜ/ÇÜLÜK/LE-/LEME/ LENDİRİL-/ LENDİRİLME/ LENDİR-/ LENDİRME/ LEN-/ LENİŞ/ LÜ/ SEL/ SÜZ)

Eren (*TDES*, 317): **öreke** ile **örk** arasındaki Türkçe sözler YOK.

örk (hlk.) 'Hayvanları bağlamaya yarayan kalın ip'

= OT. ***örk*** 'yular; at tavlası' (DLT)
CC.: ***örken*** 'urgan' (KLS, 152)

<*ör-k* [*ör-(ü)k > örük > örk*]

An.ağl.:***örk, örkan, örken*** (*DS. XI*, 3347); ***örg*** 'sap' (s. 3346); ***örkle-, örükle-***'hayvanı otlaması için uzunca iple çayıra bağlamak' (s.3348)

~ örk (Trkm.)

örkin(ü)n-[(hlk.) 'Ürkmek'

< ET.,OT. ***ürk-*** (DLT: *ürkül-; ürkünç* 'ürküntü, kargaşalık'; *ürküş-; ürküt-*)

An.ağl.: ***örkün-, ökün-*** (*DS.IX*, 3348)

örkir (hlk.) 'İyi iş yapan'

< **ör-kir*

örkle-[(hlk.), bk. **Örk**

SanalBaba

An.ağl.: ***örkle-, örükle-*** (*DS.IX*, 3348)

örkünü uzat-[(hlk.) '1. Biraz özgürlük vermek; 2. hayvanın daha rahat otlaması için ipini uzatmak'

< ***örk*** 'ip, urgan'+*ü+n+ü uzat-*

örme '1.Örmek işi; 2. örülerek yapılmış'

= OT.: ***örme*** saç (DLT)

< ***ör-me*** 'fiilden ad yapan ek'

An.ağl.: ***örme*** '1. kıldan örülerek yapılan ip; 2. ipten örülmüş kuşak; 3. sepet; 4. keklik ve sülün avında kullanılan tuzak' (*DS.IX*, 3348)

örmek (hlk.) El tezgâhında dokunan alaca şal'

< ***ör-mek*** 'fiilden ad yapan ek'

örneğin 'Meselâ'

< ***örnek+(i)n*** 'vasıta hâli eki'

örnek 'Benzetilmek istenen şey, model'

< OT. ***ör-*** 'belirmek'

+-(e)nek

[-**AnAk** eki ile yapılan sözcükler: *gel-enek, gör-enek, ol-anak* ..vb.]

TT.: ÖRNEK+(LE-/LEME/LENDİR-/LENDİRME/LENME/LİK/SEM-/SEME)

Tü. > **Ar.** (Mıs., Sud.) *ūrnek* (*ALTK*, 108)

An.ağl.:***örnek, örneksiz*** 'çirkin, suratsız' (*DS.IX*, 3349)

~ örnek (Krm., Kzk.)
ürnäk (Bşk., TatK., Uyg.)
(> **Blg.** *TE* 137: *yurnek*) (Räsänen *V* 375)
örnäk (Özb.)
örnök (Kırg./Kırgızistan'da ***ÖRNÖK*** adlı bir köy vardır.)

Ö(>ü)RNE(>ä, ö)K

Eren (*TDES*, 317): YOK
= *ülgü* 'nümune; ibret' (Kırg.); 'örnek, biçki modeli' (Alt./*ATS*)
ülge (YUyg./*YUTS*, 445)
ülgi (Bşk.)
ölgi (TatK.)
cozok 'örnek' (Alt./*ATS*, 64)

Nişanyan (*SS*, 337): **örnek** ~ ***Erm. orinag*** [küç.] model, nümune < *orén, orin-* kural, yasa, usul

* Türkçede eskiden beri kullanılan bir sözcük iken, Dil Devrimi esnasında Öz Türkçe olduğu varsayımıyla türevleri yapılmıştır.

***

Üzerinde uzun yıllar tartışma yapılan **örnek** sözcüğünün Türkçe olmadığını, Ermenice ***orinag***'dan geldiğini savunanlar olmuştur. Fakat, son yıllarda yapılan karşılaştırmalı Türk Dili araştırmaları sonucunda bu sözcüğün Türkçe kökenli olduğu ispatlanmıştır.Özellikle, **Kıpçak** (Kuzey) grubu Türk dillerinden *Kırım, Başkurt, Kazan Tatar, Kırgız, Kazak* ile **Doğu** grubu Türk dillerinden *Özbek* ve *Yeni Uygur* Türkçelerinde yaşıyor olması sözcüğün Türkçe olduğunun kesin delilidir.

Örnek sözcüğünün *Mısır* ve *Sudan* gibi uzun yıllar Kıpçak Türkçesinin konuşulduğu ülkelerde de **ürnek** biçiminde yaşaması da Ermenice savını çürütmektedir. Sözcüğün başındaki /**ū**-/ (uzun u) Arapların Türkçe sözcüklerdeki bütün ünlüleri uzun okumalarından dolayıdır. [Tü. **katun** > Ar.*xātūn*; Tü. **kaġan** > ***kaan*** > ***kān*** > Ar. *xān*; Tü. **koca** [< **koç+a**] > Fars. *xvāce* .. gibi.

Demek ki, Dil Devrimi esnasında Öz Türkçe olduğu 'varsayılan' ve türevleri yapılan **örnek** sözcüğü, Türk Dillerini çok iyi bilen Reşid Rahmeti Arat, Abdülkadir İnan gibi 'dış Türklerin' bilimsel tesbitleri sonucunda yeniden kazanılmıştır. Bu tesbit 'varsayım' değil, bilimsel bir gerçektir.

örs 'Biçimleri yapılacak işe göre değişen,üzerinde maden dövülen, çelik yüzeyli demir araç'

< OT. ***or-*** 'kesmek, biçmek, vurmak' ~ ***ur-*** (DLT)+***-S***

[OT. *uruş* 'vurma, vuruş'> ***urş* > *ürş* > *örş* > *örs***]

An.ağl.: ***örs*** 'tırpan bilemeye yarayan araç' (*DS.IX*, 3349)

~ örs (Az.)
= *tös* (Nog., Kzk.)
töş (Alt., Tel., Blk.)

SanalBaba

döşü (Kırg.)
sandal (TatK., Trkm.)
sändäl (Uyg.)
sändån (Özb.)
ürdün (Sag.)(?)(Räsänen, *V*)

Eren (*TDES*, 317): 'Kökenini bilmiyoruz.'
Nişanyan (*SS*, 337): **örs ~ ?**

NOT: OT'deki **uluş** 'köy, şehir' sözcüğü de Moğolcaya ***ulus*** olarak girmiş, oradan da TT'ne ***ulus*** biçiminde alınmıştır. Demek ki, /ş/ > /s/ değişmeolabilmektedir. Kalın ünlülerin ince, ince ünlülerin kalın olması TT ağızlarında sık görülen fonetik bir olaydır.

örse-[(hlk.) 'Örselemek'
Bk. **örsele-**

örsele-['Yıpratmak, eskitmek, hırpalamak, zedelemek'
< ****ör-*** 'yapmak' **+*-se-le-***
TT.: ÖRSELE-(ME/N-/NİŞ/YİŞ)
An.ağl.: ***örse-*** 'örselemek'; ***örsele-*** 'üzmek'; ***örsembe*** 'çok oynanıp ellenmiş' (*DS.IX*, 3349)

[**NOT**: TT ağızlarında (Isp. yöresi) yaşayan **örse-** fiili **-le-** eki ile genişletilmiş olarak yazı dilimizde kullanılmaktadır. Bu tanık, fiilin kökünün < ****ör-se-*** olduğuna işarettir.]

örsembe (hlk.), bk. **örsele-**

ört¹ (hlk.) 'Tam öğle zamanı'
< ET., OT. ***öd~ öđ*** [< **öδ*] 'zaman, vakit'(DLT)
[/r/ türme ünsüzdür.]
OT.: ***özle, öyle*** 'öğle vakti' (DLT)

ört² 'Alev'
bk. ***örtemiye düş-***

ört-['1. Korumak, görünmez duruma getirmek veya gizlemek için üstüne bir şey koymak; 2. kapamak; 3. kaplamak'
= ET., OT. ***ört-*** (*EUTS*, 153; DLT)
< ET., OT.****ör-t-*** (*EUTS*, 153: ***örtgü, örtkü*** 'örtü'; örtük; ***örtüglüg*** 'örtülmüş, gizli'; ***örtük*** 'örtük'; *örtün-*)~ET. ***ürt-, ürtül-*** (*EUTS*, 273)
< ****ör- ~-ür-***'kapanmak, örtülmek, örülmek'
TT.: ÖRT-(bas/ENEK/ME/ME-CE/TÜR-/TÜRME/Ü/ÜK/ÜL-/ÜLÜ/ÜN-/ÜNME/ÜSÜZ/ÜŞ)
An.ağl.: ***örtme, örtük*** 'başörtüsü' (*DS.IX*, 3350); ***örtmelik, örtü, örtüş, örtük, örtülük, örtmen*** (s. 3350-3351)

ÖRT-*Ü/-ÜK/-ÜŞ/-ME+LİK/ -Ü+LÜK/-MEN*

~ örtü(k) (Az.)
örtği (Trkm.)
= *yapma* (Bşk., TatK.)
yåpık (Özb.)
yåpkıç (Özb.)
yapkıs (Bşk.)
yapkıç (TatK.)
yapkuç (Uyg.)
capkıç (Kırg.)
cabū (Kırg.)
japkış (Kzk.) < ***yap-*** 'örtmek'

örtemiye düş-[(hlk.) 'Ateşli bir hastalığa yakalanmak (ilenç olarak)'
< ET., OT. ***ört*** 'yanık, alev, nar, ateş' (*EUTS*, 152), 'yanan nesne, yangın' (DLT)

örte- 'yanmak' = Moğ. ***nöle*** 'ateş, alev', Halh. ***nöldö-*** ay., Moğ. ***nölede-*** 'yanmak, tutuşmak, alevlenmek' (*Mak.I*, 97)

ET.: ***örtlüg*** 'ateşli, alevli'~ ***örtlük***
OT.: ***örtel-*** 'yakılmak'; ***örte-*** 'yakmak'; ***örten-; örteş-; örtet-.***
CC.: ***örtli*** 'alevli' (*KLS*, 152)

T. Tekin, *Mak.I*, 97, 212: Türk. ***ört*** 'ateş, alev', ***örte-*** 'yanmak' = Moğ. ***nöle*** 'ateş, alev'

An.ağl.: ***örten*** 'orman, çayır vb. geniş yerleri saran yangın'; ***örtlek*** 'sönmüş yanardağ'; ***örtle-*** 'yüreğini yakmak'(*DS.IX*, 3349-

SanalBaba

3350)
~ ört 'yangın' (Tel./*TAS*, 80: ***örtö-*** 'yakmak')

ÖRT+*EN/+LE-/LEK*

örtelik (hlk.) 'Sahur yemeği'
< ***öd*** 'zaman, vakit'+***çe+lik***
[**/r/** türeme ünsüzdür.]

örten (hlk.), bk. **ört**

örtgel (hlk.) 'Yağ, pekmez vb. yiyeceklerdeki kalori yüksekliği'
< ***ört*** 'ateş, alev'+***gel***

örtgün (hlk.) 'Evlenme isteği gösteren'
< ***ört+gün***

örtik (hlk.) 'Yatak'
= OT. ***örtük*** 'bir şeyin örtüsü' (DLT)
< ***ört-ik***
[**-Ik** eki fiillerden ad yapar: *sark-ık, çarp-ık, burk-uk* vb.]

örtle-[(hlk.), bk. **ört²**

NOT: Eren (*TDES*, 317): örs ile örtlek arası Türkçe sözler YOK.

örtlek¹ (hlk.) 'Korkak'
< ET., OT. ***öt*** 'öd kesesi' (*EUTS*, 154; DLT)+***le-k***
[**/r/** türeme ünsüzdür.]

örtlek² (hlk.), bk. **ört²**

örtmelik (hlk.), bk. **ört-**

örtmen (hlk.), bk. **ört-**

örtü 'Örtmek için kullanılan şey'
< ***ört-ü***
TT.: ÖRTÜ(+K/ÜL-/ÜLME/LÜ/N-/NME/SÜZ/ÜŞ)
An.ağl.: ***örtü, örtüş, örtük, örtülük*** (*DS.IX*,3351)

örü¹ '1. Örmek işi; 2. yama olarak yapılan örgü'
< ***ör-*** 'örmek'+-***ü***

örü² (hlk.) '1.Otlak; 2. avlak'
= ET., OT. ***örü*** 'yukarı, dik' (*EUTS*, 153; DLT)
< ****ör-*** 'çıkmak, yükselmek'-***ü***

[Krş. ***örgü-, örgüt-*** 'konaklamak' (Alt.); ***örük*** 'konak' (Çağ.); ***örüt-*** 'yol üstünde konaklamak' (Arat, *ETŞ*, 327)]

An.ağl.: ***örü, örek, ören, örene, örö, örüm, örüş*** (*DS.IX*, 3351)
NOT: **örü**'nün TT ağızlarında 10 farklı anlamı daha vardır.

örücü 'Örme işini yapan kimse'
< ***ör-ü+cü***
TT.: ÖRÜCÜ+(LÜK)
An.ağl.: ***örücü*** 'mimar' (*DS. IX*, 3352)

örük 'Örülmüş olan yer'
= OT. ***örük*** (DLT)
< ***ör-ük***
An.ağl.: ***örük*** '1.urgan; 2. saç örgüsü' (*DS.IX*, 3352)
~ hörıg ~ hörüg (Ker.)
örük (Tellafer/*KrTS*, 178)

örükle-[(hlk.) '1. Atı ayağından yere çakılı demir kazığa bağlamak; 2. tepeleme doldurmak'
< ***örk+le-*** (bk. **örk**)
An.ağl.: örükle-, örüle- (*DS.IX*, 3352-3353)

örüklü¹ (hlk.) 'Tepeleme, dolu, taşkın'
< ***ör-*** 'yığmak, doldurmak'+***-ük+lü***

örüklü² (hlk.) 'Saçı örgülü'
< ***ör-*** 'örmek'+***-ük+lü***

örüklük (hlk.) 'Temizlik, paklık'
= OT. ***arıglıg*** 'temizlik' (DLT)
< ***arıġ ~ arrıġ*** 'temiz' (DLT)+***lık***
[**/a-/>/ö-/, /-ı-/>/-ü-/** olmuştur.]

örül-['Örmek işi yapılmak'
< ***ör-ül-***
= OT. ***urul-*** '(ip ve benzeri örülmek' (DLT)
< ***ör-ül-***
An.ağl.:[*farklı anlamları vardır*]
örül- '1. şaşırmak; 2. bir araya toplanmak; sarılmak, yapışmak; 3. kavga etmek; 4. öfkeli öfkeli ve üsteleyerek konuşmak' (*DS. IX*, 3353)

örüle-[(hlk.)'Gece uyuyamayan kim-

SanalBaba

se kalkmak'
= OT. ***örüle-*** 'ayakta kesmek' (DLT)
< *ör+ü+le-*

örülme 'Örülmek işi'
< *ör-ül-me*

örülü 'Örülmüş olan'
< *ör-ül-ü*

örüm '1. Sınır; 2. çevre; 3. tarlanın çevresine yapılan çit; 4. ağıl'
< *ör-(ü)m*
An.ağl.: ***örüm, örü, örün, örüt*** 'sürünün gece otlaması' (*DS. IX,* 3353)
~ örüm '1.matkap; 2.örme' (Tel.)

ÖR-*ÜM/-ÜN/-ÜN/-ÜT*

örümce (hlk.), bk. **örümcek**

örümcek 'Örümcekgiller takımından eklemli hayvan'
= OT. ***örümçek*** (DLT)
< *ö:r-* [< ****hö:r-*]+***-üm+çi***
[= DLT.: *bi, bög, böy*]
Hou.: ***yörümçäk***
Çağ.: ***yörimçi*** < ****hö:r-*** 'örmek'
örümcek
İM.: ***ö:rümçik, ö:rümçük***
CC.: ***örümçik*** (*KLS*, 152)

[***Y***+]**Ö:R**-*Ü(>i)M+Ç(>c)E(>ü)K+Çİ*

TT.: ÖRÜMCEK+ (kuşu/LEN-/LENME/LER/Lİ/Sİ)
An.ağl.: ***örümce*** '1. örümcek; 2. bir tür buğday; 3. buğdaya zarar veren bir tür tırtıl'(*DS.IX*, 3354); ***örümcekçi*** 'evlerde temizlik işlerine bakan'
~ hörümçäk (Az.)
örümçik (Kom.)
örüŋmecek (Sag.)
örgemçük (YUyg./*YUTS,* 306)
örgimçäk (Özb.)
örmekşi (Kzk.)
ürmäksi (Bşk.)
ürmäküç (TatK.)
örmüçüg (Tar.)
örömöcüy (Bar.)
ögemçik (YUyg.)
ömçük (YUyg.)
cürgömüş (Kırg.)

[***H***+]**Ö:R**-*ÜM*(>ŋ)[ME]+*Ç(>c)E(>i)K*
ÖR-*GE(>i)M+ÇÜ(>i)K*
Ö(>ü)**R**-*MEK+Ş(>s)[<Ç]İ*
ÖR-*ME+KÜÇ[>+ÇÜG]*
ÖR-*ÖM-Ö+CÜY*
Ö[*R=ø*]-*GEM* [<MEG]+*ÇİK*
Ö[*RÜ=ø*]-*M+ÇÜK*
[***C***+ (<Y)] **Ü**(<Ö)**R**-*GÖM+ÜŞ*

= *moomo* (Alt.)
möy (Trkm.) < OT. *böy*
agçı (Kumd.)
Eren (TDES, 317): YOK

örüştür-[(hlk.) 'Bir şeyi gelişigüzel örmek'
< *ör-üş-tür-*

ös-[(hlk.) '1. Büyümek, boyu uzamak; 2. yükselmek'
<ET. ***ös-*** 'şişirmek, kabartmak' (*EUTS*, 153: *ösür-* 'kabartmak')
CC.: ***ös-*** 'yetişmek, gelişmek' (*KLS*,152)
< * *ö:-s-*
~ ös- (Tel./*TAS,* 80)

ösa, öseğ, öseği (hlk.), bk. **öğseği**

ösen (hlk.) 'Sanırım, belki'
< *ösön* (< ****üçün***), bk. **ötürü**
An.ağl.: ***ösem, öseyn, össen*** (*DS.IX*, 3355)

ösevi,ösevü, ösge (hlk.), bk. **öğseği**

öske (hlk) 'Başka'
< ET., OT. ***öz*** 'kendi, özü, vücut' (*EUTS*, 155)

öslük (hlk.) 'Şala benzer bir tür başörtüsü'
< *üst+lük*

ösrük (hlk.) 'Sarhoş'
= OT. ***esrük~esgürük*** (DLT)
< *es* [< * *us* 'hayır ve şerri ayırt ediş' (DLT)]+***(gü)rük*** 'iyiyi ve doğruyu ayıramayan'

ö:sürük (hlk.), bk. **öksürük**
CC.: ***öskür-, öskürü-*** (*KLS,* 152)

öşme, öşmek (hlk.) 'Suyun toprak-

SanalBaba

tan çıktığı yer, kaynak'
< OT. ***eş-*** (DLT)+-***me(+k)***
[/e-/ > /ö-/ olmuştur.]

öşt (hlk.) 'Köpek çağırma ünlemi'
< ***ö:şt*** 'yansıma'

öşürle-[(hlk.) 'Aşırmak, çalmak'
< OT. ****aş-*** 'aşmak, bir tepeyi öbür yana geçmek'(DLT)+
-ır-(la-)

[/a-/ > /ö-/, /ı-/>/-ü-/ olmuş, uyum değişmiştir.]

öt[1], bk. **öd**
= OT. ***öt*** 'acılık; öt kesesi' (DLT)
CC.: ***öt*** (KLS,152: ***ötli*** 'ödlü, safralı')
< ***öt***
An.ağl.: ***öt*** 'kalp, yürek' (*DS. IX*, 3356)
~ öt 'öd, safra' (Tel./*TAS*, 80)

öt[2] (hlk.) 'Ateş'
< OT. ***ot*** 'ateş, duman' (DLT)
An.ağl.: ***ötleğesi, ödlesi, ödleski, ötleğsi, ötlensi, ötlesi, ötleski, ötlösü, ötlüeysi*** 'çıra, mum yerine kullanılan ucu ateşli odun parçası' (*DS.IX*, 3358)

Ö(<O)T(>)+*LEĞESİ/+LEĞSİ*
+*LENSİ/+LESİ*
+*LESKİ*
+*LÖSÜ*
+*LÜEYSİ*
[< **OT**+*LU+EĞSİ*]

öt-[1]['(Kuş ve böcekler için) Değişik tonda ses çıkarmak'
= ET., OT. ***öt-*** (DLT: *ötgen* 'çok öten'; *ötgün-* 'yansılamak'; *ötki* 'karşılık'; *ötkünç* ~ *ötükünç* 'hikâye'; *ötkün-* 'hikâye söylemek'; *ötrüm* 'müshil, ishal'; *öttür- 'öttürmek'; ötüg* 'kusma'; *ötün-; ötür-)*
< ****ö:*** 'yansıma'+***-t-***
TT.: ÖT-(LEĞEN/LEĞİ/ME/TÜR-/TÜRME/ÜCÜ/ÜMLÜ/ÜMLÜLEŞ-/ÜMLÜLEŞME/ÜMSÜZ/ÜMSÜZLÜK/ÜR-/ÜRÜK/ÜRÜKLÜ/ ÜŞ/ ÜŞ-/ ÜŞME)
An.ağl.: ***ötek*** '1. çok öten; 2. sürekli ses çıkan yer'; ***ötgün*** '1. çok konuşan; 2. su kaynağı'; ***ötlük*** 'çok öten kuş'; ***öt-*** konuşmak, sözünü etmek'; ***öttürük*** 'söğüt, kavak vb. ağaçların ince dallarından yapılan düdük';***ötüm*** 'ötme zamanı'; ***ötün-*** 'yalvarmak, dilemek'; ***ötür-/öttür-/ötürek ol- / ötürgeç ol-/ötürük ol- / tut-*** 'ishal, sürgün olmak' (*DS.IX*, 3358-3359); ***ötürük, ötrek, ötrük, ötürek, ötürgeç, ötürüg*** 'sürgün, ishal'; ***ötürüklü, ötürekli, ötürgen*** 'lshalli' (s. 3359-3360)
ötürük 'yalan (s.3360)
ötürük 'hayvanlarda ishal hastalığı yapan ağılı bir ot' (s. 3360)

NOT: Öteki Türk dillerinde ***öt-*** fiili yoktur.

= *hayrav* (Bşk.)
sayrav (Kzk.)
sayrō (Kırg.)
sayrau (TatK.)
sayra- (Trkm.)
sayri- (Uyg.)
sırkıldav (Bşk.)
şırıldav (Kzk.)
çıypıldō (Kırg.)
çırkıldau (TatK.)
cürkülde- (Trkm.)

öt-[2][(hlk.) 'Ölmek'
= ET., OT. ***öt-*** 'geçmek'
< ****ö:t-***
CC.: ***öt-*** (*KLS*,152)
An.ağl.: ***öt-*** 'yemek, turşu, pekmez vb. yiyecekler ekşime' (*DS.IX*, 3358)
~ üöt- (Yak.)
öt- (Tel./*TAS*, 80: ***ötködiy*** 'geçilebilir'; ötkür-; ***ötküş*** 'geçiş yeri'; ***ötpös*** 'körleşmiş')
~ Moğ. ***nögçi-*** 'geçmek; öl-

SanalBaba

mek' (Poppe); Halh. ***nögtsö-*** 'ay.'

öt-³[(hlk.) 'Erinleşmek, evlenme isteği göstermek'
< ***ot-*** 'ateşlenmek, alevlenmek' (mec.), bk. **ot** 'ateş, alev'

öt-4[(hlk.) 'Oyunda kazanmak'
< OT. ****öt-*** (DLT: *ötüş, ütüş* 'bir çocuk oyunu; bu oyunda ütme,yutma')~ ****üt-*** 'kazanmak, ütmek, yutmak'
An.ağl.: ***öt-, ötül-*** (DS.)

öte 'Konuşanın temel olarak aldığı bir şeyden daha uzak olan yer veya şey'
< ET., OT. ***öt-*** 'bir şeye geçmek' (DLT)+ ***-e*** 'fiilden ad yapan ek'
CC.: ***öte*** 'arasından, içinden, tesirli, şiddetli, sert' (*KLS*, 152)
TT.: ÖTE+ (beri/Kİ/KİSİ/LEME/LENME)
An.ağl.: ***ötağaçe*** 'öte geçe'; ***ötān*** 'öteki gün'; ***öte beri gez-***; ***öte bete*** 'öteberi'; ***öte geçe/ötān/öteen/ötēn/ötén/öteyin/ötoğon/ötöğün/ötön/ötövün*** 'geçen gün, önceki gün, öteki gün'; ***ötekisi*** 'sağdıç'; ***ötergi*** 'geçici'; ***öteyancı*** 'komşu'; ***ötgen/ötken*** 'geçmiş zaman'; ***ötgünç*** 'tarih'; ***öt-*** 'ölmek'; ***ötrü/öteri*** 'dolayı'; ***ötük*** 'kez' (*DS..IX*, 3357-3359)

ÖT-*E+ĞAÇE*
-ĀN [< öt-e+ki gün]
-EEN [< öt-e+ki(+n)]
-ĒN/-ÉN
-E+YİN
-E+Kİ+Sİ
-E+[R 'türeme']*Gİ*
-E+Rİ
-E+YAN+CI
-GEN
-O+ĞON [< e+gün]
-Ö+ĞÜN
-Ö+N [< öt-e+gün]
-Ö+VÜN [< gün]

-RÜ [< öt-ür-ü]
-Ü+K

~ öt- (Yak.)
üt- (TatK.)
vit- 'geçmek' (Çuv.) < ****öt-** < ****ökt-** < ***** (n)*ökti-*. (T. Tekin, Mak.I, 96, 212)

[*V*+] Ö(>Ü>İ)T-

~ Moğ. ***nögçi-*** 'geçmek, geçip gitmek, ölmek' (Poppe); Halh. ***nögtsö-***

öteki 'Öbür'
< ***öt-e+ki***

ötekisi 'Ötede bulunan'
< ***öt-e+ki+si*** 'ek yığılması'

ötle-[(hlk.) 'Öğüt vermek'
< OT. ***ög/ök*** 'akıl, anlayış'
+üt+le-

ötlegen¹ (hlk.) 'Bir tür ot'
< ***öt¹*** 'öt'+***legen***
[*acı bir tür ot olmalı*]
Krş. ***sütleğen***

ötleğen 'Çalı bülbülü'
< ***öt-*** 'ötmek'+***-leğen***

ötleği 'Bir cins kartal'
Krş. **ötleğen**

ötleğesi, bk. **öt²**

NOT: Eren (*TDES*, 317):**örtlek** ile **ötlek** arasındaki Türkçe sözler YOK.

ötlek (hlk.) 'Korkak', bk. **ödek**
An.ağl.: ***ödek, öddek, öddeyh, ödelek, ödenek, ödsek, ödsüs, ödük, öfnek*** [< ödnek], ***ötek, ötsek*** (*DS.IX*, 3309); ***hödek, hödelek, hötlek*** [**h+** türemedir.]

[*H*+]ÖT(>d)*+EK/+DEK/+DEYH*
+EL(>n)EK
+SEK/+SÜS
+ÜK/EK

ötlet-[(hlk.) 'Birisini, öldürürüm diye körkutmak'
< ***öt¹+le-t-***

ötlük (hlk.) 'Çok öten kuş'
< ***öt-lük***

ötmek (hlk.) 'Ekmek'

SanalBaba

= OT. ***ötmek*** '(yenecek) Ekmek' (DLT)

< OT. ***ügi-*** 'öğütmek' ***+-t-*** 'fiilden fiil yapan ek' + ***-mek*** 'fiilden ad yapan ek'

CC.: ***ötmek, ötmekçi; etmek, etmekçi*** (*KLS*, 152)

[> ***ögitmek*** > *(-gi- = ø)* ***öt-mek*** > TT. ***ekmek***]

~ ötpök 'çavdar ekmeği' (Tel./*TAS*, 81)

öttür- 'Ötmesini sağlamak'

< ***öt-*** 'ötmek' ***+-tür-***

öttürgeç (hlk.) 'Kesilmiş koyunun yemek borusu'

< ***öt-*** 'geçmek' ***+-tür-geç***

öttürük (hlk.) 'Söğüt, kavak vb. ağaçların dallarından yapılan düdük'

< ***ö:t-tür-ük*** 'fiilden ad yapan ek'

Ötüken (~ **Ütüken**) 'Orta Asya'da yer adı'

= ET. (KTY) ***Ötüken Yış*** ET. (Malov) ***ütüken***; (Thomsen; Radloff; Gabain) ***ötüken***; Yak. ***ütügen, tügen*** = Moğ. ***itügen***; Bry. ***ütügen*** (Räsänen, *V* 524)

Ötüken > *Ötügeni* 'şamanistler için yer tanrıçası' (Lessing, *MED*, 335)

~ Moğ. ***iduġan~ uduġan*** 'kadın kam' (Lessing, 861)

Tatar: ***İtoğa*** 'kötü ruhlardan bir cevap alınca, onlarla konuşan tanrı' < Moğ. ***Etügen*** 'toprak ana'

ötürü 'Bir şeyden dolayı, bir şey yüzünden; -den dolayı'

= ET.***ötgürü*** ~ ***ötkürü*** ~ ***ötür*** ~ ***ötrü*** (*EUTS*, 154)

< ***öt-*** 'geçmek' ***+-ür-*** 'delmek, arasından geçmek' ***+-ü*** 'fiilden edat yapan ek'(=geçirerek)

An.ağl.: ***ötrü, öteri*** (*DS.IX*, 3358)

~ ötürü (Az.)
ötri (Trkm.)

= *ösön* (Bşk.)
üşin (Kzk.)
-nın *üçün* (Kırg.)
üçün (Özb.,Uyg.)
öçin (TatK.)
öçi:n (Trkm.)

ötürük[1] (hlk.) 'İshal'

= ET. ***ötürük*** (*EUTS*, 155)

~ OT. ***ötgür-*** 'ötürtmek, sürdürmek' (DLT)[< *öt-'(karın sürmek'] (Ayrıca bk. ***ötrüm*** 'müshil, sürgün ilâcı')

<****ö:t-*** 'yansıma' ***+-ür-ük***

TT.: ÖTÜRÜK+(LÜ)

An.ağl.: için bk, **öt-**[1]

ötürük[2] (hlk.) 'Yalan'

< ET., OT. ***öt-*** 'geçmek' ***+-ür-ük***

ötürüklü (hlk.) 'İshalli insan ya da hayvan'

< ***öt[1]-ür-ük+lü***

An.ağl.: ***ötürüklü, ötürekli, ötürgen*** (*DS.IX*, 3360)

ÖT-ÜR-Ü(~E)K+*LÜ(~İ)* -*GEN*

ötüş-[(hlk.) 'İyi geçinmek'

<ET.,OT. ***öt-*** 'geçmek' ***+-(ü)ş-*** 'işteşlik eki'

öv-['Methetmek, sena etmek'

< ET., OT. ***ög-*** (DLT: *ögse-, ögtür-, ögül-, ögünç, ögüngüçi* 'kendini öğen', *ögün-*)

TT.: ÖV-(GÜ/GÜCÜ/GÜCÜLÜK/ME/ÜL-/ÜLME/ÜLÜŞ/ÜNCE/ÜNÇ/ÜNGEN/ÜNGENLİK/ÜN-/ÜNME/ÜŞ)

An.ağl.: ***övbet, öğbet*** 'çok öğünen' (*DS.IX*, 3361)

övbet[1] (hlk.) 'Çok öğünen'

< ****ög-be+t***

CC.: ***övünçlü*** 'övgülü' (*KLS*, 153)

An.ağl.: ***öğbet, övbet, öybet,***

SanalBaba

öyübet (*DS.IX*, 3313)

ÖĞ (< **G** [>v, y])[***Ü***]+***BET***

övbet² (hlk.) 'Annesiz, babasız çocuk'

< ET., OT. ***ög*** 'anne'+***bet***

[Krş. **öksüz**]

övcele-[(hlk.) 'İki parçayı avucun içinde birbirine sürte sürte ovmak'

< ***uw-, uv-, öw-*** (DLT: *uwşat-/uşal-/uşat-/üşel-/üşet-* 'ufalamak'; *uwul-, uwun-, uwurger-; uwuş* 'ufalanmış nesne'; *uwuş-*)+***ce+le-***

An.ağl.: ***öveleme*** 'ekmek kırıntılarından yapılan çorba'; ***övelemeç*** ' unla et suyundan yapılan çorba' (*DS.IX*, 3361)

öve (hlk.) 'Üvey'

= OT. ***ögey*** (DLT)

< ***ög+e+y***

[**ögey* > *öğey* > *övey* (>TT. *üvey*) > *öve* (/-**y**/=ø)]

An.ağl.: ***öveyana*** 'ısırdığı zaman çok acıtan, ince, karıncaya benzeyen bir böcek' (*DS.IX*, 3362)

~ ööy (Tel./*TAS*, 79)

Tü.> **Zaza.** *öve* (*DAO*, 371)

övecik (hlk.) 'Aceleci'

< OT. ***éw-*** 'acele etmek'

+***-ek*** 'acele, ivme; aceleci, iven' (DLT)+***cik***

An.ağl.: ***övedi*** 'çabuk, ivedi' (*DS.IX*, 3361)

NOT: Eren (*TDES*, 317-318): **ötlek** ile **öveç** arasındaki Türkçe sözlerYOK.

öveç¹ 'İki yaşındaki erkek koyun'

< ET. ***ög*** 'orta yaşı bulup büyümüş hayvan'+***(e)ç*** 'küçültme eki' [*ögeç* > *öveç*]

An.ağl.:***öveç, öğeç*** 'damızlık keçi' (*DS.IX*, 3361)

~ öveç (Trkm.)

Tü. ***öğeç*** > **Erm.** *hogač* 'gelded ram'; **Kürt.** *hogeç*

öveçele-[(hlk.) 'Dağılan ateşi toplamak'

< ET. ***ök-*** 'büyütmek, arttırmak' (*EUTS*, 149) + ***-eç+le-***

OT.: ***ökli-*** 'artmak, çoğalmak, büyümek'; ***öklit-, öklün-, öklüş-, ökme*** 'yığılan her şey'; ***ök-*** 'yığmak, biriktirmek'; ***ökme, ökmek*** 'toplanmış olan her nesne' (DLT)

övedi (hlk.), bk. **övecik**

övek¹ (hlk.) 'Üveyik'

< ***üveyik*** [> *ögeyik* > *öğeyik*> **gökeyik* > **kök*]

An.ağl.: ***öveyik*** (*DS.IX*, 3363)

övek² (hlk.) 'İçinden su çıkan sulak yer'

< ***öv-*** 'yayılmak'+***ek***

An.ağl.: ***övme*** 'kıraç topraklarda su biriktirmek için açılan çukur'; ***öv-*** 'yayılmak' (*DS.IX*, 3363)

öveleme (hlk.), bk. **övceleme**

övelemeç (hlk.), bk. ***övceleme***

< ***öv-*** [< OT. *uw-, uv-, öw-*]

+- ***ele-meç***

NOT: Eren (*TDES*, 318): **öveç** ile **öven** arasındaki Türkçe sözler YOK.

öven (hlk.) 'At ve eşeklerin kanını emen, yeşil renkli, iri sinek'

< ***öv+*** [< ****göv*** < *gög* < *gög* < *gök* < * *kök* 'yeşil']+***en***

An.ağl.: ***öven, övügen*** (*DS.IX*, 3362)

övendire, bk. **öğendere**

över-[(hlk.) 'yayılmak'

< ***öv-*** 'yayılmak'+-er-

övetle-[(hlk.) 'Akıl vermek; cesaretlendirmek'

< OT. ***ög(k)*** 'akıl' (DLT)

[**ögetle-* > *öğetle-* > *övetle-*]

övez¹ (hlk.) '1. Atsineği; 2. küçük

SanalBaba

sinek; 3. sivrisinek; 4. hayvanlara dadanan sinek, büvelek; 5. kene' (DS.)
= OT. ***öyez*** 'bir tür sivrisinek' (DLT)
Bk. **üvez¹**

övez² , bk. **üvez²**
An.ağl.: ***övezi*** 'bir tür üzüm' (*DS.IX*, 3363)

övgü 'Methiye'
< *öv-gü*
TT.: ÖVGÜ+(CÜ/CÜLÜK)
~ övği (Trkm.)

övgülü (hlk.) 'Övülen'
< *öv-* [bk. *öv-*]**+*-gü+lü***

övgün (hlk.) 'İvecen'
< *iv-* 'acele etmek'**+*-gin***
[ünlü değişmesi sonucunda]

övin (hlk.) 'Azık, yiyecek'
< *öğün* [< **** öĶ*** 'zaman, vakit'

(**An.ağl.**: ***ot*** 'zaman, vakit)+ ***(ü)n*** 'vasıta durumu eki' > *öyün > öğün > övün> övin*]

An.ağl.: ***öğün, öğön, öön*** (DS.)

övken (hlk.) 'Nefes darlığı hastalığı'
< ET. ***öwke, övke, öpke*** 'ciğer' (*EUTS*, 155: *öwkäçi, övkälä-, övkälän-, övkäsiz, övkilä-*) ~ OT. ***öfke, öpke*** 'öfke; ciğer, akciğer' (DLT: *öpkile-*'öfkelenmek')+***n***

övle (hlk.), bk. **öğle**

övüç (hlk.) 'Avuç'
< *avuç*

< ET., OT. ***adut, avut***
[**/a-/ > /ö-/** değişmesi ile: *övüç*]

An.ağl.: ***övüç, öyüç*** (*DS.IX*, 3364)

övün (hlk.), bk. **öğün**

övün-['Kendisiyle iftihar etmek'
< OT.****öğ-***'öğmek, sena etmek'**+*-(ü)n-*** 'dönüşlülük eki'
CC.: ***övün-, övnir-*** (*KLS*, 153)
TT.:ÖVÜN-(CE/Ç/GEN/GENLİK/ME)

An.ağl.: ***övüŋgen*** 'çok övünen' (*DS.IX*, 3364)
~ övün- (Trkm.)
öyün- (Az.)

övünç → öğünç

övüŋgen (hlk.) 'Çok övünen'
< ***öğ-***'öğmek, sena etmek'
+*-(ü)n-gen*

övün övün (hlk.) 'Zaman zaman'
< ***öğün*** [< *öyün* < OT. *ödün* < OT.**öd* ~ **öđ* < AT. **öδ* 'zaman']

övüt- → **öğüt-**

öy¹ (hlk.) 'Ev'
= ET., OT. ***ef, ev, ew, öw, üv, öw*** (DLT)
< **ö-* 'yükselmek' **+*-y***
An.ağl.: ***öylü*** 'evli' (*DS.IX*, 3365); ***öylendir-*** 'evlendirmek'
~ üy (Kırg.)

öy² → **oy**

öyke (hlk.) 'Öfke, sinir'
Bk. ***öfke, öpke***
< *öf(/w/p)+ke*
An.ağl.: ***öyke, öğke, ö:ke, örke*** [**/r/** türemedir] (*DS.IX*, 3365); ***öykelen-, öğkélen-, ökelen-, ökülen-*** 'öfkelenmek'

ÖF(> ğ, y)KE
Ö: [< **ÖF**]**KE**
Ö[R 'türeme']**KE**

ÖY[< ET. **W**](>ğ, ø)[***R***]**KE**

öyken (hlk.) '1. Akciğer; 2. hayvanlarda olan akciğer hastalığı ve öksürük'
Bk. **öfke**
An.ağl.: ***öğen, öyfe, öygen, öyken, öykün*** (*DS.IX*, 3365)

ÖF(~ P[>ğ, y])**K**(>g)**E**(>ü)+**N**

öykence (hlk.) 'Boğmaca'
ÖY[< W~ P]KE+N+CE

öyle 'Onun gibi, ona benzer'
= ET. ***äyin*** 'böylece, buna göre' (*EUTS*, 79) ~ OT. ***eyle*** 'öyle' (DLT)
< *o il-e*

SanalBaba

TT.: ÖYLE+(CE/LİKLE/MESİNE/Sİ/SİNE)
An.ağl.: ***öylemecene, öylemesiye*** 'o biçimde' (*DS.IX*, 3365); ***oleyin*** 'öylece' (Rize/*RİA*); ***öğsen, öysen*** 'belki' (s. 3366); ***öysün*** 'öylesin, doğrusun'
~ elä (Az.)
= *oşolay* (Bşk.)
olay (Kzk.)
anday (Kırg.)
undäy (Özb.)
undak (Uyg.)
sonday (Kzk.)
mınday (Kırg.)
şuşılay (TatK.)
ındıġ ok (Kum.)
sımak (TatK.)
kibik (TatK.)
kimik (Trkm.)
şeyle (Trkm.)
beyle (Trkm.)
Eren (*TDES*, 318): YOK

öymeç (hlk.) 'Una su serpip ovaladıktan sonra kaynar suda pişirilerek yapılan çorba'
< ***öw-*** (~ *uv-, uw-*) 'ufalamak'
+***meç***
An.ağl.: ***öğmeç,öymeç*** (*DS.IX*, 3365)

ÖĞ(>y) [< **ÖW**-]-*MEÇ*

öynük (hlk.) 'Kadınların önlerine bağladıkları işönlüğü'
< ****ön*** [> y]+***l*** [> n]***ük***

öyücü (hlk.) 'Koşan, çabuk giden'
< ET., OT. ***éw-*** 'acele etmek'
+-ecen

NOT: Eren (*TDES*, 318): **öven** ile **öyük** arasındaki Türkçe sözler YOK.

öyük, bk. **üyük**

öyün, bk. **öğün**
An.ağl.: ***öyön, öyün*** (*DS.IX*, 3367)

ÖY [< ET. *öđ* < ****öδ*** 'zaman']
+**Ü**(>ö)**N**

öyünle-[(hlk.) 'Yemek yedirmek'
Bk. **öğün**

öz[1] 'Bir kimsenin benliği, kendi manevî varlığı, kendi'
= ET., OT. ***öz*** (*EUTS*, 155; DLT) ~ ***öđ***
~ ET. ***özen*** '1. tam orta, en içeride bulunan; 2. tek, öz' (*EUTS*, 156)
CC.: ***öz*** (*KLS*, 154: ***özden*** 'hür')
< ****ö-*** 'yükselmek'+***-z***

[< ****ö:z*** (T. Tekin]

TT.: ÖZ+ (CESİ/ DEK/ DEKÇİ/DEKÇİLİK/DEKSEL/DEN/ DENLİK/DEŞ/DEŞLEŞ-/DEŞLEŞME/DEŞLTİR-/ DEŞLEŞTİRME/LİK/E/EK/EL/ ELİK/ ELLEŞ-/ ELLEŞME/ ELLEŞTİR-/ELLEŞTİRME/ZELLİK/ ELLİKLE/ÖZE-)
An.ağl.: ***öz*** 'güç, dayanıklılık' (*DS.IX*, 3368)

Tü. **öz** > **Zaza.** *hor, huer, ez* 'öz, ben' [Krş. Alt. **ör** = ET. **öz**= Çuv. **var** < ****ör*** 'orta, iç' = Moğ. **öre** 'iç, yürek damarı' (Özer, 112)]

~ ö:z /ö:δ 'kendi' (Trkm.)
öz (Az., Nog., Kırg., KKlp., Kzk., Sart, Ker.)
öz 'üvey olmayan' (Az., Kzk., Kırg., Uyg.)
özök 'iç, içeri' (Tel.) < *******öz+ök* 'kuvvetlendirmeedatı' <*******ok*
özön 'iç, içeri' (Tel.) < *******öz+ön*
özöri 'boy, endam' (Tel.)
ö:zi 'şahsen' (Trkm.)
hut ö:zi 'şahsen' (Trkm.)
özlük 'şahsî' (TT)
özdük 'şahsî' (Kırg.)
özge 'başka' (TT.)
özek ' asıl' (Kzk.)
özen 'asıl' (Trkm.)
öske (Kumd.)
ös (Tel., Tub., Töl.)
üz (TatK.)
üz,imdiki, üz,imdiŋ 'üvey olmayan' (Bşk.)
üzimniŋ, üzimik 'üvey olmayan' (TatK.)

SanalBaba

üös (Yak.)
yüzök 'ağaç özü' (Bar.)
< *ö:zäk*
éz 'öz' (Hankendi/Ker. *KrTS*, 283)
ī'z 'ağaç özü' (Hlç.) < ***ö:z***
var (Çuv.) [/-z/ ~ /-r/ olayı]
< ***ăvar** < **öyür** < **öyr** < **ö:r*** (T. Tekin, *Mak.I*, 61)
var 'ağaç özü' (Çuv.) [= *ö:z*]
<< ***ö:r*** (= Moğ. *örü, öri* 'iç; kalp, karın), Hlç. *ör* 'ay.' (*Mak.I*, 322)
Tü. ***ö:z*** (<***ö:r²***) (*Mak.I*, 194)

Ö:(> ö, ü)Z (>s)+*EK/+EN*
ÜÖ(< **Ö:**)***S***
[*V*+]**A**(< **Ö:**)**R**(< Z)
É[< Ö]**Z**
İ:[< Ö]**Z**

~ **Moğ.*öger, öber, öbesün*** (Ligeti: *MNy* 34: 71, 75; *JA* 1938, 191,197)/ ***öβer*** (Pritsak: *UAJb* 1954: 245)/***öβär, ö'är*** (Pelliot: *JA* 1925, 231, not.1; Ligeti: *JA* 1938, 196-201.

Doerfer (*TMEN* 595, 903): Moğ. ***örö*** < AT. ***ö:ŕĕ***
Räsänen (*V*): ***ö:z*** < ***ö:-*** 'denken'
Eren (*TDES*, 318):Kimlerin ne söyledikleri hakkında geniş bilgi verir ama kendi görüşünü belirtmez.
T. Tekin (*Mak.I*, 57): ***öz*** < ***ö:z*** < ****öwäz***

öz² (hlk.) '1. Dere, çay; 2. sulak, verimli yer'
= ET., OT. ***öz*** 'iki dağ arasında bulunan dere'; ***öz*** 'vadi' (Eleges, 1)
~ ***öđ, özi*** (DLT)
< *ö-z(+i)*
An.ağl.: ***öz, özen, özbek, özden*** '1. su arkı; 2. dere, çay, ırmak, 3. küçük göl; 4. pınar, derelerin çıktığı yer'; ***öz, özek, özelti, özen, özmek, özü*** '1. tepeler arasındaki çukur, düzlük yer, koyak; 2. sulak, verimli yer, otlak; 3. bağ, bahçe, bostan; 4. yapışkan toprak; 5. su kıyısındaki yeşil yer, ova; 6. geniş ve büyük handek; 7. sel sularının aktığı yerde yaptığı yarıklar; 8. tarla' (*DS. IX*, 3368); ***öz*** '1. özet; 2. azman' ***özağrısı*** 'ishal';***özdek*** 'çekirdek'; ***özdelik*** 'kimlik cüzdanı'; ***özden*** '1. soyca temiz; 2. ~ ***özekes*** gerçekten; 3. su geçidi; 4. ağaç gövdesi';***öze*** 'kaplıca'; ***özek*** '1.çalışkan; 2. ağacın, bitkinin içi, özü; soğan vb. bitkinin ortasından çıkan tohum sapı; 3. gerekli olan'; ***öze-*** 'çeşitli şanlamları var' (*DS. IX*, 3369-3370)

ÖZ+
+*DEN*
+*E*
+*EK*
+*EKES*
+*ELTİ*
+*EN*
+*MEK*
+*Ü*

özden 'Hür, asil'
< *öz* 'kendi, öz'+***den***
= CC. ***özden*** 'hür, asil' (*KLS*, 154)

öze-[(hlk.) '1.Eskiyen çorabı örerek onarmak; 2. hamur ya da çamuru yoğurarak özlendirmek; 3. cıvımak'
< *öz+e-*

özek ***YT*** (1935) 'Nüve'
= OT. ***özek*** 'belin iç yanında bulunan damar' (DLT)
< *öz+e-k*

özel ***YT*** (1935) 'Zâti, hususî, şahsî'
< *öz+el*
TT.: ÖZEL+(LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LİK/LİKLE)

özellik ***YT*** (1942) 'Hassa; bir şeyin benzerlerinden veya başka şey-

SanalBaba

lerden ayrılmasını sağlayan nitelik, hususiyet'

< *öz+el+lik

özellikle (zf.) 'Özel olarak, her şeyden önce, bilhassa, hele, hususiyle'

< öz+el+lik+le (< il-e)

özeme (hlk.)'Yoğurt, bal, pekmez vb. şeylerin sulandırılmışı'

< öz+e-me

özemeç (hlk.) '1.Sütle ayran karışımı; 2. papara'

< öz+e-meç

özen[1] 'Özenme, ihtimam, itina'

< öz 'kendi, öz'+en

= ET. ***özän*** '1. içerlek, tam orta, en içeride bulunan; 2. ilk, öz' (*EUTS*, 156)

TT.:ÖZEN+(Cİ/Ç/DİR-/DİRME/GEN/GENLİK/İ/İL-/İLME/İŞ/Lİ/ME/MEK/SİZ/SİZLİK/Tİ/TİCİ/TİCİLİK/TİLİ/TİSİZ)

özen[2] (hlk.) Birbirine yakın iki dağın arasındaki uzaklık'

< öz 'iki dağ arasındaki yol'

[~ *özi*] (DLT)+en

An.ağl.:*özenti* '1.dağ eteklerinde, iki sırt arasındaki düzlük;2.su ağzında, dere kıyısında bulunan düzlük; 3. topraktaki doğal yarık; 4.düz yerdeki çukurlar; 5. kurumuş göl çukuru' (*DS.IX*, 3371); özenleydi 'çukurumsu'

özen-['1.Bir şeyi yaparken elden geldiğince iyi yapmaya çalışmak, bir şeye büyük dikkat ve ilgi göstermek, itina etmek; 2. Birini veya bir şeyi taklitetmeye çalışmak'

< öz+e-n- 'dönüşlülük eki'

TT.: Bk. **özen**[1]

Nişanyan (*SS*, 338): **özen[mek** = ? *öğ-semek* < *öğsemek* aklına getirmek → ÖZLE- **YANLIŞTIR.** Çünkü, ET'de **öğse-** [doğrusu: *ög+se*-olmalıdır.] diye bir fiil yoktur. İkincisi, **özle-** fiilinin kökeni ***öğse-*** 'hatırlamak' (ET. **ök/ög**[1] 'akıl') değildir. Öyle olsaydı DLT'te **öztik-** ~ **östik-** 'özlemek' fiili bulunmazdı.

özenç (hlk.) '1. İstek; 2. imrenme'

< öz+en-ç

özengi[1], bk. **üzengi**

özengi[2] (hlk.) 'Ocağın altına döşenen ağaç'

Krş. OT. ***özle-*** 'közlemek' (DLT)

< köz+e-n-gi

özenti[1] 'Beğendiği şeye benzeme çabası'

= OT. ***özel-*** 'özlemek' (DLT)

< öz+e-n- 'dönüşlülük eki'

TT.: ÖZENTİ+(Cİ/CİLİK/Lİ/SİZ)

özenti[2] (hlk.) Bk. **özen**

özeri (hlk.), bk. **üzeri**

özerk 'Muhtar, otonom'

< öz+erk

TT.: ÖZERK+(LİK)

özet 'Bir yazı veya sözün anlamını daha kısa bir biçimde anlatmak'

< öz+e-t

TT.: ÖZET+(LE-/LEME/LEN-/LENME)

özge[1] 'Başka'

CC.: ***özge*** 'diğerleri, başkaları' (*KLS*,154)

< öz+ge

TT.: ÖZGE+(Cİ/CİL/CİLİK)

An.ağl.: ***özge*** '1. iyi, güzel; 2. cana yakın, sıcakkanlı; 3. yürekli'; ***özgı*** 'yabancı' (*DS.IX*, 3372); ***özke*** 'başka'

ÖZ+G(/K)E(> 1)

~ öske (Kumd.)

Eren (*TDES*, 319): YOK

özge[2] (hlk.) 'İki dağ arasınsdaki dereciklerin birleştiği yer'

< OT. ***öz*** 'iki dağ arasında bulunan dere' ~ ***öđ, özi*** (DLT)

+ge

özge-[(hlk.) 'Değişmek'

< öz+ge-

An.ağl.: ***özgert-*** 'değiştirmek' (*DS.IX*, 3372)

özgen (hlk.) 'Kuzukulağı otunun filizleri'

SanalBaba

< *öz+gen*

özgü[1] 'Has, mahsus'

< *öz+gü*

TT.: ÖZGÜ+(L/LE-/LEME/LLÜK/LÜK/N/LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LEŞTİRME/LÜK/

özgü[2] (hlk.), bk. **ezgi**

özgül *YT* (1935) 'Bir türle ilgili, bir türe ilişkin'

< *öz+gü+l*

TT.: ÖZGÜL+(LÜK)

özgün *YT* (1935) 'Yalnız kendine özgü bir nitelik taşıyan orijinal; aslî, mümtaz'

< *öz+gü+n*

TT.: ÖZGÜN+(LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LEŞTİRME/LÜK)

özgür *YT* 'Bağımsız, hür'

< *öz+gür*

[**NOT**: addan ad yapan **+GÜR** eki uydurmadır. Çünkü, yansıma addan fiil yapan **+KIr-** ekinden farklıdır.]

TT.: ÖZGÜR+(CE/LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LEŞTİRME/LÜK/LÜKÇÜ/LÜKÇÜLÜK)

özke[1] (hlk.), bk. **özge**[1]

özke[2] (hlk.) '1. Sağlam, sağlıklı; 2. temiz yürekli'

< *öz* 'yürek ve karnın içindeki nesne; can, ruh, gönül' (DLT)

+*ke*

özke[3] (hlk.) 'Çok, toplu'

< *öz* 'öz, kendi' (DLT)**+*ke***

özle-[1]**[** 'Bir kimseyi veya bir şeyi görmeyi, kavuşmayı istemek, göreceği gelmek'

< OT. ***özel-*** (DLT) **< *öz+e-l-***

~ ***öztik-, östik-*** 'özlemek'

[Fakat, OT. **özle-** 'külde pişmek, *közleme* yapmak']

TT.: ÖZLE-(M/ME/MLİ/N-/N-ME/NTİ/T-/TME/YİŞ)

An.ağl.: ***ökse-, öğre-, öksi-, öksü-, önse-, ösge-, öyse-, özke-*** (*DS.IX*, 3326; *DAO*, 372);

özlek, özlen 'özlenilmiş, özlenen' (*DS.XII/EK I*, 4431)

Nişanyan (*SS*, 338): **özle|mek** = *öğsemek* hatırlamak, aklına gelmek (xvıı) < *ET ök/ög'* akıl, hatır → ÖĞREN-

YANLIŞTIR. Çünkü, ET'de **öğlän-** 'akıllanmak, kendine gelmek, akılını başına toplamak'; **öglәntür-** 'kendine getirmek'; **ögli** 'zeki akıllı' demek olup, **ög** kökünden gelir.***Ögrän-*** 'alışmak', ***ögränmiş*** 'alışmış', ***ögretig*** 'alışkanlık, bilgi, âdet, talim', ***ögrätin-*** 'talim görmek', ***ögrät-*** 'öğretmek' demektir. (*EUTS*, 147-148)

ÖĞREN- fiili ile **ÖĞSE-**'in hiçbir ilişkisi yoktur. Bk. **öğren-** maddesi.

ÖZ(>s)KE-
ÖK(>ğ, n, y)SE(>i~ü)-
[/sk/>/ks/ göçüşmesi]

özle-[2]**[** (hlk.) 'Ezip sıkıştırmak'

< *öz+le-*

özlek[1] (hlk.) 'Doğaüstü güç, felek'

< *öz+lek*

özlek[2] (hlk.) 'Zaman'

= OT. ***ödlek*** 'zaman' (DLT)

< ET., OT. ***öd*** [< ****öδ***] 'zaman'

+*lek* [Krş. **özle** 'öğle vakti']

özlen[1] (hlk.) 'Su kaynağı'

< OT. ***öz*** 'iki dağ arasında bulunan dere' (DLT)**+*le-n***

özlen[2] (hlk.) 'Ağaç kökü'

< OT. ***öz*** 'ağaç özü' (DLT)

+*le-n*

An.ağl.: ***özlenk*** 'kemik ya da ağacın özü' (*DS.IX*, 3372)

özler (hlk.) 'Akarsu kıyısındaki sulak yer'

< OT. ***öz*** 'iki dağ arasındaki dere' (DLT)**+*le-r***

özleş-[(hlk.) '1. Olgunlaşmak; 2. kaynayan sıvı koyulaşmak'

< *öz* 'öz, kendi'**+*le-ş-***

özlü 'Özü olan'

= ET. (Uyg.) ***özlüg*** 'yaratık, özü olan'

< *öz* 'kendi, nefs'**+*lü(g)***

özlük[1] '1. Bir şeyin durumu, mahiyet; 2.(Görevli) kişi, zat'

SanalBaba

= OT. ***özlük*** 'özel, hususî' (DLT; Fakat, ***özlüg*** 'yağlı')

< ***öz+lük***

An.ağl.: ***özlük*** '1.emek karşılığında hak edilen ücret; 2. kimlik cüzdanı; 3. kişilik; 4. gurur' (*DS. IX,* 3372)

özlük[2] (hlk.) '1. Topraktan yapılmış su kabı, bardak; 2. küçük çömlek' (DS.)

< ***öz+lük***

özne[1] '1. Bilinci, sezgisi, düş gücü olan; 2. (gr.) fâil'

< ***öz+ne***

özne[2] (hlk.) 'Damat, güvey'

< ***öz+ne***

öznek (hlk.) 'Ağacın çatallandığı yer'

< ***öz+ne+k***

özön '[Soyadı: ***Mustafa Nihat Özön***], nehir'

= OT. ***özük suw*** 'büyük derelerden ayrılan her çay' (DLT)

~ özön '1. öz, iç; 2. fitil' (Tel.)

< ***öz*** 'iki dağ arasında bulunan dere' (DLT)+***ön***

~ özön '(nehir için) kol' (Alt./*ATS*, 145)

özü (hlk.) '1. Sevinç, şenlik; 2. arkadaş, cana yakın kimse'

< ***öz+ü***

özük (hlk.) 'İçi sırlı küçük yağ çömleği'

= OT. özük 'oyularak yapılan küçük havuz' (DLT)

< OT. ***öz*** 'yağ+ (DLT: *özlüg* 'yağlı')+***ük***

özüle-[(hlk.), bk. **özle-**

özüllük (hlk.) 'İçi özlü bir tür ağaç'

< ***öz*** 'ağaç özü' (DLT)+***ü***(l)***+lük***

özüm (hlk.) 'Kardeş gibi tutulan kimse, kardeşlik'; TS. 'YOK'.

Fakat, ***özümseme,özümsemek,özümsenmek*** maddeleri var.

= ET. ***özüm*** 'kendim' (*EUTS*, 156)

~ özüm 'bitki' (Tel./*TAS,* 81)

Krş. OT. *öz kişi* 'hısım' (DLT)

< ***öz*** 'kendi, öz'+***üm***

özümle-[***YT*** (1942) 'Temsil etmek, asimile etmek'

< ***öz+üm+le-***

TT.: ÖZÜMLE-(ME/N-/NME)

özünnen (hlk.) 'Kendinden'

< ***öz+ü il-e+n***

[*özüylen* > *özünlen* > (/-nl- > /-nn-/ benzeşmesi ile) *özünnen*]

özüt (hlk.) 'Zayıf, güçsüz'

< ***öz+üt***

özü yufka (hlk.) 'Acıma duygusu çok olan'

< ***öz+ü yufka*** 'ince'

NOT: Eren (*TDES*, 319): **Öz**'den sonraki Türkçe sözler YOK.

SanalBaba

- P -

-p-: a-**P**-ak/açık
ka-**P**-kara
kı-**P**-kızıl
sa-**P**-sarı
yu-**P**-yumalak 'yusyuvarlak'
ya-**P**-yassı
çu-**P**-çukur vb. sıfatlarının önüne, o sıfatın ilk hecesini alarak pekiştirme yapar.

-*(I)*p- (-ıp/-ip, -up/-üp) Zarf-fiil eki.

-*(y)I*p dur- 'Tezlik fiili yapan ek'
Krş. **(y)-A/I dur-**

paar (Zaza) → **pınar**

pağaç (hlk.) → **poğaça**
An.ağl.: ***pağaça, pağarç, pağas, pahaç, pugaça, pağaça*** (*DS.IX*, 3378-3379)

pahar (hlk.) → **pınar**
An.ağl.: ***pahar, pohar, povar, puar, puğar, puhar, punar, pungar, pura, puvar*** (*DS.IX*, 3380)

PU(> a, o)**N**(> ğ, h, v)**[NG]AR**

pahır (hlk.) → **bakır**

Tü. > **Kürt.** *paxır* (*KTS*, 267; *FKT*, 75: ***se'en a paxır*** = bakır sahan); **Zaza.** *paxır* (*ZTS*, 248)

pahla-[(hlk.) 'Patlamak'
< *pat 'yansıma'**+*la-***

pahlag (hlk.) 'Patlak, patlamış'
< *pat [> h]'yansıma'**+*la-k***

pahlava → **baklava**

Tü. > **Kürt.** *paklewa* (*KTS*, 267)

paklağu (hlk.) → **baklava**
An.ağl.: ***pahlava, paklavı, paklo*** (*DS.IX*, 3381)

[**NOT**: TT'ndeki ön ses /b-/leri Altay Türkçesinde /p-/'ye dönüşmüştür: *paatır, pagır-* 'ağlamak', *paka* 'kurbağa', *pal* 'bal', *pala* 'bala, çocuk', *pala-parka* 'çoluk çocuk', *palık, palkaş* 'çamur', *paltır, palta, par-, pas-, paskış* 'merdiven', *paş, paşka, paşka paşka, paşta-, paştık* 'başkan', *pat-, patkak, pay* 'zengin', *payakı, payram, pee* 'kısrak', *pek, pekte-, pel, peri, pıçak, pıltır, pıltırgı, pırçak, pış-, pışkan, piçi-, piçikçi, pil-, pile-, pilerik* 'bilezik', *pir, pirge, pirik-, pirinçi, piy* 'müdür' < bey, *piyik, piyilgı* 'şimdiki' < bu yılki, *pol-, polor, pos, poş, poyu* 'boya', *pozogo* 'eşik', *pozor-, pödnö* 'bıldırcın' < bödöne, *pökö* 'yiğit'< bö-

beket-, pöl-, pölük, pöörök < böbrek, *pöri* < börü, *pörök* < börek, *pös* < bez, *pu, pud'ıl* < bu yıl, *pudak, puga, pulga-, pulut, pur-, purul-, pus-* < boz-, *puu* < buğu, *puu-* < boğ-, *puuday, puulu-* < bağla-, *puun* < bugün, *puur* < bağır, *püdüm d'arım* < bütün, yarım 'bir buçuk', *püdün, pügün* < bugün, *pük* < bük 'orman', *pürme* 'büzgü']

pakraç (hlk.) 'Bakraç, su kovası' → **bakraç**

pakta (hlk.) 'Balta' → bk. **balta**

pala pala (hlk.) 'Lapa lapa' [**l-p > p-l** göçüşmesi ile]

palak (hlk.) '1. Ayı yavrusu; 2. köpek yavrusu'
< *bala* 'çocuk'**+*k*** 'küçültme eki'
Karş. **malak**
An.ağl: ***palağı, palah, palk*** (*DS.IX*, 3382)

Tü. > **Kürt.** *palah* 'ayı eniği' (*DOA*, 376)

palaz 'Kaz, ördek, güvercin gibi bazı kuş yavrularının civcivlikten sonraki durumu'
< *bala* 'çocuk; yavru'**+*z***
'küçültme eki'
TT.: PALAZ+ (LA- / LAMA/ LAN-/LANMA/LAŞ-/LAŞMA)
An.ağl.: ***palaz*** '1.güzel,canlı; 2. manda yavrusu; 3. yuvarlak fın-

SanalBaba

dık;4. kırılmış taş parçala rı' (*DS.IX*, 3384)
~ bala (Az., Bşk., Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
bāla (Trkm.)
bålä (Özb.)
bal-sağa (Bşk.)
bala-çağa (TatK.)

BA(> å)LA(>ä)

= *çāğa* (Trkm.)

palazı-[(hlk.) 'Canlanmak, gelişmek, büyümek'
< ***bala+z+ı-**
An.ağl.: ***palazır-*** (*DS.IX*, 3384)

palazlan-[(hlk.) 'Büyümek, büyümeye başlamak (insan ve hayvan için)'
< ***bala+z+la-n-**
An.ağl.: ***palazlaş-*** (*DS.IX*, 3385)

palçıh (hlk.) → **balçık**

paldıra-[(hlk.) 'Bağırıp çağırmak'
< ***pal*** 'yansıma'+***dır+a-***
An.ağl.:***paldırda-,paldırat-*** 'yıkmak', ***paldırda-***'yıkılmak, tepinmek',***paldırdat-*** 'bir şeyi gürültü çıkararak çekmek, fırlatmak', ***paldırtı*** 'gürültü' (*DS.IX*, 3386)
Karş. **patırtı**

palta (hlk.) → **balta**

palto 'Palto'
< OT. ***partu*** 'üste giyilen, pardesü' (DLT)

Tü. > **Kürt.** *palto* (*FKT*, 74); **Rus.** *pal'to*

pambık, pambuh (hlk.) → **pamuk**

pamuk 'Pamuk bitkisi ve bitkinin yumuşak telleri'
= OT. ***pamuk*** (DLT)
< ***bāmuk*** (T. Tekin)
Terc.: ***māmık***
TT.: PAMUK (balığı/ÇU/ÇULUK/elması/LAN-/LANMA/LU/taş/yağı)
An.ağl.: ***bambık*** (*DS.II*, 513); ***pambık,pambuh,pamık, panbığ, panbıh***(*DS.IX*3387)***;pambıklan-pambuklan-***'giyecekler yıpranıp tiftiklenmek';***pambıklı,pamuklu*** 'pamuk ipliği ile dokunmuş bez' (s. 3388); ***pambucak, pamucak*** '1. tütün küfü;2.küçük çocukların ağzında olan pamukçuk hastalığı' (s. 3388); ***pamuklan-, pambıklan-, pamıklan-*** 'yiyeceklerin üstü küflenerekbeyazlaşmak'; ***pamuklan-*** 'ekşimek, kokmak' (s. 3389)

P(~B)[>M]Ā(>a)M[*B* 'tür.']U(>ı)K(>g)

Tü.> **Laz.** *pamuği* (*LTS*, 304); **Zaza.** *peme* (*ZTS*, 250), *pemeyın* 'pamuklu'; **Kürt.** *pembû* (*FKT*, 76)~ *penbû* (*KTS*, 271) ~ *pemu* (*DAO*, 382)

~ pambug (Az.)
mamık (Bşk., TatK.)

pambık (hlk.) → **pamuk**

pambucak → **pamuk**
< ***pamuk+cak***

[*pamuk+cak* > *pambuk+cak* >*pambu*[k=ø]+*cak*] (**/b/** türemedir.]

pamucak → **pamuk**
< ***pamuk+cak***

pamukkır (hlk.) 'Sütbeyaz at donu'
< ***pamuk+kır***

pamuklan-[→ **pamuk**

pamukluk (hlk.) 'Ormanlarda yetişen, yaz ve kış yapraklarını dökmeyen, yabangülüne benzeyen, çiçekleri güzel kokulu bir çeşit küçük ağaç'
< ***pamuk+luk***
[+lIk eki, addan kalıplaşmış aygıt, âlet adı yapan ektir. *Göz+lük, diz+lik, tuz+luk, baş+lık* vb. gibi. ***Pamuklu***taki görevi farklı olup '*bitki adı*' yapmıştır.]

papak 'Uzun tüylü kalpak; başlık'
< ? ET. ***kap*** 'kap, torba, paket' (*EUTS*, 166)+***pak***
An.ağl.: ***papak*** (DS.IX, 3392)

SanalBaba

Tü. > **Laz.** *p'ap'axi* (*LTS*, 307); **Rus.** *papax, papaxa* (*TDES*, 324); **Kürt.** *papax* (*KTS*, 268; *DAO*, 377: Uzun saçlı olanlara: '*Saçını kes*' anlamında şöyle söylenir: '*Papax é xwe kur ke*!' veya '*Papax é xıwe bı küsine*!')

~ papax (Az.)
papak (Trkm., Nog.)
papak börk (Nog.)
= *telpek* (Trkm., KKlp., Kzk., Kırg.

Eren (*TDES*, 324): Kökenini bilmiyoruz. Eski kaynaklarda geçmediği anlaşılıyor.

par, parlangıç (hlk.) 'Alev'
<*par 'yansıma'+***la-n-gıç***

parağ, parak (hlk.) 'Hayvanların yazın konulduğu yer, ağıl'
< ET., OT. ***bar-ag̈(ķ)*** 'varılan yer'

[*bar-ın-ak* > **bar-nak* > *barak* > *parak*]

pardösü 'Serin havalarda öbür giysilerin üzerine giyilen ince üstlük'
< OT. ***partu ~ bertü*** 'üste giyilen hırka' (DLT)

NOT: Fr.'dan ödünç alındığı belirtilen ***pardösü*** (< *pardessus*) sözcüğü ***kiosk*** < Tü. **köşk** gibi Tü.'den ödüç alınmış olamaz mı? OT.'deki ***partu ~ bertü*** sözcüğü Fransızca olamayacağına göre bu benzerlik nereden geliyor?

pargaç, parhaç, parha (hlk.) 'Kazan, bakraç'
→ **bakraç**

[/**kr**-/> /**rk** (>*g, h*)/ göçüşmesi]

parılda-['Işık saçmak'
<*par 'yansıma'
+-(ı)***l+da-***
T.: PARILDA-(MA/T-/TMA/YIŞ)
An.ağl.: ***parıla-*** 'parlamak'; ***parıldayık*** 'yıldırım' (*DS.IX*,3397)

parıl parıl'parıldayarak, ışık saçarak'
<*par 'yansıma'+***ıl***

TT.: PARIL+(TI/TILI/TISIZ)
parıltı 'Parıltı, göze çarpan parlaklık'
<*par+ıl+tı*
~ parıltı (Az.)
parildaş (Uyg.)
pârläş (Özb.)

PA(> å)R+*IL+TI*
+*İL+DEŞ*
+[*İ=ø*]*L*+[*D=ø*]*EŞ*

= *yaltırav* (Bşk.)
yaltırau (TatK.)
yalpıldı (Trkm.)
yältiräş (Özb.)
yärkıräş (Özb.)
yanıv (Bşk.)
yanu (TatK.)
jarkıl (Kzk.)
jaltıl (Kzk.)
carkırō (Kırg.)
balkıv (Bşk.)
balku (TatK.)

YAL[< ***ya-l*** 'alev'/***ya-l-*** 'alevlenmek']+*TIR-*/+*PIL-*//av, au, dı
Y(>c)**Ä**(<**A**)**L**+*TİR-*/+*TIL*//äş
Y(>c, j)**Ä**(<A)**R**[<**L**]+*KIR-*
//äş, kıl, ō, tıl
Y(>c, j)**A-N-**[< ***ya-n-***]//ıv, u
B[< *y)]**A-L**+KIV/KU
***

(Bu konuda bk. Ş. Tekin, 1976: s.318; F. Özkan, 2003,s.158, 159) Ayrıca bk. **yal, yalabık, yalabıt-, yalaz (~ alaz), yaldır yaldır, yaldırış, yaldız, yalın, yalman, yıldırım, yıldız** maddeleri.)

parla-['Güçlü bir ışık çıkarmak, ışık saçmak'
<*par 'yansıma'+***la-***
TT.:PARLA-(K/KLAŞ-/KLAŞMA/KLIK/MA)
An.ağl.: ***barla-*** (*DS.II*, 534)
→ **parılda-**
~ parla- (Az., Trkm.
pârlä- (Özb.)
parildi- (Uyg.)
parli- (Uyg.)

PA(>å)R+*LA(>ä,i)-*
+*İL-Dİ-*

= *balkı-* (Bşk.)

SanalBaba

balk- (TatK.)
yaltı- (Bşk.)
yaltıra- (TatK.)
yältirä- (Özb.)
yıldıra- (Trkm.)
carkır- (Kırg.)
caltır- (Kırg.)
jartılda- (Kzk.)
jarkır- (Kzk.)

parlak 'Parlayan, ışıldayan'
< ***par+la-*** 'ışık saçmak'
+-*k* 'fiilden ad yapan ek'
TT.:PAR+(LA/+LAŞ-/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***barla-*** 'alevlenmek' (*DS. II*, 534)
~ parlag (Az.)
parlak (Uyg.)
pårlåk (Özb.)
= *balkuçı* (TatK.)
balkıvsı (Bşk.)
carkırağan (Kırg.)
jarkırağan (Kzk.)
yalpıldavuk (Trkm.)
yaldıravuk (Trkm.)
yalturauçı (TatK.)
yaltıravsı (Bşk.)
yanıvsı (Bşk.)
yanuçı (TatK.)

parmak 'Parmak'
< ***** ***bar*** 'sein' (Räsänen, *V* 63)

[***bar~ber~par~mer~pür*** kökleri dikkate alınınca, Räsänen'e hak vermek gerekiyor.]
ET. ***bar ~ par*** 'var, hep, mevcut' (*EUTS*, 32)

= ET. ***erŋek*** ~ OT. ***ernek*** (DLT)
TT.: PARMAK+(LA-/LAMA/LIK/LIKLI/LIKSIZ)
An.ağl.:***barmak, bārmak, barmah, barnak*** (*DS.II*, 534); ***bamak, bāmak, bamrak, bannak, barbah*** (*DS.II*, 512); ***parmak*** '1.bir tür ekmek; araba tekerleğinin ortasını tekerleğin çevresine bağlayan çubuklar; 3. bağ çubuğunun dal olarak büyümesi için budarken bırakılan bölümü' (*DS.IX*, 3397)

BA(~ā)R(>n)M(> b, n)AK(>h)
BA[*R*=*ø*]MAK
BAMRAK [/rm/ >/mr/ değişimi]

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *barmak* (*ALTK*, 109)

~ barmag (Az.)
barmak (Bşk., Kzk., TatK., Trkm., Uyg., Blk., Nog., KKlp.,Kırg.)
barmåk (Özb.)
parmak (Tel.)
mermek 'baş parmak' (Küer.)
pürne (Çuv.)

B(>P)[>M]A(>e)*RMA(>å, e)K*
PÜR*NE*

= *manca* (Kırg.) < Fars. *pençe*
ergek (Hak., Tuv.)
savsak (Kzk.)

NOT: Kırg. Tü.:
barmak 'baş parmak'
söömöy 'işaret parmağı'
orto barmak
atı cok 'yüzük parmağı'
çıpalak 'serçe parmağı'

Pelliot (*JA* 1925, 1:209-211): *barmak* ~ *bermek* biçimini Moğ. *eregei* 'pençe'(< ***heregei*< ***peregei*) biçimi ile birleştirmiştir.
Eren (*TDES*, 325): Görüş belirtmez. Görüş belirtmediği için de yabancıların denemeleri ile yetinmek zorunda kalıyoruz.
Nişanyan (*SS*, 344): **parmak** = ***ET ?*** *barmak* parmak (XIII)
* Karş. ***ET*** *erŋek* (parmak)

parpıla-[(hlk.) 'Paylamak; 2. dövmek, döverek korkutmak'
< ***par*** 'yansıma'+***pı+la-***
An.ağl.: ***pāpıla-, parpula-, parpulla-*** (*DS.IX*, 3399)

parpuz (hlk.) 'Yaban nanesi, yarpuz'
< OT. ***yarpuz*** (DLT)
[/y-/ > /p-/ değişmesi ile]

SanalBaba

pars 'Yırtıcı bir hayvan'
= OT. ***bars ~ pars*** (DLT)
< ****bar*** 'kaplan' (Alt.)+***(ı)s***
An.ağl.: ***bars*** 'pars' (*DS.II*, 535)
~ bars (Az., Bşk., TatK., Uyg.)
barıs (Kzk.)
mars (Kum.)
*yul*bars (TatK.)
Eren (*TDES*, 325): YOK

B(>m)AR[*I*]S

= *gaplaŋ* (Trkm.)
gaplan (Az.)
kaplan (Bşk.)
kabılan (Kırg.)
kåplån (Özb.)
çuar (TatK.)

Nişanyan (*SS*, 344): **pars** (xı) ~ ***Fa. pārs***
* Muhtemelen eski bir yakın Doğu dilinden. Karş. ***EYun.*** *párdos* (pars)

NOT: Nişanyan'ın bu görüşüne katılmak mümkün değildir. Çünkü, Kuzey, Doğu ve Batı grubu Türk dillerinde yaşamış olması ve **b > m** değişimine de örnek vermesi sözcüğün Türkçe olduğunu kanıtlamaktadır. Farsçaki **pārs** > Tü. **bars** [پارس] imlâsındaki [**elif**=ا]'in Farslar tarafından uzun okunmasından dolayıdır. Araplar ve Farslar, Arap harfleri ile yazılmış Türkçe sözlerdeki **elif** (=**a**)/**vav** (=**o, ö, u, ü**)/ **ye** (=**ı, i**)yi hep *uzun* (imâleli) okumuşlardır. Bu yüzden, ***Dîvânu Lugâti't-Türk***'ün yazarı Kaşgarlı Mahmud Araplara doğru Türkçeyi öğretebilmek için hep ***hareke*** [*üstün/esre/ötre*] kullanmak zorunda kalmıştır. ***Elif/vav/ye*** kullandığı zaman da niçin kullandığını açıklamıştır.

part (hlk.) 'Eski giysi'
< OT. ***partu*** 'üste giyilen hırka' (DLT)
An.ağl.: ***partal*** 'giyinişi düzensiz ve pis olan' (*DS.IX*, 3402)

pas 'Su içinde ve nemli havada metallerin yüzeyinde oksitlenme sonucunda oluşan madde'
< ET. ****bas ~ baş*** 'yara, yara başı' (*EUTS*, 35)
TT.:PAS+(LANDIR-/ LANDIRMA/LANIŞ/LAN-/LANMA/ LANMAZ/LAT-/LI/SIZ)
An.ağl.:***barlan-, bartut-*** 'paslanmak'; ***barlı*** 'paslı, küflü, kirli'(*DS. II*, 534) [/s/ ~ /r/ değişimi ?]
pesek 'kir, pas'; ***pesekli*** 'kirli, tortulu' (s. 3433) < ****pas***

Tü. > **Kürt.** *pas* (*TDES*)

~ pas (Az.)
pos (Trkm.)
= *dat* (Kırg., Uyg.)
tot (Kzk.)
tut (Bşk., TatK.)
tutık (Bşk.,TatK.)

T(>d)O(>a, u)T+*IK*

pasak (hlk.) 'Merdiven'
< ***bas-ak***

pastırma 'Tuz, çemen, kırmızı biber karışımının et üzerine sürülerek güneşte kurutulması yoluyla yapılan yiyecek' (*TS.II*, 1167)

[**NOT**: Bu tarif '*pastırma*' için doğru değildir. Pastırma, sinirleri alınmış kaba etin ağaçtan oyulmuş teknelerde üzerine ağırlık konup '*bastırılması*' ile yapılır. Birkaç kez yapılan bu *bastırma* sonucunda etin suyu ve kanı akıtılmış olur. Kan ve sudan arınmış olan et, çok sıcak olmayan günlerde iplere asılarak kurumaya bırakılır. Tavını aldıktan sonra da üzerine 'çemen' sürülerek yenecek duruma getirilir. En lezzetli ve yumuşak yerleri de '*kuşgömü* ve '*sırt*'tır.]

< ***bas-*** 'sıkıştırmak, tazyik etmek' +***-tır-ma***
TT.:PASTIRMA+(yazı 'güzün sonundaki sıcak günler olup, *pastırma bu mevsimde yapılır*'/ CI/CILIK/LIK)
An.ağl.: ***bastırma*** '1. kışın hayvanlara yedirmek için biriktirilmiş yapraklı dallar; 2. kavrulmuş et; 3. üst üste konularak dikdörtgen şeklinde kurutulmuş incir' (*DS.II*, 548)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *pāstırma*; (Lib.)

SanalBaba

bāştirma; (Cez.) *bāştarma*; (Mıs.) *baştarma*; (Sur.) *basturma* (*ALTK*, 109); **Mac.** *pástormány* (*TDES*, 326); **Arnvutça, Bulgarca, Rumca, Sırpça**da Türkçeden kalma bir alıntı olarak söylenir.

~ basdırma (Az.)
bastırma (Bşk., TatK.)
basturma (Trm.)
båstirmä (Özb.)
paturma (Uyg.)
böstürmö (Kırg.)

BA(>å, ö)**S**-*T(>d)I(>i, ü)R-MA(>ä, ö)*
P(< B)**A**[*S=ø*]-*TUR-MA*

= *kakmaç* (Trkm.) < *kak-ma*
aş dämlimä 'dinlenmiş et' (Uyg.)
dimlämä (Özb.)
sür et (Kzk.)
ıştalğan et (Kırg.) (*KTLS*)
Eren (*TDES*, 326): ***bastır-+-ma***

Nişanyan (SS, 346): **pastırma ~ ?**
* ***Yun pásti*** (bulama) sözcüğüyle ilişkili olması güçlü ihtimaldir. Türkçe *bastırmak* fiiliyle ilişkili olmadığı açıktır.

YANLIŞTIR. Çünkü, *pastırma* yukarıda açıkladığımız gibi *bastırılarak* yapılır. Yunancanın *pásti* sözcüğünü ödünç olarak almış olsalar, Türkler niye zahmete girip **+R+M+A** seslerini eklesinler. Türkçe, kendine özgü bir dil olup, yabancılardan alınan sözleri daha da güzelleştirip, orasını burasını bozmadan kullanmayı sever. Yunanca gibi orasına burasına, **+lis, +cis, +cikis** ekleyerek bozmaz. Nişanyan'ın atalarından ya da akrabalarından birisi kendi eliyle pastırma yapmış olmalıdır. Meselâ, Kayseri'nin meşhur '*Apikoğlu sucuk* ve *pastırması*'nı yapan firmanın yerli Ermeni asıllı Türk vatandaşı olduğu söylenir. Onlardan sorup öğrenebilirdi. Konya'da hapiste iken Türklere **Kur'ân** öğrettiğini söyleyen bir Ermeni vatandaşın *pastırma*nın nasıl yapıldığını bilmemesini hayretle karşılıyorum.

paşa 'Osmanlı İmparatorluğu döneminde yüksek sivil memurlara ve albaydan üstün bulunan askerlere rilen unvan; general'
< ***baş+ağa***

TT.: PAŞA+(ağacı/çadırı/LIK/ ***zâde*** [< Fars.])
An.ağl.: ***paşa, paşaağa, paşşa*** '1. baba, 2. ağabey' (*DS.IX*, 3405);
paşo 'paşa' (s. 3406)
paşabeğendi 'kasımpatı';
paşadi zini 'yanları iki sıralı, altı üç dört sıralı ve köşeli dizilmiş altın kolye'; ***paşaluğ (paşalı, paşalu)*** 'eskiden kadınların giydikleri yanları yırtmaçlı uzun giysi'; ***paşa lık*** 'gelinlik elbise'; ***paşapilavı*** 'soğanla pişirilmiş yumurta yemeği'; ***paşasakalı*** 'midesi bozulan çocukların karnının üstüne konulmak için yapılmış lapa'; ***paşatopu*** 'pirinç, un ve kıymadan fındık büyüklüğünde yapılıp pişirilen salçalı köfte' (*DS.IX*, 3406)

Tü. > **Kürt.** *paşa* (*KTS*, 269)

~ paşa (Az., Bşk., Kzk., Kırg., TatK.,Trkm., Uyg.)
påşå (Özb.)
Eren (*TDES*, 326): YOK

Nişanyan (SS, 346): paşa Osmanlı Beyliğine özgü bir unvan (XIV)= PADİŞAH
*İlk kez Orhan Bey'in oğlu Paşa için kullanılmıştır.
YANLIŞTIR.Çünkü, **paşa** = PADİŞAH değildir. ***Pâdişâh ~ pâdşâh*** Farsça bir sözcük olup, **paşa** anlamında değil, sultan, hükümdar anlamındadır.

paşmak → başmak
An.ağl.: ***başmak, başmah, başmağh, başmakçı, başmahçı*** (*DS.II*, 564)

pat 'Yansıma'
= OT. ****pat/bat*** 'ses ifade eden kelime' (DLT)
< ****pāt***

patak¹ 'Dayak, kötek'
< ****pat*** 'yansıma'+***ak***
An.ağl.: ***patak*** 'güçlü, kuvvetli, dolgun vücutlu (kimse)' (*DS.IX*, 3407); ***patak, patah*** 'dayak'

patak² (hlk.) 'On yaşından yukarı olan

SanalBaba

deve'
< OT. ***botu~botuk*** 'deve yavrusu' (DLT)
[/b-/>/p-/, /-o-, -u-/>/-a-/ değişmesi ile]

patakla-['Dayak atmak, dövmek'
< ****pat+ak+la-***
TT.:PATAKLA-(MA/N/NMA)
= *döyäclä-* (Az.)
dumbili- (Uyg.)
bärgälä- (Bşk., TatK.)
toppakta- (Kzk.)
sokkıla- (Kzk.)
sukkala- (TatK.)
hukkala- (Bşk.)
tokmokto- (Kırg.)
sävälä- (Özb.)
kältäklä- (Özb.)
ur- (Trkm.)
yenç- (Trkm.)

patır (patır) 'Genelikle yürüme, düşme, dökülme gibi hareketler olurken güçlü, gürültülü ses çıkarttığını anlatır'
< ****pat*** 'yansıma'+***ır***
TT.: PATIR+ (kütür/DA-/DA-MA/T-/TI/TILI/TISIZ)

patırda-['Patırtılı ses çıkarmak'
< ****pat*** 'yansıma'+***ır+da-***
TT.: PATIRDA-(MA/T-)
An.ağl.: ***patırda-, patıra-, patırdan-*** 'anlaşılamayacak biçimde konuşmak' (*DS.IX*, 3409); ***patıraş-*** 'gürültü etmek'

patırtı 'Gürültü'
< ****pat*** 'yansıma'+***ır+tı***
~ *tappıltı* (Az.)
tapırtı (Trkm.)
tarsıl (Kzk.)
tasir-tusir (Özb.)
döbördäv (Bşk.)
güldiräş (Özb.)
güldüräş (Uyg.)
güpürdi (Trkm.)
gürsil (Kzk.)
kürsil (Kzk.)
görsildäv (TatK.)
görhöldäv (Bşk.)
gurultu (Az.)
kaldır-küldür (Kırg.)

patla-['1. İnfilâk etmek; 2.yırtılıp açılmak; 3.ortaya çıkmak, yeşermek' vb.
< ****pat*** 'yansıma'+***la-***
TT.: PATLA-(MA/MALI/N-GA(~I)Ç/T-/TMA/YICI/YI)
An.ağl.:
~ partla- (Az., Trkm.)
partli- (Uyg.)
pårtla- (Özb.)

PA(> å)**RT**+*-LA(>i)-*
= *yārıl-* (Trkm.)
yarıl- (Bşk., TatK.)
yåril- (Özb.)
şartla- (Bşk., TatK.)
carıl- (Kırg.)
jarıl- (Kzk.)

patlak (hlk.) '1. Ateşte kavrularak patlatılmış mısır; 2. yuvarlak, iri taneli bir tür beyaz üzüm; 3. ağaç köklerinden süren filizler; 4. su fıçısı' (*DS.IX*, 3411)
< ****pat*** 'yansıma'+***la-k***

patlangaç (hlk.) 'Mürver ağacı; tohumları patlatılan bitki; çamurdan yapılan ve patlatılan bir tür ouncak'
< ****pat*** 'yansıma'+***la-n-gaç***
An.ağl.: ***patlak, patlangıç, patlankuç, patlayık, patpatik*** (*DS.IX*, 3411); ***patlangoç, patlangoz, patlanguç, patpatı, patpatik*** (s. 3412)

pavkır-[(hlk.) 'Çok öfkelenmek'
< ****pav*** 'yansıma'+***kır-***
An.ağl.: ***pavfur-, pavkur-, penkürpevkir-;pavla-, pevle-*** (*DS.IX*, 3413); ***pavkır-, pavkur-*** 'ateş alev alev yanmak' (s. 3414)

PA(>e)**V**(> n)+*K(>f)I(>i, u, ü)R-* [*pavfur-* 'taki +*FUR-* (<+kIr-) yansıma addan fiil yapan ek ilginçtir.]

pazı, pazu (hlk.) 'Börek'
Krş. ***beze, béze, bezele, bezi*** 'kü-

SanalBaba

çük yufka ekmeği' (*DS.II*, 649); ***pözü*** (*DS.IX*, 3417)

< OT. ***béz*** 'etle deri arasındaki bez' (DLT)

→ **beze**

pazlama, pazlambaç → **bazlama**

peğkür-[(hlk.) 'Ulumak (tilki vb. hayvanlar)'

< ****peğ*** 'yansıma'+***kür-*** 'yansıma addan fiil yapan ek'

pek¹ '1. Sert, katı; 2. muhkem, dayanıklı'

= ET., OT. ***bek*** (*EUTS*, 38; DLT)

< ***bek***

ET: ***bäkirä*** 'sağlam, güçlü; açık' ***bäklä-*** 'kilitlemek, kapatmak' ***bäklän-, bäklät-, bäklig, bäkür-, bäkürü, bäkü̇t-*** (*EUTS*, 38)

OT: ***bek, bekiş-, bekit-, bekle-, beklen-, bekleş-, beklet-, bekriş-, bekü̇t-, berk, berkit-, berkle-*** (DLT)

TT.PEK+(İŞ-/İŞME/İŞTİR-/İŞTİRME/İŞTİRMELİ/İT-/İTME/LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LEŞTİRME/LİK)

An.ağl.: ***peke-*** ve türevleri (*DS.IX*, 3420-3422)

~ berk 'sert' (Trkm.)
bärk (Uyg.)

= *särt* (Az)
ġatı (Az., Trkm.)
katı (Bşk.,TatK.)
kattı (Kzk.)
kattık (Uyg.)
katū (Kırg.)

pek² 'Çok'

< ***bek***

TT.: PEK+(ÇE 'istekle'/iyi ~İ 'kabul')

~ bik (Bşk., TatK.)
bäk (Uyg.)

= *öte* (Kzk., Trkm.)
ötö (Kırg.)
eŋ (Kırg.)
*örä:*n (Trkm.)
āşa (Trkm.)

peke (hlk.) → **peke-**

peke-[(hlk.) 'Kapamak, tıkamak'

< OT. ***bek~berk*** 'muhkem, kavi, pek, sağlam, sıkı' (DLT) +***e***

An.ağl.: ***peken-*** 'kapanmak, tıkanmak'; ***pekenti*** 'akar suların önüne yapılan toprak set'; ***pekeş-*** 'katılaşmak'; ***pekeştir-*** 'katılaştırmak, sıkıştırmak' (*DS. IX*, 3420); ***peket-, pekit-*** 'kapatmak, örtmek'; ***peki*** '1. sert, katı; 2.kapı sürgüsü'; ***peki, peke, pekit*** 'bahçelerin çevresine çalı çırpıdam yapılan çit'; ***pekin-*** 'yerinden kımıldamamak, çivilenmek'; ***pekiş-*** 'sıkışmak, sıkışarak serleşmek'; ***pekiştir-, pekit-, pekleştir-*** 'sıkıştırarak sağlamlaştırmak'; ***pekle-*** 'sağlamlaştırmak'; ***pekleş-*** sertleşmek, katılaşmak'; ***peklik*** 'sertlik, dayanıklılık, direnç' (*DS. IX*, 3422)

pekeş-[→ **peke-**

pekeştir-[→ **peke-**

peket-, pekit-[→ **peke-**

peki¹ → **peke-**

peki² 'Olur, kabul!'

< ***pek+iyi*** [bk. **iyi**]

An.ağl.: ***peç'i*** (Rize/*RİA*); ***pekey*** (*DS.IX*, 3421)

Tü. > **Kürt.** *peki* (*DAO*, 381)

pekiş-['Sertleşmek'

= OT. ***bekiş-*** ~ ***bekü̇ş-*** (DLT)

< ***pek*** [< ****bek***]+***(i)ş-*** 'addan fiil yapan ek'

TT.: bk. **pek¹**

pekit-[→ **peke-**

pekle-[→ **peke-**

pekleş-[→ **peke-**

peklik¹ 'Kabızlık'

< ***pek*** [< ****bek***]+***lik***

peklik² → **peke-**

pekmez 'Genellikle üzüm, dut gibi meyvelerin kaynatılarak koyu-

SanalBaba

laştırılmış suyu'
= ***bekmes ~ pekmes*** (DLT)
Eski Kıpç.: ***bekmes, bekmez*** < ****bek*** 'katı, sert, koyu'+***mes***
TT.:PEKMEZ+ (Cİ/CİLİK/Lİ/LİK/toprağı)
An.ağl.:***pekmezal, pekmezkefi, pekmezköpüğü*** 'kula ile doru arasında birat donu'***; pekmez külü***'üzüm şırasını kestirmekte kullanılan ceviz ağacı külü'; ***pekmezliçorba*** 'aşure'***; pekmez toprağı*** 'üzüm yapılırken şırayı kestirmek için kullanılan toprak' (*DS.IX*, 3422); ***bekmez, behmez, bepez, betmez*** (*DS.II*, 604); ***bekmezcik*** 'tarlalarda yetişen bir tür ot'; ***bekmez ebesi*** 'yoğurt ve yumurtanın karıştırılmasından elde edilen ve pekmezin ağartılmasında kullanılan bir yiyecek maddesi'; ***bekmez kefi*** '1. açık pekmez rengi; 2. pekmez rengi; 3. pekmez kaynatılırken üzerinde biriken köpük' (s. 604)
~ bäkmäz (Az./*KTLS*, 698); bakmaz (Az.) (*TDES*, 328)
[Fakat, Azerî Türkçesinde ve ağızlarında *bakmaz* sözcüğü yok.]

Tü. > **Ar.** (Mıs). *bekmīz* (*ALTK*, 110)

Eren (*TDES*, 328): 'Türk diyalektlerinde dar bir alanda kalmıştır. Türk dilinin kök ve ekleriyle açıklanması güçtür. O bakımdan Farsça bir alıntı olduğu anlaşılıyor. (Far *bigmāz* 'wine; a drinking-glass; wine-drinking', *bagmāz* 'a drinking-glass; wine drinking, a banquet')

NOT: Eren'in bu görüşü, yabancı bir dilciden aktardığı, verdiği İngilizce bilgiden anlaşılıyor. ***Bigmāz*** Farsçada 'şarap; kadeh; şarap içme' demekmiş. Ama Türkçede '***pekmes/pekmez***' olmuş! Peki:
bigmāz nasıl
pekmez olmuş, onu anlatmıyor.
bikmāz'ın **pekmez(s)** olması için:
1) **/b-/ > /p-/** olacak. [O tamam. Çünkü, Türkçede **b- > p-** değişmesinin örnekleri var: **bürge** > *pire*, **bastırma** > *pastırma*, (İt.) **bitte** 'yassı' > *pide* ...vb. gibi.
2) **/i/ > /e/** olacak. [O da tamam. Çünkü, Türkçede **/i/ >/é, e/** değişmesi bol örnek verir.
3) **/g/ > /k/** olacak. Acaba? Çünkü, Türkçede görülen gelişme bunun tersidir. Ancak, bazı TT. ağızlarında (Trabzon ve yöresi gibi) örneklerini buluruz.
4) **/-ā/ > /-e-/** olacak (mı?). Önce **ā >a**, sonra da **a>e** olması gerekecek. Peki, onu da öyle yaptınız diyelim! Anlamını ne yapacaksınız?Türkler 'şarab'a **bor**; 'bahçıvan'a **borçı**, 'üzüm bağı'na **borluğ=borluk** demişler. 'tatlı şarab'a **süçüg =süçük** adını vermişler. Ellerinde 'şarap' için iki tane güzel Türkçe sözcük varken, niye '**pekmez**'i Farslardan alsınlar ki! Hem de bir sürü zahmete girip, **bigmāz**'ı **pekmez** yapmaya gerek var mı?
Dahası var. Türkler bir de 'at donu'na ***pekmezal, pekmezkefi, pekmezköpüğü*** adını vermişler. Bu 'don' rengini vermek için Farsçasını mı beklemişler?

***

Pekmez'in nasıl yapıldığına da bir bakalım: Üzümler, sonbaharda bağdan toplandıktan sona pekmez yapılacak yere getirilir. Çuvallar içine konularak, köfeki taşından yapılmış tekneler içinde'imece' usulüyle, kızlar tarafından ezilerek, suyu çıkartılır ve teknenin altındaki delikten alınarak büyük pekmez kazanları içinde biriktirilir. Sonra, büyük ocaklarda, büyük sacayakların üzerine oturtulmuş olan bu kazanların altında ateş yakılır. Kazanın içinde ısınmaya başlayan '*şıra*', tahta *çömçe*lerle sık sık karıştırılarak, koyulaşması beklenir. Bu arada, şıranın üzerinde biriken '*kef*' de kepçe ile alınarak başka bir kapta toplanır. Bu keften daha sonra '*bastık*', '*cevizli sucuk*', '*orcik*' gibi kışlık yiyecekler yapılır.
Kazanda kaynayan şıra, kıvamına geldiği zaman, içine '*pekmez toprağı*' atılır ve sürekli karıştırılır ve pekmez hâlini alınca da dinlenmeye bırakılır. Pekmez toprağı dibe çöktükten sonra da kepçe ile 'pekmez küpleri'ne doldurulur. Oldukça meşakketli bir iş olan pekmez yapımı, bilgi, beceri ve dikkat ister. İMECE geleneğinin Anadolu'daki izleri pekmez yapımında görülür.

peksimet 'Pişirildikten sonra dilimler hâlinde kesilerek ısı ile kurutulmuş uzun süre dayanabilen ekmek' (*TS. II*, 1174)

[**NOT**: Bu tarif rahmetli ninem, annem ve Uşaklı kadınların yaptığı peksimete hiç uymuyor.
Onlar '***peksimet***'i şöyle yapardı: Mayalı hamur kıvamını bulunca, bezeler hâline getirilir, beze oklava ile yufkadan daha

SanalBaba

kalın olarak açılır, içine '*taşta sürtülmüş haşhaş ezmesi*', *tahin* ya da *susam ezmesi* sürülürdü. Bundan sonra, bu yufka dürülerek boru hâline getirilir ve bıçakla kesilerek, içi yağlanmış tepsilere dizilir; üzerlerine '*çörekotu*' ve '*susam*' serpilerek fırına verilirdi. Uşak ve yöresinde '*peksimet*' halâ böyle yapılır]

< ***bek-*** 'sıkıştırmak, pekiştirmek' +***-sü-met***

[> *peksimet*]

~ **behsumat, bəhsumat, bəyismat, bəysumat** 'külde pişirilen çörek'; **bəysəne** 'fasulye ve kavrulmuş soğanla hazırlanan çörek' (Az.ağl./*ADL.I*, 48)

Tü. > **Ar.** (Lüb., Mıs., Sur.) *buksumāt* (*ALTK*, 110)

= *kätirmäs* (Bşk.)
keptirilgen nan (Kzk.)
kiptirilgen ilmäk (TatK.)
Eren (*TDES*, 328): YOK

TS.II, 1174: < Yun. *paksimadi*
Nişanyan (*SS*, 348): ***peksimet*** < ***Yun*** *paksimádi* παζιμάδι [küç.] < ***EYun*** *paksamâs* sert, kurabiye, bisküvi.
YANLIŞTIR. Tü.>Yun. olmalı. Çünkü, Azerbaycan Türkçesi ağızlarında yaşayan biçimlerinin Yunancadan geçmiş olması mümkün değildir. Ayrıca anlam (semantik) olarak da '*kurutulmuş ekmek dilimi*'nden farklıdır.

pelik (hlk.) 'Parça'

< ****böl-ük***

peltek 'Dilini dişlerinin arasına alır gibi konuşan ve bu yüzden **s,z** gibi sesleri kusurlu söyleyen'

< ****pe (~be)*** 'yansıma' +***l-te-k***

TT.: PELTEK+(LEŞ-/LEŞME/LİK)

pepe (hlk.) 'Kekeme'

< ****pe pe*** 'yansıma'

TT.: PEPE+(LE-/LEME/LİK/ME/MELİK)

An.ağl.: ***pepe, pepeği, pepeme, pepere, pepi, pepil, pepildek, pepül, pepir*** (*DS.IX*,, 4327)

perçem 'Zülüf, saç'

<***beçkem,perçem*** 'alâmet, belge; ipekten veya yaban sığırı kuyruğundan yapılan alâmet olup savaş günlerinde yiğitler takınırlar' (DLT)

Tü. > **Kürt.** *perçem* (*DAO*, 383)

perek (hlk.) '1. Raf; 2. kapaksız dolap'

→ **terek**

perk (hlk.) '1. Sağlam, güçlü; 2. katı, sert' → **berk**

= ET., OT. ***bek ~ berk*** (*EUTS*, 39; DLT)

→ **peke-**

An.ağl.: ***perki*** 'sağlam, sıkı (bağlamak için)'; ***perkiş-*** '1. sağlamlaşmak; 2. sertleşmek, katılaşmak'

perkiştir-,perkit- (*DS.IX*, 3431); ***perklik*** 'kabız' → **peklik**

Eren (*TDES*): **bek** ve **berk** YOK

pesek (hlk.) → **pas**

petek (hlk.) 'Ayı yavrusu'

= OT. ***botu, botuk*** 'potuk, deve yavrusu' (DLT)

< ***botu+k*** 'küçültme eki'

An.ağl.: ***potuk, paduk, poduh, poduk, portanak,pot, potak, potar, potik, potlak, potnak, potok, pötik, puduk, putuh, putuk*** 'deve yavrusu' (*DS.*, *IX*, 3474)

pıç → **pıçuk**

pıçah (Hlk.) 'Bıçak'

< ****bı+ç-ak*** → **bıçak**

An.ağl.: ***pıçah, piçek*** (*DS.IX*, 3439)

pıçek → **pıçuk**

pıçik → **pıçuk**

pıçuk (hlk.) 'Küçük, az, azıcık'

= OT. ***bıçuk*** 'kesik, parçalanmış şeyin yarısı' (DLT)

< ***bı+ç-(u)k***

Tü. > **Kürt.** *pıcuk, pıçuk, pıçûk, pıçik, pıçug, pıçek, pıçık, pıç* (*KTS*, 276; *FKT*, 79)

SanalBaba

pıh (hlk.) 'Koyun ve keçi dışkısı'
< OT. ***kıg*** (DLT: ***kıklat-***)

pıh-[(hlk.) 'Çökerek saklanmak, sinmek'
< [**p-** 'öntürüme, ikincil ses']+ **** ıh-*** 'yansıma'

pıksır-[(hlk.) 'Aksırmak'
< [**p-**]+***īs*** 'yansıma'+***kır-*** 'yansıma addan fiil yapan ek' [**/sk/ > /ks/** değişimi ile]

pınar 'Yerden kaynayarak çıkan su'
= OT. ***bunar ~ mıŋar*** (DLT)
< **** buŋ*** 'yansıma'+***ar***
An.ağl.: ***bunar, buŋar, bınar, biŋar, buğar*** 'çeşme, pınar; kuyu' (*DS.II*,792-792);***bunat*** 'kaynak' (s. 792); ***bunk bunk bungü-*** 'kaynak, yerden fıkır fıkır çıkmak' (s. 793); ***büngül, büngül büngül, büngür, büngür büngür*** 'suyun topraktan kaynayarak çıkması' (s. 822);***büngüldek, bıngıldayık, böngüldek, böğleğen, böğlü, büngüdük,büngül, büngüldeyik, büngülek***'kaynak, pınar' (s.823); ***puğar, puhar*** (Rize/*RİA*)
→ bk. **pahar** ve öteki biçimler.

bü(>ö)n(>l)gü(>e)l[d]e-
büğnü-
büğ-
büngü-
bünk-
bünlü-
= su topraktan kaynamak. (s. 823)

[Uşak ve yöresinde Dumlupınar'a ***Dumlubuŋā*** denir.]

Tü. > **Blg.** *bunàr*; **Sırp.** *bùnar* (*TDES*, 332)

P[< B]U(>ı, i)D(> n > ğ)AR
= *bulag* (Az.)
bulak (Kzk., Uyg.)
bulâk (Özb.)
çıganak (TatK.)

pıçikli → pürçüklü

pırç → pürçek

Tü.>Zaza. *pırç* 'saç, kıl, tüy'; *pırçıkın, pırçıkını* 'tüylü, kıllı'; *pırçıknayış* 'tüylerini koparmak'; *pırçın* 'tüylü' (*ZTS*, 259)

pırıl (pırıl) 'Çok parlak'
< ***pı-*** [< ****pa-*** < ****ba-*** < ****ya-***] '1. ışık ve ateş saçmak; 2. ışıldamak; 3.parıldamak; 4. aydınlatmak' (Bk.F. Özkan, 2003: 158-159)+***-r+(ı)l***
TT.: PIRIL+(TI/TILI)

pırla → pırlankaç

pırla-['(Kuş için) Herhangi bir şeyden ürküp uçmak'
< ****pır*** 'yansıma'+***la-***
TT.: PIRLA-(K 'avcılarca bir kafes içine bırakılan kuş'/N-)
An.ağl.: ***pırla-, pırna-*** 'uçmak' (*DS.IX*, 3342)

pırlan-['(yavru ku) uçmaya çabalamak'
< ****pır*** 'yansıma'+***la-n-*** 'dönüşlülük eki'

pırlangaç (hlk.) 'Yeni uçmaya başlayan kuş'
< ****pır*** 'yansıma'+***la-n-gaç***

pırlangıç → pırlankaç

pırlankaç (hlk.) 'Topaç'
<****pır*** 'yansıma'+***la-n-kaç***
An.ağl.: ***pırla, pırlak, pırlangıç*** (*DS.IX*, 3442)

pırnık (Zaza) 'Burun' → **burun**

pırpır[1] (hlk.) 'Yıldız'
→ **pırılda-**
An.ağl.: ***pırpırık et-*** 'çalı çırpı ile ateş tutuşturmak' (*DS.IX*, 3444); ***pırrık*** 'ateş tutuşturmak için kullanılan kuru ot, çalı çırpı'

pırpır[2] (hlk.) 'Vantilatör'
<****pır*** 'yansıma'

SanalBaba

pırpır[3] (hlk.) 'Kadın giysilerini süslemekte kullanılan boncuk ya da kumaş parçası'
< ***pır*** 'yansıma'
An.ağl.: ***pırpıra-*** 'dalgalanmak' (Türkistan göçmenleri /*DS.IX*, 3444).Krş.TT. **pırpıra** '1. Yeniçeri salma erlerinin giydikleri kırmızı çuhadan yapılmış cübbe, pirpiri' (*TS.II*, 1184)

pırsı-[(hlk.) 'Buruşmak, pörsümek'
< ET., OT. ***bür-*** (DLT)+***-sü-*** OT.: ***burkı*** 'ekşi yüz, kırışık'; ***burkuġ*** 'deri ve deri gibi şeylerin büzülmesi'; ***bür-*** 'büzmek'; ***bürül-*** 'buruşturulmak'(DLT)
An.ağl.: ***pirsi-, pörsü-*** (*DS.IX*, 3444); ***pırtışık*** 'büzülmüş' (s. 3445)

pırsık (hlk.) 'Buruşmuş, büzülmüş, derisi gevşemiş'
< ET., OT. ***bür-*** 'buruşturmak, bükmek' (DLT)+***sük***
An.ağl.:***pırsı-, pirsi-*** 'buruşmak' (*DS.IX*, 3444)

pırt-[(hlk.) '1. Bulunduğu yerden dışarı çıkmak; 2. kaçmak; 3. yerinden çıkmak, sapmak, kaymak'
< * ***pırt*** 'yansıma'
TT.: PIRT-(LA-/LAK/LAMA)
An.ağl.: ***pırtlak*** '1. leblebi gibi kavrulmuş nohut; 2. çok yumuşak olup kabuğundan çıkan meyve'; ***pırtla-*** 'bulunduğu yerden kayıp dışarı çıkmak'; ***pırtlat-*** 'nohut, badem vb. yiyecekleri suda ıslatarak kabukalrını çıkarmak' (*DS.IX*, 3445-3446); ***pırt-, pertik-, pıt-, pıttır-***

pırtı 'Değersiz şey, eşya'
< ***pırt*** 'yansıma'+***ı***
TT.: PIRTI+(K: yırtık pırtık/ pılı pırtı)

pırtla-['Bulunduğu yerden kayıp dışarı çıkmak'
< ***pırt-la-***
TT.: PIRT-(LAK/LAMA)

pıs+ (hlk.) '**pı** hecesi ile biten adların önüne gelerek çokluk ifade eder': ***pıspıtırak*** 'çokluk, bolluk (ağaç ya da bitki üstündeki meyve çiçekler için)' (*DS.IX*, 3447).Krş. ***pıstırım*** (s. 3448)

pıs-['Pusmak'
< ET. ***bus-*** 'saklanmak, pusu kurmak' (*EUTS*, 54: ***busan-*** 'umutsduzluğa düşmek'; ***busuş*** 'dert, kaygı')
TT.: PIS-(IRIK/IRIKLAŞ-/ IRIKLAŞMA/IRIKLIK)
An.ağl.: ***pıs-, pısır-*** 'sinmek, büzülmek, saklanmak'; ***pıspıs*** 'sünepe'; ***pıspısı*** 'karafatma' (*DS.IX*, 3447); ***pıstır-*** 'korkutmak, sindirmek' (s. 3448)

pısırık 'Yüreksiz, tutuk, beceriksiz'
< ET. ***bus-ur-(u)k***
TT.: Bk. **pıs-**
An.ağl.: ***pısırık*** '1.büyüyememiş, gelişmemiş (kimse); 2. sis' (*DS.IX*, 3446-3447)

pısık → **pisik**

pıskı, pışkı (Zaza) 'Gübre' → **fışkı**

pıskıl (Zaza) → **püskül**

pıskır-[(hlk.) 'Aksırmak'
<***pıs*** 'yansıma'+***kır-*** 'yansıaddan fiil yapan ek'
An.ağl.: ***pısgır-, pısır-, piskir-*** (*DS.IX*, 3447)

pıspıst (Zaza) → **fısıltı**

pıss (hlk.) 'At durdurma ünlemi'
< ****pıss!*** 'yansıma'

pıspıs 'Fısıltı, dedikodu' → **fısfıs**

Tü. > **Kürt.** *pıspıs* (*FKT*, 80)

pışgı, pışkı (hlk.) 'Testere'
= OT. ***bıçġu*** 'bıçkı, bıçak'; ***bıçġuç*** 'makas, sındı' (DLT)
< ET.,OT.***bıç-*** (*EUTS*; DLT) +***gı***

pışık (hlk.) 'Şımartma'
< ****pış*** 'yansıma'+***pış+la-***
TT.: PIŞ+(PIŞLA-/PIŞLAMA)
An.ağl.: ***pışıkla-*** 'şımartrmak' (*DS.IX*,3448)

SanalBaba

pışıla-[(hlk.) 'Yüzde sevimsiz ir parlaklık olmak'
→ **ışık**

pışılak (hlk.) 'Göze hoş gelmeyecek şekilde parlak'
→ **ışık**
[*yaşuk > yuşuk > yışık > ışık* (Ş.Tekin, 2001: s. 25-31; F.Özkan, 2003)] [> **p+ışı-la-k*]

pıt[1] 'Çok küçük bir nesnenin, su damlasının yere veya herhangi bir şey üzerine düşmesi ile çıkan ses'
< ***pıt*** 'yansıma'
TT.: PIT+(PIT at-/IR pıtır/IR-DA-/DAMA/DAT-/DATMA/ ITIRTI)
An.ağl.: ***pıtır*** 'çiçek bozuğu, çopur'; ***pıtır*** 'yaş odun' (*DS.IX*, 3449)

pıt[2] (hlk.) 'Ucu küt (iğne için)'
< ***küt*** [**k- > p-** değişimi ile]

pıtırak (hlk.), bk. **pıtrak**

pıtırda-['Pıtırtı çıkarmak, pıtırtı etmek'
< ***pıt*** 'yansıma'+***ır+da-***
TT.: PITIRDA-(MA/T-TMA)

pıtrak 'Dikenli tohumları hayvanların kıllarına ve insanların giysilerine takılan bir yıllık otsu bir bitki' (*TS.II*, 1184)
= OT. ***buturġak, bitrik*** (DLT)
< ***pıt*** 'yansıma'+***ır-(a)k***
[**NOT**: Bu tarif **pıtrak** için yetersizdir.Çünkü, bitkinin tohumlarını içinde saklayan kabuk dikenli olup, sıkarak bastırınca ***pıt!*** diye açılır ve içinden sulu tohumları fırlayarak dışarı çıkar. *Çocukluğumuzda bu dikenli tohumları toplar, karşımızdakinin elbisesine ya da saçına takılacak biçimde atar; bazen de o tohumları sıkarak suyunu çıkartırdık.*
Sanırım, dikenli tohum çeneğinin sıkılınca çıkardığı ***pıt*** sesinden dolayı **pıtrak**<***pıt+ır-ak*** adı verilmiş olmalıdır.]
An.ağl.:***pıtırak, pıtırah, pıtırgan, pıtrak, pıtraklı otu*** (*DS.IX*, 3449) puturak,putrak (s. 3483)

pıtıraklan-[(hlk.) 'Öfkelenmek, kızmak'
<***pıt*** 'yansıma'+***ır-ak +la-n-***
An.ağl.:***pıtıraklan-, pıtnaklan-, pı totlan-*** (*DS.IX*, 3449)

pıtıraklı (hlk.) 'Öfkeli'
< ***pıt+ır-ak+lı***

pıtla-[(hlk.) 'Patlamak, açılmak'
< ***pıt*** 'yansıma'+***la-***

pıtbıdak (hlk.) 'Bıldırcın'
< ***pıt+pıt*** 'yansıma' ***+(a)k***

pıtpıdık (hlk.) 'Tarla kuşu'
< ***pıt+pıt*** 'yansıma' ***+(ı)k***

pıtpıt (hlk.) 'Bulgur'
< ***pıt*** 'küçük'+***pıt***
Krş. ***pitik*** 'az küçük' (*DS. IX*, 3462); ***pitrik pitrik*** 'küçük küçük' (s. 3464)
An.ağl.: ***pıtpıt aşı, pıtpıtı*** 'ince bulgurdan yapılan lapa' (*DS.IX*, 3450)

pıyrım pıyrım (hlk.) 'Çok eskimiş, çok yıpranmış'
<***pıyır pıyır*** 'kesilen, yırtılan, yenilen şeylerin çıkardığı ses' (DS.)+***ım***
An.ağl.:***pıylım pıylım, pillim pillim, piltim piltim*** 'iyice örselenmiş, eskimiş (giysi, eşya vb.şeyler için)' (*DS.IX*, 3451)

picekli → pürçüklü

piç-[(hlk.) 'Kesmek'
< ET., OT. ***bı+ç-, bi+ç-*** (*EUTS*; DLT)

piçak (hlk.) 'Bıçak' (*TMES*, 197)
< OT. ***pıç-*** (DLT)+-(a)k
~ piçak (Uyg.)

piçek → pürçüklü

piçekli → pürçüklü

piçelik → pürçüklü

piçen (hlk.) 'Biçilmiç kuru ot'
< ET., OT. ***bıç-,biç-***(DLT)+***en***

SanalBaba

piçi piçi (hlk.) 'Sığır,davar çağırma ünlemi'
< ***pi:çi*** 'yansıma'
An.ağl.: ***pıçı pıçı,piçik piçik*** (*DS.IX*, 3452)

piçik (hlk.) 'İnek yavrusu, buzağı'
< ***piçi*** 'yansıma'+***k*** 'küçültme eki'

piliç 'Erginleşmemiş tavuk ya da horoz'
< ***pili pili*** 'kümes hayvanlarını çağırma ünlemi; yansıma' (*DS.IX*, 3453)+***ç*** 'küçültme eki'

An.ağl.: ***pilinç*** 'piliç' [-**n**- türemedir.]; ***pilik*** 'kaz' [< ****pili+k*** 'küçültme eki]; ***pillak*** 'piliç'; ***pillik*** 'yeni doğmuş buzağı'; ***pillik*** 'dişi hindi'; ***pilo*** 'eşek yavrusu, sıpa' (*DS.IX*, 3453)

pim+ 'Ad ve sıfatların önüne gelerek çokluk ifade eder': ***pimpirik*** 'çok yaşlı'; ***pimpak~pinpak*** 'tertemiz' *TS.II*, 1185; *DS.IX*)

pine-[(hlk.) 'Kümes hayvanları tünemek'
< ****bin-e-***
Eren (*TDES*, 333): YOK

pinek (hlk.)'Tünek; kümeste tavukların geceledığı ağaç çubuk'
< ****bin-ek***
TS.II, 1185: **pinek** YOK.
TT.:PİNEK+(LE-) 'uyuklamak, uyuklar gibi hareketsiz oturmak'
An.ağl.:***pinek,pineklik, pinezlik*** 'tünek';***pineke*** 'hafif uyku'; ***pine-***'kümes hayvanları tünemek'; ***pine pine*** 'kümes hayvanlarını kümese doğru kovalama ünlemi' (*DS.IX*, 3455)
Eren (*TDES*, 333): YOK

pirçekli → pürçüklü

pirçikli → pürçüklü

pirçüklü → pürçüklü

pire 'İyi sıçradığı için kolay yakalanamayan, küçük asalak böcek'
< ET., OT. ***bürge*** (DLT)
~Moğ. ***bürge*** 'Floh' (*KWb.*, 71)
TT.: PİRE+(LEN-/LENDİR-/LENDİRME/LENME/Lİ/otu)
An.ağl.:PİRE+(CİK 'asmalara, tahıla dadanarak onları kurutan zararlı bir böcek'/LE- 'kaynayan su kabarcıklanmak'/LENMEYH 'ürkmek, kuşkulanmak'/LİK 'papatya') (*DS. IX*, 3458)
~ birä (Az.)
bürge (Kzk.)
bürgä (Özb., Uyg.)
bürgö (Kırg.)
büre (Trkm.)
börse (Bşk.)
borça (TatK.)
bire, birre (Ker./*KrTS*)

BÜ(>i, ö)**R**[***R***]**G**(~S, Ç)**E**(>a, ä, ö)
= *segertkiş* (Alt./*ATS*) < OT. ****segirt-*** 'koşmak' (DLT)
sertkiş (Kumd.) < ****segirt-***
Eren (*TDES*, 334): YOK [Fakat, Rumca '**pirebolu**' var.]

pirelen-['1. Üzerinde pire olmak; 2. şüphelenmek (mec.)'
< OT.***bürgelen-***'öfkeden pire gibi sıçramak' (DLT)

pire+le-n- 'dönüşlülük eki'

pis 'Kirli, murdar, iğrendirici'
< OT. ***pis*** 'tortu' (DLT)
TT.: PİS+(bıyık/boğaz/boğazlık/LE-/LEME/LEN-/LENME/LET/LET-ME/LİK)

Tü. > **Kürt.** *pis* (*FKT*, 80; *KTS*, 282); *pîsî* 'pislik, kötülük, fenalık';
pîs(kırın) 'pislenmek, kirletmek' (*KTS*, 281); *pisiti* 'kirlilik, şerefsizlik, kalleşlik' (*FKT*, 80); **Zaza.** *pis, pisı* 'pis, çirkin, kirli'; *pisey* 'pislik'; *piskerdiş*' pisletmek'

pise (hlk.) 'Kedi kovalama ünlemi'
< ****pis*** 'yansıma'+***e***
TT.: ****pis*** 'yansıma'+***t***

pisi/pisi pisi '(Çocuk dilinde) Kedi'
An.ağl.:***pısık,pisik,pışık, pisigen, pissik,pistan,pisuk, pişik, pusuk, püsü,püssük,püsük***'kedi'(*DS.IX*, 3460); ***pisile-*** 'kedi çağırmak';

SanalBaba

pisilik 'köy odalarındaki ocağın kenarları' [*kedilerin ocağa yakın oturmalarından dolayı olmalı*] (s. 3460)

pişde 'kedi kovalama ünlemi' (3461)

Tü. > **Kürt.** *pısık, pısik, pisik, pisık, pising, pisink, pısıng, pişik* (*DAO*, 389; *KTS*, 278; *FKT*, 80); **Zaza.** *pısik, pısing* (*ZTS*, 261)

Pİ(>ı, u, ü)**S**(>ş)[***S***]**İ**(>ı, u, ü)+*K*
+*GEN*
PİS[*İ*=ø]**T**(< K)+*AN*

~ pişik (Az.)
bisäy (Bşk.)
mısık (Kzk.)
mışık (Kırg.)
müşük (Özb.)
pisi (TatK.)
pişik (Trkm.)
möşük (Uyg.)

P(>m)**İ**(~I, Ö)**S**(~Ş)**İ**(~E, Ü)+**K**

pisütlük (hlk.) 'Sisli hava'
< OT. ***pus*** 'duman, sis' (DLT: *pusar-* 'sislenmek'; *pus bol-* 'duman inmek')
[***pus-*** > ***pis-*** (**/u/** > **/i/**değişmesi]

pişpiş, pişo pişo 'At, dana ve kedi çağırma ünlemi'
< ***piş!*** 'yansıma'

piş-['Pişmek, olgunlaşmak; meyve olmak'
= ET.(KT, Uyg.), OT. ***bış-*** ~ ***biş-*** (DLT) ~ ***pış-*** (DLT)
< *bış-*
Çağ.: ***bış-, piş-***
MA: ***biş-*** 'olgunlaşmak, pişpişmek'
TT.: PİŞ- (EĞEN/EK/İ/İK/İM/İRİCİ/İRİL-/İLİŞ/İLME/İRİM/İRİMLİK/İŞ/İR-/İRME/İRT-/İRTME/KİN/KİNCE/KİNLİK/ME)
An.ağl.: ***piş-*** ve türevleri.
~ bis- (Kzk.)
biş- (Az., Bşk., TatK., Trkm., Ker.)
bış- (Kırg.)
bus- (Yak.)
pis- (Kzk., Özb.,Uyg.)
piś- 'yemek yapmak'

B(>p)İ(~I)[> u]Ş(>s, ś)-

pişek (hlk.) 'Yayık döğeci'
< *biş-* [ET., OT. *bış- ~ biş-* 'olgunlaşmak, pişmek']+***ek***

Krş. Kırg. **Bişkek** [Kırgızistan'ın baş şehri] ~ ***biskek*** 'churning staff' (T. Tekin, *Mak.I*, 207)

pişi (hlk.) 'Mayalı hamurdan yapılan, yağda kızartılarak pişirilen bir tür yiyecek'
< **biş-i*
An.ağl.: ***pişe, pişek, pişşek, pişi*** (DS.IX, 3461, 3462); ***pişinti, piş miş*** 'tarhana hamuru'
~ pişi (Az.)
pişme (Trkm.)
= *bavırhak* (Bşk.)
bavırsak (Kzk., TatK.)
boorsok (Kırg.)
boğırsak (Özb.)
boğursak (Uyg.)

pişik 'Apış yeri, koltuk altı gibi tenin biribirne sürtünen yerlerinde terin yakmasıyla oluşan kızartı'
= OT. ***pışığ, pışık*** (DLT)
< **bış-ığ/-ık*

pişim '1.Pişmek işi veya biçimi; 2. pişirim'
< *biş-im*

pişinti (hlk.) 'Yemek gereci'
<*biş-inti* 'fiilden ad yapan ek'
[**-Intİ**: *gir-inti,serp-inti, gör-üntü, çöküntü* ..vb.]

pişir-[1] ['Pişirmek, olgunlaştırmak'
= ET. ***bışır- ~ pışır-*** (*EUTS*, 157)
~ OT. ***pışur-*** (DLT)
< *bış-/biş-/pış-*

pişir-[2] [(hlk.) 'Yaşlanmak'
< *biş-* 'olgunlaşmak'+***-ir-***

pişirgeç (hlk.) 'Sac üzerinde pişirilen ekmeği çevirmeye yarayan kürek biçiminde tahta

SanalBaba

araç'

< ***biş-ir-geç*** 'fiilden ad yapan ek'

An.ağl.: ***pislāç, pisleç, pisleğeç, pisleheç, pisliaç, pisliağaç, pislihaç, pisreç, pişirkeç, pisleç, pişleç, pişleheç, pişliç, pişürgeç, pü sürgeç'*** (*DS.IX*, 3462)

Pİ(>ü)**Ş**-*İ*(>ü)*R-G*(~*K*)*EÇ*

PİS(<ş)-*Lİ*+*AĞAÇ*
PİS(<ş)-*L*[İ=ø]*Ā*[< ĞA]*Ç*
PİS(<ş)-*Lİ-A*[ĞA=ø]*Ç*
PİS(<ş)-*Lİ*-[A=ø]*H*(< Ğ)*AÇ*
PİS(<ş)-[İ=ø]*R*[K=ø]*EÇ*

Pİ(>ü)**Ş**-*İ*(>ü)*R-K*(<*g*)*EÇ*
PİŞ(>s)-[İR=ø]*L*(<K)*EÇ*
PİŞ-*LE-H*(>g)*EÇ*
PİŞ-*Lİ*(<e)-[GE=ø]*Ç*
PÜ(<İ)**S**(<Ş)-*Ü*(<İ)*R-GEÇ*

pişirik (hlk.) 'Soğuktan korunmak üzere evlerin çatısına döşenen sulu çamur, bulgurlama'

< ***biş-ir-ik***

pişiril-['Pişirmek işine konu olmak' = OT. ***pışrıl-*** (DLT) < ****bış-ır-ıl-***

< ***biş-ir-(i)l-*** 'edilgenlik eki'

pişkel (hlk.) 'İyi pişmiş'

< ***biş-ki*** 'pişen yemek'+***l***

pişki (hlk.) 'Pişen yemek'

< ***biş-ki***

Krş. **pişkin, pişkel, pişkil**

pişkil (hlk.) 'Sucuk'

< ***biş-ki*** 'pişen yemek'+***l***

pişkilli (hlk.) 'Kuşkulu, kaygılı'

< [**p**+ 'öntüreme ünsüz']+

işkil 'kuşku, kuruntu, vesvese' (*TS.I*, 730)+***li***

pişkin '1. Gereğince pişmiş; 2. çabuk pişen, pişeğen, pişek'

< ***biş-kin*** 'fiilden ad yapan ek'

[**-Kın**: *öl-gün, sol-gun, yan-gın, sr-gın, dol-gun, er-gin* ..vb.]

TT.: PİŞKİN+(CE/LİK)

~ bişkän (Bşk.)

pisken (Kzk.)
cakşı bışkan (Kırg.)
yahşi pişgän (Özb.)
pişkän /TatK.)
oŋat bişen (Trkm.)
bişğin (Trkm.)
pişkan (Uyg.)
pişşik (Uyg.)

P(~B)**İ**(~I)**Ş**-*K*(>*g, ğ*)*İ*(~*e, ä, a*)*N*
-*ŞİK*
-*EN*

pişleç (hlk.) 'Maşa' → **pişirgeç**

pişmiş (hlk.) 'Tarhana hamuru'

< ***biş-*** 'olgunlaşmak'+***-miş*** 'fiilden ad yapan geçmiş zaman eki' [**dol-muş** gibi]

pişnor (hlk.) 'Kesik sütten yapılan peynir'

< ***biş-*** 'olgunlaşmak'[+*-ik*]+

nor [< Fars. *lor* 'yumuşak ve tuzsuz beyaz peynir']

pit-[(hlk.) 'Yetişmek, bitmek' → **bit-**

pitik (hlk.) 'Makbuz' → **bitik**

poçça (hlk.) 'Bohça'

<****boġ*** 'bohça, boğ' (DLT)

+ ***ça***

'küçültme eki'[*boğça* >*boçça* 'ilerleyici benzeşme ile']

An.ağl.: ***poça*** (*DS.IX*, 3464)

poçuk (hlk.) 'Ayı yavrusu', →**boduk**

poçuklu (hlk.) 'Dağınık, derli toplu olmayan'

< OT. ***pürçek*** 'insan kâkülü, atın perçemi' (DLT)+***li***

poçük (hlk.) → **pürçek**

poddik (hlk.) 'Güdük, kısa' → **boduk**

podi (hlk.) 'Bir yaşından küçük deve yavrusu' → **boduk**

poduç (paduç, poduş) (hlk.) 'Küçük testi;ikikulplu büyük testi' →**boduç**

poduh (potuk) (hlk.) → boduk

poduş → **boduç**

pof (hlk.) '1. güçsüz; 2. boş; 3. tırtıl yuvası'

SanalBaba

kof [OT. < **kovı, kowı, kowuk* 'içi boş ve çürümüş olan' (DLT)]
An.ağl.: ***poflak*** 'içi boş, çürük' (*DS.IX*, 3466)

pofkur-[(hlk.) '1. At geğirir gibi ses çıkarmak;2. bir yerde kapalı kalmış su dar bir delikten dışarıya doğru hızla ve ses çıkararak akmak'
< ****pof*** 'yansıma'+***kır-*** 'yansıma addan fiil yapan ek'

poğ[1] (hlk.) 'Bohça'
= OT. ***boġ*** (DLT)
< ****bo-ġ***
An.ağl.: ***pağ, pog, poğ, poğu, pohu, pu*** (*DS.IX*, 3466)

P(>B)O(>u, a)G(>ğ, h)+*U*

poğ[2] → **bok**
[Kürtçe küfür: ***poğoğlipox***! (DAO)]

poğaça 'İçine peynir, kıyma vb. konularak hazırlanan bir tür tuzlu çörek'
< ***boğ*** [< OT. *boġ* (DLT)]
+ça
TT.:POĞAÇA+(CI) [*NOT*: Bazı pastahanelerde yanlış olarak ***puaça*** biçiminde de yazılır.]

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *baġatşa* (*ALTK*, 112)

An.ağl.: ***pohça*** 'küle gömülerek pişirilen ekmek' (*DS.IX*, 3466); ***pağaç, pağaç, pağarç, pağas, pahaç, pugaça, puğaça*** 'tuzsuz ve mayasız hamurdan yapılıp kızgın külde pişirilen çörek' (s. 3378)

Eren (*TDES*, 336): Balkan dillerinden alınmıştır. Blg. ***pogáça***; Srp. ***pògača*** [> Mac. *pogácsa*] < (Venedik İtalyancası: ***fogaccia***)
H. Eren **bohça** biçimine '*halk etimolojisi*' diyor. Ama ağızlardaki ***bohça*** (< *boğça*) biçimi, ***poğaça***nın etimolojisine çok uygun.
Slav dillerindeki ***pògača*** ile ***pogáça***'nın kökündeki **pog ~pòg** ile ikinci sözcük **aça**'nın ne olduklarını açıklamak gerekir.Bunlar acaba Slav. **bog** 'Tanrı' mı? Yoksa,Türkçeden ödünç alınmış **boġ** 'bohça' mı? **+aça** sözcüğü Slav dillerinde ne anlama geliyor? Hiç bir anlamı yoksa Türkçeden ödünç alınmış **+(a)+ça** mı? Bu sorulara cevap veremezseniz, **poğaça**'nın İt. **focaccia**'dan bozulmuş olduğu savını savunamazsınız. Bana göre, **focacia** İtalyanların, **poğaça** da Türklerin kıymalı ya da peynirli çöreğidir. Araplar (Mıs.) da **bağatşa** biçiminde Türklerden ödünç almışlardır. (*ALTK*, 112)
Nişanyan'ın bunu Latince **focus**'a kadar götürmesi de cabası! Şimdi sözcükleri alt alta yazıp bakalım:

İt. FOCACCİA < focus+cia
Tü. POĞAÇA < boğ+aça
Ağl. POHÇA < bog+ça
Blg. POGÁÇA
Sırp.PÒGAČA
Mac.POGÁCSA

Demek ki TT ağızlarında kullanılan **pohça** sözcüğü, rahmetli annemin küçük boy açılmış hamurun içine kıyma ya da peynir koyduktan sonra '*boğarak*' yani *bohça gibi dürerek* yaptığı ve külde ya da tepside pişirdiği çöreğin aynısı. Aradaki fark **/b-/ > /p-/ , /-ğ-/ > /-h-/** olmuş. Bu da TT'nde ve ağızlarında sık görülen bir ses değişmesidir.
Bohça için bk. → ***boça, bōça, boççа, boğ, bogça, boğça, bokça, boşça, buhça*** (*DS.II*, 716)

Nişanyan (*SS*, 72) : **boğaça/poğaça** ~ ***İt.*** *focaccia* külde pişirilen küçük ekmek, boğaça ~ ***OLat*** *focacia* < ***Lat*** *focus* ocak, ateş
→ FUAYE
YANLIŞTIR.

poğuç (hlk.) 'Baykuş'
< ***bay+kuş***
[*baykuş* > **bākuş* > **baguş* *poğuş*]

pohar (hlk.) → **pınar**

pohéşşeği 'Ahırlardaki gübreyi dışarıya atmak için kullanılan sepetin konulduğu ağaç sehpa'
< OT. ***bok*** (DLT)+***eşek+i*** [/ş/ ikizleşmiştir.]

pokaa (hlk.) 'Tuzak'
< ET., OT. ***buḳaġu*** 'köstek, bağ; hırsızların ellerine vurulan kelepçe' (*EUTS*, 52; DLT)
~ ***boḳaġu***

ponçak (hlk.) 'Saçak, püskül'
= ET. ***munçuġ, munçuḳ, monçuk***
'inci' (*EUTS*, 1131-132)
~ OT. ***monçuk*** 'boncuk, süs için takılan değerli taşlar' (DLT)
< ET. ***boyın, boyun+çuk***

SanalBaba

An.ağl.:***ponçah,ponçak, punçak*** (*DS.IX*, 3468)

Tü. > **Kürt.** *ponçak* (*DAO*, 393)

porçuklu → pürçüklü

porik (hlk.) 'Alnın üstüne bırakılmış saç, belik; zülüf'

< OT. ***pürçek*** 'insan kâkülü, perçemi, atın perçemi' (DLT) [*pürçek* > **pürek* > **pörek* > **pörik* > *porik*]

Tü. ***pürçek*** > **Zaza.** *purt* 'tüy, kıl, saç' (*ZTS*, 267)

porsuk 'Sansargillerden, su kıyılarında kazdıkları deliklerde yaşayan, ot ve etle beslenen, pis kokulu, memeli bir hayvan'

= OT. ***porsuk ~ porsmuk*** (DLT)

< *bor+su-k

Oğuz: ***borsuk***

Eski Kıpç.: ***borsuk***

Tü. > **Kalm.** (*KWb.* 52a): ***borki*** 'vieux blaireau'

An.ağl.: Farklı anlamları vardır: ***porsuk***

1) dolaşık,
2) yorgun, güçsüz, sinmiş,
3) kırlarda biten, içi dolu, kötü mantar (*DS.IX*, 3470)

porsu- 'I. öfkelenip kızarmak' Krş. **bozar-** '1.renk değiştirmek; 2.ağarmak; 3. utanmak; 4. solmak, sararmak; 5. yüz ekşitmek; 6. karpuz kızarmak' < ***bor+su-***

***

'II. eskimeye yüz tutmak' < TT. ***pörsü-*** 'gevşeyip sarkmak'; ***pörsük*** 'gevşeyip sakmış'

NOT: I. ve II. ***porsu-*** fiilleri arasında köken ve anlam bakımından büyük fark vardır.

~ borsık (Nog., Alt., Kzk.)
borsuk (Alt., Blk.)
bursık (TatK.)
burhık (Bşk.)
porsık (KKlp.)
porsuk (Alt., Tel., Kuğu, Şor, Sag.)
porsuġ (Az.)
morsık (Kuğu)
morzuk (Tuv.)
mursak (Kumd.)
torsuk / saka torsuk (Trkm.)
purăş (Çuv.)

P(< B)(>m, t)**O**(>u)**R**+ *S*(>h, z)*U*(>ı, a)-*K*(>ġ)

= *kaşgulak* (Kırg.)
< *kaşka+kulak*
kaşkakulak (Tar.)
corokon (Alt./*ATS*, 64)
< Moğ. *coruqan*
torokon (Kuğu diyalektleri)
< Moğ.
yorokon (Alt. diyalektleri)
< Moğ.

Bang (*KSz.* 17: 136): < ***bor** 'gri, kül rengi'

Clauson (*ED* 369): < Toharcadan, der. *borsı-* (~ *porsı-*) kökü *borsuk ~ porsuk*'tan türetilmiştir, kaydını düşer.

Brockelmann (*OGM* 84. § a): ***bursumak*** (Oğuzca) ***bursuk*** → *-mak* eki ile yapılmış bir türev.

Şçerbak (*İRLTJa* 139): 'Çağdaş Türk lehçelerinde ***bor** yerine **boz** geçer' diye, Bang'ın görüşüne karşı çıkar.

Ramstedt (*KWb.* 529): Moğ. **borki** ~ Tü. **borsuk** < ***bor** 'gefrässig, fett'

Róna-Tas (*Bevezetés* 25): **porsuk** (<**borsuk**) < *borsu-* 'pis kokmak'

Doerfer (*TMEN* 733): Bang'ın görüşüne karşı çıkar. < ***bors**'tan geldiği görüşünüileri sürer: **borsuk** 'bir küçültme biçimidir'

T.Tekin (*Mak.I*, 231):Turk. *borsmuq, borsuq* may also be derived from ***bor** 'stiated, ful, fat' (cf. Kirg. *borki* 'old badger', *borgi* 'strong, robust, healthy', *borgil* id. *borda-* 'to fatten animals' etc.

Eren (*TDES*, 337): 'Etimolojisi tartışmalı karışıktır.' der, görüş belirtmez.

NOT: Anadolu ağızlarındaki **porsun** 'tavşan' adı dikkate alındığında **porsuk** adının ***porsu-*** fiilinden türediği açıklık kazanmaktadır. Bunu da açarsak: ***bor+su-k** '*porsuk*' ve ***bor+su-n** '*tavşan*' biçimlerini aldığı düşünülebilir. Bk. **borsu-**

porsun (hlk.) 'Tavşan'

< *bor+su-n*

port-[(hlk.) 'Ekşitmek'

< *bört-* 'az pişirmek, haş-

SanalBaba

lamak'

portda-[(hlk.) Dışarıya fırlamak, şişmek'

< ***port*** 'yansıma'+***la-***

→ **portla-**

TT.: PÖRTLE-(K/ME)

An.ağl.: ***portlacı*** 'gebe', ***portlak*** 'patlak', ***portla-*** 'çok sıkıştırılan şey yerinden fırlamak' (*DS.IX*, 3471)

portla-[→ **portda-** [< **port+la-*]

portlak (hlk.) 'Deve yavrusu'

= OT. ***botu, botuk*** 'deve yavrusu' (DLT)

< ***bodla-*** '(manda, deve) doğurmak'+***-k***

[**/b-/ > /p-/** değişimi ile]

An.ağl.: ***bodla-, bodukla-, bordla-, bortla-, botla-, börtle-*** (*DS.II*, 718);

botala- 'deve doğurmak' (s. 743);

potla-, portla- 'hayvan yavrulamak' (s. 3474)

BO[***R*** '*türeme ses*']**D**(~**T**)[+UK]*LA-*
BOT+[*A*]+*LA-*
BÖ(< **O**)[***R***]+*LE-*
PO[***R***]**T**+*LA-*

posarı (hlk.) '1. Sıcak, sisli ve bunaltıcı hava; 2. çölde uzaktan su gibi görünen ışık, ılgım'

< OT. ***bu*** 'buğ, buğu, buhar' (DLT)+***sar-ı***

An.ağl.: ***posak, posaruk, pusarık*** (DS., 3472); ***busarıh, busarık*** 'sisli, tozlu, bulutlu, sıcak hava' (*DS.II*, 806)

pot (hlk.) 'Budanmış, kesilmiş, kısa, cüce' (*DAO*, 394)

<OT. ***bod*** 'boy, kamet' (DLT)

An.ağl.: ***potik*** 'kısa boylu (kimse)';

poto 'kısa, cüce' (*DS.IX*, 3473);

potdiyh 'kuyruksuz; bodur (tavuklar için söylenir)' (*EİA*, 260)

potuk[1] (hlk) 'Deve, manda, domuz, köpek ve ayı yavrusu'

= OT. ***bodu, boduk*** 'deve yavrusu' (DLT)

< OT. ***botu*** (DLT)+***k***

[**/b-/>/p-/** değişimi ile]

An.ağl.: ***paduk, poduh, poduk, portanak, pot, potak, potar, potik, potlak, potnak, potok, pötik, puduk, putuh, putuk*** (*DS. IX*, 3474)

PO(>a, ö, u)**T**(>d)**U**(>a, i, o)**K**(>h, r)

potuk[2] (hlk.) 'Bir yıllık, otsu ve tüysüz bir bitki'

< ***bodu, badi*** 'küçük, ufak'+***k*** 'küçültme eki'

Eren (*TDES*, 339): 'Kökenini bilmiyoruz.'

povar (hlk.) → **pınar**

poza (hlk.) 'Ayı yavrusu' → **potuk** [**/d/ > /z/** değişimi ile]

pöçük (hlk.) '1. Püskül; 2. eteklik'

< OT. ***pürçek*** (DLT)

[<OT.***pür+le-n-*** 'tomurcuklanmak' (DLT)] veya
< * ***pör*** [< * *pür*]+***çü-*** 'havlanmak' +***k***

Krş.OT. **bürük** 'sofra başı, şalvar uçkuru gibi şeylerde bulunan yuvarlak ip ve iplikler' (DLT)

An.ağl.: ***pöçük, pürçük*** (DS.IX, 3478)

Krş.

An.ağl.: ***poç, poççik, poççuk, poçük, pöç, pöçü, pörçük, puç, püçük*** '1. kuyruk sokumu; 2. kuyruk, 3. küçük ve kısa kuyruk; 4. birisinin arkasına takılıp giden kimse; 5.uç, en son nokta' (*DS.IX*, 3477)

Tü.> **Kürt.** *poç, boç, boçik*

~ püçek 'boş, çekirdeksiz' (YUyg./*YUTS*, 328)

Eren (*TDES*, 339): < ***Erm.*** *poč* 'tail; cocyx; toil of shoe'

Rasonyi'nin değerlendirmesini: '*yanlışlıkla öz Türkçe bir öğe olarak değerlendirmiştir*' diyerek kabul etmez.

Yukarıda biçimleri verilen örnekler: Manisa, Kütahya, Tokat, Eskişehir, Giresun, Artvin, Kırşehir, *Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenleri*/Hatay, Sivas,Yozgat, Ankara,

SanalBaba

Nevşehir, Niğde, Adana, Amasya, Erzurum, Bilecik, Erzincan,Van, Bitlis,Urfa, Kilis, Gaziantep, Kayseri, Konya, Nevşehir, Mersin yöresi, *Gâvur Dağı Türkmenleri*, Gümüşhane, Çanakkale, Kars, *Emirdağ Türkmenleri*/Afyon, Tunceli, Besni Türkmenleri/Adıyaman, Avşar Türkmenleri/Kayseri, Ordu, İzmir, Çorum gibi Oğuz boylarının yaygın olarak bulunduğu yörelerde yukarıdaki anlamlarda kullanılmaktadır. Sözcüğün, başka bir anlamla da olsa,Yeni *Uygur Türkçesi*nde de yaşaması, OT'deki **pörçük**'ten bozulduğunu göstermektedir.

pörçük → pöçük, pürçük

pörçüklü, püçüklü (hlk.) 'Havuç'

< ***pür*** 'saçak, püskül, hav'

+çük+lü

An.ağl.: ***pörçüyhlü*** (*DS.IX*, 3478) [/-y-/ türemedir.]

pörçüyhlü → pürçüklü

pörek (hlk.) 'Pınar, kaynak'

< ****pör*** 'yansıma'+***ek***

An.ağl.:***pöhrenk,parhenk, pehrenk,pohrek,pohrenk,porgank, porhank, porhenk , pornek, poy nek, poyra, poyre, pöfrek, pöğrek,pöğrenk, pöhrek, pörek, pörenk, pövrenk, pöyrenk, purrenk, pührenk, pürenk*** (*DS.IX*, 3478)

pörk → börk

pörsü-['Gevşeyip sarkmak'

< ****bür-*** 'buruşmak'(DLT)

+-sü-

pörtle-[(hlk.) 'Patlamak, dışarıya doğru çıkmak'

< ****pört*** 'yansıma'+***le-***

TT.: PÖRTLE-(ME/K)

An.ağl.: ***pertle-, petle-, portle-, pörtle-, pütle-*** (*DS.IX*, 3480)

pörtlek '(Göz için) Dışarıya doğru çıkık, patlak'

< ****pört+le-k***

An.ağl.:***pörtlek, pertlek, petlek, pürtlek, pütlek*** (*DS.IX*, 3480); ***pötelek*** 'tomurcuk' (s. 3481)

pösenti (hlk.) 'Küçük kar ve yağmur taneleri'

= TT. ***çisenti*** (*TS.I*, 313)

< ****pöse-*** 'ince yağmur'

+n-ti

Krş.OT. ***çişe-*** 'çişemek' (DLT: *çişet-*)

pötelek (hlk.) 'Tomurcuk'

< ****pö*** [r] ***t+elek***

pöttür-[bk. **bört-**

pötürdet-[(hlk.) 'Sert bir şeyi ses çıkararak yemek'

<****pöt*** 'yansıma'+***ür-de-***

pötürleş-[(hlk.) 'Sivri olan şey kütleşmek'

< OT. ***bod*** 'boy'+***ur*** 'enine göre boyu kısa'+***la-ş-*** 'bodur duruma gelmek'

Krş.**An.ağl.**: ***büdür*** 'çelimsiz ve kısa çocuk' (*DS.II*, 812)

~***büğdür*** 'cılız' (s. 813)

pövek (hlk.) 'Bebek'

< ****be be*** 'yansıma'+***k*** 'küçültme eki'

pöy (hlk.) 'Örümcek'

< OT. ***bög, böy*** 'bir tür örümcek' (DLT) [**/b-/>/p-/** değişmesi]

pöykür-[(hlk.) '1. Yüksek sesle ve hıçkıra hıçkıra ağlamak; 2. fışkırmak'

< ****pöy*** 'yansıma' [< *bö:*]

+kür-

puar (hlk.) → **pınar**

puçah (hlk.) → **bıçak**

puçikli→ pürçüklü

puçi puçi (hlk.) 'Dana çağırma ünlemi'

< ****pū+çi*** 'yansıma'

An.ağl.: ***puçi*** 'bir yaşına kadar inek yavrusu' (*DS.IX*, 3482)

pufkur-[(hlk.) 'Su ya da toz durumundaki şeyler dar bir yerden fışkırmak'

< ****puf*** 'yansıma'+***kur-*** 'yansıma addan fiil yapan ek'

Tü.>**Zaza.** *puf* 'püf, ağızla üfleme, *puffayiş* '1. puflamak; 2. ho-

SanalBaba

murdanmak'; *puf kerdiş* 'üflemek, püflemek, üfürmek' (*ZTS*, 266)

pufur-[(hlk.) 'Üfleyerek şişirmek'
< ***puf*** 'yansıma'+***ur-***
TT.: ***üfür-***
An.ağl.:***pufra-, pufurt-, puhur-*** (*DS.IX*, 3482)

puğar (hlk.) → **pınar**
An.ağl.: ***poğar, bahar*** (*TMES*, 198)

puhur (hlk.) 'İki hörgüçlü, damızlık erkek deve'
< OT. ***buġra*** 'her hayvanın aygırı, boğa, deve aygırı' (DLT)
An.ağl.: ***buhur, buhar*** 'damızlık deve' (*DS.II*, 781) [Fakat, ***buğra*** '1. hindi; 2. arslan' (s. 781)]; ***pohur, puğur, puhur, pu ur*** (*DS.IX*, 3484)

puka (hlk.) 'Anahtarlı demir köstek'
<ET. ***buḳaġu*** 'hırsızların ellerine vurulan kelepçe'~ OT. ***bu ḳaġu*** (*EUTS*, 52; DLT)

[**/b-/ > /p-/** değişmesi olmuş ve **-ġu** hecesi düşmüş]

pulut → bulut

pur (hlk.) 'Saç' (*DAO*, 396)
< OT. ***pürçek*** 'insan kâkülü; perçemi, atın perçemi' (DLT)

Tü. > **Kürt.** *por* (*FKT*, 81; *KTS*, 282)

purç (hlk.) 'Ökseotu'
< OT. ***pür+ç+ek*** 'perçem, yele'

purçak (hlk.) 'Burçak bitkisi'
= ET.***burçak***[1] 'burçak, bezelye' (*EUTS*, 53); ***burçak***[2] 'ter taneleri' (DLT: *burçaklan-* '(akar hakkında) tane tane akmak'
< ***burç*** [> *purç*] 'ağaçların ince dalları, yeni sürgünleri'
+***ak***
An.ağl.: ***purç, purçak*** 'burçak bitkisi'; ***purçak purçak*** 'damla damla' (*DS.IX*, 3487)

purçar-[(hlk.) 'İlkbaharda ağaçlar yaprak açmak, yeşillenmek'
< ****burç+ar-***

purçekli → pürçüklü
purçikli→ pürçekli
purçuluk → pürçekli

purdöndü (hlk.) '1.Topaç; 2. arabalarda ön tekerlek üstüne konulan ağaç, maymuncuk'
<****pur*** 'yansıma' [Karş. ****fır***]
+***dön-dü***

purtuk (hlk.) 'Kabarık tüylü, taranmamış saçlı' (*TMES*, 199)
→ **pürtük**

pus 'Görüş uzaklığını çok azaltmayan bir tür hafif sis'
= OT. ***pus*** 'sis, duman' (DLT)
< *OT. ***bu*** 'buğ, buğu' (DLT)
+***s***
TT.: PUS+(ARIK/AR-/ARMA/LAN-/LANMA/LANDIR-/LU)
An.ağl.: ***pus*** '1. bulanık; 2. göze inen ak, perde; 3. tasa, kaygı; 4. dalların üstündeki donmuş kar' (*DS.IX*, 3489);
pısarık, pusanık, pusarık, pusaruk, puslu, pusmak, pusuruk 'bulutlu, puslu, yağışlı (hava için)' (*DLT.IX*, 3489)
purs [/r/ türemedir] ***pus, pusaŋ, pusu, pusuk*** 'sis';
pusarık 'belli belirsiz'; ***pusarıklan-, pusuruklan-*** 'hava kararmak, bulutlanmak, sislenmek'; ***pusarıklı, pusulu*** 'sisli, dumanlı (hava için)'; ***pusarlık*** 'hava bungunluğu'; ***pusar-, pusat-, püsar-*** 'hava bulutlanmak' (*DS.IX*, 3489-3490)
~ pes 'buğu, buhar' (Çuv.)

Tü. > **Zaza.** *pu's, pı's* 'sis, duman, bulanık' (O. Özer, 120)

pus-['1. Sinmek; 2. bir şeyi kendine siper edip saklanmak; 3.ortalığı hafif sis kaplamak, pusarmak'
= ET. ***pus-*** 'gizlenmek, saklanmak' (*EUTS*,159); OT. ***pus- ~ püs-*** (DLT: *pusuġ, püsüg* 'pusu' [T. Tekin, *Mak.I*, 97: ***busuş-*** 'karşılıklı pusuya yatmak'; ***busuġ*** 'pusu'<****buks-*** < ****buksï-*** (krş. bir de Kırg.,

SanalBaba

Trkm. *buk-* 'saklanmak, gizlenmek'];
pusuġluġ 'pusu kuran';
pusuķ- 'pusuya düşmek')
< *bus-* (> *pus-*) 'saklanmak, sinmek'
TT.: PUS-(MA/U/UCU)
An.ağl.: ***pusanak*** 'gizlenecek, saklanacak yer'; ***pusgun*** 'korkudan sinmiş,pusmuş'; ***pus-, pusuk-, pusul-*** 'korkudan sinmek, saklanmak, büzülmek, ses çıkarmamak'; ***pustur*** 'korkutmak, sindirmek' (*DS.IX*, 3491); ***pusunç*** 'sığıntı durumunda olan'; ***pusun-*** 'bir yere sığınmak'
~ bus (Trkm.)
~Moğ.***buġsi-*** 'gizlenmek, saklanmak', Hal. ***buġşi-*** ay. < ***buksi-*** (krş. bir de Moğ. ***bögsi-*** 'pusuya yatmak, pusuda beklemek')
(T. Tekin, *Mak.I*, 97)
Eren (*TDES*, 340): YOK

pusar-[(hlk.) '(Mec.) 1. Surat asmak; 2.zihin yorgunluğu nedeniyle dalgın olmak'
< ***pus*** [< ****bus***]+ar-

pusarık '(Mec.) 'Asık suratlı, yüzü gülmeyen'
< ***pus*** [< ****bus***] +***ar-ık***

pusu 'Birine saldırmak için saklanarak beklenen yer'
= OT. ***pusuġ~püsüg*** (DLT)
< *pus* [< * *bus*-]-*u*(ġ)
'pusu' < ****buks-*** < ****buksi-***
~ Moğ. ***buksin*** 'pusu'; *buksindu-, buksinu-* 'aynı anda birkaç yerde birden pusuya yatmak', *buksina-* 'pusuya yatmaya gitmek'

puşkin (hlk.) 'Kızarmış' (*DAO*, 396)
< TT. ***pişkin*** [< OT. ***bış-*** (DLT)]

puta (hlk.) 'Budak, budaklı ağaç' (*DAO*, 396)
< OT. ***butak*** (DLT)
[**/b-/ > /p-/** olmuş; **/k/=ø**]

putlacı (hlk.) 'Doğuracak deve'
< ****potla-*** 'deve yavrulamak'
[< OT. ***botu*** 'potuk, deve yavrusu' (DLT)+***la-cı***]

putlama (hlk.) 'Budama (ağaç için)'
< OT. ****butak*** 'budak, dal'+***la-*** 'budamak' (DLT) --> **budak**

puturak → pıtrak

puydu (hlk.) 'Deve yavrusu'
< OT. ****botu*** (DLT) [> ****boydu*** (/y/ türemedir) > ****buydu*** > ***puydu***]

puy- (hlk.) 'Donmak' --> **buy-**

puzul-[→ bozul-

püçüklü → pürçekli

püfkür-[(hlk.) 'Püskürmek'
< * ***püf*** 'yansıma'+***kür-*** 'yansıma addan fiil yapan ek'

püh-[→ bük-

pünkülük, püngülük, pürkünüklük (hlk.) ' Sıcak, durgun, bunaltıcı (hava için)'
< OT. ***mung*** 'sıkıntı, ıztırap, bun, keder' (DLT)
[> *buŋ* > *bun* > ****bün*** > ***pün***]

pür 'Çam, ardıç, lâdin ağaçlarının iğne gibi ince yaprakları'
= OT. ***pürçek*** (DLT)
< *pür*

pürcük (hlk.) 'Taze soğan'
= OT. ***pürçek*** 'perçem' (DLT)
< *pür+ç+ek*
MA: ***bürçek*** (232-5)
~ bürçük 'tomurcuk' (Alt./ATS, 47)[< ****bür*** 'tomurcuk' +***çük***]
Eren (*TDES*, 47): YOK

pürç (hlk.) '1.Ağaçların ince dalları; 2.ağaçların tomurcukları; 3. söğüt ağaçlarının yaprakları; 4. ökse otu'
= OT. **pürç** (DLT: *pürçeklen-* 'yekesi çıkmak, perçem çıkmak'
< *pür+ç*
An.ağl.: ***pürç, pürçek, püs, pünçek, pürçük*** (*DS.IX*, 3496)

pürçek[1] 'Şakaklardan sarkan saç, zülüf, bitkilerin saçaklı kökü'

SanalBaba

= OT. ***pürçek*** (DLT)

< * *pü+r+çek*

TT.:PÜRÇEK+(LEN-/LENME/Lİ/SİZ)

pürçek² → **pürçüklü**

pürçeklen-['Pürçekli duruma gelmek'

= OT. ***pürçeklen-*** (DLT)

< *pü+r+çek+le-n-*

TT.: PÜRÇEKLEN-(ME)

An.ağl.: ***pürçükle-, pürçüklen-*** (*DS.IX*, 3497)

pürçük → **pürcük**

pürçüklü (hlk.) 'Havuç'

< *pü+r+çük+lü*

An.ağl.: ***pıçikli, picekli, piçek, piçekli, piçelik, pirçekli, pirçikli, pirçüklü, porçoklu, pörçüyhlü, puçikli, purçuklu, purçuluk, püçüklü, pürçek, pürçekli, pürçülük, pürşüyhlü*** (*DS.IX*, 3497)

pürçülük → **pürçüklü**

pürşüyhlü → **pürçüklü**

püre (hlk.) '1. Lahana kurdu; 2. pire'

< OT. ***bürge*** (DLT)

[*bürge* > *büre* > *püre* > *pire*]

An.ağl.: ***püren*** 'sebzelere zarar veren bir böcek' (*DS.IX*, 3498)

< **püre* [< OT. *bürge*]+***n***

→ **pire**

pürelen-[(hlk.) 'Kuşkulanmak'

= OT. ***bürgelen-*** 'öfkeden pire gibi sıçramak, pirelenmek' (DLT)

<*bürge+le-n-*[*mec.* 'kuşkulanmak']

TT.:PİRELEN-(DİR/LENDİR-ME/ME)

püren¹ (hlk.) → **püre**

püren² (hlk.) 'Meşe ağacı filizi'

< **pü+r+en*

An.ağl.:***pürenlik*** 'çalılık, fundalık' (*DS.IX*, 3498)

pürgü (hlk.) 'Kadın başörtüsü'

< *bür-gü*

An.ağl.:***pürme, pürmek*** (*DS.IX*, 3498)

pürik (hlk.) 'Kâkül'

<pü+r+(i)k***'küçültme eki'

pürkü (hlk.) 'Perde'

< OT. ***bür-*** 'büzmek' (DLT)

+gü

pürlen-[(hlk.) 'Başörtüsünü başa samak'

<*bür-le-n-* 'dönüşlülük eki'

pürlü (hlk.) 'Sık yapraklı, ince dallı (söğüt, kavak vb. ağaçlar)'

< *pü+r+lü*

pürpürüm (hlk.) 'Tel tel, ince ve dökümlü'

< *pü+r+pü+r+(ü)m*

pürtle-['Birdenbire çıkmak, fırlamak'

< **pürt* 'yansıma'+***le-***

An.ağl.: ***pütle-*** (*DS.IX*, 3498); ***pürtlet-*** 'ses çıkartarak yemek'; ***pürtlet-*** 'kabartmak, şişirmek' (s. 3500)

pürttürme (hlk.) 'Haşlanmış yaş ve kuru sebze'→ **bört-**

pürtük 'Herhangi bir şeyin üzerindeki çıkıntı biçiminde küçük kabarcık'

< *pür+tük*

TT.:PÜRTÜK+(LÜ/LEN-/LEN-ME/LÜ)

An.ağl.: ***purtuk*** (*TMES*, 199)

Tü. > **Zaza.** *purtik* (*ZTS*, 267)

pürüz 'Bir şeyin düzgünlüğünü bozacak çıkıntı,gedik veya kusur'

< **pür+üz*

TT.:PÜRÜZ+alır/LEN/LENME/LÜ/SÜZ/SÜZLÜK)

An.ağl.:***pürüz***'kavga,döğüş çıkaran adam'; ***pürüzlük*** 'kavga, döğüş' (*DS.IX*, 3500)

püsen (hlk.) '1. Sis; 2.ince ince yağan kar'

< OT. ***pus*** 'sis, duman' (DLT)

An.ağl.:***pasan,pesen,peseŋü, pesin, pesini, piseni, pisenti, pisini, pöseğ, pösen, pürsek, püsenek,***

SanalBaba

püsengi,püsenti, püsövü, püvsen (*DS.IX*, 3501); ***püsen püsen, pisek pisek, pisem pisem, pisen pisen, pisenk pisenk, pisseŋ pisseŋ, pusen pusen, püsem püsem, püseng püseng*** 'ince ince, yavaş yavaş' (yağmur ve kar yağışı için)' (s. 3502)

PU(>a, e,i, ö, ü)**S**+*AN*
+*EM*
+*EN*
+*ENG*
+*ENİ*
+*ENK*
+*EŊÜ*
+*ENTİ/+ÖĞ*
+*ENEK/*
+*ENGİ*
+*İN/+İNİ*
+*ÖVÜ*
+*SEŊ*
PÜV+SEN < ***PÜS+VEN*** [/-sv-/ > /-vs-/ göçüşmesi]

püskül 'Saçak biçiminde iplik demeti'
< ****pü+s+kül***
TT.: PÜSKÜL+(LÜ/SÜZ)
An.ağl.: ***püsküllü*** 'yanık bez kokusu' (*DS.IX*, 3502)

Tü.> **Zaza**. *puskulı* (*ZTS*, 267)

püskür-['Ağzında bulunan bir sıvı veya toz durumundaki bir şeyi hızla savurtarak dışarı çıkartmak'
= ET. ****pükür-*** 'fışkırtmak, sıçratmak' (*EUTS*, 159) < ****pü+kür-***
~ OT. ***pürkür-*** (DLT)
< ****pü+s+ kür-***
< ****püs*** 'yansıma' [Krş. ****püf***]
+***kür-*** 'yansıma addan fiil yapan ek'

[veya:
< ****püskü-r-*** <****büskü-r-***]

TT.: PÜS+KÜR-(ME/TEÇ/T-/TME/TÜ/TÜL-/TÜLME/ÜK)
An.ağl.: ***püskürgeç, püskürkeç, püskürdek*** 'püskürteç' (*DS.IX*, 3502)

T. Tekin (*Mak.I*, 155): Turk. ***püskür-*** 'to blow out' < **** biski-r-***
{**-KırA**} eki için bk. T. Tekin, 'On the Structure of Altaic Echoic Verbs in {**-KırA-**}', *Makalaler I*, s.149-162.

püskürdek → **püskür-**
püskürgeç → **püskür-**
püskürteç → **püskür-**

püsnek (hlk.) 'Kuytu yer'
<ET. ***püs-*** 'gizlenmek, saklanmak' (*EUTS*, 159)
+ ***-enek*** 'fiilden ad yapan ek' [*gel-enek, gör-enek, sağ-anak, ol-anak* vb.]

püsürük (hlk.) 'Pısırık'
<ET. ***püs-***'gizlenmek, saklanmak' (*EUTS*, 159)+***-ür-ük***

püşürük (hlk.) 'Toprak damın yapımında kullanılan, temel kazılırken çıkarılan çamurumsu toprak' (*DAO*, 396)
< OT. ***pış-*** (DLT)+***-(ır-ık)***

[**/ı-/** ünlüleri dar yuvarlak **/-ü-/** olmuştur.]

pütle-[(hlk.) 'Ağaçlardaki tomurcuklar patlamak'
< ****püt*** 'yansıma'+***le-***
An.ağl.: ***pütletme*** 'küllü ateşte pişirilmiş pancar' (*DS.IX*, 3504)
→ **pürtle-**

pütül (hlk.) 'Sivilce'
< ****püt*** 'yansıma'+***ül***

pütür 'Küçük kabarcık, çıkıntı, pürüz, pürtük'
< ****püt*** 'yansıma'+***ür***
TT.: PÜTÜR+(LEN-/LENME/LÜ/SÜZ/SÜZLÜK)
An.ağl.: ***pütür, pütürek, pütürük*** 'pürüz, kabarcık, çıkıntı' (*DS. IX*, 3504); ***pütürlü*** 'pürüzlü'

SanalBaba

-R-

*-(I/U)***r-** < ET. *-(U)*r- : ET'deki – *(U)*r- ettirgenlik ekinin ünlü uyumuna göre biçimlenmiş türü olup, işlev bakımından **-Ar-** ekiyle görevdeştir:
aşır-, evir-, doğur- ..vb.

*+(I)***r-** Ad köklerinden 'yapma' bildiren fiiller türeten ek:
belir- < *belgü+r-*
delir- < *delü+r-* ..vb.

NOT: Yansıma seslerden fiil türeten **+KIr-** eki bu ekten farklıdır:
aksır- < **ās 'yansıma'+kır-*
anır- < **āŋ 'yansıma'+kır-*
böğür- < **bö:+kür-*
çağır- < **çā+kır-*
öğür- < **ö:+kür-*
tükür- < **tū̄(f)+kür-* ..vb.

+rA, bk. **+Arı-** [*+gArI*]
'Yön gösterme eki'
taşra <**taş* 'dış'*+arı*
< **taş+garu*
içre < **iç +eri* < **iç+gerü*

+rA- 'Ses yansımalı tek heceli köklerden , o sesi çıkarmaya dönüşen fiiller türeten ek:
gevre-, kükre-, kavra- vb.

SanalBaba

-S-

+s+ 'Türeme ses' → ***+(s)I***
ikisi < *iki+s+i*
böylesi < *böyle+s+i*

+/-sA- Addan ya da fiilden '*arzu etmek, istemek*' anlamında fiil türeten ek.

susa- < ***su+sa-*** < OT. **suw+sa-*
görse- < ***gör-se-*** < OT. **kör-se-*
OT.***ötse-*** 'öte geçmek istemek' < * *öt-* 'geçmek, bir şeye geçmek; delmek, boşalmak' *+-se-*

saban 'Tarlayı ekilir duruma getirmek için çift süren hayvanların koşulduğu demir uçlu tarım aracı'
= OT. ***saban~ sapan*** (DLT: *sapanla-* 'sapanla sürmek')
< OT. ***sap*** 'sıra' (DLT)+***an***
TT.: SABAN+(balığı/kemiği/kıran/LA- [TS'te yok])
~ saban 'yaz ekini' (TatK.)
saban 'tarla' (TatK., Kzk.)
saban ağaç 'saban' (TatK., Kzk.)
aka (akapuś) [< *aka* 'tarla'+ *puś* 'baş'] < Tü. *ek-* (~ Çuv. *ak-*) [Çuv. > Mac. *eke*]

Tü. > **Rus.** *saban* (*TDES*, 347-348)

sac 'Yassı demir çelik ürünü'
< OT. ***sāç*** (DLT) → **saç²**

Tü.> **Zaza.** *sac* (*ZTS*, 305)

sacayağı → sacayak
sacayak 'Üzerine tencere, tava gibi şeyler koymaya yarayan, ateş üzerine oturtulan, üç ayaklı çember veya üçgen biçiminde demir destek'
< ***sāc+ayak+ı*** [> **sacayağı**]
An.ağl.: ***sayacak, sācāk, saceş, saccak, sacırak, sacıyak, saçak, sağacak, sayıcak*** (*DS.X*, 3558)

SACA(>ı)Y(>c, r)AK
SĀCĀ[< *AYA*]**K**
SAÇA[*YA* = *ø*]**K**
SAĞACAK < *sacayak* [/ğ/ > /c/ göç.]
SAYI (< A)CAK < *sacayak*

saceş → sacayak
sacıcak → sacayak
sacırak → sacayak
sacıyak → sacayak

saç¹ 'Baş derisini kaplayan kıllar'
=ET.(KT,Uyg.), OT. ***saç*** (DLT)
DLT:***saç+la-n-,saç+la-ş-, saç +lıġ***
Çağ.: ***saç***
EAT: ***saç*** [چاس ~ چاص]
< ***saç***
TT.:SAÇ+(AK/AKLA-/AKLA-MA/AKLAN /AKLI/kıran/SIZ)

Tü. > **Kürt.** *saçbaġi* (*DAO*, 405)

~ saç (Az., Trkm.,Uyg., Ker.)
saçayuğ 'masallarda anlatılan hayalî bir yaratık' (Ker.)
saçburan 'kuaför' (Ker.)
saçpağ 'kadınların, saç örgülerine taktıkları altın veya gümüşten bir ziynet türü' (Ker.) (*Kr.TS*, 300)
såç (Özb.)
sas (Sag., Koyb., Hak.)
sac (Tob.)
säs (Bşk.)
şaş (Kzk., Şor., Nog., KKlp.)
çaç (Tar., Kırg., Uyg.)
çäç (TatK.)
yaç (Kzl.)
as (Yak.)
śüś (Çuv.)

s- ~ ś- ~ş- ~ ç- ~ y- ~ ø- [-a- ~ -ä- ~ -ü-] –ç ~ -s ~ -ś ~ -ş

saç² 'Tava; üzerinde ekmek, yufka gibi yiyecekler pişirilen aygıt'
= OT. ***sāç*** (DLT)
< * ***sāç*** → **sac**
~ sāç (Trkm.)

SanalBaba

sac (Ker./*KrTS*, 300)

Tü. > **Zaza.** *sac* (*ZTS*, 305); **KbRum.** *sáji*

saç-['Bir şeyi ortalığa dağıtmak'
= ET., OT. ***saç-*** (*EUTS*; DLT)

DLT: ***saçgak kişi, saçgır-, saçğur-, saçıl-, saçın-, saçındı neng, saçıt-, saçtur-***

TT.: SAÇ-(I/IK/ILIŞ/IL-/ILMA/INTI/IŞ/IŞTIR-/IŞTIRMA/MA/MALA-/MALAMA/MALIK)
~ saç- (Trkm.,Uyg.)
såç- (Özb.)
säs- (Bşk.)
şaş- (Kzk.)
çaç- (Kırg., Uyg.)
çäç- (TatK.)
säp- (Az.)

saçak[1] 'Kumaş kenarlarına dikilen süslü iplikten püskül'
< ***saç+ak*** [DLT'de: *saçgak* 'malını saçan, israf eden kişi']
TT.: SAÇAK+(bulut/kök/LAN-/LANMA/LI/LA-)

Tü.>**Ar.** (Lüb., Mıs.) *sacaḳ*; (Sur.) *sacak* [ص ile] (*ALTK*, 114)

~ saçag (Az.)
sasak (Bşk., TatK.)
säsäk (Bşk., TatK.)
seçek (Trkm.)
şaşak (Kzk.)

saçak[2] → **sacayak**

saçı '1. Gelinin başından saçılan çiçek, şeker, para gibi şeyler; 2. düğün armağanı'
< ***saç-ı*** [Fakat, DLT'te: *saçu* 'elbise ve mendil saçağı']

saçık '1. Saçılmış, serpilmiş; 2. açık saçık'
= OT. ***saçuk neng*** 'saçık, saçılmış nesne' (DLT)
< ***saç-(ı)k***

saçıl-['Saçmak işi yapılmak; dağılmak, yayılmak'
= ET. ***saçıl-*** ~ ***saçal-*** (*EUTS*, 192)
~ OT. ***saçıl-*** (DLT)
< ***saç-(ı)l-***
TT.: SAÇIL-(IŞ/ILMA/)

saçıntı 'Saçılıp dağılan şey, döküntü'
< ***saç-ın-tı***

saçış 'Saçmak işi veya biçimi'
< ***saç-(ı)ş*** 'fiilden ad yapan ek'
TT.: SAÇIŞ+(TIR-/TIRMA)

NOT: saçıştır- fiili TS'te yok.

saçkıran 'Saçları döken bir deri hastalığı'
< ***saç+kır-an***

saçlan-['Saçları çıkmak'
= OT. ***saçlan-*** (DLT)
< ***saç+la-n-***

NOT: saçlan- fiili TS'te yok.

saçlı 'Saçı olan'
= OT. ***saçlıġ*** (DLT)
< ***saç+lı***

saçma '1. Saçmak işi; 2.(mec.) yersiz, akla aykırı, tutarsız söz; 3. bir balık ağı; 4. küçük ve yuvarlak kurşun tanesi'
< ***saç-ma***
TT.: SAÇMA+(CI/LIK)
~ saçma (Ker./*KrTS*, 300)

Tü.> **Ar.** (Ir.) *sāçma* [ص ile] (*ALTK*, 114); **Laz.** *saçma* 'tor, bir tür ağ' (*LTS*, 312)

saçmala-['Anlamsız, gereksiz, tutarsız, saçma sapan sözler söylemek'
< ***saç-ma+la-***
TT.: SAÇMALA-(MA)

saçmalık 'Saçma konulan yer'
< ***saç-ma+lık***

saçsız 'Saçı olmayan'
< ***saç+sız***

saçtır-['Birisine saçmak işini yaptırmak'
= OT. ***saçtur-*** (DLT)
< ***saç-tır-*** 'ettirgenlik eki'
TT.: SAÇTIR-(T-) [TS'te yok.]

sadak 'Ok kılıfı, okluk'
< Moğ. (*KWb.*, 317) ***sağadaġ*** 'Bogen und Pfeile', 'Köcher'

SanalBaba

~ saġdak (Çağ.)
sadak (Çağ.)
sāġidak (Tar.)
saġadak ~ saġatak (SUyg.)
TS.II, 1239: < Tü.

sagu 'Ölü için söylenen ağıt'

Tü.> **Ar.** (Cez.) *sāġ* 'birinin ölmesi sbebiyle acı ve ıztırap sesleri çıkarmak' (ALTK, 114), *āġīcī*

sağ¹ 'Sol karşıtı'
< ***sāġ*** [ET., OT'de: *ong*]
TT.: SAĞ+(CI/CILIK/DIÇ/DIÇLIK)

sağ² '1. Sağlam, esen; 2. yaşamakta olan; diri'
= OT. ***saġ*** 'sağlık, esenlik' (DLT)
TT.: SAĞ+(salim/duyu/duyulu/görü/görülü/görüsüz/görüsüzlük/LIK/LIKLI/LIKSAL/LIKSIZ)

Tü. > **Ar.** (Ir., Mıs., Sud.) *sāġ* [ص ile] (*ALTK*, 114-115); **Kürt.** *sağ, sah* 'yaşayan kimse' (*KTS*, 304; *DAO*, 406); *sahelem, sahlem* 'sağlam, sıhhatli' (*FKT*, 89; *KTS*, 304); **Zaza.** *sax bıyayiş* 'sağlam olmak'; *saxey* 'sağlamlık'; *saxi* 'sağlamlık'; *sax kerdiş* 'sağlamlaştırmak'; *saxlem* 'sağlam, güvenilir'; *saxlemey* 'sağlamlık' (*ZTS*, 306)

~ sağ (Az.,Trkm., Ker.)
sav (Kzk.)
sau (TatK.)
häv (Bşk.)

S[>h]A(>ä)Ğ(> u, v)

= *tiri* (Kzk.)
tirüü (Kırg.)
tirik (Özb., Uyg.)
di:ri (Trkm.)

sağ³ 'Tatlı, iyi, temiz; katkısız'
=OT. ***saġ yaġ*** 'sade yağ' (DLT)
TT.: SAĞ+(yağ)

sağ-['Memeyi parmaklar arasında sıkarak sütünü arıtmak'
= ET. (KT., Uyg.), OT. ***saġ-*** (*EUTS*, 193; DLT)
< ***sag-***
TT.:SAĞ-(DIR-/DIRMA/MAL)
~ sağ- (Trkm., Uyg.)
såğ- (Özb.)
sav- (Kzk., TatK.)
sā- (Kırg.)
hav- (Bşk.)

S (> h)A(> å)Ğ (> v)-

sağaca (hlk.) 'Ekmek pişirilen sac'
< ***sa[ğa]c[a]*** → **sacayak**

sağacak → **sacayak**

sağal-['İyileşmek, düzelmek'
< ***sağ+al-***
~ sağalmağ (Ker./*KrTS*, 300)
sağaltmağ (ker.)

sağanak 'Birdenbire başlayan, genellikle kısa süren şiddetli yağmur'
< Moğ. (*KWb.*, 308) ***saġana*** 'die oberen Enden od. Spitzendes Zeltgitters'

TS.II, 1241: < Tü.

sağdıç 'Düğünde gelin veya güveye kılavuzluk eden kimse'
= OT. ***saġdıç*** 'dost, sağdıç' (DLT) [Fakat, ET'de ***saġdıç*** 'hesap' (< ****sa-*** 'saymak'+***-ġ+dıç***] (*EUTS*, 193); ***saġdıçlıġ*** 'mensup olmak, ilgili, ait'
< ***sağ+dıç*** < ***sağ+da eş***

[genellikle güveyin sağında yürüyen, düğün öncesinde ve esnasında güveye zifaf ve evlilik kurallarını öğreten kimse'; geline yardımcı olan kadına *yenge* denir.
ET'deki '*mensup olma, ilgili, ait*' anlamları da '*dost*' anlamını desteklemektedir.
Solduç biçimi de vardır.]

TT.: SAĞDIÇ+(LIK)

An.ağl.: ***sağdaç*** '1. Evlenen erke-

SanalBaba

ğin erkek kardeşi ya da yakın akrabası' ~ ***sādıç***; ***sağdıç beklemesi*** gerdek akşamı sağdıçtan alınan yemekli eğlence sözü';***sağdıç katı***'düğünde erkek evinden gönderilen içinde gelinlik,duvak,iç giysi bulunan bohça' (*DS.X*, 3513); ***saldıç*** 'dost, arkadaş' (s. 3523)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *sardūc* [ص ile] (*ALTK*, 115)

~ sağdış (Az.)
sağduc (Ker./*KrTS*, 301)
soldıc 'sağdıç' (Ker.)
saġtuç (Alt.)
= *şāyat yiğit* (Trkm.)
kiyäv yigiti (TatK.)
kiyäv üŋiri (Bşk.)
küyev joldas (Kzk.)
küyöö coldoş (Kırg.)
küyâcorä (Özb.)
kuyävcörö (Uyg.)

Räsänen, *V*: < ***Pers.*** **sāğ** 'recht'
YANLIŞTIR.

sağdır-['Sağmak işini yaptırmak; sağmasına sebep olmak'
= OT. ***saġtur-*** (DLT)
< *sağ-dır-* 'etttirgenlik eki'

sağı 'Küş gübresi'
< OT. ***sang*** (DLT)
An.ağl.: ***sangı*** 'kuş gübresi'; ***sanğ*** '1. kulak kiri; 2. diş kiri' (*DS.X*, 3537)
→ sanğ
Krş. OT. **kıġ** 'toprağı kabartmak için kullanılan gübre' (DLT)

sağıcı 'Sağım yapan kimse'
< *sağ-ıcı*

sağık (hlk.) 'Dalgın, saf'
<OT. ***saġ*** 'akıl, zeyreklik, anlayış' (DLT)

Tü. > **Kürt.** *sağık* (*DAO*, 407)

sağıl-['Sağmak işine konu olmak'
= OT. ***saġ-ıl-*** (DLT)
<*sağ-(ı)l-* 'dönüşlülük eki'
An.ağl.: ***sağıl-*** 'aşağıya doğru hızla akmak, akmak, kaymak' (*DS.X*, 3513); ***sağıl-*** 'iplik, kumaş vb. şeyler boşanmak, çözülmek'

sağılcak (hlk.) **→ sağlıcakla**
sağılı (hlk.) **→ sağmal**
sağılış 'Sağılmak işiveya biçimi'
< *sağ-(ı)l-ış*

sağım '1. Sağmak işi; 2. süt veren hayvan'
= OT. ***saġım*** 'sağış, sağım' (DLT: *bir saġım süt* 'bir sağışta sağılan süt')
< *sağ-(ı)m* 'fiilden ad yapan ek'
TT.: SAĞIM+(LI/LIK)

sağın[1] ***YT*** '(fel.) Doğruluk kuralına uygun olan'
< OT.***sa-*** 'saymak' (DLT)
+*-ğ+ın*
DLT: *sa-, sak-, san-, sana-* 'saymak'

sağın[2] (hlk.) **→ sağmal**
sağınır (hlk.) **→ sağmal**
sağınlı (hlk.) **→ sağmal**

sağır 'İşitme duygusundan yoksun, işitmeyen (kimse), kulağı duymayan'

[ET. ***saġır*** 'sürgün avında, hayvanların biriktikleri yer' (*Alt.Gr.* 332; *EUTS*, 193);
OT. ***saġır*** 'içerisine şarap konulan havana benzer kap' (DLT)]

< *sak* 'çok iyi duyan kulak' (*DS.X*, 3516)
+*ır* '? olumsuzluk yapan ek'
EskiKpç.: ***sağır, saŋır, saŋrav***
Çağ.: ***sagir***
İM: ***saġır*** 'testi' (Battal-Taymas, 57)
TT.: SAĞIR+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***sağır*** 'şarap'; ***sağır*** 'hasta'; ***sağır*** 'kalp, battal'; ***sağır ayı*** 'Ağustos ayı'; ***sağırkulak*** 'tarlalarda ekin arasında biten, yağrağı kavak yaprağına benzeyen bir tür ot'; ***sağırtlak → sakırga***; ***sağırt-***'ko-

SanalBaba

nuşurken birdenbire dalmak, durmak'; ***sağır toprak*** 'geç ısınan toprak' (*DS.X*, 3513); ***saŋrau*** 'sağır' (s. 3538)

~ sağır (Az.)
sagir (Trkm., Kür.)
sağriğu (Uyg.)
sār (Kumd.)

SAG(>ğ)+*I*(>*i*)*R*
+*RİĞU* [<+IR+ĞU]
SĀR [< ***SAAR*** < ***SAĠAR***]

saŋar /saŋar kulak/saŋar köz (Alt., Tel.)
saŋar (Kumd.)
saŋırav (Kzk.)
saŋğırau (TatK.)/sıŋar kullı 'çolak'/sıŋar küzli 'kör'

S[>H]**AD**+*AR*/+*IRAV*/+*ĞIRAU*
/S-/ >/H-/ (Başkurt)
/S- = ø (Yakut)

haŋğırau (Bşk.)
aŋar (Yak.)/aŋar ataxtax 'topal'
sıgar 'kör' (Koyb.)/sıgar közli
sıŋar (Tel., Kırg., TatK.)

SA	Ğ	IR
SA	Ŋ	AR
SA	-	AR
[> SĀR]		
[S- = ø] A	Ŋ	AR
[H(< *S*)A]	Ŋ	**ĞIR**au
SI	G	AR
SI	Ŋ	AR

= *kereŋ* (Kzk.)
gäräng (Özb.)
gereŋ (TatK.)
dülöy (Kırg.)
kär (Özb.)
ker (Trkm.)

Krş. Moğ. (*KWb.*, 329) ***soḳur*** 'kör'

~ sokkor (Oyr., Tel.)
soġır (Oyr.)
soġur (Soy.)
suḳır (TatK.)
sukkər (Çuv.)

NOT: Görüldüğü gibi Tü. **sağ** sözcüğü **sağır**'ın kökeni; **+ır** da addan olumsuz ad yapan ek olabilir. Çünkü, sözcüğün ET., OT., Türk dilleri, TT. ve Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan biçimlerinde 'olumsuzluk' anlamı vardır.

Bazı Türk dillerinde görülen ***SAD*** biçiminde de anlam aynıdır. Bu duruma göre **-ġ = -ŋ (= -ḳ)** değişimi ya da denkliği söz konusudur.

OT. **saġ** 'sağ, sağlam' > Kzk., Uyg. ***sav*** [**-ġ > -v** değişimi]; Bşk. ***hav*** [**s- > h-** değişimi]
saḳ 'işte uyanık ya da zeyrek olan' Krş. Kırg. *deni* ***sak***
sağır 'çerisine şarap konulan havana benzer söbü bir kap' = TT ağl. **sağır** 'şarap'
saġ = TT. ağl. **sağır** [<****saġ+ır*** 'kalp, battal]
saġ = Türk dilleri: **saŋ ~ sıġ ~sıŋ** sözcükleri üzerinde düşünmemiz gerekecektir.

Ayrıca, Moğolcadaki **sokur** 'kör' sözcüğünün **sok** hecesi de Türkçedeki **saġ ~ sak** sözcüğüne [***a ~ o***] çok benzemekte ve anlam olarak da uygun düşmektedir.

Belki de bunun çözümü Ana Altaycadadır.

***

Clauson (*ED*, 840-841): < ***sıŋar*** 'tek'

Eren (*TDES*, 348): ***sağır*** (< *saŋır* < *saŋar*) 'tek kulaklı; sağır' anlamına gelen saŋır kulaklı (< *saŋar kulaklı* < *saŋar kulaklıġ*)

Nişanyan (*SS*, 383): **sağır** = ***ET*** ? *saġır* kulağı işitmeyen (xıı) = ? *sıŋar* bir şeyin tek tarafı, tek gözlü (xı)

* Aslı belki 'tek kulaklı, tek kulağı işiten' anlamında *sıŋar kulak* deyiminden.

sağırlaş-['1. İşitemez duruma gelmek; 2. (tencere, soba vb. için) Güç ısınarak geç pişirmek; 3. boğuklaşmak, donuklaşmak'

< ***sağır+la-ş-***

sağlam 'Dayanıklı, kolay bozulmaz, yıkılmaz'

< ***sağ*** 'sağ, sağlam; iyi, temiz' (DLT)+***la-m***

TT.: SAĞLAM+(CA/CI/LA-/LAMA/LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMALIK)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *saġlam* [ص ile]

SanalBaba

(*ALTK*,115); **Zaza.** *saxlem* 'sağlam'; *saxlemey* 'sağlamlık' (*ZTS*, 396); **Kürt.** *sağ* (*DAO*, (406)

~ sağlam (Bşk., Uyg.)
sağlåm (Özb.)
sağdın (Trkm.)
sav (Kzk., TatK.)
hav (Bşk.)
deni sak (Kırg.)

S(> h)**A**(> å)**Ğ** (>ğ, k, v)+*LA-M*

= *isän* (Bşk., TatK.)
berk (Trkm.)

sağlan-['Sağlanmak işine konu olmak'
=ET. ***sağlan-*** 'uyanık olmak, dikkatli olmak,sağlamlaşmak' (*EUTS*, 193)
< ***sağ*** 'sağ, sağlam'+***la-n-***
TT.: SAĞLAN-(IŞ/MA)

sağlayıcı 'Sağlam niteliği olan, sağlayan'
< ***sağ+la-y-ıcı***

sağlıcakla (zf.) 'Sağlıkla, esenlikle'
< ***sağ*** 'iyiş, temiz, sağ'+***lık*** [*+lık'taki -k = ø*]+***cak ile***
An.ağl.: ***sağılcak*** 'sağlık' (*DS. X*, 3513)

sağlık 'Vücudun hasta olmaması durumu, vücut esenliği, esenlik, sıhhat'
< ***sağ+lık***
TT.: SAĞLIK+LI/SAL/SIZ)

Tü. > **Kürt.** *sahî* 'sağlık' (*KTS*, 304; *FKT*, 89)

~ sağlık (Trkm.)
såğlık (Özb.)
sağlik (Uyg.)
savlık (Kzk., TatK.)
havlık (Bşk.)
den sōluk (Kırg.)

S(>h)**A**(> å, ō)**Ğ**+*LI(>i ~U)K*

sağlır (hlk.) → **sağmal**

sağma 'Sağmak işi'
< ***sağ-ma***

sağmal 'Süt veren, sağılan, sağımlı'
[ET. ve OT'de ***sağmal*** yok]
= OT. **sağın** 'sağmal: *sağıl-, sağım, sağınlığ, sağın-,sağış-; saǧlık* 'dişi koyun; sağılan hayvan', *saǧlıklan-* 'sağmal sahibi olmak' (DLT)
~ sağmal (Az.)
såğın (Özb.)
sağınlık (Trkm.)
seğın (Uyg.)
savın (Kzk.)
savılatın (Kzk.)
savılğan (TatK.)
havılğan (Bşk.)

SA(> å, e)**Ğ**(> v)**IN**+*LIK*
S(>h)**AVIL**[< N]+*ATIN/ +ĞAN*

NOT: ET. ve OT'de **sağmal** sözcüğü yoktur. Onun yerine ***sağlık*** [< ***sağ-*** 'sağmak'+***-ıl-ık***] sözcüğü verilmiştir. ***Sağmal*** sözcüğü Moğolcadan alıntı olabilir.

Netekim, yukarıda örnekleri görüldüğü gibi, öteki Türk dillerindeki biçimler de ***sağın***'dan türetilmiştir.

< Moğ. ***saǧamal***
(Ramstedt, *KWb.*, 317)

Şçerbak (*İRLTJa*, 112): < ***Moğ.***
Clauson (*Studies*,203): ***Moğ.*** *-mal~-mel*
Nişanyan (*SS*, 382): ***sağmal*** YOK
Eren (*TDES*, 349): Yalnız Azerbaycan Türkçesindeki *sağmal* örneğini verir, görüş belirtmez. *–mal ~ -mel* eki üzerine şunları yazar: 'Ancak bu ekin Türkçede de geçtiğini görüyoruz. Ağızlarda *göçmel* 'bir yere sonradan gelen (kimse)' (*göç-+-mel*) olarak kullanılır. Özellikle Kırgızcada *-mal* (~ *-mel*) eki sıklıkla geçer*: bıçmal, bütömöl, kösömöl, közömöl, okumal, sınamal, tanımal, ulamal.*
O bakımdan Ramstedt'in açıklaması tartışmaya açıktır. Bu ek üzerine bilgi almak için bk. Tatarintsev: *Viljanie* 29.)
Eren, bunları yazmasına rağmen OT'deki **sağın** 'sağmal' ve türevlerinden bahsetmez.Ayrıca, ***göçmel*** örneğindeki *-mel* [< *-men*]'den değişmiş olabilir. Kırgızcadaki örneklere gelince, bu dil Moğolcadan en çok etkilenen Türk dillerinden biridir. Bunu da gözden ırak tutmamak gerekir.
Demek ki, OT'de görünen **sağın** ve Özbek, Türkmen, Kazak, Başkurt, Kazan Tatar ve Uygur Türkçelerinde yaşayan **s(>h)a(>å,**

SanalBaba

e)ğın[>l] biçimleri aynı kökten, **sağmal** (< Moğ. *sağamal*) başka bir köktendir.

Anadolu ağızlarındaki ***sağan, sağılı, sağın, sağınır, sağınlı, sağlır*** 'sağmal hayvan' biçimleri de OT'deki **sağın** ile aynıdır.

sağım 'süt sağma zamanı'
sağımsız 'zayıf ve cılız hayvan'
sağınnıh, sağınnık, sağın tası, sağnıç 'süt ya da yoğurt kabı'
sağancı 'inekçi; inek ve koyunları sağan kimse'
sağınsız 'doğurmamış, buzağısız inek'
sağıntı, sağaltı 'süt' (*DS.X*, 3512-3513) sözcükleri de OT'deki bu kökle ilgili olup, fonetik (ses) ve morfoloji (biçim) değişikliğine uğramış yaşayan örneklerdir.

sağrı 'Memeli hayvanlarda bel ile kuyruk arasındaki dolgun ve yuvarlakça bölüm'
[ET'de ***sağrı*** sözcüğü yok.]
= OT. ***saġrı*** 'deri, her şeyin derisi' (DLT: *yer saġrısı* 'yer-yüzü', *saġrıla-* 'kaba deriyi serleştirmek')
Eski Kıpçak: ***sağrı***
CC.: ***saġrı, savru*** (*KLS*, 158)
< *sağ̆ [< **säğ*] 'düz ve yüksekçe yer parçası' (*DS.X*, 3512)+ ***rı***

Tü. > **Fars.** *saġrī* [> Tibet. *sag-ri, sagsri* (Yule, Hobson-Jobson, 818)]; **İng.** *shagreen*; **Fr.** *chagrin*; **Alm.** *Chagrin* (*TDES*, 350)]

~ Moğ. (*KWb.*, 319) ***saġari*** 'Kruppe, Spiegelhaut, Haut an den Leuden'

An.ağl.: ***saġrı*** '1. toprak üstündeki küçük tepeler; 2.dağın tepesine yakın dik, yokuş yer; 3. hallaç yayının tahtası üstünde pamuk sarılmaması için kuzu derisinden yapılan yer; 4. işi sürüncemede bırakan kimse; 5. üstü ince deri ile kaplı sandık' (*DS.X*, 3515)

sanrı '1.iki omuz arası; 2. sağrı' (*DS.X*, 3538)

~ sağrı (Trkm.: *atıŋ sağrısı*)
sağri (Özb.)
sağra (Tar., Uyg.)
sağır (Şor)
savır (Nog.)
sawır (Kzk.)
sawırı (Nog.: *atıŋ sawırısı*)
sauru (TatK.)
sauru (Blk.)
sär (Tuva)
särı (Yak.: *köm särı* 'dicke, aber nichtfeste Stutenhaut') < Moğ.
sōru (Kırg.)
sürı (Tel.)

SAĞ[> **Ā/Ō/Ū**]**RI**(> a, i)
SAĞ(>w, v)**IR [-rı > -ır** göçüşmesi]
SAU[< **ğ**]**RI**(~U)
SAW(~ **V**)[< **Ġ**]**RI**
SĀ[< **AĞ**]**RI**
SŌ[< **AĞ**]**RI**
SŪ[< **AĞ**]**RI**

= *osa* (Bşk., TatK.)

~ Moğ. ***sāri*** 'cuir fait de la croupe d'un cheval, âne ou mulet'

Eren (*TDES*, 349-350): Görüş belirtmez.
Nişanyan (*SS*, 382): '**sağrı** = ***ET.*** *saġrı* tabaklanmamış kaba deri.'der, görüş belirtmez.

sağsu (hlk.) 'Temiz, tatlı su'
Krş. OT. ***saġ yaġ*** 'sade yağ' (DLT)
< OT. ***saġ*** 'iyi, temiz, halis'

sağu sağ-[(hlk.) 'Ölünün arkasından parayla tutulan kadın yüksek sesle ağlamak, ağıt söylemek'
< OT. ***saġ*** 'sağlık, esenlik'+***u***
saġ-
'? **sağlık, esenlik dilemek*'
[Krş. OT. ***saġu*** 'ölçek'; ***saġula-*** 'ölçeklemek'; ***saġur-*** 'su içmek, suyu içirmek, kurutmak' (DLT)]
TT.: SAGU+(CU/CULUK)
An.ağl.: ***sağıcı*** 'ağıtçı'(*DS.X*, 3513)

sak (hlk.) '1. Uyanık, gözü açık; 2. uykusu hafif'
= ET. ***saḳ*** 'özenli, dikkatli, itinalı' (*EUTS*, 194)
~ OT. ***saḳ*** (DLT)
< ET., OT. ****sa-*** 'saymak'+***k***
An.ağl.: ***sak, sayah, sayak, sok***

SanalBaba

'uyanık, tetikte; uykusu hafif kimse' (*DS.X,* 3516); ***sak*** 'çok iyi duyan kulak'; ***sak*** 'sessiz, sakin (insan için kullanılmaz)' (s. 3517)

~ sahav (Ker.)

+sAk '1. Addan '*istek*' bildiren fiil yapma eki ile, fiilden ad ve sıfat türeten **–k** ekinin kaynaşması ile oluşmuştur.'

< ***+sA-k*** (Z. Korkmaz, *TTG,* 61)

2. Krş. M. Erdal, *OTWF I,* 157, § 2. 93: ***+sOk*** : *taŋsok* 'hayret verici', *bağırsok* 'bağırsak'

Erdal'ın örneklerine ***karsak*** 'bir tür tilki', ***kurumsak, bağısak*** gibi örnekleri de ekleyebiliriz.

NOT: Korkmaz'ın verdiği ***dirsek*** örneği DLT'te ***tirsgek*** biçimindedir. Yani, OT'de ***tirsek*** biçimi yoktur: ***tirsgek*** '1. it dirseği, arpacık; 2. dirsek' (DLT)

-sAk 'Fiilden ad ve sıfat türeten ek' < ***sA-k*** < ****Ig+sA-k*** (*TTG,* § 161)

tut-sak, uy-sak 'bön, aptal', *tümsek* [< ***tüm-*** 'şişmek']

saka[1] 'Aşık oyununda elde kullanılan büyük aşık' (DS.)

[Krş. OT. ***saka*** 'dağ yamacı' (DLT)]

= Nog. Tü. ***saka*** 'seçme aşık' (*TDES,* 350); ***saka*** (Tel.)

< ET. ***sak*** 'özenli, dikkatli, itinalı' (*Alt. Gr.,* 332; *EUTS,* 194) ~ OT. ***sak*** 'işte uyanık ve zeyrek olan' (DLT)+***a***

saka[2] 'Güzel öttüğü için kafeste beslenen güzel bir kuş'

= TatK. ***saka*** (*TDES,* 350); CC. ***saka*** (*KLS,* 158)

< **** sak+a***

[**NOT**: **An.ağl.**'nda: ***saka*** '1.balık ağı; 2. erkek arı; 3. kadınların boyunlarına taktıkları süs altını; 4. ekilmeyen yerler; 5. iki kulplu su testisi' (*DS.X,*3517)

Bunlardan **saka**5, < Ar. *sakka* 'evlere, çeşmeden su taşımayı meslek edinmiş olan kimse' ile ilgili olabilir.]

sakağı 'Özellikle hayvanlarda görülen ve insanlara da bulaşan ölümcül bir hayvan hastalığı' [ET. ve OT'de yok.]

Çağ.: ***sakau***

CC.: ***sahav***

< Moğ. (*KWb.,* 308) ***sakağu*** 'Seschwür'

[***TS.II***,1245:<Tü. gösterilmiştir.]

An.ağl.: ***sakağı*** 'atın soğuk alması'; ***sakav, sahavu*** 'hayvan nezlesi' (*DS. X,* 3518); ***sakava*** 'grip hastalığı'

[Fakat, ***sakağu, sakağul, sakağo*** 'çalıdan yapılmış süpürge'; ***sakağı/sakak*** 'boyunduruğun altında bulunan ağaç' (*DS.X,* 3517)] → **sakalduruk**

Tü. > **Srp.** *sakàgija* (Skok: *EtRj* 3:190)

~ sakav (Trkm.)

sakağı (SUyg.)

sakau (TatK., Kzk.)

sakō ' 1. kabakulak;2. taylarda görülen bir hastalık' (Kırg.)

saġau (TatK., Tob.)

saġıa (Yak.)

soğuo (Yak.)

sobuo 'hayvanların boğazında çıkan ur' (Yak.)

[**NOT**: Yakutçada **s-** düşmemiştir.]

sakak 'Çene altı'

= OT. ***sakak*** 'çene' (DLT)

Eski Kıpç.: ***sagak***

< **** sakā-k*** (Clauson)

An.ağl.: ***sakak, sakağı*** 'boyunğun altında bulunan ağaç' (*DS.X,* 3517)

SanalBaba

Krş. ***sakandırak, sakandırık, sakıntılık*** 'şapka ya da başlığın çene altından bağlanan ip'; ***sasakındırak, kındırık*** 'öküz ya da manda başlığının çene altına gelen bölümüne konan dişli demir' (s. 3518)

[**NOT**: ***sakak*** ile aynı anlamı paylaşan **sakan/sakın**+*DIRAK/+DIRIK/+TILIK* ve **sakağı** [< ***sakak+ı***] sözcüklerinin aynı kökten gelmiş olmaları mümkündür. Çünkü, hepsi de *'çene altına bağlanan/gelen ip veya ağaç'* anlamındadır.]

~saġak 'solungaç' (Blk., Nog.)
saġak 'çene altı' (Kzk.)
saġak '1. çene altı; 2. (hayvanlarda) döş bağı; 3. küpeleri birbirine bağlayan gümüş zincir; 4.başlığın çene altından bağlanan bağı' (Kırg.)
sakak 'çene, çene kayışı, başlıkta çene altından geçirilerek bağlanan bağ' (Trkm.)

Krş. ***sanırga*** 'dizginin at çenesinin altına gelen kısmı' (Tel./*TAS,* 95) < ***sanıt*** 'çene'+***ırga***

Brockelmann (*OGM,* 64. §d): **sakak, sakal**'dan ayrılamaz, der.
Clauson (*ED*, 807-808): bu görüşü kabul eder. [**sakak** < ****sakā-***]
Ramstedt (*KWb.*, 308): < ***Moğ. saġaġ*** 'die langen Haare hinter dem Pferdehuf od. Unter dem Unterkiefer (des Pferdes)'
Räsänen (*V* 396): < ***Moğ. saġaġ*** **(Ramstedt'in görüşünü benimser)**
Eren (*TDES*, 350): Yukarıdaki bilgileri verir, hiç bir görüş belirtmez.

sakal 'Yetişkin erkeklerde yanak ve çenede çıkan kılların tümü'
= OT. ***saḳal*** (DLT)
< **sakā-l*
TT.:SAKAL+(LAN-/LANMA/LI/SIZ)
An.ağl.: ***sakgal*** (*DS.X*, 3519), ***sokal*** (s. 3657); ***sakal*** 'tütün kamışlarına iki üç yerden bağlanan ip' (s. 3517); ***sakalaçarpan, sakalısarkan*** 'hamur ile mercimek karıştırılarak yapılan yemek'; ***sakalasarkan*** 'hamurdan kesme makarna'; ***sakalçürüten*** 'bir tür sulu şeftali'; ***sakaldöken*** 'keten helvası'; ***sakalıslıyan*** 'çok tatlı bir tür sulu armut'; ***sakalkapan*** 'işlek yer, dört yol ağzı'; ***sakalotu*** 'dereotu'; ***sakal sürüş-*** 'öpüşmek'

Eski birTürk dili > **Mac.** *szakál* (*TDES*, 351);
Tü. ***sakallı*** > **Ar.** (Lib.) *sakali* [ص ile] (*ALTK,* 115)

~ sagal (Oyr., Tel.)
saġġal (Az.)
sakal (Kzk., Kırg., TatK., Trkm., Uyg., Blk., Nog.)
sakġal (Trkm.)
sâkâl (Özb.)
saḳḳil (Hlç.) < ***saḳ+ḳil*** 'kıl' (Doerfer, *OLZ* 1971, 9/10)
sāl (Oyr.)
sal (Soy.)
seḳḳel (Ker./*KrTS*, 301)
suxal, suGal (Çuv.)
hakal (Bşk.)

S(>h)A(>å,e,u)K(>ġ/[ġġ/kġ/ḳḳ/],x)A(>e, i)L

saġalak 'Moos' < Moğ.
= Moğ. (*KWb.*, 308) ***saḳal*** 'Bart'

Clauson (*ED*, 807-808): **sakal** ile **sakak** arasındaki yakınlık üzerinde durmuştur.
Ligeti (*TörK* 230): **-l** ekiyle yapılmış bir türev olarak değerlendirmiştir.

sakalduruk 'Baş giysilerinde çene bağı'
= OT. ***sakalduruk*** (DLT)
< *sakal+duruk*
An.ağl.:***sakandırak, sakandırık, sakındırak, sakındırık*** → **sakak**
~ saġaldrık (Kzk., Kür.)
saġaltrık (Tob.)

sakandırak (hlk.) → **sakalduruk**
< *sakal* [>*sakan*]+***duruk***

SanalBaba

[/-l-/ > /-n-/; /-u- > /-ı-/, /a-/ olmuştur.]

sakar[1] 'Bazı hayvanların, özellikle atların alınlarında bulunan beyaz leke, küçük akıtma'

< ***saka*** 'dağ yamacı'+***r***

An.ağl.: ***sakar*** 'ağzı, gözü, burnu kara kuzu'(*DS.X,* 3518); ***sakar*** 'ince söğüt dallarından örülmüş büyük saman sepeti'; ***sakarca*** '1. çiğdem; 2. bir tür yaban ördeği' [< *sakar+ca*]; 2. bir tür yaban ördeği'; ***sakarmeke*** 'gagası ve ayakları sarı, sekerek yürüyen bir tür yaban ördeği'; ***sakarcık*** 'deniz dalgası'; ***sakarı*** 'sis, duman'; ***sakarık*** 'topraktan yeni çıkan ekin'

(*DS.X*, 3518)

sakar[2] 'Sık sık küçük, önemsiz kazalar yapan kimse'

< ****sak*** 'sessiz, sakin'+***(a)r*** 'olumsuzluk anlamı verem ek (?)'

An.ağl.: ***sakar teper*** 'patavatsız, pot kıran' (*DS.X*, 3518); ***sakarla-*** 'sıkıştırmak'

~ [***sakar*** sözcüğü YOK]

= *salpı etek* (Kzk.)
oŋaysız (Trkm.)
äpsiz (Uyg.)
epsiz (Kzk.)
ibätäyhiz (Bşk.)
sılbır (Kzk.)
oldokson (Kırg.)
ukuvsiz (Özb.)
çemesiz (Trkm.)

Eren (*TDES*, 351): **sakar**[1/2] YOK

sakça (hlk.) 'Alakarga; kara karga; saksağan'

< ****sak+ça***

sak dur-[(hlk.) 'Uyanık durmak, tetikte durmak'

→ **sak**

sakgal → **sakal**

sakıda- → **sakırda-**

sakın-['Herhangi bir korku veya düşünce ile bir şeyi yapmaktan uzak durmak'

= ET. ***sakın-*** 'düşünmek: *sakınsar men* 'düşünsem'~ ***sakan-*** (*EUTS*, 194); ***sak*** 'özenli, dikkatli, itinalı' (Uyg.Br.) ***sāķin-, sākim-***

~ OT. ***sakın-*** 'sakınmak, sanmak, düşünmek' (DLT)

< OT.****sak*** 'işte uyanık ve zeyrek olmak'[< ****sa-*** 'saymak, sanmak, düşünmek, arzu etmek' +***k***]+***(ı)n-*** 'dönüşlülük eki'

CC.: ***sağın-*** 'düşünmek' (*KLS*, 159)

TT.: SAKIN-(CA/CALI/CASIZ/GAN/GANLIK/IŞ/MA/TI/TILI/TISIZ)

Bang (*NegVerb*, 118): < **sāķ-**
Doerfer (*TMEN*, no. 1217)
Eren (*TDES*, 351): YOK
T. Tekin: **sākın-** 'düşünmek'

sakınca 'Çekinilmesi, dikkatli olunması gereken, mahzur'

= ET. (Uyg.) ***S'XYNC, S'QYNC*** 'düşünce' (*İKPÖ*, 205); ***sakınç*** 'fikir, düşünce,niyet, tasavvur' (*EUTS*, 194: *sakınçlığ* 'düşünceli'; *sakış* 'düşünce, madde, endişe'; *sakışsız* 'düşüncesiz'

= OT. ***sakınç*** 'sakınılacak şey' (DLT)

CC.: ***sakınç*** 'düşünce' (*KLS*, 158); ***sağındır-, sağındırı-*** 'hatırlamak'; ***sağışa-*** 'niyet etmek'; ***sağışla-*** 'düşünmek'

< ****sāk+(ı)nç*** 'düşünce'+***a***

TT.: SAKINCA+(LI/SIZ)

sakındırık (hlk.) → **sakalduruk**

sakırda-[(hlk.) 'Korkudan veya soğuktan titremek'

< ****sā*** 'yansıma'+***kır-da-***

An.ağl.: ***sakıda-, sakırda-, sakıra-, sakırı-, sakır sakır titre-, sakra-, sakrı-*** (*DS.X*, 3519)

sakırdaş-[(hlk.) 'Konuşmak, çene çalmak'

< ***sā*** 'yansıma'+***kır-da-ş-***

SanalBaba

sakırga (hlk.) 'Kene'
= OT. ***saḳırḳu*** 'kene' (DLT)
< ET. ***sakı-*** 'beslemek' (*EUTS*, 94)+-***r*** 'elbiseye bulaşan meyve suyu veya hurma pekmezi gibi şeyler'(DLT)+***ḳu***
Eski Kıpç.: ***ḳasırtḳa***
Çağ.: ***sağırtḳa***
AH.: ***saḳurġa***
Osm.: ***saḳırġa***

[**NOT**: ***kene***, insan ve hayvanların derisine küçük başını sokup kanlarını emerek beslenir. Kenenin başı derinin altında olduğu için kan emmiş gövdesi DLT'te tarif edilen biçimde olur. Bu yüzden ***sakırḳu*** adı verilmiş olmalıdır.]

An.ağl.: ***sağırtlak, sağra, sakırga, sakırğa, sakırtlak*** (*DS.X*, 3519);
sakırga 'uçuk'; ***sakırga ol-*** 'dadanmak, can sıkıcı davranışlarda bulunmak'; ***sakırğa, sakırga*** 'hamam böceği' (s. 3519)

SAKI-R+*G(>ğ)A*
+[***T***=türeme ünsüz]+*LAK*
SAĞRA [*sakırga*>**sağır* >*sağra*]

Tü.> **Srp.** *sakrga* (*TE* 150)

~ sakırtka (Trkm.)
saġartxı (Hak.)
sartga (Şor.) [ˈsa(*kı=ø*)rtga]
sārgı (Tuv.) [sa(kı=ø)rgı (< *a*)]
(<**saġı+ḳu, saḳır+t+ku*
<**saġır², saḳır²* 'sticky' (*Mak.I*, 122)

SAK(>ġ)I(>a)R[+*T*]+K(>x)A(>ı)

kasartgı (Kum.) [s- > -k- göçüşmesi ile]
kaśartkı (Nog.)
= *sald'i* 'sakırga' (Tel./*TAS*, 94)

sakırga ol-[(hlk.) → **sakırga**

sakız 'Sakız ağacının kabuğundan sızan, çiğnendiğinde yumuşayan, hoş kokulu beyaz renkli reçine'
= OT. ***saḳız, saġız, saḳır*** (DLT)
[***-z***/ ~ /***-r***/ denkliğine örnektir.]
< ****sakı-*** 'beslemek'+***z***
[**saġız, saḳız* < **saġır², saḳır²* (T. Tekin, *Mak.I*, 122)]
Osm.: ***saḳız***
TT.:SAKIZ+(ağacı/kabağı/LAŞ-/LAŞMA/LI)
An.ağl.: ***sakız*** 'pekmezden yapılan katı bulama tatlısı'; ***sakız*** 'çam ağacı' (*DS.X*, 3519)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *sāḳiz* (*ALTK*, 115);**Laz.** *sak'k'izi* (*LTS*, 312)

~ sakız (Osm., Krm., Kum.)
saġız (Kzk., Kırg., TatK.)
saġıs (Tob.)
saġġız (Az.)
saḳġıç (Trkm.)
sanıs '1. sakız, ağaç sakızı; 2. katran; 3. kükürt' (Oyr., Tel.)
sās (Hak.)
seğız (Uyg.)
säkıç (Özb.) [> Fars. *saqīç* (Doerfer, *TMEN* 1249, 1253; *TLT*, 238)];
(> Güney Kırg. *çakıç*)
hağız (Bşk.)
[**s- > h-** olmuştur.]
yas (Yak.)
[**s- > y-** olmuştur.]
~ ıas
soxăr, suГăr (Çuv.)
[**-z > -r** olmuştur.] < **saḳır²*

S(>h,y,ç)A(>e,ä, o/u)
K(>ğ/ġġ/ḳġ/ŋ)I-
Z(>ç, r, *s*)
Krş. **sakırga** < ****saḳır²***

= *çayır* > *şayır* 'reçine' (çağdaş Türk dillerinde.)
çuk 'reçine' (Şor., Sag.)

sakızdırık (hlk.) 'Çitlembik; fıstık tadında bir tür sakız ağacı'
< ***sakız+dırık***
An.ağl.: ***sakızlık*** (*DS.X*, 3519)

sakızlık → **sakızdırık**

sakızotu (hlk.) 'Büyük ve tüylü yapraklı,

SanalBaba

kökünden sakız alınan bir bitki'

< ***sakız+ot+u***

sakızözü (hlk.) 'Böğürtlen'

< ***sakız+öz+ü***

sakla-['Elinde bulundurmak, tutmak'

= ET. ***sakla-(n-)*** (*EUTS*, 194)

~ OT. ***sakla-*** 'korumak, saklamak' (DLT)

< ET. ***sak*** 'özenli, dikkatli' [< ****sa-*** 'saymak'+-***k*** 'dikkat, dikkatli']+***la-*** 'dikkat etmek'

TT.: SAKLA- (MA/MBAÇ/N-/NIL- /NILMA/NIŞ/NTI/T-/TMA/YIŞ)

An.ağl.:***saklama*** 'dolap'; ***sakla-*** 'beklemek';***saklangıçlı*** 'tutumlu';***saklangıç oyunu ,sahlanpertik*** 'saklambaç' (*DS.X*, 3520)

~ sakli- (Uyg.)

= *gizlät-* (Az.)
gizle- (Trkm.)
yäşir- (Bşk., Özb., TatK.)
yaşır- (Trkm.)
caşır- (Kırg.)
jasır- (Kzk.)
kaçır- (TatK.)
kat- (Kırg.)
tığ- (Kzk.)

Eren (*TDES*, 351): YOK

saklambaç 'Oyunculardan birinin ebe olması ve saklanan arkadaşlarını bulması temeline dayanan bir çocuk oyunu'

< ***sak+la-n-baç***

An.ağl.: ***saklangıç*** (*DS.X*, 3520)

=MA. ***puslanç***

[*******pus-* 'saklanmak' *-la-n-ç*]

= *gizlänpac* (Az.)
gizlenpeçek (Trkm.)
bekinmäçâk (Özb.)
caşınmak (Kırg.)
jasırınbak (Kzk.)
tığılmak (Kzk.)

Eren (*TDES*, 351): YOK

saklan-['Kendini saklamak'

= ET. ***saklan-*** 'sakınmak, sakanmak ' (*EUTS*, 194)

CC.: ***saklan-*** (KLS, 159)

< ****sak+la-n-*** 'dönüşlülük eki'

saklı 'Saklanmış olan; elde tutan, mahfuz; başkalarından gizlenen, gizli tutulan'

< ET. ***saḳ*** 'özenli, dikkatli' (*Alt.Gr.*, 332; *EUTS*, 194)+***lı***

~ OT. ***sak*** (DLT)

= *gizli* (Az.)
gizlenen (Trkm.)
yaşırılan (Trkm.)
yäşirilgän (Bşk.)
yäşirin (Özb.)
jasırındı (Kzk.)
yoşurun (Uyg.)
kaçırılğan (TatK.)
kasırılğan (Bşk.)
tığuvlı (Kzk.)
katılğan (Kırg.)

Eren (*TDES*, 351): YOK

saklık 'Uyanıklık'

< ***sak+lık***

saksağan 'Kargagillerden, karnı beyaz, kanatları ve kuyruğu kül rengi, diğer yerleri parlak, kara, uzun kuyruklu ve seke seke yürüyen bir kuş'

= Proto Türk.: ***sagisgan*** (*EDAL*, 1202)

= ET., OT., eski Kıp. ***sağızġan*** (*EUTS*, 193; DLT)

< ****sa+ġız-***[~ ***?ġır***]+***ġan***

[**-ġan** eki, fiilden ad yapar: *çağırgan, bağırgan, osurgan* ..vb. Bu ek genellikle **/-r/** ile sözcüklere gelmektedir.]

Çağ., Osm.: ***saksağan***

An.ağl.: ***saksağanbeyni*** 'yoğurt ve pekmez karıştırılarak yapılan yiyecek' (*DS.X*, 3520); ***sasak*** (s.3549) < ***sa**[*k=ø*]**sa** (< **k**)**ğ**[*an=ø*]

~ sakızkan (SUyg.)
sağızkan (Uyg.)
sağsağan (AZ.)

SanalBaba

saġizġan (Kırg.)
saķan (Gag.)
saķsān (Gag.)
saķasķan/saķasGan (Trkm.)
saķiskan (SUyg.)
saŋiskan (Oyr., Tel.)
sabusġan (Kmk.)
saushan (Kmk.)
sauskan (Kzk.,TatK.)
saviskan (Kzk., Nog.)
sawiskan (KKlp.)
savusġan (Kum.)
sayıskan /sayiskan/saviskan (TatK.)
seġizġan (Uyg.)
saġsaġan (Az.)
sāksan (Soy.)
sāskan (Tuva)
sāshan /sashan (Hak.)
hayiskan (Bşk.)
sixsiġan (Sal.)
zāğızgån/zaġizġän (Özb.)

SA	vıs	*ķan* (Kzk.)
	wıs	*ķan* (KKlp.)
	ġis	*ķan* (Şor)
	ġiz	*ġan* (OT., Kıpç.)
	ķsa	*ġan* (OT)
	ġsa	*ġan* (Az.)
	kas	*gan* (Trkm.)
	ķis	*ķan* (SUyg.)
	ķiz	*ġan* (OT)
	ŋis	*ķan* (Oyr.)
	bus	*ġan* (Kmk.)
	as	*ķan* (Sag.)
	us	*ķan* (Kzk.,TatK.)
	-	*han* (Kum.)
	vis	*ķan* (Kzk.)
	vus	*ķan* (Krm)
	s	*han* (Hak.)
	(ā)*s*	*ķan* (Tuva)
	-	*ķan* (Gag.)
>		
SE	ġiz	*ġan* (Uyg.)
ZÄ	ġız	*ġån/ġän* (Özb.)
HA	yıs	*ķan* (Bşk.)

S(>z, h)A(>e, ä)+
G(>v, y)IZ(~ğıs~ğız ~ŋıs~kız~vıs~wıs~as~us)
+G(~K)A(>å)N

SAK(>ğ)SAĞAN
SĀKSAN [< SAGISKAN >
sāskan > sāksan
(göçüşme ile)]

= Moğ. (*KWb.*, 354) ***siġazaġai;***
(*EDAL*, 1202) ***siġaġigayi***
~ Tumg. ****saksa (ki)***
~ Jap. ****kasasaki***

Ramstedt (*NyK* 42: 237); *KWb.*, 354): ***sağızgan*** ~ Moğ. ***siġajaġay***
Brockelmann (*UJb* 8:261): < ***sağırgan*** 'doğal bir ses'; (*OGM* 53. §): **-ġan** eki ile yalımış türev.
Dimitriev (*DAN* 13, 1926: 68): **-ġan** eki ile yapılmış örnek.
Eren (*TDES*, 352): < ? [Yukarıdaki bilgileri verir ama hiçbir öneride bulunmaz.]

saksı 'Pişmiş topraktan yapılan, içine toprak konularak çiçek yetiştirilmekte yararlanılan kap'
< OT. ***sasık*** 'saksı' (DLT)
[**/sk/ ~ /ks/** göçüşmesi ile]
TT.: SAKSI+(güzeli/LIK)
An.ağl.: ***saksı*** '1.içine köpek yiyeceği konulan kar; 2. ateş ya da çöp küreği' (*DS.X*, 3520)

sak yat-[(hlk.) 'Bir nedenle tetikte yatmak, uyuklamak'
< ET., OT. ***sak*** 'uyanık'
[< ****sa-k***] → **sak**

sal 'Direklerin birbirine bağlanması ile yapılmış deniz va nehir aracı'
= OT. sal (DLT)
< ****sāl***
TT.: SAL+(CI/LIK)
An.ağl.: ***sal, sala, salaca, salacak, salağacı, salı*** (*DS.X*, 3520-3521);
sal 'üzüm ezmeye yarayan büyük tekne' (s. 3521)

Tü. > **KbRum.** *sali*
~ sāl (Trkm.)
sal (Az., Kzk., Kırg., TatK., Uyg., Alt., Tel.,Şor,Tuv.)
sål (Özb.)

SanalBaba

hal (Bşk.)
āl (Yak.) [s- =ø olmuş]
sulă (Çuv.)

S(> h, /=ø/)Ā(>a, å)L
[S=ø]ĀL
SU(<A)L+Ǻ [Krş. An.ağl. *sala, sala(+ca/+cak), salı*]

sal-['Bırakmak, koyuvermek'
= ET. (KT,Uyg.),OT. ***sal-*** (DLT)
< *sā-l-
TT.:SAL- (DIR-/ GAN/ DIR-GANLAŞ- / GANLIK / DIRI/ DIRICI/DIRIŞ/ DIRMA / DIR-MAZLIK/GI/GILA-/GILAMA/ GILAYIŞ/GIN/GINCI/GINLAŞ-/IN-/INCAK/INCAKLI/LINCA-KSIZ/INIŞ/INMA/INTI/INTI-LI/IVER-/IVERME/IVERİL-/IVERİLME)
An.ağl.: ***salgı*** 'havaneli, tokmak'; ***salgı*** 'yelpaze'; ***salgıncı*** 'tahsildar'***salgır*** 'akarsu'; ***salın-*** 'yola çıkmak; korunmak'; ***salıngaç,sallangaç*** 'salıncak'; ***salıntı*** 'bir işin uzayıp gitmesi' (*DS.X*, 3525-3526)

Tü. > **Zaza.** *salme* 'başıboş gezme, başıboş bırakma, salma'; *salmew geyrayiş* 'başıboş dolaşmak'; *salmeki* 'salarak'; *salmeki geyrayiş* 'başıboş salmak'; *salme verra dayiş* 'başıboş salmak' (*ZTS*, 305)

= *burahmag* (Az.)
ḳoyib yübårmaḳ (Özb.)
ġoybermek (Trkm.)
ḳoyuvätmäk (Uyg.)
koyaberüv (Kzk.)
koyoberū (Kırg.)
boşatmak (Trkm., Uyg.)

sala[1] (hlk.) 'Sırayla ekimde köyce ekime ayrılan yer'
<*sal-* 'bırakmak, koyuvermek'
+- *a*
An.ağl.: ***salan, salaŋ*** (*DS.X*, 3521)

sala[2] (hlk.) 'Evlerin önündeki balkon gibi üstü açık çıkmalar'
< *sal-a*

sala[3] (hlk.) 'Koyun ve keçilerde görülen bir çeşit hastalık'
< *sal-a* [***-a = -gın***]

salacak (hlk.) '1. Değirmen suyunuu boşa akıtmak için oyuğun önüne açılan hendek'
< *sal-acak* 'fiilden kalıcı ad yapan gelecek zaman eki' [***Bakacak, Salacak*** 'yer adları' ..vb gibi.]

salaç (hlk.) '1. Çardak; 2. sazdan yapılan kulübe'
< *sal* 'tarladan sap taşımak için ağaç dallarından örülmüş araba çiti; hayvan ya da saban vb. araçları yağmur ve güneşten korumak için tahtadan yapılan çatı'**+*(a)ç*** 'küçültme eki' [**+(a)ç** eki için krş.: *ana+ç, baba+ç, ata+ç, kır+aç* ..vb.]

Tü.> **Mac.** *szállás* [***TS.II***, 1249'da ***salaş*** < Mac. olarak verilen bu sözcük Türkçeden Macarcaya geçmiş olmalıdır. TT. *salaş* =An.ağl. *salaç* **/-s/ > /-ç/** değişmesi; ***salaş*** '1. dört direkle kurularak üstü saz ya da yaprakla örtülmüş gölgelik yer; 2. tahta ve ağaç dallarından yapılan kulübe' (*DS.X*, 3522)]

Eren (*TDES*, 352): YOK

salak 'Giyiniş ve davranışlarından akılsız olduğu anlaşılan'
= ET. ***salıġ*** 'kaba, pis, salak' (*EUTS*, 195)
< **sal* 'legen, setzen' (Räsänan, *V* 398)+***(a)k***
TT.: SALAK+(ÇA/LAŞ-/LAŞ-MA/LIK)
An.ağl.: ***salak*** '1. olmamış küçük kavun; 2. büyüyememiş fakat zamanından önce olmuş küçük karpuz; 3. düşkün; 4. saldırgan, atılgan' (*DS.X*, 3522) [Farklı 12 anlamı daha vardır.]; Krş. ***sala-***

SanalBaba

vı 'şaka'; ***salavu*** 'düşünmeden söz söyleyen' (s. 3523); ***salık*** 'salak' (s. 3524); ***salıklaş-*** 'aptallaşmak' (s.3525)
~ Öteki Türk dillerinde ***salak*** sözcüğü yok. (bk. *TLKS*)
= *saraŋ* (Uyg.)
santıy (TatK.)
aŋra (Bşk.)
aŋğıra (TatK.)
äŋgi (Kzk.)
yeŋikelle (Trkm.)
yülär (TatK.)
Eren (*TDES*, 352): YOK

salakla-[(hlk.) 'Bir şeyi gelişigüzel fırlatmak, atmak'
< ****sal+(a)k+la-***
An.ağl.: ***salaklama at-*** (*DS.X*, 3522)

salaş → salaç

salbaş (hlk.) 'Serseri'
< ***sal+baş*** [Krş. **salak**]

salcaklan (hlk.) → **sağlıcakla**
< ***sa***[*ğ=ø*]+lı[*k=ø*]+***cak il-e+n***

saldıç (hlk.) 'Dost, arkadaş'
→ **sağdıç**

saldır-['Hücum etmek'
= ET. ***saldır-*** 'sunmak, takdim etmek' (*EUTS*, 194)
< ***sal-dır-***
TT.:SALDIR-(GAN/GAN-LAŞ-/GANLAŞMA/GAN-LIK/ICI/IŞ/MA/MAZLIK)
~ Öteki Türk dillerinde YOK.

saldırma (hlk.) 'Kadınların şakaklarına sarkıttıkları süs altını'
< ***sal-dır-ma***

salgı[1] 'Hücrelerin veya vücuttaki bezlerin kandan ayırıp oluşturdukları ve yeniden kana, başka organa veya dışarıya saldıkları sıvı madde'
< ***sal-gı***
TT.:SALGI+(LA-/LAMA /LA-YIŞ)

salgı[2] (hlk.) 'Vergi'
= ET. ***salığ*** 'vergi türü' (*EUTS*, 195)
< ***sal-gı***
An.ağl.: ***salgın, salgu, salkı*** (*DS.X*, 3523)
~ salık 'vergi' (Kzk., Kırg.)
sålık (Özb.)
selık (Uyg.)
salım (TatK.)
salğıt (Trkm.)
haloğ (Bşk.)

SAL-*G(>k)I(>u)/-GIN*

salgı[3] (hlk.) 'Havaneli, tokmak'
< ***sal-*** '*vurmak, *döğmek'
+-gı
An.ağl.: ***salku*** (*DS.X*, 3524); ***salgu*** hallaç tokmağı'

salgı[4] (hlk.) 'Haber, bilgi'
< ***sal-*** '*göndermek'***+-gı***
An.ağl.: ***salık, salgı, salığ*** (*DS.X*, 3524)

salgı[5] (hlk.) 'Yelpaze'
< ***sal-*** '*sallamak'+***-gı***

salgı[6] (hlk.) → **salıncak**

salgın[1] 'Kısa zamanda çevredeki insan, hayvan ya da bitkilerin büyük bir bölümüne bulaşan hastalık'
< ***sal-gın***
~ Öteki Türk dillerinde YOK.

salgın[2] (hlk.) 'Vergi' → **salgı**[2]

salgıncı 'Vergi toplayan' → **salgı**[2]
An.ağl.: ***salgıncı, salguncu*** (*DS.X*, 3524)
~ salıkçı (Kırg.)
sålıkçi (Özb.)
salık jıynavşı (Kzk.)
salğıt yığnaycı (Trkm.)
selık jıkkuçi (Uyg.)
salık cıjnooçū (Kırg.)

salgu (hlk.) → **salgı**[3]

salı[1] 'Salı günü'
< ***sal-ı***

salı[2] (hlk.) 'Bir yıl ekilip, bir yıl dinlendirilen tarla'
<***sal-***'*bırakmak, *dinlendirmek'***+-ı**

salı[3] (hlk.) 'Yön, taraf'

SanalBaba

<*sal-*'*bırakmak, *göndermek' +*-ı*

salıcı (hlk.) 'Kendi hayvan ve eşyalarıyla taşıyıcılık yapan'

< ***sal-*** '*taşımak'+*-ıcı* 'fiilden ad yapan ek'

[**-Icl** : *taşı-y-ıcı, gör-ücü, alıcı, sat-ıcı, bile-y-ici, oku-y-ucu*..vb.]

salık[1] 'Olmuş ya da olacak bir olay, bir olgu ile ilgili verilen bilgi, haber'

< ***sal-*** 'göndermek, *demek, *söylemek' +*ık*

An.ağl.: ***salgı, salığ, salıh, salık*** 'haber, bilgi' (*DS.X*, 3524);

salıkcı 'düğünlerde kız evine, düğüncünün geleceğini bildiren adam' (s. 3525);

salıkla- 'bilgi vermek';

salıklan- 'bir şeyin nerede olduğunu sorup soruşturmak, gizlice aranmak, araştırmak';

salıklaş- 'sözleşmek; soruşturmak'

Tü.> **Zaza.** *salıx* 'haber, salık'; *salıxan gore* 'salık verildiğine göre' [*gore* < Tü. ***göre***]; *salıxi* 'salık'; *salıxi dayiş* 'salık vermek'(*ZTS*, 305)~ *salux*; **Kürt.** *salığ* (*DAO*, 408)

salık[2] (hlk.) 'Beli çökük (hayvan için)'

< ***sal-*** '*çökmek'+*ık*

salık[3] (hlk.) → **salak**

salık[4] (hlk.) 'Hayvan satımında çobana alıcının verdiği armağan para, çoban hakkı'

< ***sal-*** '*ödemek, *vermek' +*-ık*

An.ağl.: ***salıyan, saliyan, saliyen, salyan, salyon*** 'vergi' (*DS.X*, 3529)

~ salık 'vergi, salma' (Kzk., Kırg.)

sålık (Özb.)

selık (Uyg.)

salım (TatK.)

salğıt (Trkm.)

haloğ (Bşk.)

SA(>å, e)L-*IK*
-*IM*
-*ĞIT*
H(<S)AL-*OĞ*

salıkcı (hlk.) 'Düğünlerde kız evine düğüncünün gelgeleceğini bildiren kimse'

< ***salık+cı***

~ salıkçı 'vergi toplayan, tahsildar'(Kırg.)

sålıkçi (Özb.)

salıkla-[→ **salık**[1]

salıklan-[→ **salık**[1]

salıklaş-[1]**[** → **salık**[1]

salıklaş-[2]**[** → **salak**

salım[1] (hlk.) 'Nezle',Krş. **salgın**[1]

< ***sal-*** '*hasta olmak'+*ım*

An.ağl.: ***salıma tutul-*** 'belirli bir süre bir yerde salgın olan hastalığa tutulmak' (*DS.X*)

salım[2] (hlk.) 'Tekelerin dişi keçi birleştirilme zamanı'

< ***sal-*** '*katmak, toplamak' +*-ım*

salın-['Sallanmak'

= ET. ***salın-*** 'sallanmak, dikmek' (*EUTS*, 195)

~ OT. *salın-* 'sarkmak' (DLT)

CC.: ***salın-*** (*KLS*, 159)

< ***sal-(ı)n-*** 'dönüşlülük eki'

TT.:SALIN-(IM/IŞ/MA/TI/TILI)

An.ağl.: ***salın-*** '1. yola çıkmak;

2. korunmak' (*DS.X*, 3525)

salıncak 'İki ucundan iple yüksek yere asılan ve üzerine oturulup sallanılan eğlence aracı'

<***sal-ın-*** 'sallanmak'+*cak*

SanalBaba

→ **salın-**

[**NOT**: ***+CAk*** eki genellikle addan ad yapar: *oyun+cak, yumur+cak, kol+çak* ...vb.]

MA: ***salıncak*** (231-8)
TT.: SALINCAK+(ÇI/LI/SIZ)
An.ağl.: ***salıngaç, sallangaç*** (*DS.X*,3525);***sallancak, sallancık,sallançah, sallangeç, saLlaŋgıç,sallaŋguç, sallanğaç, sallankaç*** (s. 3527);
salgı 'salıncak'

SALIN-*CAK/-GAÇ*
SALLAN(>D)-*CAK/-CIK*
-ÇAH
-GAÇ/-ĞAÇ/-KAÇ
-GEÇ
-GUÇ

~ salhançak (Trkm.)
= *caykuş* (Alt./*ATS*, 56)
selbek (Alt.)
yelläncäk (Az.)
ätkençek (Kzk.)
bävilsäk (Bşk.)
ärğımçåk (Özb.)
hiŋildik (Trkm.)
kölängüç (Uyg.)
Eren (*TDES*, 353): YOK

salıngaç → **salıncak**

salıntı 'Salınmak işi'
= OT. ***salındı*** 'atılan, çıkarılan' (DLT)
< ***sal-*** '*salmak, *sarkmak'
+-(n)-tı
TT.: SALINTI+(LI)
An.ağl.: ***salıntı*** '1. bir işin uzayıp gitmesi, sallantı; 2. çitt sürülürken gidilip gelinen en son yer' (*DS.X*, 3526)

salıver-['Bırakmak, koyuvermek, serbest bırakmak'
< ***sal-*** 'bırakmak, salmak'+**I**
'zarf-fiil eki' **ver-** 'yardımcı fiil'
TT.:SALIVER-(ME/İL-/İLME)

salkı (hlk.) 'Gevşek, yumuşak'
< ***sal-*** '*bırakmak, *koymak'+***-kı**

An.ağl.: ***salkı, salkık*** '1. dolambaçlı, aykırı, biçimsiz (yol için) 2. eğri dengesiz; 3. sürüncemeli, askıda kalmış (iş için)' (*DS.X*, 3526)

salkı-['Gevşeyip sarkmak, pörsümek'
< ***sal-*** 'bırakmak'+***-kı-***

salkım 'Üzüm gibi, birçoğu bir sap üzerinde bir arada bulunan yemiş'
< ***sal-kı-*** 'sarkmak, salınmak'+***-m***
CC.: ***salkum*** (*KLS*, 159)
Çağ.: ***salğum***
AH.: ***salkum***
TT.:SALKIM+(ağacı 'akasya'/saçak 'dağınık'/söğüt/SI)
An.ağl.: ***salkım*** 'söğüt'; ***salkımkara*** 'keçi ciğerlerinde oluşan bir tür öldürücü hastalık'; ***salkım taşı*** 'mağalarda oluşan kalker sarkıt' (*DS.X*, 3526)
~ salkım (Krm., Trkm.)
salhım (Az.)
= *sapak* (Uyg.)
şaşak (Kzk.)
şiŋgil (Kırg.)
tälgäş (Bşk.)
şuk (Bşk.)
şok (Kzk.)
çuk (TatK.)

salkın (hlk.) 'Serinlik, güneşsiz, açık ve iyi havalı yer'
< Moğ. (*KWb.*, 318) ***salkin*** 'Wind'
CC.: ***salkun*** 'esinti, rüzgâr'; ***yaman salkun*** 'fırtına' (*KLS*, 159)
~ salkın (Kzk., TatK., Kmk., Blk., Krç., Tel., Oyr., Kom.) '1. kuvvetli rüzgâr; 2. hafif rüzgâr; 3. soğuk; rutubetli soğuk' (*ETŞ*, 407)
salkındu 'rüzgârlı' (Tel./*TAS*, 94)
sulxən, sulğən (Çuv.)

SanalBaba

[>Çer.*ÇLÇ* 212 şolkən]

salkıvir-[(hlk.) 'Gevşemek'
< ***sal-k-ı*** 'zarf-fiil eki' ***ver-***

salk-[(hlk.) '1. Çatmak, sataşmak; 2. aşağı bakmak'
< ***sal-k-***

salla-['Düzenli bir biçimde ve hep aynı doğrultuda hareket ettirmek'
< ***sal-la-***
TT.: SALLA-(MA/NDIR /NDIRMA/NIŞ/N-/NMA/ NTI)
An.ağl.: ***sallama*** '1. saat kordonu;2. çamaşır tokmağı; 3.uzun sopa; 4. sırmalı yelek ve şalvar; 5. haşlanmış börülcenin üstüne çiğ zeytinyağı, koruk suyu ve sarımsak konularak yapılan bir tür yemek;
6. bir tür yerli oyun havası' (*DS. X,* 3527); ***sallama kemer***; ***sallama sapan***; ***sallama seyit*** 'başıboş (gezmek için)'; ***sallama*** 'çul böreği de denilen bir tür börek' (İpsala/Hıdırköy. E.Kalay, *TD* 633, s. 259)[< **sal-* 'koymak, doldurmak'+*-la-ma*]
~ Öteki Türk dillerinde ***salla-*** fiili YOK. (bk. *TLKS*)
= *saykau* (Bşk.)
çaykau (TatK.)
çäyķamåk (Özb.)
şaykav (Kzk.)
çaykımak (Uyg.)
tirbätiv (Bşk.)
terbetüv (Kzk.)
teŋseltüv (Kzk.)
termetǖ (Kırg.)
tebrätmåk (Özb.)
ıramak (Trkm.)

sallangaç → salıncak
sallangeç → salıncak
sallaŋgıç → salıncak
sallankaç → salıncak
sallangoz → salyangoz

sallantı (hlk.) '1. Deprem; 2. sandalye'; (TT.) '1. sallanmak işi; 2. (mec.) savsaklama'
< ***sal-la-n-tı***

sallapati 'Düşünmeden ve saygısızca davranan; 2. düşüncesizce; 3. özensiz'
< ***sal-*** 'bırakmak, koyvermek'+***la*** **pat** 'yansıma'+**i**

sallaş-['1. Uzun uzadıya uğraşmak; 2. kavga çıkartacak biçimde söz atmak ya da elle itişmek'
< ***sal-la-ş-*** 'işteşlik eki'

sallasırt (hlk.) 'Sırtına almak'
< ***sal-*** '*koymak'+***la*** **sırt**

sallı (hlk.) 'İri yapılı,uzun insan ya da hayvan'
< ***sal*** 'boy, uzunluk'(*DS.X,* 3521)+***lı***

sallık '1. Evlerin balkon bölümü; 2. bağ evlerindeki taraça; 3. taşlık'
< ***sal*** (bk. *DS.X,* 3521)+***lık***

salma '1. Salmak işi; 2. pirinçle yapılan bir tür yemek; vb. bk. ***TS. II,*** 1251
< ***sal-ma***

salmalık¹ (hlk.) 'Otlak'
< ***sal-ma+lık***
An.ağl.: ***salmalık, salan, salaŋ*** (*DS, X,* 34529)

salmalık² 'Yaprak dökümü'
< ***sal-*** '*dökmek, bırakmak'
+-ma+lık

salt ' Yalnız, teki, sırf'
< Moğ. ***sal-tang*** 'leicht, ohne, Bagage, ohne Esswaren (auf der Reise)'
TT.: SALT+(çoğunluk/değer/ nem/sıcaklık/sıfır/ÇILIK/IK)

Tü.> **Blg.** *salt* 'yalnız'; **Srp.** *sàlt, sàlte* (Škaljić:*Turc* 546) (Eren, *TDES*, 353)

saltaş (hlk.) 'Düzgün taş'
<***sal*** 'kaldırım yapmakta kullanılan yassı ve büyük taş' (*DS.X,* 3520)+***taş***

saltık 'Kendi başına var olan, hiçbir şeye bağlı olmayan, bağımsız,

SanalBaba

mutlak'

< ***salt+(ı)k***

[EAT döneminde kişi adı: ***Sarı Saltuk***]

salur (hlk.) 'Kılıç'

< ***sal-*** 'sallamak'+***-ur***

salvar (hlk.) → **salya**

salya 'Ağızdan çıkan tükrük'

< ****sal+ya***

TT.: SALYA+(MSI)

An.ağl.: ***salvar*** (*DS.X*, 3529)

Eren (*TDES*, 354): ***salya*** < ***salyar*** ağızdan akan su, tükrük' < ***R σαλιάρης*** 'Speichel'. Sonundaki **-r**'nin düşmesi düşündürücüdür.Türkçede sinonim ve kısmen homonim bir sözün (*yar* 'salya, tükrük') varlığı göz önüne alınırsa bir kat daha düşündürücü bir sorun değeri kazanır. Ağızlarda dar biralanda yaşayan *yar* eski bir ögedir.' diyor. Demek ki sayın Eren de bu sözcüğün Rumca olduğuna inanmamış. O zaman sözcüğün öteki Türk dillerindeki biçimlerini de göz önüne almak gerekecektir. Ayrıca Eren'in vermediği ***salvar*** biçimini de değerlendirmemiz söz konusudur.

Bk. aşağıya:

= *selik* (Az.)
silekey (Kzk.)
silägäy (TatK.)
sülekey (Trkm.)
şölgäy (Uyg.)
şılağay (Bşk.)
şilekey (Kırg.)
hilägäy (Bşk.)
şayık (Bşk.)
sölek (Özb.)

SAL+*YA*
SEL+*İK/+ÄGÄY*
S(~Ş)İ(~Ö/Ü)L+*EK/+EKEY +GÄY*
ŞA[L>]Y+*IK*
ŞIL+*AĞAY*
H[< S]İL+*ÄGÄY*

salyangoz 'Yumuşakçalardan, bahçelerde yaşayan, sarmal kabuklu küçük hayvan'

< ****salya+lı koz***

An.ağl.: ***sallangaz*** (*DS.X*, 3526)

TS.II, 1252: < Yun. *saliankos*

[Bu sözcüğün Yunanca olduğunu kanıtlamak için ***salian*** ve ***kos*** sözcüklerinin ne anlama geldiklerini etimolojileri ile birlikte açıklamak gerekir.

Bu sözcük her ne kadar Anadolu sahasında biliniyorsa da öteki Türk dillerinde kullanılan *uluv, ülül, sıllıkkurt, balıkkulak, kölölä, kuskar ilbiz* gibi biçimler de yalnız bulundukları coğrafyada yaşamaktadır.]

= *uluv* (Kzk.)
ülül (Kırg.)
sıllıkkurt (Özb.)
bālıkgulak (Trkm.)
kölölä (Uyg.)
kuskar (Bşk.)
ilbiz (Az.)

-sAm < **-sA+m** < ****i-sA+m***

samağar (hlk.) 'Anlayışı kıt, anlayışsız'

< Moğ. ***Samaġar***

[Anadolu'daki Moğol beylerinden ***Samaġar Noyan***'ın adından. Bu konuda bk. A.Temir, 'Anadolu'da İlhanlı Vezirlerinden Samağarnoyan',***Fuad Köprülü Armağanı***, 1953, s. 495-500.]

An.ağl.: ***samağır*** (*DS.X*, 3530); ***samahar, samahu, samak, samaka, samakar, samār, samarak, samarık, samık, sampı, samrama*** (*DS.X*, 3530); ***sanavır, sanağu, sanavu, sanayı*** 'aptal, sersem'(s.3534)

Krş. ***samarık, samaruh***

saman 'Türlü ekinlerin taneleri ayrıldıktan sonra kalan sapları ve daha çok bunların harmanda parçalanmışı'

= OT. ***saman*** (DLT) < ****sāman*** < ***sāp+(a)n*** (Eren, *TDES*, 354) [> *saban* > *saman*]

TT.: SAMAN+(Î [<Ar.]'saman rengi'/kâğıdı/kapan/-LI/LIK/-rengi/sarısı/Uğrusu 'Saman Yolu'/Yolu)

SanalBaba

An.ağl.: ***saman hergi*** 'mart, nisan aylarında ot yokluğu nedeniyle koşum hayvanlarına saman yedirilerek yaptırılan herk'; ***samanı*** 'sarı renk'; ***samanla-*** 'hayvanlara saman vermek'; ***saman örü*** 'saman ufağı';
samansak 'akılsız, budala'; ***samanuğrusu, samandöken, saman yalağı, samanyolağı*** 'Samanyolu' (*DS. X*, 3531)
~ saman (Çiğil, Az., Kırg., Uyg.)
sāman (Trkm.)
såmåm (Özb.)
samal (KKırg.)
saban (Kırg.) < Moğ.
savaŋ (Tuv.)
salam (TatK.,Nog., Alt., Tel.)
halam [< salam] (Bşk.)
= Moğ. ***saban*** (*KWb.*, 316); Kalm. ***sawŋ*** (> Soy. *savaŋ*)

SA	M	A	L	(KKırg.)
	M	A	N	(Az., Kırg., Uyg.)
	V	A	D	(Tuv.)
	B	A	N	(Kzk.)
	L	A	M	(Nog., Alt.)
SÅ	M	Å	M	(Özb.)
SĀ	M	A	N	(Trkm.)
HA	L	A	M	(Bşk.) [***S-*** > ***H-***]

samanla-['Hayvanlara saman vermek'
< ***saman+la-***
samanlı 'Samanı olan'
= OT. ***samanlıġ*** 'saman sahibi olan' (DLT)
< ***saman+lı(ġ)***
samanlık 'Saman saklanan yer'
= OT. ***saman*** (DLT)+***lık***
samarık (hlk.) '1.Hastalığın bıraktığı sersemlik;2. sara; 3. bozuk, çürük'
< ***samağar+lık***
An.ağl.: ***samaruh*** (*DS.X*, 3531); ***samaruk, samerük*** 'içi boşalmış, kof, çürük ağaç'
samarıklı (hlk.) 'Hasta, zayıf'
< ***samağar+(ı)k+lı***
samaruh, samaruk → **samarık**
samen (hlk.) → **seğmen**
samır (hlk.) 'Dağlarda,ormanlık bölgelerde yetişen bodur çayır'
< ?****sā-mır***
samsar (hlk.) → **sansar**
samsı-[(hlk.) 'Ekşimek, bozulmak'
< OT. ***sam*** (sem, em)'ilâç'
+***sı-***
samur 'Çok yumuşak ve ince tüyleri olan, postu için avlanan küçük hayvan'
< ?****sā-mur***
TT.: SAMUR+(kaşlı)/su samuru.
An.Ağl.: YOK [krş. **samura** 'çöp yığını' (su samurları, akarsuların önüne çalı-çırıdan bent kurarak buralarda avlanırlar.]
~ samur (Az.)
samır (Trkm.)
= *kiş ~ kis ~ kīs* 'samur' (Yak.)
kiş (Bşk., Kırg., TatK.)

Tü. kiş > Samoyed diyalektleri.

suvsar (Özb.)
bulğın (Kzk.)

L. Bazin (*Schron* 482-483): < ***sam-** ~ ***som-** 'ronger, grignoter'+**ur**
Doerfer (*TMEN* 1265): < ***Fars.***
Şçerbak (İRLTJa 143): ***Fars.* sämur** biçimiyle karşılaştırmıştır.
Steingass : ***Fars.* sammūr** 'the Scythian weasel or marten,the sable'< ***Ar.***
Steingass : **samūr** 'sable fur'< ***Tü.***
Osmanlı sözlükleri: **samur** < ***Ar.*** veya ***Fars.***
Eren (*TDES*, 355): Yukarıdaki bilgileri verir, görüş belirtmez.

samıra-[(hlk.) 'Sayıklamak'
< ****sā-*** 'saymak'+***-mır+a-***
An.ağl.: ***samırdan-, samra-, samran-, samsı-, samura-, samurdan-, samur-, samurtla-, sarmar-*** (*DS.X*, 3532)
samırsak (hlk.) 'Sarımsak'
< ****sar-ım+sak***
→ **sarımsak**
An.ağl.: ***samırsak, samsak, sarsımak*** (*DS.X*,3533)
samsak → **sarımsak**

SanalBaba

san 'Ün, şöhret, san, addü itibar'
= OT. san (DLT)
< ***sā-*** 'saymak'+***-n***

san-['Zannetmek, gibi gelmek'
= OT. ***san-; sağın-*** (DLT)
< *sa-n-
TT.: SAN-(AL/GI/GILA-/GILIK/I/IK/IKLIK/IL-/IL-MA/MA/RI/RILA-/RILA-MA)
~ san- (Bşk., Kzk., TatK.)
sani- (Uyg.)
sana- (TatK.)
sänä- (Özb.)
hana- (Bşk.)

sana 'SEN ikinci teklik kişi zamirinin yönelme durum'
< ET. * ***saŋa*** < ***sen+ge***
~ OT. ***sanga*** (DLT)

sancak '1. Bayrak, liva; 2. çoğunlukla askerî birliklere verilen yazı işlemeli, kenarları saçaklı ve göderli bayrak'
< ET. ***sanç-*** 'batırmak, saplalamak,dürtmek, sokmak; yenmek' (*EUTS*, 196: *sançıġ* 'kanca'; *sançıl-* 'vurulmak'; *sançış-* 'vuruşmak') ~ OT. **sanç-** (DLT: *sançık-* 'yenilmek; vurulmak'; *sançıl-* 'saplanmak; yenilmek'; *sançış-* 'birbiriyle savaş yapmak')+***-kak***
Çağ.: ***sançak***
TT.: SANCAK+(beyi/tar [< Fars. -dār])
~ Öteki Türk dillerinde *sancak* sözcüğü yoktur. (bk. *KTLS*)
= *tuğ* (Özb., Uyg.)
tuv (Kzk.)
tū (Kırg.)
bayrak (Az., Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
bayraġ (Az.)
jalav (Kzk.)
baydak (Trkm.)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *śancaḳ*; (Sud.) *sancak*; (Mıs., Sur., Yem.) *sancaḳ* (*ALTK*, 115); **Fars.** *sancūḳ*.

Sikirić (*POF* 8-9: 239): < Fars. ***sancūq*** **YANLIŞTIR.**
M. F. Köprülü, *TM* II, 251-254: < ***sanç-***
Eren, *TD* 631, s.4: < ***sanç-***
Clauson (*Studia Orientalia* 28, 2:8-9): < ***sanç-ḳaḳ***

sancar (hlk.) 'Kısa kama'
< ET., OT. ***sanç-ar***

sancı 'İç organlarda batar veya saplanır gibi duyulan, nöbetlerle azalıp çoğalan ağrı'
= ET. ***sançıġ*** '1.kanca; 2. sancı' *EUTS*, 196)
Eski Kıpç. (*Ettuhf.*): ***sançı, şanşı***
< ET., OT. ***sanç-*** 'batırmak, delmek,*saplamak, dürtmek, sokmak'+***ı(ġ)***
TT.:SANCI+(LAN-/LANMA/LI/MA/ otu 'tüylü dalak otu')

Tü. > **Zaza.** *sancı* 'sancı; üşütme sonucu ishal oma'; *sancı gırewtış* 'sancısı tutmak'; *sancı kerdış* 'sancımak'; *sanci gırewtış; sancû* 'sancı' (*ZTS*, 306); **Kürt.** *sançi* (*DAO*, 408)

An.ağl.: ***sancı çubuğu*** '1. bir tür at hastalığı; 2. zencefil' (*DS.X*, 3535);
sancı mıhı 'küçük demir çivi'; ***sancı oku*** 'sancılanan hastanın üstünden atıldığında iyileştiğine inanılan hallaç sopası'; ***sancı-otu*** 'bir tür bodur çam' (*DS.X*, 3535)
~ sancı (Az., Trkm.)
sançık (Uyg.)
sänçıḳ (Özb.)
sänisiv (Bşk.)
şanşuv (Kzk.)
çänçü (TatK.)

S(>ç)A(>ä)NÇ(>c, s, ş)-
-I/-IK/-İV/-UV/-Ü

sancı-[(hlk.) 'Sokmak, takmak'
< ET., OT. ***sanç-***[+ı-]
TT.: SANCI-(MA)

sancıl-[(hlk.) '1. Saplanmak; 2. sendelemek; 3. ayağa kalkıp hızla yönelmek, saldırmak'

SarıBaba

< ET., OT. ***saç-ıl-***

sancılan-['Sancıya tutulmak'

< ET., OT. ***sanç-ı+la-n-***

TT.: SANCILAN-(MA)

~ sancılan- (Az.)
sancıla- (Trkm.)
sançık al- (Uyg.)
sänçıḳ tur- (Özb.)
sänçib åğri- (Özb.)
sänsivalıv (Bşk.)
şanşuv (TatK.)
çänçü alu (TatK.)

= *içi tüyülü* (Kırg.)

sanç-[(hlk.) 'Saplamak, batırmak'

= ET., OT. ***sanç-*** 'dürtmek, sokmak; yenmek' (*EUTS*, 196; DLT)

< *sānç-

[< ****sań-ş-*** (Räsänen, *V*)]

CC.: ***sançış*** 'savaş' (*KLS*,160)

An.ağl.: ***sanc-, sanç-, sanıç-*** (*DS.X*, 3535)

~ sanc- (Az., Trkm.)
sanç- (Uyg.)
sänç- (Özb.)
sänis-, säns- (Bşk.)
şanş- (Kzk.)
çänç- (TatK.)

S(> ç, ş)A(> e)NÇ(> c, ş)

sandal 'Ayağa giyilen sandal'

< OT. ***samda*** (DLT)

[***TS.II***,1254: **sandal** < Fr. *sandale* olarak verilen sözcüğün, *aynı an lamda olması* düşündürücüdür. OT. ***samda*** > TT. ***sanda+l*** olamaz mı? Türkçede **/m/>/n/** değişimi sıkça görülür:
perşembe - perşenbe
saklambaç –saklanbaç
gibi.]

sanduvaç (hlk.) 'Bülbül'

= OT. ***sanduvaç*** (DLT)

< ? san-dug+aç

An.ağl.: ***sanduvaç, sanduğaç*** (*DS. X*, 3536)

[***TS***'te bulunmayan fakat İzmir-Seferihisar'da *sanduvaç*; Tunceli'de *sanduğaç* biçimlerinde tesbit edilmiş olması ilgi çekicidir.]

sangı (hlk.) 'Sersemlemiş, şaşkınlaşmış olan, sözü kolay anlamayan'

< OT. ***san*** 'saṇmak' (DLT)

+-*ġı*

TT.: SANGI+(LA-/LIK)

An.ağl.:***sankı, sankabak, sankıbak,sangama, sanana*** 'aptal, sersem' (*DS.X*, 3536);

sanga, saŋga '1. hayvanlarda geçici beyin hastalığı; 2. bilmeden, seçmeksizin, rastgele'; ***sangılık*** 'sersemlik, ağırlık'; ***sangırtmak, sangıbek ol-, sangıbeng ol-, sangıpengi ol-, sangıt-, sanırt-, saŋıt-*** 'şaşakalmak, şaşırmak' (*DS.X*, 3537); ***sanıdak*** 'düğüne çağrılmadan gelen kimse'; ***sanıdakçı*** 'toplulukta konuşmayan, çekingen kimse'; ***saŋırama*** 'hissiz, sersem, şaşkın'; ***sanırt-*** 'sessiz durmak, s urat asmak'; ***sanısı kalın, saŋsız*** 'anlayışsız, kalın kafalı' (s.3537); ***sanısız*** 'ölçüsüzce'; ***sanıtkan*** 'unutkan'; ***sağıt-, saŋıt-*** 'alık alık bakmak'; ***sanpul*** 'aptal' (s. 3538)

sangu (hlk.) 'Anlayışsız, duygusuz'

< *san-gu*

Krş.→ **sangı**

sañğ[1] (hlk.) 'Buz' (*DS.X*,3538)

< *? sang*

An.ağl.: ***sansur*** 'soğukkanlı, sevimsiz' (*DS.X*, 3539) < ? ***sang+su-*** 'buz olmak'+***-r***

sangra, sanra, sanrağ 'soğuk almak' (s. 3538); ***sanrağa, saŋrağı*** 'toz nedeniyle koyun ve keçilerde görülen nezle' (s. 3538)

sañğ[2] (hlk.) '1. Kulak kiri; 2. diş kiri, diş üstündeki sarı leke'

SanalBaba

< OT. ***sang*** 'kuş pisliği' (DLT: *sangla-* 'kuş pislemek'; *sanglat-* 'kuş pisletmek')
An.ağl.: ***sangı, sanğ*** (*DS.X*, 3537); ***sanra*** '1. hayvan pisliği, gübre; 2. koyun memesindeki kir, pislik' (s. 3538)

Eren (*TDES*, 356):[**sank** 'kuş tersi, kuş gübresi'. Yerel ağızlarda *sangı* olarak da kullanılır. Türkçede *sağı* biçimi de geçer. Bu biçim ile **sank** arasındaki bağ ses yönünden açıklanmaya muhtaçtır.
~ OT. *saŋ* 'kuş gübresi'
Ramstedt (*NyK* 42: 232) Moğolca *sangisun* 'kuş gübresi' biçimiyle birleştirmiştir. Bk. Ramstedt: *KWb.* 313 a.
Türkçeden Kürtçeye *zank* 'exréments d'oiseaux' olarak geçmiştir.
Räsänen: *V* 401 b; Clauson (*ED* 831 b) Kâşgarlı Mahmud'un verdiği *saŋ* biçimini saymışsa da, Türkçede kullanılan *sank* (ve *sağı*) biçimleri gözden kaçmıştır.] diye yazar.
***
NOT: Eren'in verdiği sank biçimi, ne TS'te (***TS.II,*** 1256) ne de ***Derleme Sözlüğü***'nde (*X*, 3538) YOKTUR. Kaynak vermediği için de nerede kullanıldığını bilmiyoruz. Belki başka Türk dillerinde (şivelerinde, lehçelerinde) vardır ama ***KTLS*** de (bk.s.742) böyle bir sözcüğü almamış. Ayrıca, ***Kırım Tatar Türkçesi,Teleüt Ağzı Sözlüğü, Kuman Lehçesi,Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü, Doğu Rodop Türk Ağızları Sözlüğü, Kerkük Türkçesi Sözlüğü*** gibi sözlüklerde de YOK.
Eren ayrıca,Räsänen ve Clauson için 'Türkçede kullanılan *sank* ve (*sağı*) biçimleri gözden kaçmıştır.' diyor ama, kendisi de de ***sanğ*** '1. kulak kiri; 2. diş kiri' (*DS.X*, 3537) sözcüğünü görememiş.Oysa anlam bakımından bu sözcük de ET. ve OT'deki ***sang*** *(EUTS*, 196; *DLT, III.* 357) ile aynıdır.

sanısız (hlk.) 'Ölçüsüzce, dikkatsizce'
= ET., OT. ***sansız*** 'sayısız' (DLT)
< ET., OT. ***sa-n*** 'sayı'+***ı+sız***
sanksar (hlk.) → **sansar**
sanlı 'Sanı olan'
< OT. ***san*** 'ün, addü itibar'+***lı***
TT.: Türevleri yok.
An.ağl.: ***sanlı saplı*** 'tam, gereği gibi, adamakıllı' (*DS.X*, 3538)
sanrı 'Uyanık bir kişinin, kendi dışında var sandığı ama gerçekte yok olan olguları algılaması'
< ET., OT. ***san-*** 'sanmak, zannetmek (DLT)+***-rı***
TT.: SANRI+(LA-/LAMA)
[An.ağl.'ndaki **sanrı** ile ilişkisi yoktur.→ **sağrı**]
saŋrau → **sağır**
sansak (hlk.) 'Av hayvanlarının izleri'
< ? ****sa-n+sak***
sansar 'Türlü etçil hayvanların ortak adı'
= ET. ***sansar*** 'Özel ad' (*EUTS*, 196: *sansarlığ* 'ölüm doğum arası')

[Fakat, *sangsar* < Skr. *samsāra* (TT. VI, 32, 220]

~ ***sarsal*** 'sansar, samura benzer bir hayvan' (DLT)
< ? ***sū+sar***
Kıpç.: ***sausar*** 'Wiesel'
Kom.: ***sausar*** 'Marder'
Çağ.: ***susar***
IM.: ***sagsar***
An.ağl.: ***sanksar*** (*DS.X*,3538)

[**An.ağl.**: ***sansar*** 'zambak çiçeği' (*DS.X*, 3538). Hayvan adı ***sansar*** ile bitki adı ***sansar***'ın ilişkisi ***arslanağzı, devetabanı, kuşburnu*** vb. bitki adlarını hatırlatıyor. Belki, *sansar* adının sonunda da bir bitki adı vardı! Hayvan adındaki /-k-/ türemedir.]

~ susar (Kzk., TatK.)
sür (Kzk.)
hyuhar (Bşk.)
səvər (Çuv.) [> Rus. *sirok;* Osty. *TLO* 131 *susar*]
= Moğ. (KWb., 339) ***sausar, suusar,subsar*** 'Marder'

Räsänen (*V* 339): < ***Pers.*** **susmar**; (s. 401): < ***Snkr.*** **Samsāra**

sap '1. Bitkinin dal, yaprak, çiçek gibi bölümlerini taşıyan, ağaçlarda odunlaşarak gövde durumunu alan bölüm; 2. bir aracı tutmaya yarayan bölüm'
= ET. ***sap*** 'sıra (*Alt.Gr.*, 332; *EUTS.* 197)
~ OT. ***sap*** 'kılıç veya bıçak sa-

SanalBaba

pı' (DLT)

< *sa-p

TT.: SAP+(ÇIK)

An.ağl.: ***sap*** '1.iplik tiresi; 2. bir dikişlik iplik'; ***sapağ*** 'sap, kulp' (*DS. X,* 3539); ***saplam, saplım, saplum*** 'iğneye takılan bir sap iplik' (s. 3541)

SAP+*AĞ*
+LAM/+LIM/+LUM

Tü.> **Zaza.** *sap* 'sap, bitki sapı' (*ZTS*, 306); *sapık* 'küçük sap'< sap+(ı)k;
Kürt. *sap* 'tahıl sapı' (*DAO*, 409)

~ sap 'eşyada kullanılan sap' (Az., Kzk., Kırg., TatK., Trkm.,Uyg., KKlp., Alt., Tel., Kuğ., Şor, Sag., Koyb., Kaça, Yak.)
sâp (Özb.)
sıp (Tuva)

SA(>å, ı)P

= *tutkuç* (Uyg.)
tutka (Kzk.)
totka (Bşk., TatK.)

~ saplag 'bitki için' (Az.)
sabak (Kırg., Kzk., TatK.)
habak (Bşk.)

= *baldak* (Trkm.)

sap- '1. Yön değiştirmek; 2. önceden belirlenmiş, tesbit edilmiş görüş, düşünüş, amaç veya davranıştan ayrılmak'
[ET. ***sap-*** 'devam etmek' (*EUTS*, 197);
~ OT. ***sap-*** 'iyneyi ipliğe geçirmek' (DLT)]

< *sa-p

TT.:SAP-(A/AK/AKLIK/IK/IK-ÇA/PIKLAŞ-/IK-/LAŞ/LAŞMA/IKLIK/IL-/ILMA/INÇ/IŞ/IT-/ITIŞ/ITMA/KI/KIN/KINLIK)

~ Öteki Türk dillerinde ***sap-*** fiili YOK. (bk. *KTLS*)

= *burul-* (Kırg., Özb., Uyg.)
burıl- (Kzk.)
borol- (Bşk., TatK.)
kayırıl- (Bşk.,TatK.)
aylan- (Trkm.,Uyg.)
äylän- (Özb.)
övrül- (Trkm.)

sapa 'Gidilen yol üzerinde olmayan, sapılarak varılan'

< *sap-a*

TT.: SAPA+(K/KLIK)

An.ağl.: ***sapa; sapalaç*** 'ters yol' (*DS.X*, 3539)

Tü. > **Zaza.** *sape* (*ZTS*, 306)

~ sova (Trkm.)

= *yulhız* (Bşk.)
yulsız (TatK.)
yulı kıyın (Bşk., TatK.)
yōldan çetde (Trkm.)
yoldin jirak (Uyg.)

sapak 'Bir ana yoldan ayrılan yolun başlangıç noktası'

< *sap-ak*

Krş. **savak**

An.ağl.: ***sapak*** '1. küçük yolların ana yoldan ayrıldığı yer; 2. suyun başka kollara dağıtıldığı yer' (*DS. X*, 3539); ***savak, savak başı*** 'arklardaki küçük bendler' (s. 3552)

sapala-[(hlk.) 'Kaçamak yapmak'

< *sap-a+la-*

sapalaç (hlk.)'1.Ters yol; 2.aptal, sersem; 3. anlamsız, saçma konuşan'

< *sap-a+la-ç*

sapan¹ → **saban**

= OT. ***saban*** ~ ***sapan*** (DLT: *sapan la-* 'sapanla sürmek')

< *sap-an*

An.ağl.: ***sapan****kıran otu* 'bir tür ot' (*DS.X*, 3539); ***sapan kulağı, sapan ökçesi*** 'sabanın çizgi açan ucu, demiri' (s. 3540)

~ saban (Krm., Kzk., TatK.) (> **Wog.** *sapan*, (*LTW* 173) *sōpən*); **Rus.** (Vasm. 2: 265) *saban*)

sapan² '1. İki ucu ip, ortası örme veya meşin olan bir taş atma ay-

SanalBaba

gıtı'

< ***sap-*** '*atmak, *fırlatmak'

+-an

An.ağl.:***sapankaya, sapanga, sapanğa, sapenk*** 'taş atmak için kullanılan ip ya da lastikten yapılmış araç, atambaç' (*DS.X*, 3539)

~ sapan (Trkm., Uyg.)
sapkân (Özb.)
sapand (Az.)

= *atkıç* (TatK.)
atkış (Kzk.)
atkıs (Bşk.)

sapanla-[1] (hlk.) '1. Saçma sapan konuşmak,saçmalamak;2. anlamsız oraya buraya koşuşmak'

< ***sap-an+la-***

sapanla-[2] (hlk.) 'Sapan demiri hayvan ayağına batmak'

< ***sap-an+la-***

sapansız (hlk.) 'Dengesiz, densiz, düşüncesiz'

< ***sap-an+sız***

sapçak → saplak

sapı (hlk.) 'Sarp, insan ve yol uğramayan yer'

< ***sap-ı*** → Krş. **sapa**

sapık[1] '1. Tavır ve davranışları doğanın gösterdiği yoldan veya geleneklerden, törelerden ayrılan (kimse); 2. delice davranışları olan, meczup'

< ***sap-ık***

TT.:SAP-IK+(ÇA/LAŞ-/LAŞ-MA/LIK)

An.ağl.: ***sapuk supuk*** 'saçma sapan' (*DS.X*, 3540)

~ sapkın (Az.)

= *azğın* (TatK.,Trkm.)
bozok (Bşk.)
bozuk (Trkm.)
bozık (TatK.)
buzuk (Uyg.)
bozulğan (Bşk.)
bozılğan (TatK.)
buzılğan (Kzk.)
buzulğan (Kırg.)
buzülgän (ådäm) (Özb.)

sapık[2] (hlk.) 'Kısa çizme, konçlu ayakkabı, mest'

< ***sap+(ı)k***

An.ağl.: ***sapık, sapiyh, sapuk*** (*DS. X*, 3540)

Eren (*TDES*, 356): **sapık[1/2]** YOK

sapıkara (hlk.) 'Tava'

< ***sap+ı kara***

An.ağl.: ***sapılca, sapılcé*** (*DS.X*, 3540)

sapınlaş-['Sersemleşmek'

< ***sap-(ı)n-*** 'dönüşlülük eki'

+-la-ş-

sapır buçuk (hlk.) 'Delidolu, şuursuz'

< ***sap-ır buç-*** [< **bı-ç-*]

+(u)k

sapırt-[(hlk.) 'Şaşırmak'

< ***sap-ır-t-***

sapırtma (hlk.) 'Sine indirilen ölünün üstüne konulan aynı boyda kısa ve düzgün ağaçlar'

< ***sap-ır-t-ma***

An.ağl.: ***sapatma, sapırtmaç, sapıtma*** *ağacı, sapnı tahtası* (*DS.X*, 3540)

sapısalık (hlk.) '1. Beceriksiz; 2. aptal'

< ***sap-ı*** 'zarf-fiil eki' ***sal-(ı)k***

sapısilik (hlk.) 'Kişiliksiz'

→ **sapısalık**

sapıtma (hlk.) 'Sin içinde ölünün yatırılması için yapılan yer'

< ***sap-ıt-ma***

sapkı (hlk.) 'Sokak'

< ***sap-kı*** [Krş. **sap-ı, sap-a**]

sapkın (hlk.) 'Bunak, deli gibi'

< ***sap-kın***

saplak (hlk.) 'Saplı su tası, maşrapa'

< ***sap+la-k***

An.ağl.: ***sapçak, saplā, saplah,***

SanalBaba

saplayak, saplı (*DS.X*,3541)

SAP+*ÇAK*
+*LĀ/LAH/+LAYAK/+LI*

saplam (hlk.) 'İğneye takılan bir sap iplik' → **sap**

saplama (hlk.) '1.Marangoz keskisi; 2. kulaklı küçük bıçak'
= ET. ***sapla-*** (*EUTS*, 197)
< *sap-la-ma*

saplaş-[(hlk.) 'Sataşmak'
< ***sap-la-ş-*** 'işteşlik eki'

saplayak [< *sap+lı ayak*] → **saplak**

saplı[1] → **saplak**

saplı[2] (hlk.) 'Büyük kepçe' → **saplı**[1]
An.ağl.: ***saplıyak, sapli, saplu*** (*DS. X*, 3541)

saplı[3] 'Sapı olan'
< *sap+lı*
An.ağl.:***saplıcatinton, saplıtinton*** 'patlıcan'; ***saplıkarga*** 'alakarga, saksağan';***saplıyak***[< *sap+lı +ayak*] 'maşrapa' (*DS.X*, 3542)

saplık 'Sap yapmak için kullanılan ağaç ya da madeni tutacak'
= OT. ***saplık*** (DLT)
< *sap+lık*
TS.II, 1258: YOK
An.ağl.:***saplık*** 'balta, çapa ve benzeri araçlara sap yapmakta kullanılan odun' (*DS.X*, 3542)

sapma (hlk.) 'Başka bir yerden gelip, mal mülk alarak yerleşen kimse' (DS.)
< *sap-ma*

sapra-[(hlk.) 'Abu sabuk, saçma konuşmak'
< *sap-ra-*
An.ağl.:***sapra-, saprat-*** (*DS.X*, 3542);
sapur supur 'anlamsız, saçma sapan (söz için)' (s. 3542)

sapsarı 'Çok sarı veya her yanı sarı'
= OT. ***sap sarıġ*** (DLT)
< *sap+sarı(ġ)*

[Bazı sıfatların ilk hecelerinden önce, o hecenin benzeri hece üzerine gelerek pekiştirme yapan /p/ için örnekler:
kupkuru, yapyassı, supsulu]

saplıyak → **saplı**[2]

sapsız 'Sapı olmayan'
< *sap+sız*

sapta-[***YT*** 'Bir şeyi belirgin kılmak, tesbit etmek'
< *sap+ta-*
TT.: SAPTA-(MA/NIM/NIMCI-LIK/NIŞ/N-/NMA/YICI/YIŞ)

saptır-['Sapmak işini yaptırmak'
= OT. ***saptur-*** 'öldürmek, yamatmak' (DLT)
< *sap-tır-* 'ettirgenlik eki'
TT.: SAPTIR-(ICI/IL-/ILMA)
An.ağl.: ***saptırma*** ['sin içinde ölünün yatırılması için yapılan yer'] (*DS.X*, 3542)

sapu → **sapık**

sār → **sağır**

sar-['1. Çevresini çevirmek, çepeçevre dolanmak; çevrelemek; 2. kaplamak; 3. yumak yapmak; 4. örtmek; 5. kucaklamak; 6. kâğıt ya da bitki yaprağı ile örmek; 7. hoşuna gitmek; 8. sarılıp tırmanmak; bir şeyi başka bir şeyin içine koyup onunla kaplamak; 9. (mec.) sözle saldırmak; 10. saldırmak'
{OT. ***sarmak*** '1. bir şeyi süzmek ve ayırmak; olgun hâle gelmek; 2. kızmak, çıkışmak, sertelmek, sert söz söylemek'}
= ET., OT. ***sar-*** (*EUTS*; DLT)
< **sa-r-*
TT.:SAR-(DIR-/DIRMA/GI/GILA-/GIN/IK/IKLI/IN-/INMA/IŞ/MA/MAL/MALA-/MALAN-/LANMA/MAŞAN 'sarılgan'/MAŞ dolaş/MA-ŞAN/MAŞIK/MAŞMA)
An.ağl.: ***sarlak*** 'sokulgan, girgin'; ***sarlaş-*** 'bıktıracak biçimde ilgilenmek'; ***sarma*** 'namlusu özel biçimde çelik tellerle yapılan av tüfeği'; ***sarma*** 'sigara'; ***sarma*** 'ahırlarda uzatma işini gören direk'; ***sarmak*** '1. köpek havlamak, saldırmak; 2. 'sopayla dövmek; 3. yüklemek; 4. 'tırmanmak'

SanalBaba

(*DS.X*, 3547)

sarkaç 'dağ eteği'; ***sarkal*** 'pörsümüş, sarkmış deri'; ***sarkan*** 'kovan'; ***sarkanak, sarkınak*** 'çene altından sarkan et'; ***sarkanak*** 'püskül'; sarkın- 'sarkmak'; sark- 'istememek, çekememek, kıskanmak'; ***sarma*** 'sigara'; ***sarmaş-*** 'kucaklaşmak'; ***sarmaş-*** 'gelin olan kız evlendiğinin ertesi günü akrabalarını görmeye gelmek'; ***sarmaşık*** 'gelin olacak kızın arkadaşlarıyla yaptığı kır eğlencesi'; ***sarmaşık*** *sözlü* 'söyledikleri anlaşılmayan'; ***sarmaşuk*** 'sarmaşık'; ***sarma yol*** 'tepeye çıkan yol' (*DS.X*, 3546-3547)

SAR-*KAÇ/-KAL/-KA(>ı)NAK*
-LAK/-LAŞ-
-MA
-MAŞ-/-MAŞI(>u)K

~ sarı- (Az.)
sara- (Trkm.)
= *ora-* (Kzk., Trkm.)
ura- (Bşk., TatK.)
daŋ- (Trkm.)
taŋ- (Uyg.)
= *dolma* 'Az.) 'sarma'
dolama (Trkm.)
orülma (Uyg.)

sarak[1] 'Yapı üzerinde yatay, enli, az çıkıntılı, süslü veya düz silme'
< ***sar-ak***

sarak[2] (hlk.) 'Bebek için tülbent içine tatlı (özellikle lokum) konularak yapılan emzik'
< ET. ***sor-*** (~ ***sur-***) (*EUTS*) 'emmek'+***ak***

sarar-['Sararmak, rengi sarıya dönmek'
= ET., OT. ***sarġar-*** (*EUTS*, 197; DLT)
< ET, OT. ****sarıġ*** [>*sarı*] 'sarı'+***ar-***

[ET.'deki **-ġ** düşmüş; **-ġ** düşünce sözcüğün kökünde yalnız **/ı/** ünlüsü kaldığı için addan fiil yapan **+(A)r-** ekinin içinde eriyip kaybolmuştur.]

TT.: SARAR-(IŞ/MA/TI-/TMA)
An.ağl.: ***saral-*** 'sararmak', ***saralt-*** 'sarartmak' (*DS.X*, 3542) [/-r-/ >/-l-/ değişmesi ile]; ***sararma, sararmalı*** 'hastalıklı, cılız' (s. 3542)
~ saral- (Az.)
säral- (Trkm.)
sarğay- (Kzk., TatK., Uyg.)
särgay- (Özb.)
sarğar- (Kzk., Uyg.)
harğay- (Bşk.)

S(>h)A(>ä)R[G]AR(>l, y)-
SĀ(>a)RAL- [<*sārıġ+ar-]

sardoğan 'Sarı renkli bir tür doğan'
< ***sarı*** [< * ***sārıġ***]+***doğan*** [< ****toġan***]

sargı 'Esnek bir maddeden yapılmışn uzun, dar ve ince şerit'
< ***sar-gı***
TT.: SARGI+(LA-/LI/SIZ)
An.ağl.: ***sargı*** 'halı, kilim' (*DS.X*, 3544)

sargın 'İçten, yürekten'
< ***sar-gın***
TT.: SARGIN+(LIK) [TS'te yok]
An.ağl.: ***sargın*** 'candan, içten, yürekten'; **sargın** 'değirmenin iyi ve düzgün çalışması durumu'; ***sargın*** 'kolaylıkla toprağa gömülen'; ***sargun*** 'uygun, tıpatıp' (*DS.X*, 3544)

sarı 'Altının rengi'
= ET., OT. ***sarıġ*** (*EUTS*, 197; DLT: *sap sarıġ; sarıġ erük*; *sarıġla-* 'sarılamak, sarı yapmak'; *sarıġlıġ* 'sarılık hastalığı olan'; *sarıġlık* 'sarılık'; *sarıġ surıġ* 'herhangi bir sarı renk'; *sarıġ suw* 'karında toplanan sarı su'; *sarıġ turma* 'havuç')
< ***sārıġ*** [< ****sār²+ï-ġ***] (*Mak.I*, 122; *III*, 604)

[***sarı-*** 'beyaz ya da sarı olmak]
{Fakat, DLT: **sarı** 'taraf, yön'}

Çağ.: ***sari, sariġ***
TT.: SARI+(ağız/ asma/ balık/ beNek/CA/CALIK/CIK/ çalı/ çiçek/ diken/erik/göz/halile/hani/humma/ kız '(argo) esrar'/LAŞ-/LAŞMA/ /LI/LIK/MSI/MTIRAK/sabır/ salkım/ŞIN/ŞINCA/ŞINLIK)
An.ağl.: ***sarıağaç; sarıağu; sarıarmudu, sarıcaarmut, sarıasma, sarıbilbil, sarıbülbül, sarıçıtnık, sarıguş, sarıkandil, sarısandal*** 'incirkuşu'; ***saraş*** 'pelte'; ***sarıayaklı***

SanalBaba

'uğursuz'; ***sarıbalık, sarıbenli*** 'sazan'; ***sarıbaş*** '1.sarıbaşaklı bir tür buğday; 2.parlak ve düzgün tüylü, küçük bir tür kuş';***sarıbaybak***'sarışın'; ***sarboz*** 'aka yakın sarı renkli eşek'; ***sarıbö*** 'örümceğe benzer ağılı bir böcek'; ***sarıbursa*** 'siyah kılçıklı, dolgun taneli buğday'; ***sarıca arı,sarıçibin*** 'bal yapmayan arı,eşek arısı'; ***sarıcaarmut, sararmudu*** 'bir tür armut'; ***sarıçapar*** cildi bozuk olan adam; sarışın, aksi adam'; ***sarıçedik*** 'bir tür kadın pabucu'; ***sarıçiyle*** 'sarımsı toprak'; ***sarıdiken; sarıerik; sarıgelen*** 'sarımsı';***sarıger*** 'kulakları ve bacakları sarı keçi';***sarıgeren*** 'sarı, yağlı toprak';***sarıgöbek elması***'sarımsı yeşil sonbahar elması';***sarıgöde*** 'kartaldan küçük, yırtıcı bir kuş'; ***sarıgöz*** 'karagöz balığına benzer bir tür balık';***sarıgöz sarma***'namlusu sarma olarak özel biçimde yapılmış çifte' vb. (*DS.X*, 3544)

~ sārı (Trkm.)
sāri (Tob.)
sarı (Az., Kzk., Kırg., TatK.)
sāaruğ (Hlç.)
sar (Kar.) [> Çer. TLÇ. 29: *sarė, şara*)
särıķ (Özb.)
serik (Tar.)
sä:ri (Tob.)
harı (Bşk.)
ārı 'tereyağı'(Yak.) < **sārıġ* < **sār²+ı-ġ*
šur- 'ağarmak' < **sār+ı-*
šură 'beyaz' (Çuv.) < **şiarıġ* < **sār²+ı-ġ* (*Mak.I*, 122; *Mak.II*, 604)

= Moğ. ***sira*** 'sarı' < *sāra, siraġan* 'sarımtırak', *sirala-* 'sararmak'

S(>š)Ā(> a, ă, āa, e, ä:, u)RI(>i, ă)
[+ğ, ķ, k]
H (< S)ARI
[S=ø]ARI

= Moğ. (*KWb.* 349) ***sira*** 'sarı' < **şiara* < **sāra, sirakan* 'sarışın' < *sira-ķan* [Krş. Uyg. *sazgan*]
Kalm.***şara***; Bry. ***sāral*** (>Yak. *sālır, sālīr*)
= Man. ***şara***
[ET'deki ***sarı-*** 'beyaz veya sarı olmak' fiili için bk.T. Tekin, *Mak.I*, 122-123]

sarık 'Kavuk, fes gibi bazı başlıkların üzerine sarılan tülbent, abanî veya şala verilen ad'

< *sar-ık*

Çağ.: ***saruk***
TT.: SARIK+([>ğ]ıburma/ÇI/LI)
An.ağl.: ***sarık*** 'tülbent' (*DS.X*, 3545)
~ sarık (Kzk., TatK.)
sarıġ (Az.)
harık (Çuv.)
sorəx, surəx (Çuv.) [> Çer. *ÇLÇ* 213: şorək, şarək)

S(>h)A(>o, u)RI(> ə)K(>ġ, x)

= *salma* (Bşk.)
sälde (Kzk.)
selde (Kırg.)
sällä (Özb., Uyg.)
selle (Trkm.)

sarıl-['Sarmak işi yapılmak'
= OT. ***sarıl-*** 'sarmalamak, sarılmak' (DLT)

{Fakat, **sarıl-** 'kırmak, darılmak'}

< *sar-(ı)l-*

TT.: SARIL-(GAN/I/IŞ/IŞ-/IŞMA/MA)
~ sarıl- (Az., TatK.)
harıl- (Bşk.)
= *kuçak cayū* (Kırg.)
ķuçåklä- (Özb.)
koçaklaş- (TatK.)
gucakla- (Trkm.)
kuşakta- (Kzk.)
kuçaktō (Kırg.)

sarılgıt (hlk.) 'Çok renkli'

< *sarı+ılgıt*

sarılık[1] 'Sarı olma durumu; sarı renk'
= OT. ***sarıġlıķ*** (DLT)

< *sarı(ġ)+lık*

An.ağl.: ***sarılığını kes-*** 'ustura ile hastanın alnından bir damla kan çıkarmak' (*DS.X*, 3546)

sarılık[2] 'Sarılık hastalığı'
= OT. ***sarıġlıġ*** (DLT)

< *sarı(ġ)+lık*

SanalBaba

sarılık[3] (hlk.) 'Sığırcık büyüklüğünde bir tür av kuşu'
< ***sarı+lık***

sarım[1] '1. Sarmak işi; 2. bir şeyi bir kez saracak miktar'
= OT. ***sarım*** 'İbrik, testi gibi şeylerden içilecek olan nesnenin süzülmesi için bu kapların ağzına gerilen ipek kumaş parçası' (DLT)
< ***sar-(ı)m***

sarım[2] (hlk.) 'Keten ya da kendirin eğrilmemiş liflerinden yapılan ince iplik'
< ***sar-(ı)m***

sarımana (hlk.) 'Büyük kertenkele'
< ***sarı+mana*** [< ? *maya*]
An.ağl.: ***sarıkakaç, sarımaya*** (*DS. X*, 3546)

sarımantı (hlk.) 'Şebboy çiçeği'
< ***sarı+mantı***
[< Çin. *mantou*]

sarımsak 'Toprak altındaki soğan biçimli sürgünlerinde kokulu yağ bulunan bir kültür bitkisi'
= OT. ***sarmusak, samursak*** (DLT)
< ***sar-ım+sa-k*** [göçüşme ile: *sarmısak/sam-ur-sak*]
Eski Kıpç.: ***sarımsak***
CC.: ***sarımsak***
Çağ.: ***sarimsak***
TT.: SARIMSAK+(LA-/LI/ otu/hardalı)
An.ağl.: ***sarımsak*** *yağı* (*DS.X*, 3546);
samırsak, samsak, sarsımak (s. 3533)

SARIMSAK
SAMIRSAK [**-r-m- > -m-r-** göçüşmesi ile]
SA[*RI=ø*]MSAK [**/-rı-** hecesinin düşmesi ile]
SAR*SIM*AK biçimi düşündürücüdür. **/-ım-/ > /-sım-** biçiminde bir göçüşme görülmektedir.

sarımsak > sarmısak > *sarısmak [Bu biçim Blk. Türkçesinde de görülmektedir.]
> **sarsımak** biçiminde bir gelişme düşünülebilir.]

~ sarımsak (Kırg., Kzk., TatK., Trkm., KKlp., Nog., Krm.)
särimsåk (Özb.)
harımhak (Bşk.)

S(>h)A(> ä)RI(> i)MS(>h)A(> å)K
sarmısak (Kırg.)

SARMISAK
sar[*ı=ø*]smak (Krç.) [göçüşme ile] sarısmak (Blk.)
[göçüşme ile]

SAR[I]SMAK [**/-ms-/ >/-sm-/** göçüşmesi ile]
samsak (YUyg./*UTS*, 825; *KTLS*)

SA[*RI=ø*]MSAK
= OT. ***basar*** 'dağ sarımsağı' (DLT)
[> Moğ.,Tac. (Doerfer, *TMEN* 1238];
manır, pağır (Tel.) (Ramstedt, *NyK* 42: 232)
pağır (Alt) < Moğ. (Doerfer: *CAJ* 35; 147; Damdinov: *Sanjeev Arm.* 52)
= Moğ. (*KWb.*, 319) ***sarinsag***

Zajaczkowski (*Sufiksy* 38) : < ***sar-*** [Doerfer, bu açıklamayı kuşkulu bulur.]
Doerfer (*TMEN*): OT'deki ***sarmusak*** kesin olarak orijinal biçimdir.
Räsänan (*MTS* 110) < ***samur-sak***
Eren (*TDES*, 357): 'Orta Türkçede ***sarmusak*** (sic!) ve ***samursak*** olarak geçer. KM'un verdiği ***sarmusak*** biçimi düşündürücüdür. Bu biçimi ***sarımsak*** biçimiyle doğrulamak kolaydır. Ancak diyalektlerde geçen ***sarımsak*** biçimlerinin tanıklığına dayanarak ***sarmusak*** biçiminin ***sarumsak*** diye okunması da düşünülebilir. Doerfer'e göre, OT ***sarmusak*** kesin olarak orijinal biçimdir. ***Bu biçimin göçüşme yolu ile oluştuğu anlaşılıyor.***' **der, fakat kendi görüşünü belirtmez. Ancak, Eren'in son cümlesinden sözcüğün orijinal biçimi olarak SARUMSAK'I kabul ettiği anlaşılıyor. (TG)**
Korkmaz (*TTG*, 61): **+sAk** (< ****-sA-k***)

NOT: Türkçede **sar-** fiilinden yapılmış

SanalBaba

SAR-IM (*DLT; TS.II,* 1261; *DS.X,* 3546) sözcüğü bulunduğuna göre ve **sarı(u)msak**'ın da doğal yapısının birbiri üzerine sarılmış ***dişler***-den oluştuğu dikkate alınırsa en uygun biçim:

SAR-I(U)M+*sA-k*

olmalıdır. **SAMUR** '*çok yumuşak ve ince tüyleri olan, postu için avlanan küçük hayvan*' adı < **Ar. sammūr** (bk.***TS.II,*** 1253) adından bozulmuş olup, bunun üzerine Türkçe **+sAk** eki getirmek uygun olmaz sanırım!

sarımsı, sarımtırak 'Sarıya çalan, sarıya benzeyen'

< *sarı+msı/+mtırak*

sarın-['Kendi üstüne sarmak'

= OT. ***sarın-*** 'bir şeyi sarınmak' (DLT)

< *sar-(ı)n-* 'dönüşlülük eki'

TT.: SARIN-(MA)

sarısu (hlk.) 'Taze peynirden yapılan bir yemek'

{OT. ***sarıġ suw*** 'karında toplanan sarı su' (DLT)}

< *sarı(ġ) su*

sarış 'Sarmak işi veya biçimi'

< *sar-(ı)ş* 'fiilden ad yapan ek'

sarışın 'Sarı saçlı ve ak tenli kimse'

< *sārıġ+şın* [< *-*çın*]

[{**-çIn**} ~ {**-çIl**} eki, Türkçede renk adları üzerine gelir: DLT: *kökçin~kökşin* 'maviş, bozumsu'; KB.: *kökçin*; Kırg., Tel: *kökşün*; Osm.: *gökçil, gökcül, bozcıl*; TT., Az.: *sarışın*; Kırg.: *akçıl*; TT.: *kırçıl* vb.] (*Mak.I,* 231)

= Moğ. **+gçin** : *boro+gçin* 'bozumsu'; *sira+gçin* 'sarışın'

TT.: SARIŞIN+(CA/LIK)

~ sarışın (Az.)[<**sārıġçın*)

= *sārıyağız* (Trkm.)

sarğuç (Uyg.)

sarğılt (tatK.)

sarğımtıl (Kırg.)

harğılt (Bşk.)

sark-['Aşağıya doğru uzanmak'

= OT. ***sark-*** (DLT)

< *sar-k-*

TT.: SARK-(AÇ/KAÇLA-/IK/IKLIK/IL/INTI/INTILIK/IŞ/IT/IT-/ITMA/MA)

An.ağl: ***sarka, sarga, sarko*** 'üstüne işlemeli, kadife ya da çuhadan yapılan kollu, kolsuz kadın ceketi'; ***sarkaç*** 'dağ eteği; suçatısı'; ***sarkal*** 'pörsümüş, sarkmış deri'; ***sarkan*** 'kova'; ***sarkanak, sarkınak*** '1. çene altından sarkan et; 2. püskül, saçak, ponpon'; ***sarkın-*** 'sarkmak'; ***sark-*** 'istememek, çekememek, kıskanmak; açgözlülük yapmak; imrenmek' (*DS.X,* 3547)

~ sark- (Kzk., TatK., Trkm.)

hark- (Bşk.)/harkındı < **sarkıntı*

sarık- (Kırg.)

sīrık- 'sarkmak' (Trkm.) < *sīr-ık-*

sırk- 'sarkmak' (An.ağl.)/sırkıntı

S(>h)A(>ı, ī)R[I]K-

[**NOT**: **sarmaşık** karşılığı olarak kullanılan sözcüklerdeki: **sır-, çır-, çir-, çor-** fiil köklerinin **sar-** fiili ile ilişkisi dikkat çekicidir. Bk. **sarmaşık**] (Bu konu için ayrıca bk. *Mak.I,* 14-15)

KTLS'nde **sark-** fiili ile ilgili bilgi yoktur.

= *sallan-* (Bşk., TatK.)

salanlı- (Uyg.)

sanğili- (Uyg.)

salbıra- (Kzk.)

salandō (Kırg.)

asılınıp tor- (Bşk.)

asılınıp tor- (TatK.)

åsilib tur- (Özb.)

sarka → sark-

sarkaç[1/2] → sark-

sarkal → sark-

sarkan → sark-

sarkanak → sark-

sarkın- (hlk.) **→ sark-**

sarlak (hlk.) **→ sar-**

sarlaş-[(hlk.) **→ sar-**

sarma[1/2/3] (hlk.) **→ sar-**

An.ağl.: ***sarma yol*** 'tepeye çıkan yol, dağ yolu' (*DS.X,* 3547)

sarma*4* 'Yaprak veya başka şeylerle, iç konup sarılarak yapılan yemek'

< *sar-ma*

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *sarma* (*ALTK*,116)

sarmal 'Helis biçiminde olan'

{Krş. OT. ***sarmal-*** '1. süzülmek;

SanalBaba

2. sarılmak, dolanmak' (DLT)]

sarmaş (dolaş ile birlikte) 'Birbirine sarılıp kucaklaşmış durumda'
= OT. ***sarmaş*** 'sarmış, bir şeyin bir şeye sarılması' (DLT: *sarmaş bolmak* 'halk birbirine karışmak')
< *sar-(ı)m+a-ş*

sarmaş-['Birbirine sarılmak, kucaklaşmak'
= OT. ***sarmaş-*** '1. sarmakta yardım etmek; 2. karışmak' (DLT)
[< ***sar- (ı)m+a-ş-*** 'işteşlik eki']
< *sar-(ı)m+a-ş-*
TT.: SAMAŞ-(AN/IK/MA)
An.ağl.: ***sarmaş-*** '1.gelin olan kız evlendiğinin ertesi günü akrabalarını görmeye gelmek'; ***sarmaşuk*** 'sarmaşık' (*DS.X*, 3547)

sarmaşık 'Düz yerlere yapışarak tırmanan bitki'
< *sar-(ı)m+a-ş-(ı)k*
An.ağl.: ***sarmaşık*** (bk. **sarmaş-**); ***sarmaşuk*** (*DS.X*,3547)
~ sarmaşığ (Az.)
= *sırmavık* (Bşk.)
şırmavık (Kzk.)
çirmåvık (Özb.)
çırmaşık (Trkm.)
çırmōk (Kırg.)
çormavık (TatK.)

sarmı (hlk.) 'Dokuma aygıtında dokunan bezlerin sarıldığı araç'
< *sar-(ı)m+ı*

sarmısak → sarımsak

sarp '1. Dik, çıkılması ve geçilmesi güç, yalman; 2. (mec.) güç, güçlük'
= TE. (Uyg.) ***sarp*** (*EUTS*, 197)
DLT'te YOK.
KB.: ***sarp***
Eski Kıpç.: ***sarp*** 'güç'
< **sar-* 'sertelmek, kızmak'
+*-p*
TT.: SARP+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***sarp adam*** 'pazarlıkta kolay anlaşamayan, çetin kimse' (*DS.X*, 3548); ***zarp***
~ sarp (Az., Kzk.)

Eren (*TDES*, 357): ['ağızlarda ***zarp*** '1. sarp, yalçın; 2. güç' olarak geçer.] der, fakat **sarp *adam*** sözcüğünü vermez. Etimolojisi üzerine de herhangi bir görüş belirtmez.

sars-['1. Birdenbire ve güçle kımıldatmak, sallamak, oynatmak, titretmek'
= ET. **sars-** (*EUTS*,197: *sarsag* 'kötü, kaba'; *sarsıg* 'kötü, kaba; çürük'; *sarsı-* 'azarlamak, söylenmek; *sars-* 'sövüp saymak')
~ OT. ****sars-*** (DLT: *sarsıg* 'katı ve sert olan her şey'; *sarsıg söz* 'katı söz'; *sarsıt-* 'sert ve kaba muamele etmek')
< *sar-s-*
TT.: SARS-(AK/AKÇA/SAKLIK/ALA-/ALAMA/ICI/SIK/IL-/ILIŞ/ILMA/IM/INTI/INTILI/INTISIZ/IŞ/MA)
An.ağl.: ***sarsak, sarsık, sarsuk*** 'sersem, ahmak, dağınık'; ***sarsahlık*** 'ahmaklık, budalalık'; ***sarsakla-*** '1. gereksiz durmak; 2. ahmaklaşmak; 3. sarsmak'; sarsala- 'sarsmak'; ***sarsık*** '1.yer sarsıntısı; 2. eli ayağı titreyen kimse'; ***sarsın-*** 'sallanmak'; ***sartık*** 'salmış, salıvermiş' (*DS.X*, 3548-3549)
~ sars- (Trkm.)
= *sirkäle-* (Az.)
silki- (Özb.,Uyg.)
silkü- (Kzk.)
silkile- (Kzk.)
silkit- (Özb., TatK.)
silkildet- (Kırg.)
hilkit- (Bşk.)
türtü- (Kzk.)
tirbät- (TatK.)
çaykat- (TatK.)
kaltırat- (Bşk.)

sarsak → sars-
= ET. sarsıg (*EUTS*, 197)
< *sars-ıg*

sarsık → sarsak

sarsıl-['1. Sarsmak işine konu olmak; 2. güçsüz duruma gelmek'
= ET. (KT., Uyg.), OT. ***sarsıt-***
< *sars-(ı)l-* 'dönüşlülük eki'

sarsın- → sars-

sarsıntı '1. Sarsılmak işi, birdenbire sarsılmak; 2. titreme; 3. deprem'
< ***sars-ın-tı***
TT.: SARSINTI+(LI/SIZ)

SanalBaba

~ sarsıntı (Az.)
sarsğın (Trkm.)
= *tebräniş* (Özb.)
tävriniş (Uyg.)
terbelüv (Kzk.)
tirbäliv (Bşk.)
tirbälü (TatK.)
silkitiş (Özb., Uyg.)

sartık → sars-

saruk → sarık

sarunburma (hlk.) **→ sarığıburma**

sasak (hlk.) **→ saksağan**

sası '1. Küf ve çürük kokan; 2. kokuşmuş'
= ET. ***sasıġ*** 'çürümüş, kokmuş, fena (*EUTS*, 198) ~ ***sarsıġ***
~ OT. ***sasıġ*** 'kokmuş' (DLT: *sāsıġ barıġ* 'kokmuş')
<*sāsı- 'kokmak, çürümek, fenalaşmak' (*EUTS*,198)
[**sāsı-+-ġ** ile yapılmış ad olup Batı Türkçesinde **/-ġ/** düşmüştür.]
Çağ.: ***sasi***
An.ağl.: ***sası, sasık*** [< ET. *ṣasıġ*], ***sasuk, susu*** (*DS.X*, 3549)
[Ayrıca bk. ***sası*** '1. sözünü bilmeyen, densiz; 2. deli; 3. kuru fasulyenin haşlandığı su; 4. ters, aksi; 5. şaşı; 6. biçimsiz, kaba'; ***sası, sasık, sassı*** 'kokmuş, bayatlamış'; ***sasık, saslama*** 'sağlıksız, renksiz' (*DS.X*, 3549)]

Tü. > **Kürt.** *sassı* (*DAO*, 410)

~ sesi (Tar.)
sasık *may* 'gaz yağı' (Kırg.)
Eren (*TDES*, 358): YOK

sası-['Çürümek, bozulmak'
= ET., OT. ***sası-*** (*EUTS*; DLT)
< *sāsı-*
TT.: SASI-(MA)

sasık → sası-

sasını al-[(hlk.) 'çürük ya da fena kokulu sebzelerin kokularını, haşlayıp suyunu süzerek almak'
< *sası-ġ+ı+n+ı al-*

sasıt-['Kokutmak'
= ET. ***sasıt-*** (*EUTS*, 198)
< *sası-ġ+ıt-*

sassı → sası-

saş [TT'nde soy adı: ***H. Saş***]
= OT. ***saş*** 'ürkek' (DLT)
< *sa-* [ET. **sa-* 'söylemek']+***-ş***

[Krş. ET. ***saşur-*** 'durdurmak, geciktirmek' (*EUTS*)]

sat-['Bir değer karşılığında bir malı alıcıya vermek'
= ET., OT. ***sat-*** (*EUTS*; DLT)
< **sa-* 'saymak'
+t- '*saydırmak'

[ET.: *sataġ, satıġ* 'satış, muamele'; *satağın* 'satın'; *satağsız* 'ücretsiz'; *satığçı* 'satıcı'; *satığlığ* 'satılacak olan her şey'; OT. *satġa-* 'ödeşmek'; *satġal-* 'takas yapılmak'; *satġan* 'satan, çok satan'; *satġaş-* 'sayışmak, ödeşmek'; *satġuçı* 'satıcı'; *satġuluk* 'satmaya hakkı olan'; *satıġ* 'satış, satma' *satıġla-, satıġlaş-* 'satışmak'; *satığlı* 'satmak azminde olan'; *satığlık* 'satılık'; *satığsak* 'satmak isteyen'; *satığsa-* 'satmak istemek'; *satılmak* 'satılmak'; *satın-* 'satar görünmek'; *satışġan alışġan* 'daima alıp satan'; *satışġan tawışġan* 'daima alıp satan'; *satış-* 'satmaya yardım ve yarış etmek' (DLT)]

< **sa-* 'saymak'
+t- 'ettirgenli eki' (Bang, *NegVerb.* 117)
An.ağl.: ***satak*** 'çarşı'; ***satdıh*** 'satılık'; ***satı*** 'satılık mal; düğün armağanı'; ***satık*** 'satılan, elden çıkarılan (mal, vb.)'; ***satıkçı*** 'tüccar'; ***satıl-*** '1. kız evlenmek; 2. kadınlar çocuklarının olması için bir yatıra adak adamak'; ***satlık*** 'satıcılık' (*DS.X*, 3550)

satak → sat-

sataş-['Bir kimseyi rahatsız edecek davranışta bulunmak, musallat olmak'
< *sa-t-(a)ş-*
TT.: SATAŞ-(IL-/ILMA/KAK/MA)
~ sataş- (Az.)
= *tiyisü-* (Kzk.)
tegiş- (Uyg.)

SanalBaba

tegäcäklik kılış- (Özb.)
gärländiri- (Bşk.)
gärländir- (TatK.)
soktığu- (Kzk.)

satdıh (hlk.) → **sat-**

satıcı 'Alıcıya bir şey satan kimse'
= ET. ***satıġçı*** (EUTS, 198)
~ OT. ***satġuçı ~ sattaçı*** (DLT)
< ***sat-ıġ+çı***
TT.: SATICI+(LIK)
~ satıcı (Az., Trkm.)
satuvşı (Kzk.)
sâtuvçi (Özb.)
satuçı (TatK.)
satığçı (Trkm.)
satkuçi (Uyg.)
hatıvsı (Bşk.)

SAT-*ICI/-UÇI*
-IĞÇI
-KUÇİ
-UVŞI/-UVÇİ
H(< S)AT-*IVSI*

= *torğaş* (Bşk., TatK.)

satık (hlk.) → **sat-**

satıkçı (hlk.) → **sat-**

satıl-[1] '1. Satmak işi yapmak; 2. (mec.) para veya çıkar karşılığı, gizlice karşı tarafa hizmet etmek'
< ***sat-(ı)l-*** 'dönüşlülük eki'

satıl-[2] (hlk.) 'Kız evlenmek' → **sat-**

satıl-[3] (hlk.) → **sat-**

satılık 'Satışa çıkarılmış olan'
= OT. ***satġlıḳ*** (DLT)
< ***sat-ı(ġ)*** 'satış, satma'+***lık***
~ satlık (TatK.,Trkm., Uyg.)
satılatın (Kzk.)
satılūçu (Kırg.)
satıla torğan (TatK.)
setilidiğan (Uyg.)
hatlık (Bşk.)
hatıla torğan (Bşk.)

satım 'Satmak işi, satım'
< ***sat-(ı)m*** **[alım satım** deyiminde]
An.ağl.: ***satımker ol-*** 'satmaya gönlü olmak' (*DS.X*, 3550)

satın '*Fiyatını vererek bir şey almak* anlamında kullanılan **satın almak** deyiminde geçer'

{OT. ***satın-*** 'satar görünmek'}

< ***sat-(ı)n*** [< *satġın* < ***satıġ** +*ın* 'instrumental/vâsıta hâli eki']
~ MA.: ***satġın***
KE, NF.: ***satḳun***
CC., Hou.: ***satun***
~ satın al- (Bşk., Trkm.)
satıp aluv (Kzk.)
satıp alu (TatK.)
satıp alū (Kırg.)
sâtib âl- (Özb.)
setival- (Uyg.)
hatıp alıv (Bşk.)

satlık (hlk.) 'Satıcılık' → **sat-**

sattır-['satmak işini yaptırmak'
= OT. sattur- (DLT)
< ***sat-tır-*** 'ettirgenlik eki'
TT.: SATTIR-(MA)

sav '1. İddia, tez; 2. (eski) haber, söz; 3. ata sözü'
= ET. (Uyg.) ***saβ*** S'β, Sβ (*İKPÖ*, 204)/ ***sav, sab*** (*EUTS*,199: *savçı* 'haberci, geveze, zevzek'; *savıkla-* 'söylemek'; *savlaş-* 'söyleşmek'; *savlıġ* 'sözlü, sözcü')
~ OT. ***saw*** '1. şöhret, san; 2. söz, haber, salık' (DLT: *sawçı* 'elçi, peygamber'; *sawla-* 'söylemek, atalar sözü söylemek'; *sawlan-* 'atalar sözü söylemek'; *sawlaş-* 'birbirine sav söylemek')
< ****sāw** [< ****sāb**]
TT.: SAV+(A 'haber; müjde'/A-CI '1. haberci; 2. müjdeci; 3. peygamber'/CA 'iddianame'/CI/CI-LIK)
An.ağl.: ***sav*** '1. söz, lâf, dedikodu; 2. karşılıklı konuşma, sohbet; 3. bilgi, haber; 4. yas' (*DS.X*, 3551)

Tü. > **Kürt.** *sav* (*DAO*, 411); **Zaza.** *savt* 'ses' (*ZTS*, 307)

sav-['İstenmeyen birini başından uzaklaştırmak'
= OT. ***saw-*** (DLT: *saw-ra-* 'savulmak; azalmak, seyrekleşmek'; *saw-saw-rı-, sew-re-* 'azalmak, seyrekleşmek'; *saw-ul-* 'bulunduğu halden ayrılmak; savulmak, gitmek')

SarıBaba

< ***sa-v-***

TT.: SAV-(MA)

An.ağl.: ***savacak, savah, savak, savak, savakbaşı*** '1. değirmen suyunu başka yöne çevirmek için oluk önüne konulan tahta; 2. değirmen arkındaki fazla suyun akması için açılan ikinci su yolu; 3. genel su arkı, su ana yolu' (*DS.X*, 3551); 'arklardaki küçük bentler; su yolu'; ***savakla-*** 'suyu arklara salmak' (s. 3553); ***savgı*** 'baştan savılan belâ' (s. 3553)

sava → **sav**

savaca → **sav**

savacı → **sav**

savak → **sav-**

savakla-[→ **sav-**

savaş 'Harp; uğraşma, kavga, mücâdele'

= OT. ***sawaş*** (DLT)

<***saβaş*** [<***saβ+(a)ş***]

TT.: SAVAŞ+(ÇI/ÇILIK/KAN)

~ savaş (Az.)

= *soğuş* (Kırg.)
sokuş (Uyg.)
soğıs (Kzk.)
suğış (TatK.)
söveş (Trkm.)
huğış (Bşk.)

S(>h)O(>ö)Ğ(~K > v)U(>ı, e)Ş(>s)

= *köräş* (Bşk.,TatK.)
uruş (Trkm., Uyg.)

savaş-['Harbetmek'

= OT. ***sawaş-*** (DLT)

[< ***saβ+aş-***]

TT.: SAVAŞ-(IM/IMCI/MA)

~ [Türk dillerinde **savaş** sözcüğünün fiil biçimleri de vardır.]

savca 'İddianame'

< ***sav+ca*** → **sav**

savcı 'Devlet adına ve yararına davalar açan,kamu haklarını ve hukuku yerine getimek üzere yargıç katında sanıkları kovuşturan görevli'

= ET. ***savçı ~ sabçı*** 'haberci, geveze, boşuboşuna konuşan' (*EUTS*, 199)

~ OT. ***sawçı*** 'elçi, peygamber; hısım ve dünürler arasındaki elçi' (DLT)

Uyg.: ***sab-çı, sawçı***

Çağ.: ***savçi, sauci***

< ***sav*** [→ **sav**]+***cı***

TT.: SAVCI+(LIK)

An.ağl.: ***savcı*** 'sözcü, mektupçu' (*DS.X*, 3553)

~ sauşı (Kzk.)
savçı (Tob.)

savdır-[→ **sav-**

savgı (hlk.) → **sav-**

savıl-¹['Savmak işine konu olmak'

< ***sav-(ı)l-***

savıl-²[(hlk.) 'Değirmen boş dönmek'

< ***sav-(ı)l-***

savıştır-[(hlk.) → **savuştur-**

savla-¹[(hlk.) 'İddia etmek'

< ***sav*** 'söz'+***la-***

TT.: SAVLA-(YICI)

savla-²[(hlk.) 'Başından savuşturmak; atlatmak'

< ***sav-*** 'savmak, uzaklaştırmak'+***-la-***

savlan-['Meyveler bitmek, tükenmek'

< ***sav-la-n-***

savlaş-[(hlk.) 'Sıkıntıyı atmak, serinlemek'

< ***sav-la-ş-***

An.ağl.: ***savruh-*** (*DS.X*, 3555)

savrık → **savruk**

savrık-[(hlk.) '1. Oraya buraya uçuşmak; 2. uçarı olmak'

< ***sav-ur-uk-***

savrıl-[(hlk.) → **savrul-**

savruk '1.Aklını işine vermeyen, dikkatsiz; 2. düzensiz,dağınık'

< ***sav-ur-uk***

TT.: SAVRUK+(LUK)

An.ağl.: ***savrak, savrık, savruh*** 'dağınık, dikkatsiz; tutumsuz' (*DS.X*, 3554); ***savruk*** 'çiftleşmek isteyen koyun, keçi' (s. 3555)

= *salbır* 'savruk' (Bşk.)
şaypay (Bşk.)

SanalBaba

savruk-[(hlk.) 'Keçi ve koyun çiftleşme isteği duymak'

< ***sav-ru-k-***

An.ağl.: ***savrık-*** (*DS.X*, 3555); ***savrukmuş*** 'cinsel isteklerinin esiri olmuş'

savrukmuş (hlk.) → **savruk-**

savrul-['1. Dağılmak, saçılmak; 2. savurmak işi yapılmak'

= OT. ***sawrul-*** 'savrulmak, açılmak' (DLT)

< ***sav-ur-(u)l-***

TT.: SAVRUL-(MA/UŞ)

An.ağl.: ***savrıl-*** '1. uçar gibi yürümek; 2. uçarı olmak' (*DS.X*, 3554)

savrum (hlk.) '1. Harman savurma işi; 2. ölünün kefareti'

< ***sav-ur-um***

savruntu 'Savrulurken dökülen kırıntı'

< ***sav-ur-un-tu***

An.ağl.: ***savruntu*** '1. tipi; 2. savrulan şey' (*DS.X*, 3555)

savsa[1] (hlk.) 'Çürümeye yüz tutmuş;

< ***sa***[v]***sıġ*** [< ET. *sasıg*]+***sa***

savsa[2] (hlk.) 1. Evecenlik, telâş; 2. kuruntu'

< ***sav-sa***

savsa-['Savsaklamak, ihmal etmek'

< ***sav-sa-***

TT.: SAVSA- (K/KLA-/KLAMA/KLAN-/LANMA/KLAYIŞ/MA)

savsak (hlk.) '1. Beceriksiz, baştan savma iş yapan; 2. geveze'

< ***sav-sa-k***

An.ağl.: ***savsa, savsak, savsal, savsata, savsı*** (*DS.X*, 3555)

savsakla-['Belirli bir sebebi olmaksızın bir işi isteyerek geri bırakmak, geciktirmek'

< ***sav-sa-k+la-***

TT.: SAVSAKLA-(MA/N-/NMA/YIŞ)

An.ağl.: ***savsakla-, savsala-*** 'işi ağır almak, geciktirmek, oyalamak' (*DS. X*, 3555); ***savsaklan-*** 'oyalanmak'; ***savsaklaş-*** 'azalmak, seyrekleşmek'; ***savsaklık*** 'boşlama, gereken iligiyi göstermeme'; ***savsala-*** '1. tez olmak; 2. gözetlemek, kollamak'; ***savsanık*** 'savsaklayıcı' (*DS.X*, 3555-3556)

savu (hlk.) 'Yas'

< ***sağu*** → **sağu**

An.ağl.: ***savu sat-*** 'ağıt söylemek, yas tutmak' (*DS.X*, 3556)

savuh → **soğuk**

savuk (hlk.) '1. Issız, tenha; 2. suyu kesilmiş, çalışmayan değirmen'

< ***sav-uk***

savul-['Bir şeyden çekinerek bulunduyerden uzaklaşmak'

= ET., OT. ***savıl-*** ~ ***sawıl-***

< ***sav-(u)l-***

savun-['Müdafaa etmek'

< ***sav-(u)n-***

TT.: SANUV-(MA/MALIK/MASIZ/U/UCU/UCULUK/UL-/ULMA/UŞ)

savur-['Havaya atıp dağıtmak, saçmak'

= OT. ***sawur-*** (DLT)

< ***sav-ur-***

TT.: SAVUR-(GAN/GANCA/GANLIK/MA/T-/TMA)

An.ağl.: ***savurgu*** 'pekmez kayna tılırken karıştırmaya yarayan delikli kepçe biçiminde su kabağı'; ***savurkaç*** 'akşamüstü çıkan sert yel'; ***savurucu*** 'harman savuran kimse' (*DS.X*, 3556)

~ savur- (Bşk.)
sâvur- (Özb.)
saū (Kırg.)
sovur- (Trkm.)
soru- (Uyg.)

savurgan → **savur-**

< ***sav-ur-gan***

~ *pul* sovrağan (Uyg.)

savurgu → **savur-**

savurkaç → **savur-**

savurt-['Savrulmasına sebep olmak'

= OT. ***sawurt-*** (DLT)

< ***sav-ur-t-*** 'ettirgenlik eki'

TT.: SAVURT-(MA)

savurucu → **savur-**

savuş-['Bulunduğu yerden aceley-

SanalBaba

le, gizlice veya dikkati çekmeden kaçmak'

< ***sav-(u)ş-***

TT.: SAVUŞ-(MA/TUR-/TURMA)

~ sovuşdur- (Az.)

savuttur-[(hlk.) 'Üflemek, savurtmak'

< ***sav-u[r = ø]-t-tur-***

say[1] (hlk.) '1. Düz, tabaka biçiminde ince, yassı taş; 2. iri, büyük kaya; 3. ekime elverişsiz, killi kumlu toprak; 4. dik kayalık, taşlık yer' = ET. ***say*** 'kır, çöl, taşlık, bozkır' *EUTS*, 199)

~ OT. ***say*** 'kara taşlık yer' (DLT: *saygır-* 'yer kara taşlı olayazmak; *sayık-* 'yert kara taşlı olmak')

< ***sā+y***

An.ağl.: ***say*** (*DS.X*, 3556)

[***DS***.'nde anlamları farklı 4 **say** sözcüğü daha vardır.]

say[2] 'Kışın suyu akıp yazın akmayan dere'

= Krş. **Yenisey** ~ Kırg. **Canısay** MA. 317 (Çağ.): *sai ḳıragı* 'kray balki (ovraga)'

< Çağ. ***sai***

An.ağl.: ***say*** 'su kaynağı, pınar' (*DS.X*, 3557)

say-['Sayıları arka arkaya söylemek'

= ET. ***sa-*** '1. saymak; 2. söylemek' (*EUTS*, 195: **san** 'sayı'; *san-* 'saymak, sanmak, düşünmek'; *sana-* 'saymak'; *sangış* ~ *sagış* 'sayım') (Uyg.) ***se-*** 'konuşmak; birer birer saymak, saymak' [**say-, san-, sana-** gibi genişletilmiş biçimleri vardır. ***kalsar*** < ***kal-ı sa-r*** (*Alt.Gr.*, § 341]

~ ***sa-***'saymak, düşünmek' (DLT: *sakış, sakmak, sanamak, sanmak*; *san*'sayı, sayma, addüitibar'; *sayış* ~ *seyş* 'ödenek'; *sayıştur-, saştur-* 'sayışmak'; *saypa-* 'israf etmek', *saypat-* 'israf ettirmek')

< ****sā-y-*** [< ***đ*** < ***δ***]

TT.: SAY-(I/ICA/ICI/ILI/IL-/ILMA/IM/IMLAMA/IMLAMACI/IMSAL/ISAL/ISIZ/ISIZLIK/IŞ/IŞ-/Iştay/MAMA/MAMAZLIK/MAN/MANLIK/MAZLIK)

TT.'nde: ***sövüp saymak*** deyiminde.

An.ağl.: ***say-*** '1. Öfkeli söz söylemek, kızmak; 2. türkü, mani söylemek' (*DS.X*, 3560)

Tü. > **KbRum.** *saydizo, sayıdízo*

~ say- (Az.)
sāy- (Trkm.)
sana- (Kzk.)
sanō (Kırg.)
sani- (Uyg.)
sänä- (Özb.)
hana- (Bşk.)

SĀ(>A, ä)Y(~N)-*İ-/-A-/-Ä-*

saya 'Ayakkabıların yumuşak yüzlü üst bölümü'

< OT. ***say*** 'vücuda giyilen zırh'

+a

(DLT: *say yarık* 'demir göğüslük')

TT.: SAYA+(CI)

An.ağl.: ***saya*** 'kundura yüzü; kundura yüzündeki dikişler' (*DS.X*, 3557) [***DS***.'nde anlamları farklı 8 **saya** sözcüğü daha vardır.]

sayacak → sacayak

saygı 'Hürmet, ihtiram'

< ***sa-y-gı***

TT.: SAYGI+(değer/LI/N/NLIK/SIZ/SIZCA/SIZLIK)

~ Öteki Türk dillerinde **saygı** sözcüğü YOK. (bk. *KTLS*)

= *sır* (Kzk.)
sıy (Özb.)

sayı 'Nüsha'

= ET. (Uyg.) ***sayu*** S'YW 'her, her bir' (*İKPÖ*)

< ***say-ı*** [< ****sa-*** 'saymak'+-(y) (< ***đ***)+-***ı***]

TT.: SAYI+(boncuğu/CA/CI/CILIK/LA-/LAMA/LI/L-/LMA/M/M bilimi/MLA-/MLAMA/MLAMACI/MSAL/SAL/SIZ/SIZLIK/Ş/Ş-/ŞMA/Ştay)

~ san 'sayı' (Kazk., Kırg., TatK., Uyg.)

< ****sā-n***

sān (Trkm.)
sån (Özb.)
han (Bşk.)
say (Az.)

SanalBaba

S(>h)Ā(>A, å)N(~Y)

sayıcak → **sacayak**

sayıkla-['Uykuda, bir hastalığın verdiği dalgınlık sırasında anlamsız, tutarsız sözler söylemek'

< ***sa-y-(ı)k+la-***

TT.: SAYIKLA-(MA)

An.ağl.: ***sayıkla-*** 'uykuya dalmaya, gözleri kapanmaya başlamak' (*DS. X*, 3559)

~ sayığla- (Az.)

= *sandırakta-* (Kzk.)

sataş- (TatK.)

hataş- (Bşk.)

sayıklaştır-[(hlk.) 'Araştırmak'

< ***sa-y-(ı)k+la-ş-***

sayılgan (hlk.) 'Kendini saydıran'

= OT. ***sayılğan edilgen*** 'bir çok işlere girip çıkan' (DLT)

< ***sa-y-(ı)l-gan***

TT.: TS'te YOK. [Türkçede soy adı: *Aclan Sayılgan*]

An.ağl.: ***sayılgan*** (*DS.X*, 3559)

sayım 'Saymak işi, tadat'

< ***sa-y-(ı)m***

TT.: SAYIM+(bilimi/LA-/LAMA/LAMACI/SAL)

An.ağl.: ***sayımcı, sayıcı, sayılancı, sayıncı, saylancı*** 'nüfus ya da hayvan sayımı yapan memur' (*DS.X*, 3559)

SA-Y-IM+*CI*
SA-Y-*ICI*
SA-Y-I+*LA-NCI*
+*NCI*
SA-Y-*LA-NCI*

sayın 'Saygıdeğer, muhterem'

< ****sa-y-(ı)n***

An.ağl.:***sayınsa-, sayımsa-, sayınsı-, sayla-*** 'önemsemek, saymak' (*DS. X*, 3559)

= Moğ. ***sayin*** 'iyi' [***sayijira-*** 'iyi olmak' < ***sayin*** 'iyi, çok iyi'/ Moğ. {+jirA-} < {+dĪrA} = {+dĪr-} < {+dĪrA-} (*Mak.II*, 343)

Korkmaz (*TTG*, 101): < ***say-ın***

sayınsa-[(hlk.) '1. Önemsemek, saymak;2. hor görmek, azımsamak' (DS.)

< ***sa-y-ın+sa-***

sayış 'Saymak işi veya biçimi'

= OT. ***sayış*** ~ ***seyş*** 'ödenek' (DLT)

< ***sa-y-(ı)ş***

sayış-['Ödeşmek, hesaplaşmak'

< ***sa-y-(ı)ş-***

TT.: SAYIŞ-(MA)

An.ağl.: sayışmak 'ödeşmek' (*DS. X*, 3559)

sayışma 'Sayışmak işi, takas'

< ***sa-y-(ı)ş-ma***

An.ağl.: ***sayışma*** 'ödeşme, değiştirme' (*DS.X*, 3559)

sayıştır-['Sayışmak' [***TS***'te yok]

= OT. ***sayıştur-*** (DLT)

< ***sa-y-(ı)ş-tır-***

sayla-[(hlk.) 'Seçmek, ayırmak'

< ***sa-y-la-***

An.ağl.: ***saylan-*** 'seçilmek'

saylam (hlk.) '1. Düz taş; 2. dağın düzlük yeri' [***TS***'te yok]

< OT. ***say*** 'kara taşlık yer' (DLT)+***la-m***

An.ağl.: ***saylam, saylak, sıylam*** (*DS.X*, 3560)

saylan (hlk.) 'Yar, uçurum'

< OT. ***say*** 'kara taşlık yer' (DLT)

+***la-n***

saylan-[(hlk.) '1. Seçilmek; 2. soruşturmak'

< ***sa-y-la-*** 'seçmek'

+***n-***'dönüşlülük eki'

saylav '(Eski) Millet vekili'

< ***sa-y-la-v*** [-v eki Kıpçak Türkçesine özgü bir ektir.]

An.ağl.: ***saylav*** 'seçim, seçme' (*DS.X*, 3561)

saymana (hlk.) → **seğmen**

sayrı '(Eski) Hasta'

= EAT. (TN) ***sayru***

< ? ****sa-y-rı***

TT.: SAYRI+(L/LAR evi/LIK/MSA- 'gerçekte hasta olmadığı halde kendini hasta göstermek'/M-

SanalBaba

SAK 'gerçekte hasta olmadığı halde kendini hasta göteren')
An.ağl.: ***sayru, soyrı*** 'hasta'; ***sayruluk*** 'hastalık' (*DS.X*, 3561)

sayrıl '(Eski) hastalıkla ilgili, marazî'
< ***sa-y-rı+l**

saysın-[(hlk.) 'Tanımak, saymak'
< ***sa-y-sı-n-**
An.ağl.: ***sana-, sanı-, sayla-, saysın-*** (*DS.X*, 3561)

saytaş (hlk.) '4-8cm. kalınlıkta, iki yanı düz, bir metre karelik dört köşe taş'
< OT. ***say*** (DLT) →**say**
+taş

saytoprak (hlk.) 'Altı taş olan tarlalar'
< OT. ***say*** (DLT) → **say**
+toprak

saz[1] 'Çamur, bataklık'
< ***sāz**
TT.: SAZ+(LIK)
~ sas (Kumd.)

saz[2] '1. İnce kamış, hasır otu; 2. sazdan yapılmış; 3 sarımtırak buyaz, solgun'
< ***sāz*** < Ön Tü. ***sār***[2] [> Trkm. *sāð*, Osm., Kırg. vb. *sāz* 'beyaz, sarımsı beyaz'] (*Mak.I*, 222)
Osm.: ***saz*** 'beyaz, açık sarı', ***saz benizli***; Kırg. ***saz öŋdüü, öŋü*** 'aynı'; Trkm. ***sāð*** [*daŋ sað ber-* 'parlaklaşmak'], ***sāðmik*** 'bozumsu'
TT.: SAZ+(LIK)/***saz benizli*** 'sarı benizli, solgun yüzlü'; Kırg. ***saz öŋdüü*** 'aynı'; Trkm. ***daŋ sāz ber-*** 'tan yeri ağarmak' deyimindeki **sāz** 'beyaz, gri'
An.ağl.: ***saz*** 'çayır' (*DS.X*, 3561),

Tü. > **Kürt.** *saz* (*DAO*, 411)

~ sāz 'kamış' (Trkm. ağl.)
daŋ sāz *ber-* 'tan yeri ağarmak, aydınlık olmak' deyimindki sāz 'gri, beyaz'
sazgan 'saz renkli, solgun' (Uyg.) < ***sār**

saz[3] 'Uzun saplı çalgı âleti'
< ? ***sāz**
TT.: SAZ+(CI/CILIK/LI sözlü)

Tü. > **Zaza.** *saz* 'çalgı' (*ZTS*, 307); **Kürt.** *saz* (*DAO*, 411)

~ saz (Az., Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
sāz (Trkm.)
såz (Özb.)
haz (Bşk.)

S(>h)Ā(>A, å)Z

TS.II, 1270: < ***Fars.*** **sāz [Bu sözcüğün kamışa benzer ince sapından dolayı Türkçe *saz* ile aynı kökeni paylaşmış olması mümkündür. Türkmen Türkçesindeki uzun ünlülü biçimi de bunu desteklemektedir.]**

sazak (hlk.) 'Bataklık, sazlık'
< ***sāz+ak***
TT.: ***TS***'te yok. [Türkçede soy adı: *Gün Sazak* 'eski Gümrük Bakanı']
An.ağl.: ***sazak, sazaklık, sazlık, sazmak*** (*DS.X*, 3562)
[**An.ağl.**'nda *sazak/sazağan/sazağı/sazah, sazan* 'kuvvetli ve soğuk esen yel'; *sazak/sazağan/sazan* 'çıban, sivilce, ergenlik'; *sazak* 'çok konuşan, geveze'; *sazak* 'Mersin ağacı']
Eren (*TDES*, 358): YOK

sazaklık (hlk.) 'Bataklık'
< ***sāz+ak+lık**

sazan 'Tatlı sularda yaşayan, eti lezzetli, pullu ve kılçıklı bir tür balık'
< ***sāz+(a)n*** 'küçültme eki'
~ sāzan (Trkm., Klç.)
*şaran (Eski Çuv.)
> Rus., Blg. *şaran*

Tü.> **Rus.** (Vasm. *REW 2:* 568): *sazan*); **Kalm.** (*KWb.* 316) *sazān, sazŋ;* **Fars.** *sāzān*; **Rum.** σαζάνι (Andriotis: *El* 313)

Eren (*TDES*, 358): ***sazan*** *balığı* [elliptique bir ad] 'bataklık balığı'
Nauta (*CAJ* 16: 19): <***sāz-ġan***

sazı-[(hlk.) 'Su sızmak, damla damla akmak'
< OT. ***sız-*** 'sızmak, erimek' (DLT) ***+ı-***
+se- 'Addan fiil yapma eki'

SanalBaba

bilig+se-

-se- 'Fiilden fiil yapma eki'
bil-se- (< *bil-ü se-*)

seç-['Benzerleri arasından hoşa gideni almak veya yararlanmak için ayırmak'
= ET. ***seç-*** (*EUTS*, 199)
< ****se-*** 'istemek, arzu etmek' (Uyg.) **+ç-**
TT.: SEÇ-(ENEK/İ/İCİ/İCİLİK/İK/İL-/İLİŞ/İLME/İLMİŞ/İM/İŞ/Kİ/KİN/KİNLER/KİNLEŞ-/KİNLEŞME/KİNLİK/ME/MECE/MECİ/MECİLİK/MELİ/MEN/MENLİK/TİR-/TİRME)
An.ağl.: ***seş-*** (Rize/*RİA*); ***seçence*** 'ayna'; ***seçinti*** 'bir şeyin iyileri seçildikten sonra geriye kalanları'; ***seçgel, seçgil, seçgülü, seçkel, seçki*** 'seçilmiş, seçkin'; ***seçi katım, seçi*** 'ayırma,seçme' (*DS.X*, 3563); ***seç-*** 'görmek (yazıyı, uzaktaki bir şeyi)' (s. 3564)
~ seç- (Az.)
= *sayla-* (Kzk., TatK.,Trkm.)
sayli- (Uyg.)
säylä- (Özb.)
hayla- (Bşk.)
~ Moğ. ***se-***

seçence (hlk.) 'Ayna' → **seç-**

seçgel (hlk.) 'seçilmiş, seçkin' → **seç-**

seçgil (hlk.) 'seçilmiş, seçkin' → **seç-**

seçim 'Seçim, seçme'
< ***seç-im***

Tü. > **Kürt.** *séçım* (*DAO*, 413)

seçinti → **seç-**

sarımsak → **sarımsak**

seçki[1] 'Şâirlerin, yazarların, bestecilerin eserlerinden alınmış, seçme parçalardan oluşan eser, güldeste, antoloji'
< ***seç-ki***

seçki[2] (hlk.) 'seçilmiş, seçkin' → **seç-**

seçkin 'Üstün, mümtaz, güzide'
< ***seç-kin*** 'fiilden ad yapan ek'
[**-kIn** eki: *alışkın, bıçkın, küskün, üzgün*...vb.]

seçme (hlk.) 'Kötü yolda kadın'
< ***seç-me***

seçmece (hlk.) 'Seçmek koşuluyla'
< ***seç-mece***
[< ***-me+ce***: *kesmece, aldatmaca, bulmaca, bilmece* vb.]

seğir-['Hafif kımıldamak ve daha çok vücudun bir yerinde deri ile birlikte derinin hemen altındaki kaslar hafifçe oynamak; seyremek'
= OT. ***sewre-, sawra-, sawrı-*** 'seyremek' (DLT)
< ***sew-re-*** [> *sewri-> seyri-> seyir-* > ***seğir-*** (göçüşme ile)]

[**NOT**: DLT'teki **sewre-** sözcüğünün anlamı '*seyremek*' olarak verilmiş, fakat ***TS.II,*** 1274'te **seğre-**, 1292'de **seyre-** sözcükleri YOK.]

TT.: SEĞİR-(ME)
An.ağl: ***seğir-, sergi-, seri-, seyir-, seyri-*** 'seğirmek' (*DS.X*, 3566); ***seğre-*** 'az kımıldamak'; ***seğriceği tutmak, seğricelen-*** 'yerinde duramamak, kıpırkıpır oynamak';***seğricek*** 'seğirme';***seğricekli*** '1.hoppa; 2. tikli, seğirme hastalığı olan' (s. 3566)
~ säyir- (Az.)
= *seskän-* (Özb.)
kaş tart- (Uyg.)
tartış- (Bşk., TatK.)
tart- (Bşk., TatK.)
közü tart- (Kırg.)
damar çek- (Trkm.)

seğirdim (hlk.) → **seğirt-**

seğiri aşağı (hlk.) → **seğirt-**

seğirt-['Çabuk adımlarla veya sıçrayarak yakın bir yere doğru yürümek'
= OT. ***segirt-~ sekirt-, sekre-~ sekri*** 'seğirtmek, koşturmak' (DLT: *segriş-*)
< ***sēkrē- / sēkrit-***
< ****sēk-rē-***
TT.: SEĞİRT-(ME)
An.ağl.: ***seğirdim, seğirdim oluğu*** 'değirmen arkından çarka giden suyun aktığı dik oluk'; ***seğirdim*** '1.bir atılışta gidilecek

SanalBaba

yer; 2. eğiklik, eğim, akıntı'; ***seğiri aşağı*** 'bayır aşağı' (*DS. X*, 3565-3566); ***seyirt-, sağırt-, sefirt-, segirt-, segürt-, seğert-, seğit-, seğurt-, selik-, sērt-, sevirt-, sevürt-, seyid-, seyir-, seyit-, sığırt-, sıyırt-, sıyirt-, sidiş-, sigirt-, siğirt-, siit-, sit-, siyid-, siyirt-, siyit-, siyt-, soğert-, söğürt-*** 'koşmak' (*DS. X*, 3596)

SE(>a,i)**Y**(< **G, Ğ**[>v])**İ**(>e, u, ü)[R]**T-**
SĒ[< *EĞİR*]T-
SE(>i)**Yİ**[*R*= ø]**D**(< **T**)-
Sİİ[< *EĞİR*]**T-**
Sİ[< *EĞİR*]**T-**
SO(~Ö)[< E]**ĞE**(~Ü)[< İ]**RT-**

~ säyirt- (Az.)
= *şâşilinç* (Özb.)
Eren (*TDES*): YOK

segmen (hlk.) → **seğmen**

seğmen 'Bayram günlerinde, düğünlerde töreni yerli giysilerle, atlı ve silâhlı olarak katılan yiğit, seymen'
< ****segmen*** [~****sekmen***]
< ***sek-men*** veya ***sağ+men*** [*sağdıç*'ta olduğu gibi]
veya: < ***sek-(i)r-men***
An.ağl.: ***seymen, sagmen, samen, saymana, segmen, semen, sevmen seyman, seymene***
'1. köyden köye gelin almaya giden güvey yanlısı, atlı, davullu, zurnalı, silâhlı ve cepken giymiş delikanlı alayı; 2. asker, kolcu' (*DS.X*, 3598)

Tü.> **Blg.** (*TE* 154) *segmen*; **Srp.** *seymen*

An.ağl.: ***seğmen*** '1. tahtadan yapılmış, arkalıksız küçük iskemle'~***segürtme/sehitmen***; ***seğmen*** 'üstü işlemeli heybe' (*DS.X*, 3566); ***selmen*** (s. 3576)

TS.II, 1274: < ***Fars.*** **segbān**
Eren (*TDES*, 358): < ***Fars.*** **sagbān** 'a dog keeper' (< **sag** 'dog'+ **-bān** 'keeper of')

NOT: seğmen/seymen sözcüğünün Türkçedeki anlamı ile Farsçadaki '***köpek bakıcısı***' yâni '***itçi***' anlamı arasındaki fark çok büyüktür. Bu adı tarif ederken '**yiğit**' sıfatını vereceksiniz hem de '***it bakıcısı***' ile aynı kefeye koyacaksınız. Bana göre bu **YANLIŞTIR**. Yabancı sözlükçüler dedi diye bu yanlışı kabullenmek niye?

seğri-[(hlk.) → **seğir-**
seğricek (hlk.) → **seğir-**
seğriceklen-[(hlk.) → **seğir-**
seğricekli (hlk.) → **seğir-**
seğrik (hlk.) 'Peynir kurdu'
< ***seğir-(ik)***
An.ağl.: ***seğerek, seğriki, serik, seyircek*** (*DS.X*,3566)
seğriki → **seğrik**
seğsen-[(hlk.) 'Birisine vurmak için kolunu kaldırmak'
< ****seg-se-n-***
An.ağl.: ***seğsin-*** (*DS.X*, 3566)
sehü → **seki¹**
sek → **seki¹**
sek-['Tek veya iki ayak üzerinde sıçramak veya sıçrayarak ilerlemek'
= OT. ***sekit-, sekrit-*** 'sıçratmak' (DLT)
< ***sēk-, sēkri-***
TT.: SEK-(TİR-/TİRME)
An.ağl.: ***sekele-, sekdele-, sekelle-, sekkelle-, sekkele-, sekkelle-, sekle-, sektir-, seldir-*** 'tek ayak üzerinde sıçrayarak yürümek' (*DS.X*, 3567)
~ säk- (Az.)
sekir- (Kzk.,Kırg.)
säkrä- (Özb.)
säkri-(Uyg.)
sikirgälä- (TatK.)
hikirgälä- (Bşk.)
sekçe → **seki¹**
sekdele- → **sek-**
seke → **seki¹**
sekele-[→ **sek-**
sekelle- → **sek-**
sekemeç → **seki¹**
sekemek → **seki¹**
seki¹ (hlk.) 'Oturulacak sedir biçiminde taş veya set'
= OT. ***sekü*** 'dükkân, seki' (DLT)

SanalBaba

Eski Kıpç.: ***sekü***

< * ***sēk*** 'seki' (T. Tekin)

TT.: SEKİ+(LE-/LEME/Lİ)

An.ağl.: ***sek, seki, sekemek, seklām, sekmeç, sekmen, sekü*** '1. toprak üstündeki yükseklik, doğal set; 2. ormanlık, kayalık ya da dağ başındaki düzlük; 3. tarla ve bahçelerdeki basamak biçimindeki düzlükler; 4. yer, arsa, tarla'; ***seki, sekemeç, sekemek, sekme, sekmeç, sekmek, sekmen,*** sekümen '1. evlerin önüne yazın oturmak için taş veya çamurdan yapılan, yarım metre yüksekliğinde set; 2. avluda yazın oturulan, mutfak olarak da kullanılan tek oda; 3. balkon, çıkma; 4. ahır damı; 5. koridor, sofa; 6. merdiven, merdiven basamağı'; ***seki, sehü , sekmen, sekü*** '1. sedir, kerevet; 2. tahta karyola, divan; 3.ahır ya da ağıllarda çobanın yatması için yapılan yüksekçe yer'; ***seki, sekçe, seke, sekitmen, sekke, sekman, sekmek, sekmen, sekte, sökü*** '1. alçak ayaklı, arkalıksız iskemle; 2. tahta sıra'; ***seki*** '1. bir şey koymak için ocak üstüne veya duvara yapılan çıkıntı; 2. bağ duvarı; 3. kaldırım'; ***sekialtı*** 'eşik, ayakkabı çıkarılan yer.' (*DS.X*, 3568-3570)

Tü. > **Kürt.** *sekü, sekun, seko* (*FKT*, 90; *DAO*, 415)

~ siki (TatK.)
hike (Bşk.)
sak, sakă (Çuv.)

Eski bir Türk dilinden > **Mac.** *szék* 'a chair, a seat'

Tietze (*Gr [2]* 381-383): seki < ***Fars.*** **sakū** 'en elevated bench, platform' **YANLIŞTIR.**

Tietze (*ZBalk.* 18: 191/228): < ***Tü.*** **seki** (>***Fars.*** *sakū*; ***Kürt.*** *seko*)

Ramstedt : **seki** < ***Kore.*** **sjek** 'a mat, matting, seat' **YANLIŞTIR.**

Eren (*TDES*, 359): < ? [Görüş belirtmez]

seki² → **sökül**

sekialtı → **seki¹**

sekil → **sökül**

seki- → **seki¹**

sekilen-[(hlk.) 'Bir parça oturmak'

< ****sēk+i+le-n-***

An.ağl.: ***sekilmek, sekülenmek*** (*DS.X*, 3570)

sekili¹ → **sökül**

sekili² (hlk.) 'Bozuk yol'

< ****sēk+i+li***

sekin-[(hlk.) '1. Oynamak, zıplamak; 2.dövünmek, iki yanına vurarak ağlamak'

< ****sēk-(i)n-***

sekir-[(hlk.) 'Aşmak, atlamak'

< ****sēk-ir-***

sekirden (hlk.) 'Kaba et, kalça; kalça ile sırt arasındaki çizgi'

< OT. ***sükül*** 'siğil' (DLT)

+den

An.ağl.: ***sekirdeniyarma, sekirgen, sekitmen*** 'bir tür sığır hastalığı' (*DS.X*, 3570)

sekirdeniyarma → **sekirden**

sekirgen → **sekirden**

sekiş 'Sekme işi'

< ****sēk-(i)ş***

sekit- ~ sekirt-[(hlk.) 'Bir şey üstünden atlamak'

< ****sēk-it-/-ir-t-***

sekitmen → **sekirden**

sekiz 'Yediden sonra gelen sayı; 8; VIII'

= ET., OT. ***sekiz, sekkiz*** (*EUTS*, 199; DLT)

Eski Kıpç.: ***sekiz***

< ***sek***[k]***iz***

TT.: SEKİZ+(ER/GEN/İNCİ/Lİ/LİK/ yüzlü)

An.ağl.: ***sekizköy*** 'kuyruk sokumu'; ***sekizyaşar*** '22 numara çocuk ayakkabısı' (*DS.X*, 3570); sekkiz (s. 3571)

~ sakız (SUyg.)
saGęr (Çuv.)
[/z/ ~ /r/ denkliği]
sakkır (Çuv.)
sakkiz (Özb.)
agıs (Yak.) [/s-/ = ø]
sekiz (Trkm.)
segiz (Kzk., Kırg., Nog., Blk., KKlp.)
sekkiz (Güney Kırg.)
ses (Tuva)

SanalBaba

säkkiz (Az., Özb., Uyg.)
sigiz (TatK.)
higiz (Bşk.)

SE K İZ
G İZ/ İS
KK İZ
--- S
Sİ G İZ
SA KK İZ
[S=ø]A Ğ IS

sekizinci 'Sekiz sayısının sıra sıfatı, sırada sekizinci olan'
= ET. ***säkizinç*** (*EUTS,* 199)
< *sekiz+inç(i)*

Tü. > **Ar.**(Mıs.) *sekizinci* (*ALTK,* 116)

sekke → seki[1]
sekkele- → sek-
sekle-[1][→ sek-
sekle-[2][(hlk.) 'Azaltmak'
< **sē-k+le-*
seklem (hlk.) 'Kıldan, yünden dokunmuş çuval'
<?sē-k+le-m* [→ sekle-[2]]**
An.ağl.: ***sehlem, seklem, seklām*** (*DS.X,* 3571); ***seklem*** '10 batman un vb. şeyler'; ***seklem*** 'yarıya yakın, yarım'; ***seklem*** 'giysi'; ***seklem*** 'domuz yavrusu'; ***seklem*** 'kısa, alçak'
sekman → seki[1]
sekme[1] 'Sekmek işi'
< **sēk-me*
sekme[2] → seki[1]
sekmeç → seki[1]
sekmek → seki[1]
sekmen[1] (hlk.) 'Arkalıksız iskemle' **→ seki[1]**
< * *sēk* 'seki'+***men***
An.ağl.: ***sekmen*** **→ seki**; *sekmen* 'oturmaya yarayan ağaç parçası' (*DS.X,* 3572)
Eren (*TDES,* 360): ***seki+men***
sekmen[2] (hlk.) 'Tek ayak üstünde yürümek, seksek'
< *sek-me+n*
An.ağl.: ***sekkeldeme, sekmencil*** (*DS.X,* 3572)
sekne(/i)-[(hlk.) 'Yağmur hafiflemek, dinmek'
< *sek-ne-*
sekselen-[(hlk.)'Düşecek gibi olmak'
< *sek-se*[k]*+le-n-*
seksen 'Yetmiş dokuzdan sonra gelen sayının adı'
= ET. ***säkizon*** (EUTS, 199)
~ OT. ***seksün*** ~ ***sekiz on*** (DLT)
< *sekiz+on*
[> *sekson* > **seksön* > *seksen*]
TT.: SEKSEN+(ER/İNCİ/LİK)
An.ağl.: ***sekizan, sekizen*** (*DS.X,* 3571) < *sekiz+on*
~ seksen (Kzk., Kırg.)
säksän (Az., Uyg.)
säksån (Özb.)
sekizen (Alt) < *sekiz+on* [Krş. An.ağl.]
seğsen (Trkm.)
sezen (Tuva) [< sekiz+on]
sagıson (SUyg.)
sakson (SUyg.)
sigizon (Hak.)
siksän (TatK.)
hikhän (Bşk.)
[/s-, -s-/ > /h-, -h-/]
akarvunnă (Çuv.) [/s-/ = ø; /z/ ~/r/]
ağısuon (Yak.) [/s-/ = ø]

S(>h)E(>ä, i)K(>ğ)[I]S([<Z]>h)
E([>O]>ä, å)N

seksen-[(hlk.) 'İrkilmek'
< *sek-se-n-*
sekte[1] → seki[1]
sekte[2] (hlk.) 'Kusur, özür'
< *sek-te*
sektekkiç (hlk.) 'Çocukların karşılıklı geçip bir ayak üstünde sıçrayarak oynadıkları oyun'
< *sek-te-k+kiç*
sektele-[(hlk.) 'Sıçrayarak yürümek'
< *sek-te+le-*
sekti (hlk.) 'Ocağın iki yanında ibrik

SanalBaba

vb. şeyleri koymaya yarayan, üçgen biçiminde çıkıntılar.'

< ***sēk*** 'seki'+[t 'türeme ünsüz']***i***

sektir- → **sek-**

sektirme 'Sektirmek işi'

< ***sēk-tir-me***

sekü[1] → **seki**[1]

sekü[2] → **sökül**

sekül → **sökül**

sekümen → **seki**[1]

sele (hlk.) 'Başparmakla işaret parmağı arasındaki uzaklık'

< ***ser-e*** → **sere**

selek (hlk.) 'Cömert, eli açık'

< ***sē-l-ek***

selmen (hlk.) → **seğmen**

sem- → **semir-**

semen (hlk.) → **seğmen**

semir-['Besili, yağlı birduruma gelmek,semizlenmek, şişmanlamak'

= OT. ***semri-*** (DLT: *semriş-* 'semizleşmek'; *semrit-* 'semirtmek') < ****sämir²+i-*** [Krş. Osm. (TS) *sämizi-* < **sämiz+i-*]

< ****sämir²+i-***

Çağ.: ***sämir-***

İM.: ***sämir-***

AH.: ***säm-r-i-***

Krş. **semiz**

TT.: SEMİR-(GİN/ME/T-/TME)

An.ağl.:***semre-,sem-, semri-, semür-*** 'büyümek, beslenmek' (*DS.X*, 3580); ***semirek*** 'şişmanlama, semirme'; ***semirik*** 'bir ür ot'; ***semirsek*** 'kıymalı börek'; ***semirtgen*** 'çıktığı zaman o kimsenin şişmanlayacağına inanılan sivilce' (s. 3580)

~ semir- (Kzk., Kırg., Özb.)
sämir- (Az.)
semiri- (Tuva) < **sämri-*
serme-- (Trkm.)
simir- / simər- (TatK.)
simĭr- (Hak.)
sebir- (Leb.)
himir- (Bşk.)

S(>h)E(>ä, i)M(>b)İ(>ĭ)R-

semre- (Trkm.) < **sämre-*
sämri- (YUyg.) < **sämre-*

SE(>ä)MRE(>i)-

semirt- 'Besili, yağlı duruma getirmek, semizletmek'

= OT. ***semritmek*** (DLT)

< ****sē-m-ri-t-***

semiz '1. Şişman; 2. eti, yağı çok olan'

= ET. ***sämiz*** (*EUTS*, 200)

~ ***semiz, semüz*** (DLT: *semizlik*)

< ****sämir²*** [T. Tekin, *Mak.I*, 354]

AH.: ***semüz***

TT.:SEMİZ+(LE-/LEME/LEŞ/LEŞME/LİK/ otu)

An.ağl.: ***semüz*** 'besili, şişman adam' (*DS.X*, 3580)

~ semiz (Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg., Blk.)
simiz /simәz (TatK.)
simĭs (Hak.)
himiz (Bşk.) [**/s-/ > /h-/**]
ämis (Yak.) [**/s-/ = ø**]
simirgän (TatK.)
samər (Çuv.)
[**/-z/ = /-r/** denkliği]

= *kökälän* (Az.)
kör (Bşk.)

Tü. > **Moğ.** (Poppe 29) *seme-ci*; **Bury.** *hemže*.

S E M İ R -

(>h) (>ä,i) [R E~İ] -

S E M İ Z

(>h) (>i) **R**[+***GÄN***]

T.Tekin, bu konuda şu notu düşmektedir:

'With our presentday knowledge of Turkic it is almost impossible to analyze the adjactive ***sämüz*** *'fat'*, but the verb ***sämri-27*** *'to grow fat'* can be analayzed easily and satisfactorily. It is evident that

sämri- is a denominal verb derived with the suffix ***-i-***, simply because there is no such verb-forming suffix ***-ri-*** in the Turkic languages. Now, the noun (adjactive) from

SanalBaba

which ***sämri-*** is derived with the suffix ***-i-*** cannot be anything but **sämir/semür**, because Turkic does not posses such final consonant cluster as ***-mr***, and the dropping of short narrow vowelsin medial position and before a sonant is usual and expectable. As for the meaning of this reconstructed **sämir/sämür**, there can be no doubt that this was an adjactive meaning *'fat, fleshy'*, because it is the function of the suffix [I] to form intransitive verbs from adjactives, e.g., ***bay*** 'rich', ***bayı-*** 'to becoreach', ***qur*** 'dry' (MK), ***qurı-*** 'to dry up', öl 'moist', öli- 'to become moist, to get wet', etc.

27) This original and non-metathetical form of the verb has survived only in the following languages: NUig. *sämri-*, Tuv. *semiri-*, and Trkm. *semre-* < *sämri-*. The more common *sämir-* has come into existence as a result of metathesis. [*Mak.I*, 8]

Ayrıca bk. T. Tekin, 'Yeni '*zetasizm*' Örnekleri', *Mak. I*, 353-355.

M. Erdal (s.323): < ****sämri-z*** [/-r-/ düşmesi ile]

sen 'Tekil ikinci kişiyi gösteren zamir'
= ET., OT. ***sen*** (DLT)
~ sen (Kzk., Kırg., Özb., Trkm.)
sän (Az., Uyg.)
sin (TatK.)
hin (Bşk.)

TT.	Uyg.	Kerkük
sen	sen	sén
seni	seni	séni
sana		sene/ Tel. siye
seŋe (ağl.)		
siz	siz, siy	
sizin	siziŋ	
size	siziŋä	
sizi	sizni/sizlerni/ silerni	

Türkçe:	**sen**	**si-z**
Moğol;	**ti, ta**	> **çi** < *ti (*si)
Mançu:	**si**	
Tung.:	**su~hu**	**si**

sendele-['1.Dengesi bozularak düşecek gibi olmak, adımlarını şaşırmak'
= OT. ***seril-*** 'sarsılmak, sendelemek, yalpa ile düşeyazmak' (DLT)
< ? *sen-de-le-
TT.: SENDELE-(ME)
An.ağl.:***sendele-, sendire- sendirde-*** 'düşecek gibi olmak, sallanmak' (*DS.X*, 3580); ***sendirseme*** 'sersemlemiş, dengesizce'; ***sendir sendir*** 'sendeleye sendeleye'
~ sändälä- (Az.)
sendel- (Kzk.)
sentürül- (Uyg.)
= *bıkılda-* (Bşk.)
kıyşanda- (Bşk.)
çaykal- (Kırg., TatK.)
teŋsel- (Kırg.)
kakşa- (TatK.)
kımırlä- (Özb.)
ıraŋ at- (Trkm.)

senek (hlk.) 'Çam ağacından yapılmış su testisi'
= OT. ***sengek*** 'su içilen testi'; ağaçtan oyulmuş su kabı'
< *seng+ek*
[Krş. OT. *sengeç* 'fındık gibi küçük ve tatlı bir elma' ~ *senkeç*; *sengil*'siğil'; *sengir* 'dağ burnu'; *sengregü* 'sümüklü çocuk']
An.ağl.: ***seenk, seğek, senek, seŋeyh, senğek, senik, sinek, sinğek, sinyek*** (*DS.X*, 3580);

SE(>i)N(/Ğ/Ŋ)E[*Y*]K(>h)

seğek 'bakır güğüm' (s. 3565)
~ senək (Az.)
= Moğ. ***senggesün, segesün***

seğir (hlk.) '1. Sıradağ; 2. dağ sırtı, bayır; 3.iki tarla arasındaki sınır'
→ **senir**
= ET. seŋir 'dağın eteği, yamacı, ön cephesi' (*EUTS*, 200)
~ OT. ***sengir*** 'dağ burnu' (DLT)
< *seng+ir*

senir (hlk.) 'İki dağ arasındaki sırt'
[Yer adı: **Senirkent** < Tü. ***seŋir*** +Fars. *kent*]
→ (hlk.) **seğir**

SanalBaba

= OT. ***sengir*** 'dağ burnu' (DLT)
eski Kıpç: ***seŋir***
< **seng+ir*
An.ağl.: ***seğir, senir*** (*DS.X*, 3565, 3582) ~ ***senri*** (s. 3582)
~ seŋir (Alt., Tel., Kırg.)
seŋgir (Kzk.)

Ramstedt (*NyK* 42: 233; *KWb.*, 328): = ***Moğ.*** **seger** 'dağ sırtı, tepe'
Poppe (*Lautlehre* 73): = ***Moğ.*** **seger** (< ****seŋĕr***) 'Rückenwirbel, Rückgrat, Hügelkette'
Räsänen (*V* 410): = ***Moğ.*** **seger**; ***Fin.*** **säkär** 'Widerrist' (*StO* 18, 3: 23)

senit (hlk.) 'Ekmek tahtası'
= Eski Kıpç.: ***senit***
< *se(/a/i)n+i(/i)t*

[Krş. OT. ***sinçe*** 'somunla yufka arası bir çeşit ekmek, pide']

An.ağl.: ***sekmen, semen, sement, semet, senedi, senet, seyit*** '1. ekmek tahtası; 2. et tahtası; 3. sini, tepsi'; 4. oklava; 5. ekmek, bazlama' (*DS.X*, 3582); ***sanıt, sinit, sünüt***

Eren (*TDES*, 361): < ***Rum.*** **σανίδι** 'Brett' **YANLIŞTIR**. Çünkü, An.ağl.'nda beş ayrı anlama gelen bir sözüğü Rumca 'Brett' anlamı ile sınırlamak doğru olmaz.Eski Kıpçakçadaki '**senit**' biçimi Eren'in yazdığı gibi '***düşündürücü***' değil, sözcüğün Türkçe olduğuna bir işarettir.Bu işaretten hareketle kök ve ek üzerinde tartışma yapmak gerekmektedir. Meselâ, ağızlardaki '**sanıt**' (*üstünde yufka açmaya mahsus tahta*) sözcüğü Yassıören *Senirkent-Isparta; Ulus *Safranbolu-Zonguldak;*Cide-Kastamonu' da kullanılmaktadır. **Sinit** (*üstünde et kesilen, ya da ekmek açılan tahta*) Konya; Kıca *Silifke-İçel; **sinit** (*ağaç su testisi*) Kolukısa *Saiteli-Adana yörelerinde kullanılmaktadır. **Sünüt** (*döveni çeken çengelli ağaç*) sözcüğü de ilgi çekicidir ve yukarıdaki '4. oklava' ile benzerliği vardır. (bk.*DS.X*, 3716).
Demek ki sözcüğün anlamı içinde '*tahta, oklava*' kavramları ağır basmaktadır. OT'deki **sengek** '*su içilen testi*' sözcüğündeki **seng** kökü üzerinde de durulabilir.

seniniyen (hlk.) 'Seninle'
< *sen+in+il-e+n*
sepen → sepkin
sepenek → serpinti
sepgin → serpinti [Krş. **sepken, sepkin**]
sepi[1] 'Deri, post vb.yi kulanılabilecek duruma getirmek uygulanan işlemlerin tümü, tabaklık'
< *sep-* 'çiselemek, az az yağmak' **+*-i***
TT.: SEPİ+(Cİ/CİLİK/Lİ)
An.ağl.: ***sepi*** 'ıslak'; ***sepi çek-*** 'dayak atmak, dövmek'; ***sepile-*** '1.serpmek, saçmak; 2. tabaklama işini yapmak'~ ***seplemek***; ***sepil-*** '1.serpilmek; 2. deri tabaklanmak' (*DS.X*, 3584)

sepi[2] (hlk.) 'Dayak, sopa'
→ sepi[1]

[**NOT**: deri tabaklanırken ıslatılır ve (eskiden) köpek boku ve meşe palamutunun unu ile yapılmış karışım sürülerek kılları (yünleri) döktürülür, sonra da 60° eğik tahtalar üzerine yatırılarak kalan artıklar iki ucu saplı, keskin bıçaklar ile kazınırdı. Bu işleme **sepi/sepile-** denirdi.
'*Köpeğe bokun kimya demişler, dönmüş örtmüş.*'ata sözü bu sebepten; '*Tabak sevdiği deriyi yerden yere vurur.*' ata sözü de derinin tabaklanırken dövülmesinden dolayıdır.]

sepi[3] (hlk.) '1. Çeyiz; 2. düğünde geline verilen armağan'
< OT. *sep* 'gelinin malı olan çeyiz' (DLT)**+*i***
An.ağl.: ***sepçe, sephi, sepi*** (*DS.X*, 3584)

sepi[4] (hlk.) 'Islak'
< *sep-* '*ıslatmak'**+*i***

sepile-['Sepi yapmak, tabaklamak'
< *sep-i*[1]*+le-*
TT.: SEPİLE-(ME/N-/NME)

sepin-[(hlk.) '1. Çeyiz yapmak; 2. hazırlanmak, hazırlık yapmak'
< OT. *sep* (DLT)**+*i+n-***

sepinti (hlk.) 'Kısa süreli ve az yağan yağmur, kar'
< *sep-in-ti*
TT.: SEPKEN
An.ağl.:***sepenek, sepgin, sepinti, serpinti, serpüntü*** (*DS.X*, 3584); ***sepinti*** 'gül suyu'

SEP-*ENEK/-GİN/-İNTİ*
SE[*R*]P-*İNTİ/-ÜNTÜ*

SanalBaba

sepiş-[(hlk.) 'Serpişmek, dağılmak'
< ***sep-(i)ş-***

sepit (hlk.) 'Küçük sac ekmeği, bazlama'
< ***sep-(i)t*** [Krş. **şipit**]

sepken [*sulu sepken*] → **sepinti, sepgin, sepkin**
< ***sep-ken***

sepki (hlk.) 'Keçecilikte kullanılan yabaya benzer bir araç'
< ***sep-ki*** 'fiilden ad yapan ek' [*bıç-kı, kes-ki, aç-kı, yay-gı* vb.]

sepkin (hlk.) 'Karla karışık yağan yağmur'
< ***sep-kin*** [→ **sepgin, sepken, sepinti]**
An.ağl.: ***sepen, sepgeyen, serpene, serpken, serpkin*** (*DS.X*, 3585)

SE[R]P-*KEN/-KİN -ENE*

sepsi (hlk.) 'Tren, fabrika ya da vapur düdüğü' → **sipsi**

septir-[(hlk.) 'Ayakta işemek'
< ***sep-tir-***

ser-['1. Asmak; 2. göstermek amacıyla asmak veya yaymak; 3. kurutmak için düz bir yere yaymak'
= ET., OT. ***ser-*** (*EUTS*, 201; DLT)
TT.: SER-(e SERpe/DİR-/DİRME/ GEN/Gİ/GİCİ/ GİLE-/ GİLEME/ GİLEN-/GİLEN-ME/ GİLEYİŞ/ GİN/ İLİ/ İLİŞ/İL-/İLME/İŞ/ME)
An.ağl.: ***sergi, sergene, serği*** 'yaygı, kilim; sofra bezi, örtü'; ***sergi*** 'yatak, yorgan ve yastık takımı'; ***serim ser-*** 'bir şeyi sermek, sergilemek';***sermen, sermin*** 'dokuma aygıtında kumaş sarılan yer' (*DS.X*, 3590)
~ ser- (Trkm.)
sär- (Az.)
= *yay-* (Uyg.)
yåy- (Özb.)
cay- (Kırg.)
jay- (Kzk.)
yayrat- (Trkm.)
yåz- (Özb.)
sal- (Uyg.)
taratıp *hal-* (Bşk.)

serçe 'İnsanlara yakın yerlerde yaşayan, kışın göçmeyen, koyu boz renkli, küçük ötücü bir kuş'
= OT. ***seçe*** (DLT)
< ?****sē-*** 'seçmek, ayırmak'
+***-ç-e***

[**/-r-/** türeme olabilir. Çünkü, OT'de **serçe** olsa idi, **serçe** biçiminde verilirdi.O zaman sözcüğü ***ser+çe*** '*küçük baş*' olarak anlamlandırır, **ser** parçasına da Farsça diyebilirdik. Netekim, ***sergek*** *'sarhoşun, sarhoşluk yüzünden iki tarafa sallanması'* sözcüğünün, belki, **ser** bölümü Farsça olabilir.

Fakat, ağızlardaki **seçer** ve **seyçer** biçimleri sözcüğün DLT'teki biçimine uygundur. **Seçer**'deki **/-r/** ile **seyçer**'deki **/-y-/** ve **/r-/** türeme ünsüz görünümündedir. Bu da bize, Doerfer'in '*kesinlikle yanlış okumuştur*' dediği **seçe** biçiminin doğru olduğunu göstermektedir.]

Doerfer, Eren ve ötekiler TT.ağızlarındaki **seçer** ve **çeyçer** biçimlerini görmemişlerdir.

Eren'in '*Akdeniz ağızlarında* ***çerçe olarak geçer'*** dediği 'serçe' adı: Yalnız *Kaş, Armutlu *Elmalı-Ant.: ***Çerçe*** *Kaş köyleri- Ant. : ***çerce*** (*DS.III*, 1144) olarak geçer. Bu adın ***çerçeki*** biçimi Kayseri'de '*çekirge*' anlamında kullanılmaktadır. (s. 1144)

Eski Kıpç.: ***çıpçık*** [< ****çıp*** 'yansıma']
An.ağl.: ***seçer, seyçer*** (*SD.X*, 3563, 3595)
~ serçə/särçä (Az.)
serçe (Trkm., Osm., Krm.)
śɛrźi (Çuv.)
= *çümçuk* (Özb.)
çıpçık (TatK.)
sıpçık (Bşk.)
säpsik (Bşk.)
torğay (Kzk.)
turğay (Bşk.)
tarançı (Kırg.)

Doerfer (*TMEN*, 1234): ****serçe*** [Kesinlikle

SanalBaba

yanlış olduğunu belirtir.] Doerfer'e göre, سارچ yazımı 'sığırcık olarak kullanılan سار (sār) adına dayanan bir halk etimolojisidir.

Clauson (*ED*, 795): ***seç-e*** '(yerden tohum vb.) seçen (kuş)'

serçe parmak 'Beş parmağın en küçüğü'

= OT. ***çıçalak*** 'serçe parmak, sırça parmak' (DLT) [Krş. ***çıçamuk*** 'yüzük parmağı']

< OT. ***sırıçġa*** '*gevşek ve tembel' (DLT)

[*sırıçġa* > **sırıça* > ***sırça***]

parmak

[Netekim, An.ağl.'nda söylenen ***sırça b(/p)armak*** adındaki ***sırça*** sözü '*cam; camdan yapılmış*' anlamındadır. OT'deki **sır** da '*kendisiyle Çin kâseleri cilâlanıp üzerine nakış işlenen macun*' demektir. (DLT)]

= *çänçä barmak* (TatK.)
çeçele barmağı (Az.)
cimcilâk (Özb.)
şınaşak (Kzk.)
çıpalak (Kırg.)
çimältäk (Uyg.)
sätäkäy barmag (Bşk.)
külbi:ke (Trkm.)
külemb:ke (Trkm.)

sere 'Açık duran başparmağın ucundan işaret parmağının ucuna kadar olan uzaklık, sele.'

< ***ser-*** 'açarak yayamak'+***-e***

[Krş. **sele**]

An.ağl.: ***sere*** (*DS.X*, 3586); ***sele*** (s.3574) Krş. ***sıyam, sile, siye, süyem*** 'aynı anlamda' (s. 3728)

~ sere (Trkm., Kırg., Kzk.)

seref → **sergen**

serek → **serik**

seren[1] → **sergen**

seren[2] (hlk.) 'Karışşeklinde açılmış elin baş parmak ucuyla işaret parmağı ucu arasındakiuzunluk' (Havsa/Osmanlı Köyü) (E. Kalay, *TD* 633, s. 259)

< ***ser-*** '*açmak, uzatmak'

+-en

sergen (hlk.) '1. Raf; 2. mutfak rafı; 3. camekân, vitrin'

< ***ser-gen***

An.ağl.:***seref, serek, seren, serenlik, sergene, sergenlik, sergin, serğen, seri, serken*** (*DS.X*, 3587)

Eren (*TDES*, 362): YOK

SER-*EF/-EK/-EN/-ENLİK*
-GEN/-GENE/-GENLİK
-İ
-KEN

sergene → **sergen**

sergenlik → **sergen**

sergi '1. Alıcının görmesi, seçmesi için dizilmiş şeylerin tümü ve bu nesnelerin seridiği yer; 2. yaygı, kilim.'

< ***ser-gi***

TT.: SERGİ+(Cİ/LE-/LEME/LEN-/LENİŞ/LENME/LEYİŞ)

An.ağl.: ***sergi, serği, sergene*** 'yaygı, kilim'; ***sergi*** '1. balkon; tarla sınırı; 2. bir çeşit heybe' (*DS.X*, 3589)

SER-*Gİ*
-GENE

~ sergi (Az.)
serği (Trkm.)
= *körme* (Kzk.)
körgezme (Özb., Uyg.)
kürgäz,mä (Bşk.)
kürgäzmä (TatK.)
körgözmö (Kırg.)

sergi- → **seğir-**

sergin → **sergen**

seri (hlk.) 'Kurutulmak için serilmiş tahıl, meyve vb.'

= OT. ***serü*** 'evlerde üzerine eşya konulan raf' (DLT)

< ***ser-i***

An.ağl.: ***seri ser-*** (*DS.X*, 3589)

seri- → **seğri-**

serik (hlk.) 'Küp ağzına kapatılan deri parçası'

< ***ser-ik***

An.ağl.: ***serek, serik*** (*DS.X*, 3589)

seril-['Sermek işi yapılmak'

= ET. ***säril-*** 'serilmek; artmak; heye-

SahalBaba

canlanmak; metinleşmek; sona ermek; durmak' (*EUTS*, 200)
~ OT. ***seril-*** 'sarsılmak, sendelemek, yalpa ile düşeyazmak' (DLT)
< *ser-(i)l-*
TT.: SERİL-(İ/İŞ/ME)

serim ser-['Bir şeyi sermek, sergilemek'
< *ser-im ser-*

serin '1 (Hava için) Az soğuk, ılık ile soğuk arası; 2. hoşa giden, hafif bir soğukluk veren (şey)'
Çağ.: ***sayrun***
< Moğ. ***serigün*** 'serin, taze' (*KWb.*, 326)
TT.: SERİN+(CE/kanlı/kanlılık/LE-/LEME/LEN-/LENME/LEŞ-/LEŞME/LET-/LİK)
An.ağl.: ***serin*** 'bozuk, açık' (*DS.X*, 3589)

Moğ. > **Fars.** *serūn*

~ serin (Trkm.)
sergin (Trkm.)
serūn (Kırg., Alt., Tel.)
serügün (Tel.)
serēn (Şor.)
serīn (Tuva)
särin (Az.)
särīn (Yak.)
siren (Hak.)
sirēn (Kumd.)
süren (Koyb.)
sörön (Hak.)
sörūn (Yak.)

SE(>ä, i, ö, ü)Rİ[*GÜ*](> ū, ī, e, ē, ö)N

= *salkın* (Trkm., Nog., KKlp., Blk., Kırg., Kzk., TatK., Uyg.)
< Moğ. ***salkın***
salgın (Şor., Yak.)
< Moğ. ***salkın***
sälkın (Özb.)
salkınça (TatK.)
halkın (Bşk.)
halkınsa (Bşk.)
yiläs (Bşk.)
ciläs (TatK.)

Nişanyan (*SS*, 396): **serin** ~ ***İt.*** *sereno* akşam serinliği, ayaz, berrak ve serin hava ~ ***Lat.*** *serenus* → SERENAD.
YANLIŞTIR. Çünkü, sözcük Moğolca olup, yukarıda örnekleri verildiği üzere pek çok Türk dilinde yaşamaktadır. İt. **serenus**'u Marko Polo Moğollardan alıp götürmüş olabilir!

Eren (*TDES*, 362): < ***Moğ.* serigün**

serin-[(hlk.) 'Kendisi için sermek, yaymak' [***TS.II***,1284: YOK]
< *ser-(i)n-* 'dönüşlülük eki'

serin kanlı 'Kolayca öfke, telâş ve heyecana kapılmayan, soğuk kanlı'
< *serin* [< Moğ. ***serigün***] + Tü. ***kan+lı***
= *soyuġġanlı* (Az.)
såvuḳḳånli (Özb.)
sovuḳġānlı (Trkm.)
salkın kandı (Kzk.)
salkın kanlı (TatK.)
halkın kanlı (Bşk.)

serinle-['1. (Hava) serin bir duruma gelmek, hafifçe soğumak, serinleşmek'
<*serin*[< Moğ. *serigün*]+*le-*
~ särinlä- (Az.)
serūndö:- (Kırg.)
= *salkınla-* (Trkm.)
salkınli- (Uyg.)
salkınay- (TatK.)
salkınläş- (Özb.)
salkında- (Kzk.)
halkınday- (Bşk.)

serk- → sark-
serken → sergen-

serkin (hlk.) 'Buğday sandığı, ambar'
< *ser-kin*

sermen (hlk.) 'Dokuma aygıtında kumaş sarılan yer'
< *ser-men*

serp-['Bir şeyi dağıtacak biçimde dökmek, saçmak'
< ET., OT. ***sep-*** (*EUTS*, 200; DLT)
[**/-r-/** türemedir.]

SanalBaba

TT.:SERP-(ELE-/ELEME/İL-/İLME İNTİ/İŞ/İŞTİR-/İŞTİRME/ME/TİR-)
An.ağl.:***serpinti,sepinti;serpit-; serpken, sepgin, sepkin*** 'su damlaları'; serpme, sertme 'balık ağı'; ***serpme*** '1. gelin duvağı; 2. örtü; başörtüsü' (*DS.X*, 3591)

SE[*R*]P-*İNTİ*
-GİN/-KİN
-KEN

~ sep- (Trkm., Kzk., Özb.)
säp- (Uyg.)
seb- (Kırg.)
= *säs-* (Bşk.)
çäç- (TatK.)
çaç- (Kırg.)
saç- (Özb.)
şaş- (Kzk.)
hib- (Bşk.)
Eren (*TDES*, 362): YOK

serpen (hlk.) '1. Yün atmakta kullanılan yayın asıldığı ağaç; 2. kuş avlamakta kullanılan bir tür tuzak'

< ***se*[r]*p-en***

Eren (*TDES*, 362): YOK

serpil-['1. Serpmek işine konu olmak; 2. büyümek, gelişmek'

< ***se*[r]*p-(i)l-***

An.ağl.: ***serpil*** 'çamaşır sepeti' (*DS. X*, 3591)
= *yetil-* (Uyg., Özb.)
yetiş- (Trkm.)
gäliş- (Az.)
ulal- (Trkm.)
oloğay- (Bşk.)
ös- (Özb.)
üs- (TatK.)
esey- (Kzk.)
boyğo cetü (Kırg.)
buyğa citü (TatK.)
Eren (*TDES*, 362): YOK

serpüntü → sepinti

sert 'Pek, katı, ***yumuşak*** karşıtı'

< Moğ.(*KWb*., 326) ***sert*** 'onom. für das Aufrechtstehen der Ohren od. das Lauschen'; Kalm. (325) ***sertəger*** 'mit aufrechtstehenden Ohren'

TT.: SERT+(LEN-/LENME/LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LEŞTİRME/LİK)
An.ağl.: ***sert yel*** 'batıdan esen soğuk yel' (*DS.X*, 3592)

Tü. > **Zaza.** *serd, serdın* 'soğuk'; *serdıne* 'soğumuş olan, soğuk' *serdın bıyayiş* 'soğumak' (*ZTS*, 311); *sert* 'sert' (s. 316)

~ sert (Krm.)
särt (Tel.)
sirteger (Soy.) < Kalm. (Räsänen, *V* 412)

TS.II, 1286: < Fars. ***serd***
Eren (*TDES*, 362): < Fars. ***sard*** 'cold; disagreeable, unpleasant'
NOT: Moğolcadan ödünç alınmış olma ihtimali daha fazladır. Çünkü, ***sert*** biçimi Türkçenin fonetik yapısına uygundur.

ses 'Kulağın duyabildiği titreşim'

[ET. ve OT'de bulunmayan **ses** sözcüğünün tek belgesi DLT'teki ***sesin-*** fiilidir. '*niyetlenmek, hazırlanmak*' anlamına gelen bu fiili ***ses-(i)n-*** biçiminde ayırabilirsek ***ses-*** fiili görülür ki bu kök belki ad olarak da kullanılmış olabilir.
ET.'de ***ün*** 'ses, seda, ün'
üntä- 'seslenmek, çağırmak'
OT'de: ***ün*** 'ses; ün, san'
ünde- 'çağırmak'
ündeş- 'çağırışmak'
EUTS, 272; DLT)]

< ****sē+s*** 'yansıma'

TT.: SES+(Çİ/ÇİL/ELİM/LEM/LE-/LENDİR-/LENDİRİŞ/LENDİRME/LENİŞ/LEN-/LENME/Lİ/SSİZ/SİZCE/SİZLEŞ-/SİZLEŞME/SİZLİK/TAŞ~TEŞ/yazar)
An.ağl.: ***ses*** 'oy'; ***sesde-*** 'çağırmak, seslenmek'; ***sesen-*** 'konuşmak, söyleşmek'; ***sesirge-*** '1. bir ses duyar gibi olmak; 2. uyanmak'; ***sesi semadan gel-*** 'ölmek'; ***sesit-*** 'ses çıkarmak'; ***sesle-*** 'dinlemek'; ***sesmez*** 'dilsiz' (*DS.X*, 3592)
~ säs (Az.)
ses Trkm.)

Eren (*TDES*, 363): YOK
= *tavıs* (Bşk., TatK.)

[< OT. ***tabız-~tabuz-~tapuz-***

SanalBaba

'bilmece söylemek'; ***tabuzġu*** (neng)~***tabuzġuḳ~tapzuġ~tapzuġuḳ*** 'bilmece' (DLT)

'bilmece']
tavuş (Uyg.)
tåvuş (Özb.)
dıbıs (Kzk.)
dobuş (Kırg.)

SES+*DE-/+EN-/+İRGE-/+İT-/+LE-*
+İT-MEZ

sesde-[(hlk.) 'Çağırmak, seslenmek'
< *ses+de-* [< *+le-*]
Krş. **seslen-**

sesen-[(hlk.) 'Konuşmak, söylemek'
< *ses+en-*

sesirge-[(hlk.) → **ses**
< *ses+ir-ge-*

sesit-[(hlk.) → **ses**
< *ses+et-*

sesle-['Dinlemek, kulak vermek'
< *ses+le-*

seslen-['Uzaktan bağırarak, çağırmak, ünlemek'
< *ses+le-n-*

Eren (*TDES*, 363): ses ve türevleri YOK.

sev-['Sevgi ile bağlılık duymak'
= ET. ***säv-*** [*EUTS*, 201: *sävgülüg* 'sevgili'; *sävgüsüz; sävig / sävüg* 'sevgili,aziz,aşk';*säviglig* 'sevimli,sevgili';*sävinç;sävinçäng*'neşeli';*sävinçlen-*'sevinmek'; *sävinçlig*'şen, neşeli, sevinçli'; *sävin-;sävintür-;sävit-*'sevdirmek, sevilmek'; *sävüg* 'sevgili'~ ***säb-***; ***seβ-, s'β-Sβ-, SYβ-*** (*İKPÖ*: *seβig* 'seven'; *seβin-*'sevinmek'; *seβinç* 'sevinç')]
Uyg.: ***sävit-, sävit-ir***
~ OT. ***sew-*** [DLT:*sewinç; sewin-; sewiş-; sewtür-; sewük* 'sevgili, sevilen'; *sewüklük* 'sevgi'; *sewüksüz* 'sevgisiz'; *sewin-/sewün-*)
KB.: ***sävit-ir.***
< **sē-* 'seçmek'+***v-***

TT.: SEV-(DİCEĞİM/DİR-/DİRME/ECEN/ECENLİK/Gİ/GİLİ/İ/İCİ/İL-/İLİŞ/İLME/İM/İMLİ/İMLİLEŞ-/İMLİLEŞME/İMLİLEŞTİR-/İMLİLEŞTİRME/İMLİLİK/İMSİZ/İMSİZLEŞ-/İMSİZLEŞME/SİZLİK/İNÇ/İNÇLİ/İNDİR-/İNDİRME/İNİŞ/İN-/İNME/İŞ/İŞ-/İŞME)
An.ağl.: ***sevdimayı*** 'evliliğin ilk ayları'; ***sevgüsüz*** 'sevimsiz'; ***sevi*** 'aşk'; ***sevi düşür-*** 'sevmek, âşık olmak'; ***sevik*** 'dost'; ***sevincük ol-*** 'birden ve çok sevinerek heyecanlanmak'; sevindirik,sevindürük, sevündürük 'birden ve çok sevinçle duyulan heyecan'; ***sevindirik delisi, sevincik delisi, sevindüyh*** 'birden ve çok sevinçle heyecanlanarak dengesizleşen kimse' (*DS.X*, 3594)
~ sev- (Az., Özb.)
söy- (TatK.,Trkm.,Uyg.)
süy- (Kzk., Kırg.)
höy- (Bşk.)

S(>h)E(~Ö, Ü)V(~Y)-

sevdir-['Sevmesini sağlamak'
= OT. ***sewtür-*** (DLT)
< *sev-dir-*[< *-tür-*]

sevecen 'Acıyarak ve koruyarak seven'
< *sev-e-cen*

Bk. H. Eren, 'Sevecen ve benzerleri', *TD* 1994/II, s. 21-24.

sevgi 'İnsanı birşeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu'
< *sev-gi*
TT.: SEVGİ+(Lİ/SİZ [***TS.II***, 1289: **yok**]
An.ağl.: ***sevgüsüz*** 'sevimsiz'
~ sevgi (Az.,Özb.)
süyü (Kırg.)
söyü (TatK.)
söyği (Trkm.)
süyispenşilik (Kırg.)
höyöv (Bşk.)

SEV-*Gİ*
S(>h)Ü(~Ö)Y-*Ü/-Ü/-Ğİ/-ÖV*

sevgili 'Sevgi ile bağlılık duyulan'

SanalBaba

= ET. ***sävgülüg*** (*EUTS*, 201)
< *säv-gü+lüg*
~ OT. ***sewük*** (DLT)
< *sev-gi+li*
[< *sev-gü+lüg*]
~ sevgili (Az., Özb.)
sevikli (Özb.)
söyğüli (Trkm.)
söyikli (TatK.)
süyikti (Kzk.)
süyüktü (Kırg.)
süyümlük (Uyg.)
süygön (Kırg.)
höyöklö (Bşk.)

sevgisiz 'Sevgisi olmayan, sevimsiz'
= OT. ***sewüksüz*** (DLT)
< *sew-ük+süz*
< *sev-gi+siz*

sevimli '(Canlılar için) Hoşa gitme özelliği olan, hoşa giden, şirin'
< *sev-im+li*
~ sevimli (Az.)
süyümlük (Uyg.)
süykimdi (Kzk.)
söykümdü (Kırg.)
söykimli (Tatk.)
höykömlö (Bşk.)

SEV-*İM*+*Lİ*
S(>h)Ö(~Ü)Y-[K]İ(~Ü, Ö)M
+Dİ/+DÜ
+Lİ/+LÖ

sevin-['Sevinç duymak'
= ET. ***sävin- ~ säbin-*** (*EUTS*, 199)
~ OT. ***sewin-*** (DLT)
< *sev-(i)n-*

sevinç 'İstenen veya hoşa giden birşeyin olmasıyla duyulan coşku'
= ET. ***sävinç ~ sivinç*** (*EUTS*, 2012)
~ OT. ***sewinç ~ sefinç*** (DLT)
< *sev-*[< **sew- ~ *sef-*]
+*-in-ç*
TT.: SEVİNÇ+(Lİ)

[**An.ağl.**: ***sevinç, sevuç, sevüç*** 'pulluklarda toprağı diklemesine kesen kama biçiminde demir' (*DS.X*, 3594)]
~ sevinç (Özb.)
sevinc (Az.)
söyünç (Trkm.)
süyünç (Uyg.)
süyünüç (Kırg.)
höyönös (Bşk.)

S(>h)E(~Ö, Ü)V(~Y)İ(~Ü)N[Ü~Ö]Ç(>ç, s)

sevinçli 'Sevinci olan ve sevinç veren'
= ET. ***sävinçlig*** (*EUTS*, 201)
< *sev-in-ç+li*

seviş 'Sevmek işi veya biçimi'
< *sev-iş* 'fiilden ad yapan ek'

seviş-['1. Birbirini sevmek; 2. aşk yapmak'
= OT. ***sewiş-*** (DLT)
< *sev-(i)ş-* 'işteşlik eki'
~ seviş- (Bşk., Özb.)
süyüş- (Uyg., Kzk.)
süyis- (Kzk.)
söy- (TatK.)
söyüş- (Trkm.)
höyö- (Bşk.)

Eren (*TDES*, 363): **sev-** ve türevleri YOK.
Nişanyan (*SS*, 397): **sev-** fiilinin ***sevin-*** dışındaki türevleri YOK.

sevmen (hlk.) → **seğmen**
seyçer (hlk.) → **serçe**
seyirt-[(hlk.) → **seğirt-**
seymen, seymene (hlk.) → **seğmen**

seyre-['İncelmek, seyrekleşmek'

[***TS.II,*** 1291: YOK; Eren, *TDES*, 363: YOK; Nişanyan, *SS*, 397: YOK]

< OT. ****seđre-*** (DLT)
~ sire- (Kzk.) < **seyre-*
< **seđre-*

[NOT: **seyrek** sıfatı ile **seyrekçe** sıfat ve zarfı ve **seyrekleş-, seyrekleşme, seyrekleştir-, seyrekleştirme, seyreklik, seyrel-, seyrelme, seyreltik, seyreltiklik, seyreltil-, seyreltilme, seyrelt-, seyreltme** ad ve sıfatları ile fiillerinin kökeni **seyre-** olduğuna göre bu fiilin sözlükte bulunması gerekir.]

SanalBaba

seyrek 'Benzerleri veya parçaları arasında çok aralık bulunan, aralıklı, **sık** karşıtı'
= ET. ***sädräk*** 'seyrek, ince' (*EUTS*, 199: *sädräksiz* 'seyrek olan, sık olmayan')
~ OT. ***seđrek(g)*** 'seyrek' (DLT: *seđrek böz* 'seyrek bez'; *seđrek ḳapuġ* 'parmaklıklı kapı'; *seđre-* 'incelmek, seyremek, seyrekleşmek'; *seđreş-* 'seyrekleşmek')
< ***seđ*** (< δ)***re-*** 'incelmek, seyrekleşmek' +-(DLT)+***-k***
TT.: SEYREK+(ÇE/LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LEŞTİRME/LİK)
An.ağl.: ***seyrek, seğelek, seğerek, seğrek, seyrik, siyrek*** 'keten tohumu' (*DS.X*, 3598); ***seyrekleme, seyreltme*** 'aralama'; ***seyrek seten*** 'orada burada, çok aralıklı'; ***seyreksiççe*** 'uzun taneli, ak bir çeşit üzüm'; ***seyreksinek*** 'kurt bırakan sinek'; ***seyre-*** 'sebze fidelerini bahçeye dikmek'; ***seyretme*** 'sebze fidesi'; ***seyret-*** 'aralamak, seyreltmek' (s. 3598-3599)
~ seyrek (Trkm., Kırg.)
seyräk (Az.)
séyérek (TatK.)
siyrek (Kzk.)/ *sire-*
siyräk (Özb.)
sirek (Uyg.)
siräk (Krm., Kzk., Bar., TatK.)
sıräk (TatK.)
sayra (Çuv.)
hiräk (Bşk.)

S(>h)**E**(>a, ä, é, ı, i)**Y**[***E***]**RE**(>ä, a)**K**

Tü. >**Moğ.** (*KWb.*, 328) *seyire(g)*

seyrekleş-['Seyrek duruma gelmek'
= OT. ***seđreş-*** (DLT)
[< **seđre-ş-*]
< ***sey***[<***đ***]***re-***[***k+le-***]***ş-***
TT.: SEYREKLEŞ-(ME/TİR-/TİRME)

seyret-[(hlk.) 'Aralamak, seyreltmek'
< ***seyre-***
[< OT. **seđre-*]+***t-***

seyretme (hlk.) 'Sebze fidesi'
< ***seyre-t-me*** → **seyre-**

seyreyh (hlk.) 'Akılsız, budala'
< ***seyre-yh*** [< **-k**]
→ **seyre-**

seyri-[(hlk.) → **seğri-**

seyrik[1] (hlk.) '1. Peynir kurdu; 2. yara pisliği; 3. mikrop'
< OT. ***segir-/sekir-/sekre-*** 'seğirtmek, koşuşmak' (DLT) +***(i)k***

Eren (*TDES*, 359): < ***seğri-+-k***

seyrik[2] (hlk.) 'Büyük akarsuların sık ve çatılı taşlıklardan geçtiği yerler'
→ **seyrik**[1]

seyru (hlk.) → **sağrı**

seysen (hlk.) 'Seksen'
→ **seksen**
[/-k-/ > /-y-/ değişmesi ile]

seysen-[(hlk.) 'Korkmak, ürpermek'
< ****seyre-***[< OT. *seđre-*]
+***-se-n-***

seysi-[(hlk.) 'Açıkta kalmak, işsiz boş dolaşmak'
< ****seyre-*** [< OT. **seđre-*]
+***-si-***

seysin-[(hlk.) 'Oyalanmak, eyleşmek'
< ****seyre-***
[< OT. *seđre-*]+***si-n-***

seyyağı (hlk.) 'Sadeyağ' → **sağ yağı**

sez-['Açık bir kanıt olmaksızın, olmuş veya olacak bir şeyi anlamak, kestirmek, hissetmek'
= ET. (KT.,Uyg.) ***sezin-*** 'endişelenmek, şüphelenmek'
~ OT. ***sezin-*** 'sezinmek, sanmak'
(DLT: *sézik* 'sezme, seziş'; *sézik-* 'sezmek')
< ****sē-*** 'seçmek, ayırmak'
+***-z-***
TT.: SEZ-(DİR-/DİRME/DİRİŞ/

SanalBaba

Gİ/GİCİLİK/GİLİ/GİSEL/İ/İL-/İLME/İNDİR-/İNDİRME/İNLE-/İNLEME/İNLEYİŞ/İN-/İŞ/ME)

An.ağl.: ***sezeğen, sezek*** 'tez sezen, duyarlı'; ***sezek*** 'pusu, tuzak'; ***sezekçi*** 'gözetleyici'; ***sezgili*** 'anlayışlı, duygulu, içli'; ***sezik*** 'duygusuz, gamsız'; ***sezikle-*** → ***sezekle-***; ***sezin-*** 'birişi olmadan önce duymak'; ***sezinse-, sezirgen-*** 'sezer gibi olmak'; ***sezirgendir-*** 'duyurmak, sezdirmek'; ***sezişli*** → ***sezgili*** (*DS.X*, 3599-3600)

~ sez- (Az., Kzk., Kırg., Özb.)
säz- (Uyg.)
siz- (TatK.)
sız- (Trkm.)
hiz, (Bşk.)

~ Moğ. (Poppe 29): ***seri-*** 'wach sein'/ 'sezmek, anlamak, ayılmak, kendine gelmek' ~ ***sere-***

~ Tung. ***sęlę-*** 'erwachen'

~ Fin. (*UAW* 43) ***herää-*** 'aufwachen' (Räsänen, *V*)

Eren (*TDES*, 363): YOK

sezeğen (hlk.) 'Tez sezen, duyarlı' → **sezek**

sezek (hlk.) 'Tez sezen, duyarlı'

< ***sez-ek***

An.ağl.: ***sezeğen, sezek*** (*DS.X*, 3599)

sezekçi (hlk.) → **sez-**

sezer 'Sezme yeteneği güçlü olan (kimse)'

< ***sez-er***

sezgi 'Sezme yeteneği, feraset'

< ***sez-gi***

TT.: SEZGİ+(CİLİK/Lİ/SEL)

An.ağl.: ***sezgili*** 'anlayışlı, duygulu, içli' (*DS.X*, 3599)

~ sezgi (Özb.)
säzgü (Uyg.)
sezmä (Az.)
sezüv (Kzk.)
sezgiştik (Kzk.)
aldın ala sezū (Kırg.)
sizimlik (TatK.)
sizgirlik (TatK.)
hiz,imläv (Bşk.)
hiz,girlik (Bşk.)
= *duyma* (Az., Trkm.)

önsezi (TT.)
aldın ala ***sezüv*** (Kzk.)
aldın-ala ***sezū*** (Kırg.)
seziş (Özb.)
aldan ***sizü*** (TatK.)
aldin ***seziş*** (Uyg.)
= ***öŋünden sızma*** (Trkm.)

sezgili (hlk.) → **sez-**

sezi → **sez-**

sezik (hlk.) → **sez-**

[TT'nde soy adı: **Sezik**]
= ET. ***säzik~sizik*** 'kuşku, şüphe' (*EUTS*, 207)
~ OT. ***sézik*** 'seziş, sezme' (DLT)

sezin- (hlk.) → **sez-**

= OT. ***sézin-*** 'sanmak, sezinmek' (DLT)

< ***sez-+-(i)n-*** 'dönüşlülük eki'

An.ağl.: ***sezin-*** 'bir işi olmadan önce duymak'; ***sezinse-, sezirgen-*** 'sezer gibi olmak' (*DS.X*, 3600)

sezinse- (hlk.) → **sez-, sezin-**

sezirgen- (hlk.) → **sez-, sezinse-**

sezişli → **sez-**

sezgili → **sez-**

sı-[(hlk.) 'Kırmak'

= ET. ***sı-*** 'kırmak, sındırmak' (*EUTS*, 203: ***sın-*** 'kırılmak, parçalamak')
~ OT. ***sı-*** 'kırmak; bozmak; yenmek, galebe etmek' (DLT: *sındu* 'makas'; *sın-* 'kırılmak, bozulmak, incimek'; *sınuk* 'kırılmış')

+sI < +(s) 'türeme ses'+**I** [= +ı,+i;+u, +ü]

'Oluşumları özel bazı nedenlere dayandığı ve ötekiler gibi kurallı bir özellik taşımayan sesler olduklarından *yardımcı ses olarak* **kabul edilemezler**': *iki+(s)i; böyle+(s)i* ...vb.

+sI < **+sIG** < ***+sı-G**

= OT. ***+sıġ*** (***+sig***) 'İsim sonuna getirilen benzetme eki' (DLT)

SanalBaba

'*Karşılaştırma*' ve '*benzetme*' yoluyla küçültme işlevi yüklenmiş ek':
çucuk+su, hayvan+sı, kadın+sı, erkek+si ...vb.

[Bk. T. Banguoğlu, 'Türkçede benzetme sıfatları', ***TDAY-Belleten 1957***, s. 15-24.; Z. Korkmaz, *TTG*, § 163]

+sI- 'Addan fiil yapan ek'
< ***+sA-*** (Z.Korkmaz, *TTG*, § 195)
boğur+sa- ~ boğur+su-
çiğ+se- ~ çiğ+si-
erse- ~ er+si- ...vb.

1)Adlardan '*istek*' bildiren geçişli fiiller türetir: *boğa+sı-* 'inek boğa istemek'; *buğra+sı-, düve+si-, er+si-* ...vb.
2)Sıfatlardan '*gibi görme/sayma*' anlamında ve **+sA-** ile eşdeğerdefiiller türetir: *ayrı+k-+sı-, çiğ+si-, ıra-k+sı-* ...vb.(hlk.) 'meyve sapı'

< *OT. ***sap+(ı)ç*** 'küçültme eki'

sıbızgı (hlk.) 'Kaval'
= OT. ***sıbızġı~sıbuzġu*** 'düdük, boru' (DLT)
<? OT. ****subı (~söbü)*** 'uzun ve sivri nesne (yuvarlak olmayan)' (DLT)
+z+ġı(u)

sıca-[(hlk.) 'Isınmak' → **sıcak**

sıcacık 'Yeter derecede ve hoşa giden bir sıcaklığı olan'
< sıcak+cık
bk. **sıcak**

sıcak 'Yakmayacak derecede ısısı olan, **soğuk** karşıtı'
= ***ısıġ*** 'sıcak' (*EUTS*, 87: *ısıt-*)
~ OT. ***isig*** (DLT: *isigle-* 'çok sıcakta gitmek'; *isiglen-* 'bir şeyi sıcak bulmak'; *isiglik* '1.sıcaklık; 2.sevda'; *isig yer* 'uzayıp giden bozkır'; *isi-* 'ısınmak'; *isin-* 'ısınmak; sevmek'; *isirgen-* 'sıcak yüzünden isiriklenmek'; *isiş-* 'ısınmak'; *isit-* 'ısıtmak')
< OT. ***isī-g*** 'sıcak' (DLT: *isig*)+***cak***
[*isig* > *ısıġ* > *ısıġ (+cak)* > *ısıcak* > *ıscak* > *sıcak*]
TT.: SICAK+(CIK [> sıcacık]/ÇA/ kanlı/ kanlılık/LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LIK/ölçer)
An.ağl.: ***sıcak, sıcak, sıcakdam*** 'hamam'; ***sıcak*** 'fırıncıların ücretle pişirdikleri hamurdan aldıkları ekmek'; ***sıcakgeçme*** 'sığırlarda sıcak etkisiyle görülen zayıflatıcı bir hastalık'; ***sıcakla-*** 'terlemek'; ***sıcaklık*** 'kahve, çay fincanı'; ***sıcaklık dairesi*** 'sepi yerinde derilerin kurutulduğu sıcak yer'; ***sıca-*** 'ısınmak' (*DS.X*, 3600)
~ ısık (Kırg.)
ıssı (Trkm.)
issıq (Özb., Uyg.)
issi (TatK.)
isti (Az.)
isi (Bşk.)
ıstık Kzk.)
itī (Yak.) /itiy- 'ısınmak'
= *kız,ıv* (Bşk.)
kızu (TatK.)
gızğın (Trkm.)

sıcakdam (hlk.) 'Hamam' → **sıcak**

sıcakla-[(hlk.) → **sıcak**

sıcaklık (hlk.) → **sıcak**

sıç-['Dışkıyı doğal yolla dışarı atmak'
= ET., OT. ***sıç-*** (*EUTS*; DLT: *sıçıt-* 'sıçırtmak'; *sıçtur-*)
< *sı-ç-
TT.: SIÇ-(AN/IR-/IRGAN/MA)
An.ağl.: ***sıçalak, sıçırgan*** 'sık sık, oraya buraya dışkı yapan hayvan' (*DS.X*, 3600)

Nişanyan (*SS*, 398): **sıç-[** = ***ET.* sıçmak** sıçmak (XI) → SAÇ-
* *Saçmak* fiilinin özel anlam kazanmış biçimi olduğu düşünülebilir.
NOT: Acaba niye ve niçin?

sıçalak (hlk.) → **sıç-**

sıçan 'Sıçangillerden, fareden iri, zararlı bir çok türü bulunan kemirgen'
= ET. ***sıçġan ~ sıçkan*** (*EUTS*, 202)
~ OT. ***sıçġan*** (DLT: *sıçġan yılı*)

SanalBaba

< *sıç-(ġ)an*

TT.: SIÇAN+(dişi/giller/ımsılar/kulağı/kuyruğu/otu/yolu)

An.ağl.: ***sıçancık, sıçancıl*** 'kerkenez kuşu'; ***sıçancıl*** 'çıtasız kâğıt uçurtma'; ***sıçandişi*** 'küçük ince kar'; ***sıçanduzağı*** 'aldatılma'; ***sıçankulağı, sıçanotu*** 'kaşık saplarına süs yapmak için kullanılan bir araç';***sıçanla-*** 'kırkını dolduran çocuğa her gittiği yerde yumurta, mendil, çorap, ekmek gibi verilen armağanlar'; ***sıçanotu, sıcankulağı, sıçankulağı*** 'bir tür yoncaya benzer ot'; ***sıçanotu*** 'ağı olarak kullanılan kimyasal bir madde' (*DS.X*, 3600-3601);***sıçon*** (~***sıçoyul, sıcavul***) '1. bukalemun; 2. bir tür iri fare' (s. 3601)

~ siçan (Az.)
sıçan (Trkm.)
sıçkan, sıçġan (Uyg.)
siçkån (Özb.)
sıskan (Bşk.)
cıvkan (Bar.)
cıcxan (Blk.)
çıçxan (Krç.)
çıçkan (Kırg., Kumd., KKırg., Oyr., Tel.)
tıyın çıçkan 'sincap' (Kırg.)
çiçkan (Kmk.)
çaşkan (YUyg./*TUL*, 80)
şaşkan (Tar.)
şı-ġan, şigan (SUyg.)
şışkan (Şor)
tışkan (Kzk.)
tıçkan (TatK.)
šəži (Çuv.)

S(>c, ç, ş, t)**I**(>a, i)**Ç**(> s, ş)-[***Ġ*** (~K > x)]**AN**

= *çiye* 'fare yavrusu' (Alt.)
küsküçek (Kumd.)
suur (Kırg.)

Eren (*TDES*, 363): YOK

sıçancık (hlk.) → **sıçancıl**

< *sıçan+cık*

sıçancıl (hlk.) → **sıçan**

< *sıçan+cıl*

sıçanla-[(hlk.) → **sıçan**

< *sıçan+la-*

sıçını-[(hlk.) → **sıçra-**

sıçırgan 'Sürgüne tutulup her yanı pisleten'

< *sıç-ır-gan*

sıçon (hlk.) → **sıçan**

< *sıç-an* [< **sıç-ġan*]

sıçoyul (hlk.) → **sıçon**

sıçra-['Ayaklarla, birdenbire yeri teperek kısa süre havada kalma'
= ET. (KT., Uyg.) ***saçıra-(t)-***
~ OT. ***saçra-*** 'sıçramak' (DLT: *saçrat-* ~ *saçrıt-* 'istemeden sıçratmak')

< **saç-ra-*

TT.:SIÇRA(MA/T/TMA/YICI/YIŞ)

An.ağl.: ***sıçına-*** 'sıçramak' (*DS.X*, 3601) < *saç(ı)-ra-*

~ sıçra- (Az., Trkm.)
~ Moğ. ***saçu-*** 'saçmak', ***saçura-*** 'saçmak' (*Mak.I*, 340)
= *säkri-* (Uyg.)
säkrä- (Özb.)
sekir- (Kzk.,Kırg.)
sikir- (TatK.)
ırğu- (Kzk., TatK.)
ırğı- (Bşk.)
bök- (Trkm.)
karğu- (Kzk.)

Eren (*TDES*, 363): **sıç-, sıçan, sıçra-** ve türevleri YOK.

sıd-[(hlk.) 'Korkmak'

< **sı-d-*

sıdalan-['1. Çocuk ağlayacak olmak; 2. üzülmek'

< **sı-da-la-n-*

An.ağl.: ***sıdala-, sıdalan-, sıd-*** (*DS.X*, 3601); ***sıdalı*** 'ağlayacak gibi'

sıdır-[(hlk.) '1. Patlatmak, ezmek; 2. kırmak (yumurta vb. için)'

< **sı-* 'kırmak'+***-dır-***

An.ağl.: ***sı-, sıdır-, sıdıver-, sidır-*** (*DS.X*, 3602)

sıdıver-[(hlk.) **sıdır-**

sığ '1. (Göl, deniz, akar su vb. için) Derinliği az, dibi yüzeyine yakın olan; 2. (mec.) Ayrıntıya inmeyen, yeterli olmayan, yüzeyde kalan'
= OT. ***sık*** 'az' (DLT)

SanalBaba

< ***sīk***

TT.: SIĞ+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)

An.ağl.:***sığ*** '1.çukur yerlere toplanan kar yığını; 2. ahırla oda arasındaki aralık, koridor; 3. sazlık, bataklık; 4. etek ucu çevresi' (*DS.X*, 3602)

~ say (TatK., Trkm.)
säyåz (Özb.)
hay (Bşk.)

= *tayaz* (Kzk.)
tayız (Kırg.)
teyiz (Uyg.)
dayaz (Az.)

Nişanyan (*SS*, 398): **sığ** = ***ET*** ? ***sıġa*** derin olmayan (su) (XIV).

YANLIŞTIR. Çünkü, OT'deki **sīk** sözcüğü doğru olanıdır.

sığ-['Bir kaba, bir yere bütünüyle girebilmek veya içinden geçebilmek'

= ET. ***sıġ-*** 'hoşa gitmek, uymak, sığmak' (*EUTS*, 202: *sıġur-, sıḳur-* 'sığdırmak'; *sıḳın-* 'sığınmak, ezilmek'; *sıḳış* 'keder, sıkışma, sıkıntı, kaygı'; *sıḳışlıġ* 'kederli, sıkılmış olma')

~ OT. ***sıġ-*** 'sığmak; tesir etmek, dokunmak, koymak' (DLT: *sıġın-; sıġruş-* 'sıkışmak'; *sıġtur-* 'sığdırmak')

< ****sīḳ-***

TT.: SIĞ-(DIR-/DIRIL-/DIRILMA/DIRIŞ/IN-/INAK/INIK/INIL-/INILMA/INIŞ/INMA/INTI/IŞ-/IŞ-/IŞMA/IŞTIR-/IŞTIRMA/)

An.ağl.: ***sığın-*** 'sığınmak, birine dayanmak' (*DS.X*, 3603); ***sığınaş-*** 'sığmaya çalışmak, sığışmak'

~ sığ- (Az., Özb., Trkm.,Uyg.)
sıy- (Kzk., Kırg., TatK.)
hıy- (Bşk.)

S(>h)IĞ (> y)-

sığa ***YT.*** 'Bir kondansatörün elektrik yığma sınırı'

< ***sığ-a***

sığa-[1] [→ **sıva-**

sığa-[2] [(hlk.) 'Sıvamak, kıvırmak'

= OT. ***sıtġa-*** 'sığamak' (DLT: *sıtġal-* 'sığanmak, sığanılmak'; *sıtgaş-* 'sığaşmak')

< ***sī*[t]-*ġa-***

sığa-[3] [(hlk.) 'Okşamak'

< ***sıva-*** → **sıva-**

An.ağl.: ***sığa-, sığaşla-*** 'sevgisini abartmak, pohpohlamak', ***sıvazla-*** (*DS.X*, 3602)

sığan-[(hlk.) 'Kendi kendine sıvazlanmak'

< ***sığa-n-*** → **sıva-**

sığanak (hlk.) '1. Köstebek yuvası; 2.sığınak; 3. derli toplu; 4. tam tamına'

< ***sığ-an-*** [~ ***-ın-***]+***-ak***

sığanek (hlk.) 'Hızlı yağan, kısa süren yağmur'

< ***sağ-an+ak*** → **sağanak**

sığar (hlk.) 'Kafadengi, dost'

< ***sığa-*** [< ****sıva-***]+***-r***

sığaşla-[(hlk.) 'Sevgisini abartmak, pohpohlamak'

< ***sığa-*** [< ****sıva-***]+***ş-la-***

→ **sıvazla-**

sığazla- (hlk.) → **sıvazla-**

sığdır-['(Bir kabın veya bir şeyin) içine aldırmak'

= OT. ***sıġtur-*** ~ ***sıġur-*** (DLT)

< ***sıġ-dır-***

TT.: SIĞDIR-(IL-/ILMA/MA/IŞ)

sığeçle(/a)- (hlk.) → **sıvazla-**

sığıç (hlk.) → **sığın-**

Eren (**TDES**, 363): **sığın**'a kadar [**SI**]'lı madde YOK.

sığın[1] 'Alageyik'

= ET. ***sıġun*** 'erkek geyik' (*EUTS*, 202)

~ OT. ***sīġun*** 'yaban sığırı, dağ keçisi tekesi' (DLT)

< ****sīġun*** < ****sīġ-(u)n***

Çağ.: ***soyḳun, soyġun, soġun, sigin***

MA.: ***savan, savun keyik***

Hts.: ***sağın***

An.ağl.: ***sığın*** '1. bir çeşit geyik; 2. cilleştirilmiş sığır' (*DS.X*, 3603); ***sığın geyiği*** 'evcilleştirilmiş sığır'

~ sīn (Şor, Sag.) < *sıġın*
sığın (Alt., Tel.)

SanalBaba

sūğun (Trkm.)
suwın (KKlp.)
sūn (Oyr.)

SĪ(>ı, u)**Ġ**(> ğ, w)**U**(>ı)**N**
SĪ[< *IĞI*]**N**
SŪ[< *IĞI*]**N**

= Moğ. (*KWb.*, 319) ***soġu, suğu*** 'Hirsckuh'

Eren (*TDES*, 363): < ? 'görüş belirtmez'
Nişanyan (*SS*,398): YOK

sığın[2] (hlk.) 'Kuş sürüsü'

< *sık+(ı)n*

sığın[3] (hlk.) 'Çok, bol'

< *sık+(ı)n*

sığın[4] (hlk.) 'Saldırı karşısında sinmiş kimse'
= OT. ***sığın-*** (DLT)

< *sığ-(ı)n* → **sık-**

sığın-['İltica etmek'
= OT. ***sığın-*** (DLT)
< ET. ***sığ-+-(ı)n-***

TT.: SIĞIN-(AK/IK/IL-/IŞ/MA/TI)

An.ağl.: ***sığınak*** 'av hayvanlarının sığındıkları sarp yerler, mağara'; ***sığınaş-*** 'sığmaya çalışmak, sığışmak' ***sığıç, sığıncı, sığınç, sıkınç*** '1. sığınan kimse, sığıntı'; 2. uşak; 3. ağırlık, yük' (*DS.X*, 3603)

~ sığın- (Az.)
sıyın- (TatK.)
hıyın- (Bşk.)

S(>h)IĞ(>y)IN-

= *tığıl-* (Kzk.)

sığınak 'Yağmur, güneş veya çeşitli nedenlerden korunmak için sığınılacak yer'
< ET., OT. ***sığ-ın-*** (DLT)
+-(a)k

~ sığınağ (Az.)
sıyınır urın (TatK.)

sığıncı (hlk.) → **sığın-**

sığınç (hlk.) → **sığın-**

sığıntı 'Bulunduğu yerde kalması istenmeyen, varlığı gereksiz görülen'

< *sığ-(ı)n-tı*

~ sığıntı (Az.)

Eren (*TDES*, 363): **sığ** ile **sığır** arası maddeler YOK.

sığır 'Geviş getirenlerden, boynuzlu büyük baş evcil hayvan'
= OT. ***sığır*** (DLT: *suw sığırı* 'manda'; *sığırçık~sığırçuk* 'sığırcık kuşu'
sığırla- 'sığırdan saymak, sığıra nisbet etmek'; *sığırlığ* 'sığır sahibi')
~ Protobulgar: ***šegor'*** (Pritsk, *Fürstenliste* 44) (Räsänen, *V* 414)
< ***sīğır*** [Krş. **sīğun**]

< *sīğ-(ı)r*

TT.: SIĞIR+(CIK/CILIK/ dili/gözü/kuyruğu/tenyası/TMAÇ)

An.ağl.: ***sığır*** '1. obur; 2. ahmak'; ***sığırdili*** '1.bir tür şerbetli hamur tatlısı; 2. ince uzun francala'; ***sığır dönümü*** 'akşam'; ***sığırkoyun*** 'kasım'; ***sığırkuyruğu, sığırgözü, sığırsiydiği*** 'sarı çiçek açan, geniş yapraklı bir tür bitki'; ***sığırlık*** 'ahır'; ***sığırsidiği, sığırsiydiği*** 'kıvrımlı, zikzaklı';***sığırsoğanı*** 'soğan gibi kokan bir tür yaban otu'; ***sığırtikeni*** 'sığırlarda yağyapan bir tür bitki'; ***sığırtmeç*** 'sığır çobanı'; ***sığıryağı*** 'hafif, ince bulut' (*DS.X*, 3603-3604)

~ sığır (Osm., Trkm.)
sığır (Kar.)
sigir (Özb.)
sıyır (Tar., Tob., Bar., Kmk., Kzk., TatK., Nog., Alt.)
sīr (KarT., Kzk., Tob.)
hıyır (Bşk.)

S(>h)I(>i)Ğ(>y)I(>i)R
SĪ [< *IĞI*]**R**

sığırcık 'Serçeden iri, eti yenen, ötücü bir kuş'
= OT. ***sığırçık ~ sığırçuk*** (DLT)

< **sığır+cık*

Çağ.: ***sigirçik, sığirçuk, sığır kuş***

An.ağl.: ***sığırcık*** 'küçük dolu'

SanalBaba

→ **sivilcik**

Tü. > **Kürt.** *sığırcık* (*DAO*, 421)

~ çığırçık, çığırçak (TatK.)
çıyçık (Kırg.)
çıyırçık (Kırg.) [*çıyır* 'iz, patika'] (TatK.)

ÇIG(>y)IRÇI(~a)K
ÇIY[*IR*=ø]ÇIK

sığırcak (TatK.)
sığırçın (Az.)
sıyırcıŋ (TatK.)
sırçık (TatK.)
sirşik (Kzk.)

SIĞ(>y)IR+*Ç(>ş)I(> a, i)*
K(~n, ŋ)
SI(>i)[*ĞI*=ø]]R+*Ç(>ş)I(>i)K*

šəŋgəržə (Çuv.)

Nişanyan (*SS*, 398): < **sığır-** ıslık çalmak' (XI). **YANLIŞTIR.** Çünkü, DLT'te **sığır-** diye bir fiil yoktur. **sır ét-** '(ağustos böceği) ötmek' fiilindeki (**sır**) sözcüğünün de **sığır-** ile ilgisi olamaz.

+cIk eki, adlara getirilerek küçültme yapılır: **dil+cik, sığil+cik** 'küçük dolu', *karın+cık, kulak+cık* vb. gibi. **Fiillerin üzerine gelerek ad yapmaz.**

sığırdamı (hlk.) → **sığır**
sığırdili (hlk.) → **sığır**
sığırgözü (hlk.) → **sığır**
sığırguyruğu (hlk.) → **sığır**
sığırlı 'Sığırı olan, sığır sahibi'
= OT. ***sığırlığ*** (DLT)
< ***sığır+lı***
sığırlık (hlk.) → **sığır**
sığırsidiği/siydiği (hlk.) → **sığır**
sığırtmaç 'Sığır çobanı'
< ***sığır***+[t 'türeme ünsüz']
maç

Nişanyan (*SS*, 398): **sığırtmaç** sığır çobanı (XIV) → < ? SIĞIR
* ***Sığır*** sözüyle benzerlik açık olmakla birlikte **-tmaç** ekini açıklamak mümkün olmamıştır.
NOT: Nişanyan'ın Türkoloji eğitimi almamış olduğu ortada. ***TD, TDAY, TDED, TM, TÜRKOLOJİ*** Dergisi vb. bilimsel dergilerden birisine baksa idi, mutlaka ***Türkçede iç ses ünsüz türemeleri*** ile ilgili sayısız makale bulabilirdi. Anadolu ağızlarında ise bu tür türemelerin pek çok örneği vardır.
Yâni: **sığırtmaç < sığır+[t]maç**'tır.

sığırtmeç → **sığırtmaç**
sık 'Seyrek karşıtı'
[OT. ***sık*** 'az' (DLT)]
< ****sī-k***
TT.: SIK+(boğaz/ÇA/LIK)
~ sık (Trkm.)
= *yış* (Bşk.,TatK.)
cış (Kırg.)
jiyi (Kzk.)
kıyı (Bşk., TatK.)
sık-['Çevresine sarılarak veya bir şey
sararak basınç altına almak'
= ET., OT. ***sık-***
< ****sī-k-***
TT.: SIK-(I/ICA/ICI/IL-/ILA-/ILAMA/ILAN-/ILANMA/ILGAN/ILGANLIK/ILIK/ILIŞ/ILMA/ILMAZ/ILMAZLIK/IM/KIN-/KINMA/INTI/INTILI/INTISIZ/IŞ-/IŞIK/IŞIKLIK/IŞMA/IŞTIR-/TIRICI/TIRIL-/IŞTIRILMA/IŞTIRIŞ/IŞTIR-/IŞTIRMA/IT/KIN/KINLIK/LA-/LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRIL-/LAŞTIRILMA)
An.ağl.: ***sıhma*** 'yelek'; ***sıhmak*** 'patlatmak'; ***sıkacak; sıkanak*** 'tahtadan yapılmış, içinde üzüm sıkılan tekne'; ***sıkarla-*** 'sıkıştırmak'; ***sıkgın, sıksık, sıkkın, sıklat*** 'sıkıcı, bunaltıcı'; ***sıkgın, sıkgun, sıkkın*** 'parasal sıkıntı çeken kimse'; ***sıkgu, sıkı, sıktaç*** 'sıkıştırma aygıtı, pres'; ***sıkı, sıka, sıkçıl, sıkırcım*** 'cimri'; ***sıkı*** '1. bulgur; 2. bir tür tatlı; 3.pekmez yapma işi; 3. 'silâh, tabanca'; ***sıkı fıkı*** 'candan, çok bağlı dost'; ***sıkıgelen*** 'sıkıca'; ***sıkıla-*** 'sıkıntıdan ağlamak'; ***sıkıla-*** 'tüfeği doldurmak'; ***sıkılcım et-*** 'sert olmak'; ***sıhım, sıkım, sıkmaç, sıkmık*** 'tutam'; ***sıkın-, sıkıl-*** 'ayak yolunda sıkıntı çekmek'; ***sıkıntı*** 'nişastası alınan buğday artıkları'; ***sıkırcım, sıkırcım, sıkılcım, sıkırdım*** 'sıkıştırma, korku, baskı'; ***sıkış*** 'toplu, tıkız, şişman'; ***sıklı*** 'kilitli'; sıkma, ***sıkman, sıktırma*** 'iç giysisi, gömlek'; ***sıkma*** 'bir tür hamur tatlısı'; ***sıkma*** 'bir tür av tüfeği'; ***sıkma***

SanalBaba

'boyuna takılan altın ya da gümüş dizisi, gerdanlık'; ***sıkmaca*** 'bir tür çocuk hastalığı'; ***sıkmaç, sıkmaköfte*** 'bulgur ve kıyma ile yapılan köfte'; ***sıkmık*** 'bilek'; ***sıkra, sıkmar, sıkrağı, sıkravu*** 'cimri'; ***sıksınmak*** 'sık bulmak'; ***sıktar-*** 'sıkıştırmak'; ***sıktırma*** '1. fes üstüne dizilen altın; 2. kemer, kuşak' (*DS.X,* 3606-3607)

~ sık- (Özb., Trkm., Uyg.)
sıh- (Az.)
sığ- (Kzk., Kırg., TatK.)
sıt- (TatK.)
hığ- (Bşk.)
hıt- (Bşk.)

S(> h)IK(>h, ğ/t)-

= *kıs-* (Özb.,TatK.)
= Moğ. ***siqa-*** 'sıkmak' //***siqa-ça-*** 'sıkışmak' = Tü. ***sık-ış-***

sıkı '1. dar; 2. iyice sıkıştırılmış'

< *sık-ı*

TT.:SIKI+(CA/CI/LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LIK)

Tü. > **Zaza.** *sıxı* (*ZTS*, 320)

~ sıhı (Az.)
= *tığız* (Kzk., TatK.)
tığız, (Bşk.)
dıkız (Trkm.)
kattı (Kzk.)
kattık (Uyg.)
katū (Kırg.)
tår (Özb.)
berk (Trkm.)

sıkıl-['1. Sıkmak işi yapılmak; 2. can sıkıntısı duymak; 3. utanıp çekinmek; 4. sıkıntıya düşmek'

= OT. ***sıkıl-*** (DLT)

< *sık-(ı)l-*

sıkılcım (hlk.) → **sık-**

EAT: ***sıkılcım*** 'izdiham, basınç, sıkışıklık'

An.ağl.: ***sıkılcım et-*** 'sert olmak, kırıcı davranmak' (*DS.X,* 3605)

sıkın-[(hlk.) → **sık-**

sıkınç (hlk.) → **sığın-**

sıkıntı '1. İşsizlik, tek düzelik, bezginlik gibi sebeplerden doğan yorgunluk; 2. etkili ve sürekli yorgunluk; 3. geçim darlığı'

< *sık-ın-tı*

TT.: SIKINTI+(LI/SIZ)

~ sıhıntı (Az.)
sıkılış (Özb.)
sığılū (Kırg.)

sıkırcım (hlk.) → **sık-**

sıkırdım (hlk.) → **sık-**

sıkış 'Sıkışma' [***sıkış tepiş*** deyimide]

= OT. ***sıkış*** 'itişme, çarpışma' (DLT)

< *sık-ış* [*TS.II*, 1296: yok]

sıkış-['Birbirine basınç yapacak kadar yaklaşmak'

= OT. ***sıklış-*** (DLT)

< *sık-(ı)ş-*

sıkışık 'Sıkışmış bir durumda olan'

< *sık-(ı)ş-ık*

TT.: SIKIŞIK+(LIK)

~ sıhışığ (Az.)
sığılış (Kırg.)
sıkılgän (Özb.)
= *kısılış* (Kırg.)
kısınkı (TatK.)
dıknışık (Trkm.)

sıkıştır-['Bir şeyi dar bir yere zorla sığdırmak..vb.'

< *sık-(ı)ş-tır-*

TT.: SIKIŞTIR-(ICI/IL-/ILMA/IŞ/MA)

sıkıt ***YT.*** 'Komprime'

< *sık-(ı)t*

sıkkın 'Çok sıkılmış'

< *sık-kın*

[/-**Kın**/: *bıkkın, yorgun, dargın* vb.]

sıklama '***Iklaya sıklaya*** deyiminde'

< *sık+la-ma*

sıklaş-['Sık duruma gelmek veya sıkça ortaya çıkmak, sık görünmek'

< *sık+la-ş-*

TT.: SIKLAŞ-(MA)

sıklaştır-['Sık duruma getirmek veya sıkça yapmak, sayısını artırmak'

= ET. ***sıka-*** 'sıklaştırmak, kalınlaştırmak' (*EUTS*, 202)

< *sık+la-ş-tır-*

TT.: SIKLAŞTIR-(IL-/ILMA)

sıkkınlık (hlk.) 'İsilik'

SanalBaba

< *ısık+kın+lık*

sıklık (hlk.) 'Islık'

sıkma[1/2/3] (hlk.) → **sık-**

sıkmaç[1] 'Kompresör'

< *sık-maç*

sıkmaç[2] (hlk.) → **sık-**

sıkmalık 'Sıkmaya elverişli'

< *sık-ma+lık*

sıkman (hlk.) → **sık-**

sıkmar (hlk.) → **sık-**

sıkmık (hlk.) → **sık-**

sıknaz (hlk.) → **sık-**

sıkra, sıkrağı, sıkravu (hlk.) → **sık-**

sıksın- (hlk.) → **sık-**

sıktırma (hlk.) → **sık-**

sımkır-(t-)[(hlk.) '1.Hıçkırmak; 2. için için, sessizce ağlamak'

< *sım 'yansıma'**+kır-** 'yansıma addan fiil yapan ek' → **+KIr-**

sımsıkı 'Çok sıkı (olarak), sıkı (bir biçimde)'

< *sım* 'çokluk, peklik bildiren sözcük'**+*sık-ı***

sın-[(hlk.) 'Kırılmak'

= ET. (Uyg.) ***sın-; sıyuk*** 'kırıntı, enkaz' (*İKPÖ*, 210) < *sı-°k* 'fiilden ad yapan ek'

~ OT. ***sın-*** 'kırılmak' (DLT: *sındu* 'makas'; *sınuk* 'kırılmış'; *sınguk* 'kırılmış, sınık')

< **sī-n-*

TT.: SIN- (DI/DIR-/DIRIL/GIN)

An.ağl.:***sınat*** '1.sonbaharda bitkileri vuran soğuk; 2. don vurma, don çalma' (*DS.X*, 3609); ***sın-*** '1. kırılmak; 2. korkmak; 3. içine kapanmak'

< ***sin-*; *sın-*** 'sığmak' (s. 3612)

~ sīn- (Trkm.)

sī- (Hlç.)

+sIn[1] 'isim ve fiil türünden yüklemlere eklenen tekil 2. kişi eki'

*haydi yine iyi+**sin**; yarın mutlaka gelecek+**sin**; halâ çocu+**sun*** ..vb.

-sIn[2] 'Tekil 3. kişi emir eki'

*Söyle ona mutlaka gel-**sin**, bu kitabı al-**sın**; Şurada sesizce otur-**sun*** ..vb.

sına-['Tecrübe etmek, denemek, imtihan etmek'

= ET. ***sına-*** (*EUTS*, 203)

~ OT. ***sına-*** 'denemek'(DLT: *sınat-*)

< *sī-* 'bozmak; kırmak; yenmek'**+*n*** 'gözlem, deneme'**+*a-***

TT.: SINA-(V/YIŞ)

An.ağl.: ***sınak, sınah*** 'denenmiş'; ***sınaka*** 'ata sözü'; ***sınangı, sınangi, sınangu, sınanğı, sınanğın, sınavuç*** 'deneme,deney'; ***sınangılı, sınaŋgın, sınangul, sınangullu, sınangulu, sınanğılı,sinangili, sinangin, sinangül*** '1. denemiş, denemeden geçmiş; 2. denemiş, bilgili, tecrübeli'; ***sınap*** '1. dolandırıcı; 2. söz dinlemeyen'; ***sınar, sınar, sığar, sığnar, sınğar*** '1. akraba, yakın; 2. eşdeğer, denk' (*DS.X*, 3609)

~ sına- (Az., Kzk., TatK.)
sīna- (Trkm.)
sınō (Kırg.)
sinä- (Özb.)
sini- (Uyug.)
hına- (Bşk.)

S(>h)Ī(>ı, i)NA(>ä, i, ō)-

Eren (*TDES*, 364): **sığırcık** ile **sındı** arası maddeler YOK.

sıncık-[(hlk.) 'Sabırsızlanmak'

< ***sın-*** 'usanmak, bıkmak'**+*-çı-k-***

sıncoḳı (Zaza.) → **sucuk**

sındı (hlk.) 'Makas'

= ET., OT. ***sındu*** (*EUTS*; DLT)

< **sī-n-dı*

An.ağl.: ***sındı, sındık, sındır, sındu, sindi, sundu*** (*DS.X*, 3610)

SI(>i,u)N-*DI(>i, u)+K/+R*

~ sındı (Trkm.)

= *kıptı* 'makas (Blk., Şor, Sag.)
kıptıy (Yak.)
kayçı (Alt., Tel., TatK., Kırg., Özb.)
kayşı (Kzk., KKlp.)
kaysı (Bşk.)
ġayçı (Trkm.)

sındık (hlk.) → **sındı**

sındır (hlk.) → **sındı**

sındır-[(hlk.) '1. Kırmak, akıtmak;

SanalBaba

2. indirmek; 3. şişkin şeyin havasını boşaltmak, söndürmek'

< ***sın-dır-***

sındu (hlk.) → **sındı**

sıngı (hlk.) 'Öç'

< ***sın-gı***

sıngın (hlk.) '1. Gözü korkmuş, sinmiş kimse; 2. çekingen,ürkek; 3. üzgün, 4. bıkkın, usanmış; 5. yenişmiş, yenik; 6. bakımsız, zayıf; 7. sersem, budala'

< ***sī-n-*** [< **sī-n-*]+***-gın***

An.ağl.: ***sıngın, sıngın, sınık*** (*DS.X*, 2610-3611)

Tü.> **Kürt.** *sınuk* 'kırık; güçsüz, mahçup' (*DAO*, 423: ***Lı karşi mın sınuke*** = sana karşı mahçuptur.)

sıngü (hlk./Kürt.) → **süngü**

sınık[1] (hlk.) 'Kırık, çıkık'

= OT. ***sınuk~ sınguk*** (DLT)

< ***sī-n-(ı)k***

An.ağl.: ***sınık*** (*DS.X*, 3911)***; sınıkçı; sınıkçılık***

Tü. > **Kürt.** *sınuk* 'kırık; güçsüz' (*DAO*, 423)

~ sınık (Trkm.)
sınık (Özb.)
sunuk (Uyg.)
sınğan (Kzk., TatK.)
hınğan (Bşk.)

= *gırığ* (Az.)
kıyrağan (Kzk.,.Kırg.)
dövük (Trkm.)

sınık[2] 'Gözü korkmuş' (hlk.)

→ **sıngın**

sınık[3] '1. İyi yürekli, saf; 2. utangaç; 3. göz tokluğu; 4. soluk, renksiz; 5. içi boş, çürük; 6. bozuk' (*DS.*)

< ***sī-n-ık***

sınık-[1][(hlk.) '1. Bıkmak, yılmak; 2. susup kalmak; 3. üzülmek'

< ***sī-n-ık-***

sınık-[2][(hlk.) 'Saklanmak'

< ***sin-*** 'saklanmak, pusmak'

+***-ik-***

→ **sin-**

sınıkçı (hlk.) 'Kırık, çıkık bağlayan kimse'

< ***sī-n-ık+çı***

An.ağl.: ***sınıkçılık*** (*DS.X*, 3612)

sınıkdır-['Bağırıp çağırmak'

< ***sī-n-ık-dır-***

sınıkla-[(hlk.) 'Kırık ve çıkıkları sarmak'

< ***sın-ık+la-***

Eren (*TDES*, 363-364): **sındı** ile **sıpa** arasındaki maddeler YOK.

sıp- (hlk.) 'Birinin elinden kaçıp kurtulmak'. Krş. ***zıyp-*** ~ ***sıyp-*** (Uşak)

sıpa 'Eşek yavrusu'

< OT. ***sīp*** 'iki yaşına girmiş tay' (DLT) +***a***

Eski Kıpç: ***sıpa*** 'bir yaşında eşek yavrusu'

Çağ.: ***sipa***

An.ağl.: ***sıpa*** '1. üç ayaklı merdiven; 2. bir tür sehpa; 3. deri kurutmak için kullanılan sehpa' (*DS.X*, 3613); ***sırpa*** [/-r-/ türemedir.]; ***sıpıç*** 'küçük sıpa' (s. 3613) < *sīp+a+ç*

~ sīpa (Trkm.)
sıpa (Az.)
sība (Leb.)
sıypa (Kak., TatK.)
suyba (Soy.)
sīma (Oyr., Tel.) (Räsänen, *V* 415)

SĪ(>ı, u)[*Y*]P(>b, m)A

= *işäk kolono* (Bşk.)
işäk kolını (TatK.)
kodık (Kzk.)
kodolek (Kırg.)
kodek (Kırg.)
hötäk (Uyg.)
h,otik (Özb.)

sıpçın-[(hlk.) 'Sıçrayarak kaçmak, fırlamak' (Ker./*DS.XII*, 4690)

< ***sıp-çı-n-***

sıpıç (hlk.) → **sıpa**

sıpsahlem (Zaza.) → **sapasağlam**

sır 'Bazı nesnelere parlaklık vermek, dış etkilerden korumak, sızmalarını önlemek gibi amaçlarla sürülen, saydam veya donuk vernik'

= OT. ***sır*** (DLT)

TT.: SIR+(LA-/LAMA/LAN-/LAN

SanalBaba

MA/LI/SIZ)
An.ağl.: ***sırlak, sırlan*** 'düzgün, pürüzsüz'; ***sırla-*** 'küpü sır sürerek parlatmak'; ***sırlanca*** 'düzgünce'; ***sırlı*** 'sırlanmış, sır sürülmüş (küp ve çanak)'

< *sır

~ sır (Trkm., TatK., Nog., Alt., Tel., Sag., Koyb., Kzk., KKlp., Kırg.)
sir (Özb., YUyg.)
săr, sără (Çuv.)

SI(>ă, i)R[+ă]

~ Moğ. (*KWb.*, 359) ***sir***; Kalm. ***šir*** 'Lack, Firnis'

[Bir görüşe göre Çince < *ts'ir* < *ts'it* 'cilâ' sözcüğünden alıntıdır.]

sır, sïr (hlk.) **< *sığır***

sıra 'Dizi; düzen'
[Krş. OT. ***sırmak*** 'eşek palanındaki teyelti' (DLT) < ***sır-***]

<?*sır-a (Z.Korkmaz,*TTG* 1058)

TT.:SIRA+(DAN/LA-/LAMA/LAN-/LANIŞ/LANMA/LAT-/LAYICI/LI/M sıram/SIYLA/SIZ)
An.ağl.:***séŕa*** (Rize/RİA); ***sıra*** 'topluluktaki kişilerin belli zamanlarda verdikleri yemek, şölen'; ***sırabaşı*** 'yemekli toplantıları başlatan ve yöneten kimse; sınıf başkanı'; ***sıralık*** 'sıra ile ağaç dikilerek yapılan sınır'; ***sıramaç*** 'sıraya dizilmiş'; ***sıramalı*** 'değerli, seçkin'; ***sıraman*** 'birdirbir oyunu'; ***sıran sıran*** 'sıra sıra'; ***sıraverdi*** 'bir sırada' (*DS.X*, 3614-3615)

Nişanyan (*SS*, 399): **sıra** ~ ***Yun.*** *sirá* = ***EYun.*** *seirá* sıra, dizi ~ ***HAvr.*** **ser-*[3] sıraya dizmek
→ SERİ[1]
Eren (*TDES*, 365): YOK

sıraca (hlk.) 'Vücutta korku ve stresten oluşan yaralar' (E.Kalay, *TD* 633, s. 259)

< * sıra [< *ısığ ~ *isiġ*]
+ra+ca

sıran (hlk.) '1.Ateş küreği; 2.hamur kesmeye, tekne kazımaya yarayan üçgen biçiminde bir araç, keski'
→ **ıskaran**

An.ağl.: ***sıran, sıraan; sırana, sıranı*** 'hamur çevirmeye yarayan demir araç' (*DS.X*, 3614)

sıran sıran (hlk.) → **sıra**

sırça '1. Cam; 2. camdan yapılmış'
= OT. ***sırıçğa*** (DLT)
[Fakat, *sırıçğa* ~ *sarıçğa* 'çekirge'; *sırıçğa ér* 'gevşek ve tembel adam' (DLT)]

< *sır+ça [< **sırıça*
< *sırıçğa*]

An.ağl.: ***sırça, sırçak*** 'renkli camdan bilezik'; ***sırça*** 'içi sırlı çömlek' (*DS.X*, 3614)
~ sırça (Osm.) (> Srp. *TE* 156: *srça*)
sirçe (Çağ.)
šərźa (Çuv.) (> Çer. *ÇLÇ* 203: *šərča*) (Räsänen, *V* 419)
Eren (*TDES*, 365): YOK

sırçabarmak (hlk.) → **serçeparmak**

sırçan (hlk.) → **sıçan**
[/-r-/ türemedir.]
An.ağl.: ***sırçancıl*** 'delice de denilen bir tür kuş' (*DS.X*, 3615)
[Krş. **tavşancıl**]

sırga (hlk.) 'Küpe'
Çağ.: ***ısır-ġa, isirġa*** (> **Rus.** *ser'ga*)
AH.: ***sirġa, isirġa, ısırġa***
IM.: ***ısırġa***
Tuhf.: ***sızġa***

< *ısır-ga*

An.ağl.: ***sırga, sırğa*** (*DS.X*, 3615)

Tü.> **Kürt.** *sırġa, sırğa* (*DAO*, 424)

~ ısırġaḳ (Tarj.)
ıtırġa, ıtarġa (Yak.) < **ısırġa* (*Mak.I*, 24)

sırgan 'Isırgan otu' (hlk.)
→ **ısırgan**

< *ısır-gan [/ı-/ = ø]

sırı-[(hlk.) '1. Yorgan, şilte vb. iri iri, aralıklı dikmek; 2. sağlam ve sıkıca dikmek, çitimek'
= OT. ***sırı-*** 'sık dikişle dikmek' (DLT)

< *sır-ı-*

SanalBaba

Eren (*TDES,* 365): **sır** ile **sırık** arasındaki sözler YOK.

sırık 'Değnekten uzun ve kalınca ağaç'
= ET. (Uyg.) ***sırık~sıruk*** (*EUTS,* 204)
~ OT. ***sıruk*** (DLT)
Çağ.: ***sirik***
< ***sī*** 'kırmak'***-r-ık***
TT.: SIRIK+(LA-/LAMA)
An.ağl.: ***sırıh*** 'Meşeden kesilen fidan; 2. kalın ve ince sopa, sırık'; ***sırıklı*** '1. eğitilmemiş çocuk'<**sırık* '(mec.) sopa'+*lı*); ***sırıp*** 'ince çubuk'; ***sırıt*** 'düven oku' (*DS.X,* 3516-3517) < **sīrık(>p/t)*; ***sırrık*** (s. 3618)
~ sīrık (Trkm.)
sırık (KKlp., Kzk., Alt., Kumd.)
sırıg (TatK., Bşk.)
sırak (Sag.)
sıra (Oyr.)
sıran (Tel.)
sarık (Kumd.)
süruk (Özb.)
uraġas (Yak.) (< *sıruk-aç*)
= *şırğıy* (Kırg.)
şıyz,a (Kzk.)
kolğa (Bşk.,TatK.)
täyåk (Özb.)
ozın tayak (TatK.)
= Moğ. ***şiruġ***; Kalm. ***şüræG, şürġæġ*** (*KWb.,* 370)
Mançu. ***şuruku***
Kore: ***sireŋ*** (Räsänen, *V* 420)

sırıklık 'Sırık yapmak için uygun'
= OT. ***sırıklık*** (DLT)
< ***sırık+lık***

sırılsıklam 'Sırsıklam'
< ****sır-(ı)l+sık-la-m***
An.ağl.: ***sırımsıklam*** (*DS.X,* 3616)

sırım 'Sicim kalınlığında, ince ve uzun, esnek deri parçası'
= OT. ***sıdrım*** ~ ***sıđrım*** (DLT)
< ****sıđır-*** 'sıyırmak'***+-ım***
[**sıδırım* > **sıđırım *sıđrım* > **sıdrım* > *sıyrım* > *sırım*]
Çağ.: ***sirim***
AH.: ***sıyırım***
An.ağl.: ***sırım*** '1. dar ve uzun tarla parçası; 2. bataklık kenarlarında biten sert yapraklı bir tür bitki; 3. kağnı dingili; 3. kara kuru, sağlam yapılı (kimse)'; ***sırımsak*** '1. dayanıklı, sağlam; 2. kara kuru, sağlıklı (kimse)'; ***sırımsız*** 'ayşekadın fasulyesi' (*DS.X,* 3616)

Eren (*TDES,* 365): YOK

Tü. > **Mac.** (*BTLU* 123-124: *szirony* 'Lederstreif')

sırımsak (hlk.) → **sırım**
sırımsıklam (hlk.) → **sırılsıklam**
sırınsı-[(hlk.) 'Bozulmak, suyu çekilmek'
< OT. ***sırı-*** 'pislemek' (DLT)
+-n-sı
An.ağl.: ***sırımsı-*** (*DS.X,* 3617)

sırıntı (hlk.) 'Toprak ya da taştan damla damla akan su'
→ **sızıntı**

sırıp (hlk.) 'İnce çubuk' → **sırık**
sırıt (hlk.) 'Düven oku' → **sırık**
sırıt-[[1] 'Dişlerini göstererek aptallık, şaşkınlık, kurnazlık veya alay belirtir biçimde gülmek'
< OT. ***sırı-*** 'pislemek' (DLT)
+t-
TT.: SIRIT-(IK/IŞ/KAN/MA)
An.ağl.: ***sırıt-*** 'sıkıca diktirmek; aralıklı, iri dikişle diktirmek' (*DS.X,* 3616)
[*Burada anlam değişmesi olmuştur.*]

Eren (*TDES,* 365): YOK
Nişanyan (*SS,* 399): **sırıt-** = ? *sıyrıt-*
→ SIYIR-

sırıt-[[2] (hlk.) → **sorut-**

sırıtkan 'Sürekli sırıtan'
< ***sırı-t-kan***
An.ağl.: ***sırıtgan , sırtak*** (*DS.X,* 3617)

sırla-['Bazı kaplara, toprak nesnelere sır sürmek'

SanalBaba

= OT. ***sırla-*** (DLT)

< *sır+la-*

TT.: SIRLA-(MA/N-/NMA)

sırlı 'Sır sürülmüş, sırı olan'

= OT. ***sırlıġ*** (DLT)

< *sır+lı(ġ)*

sırk-[(hlk.) → **sız-**

[/z/ = /r/ denkliği; /k/ türmedir.]

sırma 'Altın yaldızlı veya yaldızsız ince gümüş tel'

< *sır-* '*nakışlamak'(DLT: *sırlıġ* 'nakışlı')+***-ma***

[*sür-me; süz-me* gibi]

Çağ.: ***sirmä***

TT.: SIRMA+(keş [< Fars.]/LI)

An.ağl.: ***sırma*** '1. Yumuşak (saç, pamuk, kendir lifi vb. için); 2. taranmış yün';***sırmaşık*** 'çok karışık' (*DS.X*, 3618)

= Moğ. ***siri-*** = Tü. (DLT) ***sırı-*** [Krç.-Blk., Kzk., Tel. ***sır-***; DLT: ***sırmak*** 'eşek palanındaki teyelti'<*sır-maḳ*; Kzk. ***sırmaḳ*** 'işlemeli bir tür ceket']

Tü.> **Blg.** *TE* 157: *s'rma, srma*; **Rum.** *sırma*

Eren (*TDES*, 365): ***R.*** **σύρμα** 'Faden, Draht' [Rumca olduğunu kanıtlamak için '**sır**' ve '**ma**'nın ne olduğunu açıklamak gerekmez mi? Eren'in, Tekin'in *Mak.I*'deki yazısını görmediği anlaşılıyor.]

Nişanyan (*SS*, 399): **sırma** ~ ***Yun.*** *śirma* ***σύρμα*** tel = ***EYun.*** *sýrma*, t-çekilmiş şey, tel < *sýrein* çekmek **YANLIŞTIR.**

Sırma için bk.T. Tekin, *Mak.I*, 24: CTurk. ***sırı-, sır-*** 'to stich, quilt, sew', MK ***sırı-*** 'to sew, stich', Karach.-Blk., Kzk., Tel. ***sır-*** id., MK. ***sırmaq*** 'coarse stitches on a donkey's saddle' < ***sır-maq***, Kzk. ***sırmaq*** 'padded warm jacket; quilted', Turk. ***sırma*** 'lace of silver, silver-gilt thread' < ***sır-ma***

Cf. Mo. ***siri-*** 'to quilt, stitch'

sırmaç (hlk.) 'Çoban'

< *sığır*[+t 'türeme ünsüz']

+*maç*

sırmaşık (hlk.) → **sırma**

sırnaş-['Sırnaşıkça davranmak'

Krş. ET. ***sırtıġ*** 'sırıtmış kimse' (*EUTS*, 204)

< *sırı-* 'pislemek' (DLT)

+*-na-ş-*

TT.: SIRNAŞ-(IK/IKÇA/IKLIK/IŞ/MA/TIR-)

sırs-[(hlk.) 'Sallamak, sarsmak'

< OT. ***sars-*** '*sert ve kaba muamele yapmak' (DLT: *sarsıġ* 'katı ve sert olan her şey'; *sarsıt-* 'sert ve kaba muamele yaptırmak'

An.ağl.: ***sırs-, sırsala-, sırsıl-*** (*DS.X*, 3618)

sırsala-[(hlk.) → **sırs-**

sırsır (hlk.) 'Ağustos böceği'

< *zır zır* 'yansıma'

sırt '1.Omurgalı ve omurgasız hayvanlarda boyundan kuyruk sokumuna kadar uzanan üst bölüm; 2. kesici aletlerin kesmeyen kenarı; 3. dağların veya tepelerin üst bölümü; 4. bir şeyin üstü'

= OT. ***sırt*** 'kıl, kalın kıl; bayır, yokuş, sırt, küçük dere' (DLT: *sırtla-* kuyruğu iple bükmek')

< *sĭr-t*

TT.: SIRT+(LA-/LAMA)

An.ağl.:***sırt, sırtlık*** 'giysi' (*DS.X*, 3618); ***sèrt*** (Rize/*RİA*); ***sĭrtleme*** 'sırtlama'; ***sırt onurga*** 'çatılarda yanlama dizilen kiremitler';***sırt sıra*** 'dağbaşından geçen yol'; ***sırt sırta ver-*** 'yardımlaşmak'; ***sırt sür-*** 'çalışmamak, tembellik' (*DS.X*, 3618-3619)

~ sırt '**canlı için**' (Az.,TatK.)
hırt (Bşk.)

= *art* (Kzk.)
arka (Bşk., Kırg., TatK., Trkm., Uyg.)
årka (Özb.)
bel (Kurg.)

sırt '**cansız için**' (Az., Kzk., Kırg., TatK.)
sirt (Özb.)
hırt (Bşk.)

= *kır, kırka* (Kırg.)
kırla (TatK.)
kırlas (Bşk.)

SanalBaba

ös (TatK.)
üst (Trkm.)
~ şărt 'domuz kılı'
sĭrt 'tepe' (Çuv.)

Tü. > **Mac.** *BTLU* 124: *szirt* 'dağ sırtı, sırt'
Mac. *serte* 'domuz kılı'; **Rus.** (Vasmer: *REW* 3: 59) **Zaza.** *sırt* 'dağ, tepe' (O. Özer, 120)

sırtak (hlk.) → **sırıtkan**
sırtantaŋgılıç (hlk.) → **sırlan**
sırt sırta ver-[(hlk.) → **sırt**
sırtık (hlk.) 'Yüzsüz, utanmaz'
= ET. ***sırtık*** 'sırıtmış kimse' (*EUTS*, 204)
< ***sırıt-ık***
sırtla-['Sırtına alıp yüklenmek'

[= OT. ***sırtla-*** 'küçük bir dereden yukarı çıkmak; kuyruğu iple bükmek' (DLT)]

< ***sırt*** '*arka, sırt'+***la-***
= *arkala-* (Kzk.,Trkm.)
årkalä- (Özb.)
yüklä- (Az.)
yöklän- (Bşk., TatK.)
arkasına kötör- (Kırg.)
årkasigä köter- (Özb.)
dümbigä art- (Uyg.)
sırtlak (hlk.) 'Yersizce hahkaha ile gülen'
< ***sırıt-la-k***
sırtlık[1] (hlk.) 'Palto'
< ***sırt*** 'arka'+***lık*** 'arkalık'
sırtlık[2] (hlk.) 'Düvene geçirilen çengelli ağaç'
< ***sırt+lık***
sırtlan 'Daha çok leşle beslenen, etçil, postu benekli bir hayvan'
< OT. ***sırt*** 'sert kıl'+***lan***

[< * +*lı+an* (< ***aŋ***) 'vahşî hayvan' (Şçerbak: *İRLTSa* 144)] 'yeleli hayvan'

Anağl.: ***sırtlankılıç*** (***sırtınkılıç, sırtantaŋgılıç, sırtıkara, sırtlankılıç***) 'bukalemun' (*DS.X*, 3619); ***sırtlantay*** 'bacakları ve gözleri sarı, tüyleri renkli bir kuş'; ***zırtlan***

S(>z)IRT+*LAN+kılıç/+tay*
+I+kara
+IN+kılıç
+TAN+taŋ+gılıç

~ sırtlan (Trkm., TatK.)
sırtlån (Özb.)
hırtlan (Bşk.)

= Moğ. ***deltü çina*** 'yeleli kurt' (Pelliot: *BSOS* 6: 565-566)
Eren (*TDES*, 366): *sırt* 'kıl, kalın kıl'~ Çuv. *şărt* (Egorov: *ÊS* 335) > **Mac.** *serte* (Gombocz: *BTLw* 170; Ligeti: *TörK* 286-287)

sırtlankılıç (hlk.) → **sırtlan**
sırtlantay (hlk.) → **sırtlan**
sıska[1] 'Çok zayıf ve kuru, arık'
< ***sış*** 'şiş; *ince' (DLT)+***ka***

[Krş. **şişko** < OT. ***sış*** 'şişmiş olan her nesne' (DLT)+***ko***]

TT.: SISKA+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)
~ sısġa (Az.)
= *arık* (Bşk.,Kzk.,Kırg.,TatK.)
årık (Özb.)
arrık (Trkm.)
oruk (Uyg.)
sıska[2] (hlk.) 'Soğan tohumu'
< ***sıs-ka*** [< ****kıs-ka***]
An.ağl.: ***sısğa, siska*** (*DS.X*, 3620)
→ **kıska**
Eren (*TDES*, 366): YOK
sıt- (hlk.) '1. İçi su ya da irin dolu yara, kabarcık patlamak; 2.öd patlamak, korkmak; 3. yumurta vb. kırılmak; 4. balon patlamak; 5. çok yağmur nedeniyle ekin bozulmak'
< OT. ***sī-*** 'kırmak, bozmak'
(DLT) +***-t-***
An.ağl.: ***sıd-, sıt-*** (*DS.X*, 3621)
sıtma 'Sivrisinekle bulaşan bir hastalık'
< ***ısı-*** [< OT. *isi-* (DLT)]
+***-t-ma***
TT.: SITMA+(LAN-/LI/LIK)
An.ağl.: ***sıtmaağacı*** 'okaliptüs ağacı' (*DS.X*, 3620); ***sıtma otu*** 'kantaron'; ***sıtma suyu*** 'bedeni yıkayınca sıtmayı gidereceğine inanılan kaynak suyu' (s. 3621)

SarıBaba

~ ısıtma (Trkm.)
ısıtpa (KKlp.)
isitmä (Özb.)
isitme (Ker.)
ísítme (Ker./*KrTS*, 207)
= *gızdırma* (Az.)
gızzırma (Trkm.)
kızdırma (Nog.)
bezgek (Kzk., Kırg., KKlp.)
[< ***bez-*** 'titremek'+***gek***]
bäzgäk (Uyg.)
bizgäk (TatK.,Nog., Kzk., Blk.)
biz,gäk (Bşk.)

sıttırma (hlk.) → **sıktırma**
[/-kt-/ > /-tt-/ benzeşmesi]

sıva 'Bir yapının duvarlarına sürülen harç tabakası'
= OT. ***suwa*** (DLT: *suwal-* '(çamur vb.) sıvanmak; *suwaş-*)
< OT. ***suw*** [< **sūβ*] 'su'+***a***
TT.: SIVA+CI/CILIK/LI)

Tü. > **Kürt.** *sıvaġ, suvah, suvaġ* (*DAO*, 425); **KbRum.** *suvandza*

An.ağl.: ***sıva*** 'cıvık'; ***sıvan*** '1. bir tür çoraksı toprak; 2. yağlı, özlü, yapışkan toprak' ~ ***sıvanbak*** 'tarlanın en sulu yeri'; ***sıvastı*** 'toprak tava'; ***sıvat*** 'sulak ve otu bol otlak' (*DS.X*, 3621-3622); ***sıvga, suvak, suva, suvağ, suvah*** 'sıva' (s. 3702)
~ suvaġ (Az.)
suvağ (Trkm.)
suvak (Uyg.)
suvåk (Özb.)
sılak (Kzk.)
şıbak (Kırg., Alt./*ATS*, 162)

S(>ş)**U**(>ı)**V**(>b, l)**A**(>å)+*K*(> *ğ*)

sıva-['Sıva ile kaplamak, sıva vurmak'
= ET. ***suva-*** (*EUTS*, 213)
~ OT. ***suwa-*** (DLT)
< ****suw*** [< ** sūβ*] 'su'+***a-***
TT.: SIVA-(LA-/LAMA/MA/N-/NMA/Ş-/ŞMA/AŞTIR-/ŞTIRMA/T-/TMA/ZLA-/ZLAMA/ZLAT-/ZLATMA)
~ suba- (Tar., Sag.)
sıva- (Bşk.)
suva- (Trkm.)
suvä- (Özb.)
suvu- (Uyg.)
sıla- (Kzk.)
sılakta- (Kzk.)
şıbō (Kırg.)
şuba- (Şor)
= Moğ. (*KWb.*, 352):***siba-*** (> Kumd. *çıba-*; Şor. *şıma-*)
Moğ. (*KWb.*, 370): ***sıġu-***; Kalm. ***şū-rdė***
~ Tung. ***şivā*** 'schmieren'; ***şivar*** 'Sumpf'
~ Fin. (*UAW*, 32): ***savi*** 'Lehm'; Osty. ***sagi*** (Räsänen, *V* 414)

NOT: Clauson (*EDPT*, 785) ET. ***suva-*** 'sulamak' ile ***sıva-*** eylemlerini birleştirmiş, bir ve aynı kökten saymıştır. Erdal (*OTWF*, 423) ve Şçerbak da aynı kanıdadır. T. Tekin bu görüşe katılmaz. (*Mak.II*, 497)

sıvaş-['Bulaşmak, üstüne sürülmek'
<***sıv*** (< OT. *suw* [< **sūβ*]'su')
+***a-ş-***

[DLT: ***suwaş-*** 'çamur vb. sıvamakta yardım etmek']

TT.: SIVAŞ-(MA/TIR-/TIRMA)
An.ağl.: ***sıvış-, suvaş-*** (*DS.X*, 3622)

sıvaşık (hlk.) 'Usandırıcı, sırnaşık'
< ***sıv*** (< **suw* [**suβ*] 'su')
+***a-ş-(ı)k***
An.ağl.: ***sıvışık*** (*DS.X*, 3622)

Eren (*TDES*, 367): **sıva** ve türevleri YOK.

Nişanyan (*SS*, 399): **sıva** = ***sıvağ*** < SIVA-
sıva[mak kol ve bacak sıyırmak; duvar sıvamak = ***ET*** *sıvamak* el sürmek, okşamak (XI)
* 'Duvar sıvamak' anlamı belki ***ET*** *suvamak* (ıslatmak, sulamak) fiilinden türemiş veya ondan etkilenmiştir.

NOT: Nişanyan'ın ***sıva=sıvağ*** biçimi doğru değildir. Çünkü, OT (DLT)'te ***sıvağ*** diye bir ad ve ***sıva-*** diye bir fiil yoktur. Fakat, **suwal-** '(çamur vb.) sıvanmak'; **suwaş-** '(çamur vb.) sıvamakta yardım ve

SanalBaba

yarış etmek' *edilgenlik* ve *işteşlik* biçimleri bulunmaktadır.

sıva-[1] '*kol ve bacak sıyırmak*' fiili < ***sī-*** 'kırmak, sıkıp çıkarmak'+***-y-***'tan [krş. **sıyuk** < ****sī-y-uk*** 'enkaz, çöküntü'];

sıva-[2] '*duvar sıvamak*' fiili de <****suw*** [< ****suβ*** 'su']+***a-*** fiilinden gelmektedir.

sıvaşla- (hlk.) → **sıvazla-**

sıvat (hlk.) 'Sulak ve otu bol otlak'

< OT. ***suv*** [< ***suw*** < **** suβ*** 'su']

+a-t

sıvatla- (hlk.) → **sıvazla-**

sıvazla-['Bir şeyin üstünde yavaş yavaş, hafifçe el gezdirmek'

< ****sığ-*** '*dokunmak' (DLT)

+-a-z-la-

TT.: SIVAZLA-(MA/T-/TMA)

An.ağl.:***sığaşla-,sığazla-, sığeçle-, sığeşla-, sıvaşla-, sıvatla-*** 'el içi ile bir şeyi düzler gibi yapmak, okşamak, sevmek' (*DS.X*, 3622)~ ***sıvazla-***

SIĞ(>v)-*A(>e)Z(>ş, ç, t)+LA(>e)-*

= *sığalla-* (Az.)
silä- (Özb.)
sili- (Uyg.)
sīpa- (Trkm.)
sīpala- (Trkm.)
sıypa- (Kzk.,TatK.)
hıypa- (Bşk.)
tekislä- (Özb.)
dalısın taptō (Kırg.)

sıvga[1] (hlk.) 'Ağaç filizi, sürgün' → **şıvgın**

An.ağl.: ***sıvgın, sıvkın*** (*DS.X*, 3622)

sıvga[2] (hlk.) → **sıva**

sıvı 'Bulunduğu kabın biçimini alabilen ve üstü yatay bir düzlem durumuna gelebilen cisim, mayi'

= OT. ***suvık, suvuk*** 'sıvık, cıvık, sulu' (DLT)

< OT.****suw+(ı/u)k***

TT.:SIVI+(K/LAŞTIR-/LAŞTIRMA /LAŞTIR-/LAŞTIRMA/N-/NDIR-/ ölçer/yağ)

An.ağl.: ***sıvık*** 'cıvık, sulu, gevşek'; ***sıvık*** '(mec.) akılsız, deli' (*DS.X*, 3623)

~ sıyıg (Az.)
sıyık (TatK.)
suyuk (Kırg., Özb., Uyg.)
suyık (Kzk.)
suvuk (Trkm.)
şıyık (Bşk.)

S(>ş)U(> I)V(>Y)I(~U)K

sıvı-[(hlk.) '1. Cıvımak, sulanmak; 2. (mec.) şımarmak'

< ***sıv*** [< ****suw*** < ****suβ*** 'su']+***ı-*** [***TS.II***, 1303: YOK]

sıvık (hlk.) → **sıvı**

= OT. ***suvık*** ~ ***suvuk*** (DLT)

Tü.> **Kürt.** *stwıġ* 'hafif, hafifmeşrep; çevik, hızlı' (*DAO*, 425)

Uyg. ***sıvık*** (*BT* VII A 326)
Osm. ***sıvık*** 'cıvık, sulu'; ***sıvı***
Hlç. ***sıvık*** 'sulandırılmış'
Tuva. ***suuk***
Trkm. ***suvuk***
Alt., Kırg. ***suyuk***
Çuv. ***šıv*** < ****sįuv***
Yak. ***ubagas*** 'sulu' < ****subıkāç***

sıvır (hlk.) 'Sığır'

< OT. ***sığır*** (DLT) → **sığır**

sıvış-['1. Bulaşmak, yayılmak, sıvaşmak; 2. (mec.) haber vermeden, sessizce gidivermek, kaçmak'

1) < ***sıv*** [< ****suw*** < ****suβ*** 'su']

+ı-ş-

2)< ***sav-(ı)ş-***

TT.: SIVIŞ-(IK/MA)

An.ağl.: ***sıvış-*** 'kaçmak' (*DS.X*, 3623)

~ sovuş- (Az.)
= *ıskın-* (Bşk.)
ıçkın- (TatK.)

sıvıştır-[(hlk.) 'Bulaştırmak, yaymak'

→ **sıvış-**(1)

sıvıt-[(hlk.) 'Cıvıtmak, sulandırmak'

→ **sıvı-**

sıvkın → **sıga, şıvgın**

sıvkır-['Boşaltmak, sızdırmak'

< ***sıv*** 'yansıma'+***kır-*** 'yansıma addan fiil yapan ek'

SanalBaba

[Krş. *fiş+kır-, hāy+kır-, bağır-* (< *bā +kır-), *böğür-* (< bö:+kür-) ...vb.]

sıyır- '1. Hızla sürtünerek bir şeyin yüzünden bir parça soymak, koparmak, veya üzerini hafifçe yırtmak; 2. sürtünerek bir şeyi yerinden almak kaldırmak veya düşürmek; 3. bir şeyin üstündeki örtüyü çekerek almak veya açmak; 4. çekerek çıkarmak; 5. kazıyarak, silkerek çıkarmak veya içinde hiçbir şey bırakmamak'
= OT. ***sıdır-*** (DLT) [< ***sıδır-***]

< **sī-δ-ır-a-*

= Moğ. ***šudur-*** < **sidur-* < **sıdura-* [*Mak.I,* 337]

TT.: SIYIR-(GA/IŞ/MA/T-/TMA/IK [> sıyrık]/IL-/ILIŞ/ILMA/INTI)

An.ağ.: ***sıyırda-, sıyırdım, sıyırdımoluk, sıyırga, sıyırgaç, sıyırgalla-, sıyırgı, sıyırık, sıyırku, sıyrığı, sıyrı, sıyma, sıyır-, sıyırtlama-, sıyırtma*** (*DS.X*, 3623-3626)

~ sıdır- (Krç., KKırg., TatK., Tel., Kzk.)
sidir- (Özb.)
sırıval- (Uyg.)
sıpır- (Trkm.)
sīr- (Trkm.)
sıyır- (Az., Tel., Blk.)
sızır- (Şor., Sag., Koyb., SUyg.)
suvır- (Kzk.)

SI(>i, u)D(> Y, z, p)I(>i)R-

= Moğ. (*KWb.*, 367): ***sidur-*** 'abhobeln'

sıyp-[(hlk.) 'Kaymak'

< **sıy-*[ır-]*p-*

An.ağ.: ***sırp-, sıyıp-, sıy-, sıypın-, sıyrın-*** (*DS.X*, 3626)

sıypak (hlk.) 'Düz, parlak, cilâlı'
→ **sıyp-**
An.ağ.: ***sıyhal, sıyhıl, sıykıl, sıylan, sıylān*** (*DS.X*, 3626)

sıyrancık (hlk.) 'Doğru, düzgün şey'

< **sıyır-an+cık*

→ **sıyır-**

sıyrık '1.Yüzeyinden bir parçası sıyrılmış olan; 2. (mec.) utanması olmayan; 3. sıyrılmış yer'

< *sıy(ı)r-ık*

An.ağl.:***sıyrık, sıyırık, sıyıruk, sıyruk*** 'utanmaz, yüzsüz, bilgisiz kişi; başıboş dolaşan, dağınık, kötü giyimli kişi, serseri' (*DS.X*, 3627)

SIY[ı]R-I(>u)K

→ **sıyır-**

sıyrıl-['Sıyırmak işine konu olmak'
= OT. ****sıδrıl-*** 'sıyrılıp kaçmak, kaymak' (DLT)

< *sıy(ı)r-(ı)l-*

→ **sıyır-**

sıyrıntı '1. Kapta kalan yemek artığı; 2. bir bezden el ile koparılan uzunca parça; 3. sıyrık'

< *sıy(ı)r-ın-tı*

An.ağl.:***sıyrıntı*** '1. kumaş kıyılarından kesilen ensiz, uzun parça; 2. derin olmayan yara; 3. yağ; 4. son doğan çocuk' (*DS.X*, 3627)

sıyurmuk (hlk.) 'Genç çamların kabukları altındaki yenilebilen zar'
< *sıyır-muk*
→ **sıyır-**

sız-['1. İnce aralıklardan veya gözeneklerden az miktarda ve belli olmadan yavaş yavaş akmak, çıkmak; 2. gizli tutulan haber, sır gibi şeyler duyulmak,yayılmak; 3. düşman mevzileri arasına gizlice girmek ve ilerlemek; 4. sıvışmak; 5 uyuyakalmak; 6. erimek'
= ET., OT. ***sız-, sīz-*** (*EUTS*; DLT)

< **sīz-* < **sīr-*

[= Çuv. *sur-* < **sar-*] (*Mak.I*, 15)

CC.: ***sız-***

IM., AH: ***sız-, sızdır-***

TT.: SIZ-(AK/DIR-/DIRIL-/DIRILMA/DIRMA/GIT/I/ICI/INTI/INTILI//IR-/IŞ)

An.ağl.: ***sızağan*** 'az su sızan yer'; ***sızak*** 'dağ sırtlarından, taş aralarından sızan su, küçük pınar'; ***sızanah*** 'sivilce'; ***sızdırma*** → ***sızgıt; sızgaç*** → ***sızgıt; sızgı, sızko*** 'sızıntı, damla'; ***sızgı*** 'çizgi'; sızgıç → ***sızgıt; sızgıt, sığtıt, sırzınt, sıs-***

SanalBaba

gıt, sıygıç,sızdırma,sızgaç, sızgıç, sızkıt, sızkuç, sızma 'kavrulmuş et parçası, kıyma'; ***sızğa*** 'küçük dere yatağı'; ***sızğan, sızığan*** 'sivilce'; ***sızı*** 'ayakkabı deliklerine konan yama'; ***sızıh*** 'çizgi'; ***sızırma → sızgıt; sızıl-*** 'yağ, bal eritilerek süzülmek'; ***sızırma*** 'süzülmüş, eritilmiş (yağ,bal vb.)' (*DS. X,* 3628)

SIZ-*AĞAN/-AK/-AHAH(< k)*
-GAÇ/-GI/-GIÇ/-GIT
-ĞA/-ĞAN
-I/-IĞAN/-I+LA-
-IH/-IK
-IL-
-IR-/-IRMA
-KIÇ/-KIT/-KUÇ
-MA

~ sız- (Az., Trkm.) < *sīz- < *sīr-
Çuv. *sur-*< **sar-*
siz- (Özb.)
sızda- (Kzk.)
sızılıp çığū (Kırg.)
sur- (Çuv.) < *sar-

SI(>i)Z-*DA-*
-ILIP ÇIK-
SUR- = SĪZ-

= *tam-* (Bşk.)
sark- (TatK.)
hark- (Bşk.)
sarkip öt- (Uyg.)
ağ- (Bşk., TatK.)

+sIz 'Olumsuzluk eki'
= GT. ***+sız /+siz*** (yokluk sıfatları eki)
< ****-sIr*** = Çuv. ***-sır/ -sir*** < ****+sar/ +ser*** (= Moğ. ***–sar/-ser***) (Poppe, *UJb. 6*, 112; T. Tekin, *Mak.I*, 19; *III,* 604)

[Tü. *öksüz* 'annesiz', Tuva. *ösküs* < ****ök+süz***; Hak. *öksiz* < ****ögsiz*** < ****ög+sir²***
Krş. //ET. ***+sıra-/+sirä-*** (yokluk eylemleri eki) '*-sız olmak*': ***ilsirä-*** 'devletsiz/ülkesiz kalmak'; ***ḳağansıra-*** 'hakansız kalmak'; ***küçsirä-*** 'güçsüz kalmak; ***öksirä-*** 'öksüz kalmak'
M. Erdal (*OTWF* 509): ***+si:rA-*** < ****si:z+A-*** biçiminden getiren ***/+sXz+A-/ > *+szA/ >/ *si:rA/*** biçimindeki açıklamasını T.Tekin kabul etmez. Bk. *Mak.II*, 604, not 4]
= Moğ. ***-sar/-ser*** (Ramstedt, *Morfo logie*, 244)

sızak (hlk.) → **sız**
sızanah (hlk.) → **sız-**
sızdır- (hlk.) → **sız-**
= OT. ***sızıt-*** (< *sız-ıt-* 'ettirgenlik eki')
DLT: ***sızğur-***
IM., AH.: ***sızdır-***
Osm.: ***sızır-***
~ sısḳır- (Tel., Bar., Tuva)
sızğır- (Kırg.)
sızdırma (hlk.) → **sız-**
sızgaç (hlk.) → **sız-**
sızgı (hlk.) → **sız-**
sızgıç (hlk.) → **sız-**
sızgıt (hlk.) → **sız-**
sızğa (hlk.) → **sız-**
sızğan, sızığan (hlk.) → **sız-**
sızı[1] '1. Hafif ince ağrı; 2. ruhî acı'
= OT. ***sızla-*** [< **sızıla-*] (DLT)
TT.: SIZI+(LI)
~ sızı (Az.)
sızdar (Kzk.)
sızlama (Trkm.)
sızlavık (TatK.)
sızdapōrū (Kırg.)
hız,lavık (Bşk.)
= *sırkırav* (Kzk.)
sirkiräş (Özb.)
sikıraş (Uyg.)
zirkiräş (Trkm.)
sızı[2] → **sız-**
sızıntı '1. Sızan şey; 2. akıntı'
< sız-(ı)ntı
~ sızıntı (Az.)
sızattanuv (Kzk.)
sızılıp çıkkan (Kırg.)
sızma (TRkm.)
sızılma (Trkm.)
sizat (Özb.)
= *harkı-* (Bşk.)
sarkıl- (Kzk.)
sark- (TatK.)
sarkıp çıkkan su (Uyg.)
sızır-['Sızdırmak, süzmek'
= ET. ***sızğur- ~ sızğur-*** (*EUTS*, 204)

SanalBaba

~ OT. ***sızġur-*** (DLT)

< *sız-(ġ)ur-*

~ sısḳır- (Tel., Bar., Tuva)
sızġır- (Kırg.)

sızırma (hlk.) → **sız-**

sızıḳıç, sızkuç (hlk.) → **sız-**

sızkıt (hlk.) → **sız-**

sızla-['Sızı ortaya çıkmak, sızısı olmak'

= ET. ***sısla ~ sızla-*** (*EUTS*, 205)

~ OT. ***sızla-*** 'ağrımak' (DLT)

< **sızı+la-*

TT.: SIZLA-(MA/N-/NMA/NIŞ/T-/TMA/YIŞ)

An.ağl.: ***sızlan-*** 'yalvarmak' (*DS. X*, 3628)

~ sızla- (Az., Trkm., TatK.)
sızda- (Kzk.)
sızdapōrū (Kırg.)
sırkō (Kırg.) < *sırkag*< *sırka-g*
sısta- (Hak.) < **sızla-*
hız,la- (Bşk.)
ısta- (Tuva) < **sızla-* < **sız-la-* <**sır-*
sırxaw- (Kzk., Nog.)
sur- 'sızlamak' (Çuv.) < **sar-* (*Mak.I*, 16)

= *sirkırä-/şirḳira-* (Özb.) < Moğ.
sırkıra- (Trkm., Kırg.) < Moğ.
sıkıri- (Uyg.) < Moğ.
sıkra-/sıkran- 'ağrımak, sızlanmak' (TatK.) < Moğ.
siḳira- (YUyg.) < Moğ.
zirkırä- (Özb.) < Moğ.
hurkılda-/hıkra-, hıkran- (Bşk.) < Moğ.

= Moğ. ***sirkire-, sırkıra-*** 'sızlamak, yanmak (acı biber vb. gibi şeyler yemekten); ağrımak, sızlanmak'; Halha: ***şarxira-***; Kalm. ***şarkl-*** 'ay.' < ****sırkıra-*** (*Mak.I*, 103)

sızlan- 'Yakınmak, şikâyet etmek'

< *sızı+la-n-*

TT.: SIZLAN-(MA)

~ sızıldan (Az.)

= *zarlan-* (Bşk., Kzk., TatK.)
ärni- (Bşk.)
ärnü- (TatK.)
hukran- (Bşk.)
sukran- (TatK.)
kıŋkıldō (Kırg.)

sızma (hlk.) → **sız-**

sızme (**Zaza.**/*ZTS*, 320) → **süzme**

sızıl-[(hlk.) 'Eritilmek'

= ET. (KT., Uyg.),OT. ***sızıl-*** 'eritilmek' (*EUTS*; DLT)

< *sız-(ı)l-*

[***TS.II***, 1304: YOK]

Eren (*TDES*, 367): **sıtma** ile **sicim** arasındaki maddeler YOK.

si- 'İşemek'

< ET., OT. ***si:đ- ~ sit-*** (DLT)
[> ***siy-***] (*siđit-* 'işetmek'; *siđtür- ~ sittür-* 'işetmek')

An.ağl.: ***si:-, siğ-, siv-, siye-, siy-*** '1. Hayvan işemek, sidiklemek; 2. sızmak; 3. koyun, keçi vb. hayvanlar kızgınlık dönemlerinde tohum akıtmak' (*DS.X*, 3652-3653)

Sİ:-
Sİ-Ğ(/V/Y)-*E-*

sibek (hlk.) 'Küçük çocuklar için sidik kamışı'

[= OT. ***sibek*** 'değirmen taşının üzerinde döndüğü demir'. Bk. An.ağl.]

< **si:-* [< **siđ-* < **siδ-*]- 'işemek' **+*-b-ek***

An.ağl.: ***sibişti, sübek*** (*DS.X*, 3628) [**sibek** '1. el değirmenlerinde alt taşın ortasına çakılı olan, üst taşın dönmesini sağlayan küçük kazık ya da sivri demir; 2. sivri; 3. yayık tokmağı']

~ sübek (Kzk.)
sümök (Kzk.)
sübek (Özb.)
süme (Yak.)

SÜB(>m)E(>ö)K

sicim 'Keten, kenevir gibi bitkilerin liflerinden yapılan ince ip'

< Moğ. ***sicim***; Kalm. ***şicm*** (*KWb.*, 355)

~ sicim (Az.)
cicim (Blk.)
şıjım (KKlp., Nog.)

SanalBaba

Eren (*TDES*, 367): 'Moğolcada 'ince ip' olarak kullanılan ***sicim*** biçimiyle birleştirilmesi özel olarak tartışılmaya açıktır.' der, ama fırsat varken kendi sözlüğünde böyle bir tartışma açmaz.

sidik 'İdrar'
= ET. ***sik, si:k*** [< **sidik*] (*EUTS*, 205)
= OT. ***sidük*** ~ ***siđük*** (DLT)
< ****si:-đ-ik***
Çağ.: ***sidik***
AH.: ***si-dük, si-tük***
TT.: SİDİK+(Lİ)
An.ağl.: ***sidikli*** 'nemli, sulu, gevrekliğini yitirmiş'; ***sidiklibasma*** 'boyaları çabuk solan adi basma'; ***sidikli göz*** 'yerli yersiz ağlayan, sulu gözlü'; ***sidiksal*** 'sidiği tutamama ya da yapamama hastalığı' (*DS.X*, 3628)
~ sī-dik/si:ydik (Trkm.)
sidik (Az., Kzk., TatK.)
siydik (Kırg., Alt., Özb., Uyg.)
sidih (Sal.)
hiydik (Bşk.)
səd-ik (TatK.)
ī-k (Yak.)

Sİ: (>İ)[Y]**DİK**(>h)
Ī-[< *Sİ:Dİ*]**K**

~ Moğ. (Poppe 31): ***şige*** 'harnen' ***şigesün*** 'Harn'
~ Mançu: ***sike*** 'Harn', ***site*** < ***sigd***
Vgl. Moğ. ***sicin*** (> Tung.; Yak. *sicin*) (Räsänen, *V* 421)

Eren (*TDES*, 367): YOK

sidikli → **sidik**
sidiklibasma (hlk.) → **sidik**
sidikli göz (hlk.) → **sidik**
sidiksal (hlk.) → **sidik**
siği (hlk.) 'Etek, etek ucu' → **siy**
siğil[1] 'Deride, özellikle ellerde oluşan zararsız, pürtüklü küçük ur'
= ET. ***sügül*** (*EUTS*, 214)
~ OT. ***sükül*** (DLT)
< ****süngük(g)*** 'kemik'
(DLT:*süngüklen-* 'kemiklenmek')

[*süngüklen-* > **süngülen-* (/k/=ø) >**sügülen-* > **sügül*]

An.ağl.: ***siğil*** 'çamurlu yollarda hayvan ayak izlerinden donarak ya da kuruyarak oluşan pürüzler' (*DS.X*, 3631); ***sinil, singil*** (s. 3641) ***siğilotu, siğirotu, sinilotu, sinirliot, sinirliyaprak,sinirotu,siŋirsek,sinirsekyaprağı, sinsekyaprağı, siyilliot, siyilyaprağı*** 'kalınca yaprakları çıban ve yarayı işletip iyileştirmekte kullanılan, labadaya benzer bir tür ot' (*DS.X*, 3631)

SİN[G]İL(>r)+*LİOT*
+*OTU*
+*LİYAPRAK*
SİN[*İL=ø*]+*SEKYAPRAĞI*
SİĞ(~Ɒ/N)İR+*SEK*
+*SEKYAPRAĞI*
SİYİL+*LİOT*
+*YAPRAĞI*

= siŋŋil (Trkm.)
ziyil (Az.)
sigil (Tel./*KrTS*, 313)
singil (Ker., Kif., Tuz. /*KrTS*, 313)
sögäl (Özb., Uyg.)
söyäl (TatK.)
sööl (Alt.)
sö:l (Kırg.)
süngül (Ker./*KrTS*, 313)
süyel (Bşk.)
hüyäl (Bşk.)

S(>h)**İ**(~Ü>ö)**G**[
>ƆƆ](>y)**İ**(~Ü>e,ä)**L**
SÖÖ[< *ÜGÜ*]**L**

Eren (*TDES*, 367): YOK

siğil[2] (hlk.) 'Odun yarmakta kullanılan ağaç ya da demir kama'
= OT. ***sigil*** 'siyil' (DLT)
< ***süngü*** 'süngü, mızrak' (DLT)+***l***
An.ağl.: ***siğil*** 'kalın kütük kesmekte kullanılan ağaç ya da demir kama'; ***singil*** 'aynı'; ***singil*** 'meyve sapı'
~ savăl 'kama' (Çuv.)
= ***sığıs*** 'kama' (Kumd.)(Egerov: *ÊS* 74) [Eren'e göre Çuv. ***savăl*** ile birleştirmek yanlıştır.]

Eren (*TDES*, 367): **sicim** ile **siğil**[2] arasındaki maddeler YOK.
Eren **siğil** 'Kökenini bilmiyoruz.'der.

siğir-[(hlk.) → **sindir-**
siğiştir-[(hlk.) → **sindir-**

SanalBaba

sik 'Erkeklik organı'
= OT. ***sik*** (DLT)
< *si:-* 'işemek'**+*-k***
Eren (*TDES*, 368): YOK

sik-['(Erkek için) cinsel ilişkide bulunmak'
= OT. ***sik-*** (DLT: *sikil-, sikiş, sikiş-, sikit-, siktür-*)
< *si:- +k-*
= Moğ. ***sige-*** 'to urinate'
< **si-ge-*
[Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 337, 344]
Eren (*TDES*, 368): YOK

siktirici '(kaba)Bayağı, aşağılık, âdi'
< *sik-tir-ici*

sil- ['1.Arındırmak, temizlemek;2. ağzına kadar doldurmak'
= ET. ***sili-*** (*EUTS*, 205)
~ OT. ***sïl-*** (DLT)
TT.: SİL-(DİR-/DİRİL-/DİRİLME/DİRME/DİRT-/DİRTME/ECEK/Gİ/İ/İCİ/İK/İKLEŞ-/İKLEŞME/İKLİK/İLİK/İN-/İNİŞ/İNME/İNTİ/İSİZ/İSİZLİK/İŞ/ME/MECE)

Tü.> **Zaza.** *sil kerdış* 'silmek'; *sil bıyayiş* 'silinmek'; *silge* 'silgi'; *silme* 'dopdolu' (*ZTS*, 320-321); **Kürt.** *sil-* 'silmek' (*DAO*, 426), *sile* 'silme dolu'

An.ağl.: ***silcek*** → ***silgi; silcik*** 'gösterişsiz, cılız, arık'; ***sildiren*** 'aralıklı, seyrek'; ***sile, silesi, silesil, sile sile*** 'ağzına değin dolu, tam'; ***silecek*** → ***sili, silgiç, silgeç; silek*** 'mendil'; iyi, temiz'; ***silgeç, silgi*** 'kap kurulama bezi'; ***silgeç, silecek, silgiç*** 'lastik silgi'; ***silgi, silcek, silecek, silek, silgeç, silki, sülgü*** 'hamam takımı, havlu'; ***silgiç, sılgıç, silecek, sülgüç*** 'bulaşık bezi'; ***silgilü*** 'bohça'; ***silik*** '1. onursuz, şerefsiz; hoppa, ahlâksız kadın; 3. şımarık; 4. sapık; 5. uysal; 6. geveze' ***silik*** 'karlı tepelerde yel etkisiyle açılan yerler'; ***silim*** 'uyuşuk; süslü' ***silimsi*** 'süslü'; ***silimsi*** 'temiz, titiz'; ***silme*** 'ağzına kadar dolu'; ***sil-***'rende ile pürüzlerini düzeltmek' (*DS.X*, 3635)

SİL-*CEK/-CİK*
-DİREN
-ECEK
-EK
-GEÇ/-Gİ/-GÜÇ
-Gİ/-GİLÜ
-İ/-İK/-İM/-İMSİ
-ME
SIL-*GIÇ*
SÜL-*GÜÇ

~ sïl- (Trkm.)
sïl- (Hlç.: *sïl-di u sipirmäk* / Doerfer 1988, 131)
sil- (Az.)
silliķ 'temiz, düz, pürüzsüz' (Özb.)
= *sürt-* (Kzk., Kırg., Uyg.)
sört- (TatK.)
hört- (Bşk.)
öçür- (Kırg.,Trkm.)

silgi 'Kalem, daktilo ve tebeşir gibi şeylerle yazılmış yazıları ya da şekilleri silmeye yarayan kauçuk ya da keçe gibi madde'
< *sil-gi*

Tü. > **Ar.** (Sur.) *silkī* (*ALTK*,118)

~ sülgö (Kzk.)
sølgə (TatK.)

silice, siliçe (hlk.) 'Temiz, tertemiz' (*DS.Ek.I*, 4696)
< *sil-i+c(/ç)e*
~ ***sılı, sılu, sulu, suluu, suluv, suluw*** 'güzel, yakışıklı,iffetli, düz, doğğru, pürüzsüz, mükemmel, nazik (Türk lehçeleri)
An.ağl.: ***arı sili*** 'tertemiz, saf, iyi'; ***ari silli, ari sülli*** (*DS.Ek.IA*, 312-313)
~ ***sılıcan*** (Trm.) [***DKK***'nda adı geçen Kan Turula Boyu'nun Türkmenistan'da sahada derlenen rivayetinde, kadın kahramanın adı.] (İ. Özkan, 1995)
sulu (Az.) 'melahatli (güzel, yüzü güzel), teravetli (taze), ifadeli,rövnegli (parlak,güzel, süslü)' (Memmedov, İsmayıl-Hesret, Hesenov, *Azerbaycan*

SanalBaba

Dilinin Sinonimler Lügeti, Bakı, 1990, s. 330)

suluv (Kzk.) [Kazak Türklerinin ***Kozı-Körpeç-Bayan Suluv Destanı***'nda adı geçen kadın kahramanın adı '*Bayan Suluw*'dur.] (Bk. *Kozı-Korpeş Bayan Sulu*, Almatı, 1959)

sılık 'düz, pürüzsüz; kırıtkan, nazik, nezaketli'
suluu 'güzel' (Kırg.: *suluu kız* 'güzel kız'; *suluu cigit* 'yakışıklı oğlan') (*KS.II*, 649)

sılı ~ suluw (Nog.) (***Russko-Nogayskiy Slovar'***, Moskva, 1956, s. 269)

suluv 'güzel' (Özb./***Üzbek Tiliniŋ Lugatı,*** (2 tom), Moskva, 1981, s. 84)

sulu 'güzel, hoş' (TatK./***Tatar Teleneŋ Aŋlatmalı Süzlege,*** Kazan, 1970, s. 700)

hılıw (Bşk.) / hıw hılıw [Başkurt ***Zaya Tülek*** destanında geçen 'su güzeli' adlı su perisinin adı./Huseynov, G. B., ***Edebiet Hrestomatiya,*** Ufa, 1994, 6.90]

silik '1. Üstündeki yazı veya resimler silinmiş, bozulmuş, aşınmış olan; 2. (mec.) kendini gösteremeyen, dikkati çekmeyen veya önemli ve belirli olmayan'
= ET. (Orh./Kültigin yazıtı: ***silik kız oğlın*** 'iffetli kızlarınız' (*ETY*, Ankara, 1987, s. 39); Uyg.: ***silig suw üze*** 'temiz su üzerine' (C. Kaya, *Uygurca Altun Yaruk*, Ankara, 1994, s. 270, 307)
~ OT. ***silig*** 'temiz, ince, yakışıklı' (DLT: *silig er* 'temiz; ince; yakışıklı; kibar konuşan kişi')
KB.: ***silig; silig kız*** 'temiz kız'; ***sılıġ*** 'nazik'
AH.: ***seli, sili*** 'temiz': *uluġka kiçigke sılıġ ķıl* 'büyüğe ve küçüğe nazik ol'(*Atabetü'l-Hakayık*, İstanbul 1951, s. 69-95)
Kıpçak, Çağatay dönemi eserlerinde '*nazik; bâkire; namuslu; temiz; düzgün*' anlamlarında geçer.
Örnekler için bk. Clauson (*ED*, 826-827); Radloff, *Versuch Eines Wörterbuches der Türk-Dialecti, I-IV*, St. Peterburg,1911, s. 712-713); (*Drev-Netyurkskiy Slovar'*, Leningrad, 1969, s. 500-503)
CC.: ***sili*** 'saf, temiz; iffetli' (*Kuman Lehçesi Sözlüğü*, Ankara, 1993, s. 166) [Bu konu için bk. F. Özkan, 2003, s. 907-914]

< *si:l-iġ

An.ağl.: ***silik*** 'onursuz, şerefsiz (adam)' vb.→ **sil-**
~ silig (Soy.,Hak./*Hakassko-Russkiy Slovary'*, Moskva, 1953, s. 188: *silig kıs* 'güzel kız', *silig* çaxayah 'güzel çiçek', s. 27)
silig (YUyg./*Uygur Tiliniŋ İzahlık Luġeti*, Pekin, 1992, s.705)
sili (Osm.)
sīlīg (Hak.) > Yak. *silik*
~ Moğ. (*KWb.*, 357): ***sili*** 'fegen'
~ Tung. ***sili*** 'Feurer schüren'
~ Fin. (*UAW* 47): ***sili-ttää*** 'glätten', ***sileä*** 'glatt'(Räsänen, *V* 421)

silme[1] '1. Silmek işi; 2. ağzına kadar dolu, sıvama'

< *sil-me*

silme[2] (hlk./Kürt.) 'Rende' → **sil-**

silmece 'Ağzına kadar dolu olacak biçimde'

< *sil-me+ce*

Eren (*TDES*, 368): **sil-** ve türevleri YOK.

silk-['Üstündeki şeyleri düşürmek veya temizlemek için bir şeyi kuvvetle sallamak veya sarsmak'
< ***sil-k-***
TT.:SİLK-/ELE-/ELEME/KELEN-/ELENME/ELEYİŞ/İ/İN-/KİNDİR-/İNİŞ/İNME/İNTİ/ME/TİR-)
An.ağl.: ***silkecek*** 'sigara tablası'; ***silke-, silket-*** 'silkmek'; ***silkik*** 'suyu tez süzen bitek toprak'; ***silki-*** 'azalmak, hafiflemek'; ***silkin-*** 'silkelenmek'; ***silkme*** 'bulgurla pişirilen ve üstüne yoğurt dökülerek yenen bir tür ot yemeği' (*DS.X*, 3635)

SanalBaba

SİLK-*E-/E-T-*
-ECEK
-İK
-İ-/-İN-
-ME

~ silkele- (Trkm.)
silkälä- (Az., Özb.)
silk- (Kzk., Kırg., TatK.)
silki- (TatK.,Uyg.)
silkit- (Özb.)
hilkit- (Bşk.)

silkecek (hlk.) → **silk-**

silki (hlk.) → **silk-**

silkik (hlk.) 'İşsiz, güçsüz, tembel'
< ***silk-ik***

silkin-[→ **silk-**
= OT. ***silkin-*** 'silkinmek, ürpermek' (DLT)

silkme (hlk.) → **silk-**

Eren (*TDES*, 368): **silk-** ve türevleri YOK.

siluk (hlk.) 'Hafif esen sabah yeli'
< OT. ***isig*** 'sıcak' (DLT)+***lik***
An.ağl.: ***sıklık*** (*DS.X*, 3636)
(< *ısıġ* [< **isig*] *+lık*)

simen (hlk.) → **seymen**

simit 'Halka biçiminde, genellikle üzerine susam konmuş çörek'
< ET. ***sim-*** 'eritme, *ezme' (*EUTS*, 205: ***simlä-*** 'eritmek, ezmek')+***-it***

[**-(I)t** eki fiilden ad yapar: *bin-it, yan-* 'dönmek'+*-ıt* 'cevap'; *konut* ..vb.]

An.ağl.: ***simit*** (*DS.X*, 3637)

TS.II,1310: < ***Ar. semîd***
[Arapçada (sin+mim+ye+dal) ile yazılan sözcük Yeni Farsça'da (sin+pe+ye+dal) veya (sin+fe+ye+dal) ile sözcük 'beyaz' anlamında olup, Türrkçedeki anlamından farklıdır.]
Eren (*TDES*, 368): ***Rum.*** **σιμιγδάλι** [Tietze: *Gr.*(1) 239-240'tan naklen]
Nişanyan (*SS*, 401): < ***Ar. semîd*** irmik ~ ***Aram.*** **≠smd** arpa ekmeği, irmik bulamacı, keşkek? ~ ***Akad.*** **samīdu** kaba un, irmik

NOT: Sözlükçülerden birisi **Arapça**, birisi de, yabancı bir dilcinin görüşüne uygun olarak, **Rumca** diyor. ***TS***'te de Arapça'dan alıntı diye gösterilmiş. Fakat, Arapça ve Rumcadaki '*irmik*' anlamına gelen sözcüğün, yalnız Türklere mahsus bir çörek olan **simit** ile ilgisi nedir? Açıklamak gerekir. Ağızlardaki **simit, simidirik, simindirik** '1. ince, küçük bulgur; 2.irmik; 3.mısır'; **simitaşı** 'ince bulgurla yapılan yemek' sözcükleri Türkçe değildir. Ama, Rumcadan mı? Arapçadan mı? O dillere de Aramîceden mi, Akadçadan mı geçmiş, bunları da çözmek gerekir.
Simit, ne bulgurdan, ne de irmikten yapılır. Ne arpa ekmeğidir, ne de irmik bulamacıdır! Demek ki ham maddesi ve yapılış biçimi farklı bu '**Türk'e has çörek**'in adı da Türkçedir.

simsiyah 'Çok kara, her yanı kara'
< ***sim*** '*çokluk, peklik bildiren söz' [+ Ar. ***siyāh***]
~ zim-ziyå (Özb.)
zim-ziyä (Uyg.)

+sin → **sen**

sin '(eski) Ölü gömülen yer, gömüt, mezar'
= ET. ***sin*** (Tariat G 5)
= OT. ***sın*** (DLT)
EAT.: **sinlä** 'mezar' < **sinläg*
[< * *siŋ-* ~ *sing-*
'gizlenmek']
TT.: SİN+(LE/LİK)
An.ağl.: ***sin, sinne*** [< **sin+le*], ***sinnik*** [< **sin+lik*] 'ölü gömülen yer, mezarlık'; ***sinan*** 'sinsi'; ***sindiril-*** 'sine gömülmek'; ***sinece avı*** 'gizlenerek yapılan av'; ***sinecek*** 'çarşaf'; ***sinece, sinecen, sinelce*** 'hileci, düzenbaz'; ***sinecenlik*** 'sinsilik'; ***sinecen ol-*** 'aptallaşmak, durgunlaşmak'; ***sinenbeç, siğnenmeç, siğnebit, siğnebitti, sin, sinebit, sinembitti, sinlenbiç, sinmece, sinmecek, sinmecik, sinmemmeç, sinmeci, sinnenbeç, sinnenbözü, sinnenmece, sinnenmeç*** 'saklambaç oyunu'; ***sinen-, signen-, siğenen-*** 'saklanmak, gizlenmek'; ***siŋer*** 'dirlik, düzen'; ***sinesiz*** 'beceriksiz, iş bilmez'; ***singece*** 'yapmacık davranış ve usluluk gösteren kimse'; ***singel, sinğel*** ''gösterişsiz, yalın; uysal, sessiz'; ***singemeç*** 'köşe bucak'; ***singil*** 'uyuşuk, tembel'; ***singin-*** 'çekinmek' (*DS.X*, 3638-3640)

Räsänen (*V* 422): < ***Çin.*** **ts'in**
Gabain (*TT 6*: 89): < ***Çin.*** **ts'in**

SanalBaba

Clauson (*ED* 832): (Gabain'in açıklaması doğru olamaz.Çünkü, Orta Çin. < **ts'im**'dir) der.

Baskakov (*Jarring Arm.* 5): < ***Çin.* sın ~ sin**

T. Tekin (*Mak.II,* 524): ***sin*** < Ch. ***ts'in***

M. Tulum (*EFTDED*, 26: 157-164): **sinle**

NOT:Anadolu ağızlarındaki ad ve fiil köklerinde yaşayan örnekler **SİN~SIN** '*mezar, kabir, gömüt*' sözcüğünün Çinceden alıntı olmadığına birer kanıttır. **SİN** adı yanında **SİN**-fiili de bulunan bu sözcüğün türettiği sözcüklerden acaba kaç tanesi Çincede vardır? Ayrıca, '*Türklerde ve Moğollarda ölü gömmek töresi* ' de bu adın Çince olmadığına işarettir. Türkler ve Moğollar ölülerini kurganlara (= koruganlara) gömerler ve mezarını belli olmaması için gerekli özeni gösterirlerdi. Pazırık kurganının yüzyıllar sonra tesadüfen bulunması ve Cengiz Han'ın mezarının halâ bulunamaması bununla bağlantılıdır.

sin- 'Gizlenmek, saklanmak'
= OT. ***sing-*** (DLT)
< *sin(g)-*
TT.: SİN- 'saklanmak, pusmak'(İŞ/LE 'mezarlık'/LİK 'mezarlık, gömütlük'/ME 'sinmek işi'/Sİ/SİCE/SİLEŞ-/SİLEŞME/SİLİK)
An.ağl.: için bk. → **sin**
Eren (*TDES*, 368): YOK

Sincan 'Türkiye'de yer adı'
< ***sınçgan*** 'mugayhan dikeni' (DLT)
[> ***sınçan* (/-ġ-/ düşmesi ile' > sincan]

sindi (hlk.) → **sındı**

sindir-['1. Sinmesini sağlamak veya sinmesine sebep olmak'
= ET. ***siŋir-*** 'yutmak, hazmetmek, sindirmek; batırmaK' (*EUTS*, 206; *İKPÖ*)
~ OT. ***singdür- ~ singir- ~ singür-*** 'saklamak, sindirmek' (DLT)
< ***siŋ-*** 'sinmek, yutulmak, hazmedilmek, saklanmak'+***-ᵊr-*** 'ettirgenlik eki' [> *-dir-*]
TT.: SİNDİR-(İL-/İLME/İM/İŞ/ME)
An.ağl.: ***sindir-*** '1. Dokumacılıkta renkleri uygun düşürmek; 2. yakıştırmak; 3. usandırmak, bıktırmak; 4. sindirmek' (*DS.X*, 3638); ***sindirilmek*** 'sine gömülmek'; ***sinir-, siğir-, siğiştir-,sinğiştir-*** 'sindirmek' (s. 3641)
~ sindir- 'korkutmak' (Az.)
= *bastır-* (Bşk., TatK.)
bas- (Bşk., Kırg., TatK., Uyg.)
båsdir- (Özb.)
besıktur- (Uyg.)

sindirim 'Hazım'
< *sin-dir-im*
TT.: SİNDİRİM+(bilimi/bilimci)
~ siŋirim (Kırg.)
siŋirüv (Kzk.)
siŋdiriş (Özb.)
siŋdirü (TatK.)
sindürüş (Uyg.)
i:ymit siŋdiriş (Trkm.)
hiŋdiriv (Bşk.)
Eren (*TDES*, 368): YOK
Nişanyan (*SS*, 401): YOK

S(>h)İŊ-*İR-İM*
-ÜV
-DİR-İŞ/-DİR-Ü

sine → siğecen → sin

sinece, sinecen (hlk.) 'Hileci' → **sin**

sineç (hlk.) 'Bağ, bahçe çevresine çalılardan yapılan çit' → **sin**

sinek 'Çift kanatlılardan, birtakım uçucu böceklerin genel adı'
= ET. ***siŋek*** (*EUTS*, 206)
~ OT. ***singek*** 'sinek, sivrisinek, karasinek (DLT)
Çağ., MA. : ***siŋek***
< OT. ****siŋ*** 'çınlama, vızlama' (DLT) +***ek***
TT.: SİNEK+(ÇİL/kapan/kaydı/kuşu/LEN-/LER/LİK)
An.ağl.: ***sinek*** 'develerde görülen, dağlanarak iyileştirilen bir hastalık'; ***sinekçadırı*** 'cibinlik'; ***sinekçil/sinekçin*** 'boz ve yeşilimsi renkli, küçük bir tür kuş'; ***sinekkanadı*** 'elle ufalanmış irice tütün'; ***sinekkıran*** 'tarlalarda biten bir tür ot'; ***sinekle-***'güneşlenmek, güneşe karşı oturmak'; ***sinekle-*** 'kar ufak ve seyrek yağmak'; ***sineklen-*** → ***sinekle-; sineklen-*** '1. oyalanmak, tembel tembel oturmak; 2. dinlenmek; 3. kuşkulanmak; 4. öfkelenmek, huysuzlanmak; 5. huylanmak'; ***sinekli*** 'ağır canlı, tembel, uyuşuk'; ***sineklik*** 'el yüz yıkanan yer; odalardaki küçük

SanalBaba

banyo, gusülhane' (*DS.X,* 3639)
~ siŋek (eski Kıpç., Trkm.)
sinek (Osm., Krm.)
sēk (Leb., Sag., Soy., Kuğu, Koyb., Kaça, Hak.)/
sarığ sēk 'sarı sinek'
kara sēk
şăna/šəna (Çuv.) [> **Çer.** *ÇLÇ* 207: *šəŋa, šĭŋgä*; **Mac.** *BT LU* 126: *szunyog*]
šəna-lĕk (> Çer. šəŋalək, šĭŋgälək)
(Räsänen, V 422-423)
= *çibin* (Az., TatK.)
çivin (Uyg.)
çımın (Kırg.)
şıbın (Kzk.)
sibin (Bşk.)

J. Deny (*Grammaire,* 559): < ***sing-*** 'se eacher dans un trou'
L. Ligeti (*NyK* 49: 271): ***Moğ.* simağul, simuğul** 'moucheron,mouche, petit insectes silés' = Tü. **sinek** = Mac. **szúnyog**
L.Ligeti (*Törk* 19): ***Tü.* sinek** ~ ***Moğ.* simağul**
Róna-Tas (*Studia Turcica* 394):***Tü.* siŋek** ~ ***Moğ.* simağul**
G. Doerfer (Oriens 25-26: 296): Bu eski birleştirmeye karşı çıkar.
G. J. Ramstedt (*KWb.,* 364): ***Kalm.* şomül (*Moğ.* simağul)** ~ ? ***Tü.* çıbın**
C. Brockelmann (*UJb.* 8: 260): ***Tü.* sinek (< siŋek) < siŋ** 'yansıma'
G. Clauson (*ED* 832b, 838b): Brockelmann'ın görüşüne katılır.
M. Räsänen (V 422-423): Mac. szúnyog < Tü. sinek [Gomboz'dan naklen]
Hegaard (*Menges Arm.,* 2: 94): ***singek*** < ***sin-gek*** [Tü. **eşek < eşgek** gibi]
Bk. H. Eren (*Hazai Arm.,* 50-51; *TD* 1997/2: 104-105; *TDES,* 368-369. [**Eren burada görüş belirtmez.**]

sinekçadırı (hlk.) 'cibinlik'→ **sinek**
sinekçil, sinekçin (hlk.) → **sinek**
sinekkıran (hlk.) → **sinek**
sinekle-[(hlk.) → **sinek**
sineklen-[(hlk.) → **sinek**
sinekli (hlk.) → **sinek**
sineklik (hlk.) → **sinek**
sinelce (hlk.) 'hileci' → **sin**
sinenbeç (hlk.) → **sin-**
sinecenlik → **sin**
singil[1] (hlk.) 'Küçük kız kardeş'
= OT. ***siŋil*** 'kocanın kendinden küçük kız kardeşi' (DLT)
< *sing-il
~ singil (DTü., Çağ., Küer., Özb.)
siŋli (Kzk., KKlp., Nog., KarT.)
siŋili (Nog.)
siŋgdi (Kırg.)
sĭŋĭl (TatK.)
sĭŋlĭ (TatK.)
hĭŋlĭ,hĭŋĭl(Bşk.)

Eren (*TDES,* 369): YOK
Nişanyan (*SS,* 402): YOK

singil[2] (hlk.) → **siğil**[1]
singin (hlk.) 'utangaç sıkılgan'
→**sin-**
singir (hlk.) 'Uçları düzgün kesilmiş (kütük, kiriş, direk vb.)'
< *süngü (DLT)+***r***
→ **siğil**[2]
siŋğiştir-[(hlk.) → **sindir-**
sinil (hlk.) → **siğil**[1]
sinir[1] 'Duygu ve hareket uyarılarını beyinden organlara, organlardan beyine ileten beyazımsı teller ve bu tellerin oluşturduğu demet'
= ET. ***siŋir*** (*EUTS,* 206)
~ OT. ***singir*** (DLT: *singirle-* 'sinir sarmak'; *singirlen-* 'sinirlenmek')
Eski Kıpç.: ***siŋir***
< ****siŋ-*** 'içe sinmek; sindirmek; emdirmek; *çekmek; hazmetmek; işlemek, girmek; saklanmak' **+*ir***
TT.: SİNİR+(CE/LE-/LEN-/LEN-DİR-/LENDİRME/LENİŞ/LENME /Lİ/LİLİK/SEL/SİZ/SİZLİK)
An.ağl.: ***siŋgir*** 'toplu vücuttak et boğumları' (*DS., X.* 3641)
~ siŋir (Uyg., Kzk., Oyr.)
sinir (Osm., Az.)
siŋŋir (Krç.-Blk.)
siŋgir (Blk.)
səŋər/sıŋır (TatK.,Tob.)
sīr (Soy., Sag..)
sīr-e (Soy.)
iŋīr /iŋir (Yak.) [/s-/ = ø]
şănăr (Çuv.)

S(>ş)İ(>ă,ı)D[D, g]İ(>ă, ı)R

SanalBaba

[S=ø]İDİR
SĪ[< iŋi]R
[*SIDR] < *SD+°R

Ramstedt (*SKE* 234): ~ ? ***Kore.* sin-kjeŋ**
Eren (*TDES*, 369): **'Kökünü bilmiyoruz'**

sinir² '1. (hlk.) kas girişi ve zarı; 2. rahatsız edici, hastalık derecesine varan özellik; 3. hoşa gitmeyen; 4. öfke'
→ **sinir**

sinir-[→ **sindir-**

sinirlen-[→ **sinir**
= OT. singirlen- (DLT)
< ***sin(g)-ir+le-n-***
TT.: SİNİRLEN-(DİR-/DİRME/İŞ/ME)
An.ağl: ***singirlen-*** (*DS.X*, 3641)

sinirli → **sinir**

sinirse-[(hlk.) 'Gevrekliği gitmek, bayatlamak'
< ***sinir+se-***

sinirsek¹ (hlk.) 'Islak odun, yaş ağaç'
< ***sinir+se-k***
→ **sinir**
An.ağl.: ***siŋirsek, sinirse, siŋirseg, siğirsek, siŋirsi, siŋirsimiş, sinreş, sinsek*** (*DS.X*, 3642)

SİN(~D>ğ)**İR**+*SE/+SEK(>g)*
+*Sİ/+SİMİŞ*
SİN[*İ=ø*]**R**+*EŞ*
SİN[*İR=ø*]+*SEK*

sinirsek² (hlk.) 'Güçkırılan, sert (odun vb. için); 2. güç pişen, iyi pişmemiş (et, sebze vb. için); 3. bayat, kurumuş, sertleşmiş (ekmek, leblebi vb. için)'
< ***sinir+se-k***
→ **sinirsek¹**
An.ağl.: ***sinirsek¹***

sinirsilen- (hlk.) 'Yemek bozulmak'
< ***sinir+si-le-n-***

siniş-[(hlk.) '1. Akla yatmak;2. yemek mideye yerleşmek; 3.~ ***siŋiş-*** '(göz için) alışmak' (*DS.X*, 3642)
< ***sin-(i)ş-***

sinit (hlk.) 'Üstünde et kesilen ya da ekmek açılan tahta'
< ***sin-it*** 'fiilden ad yapan ek' [*bin-it, yan-ıt, kan-ıt* vb. gibi.]

sinitmiş (hlk.) 'Gizli işyapan, sinsi'
< ***sin-it-miş***

sinlen-[(hlk.) 'Gizlenmek, saklanmak'
< ***sin-*** 'gizlemek'+***-le-n-***
An.ağl.: ***signen-, siğenen-, siğnen-, sinen-, siŋle-, sinnel-, sinnen-*** (*DS. X*, 3643)

sin sin → **siyim siyim**

sipsi (hlk.) 'Ağaç dallarından yapılan düdük'
< ***sip*** 'yansıma'+***sip***
An.ağl.: ***sibsi, sipsi, süpsübü*** (*DS.X*, 3645)

sirçe barmah → **serçe parmak**

si:rek → **seyrek**

siriç (hlk.) 'İri dikiş, teyel'
< OT. ***sırı-*** 'sık dikişle dikmek' (DLT)+***-ç*** 'fiilden ad yapan ek'

sirik¹ 'Fasulye sırığı'
= OT. ***sıruk*** (DLT)
→ **sırık**

sirik² (hlk.) → **seyrik**

sirin (hlk.) → **serin**

sirke¹ 'Sirke'
= OT. ***sirke*** (DLT: *sirkele-/sirkelen-*)
< Moğ. ***sereke***
TT.: SİRKE+(Lİ/LİK)
An.ağl.: ***sirke sat-*** 'surat etmek yüz ekşitmek' (*DS.X*, 4646)

Tü.> **Srp.** (*TE* 158; Škaljić: *Turc* 567: *sirće*; **Kürt.** *sirke* (*DAO*, 428: ***sırka sert kup é h,we dı sıkine*** = keskin sirke küpüne zarar verir)
Rus. *cırka*;
Fars. *sirka* 'vinegar'

~ sərkä (TatK.) (> Çer. *TLÇ* 60: sərka)
*ak*serke 'et suyuna katılan yoğurt ile yapılan çorba' (Kırg.)
sirke (Kzk., Kırg., Trkm.)
sirkä (Az., Özb., TatK., Uyg.)

SanalBaba

hirkä (Bşk.)

S(>h)İ(>e,ə)RKE(> ä, a)
Deyimler: (Kırg.): *Sirkesi su götürböyt.* = Çok sinirli.
(YUyg.): *Uning sirkesi su kötermeydu.* = O şakadan anlamaz.
(*YUTS*, 356)

sirke² 'Bit yumurtası'
= OT. ***sirke*** (DLT: *sirkele-/sirkelen-*)
Eski Kıpç.: ***sirke***
< Moğ. (*KWb.*, 360): ***sirke*** 'rote Läuse'
An.ağl.: ***sirkım*** 'bit, pire vb. asalakların yumurtaları' (*DS.X*, 3646)
[< *sirke+m* 'türeme']
~ sırġa (Koyb., Kaç.)
sirge (Soy., Hak., Tuva)
sirka (Özb.)
sərkä (TatK.)
šərGa (Çuv. (> Mac. *BTLU* 116-117: *sirke* 'Nisse')
şărka (Çuv.) [> Mac. *serke*]
hĕrke (Bşk.)
~ Moğ. (*KWb.*, 360): ***sirke*** 'rote Läuse'
~ Tung. Olça. ***sura*** 'Floh'
~ Mord. ***śarka*** 'Nisse'; Çer. **šarġeńə** (Räsänen, *V* 423)

Doerfer (*CAJ* 121: 304/75): 'Kökenini açık olarak bilmiyoruz' diye yazar. [Ona göre (*TMEN* 1237] kültür tarihi açısından İran kökeninden geldiği düşünülebilir.]
Doerfer (*Oriens* 18-19:390): 'Daha çok veya kesinlikle Türkçe' derse de, son olarak < ***Farsça*** olduğunu yazar.
Eren (*TDES*, 370): 'Bu duruma göre, üçüncü bir dilden geldiği anlaşılıyor. Orta Asya kökenli bir dilden Farsçaya ve Farsçadan da Türkçeye geçtiği düşünülebilir.Türkçeye doğrudan doğruya Orta Asya dilinden de geçmiş olabilir.' diye yazar.

NOT: Türk kültür tarihini dikkate almayarak geri plâna itenlerin, özellikle, Eski Uygur Türklerinin kültür ve medeniyet tarihini iyi değerlendirmeleri gerekir. B.Ögel, '***Türk Kültür Tarihi'ne Giriş***' adlı 9 ciltlik dev eserinde Türklerin yalnız göçebe bir kavim olmadığını, özellikle *Turfan, Hoço, Kâşgar* vb. gibi şehirlerde yerleşik hayata geçtikten sonra sulu tarım ve hayvancılık yaptıklarını; en iyi ve kaliteli *üzüm, kavun, karpuz* ve *türlü sebzeler* yetiştirdiklerini belgeleriyle yazar. ***DLT***'te de XI.Yüzyıl Türk Kültür tarihinin önemli izleri açıkça görülür. ***Bağcılık*** yaparak en kaliteli üzümleri yetiştiren Türklerin'**pekmez**'in yanında '**süçik**' (şarap) ve '**sirke**'yi de bilmeleri doğaldır. Ne diye üçüncü bir dilden ya da '*Orta Asya kökenli bir dilden*' ödünç sözcük alsınlar? ***Peki, adını koyamadığınız Orta Asya kökenli o dil nedir? Hangi coğrafyadadır? Türkçeden eski midir? O dil Türkçeye kaç sözcük vermiştir? Bunları da açıklamak gerekir!.***

sirken (hlk.)'1. Yabanıl ıspanak; 2. yabanıl semizotu; 3. labada'
< ***sir*** 'yabanıl'+***ken***
[< +*KAn*]
[Krş. *ısır-gan* otu]
sirli (hlk) 'sırlı toprak kap'
→ **sır**
sirmo (hlk.) 'Yabanî sarımsak'
< ***sir*** 'sarımsak'
[/-m-/ türeme ünsüz.]+***ot***

[***isot***'yeşil dolmalık biber' < *issi+ot*; ***lazot*** 'mısır' < *Laz+ot+u* gibi]

An.ağl.: ***sirmik*** 'yaban soğanı' (*DS. X*, 3646)
~ sir 'sarımsak' (YUyg./*YUTS*, 825)

Eren (*TDES*, 370): **sir** < Farsçadan (veya Kürtçeden) alındığı anlaşılıyor: Fars. **sīrmū** 'mauntain-garlic'; Krt. **sīrmī** 'yabani sarımsak' diyor ama Kürtçe(!)nin hangi şivesinden geldiğini açık-layamıyor. Kürtçeyi bilmeyen ve bu konuda uzman olmayan Eren, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ağızları ile Uygur Türkçesinde **SİR** adının 'sarımsak' olduğunu gözden kaçırmış. Ayrıca, **sirmik** 'yaban soğanı' demek.

sis¹ 'Bulutların çok alçalarak yer yüzüne inmesiyle oluşan duman'
< OT. ***SIŞ*** '*kabına sığmayacak kadar su ile şişmiş' (DLT)
TT.: SİS+(LEN-/LENDİR/LENDİR-ME/Lİ
sis² (hlk.) 'Çil'
= OT. ***SIŞ*** 'şişmiş olan her nesne, yumru' (DLT)
An.ağl.: ***sislen-*** 'yüz çillenmek' (*DS. X*, 3646)

Eren (*TDES*, 371): **sis¹/²** YOK

siren (hlk.) → **ıskaran**
sisre (hlk.) → **ıskaran**
sişe (hlk.) 'Tavana çakılan ince, dar

SanalBaba

çıta'
= OT. ***sış*** 'şiş, tutmaç şişi' (DLT)
< ***sış+e***

sitil (hlk.) Kulplu su kabı, bakraç, kova'
< ***su+tul*** [Krş. OT. ***susık*** 'kova'; ***susgak*** 'kendisiyle su ve benzeri şeyler daldırılarak alınan nesne; susak' (DLT)]
An.ağl.: ***satıl, satır, setil, sıtıl, sıtır, sitik, sitilik*** (*DS.X*, 3647)

Sİ(/I/E/A)Tİ(/I)L[/K/R]
~ setil 'bakraç' (Trkm.)

Tü.>**Fars.** *satl*; **Erm.** *sidl*; **Kürt.** *sitil*

Eren (*TDES*, 371): < ***Ar.*** *satl*

sitre (hlk.) → **ıskaran**

siv-[(hlk.) 'Bir ucunu uzatmak'
< OT. ***siw-*** '*sivriltmek' (DLT)

sivik (hlk.) '1. Dam saçağı; 2. duvar sırtı, duvarın üstündeki kabartı; bahçe duvarını saran asma dalları'
< OT. ***süw-*** '*sivriltmek' (DLT)+***ük***
An.ağl.: ***sivi, sivik, siyik, siyinti, süğük, süük, süvink, süvük, süvünek, süyük, süyünk*** (*DS.X*, 3648)

Eren (*TDES*, 371): ***Erm.*** **c´uik** 'roof, eaves' yerel ağızlarda 'oluk' olarak kullanılan ***çörten*** de Ermeniceden kalma bir alıntıdır.
NOT: Eren böyle diyor ama **yanılıyor.** Çünkü, yerel ağızlarda (***çır, çir, çor, çör, çur, çür, şor, şör, şur, şür***) sözcükleri '*su sesini anlatan*' birer 'yansıma' olup, türevleri Türkün zekâsıyla yaratılmıştır:
şırşıro, çırçıro; şoruldak, şorlovak, şorşor 'çağlayan'; ***şorul şorul, şor şor; şırıl şırıl*** vb. sözcükleri de Ermeniceye mi götüreceğiz? Bu konuda Hamza Zülfikar'ın '***Türkçede Yansıma Kelimeler***' adlı bilimsel eserine başvursanız çok iyi olur!

SİV-*İ/-İK*
SİY-*İK/-İNTİ*
SÜ[*V=ø*]-*ÜK*
SÜV(>ğ)-*ÜK/-ÜNEK*

SÜY-*ÜK/-ÜNK*

sivil (hlk.) → **siğil** [/-g-/ > /-v-/ değişimi ile]

sivilcik (hlk.) 'Küçük dolu'
< ***sivil*** [< OT. *sigil*]+***cik***
An.ağl.:***sığırcık, siğilcik, silcik, sivilçik, siyilçik, siyilcük, siyircik, siyirsek, siyürcük*** (*DS.X*, 3648)

SİV(>ğ, y)İ(>ü)L(>r)+*CİK/+ÇİK/+CÜK*
SİYİR+*SEK*

siviş-[(hlk.) → **sıvış-**

sivre-[(hlk.) 'Boyu uzamak, büyümek'
< OT. ***siw-*** '*sivrilmek'
+-re-
An.ağl.: ***sivrel-, sivrer-*** 'boyu uzamak, büyümek' (*DS.X*, 3649)

sivrek (hlk.) 'Güzün ekilen ekin'
< ***siw-re-k***

sivri '1. Ucu keskin ve batıcı olan; ucuna doğru gittikçe incelen; 3. (mec.) genel tutumun veya geleneklerin dışında kalan, aşırı'
= ET. ***süvri*** (*EUTS*, 215)
~ OT. ***süwri*** (DLT: *süwrit-* 'sivriltmek')
< ***süw-ri***
TT.:SİVRİ+(LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LEŞTİRME/LİK/İŞ/L-/LME/LT-/LTME)
An.ağl.: ***sivrel-, sivrer-*** 'boyu uza-
sivri '1. sivrisinek; 2. bir tür palamut; 3. kazma'; ***sivriç, siviç*** 'tütün ve sebze fideleri dikmek için kullanılan ucu sivri ağaç'; ***sivrigöz*** 'kemgöz'; ***sivrik*** 'topraktan yeni çıkmış, yeşermiş ekin'; ***sivri-, sivril-*** 'uzamak'; ***sivrisinek*** 'bir tür oya örneği' (*DS.X*, 3649)
~ sürri, sürü (Bar., Oyr., Tel.)
sür (Oyr., Tel.)
süyrik (Trkm.)
süyrü (Kzk., KKırg., Tob.)
sθyrθ (TatK.)
sθyrθk (TatK.) (> Rus. *sevryuga*)
šəvər (Çuv.)
šθvθr (Çuv.)
šürɛGɛ (Çuv.)

SanalBaba

SŪ(>ü, θ)[< **ÜW**]**Rİ**(>ü, θ)+*K*
SŪ[< *ÜW*]**R**[*İ=ø*]

= *uçtū* (Kırg.)
uçkur (Özb.)
oçlı (TatK.)
yiti üçlı (Trkm.)
uçi ötkür (Uyg.)
oslo (Bşk.)
şiş (Kırg.)
~ Moğ. (*KWb.*, 367): ***sibüge***;
Kalm. **şöwgə** 'Ahle, Pfriem, Spitze' (Räsänen, *V*)
Eren (*TDES*, 371): YOK

sivri-['Uzamak'
= OT. ***süw-ri-(l-t-)*** (DLT)
< *siw-ri-*

sivriç (hlk.) 'Tüütün ve sebze fideleri dikmek için kullanılan ucu sivri araç'
< *siw-ri+ç*

sivrigöz (hlk.) 'kemgöz' → **sivri**

sivrik (hlk.) 'Toraktan yeni çıkmış ekin'→ **sivri**
< *siw-ri+k*

sivril-['Uzamak'
< *siw-ri+l-*
~ sivril- (Az.)
= *ös-* (Uyg.)
oz- (Kırg.)
uz- (TatK.)
uz,- (Bşk.)
uz,ıp kit- (Bşk.)

sivri sinek[1] 'Sulak bataklık yerlerde çok üreyen ve bulaşıcı hastalıkları yayan uçucu böcek'
AH.: ***süvrü çibin***
Kmk.: ***sūyrū cibin***
< *siw-ri+sinek* → **sinek**

sivrisinek[2] (hlk.) 'Bir tür oya örneği'
→ **sivri sinek**[1]

sivsiklen-[(hlk.) 'Oyalanmak'
< *sav-sa-k-la-*

siv siv → **siyim siyim**
Eren (*TDES*, 371): **sivik** ile **siy** arası maddeler YOK.

siy 'Etek, etek ucu'
= OT. ***siđig*** 'kaftanın iki yanından, sağ ve sol taraflarından birisi' (DLT)
< *siđ* [> **siy* > *sig* > *siğ* > *sığ*]+***ig***

Eren (*TDES*, 371): [**siy** < Kökenini bilmiyoruz. Kâşgarlı Mahmud'un verdiği ***siδig*** 'one of the two skirts of a robe' biçimi düşündürücüdür.] diyor.
Evet, düşünürseniz, bu sözcüğün **siy** ile ilgili olduğunu görürsünüz. Bk.yukarıya!

An.ağl.: ***sığ, siğ, siğin, siyin, sığ*** (*DS.X*, 3602; 3630: ***siğ*** 'üçetek'); ***siy, sibik, siğin*** 'üçeteğin etek uçları ya da arka parçası' (s. 3649) ***siği, siyi, siyin*** 'etek, etek ucu' (s. 3651)

Sİ(>ı)**Y**(>ğ)+*İ*(>ı)*N*

siy-[(hlk.) 'Hayvan işemek, sidiklemek'
= ET. ***sid-*** (*EUTS*, 205)
~OT. ***siđ-*** 'işemek, siymek' (DLT: *sidük, siđük* 'sidik'; *siđit-* 'işetmek'; *siđtür-* 'işetmek')
< *si:-đ-*
TT.: ***TS.II***, 1317: **siy-** fiili YOK.

siyek '(ant.) Sidik torbasından başlayarak dışarıya kadar uzanan sidik yolunun son bölümü'
An.ağl.: ***siğ-, si:-, siv-, siy-, siye-*** '1. hayvan işemek, sidiklemek; 2. sızmak; 3. koyun keçi vb. hayvanlar kızgınlık dönemlerinde tohum akıtmak'; ***siy-*** 'kötülük yapmak, sataşmak' (*DS.X*, 3653); ***siygin*** '1. yelle birlikte yağan yağmur; 2. koç katımı döneminde sidik ve tohum akıtan teke' (s. 3651)

siydir-[(hlk.) 'İşetmek'
= OT. ***siđtür-~ sittür-*** (DLT)
< *si:-đ-tür-*
An.ağl.: ***siydü-*** 'kaydırmak' (*DS.X*, 3650)

Eren (*TDES*, 371): **siy-** ve türevleri YOK.
Nişanyan (*SS*, 404): **siy-** ve türevleri YOK.

siye (hlk.) 'Sana'
→ **sana**
< *si* 'sen'+***y+e***

siyek[1] (hlk.) 'Ayakyolu, helâ'

SanalBaba

< ***si:-y-*** [< **siđ-*]+***-ek***

siyek² → **sinek**

siyek³ (hlk.)'Kırık kol, bacak gibi organları bağlamakta kullanılan tahta, mukavva gibi şeyler, süyek'
< ET., OT. ***süŋük*** 'kemik' (DLT)

siyem siyem → **siyim siyim**

siyence (hlk.) 'Sinsi'
< ***sin-*** 'saklanmak'+***-en+ce***
An.ağl.: ***siğecen, sengecen, siğilcenni, singil, sine, singecen, sinicen, sinilcen, siyecen, siyence*** 'kurnaz, sessizce iş yapan, sinsi' (*DS.X*, 429)

siyen siyen → **siyim siyim**

siygin (hlk.) → **siy-**

siyi (hlk.) 'Etek, etek ucu' → **siy**

siyicik (hlk.) 'Koyu ala ya da kara renkli küçük bir kuş'
< ***siy+i+cik***

siyil (hlk.) → **siğil**

siyilcük (hlk.) → **sivilcik**

siyilçik (hlk.) → **sivilcik**

siyim¹ (hlk.) '1. İplik katı; 2. tülbent'
→ **süyüm**

siyim² (hlk.) 'İnce, hafif yağan yağmur'
< ***si:-y-*** [< **si:đ-*]+***-im***

siyim siyim (hlk.) 'Yavaş yavaş, ince ince (yağmur yağmak, su,göz yaşı vb. akmak için)'
< ***si:-y-im*** ***si:y-im*** [→ **siy-**]
An.ağl.: ***siğim siğim, siğin siğin, sim sim, sin sin, siv siv, siyem siyem, siyen siyen, süyüm süyüm*** (*DS.X*, 3651)

siyin (hlk.) → **siy**

siyinti (hlk.) 'Saçaktan damlayan yağmur suları'
< ***si:-y-in-ti***

siyircik (hlk.) → **sivilcik**

siyirsek (hlk.) → **sivilcik**

siyirt-[→ **seyirt-**

siyis (hlk.) 'Erkekliği alınmış keçi'
< ***si:-y-is***

siylek (hlk.) 'Hoppa (genç kız için)'
< ***si:-y-le-k***

siymen (hlk.) 'Gözcü, korucu'
→ **seğmen**

siyrek → **seyrek**
< ***seđ-re-k***

siyrelt-[(hlk.) 'Yoğurdu sulandırmak'
→ **seyrelt-**
< ***seđ-re-l-t-***

siyrik (hlk.) 'Arsız, yaramaz çocuk'
< ***si:-y-ri-k***
An.ağl.: ***siyrık, siyrik*** (*DS.X*, 3653)

siytik → **sidik**
< ***si:-y-tik***

siyürcük (hlk.) → **sivilcik**

siz 'Çokluk 2. kişi zamiri'
= ET., OT. ***siz*** (DLT)
< ***si-z***
= Çuv. ***e-sir*** 'siz' < **si-r²* > PT. *si-z* [Krş. ***biz*** = Çuv. ***e-pir*** < **bi-r²* > PT. *bi-z*] (*Mak.I*, 190)

+siz [+sIz] 'Olumsuzluk eki'
[*Ad+sız; ev+siz; kol+suz; ök+süz* vb.]

sizcileyin 'Sizin gibi'
< ***si+z+ci+le+y+in***

sizil-[(hlk.) '1.Usulca inmek, kaymak; 2. birden atılmak'
< ***süz-(ü)l-*** → bk. **süzül-**

+sizin [+sIzIn] 'Adlardan ve mastarlardan zarf türeten ek'
[*an+sızın; durmak+sızın; dinlemek+sizin* vb.]

soc, soj (Zaza.) 'saç,ekmek sacı'
→ **saç**

sof 'Bir tür sertçe, ince yünlü kumaş'
= OT. ***suf*** 'yün ipliklerinden elle örülen kumaş' (DLT)
< ***sūf***

TS.II,1319: < Ar. *sūf* [ص ile: صوف]

sofuç (hlk.) 'Havan'
= OT. ***sokku, soku*** 'havan' (DLT)
< ***sok-+u+ç*** 'küçültme eki' [/-k-/ > /-f-/ değişmesi ile]
→ **soku**

SanalBaba

sogu 'Küçük buğday döveceği'
→ **soku**

soğ-['Emmek, suyu çekilmek, pörsümek'
= OT. ***soġ-ra-ş-*** 'emmek, sormak' (DLT: *soġulġan* 'sızıp kaybolan')
< **sō-ġ-*
TT.: SOĞ-(RUL-/ULMA/RUM-SAMA/UL-/UR- '(bir madde ve sıvıyı) içine çekmek'/URMA/UR-UŞ/UŞ- '(toprak için) su soğurup tavlanmak'/UŞ)

An.ağl: ***soğla*** '1. Bataklıklarda, göllerde suyun çekilmesiyle alttan çıkan nemli toprak; 2. sulu tarla'; ***soğlaç buğdayı*** 'soğla yerde yetiştiği için özsüz olan ve beğenilmeyen buğday'; ***soğla-*** 'yara irinlenip akmak'; ***soğla toprak*** 'killi toprak'; ***soğlaz ol-*** 'içi boşalıp kabuğu kalmak (soğan, sarımsak vb.) (*DS.X*, 3654)

Eren (*TDES*, 371): **soğan** maddesine kadar Türkçe sözler YOK.

soğan 'Yumrumsu ve yeşil yaprakları kullanılan ıtırlı bir bitki'
= ET., OT. ***soġan ~ soġun*** (DLT)
< *sōġa(/u)n*
Terc.: ***sōġan***
TT.: SOĞAN+(CI/CIK/LA-/LI)
An.ağl.: ***soğanlık*** 'kümes hayvanlarının taşlığı';***soğantaşağı,soğanerkeği*** 'soğanın ortasından çıkan ve tohumu taşıyan sap'; ***soğan ufağı/uşağı*** 'arpacık soğanı'; ***soğanbastı*** 'kuşbaşı et ve küçük soğanlarla yapılan yemek'(*DS.X*, 3654); ***sovan*** (s. 3667); ***suvan*** (s. 3702); ***soğon*** (s. 3655)

SO(>u)Ğ(>v)A(> o)N

Tü. > Komşu dillere (Rédei-Róna-Tas: *NyK* 77:34-35)

~ soh,an (SUyg., Krç.-Blk.Çuv.)
soġan (Kar., Uyg.)
sokan (Uyg.)
soġon (Kırg.)
soġono (Oyr.)
oğono (Tel.)
soğno (Alt., Tel.)
sokına (Leb., Kuğ.)
sokkına (Leb.)
sōno (Oyr., Alt.)
sovun (Kom.)
soyan (Suyg.)
sıyan (SUyg.)
suġan (TatK.) (> Çer. *TLÇ.* 60: *soġan, şoġan*)
suh,an (SUyg., Çuv.)
h,uğan (Bşk.)

S(>h,)O(>ı, u)Ġ(>h,/ k[k], v, y)
A(>ı, o)N[+*A*/+*O*]
[*S* = ø]OĞON+*O*
SŌ[< *OĞA*]N+*O*

= *oksum* (Şor)
uksım (Alt., Şor)
uksum (Sag., Koyb., Kaça, Küer.)
uskum (Tel.)
muksun 'sarımsak' (Koyb.)

Räsänen (*V* 357): < ? Moğ. **soŋgina**
Eren (*TDES*, 372): ***Tü.* soğan** > ***Moğ.* soŋgina** (Clauson, *Studies*, 231)
Ramstedt (*NyK* 42: 232; *KWb.*, 331): ***Moğ.* soŋgina ~ *Tü.* soğan**
Brockelmann (*OGM*, 53. §): ***Tü.* soğan ~ soğun** (57,62. §): **-ġan** ve **-ġun** ekleriyle yapılmış türevler.
Dmitriev (*DAN B*, 1926, 68): < ***Moğ.***'dan alıntı. (**YANLIŞTIR.**)
Damdinov (*Sanjeev Arm.* 52): < ***Moğ.* soŋgina**
Dmitrieva (*ST 1*,1977,70): ***Uyg.* soyġan < soy-**
Laufer (*TP* 17: 96-99): ***Çince*: ts'uri** ve **suan (sun, suń)** Türkçe **soğan** ve **soğun** adlarını tarihî bakımdan bağlantılı görür.
Clauson (*ED* 245): ***Uyg.* osğun** 'soğan'~ (göçüşme ile) **soğun**

soğancık '1. Yalın kat yaprakla sarılı, besin bakımından zengin küçük soğan; 2. sarımsak dişi; 3. (ant.) beyinle omur ilik arasında kalan beynin son bölgesi'
< *sōġan+cık*
~ sokan-çığ (Uyg.)
soġançığ (Uyg.)
soġançıh (Kar.)
sovunçak (Kumd.)
Eren (*TDES*, 372): YOK
Nişanyan (*SS*, 405): YOK

SOG(>k, v)A(>u)N+*ÇIK(> h, ġ)*

SanalBaba

soğanlı 'İçinde soğan bulunan'
= OT. ***soġun+luġ*** (DLT)
< *sōğan+lı*

soğaraç 'İnce doğranmış soğanı yağda kavurarak yapılan yemek'
< *soğ-* 'pörsümek'+***ar+aş***
An.ağl.: ***sahariç, soharıç, soğraç, sohariç, sokarıç, sokarış, sorgaç, suharıç, suhariş*** (*DS.X*, 3656)

SO(> u)Ğ(>h, k)ARI(>i)Ç(> ş)
SOĞ[*A* = ø]RAÇ > SORGAÇ
[/ĞR/ > /RG/ göçüşmesi]

soğla → soğ-
soğla- → soğ-
soğlaç → soğ-
soğlak → soğ
soğlaz ol- → soğ-
soğna → sonra
soğnak (hlk.) 'Yavrusu ölüp, zamansız sütü kesilen davar'
< *soğ-na-k*
soğraç → soğaraç
soğrın-[(hlk.) 'Dalmak, düşünmek'
< *soğ-rı-n-*
soğru-['Emmek'
< *soğ-ru-*
TT.: SOĞRU-(L-/LMA/MSAMA)
soğu-['Isısını hızla veya yavaş yavaş yitirerek soğuk duruma gelmek'
= ET., OT. ***soġu-*** (DLT: *soġuk, soġukluk, soġun-* 'üşümek'; *soġuş-* 'soğumaya yüz tutmak')
~ ***soġı-***
< *soġı-*
AH.: ***sovı-***
IM: ***sovu-***
Osm.: soğu-, sovu-, sou-
TT.: SOĞU-(K/KLA-/LAMA/LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LUK/MA/T-/TMA/TMAÇ/TUCU/TUL-/ULMA/TUŞ/YUŞ)
~ soğu- (Az.)
sook (Kumd.)
sovu- (Uyg.)
soyu- (Az.)
suvu- (Kzk.)
sū (Kırg.)
sova- (Trkm.)
suın- (TatK.)
såvu- (Özb.)
sūk bol- (Kırg.)
hıvın- (Bşk.)

S(>h)O(>å, ı, u)Ğ(>v)U(>a, ı)-*N-*
SO<u>O</u>[< *<u>OĞU</u>*]K
S<u>UI</u>[< *<u>OĞU</u>*]-*N-*
S<u>Ū</u> [< *<u>OĞU</u>*]-

soğucak (hlk.) **→ soğukluk**
< *soğu-k+cak*
soğudan (hlk.) 'Kahveyi soğutmaya yarayan ağaç kap, çanak'
< *soğu-t-an*
An.ağl.: ***soğudan, sovudan*** (*DS.X*, 4655)
soğuk 'Isısı düşük olan, **sıcak** karşıtı'
= ET. ***soġıġ soġıḳ*** (*EUTS*, 207, 208)
~ OT. ***soġuḳ*** (DLT)
Çağ.: ***savuk***
MA.: ***sawuḳ*** (237-6) ~ ***savut-*** 'soğuk' (70-4)
< *soğı(/u)-k*
TT.:SOĞUK+(bez/kanlı/LA/LAMA/LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LUK)
An.ağl.: ***soğukaş*** 'sütlaç'; ***soğukla-*** '1.üşümek; 2.loğusa soğuk su içerek hastalanmak'; ***soğuklama*** 'soğukalgınlığı'; ***soğukluk, sōkluk, sovukluk*** 'yemek ardından yenen ya da içilen (meyve, hoşaf, ayran vb.)'; ***soğukluk, soğucak, sohluk, sokluk, sōkluk, sovukluk*** 'semizotu' (*DS.X*, 3655); ***sōk*** (s. 3657)

SOĞ(> v)UK
S<u>Ō</u>[< <u>OĞU</u>]K/H

~ soğı-k (Uyg.)
soğ (Uyg.)
soğuk (Uyg.)
soık (TatK.)
sovuk (Trkm.)
soyuġ (Az.)
savık (Trkm.)
såvuk (Özb.)
su¸uk (Krç.-Blk.)
sıuık (Kar.)
suvık (Kzk.)
sūk (Kırg.)
suwək (Miş.)

SanalBaba

sivə (Çuv.)
hıvık (Bşk.)

S(>h)O(>a, ı, u)Ğ(>v, w, y)U(>ə,ı) K(~G)
SOĞ [*UK* = ø]
SO[*Ğ*= ø]IK
SU.U [< *OĞU*]K
SŪ[< *OĞU*]K
SIUI[< *OĞU*]K

~ Moğ. (Poppe, 61): ***soyi-*** < ***soġī-***
~ Kore (*SKE*, 240): ***sōi-da*** 'to cool of' (Räsänen, *V* 425)

Eren (*TDES*, 372): YOK

soğuk kanlı 'Kolayca öfke, telâş, heyecana kapılmayan, serin kanlı'
< *soġı-k kan+lı*
~ soyuġġanlı (Az.)
såvukkånli (Özb.)
sovukġānlı (Trkm.)
suvık kandı (Kzk.)
soık (salkın) kanlı (TatK.)
hıvık (halkın) kanlı (Bşk.)

S(>h)O(>ı, å)G(>v, y)U(>ı)K+ GA[< ā/>å]NL(~d)I(>i)

= *koyū kandū* (Kırg.)

soğuklan-['Soğuk saymak'
= OT. ***soġuklan-*** (DLT)
< *sogı(/u)-k+la-n-*

soğukluk '1. Soğuk olma durumu;2. yemeğin sonunda yenen meyve, hoşaf gibi şeyler; 3. hamamlarda yıkanılan yerle giyinilen yer arasındaki az ısıtılan yer'
= OT. ***soġuḳluḳ*** (DLT)
< *soġı(/u)-k+luk*
An.ağl.: ***soğukluk, soğucak, sohluk, sokluk, sōkluk, sovukluk*** (*DS.X*, 3655)

SOĞ(> v)UK+*LUK*
SO[*ĞU*=ø]H(< K)+*LUK*
SŌ[< *OĞU*]K+*LUK*
SOĞU[*K*=ø]+*CAK*

soğul-[(hlk.) 'Süt kesilmek'
→ **soğ-**
= OT. ***soġul-*** '(su) toprağa sızıp kaybolmak, (su, süt) çekilmek, azalmak' (DLT: *soġulġan* 'sızıp kaybolan')
< *soġ-(u)l-*
An.ağl.: ***sogul-, soğul-*** (*DS.X*, 3656)

soğula (hlk.) 'İçi olgunlaşmamış taze ceviz, kestane'
< *soğ-ul-a*
An.ağl.: ***soğulag, soğulaz, soğuleş*** (*DS.X*, 3655)

soğulaz → **soğula**

soğulcan 'Solucan'
< **soğ-lu+can*
→ **solucan**

soğuleş → **soğula**

soğultmaç (hlk.) 'Yaz ortasında sütü kesilen koyun'
< *soğ-ul-t-maç*

soğuma 'Soğumak işi'
< *soğu-ma*

soğumsuz (hlk.) 'Aç gözlü'
< *soğ-um+suz*
An.ağl.:***soğumsuzluk***'1. doyumsuzluk; 2. tutkunluk' (*DS.X*, 3656)

soğun (hlk.) 'İşin sonu'
< *song+un*

Krş. OT. ***songuk*** 'son, bir şeyin sonu' (DLT)

An.ağl.: ***soğuncu*** 'sonra, bundan sonra' (*DS.X*, 3656)

soğur-[→ **soğ-**
< *soğ-ur-*
TT.: SOĞUR-(MA/UŞ)

soğuruş 'Soğurmak işi veya biçimi'
< *soğ-ur-uş*

soğut-['Soğumasını sağlamak, soğumasına sebep olmak'
= ET. ***soġı-t-*** (*EUTS*, 207)
~ OT. ***soġu-*** (DLT)+***-t-***
< *soġı-t-*
TT.:SOĞUT-(KAN/MA/MAÇ/UCU/UL-/ULMA/UŞ)

soğutkan '1. Sıcaklığı azaltan, soğutma özelliği olan; 2. soğutmaç, soğutucu'
< *soğu-t-kan*

soğutmaç → **soğutkan²**

SanalBaba

< ***soğu-t-maç***

soğutucu 'Soğutma özelliği olan'

< ***soğu-t-ucu***

soğutul-['Soğutmak işine konu olmak'

< ***soğu-t-(u)l-***

TT.: SOĞUTUL-(MA)

soğutuş 'Soğutmak işi veya biçimi'

< ***soğu-t-uş***

soğuyuş 'Soğumak işi veya biçimi'

< ***soğu-y-uş***

soh-[→ **sok-**

soharıç → **soğaraç**

sohluk → **soğukluk**

sohu → **soku**

sohur → **soku**

sok-['1. İçine veya arasına girmesini sağlamak; 2. bir yere girmesini sağlamak'

= ET. (Uyg.) ***soḳ-***; (Br.) ***suḳ-*** (*İKPÖ*);

'dövmek, ezmek, ufaltmak, basmak, sokmak' (*EUTS*, 208)

~ OT. ***soḳ-*** ~ ***suḳ-*** 'sokmak, delmek, toplamak' (DLT)

CC.: ***soh-*** '1. tıkmak; 2. dövmek'

Çağ.: ***sok-*** 'döğüşmek, savaşmak'

< ***so(/u)-ḳ-***

TT.: SOK-(MA/MAN/U/UCU/UL-/ULGAN/ULGANLIK/UL-/ULMA/ULU/ULUŞ/UM/UŞ/UŞ-/UŞTUR-/UŞTURMA)

An.ağl.: ***sohanak*** 'tıpa' (*DS.X*, 3656) < *sok-anak*

~ sok- (Trkm.)
soh,- (Az., Hak.)
suğ- (Kzk.)
suk- (Özb., TatK.)

SO(~U)K(> ğ/ h,)-

= *tığ-* (Kırg., TatK.)
tık- (Uyg.)
tik- (Özb.)
kirit- (Bşk.)
kirgüz- (Uyg., Özb.)
kirt- (TatK.)

Eren (*TDES*, 373): YOK

soka[1] (hlk.) 'Ağılı'

< ****sok-*** '*ağılamak'+***-a***

soka[2] → **soku**

sokaç (hlk.) 'Arı iğnesi'

< ***sok-a+ç***

Eren (*TDES*, 372): **soğan** ile **sokak** arası Türkçe sözler YOK.

sokak (hlk.) 'Ağılı yılan'

< ***sok-a+k***

sokal → **sakal**

sokan, sokkan 'İskorpit'

< ***sok-***[k]***an***

sokansak 'İğne'

< ***sok-an+sak***

sokarıç → **soğaraç**

sokarık (hlk.) 'Yeni çıkan ekin'

< ***sok-*** '*çıkmak, *bitmek'

+-ar-ık

An.ağl.: ***soharık, sokarak, sokarı, sokrak*** (*DS.X*, 3658)

SOK-*ARAK/-ARI -RAK*

sokarış → **soğaraç**

sokgu 'Çeşmelerdeki yalak, kurna'

< ***sok-gu***

Krş. **soku**

sokkan → **sokan**

sokkı → **soku**

sokku → **soku**

sokluk → **soğukluk**

sokma 'Sokmak işi'

< ***sok-ma***

sokman 'Bir tür uzun konçlu çizme'

< ****sok-man***

[Krş. *çizme* < **çek-men*]

soko → **soku**

sokran-['Söylenmek, homurdanmak, isteksiz görünmek'

< ****sokra-n-***

CC.: ***soxran-*** 'yas tutmak, matemlemek'

Osm.: ***soḳran-*** 'homurdanmak, söylemek'

~ Moğ. ***surkira-*** '(rüzgâr) ıslık çalmak', (uçan bir ok gibi) vınlamak';

Halh. ***surxira-*** 'ay.'; Kalm. ***surkl-***,

SanalBaba

surkr- 'hızlı hızlı solumak, burun çalmak'; Moğ. ***sürkire-*** '(rüzgâr) ıslık çalmak'; Kalm. ***şürkl-, şürkr-*** 'ay.' *<sürkire-, surkira-<*surkıra-*

soksoku (hlk.) 'Yaban ördeği'

< Moğ. ***soksor*** (Kow., 1408)

~ soqsur (Çağ. *Seng.* 245 r. 18; *Abuşka*, 290)
soqsır (Özb., Kzk.)
soqsur (Uyg.)
suksur (Kırg.)

sokta (hlk.) 'Sucuk'

= OT. ***soktu*** 'sucuk; karaciğer, et ve baharat karıştırılarak doldurulan ve pişirildikten sonra yenen bağırsak dolması' (DLT)

< sok-ta (~ +tu)

~ sokta 'kan sucuğu' (Kzk.)
sukta 'etle doldurulmuş bağırsak, sucuk'

Tu. > **Fars.** *soxtū* (Doerfer:*TMEN* 1250)

soktur-['Sokmak işini yaptırmak'

= OT. ***soktur-*** (DLT)

< sok-tur-

soku '1. Taş dibek; 2. dibekte, havanda tahıl dövmeye yarayan tokmak'

= OT.soku ~ sokku (DLT)

Çağ.: ***sokku***

< sok-u

An.ağl.: ***sohu, soku, sohur, soka, sokku, sokku, soko, sokueli, solgu, solku*** (*DS.X*, 3659); ***soku*** 'kısa boylu kimse'; ***soku*** 'kapı sürgüsü'; ***suku*** 'ağaçtan yapılmış havan eli' (s. 3690)

SO(> u)**K**(>h)[***K***]**U**
(>a, ı, o)+*R*
SO[*L*]**G**(< k)**U**

Tü. > **Kürt.** *soḳu, soḳḳu* (*DAO*, 430)

SO(>u)[*L*]**K**(>g, h)[***K***]**U**(a, ı, o)+*R*

~ sokkı (Oyr., Tel., Sag.)
sokı (Trkm.)
soku (Kırg.)
sokka (Kzk.)
soktāş (Tuva)
sogāş (Tuva)
soğah (Hak.)
soh (Hak.)

SOK[*K*]U(>a, ı)
SOG(~Ğ)[<K][U=ø]+
[*T*=ø]*ĀŞ*
SOH[< K]+[U=ø]
SOK[U= ø]+*TAŞ*

= *oğur* 'dibek' (Türk dilleri)
< oğ(u)r

= *keli* 'soku' (Trkm., Nog., KKlp., Kzk., Özb.)
kelī (Yak.)
kile (TatK.)
kilĕ (Çuv.) < TatK.

Tü. > **Mac.** *kölyű* (Ligeti: *Török* 77: 291)

sokucu 'Sokan, sokmak işini yapan'
*< **sok-ucu***

sokuculuk (hlk.) 'Çamaşır yıkayanın yanına az çamaşırla giderek, onun sıcak suyundan yararlanma'

< sok-u+cu+luk

sokueli → soku

sokuk (hlk.) 'Ağılı hayvanların soktuğu yerde olan şişlik'

< sok-uk

sokul-['1. Sokmak işine konu olmak; 2. girmek; 3. yanaşmak, yaklaşmak'

= OT. ***sokul-*** 'bir şeyin içine sokulmak; dövülerek inceltilmek' (DLT)

< sok-(u)l-

TT. SOKUL-(GAN/GANLIK/MA/U/UŞ)

sokum 'Lokma'

= ET. ***sokım*** 'bir şey sokulabilecek kadar yer'

< sok-um

An.ağl.: ***sohum, sok, sokum, sokum- tıkım*** (*DS.X*, 3657)

sokumluk (hlk.) 'Bir lokmaya yetişecek kadar'

SanalBaba

< ***sok-um+luk***

sokumtıkım → **sokum**

sokur (hlk.) 'Kör'

< Moğ. ***soxur*** [*MGT* ve *AT*'de **Duva-soḳur** 'kişi adı']

~ sokur (Trkm.)
sokır (Nog., Kzk., Özb.)
soğır (Alt., Tel., Kuğu, Şor)
sokor (Alt.)
sohhor (Yak.)
sukır (TatK.)
sukir (Özb.)
sukkăr (Çuv.)
hukır (Bşk.)

S(>h)O(>u)K(>ğ, h)[*H*]U (>ă, ı, i, o)R

sokurda-[(hlk.) 'Söylenmek, homurdanmak'

< ****so-*** 'yansıma'+***kur-da-***

An.ağl.: ***sokran-, sohran-, sohurdan-, sokurda-, sokurdan-, sokur sokur et-, somurda-, somurdan-, sorkan-*** (*DS.X*, 3658)

sokuriçeği (hlk.) 'Kör bağırsak'

< Moğ. ***sokur*** +Tü. ***iç+ek+i***

sokurtüyün (hlk.) 'Apandisit'

< Moğ. ***sokur*** 'kör'
+ Tü. ***tüg-ün*** 'düğüm'

sokuş 'Sokmak işi veya biçimi'

< ***sok-uş***

~ sok-uş (Uyg.)
soġ-ış (Oyr.)
suġ-əş (TatK.) [> Çer. *TLÇ* 60: soġəş]
oğus, oğıs (Yak.)

SOK(>ġ)-U(> ə, ı)Ş
[*S*=ø]OGU(>ı)S

sokuş-['1. Dar bir yere sokulmak; 2. usulcacık araya girmek'

< ***sok-(u)ş-***

TT.: SOKUŞ-(MA/TUR-/TURMA)

sokutlak (hlk.) 'İnsan ve hayvanın etine yapışarak yaşayan böcek, asalak'

< ***sok-ut+la-k***

solgu, solku → **soku**

sol '1. Kalbin bulunduğu tarafta olan; 2. bu taraftaki yön'

= OT. ***sōl*** (DLT)

< ***sōl***

TT.:SOL+(AK/AKLIK/CU/CULUK/LA-/LAMA/LAYIŞ/LU)

An.ağl.: ***sol*** 'içe dönük' (*DS.X*, 3660)

~ sōl (Trkm.)
sol (Az., Kzk.,Kırg., KKlp., Özb., Uyg.)
sul *yak* (TatK.)
hul (Bşk.)

S(>h)Ō(> o, u)L

Eren (*TDES*, 373): YOK

sol-['1. Rengini yitirmek, rengi uçmak;2. tazeliğini veya parlaklığını yitirmek'

= ET. (KT., Uyg.), OT. ***sol-*** (DLT)

< ***sō-l-***

TT.: SOL-(DUR-/DURMA/GUN/GUNLAŞ-/GUNLAŞMA/GUNLUK/MAZ/UK/UKLAŞ-/UKLAŞMA/UŞ)

~ sōl- (Trkm.)
sol- (Bşk., Kzk., Özb., Trkm., Uyg.)
sū°lu- (Hlç.)
sul- (TatK.)
hul- (Bşk.)
uol- (Yak.)

S(>h)Ō(>u, ū°) L-
[*S* = ø]UOL-

= ***şiŋ-*** (Bşk.,TatK.)

sola (hlk.) 'Sulak toprak' → **suğla**

sola-[(hlk.) 'Tutmak, tutuklamak'

= ET. ***sola-*** 'zincire vurmak, bağlamak' (*EUTS*, 208)

< ***sōl+a-***

solak 'Sol elini kullanan kimse'

= OT. ***solamuḳ*** (DLT)
< ****sōl+a-muk***

< ***sōl+ak***

Çağ.: ***sol-ak*** (> Blg. *TE* 159: ***sulakçe***)

TT.: SOLAK+(LIK)

An.ağl.: ***solak*** '1. aşık kemiği; 2. meyve düşürmek için ağaca atılan

SanalBaba

sopa; 3. hep bir yana koşulan hayvan; 4. inatçı, ters; 5. beceriksiz; 6. dengesiz' (*DS.X*, 3669)
~ solahay (Az.)
solakay (Nog., Blk., Kzk., KKlp.)
solhay (Uyg.)
sologoy (Kırg.)
sulağay (Özb.)
sulahay (Çuv.)
< Moğ. ***soluġai, solaġai*** 'gaucher, gauchère' (Eren, *TDES*, 373)
hulakay (Bşk.) < Moğ.
Eren (*TDES*, 375): YOK

solakla-['*Solak* adı verilen sopayı ağaca atmak'
< *sōl+ak+la-*

solaz (hlk.) 'Suyu çabuk emen sert toprak'
→ **suğla**

soldiç (hlk.) 'Gelinin sol yanındaki arkadaşı' Krş. **sağdıç**
< *sōl+diç*

soldur-['Solmasına sebep olmak'
< *sō-l-dur-*
TT.: SOLDUR-(MA/T-)

soleç (hlk.) 'Buruşuk, suyunu yitirmiş'
< *sō-l-eç*

solgaz (hlk.) 'Çabuk solacak eşya'
< *sō-l-ga-z*

solgun 'Rengini, tazeliğini veya parlaklığını yitirmiş, solmuş'
< *sō-l-gun*
TT.: SOLGUN+(LAŞ-/LAŞMA/LUK)
An.ağl.: ***solgun*** 'Buruşuk' (*DS.X*, 3660)
~ solğun (Az., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
solğın (Kzk.)
sulğan (TatK.)
hulğan (Bşk.)

S(>h)O(>u)LĞU(>a, ı)N
= *şıŋgän* (Bşk., TatK.)

solu-['Sık ve kesik soluklar alıp vermek'
= ET. (KT., Uyg.), OT. ***solı-*** (DLT)
TT.: SOLU-(ĞAN/K/KLAN-/KLAN-/LAŞ-/SUZ)
< *sō-lu-*
An.ağl.: ***solu-, soluk al-, soluklan-*** 'dinlenmek' (DS.X, 3661)
~ sula- (TatK.)
hula- (Bşk.)
= *tın al-* (Bşk., TatK.)

solucan 'Yuvarlak veya yassı, uzun kurtlara verilen genel ad'
< **soğ-lu+can*
An.ağl.:***soğulcan,soğulaz,soŋulcan, sovulcan, söhülcan, söülcen, sualcan, suvalçan*** (*DS.X*, 3655); ***soluncan*** (s. 3661)

SO(>ö, u)Ğ(> Ø, v, h)UL-*AZ*
-C(~Ç)AN
SÖÜ[< *ÖĞÜ*]L-*CEN*
SUA [< *OĞU*]L-*CAN*

~ soğulcan (Az.)
soğlıcan (Ket./*KrTS*)
sö:lcan (Kırg.)
söyülcan (Kırg.)
sualçan (TatK.)

SOĞULCAN
SOĞLI[< *UL* 'göçüşme']**CAN**
SÖ:[< *ÖGÜ* **]LCAN**
SUA[< *OĞU*]**LÇAN**

= *çoyloşkon* (Alt./*ATS*, 77)
çoçkan (Kumd.)
çüvälçäng (Özb.)
silävsin (Bşk.)
Eren (*TDES*, 374): YOK

solugan (hlk.) '1. Nefes darlığı çeken; 2. sık soluyan at; 3. su yoluna açılan delik; 4. kaynak; 5. gürültüsüz, yumuşak dalga; 6. soluk suluğa, tıknefes'
< *solu-gan*
An.ağl.: ***soluğan*** (*DS.X*, 3660)~ ***sologan***

soluğanlık (hlk.) 'Nefes darlığı'
< *solu-gan+lık*

soluk[1] 'Nefes'
< *solu-k*
TT.: SOLU+(LAN-/LANMA/

SanalBaba

LAŞ-/SUZ)
An.ağl.: ***soluk²***
~ soluġ (Az.)
solış (TatK.)
hulış (Bşk.)

S(>h)O(>u)LU(>ı)-*G/-Ş*

soluk² (hlk.) 'Sigara kâğıdı'
< *solu-k*

soluklan- → **solu-**

soluklu (hlk.) 'Yavaş yavaş, dinlene dinlene'
< *solu-k+lu*

soluk soluğuna sığma-[(hlk.) 'Aşırı derecede coşkunluk göstermek'
< *solu-k solu-k+u+n+a sığ-ma-*

solumaz '(hlk.) Yararsız, uğursuz kişi'
< ***solu-maz***

solun-['Soluk alıp vermek, teneffü etmek'
< *solu-n-*

soluncan → **solucan**

solungaç 'Suda yaşayan hayvanların solunum organı'
< *solu-n-gaç*
= *ayğolak* (Az.)
aykulak (Uyg.)
åykulåk (Özb.)
jelken tınıs (Kzk.)
jelbezek (Kzk.)

solunum 'Teneffüs'
< *solu-n-um*

soluş 'Solmak işi veya biçimi'
< *sol-uş*

solut-['Solumasına sebep olmak'
< *solu-t-*
An.ağl.: ***solut-*** 'sıkıntı vermek, yormak' (*DS.X*, 3661)

solutma (hlk.) 'Bulgur haşlamasına susam karıştırılarak yapılan bir tür yemek'
< *sol-u-t-ma*

som '1. İçi dolu olan ve dışı kaplama olmayan; 2. katışıksız'
= OT. ***son*** 'som, içi dolu madenden olan her şey (DLT)
~ ***som*** 'şekil, biçim, kıyafet, suret, tasvir, resim' (Radloff)
< *som*
An.ağl.: ***som*** '1. kaba; 2. tam, dolu' (*DS.X*, 3662); ***som kaya*** 'sert kaya, kalker' (s. 3663)

Eren (*TDES*, 374): **solak** ile **som** arasındaki Türkçe sözler YOK.

soma (hlk.) 'İlk damıtılan ve içinde anason bulunmayan rakı'
< *som+a*
Anağl.: ***soma*** (*DS.X*, 3662)

somar- (hlk.) → **somurt-**

somartık (hlk.) 'Asık suratlı'
→ **somurt-**
An.ağl.:***somudak,somurgaç, somurtuk, somutuk, sorudak*** (*DS.X*, 3662)

SOM(/R)UD-*AK*
SOMU[*R=ø*]-*TUK*
SOMUR-*GAÇ/-TUK*

somruk (hlk.) 'Bebeklere, tülbent içinde tatlı konularak yapılan emzik'
< *som-ur-* 'emmek'
[< *sor-* 'emmek']**+*-(u)k***
An.ağl.:***somruk, sorağaç, sorak, sormaç, soruk*** (*DS.X*, 3666)

SOR-*AK/-UK/-MAÇ/AĞAÇ*

somsakla-[(hlk.) → **sumsakla-**

somudak (hlk.) → **somurt-**

somur-¹[(hlk.) → **somurt-**

somur-²[(hlk.) 'Emmek'
= ET., OT. ***sor-, sur-*** 'emmek' (*EUTS*, 208; DLT)
< *sor-*
An.ağl.: ***sor-, somur-, soru-, soruş-*** (*DS.X*, 3665)

somurdan-['Homurdanmak, somurtarak söylenmek'
< *som-ur-dan-*

somurgaç (hlk.) → **somurt-**

somurt- 'Surat asmak'
< *som-ur-t-*
TT.:SOMURT-(KAN/KANLIK/MA/UŞ)
An.ağl.: → **somartık**; ***somart-, sa-***

SanalBaba

murt-, somar-, somud-, somur-, somut- 'surat asmak' (*DS.X*, 3662)

SOMART-
SAMURT-
SOMA(/U)R(/T)-

somurtkan 'Süretki somurtan, asık suratlı'

< som ur-t-kan

somut[1] ***YT*** 'Gerçekliği anlaşılabilen, müşahhas'

< som+ut

TT.: SOMUT+(LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LUK)

somut[2] (hlk.) 'Susma'

< som- '*susmak' ***+-ut***

somut- (hlk.) → **somurt-**

somutuk (hlk.) → **somurt-**

son '**İlk** karşıtı'

= ET. ***song*** (*EUTS*, 208)

~ OT. ***songuk*** 'son, bir şeyin sonu'

< son(g)

(DLT: fakat, ***song*** 'bir adamın çoluğu çocuğu')

TT.: SON+(LU/RA/RADAN/RAKİ/RALARI/RASIZ/SUZ/SUZLAŞ-/SUZLAŞMA/SUZLUK/UÇ/UÇLA-/UÇLAMA/UÇLANDIR-/UÇLANDIRMA/UÇLANIŞ/UÇLAN-/UÇLANMA/UÇSUZ/URGU/URTU/UŞMAZ)

Tü. > **Zaza**. *soyin* 'son, netice' (*ZTS*, 322) [/yi/ türemedir.]; **Kürt.** *son, soğin* (*DAO*, 430: ***son a wi işi***...= bu işin sonu; ***soğin bı xér*** = sonu hayırlı ....[olsun.]); **Laz.** *soğuni* 'en sonunda' (*LTS*, 313)

~ son (Az.)
soŋ (Kzk., TatK., Trkm.)
soŋğı (TatK.)
soŋku (Kırg.)
soŋsı 'gelecek' (Kumd.)
huŋ(ğı) (Bşk.)

S(>h)O(>u)D(>n)*+ĞI/+KU/+SI*

= *ayak* (Kzk.,Uyg.)
azak(kı) (Bşk.)

Eren (*TDES*, 374): YOK

sona[1] 'Bir tür dişi ördek' (hlk.) → **suna**

~ sona 'erkek ördek, göl ördeği'(Ker/*KrTS*, 311: *sona boylı* 'boyu posu düzgün'; *sonaköskı* 'bir tür renkli kumaş adı'

sona[2] (hlk.) → **sonra**

~ sora (Ker.)
soyru (Tel./*KrTS*, 311)

sona ir-[(hlk.) 'Sona ermek, tükenmek'

< son(g)+a er-

sonak (hlk.) '1. Burun kemiği; 2. kuş gagası'

< son(g)+ak

sonbeşik (hlk.) → **soncul**

soncı (Zaza) 'Sancı' → **sancı**

soncul (hlk.) 'Sonuncu, sonuncu çocuk'

< son(g)+cul

An.ağl.: ***soŋcul, sonbeşik, sondöl, sonkaltı, sonkesen*** (*DS.X*, 3664)

SON*+BEŞİK*
+CUL
+KALTI
+KESEN

sondöl (hlk.) '1. → **soncul**; 2. son ürün'

songaltı (hlk.) 'Sonradan'

< son(g)+al-tı

songur (hlk.) 'Şahin' → **sungur**

songurt (hlk.) 'Somurtkan'

< som-ur-t [/g/ türemedir]

songürlük 'Sonradan varlıklı olma, bahtı açılma'

< son+gür '*çok, bol'***+lük**

sonkaltı (hlk.) → **soncul**

sonkesen[1] (hlk.) → **soncul**

sonkesen[2] (hlk.) 'Tavuğun son yumurtası'

< son+kes-en

An.ağl.: ***sonkesti*** (*DS.X*, 3664)

sonla-[(hlk.) 'Beğenmezlik etmek'

< son+la-

sonlama (hlk.) '1.Son parça; 2. fındıklar toplandıktan sonra dalda kalanları'

< son+la-ma

SanalBaba

sonluk (hlk.) 'Şubatın on beşine kadar dikilen ekin'
< ***son(g)+luk***

sonra '1. Daha ileri bir zamanda; 2. daha uzak ve ileri bir yerde'
< ***son(g)+ra***
TT.:
SONRA+(DAN/Kİ/LARI/SIZ/SIZLIK)
An.ağl.: **sona, soŋra, soŋura** (*DS.X*, 3663, 3664); ***sonragı*** 'sonraki' (s. 3664);***sōna, sora, sòřa, soran, sořáń*** (Rize/*RİA*)

SON[*R*=ø]A
SO[*N*= ø]RA+*N*
SONRA+GI
SON[U]RA

Tü. > **Ar.** (Sur.) ***sora*** (*ALTK*, 118)
~ sonra (Az.)
soŋ (Kzk., TatK.)
songrä (Özb.)
soŋra (Trkm.)
soŋınnan (TatK.)
huŋ, huŋınan (Bşk.)

S(>h)OD[~NG >n]
+RA(>ä)
+I+N+NAN

= *keyin* (Kzk.,Uyg.)
keyiŋ (Özb.)
kiyin (Kırg.) [< OT. *kid, kiđ* 'son, sonra, arka']

soŋra, soŋura (hlk.) → **sonra**

sonradan 'Konuşulan zamanın ardından gelen zamanda'
< ***son(g)+ra+dan***
~ sonradan (Bşk.)
soŋ (Kzk.)
songrä (Özb.)
soŋınnan (TatK.)
soŋundan (Trkm.)
huŋınan (Bşk.)

S(>h)O(>u)D*+RA+DAN*
+RÄ
+I+N+NAN
+I+NAN
+U+N+DAN

= *keyin* (Kzk.,Uyg.)
kiyin (Kırg.)

sonragı (hl.) → **sonra, sonraki**

sonraki 'Sonra olan'
< ***son(g)+ra+ki***

sonsur (hlk.) 'Donuk, suratsız (kişi)'
< ***som-*** 'somurtmak'+***-su-r***

sonsurat (hlk.) 'Gülünç'
< **som** 'kaba'+Ar. *surat*

sonsuz (hlk.) 'Densiz, saygısız'
< ***som*** '*kaba'+***suz***

soŋucu (hlk.) 'Sonunda, sonra'
< ***son(g)+uç+u***
→ **sonra**

soŋulcal (hlk.) → **solucan**

sonur (hlk.) 'Uğur, şans'
< ***son(g)+uğur***
[< OT. *oğur* 'uğur, bereket, devlet' (DLT)]

soŋura (hlk.) → **sonra**

sop 'Çokluk bildiren söz'
sopsoğuk 'çok soğuk'

sop → **soy sop**
An.ağl.: ***sop*** 'yüksek olmayan kayalık' (*DS.X*, 3665)

sopa[1] 'Kalın değnek'
< OT. ***subı ~ söbi*** 'uzun ve sivri nesne (yuvarlak olmayan)' (DLT)
TT.: SOPA+(LA-/LAMA/LAN-/LI)
~ zopa (Az.)

Tü. > **Blg.** *sópa*; **Srp.** *sopa* (*TE* 159) (Eren, *TDES*, 374)

= *tayak* (Bşk., Kzk., TatK., Trkm., Uyg.)
çıbık (Kırg.)
küsek (Bşk., TatK.)
soyil (Özb.)

sopa[2] (hlk.) 'Sıpa' → **sıpa**
< OT. ***sıp*** 'İki yaşına girmiş olan tay' (DLT)+***a*** [/-ı-/ > /-o-/ değişimi']
An.ağl.: ***supa, suppa*** (*DS.X*, 3698)

sor-[1]['Sual etmek'
= OT. ***sor-*** (DLT: *sor-* 'soru

SanalBaba

sormak'; *sortur-* 'soru sordurmak';*soruġ* 'sorma, soru, arama; kaybolan şey, aranan şey'; *soruġçı* 'sorucu')
< ***sōr(a)-***
TT.: SOR-(DUR-/DURMA/GU/GULA-/GULAMA/GULAN/GULANIŞ/GULANMA/GUSUZ/MA/MACA/U/UL-/ULMA/UM/UMLU/UMLULUK/UMSUZ/UMSUZCA/UMSUZLUK/UN/UNLU/UNSAL/UNSUZ/UŞ-/UŞTUR-/UŞTURMA/UŞTURMACI/UŞTURMACILIK/UŞTURUCU)
An.ağl.: ***sor-, somur-, soru-, soruş-*** (*DS.X*, 3665)
~ sōra- (Trkm.)
sor- (Az.)
sorağ 'haber'; *soram* 'acaba'; *sorğı* 'soruşturma'; *sorışmağ* 'hâl hatır sormak' (Ker./*KrTS*, 311)
sora- (TatK.)
soru- (Uyg.)
sorä- (Özb.)
soruş- (Az.)
sur- (Bşk., TatK.)
hor- (Bşk.)

sor-²['Emmek'
= ET. ***sor-*** ~ ***sur-*** (*EUTS*, 208)
~ OT. ***sor-*** '*emmek' (DLT: *sorġ* 'hacamat aygıtı'; *soruş-* 'yüzü ekşimek'; *sorıt-* 'emdirmek'; *sortur-* 'emdirmek')
< ***sōr-***
TT.: SOR-(MUK/U-/UŞ-)
An.ağl.: ***samruk, somruk, sorağaç, sorak, sormaç, sormuk, soruk*** 'bebeklere, tülbent içine tatlı konularak yapılan emzik' (*DS.X*, 3666)

SOR-*AĞAÇ/-AK/-MAÇ/-MUK/-UK*
SO(>a)**M-***RUK* [göçüşme ile]

~ sura- (Kumd.)
sōr- (Trkm.)
soru-, soor- (Alt./*ATS*, 157)
sorcış 'ağızlık' (Alt.) < ***sor-***
şōr- (DTrkm.)

S(>ş)**Ō**(~ OO)**R-***A(>u)-CIŞ*

Eren (*TDES*, 374): YOK
sorağaç (hlk.) → **sormuk**
sorak¹ (hlk.) 'Hortum'
< ***sor-*** 'emmek'+***-ak***
sorak² (hlk.) → **sormuk**
sordur- '(Soru sordurmak'
= OT. ***sortur-*** (DLT)
< ***sor-dur-***
sorgaç → **soğaraç**
sorgu 'Sormak işi'
= OT. ***soruġ*** 'sorma, soru, arama' (DLT)
< ***sor-gu***
TT.: SORGU+(LA-/LAMA/LAN-/LANIŞ/LANMA/SUZ)

Tü.>**Zaza.** *soxır* 'sorgu' (*ZTS*, 322)
[***sorġu > soxrı*** /rġ/ > /x(<ġ)r/ göçüşmesi ile]

~ sorğu (Az.)
soråk (Özb.)
sōrağ (Trkm.)
sorak (Uyg.)
soraş (Uyg.)
sorau (TatK.)
horav (Bşk.)
surak (Kzk.)
surav (Kzk.)
surō (Kırg.)

S(>h)**O**[< Ō](>u)**R-***AĞ/-AK/-AŞ/-AU/-AV/-Ō*

sorguç¹ '1.Bazı kuşların tepelerinde bulunan uzunca tüy; 2. (esk.) serpuşların ön tarafına takılan tüy veya püskül biçimindeki süs'
= OT. ***sarağuç*** 'kadın yaşmağı' (DLT: *sarağuçlan-* 'başörtüsü örtmek')
< ****sar-*** 'sarmak'+***-a*** [< *u*]-+***-ġuç***
Çağ.: ***sorkuç, sorġuç, surġuç***
TT.: SORGUÇ+(LU)

Tü. > **Fars.** *sarāguc, sarāgoç, sarāgoş*; **Srp., Rum.** *sorguç* (*TE* 155)

Doerfer (*TMEN*, 1232): ***Fars.*** **sar** 'baş'; ***Tü.*** **sar-** 'umwinden' fiilinin türevi olabilir.
Clauson (*ED* 849): ****sarağuç*** < ****saruğaç*** < ****saru-*** 'sarmak'

SarıBaba

= *bürik* (Bşk., TatK.)
ürpök (Kırg.)
käkil (Az.)
kä:kil (Trkm.)
käkilçä (Özb.)
öltök (Bşk.)
aydarşık (Kzk.)
şaşak (Kzk.)
çok (Kırg.)
pöpüçäk (Uyg.)

sorguç[2] (hlk.) 'Reçine'
< ***sor-*** '*yapışmak'+***-kuç***

sorgun → sorkun

sorkuç (hlk.) 'Reçine' → **sorguç**[2]
< ***sor-*** '*yapışmak'+***-kuç***

sorkun 'Sepetçi söğüdü'
< ***sor-kun***
An.ağl.: ***sorgun, sorğun, sorhun, solhun*** (*DS.X*, 3665)

sormaç (hlk.) → **sormuk**

sorucu 'Soru soran' [TS.'te Yok]
= OT. soruġçı (DLT)

sorudak[1] (hlk.) → **somurt-**

sorudak[2] (hlk.) '1.Az konuşan; 2. sessiz, düşkün kimse; 3. → **somartık**; 4.kendini beğenmiş'
< ***sor-u-t-ak***

soruk (hlk.) → **sormuk**

sorum 'Emme'
< ***sor-um***

sorumluk (hlk.) 'Armağan'
< ***sor-(u)m+luk***

sorunca (hlk.) 'Sorgu'
< ***sor-(u)n+ca***

soruş-[1]**[** 'Birine sormak'
< ***sor-***[1] 'soru sormak'
+***-(u)ş-*** 'işteşlik eki'
An.ağl.: ***soruş-*** 'soruşturmak, araştırmak' (*DS.X*, 3667)

soruş-[2]**[** 'Kurumaya başlamak (çamur vb.)'
< ***sor-***[2] 'emmek'
+***-(u)ş-*** 'işteşlik eki'

soruşma (hlk.)'Duruşma, sorarak konuşma'
< ***sor-(u)ş-ma***

sorut (hlk.) 'Ağız köpüğü'
< ***sor-***[2] 'emmek'+***-ut***

sorut-['Somurtmak'
= ***sorut-*** 'yüzünü buruşturmak' (DLT)
< ***sor-u-t-***
TT.:SORUT-(KAN)
An.ağl.: ***sorut-*** (*DS.X*, 3667)

sovaç (hlk.) 'Sucuların, iki ucuna kova ya da teneke takarak su taşıdıkları ağaç'
< ***suvaç*** [< ****suv+ağaç***]

sovak (hlk.) → **savak**

sovudan (hlk.) **soğudan**

sovukluk → soğukluk

sovul-[1]**[** (hlk.) 'Suyu, sütü çekilmek'
< ***sor-***'emmek, sormak'
+***(u)l-***

sovul-[2]**[(hlk.)** 'Savulmak'
< ***sav-(u)l-***

sovulcan (hlk.) → **solucan**

soy 'Irk'
< ***sōy***
TT.: SOY+(A çkim/adı/ağacı/DAŞ/DAŞLIK/kırımı/LU/LU erki/LULUK/oluş/SAL/SUZ/SUZCA/SUZLAŞ-/SUZLAŞMA/SUZLAŞTIR-/SUZLAŞTIRMA/SUZLUK)
An.ağl.: ***soyak*** '1.soy; 2. iyi cins'(*DS.X*,3669);***soyak*** 'benzeyiş'

Tü. > **Ar.** (Sur.) *sūy* (*ALTK*, 118); **KbRum.** *sói; soyimmu* 'soyum'; *soyissu* 'senin soyun'

~ soy (Az., Kzk.)
= *uruk* (Kırg.)
uruğ (Özb.)
urū (Kırg.)
zat-ıru (Özb.)
zat-ırıv (Bşk.)
ruv-taypa (Kzk.)

soy-[1]**[** '1. Bir şeyin üzerinden kabuk, deri, zar gibi şeyleri çıkarmak; 2. birinin giysilerini çıkarmak'
= OT. ***soy-*** 'soymak; deri yüzmek' (DLT: *soyul-* 'açılmak, da-

SanalBaba

ğılmak,(deri veya elbise) soyulmak')

< ***soy-***

TT.: SOY-(MA/MUK/UN-/UNMA/UNTU/UNUŞ/UŞ/UT)

~ soy- (Az., Kzk., Trkm., Uyg.)

= *şil-* (Özb.)
sıdır- (Kzk.)
sıyr- (Kırg.)
sıpır- (Tkm.)
yeç- (Özb.)
çıkar- (Özb., Trkm.)
yeşindür- (Uyg.)

soy-²['Birinin üstünde, yanında veya bir yerde bulunan şeyleri çalarak alıp götürmek'

= ***soy-*** (DLT: *soysuk-* 'soyguna uğramak'; *soyuk-* 'malı çalınmak')

< ***soy-***

TT.: SOY-(UL-/ULMAUNTU/UŞ)

~ soy- (Az., Bşk., Trkm.)

= *tala-* (Bşk., TatK.)
tāla- (Trkm.)
ton- (Kzk., Kırg.)
urla- (Bşk., TatK.)
bulu- (Uyg.)
buluval- (Uyg.)

soygun¹ 'Hırsızlık; vurgun'

< ***soy-gun***

TT.: SOYGUN+(CU/CULUK)

An.ağl.: ***soyğun*** (*DS.X*, 3669); ***soyğuntu*** 'soygun malı'

~ soyğun (Az.)

= *talan* (Kzk.)
tālaŋ (Trkm.)
tālaŋ-tarac (Uyg.)
talav (Bşk.)
tonav (Kzk.)
tonō (Kırg.)

soygun² (hlk.) 'Dalın soyulan dış kabuğu; mısır koçanı'

< ***soy-¹+-gun***

soyğuntu (hlk.) → **soygun¹**

soyka¹ (hlk.) 'Ölünün üzerinden çıkan giysi'

< ***soy-¹+-ka***

An.ağl.: ***soyha, soyka, soha, söyka*** (*DS.X*, 3669)

SO(> ö)YK(> h)A
SO[*Y*=ø]HA

soyka² (hlk.) '1. Yaramaz, huysuz; 2. kötü insan, aşağılık; 3. hayırsız, belâlı'

< ***soy+ka***

An.ağl.: ***soyha, soyka, soykamaz*** (*DS.X*, 3669); ***soyha, soyka*** 'iyesiz, kimsesiz' (s. 3670)

soyka³ (hlk.) 'Giyiniş biçimi, kılık'

< ***soy-¹+-ka***

soyka4 (hlk.) 'Bıçak, çakı'

< ***soy-²*** '*kesmek, soymak'

+-ka

soykala- (hlk.) 'Soymak'

< ***soy-¹+-ka+la-***

soyla-['İzlemek, iz sürmek'

< ***soy+la-***

soyma (hlk.) 'Soyulmuş buğdaydan yapılan un'

< ***soy-¹+-ma***

An.ağl.: ***soyma, soymaça*** (*DS.X*, 3670)

soymaç (hlk.) '1. Kirli giysi; 2. beden, çıplak vücut'

< ***soy-¹+-maç***

soymaça (hlk.) 'Dilimlenip kurutulmuş, hoşaflık elma, armut'

< ***soy-¹+-maça***

[**-mACA** 'fiilden ad yapan ek': *bilmece, bul-maca, say-maca* ..vb.]

soymak (hlk.) 'Mısır koçanını saran yapraklar' Krş.→ **soymuk**

< ***soy-¹+-mak***

An.ağl.: ***soymak, soyuntu*** (*DS.X*, 3670)

soymaltı (hlk.) 'Soyulmuş meşe kütüğü'

< ***soy-¹+-ma+alt+ı***

soymantı (hlk.) 'Sopa'

< ***soy-¹+-ma+alt+ı***

soymuk (hlk.) 'Çam ağacının dış kabuğu altındaki yenilebilen bölüm'

SanalBaba

< ***soy-[1]+-muk***

Krş.→ **soymak**

An.ağl.: ***saymuk; soymuk soymuk*** 'deri, ağaç kabuğu yer yer soyulmuş olma durumu' (*DS.X*, 3670)

soypu-['Pörsümek, gevşemek'

< ***soy-*pu-*** '*sapmak, *kaymak'

soypuru (hlk.) 'Eğri, eğimli'

< ***soy-*pu-r-u***

soysuz '1. Soyunun özelliklerini yitirmiş olan (kimse, bitki vb.); 2. kötü tanınmış'

< ***soy+suz***

TT.: SOYSUZ+(CA/CASINA/SUZLAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LUK)

~ soysuz (Az.)
soysız (Bşk.)

soyuk '1.Kendi kendine kuruyan ağaç; 2. ormanda açılan tarla, bağ; 3. soyulmuş'

< ***soy-[1]+-uk***

soyul-['Soymak işine konu olmak'
= OT. ***soyul-*** (DLT)

< ***soy-[2]+(u)l-***

soyulgan 'Tarlada biten bir tür ot'

< ***soy-[1]+(u)l-gan*** 'fiilden ad yapan ek'

[**-Kan**: *ısır-gan, osur-gan, yapışkan, say-ıl-gan* vb.]

soyun-['Üstündeki giysilerin bir bölümünü veya tümünü çıkarmak'

< ***soy-[1](u)n-*** 'dönüşlülük eki'

TT.: SOYUN-(MA/TU/UŞ)

~ soyun- (Az.)
= *sisin-* (Bşk.)
şeşin- (Kzk.)
çeçin- (Kırg.)
çisin- (TatK.)
yeçin- (Özb.)
yeşin- (Uyg.)
çıkarın- (Trkm.)

soyuntu '1. Soyulup atılan şey; 2. bir yer soyulup alınan (şey)'

< ***soy-[1/2]+-un-tu***

soyurga 'Şefkat'

= OT. (KB) ***suyurġa-*** 'şefkatli olmak'
Çağ.: ***soyurġa-l***
Kom.: ***soyurġa-l***

< ***soyurga-l***

~ tsyurka (Uyg.)
soyurġa (Osm.)
= Moğ. (*KWb.*, 329): ***soyurġa*** 'gnädig sein'

soyurt-['Çıkartmak'

< ***soy-[1]+-(u)r-t-***

soyut *YT* 'Mücerret'

< ***soy-[1]+-ut***

TT.: SOYUT+(ÇULUK/LA-/LAMA/LUK)

soz → **söz**

Tü.> **Zaza.** *soz dayiş* 'söz vermek'; *sozdê xo sero bıyayiş* 'sözünde durmak'; *sozê xo tebiştış* 'sözünü tutmak'; *soz gırewtış* 'söz almak'; *soz kerdış* 'birbirine söz vermek' (*ZTS*, 322); **Kürt.** *soz* 'söz, yemin, and' (*KTS*, 326: ***Bı soz ez témé*** = Söz, geliyorum; **Soz da** = Söz verdi; ***Soz kır toz*** = sözü toz etti. [=Sözünü tutmadı.]

söbe, söbü 'Biçimi yumurta gibi olan, beyzî'

= OT. ***söbi, subı*** 'uzun veya sivri nesne (yuvarlak olmayan' (DLT)

< OT. ***subı-*** 'uzamak, incelmek, söbüleşmek' (DLT)

An.ağl.: ***söbe, söbelek, söbelemeç, söblen, söbü, söbülāki, söke, sübe, sümbü*** 'yumurta biçimi, oval' (DS. X, 3671);***söbü, sōbe,soben, söbelek, söbüldek, sübü*** '1. uzun, dar, ince; 2.→ **söbe**; 3. sivri, sivrice' (*DS.X*, 3673)

SÖ(>ü,o)**BE**(/**Ü**)+*LEK/+LEMEÇ/*
+LEN
+LĀKİ
+LDEK
+N

söfken-[(hlk.) → **söyke**

söggün (hlk.) 'İlkbaharda sıcak yerlerden ılıman bölgelere giden göçmen kuşlar'

< ***sök-*** '*gelmeye başlamak

SanalBaba

veya çıkagelmek' [***TS.II***, 1331: **sök-**]+***-gün***

söggünlük (hlk) 'Baharda buzların çözülmesi'

< ***sök-*** '*çözmek'

+***-gün+lük***

söğ-[→ **söv-**

= OT. ***sök-*** **[** Atalay: **sög-]** 'söğmek, sövmek' (DLT: *söktür-* 'sövdürmek'; *sökük* 'küfür, sövme'; *söküş* 'sövme, sövüşme'; *söküş-* 'sövüşmek')

< ***sök:-***

Çağ.: ***sök-***

~ sö:k-/söğ- (Trkm.)

sög- (Ker./*KrTS*, 311: *sögiş* 'sövgü, küfür)

sök- (Uyg.)

sük- (TatK.,Tob.)

üöğ- (~ üöx-) (Yak.)

~ Moğ. (Poppe, 109): ***söge*** < ***sökegē***, (*KWb.*, 333) ***sögɛ***; Bury. ***hüge***

söğdür-[→ **sövdür-**

söğdürme → **sövdürme**

söğe[1] (hlk.) 'Büyük kazık'

< ***sök-*** 'çıkması, akması kolaylaşmak'+***-e***

söğe[2] (hlk.) 'Ocağın iç yanı, odunların dayandığı duvar'

< ***sök-e***

An.ağl.: ***söğe, söke*** (*DS.X*, 3673)

söğe[3] → **söve**

söğecen (hlk.) 'Ağzı bozuk' → **söv-**

söğede dur-[(hlk.) Ayakta durup dikilmek'

< OT. ***söke*** 'diz üstü çökmek' (DLT: *söke tur-* 'diz üstü oturmak')

söğelek (hlk.) 'Ağzı bozuk' → **söv-**

söğen (hlk.) 'Bağ, bahçe çitlerinde kullanılan uzun kazıklar; 2. sopa, sırık, ince ağaç'

= OT. ***süken*** 'eşek yükünün bir tarafında olan sepet, sele gibi şeyler' (DLT)

An.ağl.: ***söğen, söven, söyen, süğen,süven, süyen***(*DS.X*, 3674)

SÖ(>ü)Ğ(> v, y)EN

söğendire (hlk.) → **sönge**

söğken-[(hlk.) → **söyke**

söğme → **sövme**

söğmük (hlk.) 'Sövgü, aşağılayıcı sözler'

< OT. **sök-** 'sövmek' (DLT)+***mük***

An.ağl.: ***söğmük söğ-*** 'sövmek' (*DS.X*, 3674)

söğmük söğ- (hlk.) → **söv-**

söğu-[(hlk.) → **söv-**

söğül- → **sövül-**

söğülme → **sövülme**

söğün-[1]**[** (hlk.) '1. İnmek; 2. solmak'

< ****sön-***

söğün-[2] (hlk.) → **sevin-**

söğür-[(hlk.) 'Kebap etmek'

= OT. ***sökül-*** 'kebab edilmek' (DLT)

< ***sök-*** 'kızartmak'+***-ür-***

An.ağl.: ***söğür-, söğer-, sö:r-*** (*DS.X*, 3675); ***söğürtme*** 'fırında pişmiş ve dövülmüş patlıcanla yapılan yemek'

SÖĞÜ(>e)R- [< ****sökül-***] *-T-ME*

SÖ:[< *ÖĞÜ*]**R-**

söğürme (hlk.) '1. Haşlama; 2. fırın kebabı; 3. pirzola, ızgara et'

= OT. ***sökül-*** 'kızartılmak, kebap edilmek (DLT)

< ***sök-*** 'kızartmak'+***-ür-me***

An.ağl.: ***soğürme, söğürme, söürme, sövütme*** (*DS.X*, 3675)

SÖ(>o)Ğ(>v)Ü[>ÖÜ/Ö:]R- *ME*

söğüş 'Suda kaynatılıp pişirilen, suyundan ayrılarak soğuk yenen et'

< ***soġ*** 'soğuk'+***°ş***

[> *sögüş*]

TT.: SÖĞÜŞ+(LE- (argo) TS'te yok)

An.ağl.: ***söüş, söviş, sövüş*** 'düğünde güveye arkadaş ve akrabalarının verdikleri armağan' (*DS. X*, 3680)

= ET. ***sögül-*** 'kızartılmak' (*EUTS*, 209: ***söglün-, sögsüg şiş*** 'kebap şişi; ***söklünçü*** 'kızartma, kebap')

SanalBaba

~ OT. ***söğüş*** 'kebab etmeye yarar oğlak veya keçi' (DLT)
[ET. ve OT'deki verilere göre *kızartılarak yenen et* ile soğuk yenen **söğüş** arasında büyük fark var. Bu duruma göre, ***sögül-*** 'kızart-' fiili ile yapılan etimoloji denemeleri yanlıştır.]

Eren (*TDES*, 375): 'Clauson'un belirttiği gibi (*ED*, 823), *sögül-* 'kızartmak' ile bağlıdır. Ancak morfolojik açıdan açıklanmaya muhtaçtır.' der, görüş belirtmez.
Nişanyan (*SS*, 407): **söğüş** = ***ET. sögüş*** kızartmalık et (Oğ. XI)

< ***soġ*** 'soğuk'+^{o}***ş*** (*YUTS*, 357)

söğüş-[→ **sövüş-**

söğüşme → **sövüşme**

söğüştür-[→ **sövüştür-**

söğüt 'Akarsu kenarlarında yetişen bir tür ağaç'
= ET., OT. ***sögüt*** (*EUTS*, 209; DLT)
~ ***söküt*** (DLT: *sögütlen-, sögütlüg, sögütlük*)
< ***sök-*** [krş. *süksük* 'dağ-dağan']+***-üt***
Çağ.: ***sögüt, söget***
MA.: ***sögüt*** 'ağaç' (156-4)
TT.: SÖĞÜT+(GİLLER/LÜ/LÜK)
An.ağl.: ***söğürt*** [/r/ türemedir] (*DS. X*, 3674); ***söğut yaprat*** 'bir tür kilim motifi' (s. 3674)
~ sögüt (Kzk.)
sögät (Uyg.)
sögöt (Kırg.)
sövüt (Trkm.)
söyt (Az.)
söyüd (Az.)
söyüt (Osm.)
sö:t (Hask., Koyb.)
sügüt (Krm.)
süyt (Kzk.)
sövet (Tar.)
üöt (Yak.)
SÖ(>ü)**K**(>g, v, y)**Ü**(>e, ö)**T**(>d)
SÖ:[< *ÖĞÜ*]T
SÜ(< Ö)**Y**[< Ğ/*Ü=ø*]**T**
[*S=ø*]**Ü**[*Ğ=ø*]**ÖT**

= *tal* (Bşk., Kzk., Kırg., TatK.)
tål (Özb.)
öyäŋki (Bşk., TatK.)
~ Moğ. ***öçiyesün*** <Orta Moğ. ***hiçēsün***
< ***pötigesün* ~ Yak. ***üöt*** < ***ö:t*** < ***ö:ti*** (Poppe: *UJb* 96)

söğütlük 'Söğüt ağacı bol olan yer'
= OT. ***sögütlük*** (DLT)
< ***söğüt+lük***

söhken-[(hlk.) → **söyke**

sök-['Bir şeyi bulunduğu yerden kuvvet kullanarak veya gevşeterek çıkarmak, çekip ayırmak; vb.'
= ET. (KT, Uyg.), OT. ***sök-*** (DLT)
TT.: SÖK-(ME/TÜR-/TÜRME/ÜK-/ÜL-/ÜLME/ÜLÜŞ/ÜM/ÜN/ÜNTÜ/ÜŞ)
An.ağl.: ***söh-; sök-; sökek*** 'çalı ya da taş sökülen yer'; ***sökü, sökme*** 'ormandan ya da meradan açılan tarla'; ***sökük*** 'dağ tepesinde hayvanların açtığı geçit, taşlık yol'; ***sökülen-*** 'sökülmek'; ***sökül-*** 'istemeyerek para vermek'; ***sökümet*** 'sökme'; ***sökün*** '1. göçmen kuş kümelerinin ilkbaharda gelip, sonbaharda gitmeleri; 2. hep birden, topluca; 3. birdenbire uzaktan görünme; 4. karların erimesiyle tepelerden gelen kar suları'; ***söküntü*** '1. altüst edilmiş, havalandırılmış toprak; 2. ağaçlık ya da boz yerden açılan, ekime elverişli duruma getirilen tarla; 3. iplik ve kumaş parçaları; 4. bozgun' (*DS.X*, 3676-3677); ***söküt-*** 'çıkarmak; yerinden oynatmak'

SÖK-*ÜK/-ÜL-/-Ü*+*MET*
-ÜNTÜ/-ÜT

~ sök- (Az., Özb., Trkm., Uyg.)
sög- (Kzk., Kırg.)
süt- (TatK.)
sür- (Kırg.)
hut- (bşk.)

S(>h)**Ö**(>u, ü, ū)**K**(>g /t/r)-

= *çıhar-* (Az.)
ġopar- (TatK.)
yır- (Bşk.)
yul- (Özb.)
suğurup al- (Uyg.)

SanalBaba

Söke 'Yer adı'
= OT. ***söke*** 'diz üstü çökmek' (DLT)
< ***sök-*** 'çökmek'+***-e***
sökek (hlk.) → **sök-**
sökel (hlk.) '1. Humma, ateşli bir hastalık; 2. güçsüz, düşkün; 3. tifo; 4. zatürre; 5. sakat; 6. öldürücü grip' (*DS.X,* 3676)
< ***sök-*** '*ateşli hasta olmak, *güçsüz olmak'
sökellik (hlk.) 'Hastalık'
< ***sök-el+lik***
sökem (hlk.) 'Öksürük'
< ***sök-em***
söken- (hlk.) → **söyke**
sökme (hlk.) → **sök-**
sökmen (hlk.) 'Yiğitlere verilen unvan'
[Kişi adı: ***T. Sökmenoğlu***]
→ **seğmen**
söktür-['Sökmek işini yaptırmak'
= OT. ***söktür-*** (DLT)
< ***sök-tür-***
sökü[1] → **seki**[1]
sökü[2] (hlk.) → **sök-**
[H. Eren, 'Türk yer adları: Sökü', *TDAY-1965*, 149-153]
sökük[1] 'Dikişi sökülmüş ya da örgüsü çözülmüş (şey)'
< ***sök-ük***
sökük[2] (hlk.) → **sök-**
sökül (hlk.) 'At, eşek ve sığırların ayaklarında bileğe veya dize kadar çıkan beyazlık'
< OT. ***sükül*** 'siğil' (DLT)
→ **siğil**
An.ağl.: ***seki, sekil, sekü, sekül, sökül; sekil, sekir, sökülü*** (*DS.X,* 3570)

SE(> ö)KÜ(/İ)L
(> r)+*Ü*
SEKİ(/Ü)[*L*=ø]

sökül-[(hlk.) → **sök-**
sökülen-[(hlk.) → **sök-**
sökülüş 'Sökülmek işi veya biçimi'
< ***sök-ül-üş***
söküm 'Sökme işi'
< ***sök-üm***
sökümet (hlk.) → **sök-**
sökün (hlk.) → **sök-**
söküntü (hlk.) → **sök-**
söküt-[(hlk.) → **sök-**
sölpü-[(hlk.) '1.Şişmanken zayıflamak; 2. gevşemek, pörsümek'
< OT. ***sül*** 'ette ve ağaçta olan yaşlık, tazelik'(DLT)+***pü-*** 'tazeliğini kaybetmek'
An.ağl.:***sölpü-,sörpü-, sörpür-, sülpü-*** (*DS.X,* 3678)

SÖ(< ü)L(>r)PÜ-R-

sölpük (hlk.) Gevşeyip kendini koyuvermiş'
< ***sül+pü-k***
An.ağl.: ***sölbük, sölpük*** (*DS.X,* 3677); ***sölbük, sölpük, sölpeşik, sölyeşik, sörpüh, sörpük, sülpük, sünpeşik*** '1. kötü giyimli, kılıksız; 2. uyuşuk, dalgın kimse; gevşek, pörsük, sarkık' (*DS.X,* 3677)

SÖ(>ü)L(~R)P(>b)ÜK(>h)
SÖ(>ü)L(~N)P(>y)EŞİK

sölümen (hlk.) 'Sümüklü böcek'
= ET. ***söl*** 'usare, et özü' (*EUTS,* 209)~ OT. ***sül*** (DLT)
< ***sö(/ü)l*** 'ette ve ağaçta olan yaşlık'(DLT)+***lüg*** 'çiğ'+***men***
söme (hlk.) 'Yumuşak'
< ***söm-e***
sömek[1] (hlk.) '1. Taneleri alınmış mısır koçanı; 2. taze mısır'
< ***söm-e+k***
An.ağl.: ***somak, soman, sonak, söbek, söbelek, sömelek, sömük, sübek, sümek*** (*DS.X,* 3678)

SÖ(>o)M(>n, b)*+E(>a)-K/-N*
+ELEK
+ÜK

sömek[2] '1. Bükülmüş ip yumağı; 2. zeytin tomurcukları; 3.ayrık otu, filiz; 4. elma, armut vb. meyvelerin çekirdekli, yenmeyen yeri; 5. sivri şeyler; 6. masuraya sarılmış iplik; 7.

SanalBaba

toplu, şişman'

< ***söm-(e)k**

sömtük 'Obur, çok yiyen'

< ***söm-*** '*silip süpürmek'

+-(ür)-t- ük

sömür (hlk.) 'Kömür'

< ***köm-ür***

[/k-/ > /s-/ değişimi]

sömür-['1. (Yiyecek içecek için) Hepsini birden yiyip bitirmek, silip süpürmek; 2. birkimseden veya bir şeyden haksız ve sürekli çıkarlar sağlamak; 3. → **somur-**'

= OT. ***sömür-*** (DLT)

< ***som- ~ söm-*** '*emmek; *sorumak'

TT.: SÖMÜR-(GE/GECİ/GECİLİK/GELEŞ-/GELEŞME/GELEŞTİR-/GELEŞTİRME/GEN/GENLİK/ME/Ü/ÜCÜ/ÜCÜLÜK/ÜL-/ÜLME/ÜŞ)

An.ağl.:***sömür-, sümür-***'hepsini birden bitirmek, silip süpürmek' (*DS. X,* 3679)

sömüren 'Daima sömüren'

= OT. ***sömürgen*** (DLT)

< ***söm-ür-(g)en***

sömürge 'Sömürülen ülke, müstemleke'

< ***söm-ür-ge***

TT.: SÖMÜRGE → **sömür-**

sömürtkon (hlk.) → **somurtkan**

sön-['Yanmaz, aydınlatmaz, parlamaz olmak, parlaklığını, ışığını yitirmek; (mec.) (duygular için) dinmek, yatışmak, etkisini yitirmek'

= ET. (KT, Uyg.), OT. (DLT, KB)***sön-*** 'sönmek, bitmek'

< ***sö:n-***

Çağ.: ***sön-***

AH.: ***söyün-***

TT.: SÖN-(DÜR-/DÜRME/DÜRÜCÜ/DÜRÜL-/DÜRÜLME/ME/ÜKLÜK/ÜMÜMLE-/ÜMLÜ/ÜMSÜZ)

An.ağl.: ***sön-, sövün-, söyün-*** (*DS.X,* 3682)

~ sö:n- (Trkm.)

sön- (Osm., Az., Özb.)

sőn- (Kmk.)

sün- (TatK.)

sün- (Çuv.)

hün- (Bşk.)

S(>h)Ö:(> ö, ü, ő, ō)N-

= *öç-* (Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)

~ Moğ. ***sönü-*** 'erlöschen'; Kalm.(Poppe, 109) *sö:-* < *söji-* < **sö:ńi-* 'Nacht' (Räsänen, *V* 430)

Eren (*TDES*, 375): YOK

söndür-['1.(Ateş ve ışık için) Yanmasına, aydınlatmasına son vermek'

= ET. ***söntür-*** 'söndürmek, bir yana atmak, yok etmek' (*EUTS*, 210)

< ***sö:n-dür-***

söndürgeç (hlk.) 'Haşhaş yağcılarının kullandıkları kömür söndürmeye yarayan saç soba'

< ***sön-dür-geç***

sönge (hlk.) 'Fırın süpürmeye yarayan ucunda paçavra bulunan sırık'

< ***sö:n-ge***

An.ağl.: ***sonca, sönge, söğendire, söngü, söngüye, sövge, sülüngü, sürünge, sürüngü*** (*DS.X,* 3679)

SONCA
SÖNGÜ//+YE
SÖV(/N)GE(/Ü)
SÜL(/R)ÜNGE(/Ü)

söngü[1] (hlk.) → **sönge**

söngü[2] (hlk.) 'Kolay yanmayan odun'

< ***sö:n-gü***

söngün (hlk.) 'Sessiz'

< ***sö:n-*** '*dinmek, *susmak'

+-gün

söngüt (hlk.) 'Su kaplarında biriken kireç; diş diplerinde biriken taş'

< ***sö:n-*** '*kireç taşı yanmak'

SarıBaba

+-güt

söngüye (hlk.) → **sönge**

sönük 'Sönmüş olan'
= ET. ***sönük*** 'kuvvetten düşmüş' (*EUTS*, 210)
< *sö:n-ük*

sörken-[(hlk.) → **söyke**

sörpeş-[(hlk.) 'Büzülmek, buruşmak'
< *pör-sü-ş-* [göçüşme ile] → **pörsü-**
An.ağl.: ***sörper-, sörpüş-*** (*DS.X*, 3680)

sörpü- (hlk.) 'Bitki susuzluktan havasızlıktan solmak' → **pörsü-**

sörpük, sölpük (hlk.) → **pörsük**

sörtük (hlk.) → **sürtük**

söüş (hlk.) → **söğüş**

sö:t (hlk.) → **söğüt**

söv-['Küfretmek'
= OT. ***sög-, sök-*** (DLT: *söge tur-* 'sövmekte devam etmek'; *söktür-* 'sövdürmek'; *sögük* 'küfür'; *sögüş* 'sövme'; *söküş-* 'sövüşmek')
< **sö:g(/k)-*
TT.: SÖV-(DÜR-/DÜRME/GÜ/ME/ÜL-/ÜLMEÜŞ/ÜŞ-/ÜŞME/ÜŞTÜR-)
An.ağl.: ***söğumek, söğmük söğmek,söymek*** 'alaycı söz söylemek' (*DS. X*, 3674); ***söğmük*** 'aşağılayıcı sözler, sövgü'

SÖĞ(>y)-*U-MEK/-MEK*
-MÜK

~ söy- (Az.)
sög- (Kzk., Kırg.)
sö:ğ- (Trkm.)
sök- (Uyg.)
sok- (Uyg.)
= *ärlä-* (Bşk., TatK.)
tille- (Uyg.)
oroş- (Bşk.)
orış- (TatK.)
Eren (*TDES*, 375): YOK

söve (hlk.) '1. Kapı ve pencerenin yerleştiği kasa, çerçeve; 2. eşik'
< OT. ***sö-*** '*çökmek'((DLT)

+-k-e

An.ağl.: ***sova, soya, seve, söğe, söre, söva, söye*** (*DS.X*, 3680)

SÖ(/O/E)Ğ(R/V/Y)E(>a)

sövel-[(hlk.) 'Ayakta durmak, dikelmek; 2. boynunu ileri uzatmak'
< **sö-k-e+l*
An.ağl.: ***söel-, söğel-, söğül-, söğüs-, sövel-, söyel-*** (*DS.X*, 3681)

SÖĞ(>v, y)**E(/Ü)L(/S)-**
SÖ[*Ğ* = ø]EL-

sövge (hlk.) → **söngü**

söviş (hlk.) → **söğüş**

sövke-[(hlk.) → **söyke**

sövkün-[(hlk.) → **söyke**

sövün-¹[(hlk.) → **sevin-**
An.ağl.: ***söyün-*** (*DS.X*, 3682) **[/-e-/ > /-ö-/; /-v-/ > /-y-/** değişimi]

sövün-²[(hlk.) → sön-
An.ağl.: ***sön-, söğün-, söyün-*** (*DS.X*, 3682)

sövündür-[→ **söndür-**

sövüş¹ (hlk.) → **söğüş**

sövüş² (hlk.) 'Düğünde güveye arkadaş ve akrabalarının verdikleri armağan'
= OT. ***sögüş*** 'kebep etmeye yarar oğlak veya kuzu' (DLT)
< OT. ***sök-*** 'kebap etmek'

+-üş

An.ağl.: ***söüş, söviş*** (*DS.X*, 3682)

sövüş³ 'Sövme'
= OT. ***süküş*** 'sövme' (DLT)
< *sö:k-üş*

sövüş-['Birbirine sövmek'
< *söv-(ü)ş-* 'işteşlik eki'

sövüşme → **söv-**

sövüştür-[→ **söv-**

sövüt (hlk.) → **söğüt**

söy-¹[(hlk.) → **söv-**

söy-²[(hlk.) → **sev-**

söye (hlk.) 'Ocak üstünde lâmba koyma-

SanalBaba

ya yarayan yer'

< ET. ***sö-*** '*sönmek'+***-y-e***

An.ağl.: ***söve*** (*DS.X*, 3682); ***söyekelen-*** 'tavsız ateşte iyi pişmemek, kararmak (ekmek vb.)'

söyke (hlk.) 'Eğri yer, bayır, yamaç' = OT. ***söke*** 'diz üstü çökme' (DLT: *söke tur-* 'diz çökerek oturmak'

< sö:k-e

[/-y-/ türemedir']

An.ağl.: ***söğke, söyke, söykeme, söykoz*** 'eğri yer, yamaç'; ***söyke, söykek*** 'destek, dayanak'; ***söykel-*** 'dikilmek, hafifçe doğrulmak'; ***söykeme*** 'dayak, destek'; ***söyke-*** 'yatar gibi oturmak'; ***söyken-, sevken-, söfken-, söğken-, söğkün-, söhken-, söken-, sörken-, sövken-, sövkün-, söykelen-, söykün-*** 'uzanmak, yatmak, yaslanmak' (*DS.X*, 3682-3683)

söykel-[(hlk.) 'Bağırmak'

< *sö-y-ke-l-

söykelen-[(hlk.) → **söyke**

söykün-[(hlk.) → **söyke**

söyle-['Düşündüğünü veya bildiğini sözle anlatmak'

= ET. ***sözlä-*** (*EUTS*, 210: *söz* 'emir, buyruk, ferman'; *sözlägülüg* 'söylenecek olan'; *sözlämäsik* 'söylenen çirkin sözler'; *sözläş* 'konuşmak, sözleşmek'; *sözlätil-* 'konuşturumak')

~ OT.***söwle-*** 'söylemek',***sözle-*** (DLT: *söwlen-* 'fısıldamak'; *sözengri* 'saçma sapan söyleyen'; *sözkeli* 'söze'; *sözkiye* 'sözceğiz'; *sözlen-* 'söylemek, sözü açıklamak'; *sözleş-* 'söyleşmek, konuşmak'; *sözlet-* 'sözletmek')

< sö-z+le-

[<***sö-δ***+(üg)+le-]

Eski Kıpç.: ***sözle-***

MA.: ***sözle-***

TT.: SÖYLE-(M/ME/NCE/NİL-/N-İLME/NİŞ/N-/NME/NTİ/Ş-/Şİ/ŞME/T-/TME/EV/LEYİŞ)

An.ağl.: ***söyl'lá-*** (Rize/*RİA*); ***söylegen*** 'düzgün ve rahat konuşan'; ***söylem*** 'şive'; ***söyleme*** 'kıta, beyit, mani' ***söylemük*** 'sessiz'; ***söylence, söylenti*** 'ısmarlama; laf, söz, dedikodu'; ***söleşmek, söyleşmek*** 'konuşmak'; ***sölegen, söylemsek*** 'söyleşmek, konuşmak'; ***sö:le-, sövle-*** 'söylemek'; ***söyletmelik, söğletmelik, söylehmelig*** 'düğün gecesi gelini konuşturmak için damadın verdiği armağan, para'; ***söyletmemece*** 'söyletmeksizin'; ***söyüp sapannamag*** 'sözle aşağılamak' (*DS.X*, 3684)

SÖ(> o)Y(> ğ, v)-*LE-*
SÖ(/Ö:)[*Y=ø*]-*LE-*

~ söyle (Kzk., Trkm., KKlp., Nog.,Sag., Koyb., Kaça)
söylä- (Az., Özbk., TatK.)
sögle- (Tuva)
süylö:- (Kırg.)
sülö- (Sag., Tel.)
sözle- (Trkm.)
sözlä- (Öab.)
sözli- (Uyg.)

SÖ(>ü)-**W(~Z ~ Y> g)**+*LE(>ä, i)-*

= ***kala-*** (Çuv.)
= ***ayt-*** (Bşk., Trkm.)

Eren (*TDES*, 375):< **söz-le-**.Türkçede -z- sesinin -y-'ye çevrildiği göze çarpıyor.

Eren (*TDES*, 375): **söğüş** ile **söyle-** arasındaki Türkçe sözler YOK.

söylegen (hlk.) → **söyle-**

söylem (hlk.) → **söyle-**

söyleme (hlk.) → **söyle-**

söylemük (hlk.) → **söyle-**

söylen-['Söylemek işi yapılmak'

< sö-y-le-n-

~ söylän- (Az.)
söylön- (Kırg.)
sözlän- (Özb.)

söylence[1] 'Efsane'

< sö-y-le-n-ce

söylence[2] (hlk.) → **söyle-**

söylenil-['Söylenmek; herhangi biri söylenmek'

< sö-y-le-n-(i)l-

söylenti (hlk.) → **söyle-**

söyleş- → **söyle-**

söyleşme 'Söyleşmek işi'

< sö-y-le-ş-me

SanalBaba

söyleşi 'Sohbet'
< ***sö-y-le-ş-i***

söyletmemece (hlk.) → **söylet-**
< ***sö-y-le-me-me+ce***

söyletmelik (hlk.) → **söyle-**

söz 'Bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan düşünce dizisi, lâkırdı, kelâm'
= ET. ***söz*** (*EUTS*)
~ ***söz*** (DLT: *sözengri* 'saçma sapan söyleyen'; *sözkeli* 'söze'; *sözkiye* 'söz ceğiz'; *sözle-* 'söylemek, konuşmak'; *sözlen-* 'söylemek'; *sözleş-* 'sözleşmek, konuşmak'; *sözlet-* 'söyletmek'; Fakat: ***söwle-*** 'söylemek'; ***söwlen-*** 'fısıldamak' [< **sö-w-le-*])
< ****sö-z***

[DLT: ***sörçük, sörçek*** 'geceleyin anlatılan hikâye'; IM., AH. ***sörçek*** 'hikâye, masal'; Çağ. ***çörçek*** 'ay.'; Kmd. ***çörçök*** 'ay.'; YUyg. ***çöçek*** 'ay.'; KarT. ***sörçek*** 'dedikodu' (T. Tekin, *Mak.II*, 603)]

~ söz (Trkm., Osm., Kzk., Kırg., Özb., Uyg., Ker.)
sös (Oyr.)
süz (TatK.)
hüô /hüz, (Bşk.)
ös (Yak.) < **söz* < **sö-z*
sămax (Çuv.) < **sö-mäk*

S(> h)Ö(>ü)-Z(> s)
[*S*=ø] Ö-S

// DLT. *çörçük, sörçük* 'geceleyin anlatılan hikâye'; IM. AH. *sörçäk* 'hikâye, masal'; Çağ. *çörçäk* 'ay.'; Kmd. *çörçök* 'ay.'; YUyg. *çöçäk* 'ay.'; KarT. *sörçäk* 'şayia, dedikodu' < ****sör²+çäk***
(T. Tekin, *Mak.II*, 603; *Mak.I*, 286)
TT.: SÖZ+(CÜ/CÜK/CÜLÜK/DE/EL/LENDİR-/LENDİRİCİ/LENDİRİCİLİK/LENDİRME/ LEŞ-/LEŞME/ LEŞMELİ/ LEŞMESİZ/ LÜ/LÜK/LÜKÇÜ/LÜKÇÜLÜK/SÜZ)
An.ağl.: ***sözbitiği*** 'sözlük'; ***sözaçılımı, sözgelimi*** 'sözün ona, söz gelişi'; ***söz it-*** 'dedikodu yapmak'; ***söz kesen*** 'kızın kocaya verildiğini belirten kesin, son söz'; ***sözkesti,*** ***sözkestik*** 'nişandan önce yapılan küçük toplantı'; ***söz sav*** 'dedikodu'; ***sözü bat-*** 'sert ve kırıcı sözlerle karşısındakini incitmek'; ***sözüm söz*** 'kesin kesin'; ***sözün sağı*** 'doğru, kesin söz'; ***sözünü it-*** 'söz konusu etmek, önemsemek'; ***sözünü yi-*** 'sözünden dönmek' (*DS.X*, 3685)

Eren (*TDES*, 375): YOK
Nişanyan (*SS*, 408): **söz** = ***ET. söz*** (VIII) < ? ****sömek*** → SÖV-
YANLIŞTIR.

sözcü 'Söz söylemeye yetkisi olan'
< ***sö-z+cük***

sözcük 'Kelime'
< ***sö-z+cük***

sözde 'Sözüm ona, sanki'
< ***sö-z+de***
~ sözdö (Kırg.)
sözdä (Uyg.)

sözle-['Bir kızı bir erkeğe vermek için söz kesmek' [***TS***'te yok] [OT'de: ****sözle-*** 'söylemek, konuşmak']
< ***sö-z+le-***
TT.: SÖZLE-(N-[TS'te yok]/NDİRİCİ/NDİRİCİLİK/DİR-/DİRME/Ş-/ŞME/ŞMELİ/ŞMESİZ)
Eren (*TDES*, 375): YOK

sözleş-['1. Herhangi bir iş konusunda birbirine karşılıklı söz vermek; 2. belli bir yerde, belli bir saatte buluşmayı kararlaştırmak'
[OT'de: ***sözleş-*** 'söyleşmek, konuşmak' (DLT)]
< ****sö-z+le-ş-***

sözlü '1. Sözle, konuşma biçiminde yapılan; yazılı karşıtı; 2. evlenmek için birbirine söz vermiş olan (kız ve erkekten her biri)'
< ****sö-z+lü***

sözlük 'Lûgat, kaamus'
< ****sö-z+lük***
TT.: SÖZLÜK+(bilimi/bilimci/ÇÜ/ÇÜLÜK)
An.ağl.: ***sözbitiği*** (*DS.X*, 3685)
~ sözlük (Az., TatK., Trkm., Uyg.)
sözlik (TatK.)
sözdik (Kzk.)

SanalBaba

sözdük (Kırg.)
hüz,lik (Bşk.)

S(>h)Ö-
Z+L(>d)Ü(>i)K

su 'Su'
= ET. ***su ~ suw ~ suġ ~ suķ*** (*EUTS*, 211) ~ (Uyg.) ***suβ*** (*İKPÖ*, 211)
~ OT. ***sūf ~ sūw*** (DLT: *suwal-, suwar-, suwġardaçı, suwġarġuçı, suwġarġuluk, suwġarıġlı, suwġarıġsak, suwġarımsın-, suwġarış-, suwġar-, suwġart-, suwġarun-, suwġlan-, suwış-, suw katlış-, suwlaġ, suwla-, suwlang, suwlan-, suwlat-, suwluk, suwrar-,suwsa-, suwsat-, suw sığırı, suwsı-, suwsuş, suw tirkeşi, suwul-*)
*< *sūβ [>suw > suv > suğ> su]*

[**NOT**: **b > w/v > ğ** nöbetleşmesinin sebebi dar yuvarlak **/u/** ünlüsüdür. Fakat, **āb** 'av' > **āw** > **āğ** olamaz. Çünkü, geniş düz **/a/** ünlüsü vardır.]

MA.: ***suw***
TT.: SU+(CU/CUL/CULUK)
An.ağl.: ***su*** [~ ***suv***]
1) kumaşlarda kenar çizgisi,
2) huy, yaratılış,
3) tazelik, canlılık,
4) hal, durum,
5) utanma, duygusu, ar,
6) kez (giysi yıkamak için);

su ağacı, suvacı, suv ağaç 'uçlarına bakraç takılarak omuzda taşınan ağaç'; ***sualacak*** 'pınar'; ***su altı*** 'sulak yer'; ***suatılan*** 'çağlayan'; ***suboğuğu*** 'suyu bol, çok yumuşak hamur' (*DS.X*, 3686-3687); ***su çaputu*** 'hamam havlusu'; ***suçeken*** 'kertenkele'; ***su çevreği*** 'burgaç, girdap'; ***suçıknağı*** 'su kaynağı'; ***su çıknığı*** 'hayvanların su içtiği yer'; ***suçulluğu*** 'gagası uzun bir tür ördek'; ***suçurum*** 'çağlayan'; ***su dökmek*** 'işmek'; ***suduk*** 'salya'; ***su eleği*** 'sidik torbası'; ***sueşşeği*** 'karabatak büyüklüğünde, eti tatsız bir yaban ördeği' (s. 3688); ***sugörü*** 'çeşmenin ve ırmağın başında ya da kenarında su alacak ya da salacak gedik' ***sugözeği*** 'bataklık'; ***sugünlüsü*** 'testi'; ***suğar-*** 'bol sulamak'; ***suğla*** 'verimli toprak'; ***suğrak*** 'içki bardağı'; ***suğul-*** 'kuyudan su çekmek' (s. 3688-3689)
~ su (Az., TatK., Uyg.)
sū (Kırg.)
suv (Kzk., Özb., Trkm.)
suġ (Kumd.)
hıv (Bşk.)
Eren (*TDES*, 375): YOK

S(>h)Ū(>ı, u)+V(>ġ)

suaşmah (hlk.) 'Bulaşmak'
→ **sıvaşmak**
< OT. ***suwa-*** 'sıvamak' (DLT)
+-ş-
An.ağl.: ***suyaş-*** (*DS.X*, 3686)

subaşı 'Şehirlerin güvenlik işlerine bakan görevlilerin başı'
= ET. ***süü başı*** 'kumandan' (*EUTS*, 215)
< ET. ***sǖ*** 'asker, ordu'
+baş+ı
An.ağl.: ***subaşı*** 'çiftlik kâhyası' (*DS. X*, 3687)

Tü. > **KbRum.** *sıpašis*

subay[1] 'Askerlikte asteğmenden mareşale kadar rütbelere yükselebilen asker'
< ET. ***sǖ*** 'asker, ordu'
+bey+i
TT.: SUBAY+LIK)

subay[2] (hlk.) 'Bekâr, tek, eşsiz, çocuksuz'
< Moğ. (*KWb.*, 338) ***subay*** 'gelt, steril' /= *meyve vermez, kısır*/
~ subay 'bekâr' (Az., Kzk., Oyr., Yak.)
subay '(hayvanlar için) kısır' (Alt./*ATS*, 158)
suvay (Soy.)
sıbay (Te., Yak.)
suban (Yak.)
suman (Yak.)

SanalBaba

Doerfer (*ZDMG* 125/1: 198): < ***Moğ.* subay**
Räsänen (*V* 431): **subay** (Radloff)~ çağdaş şivelerde: ***suvay*** ~ ***sıvay*** < ***Moğ*: subai**
Nişanyan (*SS*, 411): **subay** ***YT*** (1935) zabit~ ***Moğ.*** *subay* 1. çocuksuz, bekâr, 2. hafif süvari
NOT: Tü. **subay** [< ***sü** 'asker, ordu' + **bey**] ile Moğ. **subay** 'bekâr' aynı değildir.

sucu[1] 'Su satan veya evlere su taşıyan kimse'
= ET. (Uyg.) ***suβçı*** 'kılavuz' (*İKPÖ*, 212); ***suçı*** 'içki sunucu' (*TMEN*, no. 1280)
< *suw+çı*

sucu[2] (hlk.) 'Ak alkollü içkiler'
= OT. ***süçik, süçük*** 'şarap, içilecek şey; tatlı' (DLT: *sücin-, süçün-*'tadını bulmak'; *süçir-* 'tatlılaşmak'; *süçiş-, süçüş-* 'tatlılaşmak'; *süçit* 'tatlılaştırmak')
< *süçi-* 'tatlılaşmak, güzelleşmek' ***+-k*** [OT. ***süçik, süçük*** 'şarap'(DLT)]
An.ağl.: ***suci, sucu*** (*DS.X*, 3687); ***sici, süci, sücü, sünci*** (s. 3705)

SÜ(> i, u)[*N*]Cİ(< u, ü)

sucuk '1. Şişirilip kurutulmuş bağırsak içine baharatlı et doldurularak yapılan bir tür yiyecek; 2. ceviz, badem içi gibi şeyler, bir ipliğe dizildikten sonra nişasta ile koyulaştırılmış kaynar üzüm şırasına batırılarak yapılan tatlı yiyecek'
= OT. ***süçük, süçik*** (DLT)
< *süçü(~i)-* 'tatlılaştırmak'
+-k
Çağ.: ***suçuk***
MA.: ***suçuk***
İM.: ***süçük***
CC.: ***suçux***
TT.:SUCUK+(ÇU/ÇULUK/ LAŞ-)
An.ağl.: ***sucuk***
1) sürahi [< *su(w)+çu-k*]
2) kışın saçaklardan sarkan buz [< *su(w)+çu-k*]
3) ağacın yeşil dalından yapılan, su fışkırtmaya yarayan bir araç [< *su(w)+çu-k*]
4) halka biçimi verilen peynir;
sucuk bulamacı 'pekmez peltesinin tepsiye dökülerek üstüne ceviz serpilip dondurulmuş biçimi'; ***sucukluk*** 'kurdele üstüne tek ya da çift sıra altın dizilmiş uzunca kolye' (*DS.X*, 3687)
[**NOT**: 1, 2, ve 3 nolu biçimler ***sucuk*** sözcüğündeki anlamdan farklıdır.]

Tü.> **Ar.** (Mıs., Sur.) *sucuk* (*ALTK*, 118)/ (Sur.) səjəg 'saucisson' ~ (Mıs.) *suguq, sugūq* (Litmann: *Tschudi Arm.* 117/114); **Kürt.** *sincūq, sıcūq* 'hayvan bağırsağı' (Eren: *TDES*, 376)
Blg. *sudžuk*;
Rum. *σουτζούκι* (Andriotis, *EL* 333); **Rus.** *syčuk* 'şirden' (Räsänen, *ZSIPh* 22: 128; Vasmer: *REW* 3: 60); **Erm.** *xčuł* 'sausage': *xčel* 'to stuff'
~ sucuk (Osm.) > **Blg.** *TE.* 160: *sucuk*; **Rus.** *sıçuġ*; **Kb.Rum.** *suşukko, šusúkhos*

sucuk (Az., Kzk.)
suçuh, 'bağırsak' (Kuman)
sücük (Kzk.)
şujık (Kzk.)
çuçuk (Kırg.)
çujuk (Uyg.)
ohoğos, oçoğos 'bağırsak, ince bağırsak, karın, göbek' (Yak.)
~ Moğ. diyalektlerinde: ***sucuk***
(Ligeti: *Tamura Arm.* 19.)

S(>ç, ş)U(>ü)C(~Ç~J)U(>ü)K

= *kolbasa* (Bşk., Kzk., Kırg., TatK., Trkm.)
kolbäsä (Özb.)

suç '1. Törelere, ahlâk kurallarına aykırı davranış; 2. yasalara aykırı davranış, cürüm'
= ET. ***suy*** (*EUTS*, 213: *suyluġ* 'suçlu)
= OT. ***suç*** (DLT: *suç kıl-* 'işi üzerine almaktan çekinmek; sapmak')
[Fakat, DLT'te: *suçġur-* 'sıçrayayazmak'; *suçı-* 'sıçramak'; *suçlun-* 'sıyrılmak, birşey yerinden çekilip çıkarılmak'; *suçul-* 'çiçek açılmak, çık-

SanalBaba

mak; elbise çıkarmak, soyunmak'] < ***sū-ç**

TT.: SUÇ+(LA-/LAMA/LANDIR-/LANDIRMA/LAN-/LANMA/LAYIŞ/LU/LULUK/SUZSUZLUK)

An.ağl.: ***suçsun-*** 'kendini suçlu görmek'; ***suçuk-, sucuh-, sucuk-, suçuh-*** 'suçluluk duymak, utanmak' (*DS.X*, 3688)

Tü. > **Zaza.** *suc, suj; sucli* 'suçlu' (*ZTS*, 323); **Kürt.** *suc* 'suç, kabahat, hata' (*KTS*, 327; *DAO*, 432); *sûçdar* 'suçlu' (*FKT*, 94)

~ suç/suçla-/suçlu (Az.)

Menges (*ArOr* 1: 223): < ***Çin.*** [**YANLIŞTIR**]

Eren (*TDES*, 376-377): < ?

suçuk-, sucuk- (hlk.) → **suç**

suçulluğu (hlk.) → **su**

suçurum (hlk.) → **su**

< ***su+uç-ur-um***

suduk (hlk.) 'Salya' → **su**

< ***su+duk***

sugözeği (hlk.) 'Bataklık'

< ***su+göz+ek+i***

suğar-[(hlk.) 'Bol sulamak'

< ***suw+ar-***

→ **suvar-**

~ suvar- (Trkm.)
suğar- (Kırg., TatK., Uyg.)
sugâr- (Özb.)
suğur- (Uyg.)
huğar- (Bşk.)

S(> h)UV(> g, ğ)A
(> å, u)R-

suğla (hlk.) 'Sel sularının oluşturduğu, verimli köy otlağı'

< ***suw+la***

suğrak (hlk.) 'İçki bardağı'

< ET. ***suw+ra-k***

suğul-[(hlk.) Kuyudan su çekmek'

< ***suw+ul-***

suğum (hlk.) 'Yeme, beden isteği'

→ **sokum** 'lokma'

suğumsuz (hlk.) '1. Açgözlü, hırslı; 2. tokgözlü'

< ***sok-um*** 'lokma'+***suz***

suharıç → **soğaraç**

suhme (Kürt.) 'Üzüm ağaçlarının yanında yere çakılarak ağacın dallarının üzerine atıldığı ya da bağlandığı çubuk' (*KTS*, 327) → **sok-ma**

suiti (hlk.) 'Kunduz'

< ***su(w)+it+i***

sujik, şujik (Kürt.) → **süz-ük**

sukaç (hlk.) 'Çeşme'

< ***su(w)+ka-ç***

sukurusu (hlk.) '1.Buz; 2. kar'

< ***su(w)+kuru+su***

sula-['1. (Toprak, bitki vb. için) su vermek'

< ***su(w)+la-***

< ET. ***sūβ+a-***

TT.: SULA-(K/KLIK/MA/NDIR-/NDIRICI/N-/NMA/T-/TMA)

An.ağl.: ***sula-*** 'sulandırmak' (*DS.X*, 3691)

sulak '1. Suyu olan, suyu bol; 2. kuşlar için su konulan küçük kap' → **suluk**'

= OT. ***suwlaġ*** 'hayvan sulanacak yer, yalak' (DLT)

< ***su(w)+la-k***

TT.: SULAK+(LIK)

An.ağl.: ***sulak*** 'hayvan sulanacak yer' ***sulah, sulaz*** 'sulak' (*DS.X*, 3690)

~ sulaġ (Az.)
suluk (Uyg.)
suvlı (Trkm.)
suvli (Özb.)
suvli jer (Kzk.)
sūlū (Kırg.)

SULA(> u)**K**(> h/ z)
SUV+LI (> i)
SŪ[< **UV**]**LŪ**

Eren (*TDES*, 377): YOK

sulaklık (hlk.) 'Su içtikten sonra hayvanlara verilen yem'

< ***su(w)+la-k+lık***

An.ağl.: ***sulahlıh*** (*DS.X*, 3691)

sulan, sulanlık (hlk.) 'Bataklık'

< ***su(w)+la-n(+lık)***

SanalBaba

sulan-['Sulu duruma gelmek'
= OT. ***suwlan-*** 'sulanmak, sulu duruma gelmek' (DLT) ~ ***suwla-, suwul-***

< su(w)+la-n-

An.ağl.: ***sulan-*** 'semirmek, güzelleşmek, gelişmek' (*DS.X*, 3691)

sulat-['Sulamak işini yaptırmak'
= OT. ***suwlat-*** (DLT)

< suw+la-t-

sulaz (hlk.) → **sulak**

An.ağl.: ***sulaz ol-*** 'çok sulanmaktan ya da yağmurdan cıvık çamur olmak' (*DS.X*, 3691)

sulu 'Suyu olan, içinde su bulunan'

< *suw [< ****suβ***]***+lu(ġ)***

TT.:SULU+(K/LAŞ-/LAŞMA/LUK)
~ sulu (Az.)
sulı (TatK.)
suvlı (Kzk.)
hıvlı (Bşk.)

suluk[1] '1. Oda içinde yıkanmak için ayrılmış küçük yer; 2. kuş kafeslerinde su kona küçük kap; 3. su kabı'
[OT. ***suluk ~ suwluk*** 'sarık' (DLT)]

< suw [> ***su***]***+luk***

An.ağl.: ***sulugaylan*** 'nargile'; ***suluğan*** 'abdest alınan yer'; ***suluk*** 'gusülhane', ***sukluk, sulucak, sulukluk, sutluk, suyolu; suluk*** 'hamam takımı'; ***suluk*** '1. sürahi; 2. hayvanlara sabaha karşı verilen yem; 3. hançer, bıçak; 4. kuşların su kabı; 5. kovandaki arıların girip çıktığı delik; 6. kadınların başlarına örttükleri çevre; 7. mutfak; 8. su çıkan çamurlu yer' (*DS.X*, 3692-3693)
Eren (*TDES*, 375): YOK

suluk[2] ' At vb. hayvanların gemlerinin altına takılan küçük zincir'

< OT.****suġlı-*** (DLT.II, 297)+***-ḳ***

An.ağl.: ***suluk*** 'at dizginlerinin altındaki zincire takılan halka'
~ suġluḳ (Kzk., Kırg., Tuva)
suġlux (Hak.)
suluḳ (Alt.) < ****sūluḳ***
sūluḳ (Kırg., Alt., Tel.)
suvluk (Trkm., Özb.)
suwluk (Nog.)
suwlıḳ (Kzk., KKlp.)
(< ****suġluḳ***

SUG(> w, v/Ū)**LU**(>ı)**K** (>h)

= Moğ. ***suġuli-*** 'to attach to the belt (as an arrow etc.); to put one's hand into an opening in order to get something out'; Halh. ***sūli-*** id.(Cf. Also CTurk. ***suḳ-*** 'to insert, thrust into', Ewk. ***suġi-*** 'to put into place' could be cognate.
(T. Tekin, *Mak.I*, 145)

Eren (*TDES*, 377): **-luk** ekiyle kurulduğu açıktır. Ancak *suv* (> *su*) kökü tartışmalıdır.
Eren'in **suluk** maddesi 2. **suluk**'la ilgilidir. Fakat, açıklama yanlıştır.

sulukluk → **suluk**

sulusepkin (hlk.) Yağmurla yağan kar'

< su(w)+lu+sep+kin

An.ağl.: ***sulusepen, sulusepgin, suluzıpgın*** (*DS.X*, 3693)

SU+LU+*SEP-EN*
+*SEP-Gİ*
+*ZIP-GIN*

sulusıklam (hlk.) 'Çok ıslak'

< su+lu+sık-la-m

→ **sırılsıklam**

suluzırtlak (hlk.) 'Limon'

< su+lu zırt 'yansıma'
+la-k

An.ağl.: ***sulusıklam, sulusırtlak,suluzıplak*** (*DS.X*, 3693)

sumsuk (hlk.) 'Yumruk'

< OT. ****sumsı-*** '*incinmek'
(DLT: *samsıt-* 'incitmek')***+-k***

TT.: SUMSUK+(LA-)

An.ağl.: ***sumsuk, sımsık, somsak, sumsa, sumsak, sümsek, sümsük*** (*DS.X*, 3694); ***sunruk*** (s. 695)

SU(>ı, o, ü)**MSU**(>ı, e, a, ü)**K**

sumsukla-[(hlk.) '1. Yumruklamak; 2. dirsekle vurmak'

< *sumsı-k+la-

SanalBaba

An.ağl.: ***sumsukla-, sımsık vur-, somsakla-, sumsala-, sunrukla-, sümsekle-, sümsükle-, sümsük vur-*** (*DS.X*, 3695)

sumuk (hlk.) 'Kemik' (DS.)

< ET., OT. ***süngük(g)*** 'kemik' (DLT)

sumur-[(hlk.) → **sömür-** [/-ö-/ > /-u-/ değişimi ile]

sumurtgan (hlk.) → **somurtgan** [/-o-/ > /-u-/ değişimi ile]

sun-['Bir şeyi vermek'

< OT. ***sū-*** 'itaat etmek; bükülmeküzere sümek göndermek'(DLT)+***-n-***

(DLT: *sun-, sunuş-*)

TT.: SUN-(MA/U/UCU/UCULUK/UL-/ULMA/ULUŞ/UM/UŞ)

An.ağl.:***sunak,sunah,sunam,susak*** 'sulu yiyecekleri yemek için yufka ekmekten koparılarak kaşık biçimi verilen yufka' (*DS.X*,3695);***sunacak*** 'ekinleri kağnıya yüklemekte kullanılan ucu çatallı bir araç'; ***sunak*** 'ağaçtan yapılmış su kabı, maşrapa'; ***sunar-*** 'işi yapar görünmek'(s.3696) ***sundur-***'vermek'; ***sunduruç*** 'boyunduruğa kayışlarla bağlanan uzu, delikli ağaç'; ***sungu, sunğu, sunma, sunalık, sunuk, sunuş*** 'armağan, vergi'; ***suŋgu sun-, sunğu sun-*** 'armağan vermek'; ***sun-*** '1. güreşe tutuşmak; 2. saldırmak; 3. havlamak' (s. 3697)

SUN-*AK(>h)/-AM/-ACAK/-AR-*
-DUR-
-DURUÇ
-GU/-ĞU
-MA
-NALIK/-UK/-UŞ

~ süyn- (Trkm.) < ****sūn-***
sun- (Kırg., Uyg.)
ūn- (Yak.) < ****sū-n***
usın- (Kzk.)

suna 'Erkek ördek'

< Moğ. ***sona/sono*** 'erkek ördek' (*KWb.*, 331)

Çağ.: ***sona***

Tü.> **Kürt.** *suna* 'yeşilbaş ördek./Ad olarak da kullanılır. (*DAO*, 433)

An.ağl.: ***suna*** 'erkek ördek'; ***suna boylu, sune, süme, süne*** 'boyu bosu düzgün, ince, güzel ve yakışıklı kimse; 2. güzel ve sağlıklı hayvan' (*DS.X*, 3695); ***suna*** 'yaprakları ince, maydanoza benzer bir bitki'

SU(>ü)N(>m)A(>e)

Krş. **songkur** 'sungur' < ?
song+a/o

~ sona (SUyg., Az., Krm., Trkm.)
sona 'at sineği' (Kzk.)
sono 'yabanî dişi ördek' (Kırg.)
sūna (Kūr.)
huna, huna *öyrāk* 'yabanî dişi ördek' (Bşk.)

S(>h)U(> o, ū)NA(>o)

Nişanyan (*SS*, 412): **suna** erkek ördek (XVII) ~ ?
T. Tekin (*Mak.II*, 550): bilgi verir.

sunak 'Tapınaklarda, üzerinde kurban kesilen, günlük yakılan, dinî tören yapılan taş masa'

< OT. ***sun-*** (DLT)+***-ak***

sundu (hlk.) → **sındı**

sundur-['Sunmak işini yaptırmak'

< ***sun-dur-***

sundurma '1. Sundurmak işi; 2. yağmurdan, güneşten korunmak için yapılan ve arkası bir duvara verilen çatı'

< ***sun-dur-ma***

An.ağl.: ***sundur, sundurma*** (*DS.X*, 3696)

sungi (Zaza) → **süngü**

sungu (hlk.) → **sun-**

Eren (*TDES*, 377): **suna** ile **sungur** arası Türkçe sözler YOK.

sungur 'Doğana benzeyen yırtıcı, avcı kuş'

= ET. (Uyg.) ***şungkar***; (Uyg.) ***sıŋkur***; Eski Kıpç. ***sonkur, sunkur***

~ OT. ***songkur*** (DLT, KB)

< ****so(/u)ŋ*** 'yabanî'
+ka(/u)r

Çağ.: ***suŋkur, suŋğar***

SanalBaba

Kum.: ***songğur*** (*Kom.Wb.*, 222)
IM, AH: ***soŋkur***
CC.: ***soŋur***
[Plano Carpini'de kişi adı: ***Sangor***]
An.ağl.: ***sungur*** '1. soğukkanlı ve somurtkan kimse; 2. ak, iri taneli, tatlı ve sulu bir tür üzüm; 3. kurbağa yumurtası; 4. doğana benzer bir tür avcı kuş' (*DS.X*, 3696)
~ sonğur (Osm.)
soŋkor (Oyr.)
suŋkar (Kzk., Uyg.)
şuŋkār 'ak doğan; doğan' (Trkm.)
şuŋkår 'ak doğan' (Özb.)
şunkar (Kırg.)
şumkar (Kırg., Tar.)
< ****şuŋkar***

S(~Ş)O(>u)N(~Ŋ >m)
G(~K)U(~a,å,o)R

~ Moğ. ***şingĸur***
Moğ.: ***Bai-şingĸor*** 'kişi adı' (*MGT/AT*)

Tü. > **Ar., Fars., Gürcü; eski Mac.** *szongor* (Ligeti: *TörK* 96-97)

Munkácsi (*NyK* 47: 309-310): < ***Fars.***
Németh (*MNy* 39: 104): < ***Tü.*** **sungur (soŋkur)**
Eren (*TDES*, 377): < ?

sunıx (Zaza) 'Sönük, güçsüz, kısık, yoksul' (*ZTS*, 323) → **sön-ük**
sunma (hlk.) → **sun-**
sunnalık (hlk.) → **sun-**
sunu 'Sunulan şey'
< ***sun-u***
sunucu 'Takdimci'
< ***sun-ucu***
TT.: SUNUCU+(LUK)
sunuk (hlk.) → **sun-**
sunul-['Sunmak işine konu olmak veya sunmak işi yapılmak'
< ***sun-(u)l-***
TT.: SUNUL-(MA/UŞ)
sunulma 'Sunulmak işi'
< ***sun-(u)l-ma***
sunum (hlk.) 'Lokma, parça'
< ***sun-(u)m***
sunuş (hlk.) → **sun-**
supa, suppa (hlk.) → **sıpa**
surgêç (Zaza) 'Süzgeç' → **süz-geç**
[/z/ ~/r/ denkliği] ~ **suzgêç** (s.325)
surgım, surgum, surgun (Zaza) → **sürgün**
surmeşik (hlk.) 'Sülük'
< ***sor-*** 'emmek'+***-maş-ık***
sursucuk (hlk.) 'Sırılsıklam'
< ***sur*** 'çokluk bildiren söz'
+***su(w)+cuk***
[Krş. *sımsıcak, pespembe, yemyeşil, tostombul* ... vb.]
suruk → **sırık**
sus- 'Konuşmasını kesmek veya konuşmaktan kaçınmak'
= ET. ***sus-*** 'çarpmak, daldırıp almak' (*EUTS*, 212) [(Uyg. ***sus-*** SWS- 'su almak, su çekmek' (*İKPÖ*, 212)]
< ****sū-s-***
TT.: SUS-(KU/KUN/KUNLUK/MA/MALIK/PUS/TUR-/TURMA/TURUCU/TURUL-/TURULMA/UŞ)
An.ağl.: ***sus kalmak*** 'yorulmak' (*DS.X*, 3700)
~ sus- (Az.)
hüsmeğ 'susmak' (Ker./*KrTS*, 179)

Tü. ***sus!*** > **Laz.** *su!* (*LTS*, 314: *Su nena mot ikom* = Sus ses yapma.)

Eren (*TDES*, 378): YOK
Nişanyan (*SS*, 413): **sus[mak** < ***onom*** *sıs/sış* susturma sesi

susa- 'Su içme ihtiyacı duymak'
= ET. ***suvsa-*** (*EUTS*, 213); ***usan-***, ***us-*** (*EUTS*, 267: *usağ* 'susuzluk', *us-* 'susuzlamak')
~ OT. ***suwsa-***, ***suwsı-*** (DLT: *suw sat-*)
< ***suw+sa-*** [veya: ***usuk-*** < ***us-***]

[Bk. T. Tekin, 'The representation of Proto-Turkic medial and final /S/ in Yakut', *Mak.I*, s. 87-92.
s. 89, §23: *utat-* 'to become thirsty' < ****usat-***, *utax* 'thirst' < ****usaq***; cf.

SanalBaba

MK *usag* 'thirst', *us-* 'to become thirsty', *usuq-* id., *usıt-* 'to make thirsty', NUyg. *ussaš* 'thirst', *ussuzluq* id., *ussu-* 'to become thirsty', *ussuluq* 'thirst, thirstiness', dial. Jar. *usuz* 'thirsty', *usuzluk* 'thirst', *usa-, ussa-* 'to thirst, be thirsty' < **usa-*.]

An.ağl.: ***susam susam, susaŋ susaŋ, susa susa*** 'suyu az ve tatsız (meyve)' (*DS.X*, 3700)

~ susa- (Az.)
suvsa- (Kzk., TatK., Trkm.)
suvsä- (Özb.)
susiri- (Uyg.)
sūso- (Kırg.)
hıvha- (Bşk.)
ussi- (Uyg.)

S(>h)U(>ı)V+*S(>h)A(> ä)-*
SU[*V=ø*]+*SİRİ-*
US+*Sİ-* [< SUV+Sİ- 'göçüşme ile']

Eren (*TDES*, 378): **sungur** ile **Susak** arası Türkçe sözler YOK.

susak (hlk.) 'Ağaçtan oyulmuş su kabı'
= OT. ***susġak*** (DLT)
eski Kıpç.: ***susġak***
< ***sus-** '*su çekmek' ***+(ġ)ak***

susığırı 'Manda'
= OT. ***suw sığırı*** (DLT)
< ***su(w) sığır+ı***
TT. **Susurluk** 'yer adı' < ***su(w) sığır +lık***

sustur-['Susmasını sağlamak, susmasına sebep olmak'
< ***sū-s-tur-***
TT.: SUSTUR-(MA/UCU/UL-/UL-MA)

suva → sıva
suva-[→ sıva-
suvağ → sıva
suvak (hlk.) **→ sıva**
< OT. ***suwa-l-*** '(çamur vb.) Sıvanmak' (DLT: ***suwaş-*** '(çamur vb.) sıvamakta yardım ve yarış etmek')
An.ağl.: ***sıva, sıvga, suva, suvağ, suvah*** 'sıva, badana' (*DS.X*, 3702)

SI(< U)V[G]A+*K/+Ğ/+H*

suvalçan (hlk.) 'Solucan' **→ solucan**

suvar-['(hayvana) Su vermek, su içirmek'
= OT. ***suwar-, suwġar-*** (DLT: *suwar-* 'sulamak'; *suwġardacı* 'sulayan, sulayıcı, su veren'; *suwġarġuçı* 'sulayan'; *suwġarġuluk* 'sulamak hakkı olan'; *suwġarıġlı* 'sulayan'; *suwġarıġsaḳ* 'sulamak azminde olan'; *suwġarımsın-* 'sular görünmek'; *suwġarış-* 'sulamakta yardım etmek'; *suwġart-* 'sulatmak'; *suwġarun-* 'sular görünmek')
< ***suw*(g)*a-*** 'sulamak'**+*-r-***
TT.: SUVAR-(IM/MA)
An.ağl.: ***suvar-, su vir-*** 'çeliğe su vermek' (*DS.X*, 3703)

~ suvar- (Az., Kzk., Trkm.)
suğar- (Kurg., TatK., Uyg.)
suğår- (Özb.)
suvğar- (Kzk.)
huğar- (Bşk.)

S(>h)UV(>ğ)+[*Ğ*]*A(>å)R-*

Eren (*TDES*, 378): YOK

suvaş-[(hlk.) 'Sıvaşmak, bulaşmak'
< OT. ***suwa-ş-*** (DLT)

suvat (hlk.) 'Hayvan suvaracak yer'
< ***suw+a(r)-t***
An.ağl.: ***sıvat, suvat, suvap, suvla*** 'çay, dere kıyılarında hayvanların su içmesine elverişli yer' (*DS.X*, 3702)

SU(>ı)V+*AT(~P)*
+*LA*

suyarpuzu (hlk.) 'Su nanesi'
< ***su(w)+yarpuz***
[**→ yarpuz**]**+*u***

suyuk 'Organizmanın (kan, lenf gibi) sıvı bölümü'
= ET. ***suvlug*** ' sulu' (EUTS, 213)
~ OT. ***suvık, suvuk*** 'sıvık, cıvık, sulu' (DLT)
< ***suv(/w)*** [> *y*]**+*uk***

suyum (hlk.) 'Bir parça, biraz'
→ siyim

SanalBaba

→ **suyunközü** (hlk.) 'İkinci cemre, suya düşen cemre'

< ***su(w)+y+u+n köz***

[→ **köz**]+***ü***

suyurdu (hlk.) Kaynak, pınar'

< ***su(w)+yurd+u***

suyurgat-[(hlk.) 'Yüzüne karşı övülmek, armağan veya ödül almak'

= ET. ***soyurḳa-*** 'takdim etmek, sunmak' (*EUTS*, 209)

< ***soy-ur-ġa-t-***

suyuş-[(hlk.) 'Gizlice kaçmak'

→ **sıvış-**

Eren (*TDES*, 378): **susak** ile **suyuş-** arası Türkçe sözler YOK.

suzgêç (Zaza) → **süzgeç**

suzgi (Laz) → **süzgeç**

sübek → **sibek**

= OT. ***sibek*** 'Çocuğun içine işemesi için beşiğe konan kamış' (DLT)

süblüğü (hlk.) 'Çaydanlık ve testi ibiği'

< ***sibek+leği***

[Krş. **balıklağı**]

süci (hlk.) 'Şarap'

= OT. ***sücin-*** 'tadını bulmak (DLT: ***süçik, süçük*** 'şarap'; *süçi-* 'tatlanmak'; *süçir-* 'tatlılaşmak'; *süçiş-, süçüş-* 'tatlılanmak')

< OT. ***süçi-k***

An.ağl.: ***sici, süci, sücü, sünci*** (*DS.X*, 3704); ***sucu, suci*** (*DS.X*, 3687)

SÜ(>u)[*N*]Cİ(>u, ü)

sücü (hlk.) → **süci**

südük (hlk.) → **sidik**

südükle-[(hlk.) 'işemek' → **sidik**

süğlüç (hlk.) 'Baş ve işaret parmaklarının gergin açılmasıyla oluşan ölçü'

→ **süyüm**

An.ağl.: ***süğüş, sümgüç, sümüç, sümüş*** (*DS.X*, 3705)

süğlün (hlk.) 'İnce, uzun ve düzgün olan'

= OT. ***süglin, süwlin*** 'sülün' (DLT)

< ***süw-*** '*ince, uzun olmak' (DLT) +***li-n***

TT.: SÜLÜN gibi 'boylu boslu ve yürüyüşü güzel kız' (***TS.II***, 1353)

süğü (hlk.) 'Buzağı'

= OT. ***söğüş*** 'kebap etmeye yarar oğlak veya keçi' (DLT)

< ***sök-*** '*kebep etmek'+***ü***

An.ağl.: ***süğün, sülün*** (*DS.X*, 3705)

süksün '1. Ense; 2. eğri boyunlu'

= ET. ***süskün*** 'arka' (*EUTS*, 215)

< ***sük-*** '*arkada olmak, yanda olmak' (DLT: *süken* 'eşek yükününyan tarafında olan sepet') +***-sü-n***

Eski Kıpç.: ***süksün***

An.ağl.: ***süğsün, süksün*** (*DS.X*, 3707); ***süsün, süysün*** '1. ense; 2. omuzun arkası' (s. 3726); ***süksün*** 'içgüdü, moral'; ***süksüncek*** 'öne eğik duran, kambur'; ***süksün kökü*** 'ense kökü'; ***süksünü düşük/eğri*** '1. sürekli öne eğik duran, başını eğik tutan; 2. asık suratlı'; ***süksünü ergi*** ' uyuşuk' (s. 3707)

[Kayseri'de yer adı: **Süksün**]

~ süysün (Az.)

Eren (*TDES*, 378): YOK

süksüncek (hlk.) → **süksün**

süksünü düşük/eğri (hlk.) → **süksün**

sükü (hlk.) 'Mızrak'

< OT. ***süngü*** 'mızrak, kargı, süngü' (DLT: *süngüle-, süngüş, süngüş-*)

sülbük (hlk.) 'İbrik emziği'

→ **sibek**

sülüğen 'Kırmızı boya'

< OT. ***süllüg*** 'çiğ, pişmemiş' (DLT)+***en***

SanalBaba

An.ağl.: ***süleğen*** (*DS.X*, 3707)

Meyer (*TürkSt* 36): ***Tü* sülüğen** ~ ***Fars.* sarīqūn** 'Mennig'
Eren (*TDES*, 379): < ? **[Farsça ile birleştirme köklü olarak tartışmaya açıktır.]**
Nişanyan (*SS*, 414): **sülüğen** ~ ***Fa. selikûn/serikûn*** kurşundan elde edilen kırmızı boya

sülük 'Sülüklerin örnek asalak hayvanı'
< ET. ***sül*** 'irin, cerahat' (*EUTS*, 214) [~ OT. ***sül*** 'ette ve ağaçta olan yaşlık' (DLT)]+***ük*** '*irin emen'
[DLT: ***süllüg*** 'çiğ, pişmemiş']
TT.: SÜLÜK+(ÇÜ/LER)
An.ağl.: ***sülük*** '1. cevizin erkeklik organı; 2. sarkıt, akarken buz tutmuş su; 3. asma fışgını; 4. salyangoz' (*DS.X*, 3709-3710)
~ sülük (AH., Çağ., Kom., Osm.,Bar., Trkm., Nog., KKlp.,Alt., Az., Kırg., Uyg.)
sülik (Kzk.)
sölik (TatK.)
sθylθk (TatK., Çuv.)
sθlθx (Çuv.)
hölök (Bşk.)
çülük (Tub.)
şələx (Çuv.)
sθlθk (TatK.)
şülük (Tel., Şor., Alt.)
zülük (Özb.)

S(> h, ç, ş, z)**Ü**(> ö, θ, ə)**LÜ**(>ə, i, θ, ö)**K**

Eren (*TDES*, 379): < ***Fars.* şalūk, zalūk** 'a leech'. Türkçe sülük biçimi ses bakımından açıklanmaya muhtaçtır. (SÖZCÜĞÜN FARSÇA OLDUĞU **YANLIŞTIR.**)

[Eren, '*açıklanmaya muhtaçtır*' diyor, ama elinde kocaman *TDES* adlı kitap varken hiçbir açıklama yapmıyor. Bizim yukarıda verdiğimiz örnekler tatmin edici olmayabilir. O zaman da sözcüğe başka bir açıdan bakalım: < **sor-**emmek'+**-uk** [> ***soluk** > ***suluk** > **sülük**].
Nişanyan (*SS*, 414): **sülük** ~ ***Fa. zelū/zelūk*** sülük (***Sans. calūka*** sülük)
YANLIŞTIR.

sülükle-[(hlk.) 'Zorla kaçırmak'
< ***sür-ü-k-le-***

sülün 'Eti beğenilir bir kuş'
= ET. ***süglün*** (*EUTS*, 214)
~ OT. ***süglin, süwlin*** (DLT)
< ***sök*** 'kızarmak'-***ül-*** 'kızartılmak'
+***-ün*** [> ****söklün** > ****söglün** > *süglün* > *sülün*]
TT.: SÜLÜN+(GİLLER/LÜK)
~ sülgün (Trkm.)

Räsänen (*V* 435): < **süğül-** 'braten'
Clauson (*ED* 820-821): < ***alıntı***
Eren (*TDES*, 379): < ?

sülüngü, sülüngür (hlk.) → **sönge**
süm-[(hlk.) 'Sokulmak, girmek, aradan geçmek' → **sün-**
sümcük (hlk.) → **sün-**
sümek (hlk.) 'Taranmış yumak biçiminde yün'
< OT. ***su-*** 'bükülmek üzere sümek göndermek' (DLT)
+***-mak***
An.ağl.: ***sömek, sömen, süme, sümek, sümen*** (*DS.X*, 3710); ***sümelen*** 'bükülmüş yün yumağı'; ***sümen*** 'bükülmek için işlem görmüş tiftik'

SÜ(>ö)-*ME-K(>n)*
-LEN

sümgüç (hlk.) → **süyüm**
sümkür-['Soluğu burundan hızla vererek sümüğü dışarı atmak'
< ****sIm*** 'yansıma'
+***kür-*** 'yansıma addan fiil yapan ek'
[T. Tekin: < **simki-r-* (*Mak.I*, 155]
AH.: ***sümkür-***
Hts. ***simkür-***
[+***kür-*** eki için bk. +**KIr-**]
TT.: SÜMKÜR-(ME/T-)
~ sümgür- (Trkm.) < **simki-r-*
sümgürin- (Trkm.)
simgir- (Bar., Tob.)
siŋbir- (Kzk.)
siŋgir- (TatK.)
səŋir- (TatK.)
çimkir- (Kırg.)
fınkır- (Az.)
himkir- (Bşk.)
mişkar- (Uyg.)

S(~ ç, f, h, m)**Ü**(~ a, ə, ı, i) **M**(~ŋ)

SanalBaba

+***K***(~b, g)***Ü***(~ a, i)***R-***

sümsük (hlk.) 'Uyuşuk davranan'

< ET. ***sün-*** 'gevşemek, hafiflemek' (*EUTS*, 214)+***sü-k***

TT.: SÜMSÜK+(LEŞ-/LEŞME/LÜK)

An.ağl.: ***sümsük, sümsüm, sümtük, sündük*** '1. aptal, mıymıntı, sünepe' (*DS.X*, 37123)

→ **sün-**

Eren (*TDES*, 379): YOK
Nişanyan (*SS*, 414): YOK

sümsürük (hlk.) → **sümük**
sümsürüklü (hlk.) **sümük(lü)**
sümsüyh (hlk.) → **sün-**
sümtük (hlk.) → **sün-**
sümüç, sümüş (hlk.) → **süyüm**

sümük[1] 'Burun boşluklarından gelen yapışkan sıvı'

< ****süm-*** '*yapışmak'+***-ük***

Çağ.: ***sümük***
AH.: ***sümük***
TT.: SÜMÜK+(LÜ/SEL/SÜ)
An.ağl.: ***sümsürük, sünük*** 'sümük' (*DS.X*, 3712); ***sümsürüklü*** 'sümüklü'

~ sümik (Trkm.)
= *çimirik* (Alt.)
[< *çim* 'yansıma' +*ir-ik*]
çim kirik (Kırg.)
ılcır 'sümük, irin' (Alt.)
fırtıg (Az.)
maŋka (Bşk., TatK., Uyg.)
mişık (Özb.)
murunbok (Kzk.)

Eren (*TDES*, 379): YOK
Nişanyan (*SS*, 414): **sümük** < ? SÜMKÜR-
*Karş. ***ET. sünük*** < *sünmek* (çekilerek uzamak, elastikleşmek) veya *sümürmek* (emmek, yalayıp yutmak)

sümük[2] (hlk.) 'Kemik'

= ET., OT. ***süngük(g)*** (DLT: *süngüklen-* 'kemiklenmek, büyümek')

< ****süŋ-ük***

Çağ.: ***süyek***

Tü. > **Kürt.** *sümüh* (*DAO*, 434)

An.ağl.: ***sümüh, sümük, süğük, sü-müyh*** (*DS.X*, 3713)

SÜM(< G/Ğ)ÜK(>YH)

~ süŋk (Trkm.)
sömük (Osm., Az.)
söyük (Osm.)
sθyäk (TatK.)
sö:k (Oyr.)
sümüg (Ker.)
sümük (Ker.)
sümig (Ker.)
sümik (Ker.)
süäk (Tob.)
süök (Kzk.)
süwek (KarT.)
süwäk (Miş.)
süyek (Trkm., Krç., Blk., Kmk.)
süyök (Kzk.)
śuŵak (KarT.)
šiwäk (KarL.)
sımmıg (Han./*KrTS*, 313)
sïmıç (Er./*KrTS*, 313)

S(>ş)**Ü**(>ı, ö, u)**M**(~y, w, ŵ)[< **D**]
Ü(> a, e, ä, ö)**K**(>ç, g)
SÖ:[< ÜMÜ]**K**
SÜÖ[< ÜMÜ]**K**
SÜÄ[< ÜMÜ]**K**

šəmə / šənə (Çuv.)
šθmθ (Çuv.)
uŋuox/umuox (Yak) (Räsänen, *V* 437; *KTLS*)

Eren (*TDES*, 379): YOK
Nişanyan (*SS*, 414): YOK

sümükleğen (hlk.) 'Salyangoz'

< ***sümük+leğen***

sümükleenböceği (hlk.) → **sümüklüböcü/sümüklüböcek**
sümüklegengaz (hlk.) → **sümüklüböcü/sümüklüböcek**

sümüklü[1] '1. Sümüğü olan; 2. burnundan sürekli sümük akan'

< ***sümük+lü***

sümüklü[2] (hlk.) 'Kaya balığı'

< ***sümük+lü***

sümüklü böcek 'Kabuksuz salyangoz'

SanalBaba

< *sümük+lü bö:+cek*

An.ağl.: ***sümüklüböcü, sümükleenböceği, sümüklüböycü, sümüklügengaz*** (*DS.X*, 3713)

= *şıllık kurt* (Özb.)
bālıḳgulaḳ (Trkm.)
kusḳar (Bşk.)
çiğanaḳ (Özb.)
kökülä (Uyg.)

sümüklüböcü (hlk.) Kabuksuz salyangoz; sümüklü böcek'

< *sümük+lü+bö:cü*

[→ **böcek**]

An.ağl.: ***sümükleenböceği, sümüklüböycü, sümüklegengaz*** (*DS.X*, 3713)

sümüklüböycü (hlk.) → **sümüklüböcü**

sün- 'Esnekliğini yitirerek kaybetmek'

= ET. ***sün-*** 'gevşemek, hafiflemek' (*EUTS*, 214)

< **sü:n-/*sün-*

[****sū-*** 'uzatmak, sunmak']

TT.: SÜN-(DÜR-/DÜRME/EPE/E-EPELİK/ME)

An.ağl.: ***sündük, sömtük, sümcük, sümtük, sümsük, sümsüyh*** 'arsız, açgözlü, başkasının yediğinden isteyen' (*DS.X*, 3709); ***sümdüklen-, sümsükle-, sümsüklen-, sümsün-, sümtüklen-*** 'arsızlık, pisboğazlık etmek, bir yere istenmediği halde sokulmak' (s. 3710); ***sümcüklük, sümdüklük*** 'arsızlık, pisboğazlık' ***sün-*** 'çekilerek uzamak, esnemek' ***sünsük, süntük*** 'tembel, uyuşuk' (s. 3715-3716)

SÜ(>ö)N(>m/ŋ)D(~T/C/S)ÜK

sünci (hlk.) → **süci**

sündük[1] (hlk.) 'Arsız' → **sün-**

sündük[2] (hlk.) '1. Uslu; 2. insana alışık oğlak, kuzu' → **sün-**

sündüklen-[(hlk.) 'Uyuşuk uyuşuk gezmek'

< *sün-dük+le-n-*

sündür-[(hlk.) '1. Bir şeyi çekerek uzatmak, esnetmek; 2. ateşle el ısıtmak; 3. durdurmak'

< *sün-dür-*

sündürme[1] (hlk.) '1. Höşmerim; 2. lahana ve bulgurla yapılan bir yemek'

< *sün-dür-me*

sündürme[2] (hlk.) → **sundurma**

< *sun-dur-ma*

sündürük (hlk.) → **sünek**

sündürüm (hlk.) 'Bir yandan öbür yana uzatılmış sırık'

< *sun-dur-um*

→ **sun-/ sundurma**

sünek (hlk.) '1. Esnek nesne; 2. sünepe'

< *sün-* 'esnemek'**+*-ek***

An.ağl.: ***sunek, sünek, sündürük*** (*DS.X*, 3714)

SÜ(/U)N-*EK/-DÜRÜK*

sünenpe (hlk.) → **sünepe**

sünepe (hlk.) 'Uyuşuk, sümsük'

< **sün-e-pe*

An.ağl.: ***sünek, sünempe, sünenpe*** (*DS.X*, 3714)

sünge (hlk.) → **süngü**

süngü[1] 'Tüfek namlusunun ucuna takılan küçük kılıç biçiminde delici silâh'

= ET. ***söngi ~ söngü*** (*EUTS*, 209)

Kültigin yazıtı, E 35: ***süŋüg batımı***;
Taryat G 1, 3: ***süŋüş-*** 'savaşmak')

~ OT. ***süngü*** (DLT: *süngiş, süngüş* 'süngü dürtme'; *süngüle- ; süngüş-*; *bir süŋü turkı* 'bir mızrak boyu')

< ** süŋü+g*

[T. Tekin, *Mak.II*, 401: < ****süŋ-+-GU*** derse de ****süŋüg*** biçimine de olumlu bakar.]

eski Kıpç.: ***süŋü***
AH., Hts.: ***süŋü***
Çağ.: ***süŋgü***
TT.: SÜNGÜ+(LÜ)
An.ağl.: ***sünge, süngü, süngüye*** 'ucunda ıslak bez bulunan, fırında-

SanalBaba

ki kızgın külleri süpürmeye yarayan sırık' (*DS.X*, 3715)

Tü. > **Ar.** *sünje* 'baïonnette', *singe*; **Srp.** *sùndja, sùngija* ; **Kürt.** *süngü* (*DAO*, 435)

~ süŋüg (Uyg.)
süngü (Az., Blk., Kmk.)
süŋgü (Kırg., Kar.)
süŋgi (Nog.)
süŋü (Uyg.)
süŋi (Uyg.)
süŋgi (Trkm., Kzk., Nog.)
süŋŋü (Krç.)
sönge (TatK.)
sθŋθ (TatK.) > Çuv.
sθŋge (TatK.)
höŋge (Bşk.)
üŋü (Yak.) < *üŋ-* 'batırmak, boynuzları ile vurmak' < ***sünüg***

SÜ(>ö, ă)**NG**[>**D**]**Ü**(>e, i, θ, ă)
[*S*=ø]ÜDÜ
***H*[< S]ÖDGE**

sănă (Çuv.)

Egorov (*ÊS* 182): < **sanç-** (YANLIŞTIR)
Räsänen (*V* 437): < ***süŋ-*** 'to fight (one another)'
Clauson (*ED* 842): Aynı görüşü paylaşır.
Eren (*TDES*, 380): < **?**
Nişanyan (*SS*, 414): **süngü** = ***ET.*** *süŋü* mızrak (VIII) < *süŋmek* mızrak ile dürtmek, saplamak.
T. Tekin, 'On the origin of the Turkic Genetive Suffix', *Mak.I*, 347-351: s. 347, § 3.

süngü[2] (hlk.) 'Ense'
= ET. ***süskün*** 'arka' (*EUTS*, 215)
→ **süksün**
An.ağl.: ***süŋsü, sünsüğü, sünsün*** (*DS.X*, 3715)

süngüle-['Süngü batırmak'
= OT. ***süngüle-*** (DLT)
< ***süngü+le-***
TT.: SÜNGÜLE-(ME/N-/NME/Ş-/LEŞME)

sünük (hlk.) → **sümük**

süprül- → **süpürül-**

süprüntü 'Süpürge ile temizlik yapıldığında toplanan çer çöp'
= OT. ***süpründi, süprük*** (DLT)
< ***sü(/i)p*** 'çöp'+***ür-üntü***
TT.: SÜPRÜNTÜ+(CÜ/LÜK)
~ süpürindi (Özb.)
süpründi (Uyg.)
süp (Bşk.)
süplük (Trkm.)
süp-sar (Bşk.)
çüp-çar (TatK.) (*KTLS*)
şıpırındı (Kırg./*KS.II*, 687)

SÜP+*ÜR-İNDİ*
-ÜNDİ
+LÜK/+SAR
ÇÜP+*ÇAR*
ŞIP+*IR*-INDI

~ Moğ. (*KWb.*, 319) ***sebigür*** 'Besen'
Eren (*TDES*, 380): YOK

süpür- 'Temizlemek; (mec.) çıkarıp atmak, kovmak'
= ET. ***sipi(/ü)r-*** (*EUTS*, 206)
~ OT. ***süpür-*** (DLT: *süprük* 'süprüntü'; *süprül-* 'süpürülmek')
< ****sü(/i)p*** 'çöp'+***ür-***
Çağ.: ***sipür-***
TT.: SÜPÜR-(GE/GECİ/GECİLİK/GELİK/ME/T-/ÜL-/ÜŞ)
An.ağl.: ***süpürkeç*** 'ucunda ıslak bez bulunan, fırındaki kızgın külleri süpürmeye yarayan sırık' (*DS.X*, 3715); ***süpür-*** '1. kaçmak; 2. silmek; 3. köpek koyun sürüsünü toparlayıp sürmek'; ***süpürt-*** 'kovalamak, püskürtmek'; ***süpürü*** 'toptan, götürü' (s. 3717)

Eren (*TDES*, 380): YOK
Nişanyan (*SS*, 415): **süpür[mek** = ET. *sipirmek/süpürmek* (XI)
* Karş. *Ar. #sfr* (süpürme), *misfere(t)* (süpürge). Eski bir Orta Doğu dilinden alıntı olasılığı düşünülebilir.
NOT: Bazı sözlükçüler Türkçeyi iyi bilmedikleri için pek çok Türkçe sözü, tarihî Türkçe ve yaşayan Türk dillerine bakmadan, Arapça, Farsça, Rumca, Ermenice diye kestirip atıveriyorlar.Nişanyan**Türkçeçöp/şöp/süp/sip/sıp/siv/sep (>hep)/** vb. sözcüklere baksaydı, sanırım, böyle bir yanılgıya düşmezdi'

~ süpir-/süpür- (Trkm.)
< ****sipür-*** < *sipir-* < *sip-*

SanalBaba

ir- < **sirp-* < **sirpĭ-*
süpür- (Az., Özb., Trkm., Uyg.)
sıpır- (Kzk., TatK.)
sıpır-/şıpır- (Kırg.)
sıbır- (Hak.)
sibir- (Kmk., Krç.-Blk., Tel., TatK., Kum.)
sipir- (Uyg.)
sivir- (Soy.)
səbər- (TatK.)
həbər-/hipir- (Bşk.)
şıpır-/sıpır- (Kırg.)
sippiy- (Yak.) < **sirpi-* < Moğ. *sippïr* 'süpürge' < **sirpigür* < Moğ., Tuv. *şirbi-* 'süpürmek' < Moğ. [*Mak.I*, 104]

= Moğ. ***sirbe-, sirbi-*** 'süpürmek', Halh. ***şirve-*** ay., Kalm. ***şirwe-, şirw-*** ay., Moğ. ***sirbegül, sirbigür*** 'süpürge', Halh. ***şirwŭl*** ay., Kalm. ***şirwŭl*** ay. < *sirbi-gür* < **sirpi-*, < **sirpe-* (krş. Moğ. ***sipür*** 'süpürge')

S(> ş, h)**Ü**(> i, ı, ə)**P**(> b, v)+*Ü* (>ı, i, ə)*R*-

süpürge 'Süpürmeye yarayan araç'
= ET. ***sipürgü*** (*Altun Yaruk*, V 89; *DTS* ve *EDPT*'de bu biçim yoktur.)
~ OT. ***süpürgü*** ~ ***süpürge*** (DLT)

< *süp+ür-ge*

An.ağl.: ***sipürge*** (*DS.X*, 3645); ***sübürkü*** (s. 3704); ***süpürkeç*** → **süpür-** ***süpürge*** 'yabanıl mısır'; ***süpürgelik*** 'döşemenin kıyılarına ve duvarın altına konan 10-15 cm. yüksekliğinde tahta' (s. 3717)
~ süpirgi (Trkm.)
süpürgä (Az., Uyg.)
sübse/süpse (Trkm.)
süpürgi (Özb.)
süpse/sübse 'süpürge' (Trkm.)
sıpırğış (Kzk.)
sibirgi (Tel.)
sibirki (TatK.)
sibirthi (Blk.)
hibirtki (Bşk.)
sipse (KKl.p.) < *sip-se* [ek için krş. *Ost.Gram.* 135: *yelpise* 'yelpaze' < *yelpise*, Trkm. *yelpesele-* 'yelpazelemek' < **yel-pese, yelpe-* 'ay.' < **yelpi-, yelpi-* 'yelpazelemek', Türk. <**yelpese* [*Mak.I*, 103-104])
səbərkə (TatK.) > Osty. *səpərkə*
şıpırğı (Kırg.)
şĭpĭr 'süpürge' (Çuv.) < **sipir*

S(>h, ş)**Ü**(>ı, i, ə)**P**(>b)+
Ü(>i, ə)**R**[***T***]-*G*(> *ğ, k*)*E*(>*ä, i,* ə)

Eren (*TDES*, 380): YOK
Nişanyan (*SS*, 415): YOK

süpürkeç (hlk.) → **süpürge**
süpürt-[(hlk.) → **süpür-**
süpürü (hlk.) → **süpür-**
sür-['1. Yönetip yürütmek; 2. önüne katıp götürmek; 3. uzatmak; 4. dokundurmak, değdirmek'
= ET. ***sür-*** '1. gütmek; 2. otlatmak; 3. sürmek, sevketmek' (*EUTS*, 214; *İKPÖ*, 212)
~ OT. ***sür-*** 'kovmak, sürmek' (DLT: *sürkile-, sürküle-* 'kovalamak, sürmek'; *sürse-* 'sürmek istemek')

< **sŭ̈-r-*

TT.: SÜR-(DÜR-/DÜRME/DÜRÜM/DÜRÜMCÜ/DÜRÜŞ/EÇ/EDURAN/EDURUŞ/EGEL-/EGELEN/EĞEN/EĞENLEŞ-/EĞENLEŞME/EK/EKÇİ/EKLİ/EKLİLİK/EKSİZ/EKSİZLİK/ELİ/ERLİK/ESİZ/GEN doku/GİT/GÜ/GÜLE-/GÜLEME/GÜLEN-/GÜLENME/GÜLÜ/GÜN/ME/MELE-/MELEME/MELEN-/MELENME/MELİ/MELİK)
An.ağl.: ***sür-*** '1. götürmek; 2.ileri itmek, sürmek; 3. sürdürmek; 4. kovmak; 5. izlemek; 6. direnmek,

SanalBaba

üstünde durmak; 7. tos vurmak; 8. sığırlar çiftleşmek; 9. sürgün olmak; 10. filizlenmek) (*DS.*X, 3721)
~ si:ır- (Hlç.)
ür- (Yak.)
(1)sür- '**sevketmek**' (Az., Özb., Uyg.)
(2)sür- '**dokundurmak**' (Az., Özb.)
sört- (TatK.)
hört- (Bşk.)
(3)sür- '**sürgüne göndermek**' (Az., Kırg., Uyg.)
sör- (TatK.)
sürginde- (Kzk.)
sürgün kıl- (Özb.)
sürğün et- (Trkm.)
sörgingä cibär- (TatK.)
hörö- (Bşk.)
hörgöngä yibär- (Uyg.)
(*KTLS*)

Eren (*TDES*, 380): YOK

sürcük-[(hlk.) → **sürç-**

sürç-['Yürürken yanlış adım atıp, dengesini bozmak'
= OT. ***surç-, sürç-*** (DLT)
< *sǖ-r-ç-
TT.: SÜRÇ/SÜRÇ-(ME)
An.ağl.: ***sürcükmek, sürçmek*** 'dili kaymak, takılmak' (*DS.X*, 3717); sürç-, sürcük- 'ayak takılıp sendelemek'; ***sürç-*** '1. değmek; 2. zenginken yoksul olmak'; ***sürçütme*** 'Tatarböreği' (s. 3717)
Eren (*TDES*, 380): YOK
~ sürç- (Az.)
sürüş- (Trkm.)
sürin- (Kzk.)
sörin- (TatK.)
hörön- (Bşk.)

SÜRÇ-
S(>h)Ü(>ö)R-*Ü(>i, ö)N-*
-ÜŞ-

sürçtür-['Sürçme işini yaptırmak' [***TS.II***, 1356: YOK]
= OT. ***surçıt-, sürçit-*** (DLT)
< *sǖ-r-ç-tür-*

sürçütme (hlk.) → **sürç-**

sürdür-['Sürme işini yaptırmak'
= OT. ***sürtür-*** (DLT)
< *sǖ-r-dür-*

süre 'Bir olayın başı ile sonu arasında geçen zaman parçası, müddet'
< *sǖ-r-e*
TT.: SÜRE+(Ç/Egel-/ĞEN/K/K-Çİ/KLİ/KLİLİK/KSİZ/KSİZLİK/Lİ/ERLİK/SİZ)
~ sürük 'süre' (Uyg.)

sürecek (hlk.) '1. Damlardan kar süpürmeye yarayan tahta araç; 2. ağaçtan yapılmış kapı mandalı; 3. yürüteç'
< *sǖ-r-ecek*
An.ağl.: ***sürgüç*** (*DS.X*, 3717)

sürgüç (hlk.) → **sürecek**
< *sǖ-r-güç*

süreğeç (hlk.)'1.Harman toplamaya yarayan tahta ağaç; 2. çarkın urganını yağlamak için kullanılan ziftli bez'
< *sǖ-r-eğeç*

süreğen¹ 'Ne kadar süreceği belli olmaksızın sürüp giden, kronik'
< *sǖ-r-eğen*
TT.: SÜREĞEN+(LEŞ-/LEŞME)

süreğen² (hlk.) 'Dere ve ırmakların çok akıntılı yerleri'
< *sǖr-eğen*

sürek¹ 'Süren, devam eden zaman'
< *sǖr-ek*
TT.: SÜREK+(Lİ/LİLİK/SİZ)
An.ağl.: ***sürek*** '1.soy sop; 2. erek, amaç; 3.eda, naz' (*DS.X*, 3718)

sürek² (hlk.) '1. Tavını bulmuş toprak; 2. satmak için pazara götürülen hayvan sürüsü'
< *sǖ-r-ek*
TT.: SÜREK+(Çİ 'davar alışverişiyle uğraşan kimse')
An.ağl.: ***sürek*** 'iri, koşum öküzü' (*DS.X*, 3718)

sürek³ (hlk.) 'Ateş küreği'
< *sǖ-r-ek*

sürekçi → **sürek²(2)**

SanalBaba

sürekeli (hlk.) 'Sürekli'
< ***sü̱-r-ek+e+li***
An.ağl.: ***sürelge, sürerge, sürekeli, sürgelli*** (*DS.X*, 3718)

SÜR-*EL(~r)GE*
-*E-KELİ*
-*GELLİ*

sürekli 'Kesintisiz olarak süren'
< ***sü̱-r-ek+li***
TT.: SÜREKLİ+(LİK)
An.ağl.: ***sürekli*** '1.koşuya dayanıklı (at için); 2. sağlam yapılı, boyluposlu' (*DS.X*, 3718-3719)
sürelge (hlk.) → **sürekeli**
sürerge (hlk.) → **sürekeli**
sürge (hlk.) '1. sürülmüş tarlanın keseklerini kırmaya,düzeltmeye yarayan ağaç araç; 2. diken, çalı ya da büyük taş taşımaya yarayan çatal araç; 3. bir yerden başka bir yere göçen (kimse)'
< ***sü̱-r-$^{1/2}$+-ge***
sürgeç (hlk.) '1. Keman yayı; 2. sacda pişen yufka ekmeğini çevirmeye yarayan tahta araç'
< ***sü̱-r-geç***
sürgel-[(hlk.) 'Tohum ekildikten sonra toprağı bir araçla düzeltmek'
< ***sü̱-r-[e]+gel-***
sürgelli (hlk.) → **sürekeli**
sürgü '1. kapının kapanması için arkasına yatay olarak yerleştirilen demir ya da ağaç kol, tırkaz, sürme; 2. sürülmüş tarlayı bastırmak ve düzeltmek için kullanılan, taştan veya ağaç kütüğünden yapılmış tarım aracı; 3. mala'
< ***sü̱-r-gü***
TT.: SÜRGÜ+LE-/LEME/LEN-/LENME/LÜ)

Tü.> **Kürt.** *sürgü* 'kapı sürgüsü'; *sürgü* 'filiz' (*DAO*, 434-435)

An.ağl.: ***sürgü*** '1.kalın ağaç direk; 2. içerden kapanan bir tür kilit' (*DS.X*, 3720)
~ sürme 'sürgü' (Trkm.)
sürgüç (hlk.) Bulaşık bezi'
< ***sü̱-r-güç***
TT.: ***süraç, süreç, süreğeç, süreş, sürgeç, sürgeş, sürkeç, sürtecek*** (*DS.X*, 3720)

SÜR-*AÇ/-EÇ/-EŞ*
-*EĞEÇ*
-*GEÇ/-GEŞ/-KEÇ*
-*T-ECEK*

sürgün[1] 'Ceza olarak belli bir yerin dışında veya belli bir yerde oturan kimse'
< ***sü̱-r-gün***

Tü. > **Zaza**. *surgım, surgum, surgun* (*ZTS*, 324: *surgun bıyayiş* 'sürgün edilmek'; *surgun kerdış* 'sürgün etmek');
Kürt. *sürgün* (*DAO*, 435);
KbRum. *surguni, surgunin*

~ sürgün (Az., Kırg., Özb., Uyg.)
sürğün (Trkm.)
sörgin (TatK.)
hörgön (Bşk.)
sürgün[2] (hlk.) 'İshal, amel'
< ***sü̱-r-gün***
An.ağl.: ***sürgü, sürgün, sürgünlük*** (*DS.X*, 3720)
sürgün[3] 'Ağaç filizi
< ***sü̱-r-*** '*yeni bitmek'
+-gün

Eren (*TDES*, 380): **sürgün**[1/2/3] YOK

sürme '1. Sürmek işi; 2. kirpik diplerine sürülen siyah boya'
< ***sü̱-r-me***
TT.: SÜRME+(dan [<Fars.]/LE-/LEME/LEN-/LENME/Lİ/LİK/SİZ)
An.ağl.: ***sürme*** 'yün dokumalarda kimi motiflerin altına çizgi biçiminde çelilen süs' (DS.X, 3721)

Tü. > **Rus.** *sür'ma*

~ sürme (Kzk., Trkm.)
sürmä (Az., Özb., Uyg.)
sörmä (TatK.)

SanalBaba

surma (Kırg.)
hörmä (Bşk.)

S(>h)Ü(>u)RME(>a, ä)

sürt-['Bir şeyi bastırarak diğe bir şeyin üzerinden geçirmek'
= ET. ***sürt-*** (*EUTS*, 214) ~ OT. ***sürt-*** (DLT)
< *sǖ-r-t-* 'ettirgen'
TT.: SÜRT-(ME/ÜK/ÜKLÜK/ÜL-/ÜLME/ÜN-/ÜNME/NÜŞ/ÜŞ/ÜŞ-/ÜŞME/ÜŞTÜR-/ÜŞTÜRME)
~ sürt- (Az., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
= *ıskıda-* (Kzk.)
işkılä- (Özb.)
u- (TatK.)
uvkala- (Kzk.)
ıv- (Bşk.)

sürtecek (hlk.) 'Bıçak, keser vb. şeyleri bilemeye yarayan taş, bileğitaşı'
< *sǖ-r-t-ecek*
An.ağl.: ***sürtecek, sürteleç, sürtigiç, sürtüğeç*** (*DS.X*, 3722)

SÜRT-*ECEK/-ELEÇ*
-İGİÇ
-ÜĞEÇ

sürteleç (hlk.) → **sürtecek**
sürtigiç (hlk.) → **sürtecek**
sürtüğeç (hlk.) → **sürtecek**
sürtek (hlk.) → **sürtük¹**

sürtük¹ '1. Vaktini çok gezerek geçiren, evinde oturmayan (kadın); 2. kötü kadın'
= OT. ***sürtük*** 'ezilen, sürüştürülen her şey'(DLT: *sürtük işler* 'sevici kadın')
< *sǖ-r-t-ük*
TT.: SÜRTÜK+(LÜK)
An.ağl.: ***sürtük, sürtek*** (*DS.X*, 3722); ***sürsat*** (s. 3723)

sürtük² (hlk.) '1. Dokuma kuşakları keçelendirmeye ve yumuşatmaya yarayan bir çeşit tokmak; 2. sabahları çeşitli yönlerden esen yel; 3. pudra; 4. selin taşıdığı ağaçlar' (*DS.X*, 3723)
< *sǖ-r-üt-ük*

sürtül-['Sürtme işi yapılmak'
= OT. ***sürtül-*** (DLT)
< *sǖ-r-t-(ü)l-*
An.ağl.: ***sürtül-*** 'sert yere sürülmekten vücut çürümek, morarmak' (*DS.X*, 3723)

sürtün-['Geçerken değmek, sürünmek'
= ET., OT. ***sürtün-*** (KT., Uyg., DLT)
< *sǖ-r-t-(ü)n-* 'dönüşlülük'
TT.: SÜRTÜN-(ME/ÜŞ-)
An.ağl.: ***sürtünbeç*** 'merdiven trabzanı' (*DS.X*, 3723)

sürtünbeç (hlk.) 'Merdiven trabzanı'
< *sǖ-r-t-ün-beç*

sürü 'Evcil hayvanlar topluluğu'
= ET., OT. ***sürüg*** (*EUTS*; DLT)
< *sǖ-r-ü(g)*
TT.: SÜRÜ+(CÜ/CÜL/CÜLÜK)
An.ağl.: ***sürü*** 'sağmal inek' (*DS.X*, 3723); ***sürüv*** (s. 3725)
~ süri (Trkm.)
sürü (Bşk.)
sürüv (Özb.)
sireu (Kmk.)
sirü (Kmk.)
sirü̈ (Blk.)

SÜ(>i)R[*E*]Ü(>i, u, ū,ṻ)+*V*

> Moğ. (*KWb.*, 381): ***sürü-g***
= *otar* (Kzk.)
otor (Kırg.)
kötöv (Bşk.)
kötü (TatK.)
öyir (TatK.)
öyör (Bşk.)
üyir (Kzk.)

sürü-['Sürüklemek'
= ***sürü-*** (DLT: *sürülgen, sürül-, sürün-, sürüş-*)
< *sǖ-r-ü-*
TT.: SÜRÜ-(ME)
An.ağl.: ***sürük-*** 'sürüklenmek'; sürül- 'kovulmak' (*DS.X*, 3723)

sürücü 'Hayvan, at arabası ve motorlu taşıt süren kimse'
= OT. ***sürgüci*** (DLT)

SanalBaba

< ***sṻ-r-ücü***

TT.: SÜRÜCÜ+(LÜK)

sürük (hlk.) 'Azgın'

< ***sṻ-r-ük***

sürük-[(hlk.) 'Sürüklemek'

< ***sṻ-r-ük-***

sürükkü (hlk.) 'Çiftçinin tohum ekerken tohumları kapatmak için arkasına taktığı ağaç'

< ***sṻ-r-ü-k-kü***

sürükle-['Bir şeyi yerden kaldırmadan iterek götürmek'

< ***sṻ-r-ü-k-le-***

TT.: SÜRÜKLE-(ME/NDİR-/N-/NİŞ/NME/T-/TME/YİCİ/YİŞ)

An.ağl.: ***sürükleme*** 'düğünlerde oynanan bir tür oyun' (*DS.X*, 3723)

~ sürüklä- (Az.)
süyre- (Kzk.)
süyrö- (Kırg.)
sūyre- (Trkm.)
söyrä- (TatK.)
sörü- (Uyg.)
südrä- (Özb.)
höyrä- (Bşk.)

SŪ-R-*ÜK-LE-*
S(>h)Ū-Y(~D)-*RE(>ö)-*
SÖ[< Ū]-RÜ-

sürül-['Sürülmek işine konu olmak'

< ***sṻ-r-(ü)l-***

TT.: SÜRÜL-(ME/ÜŞ)

An.ağl.: ***sürül-*** '1. çiftleşmek; 2. kovulmak' (*DS.X*,3723)

sürüm 'Bir ticaret malının satılır olması, revaç'

< ***sṻ-r-(ü)m***

An.ağl.: ***sürüm*** '1. tarlayı sürme işi; 2. satışın iyi olması'(*DS.X*, 3723)

sürün-['Karnı üzerinde sürünerek ilerlemek'

= OT. ***sürün-*** (DLT)

< ***sṻ-r-(ü)n-***

TT.:SÜRÜN-(CE-/CEME/DÜR-/DÜRME/DÜRÜL-/DÜRÜLME/GEN/ME/ÜŞ)

An.ağl.: ***sürünge*** 'ayaklama aygıtı'; ***sürüngeç*** 'sürünme durumunda olan' ***sürün-*** 'emeklemek'; ***sürünmüş, sürüntü*** 'kaymış, kaymaya yüz tutmuş yerler'; ***sürüntü*** 'kullanılarak küçülmüş sabun'; ***sürüntü*** 'yokluk ve sıkıntı nedeniyle ezilen kimse'; ***sürüntü*** 'sürünen bir şeyin yerde bıraktığı iz'; ***sürüntü*** 'durmadan yer değiştiren, çok gezen'; ***sürüntü*** 'zayıf, cılız, kuru' (*DS.X*, 3724)

~ sürün- (Az.)
sürül- (Uyg.)
sūyren- (Trkm.)
südrel- (Bşk., TatK.)
höyräl- (Bşk.)
= *ürmälä-* (Bşk., TatK.)
ömüli- (Uyg.)
soylo- (Kırg.)

sürünce-[(hlk.) 'İş sonuçlanıncaya kadar boş yere beklemek' [***TS. II,*** 1360: YOK]

< ***sṻ-r-ün-ce-(/-ci)***

An.ağl.: ***sürüncü-*** (*DS.X*, 3723)

sürünceme 'Birişin sonuçlanıncaya kadar boş yere uğradığı gecikmenin tümü'

< ***sṻ-r-ün-ce-me***
[< *-çi-me*]

[Bk. E. Güngördü,*TD* 636, s. 775: Ancak söz konusu fiilin yazı dilimizde bulunmayışından dolayı, *sürünceme* sözcüğü, ***-ceme*** (< * *-çi-me*) ekli bir türev olarak değerlendirilir.]

sürünge, sürüngü (hlk.) → **sönge**

sürüngen 'Sürüngenlerden olan hayvan'

< ***sṻ-r-ü-n-gen***

~ sürünänlar (Az.)
sūyreniciler (Trkm.)
söyrälüçilär (TatK.)
südrälüvçi (Özb.)
hörälivsilä (Bşk.)

sürüş-['Karşılıklı sürmek' [TS.II, 1360: YOK]

< ***sṻ-r-(ü)ş-***

TT.: SÜRÜŞ-(TÜR-/TÜRME)

SanalBaba

sürüt (hlk.) '1. Döveni boyunduruğa bağlayan ok; 2. buğday değirmeni'

< ***sǖ-r-(ü)t***

sürüt-['Sürümek işini yaptırmak'

< ***sǖ-r-ü-t-***

TT: SÜRÜT-(ME)

sürütkü (hlk.) 'Kışın donmuş kar üstünden sürüyerek getirilen odun'

< ***sǖ-r-ü-t-kü***

sürütme (hlk.) '1.Kesilmiş ağaçları öküze koşarak çektirme; 2.kar küreği; 3. uzun giysi; 4. aba terlik; 5. beceriksiz kadın; 6. direk'

< ***sǖ-r-ü-t-me***

sürü yolu (hlk.) 'Araba yolu'

< ***sǖ-r-ü yol+u***

süs '1. Süslemeye, süslenmeye yarayan şey, bezek; 2. süsleme veya süslenme işi; 3. (mec.) güzellik veren, güzelleştiren şey'

= ET. ***üs***

< ****sü-z***

Çağ.: ***süz***

TT.: SÜS+(LE-/LEME/MECİ/MECİLİK/N-/NME/LENDİR-/NDİRME/NİŞ/T-/TME/YİCİ/LÜ)

Tü.> **Zaza**. *sus* 'süs' (*ZTS*, 324)

~ süz (Trkm., Tar., KKırg., Kırg., Kzk., Özb.)
süs (Az.)
sθz (TatK.)

= *bezeğ* (Trkm.)
bezäk (Özb., Uyg.)
bezendirüv (Kzk.)
bizäk (TatK.)
biz,äv / biz,äk (Bşk.)
bizäv (TatK.)
casalğa (Kırg.)

süs-¹['(Boynuzlu hayvan) boynuzu ile vurmak, tos vurmak'

= OT., Çağ. ***süs-*** (DLT)

< ****süz- < sü-z-***

TT.: SÜS-(ME)

An.ağl.: ***süs*** 'hayvan tos vuracak durum alma'; ***süsgen, süseğen, süsek, süsgün, süsken, süsügen*** 'süsmeye, boynuz vurmaya alıştırılmış hayvan'(*DS.X*, 3725); ***süs-*** 'toslamak, boynuz vurmak'

~ üs- (Tuv., YUyg.)/üsüş (Uyg.)
süs- (Trkm., Alt., Hak.)
süz- (Kzk., KKlp., Nog., Kum., YUyg./Hami)
söz- (TatK.)
sus- (Uyg./Hami)
suz- (Özb., YUyg./Hami)
höð- /höz,- (Bşk.)

S(>h)Ü(>u, ö)S(>z, δ)-

sĕk- (Çuv.) < **sü-k-*

~ Moğ. ***sör-, sörü-***; Hal., Kalm. ***sör-***

[Bk. *Mak.I*, 48, 285; T. Tekin, 'Further Evidence for 'Zetacism' and 'Sigmatism', *Researches in Altaic Languages*, (ed by L. Ligeti), Akadémiai Kiadó, Budapest 1975, s. 278.]

süs-²[(hlk.) '1. Hor bakmak, itip kakmak; 3.küskün kimse yan yan bakmak'

< ***süs-*** '(mec.)* yan yan bakmak; *itip kakmak'

süsen 'Süsen, tos vuran'

[***TS.II***, 1361: YOK]

= OT. ***süsgen ~ süsegen*** (DLT: *süstür-; süsün-* '(başını) vuru gibi görünmek'; *süsüş-*)

süseğen (hlk.) → **süs-**

süsek (hlk.) → **süs-**

süsgen (hlk.) → **süs-**

süsgün¹ (hlk.) → **süs-**

süsgün² (hlk.) 'Ense'

→ **süksün**

[/ks/ > /sg/ göçüşmesi]

An.ağl.: ***süsün, süysün*** (*DS.X*, 3726)

süsken (hlk.) → **süs-**

süsle-['Tezyin etmek'

< ***süs+le-***

TT.: SÜSLE-(ME/MECİ/MECİLİK/N-/NDİR-/NİŞ/NME/T-/TME/YİCİ/

SanalBaba

~ süsle- (Az.)
= *beze-* (Trkm.)
bezä- (TatK.)
biz,ä- (Bşk.)
biz,äklä- (Bşk.)
bizäklä- (TatK.)
bezäkli- (Uyg.)
casan- (Kırg.)

süst (hlk.) 'Gevşek'
< ***sü-*** 'gevşemek'+***-s-t***

süstür-['Tos yaptırmak'
[***TS.II***, 1361: YOK]
= OT. ***süstür-*** (DLT)
< ***süs-tür-***

süsügen (hlk.) → **süs-**

sūsün (hlk.) → **süsgün²** → **süksün**

süsüş-['Toslaşmak'
[***TS.II,*** 1361: YOK]
= OT. ***süsüş-*** 'toslaşmak' (DLT)
< ***süs-(ü)ş-*** 'işteşlek eki'

Eren (*TDES*, 380): **süngü** ile **süt** arası Türkçe sözler YOK.

süt 'Kadınların ve memeli dişi hayvanların yavrularını beslemek için memelerinden gelen, besin değeri yüksek beyaz sıvı'
= ET., OT. ***süt*** (*EUTS*; DLT: *sütgir-* 'süt gibi sulu, duru yapmak')
< ***sū+t*** 'çokluk eki'
TT.: SÜT+(ÇÜ/ÇÜLÜK/LAÇ [<lü+aş]/LEĞEN/LEN-/LENDİR-/DİRME/liman/LÜ/LÜCE/ölçer/SÜZ/SÜZLÜK)
An.ağl.: ***süt*** '1. erkek balığın, dişinin havyarı üzerine akıttığı ak sıvı; 2. insanın mayası, aslı; 3. tam, katıksız (renkler için); 4. taze, sütlü; 5. başağın sertleşmemiş durumu';***sütal*** 'eğitimsiz, terbiyesiz'; ***sütbağı*** 'atın ayağında görülen hastalık'; ***sütce*** 'şiş karınlı, kansız'; ***sütçalgını*** 'gebe annenin sütünü emmekten zayıflamış çocuk'; ***sütçe*** 'verem'; ***sütçiyi, sütçürüğü, sütkesmiği*** 'lor'; ***sütebesi*** →***süteşi; süteğrisi*** 'ön ayakları içe doğru eğri at'; ***sütemen*** 'süt emme çağında hayvan yavrusu'; ***süteşi, sütebesi*** 'yoğurt mayası'; ***süt eşkit-*** 'yağını, çökeleğini almak için sütü ekşitmeye bırakmak'; ***sütgam-*** 'soğukkanlı'; ***sütgen*** → ***sütlēn;süthakkı*** 'nişanda, oğlan evinin, kız annesine getirdiği armağan'; ***sütkesmiği*** '1. kaşar peyniri; 2. →***sütçürüğü; sütlemek*** 'taze mısır'; ***sütlēn, süddüyen, südlüvan, süldüğen, sütgen, sütlengeç, sütligen, sütliyen, sütlüğan, sütlüğen, sütlüot, sütlüvan*** 'sütleğen'; ***sütliman*** 'açık hava';***sütlüza*** 'süt gibi ak bir kuş'; ***sütlü*** 'sütlaç'; ***sütlübiyan*** 'ballıbaba'; ***sütlübuğday*** 'iki gün süreyle süte yatırılmış buğday'; ***sütlüce*** 'mantar'; ***sütlücen*** 'bir tür ilkbahar bitkisi'; ***sütlük*** '1. süt soğutmaya yarayan, yemek saklanan bir çeşit dolap; 2. süt kardeş; 3. düdük; sütmavi 'çok açık mavi, mavimsi'; ***sütsümen*** 'daha tadını yitirmemiş yoğurt'; ***sütsümük*** 'soy sop'; ***sütsüz*** '1. sözüne güvenilmez; 2. soysuz'; ***sütten*** 'yaradılıştan, doğuştan'; ***süt uyut-*** 'yoğurt mayalamak' ***sütül*** 'henüz sertleşmemiş başak'; ***sütvurgunu, sütyanığı*** 'ana sütü emmediği için kavruk kalan hayvan yavrusu'; ***sütyüzü*** 'kaymak' (*DS.X*, 3726-3728)
~ sūyt (Trkm.)
süt (Kzk., Kırg., Özb., Uyg., Nog., Blk., KKlp., Alt., Tel., Şor, Sag.)
süd (Az.)
ūt (Yak., Hlç.)
sut (Özb.)
sθt/söt (TatK.)
hθt/höt (Bşk.)
sθt (Çuv.) < TatK.
sət/sĕt (Çuv.)
si:ʹt (Hlç.)

S(>h)**Ū**(>ü, ö, ə, u, i:ʹ)
[Y]**T** (> d)
[*S*=ø]**ŪT**

= Moğ. ***sün*** (*MGT; AT; KWb.*, 340)

sütal (hlk.) → **süt**

SarıBaba

< *sü̈+t+al*

süt anne 'Bir çucuğun annesinden başka sütünü emmiş olduğu kadın'

< *sü̈+t anne*

~ süt ene (Kırg.)
süt şeşe (Kzk.)
süd ana(sı) (Az.)
sötin indirgän ana (TatK.)
hötin indirgän äsä (Bşk.)
= *eneke* (Trkm.)
emitkuçi (Uyg.)

sütbağı (hlk.) → **süt**

< *sü̈+t+bağ+ı*

sütce (hlk.) → **süt**
sütçe (hlk.) → **süt**
sütçiyi, sütçürüğü (hlk.) → **süt**

< *sü̈+t+çiy+i/+çürü-k +ü*

sütkesmiği (hlk.) → **süt**

< *sü̈+t+kes-mik+i*

süt çal-[(hlk.) → **süt**
sütçalgını (hlk.) → **süt**

< *sü̈+t+çal-gın+ı*

sütebesi, süteşi (hlk.) → **süt**
süteğrisi (hlk.) → **süt**
sütemen (hlk.) → **süt**
süteşkit-[(hlk.) → **süt**

< *sü̈+t+ekşi-t-* [→ **ekşi**]

sütgam (hlk.) → **süt**
sütgen (hlk.) → **sütleğen**
süthakkı (hlk.) → **süt**

< *sü̈+t* [hakk (< Ar.)+ı]

süt kardeş 'Aynı kadından süt emmiş çocukların birbirine göre aldıkları ad'

< *sü̈+t ka+*[r]*daş*

~ sütdas aka-ini (Uyg.)
süd ġardaş(ı) (Az.)
= *emçekteş* (Kırg.)
emşektes bavır (Kzk.)
emikdâş (Özb.)
emçäkdâs (Özb.)
imçäktäs kardäşlär (TatK.)
imsäktäş ķardäştär (Bşk.)
emşen doğan (Trkm.)

sütkesmiği (hlk.) 'kaşar peyniri' → **süt**

< *sü̈+t+kes-mik+i*

sütkır (hlk.) → **süt**

sütlaç 'Süt, şeker ve pirinçten yapılan bir tür tatlı'

< *sü̈+t+lü+aş*

~ süytlaş (Trkm.)
südlü aş (Az.)
sütti as (Kzk.)
sütlük botka (Uyg.)
hötlö aş (Bşk.)

Tü.> **Blg., Srp.** *sütlaç* (Škaljić: *Turc* 576); **Rus.** *sütlaç* (*KTLS*, 805)

sütlaş (hlk.) → **sütlaç**
sütlemek (hlk.) 'Taze mısır' → **süt**
sütlēn (hlk.) → **sütleğen**
sütlengeç (hlk.) → **sütleğen**
sütligen (hlk.) → **sütleğen**
sütliman (hlk) 'Açık hava'

< *sü̈+t+lı(g)-man*

sütliyen (hlk.) → **sütleğen**
sütlü[1] 'İçinde süt bulunan, sütle yapılan'

< *sü̈+t+lü*

sütlü[2] (hlk.) → **sütlaç**
sütlüce 'Düğün çiçeği'

< *sü̈+t+lü+ce*

sütlüğan (hlk.) → **sütleğen**
sütlüğen (hlk.) → **sütleğen**
sütlük (hlk.) 'Süt kardeş'

< *sü̈+t+lük*

sütlüot (hlk.) → **sütleğen**
sütlüvan (hlk.) → **sütleğen**
sütsüz → **süt**
sütten (hlk.) 'Yaradılıştan, doğuştan'

< *sü̈+t+ten*

süt uyut-[(hlk.) 'Yoğurt mayalamak' → **süt** / → **uyu-**
sütyüzü (hlk.) 'Kaymak' → **süt** / → **yüz** (+ü)
süve (hlk.) → **söve**
süy-[1]**[** (hlk.) '1. Fışkırıp çıkmak, çimlenmek, sürgün vermek, uzamak; 2. süzülerek yükselmek (kuş, bu-

SanalBaba

lut, vb.); düzgünce uzamak, uzayıp gitmek'

< ***sü̲̈-y-***

An.ağl.: ***süygün*** 'sürgün, filiz' (*DS. X*, 3729)

süy-²[(hlk.)'1. Sözü geçer, değerli olmak; 2. varlıklı olmak'

→ **süy-¹**

An.ağl.: ***süygün*** 'sözü tutulan, değer verilen' (*DS.X*, 3729)

süy-³[(hlk.) 'Sevmek'

< OT. ***sew-*** (DLT)

An.ağl.: ***süygen*** 'âşık' (*DS.X*, 3728); ***süyümcü*** 'muştucu'; ***süyümlü*** 'sevimli' (s. 3730)

süyek (hlk.) 'Kemik'

= ET., OT. ***süngük(g)*** (DLT)

< ****süng+ük(g)***

~ süyek (Kzk.)
süyäk (Özb., Uyg.)
söyäk (TatK.)
sö:k (Kırg.)
höyäk (Bşk.)

S(> h)Ü(> ö)YE(/Ä)K
SÖ:[< ÜYE]K

süyem¹ (hlk.) 'Baş parmak ile işaret parmağı arasındaki uzunluk'

< Moğ. ***sögem***; Kalm. ***sö:m***; Bry. ***hö:m***

An.ağl.: ***sıyam, sile, siye*** (*DS.X*, 3728)

~ söyüm 'karış' (Kırg.)
sööm/sö:m (Kırg., Alt./*ATS*, 157, Şor., Tel.)
söömöy (Kırg.)
süem (Küer.)
süöm ('karış' (Yak.)
süyem (Trkm., KKlp., TatK.)

= ***sele*** ~ ***sere*** (Eren: *TDES*, 381)

süyem² (hlk.) 'Eğirilmek için temizlenmiş ve taranmış yün'

< ***süy-*** [< ****sü-y-***]'uzamak'

+-(ü)m

→ **süyüm**

süygen (hlk.) 'Âşık'

< ***sev-(g)en***

süysün¹ (hlk.) → **süsgün²**

süygün² (hlk.) '1. Filiz, sürgün; 2. uzayıp giden'

< ***sü̲̈-y-*** 'uzamak'***+-gün***

An.ağl.: ***süydü*** (*DS.X*, 3729)

süyük (hlk.) 'Oluk'

< ***sü̲̈-y-*** '*akmak'***+-ük***

An.ağl.:***süyüng, süyünk, süyung, sivik, sivig, sıwırne, sıfırne,süük, süwük*** (*DS.X*, 3648; *DAO*, 435-436)

SÜYÜ(> u)[*N*]G(/K)
SÜ[*Y=ø*]ÜK
SÜ(> i)WÜ(> i)G(/K)

süyül-['Akmak, kaymak'

< ***sü̲̈-y-(ü)l-***

süyüm (hlk.) 'Bir sap iplik, kol gerilişiyle kirmene sarılacak yün'

< ***sü̲̈-y-*** 'uzamak'***+üm***

Krş. **süyem¹**

An.ağl.: ***siyim,süğüm, süynüm, süyümlük, süyün*** (*DS.X*, 3729)

SÜ(>i)Y(>ğ)-[*N*]Ü(>i)M(>n)
-ÜMLÜK

süyümlü (hlk.) → **süy-³**

süyüm süyüm¹ (hlk.)→ **siyim siyim**

süyüm süyüm² (hlk.) 'Boy boy'

< ***sü̲̈-y-*** 'uzamak, boy atmak'

+-üm

süyür (hlk.) 'Alın yazısı'

< ***sü̲̈-y-*** '*çizmek, uzatmak'

+-ür

süyürbe (hlk.) 'Süpürge'

→ **süpürge**

< ***süp(b)*** 'çöp'***+ür-ge***

[***süpürge*** > ****sügürbe*** > ***süyürbe*** 'göçüşme ile']

süz-['Bir sıvıyı, içindeki katı maddelerden ayırmak için bez veya delikli bir kaptan geçirmek'

= ET. (KT., Uyg.) ***süz-*** ~ ***süs-*** (*EUTS*, 215)

~ OT. ***süz-*** (DLT)

< ***sü̲̈z-***

Tarj., IM.,AH., Tuhf.: ***süz-***

SanalBaba

Çağ.: ***süz-***
TT.: SÜZ-(DÜR-/DÜRME/EK/GEÇ/GEÇLİ/GÜ/GÜN/GENLEŞ-/GÜNLEŞME/GÜNLÜK/ME/ÜCÜ/ÜL-/ÜLME/ÜLÜŞ/ÜNTÜ)
An.ağl.: ***süzdürmeç*** '1. köpek üzümü ağacının dallarından yapılan ince oyun değneği; 2. ince değneklerle oynanan oyun'; ***süzegen*** 'sık sık işeyen'; ***süzek, süzgülü*** 'süzgeç'; ***süzek*** 'sürekli çamurlu su çıkan yer'; ***süzek*** 'kendini beğenmiş'; ***süzen*** 'toluca yapılan av'; ***süzenek*** 'bel soğukluğu'; ***süzgü*** 'delikli çanak; balıkçı kepçesi'; ***süzleme*** 'pirinç kırıntısı'; ***süzme, sizme*** 'torbada süzdürülen katı yoğurt'; ***süzme, süzmen*** 'torba'; ***süz-*** 'gözden geçirmek;temize çekmek'; ***süzül-*** 'yırtıcı kuş pike yapmak'; ***süzünek*** 'uzun süre dönen topaç'; ***süzün-*** 'kırıtmak; etkili bakmak'; ***süzüntü*** 'tortu, posa; çok azalmış su' (*DS.X*, 3730-3731)
Eren (*TDES*, 381): YOK

SÜZ-*DÜRMEÇ*
-EGEN/-EK/-EN/-ENEK
-GÜ/GÜLÜ
-LEME
-ME/-MEN
-ÜK-/-ÜL-/-ÜNEK/-ÜN-
-ÜNTÜ

~ süz- (Kzk., KKlp., Az., Özb., Trkm., Uyg.)
< *sȗz-* < ***sȗr²-** (=Mac. *szűr-*)
üs- (YUyg.)
üz- (Tuva) (*Mak.I*, 245)
söz- (TatK.)
höz,- / höδ- (Bşk.)
suz- (Özb.)
syūs-, šūs- (Özb./Buhara)
< ***sȗz-***
sıs- (Oyr.)

[S](>h)Ȗ(>ü, ö, ı, yū)Z (~S)-

šȗre- (Tuva) < Moğ. *sü-*
sȗrt- (Yak.) < Moğ. *sigür-* + *-t-*
sĕr- (Çuv.) < ***sür-* < Mac. (*BTLU*, 127) *szűr-* < Bulg.
sɛrɛGɛ, sθrɛGɛ (Çuv.) > TatK. *süräkä*
~ Moğ. (*KWb.*, 371) ***sir-gü***; Kalm. ***şür-*** 'reinigen, filtrieren'; ***sigür-, šügüre-*** < ***sigüre***, Moğ. ***sigü-*** 'süzmek'; Halh., Kalm. ***šür-***; Halh. ***šü-*** 'ay.'; Yak. ***sürt-*** 'ay.) < Moğ.+Tü. ***-t-***, Tuva. ***šüre*** 'ay.' < Moğ., Halh., Alt. ***šü-*** 'ay.' < Moğ. (*Mak.I*, 48, 61, 104, 245)

süzdür-['Süzmek işini yaptırmak' = OT. ***süztür-*** (DLT)

< *sȗz-dür-*

süzek '1. (hlk.) Süzgeç,filtre; 2. ışığın önüe konulan, ince kumaş veya tülden yarı saydam yayındırıcı'

< *sȗz-ek*

Çağ.: ***süzek*** 'bel soğukluğu' (Radl.)
Kzk.: ***sözük*** 'ateşli sıtma'
Kırg.: ***sözük*** 'uzun süren hastalık'
An.ağl.: **süzek¹/²/³ → süz-**

süzdürmeç (hlk.) → **süz-**
süzegen (hlk.) → **süz-**
süzek (hlk.) → **süz-**
süzen (hlk.) → **süz-**
süzgeç 'Sıvıları süzmeye yarayan araç'

< *sȗz-geç*

TT.: SÜZGEÇ+(Lİ)
~ süzgäç (Az.)
süzgiç (Özb.)
süzğüç (Trkm.)
süzgüç (Kırg., Uyg.)
süzgi (Kzk.)
süzgiş (Kzk.)

SÜZ-*G(>ğ)E(~ä, i, ü)Ç(>ş)*
-Gİ

süzgü (hlk.) → **süz-**
= ET. ***süzkü*** (*EUTS*, 215)

< *sȗz-kü*

süzgülü (hlk.) → **süz-**
süzgün 'Biraz zayıflamış, güçsüzleşmiş'
[DLT'te **süzgün** 'rengi kara, dikenli bir dağ ağacı']

SanalBaba

< *sūz-gün*

TT.: SÜZGÜN+(LEŞ/LEŞME/LÜK)

süzme '1.Süzmek işi; 2. süzülmüş olan; 3. (argo) kötü'
= OT. ***süzme*** '*keş* denilen yağsız kuru peynir' (DLT)

< *sūz-me*

An.ağl.: ***süzme, sisme*** '1. torbada süzülmüş katı yoğurt; 2. torba; 3. tohumluk küçük soğan' (*DS.X*, 3730)

süzmen (hlk.) 'Torba'
→ **süzme/süz-**

süzücü 'Süzme özelliği olan'

< *sūz-üzü*

süzük '1. Zayıf, güçsüz, süzgün;2. süzülmüş'
= ET. ***süzük ~ süzüg*** (*EUTS*, 215)
~ OT. ***süzük*** 'süzülmüş' (DLT)

< *sūz-ük*

süzül-[1] '1. Süzmek işine konu olmak; 2. akmak; 3. → **süzül-[2]**; 4. zayıflamak'
= OT. ***süzlün- ~ süzlüş- ~ süzül-*** (DLT)

< *sūz-(ü)l-*

TT.: SÜZÜL-(ME/ÜŞ)
An.ağl.: ***sizil-*** (Rize/*RİA*)
= *arıgla-* 'zayıflamak' (Az.)
årıklä- (Özb.)
arıkto- (Kırg.)
orikli- (Uyg.)
hurıl- (Bşk.)

süzül-[2] (hlk.) '1. Yırtıcı kuş pike yapmak; 2. yeni gelin ayakta durmak'

< *sūz-(ü)l-*

süzün- (hlk.) 'Kırıtmak' → **süz-**

süzünek (hlk.) → süz-

süzüntü (hlk.) 'Tortu, posa'

< *sūz-ün-tü*

SanalBaba

-Ş-

/ş/ (genel Türkçe) < ilk Türkçe **/ç/**
[> Çuv. **/ś/**=Moğ. /ç/]
DLT: ***kökşin*** 'mavimsi'
< **kö:kçin*
Alt.: ***kökşün*** < **kö:kçın*
Tü.: ***sarışın*** < **sārıġçın* = Moğ. ***sirağçin*** 'sarışın' < **sira+ġçin*
Moğ.: ***boroġçin*** 'bozumsu'<**boro+ġçin*

+ş+ 'Türeme ses'
*iki+**Ş**+er, altı+**Ş**+ar, yedi+**Ş**+er*
Bk. *+(ş)**Ar***

+(*I*)ş 'Türkçede seyrek olarak kullanılan bir yapım eki': ***yokuş*** < *yok+(u)ş*
[Lezgi: *yuxuş* < Az.]

-(*I*)ş 'Fiilden ad yapan ek: Ünlü ile sonuçlanan fiillere doğrudan doğruya, ünsüz ile sonuçlananlara, araya bir (*y*) koruyucu ünsüzü alarak, fiil kök ve gövdelerinden '*bir işin sonucu ve ürünü*' olan somut ve soyut kalıcı adlar türetir.' (*TTG*, § 164)
= ET. ***ur-(u)ş*** 'savaş' [> TT. *vur-(u)ş*]; ***yara-ş*** 'iyilik, selâmet' [> *yar-a-ş*] ... vb.
barış [< *bar-* 'varmak'+*-(ı)ş*], ***barış görüş olmak; aldırış*** [< *al-dır-(ı)ş*] *et-*, ***satış, alış veriş, gidiş*** ..vb.

-(*I*)ş- 'Fiil kök ve gövdeleriyle addan türemiş fiillere gelerek birbirinden farklı birkaç işlev yüklenmiş bir çatı eki' (Örnekler için bk. Z. Korkmaz, *TTG*, s. 131-132, § 215: 1, 2, 3, 4.)
=ET.: **-ş-** : ***alka-ş-, amra-ş-, edgüle-ş-, keŋe-ş-, üle-ş-*** (M. Erdal, *OT WF II*, s. 552-576)

şabla, şablak (hlk.) 'tokat'
→ **şaplak**

şablama (hlk.) 'tokat' → **şaplak**

şabçak → **şapşak**

şabşak → **şapşak**

şak 'Enlice bir şeyle vurulduğunda çıkan sesi anlatır'
< ****şā*** 'yansıma'+***k***
TT.: ŞAK+(I-/IMA/IRDA-/IRDAMA/IRDAT-/KIRDATMA/IR şakır/IR şukur/IRTI/IRTILI/ IRTISIZ/IYIŞ/LA-/LAMA/LAT-/ LATMA/ RA-/ RAK/ RAKLIKŞAK/ şak/ ŞAKÇI/ŞAKÇILIK)
An.ağl.: ***şakıla-*** 'şaklamak' (*DS.X*, 3735)

şaka 'Güldürmek, eğlendirmek amacıyla karşısındakini kırmadan yapılan hareket veya söylenen söz, lâtife'
< ****şā+k+a***
Çağ.: ***şakka***
Osm., Krm.: ***şaka*** (> Blg. *TE* 162: *şaka*)
TT.: ŞAKA+(CI/CIKTAN/CILIK/DAN/LAŞ-/LAŞMA/SIZ)
An.ağl.: ***şakar*** 'şen, şakrak' (*DS.X*, 3735)

Nişanyan (SS, 417): **şaka** ~ ***İt.* giuoco** şaka ~ ***Lat.* iocus** → JOKER
* Ses değişimi açıklamaya muhtaçtır.
NOT: Nişanyan her Türkçe ye da yansıma sözcüğü İtalyanca, oradan da Latinceye götürmeye çalışırsa, '*ses değişimi*'ni de açıklayamaz.
giuoco nerede,
şaka < **şā** 'yansıma' +**ka** nerede?
Ses değişimini açıklayın bakalım!

şakı-['(Ötücü kuşlar için) Ezgili ses çıkarmak, ötmek, şakramak, terennüm etmek'
= OT. ***şağıla-, çağıla-, jağıla-*** 'çağlamak' (DLT) [< **şā/çā/*jā** 'yansıma']
< ****şā*** 'yansıma'+***k+ı-***
TT.: ŞAKI-(MA/RDA-/RDAT-/RTI/TILI/TISIZ/YIŞ)
An.ağl.: ***şakı-*** '1. aydınlanmak, parlamak; 2. paylamak; 3. çok konuşmak; 4. ağrımak, sancımak;5. kömür ateş larak yanmak; 6. ağaç bol çiçek açmak; 7. çok okumak, bilgili olmak' (*DS.X*, 3736)
~ şağra- (Az.)
= *sayra-* (Bşk., Kzk., TatK., Trkm.)
säyrä- (Özb.)
sayri- (Uyg.)
sayro- (Kırg.)

şakıldak (hlk.) → **çakıldak**

şakırda-['Şakır şakır ses çıkarmak'
< ****şā+kır-da-***
TT.: ŞAKIRDA-(MA/KIRDAT-)
An.ağl.: ***şakırdak*** 'çocuk beşiğine bağlanan iri boncuk dizisi' (*DS.X*, 3736); ***şakırdak, şakıldak, şaklavak*** 'değirmen taşı üstüne konulan tahta'; ***şakırdak*** 'şen, geveze'; ***şakırda-***

SanalBaba

'1. yağmur hızlı, sesli yağmak; 2. şen şakrak ötmek; 3. hoppalık yapak' (s. 3736)
~ şağgırda- (Az.)
şakıldat- (Özb., Uyg.)
şartlat- (Bşk., TatK.)
şırkıldat- (Trkm.)
şikıllä- (Uyg.)
sakıldat- (Kzk.)
= *takıldat-* (Kzk.)
kırsillä- (Özb.)
karsildat- (Uyg.)

şakır şakır '1. Sürekli olarak yağan yağmurun, ötüşen kuşların veya buna benzer hoşa giden şeylerin çıkardığı sesi anlatır; 2. kolaylıkla, iyi bir biçimde, akıcı olarak; 3. çok parlak ve ışıklı olarak'
→ **şakır**
TT.: şakır şukur
An.ağl.: ***şakır şakır*** 'çok, bol' (DS.X, 3736)
~ şağır şağır (Az.)
şakır-şukur (Kırg., Uyg.)
şakır-şukır (Kzk.)
şıbır-şıbır (Bşk., TatK., Trkm.)
şığır-şığır (Trkm.)
şäldir-şüldür (Özb.)
şär-şär (Özb.)

şakırtı 'Şakırdayan şeyin çıkardığı ses'
< ****şā+kır-tı***
TT.: ŞAKIRTI+(LI/SIZ)
An.ağl.: ***şakırtı*** 'koşma, koşu' (*DS. X*, 3736)

şakıt-[(hlk.) '1. Süpürmek; 2. iyi, başarılı iş yapmak; 3. bilgisiyle çevresini aydınlatmak'
< ****şak-ı-t-***

şakkaban (hlk.) 'Güldürücü, şaklaban'
→ **şaklaban**

şakkan (hlk.) 'Gülünç'
< ****şak-kan***

şakkıla-[(hlk.) 'Kahkahayla gülmek'
< ****şā+k+kı+la-***

şakkırak (hlk.) 'Kapı mandalı'
< ****şā+k+kı+rak***

şakla-['Şak diye ses çıkarmak'
< ****şā+k+la-***
TT.: ŞAKLA-(MA/T-/TMA)
~ şakli- (Uyg.)
şalk (şak) et- (Kırg.)
şak et- (Kzk.)
şak-şak et- (Özb.)
şap it- (Bşk., TatK.)
şarp et- (Trkm.)
şapılda- (Bşk.)

şaklaban '1. Şen, şakacı ve güldürücü kimse; 2. (mec.) dalkavuk'
< ****şā+k+a+la-ban***
TT.: ŞAKLABAN+(LIK)
An.ağl.: ***şakkaban, şakraban*** (DS.X, 3736)

Nişanyan (*SS*, 417): **şaklaban** ~ ?

şaklat-['Şak diye ses çıkarmak'
< ****şāk+la-t-***
TT.: ŞAKLAT-(MA)
An.ağl.: şaklat- 'şamar vurmak' (DS.X, 3736)

şaklayan (hlk.) 'Çok ve ilgi çekici konuşan'
< ****şā+k+la-y-an***

şakra-['Şakımak'
< ****şā+k+ı-ra-***
TT.: ŞAKRAK+(kuşu/LIK)

şakraban (hlk.) → **şaklaban**

şakrak '1. (Ses için) Şen, neşeli; 2. (insan için) Şen, neşeli, hayat dolu'
< ****şā+k+ı-ra-k***
An.ağl.: ***şakrak*** '1. arıkuşu; 2. açık, okunaklı; 3. parlak' (*DS.X*, 3737)

(Nişanyan (*SS*, 417): **şakrak** < *şakımak* → ŞAKI-

şakşağı (hlk.) → **şakırdak; şakşak**

şakşak (hlk.) 'Elde oynanan büyük taneli tesbih'
< ****şā+k+şā+k***
An.ağl.: ***şakırdak, şakşağı, şakşakı, şakşak tesbih, şıkşık*** (*DS.X*, 3737); şakşak,şakşakı 'çocukların mısır sapından yaptıkları, ses veren bir oyuncak' (s. 3737); ***şakşak*** 'taş bilye'; ***şakşak, şakşağı, şakşakı*** 'kapı tokmağı'; ***şakşak*** 'geveze'; ***şakşak*** 'sarı

SanalBaba

çiçekli bir bitki'; ***şakşak*** 'değirmende buğday tanelerinin döküldüğü yer'; ***şakşak*** 'davar kırkmakta kullanılan bir makas'; ***şakşak*** 'değirmen çakıldağı'; ***şakşak*** 'tahta çalpara' (s. 3737-3738)

şakşakçı (hlk.) 'Yüze gülen, dalkavuk'
< ****şā+k+şā+k+çı***
An.ağl.: ***şakşakçı*** 'alkış tutan' (*DS. X*, 3738)

şakşakhelva (hlk.) 'Susam helvası'
< ****şā+k+şāk***(+ < Ar. helva)

şakşakı (hlk.) '1. Fındık; 2. kavrulmuş fındık ve peynir şekeri karışımı çerez; 3. → **şakşak**; 4. gelincik bitkisi; 5. → **şapşak**' (*DS.X*, 3738)

NOT: **şak – şalak** arası Eren'de YOK.

şalak[1] (hlk.) 'Büyümemiş kavun, karpuz'
< ****şā+lak***
An.ağl.:***şallah, şallak, şamak*** (*DS.X*, 3738); ***çalak***

şalak[2] (hlk.) '1. Aptal, budala; 2. huysuz; 3. arsız; 4. geveze; 5. değersiz, olgunlaşmamış kişi; 6. pisboğaz, obur;7. erkek çocuk; 8. büyümemiş dana, tosun; 9. giysinin etek baskısı'
< ****şā+lak***
An.ağl.: ***şelek*** (*DS.X*, 3739); ***Şamşalak*** 'şaşkın' (s. 3742)
Krş. **salak**

şalaka (hlk.) 'Tokat' → **şaplak**

şalakgoz (hlk.) '1. Yalan dolan; 2. Baştan savma iş yapan adam'
< ****şā+lak+goz***

şalangoz (hlk.) 'İriyarı, beceriksiz kişi'
< ****şā+lan+goz***

şaldur şuldur (hlk.) 'Gelişigüzel, gürültülü yapılan iş'
< ****şā+l+dır *şū+l+dur***

şalgam 'Turpgillerden, yumru köklü bir bitki'
[**NOT**: Sözlüklerde Fars. **şelġam** olarak gösteriliyorsa da tartışılmaya açık bir sözcüktür. Çünkü:

şalkan (Bşk., TatK., Şor.)
şalġan (Şor., Sag.)
salġan 'turp' (Sag.)
çalkan 'şalgam' (Tel.)
acū çalkan 'turp' (Tel.)
kızıl çalkan 'pancar' (Tel.)
çalkanaş 'turp' (Alt.) < *çalkan+aş*

sözcükleri, Tü. **çal-** '1. yoğurt yapmak; 2. karıştırmak; 3. çelme takmak; 4. çalgı çalmak; 5. ısırmak, dalamak'+**-kan** [Krş. *ısır-ġan, osur-ġan, alın-ġan* ..vb.] ile uygunluk göstermektedir.
An.ağl.: ***şağlom*** 'şalgam' (*DS. X*, 3733); ***şalgamcık*** 'tahıla zarar veren tarla bitkisi'; ***şalham*** (s. 3739)

Eren (*TDES*, 383): **şalgam** < ***Far. şalġam***
'Ne var ki **şalgam** sözüyle ***çalkan (~ şalkan)***, biçimleri arasındaki benzerlik ses bakımından düşündürücüdür.' diyerek, Farsça olabileceğine şüphe ile bakmaktadır.

şallak[1] (hlk.) 'Çağlayan, çavlan'
< ****şā+*** 'yansıma'[l]***l+ak***
[Krş. OT. ***şağıla-, çağıla-*** 'çağlamak' (DLT)]
An.ağl.: ***şallah*** (*DS.X*, 3740); ***şallavuk, şaldırdak, şallagan, şallayuk*** (s. 3740)

şallak[2] (hlk.) → **şalak**[1]

şallak[3] (hlk.) 'Kamçının ucundaki kösele parçası'
< ****şā+*** 'yansıma'+[l]***+lak***
An.ağl.: ***şallah*** (*DS.X*, 3740); ***şapalah, şapalak, şaplak, şep*** (s. 3743)

şamar 'Açık elle yüze vurulan tokat'
< ****şā+mar***
TT.: ŞAMAR+(LA-/LAMA)
~ şapalaġ (Az.)
şapalak (Kzk., Kırg.)
şapälåk (Özb.)
şapılak (Uyg.)
şaphāt (Trkm.)

şamata 'Gürültü, patırtı'
< ***şā*** 'yansıma'+***m+at-a***

Eren (*TDES*, 384): **şamata** < Ar. (Suriye) *şamāṭa* 'tumult, vacarme'
Nişanyan (*SS*, 418): **şamata** ~ ***Ar. şemātē(t)***
arsız eğlence, başkasının fenalığına gülme < *#şmt*

SanalBaba

NOT: Eren'in yabancı bir kaynağa dayanarak verdiği etimoloji denemesi tartışmaya açıktır. Pek çok sözcüğü Türkçeden ödünç alan Suriye Arapçasında bulunan **şamata** acaba öteki Arap lehçelerinde de var mı? Nişanyan'ın verdiği anlamı da Türkçedekinden çok farklı değil mi?

şamşurmak (hlk.) 'Şaşırma'
< ***şa** [m 'türeme ünsüz']***ş-ur-**

şang (hlk.) 'Şak sesinin çınıltısı'
< ***şā+ng**

şangır '(Tabak, bardak vb.) kırılırken çıkan gürültü'
< ***şā** 'yansıma'+***n+KIr**

Nişanyan (*SS*, 418): **şangır** = ***onom*** cam sesi

şangırda-['(Tabak, bardak vb. için) Bir yere veya birbirine çarparken, kırılırken gürültülü ve çınlayıcı ses çıkarmak'
< ***şā** [+***n** 'türeme ünsüz']+***KIr-da-**
→ **şang**
TT.: ŞANGIRDA-(MA/T-/TMA)
~ şañğıra- (Kzk.)
şañğırla- (Kzk.)
şañğır et- (Kırg.)
şañŋırda- (Trkm.)
= *şaraklä-* (Özb.)
caraŋli- (Uyg.)
sıŋlap vatıl- (Bşk.)
cingildä- (Az.)

şangır şungur 'Büyük bir şangırtı çıkararak'
< ***şā** [+***n**]+***KIr** ***şū+n+KIr**
~ şañğır şuŋğur (Kırg.)
şarak-şuruk (Özb.)
sañğır-sañğır (Kzk.)
sañğır-sañğır (Kzk.)
caraŋ-curuŋ (Uyg.)
cıŋŋır-cıŋŋır (Trkm.)
sıŋ-sıŋ (Bşk.)
zıŋ-zıŋ (TatK.)

şangırtı '(Tabak, bardak vb.) Bir yere veya biribirne çarparken, kırılırken çıkan ses'
< ***şā+n+KIr-tı**
~ şañŋırdı (Trkm.)
cıŋŋırdı (Trkm.)
şıŋgırdau (TatK.)
şañğır (Kırg.)
sañğır (Kzk.)
şaltırau (TatK.)
şıŋğırav (Bşk.)
şıltırav (Bşk.)
çıŋlau (TatK.)
cingiltı (Az.)
kañğır (Kzk.)
saldır (Kzk.)

şapalama (hlk.) 'Sulu kar'
→ **sepele-(me)**

şapalah, şapalak (hlk.) 'tokat'
→ **şaplak**

şapalık (hlk.) → **şaplak**

şapık (hlk.) 'Çabuk'
→ **çap-**
An.ağl.: ***şapırtdak*** 'sesli ve ivedilikle, birden (öpmek,su içmek, yemek vb. için' (*DS.X*, 3744)

şapıla-[(hlk.) 'Ses çıkarmak'
< ***şā+p+ı+la-**
Krş. **çap-**

şapılat-[(hlk.) → **şaplat-**

şapıldak (hlk.) '1. Sözü ağzında geveleyen; 2. geveze; 3. mısır sapından yapılıp, şap diye ses çıkaran çocuk oyuncağı; 4. şakağa takılan süs eşyası'
< ***şā+p+ıl-dak**

şapır-[(hlk.) 'Köpürmek'
< ***şā+p+ır-**

şapırda-['Öperken veya bir şey yerken şap diye ses çıkarmak'
< ***şā+PIr-da-**
TT.: ŞAPIRDA-(MA/T-/TMA)
~ şıppıldo- (Kırg.)
şıppılda- (Kzk.)
şöpilde- (Kzk.)
sapıldat- (Bşk.)
supıldat- (Bşk.)

şapırdaklı yağmur (hlk.) Hızlı, iri iri yağan yağmur'
< ***şā+PIr-da-k+lı** [→ **yağmur**]
An.ağl.: ***şapırdım*** (*DS.X*, 3743)

şapırdım → **şapırdaklı yağmur**

şapırla-[(hlk.) → **şaplat-**

şapır şapır 'Ses çıkararak acele ile yemek yemeyi veya üst üste öpmeyi anlatır'

şapır şupur 'Öperken veya yemek

SanalBaba

yerken şap sesinin çıkarıldığını anlatır'
< ***şā+PIr /şū+PIr***
~ şappur-şuppur (Az.)
şapir-şupur (Özb.)
şapil-şupul (Uyg.)
şalp-şulp (Kırg.)
şılp-şılp (Kırg.)
şap-şup (Trkm.)
şöp-şöp (Kzk.)
sap-sop (Bşk.)
çap-çop (TatK.)

şapırtı 'Öperken veya yemek yerken çıkan ses,şapırdama sesi'
< ****şā+PIr-tı***
~ şappıltı (Az.)
şapbıldı (Trkm.)
şapidaş (Uyg.)
çäpillätiş (Özb.)
çapıldatu (TatK.)
çupuldatu (TatK.)

şapırttak (hlk.) → **şapık**

şapildik çal- (hlk.) 'Alkışlamak'
< ****şā+p+il+dik***
→ **çap-**

şapla, şaplaka (hlk.) 'tokat'
→ **şaplak**

şapla-['Şap diye ses çıkarmak'
< ****şā+p+la-***
TT.: ŞAPLA-(K/MA/T-/TMA)

şaplak 'Şap diye ses çıkaran tokat'
< ****şā+p*** *[+a]+**la-k***
= ET. ***şapalak***
Çağ.: ***şapa, şaplak, şapalak***
An.ağl.: ***şaplak, şabla, şablak, şablama, şalaka, şapalah, şapalak, şapalık, şapla, şaplaka, şaplama, şapla şamar*** 'tokat' (*DS.X*, 3744)

ŞAP(>b)+*A/+LAK/+ALAK/+ALIK*
+*ALAH*
+*LA/+LAKA/+LAMA*
ŞAM+*AR*

~ şaba (Kzk.)
şapalak (Kzk.,Kırg.)
şapalağ (Az.)
şapılak (Uyg.)
şapbāt (Trkm.)
şäpälåk (Özb.)

şaplakla-[(hlk.) → **şaplat-**

şaplama (hlk.) 'tokat' → **şaplak**

şapla şamar → **şaplak**

şaplat-[(hlk.) 'Tokatlamak'
< ****şā+p+la-t-***
An.ağl.: ***şaplakla-, şapılat-, şapırla-*** (*DS.X*, 3745)

şappadak 'Anansız'
< ****şā+p***[p]***+a+da-k***
An.ağl.: ***şapadak, şappadanak*** 'şap diye' (*DS.X*, 3745)

şaprak (hlk.) 'Eyer örtüsü'
< OT. ***çap-*** '*eyer vurmak'+***-ra-k***

şapsap → **şapşak**

şapşak (hlk.) 'Ağaçtan oyma (veya bakırdan) tas, maşrapa'
< ****şā+p+şā+k***
Krş. OT. ***çömçe*** 'kepçe' (DLT)
An.ağl.: ***şabçak, şabşak, şapsap, şapşa, şapşal, şapşalak, şapşat, şepşek*** (*DS.X*, 3745); ***şapşap, şapşırak, şapşupa 'su*** tası' (s. 3747)

ŞAP+*ÇAK*
+*ŞA*
+*ŞAK*
+*ŞAL*
+*ŞALAK*
+*ŞAP*
+*ŞAT*
+*ŞIRAK*
+*ŞUPA*
ŞEP+*ŞEK*

şapşal[1] '1. Aptalca davranışlarda bulunan; 2. üstüne başına önem vermeyen'
< ****şā+p+şa-l***
TT.: ŞAPŞAL+(AK/CA/LA-/LAŞ-/LAŞMA/LIK)

şapşal[2] → **şapşal**

şapşalak[1] (hlk.) 'Özensiz, düzensiz (kimse)'
< ****şā+p+şā+l+ak***

şapşalak[2] → **şapşak**

şap şap 'Üstü üstüne öpmeyi belirtmek için kullanılır'
= OT. ***şap şap*** 'vurmada çıkan ses, yemekte ağızda çıkan şapırtı' (DLT);
çap çap 'yansıma' (DLT)
< ****şā+p***

şapşap → **şapşak**

şapşat → **şapşak**

SanalBaba

şapşırak → şapşak
şapşupa → şapşak
şar → şarlak
şardöken → şarlak
şarılda-['(Su için) Bol bol akarak ses çıkarmak'
= OT. ***çar çar*** 'herhangi bir akarın çıkardığı ses' ~ ***şar şar*** (DLT)
< ****şā+r+ıl+da-***
TT.: ŞARILDA-(MA)
An.ağl.: ***şarla-, şarılda-*** (*DS.X*, 3750)
şarıldak → şarlak
şarıldık → şarlak
şarıl şarıl 'Suyun bol ve sesli akmasını anlatır'
< ****şā+r+ıl***
şarıltı Şarıldayan şeyin çıkardığı ses'
< ****şā+r+ıl+tı***
~ şarıltı (Az.)
şar şar (Kırg.)
şirildaş (Uyg.)
şırrıldı (Trkm.)
çıltırau (TatK.)
sarkırav (Kzk.)
sarıldav (Kzk.)
sildiräş (Özb.)

ŞAR~ŞIR~ŞİR~ÇIL~SAR~SİL
+ILTI/+İLDAŞ/+[R]ILDI/
+TIRAU/+KIRAV/
+ILDAV/
+DİREŞ

şarka → şarlak
şarla-[(hlk.) 'Çok su akmak'
< ****şā+r+la-***
Krş. **şarılda-**
şarlag → şarlak
şarlağan → şarlak
şarlak (hlk.) 'Çağlayan'
< ****şā*** [~ OT. ***çā***]+***r+la-k***
An.ağl.: ***şar, şardöken, şarıldak, şarıldık, şarka, şarlag, şarlağan, şarlan, şarlangıç, şarlavık, şarlayık, şarliko, şarşar, şartlak, şartlan, şırlağan, şırlak, şırşır*** (*DS.X*, 3749)

ŞA(~I)+R+
+DÖKEN
+ILDAK/+ILDIK
+KA
+LAG/+LAĞAN/+LAN/
+LANGIÇ/+LAVIK/
+LAYIK/
+LAK/+LİKO
+TLAK/+TLAN/+ŞIR

şarlan → şarlak
şarlangıç → şarlan
şarlavık, şarlavuk, şarlayık → şarlan
şarliko → şarlak
şarşar → şarlak
şar şar 'Şarıl şarıl'
= OT. ***şar şar*** 'su sesi' (DLT)
< ****şā+r***
An.ağl.: ***şar şar*** 'Çok ve sürekli (yağan yağmur, akan su için)' (*DS.X*, 3750)
+(ş)Ar 'Ünlü ile biten sayı adları ile **yarım** sözcüğüne eklenen üleştirme eki': ***altı+(ş)ar, yedi+(ş)er, iki+(ş)er, yarım+(ş)ar.***
[/+ş+/ türeme sestir. Oluşumları özel bazı nedenlere dayanan ve /+y+/, /+n+/ ve /zamir n'si gibi kurallı bir özellik taşımayan sesler olduklarından *yardımcı ses* olarak **kabul edilemezler**.]
şartlak → şarlak [/t/ türmedir.]
şartlan → şarlak
şaş (hlk.) '1. Aptal, sersem; 2.yanlış, ters'
< OT. ***sāş*** **→ şaş-**
An.ağl.: 1. ***şaşık, şaşalak, şaşgalak, şaşgın, şaşık, şaşırdık, şaşkal, şattak*** (*DS.X*, 3751); 2. ***şaş, şaşalak, şaşıbeş, şaşkal, şaşkaloz, şaştak, şeşi, şevşel, şevşir, şevşiri*** (s. 3751)

Tü. > **Zaza.** *şaş* '1) şaşı gözlü kişi; 2) şaşkın, şaşırma (*ZTS*, 327); *şaşı kerdış* 'şaşırmak, şaşkınlaşmak'; *şaşkani* '1)şaşkınca, 2) şaşılar gibi, 3) yanlışlıkla' *şaş kerdış* '1. şaşırtmak, yanıltmak; 2)yanlış yapmak, hata yapmak';*şaş mendış* 'şaşmak, hayret etmek'; **Kürt.** *şaş man* 'şaşırmak, şaşkına dönmek; *şaş kirin* 'şaşırtmak, sersemletmek, hayrete düşürmek, aptallaştırmak'; *şaşî* 'hayret, şaşkınlık' (*KTS*, 284)

SanalBaba

ŞA(~E)Ş+*ALAK*
+*GALAK/+GIN*
+*IBEŞ/+IK/+IRDIK*
+*İ*
+*KAL/+KALOZ*
+*TAK*
ŞEV+*ŞEL/+ŞİR/+ŞİRİ*

şaş-['1. Umulmayan, beklenmeyen veya olağanüstü bir olay, bir olgun karşısında şaşkın bir duruma gelmek, hayret etmek'
= OT. ***saş-ur-*** 'arasını ayırmak' (DLT: *saş* 'ürkek')
< ***sāş-*** (*Mak.I*, 51)
TT.: ŞAŞ-(Akal-/Akalma/ALA-/ALAMA/ALAT-/I/ILASI/ILAŞ-/ILAŞMA/ ILIK/ IL-/ ILMA/ IR-/IRMA/IRIŞ/IRT-/ITICI/IRTMA/IRTMACA/ kaloz/ KIN/ INCA/ KINLAŞ-/KINLAŞMA/KINLIK/MA/MAZ)
~ şaş- (Kırg., Az., Bşk., TatK., Uyg.)
şåş- (Özb.)
sas- (Kzk.)
çāş-, çāşı- (Trkm.)

Ş(>s, ç)A(>å)Ş(>s)-

~ Moğ. ***salĝa-*** 'şaşırmak', ***sal-, salu-*** (*Mak.I*, 51)
Eren (*TDES*, 384): YOK

Nişanyan (*SS*, 420): **şaş[mak** = ***ET.?*** doğru yoldan sapmak (XV)
*'Hayret etmek' anlamı muhtemelen şaşalamak biçiminden türemiştir.

şaşa (hlk.) 'kör' → **şaşı**
şaşak (hlk.) 'az şaşı, şehlâ' → **şaşı**
şaşal (hlk.) → **şaş**
şaşala-[(hlk.) 'Gözü uzağı görmemek'
→ **şaşı**
şaşalak (hlk.) → **şaş[1/2]**
şaşbaş ol-[(hlk.) 'Afallamak, şaşıp kalmak'
→ **şaş-**
An.ağl.: ***şaşıbeş*** → **şaş[2]**
şaşgalak (hlk.) → **şaş**
şaşgın (hlk.) → **şaş**
şaşı 'Birbirine paralel görme ekseni olmayan (göz veya kimse)'
< ***şaş-*** [< ****sāş-***]+***-ı***
Çağ.: ***şaşi***
Osm.: ***şaşı*** (> **Rum.** *TE* 163: *şaşiü*)
TT.: ŞAŞI+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***şaşa*** 'kör' (*DS.X*, 3751); ***şaşılak, şaşırak, şaşkar*** 'az şaşı, şehlâ' (s. 3751)
~ çāşı (Trkm.)
çaş (Az.)
çäp (Az.)
şaşıbeş (hlk.) → **şaş[2]** /**şaşbaş ol-**
şaşık (hlk.) → **şaş**
şaşılak, şaşırak (hlk.) → **şaşı**
şaşır-['İçinden çıkamamak'
< ****sāş+ır-***
TT.: ŞAŞIR-(IŞ/MA/TICI/T-/TMA/TMACA)
şaşırdık (hlk.) → **şaş**
şaşırt-[(hlk.) 'Fidanların yerlerini değiştirerek seyrekleştirmek'
< ****sāş+ır-t-***
şaşıt (hlk.) → **çaşıt**
şaşkal (hlk.) → **şaş[1/2]**
şaşkaloz[1] '(argo) 'Şaşı ve şaşkın kimselere hayret yollu söylenir'
< ***şaş*** [< ****sāş***]+***kın***(+*loz* (?)]
An.ağl.: ***şaşkaloz*** '1. çirkin, kötühuylu; 2. → **şaş[2]**' (*DS.X*, 3751)
şaşkaloz[2] (hlk.) → **şaş[2]**
şaşkın 'Düşünceleri dağılmış, karışmış, ne yapacağını bilemez duruma gelmiş; 2. akılsız, sersem, budala'
< ***sāş+kın***
TT.: ŞAŞKIN+(CA/LAŞ-/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***şaşkın*** '1. Tembel; 2. hasta, güçsüz' (*DS.X*, 3751)
~ şaşkın (Uyg.)
şaşğın (Az.)
şaşkan (Bşk., TatK.)
saskan (Kzk.)
şaşma (hlk.) 'Tandırda yakılan küçük kerme ve tezek'
< ***saş-ma***
şaştak (hlk.) → **şaş[2]**
şataf (hlk.) '1. Çalım, süs; 2. neşe; 3. güleç'

SanalBaba

< ***şā+t+a-f***

An.ağl.: ***şansaf, şantaf*** (*DS.X*, 3752) [/n/ türemedir.]; ***şatafçı*** '1. yüze gülen; 2. göz boyayan'; ***şatafçılık*** 'dalkavukluk'; ***şatafla-*** 'süslemek'; ***şataflı*** '1. neşeli, eğlenceli; 2. iştahlı; 3. huysuz; 4. gösterişli; 5. albenili' (s. 3752)

şatafçı (hlk.) → **şataf**

şatafçılık (hlk.) → **şataf**

şatafla-[(hlk.) → **şataf**

şataflı (hlk.) → **şataf**

şatafat 'Süs ve gösteriş'
→ **şataf**
TT.: ŞATAFAT+(LI)

şatavla-['1. Suyuna gitmek, pohpohlayıp gönünü almak'
→ **şataf**

şattak (hlk.) → **şaş¹**

şayak 'Kaba dokunmuş, dayanıklı bir çeşit yün kumaş'
< ? OT. ***şaw*** 'Uç'ta biten ve elbise temizlenen çöven gibi bir ot' (DLT) ***+(a)k***
Eren (*TDES*, 384): Kökenini bilmiyoruz.
Nişanan (*SS*, 420): **şayak ~ ?**

Tü. > Bulg. *šajak, šaek* 'kaba yün kumaş'; **Srp.** *šàjak* 'kumaş, kaba yün kumaş'; **Rum.** *σαγιάκι*; **Ar.** (Cez.) *šāyāq* (*TDES*, 384)

şebek¹ 'Bir maymun türü'
< ? OT. ***çep+(ek)*** (DLT)
Krş. ***çepiş(/ç)*** 'altı aylık keçi yavrusu' (DLT; TT-ağl.)

şebek² (hlk.) 'Hamur açmaya yarayan ağaçtan yapılmış kısa silindir gereç'
=OT. ***şebeng ~ şebing*** 'küçük demir çomak, demir baston' (DLT)
< ? ****şeb+ek***
An.ağl.: ***şebbek*** 'demir ya da tahta parmaklık' (*DS.X*, 3755)

şebili (hlk.) 'Çabuk çabuk konuşan'
< ****çap-***

şebit, şepit 'Yufka; ince' → **şepit**

< ****ş(/ç)ep-(i)t***

An.ağl.: ***çebit, çepit; şipit*** (Uşak); ***şebit, şefit, şımıt*** (*DS.X*, 3755)
~ şepirek 'zayıf, cılız, hoş' (Uyg.) (*YUTS*, 376)

Ş(>ç)E(>ı, i)B(>f, m, p)İ(>ı)T

şebken (hlk.) → **çepken**

şekirdek (hlk.) 'Çekirdek'
= OT. ***şekirtük*** (DLT)

< ***şe-k+ir-dek*** (< ***-tük***)

şemşek (hlk.) → **şimşek**

şen 'Sevinçli, neşeli'

< ****şē-*** 'yansıma'+***-n***

TT.: ŞEN+(EL-/ELME/ELT-/ELTME/LEN-/LENDİR-/LENDİRİL-/LENDİRİLME/LENDİRME/LENİŞ/LEN-/LENME/LİK/LİKLİ/LİK SİZ)

An.ağl.: ***şendik*** 'şenlik'; ***şenelt-*** '1. şenlendirmek; 2. kurmak, geliştirip canlandırmak;'; ***şenlik, şenlig, şennik*** 'kalabalık, bayram kalabalığı'; ***şenlikli*** 'kalabalık, eğlenceli' (*DS.X*, 3761-3761)
~ şän (Az.)

Eren (*TDES*, 385): **şen** < ***Erm.*** *šen* 'inhabited; village; prosperous; happy'
Nişanyan (*SS*, 4212): **şen ~** ***Erm.*** *şén* mekûn yer, köy, kasaba ~ ***OFar.*** *******şēn* < ***Ave.*** *şi-, şiti-* yerleşmek, ikamet etmek, kalabalık olmak.
NOT: Türkçe **şen** ile ses benzerliği olan Ermenice *şén* arasında anlam bakımından da çok büyük fark var. Bu noktaya dikkat etmek gerekir.

şepe (hlk.) 'Mayasız hamurdan yapılan sac ekmeği' → **şepit**

şepik (hlk.) 'Alkış' → **şapalak**
An.ağl.: ***şapalah, şapalak, şebbik*** (*DS.X*, 3761)

şepit (hlk.) 'Yufka ekmek'
→ **şebit**

şeppikle-['Alkış tutmak'
→ **şapalak**
An.ağl.: ***şepik çal-*** (*DS.X*, 3762)

şeşibeş gör- → **şaş²**

şevşel (hlk.) → **şaş²**

şevşir, şevşiri (hlk.) → **şaş²**

şıbbak (hlk.) →**şıpıdık**

şıbıdık → **şıpıdık**

şıbıla (hlk.) 'Yıldırım' → **şimşek**

şıbın (hlk.) → **çımın, cibin**

şıbınlık (hlk.) → **cibinlik**
→ **çimin**

şıkır şıkır 'Metal paraların birbirine çarpmasıyla çıkan ses'
Krş. OT. ***çıng*** 'çınlama, çan ve leğen gibi şeylerin verdiği ses'

SarıBaba

(DLT)
< ***şī*** 'yansıma'+***kır***

şıkırda-['Birbirine çarpan metal paraların çıkardığı sese benzer bir ses çıkarmak'
< ****şī*** 'yansıma'+***kır-da-***
TT.: ŞIKIRDA-(MA/T-/TMA)

şıkırdım¹ (hlk.) 'Hızlı yağmur'
< ****şı*** 'yansıma'+***kır-dım***
An.ağl.: ***şıkkıltım*** (*DS.X,* 3766)

şıkırdım² (hlk.) 'Oynak, kıvrak'
→ **şıkırdım¹**

şıkırtı 'Metal bir nesnenin çıkardığı ses'
< ****şī+kır-tı***
~ şıŋŋırdı (Trkm.)
şıŋğır (Kırg.)
şıŋğırav (Bşk.)
sıŋğırav (Bşk.)
şıldır (Kzk.)
şıltırav (Bşk.)
şakırläş (Özb.)
şaltırav (TatK.)
çıŋlav (TatK.)
cingilti (Az.)

şıkıslak (hlk.) 'Çok ıslak, ıpıslak'
< *şık 'çokluk bildiren söz'+***ıs-la-k** [→ **ısla-k**]

şıkkak (hlk.) 'Kapı mandalı'
< ****şī+*** 'yansıma' ***k+ka-k***
An.ağl.: ***şıkkırak, şıkkırik, şıkşık, şıkşıkı, şıkdüşen*** (*DS.X,* 3767)

ŞI+K+*KIRAK/+KIRİK*
+ŞIK/+ŞIKI
+DÜŞEN

şıkkırak (hlk.) → **şıkkak**
şıkkırik (hlk.) → **şıkşak**
şıkşık, şıkşıkı (hlk.) → **şıkkak**

şıldır şıldır '(Göz için) Canlı, parlak'
< ****ışı-***[ET., OT. ***yaşı-***]***l+dır***

şıla-[(hlk.) 'Parlamak, ışıldamak'
< ***ışıl+a-*** [< ET., OT. ***yaşı-***
'*şimşek çakmak'; *yaşın* 'şimşek' (DLT)]
An.ağl.: ***şılap şılap*** 'parıl parıl'; ***şılat-*** 'aydınlatmak' (DS.X, 3767)

şılat-[(hlk.) → **şıla-**

şılak (hlk.) 'Işıklı, aydınlık, parlak'
→ **şıla-**

şıldın (hlk) 'Işık' → **şıla-**

şıldır şıldır (hlk.) 'Işıl ışıl' → **şıla-**

şılga (hlk.)'1. Çalı, funda;2. fidan, çubuk' → **şıvga, şıvgın**

şılgın (hlk.) 'Sulu kar' → **şıvgın, şıpkın**

Tü. > **Zaza.** *şıl* 'yaş, ıslak' (*ZTS,* 332); *şılli* 'yağmur, yağış' (s. 333)

şılgınlı (hlk.) 'Gözünden sürekli yaş akan' → **şıvgın**

şıllık 'Aşırı ve bayağı biçimde süslenip boyanmış (kadın)'
< ****şılk*** 'oynayan, sallanan' (Kırg./*KS.II,* 686)

Krş. OT. ***çülük-*** 'bozulmak' (DLT)

An.ağl.: ***şıllık*** '1. susamyağı; 2. terlik'(*DS.X,* 3768); ***şılık*** 'balçık'

Eren (*TDES,* 385): < ***Erm.*** *šil* 'squint eyed' Dankoff (*ALT,* 558)'den naklen.

NOT: Eren, ***Kırg.*** **şılk** ve ağızlardaki ***şılık, şıllık*** sözlerini görmemiştir. Ayrıca, **şıllık**'taki **+lık** eki Ermenicede var mı? Varsa niye açıklanmamış?

şımar-['Kendisine gösterilen sevgi ve saygıdan veya verilen değerden yürekleneren yersiz ve aşırı davranışlarda bulunmak'
< ET. ****şım-*** '******serbest bırakılma' (*EUTS,* 217)+***-ar-***
TT.: ŞIMAR-(IK/IKÇA/IKLIK/IŞ/MA/T-/TIL-/TILMA/TMA)

şımkı (hlk.) İnce, uzun değnek'
< OT. ***çıp*** 'ince ve yumuşak dal' (DLT) [> *******çıb (çıbık~çubuk)* > *******çım* > *şım*]+kı

+şIn 'Küçültme sıfatları türeten ek' [< ***+-ġ+çın***] = Moğ. **+gçin**
sarışın < *sārıġ+çın*
~ Moğ. ***sira+gçin*** 'sarışın, sarımtırak'; ***boro+gçin*** 'bozumsu'

şıngıl 'Bir salkımı oluşturan küçük salkımlardan her biri' → **çıngıl**

şıngır (hlk.) 'Değirmen çakıldağı'
< ****ş(/ç)ī+***[n]***+gır***

şıngırak (hlk.) 'Çıngırak, çan'
→ **şıngır**
→ **çıngırak**

şıngırda-['(Küçük şeyler için) Bir yere çarpıp düşerken veya bir-

SanalBaba

birine değerken çınlama sesi çıkarmak'
Krş. *çıgra-* 'çınlamak' (DLT: *çıngırak* 'gür ve pürüzsüz ses') < ***şī*** 'yansıma'[+n] (OT. *çıng ét-* 'çınlamak' (DLT))+***gır-da-***
TT.: ŞINGIRDA-(MA)

şıngır şıngır 'Şıngırdayarak'
Krş. OT. ***çıngıl çıngıl*** 'bir şeyin çingil çingil ses çıkarması' (DLT
< ****şī*** 'yansıma' [+n]+***gır***
→ **şıngır**

şıngırtı 'Şıngırdama sesi'
< ****şī*** [+n]+***gır-tı*** → **şıngır**

şıngırtılı (hlk.) '1.Çınıltılı, şen ses çıkaran; 2. şen,çalgılı eğlence'
→ **şıngır**

şıngırşak (hlk.) ' Döner tahterevalli'
→ **şıngır**

şıp[1] 'Düşen su damlasının çıkardığı ses'
< ****şī+p***

şıp[2] (hlk.) 'Birden, birdenbire'
< ***şī+p*** 'çabuk, kolay'
An.ağl.: ***şıpıdek*** 'çabucak' (*DS.X*, 3770)

şıpbak pabuç → **şıpıdık**

şıpıdek (hlk.) → **şıp**[2]

şıpıdık 'Ökçesiz ve arkalıksız (terlik veya pabuç)'
< ****şī+p+ı-dık***
An.ağl.: ***şıpıdık, şıpıtık, şıppık, şıpşık, şıpşıp, şıpşıpı, şibbidi, şibidik, şibildek, şibit*** (*DS.X*, 3770); ***şipidik, şipçik, şipidig terlik, şipildek, şipirdek, şipitik, şiplek, şippek, şippidi, şiprek, şipşibi, şipşik, şiptik*** (s. 3781)

ŞI(~İ)+P(>b)+*IDIK/+ITIK*
+İDİK(>g)/
+İLDEK/+İT/
+İTİK
+İLDEK/+İRDEK
+LEK/+PEK/+PİDİ
+REK
+ŞIK/+ŞIP/+ŞIPI
+BİDİ
+ŞİBİ/+ŞİK/+TİK

şıpıldak (hlk.) '1. Hamam; 2. takunya'
< ****şī+p+ı-l+dak***

şıpın işi (hlk.) 'Kolay ve çabuk yapılan'
< ***şī+p*** 'çabuk, kolay'+***(ı)n*** 'vasıta hâli eki'

şıpıtık → **şıpıdık**

şıpırda-['Su vb. hiç ara vermeksizin, damla damla akarken şıp sesi çıkarmak'
< ****şī+p+ır-da-***
TT.: ŞIPIRDA-(MA)

şıpırdak (hlk.) 'Ayakkabı'
< ****şī+p+ı-r-dak***

şıpır şıpır 'Şıpırdayarak'
< ****şī+p+ır***
An.ağl.: ***şıpır şıpır*** 'çabuk çabuk' (*DS.X*, 3770)

şıpırt → **şıppadak**

şıpırtdak → **şıppadak**

şıpırtı 'Şıpırdama sesi'
< ****şī+p-ır-tı***

şıpırttak → **şıppadak**

şıpkın (hlk.) 'Yağmur hızlı ve çok yağmak'
< ****şī+p-kın***

Krş. Uyg. (Doğu Türkistan): ***şipkin*** 'violette' = DT. ***yipin*** 'violet, rot', OT. ***yipkin, yipkil*** 'braun' (Räsänen, *V* 447)

An.ağl.: ***şıpkın*** 'yelle karışık yağmur; sulu kar' (*DS.X*, 3771)

şıplak '1. Sacda pişirilen mayasız ekmek; 2. yağmur oluğu'
< ****şī+p+la-k***

şıplık (hlk.) 'Kırlangıç'
< ****şī+p+lık***

şıpluk (hlk.) 'Arkası bsık pabuç'
< ****şī+p+luk***

şıppadak 'Birdenbire ve beklenmeyen bir zamanda'
< ***şī+p*** 'çabuk, hemen'+[p]***a+dak***
An.ağl.: ***şıppadak, şıpırt, şıprtdak, şıpırttak, şıpnadak, şirpedek, şirpeden, şirpetek, şirpidek*** (*DS.X*, 3771)

ŞIP+[P/N]*ADAK*
+IRT/+IRTDAK/
+IRTLAK/
+IRTTAK
ŞİR+*PEDEK/*
+PEDEN/+PETEK/
+PİDEK

SanalBaba

şıppıdak → şıppadak
şıppık pabuç → şıpıdık
şıpsevdi 'Görür görmez seven, âşık olan (kimse)'
< ***şī+p*** 'hemen'+***sev-di***
şıpşak → şıppadak
şıpşık → şıpıdık
şıpşıp, şıpşıpı → şıpıdık

ŞIP+*[B]ILTI*
+*BAK*
+*ÇA*
+*DÜŞTÜ/+DÜŞEN*
+*IDEK*
+*IDIK*
+*ILDAK*
+*IN işi*
+*IR/+IRDAK+IRDA-T-*
+*IRIK/+IRT/+IRTDAK*
+*KIN*
+*LAK/+LIK/+LUK*
+*NADAK*
+*PADAK/+PEDEK*
+*PIDAK*
+*PIK*
+*ŞAK*
+*ŞIK*
+*ŞIP/+ŞIPI/+ŞİPİ*

şırak 'Bir nesne başka bir nesneye birdenbire, şiddetle çarptığında çıkan sesi anlatır'
< ****şī*** 'yansıma'+***r+ak***
TT.: ŞIRAK+(KADAK'ansızın')
şırılda-['Akarken veya dökülürken şırıl şırıl ses çıkarmak, şırıltıyla akmak'
Krş. OT. ***çır*** 'elbise yırtmakta, yırtılmakta çıkan ses' (DLT)
< ****şī+r+ıl-da-***
TT.: ŞIRILDA-(MA)
~ şirildi- (Uyg.)
şirillä- (Özb.)
şıltır- (Bşk.)
şıldıro- (Kırg.)
şırla- (Trkm.)
sıldır(l)ap ak- (Bşk.)
şaltıra- (TatK.)
şırıl şırıl 'Suyun az ve sürekli aktığını anlatır'
< ****şī+r+ıl***
şırıltı 'Şırıldayan suyun çıkardığı ses'
< ****şī+r+ıl+tı***
şırlağan (hlk.) 'Çağlayan' → **şarlak**
şırlağanlı (hlk.) 'Gözünden sürekli yaş akan'
< ****şī+r+la-ğan+lı***

[**NOT**: Farsça ***şīr*** 'süt'+***rauġan*** 'yağ' (*susam yağı*) sözcüğünden Anadolu ağızlarına giren ***şırlağan~şırlanyağ*** ile ilgisi yoktur.
TS.II, 1385: **şırlağan** (hlk.) 'susam yağı' < ***Fars.*** olarak düzeltilmelidir.]

şırlak[1] (hlk.) 'Salya'
< ****şī+r+la-k***
şırlak[2] (hlk.) 'çağlayan' → **şarlak**
şırpedek → şıppadak
şırşır (hlk.) 'çağlayan' → **şarlak**
şıt (Zaza) 'Süt' → Tü. **süt**
şıvga (hlk.) 'Filiz'
Krş. OT. ***çıp*** 'her ince ve yumuşak dal' (DLT)
< ****çıp*** (DLT)+***ga*** [> *çıwga* > *çıvga* > *şıvga*. /**ç-/ > /ş-/** değişmesi ile]
An.ağl.: ***şığva*** 'ince, düzgün bedenli delikanlı' (Artvin, Erzurum, Sıvas/ *HDSDS*, 131); ***şıvga ~ şıvka*** 'ince, zayıf, uzun; kadadayı, çapkın; güzel ve kıvrak kadın'
Krş. **Çıvgın**

Tü. > **Zaza.** *şıv* 'değnek' (*ZTS*, 334)

şibbidi → şıpıdık
şibidik → şıpıdık
şibildek → şıpıdık
şibit → şıpıdık
şif (hlk.) '1. Pamuk kozası; 2.şırası alınmış üzüm posası'
<ET., OT. ***çig***(*it*) 'pamuk çekirdeği' [*çig* > ****çiw*** > *çiv* > *çif* > *şif*]
TT.: ŞİF+(LE- '1.pamuğu kozasından ayırmak;2. mısırı kozasından ayırmak'
An.ağl.: ***şif*** '1. şırası alınmış üzüm posası; 2. meyve posası; 3. sebze posası; 4. pamuk kozası'

Eren (*TDES*, 386): < ***Er.*** *šiw* (yer: *şif*) (Dankoff, *ALT* 564)'ten naklen.

şil (hlk.) 'Çapak'
< OT. ***çil*** 'Bere, döğmek yüzünden deri üzerinde olan yara' (DLT)

SanalBaba

An.ağl.: ***şil, şilek, şillik*** 'çapak'; ***şil*** '1. sakat; 2. şaşı' (*DS.X*, 3777)

şilbörek (hlk.) 'Çiğbörek'
< OT. ****çir*** 'yağ' (DLT)+***börek*** [*yağda kızartılan börek*]

şilte 'Üstünde oturulan, yatılan, işi yünle, pamukla doldurulmuş döşek'
< Moğ. (*KWb.*, 347) ***siltä*** 'einen Vormand finden', ***silta-g*** 'Vormand' (Räsänen, *V* 347)
An.ağl.: ***şilta, şilte, şinte*** (*DS.X*, 3778)

Tü. > **Ar.** *şilta* 'ince şilte, minder'; **Rum.** φτίλος, φτούλ', φτούλιον, (< ç. *πτίλατα), φτλτόν, φτελτὸν (Tzitzilis, *GrLw* 441), σελτές, σιλτές (Andriotis, *EL*, 319,323); **Srp., Blg.** *šilte*

~ şilte (Tel., Şor, KKırg.)
şiltak (DoğuT., Osm.)
şəltä (TatK.)

Nişanyan (*SS*, 423): **şilte** ~ ***Ar.*** *şelte(t)* yün yatak, şilte. YANLIŞTIR.

şimdi 'Şu anda, içinde bulunduğumuz zamanda'
< OT. ***uş*** 'şimdi, işte'(DLT)+***imdi*** 'imdi' (DLT)
TT.: ŞİMDİ(CİK/DEN/Kİ/LİK)
An.ağl.: ***şindi, şini*** (Rize/*RİA*); ***şinci, şindi, şimcik, şimdicak, şimdicek, şimdik, şinci, şincik*** (*DS.X*, 3780)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *şindi:* (*ALTK*, 121)

ŞİM(>n)D(>c)İ+*K*
+*CAK/*
+*CEK*
ŞİN(< m)[*D=ø*]İ

~ emdi/ämdi (YUyg./*TUL*, 871)
indi (Az., Ker./*KrTS*, 206)
hindi (Sel./KrTS, 206)
endi (Kzk., Kırg.)

[*H*]İ(< é/e, ä)M(>n)Dİ

şimcik → şimdi
şimdicak → şimdi
şimdicek → şimdi
şimdiden 'İçinde bulunduğumuz zamandan başlayarak'
< ***şimdi*** [→ **şimdi**]+***den***
~ indedän (Az.)
indän (Az.)
endi (Özb.)
ämdidin (Uyg.)
şimdik → şimdi
şimdilik 'Şimdiki durumda veya zamanda, şimdiki zaman için, şu duruma göre'
< ***şimdi*** [→ **şimdi**]+***lik***
~ indilik (Az.)
ämdilik (Uyg.)
ämdiliktä (Uyg.)
endilikdä (Özb.)
= *şuşı (bu) çakta* (TatK.)

şimşek '1. Bir bulutun tabanı ile yer arasında, iki bulut arasında veya bir bulut içinde elektrik boşalırken oluşan kırık çizgi biçimindeki geçici ışık; 2. (mec.) parıltı'
EAT: ***süğşek*** [سۈگشەك] [*süğ-*(> *süv-*,*süy-* 'kaymak, akmak';
An.ağl.: *süğül-*'yıldız akmak']
< ***süğ-(ü)ş-(e)k*** (> *süğşek* > ****şüğşek*** > ****şiğşek*** > ****şivşek*** > *şimşek*) (Eren, *TDES*, 386-387)
TT.: ŞİMŞEK+(LEN-/LENME/Lİ)
An.ağl.: ***şimşek, şemşek, çimşek, çeşmek*** (DS.); ***şepşelek*** (*DS.X*, 3763); şıbıla 'yıldırım' (s. 3765);
An.ağl.: ***şimşek*** '1. sivri, ince; 2. girişken; 3. çabuk, birdenbire'; ***şimşelek, şimşeyik*** 'şimşek'(*DS.X*, 3779)
[**şimşek** için bk. H. Eren, *TD*, 1999/II, 835-843; *TDES*, 837; F. Özkan, 2004, 141]

Ş(>ç)MŞE[LE~YE(>i)]K

~ şimşäk (Az.)
= *çakmak* (Uyg.)
çakmåk (Özb.)
çağılğan (Kırg.)
yıldırım (Trkm.)
yäşin (tatK.)
yäsin (Bşk.)
şipidik → şıpıdık
şipit, şibit (hlk.) 'Darı ekmeği'
→ **şepit**
şipşak 'Birden, çabucak, hemencecik, derhal'
< ****şī+p *şā+k***
TT.: ŞIPŞAK+(ÇI/ÇILIK)

SanalBaba

şirlek (hlk.) 'Sulu gözlü'
< ***şī/şi: +r+le-k** → **şırlak**
şirpedek → şıppadak
şirpeden → şıppadak
şirpetek → şıppadak
şirpidek → şıppadak

şiş[1] '1. Şişmiş, şişkin, kabarık; 2. şişmiş olan yer, şişlik'
= ET. ***şış ~ şiş*** (*EUTS*, 117)
~ OT. ***sış ~ şış*** 'şişmiş olan her şey; yumru' (DLT)
< *s(/ş)ī-ş*
TT.:ŞİŞ+(KİN/KİNLİK/KO/KOLUK/LİK 'şiş olma durumu'/MAN/MANCA/MANLA-/MANLAMA/MANLIK/MANLAT-/MANLATMA)

Tü. > **Ar.** (Ir., Cez., Lüb., Mıs., Sur., Sud.)*şi:ş* (*ALTK*, 121); (Mıs.) *şişbirek*; (Su.) *şaşbarak* 'şişbörek' (s.122)

~ şiş (Az., Bşk., Özb., TatK.)
şişik (Kırg.)
çi:ş (Trkm.)
işşik (Uyg.)
isik (Kzk.)
= *kabarçık* (TatK.)
öpäk (Bşk.)

şiş[2] '1. Bir ucu sivri, demir veya ağaçtan yapılmış ince uzun çubuk; 2. örgü örmekte kullanılan, metal, ağaç, kemik vb.den yapılan uzun çubuk'
= ET. ***şış ~ şiş*** (*EUTS*, 217)
~ OT. ***sış ~ şış*** 'tutmaç şişi, şiş' (DLT)
< *s(/ş)ī-ş*
TT.: ŞİŞ+(LE-/LEME/LEN-/LENME/LİK 'şişlik et')
An.ağl.: ***şiş*** 'ekmek pişirmekte kullanılan ağaç çevirgeç' (*DS.X*, 3786)

Tü. > **Zaza.** *şişı* 'şiş, ince demir çubuk' (*ZTS*, 335)

~ şiş (Az., Bşk., Kırg., TatK.)
< *sış
sıh, (Özb.)
çiş (Trkm.)

Ş(>ç, s)İ(< ī)Ş(> h,)

is (Kzk.)
istik (Kzk.)
işşik (Uyg.)

[Ş=ø]İŞ(>s)[Ş]+*İK/+TİK*

~ Moğ. ***siro, şoro*** 'fork, spit' < ****sira-*** 'to fry'< ****sila-***, Man. *sila-*,Tung. *sila-* 'to roast on a spit, barbeque', *silawūn* 'spit' (*Mak.I*, 51)

şiş-['1. İçi hava veya gazlarla dolarak gerilmek; 2. bir şey emerek hacmi büyümek, genişlemek; 3. kabarmak'
= ET. ***şış- ~ şiş-*** (*EUTS*, 217)
~ OT. ***sış-*** (DLT: *sışıl-* 'kabına sığamayacak kadar su ile şişmek')
< *s(/ş)ī-ş-*
TT.: ŞİŞ-(EK/İN-/İNME/ İRİL-/ İRİLME/İRİŞ/İRME/İRMECE/İRT-/ İRTME/MAN/MANCA/MANLA-/MANLAT-/ MANLATMA/ MANLIK/ME)
An.ağl.: ***şiş-, şişin-*** '1. Onurlanmak, kibirlenmek;2.şımarmak, nazlanmak'; ***şiş-*** '1. ölmek; 2. uyumak' (*DS.X*, 3787)

~ şiş- (Gen.Tü., Osm., Az., Bşk.,Özb., TatK.) < ****sīş-***
ış- (Tuva)
is- (Kzk., Yak.) < ****şiş-, şişi-*** < ****şiş-i-***
şişi- (Kırg.) < ****şişi-*** < ****şīş-ı-*** 'sıklık çatısı eki'
işşi- (Yuyg.) < ****şīşi-*** < ****şiş-i-***
şıś- (Çuv.) < *sıç- < ****sılç-***
sis- (Nog.,Hak.)
çīş- (Trkm.)

Ş(>ç)İ(< ī)Ş[Ş](>ś)-*İ-
[Ş=ø]İ(<ı)Ş(>s)[Ş]-*İ-

tiş- (Alt.) (dissimilasyon)

~ Moğ. ***selkü-*** 'şişmek' < *selkü-*, *şelkün* 'sişkin' (*Mak.I*, 37, 245; *Mak.II*, 608)

Eren (*TDES*, 388): **şiş[1/2]; şiş-** YOK

şişek 'İki yaşındaki koyun'
< *tīşäk < *tīşä-* 'diş çıkarmak'/***şişäk***
AH.,MA., Hts., Osm., Çağ.: ***şişäk***

SanalBaba

IM.: ***sisäk*** (*Mak.I,* 211)
Osm.: ***şişik, şişek***
Çağ., Srt.: ***şişak*** (Räsänen, *V* 424)
An.ağl.: ***şişak, şişek, şişik, şişşik, şüşek*** (*DS.X,* 3786)

Tü. > **Laz.** *şişegi* 'bir yaşında koyun' (*LTS,* 316)

ŞİŞ(>ü)Ş[Ş]E(>a, i)K

~ tīsäŋä/tīhäŋä 'üç yaşlık koyun veya buzağı' (Yak.)
< *tīsä-, tīhä:-*
dižeŋ 'large toodhed' (Tuva)
tiseŋ 'sharp-tooted' (Kzk.)
çişaŋ 'sharp-tooted, large-toothed' (YUyg.) < **tīşäŋ*

T(>ç, d)İ(< ī)Ş(>ž)+E(>a, ä)-ŋ/-ŋä

işşäk (Trkm.) < *sişäk*
işşäk (YUyg.)
isek (KKlp.)
sisäk 'bir yaşlık kuzu' (Nog.)
şişak (Sart.,Çağ.)
şişek (Kırg.)
işek (Güney Kırg. ağl.)
säk (Kzk.)
işäk 'bir yaşlık kuzu' (Kzk.)

Ş(>s)İŞ(>s)E(>ä)K [Ş=ø]İŞ[Ş](>s)E(>ä)K [Şİ=ø]S(<ş)ÄK

= Moğ. ***şilüge/şilegü***; ***silüge*** 'iki yaşlık koyun, üç yaşlık koyun';
Halh. ***şülge*** 'ay.'; OMoğ. ***şile'ü*** 'ay.' < *silegü* < *sil* 'diş'

(Moğ. ***sidüleng*** 'iki veya üç yaşlık koyun' (*Mak.I,* 211, 244)

~ Çuv. ***şăla*** < **sīläg* (*Mak.I,* 244- 245)

Tü. (Çuv.) > **Mac.** *sűllö:* [oku: *şüllö:*];
Tü. > **Fars.** *şīşāk* 'bir yaşlık kuzu', *şīşak* 'bir yaşında koyun'; **Blg.** *šile* 'keçi yavrusu' (Boev); **Erm.** *šišak* (Dankoff, *ALT* 216/829)

[**şişek** için bk.
G. Doerfer, *TMEN III,* 328;
M. Räsänen, V, 424;
T. Tekin, *Mak.I,* 211, 244-245;
L. Ligeti, AOH, XXIX (1975),s. 286;
A.Róna-Tas, 'On the Chuvash guttural stops in the final position', *ST,* Budapest 1971, s. 398.]
Kałużńsky (*RO* 31: 109): Yak. ***tıhağas*** < **tişek-aç/* veya ? *tiş-keç*; Yak. ***tihä:*** 'süt dişleri düşmek'
G.Doerfer (*TMEN,* 1332): < ***sış-, şiş-***
H.Eren (*TDES,* 389) < OT. ***tişek***
[< ***tişe-*** 'diş çıkarmak' (benzetme yolu ile) > ***şişek***

şişgin (hlk.) 'Onurlu, kibirli'
< ***şiş-gin***
An.ağl.: ***şişgün, şişkin*** (*DS.X,* 3787)

şişik (hlk.) 'Kabarık, şiş'
< ***şiş-ik***
An.ağl.: ***şişük, şüşük*** (*DS.X,* 3787)

şişin- (hlk.) → **şişirt-**

şişir-[(hlk.) 'Öğmek, değerinden çok yüceltmek'
< (mec.) ***şiş-ir-***

şişirt-['Surat asmak, dargın durmak'
< (mec.) ***şiş-ir-t-***
An.ağl.: ***şişin-*** (*DS.X,* 3787)

şişkin 'Şişmiş, şişirilmiş'
< ***şiş-kin***
An.ağl.: ***şişkin*** '1. Onurlu, kibirli; 2. nazlı, şımarık; 3. dargın' (*DS.X,* 3787)

şişko → **şiş-**

Tü. > **Zaza.** *şişko* 'şişko, şiman'; *şişkoy* 'şişko (kız veya kadın), şişman' (*ZTS,* 335); *şoşman* 'şişman' (s. 336)

şişle-[→ **şiş²**
= ET. (KT., Uyg.),OT. (DLT)
şişle-

şişlen-[(hlk.) 'Yırtıcı kuş, avına hızla saldırmak'
< ***şiş+le-n-*** (mec.)

şişlik (hlk.) '1. Davar satıcısının, alıcıya verdiği koyun; 2. düğünde güreşen pehlivanlardan yenene verilen armağan'
< ***şiş+lik***

SarıalBaba

şişman → şiş-
An.ağl.: ***şişmanırak*** 'şişmanca' (*DS. X*, 3787)
~ şişman (Az.)
= *semiz* (Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
simiz (TatK.)
himiz, (Bşk.)
hoppä semiz (Özb.)
yıvan (Bşk.)
yuan (TatK.)
kalın (Bşk., TatK.)
karınsav (Kzk.)
mes karın (Kzk.)
toluk (Kırg.)
pökgi (Trkm.)

şişmanla-['Şişman duruma gelmek'
< ***şiş-*** [< ***sış-*]+***-man+la-***
TT.: ŞİŞMANLA-(MA/T-/TMA)
~ şişmanla- (Az.)
= *semir-* (Kırg., Özb.)
simir- (TatK.)
semre- (Trkm.)
sämri (Uyg.)
himir- (Bşk.)
yıvanay- (Bşk.)
yuanay- (TatK.)
tolū (Kırg.)

şişmeldek (hlk.) 'Şişmiş'
< ***şiş-me+l+dek*** → **şiş-**

şivşit, şivşirt → şevşiri

şo (hlk.) 'Şu' → **şol**

şol 'İşaret zamiri'
< ***uşol*** < ***uş+ol*** [TT'ne kadar gelememiş, kullanıştan düşmüştür.]
→**şu**

şorlovak → şoruldak

şorşor → şoruldak

şoruldak (hlk.) 'Çağlayan'
< ****şor(~ şır)*** 'yansıma'+***ul-da-k***
An.ağl.: ***şorlovak, şorşor*** (*DS.X*, 3792)

şoyaka boyaka (hlk.) 'Şuraya buraya'
< ***şu+yaka/bu+yaka*** → **şol**

şölen 'Eğlenmek veya bir olayı kutlamak amacıyla birçok kimsenin bir araya gelerek yedikleri yemek'
< Moğ. ***silen*** 'çorba'
[Moğ.ağızlarında: ***şölön***; Kalm. ***šülŋ*** (*KWb.* 371)
> Fars. *şölen* (*TMEN*)]
Çağ.: ***şilen, şölen*** [Nevâî: *Muh.Lug.*: ***şilen, şilençi*** < Moğ. ***şilen*** 'devlet şöleni, toyu'; bk. Kowalevki 1496: ***şilön, şilö*** 'soupe, bouillon'; MA.***şilän*** = Çağ. *çorba* 'sup' (Poppe: *MA* 333), Kalm. ***šölŋ***; Şemsettin Sami (*KT*): ***şilen***; PdC 381 ***şilen***; Osm. ***şölen~ şilen*** 'umumî ziyafet, büyük ziyafet']
DoğuTü.: ***şilen, şölle***
An.ağl.: ***şülen*** (*DS.X*, 3795)
~ şulan, şülen 'aşure' (Tis./ *KrTS*, 177)

şöngöllü (hlk.) 'Şuradaki'
< ****uş+ön+kör+de***

şöngürde (hlk.) 'Şurada'
< ****uş+ön+kür+de***
An.ağl: ***şönkür*** (*DS.X*, 3792)

şönkür → şöngürde

şöte (hlk.) 'Şu yan'
< ***şu*** [< ****uş***]+***öt-e***

şöyle '1. Şunun gibi, şuna benzer; 2. şu olda'
< ****uş+öyle***
TT.: ŞÖYLE+(CE/MESİNE/Sİ-NE)
An.ağl.: ***şöylemecene, şö:lecemen, şöylemesiye*** (*DS.X*, 3792)
Tü. > **Ar.** (Lib., Mıs.) *şeyla beyla*; (Sur.) *şela bela* (*ALTK*, 122)

şö:lecemen (hlk.) → **şöyle**

şöylemecene (hlk.) → **şöyle**

-(I)şt(I)r- 'Fiilden fiil yapan ek'
< ***-(I)ş-*** 'işteşlik eki'+***-tIr-*** 'ettirgenlik eki': ***çıkıştır-, kırıştır-, karıştır-, barıştır-*** ... vb.

şu '1. **Bu** sözcüğüne göre yerde, zamanda veya söz zincirinde biraz uzak olanı belirten gösterme edatı'
[*şu* < *şol* < *uşol* < ****uş ol*** 'işte o']
TT.: ŞU+(NA/NCA/NDA/NDAN/N-LAR/NUNUN/RA/RACIK/RALI/ RASI)
Tü. > **Ar.** (Sur.) *şūrdan buradan* 'şuradan buradan' (*ALTK*, 122)
~ şū (Trkm.)
şu (Uyg.)
şuşı (TatK.)

SanalBaba

sol (Kzk.)
oşo (Bşk.)
uşul (Kırg.)
= *bu* (Az., TatK.)
bıl (Bşk.)
u (Özb.)
ana u (Özb.)
monısı (TatK.)
bunıhı (Bşk.)
tigi (Bşk., TatK.)

Şumnu 'Bulgaristan'da bir şehir'
= ET. ***şumnu*** 'şeytan' (*EUTS*, 218)

şuncağız (hlk.) 'Şu kadarcık'
< ***şu+n+cak*** 'küçültme eki'+***ız***
An.ağl.: ***şuncıvaz, şuncuvaz***
(*DS.X*, 3794)

şuncı(/u)vaz (hlk.) → **şuncağız**

şunkur (hlk.) 'Küçük kertenkele'
→ **sungur**

şuyük (hlk.) 'Peynir suyu'
→ **sucuk**

şüc(/j/y)ük (hlk.) 'Peynir suyu'
→ **sucuk**

şülen (hlk.) 'Gerdek gecesi gelin ile güvey için hazırlanan yiyecek'
→ **şölen**

şümşet (hlk.) 'şimşek' → **şimşek**

şüşek → **şişek**

SanalBaba

-T-

+t 'Çokluk eki' < Moğ.
süt < ***sü̈+t**; **tarka+t** < *tarkan*'ın çokluk biçimi'; **tigi+t** < *tigin*'in çokluk biçimi.

+(e)t 'Küçültme eki'
gölet < *göl+(°t)*

-(I)t 'Geçişli ve geçişsiz fiillerden ad, bazen de sıfat türeten ek'
çöküt < *çök-(ü)t*; **yoğurt** < *yoğur-t*; **aşıt** < *aş-(ı)t*; **geçit** < *geç-(i)t*; **art** < ET. *ar-* 'dolaşmak'+*t*; **ayırt** < *ayır-* [< ET. *adır-*] +*-t* ..vb.

-t 'Tü. süt ürünlerine eklenen ek'
OT. **suğut** 'kesilmiş sütten yapılan peynir' < *suğ-* 'süt kesilmek'+*-(u)t*
Kırg. **kurut** 'kurutulmuş süt ürünü' < *kuru-t*;
Kzk. **ırkıt** 'yağlı süt' < *ırk-(ı)t*
Kzk. **çığıt** 'peynir' < *çığ-(ı)t*
~ Çuv. **çăkăt** (> Mac. *sajt*)

+t+ 'Sonradan türeme ünsüz'
sığırtmaç < *sığır*[+t]+*maç*
çekirtge < *çekir*[t]+*ge*

taban '1. Ayağın alt yüzü; 2. tavan karşıtı'
= ET., OT. **taban** 'taban; deve tabanı' (*EUTS*; DLT)
< *tāpan* (T. Tekin; Räsänen, *V* 45)
TT.: TABAN+LI/SIZ/SIZLIK)
An.ağl.: **taban** '1. tekerlek çemberi; 2.tarlanın çukur yeri; 3. tarlanın düz yeri; 4. evlerin zemin katı; 5. toprağı verimli tarla; 6. toprak tabanlı ev; 7. temel, asıl' (*DS.X*, 3797); **tabanı genişle-** 'ölmek'; **tabanyolu** 'keçiyolu, dar yol, patika'

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ṭābān* (*ALTK*, 123); **KbRum.** *tabani*

~ dāban (Trkm.)
daban (Az.)
dabban (Ker./*KrTS*, 134)
davan (Soy.)
tabaġa (Yak.)
taban (Bşk., Kzk., TatK., Uyg.)
taman (Kırg., Alt., Kmk., Oyr., Yak.)
(> Kam. Joki 318-9: *tawan*)
tavan (SUyg.) (< Çer. *TLÇ.* 65*: ta βan* 'Schlittenkufe')
tåvån (Özb.)
toban (Nog., Hak.)
toBan, tuBan (Çuv.)

T(>d)Ā(>a, å, o, u)B(> m, v)[B]AN

~ Moğ. (*KWb.*, 385) ***tabaġ*** 'Fußsohle Tatze'; ***tabakai*** 'Kamelfuss' (Soy. ***tavanġay*** 'stupnya' < Tü.+Moğ.)

Eren (*TDES*, 391): YOK

tabanca 'Kısa, hafif,cepte veya belde taşınan ateşli silâh'
< ***taban+ça*** 'küçültme eki'

Tü. > **Ar.** (Cez., Lüb., Mıs., Sud.) *ṭabanca*; (Sur.) *ṭabancāye* (*ALTK*, 123); **KbRum.** *thapánja*

~ tapança (Az., Kırg., Uyg.)
tapanşa (Kzk.)
toppânçä (Özb.)
sapança (Trkm.) [Eren'e göre *sapan*'ın baskısıyla oluşmuştur.]

Eren (*TDES*, 391): < ***Fars**. ṭamança, ṭamançā*'a pistol'
Türkçeden Tacikçeye de geçmiştir: *tappânça*'Revolver' (Doerfer: *TLT* 267). Sırpça *tabàndže* (Šlkaljić: *Turc* 593-594)

NOT: Farsçayla çok yakın akraba olan Tacikçenin, Farsça **tamança** yerine Türkçe **tappânçay**ı kullanması ilgi çekicidir.

Nişanyan (*SS*, 426): **tabanca** el ayası (XIV), tokat (XIV), tabanca (XV) → TABAN
* 'Tokat sesi' benzetmesinden ötürü adlandırılmıştır.

tabanla-['Bir yolu yürümek' [***TS.II***, 1396. YOK]
= OT. ***tabanla-*** '(deve) tepmek' (DLT)
< *taban+la-*

SanalBaba

tabanlı 'Tabanı olan'
= OT. ***tabanlıġ*** (DLT)
< *taban+lı*

tabansız '1.Tabanı olmayan; 2. (*mec.*) korkak'
< *taban+sız*

tabıştır-[(hlk.) 'Vermek'
< OT. ***tap-*** 'hizmet etmek, bulmak' (DLT)+***-(ı)ş-tır-***

tadak (hlk.) 'Tatlı'
< *tat+(a)k*

tağar (hlk.) 'Ağzı geniş,büyük toprak küp'
= ET. ***tağar*** 'torba, dağarcık, dağar' (*EUTS*, 219)
~ OT. ***tağar*** 'çuval, dağarcık, içerisine buğday ve başka şeyler konan nesne, harar' (DLT)
< ****tağ*** '*dolgun, bodur' (DLT: *tağuzmak er* 'etine dolgun, bodur kişi')+***ar***
An.ağl.: ***taar, tagar, tahar, tar, teğar, teğer*** (*DS.X*, 3799)

tağın (hlk.) 'Yine'
< ET., OT. ***takı, dakı*** (DLT)

tak 'Tahta vb. bir şeye vurulunca veya silâh patlayınca çıkan tok ve sert ses'
< *tā* 'yansıma'+***k***
TT.: TAK+(ATUKA 'gürültü patırtı')/IRDA-/IRDAMA/ IRDAT-/IR takır/IRTI/IR tukur)
~ takılda-, takıldat- (Ker./*KrTS*, 327)

tak-['İliştirmek, geçirmek'
= ET. (KT.,Uyg.), OT. ***tak-*** (DLT: *takıl-*)
< **tak-*
TT.:TAK(I/ILGAN/ILGANLIK/ILI/ ILIŞ/IL-/ILMA/IM/IMADA/IN-/INAK/ INAKLI/INAKSIZ/INMA/ INTI/INTILI/ INTISIZ/IŞ-/IŞMA/ IŞTIR-/IŞTIRMA)
~ tak- (Özb.)
tağ- (Bşk., Kzk., Kırg., TatK.)
tah,- (Az.)
takı- (Uyg.)
dak- (Trkm.)

takanak (hlk.) 'İlişki'
< *tak-* (DLT)+***-anak***

tak(a)tuka (hlk.) '1. Tahta havan, döveç; 2.karga, tilki, tavşan vb. hayvanların tarlaya girmemesi için direk üstüne yapılmış, su ile dönen ve bir yere vurarak ses çıkaran araç, fırıldak'
An.ağl.: ***taktuka, takılcak, takla*** (*DS.X*, 3806)
< **tā* 'yansıma+***k+a+tū***
'yansıma'+***k+a***

takaz (hlk.) '1. Ağaç çengel; 2. kayıklardaki eğri ağaç'
< *tak-(a)z*

takı 'Küpe, bilezik, yüzük gibi şeylerin tümü'
< *tak-ı*
An.ağl.: takı 'geline ya da güveye verilen armağan'; ***takıntı*** (*DS.X*, 3807)

Tü. > **Ar.** (Fas.) *ṭākī* (*ALTK*, 125)

takıl (hlk.) 'Çeyiz; bohça; eşya'
< *tak-(ı)l*

takıl-[1] '1. Takmak işi yapılmak; 2. bir yere ilişip veya dokunup kalmak'
= OT. ***takıl-*** (DLT)
< *tak-(ı)l-*

takıl-[2] (hlk.) 'Şaka yapmak,alay ederek eğlenmek'
→ **takıl-[1]**
An.ağl.: ***takış-*** (*DS.X*, 3808)

takıla-[(hlk.) 'Yükesek sesle gülmek'
< **tā* 'yansıma'+***kı-la-***

takılaş-[(hlk.) 'Konuşmak'
< **tā* 'yansıma'+***kı-la-ş-***

takılat-[(hlk.) 'Tüfek patlatmak'
< **tā* 'yansıma'+***kı-la-t-***

takıldak (hlk.) 'Un değirmenlerinde, tanelerin düzgün akmasını sağlayan tahta çubuk'
< **tā* 'yansıma'+***kı-l-da-k***

takılgan 'İnsanı, şaka yollu üzecek veya uğraştıracak davranışlarda

SanalBaba

bulunmayı huy edinmiş olan, muzip'

< ***tak-(ı)l-gan***

TT.: TAKILGAN+(LIK)

takılı[1] 'Takılmış,tutturulmuş, asılmış'

< ***tak-(ı)l-ı***

takılı[2] 'Takısı olan'

< ***tak-ı+lı***

takılış 'Takılma işi veya biçimi'

< ***tak-(ı)l-(ı)ş***

takılma 'Takılmak işi'

< ***tak-(ı)l-ma***

takım '1. Bir işte veya bir yerde kullanılan eşya ve âletlerin tamamı; 3. meslek, davranış, durum vb. yönlerden birbirine uyan kimselerin oluşturduğu topluluk; 3. ekip, trup; vb.'

< ***tak-(ı)m***

TT.: TAKIM+(ADA/YILDIZ)

An.ağl.: ***takım*** 'sigara ağızlığı' (*DS. X*, 3808)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *taxm*; (Fil., Lüb., Mıs., Sur., Ürd.) *ţaḳm* (*ALTK*, 125); **KbRum.** *takimi*

~ takım (Oyr., Kzk., Tel., Şor) tağım (Kzk., Tub., Bar., Tel., Leb.)

~ Moğ. (*KWb.*, 375) ***taki-m*** 'Kniebiegung'

takın-['1.Kendine takmak; 2. (mec.) bir nitelik veya durum almak'

< ***tak-(ı)n-*** 'dönüşlülük eki'

TT.:TAKIN(AK/AKLI/AKSIZ/MA/TI/TILI/TISIZ)

takıntı (hlk.) '1. Alacak, borç; 2. kadınların takındıkları değerli süs eşyası'

< ***tak-ın-tı***

An.ağl.: 1. ***takanak*** (*DS.X*, 3808); 2. ***tahım, takı, takıncak***

takır (hlk.) 'Toprakların yer yer çatlaması, kuruması durumu'

= OT. ***takır takır ~ tikir tikir*** 'ses bildiren bir kelime' (DLT)

< ****tā*** 'yansıma'+***kı-r***

An.ağl.: ***takır takır, takırdak, takır tukur*** (*DS.X*, 3809)

takırak (hlk.) '1. Yaylı yük arabası; 2. kapı tokmağı'

< ****tā*** 'yansıma'+***kır-(a)k***

takırda-['Takırtı sesi çıkarmak'

< ***tā*** 'yansıma'+***kır-da-***

TT.: TAKIRDA-(MA/T-/TMA)

takırdak (hlk.) 'Eritilen kuyruk yağının arta kalan kızarmış bölümü, kıkırdak'

< ****tā*** 'yansıma'+***kır-da-k***

takır takır '1. Takırtı sesi çıkararak; 2. sert ve kuru biçimde; 3. sert ve kuru'

= OT. ***takır takır*** (DLT)

< ***tā+kır*** → **takır**

takırtı 'Bir şeyin çıkardığı kuru ve sert ses'

< ***tā+kır+tı***

~ takırdı (Trkm.)
tağğıltı (Az.)
takıldaş (Uyg.)
takırläş (Özb.)
taraklaş (Uyg.)
tarsıldak (Kırg.)

= *şakıldau* (TatK.)
şakıldav (Bşk.)
saldır-güldir (Kzk.)
kürsüldö: (Kırg.)

takır tukur 'Kaba ve takırtı sesi çıkararak'

< ***tā+k+ır/tū+k+ur***

takış (hlk.) 'Teke'

< ***to-*** '*varmak, tos atmak'

+***kı-ş***

An.ağl.: tukuş 'teke' (*DS.X*, 3809)

takış-['1. Birbirine takışmak; 2. anlaşmazlığa düşmek, kavgaya tutuşmak, ağız kavgası yapmak'

< ***tak-(ı)ş-***

TT.: TAKIŞ-(MA)

An.ağl.: ***takışla-*** 'zorla dokunmak istemek, kovalamak'; ***takış-*** 'kavga etmek'(*DS.X*, 3809); ***taklaş-*** 'sataşmak, dalaşmak'; ***taklaştır-*** 'iki kişiyi birbi-

SanalBaba

rine düşürmek'
~ takaş- (Uyg.)
= *tartış-* (Kırg.)
tartiş- (Özb.)
tartıs- (Kzk.)
tersleş- (Trkm.)
dalaş- (Az.)
tutaş- (Az.)

takışma 'Takışmak işi'
→ **takış-**

takıştır-['Küpe, bilezik,yüzük gibi süs eşyasını çokça takmak'
< ***tak-(ı)ş-tır***
TT.: TAKIŞTIR-(MA)

takka[1] (hlk.) 'Tavuk ya da horoz ibiği'
= ET., OT. ***takuk, takagu*** 'tavuk'; ***takuk yalığı*** 'horoz ibiği' (DLT)
< ****tā*** 'yansıma'+***ku-k***
'tavuk'+***a***

takka[2] (hlk.) 'Terlik'
< ****tā*** ***'yansıma'***
+[***k*** 'türeme']***ka***
An.ağl.: ***takkıç, tahhe*** (*DS.X*, 3809)

taklak (hlk.) 'Tokat'
< ****tā*** 'yansıma'+***k(ı)-la-k***
An.ağl.: ***taklaka*** (*DS.X*, 3810)

takma '1. Takmak işi; 2. eğreti'
< ***tak-ma***
~ tah,ma (Az.)
tağılğan (Bşk., Kzk., TatK.)
takalğan (Uyg.)
tağū (Kırg.)

taktak (hlk.) 'Takunya'
< ****tā*** 'yansıma+***k***
An.ağl.:***takır,takırak,takırdak, takitik, taktaka, taktuka, takur, tıhırdak, tık, tıkırdak, tıktık, tıktıkı*** (*DS.X*, 3810)

TAK+*IR*
+*IRAK/+IRDAK*
+*İTİK*
+*TAKA/+TUKA*
+*UR*
TIK+
+IRDAK/+TIK/+TIKI

taktakı (hlk.) 'Ağaçkakan'
< ****tā*** 'yansıma'+***k+tā+kı***
An.ağl.: ***tahtakı, takaç, takagan, tıktıca, tıktıkdeleğen, toktokucan*** (*DS.X*, 3811)

TAK+*AÇ/+AGAN*
TAH+*TAKI*
TIK+*TICA*
+*TIK+DELEĞEN*
TOK+*TOKUCAN*

taktır-['Takmak işini yaptırmak'
= OT. ***taktur-*** (DLT)
< ***tak-tır-***
TT.: TAKTIR-(MA)

takuş-[(hlk.) 'Kafa kafaya vuruşmak'
→ **tokuş-**

tal[1] (hlk.) 'Çıplak'
= OT. ****tal*** 'boyu düzgünce kişi'
(DLT: *tal boďluġ*)
< ***tāl***
Krş.: **dal** (*dalkılıç, daltaban, Dalyarak* .... vb.

tal[2] (hlk.) 'Söğüt; ardıç'
= ET., OT. ***tal*** 'dal, yaş dal' (DLT)
< ***tāl***

tala → **tarla**

tala-[(hlk.) 'Köpek ısırmak'
= ET., OT. ***tala-*** 'yağma ve talan etmek (*EUTS*; DLT)
< ***tal-a-*** → **dala-**
An.ağl.: ***tala-*** '1. kaplamak, büyümek; 2. ağrıyacak ve kızaracak biçimde sürtünmek, dalamak' (*DS.X*, 3813)

talagan (hlk.) 'Kara yapağıdan dokunan bir tür kepenek'
< ET. ***tala-*** 'yağma ve talan etmek'(*EUTS*, 221)[> TT.→ *dala-*]
+ġan

talak (hlk.) '1. Bal gümeci; 2. aşık kemiğinin yan yüzü'
= OT. ***talak*** 'dalak' ~ ***sulak*** (DLT)

SanalBaba

< ***tal+(a)k***

~ dalaġ (Az.)
dālak (Trkm.)
tal (Uyg.)
talak (Bşk.,Kzk., TatK.)
tälåķ (Özb.)

talan 'Yağma, çapul'
= ET. ***tal-, tala-*** 'yağma ve talan etmek' (*EUTS*, 221,222)
~ OT. ***talk-, talka-*** 'zarar vermek'
(DLT; KB)

< ***tala-*** ~ ***talı-*** 'saldırmak, ısırmak, yırtmak, yağmalamak' ***+-^{o}n***

Çağ.: ***talan***
TT.: TALAN+(LA-/LAMA)
An.ağl.: ***talan*** 'karmakarışık' (*DS.X*, 3813)

Tü. > **Fars.** *talān, tālān*; **Tac.** *tålåş, tålån;* **Zaza.** *talan* (*ZTS*, 338)

~ tāla- /dāla- 'yağmalamak' (Trkm.)
tala- (Bşk., TatK.)
talā- (Yak.)
tala ġuluķ (Uyg.)
tali- (Uyg.)
talō (Kırg.)
tälä- (Özb.)
talan (Az., Kzk., Sag.)
talān (Kırg.)
talaŋ (Uyg.)
talaŋ-tarac (Uyg.)
talan-taraj (Kzk.)
talån-tarâc (Özb.)
talan (Çuv. < Çağ. [> **Çer.** *TLÇ.* 66: talan; **Erus.** *TE*, 169: *talan'*; **Kamasin.** *talan*)]
talap alau
talap alıv (Bşk.)
talau (TatK., Kzk., KKlp.)
talav (Bşk., Kzk. Nog.)
tälån /tålån (Özb.)
talōn (Kırg.)
tālama (Trkm.)
tālaŋ (TatK.)

TS.II, 1408: **talan** < ***Fars.*** *tālān.* [YANLIŞTIR]
Clauson: *ED*, 492: < **tala-n**

Eren (*TDES*, 392): < **tala-+-n**

talan-[(hlk.) 'Başa belâ olmak'

< ***tala-n-*** → **tala-**

Talas 'Yer adı: At yarışlarında, top ve çögen oyununda çizilmiş sınır ve gerilmiş ip'
(DLT) ~ ***tasal*** 'göçüşme ile'
< ***tala-*** 'saldırmak'+***-s***
~ talas (Kırg.)

talaş 'Testere ile biçilen veya rende, törpü gibi araçlarla işlenen şeyden dökülen kırıntılar'

< ***tala-ş*** 'fiilden ad yapan ek'
TT.:TALAŞ+(LA-/LAMA/LAN-/LANMA)
An.ağl.: ***talaş*** '1. mısır koçanlarının dış kabukları; 2. şişman kimse; 3. üzüntü, kuruntu; 4. kamış' (*DS.X*, 3813); ***talaşlık*** 'çöplük, gübrelik' (s. 3814)

talaş-['Boğuşmak, kavga etmek'
= ET. ***talaş-*** 'dalaşmak, vuruşmak, kavga etmek' (*EUTS*, 221)
< ET., OT. ***tala-ş-*** 'işteşlik eki'

talaşman (hlk.) 'Kavgacı'

< ***tala-ş-man***

talaz (hlk.) Kasırga, fırtına'
[Krş. OT. ***talġı(u)r-*** 'kar tipisi kopmak'
(DLT) < **tal-ġur-*; ***talġaġ*** 'insanı öldürecek derecede şiddetli tipi'
< **tal-ġa-ġ*]

< ***tala-*** 'talan etmek'+***-z***
An.ağl.:***talas, talat, talaza*** (*DS.X*, 3814); ***talazlı gün*** 'fırtınalı gün'

talaz-['Üşümek'

< ***tal-a-z***

talazı-[(hlk.) 'Sıcaktan bayılır gibi olmak'

< ***tal-a-z+ı-*** krş. **talazla-**

talazla-[(hlk.) 'Yiyecekleri yağda hafifçe kavurmak'

< ***tala-z-la-***

talazlık (hlk.) 'Ev saçakları'

< ***tala-z+lık*** → **talaz**

Talu 'Soy adı'

SanalBaba

= ET. (Uyg.) ***taluy, toluy, talu*** 'deniz, okyanus' (*İKPÖ*, 213)
~ OT. ***talu*** 'seçme' (DLT)

tam '1. Ahır; 2. yapıların üst bölümü, dam; 3. toprak tabanlı, tek katlı ev, köy evi; 4. büyük, boş, ışıksız oda; 5. baca'
= ET., OT. ***tam*** 'duvar, dam, kale' (*EUTS*, 223; DLT)
< ***tām***
[Ar. *tāmm* ile ilgisi yoktur.]

tama → tamu

tamak (hlk.) 'Gerdan'
= ET. ***tamġaḳ*** 'damak' (*EUTS*, 222) ~ ***tamaḳ*** 'damak, gırtlak, boğaz'
~ OT. ***tamak ~ tamġaḳ*** 'boğaz' (DLT)
< ***tām-ġa-k***

tamaz (hlk.) 'Banyo'
< OT. ***tam-*** 'damlamak' (DLT: *tamçır-* '(su) damlamak'; *tamçur-* '(yağmur) sepelemek')+ ***-a-z***
An.ağl.:***damçıt-*** 'hissettirmek' (*DS.IV*, 1351); ***dam-*** 'akla gelmek, önceden hissetmek'< ****tam-*** fiilinin mecazlı anlamı.

tamçı (hlk.) 'Damla, sızıntı'
< ***tam-*** 'damlamak'(DLT: *tamçı(u)r-* 'damlamak, serpilmek'; *tama tama* 'damlaya damlaya'; *tamġı(u)r-* 'damlayayazmak'; *tamındı suw* 'su damlası'; *tamın-* 'yağ çıkarmak'; *tamış-* 'damlaşmak'; *tamıt-* 'damlatmak'; *tamtur-* 'damlattırmak, damzırmak')
~ ***tamçit-*** 'damlatmak' (YUyg./ *YUTS*, 378)

tamo → tamu

tamu (hlk.) 'Cehennem'
= ET., OT. ***tamu*** (*EUTS*, 223; DLT)
< ? Soğd. ***tmv***
An.ağl.: ***tama, tamo, tamu, tamuğ*** (*DS.X*, 3818)

TAMU(> a, o)+*Ğ*

tan 'Güneş doğmadan önceki alacakaranlık'
= ET., OT. ***taŋ/tang*** (*EUTS;* DLT; KB.)
~ OT. ***tan*** 'sabah akşam esen serin esinti';
tang 'tan, sabah vakti'
< ***tāŋ***
TT.: TAN+ (at-[< OT. *tang at-* (DLT)]/ yeri)
An.ağl.: ***tan dulun-*** 'güneş batmak' (*DS. X*, 3819); ***tangayaz*** 'bulutsuz ve soğuk hava' (s. 3820) < *tang+ayaz*; ***tan üstü*** 'sabah vakti'; ***tanyeli*** 'tan vakti esen yel'(s. 3822); ***tanyıldızı ~ Tanrıyıldızı*** 'çobanyıldızı' (s. 3822)

Tü. > **Laz.** *taneyi* 'aydınlık'; *tani* 'ışık'; *tanu* 'ışımak'; *tanura* 'şafak' (*LTS*, 318)

~ taŋ (Tar., Krm., Bşk., Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
tåŋ (Özb.)
dan (Az.)
daŋ (Trkm.)

tana 'Dana'
= ET. ***tana*** 'tohum'

tana, tarana, tarna → tarhana

tana git-[/kal-[(hlk.) Şaşırmak'
< ET., OT. ***tang*** 'şaşacak şaşılacak nesne' (*EUTS*, 253; DLT)

tangırda-['(Madenî şeyler için) Kuru ve gürültülü ses çıkarmak'
< ****tā*** 'yansıma' [n]+***KIr-da-***
TT.: TANGIRDA-(MA/T-/TMA)
~ taŋŋırda- (TatK.)
daŋğırla- (Kzk.)
daŋğıro (Kırg.)
däŋğırlä- (Özb.)
daraŋli- (Uyg.)
dıŋğırda- (Bşk., TatK.)
= *şaŋğırza-* (Bşk.)
caraŋli- (Uyg.)

tangırelek (hlk.) 'Yoksul (ev için)'
< ****tā*** 'yansıma'+***n-KIr***
+ ***ele-k***

tangır tangır/tungur → tangır

tangırtı → tangır
TT.: TANGIRTI+LI)

SanalBaba

tanı 'Teşhis'
= OT. ***tanu-*** 'danışmak; işaret etmek; söylemek; emretmek; tavsiye etmek' (DLT)
< *ta-n-ı

tanı-['Daha önce görülen, bilinen bir kimse veya şeyle karşılaşıldığında, bunun kim veya ne olduğunu hatırlamak'
= ET., OT. ***tanu-*** (*EUTS*, 224; DLT)
< *ta-n-ı-
TT.: TANI-(DIK/K/KLA-/KLAMA/KLIK/LA-/LAMA/IL-/M/MA/MAMAZLIK/MAZLIK/MLA-/MLAMA/MLAN-/MLAYIŞ/NIŞ/N-/NMA/NMIŞ/SIZLIK/Ş/ŞIK/ŞIKLIK/ŞIŞ/Ş-/ŞMA/ŞTIR-/ŞTIRMA/T/TICI/TILIŞ/TIL-/ILMA/TIM/TIŞ/TLA-/TLAMA/TLAN-/TLANIŞ/TLI/TMA/TMACI/TMACILIK/T-/TMALIK/TSIZ/YIŞ)
~ tanı- (Az., TatK.,Bşk., Nog., KKlp.,Kzk., Hak., Tof.)
tanu- (Uyg.)
tana- (Trkm.)
täni- (Özb.)
tan- (Bşk.,TatK.)
= *bil-* (Bşk., Kzk., TatK., Trkm.)
~ Moğ. ***tani-*** (*KWb.*, 378)

Clauson (*ED* 516): < ***tanı-*** 'to beacquented with (someone)' [XV. YY.] Krş. 'to suggest, recommend' (OT)
Ramstedt (*KWb.*, 378): ***Moğ.* tani-** ~ ***Tü.*tanı-**
Doerfer (*WZKM* 62: 257-258): ***Tü.* tanı-** < ***Moğ.* tani-**

tanık 'Şahit'
= ET., OT. ***tanuk*** 'şahit, tanık' (DLT)
< *ta-nı-k*

tanıklık 'Şahitlik'
= OT. ***tanuklug*** (DLT)
< *ta-nı-k+lık*

tanınmış 'Herhangi bir özelliği ile ün kazanmış olan'
< *ta-nı-n-mış*
~ tanınmış (Az.)
tanılğan (Bşk., TatK.)
tanımal (Kzk.)
tanïmal (Trm.)
tonulğan (Uyg.)
tänıkli (Özb.)

TA(> ä)NI-*N-MIŞ*
-L-ĞAN
-MAL
-K+Lİ

tanır-[(hlk.) 'Şaşırarak bakmak'
< OT. ***tang(/ŋ)*** 'şaşacak, şaşılacak nesne' (DLT)+***ır-***

tanış 'Tanıdık kimse, bildik'
< *ta-nı-ş*
TT.: TANIŞ+(IK/IKLIK)
An.ağl.: ***tanış*** (*DS.X*, 3820); ***tanışık***
~ tanış (Az., Bşk., TatK., Trkm., Ker.)
tānış (Kırg.)
tanıs (Kzk.)
täniş (Özb.)
tonuş (Uyg.)

TA(~ā > ä, o)NI(>i, u)Ş

tanış-['Birbirini tanır duruma gelmek'
= OT. ***tanış-, tanu-*** 'danışmak; işaretleşmek' (DLT)
< *ta-nı-ş-* 'işteşlik eki'
TT.: TANIŞ-(IŞ/ŞMA/TIR-/TIRMA)

tanışık (hlk.) 'Bildik, ahbap'
< *ta-nı-ş-ık*
An.ağl.: ***tanısık, tanış, tanışıg*** (*DS.X*, 3820)

tanışma 'Tanışmak işi'
< *ta-nı-ş-ma*
~ tanış olma (Az.9
tanışıv (Bşk.)
tanışu (TatK.)
tanışlık (Trm.)
tānıştık (Kırg.)
tanıstık (Kzk.)
tänişiş (Özb.)
tonuşuş (Uyg.)

tanıt 'Tanıtlamaya yarayan belge veya herhangi bir şey'
< *ta-nı-t*
TT.: TANIT+(SIZ)

tanıt-['Bir kimsenin veya bir şeyin

SanalBaba

tanınmasını sağlamak'
= OT. ***tanut-*** 'başkasına söz eriştirmeyi tavsiye ve emretmek' (DLT)
< ***ta-nı-t-***
TT.: TANIT-(LA-/LAMA/LAN-/LAN- IŞ/LANMA/LAYIŞ/LI/MA/MACI/MACILIK/MALIK/SIZ)

tan kal-[(hlk.) 'Sabaha az zaman kalmak'
→ **tan**

tankayaz 'Kapı, pencere vb. şeylerin arkasına kadar açık olması'
< ****tang*** 'eski zamanlardan kalmış olan yapı' (DLT)+***aya*** 'açık' (DLT)+***z***
An.ağl.: ***tanayaz*** (*DS.X*, 3821)

tanksı manksı (hlk.) 'darmadağınık, karmakarışık'
= OT. ***tangsuḳ*** 'şaşılacak, acayip; nefis' (DLT)
< OT. ***tang*** 'şaşacak, şaşılacak nesne' (DLT) +***sı***

tanla (hlk.) 'Sabahın gün doğmadan önceki vakti'
< ***taŋ*** 'tan, sabah vakti'+***la-*** 'gün doğmak, ağarmak'

tanla-['Şaşmak, şaşırmak'
= OT. ***tangla-*** 'şaşırmak' (DLT: *tanglaş-* 'şaşmak'; *tanglat-* 'şaşırtmak'; *tangsuk* 'şaşılacak, acayip')
< ***tang*** 'olağan üstü, az rastlanan'+***la-***
An.ağl.: ***tanla-, tan-*** '1. kınamak, ayıplamak' (*DS.X*, 3821)

Tanrı 'Allah'
= ET., OT. ***Tengri/Teŋri*** 'Tanrı; gök, sema' (*EUTS*; DLT)
< ***teng+ri(~ir)***
CC.: ***tengri, tengeri, beymiz tengeri***
El-İdr.: ***tanrı*** [تنرى]
Kitāb Mecmū' Tercümān: ***tengri***
Et-tuhfet.: ***tangrı*** (~? ***tängri***) veya ***tengri***
Kitāb Bulġat al-Muştāk: ***tengri***
El-Kawānīn: ***tagrı***
TT.:TANRI+(CILIK/ÇA/LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LIK/SAL/ SALLIK/SIZ/SIZLIK/ tanızmazlık)
< ***teŋ+ri***
~ teŋri (Bar.)
teŋŋiri (Kmk.)
teŋir (SUyg., Sag., Kırg.)
teŋeri (Oyr., Alt./*ATS*,174)
teŋeridegi '(mit.) ilâh olmayan, ruh' (Alt.)
teŋere (Tel.)
tegre (Şor)
tegri (Leb., Şor, Sag.)
tēŋri (Kzk., KKırg.)
teyri (Kç.)
tanrı (Az.)
taŋrı (Trkm.)
täŋri (Bşk., Kzk., TatK., Uyg.)
tängri (Özb.)
tigïr (Hak.)
dēr (Soy.)
târı (Ker./*KrTS*, 328)
torı 'Tanrı, aziz resmi' (Çuv.)
taŋara (Yak.) < *täŋri*

[~ Zaza. ***torı, turı*** 'üzerine yemin edilen kutsal varlık' (O. Özer, 121)]

TED[D]+[İ/E]*Rİ(>e)*
TEY(~g)[< **D**]+*Rİ(~e)*
TA(<E[>ä,ē])**D**[~NG(>n)]+*Rİ(>ı)*
Tİ(>e)[N=ø]**G**+[İ]*R* [*İ=ø*]
D(>T)**Ē**[NG=ø]+*R*[*İ=ø*]

= Moğ. (*KWb.*, 392) ***teŋri, teŋgeri***
[*MGT*'nde: ***müngke tengri-yin küçü-dür.*** = Ebedî Tanrı'nın gücü ile (Cengiz Han'ın Besmelesi)]

Eren (*TDES*, 394): YOK
Räsänen (*V*): < Skor. (*SKE*, 282) ***thjen-li***

tansık 'İnsan aklının almayacağı, şaşırtıcı, olağanüstü olay, mucize'

SarıBaba

= OT. ***tangsuk*** (DLT)

< OT. ***tang*** 'şaşacak, şaşılacak nesne' ***+sık (<+suk)***

Çağ.: ***tangsuk*** 'wunderbar'

An.ağl.: ***tansık*** 'değerli'; ***tansık-*** 'özlemek' ~ ***tansık kal-*** (*DS.X*, 3821)

~ tang-sık (Kom.)
tan-suk (Osm.)
tan-sık (Blk.)
toŋsuk, tomsuk (Yak.)

~ Moğ. (*KWb.*, 379) ***taŋ-sug*** 'Süssigkeiten','freundlich'

~ Kore. ***taŋs'ek*** 'Süsswaren' (Räsänen, *V* 461)

tansık-[(hlk.) 'Özlemek' → **tansık**

tanşu , tanşuğ (hlk.) 'Armağan'

< OT. ***tanguk*** 'armağan' (DLT)

tantan (hlk.) 'Geveze, boşboğaz'

< ****tā*** 'yansıma'***+n***

= OT. ***tangtung ét-*** 'tan tan diye ses vermek' (DLT)

An.ağl.: ***tangıdık*** (*DS.X*, 3821); ***taŋtaŋ it-*** 'gereksiz ve yüksek sesle konuşmak' (s. 3822); ***taŋ-tuŋa git-*** 'boşuboşuna, yok yere zarar görmek' (s. 3822)

tanuk → **tanık**

tan yeli 'Sabaha doğru çıkan hafif rüzgâr'

< OT. ***tang*** 'sabah vakti'

+ yel+i

tan yeri 'Güneşin doğmak üzere olduğu sırada, ufukta hafifçe aydınlanan yer'

< OT. ***tang+yer+i***

tanzur-[(hlk.) 'Damla damla akıtmak'

< OT. ****tam-*** 'damlamak'

(DLT)***+(u)z-*** 'damlatmak, damzırmak'

+-ur-

tap-['Tanrı diye tanımak, kulluk etmek'

= ET. ***tap-*** 'hizmet etmek, kazanmak' (*EUTS*, 225)

~ OT. ***tap-*** 'tapmak, hizmet etmek; bulmak, sezmek'; (*tapı* 'bir şeye razı olma'; *tapındaçı* 'tapan, tapınan'; *tapıngan* 'tapınan'; *tapıngučı* 'tapan, tapınan'; *tapıngulug* 'tapmaya hakkı olan'; *tapınığlı* 'tapan, tapınan'; *tapın-* 'tapınmak'; *taplag* 'rıza, muvafakat';*taplaş-* 'uzlaşmak'; *taplat-* 'razı etmek' (DLT); ***tap-uz-*** 'bilmece sormak'

tapazğuk, tapzuk 'bilmece')

TT.: TAP-(I 'mabut'/IN-/INAK/IN-CAK/INCAKÇILIK/INIŞ/IN-/IN-MA/IŞ/TIR-)

An.ağl.: ***tap-*** '1. Bulmak; 2. kapmak; 3. bir şeye tutkun olmak; 4. başa kakmak; 5. yapı, köprü vb. şeyler selden çökmek' (*DS.X*, 3828)

< ****tap-***

~ tapag < *tap-ag* 'tapma, hizmet'
tapın- < *tap-(ı)n-* (Uyg.)
tabın- (Bşk., Kzk., Kırg., TatK.)
tåpin- (Özb.)
tevin- (Uyg.)
tıvızık 'bilmece (Tuva)
tō- (Tel.)

TA(>å, ı)P(>b, v)-AG/-*I(>i)N*-
TO-[*P-IN=ø*]

= *baş iy-* (Bşk.)
çokun- (Trkm.)

tapaç (hlk.) 'Hizmetçi'

[= OT. ***tapugçı*** 'hizmetçi' (DLT)]

< ET., OT. ***tap-*** 'hizmet etmek'

+-(a)ç

tapala-[(hlk.) '1. Dövmek; 2. pataklamak'

< OT. ***tap*** 'dövme izleri'

(DLT) ***+a-la-***

tapan[1] 'Tarlaya atılan tohumu örtmek için gezdirilen, ağaçtan geniş araç, sürgü'

< ****tap+a-n***

TT.: TAPAN+(LA-)

An.ağl.: ***taban, tahan, tapa, tapan, tapanlama*** (*DS.X*, 3823); ***daban***

SanalBaba

~ tapan, kapı tapanı, kapı tappanı (Ker.)

Eren (*TDES*, 394): Tü. **taban** sözünün yan biçimi.'Türkmencede **dābanla-** biçiminin geçtiği Dankoff'un gözünden kaçmıştır.' der, ama sözlüğünde **taban** maddesi unutulmuştur.
Tietze (*ZBalk.*18: 193/244):
< ***Erm.* dap'an** (***BErm.* tap'an**)
Dankoff (**ALT** 703): < ***Erm.* tap´** 'plain, flat country': **tap´an** 'harrow'
Budagova (*ST* 3, 1984,14) < ***Erm.***

Ermeniceden alıntı görüşü yanlış olmalıdır.

tapan[2] 'Tapınan'
= OT. ***tapınġan*** (DLT)
< *tap-an*

tapanla-['Yeni ekilen tarlanın tohumunu kapatmak içinsürgü çekmek, düzeltmek'
< *tap+a-n+la-*
~ dābanlā- (Trkm.)

tapıncak (hlk.) 'Tapınak'
< *tap-* (DLT)+***(ı)n-*** 'dönüşlülük eki'
[**c** 'türeme ünsüz']+***a(k)***

tapındırık (hlk.) '1. Sığırın kaçmaması için boynuyla bacakları arasına bağlanan, bir ucu yerde sürünen sırık; 2. atın başını yukarı kaldırmaması için başından ön ayaklarına bağlanan kayış; 3. ilkel kuyularda, kovanın bağlandığı, aşağı yukarı hareket edebilen ağaç kol; 4. tulumba'
< ****tap-(ı)n***[< ***l***]+***dırık*** 'addan alet adı yapan ek'

tapırda-[1]**[** 'Tapırtı sesi çıkarmak'
< ****tā*** 'yansıma'+***p+ır-da-***
An.ağl.: ***tapırdat-, tapır tapı it-*** (*DS. X*, 3826)

tapırda-[2]**[** (hlk.) '1. Boş yere uğraşmak; 2. bir iş için oraya buraya koşturmak'
< ***tap-*** 'hizmet etmek'+***-ır-da-***

tapırtı 'Yürürken çıkan ayak sesini andırır ses'
< ***tā+p+ır-tı***
An.ağl.: ***tapırtı, tapıltı 'ayak sesi, gürültü, patırtı*** (*DS.X*, 3826)

tapış (hlk.) 'Fayda, yarar'
< OT. ***tapı*** 'bir şeye razı olma' (DLT)+***ş***

tapışla-['1. Birini beğenerek arkasını okşamak; 2. çocuğu uyutmak ya da susturmak için arkasına yavaş yavaş vurmak'
< OT. ***tapış*** 'iki kişinin işlerini bir tapşırması' (DLT)+***la-***
An.ağl.:***tabıkla-,tabukla-,talpikle-, talukla-, tapakla-, tapıhla-, tapıla-, tapışla-, tapikle-, tappışla-, tapşala-, tapta-,tapukla-, tapula-, tıpışla-*** (*DS.X*, 3824);
tapışla-, tappışla-, tapıkla- 'hamurun üstünü düzeltmek için hafifhafif vurarak elle sıvamak' (s. 3826)

tapıştır-[(hlk.) 'Araştırmak'
< *tap-* 'bulmak+***(ı)ş-tır-***

taplan-[(hlk.) 'Ezilip yassılaşmak'
< OT.****tap*** 'dövme izleri'+***la-***

tapmaca (hlk.) 'Bulmaca'
= OT. ***tapuzguk, tapzuk*** 'bulmaca'
(DLT: *tap-uz-* 'bilmece sormak')
< *tap-* 'bulmak'+***-ma+ca***
An.ağl.: ***tapba, tapbaca, tapmaca*** (*DS. X*, 3827)
~ tapmaca (Ker.)
tammaca (Tellafer/*KrTS*,328)
tıvızık 'bilmece2 (Tuva)

tapsız (hlk.) '1. Savruk, dalgın; 2. güçsüz; 3. patavatsız; 4. davranışları kötü, uygunsuz olan (kimse)'
< OT. ****tap*** 'elverir, yeter' (DLT)+***sız***
An.ağl.: ***tafsız, tapsız, taysız*** (*DS.X*, 3828)

TAP(> f, y)SIZ

tapşır-['Halk şiirinde mahlâs söylemek'
= ET. ***tapşur-*** 'tenbih ve teslim etmek' (*EUTS*, 225), 'teslim etmek, emanet etmek'
< ****tapış-ur-*** (*Mak.II*, 611)
~ OT. ***tapçur-*** 'tapşırmak, ulaştırmak, teslim etmek' (DLT)

SanalBaba

< *tapıç-ur-

< OT. ***tap-*** 'hizmet etmek; bulmak, elde etmek'+***şur-***

~ tapşır- 'tanıtmak; ısmarlamak; hediye etmek; müjdelemek' (Ker./*KrTS,* 328)

tapu 'Bir taşınmazın mülkiyet hakkını gösteren belge'

= ET., OT. ***tapag, tapıg, tapug*** 'hizmet, tapma, tapı'(*EUTS*; DLT)

< *tap-u(ġ)*

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ṭāpū*; (Lib.) *ṭābū* (*ALTK,* 125)

Çağ., IM.: ***tapuk***

Kom.: ***tabuh,***

TAPA(~ı ~ u)Ġ (>h,)

~Moğ.(Poppe 13) ***tab*** 'Vernügen'

< ***tap-***; (*KWb.* 388) Moğ. ***tayi*** 'opfern' < **tawi* (Räsänen, *V* 462)

tar (hlk.) 'Sal'

= OT. ***tar*** 'kelek, (ırmaklarda) sal' (DLT)

< **tā-r*

tara-['Bir şeyin tellerini birbirinden ayırıp karışıklığı gidermek'

= OT. ***tar-*** ~ tara- 'taramak, dağıtılmak' DLT: *taral-* 'taranmak')

<*tar-* 'serpmek, saçmak; taramak'+***-a-***

TT.:TARA-(K/KÇI/KÇILIK/KLA/K-LAMA/KLI/KSI/LI/N-/NIŞ/NMA/NTI/Ş/ŞLA-/ŞLAMA/T-/TIŞ/TMA/YIŞ)

~ tara- (Bşk., Kzk., TatK.)
taro- (Kırg.)
tari- (Uyg.)
tärä- (Özb.)
dara- (Az., Trkm.)

T(>d)A(>ä)RA(>i, ä, o)-

tarak 'Saçların, sakalın, hayvan tüylerinin karışıklığını gidermeye veya kadınların saçlarını tutturmaya yarayan dişli araç'

= ET. (KT., Uyg.) ***targak*** (*EUTS*)

~ OT. ***targak*** (DLT)

< *tar-(a-)+(ġ)ak*

TT.:TARAK+(ÇI/ÇILIK/işi/LA-/LA-MA/LI/LILAR/otu/SI)

An.ağl.: ***tarak*** '1. avlu korkuluğu; 2. kağnı yanlarındakiparmaklıklar; 3. dokuma tezgâhlarındaki mekik; 4. tarla ekildikten onra tohumu örtmeye yarayan dişli ağaç; 5. deve hamutlarındaki tahta bölümlerin deliğine geçirilen ağaç parça; 6. taş yontmaya ve düzeltmeye yarayan bir çeşit demir araç; 7. istiridye' (*DS.X,* 3831)

~ tarak (Bşk., Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
täråk (Özb.)
tarağ (Ker./*KrTS,* 328)
darak (Trkm.)
daraġ (Az.)

T(>d)A(>ä)RA(>å)K

Eren (*TDES,* 394): YOK

tarakçıl (hlk.) 'Başında tarak biçiminde tüyleri olan bir tür kuş'

< *tara-k+çıl*

An.ağl.: ***taraka, tarakçın, tarakçır, taraklı*** (*DS.X,* 3831)

TARAK+*A*
+*ÇIL/+ÇIR*
+*LI*

taraklama (hlk.) '1. At ve eşeklerde karın altında oluşan şişlik; 2. kayığın iç bölümünde, küpeştenin altında tarak biçimindeki tahta' **< *tarak+la-ma***

taraklı (hlk.) 'Bir çeşitküçük tabanca'

< *tara-k+lı*

taraklık (hlk.) 'Etin pirzolalık yeri' **< *tara-k+lık***

taran-['Taramak işi yapılmak'

= OT. ***taral-*** ~ ***taran-*** (DLT)

< *tara-n-*

TT.: TARAN-(IŞ/MA/TI)

tarancı (hlk.) 'Çiftçi'

[Bugün Uluğ Türkistan'da bir boy adı: **Tarançı**]

= OT. ***tarıdaçı, tarıġçı*** (DLT)

< OT. ***tarı-*** 'ekin ekmek'

SanalBaba

(DLT)+*n+çı*

tarantı 'Taramak sonunda çıkan gereksiz şeyler'
< ***tar-a-*** 'taramak'***n-*** 'dönüşlülük'+***-tı***

taras (hlk.) 'Yağmurdan yeteri kadar nemlenip tavlanarak ekilebilecek duruma gelmiş toprak'
< OT. ***tara-*** 'taramak, dağıtılmak' (DLT)+***-s***
An.ağl.: ***talaz, taras*** (*DS.X*, 3832); ***taras*** 'tarlayı sürüp dinlendirme, nadas'

taraş (hlk.) 'Tarla, bağ, bahçe gibi yerlerden toplanan ürünlerden arta kalanlar'
< ***tar-a-ş*** 'fiilden ad yapan ek'
TT.: TARAŞ+(LA-/LAMA)

tarat-['Taratmak işi veya biçimi'
< ***tar-a-t-*** 'ettirgenlik eki'
TT.: TARAT-(MA)

taraz 'İpek gibi düz ve parlak kumaşın üzerinde bulunan tel tel iplik'
= OT. taras (DLT: *tarasla-*)

< ***tar-a-z***

taraz taraz '1. (kumaş için) üzeri tel tel iplik olan; 2. (saç için) dağınık, biçim verilmemiş, kabarık'
→ **taraz**

tarazla-['Tezgâhtan çıkan kumaşın tarazlarını ayıklamak'
= OT. ***tarasla-*** 'bir şeyi kuvvet ile dağıtmak' (DLT)
→ **taraz** (+***la-***)
TT.: TARAZLA-(MA/N-/LANMA)

tarhana 'Unun içine, makinede çekilmiş domates, biber, soğan, nane karışımı ile, süt ve yoğurt karıştırılarak yoğrulup mayalandıktan sonra ufak parçalara ayrılarak kurutulur; kurutulmuş parçalar elle ufalanıp elekten geçirildikten sonra bez torbalarda saklanır. Un hâlindeki bu toz yiyeceğe ve su ile karıştırılarak yapılan çorbaya tarhana çorbası denir'
< ***tan-*** *[~ tança-, tançı-, tınça-, tınçı-, tunçı-]* 'bozulmak, çürümek' (DLT)
+***-a*** [> ***ta***(**r** 'türeme ünsüz')***na***
> ***tar-(ha)na***]
An.ağl ***tana, tarana, tarhana*** (*DS.X*, 3818); ***tarna; tarnaşı*** [< *tarna+aş+ı*] (Uşak); ***tarhana*** 'pekmezden yapılan bir çeşit çerez' (s. 3833)

Tü.> **Blg.** *tarxana*; **Srp.** *tarhàna, tarànа;* **Rumen.** *trahana*; **Mac.** *tarhonya;* **Rum.** *tragana* (Eren, *TDES* 395); **Zaza.** *terıne* (*ZTS*, 347)

~ tarhana 'kabuk ile yoğurulan hamurun kurutulmuş biçimi' (YUygr.)(*TUS*, 894)

tarım 'Ziraat'
< ****tar-ı-m***
Krş.:1) ***tarim*** 'tarla' (Türk dillerinde) < ***tari-*** < ***tarı-*** 'ekmek')
2) ***saban*** 'tarla' (bazı şivelerde)
3) ***sürüm*** 'tarla' (Trkm.)
4) ***egindik*** 'tarla' (Kzk.)< *ekin+lik*
5) ***iginlik*** (TatK.) < *ekin-+lik*
6) ***basū*** (TatK.)
7) ***kıra*** (Alt., Tel., Sag., Şor)
TE.: ***tarıġ*** '1. ekin, ekilmiş saha; **OT.**: ***tarıdaçı*** ~ ***tarıġçı*** 'çiftçi'; ***tarıġ*** 'ekin, bitki, arpa, buğday, tane, tohum'; ***tarıġ biti*** 'tahıla düşman ufak hayvan'; ***tarıġlaġ*** 'tarla'; ***tarıġlan-*** 'ekin sahibi olma' ***tarıġlıġ yér, tarıġlıḳ*** 'ambar'

NOT: DARI sözcüğünün kökü *tarıġ*'dır.
~ Öteki Türk dillerinde TARIM sözcüğü YOK.

Tarkan 'TT'nde kişi adı'
= ET. ***tarh,an~tarḳan***
~ OT. ***tarh,an*** 'İslâmlıktan önce verilmiş olan bir addır, 'bey' demektir'
(DLT)
< Uyg. ***tar*** 'bir unvan'+***han***

SanalBaba

(Räsänen, *V* 464)
Çağ., Osm.: ***tarh,an***
Kzk.: ***darkan***
= Moğ. (*KWb.*, 78) ***dar-kan***
'Schmied'

tarla 'Tarıma elverişli olan, sınırlı ve belirli toprak parçası'
= ET., OT. ***tarığlag ~ tarlağu*** (*EUTS*, 226; DLT)
< ***tarı-g*** 'ekin, datı; arpa, buğday, tane, tohum; aşlık'
[→ **darı**]+***la-g***
Çağ.: ***tarla***
~ tarlau (Kzk., TatK.)
tarla (Az., Osm., Krm.)
[> Mac. *BTLU* 127-128: *tarló*]
tarlā (Trkm.)
tarlağ (Sag., Hak.)
tarlav (Nog.)
tarlov (Kom.)
dälä (Özb.)
= *etiz* (Uyg.)
igin basıvı (Bşk.)
igin basuı (TatK.)

Eren (*TDES*, 395): < **tarığ+la-g**
Nişanyan (*SS*, 433): **tarla** = ***ET. tarığlak*** ekin ekilen yer (XI) < *tarımak* ekin ekmek → DARI

tarlacın (hlk.) 'Toygar kuşu, tarlakuşu, tarlabakkalı'
< ***tarla*** [< OT. *tarığlağ*]+***çın***
[**+cın/+çın/+çıl** eki için bk.: *balıkçıl, balıkçın; tarakçın, tarakçıl, tarakçır* vb.]

tarlan 'TT'nde soy adı: ***Ali Nihat Tarlan***'
~ ***tarlan*** (Kzk.) 'Pferdefarbe: weiss mit roten, gelben od. schwarzen flecken'
< Moğ. (*KWb.*, 381) ***tar-lan*** 'bunt, dankel gesprenkelt'; ***tarilan, tarlan*** (*Mak.II*, 418)
An.ağl.: ***terlan*** 'sarı renki, büyük pençeli, kartala benzer bir tür avcı kuş' (*DS.X*, 3892); ***terran*** (s. 3894)

[Bu konu için ayrıca bk.: T.Tekin, *Mak.I*, 16, § 26: **MK**. *taz* 'multicolored, varicolored' (III, 148-25,149-2)
< ***tar***
// **MK** *targıl* id. < *tar-gıl* (dim.); cf. *kızgılt* 'reddish' < *kız-gıl-t, kızıl* 'red'.
// Kzk., Kirg. *tarlan* 'gray (of horses)' < *tarıl-;* cf. Yak. *sıär* 'roan or light chesnut' (of horses) < ***yägir**, Orkh. *yägrän* id. < *yä-gir- än.*
// Kzk. *tarman* 'white with yellow circles' (of horse coat) < *tarman* (dim.)Cf. Mo. ***tarlan, tarilan*** 'spotted, speckled, specked; varicolared, streaked'; Kirg. *tazıl* in the phrase ***kızıl-tazıl*** 'various kinds of red objects' < *taz-ıl.*] (*Mak.II*, 418)

tart-['1. Bir şeyin birim cinsten ağırlığını bulmak; 2. dikkatle incelemek, değer biçmek; 3. binek hayvanlarının dizginlerini çekip bırakarak sallamak'
= ET. ***tart-*** (*EUTS*, 227)
~ OT. ***tart-*** 'tartmak; cezbetmek; çekmek, uzatmak, germek; getirmek, almak, çıkarmak' (DLT: *tartığ* 'yük ipi, denk sargısı';*tartığçı* 'davetçi'; *tartıl-* 'tartılmak; gerilemek ve çekilmek'; *tartın* 'yiyecek, başka bir yerden getirilen zahire'; *tartın-* 'özlelemek; acınmak; götürür görünmek'; *tart-ış-* 'tartışmak, tartmada yardım etmek')
< OT. ***tar-** 'dağıtmak, yaymak, ayırmak' (DLT)+***t-***
= Moğ. ***tata-*** 'tartmek, çekmek'

[Burada söz içindeki /r/ fonemi, Moğolcada /t/ önünde düşmüştür. Krş. Türkçe ***art-** 'yüklemek' (Osm. *ard-*) = Moğ. ***açi-*** (< ***ati-*) < Ana Altay.
***ärt-** (*Mak.I*, 69)]

TT.:TART-(I/ICI/IL/ILI/IL-/ILIŞ/ILMA/IM/IMLI/ISIZ/IŞ/MA/TIR-/TIRMA)
An.ağl.: ***tart-*** '1. bir kimseyi denemek; 2. çekmek; 3. dik duran bir

SanalBaba

şey ya da hayvan yükü bir yana yatmak, dengesi bozulmak; 4. uyuklamak' (*DS. X,* 3836)

tartakla-['Çekerek ve iterek hırpalamak'

< ***tar-t-ak+la-***

TT.:TARTAKLA(MA/NIŞ/NMA/YIŞ)

An.ağl.: ***tartakla-*** '1. Karıştırıp düzenini bozmak, dağıtmak; 2. kapıyı mandallamak'(*DS.X,* 3835)

= *talkaloo* (Kırg.)
tavşaldırıv (Bşk.)
tauşaldıru (TatK.)

tartala- → **tartıla-**

tartı '1. Tartmak işi veya biçimi; 2. ağırlık; tarma âleti; 3. (mec.) oran, ölçü, karar'

= ET. ***tartıġ*** 'armağan, hediye' (*EUTS,* 227)

~ OT. ***tartıġ*** 'yün ipi, denk sargısı' (DLT: *tartıġçı* 'davetçi')

< ***tar-t-*** 'çekmek' (ET.,OT., *İKPÖ,* 215)

An.ağl.:***tartıla-,tartala-*** 'ağırlığını elle tutmak, yoklamak' (*DS.X,* 3835); ***tartı*** 'sürülmüş tarlayı düzeltmeye yarayan tahta sürgü' (s. 3835)

~ tartu (TatK.)
tartū (Kırg.)
tartıv (Bşk.)
tartuv (Kzk.)
tartiş (Uyg.)
tårtiş (Özb.)

tartıla-[(hlk.) Ağaç, kapı vb. şeyleri sökmek için güçharcamak'

< ***tart-ı+la-***

tartılı söz (hlk.) 'Şiir'

< ***tart-ı+lı söz***

tartımak (hlk.) → **tartma**

tartın-[(hlk.) '1.Başörtüsünü çene altından geçirip baş üstünden bağlamak; 2. asılmak, çekmek'

= OT. ***tartın-*** 'özlemek; acınmak; götürür görünmek' (DLT)

< ***tart-*** 'germek' (DLT)

+ ***-(ı)n-***

tartıncak (hlk.) → **tartma**

tartış-['1. Bir konu üzerinde, birbirine ters olan görüş ve inançları karşılıklı savunmak;2. ağız dalaşı yapmak, münakaşa etmek'

= OT. ***tartış-*** 'tartışmak; tartmada yardım etmek; germede yardım etmek; sızlamak' (DLT)

< ****tar-t-(ı)ş-*** 'işteşlik eki'

TT.: TARTIŞ-(IL-/ILMA/MA/MACI/MALI)

tartma (hlk.) 'Başörtüsü'

< ***tart-ma***

An.ağl.: ***tartımak, tartıncak, tartumcak*** (DS.X, 3836)

tartumcak (hlk.) → **tartma**

tas 'Genellikle içine sulu şeyler konulan metal, ağaç vb. den yapılmış kap'

[OT. ***tas*** 'her nesnenin kötüsü']

< ****tās***

An.ağl.: ***tas*** 'ölçü kabı' (*DS.X,* 3836)

Tü. > **Ar.** (Cez., Ir., Lüb.) *ṭās*; (Mıs.) *ṭāsa* (*ALTK,* 126); **KbRum.** *tasi*

~ tas (Az., Osm., Krm., Tob., Tüm.)
yis tas (Bşk.)
tås (Özb.)
cis taz (TatK.)
tāz (Trkm.)
das (Uyg.)

Nişanyan (*SS,* 433): **tas** ~ ***Ar.*** *ṭas* < *#tws*

NOT: Ar. *tws* kökü ile Türkçe ***tas*** arasında ses bakımından benzerlik yoktur. Ancak anlam bakımından benzerlik varsa da bu gayet normaldir. Meselâ: Zazaca ***heg*** 'yumurta', İng. ***egg*** 'yumurta' gibi.

Tü.> **Blg.** (*TE* 171): *tas*; **Rus.** *taz* (*KTLS,* 853)

tasa '1. Üzüntülü düşünce durumu, kaygı; güvensizlik içinde bulunulduğunda duyulan tedirgin edici duygu'

< OT. ***tas*** 'her nesnenin kötüsü, bayağısı' (DLT)+***-a***

SanalBaba

TT.: TASA+(LAN-/LANMA/LI/SIZ/SIZLIK)

tasar 'Bir iş, bir düşünce sırasını, düzeyini gösteren resim, yazı, plân'

< tas+ar

TT.: TASAR+(I/IM/IMCI/IMLA-/IMLAMA/IMLI/L/LAMA/LAN-/LANIŞ/LANMA/LAYIŞ)

An.ağl.: ***tasar*** 'saban oku, boyunduruk vb. şeyler yapmak için yontularak biçimlendirilen odun parçası' (*DS.X*, 3836)

tasarla-[(hlk.) 'Ağacın kabasını yontarak düzeltmek, biçim vermek'

< tas+ar-la-

An.ağl.: ***tasımla-*** (*DS.X*, 3836); ***tasarla-*** 'öğüt vermek'

tasarlan-[(hlk.) 'Kendine çekidüzen vermek, hazırlanmak; öğünmek'

< tas+ar-la-n-

tasık (hlk.) 'Küçük çömlek'

< tas+(ı)k 'küçültme eki'

tasım ***YT.*** 'Doğru olarak kabul edilen iki yargıdan üçüncü bir yargı çıkarma temeline dayanan bir uslamlama yolu, kıyas'

< tas+(ı)m

tasımla-[(hlk.) 'Ölçmek biçmek, tasarlamak'

< tas+(ı)m+la-

An.ağl.: ***tasımna-, tasırıfla-, tasmala-*** (*DS.X*, 3837)

tasla-['1. Kendinde olmayan bir değeri varmış gibi göstermek; 2. (taşçılıkta) bir taşın kaba bölümlerini, çıkıntılarını almak'

< tas+la-

TT.: TASLA-(K/MA)

An.ağl.: ***tasla-*** '1. gözetlemek, gizlice izlemek; 2. uzağa bakmak; 3. bir şeyi başkasına göstermek; 4. yapılacak bir işi aklından geçirmek, tasarlamak; 5.çeliği çekiç biçimine getirmek; 6. yakıştırmak; 7. kesilen ağaçları yontarak düzeltmek; 8. birine darılmak; 9. kavunu, karpuzu büyük parçalara ayırıp kendi kabuğunda dilimlemek; 10. sorumsuzca yiyip içip eğlenmek' (*DS.X*, 3838)

~ tosla- (Trkm.)

taslak (hlk.) 'Görünüşü düzgün olmayan, kaba saba (eşya ya da insan için)'

< tas+la-k

An.ağl.: ***taslak*** '1. gelişigüzel yontulmuş hamur ya da çamaşır teknesi; 2. iri kesilmiş kavun, karpuz, vb. dilimleri; 3. büyük, geniş (yüz için)'; 4. dişlenmemiş törpü' (*DS.X*, 3837)

taslakçı (hlk.) '1. model yapan kimse; 2. taş ocağında taşları kıran kimse'

< tas+la-k+çı

taslama-[(hlk.) 'Dinlememek, saymamak'

< tas+la-ma-

taslık (hlk.) 'Sergen, raf'

< tas+lık

tasma 'Bazı hayvanların boynuna takılan, bu hayvanları bir yere bağlamaya, çekip götürmeye yarayan kemer'

< Moğ. ***tasma*** (*KWb.*, 382; Doerfer: *TMEN*, 120)

An.ağl.: ***tasma*** '1. bel kemeri; 2.ince ince dilinmiş hayvan derisinden yapılan ip; 3. takunya kayışı; 4. ıhlamur ağacının iç kabuğu; 5. dut değneği kabuğu; 6. çarpılan kendirin içinde kalan lifli ve kabuklu bölümü; 7. sepet örmeye yarayan soyulmuş karaağaç kabuğu; 8. perçem; 9. dilim dilim pişirilmiş kabak' (*DS.X*, 3838)

Moğ. > **Fars.** *tāsma;* TatK. > **Çer.** *TLÇ.* 67: *tasma*; **Rus.** Vasm. 3: 100: *tes'ma*; **Ar.** (Lüb., Sur.) *ṭasma* (*ALTK*, 126)

~ tasma (Trkm., TatK., Tüm., Kırg., Tar.)
tasmä (Özb.)
taspa (Nog., KKlp., Kzk.)
= *kargı* (Bşk., Kzk., Kırg.)

SanalBaba

boyunbāğ (Trkm.)
boyunbağ (Uyg.)
muyınçak (TatK.)
muyınsa (Bşk.)

Doerfer (*TMEN* 120): < ***Moğ.* tasma** 'morceau, de cuir ou de peau raclé, courroie, lanière'

tastak (hlk.) 'Yakışıksız'

< *tas+ta-k*

taş¹ 'Rengini içindeki maden, tuz ve oksitlerden alan sert ve katı madde'
= ET., OT. ***taş*** (*EUTS*, 227; DLT)
~ OT. ***taş*** (DLT: *taşla-* < taş+la-)

< *tās/tāş* (*Mak.I*, 205)

TT.:TAŞ+(bademi/baskı/bebek/bilimi/ÇI/ÇIL/ÇILIK/EMEN/IL/bilimi/ILLAŞ/ILLAŞMA/ILLI/kömürü/küre/LA-/LAMA/LAMACI/LAMACILIK/LAN-/LANMA/LAŞ- / LAŞMA/ LAT-/ LATMA/levreği/LI/LIK/nanesi/ocağı/pamuğu/pudra/SIZ/yağı 'gaz yağı'/yürekli'
An.ağl.:***taj*** (Rize/*RİA*);***taşağır, tağağrı, taşahır, taşahor, taşahur, taşharman*** '1. çok taşlı yer; 2. yoksunluk bölgesi'(*DS.X*, 3838); ***taşatan*** 'keklik'; ***taş avuşla-*** 'hayvan taşa takılıp düşmek'; ***taşayvası; taşbaşı*** 'saygısızca'; ***taşdöğen*** '1.gece bekçisi; 2. değirmen taşı'; ***taşdöven*** 'dayanıklı; işbilir, becerikli'; ***taşdöven ~ taşdöğen*** 'ayakta olan yara'; ***taşekmeği*** 'ekmek kadayıfı'; ***taş elinde olmak*** 'hazırcevap olmak'; ***taşgır*** 'ev'; ***taşgözeri, taşgöze, taşgözer, taşgüzeli*** 'tahılın taşını ayıklamaya yarayan büyük delikli kalbur' (*DS.X*, 3839-3840); ***taşırka-; taşkadayıfı*** 'yassıkadayıf'; ***taşkesen*** 'iri gözlü kalbur'; ***taşlama*** 'at sıçrayarak yürüme' (s. 3840)
~ dāş (Trkm.)
daş (Az.)
taş (TatK., Kırg., Alt., Tel., Kuğ., Şor, Kaça)
tas (Nog., Kzk., KKlp., Sag., Koyb.)
tās (Yak.) < **tāş*
tåş (Özb.)

T(> d)A(> å)[< Ā]Ş

~ Çuv. **çul** 'taş' < ****tal*** > Türk. **taş** (Ramstedt); Çuv. **çul** < Türk. **taş** (Gombocz)
Çuv. **çul** < **çal* < **tial* < **tāl²* (*Mak.I*, 205)
~ Moğ. ***çilağun*** (KWb., 444)
< *tialağun*
'taş' < *tāla-ġun* [> Tung. *col* (Räsänen, *V* 466)]
~ Kore. ***tol*** 'taş' < **tāl*

T(~Ç)A(> Ā)[~U ~ İ]Ş(>s)
[~ L]+ağun

taş² 'Dış' [TT'nde: **Taşeli, Taşucu** gibi yer adları ile ***taşra/taşralı*** sözcüklerindeki **taş**]
= ET., OT. ****taş*** 'dış' (*EUTS*; DLT)
ET. (EUTS): *taşdın* 'dışarıdan'; *taşdın sıngar* 'dışarıda'; *taşġar-* 'uzaklaştırmak'; *taşġaru* 'dışarı' = *taşḳaru*;
taşık- 'dışarı çıkmak' < *taş+ık-*;
taşkar- 'uzaklaştırmak, evlendirmek';
taştın 'dışarıdan'; *taştır-* 'dışarıya çıkarmak'; *taştırtı* 'taşrada, dışarıda'

DLT: *taşak* 'erkeklik aygıtı'; *taşaklıġ* 'taşaklı'; *taşık-* 'dışarı çıkmak' [**taş+ ık-* < **taş+ġa-//taşġar-* < *taş+ġa-r-*];
taşırḳan közlüg 'patlak gözlü'; *taşla-* 'gurbete gitmek'; *taşlat-* 'taşraya yollamak'; *taşra* 'dışarı')

< **taş*

TT.: TAŞ 'dış'+I- (M/MA/MLIK/N-/NIR/NIŞ/N-/NMA/NMAZ/R-/RMA/T/TÇI/T-/TMA/TTIR-/TTIRMA/YICI/YIŞ)
An.ağl.: ***taşkarı*** 'dışarı, hariç' (*DS.X*, 3840)

Tü. > **Ar.** *ṭāṣ gāmī* 'mavna' (*ALTK*, 126)

~ tul (Çuv.)

taş-['Sıvı maddeler, içinde bulundukları kaba sığmayacak kadar çoğalma ve kabarma yüzünden kenarları aşmak'
= ET. ***taş-*** ~ ***taşık-*** 'taşmak,

SanalBaba

dışarı çıkmak' ~ OT. ***taş-*** (DLT) (*EUTS*, 227: *taşılmak* 'taşmak'; *taşım* 'çok'; *taş-* 'taşmak, çıkmak'; *taştır-* 'taşırmak, dışarıya çıkarmak')

< *taş-*

TT.:TAŞ-(KIN/KINCA/KINLIK/MA)

An.ağl.: ***taşkın*** 'azmış, gözü dönmüş'; ***taşlak*** 'derelerdeki bataklık' (*DS.X*, 3840)

~ dāş- (Trkm.)
daş- (Az.)
taş- (Bşk., TatK., Uyg.)
tâş- (Özb.)
tas- (Kzk.)
taşkındō (Kırg.)

taşak 'Erkeklik aygıtı'

= OT. ***taşak*** 'erkeklik aygıtı' (DLT)

< *tāş* 'dış, dışarıda olan'

+(a)k

Eren (*TDES*, 396): **taş+-(a)k** 'küçültme eki'

Bana göre **taş** 'taş, kaya' ile ilgisi yoktur. Eren'in etimoloji denemesine göre anlamı 'küçük taş' demektir ki, ***taşak***, öteki organlara göre 'dışarıda' olduğu için bu anlam uygun düşmemektedir.

Nişanyan (*SS*, 434):**taşak** = ***ET.*** *taşak* taşan şey, husye (XI)

Eski Kıpç.: ***taşak***

TT.: TAŞAK+(LI '1. taşağı olan; 2. tuttuğunu koparır, yiğit')

An.ağ.: ***taşakkapan*** 'bukelemun'; ***taşak koparan*** 'karşılıksız, parasız, emeksiz her gördüğü şeyi isteyen'; ***taşaklı*** 'yiğit' (*DS.X*, 3838-3839)

~ taşak (Kom., TatK., Kırg., Karag.,YUyg./*TUL*, 898)
tajak (Sag.)
tazak (Koyb.)
tayžak (Küer., Oyr.)
tažak (Tel.)
tasah, (Yak.)

TA[Y]Ş(>j, ž, z, s)AK(> h,)

taşakkapan (hlk.) 'Bukalemun'

< *taşak* [→ **taşak**]+***kap-an***

taşaklı → **taşak**

= OT. ***taşaklığ*** (DLT)

An.ağl.: ***taşaklı*** 'yiğit' (*DS.X*, 3838)

taşarla-[(hlk.) 'Dışarı atmak, defetmek'

< ET., OT. ***taş*** 'dış'+***ar-la-***

taşaşma (hlk.) 'Genellikle Cuma günü gelin evden çıkmadan verilen düğün yemeği'

< *taş* 'dış'+***aş-*** 'yemek yemek' +***-ma***

taşayvası (hlk.) 'Taşa vurularak sulandırılan büyük bir çeşit ayva'

< *taş+ayva+sı*

taşı-['Taşımak, nakletmek'

= ET., OT. ***taşu-*** (DLT: *taşık- ~ tışık-* 'dışarı çıkmak'; *taşıtgan* 'daima taşıtan' *taşıt-* 'taşıtmak'; *taşuġ* 'taşınabilen mal'; *taşu-* 'taşımak'//*taşġar-* 'taşımak, dışarıya göndermek' < ***taşġa-r-**.)

< *tāş* 'dış'+***ı-***

TT.:TAŞI-(MA/MACI/MACILIK/N-/NIŞ/IN-/INMA/INMAZ/T/TÇI/T-/T-MA/TTIR-/TTIRMA/YICI/YIŞ)

~ taşı- (Bşk.)
taşu (TatK.)
taşũ (Kırg.)
täşi- (Özb.)
tas- (Kzk.)
toşu- (Uyg.)
daşı- (Az.)
daşa- (Trkm.)

Eren (*TDES*, 396): YOK

taşır-['1. Taşmasına yol açmak; 2. sabrını tüketmek'

= OT. ***taşur-*** (DLT)

< *taş-* 'dışarı çıkmak'+***-ır-***

TT.: TAŞIR-(MA)

taşırga-['Çok yol yürüyen at, koyun, sığır vb. hayvanların tırnakları taşa çarpmaktan bozulmak, acımak'

< *taş+ır-ga-*

An.ağl.: ***taşırğa-, taşırka-*** (*DS.X*, 3840)

taşıt 'Taşıma aracı'

< *taş+ı-t*

SanalBaba

TT.: TAŞIT+(ÇI)

taşıt-['Taşımak işini yaptırmak' = ET., OT ***taşut-*** (*EUTS*; DLT)

< *taş+ı-t-*

taşkın 'Taşmış bir durumda olan'

< *taş-kın*

TT.:TAŞKIN+(CA/LIK)

An.ağl.: ***taşkın*** 'azmış, gözü dönmüş' (*DS.X*, 3840)

taşkınlık 'Taşkın olma durumu veya taşkınca davranış'

< *taş-kın+lık*

~ daşğınlığ (Az.)
tåşkınlik (Özb.)
= *cōşğunlılık* (Trkm.)
çöşkınlık (Özb.)
çiğüçuluk (Kırg.)
şovhunlılık (Trkm.)

taşla-['1. Taş atmak, taşa tutmak; 2. bir şeyin içindeki taşları ayıklamak; 3. metal bir parçayı zımpara ile törpüleyerek yuvasına alıştırmak; 4. taş döşemek; 5. (*mec.*) üstü kapalı, iğneleyici söz söylemek'

< *tāş+la-*

TT.: TAŞLA-(MA/MACI/MACILIK/N-/NMA/Ş-/ŞMA/T-/TMA)

An.ağl.: ***taşla-*** 'birini kötülemek' (*DS.X*, 3840)

~ taşla- (Özb., YUyg., TatK., Bşk.)
taşta- (Kırg.)
tasta- (Kzk., KKlp., Hak.) < *taş+la-*
tasla- (Nog.)
daža- (Tuva) < *taş+a-*
~ Moğ. ***tal-bi-, tabi-***

taşlak (hlk.) 'Derelerdeki bataklık'

< *taş-la-k*

taşlama '→ **taşla-**[1/2]; 3. alaylı halk şiiri; 4. (ed.) yergi'

< *tāş+la-ma*

taşlanguç (hlk.) → **taşlık**[2]

taşlıca (hlk.) → **taşlık**[2]

taşlık[1] '1. Taşı bol, taşlı (yer)'; 2. taşla döşenmiş avlu, sofa, merdiven altı'

< **tāş+lık*

An.ağl.: ***taşlık*** 'ev ve oda önündeki taşla döşenmiş yerler' (*DS.X*, 3840)

[**NOT**: Bana göre bu tarif yanlış olmalı. Çünkü, *oturulan yerin dışında* olduğu için **taşlık** denmiştir. Bu durumla < ***taş*** 'dış'+***lık*** olmalıdır.]

taşlık[2] 'Kuş ve hayvanların sindirim kanalları üzerinde bulunan kaslı, öğütücü mide, katı'
→ **taşlık**[1]
An.ağl.: ***taşlanguç, taşlıca*** (*DS.X*, 3840)

taşlık[3] (hlk.) 'harmanda kullanılan iri gözlü kalbur'
< ***tāş+lık***

taşmaka (hlk.) 'Kaplumbağa'

< *tāş* 'taş'+***baka*** (DLT) [> *maka*; **/b-/ > /m-/** değişimi ile]
Krş.: DLT. ***müngüz baka***

taşo(/u)t (hlk.) 'Yabanıl elma, armut kurusu'
< ***tāş*** 'sert'+***ot*** [= OT. *ot* 'hayvan yemlerinin hepsi' (DLT)]

taşra 'Bir ülkenin başşehri veya en önemli şehirleri dışındaki yerlerin hepsi, dışarlık'
=OT. (Karahanlı/KB. 5936, 6259, 3115, 5547): ***taşırtı, taşırtın***

< *tāş+ır+a* [*'datif-lokatif hâli'*]'dışarıda' [**-r** *'li adların* / **-A/** *'lı datif-lokatif hâlleri olup, Eski Türkçe zarf eki –rA'nın yapısında da vardır.* (T. Tekin, *Mak.I*, 204; *II*, 515; Ramstedt)]

[Krş. ***iç+re*** 'içinde' < ****iç+ir+e***;
~ Yak. *ihirje* << ****içir+di***
Çuv. *ăşne* 'iç, içinde' (Ramstedt)]

TT.: TAŞRA+(LI)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ṭaşra* (*ALTK*, 126)

An.ağl.: ***taşra, taşıra, taşura*** 'yüznumara, ayakyolu' (*DS.X*, 3841)

TAŞ[I/U]RA

~ Öteki Türk dillerinde YOK.

SanalBaba

= taşkı 'zahirî' (Uyg.)
taşkı (Özb.)
tahırja << *taşır+dı (Yak.)
tışkı (Bşk., Kırg., TatK.)
tıskı (Kzk.)
daşkı (Trkm.)

T(> d)A(/I)Ş(> S)+*KI*

Eren (*TDES*, 396): YOK
Nişanyan (*SS*, 434): **taşra** = ***ET*** *taşra* dışarı (VIII) < *taş* dış → TAŞ- yön bildiren *-re* ekiyle.

NOT: ***taş-*** fiilinden değil, ***taş*** '*dış*' adına ***+ır+a*** 'datif-lokatif hâli' eki getirilerek yapılmıştır.

taşrak-[(hlk.) 'Ayağını taşa çarpıp incitmek, topallayarak yürümek'

< ***tāş+rak-***

taştartan (hlk.) 'Uzun bacakları ile küçük çakıl taşlarını kaldırabilen, uzun kanatlı, büyük bir çeşit böcek'

< ***tāş+tart-*** 'çekmek, kaldırmak'+ ***-an***

taşyağı (hlk.) 'Gazyağı'

< ***tāş+yağ+ı***

Eren (*TDES*, 396): **taşak-tat** arası sözcükler YOK

tat[1] '1. Bazı cisimlerin tat alma organı üzerinde bıraktığı duyum; 2. tatlılık'

= ET. ***tat~tad*** 'tat, lezzet' (*EUTS*)

~ OT. ***tatığ*** 'tat, lezzet' (DLT: *tatğan-* 'tatlanmak, tatlı bulmak'; *tatığlan-* 'tatlanmak'; *tatığlığ* 'tatlı'; *tatığsa-* 'canı tatlı istemek'; *tatığ talığ* 'tat, lezzet'; *tatıl-* 'tadılmak'; *tatı-* 'tat vermek'; *tatındı süt* 'bol süt'; *tatın-* 'tadar görünmek'; *tatıt-* 'tadılmak, tat vermek'; *tatlığ* 'tatlı'; *tatruş-* 'birbirine tattırmak'; *taturğan* 'birbirine tattıran'; *tatur-* 'tattırmak')

< ***tāt***

TT.:TAT+(LAN-/LANDIR-/LANMA/ LI/LICA/ILCI/LICILIK/LILAŞ-/LILAŞMA/LILAŞ-/LILAŞMA/LILAŞTIR-/LILAŞTIRMA/LILI/LILIK/LILIKLA/LIMSI/SAL/SIZ/SIZLAŞ-/SIZLAŞMA/SIZLIK)

~ tāt (Tel.)
tat (Bşk., TatK.)
tåt (Özb.)
tatım (Kzk., Kırg.)
dāt (Trkm.)
dad (Az.)
= *täm* (Bşk., Özb., TatK., Uyg.)
däm (Kzk.)

Eren (*TDES*, 396): YOK

tat[2] 'Dilsiz'

= ET., OT. ***tat*** 'tat, yabancı; Acem' (DLT)
Eski Kpç.: ***tat*** 'ekinci'

< ***tat***

An.ağl.: ***tat, tatat, tatışman*** '1.dilsiz; 2. kekeme; 3. çirkin, sevimsiz; 4. kaba (kimse); 5. şaşkın, aptal; 6. düzgün kesilmemiş ağaç' (*DS.X*, 3841-3842)

Tü. > **KbRum.** *tháthis*

Nişanyan (*SS*, 434): YOK

tat-['1. Tat alma duyusu yardımıyla bir şeyin tadının nasıl olduğunu anlamak; 2. bir şeyden azmiktarda yemek veya içmek;(mec.) duymak, hissetmek; 4. (bir duruma) uğramış olmak'

< ***tāt-***

TT.: TAT-(MA/TIR-/TIRMA)
An.ağl.: ***dadız-*** 'tattırmak' < **tāt-ız-*

~ tat- (Kzk., Kırg.)
tåt- (Özb.)
teti- (Iuyg.)
dad- (Az.)
dāt- (Trkm.)
= *tämlä-* (Bşk., TatK.)

Eren (*TDES*, 396): YOK

Tatar 'Bir Türk boyunun adı'

< Moğ. ***tatar***

An.ağl.: ***tatar*** '1.gül, nergis, zambak vb. çiçeklerin açılmamış goncaları; 2. postacı; 3. çocukların

SanalBaba

cirit oynadıkları bir çeşit çubuk' (*DS.X*, 3842)

tatarca (hlk.) '1. Şiddetli karın ağrısı; 2. böbrek sancısı'

< ***tatar+ca***

An.ağl.: ***tatarcık, tatarham, tatarhamı, tatarhamu, tatarhan*** (*DS.X*, 3842)

tatarcalan-[(hlk.) 'Kimi hastalıkların geçeceği inancıyla hastayı ocak denilen kimselere tedavi ettirmek'

< ***tatar+ca+la-n-***

tatarcık 'Türlü hastalıklara yol açan küçük bir sinek'

< ***tatar +cık*** 'addan hayvan, bitki ve hastalık adı yapan ek'

-cık eki için krş. ***sığır+cık; kızıl+cık; badem+cik***

Eren (*TDES*, 396): YOK

Nişanyan (*SS*, 434): **tatarcık** ~ ? * *Tatar* ulus adıyla ilgisi açık değildir.

NOT: *Tatar* kavim adı Moğolca asıllı olup, sonradan Türk boylarından bazılarına da verilmiştir. Sanırım, sineğin küçük olmasından dolayı, benzetme ile, ***tatar+cık*** denilmiştir.

tatarı (hlk.) 'Tam pişmemiş, yarı pişmiş'

< ***tatar+î*** [< Ar.]

An.ağl.: ***tatarıca, tatari*** (*DS.X*, 3843)

tatlan-['Tat kazanmak, tadı gelmek, olgunlaşmak'

= OT. ***tatıġlan-*** (DLT)

< ****tāt+la-n-***

tatlı '1. Şeker tadında olan; 2. acı olmayan, içilebilen, yenilebilen; 3. (mec.) insanı çeken; göze, kulağa hoş gelen, rahatlatan, dinlendiren, sevindiren'

= ET. ***tatıġlıġ*** ~ ***tataġlıġ*** (*EUTS*, 228; *İKPÖ*, 216)

~ OT. ***tatıġlıġ*** ~ ***tatlıġ*** (DLT)

< ****tāt+ıġ+(~aġ)*** 'tat'

+lı(ġ)

TT.: TATLI+(→ **tat**)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *ṭāṭlī*; (Sur.) *ṭaṭli*: (*ALTK*, 126)

An.ağl.:***tatlı*** 'incir'; ***tatlıbayram*** 'meyan kökü'; ***tatlı bulamaç; tatlıelması, tatlıgöbek*** 'bir tür elma'; ***tatlıhamur*** 'pekmez karıştırılarak yapılan hamur'; ***tatlıkabı(u)k*** 'tarçın'; ***tatlıkatık*** 'yağı alınmamış yoğurttan yağılan peynir'; ***tatlıkazık*** 'şeker kamışı'; ***tatlıkireç*** 'alçı'; ***tatlıkökü → tatlımiyan; tatlımcak*** 'tatlımsı'; ***tatlı yılan*** 'ağusuz yılan'; ***tatlıyara*** 'yüzde çıkan ve çevresine yayılan yara'; ***tatluk*** 'tadı güzel' (*DS.X*, 3844)

~ tatlū (Kırg.)
tatlık-turum (Uyg.)
tätti *tağam* (Kzk.)

Eren (*TDES*, 396): YOK

tatluk (hlk.) 'Tadı güzel'

< ***tat+luk*** [< OT. *tatıġlıġ* 'tatlı' (DLT) < *tatıġ* 'tat, lezzet']

tatsız '1. Tadı iyi olmayan, lezzetsiz; 2. (mec.) hoşa gitmeyen, can sıkan'

< ***tāt(+ıġ)+sız***

tattır-['1. Tatmak işini yaptırmak; 2. (mec.) duyurmak, hissettirmek'

= OT. ***tatur-*** (DLT)

< ***tāt-tır-*** [< ****tāt-ız-***]

~ dadız- 'tattırmak' (Az.)

tavan 'Bir yapının, kapalı bir yerin üst bölümünü oluşturan düz ve yatay yüzey, **taban** karşıtı'

[ET., OT'de ***tavan*** adı yok]

< ? ****tā-*** '*desteklemek'+***w-*** 'destek vermek'+***-an***

~ taban (Nog.)
tavan (Az.)

= *tüşäm* (Bşk., TatK.)
töbe (Kzk.)
şıp (Kırg.)
şip (Özb.)
torus (Uyg.)

Tü.> **Ar.** (Sur.) *ṭawân, ṭāvān*; (Mıs., Sur.) *ṭavān* (*ALTK*, 126);
Blg. *tavàn*;
Srp. *tàvan*; **Arn.** *tavan*;
Rum. *ταβάνι*;
KbRum. *thaváni*

SanalBaba

Eren (*TDES*, 397): < ?

tavar (hlk.) '1. Koyun; 2. koyun sürüsü; 3. içinde küllü su bulundurulan kap; 4. mangal'
= ET. ***tabar ~ tavar*** (*EUTS*, 218)
~ OT. ***tawar*** 'mal, mülk, eşya' (DLT: *tawarlıġ* 'mallı, mal sahibi'; *tawarluḳ* 'mal konulan yer'; *tawarsaḳ* 'mal sever')

< *tawar*

tavığ → tavuk

tavşan 'Tavşangillerden, uzunluğu 70 cm., eti yenen, hızlı koşan, postundan yararlanılan bir memeli türü'
= ET. ***tavşan, tabışġan, tabışḳan*** (*EUTS*, 229)
~ OT. ***tawışġan*** (DLT)
< ET. ***tabış- ~ tavış-*** 'koşmak, kımıldamak, atlamak, sıçramak' +***-ġan***
'zıplayan, sıçrayan' (Eren, *TDES* 397)

veya:
< ***taw-*** 'sıçramak, zıplamak'
+-rı-ş-ġan

[Krş. OT. ***tap-rı-*** 'sıçramak (yalnız deve için)' ~ ***tap-ra-ş-*** 'sıçraşmak' (DLT);
tawrak 'çabuk, acele, kıvrak' (DLT); ET. ***tawra-*** 'acele etmek' (*TT.* VII, 99)]

Nişanyan (SS, 435): **tavşan** = ***ET.*** *tavışġan* tavşan (VIII) < *tavramak* hızlı koşmak → DAVRAN-[1]

NOT: OT'de **tawra-** ve **tawran-** fiilleri bugünkü ***davran-*** anlamındadır. (DLT)

Eski Kıpç.: ***tawşan***
Çağ. (Muh.Lug.): ***tavuşkan***
İM.: ***tavışġan***
TT.:
TAVŞAN+(bıyığı/CIL/CILIK/dudağı/GİLLER/kanı/kulağı/LIK/memesi)

Tü. > **KbRum.** *tavşani*

An.ağl.: ***tafuşan*** (Rize/*RİA*); ***tavşan*** 'marangozlukta kullanılan tek bıçaklı düz rende'; ***tavşana*** 'sırma saçaklı, pullu, cepkenli bir çeşit giysi'; ***tavşanbaşı*** 'birçeşit elme'; ***tavşancık*** '1. bir çeşit kuş; 2. fundalık'; ***tavşancıkla-*** 'tavşan kovalamak'; ***tavşancıl*** '1. büyük kara kartal; 2. sığırlarda görülen öldürücü bir hastalık'; ***tavşançakıldağı*** 'sarı çiçekleri olan küçük bir ağaç'; ***tavşanelması, tavşanmeyvesi*** 'al, ufak meyveleri olan, çalı süpürgesi yapmaya elverişliküçük boyda birağaç'; ***tavşanfasulyası*** 'bir tür fasulye'; ***tavşangölgesi*** 'Kavkas otuna benzeyen bir çeşit ot'; ***tavşankaç*** 'bir çeşit çocuk oyunu'; ***tavşankanı*** 'karadut sirkesi; demliçay'; ***tavşan kovala-, tavşancıkla-,tavşankla-, tavşanlan-*** '(ekin) yelden dalgalanmak'; ***tavşankulağı*** 'taşsız, kayasız tepeler'; ***tavşantopuğu*** 'sarı renkli, top biçiminde bir kır çiçeği'; ***tavşan tüyü*** 'güleç yüzlü olma için'; ***tavşantüyü*** 'ince ince yağan yağmur'; ***tavşan uykusu*** 'hafiz ve kuşkulu uyku' (*DS.X*, 3848)
~ tovşan (Trkm., Osm.)
toşkan (Tar., Uyg.)/toşkangül 'arslanağzı'
tabısxan; tüskan (Yak.)
[> Rus. *tuskan*]
doyşan (Tar.)
duşan / dovşan (Az.)

T(> d)A(> o)V(> y)ŞAN
D (> T)U[*Y* = ø]ŞAN

~ Moğ. ***taulai*** (*KWb.*, 413)
[> Tel. *tulay*; Yak. *tūlay*; Sag. *tōlay*; Sag., Koyb. *tolay*; Kür. *tulay*]
= *koyan* 'tavşan' (Kıpç., Kzk.)
koyon (Kırg.)
koyon cürök 'korkak' (Kırg.)
kuyan (Kumd., Bşk., TatK.)
kodan (Tuva)
koygun (Tuva)
kuyân (Özb.)

Clauson (*ED*, 447): ***Tü.*** < ***Moğ.*** **taulai** [> Alt. *tulay ~ tuulay*]

Ligeti (*TörK* 129): **tavşan** < ***Tü.***; **koyan** (< **kodan**) < ***Kıpç.***

Menges'in görüşü ve T. Tekin'in düzeltmeleri için Bk. *Mak.II*, 77)

SanalBaba

tavşancıl 'Çoğu tavşan avlamakla beslenen kartal, akbaba gibi yırtıcı kuşlara verilen ad'
< ***tavşan+cıl***
[~ ***tavşancık***]

[**+cIl** eki için örnekler: ***balıkçıl, etçil, yılancıl, sıçancıl*** ...vb.]

An.ağl.: ***tavşancıl*** 'sığırlarda görülen öldürücü bir tür hastalık' (*DS.X*, 3848)

tavşançakıldağı (hlk.) 'Sarı çiçekleri olan küçük bir ağaç'
< ***tavşan+çā*** 'yansıma'+***kıldak+ı***

tavuk 'Sülüngillerden, eti ve yumurtası için üretilen kümes hayvanı'
= ET.***taġu*** ~ ***takīġu*** (*EUTS*, 220,221)
~ OT. ***taġuḳ*** ~ ***taḳuḳ*** ~ ***taḳaġu*** (DLT: *ḳuḳluġ* 'tavuklu')
[*taḳıġu* > ***taḳıġ*** > ***taḳuḳ*** > *taġuk* > *tawuḳ*]
(< ***taḳ*** > ***daḳ*** 'yansıma')
[Krş.: *gıt gıdak* 'tavuk sesi']
AH.: ***taḳuḳ***
MA.: ***tawuḳ***
Çağ.: ***taḳuḳ, taġuḳ***
EAT.: ***dakuḳ/taḳuḳ/taġuḳ*** (XIV)
An.ağl.: ***tavık*** (*DS.X*, 3846); ***tavukayağı*** 'pişmeden, çiğ olarak yenilen bir tür ot'; ***tavukgötü*** '1. el ve ayakta olan siğile benzer bir çeşit yara; 2.deniz anası'; ***tavukkarası, tavıkgarağısı, tavuhbelerüğü, tavukkarağı*** 'karanlıkta görememe hastalığı'; ***tavukkaydıran, tavukkayarı*** 'kışın yürünemeyecek denli kaygan olan buz'; ***tavuklama*** 'düğünde sağdıç için gelen yemekleri bekâr arkadaşların toplanarak yemeleri töresi'; ***tavuklanmak*** 'keklik dik olarak havalanmak';***tavukotu*** 'bir tür ot' (*DS.X*, 3849-3850); ***toğuk, touğ, touk, tovuk, toyuh, toyuk, tuguk*** (s. 3974)

TA(>o, u)**V**(>g, ğ, y)**U**(>ı)**K**(>h)
TOU[< AVU]**K**(>ğ)

Tü.> **Mac.** *tyúk* (Ligeti: *TörK* 43)
~ tâvuk (Özb.)
tavık (Bşk., Kzk., TatK., Trkm.)
takaka (SUyg.)
takak(/g)ı (SUyg.)
takā (SUyg., Oyr.)
takuk (Trkm.)
tāk (Tel., Kumd.)
takka (Oyr.)
takyak (Kırg.)
taŋak (Şor, Sag.)
taŋah, (Hak.)
tauık (TatK.)
tawık (KKlp.)
tawuk (Blk.)
tauk (Kzk.),TatK.)
touk (Küer.)
tovuk (Trkm.)
toyuġ (Az.)
tōk (Kırg.)
toh,u (Uyg.)
çəxə (Çuv.)
~ Moğ. (*KWb.*, 375) ***takiya***
~ Mançu. ***çoko***

Eren (*TDES*, 398): 'Kökenini bilmiyoruz.'
Ramstedt: < Ar. *degaga, degagat* 'coq, poule' veya < Çince
Brockelmann (*UJb* 8: 261): *tavuk* < yansıma

tavuhbelerüğü (hlk.) → **tavuk**
tavukayağı (hlk.) → **tavuk**
tavukgarağısı (hlk.) → **tavuk**
tavukgötü (hlk.) → **tavuk**
tavukkarağı (hlk.) → **tavukgötü**
tavukkarası (hlk.) → **tavuk**

tavus 'Süs hayvanı olarak beslenen bir kuş'
< ****tāġ (~ *tōġ)*** 'yansıma'+***us***
veya: < Moğ. ***dağus*** 'zu Ende sein', 'zu Ende bringen' (*KWb.*, 104)
[Krş. **tavuk**]
Çağ.,Osm.: ***tavus***
~ taġus (Uyg./Çin)
taus (Krç.-Blk.)
tawıs (KKlp.)
tāvus (Trkm.)
ta(v)us (Kom.)
toğus (Tel., Tuva) < Moğ.
tos (Tel., Şor)

SanalBaba

tōs (Hak., Kırg.) < Moğ.
tu(v)us (Kom.)
tus tovuk 'sülün' (Özb.)
dōs (Tuva) < Moğ.

Eren (*TDES*, 398): < ***Fars.*** **ṭā'ūs** 'a peacock'
[**Sanırım bu sözcük de yansımadır.T.G.**] < ***Ar.*** **ṭa'ūs**
< ***Süryanca***: **ṭausa** < ***Eski Grek.*** **ταώς** < Ölmüş bir Akdeniz dilinden.
NOT: Ölmüş bir Akdeniz dilinden → Eski Grek → Süryanca → Arapça → Farsça → Türkçe/Moğolca→Türkmence/Kırgızca/Hakasça/Tuvaca/Teleütçe/Şorca/Komanca/Uyggurca/Özbekçe/Karaçay-Balkarca/Kakakalpakça gibi dillere kadar girebilen bu sözcüğün bana göre bir tek ortak yanı var: O DA '**YANSIMA**' olmasıdır. O hangi ölü bir dildir ki gücünü tâ Orta Asya Türk dillerine kadar ulaştırabilmiş. Ezbere olmayacak bu tarihî açıklamanın bilimsel metodlara dayanılarak yapılması gerekmez mi?

tavuş (hlk.) 'Ses, hafif gürültü'
= OT. ***tawış ~ tawuş*** 'duygu ve kımıldanma' (DLT)
< ****tā*** 'yansıma' +***v***[~*w*]
+***(u)ş***
An.ağl.:***tauş, tavışţı*** (*DS.X*, 3850)
tavuş et- 'seslenmek'

tay 'Üç yaşına kadar olan at yavrusu'
= OT. ***tay*** (DLT)
< ****tāy*** 'ince, genç, taze'

[Krş. ***taylang er*** 'ince, kibar, güzel, boylu poslu'; ***tayuk, taylang yigit*** 'dalyan (< **daylan** < **taylang**) gibi genç'; ***tayuk er*** 'ince, kibar genç' (DLT)]

An.ağl.:***tay*** '1.eşit, denk, yaşıt; 2. hayvanın bir yanındaki yük ~ ***toy***; 3. çift şeyin teki; 4. bir tek; 5. kesilmiş tahta ağaç; 6. babasız çocuk; 7. üvey çocuk; 8. yan, taraf; 9. ***tay ~ taylah, taylak ~ taysak*** 'toy' (*DS.X*, 3850)
~ tay (Trkm.,TatK., Bşk., Alt., Tel., Şor, Kuğu, Sag., YUyg., Kzk., Kırg., Tar.)
toy / tåy (Özb.)
tıy (Yak.)
tāy (Kıpç.)
taycak (Uyg.)
day / dayça (Az.)

T(> d)A(> ı, o)Y+*CAK*

tay-[(hlk.) 'Kaymak'
= OT. ***tay-*** 'kaymak' (DLT: *tayıġ* 'kaygın'; *tayış-* 'kaymakta yarış etmek'; *tayıt-* 'kaydırmak'~ *tay-tur-*)
An.ağl.: ***taytak*** 'ayaklarını içe doğru basan, yana eğilerek yürüyen (kimse)'
(*DS.X*, 3853) < *tay-* 'kaymak'+*ta-k*

taya 'Dadı'
< Tü ***tāy+ana***

[Bu konu için bk.
T. Tekin, '*Amca* ve *Teyze* Kelimeleri Hakkında', ***TDAY-Belleten*** 1960, s. 283-294.]

Çağ.: ***tayançik***
~ tāya (Trkm.)

Eren (*TDES*, 399): < ***Fars.*** **dāye** 'a nurse, foster-mother; a midwife; ***Pehl.*** **dāyak**

tayla-[(hlk.) '1. Kısrak yavrulamak; 2. hayvanlara yük yüklenirken iki yana eşit ağırık koymak; 3. tütün denklerini düzgün biçimde yığmak; 4. yük havyanın sırtından yuvarlanmak ~ ***toyla-*** (*DS.X*, 3852)
< ***tay+la-***

taylak (hlk.) 'At veya deve yavrusu'
< Tü. ***tay*** 'tay; at yavrusu'
+***-lak*** [< *la-k*]
An.ağl.: ***taylak*** '1.yeni doğmuş at yavrusu; 2. biniye gelmiş iki yaşında at yavrusu; 3. bir yaşında at yavrusu; 4. dört yaşında at; 5. binilmeye alıştırılmamış at; 6. çok güçlü ve iri hayvan; 7. deve yavrusu; 8. üç ya da dört aylık tavşan yavrusu; 9. erinlik çağına girmiş kız' (*DS.X*, 3852)
~ taylak (Kzk., Nog., Tar., Kırg.)
tåylåk (Özb.)

Tü. (Özb.) > **Tac.** *taylåḳ*
(Doerfer: *TLT* 259)

Räsänen(*V* 455):< **tay-lök (YANLIŞTIR)**
Doerfer (*TMEN N* 98. = 2043): < **tay-lak**
J. Deny (*Grammaire*, 594): < **tay-lak**

SanalBaba

Eren (*TDES*, 399): < **tay-lak**

Taylan 'TT'nde erkek adı'
= OT. ***taylang er*** 'ince, kibar, güzel, boylu poslu, rengi parlak, elbisesi temiz adam (en çok gençlerde kullanılır' (DLT)
< ****tay*** '*genç, taze; *yiğit' ***+la-ng(ŋ)***
An.ağl.: ***taylan*** 'çok yağmur yağmasına karşın işlenebilir durumda toprak' (*DS.X*, 3853)
~ Kore (*SKE* 250) ***tay-laŋ*** 'a great man' (Räsänen, *V* 456)

taylan-[(hlk.) 'Büyüklenmek, kibirlenmek'
< ***tay+la-n-***

taylık (hlk.) '1.Üzüm küfesi; 2. çıplak hayvana yüklenen çuval'
< ***tay*** '*yük'***+lık**

taz 'Kel'
= ET. ***taz*** 'kel' (*EUTS*, 230)
~ OT. ***taz*** 'kel, boynuzsuz, bitkisiz, çorak' (DLT: *taz koy* 'kel koyun, boynuzsuz koyun'; *taz yér* 'çorak yer'; *tazar-, tazġar-, tazġır-* 'kelleşmek'; *taz at* 'alacalı at'; *tazla-* 'birine kel demek, birini kel saymak')
< ***taz*** [< ***tar²***]
An.ağl.: ***taz, tazlak , tazbaş, tazkel, tazlık*** 'çıplak, saçsız baş' (*DS.X*, 3854)

TAZ [~R]

~ tarbaka 'kurbağa'
< *tar + bāka*
tar (Eski Çuv.) > Mac. *tar*
= Moğ. ***tarbalci*** 'akbaba' [= kel baş]

Eren (*TDES*, 399): YOK
Nişanyan (*SS*, 435): YOK

tazak (hlk.) 'Kuşların ufak tüyleri (**tüy** ile birlikte kullanılır: *tüy tazak*)
[Krş.: ***taz at*** 'alacalı at' (DLT)]
< ***taz+(a)k***

tazbaş → **taz**

tazık-['Hayvan başını alıp gitmek'
< ***taz*** '*bitkisiz, çorak'***+tık-** 'çorak yere gitmek (= araziye kaçmak)'
An.ağl.: ***taz-, tazık-*** (*DS.X*, 3854)

tazlak → **taz**

tazlık → **taz**

te (hlk.) '1. İşte; 2. şaşma ünlemi; 3.
< ****tē*** 'yansıma'
An.ağl.: ***ta, taa, tah, taha, tee, teh, tehe, tiha, tita*** (*DS.X*, 3854)

tebrel(/n)- (hlk.) → **teprentebreş-[** (hlk.) 'Titreşmek' → **tepreş-**

tedirgin 'Rahatı huzuru kaçmış'
< ****téd-(i)r-gin***

veya: < OT. ***tetrü*** 'bir şeyin tersine dönüşü'***+l-*** 'çevrilmek, ters olmak, kötü olmak, kötüleşmek'***+gün***

EAT: ***dedirgin, dedürgün***
TT.: TEDİRGİN+(LİK)
An.ağl.:***tedirge-, tedürgün ol-, tidirgin ol-*** 'rahatssız olmak, tedirgin olmak' (*DS.X*, 3857); ***tedirğin*** 'kayıp, yitik';***tedirğin et-, tedürgün et-, tetirgin et-, tidirgin et-*** 'birini işinden etmek, üzmek, sıkıntı vermek' (*DS.X*, 3857); ***tedirkin*** 'sıkıntılı, tedirgin'

tef (hlk.) 'Zararlı şeylerin varlığı'
= OT. ***tef ~ tew*** 'al, hile' (DLT)
< ****tēw***

tege → **teke**

tegge → **teke**

teğel → **teyel**

teğelti 'Binek hayvanlarında eyerin altına konulan keçe'
< Moğ. ***degel*** 'Art Kleidung' (Doerfer: *TMEN*, 2002)+***-tü*** 'versehen mit' (Doerfer: *TMEN*, 919-920)
An.ağl.: ***tegelti, teğelti, teğaltı, teğeltü, tekelti, teyelti*** (*DS.X*, 3859)

TEG(>ğ, k, y)**E**(>a)**LTÜ**(>ı, i)

Tü.> **Fars.** *taġaltū, taġaltī* 'felt cloth placed under a saddle to prevent the galling of the

SanalBaba

horse's back'

teget 'Bir eğrinin yanından geçen ve ona ancak bir noktada değen doğru'

< ***tég-*** 'değmek'+***-et***

teğin → **teyin**

tegirmen (hlk.) → **değirmen**

[Uyg., DLT: ***tägirmän***]

teğmen 'Orduda rütbesi asteğmenle üsteğmen arasında olan, takım komutanlığı yapan subay'

< ?****tegin+men***

tehin → **teyin**

tein → **teyin**

tek[1] 'Yalnız, sadece'

= ET. ***täk*** ~ ***täg*** (*EUTS*, 232)

~ OT. ***tek*** 'tek, sadece, bir şey dilemeyerek' (DLT)

< ***tek***

J. Deny (*Fundamenta I*, s. 204-205: **täk** < 'yükün yarısı' ***deng*** (*täŋ*).

Bk.*TMEN*, no. 860, 941.

TT.: TEK+(Çİ/LE-/LEME/LEŞME/LİK)

Tü. > **Zaza.** *tek tek* 'birer birer'; *tek tuk* 'tek tük, nadir' (*ZTS*, 343)

~ täk (Az.)

tä:k (Trkm.)

tekeşer 'eşleri birbirine uygun olmayan, tek kalan ayakkabı, çorap (Ker./*KrTS*, 332) < *tek*

tekleme cüt 'tek mi çift mi?' (Ker.)

= *bir* (Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Uyg.)

yalğız (TatK.)

yalğuz (Uyg.)

yaŋız (Bşk.)

tek[2] (hlk.) 'Uslu, terbiyeli, rahat, sakin, suskun'

= OT. ***tek tur-*** 'susmak' (DLT)

[Uşak: ***tek dur***! 'uslu dur!']

An.ağl.: ***tek, tekin*** 'uslu' (*DS.X*, 3862); ***tek dur-*** 'uslu durmak' (s. 3862)

tek-[(hlk.) '1. Vurmak; 2. toplamak, dermek'

< OT. ***teg-*** 'değmek, dokunmak, ermek, erişmek; dürüm dürüşmek' (DLT)

tekayak, tekbacak 'Seksek oyunu'

< ***tek+ayak(/bacak)***

tekbağırsık (hlk.) 'Bir tür av kuşu, çulluk'

< ***tek+bağır*** 'bağır; karaciğer'+***sık***

[Krş. OT. ***bağırlak*** '*bağırtlak* denilen kuş' (DLT)]

tekdamar (hlk.) '1. Zayıf, cılız; 2. korkak'

< ***tek+damar*** [< OT. *tamar, tamır, tamur* (DLT)]

teke 'Keçinin erkeği'

= ET. ***täkä*** (*EUTS*, 232)

~ OT. ***teke*** 'teke, boynuzundan yay yapılan erkek geyik' (DLT: *teke sakal* 'teke sakallı, köse adam')

< ***tek+e***

veya:

< ***tağ+ık-*** 'dağa çıkmak' (DLT)+ ***-a***

Çağ.: ***taga***

An.ağl.: ***täke*** (Rize/*RİA*); ***teke*** 'karides'

['teke bıyığı gibi uzu dokunaçları bulunduğu için bu ad verilmiş olabilir.]; ***teke*** 'mert' [mecazî olmalıdır.] (*DS. X*, 3863); ***tekebıçağı*** 'bir tür küçük bıçak, saldırma'

~ teke (Az., Trkm., Nog., Blk., Kırg., KKlp., Alt., Tel., Kumd.)

tekä (Kzk., Uyg.)

tege (Şor, Ker./*KrTS*, 331)

tegge (Tav./*KrTS*, 331)

dege (Tuva)

taka 'koç' (Çuv.)

kaçaka taki 'keçi' (Çuv.)

Tü.> **Zaza.** *tığı, dığı* 'keçi, (kara) keçi' (O. Özer, 121)

SanalBaba

taka 'koç' (Çuv.)
koçakta taki 'keçi' (Çuv.)

Tü>**Zaza**.tığı, dığı 'keçi, (kara) keçi' (O. Özer, 121)

tekel 'inhisar, monopol'
<tek+el
TT.: TEKEL+(Cİ/CİLİK/LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LEŞTİRME)

tekelcek → **teker**

tekelen-[(hlk.) 'Keçi çiftleşmek'
< ***teke*** 'erkek keçi'+***le-n-***

tekelle-[(hlk.) 'İliştirmek'
→ **teyelle-**

tekellek → **teker**

teker 'Tekerlek; tekerlek biçiminde olan (şey)'
< ****tegir**(mi)* 'değirmi, yuvarlak, çevre'(*EUTS*, 2312)/
[> ****tekre*** > ***teker*** { /re/ > /er/ } göçüşmesi ile]
ET.: *täglir-* 'çevrilmek, döndürülmek';
tägre 'daire, çevre, civar';
tägrikle- 'dört yanını çevrelemek, kuşatmak'; (*EUTS*, 231)
~ OT. ***tegir***(*me*) 'çörek, değirmen taşı, para gibi değirmi olan her nesne' (DLT)
An.ağl.: ***teker*** 'bisiklet'; ***teker*** ~ ***tekerek*** 'dikiş makarası'; ***tekerek, tögerek*** 'yuvarlak'; ***tekeri dur-*** 'dayanıklığı kalmamak' (*DS.X*, 3863); ***tekir, tekelcek , tekellek, tekışek, tekil, tekirşek*** 'tekerlek' (s. 3865)

tekeri dur-[(hlk.) → **teker**

tekerle-['Yuvarlamak, döndürmek'
< ***tegir(mi)+le-***
TT.: TEKERLE-(K/KLİ/ME/N-/NME)

tekerlek '→ **teker**'
< ***tegir+le-k***
TT.: TEKERLEK+(Lİ)
An.ağl.: ***teker, tekerek*** 'dikiş makarası' (*DS.X*, 3863); ***tekeşek, tekeşşek*** 'iplik makarası' (s. 3864) < *teker+şek*
[**tekeşek** < ****teker+şek***; **tekeşşek** < ****teker+şek*** (**/-r- = ø; /-rş/ > /-şş-/** ilerleyici benzeşme ile]
~ tägärmäç (TatK.)
tägärmäs (Bşk.)
täkär (Az.)
tiğir (Trkm.)
= *döŋgelek* (Kzk.)
döŋgölök (Kırg.)
ğıldırak (Özb.)

tekerlen-['Yuvarlanmak, dönmek'
< ***teker+le-n-***
An.ağl.:***tekerlen-, tekellen-, tekerle-, teker tak-, tekesi-, tekeşlen-, tekirlen-*** 'yürürken ayağı taklılıp dengesi bozulmak' (*DS.X*, 3863); ***tekertokmak*** 'gürültüyle yuvarlanarak düşme için (s. 3864)

teke sakal → **teke**

tekesakalı (hlk.) 'Kırlarda yetişen, ince uzun püskül yapraklı, yenilebilir bir çeşit ot'
< ***teke+sakal+ı*** [*teke*'nin sakalına benzediği için bu ad verilmiştir.]
An.ağl.: ***tekesakalı, tekersakalı*** [*/r/ türeme ünsüzdür*], ***tekesakallı, tekkesakalı*** [*/k/ türeme ünsüzdür*],
teksakal [*/-e-/ düşmüştür*]' (*DS.X*, 3864)

tekese-['Dişi keçi çiftleşmek istemek'
< ***teke+se-*** 'istek bildiren ek'
An.ağl.: ***tekesi-, tekesir-, teksek ol-*** (*DS.X*, 3864)

tekesek (hlk.) 'Dişi keçinin çiftleşme zamanı'
< ***teke+se-k***

tekesi-[(hlk.) → **tekese-**

tekesir-[(hlk.) → **tekese-**

teke tek (hlk.) 'Bir kişiye karşı bir kişi'
< ***tek+e tek***

teketek (hlk.) '1. Aile; 2. eş (kadın için)'
< ***tek+e+tek***

teksek ol-[(hlk.) → **tekese-**

teki (hlk.) 'Gibi'

SanalBaba

< ET., OT. ***dakı, takı*** 'dahi' (DLT)

tekil[1] ***YT.*** 'Gramerlerde bir varlığı veya çekimli fiillerde bir kişiyi bildiren biçim'

< *tek+(i)l*

TT.: TEKİL+(LİK)

tekil[2] → **teker**

Tekin[1] 'TT'nde erkek adı'

= ET. ***tägin*** = ***tigin*** (*EUTS*, 230)

~ OT. ***tégin*** 'hakan oğullarına verilen ongun' (DLT)

< *tägi* '*akraba' (*EUTS*, 230) ***+n***

Çağ.: ***tegin***

~ Moğ. (Poppe 49) ***çigin***: *od-çigin* 'ateş prensi'

tekin[2] '1. Boş, içinde kimse bulunmayan; 2. uğurlu'

< *tek* 'yalnız'***+(i)n***

An.ağl.: ***tekin*** '1. dolu ve önemli yer;2. boş ve önemsiz yer; 3. uyanık, tetikte; 3. işten çıkarılmış kimse'; ***tekine*** 'boşuna, boş yere, nedensiz' (*DS. X*, 3865)

tekinsiz 'Tekin olmayan, uğursuz'

< *tekin*[2]*+siz* 'olumsuzluk eki'

An.ağl.: ***tekinsiz*** 'cin, peri ol-Duğu inanılan yer' (*DS.X*, 3865)

tekir[1] 'Postu siyah çubuklarla ve beneklerle süslü, kül renginde veya boz olan (kedi)'

[Krş. OT. ***tegir*** 'değer, kıymet']

< *teging* 'samur' (DLT)

~ tekir (KKırg.)

tekir[2] (hlk.) 'Yuvarlak'

→ **teker**

tekirşek (hlk.) → **teker**

tekiş (hlk.) 'Boynuzsuz keçi'

< *teke+ş*

tekiş tekiş (hlk.) 'Keçi çağırma ünlemi'

Krş. **ēç ēç**

< **tē* 'yansıma'***+kiş***

tekle-[(hlk.) '1. Bırakmak, terk etmek; 2. değmek, dokunmak; 3. Gözüne ilişmek; 4. işler düzgün gitmemek; 5. mısır, pancar gibi bitkileri seyrekleştirmek; 6. tabanca bozulup tutukluk yapmak' (DS.)

< *tek+le-*

tekleci (hlk.) 'havada takla atan güvercin'

→ **takla+*(cı)***

teklelen-[(hlk.) 'Yuvarlanmak'

→ **takla+la-n-**

tekleme (hlk.) 'Dalda tek tük kalan fındıklar; biraz'

< *tek+le-me*

An.ağl.: ***tekleme*** '1. kuraldışı tutma; 2. kerestelik ağaç' (*DS.X*, 3866)

tekli (hlk.) 'Tek fişek atan tüfek'

< *tek+li*

teklicen (hlk.) 'Bir tür ot'

< *tek+li+ce+n*

teklik (hlk.) 'Dalın ucundaki tek fındık'

< *tek+lik*

NOT: Eren (*TDES*, 400): **teke** ile **tekne** arası sözcükler YOK.

tekme '1. Ayakla vuruş; 2. hayvanın art ayağı ile vurması; çifte'

< *tep-* 'vurmak, tepmek'***+me***

[OT. *tepik* 'tepiş, tepme', *tepil-, tepin-, tepiş-, tepük*]

[/-p-/ > /-k-/ değişimi ile]

TT.: TEKME+(LE-/LEME/LEN-/LENME)

An.ağl.: ***tekmekayrak*** 'kaydırak da denilen bir tür oyun' (*DS.X*, 3866) < *tekme* + → **kayrak**

~ tepki (Kzk., Özb.)
täpkü (Uyg.)
tebüv (Kzk.)
tebǖ (Kırg.)
täpik (Az.)
tepiş (Uyg.)
tibiv (Bşk.)
tibü (TatK.)
depği (Trkm.)

SanalBaba

T(>d)E(>ä, i)P(>b)-*Kİ/-KÜ/-İK/ -İŞ/ -İV/ -Ğİ/-Ü*

tekmük (hlk.) 'Tekme'

< ***tek-mü+k*** → **tek-**

An.ağl.: ***tekmülü tekmülü*** 'yuvarlanarak paldır küldür (düşme için)' (*DS.X*, 3866)

tekne[1] 'Türlü işlerde kullanılmak için çoğu ağaçtan yapılan, uzun ve geniş kap; deniz taşıtı'

= OT. ***tekne*** (DLT)

Eski Kıpç.: ***tegene***

< ? ****tegre*** 'daire' [> *tekre* > *tekne* /**r**/ > /**n**/ değişmesi ile]

Tü. > **Ar.** (Ir., Lüb.) *tekne*; (Cez.) *tekna*; (Sur.) *tekāne* (*ALTK*, 127)

An.ağl.: ***tekne*** '1. buğday öğütülürken buğdayı taşın deliğine azar azar akıtan tahta depo;2. vapur; 3. çoğunlukla sebze ve meyve koymaya yarayan yarım küre biçiminde ağaç kap' (*DS.X*, 3866)

tekne dibi, tekne kazıntısı 'anne ve babaların yaşlıyken olan son çocukları'; ***teknegöt*** 'yassı, büyük, çok sulu bir tür armut'; ***tekne, teknelibağ, teknelbağa, teknelibağı, teknelikurba, teknüskurbağası*** 'kaplumbağa' (s.3866)

~ təknə (Az.)
tegene (Krç.-Blk.,Kzk.)
tegana (Çzb.)
tigene (TatK.)
takana (Çuv.)

Tü.> **Mac.** *teknő* (Ligeti: *TörK* 88)

Clauson (*ED* 484):] < eski çağlardan kalma bir alıntı.] diyor ama, hangi dilden olabileceği hakkında bilgi vermiyor.
Eren (*TDES*, 400): < ?

tekne[2] (hlk.) 'Kaplumbağa'

Bk. **taknelibağa, teknelibağı, teknelikurba**

teknelibağ (hlk.) 'Kaplumbağa'

< ***tekne+li+baka***

[/-a/ = ø]

teknelibağa (hlk.) 'Kaplumbağa'

< ***tekne+li+baka***

An.ağl.: ***teknelibağı*** [/-a/ > /-ı/ değişmesi]; ***teknelikurba***

[< *tekne*+*li*+(*kur* 'yansıma') +*baka*]

teksakal (hlk.) → **tekesakalı**

tek tük 'Az, seyrek olarak' → **tek**

tekyol (hlk.) 'Keçiyolu'

< ***teke+yol+u***

[/e/ düşmüştür]

tel 'Türlü metallerden yapılmış, kopmaya karşı bir direnç gösteren ince uzun nesne'

< ET., OT ****tal*** 'yaş dal' (*EUTS*, 221; DLT) [> *tel*]

TT.:TEL+(CİL/LE-/LENDİR-'(mec.) [sigara, nargile, çubuk] keyifle tüttürerek içmek'/LENDİRME/LEN-/LENME/Lİ/Lİ turna/Sİ/SİZ/SİZCİ/SİZCİLİK)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *tel*; (Cez.) *tal*; (Ir.) *ti:l*; (Mıs.) *telli:* (*ALTK*, 127); **KbRum.** *teli, thɛlli*

An.ağl.: ***tel, tele*** '1. İnce ip, iplik; 2. saç teli' (*DS.X*, 3867)

~ tel (Az., Nog., Kmk., Krm.)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *tel*; **Kürt.** *têl*; **Arn.** *tel*; **Rum.** *τέλι*; **Erm.** *t'el*; **Zaza.** *tellıqıyaya* 'kösnük; *tellı, tellu, telu* 'diken'; *tellu biyayiş* 'dikenleşmek' (*ZTS*, 344) *têl* (s. 352)

Eren (*TDES*, 400): < ***Erm.*** **t'el** 'thread, wire'

Nişanyan (*SS*, 439). **tel** ~ ***Erm.*** *t'el* iplik, tel

Räsänen (*V* 471): < ?

telçe (hlk.) 'İp sarmaya yarayan bir aygıt'

< ***tel+çe***

tele-[(hlk.) 'Pıhtılaşmak'

< ***tel+e-***

telek 'Kuşların gövde, kanat ve kuyruğunda bulunan, uçma, örtü ve kuyruk olarak üçe ayrılan, çeşitli renklerde kalın eksenli tüy'

< OT. ***yel-*** 'yel, rüzgâr'+***-ek*** 'telek, kuşların kanat uçlarındaki tellerden her biri' [****δelek*** > *yelek*

SanalBaba

~ *çelek* ~ *telek*]
TT.: TELEK+(E 'kanat teleklerinin kalın ve serti')
An.ağl.: ***telek, telenk*** '1. Kuş, tavuk vb. hayvanların kanat kalemleri; 2. kuş, tavuk gibi hayvanların tüyleri'; ***telek*** 'süpürge çöpü'; ***telek*** 'her çeşit bitki yaprağı'; ***telek*** 'bağlam, tutam' (*DS.X*, 3869)
çelek 'küşların kanat tüyü' (*DS.X*, 1119); ***yelek*** '1. telek, kuşların kanat uçlarındaki tüylerden her biri; 2. horoz kuyruğu' (*DS.XI*, 4232)

Eren (*TDES*, 400): **telek** < ?
Nişanyan (*SS*, 439): **telek** = ? *çelek/yelek* kuşların kanat tüyü (XIV)

teleme 'Yağı alınan çiğ sütten yapılan peynir'
< ***tele-*** '*pıhtılaşmak; *körpe olmak'+***-me**
An.ağl.: ***teleme, telemir*** '1. yağı alınmış sütten yapılan peynir; 2. katılaşmamış peynir; kestirilmiş süt; ***teleme*** 'körpe, daha olgunlaşmamış; eğreti yapılmış, sağlam olmayan; zayıf, cansız, gelişememiş' (*DS. X*, 3869)
Eren (*TDES*, 400): ***teleme*** (< *deleme*)
~ ***telme***

J. Deny (*Principes* § 95): Tü. > **Fars.** *dalama, dalamak* 'new cheese'

teler-[(hlk.) 'İp ya da urgan eskimek'
< ***tel+e-r-***
An.ağl.: ***teler-*** '1. nemlenmek, ıslanmak; 2. ***teler-*** ~ ***terel-*** 'kumaş eskimek' (*DS. X*, 3870)
telese-[(hlk.) '1. Hızlı hızlı solumak; 2. kaygıyla ivmek; 3. yorgunluktan ya da sıcaktan bayılacak gibi olmak; 4. sabırsızlanmak; 5. zayıflamak, güçsüzleşmek; 6. can çekişmek; 7. aşırı, taşkın davranışlar yapmak'
= OT. ***telge-*** 'sıkmak, can sıkmak'
(DLT: *telgenmek* 'kızmak, içlenmek')
< ***tel*** [*g*=*ø*]***e-se-***
An.ağl.:***telesi-, telese-, televsi-, tenesir-, tenezi-*** (*DS.X*, 3870)
telesi- → **telese-**
televsi- → **telese-** [/v/ türemedir]
telesir- → **telese-**
telgövnek (hlk.) 'İnce kabuklu, sarımsı bir tür üzüm'
< ***tel*** '*ince'+***gömlek*** [< OT. *könglek*] '*deri; *kabuk'
telimsin-[(hlk.) 'Çıkar sağlamak için doğruluktan ayrılmak, tenezzül etmek; kibirlenmek'
= OT. ***telim*** 'çok, pek çok, bol, fazla, daima, hep, pek' (DLT)
< ***telü*** '*çok; *çılgın' (DLT)
+*m*
Çağ.: ***telim***
~ täläm (Tel.)
telim (Şor) (*ETŞ*,392)
dälim (Osm.)
~ Moğ. (*KWb*., 85) Kalm. **delə** 'ausgebreitet', (s.86) ***delge*** 'ausbreiten'
tellen-¹[(hlk.) '1. Küsmek, darılmak, gücenmek; 2. öfkelenmek; 3. kuşkulanmak; 4. alınmak'
< OT. ***telü*** 'deli, çılgın'(DLT)
+*le-n-*
[> ***tel*(*ü*=*ø*)+*le-n*-]
An.ağl.: ***telli, teltük*** 'nazlı, alıngan' (*DS.X*, 3872)
tellen-²[(hlk.) '1. Ağaç filizlenmek; 2. ip çözülmek'
< ***tel+le-n-***
teltik¹ (hlk.) 'Silâh tetiği'
→ **tetik** [/l/ türeme ünsüzdür]
teltik² (hlk.) 'Kekeme'
< ET. ***tıltag̈(ķ)*** 'sebep, mucip' [< *tıl*'dil'+*ta-* 'itiraz etmek'+*g̈(ķ)*]
An.ağl.: ***teltek, teltik, teltel*** (*DS.X*, 3873)
temen (hlk.) 'Tütün dizmeye yarayan iğne' (DS.)
= OT. ***temen*** ~ ***tümem*** 'büyük iğne'
(DLT: *temen yingne* 'büyük iğne çuvaldız'~ *temen yigne*)
< ***tem** 'tırkaz' (DLT)+**en**

SanalBaba

~ tebene, temene (Alt)

temene 'çuvaldız' (Kuzey Kırg./ Oş'ta ***temene*** sözü kullanılmaz. Yalnız:
- Emine?
- Kötüjö temene!
deyiminde kullanılır.)

Eren (*TDES,* 401): YOK
Nişanyan (*SS,* 440): YOK

temir → demir

temre, temreğü (hlk.) 'Bir tür deri hastalığı'
= ET., OT. ***temregü*** (DLT)
< *temür+e-gü*
~EAT.: ***demreğü, demreği/temreğü, temreği/temriye***
An.ağl.: ***temre, tember, temire, temirek, temreğe, temreği, temreğu, temreğü, temrei, temrek, temreki, temrevü, temreyi, temro, temroğ*** (*DS.X,* 3876); ***termeotu, temrekilotu*** 'temre hastalığını iyileştirmek için kullanılan, küçük ve çok yapraklı, sulu bir tür ot' (s. 3876);
temreyil toprağı 'temre hastalığını iyileştiren toprak'; ***termi ye*** 'temriye' (s. 3893)

TEMRE+*ĞÜ(/İ/E/U)*
+*İ*
+*K/+Kİ/*
+*KİLotu*
+*VÜ*
+*Yİ*
TEMRO/+*Ğ*
TEMİR+*E/+EK*

~ timreü (TatK.) < temir+e+gü
temireü (KKlp.) < temir+e+gü
temiretke (Kzk.) [/t/ türmedir]
temirev (Nog.)
temiretki (Kırg.) [/t/ türemedir]
temirötkü (Kırg.) [/t/ türemedir]
temiratki (Özb.) [/t/ türemedir]
temirü (Alt.)
temrü (Tel.)
timirö (Hak.)
terbe (Şor.) [*tem(i)re > temre > tebre > terbe*]

timre (Çuv.)

Clauson (*ED* 509): < ****temre-+-gü***
Eren (*TDES,* 402): → **temriye**

temreğe(/i/u/ü) (hlk.) → **temre**
temrei (hlk.) → **temre**
temrek(i) (hlk.) → **temre**
temrevü, temreyi (hlk.) **temre**
temren 'Ok, kargı gibi şeylerin ucundaki sivri demir'
= OT. ***temürgen, temürken*** (DLT)
< *temür* 'demir'
+***gen*** 'küçültme eki'
Eski Kıpç.: ***temren***
EAT.: ***demren***
[*temürgen > temirgen > temiren > temren > demren*]

Tü. > **Mac.** *tömörkény* 'Kişi ve yer adı' (Ligeti: *TörK* 117); **Moğ.** *demren*

temro, temroğ (hlk.) → **temre**
ten[1] 'Vücut'
= OT. ***ten*** 'vücut'

[***TS.II,*** 1451: **ten** < Fars. '1. İnsan vücudunun dış yüzü; 2. (eski) vücut']

An.ağl.: ***ten*** 'vücut' (*DS.X,* 3876)
~ ten 'vücut, beden' ~ ***dene*** 'beden' (Kırg.)
Eren (*TDES,* 402): YOK

ten[2] (hlk.) → **denk** [< OT. ***teng***]
ten[3] (hlk.) 'Nem; çiğ'
< OT. ***teng*** 'göl, bataklık' (DLT)

tene (hlk.) 'Tane'
= OT. ***tene*** 'tane; susam, mışmış gibi şeyler' (DLT)
An.ağl.: ***teneaşı*** 'bulgurdan yapılan yemek'; ***tenelek*** 'bulgur pilâvı'; ***tenele-*** '1. hayvanlar çok tahıl yiyerek şişmek, hastalanmak; 2. taneli şeylerin tanelerini ayırmak, tanelemek'; ***tenelik*** 'bulgur' (*DS.X,* 3878)

Tü. > **Zaza.** *têni* (*ZTS,* 352)

teneaşı → tene
tenele- → tene
tenelek → tene
tenelik → tene
tengelle-[(hlk.) Tepetakla olmak,

SanalBaba

yuvarlanmak'

< OT. ***teng-*** 'havalanmak, havaya yükselmek' (DLT)+***el-le-***

An.ağl.: ***tengelen-, tengelle-, tenk-*** (*DS. X,* 3878)

tenger (hlk.) 'Yün eğirmeye yarayan tahta araç, iğ'

< OT. ***tegre*** 'çevre, daire, değre' (DLT)

[/n/ türeme ünsüzdür]

An.ağl.: ***tenger, tengere, tengerek, tengireg, tengirek, tengirşek, tenkerek*** (*DS.X,* 3878)

TENG(/K)E(>i)R/+*E/*
+*EK(>g)*
+*ŞEK*

tengere(k) → **tenger**

tengerlek (hlk.) 'Yuvarlak'

Krş. **tekerlek**

< OT. ***tenger-*** '*yuvarlamak' (DLT) ***+-le-k***

An.ağl.: ***tengerleg(k), tengerşek, tengeşek, tengirek, tengirlek, tengirşek, tenğirşek*** (*DS.X,* 3879)

TENGE(>i)R+*EK/*
+*LEK(/G)*
+*ŞEK*

tengerlen-[(hlk.) 'Yuvarlanmak'

< ***tenger-le-n-***

An.ağl.: ***tengerlen-, tenger-, tenğellen, tenğerlen-, tenkellen-*** (*DS.X,* 3879)

TENGER-
TENG(/Ğ/K)ER(>l)
-LE-N

tenger menger (hlk.) 'Paldır küldür (yuvarlanma için)'

→ **tengerlen-**

tengireg → **tenger**

tengirşek → **tenger**

An. Ağl.: ***tengirşek*** '1. Fötr şapka; 2. çember, tekerlek' (s. 3880)

tenke (hlk.) 'Kadın donu'

< OT. ***ten*** 'vücut' (DLT)+***ke***

An.ağl.: ***tenike, teneke*** (*DS.X,* 3880)

tep-['1. Hayvan ayağıyka vurmak; 2. üzerine basarak sıkıştırmak; 3. güçlükle, çokça yürümek ; 4. (mec.) değerini anlamamak; 5. (mec.) yeniden ortaya çıkmak, tazelenmek'

= ET. ***tep-*** 'vurmak, tepmek, çifte atmak' (*EUTS,* 234)

~ ***tep-*** 'dövmek, vurmak, tepmek' (DLT: *tepik* 'tepiş, tepme'; *tepil-, tepiş-, tepük*)

< ***tēp-***

TT.:TEP-(ELE-/ ELEN-/ELEN-ME/İ/İK 'tekme'/ İKLE-/İK-LEME/İL-/ İLME/İKLE-/İN-/ İNDİR-/ İNİŞ/İNME/İŞ/İŞ-/ İŞME/ KE/ Kİ/KİLİ/Kİ-/Kİ-ME/ KİSEL/ KİSİZ/ ME/ REN-)

An.ağl.: ***tep-*** '1. deliğe bir şey tıkamak; 2. saman ya da otu sıkıca bastırarak doldurmak; 3. çiğnemek; 4. saklamak; 5. sığır süt vermemek; 6. bel ya da kürekle kazmak' (*DS.X,* 3885)

~ tep- (Özb.)
täp- (Az., Uyg.)
teb- (Kzk., Kırg.)
tib- (Bşk., TatK.)
dep- (Trkm.)

T(>d)E(> ä, i)P(>b)-

tepbik → **tepik**

tepe 'Bir şeyin en üstteki bölümü'

= ET. ***töbü ~ töpü ~ töpö*** (*EUTS,* 248); Uyg. ***töpü, töpi***; (Br. ***tübü***)

~ OT. ***töpü*** [Atalay: *tüpü*] 'tepe, insan başının üst tarafı' (DLT: *töpüle-* 'tepelemek, tepesine vurmak')

Eski Kıpç.: ***tepe, töpe***

Çağ. (*Cengizname*): ***tebe***

< ****tö-*** [krş. **to-**]+***-p+e***

[< *ü*]

TT.: TEPE+(CİK/göz/LE-/LEME/

SanalBaba

Lİ/LİK/SİZ/takla/taklak)
An.ağl.: ***tepe*** 'tütün bitkisinin yukarıya doğru en son, beşinci tabaka yaprakları' (*DS.X*, 3881); ***tibi*** ~ ***tipi*** [bk. ***tibili, tipili***
→ **tepelitoygar**] (s. 3882)

Tü.> Belli başlı dillere geçmiştir. (Doerfer: *TMEN*, 872); **Rum.** *τεπές* (Andriotis: *EL*, 361); **Zaza.** *tepe* (*ZTS*, 345); **Ar.** (Ir.) *tepe*; (Cez.) *tāpa* (*ALTK*, 129)

~ töbe (DoğuTü.)
töpä (Uyg.)
töppe (Krç.-Blk.)
töppö 'zirve' (Uyg.)
töbö (Kırg., Alt., Tel., Yak.)
täpä (Az.)
tepä (Özb.)
teppe (Ker./KrTS, 335)
tebe (Bar., Yak.)
tübe (TatK.)
tübä (Bşk., TatK.)
depe (Trkm.)
döbe (DoğuTü., Yak.)
döbö (Kırg.)
döwe (Yak.)
tübe (TatK., Bşk.)
tüβε (Çuv.)
tüpe (Çuv.)

T(>d)Ö(/Ü,E)P(>b)E(a, ö, ö:, ü)

= *döŋ* (Kzk., Uyg.)
oç 'zirve' (TatK.)
uç (Uyg.)
os (Bşk.)
çoḳu (Kırg.)
çoḳḳı (Özb.)

Eren (*TDES*, 402):'Kökenini bilmiyoruz'
Nişanyan (*SS*, 442): **tepe** = ***ET. töpü*** yükselti, tepe (VIII)

tepebaşı (hlk.) Kendinden desenli çiçek motifleri sırma ile işlenmiş ipekli kumaş'

< *tepe+baş+ı*

tepegöz (hlk.) 'Gözleri yukarı doğru kaymış (kimse)'

< *tepe* [→ **tepe**] **+*göz*** [→ **göz**]
An.ağl.: ***tepegöz*** '1. önüne bakmadan ağa sola çarparak yürüyen sakar (kimse)
~***tepgöz***; 2.yaramaz (çocuk için); 3. herkese çatan, kavgacı; 4. hamam'; ***tepegöz ol-*** 'azgınlaşıp söz dinlemez olmak, gemi azıya almak' (*DS.X*, 3882)

tepel (hlk.) 'Alnında ak leke olan (inek, öküz vb. hayvanlar'

< **tepe+l* [< *tepe+al*]
~ təpəl (Az.)
töbel (Kzk., KKlp.)
töböl (Kırg.)
depel (Trm.)

T(>d)E(>ö)P(>b)E(>ö)L

= Moğ. ***tögele*** (*KWb.*, 408)
= Fin. ***täplä*** 'Fleck, Tüpfel' (Räsänen, *V* 492)

tepele-['1.Ayakları altında ezmek; 2. (mec.) bozguna uğratmak; 3. (mec.) kıyasıya dövmek'
= OT. ***töpüle-*** 'başına vurmak, öldürmek' (DLT)

< *te-p-* [< OT. *tö-p+ü*]
+*-(e)le-*
~ tepelemeğ, tepme âltına almağ (Ker./*KrTS*)

tepelek (hlk.) 'Yüsekçe yer'

< *te-p-e+le-k*
An.ağl.: ***tepelek ol-*** 'gözü yukarda olmak, yukarı doğru bakmak' (*DS.X*, 3882)

tepelemece (hlk.) 'Tepe biçimi oluşturacak denli dolu'

< *te-p-e+le-me+ce*
An.ağl.: ***tepelemecene, tepelemeç, tepelemesine, tepelemesiye*** (*DS.X*, 3882)

tepelemecene → **tepelemece**
tepelemeç → **tepelemece**
tepelemesine → **tepelemece**
tepelemesiye → **tepelemecene**

TEPE+LE-*ME*+*CE*/-*CENE*
+*Ç*
+*Sİ*+*N*+*E*
+*Sİ*+*Y*+*E*

tepelik (hlk.) 'Üzeri altın dizili, süslü kadın başlığı'

SanalBaba

< ***te-p-e+lik***

An.ağl.: ***tepelik, tepelük*** 'üzeri altın dizili, süslü kadın fesi'; ***tepelik*** 'kuşların başları üzerindeki sorguç'; ***tepelik*** 'yağmurdan korunmak için tavana döşenen keçe' (*DS.X*, 3882)
~ tepéliğ (Ker./*KrTS*, 335)

tepelitoygar (hlk.) 'Tarlakuşu'

< ***te-p-e+li+toygar***
[→ **toygar**]

An.ağl.: ***tepelikuş, tibili, tipili*** (*DS.X*, 3882)

tepençek (hlk.) 'Girip çıkanı belli olmayan (ev için)'

< OT. ***te-p-*** (DLT)
+en+çe+k

tepenik (hlk.) 'Yumuşak toprakta yetişen, pembe çiçekli bir bitki'

< ***te-p-*** '*çıkmak'+***en+(i)k***

tepenneme[1] (hlk.) 'Yüksek yerlerde zaman zaman esen tipi'

< ****te-p-e+n+le-me***

tepenneme[2] 'Zengin ve güçlünün yoksulu ezmesi'

< ***te-p-*** 'tepmek'+***en+le-me***

tepen üstü (hlk.) 'Tepe üstü, baş aşağı'

< ***te-p-e*** [+***n***] [*türeme ünsüz*] +***üst+ü***

An.ağl.: ***teper aşağı, tepesi aşarı*** (*DS.X*, 3883)

teperaşağı (hlk.) 'Tepe üstü, baş aşağı'

< ***te-p-e*** [+***r***] [*türeme ünsüz*]
+aş-ak+ı

teperotu (hlk.) 'Havuç'

< ***te-p-er+ot+u***

An.ağl.: ***teberotu, tepelotu*** (*DS.X*, 3883)

tepertekle (hlk.) 'Tepetakla (düşme, yuvarlanma için)'

< ***te-p-e***[+***r***] [*türeme ünsüz*]+***tak-la***
→ **tepetakla**

tepesi aşarı (hlk.) 'Tepe üstü, baş aşağı'

< ***te-p-e+si + aş-ar+ı***

tepetaşak (hlk.) 'Yabanıl sümbül'

< ***te-p-e+taş*** 'dış, dışarı'
+(a)k

tepe tepe (hlk.) 'Ağız ağıza (dolu olma için)'

< ***te-p-*** '*basmak'+***e tep-e***

tepez (hlk.) 'Güvercin, tavuk, horoz vb.' hayvanların başlarındaki kabarık tüyler'

< ***tepe+z*** [Krş. **tepelik**]

tepgeç (hlk.) → **tepki**

tepik (hlk.) 'Tekme'
= OT. ***tepik*** 'tepiş, tepme' (DLT)

< ***te-p-(i)k***

IM.: ***tebük*** 'top'
AH.: ***tebük*** 'bir tür çocuk oyunu'
TT.: TEPİK+(LE-/LEME)
An.ağl.: ***tepik, tepbik, tepih, tepük*** (*DS.X*, 3883); ***tepik*** 'kurumuş çamur'; ***tepik*** 'iyice dolu (çuval, fıçı vb.); (s. 3884); ***tepük*** '1. yaş olmayan, kuru;2. çiğnenerek, basılarak kurumuş, sertleşmiş toprak' (s. 3888)

TEP-[*B*]İ(/ ü)K(> h)

tepikle-['1. Zorla içeri tıkmak; 2. doldurmak'

< ***te-p-ik+le-***

An.ağl.: ***tepikle-, teple-, tepükle-*** 'yoğurmak; çiğnemek' (*DS.X*, 3888)

tepil-['Geri çevirmek'
= OT. ***tepil-*** (DLT)

< ***te-p-(i)l-***

TT.: TEPİL-(ME)

tepin-['Ayaklarını hızla vurmak'
= OT. ***tepin-*** 'bir şeyi ayakla kımıldatmak' (DLT)

< ***te-p-(i)n-***

TT.: TEPİN-(DİR-/İŞ/ME)

tepingi (hlk.) 'Tıkaç'

< ***te-p-*** 'tekmelemek, vurmak'

SanalBaba

+-in-gi

tepir (hlk.) 'Tahılı saman ve kavuzlardan ayırmaya yarayan, kıldan veya kamıştan yapılmış elek'

< te-p-(i)r

tepirle-[(hlk.) 'Tahılın başına vurmak'

< te-p-(i)r+le-

tepiş 'Tepmek işi veya biçimi'

< te-p-iş 'fiilden ad yapan ek'

tepiş-['1. Birini tepmek; 2. itişip kakışmak'

= OT. ***tepiş-*** (DLT)

< te-p-(i)ş- 'işteşlik eki'

TT.: TEPİŞ-(ME)

~ tépıştırmeğ (Ker./*KrTS*, 335)

tepke ***YT.*** 'Yansı, refleks'

< tep-ke → krş. **tepki**

tepki 'Karşı etki, aksülamel'

< te-p-ki

TT.: TEPKİ+(Lİ/-/ME/SEL/SİZ)

An.ağl.: ***tepki*** '1. bel denilen tarım aracının ayakla basılan tahta bölümü, ayaklık; 2. tüfeğin içini temizlemeye yarayan çubuk ~ ***tepgeç, tepkiç***' (*DS.X*, 3885)

tepkiç (hlk.) → **tepki**

tepkin (hlk.) 'İşlenmesi güç, sert toprak'

< te-p-kin 'fiilden ad yapan ek: *şaşkın, taşkın, suskun, eşkin* vb.'

teple-[→ **tepikle-**

tepme 'Tekme, ayağın altı ile vurma'

< te-p-me

An.ağl.: ***tepme*** '1. suda çiğnenerek keçeleştirilen dokunmuş kalın kumaş; 2. su kabı; 3. tekme' (*DS.X*,3885)

~ tepme, tepme atmağ, tepme çalmağ, tepmeğ (Ker.)

tepmele-[(hlk.) 'tekmelemek'

< te-p-me+le-

tepren-[→ **depren-**

< OT. ***tepre-n-*** 'kımıldanmak' (DLT: *tepre-, tepreş-, tepretesi, tepretgen, tepretgü, tepretgüçi, tepretiglik, tepretigsek, tepretigsi, tepretiş-, tepret-, tepretme, tepretmiş, tepretteci*)

An.ağl.: ***tébrel-, tepren-, tepreş-*** 'yerinden oynamak, kımıldamak' (*DS.X*, 3886); ***tebren-, tepren-, tepreş-*** 'hastalık ya da kapanmak üzere olan yara yeniden azmak, yinelemek'

~ teprenmeğ (Ker.)

tepréş (hlk.) 'Ok atılan yay'

< te-p-re-ş

tepreş-[→ **tepren-**

tepsi '1. Fincan, tabak, bardak gibi şeyleri taşımaya yarayan, türlü büyüklükte, derinliği olmayan düz kap; 2. bir tepsinin alabileceği miktarda olan'

= OT. ***tewsi*** 'tepsi, sofra' (DLT)

< OT. ****tew-*** 'dizmek, sıralamak' ***+si***

Eren (*TDES*, 403): < '*Çinceden geldiği anlaşılıyor*' der, **ama sebebini ve Çince (!) biçimini açıkla(ya)maz.**

Nişanyan (*SS*, 442): **tepsi** = *tevsi* (XI) ~ Çin *dep tsi* sini, bütük ve düz tabak.

YANLIŞTIR. Neden Çincedir, açıklanması ve etimolojisinin yapılması gerekir. Türkçede kullanılan pek çok sözcük Çincedir diye önümüze sürülmekte. *tepsi*'nin niye **tew-* 'dizmek, sıralamak' fiilinden geldiği üzerine tartışmıyoruz.

~ tepsi (Çağ., Osm., Krm., Sag. Koyb.)
tepşi (Az., Alt., Tel., Kırg.)
tepçi (Tel.)
tepşek (Blk., Nog.)
tüpsü (KarT.)
tipsi (Sag.)

TE(>i, ü)**PS**(>ç, ş)**İ**(>ü)+***K*** 'türeme'

= Kalm. (*KWb.*, 395) ***tewşi***; Moğ. ***tebsi***

Tü. > **Yeni Fars.** *tabsi* (St. 115) ~ *tabşī*; **Ar.** *tabsī, ṭabsī*; **Arn.** *tepsi*; **Rum.** *ταψί*; **Blg.** *tepsija*; **Srp.** *tèpsija, tèvsija*; **Mac.** *tepsi, tepsia, tepszia*; **Rumen.** *tipsie*;

SanalBaba

Zaza. *tepsi* (*ZTS*, 346);
Ar. (Cez.) *tebsi:*; (Ir.) *ţabşi:* ; (Mıs.) *tabsi:* ; (Yem.) *tibsi:* (*ALTK*, 129);
KbRum. *tapsi, thepsi*

tepükle-[→ **tepikle-**

ter[1/2] 'Derinin gözeneklerinden sızan, kendine özgü bir kokusu olan, yapışkan, renksiz, tuzlu sıvı'
= ET., OT. ***ter*** '1. ter; 2. çalışana verilen para, ücret' (*EUTS*, 234; DLT: *ter et-* ~ *terit-, teriöt-* 'beden teri dışarı atmak'; *ter bol-* 'terlemek, utanmak, mahcup olmak'; *terçi* 'ücretle çalışan kimse')
< *tēr*
TT.: TER+(LE-/LEME/LET-/TİCİ/LETME/LEYİŞ/Lİ/LİK/LİKÇİ/ÇİLİK)
An.ağl.: ***ter*** 'ücret' (*DS.X*, 3888)
~ ter (Alt./*ATS*, 174: *kara terge düş-* 'yorulmak'; *attıŋ teri* 'atın kirası'; *at ter* 'kiraya verilmiş at ücreti'; Kzk., Kırg., Özb.)
tär (Az., Uyg.)
tir (Bşk.,TatK.)
der (Trkm.)
tar (Çuv.) < *tär*

T(>d)E(>a, ä, i)R

~ Moğ. ***ter***

Terçi[1] 'Uşak'ta bir soy adı: ***H. Terçi***'
= OT. ***terçi*** 'ırgat'(DLT)
< *tēr+çi*

terçi[2] (hlk.) 'Çengelli iğne'
< *ter-* 'dermek, toparlamak'
+*-çi*

terek (hlk.) '1. Raf, sergen; 2. tavuk kümeslerindeki tünek; 3. köy evlerinde ocağın iki köşesindeki oturmaya yarayan küçük setler; 4. dolap, sandık ve çekmecelerdeki raf biçiminde gözler'
Çağ., AH.: ***täräk***
< *tér-* 'dermek'+***-ek***
(DLT: *tergelir* 'dermek, toplamak üzere olan'; *tergeş-, tirgeş-* 'derleşmek'; *térig* 'derme, deriş; dernek'; *tergi, tergü* 'sofra'; *térilgen; téril-; térimsin-; térin-; tériş-; térkek* 'bohça'; *térnek* 'dernek')
An.ağl.: ***terek*** (bk. **terek**); ***terek*** 'merdiven gibi set set olan dağ'; ***terek*** 'ağaç'; ***terek*** 'şapka kıyısı'; ***terek*** 'asma' (*DS.X*, 3889)
~ terek (Kmk., SUyg., Kom.)
teräk (KKırg.)
terik (SUyg.)
tireh, / täräh, (Yak.)
tiräk (TatK., Hak.)
tirɛk (Çuv.) < TatK.

TE(>i)RE(>ä, ɛ, i)K(>h,)

Tü. > **Kalm.** (*KWb.*, 393) **terəG**
Eren (*TDES*, 404): **terek** < Kökenini bilmiyoruz.
Nişanyan (*SS*, 443): YOK

tergömlek[1] (hlk.) 'İç gömleği'
< OT. ***ter*** 'vücut'+***gömlek***
[< OT. *könglek* (DLT)]

tergömlek[2] (hlk.) '1. İnce kabuklu, al ya da sarı renkli bir tür elma; 2. ince kabuklu, pembe bir tür üzüm'
→ **tergömlek**[1] ['*ince derili*']
An.ağl.: ***tergönek, tergöynek*** (*DS.X*, 3891)

teri (hlk.) 'Giysi'
= OT. ***teri*** 'deri' (DLT)
< *ter* 'vücut'+***i***

terk (hlk.) 'Çok çalışmaktan kol ve bacaklarda olan tutukluklar'
= OT. ***terk, terkin*** 'çabuk, tez' (DLT)
< *tär-k* [*terkin* < **terk-in* 'instrumental eki']

[**NOT**: Arapça **terk** 'bırakma, ayrılma' ile ilgisi yoktur.]

IM.,MA.: ***tärklä-*** 'çabuk olmak, acele etmek'
IM: ***tärklig*** 'acele eden kişi' < *tärk-lig* Trj.: ***tärklät-*** < *tärk-lä-t-* [*Mak.I*, 17]

terke (hlk.) → **terki**

SanalBaba

terki '1. Eyerin arka bölümü; 2. binek hayvanının sağrısı'
= OT. ***terk(g)ü*** 'eyer kayışı'
< ****tér-ki*** [***térki-*** 'toplamak' (DLT: *terkin* 'toplu olan, toplu olan her şey')
Eski Kıpç.: ***tergü, dergü***
Hts., El-Idr.: ***terkü***
IM., AH.: ***derkü***
An.ağl.: ***terki; terki bağı*** 'at heybesini bağlaycak şerit ya da ip'; ***terki heybesi*** 'at eyerinin arkasına konulan heybe' (*DS.X*, 3892); ***terke*** '1. eyerin heybe asılan yeri; 2. heybe' (s. 3891)

Tü.> **Srp.** (*TE* 75) *tertiya, terçiya;*
(Hak.) > **Kam.** (Joki 322) *terg, tergü*

~ terġi (Tel.)
terig (Sag.)
tēr (Sag.)
tērgä (Koyb.)
terki 'eyer kayışı' (Alt./*ATS*, 175)
tērge (Koyb.)
tērgi (Hak.)
tirgĭ (Hak.)
törgū, törgü (Yak.)
dergi (Tuva)

T(> d)**E**(> ë, ē, i, ö)**RK**(>g)**İ** (> e, ĭ, ü, ū)

Eren (*TDES*, 404): ***terki*** < ?
Sikirić (*POF* 8-9: 240): < ***Fars.*** **tîrkaş YANLIŞTIR.**
Škaljić (*Turc* 612): ***Tü.*** **deri** < **teri YANLIŞTIR.**
Nişanyan (*SS*, 443): **terki** = ***ET.*** *tergü* eyer kayışı (XI) < ? *térmek* → DER-

terkile-['At vb. hayvanlar terkilerinde yük taşıyamaz duruma gelmek'
< ***terki+le-***

terkileş-[(hlk.) 'Bir hayvana iki kişi birlikte binme'
< ***terki+le-ş-***

terlan → **tarlan**

terle-['Ter çıkarmak, ter dökmek'
= ET. (KT, Uyg.), OT. ***terle-***
< ***ter+le-*** [***ter+it-***]
TT.: TERLE-(ME/T-/TİCİ/TME/YİŞ)
~ terle- (Kzk.)
tärlä- (Az.)
terlä- (Özb.)
tärli- (Uyg.)
terdö:- (Kırg.)
tirlä- (Bşk., TatK.)
derle- (Trkm.)
tirit- 'terlemek' (Çuv.)

terlembe (hlk.) 'Tuzlanmış ekşi nar, erik, çağla ve koruk gibi şeyleri ağzı kapalı bir kap içerisinde sallayıp suneldırarak yapılan bir tür yiyecek, çerez'
< ***ter*** 'ter,*tuzlu su'+***le-m***[b 'türeme ünsüz']-***e***
An.ağl.: ***terlenbe, terlembeç*** (*DS.X*, 3892)

terlembeç → **terlembe**

terlenbe → **terlembe**

terleme (hlk.) 'Tifo hastalığı'
< ***ter+le-me***
An.ağl.: ***terletme, terhastalığı*** (*DS.X*, 3893)

terlik 'Genellikle ev içinde giyilen hafif ve türlü biçimlerde ayakkabı'
= OT. ***terlik*** 'teri çekmek için eyerin veya palanın altına konulan keçe' (DLT)
< ***ter+lik***
Çağ.: ***tirlik*** (Çağ./*Seng.* 57r. 27; MA. 407; PdC. 3256)
TT.: TERLİK+(Çİ/ÇİLİK/Sİ)
An.ağl.: ***terlik, tellik*** (*DS.X*, 3893)

Tü. > **Zaza.** *terlık* (*ZTS*, 347); **Ar.** (Mıs.) *talli:g* (*ALTK*, 130)

~ terlik (Özb., Uyg., Kzk., KKlp.)
tärlik (Krm.)
terdik (Kırg.)
tĭrlik (TatK.)
tirlĭk ((Bşk.)

SanalBaba

derlik (Osm.,Tuva)
därlik (Trkm.)

T(>d)E(>ä,i)R+*L(>d)İ(>i)K*

termiye → temre, temreğü
ternek (hlk.) 'Cumartesi'
< OT. ***ter-*** 'dermek, toparlamak' +***ne-k***
Krş. **dernek**
teroğlan (hlk.) 'Uşak'
< ET. ***ter*** 'ücret, çalışana verilen para'+***oğlan***
[Krş. DLT: *terçi* 'ırgat']
'para karşılığında çalışan çocuk'
terran (hlk.) → **tarlan**
ters[1] 'Gerekli olan duruma karşıt (olarak), **düz**'ün karşıtı'
= ET. ***ters*** 'yanlış' (*EUTS*, 235)
~ OT. ***ters*** 'güç olan her nesne' (DLT: *tersin-* 'terslemek, kızmak; (yara kapandıktan sonra) azmak'; *ters ters ur-* 'her yanından, her yanına vurmak'
< ***tērs***
TT.: TERS+(evirme/İNE/SİN-/İNİR/İNİRLİK/LE-/LEME/LEN-/LENME/LEŞ-/LEŞME/LİK/yüz)
~ ters (TatK.)
teris (TatK.)
tirs (TatK.,Tob.)
tires (TatK.) > Çuv. **tirəs** (>Çer. *TLÇ*, 69: **terəs, teraş**)

TE(>i)R[Ĭ/E]S

ters[2] 'Hayvan pisliği'
→ **ters**[1]
TT.: TERS+(LE-/LİK 'çöplük' [Uşak])
An.ağl.: ***ters*** (DS.X, 3894) .); ***tersip*** 'tortu'; ***tersle-*** 'tarlayı gübrelemek; (hayvan) pislemek'; ***terslik, tersik, tesik, teslik*** 'gübrelik' (*DS.X*, 3895)
~ ters (Kırg., Özb., Trkm teris (Kzk.)
= *kiri(hi)* (Bşk.)
kiri(si) (TatK.)
kiri yak (Bşk., TatK.)
teşi 'Ağaçtan yapılmış, iğ ve ucunda ağırşağı bulunan yün eğirme aygıtı'
< ***taş+ig/k*** (DLT: *teşrüm* ~ *tüşrüm* 'eğrilmiş yün yumağı')

[***taş+ig*** (DLT: *ig, ik, yig, yik*) > ***taşi > teşi***]

An.ağl.: ***taşı, teşi, teşik, tewşi*** (*DS.X*,3897);
teş (Gaziantep; Bozova-Urfa); ***teşi*** (Yavuzeli-Gaziantep);***taşi*** (Malatya);***terşi*** (İslahiye-Gaziantep) ;
terşi, tişe (s. 3895)

TA(> e, i)[*W/R* 'türeme ünsüz']ŞİK(>e)K

~ téşi (Ker./*KTS*, 337)
téşi *tavlamağ* 'büyük boy iğ'le birkaç iplik telini burarak birbirine sarmak' (Ker./*KrTS*)

Tü.> **Kürt.** ***teşi***; **Erm.** *t'eši, t'ešik*

Eren (*TDES*, 405): < ***Erm.*** **t'eši, t'ešik** [Dankoff: *ALT*, 166'dan naklen./ **YANLIŞTIR] Etimolojisini açıklamak gerekmez mi?**

terşi → teşi
teşik → teşi
teşin-[(hlk.) 'Hayvan ayağıyla yeri kazmak'
< [t+ *'ön türeme ünsüz'*]***eş-in-***
tetik[1] 'Ateşli silâhları ateşlemek için çekilen küçük manivelâ'
< ? ***tit-*** '*titremek'+***-ük***
TT.: TETİK+(Çİ) [***TS.II***, 1465: YOK]
tetik[2] 'Çabuk davranan, çevik, dikkatli, uyanık'
= ET. ***titik*** 'akıllı, zeki, mahir' (*EUTS*, 241)
~ OT. ***tetik ~ teytik*** 'akıllı' (DLT)
< OT. ***tēt-(i)-*** '*acele etmek, atik davranmak'+***(i)k***
TT.: TETİK+(LEŞ-/LEŞME/LİK)
An.ağl.: ***tedik, tetik*** 'uyanık, açıkgöz; çabuk davranan, çevik;

SanalBaba

becerikli' (*DS.X,* 3899)

tetun, tetû (Zaza.) → **tütün**

tetürgün (hlk.) 'Ürkek'
→ **tedirgin**

tevek '1. Asma, kavun, karpuz gibi bitkilerin sürgünü veya dalı; 2. üzüm kütüğü, çotuk'
< OT. ***tay*** '*ince, taze' (DLT)
+(u)***k*** 'küçültme eki'
[> *teyek* > *tevek* > *teğek* > *tiyek*]
An.ağl.: ***teğ, teğe*** '1. Asma; 2. bitki dalları'; ***teğek, tevek, tefek, tegeg, tegek, tevak, teveklik, tevenk, teyek, teyik, tiyek*** '1. asma, kavun, karpuz, kabak gibi bitkilerin dalları; 2. kavun, karpuz, hıyar vb. bitkilerin yaprakları; 3. asma yaprağı; 4. üzüm asmasının taze filizi; 5. genç üzüm fidanı; 6. üzüm kütüğü; 7. üzüm salkımı; 8. üzüm bağı; 9. asmanın sarıldığı kuru ağaç; 10. ağaç yaprağı; 11. kış için dal ve yapraklarıyla saklanan soğan, kavun, karpuz vb. sebzeler; 12. yaz kış yeşilliğini koruyan bir tür bitki' (*DS.X,* 3859, 3901); ***tiik*** 'sürgün' (s. 3929);

TEĞ
TEĞE
TE(>i)Ğ(F/G/V/Y)E
(>a, i)
[***N*** 'türeme ses']**K+*LİK***

~ tiyek (YUyg./*TUL*,934)

Eren (*TDES*, 405-406) < ***teg*** '1. asma; 2. bitki dalı'+***(e)k*** 'küçültme eki'. Yalnız, *teğ* kökünün eski kaynaklarda geçmemesi düşündürücüdür.

Nişanyan (*SS,* 446): YOK

tevge (hlk.) '1. Terbiyesiz, ahlâksız; 2. yaramaz, haylaz, haşarı; 3. şaşkın, düşüncesiz; 4. kendi hâlinde, uysal'
< OT. ***tew ~ tef*** 'al, hile, aldatma' (DLT)+***ge***
An.ağl.: ***tevgede, tevgende*** 'işsiz, başıboş'; ***tevgendelik*** 'işsizlik'; ***tevgileş-*** 'haylazlaşmak' (*DS.X,* 3902)

TEVGE+*DE*
+*NDE*
(> i)+*LE-Ş-*

tewre (Zaza./*ZTS,* 350) → **torba**

tey (hlk.) 'Düğün eğlencesi'
< ***toy***

teyel 'Seyrek ve eğreti dikiş'
< ****tew-*** 'eti şişe saplamak, dizmek' (DLT) (> *tey-*)+***-el***
TT.:TEYEL+(LE-/LEME/LEN-/LENME/Lİ)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *tegel* 'bir tür dikiş' (*ALTK,* 127)

An.ağl.: ***taal, tegel, teğer, tehel*** (*DS. X,* 3859); ***tehelle-*** (s. 3860)
Eren (*TDES,* 406): YOK

Nişanyan (*SS,* 437): **teğel/teyel** ~ ***Fa.tigel*** yama
YANLIŞTIR.

teyin (hlk.) 'Sincap'
= OT. ***teging*** 'tekin, samur' (DLT)
Eski Kıpç.: ***teyin***
An.ağl.: ***tehin, tayın, teğin, tein, teyin, tin*** (*DS.X,* 3860); ***iteyin*** (Uşak)

[*İ*+]TE(>a)Y(>ğ, h)İN
TE[*Y*= ø]İN
T[*EY*=ø]İN

~ tiyən (Tat.K., Tel.)
tiyin (Krç., Bşk., Kzk.,TatK., Uyg.)
tiyiŋ (Alt.)
tıyın (Nog., Blk., Kzk., Kırg.)
tıyın çıçkan (Kırg.)
tīn (Sag.)
tıŋ (Alt., Şor, Tel., Oyr.,Yak.)
diyiŋ (Tuva)

T(>d)İ(>ı)Yİ(>e, ı)N(>ŋ)
TĪ[< *IYI*]N
TI[*YI*=ø]D

~ Ost. ***taŋGɛ*** 'Eichhörnchen', 'Kopeke'; Wog. ***lɛin*** 'ay.'

SanalBaba

= *avusi:ydik* (Trkm.)
çırbık (~ *sırbık*) (Sib. dial.)
keremel (Tel.) < Moğ. ***keremün***
varta (Tobol Tat.)
(Räsänen: *KCsA* 1:411)

Eren (*TDES*, 368, 406): YOK
Nişanyan (*SS*, 446): YOK

teyze 'Bir kimseye göre annesinin kız kardeşi'
< ****tāy*** 'akraba'+***eze*** (*~eye ~ ece*)

[< ****tāy+ı+za*** (Räsänen, *V* 455)/ ***tāyı ezesi*** (T.Tekin)]

El-Idr.: ***dayıza, diyaza, diyeze***
MA.: ***tağza***
An.ağl.: ***teyize*** (Rize/*RİA*)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *ti:ze* (*ALTK*, 130)

~ tay-ece (Oyr., KKırg.)
tay-eye (Oyr.)
tay-yeŋe (Oyr.)
tāy-aġas (Yak.)
taay ece (Alt./*ATS*, 164)
täynäk 'büyük anne' (Şor./Radloff) (< ****tāyı-änä*** /Räsänen, *V* 456)
dayza (Trkm.)
dayı-apa (KKlp.)

T(> d)A[A](>ä)Y+*ECE/+EYE*
+*AGAS*
+*I APA*
+*NÄK*
+*YEŊE*
+*ZA*

= *täte* (Kzk.)
Eren (*TDES*, 406): YOK

Nişanyan (*SS*, 446): **teyze** ~ ? ***Fa.*** *dāize* küçük dayı, teyze
YANLIŞTIR.

tez 'Çabuk' → **tez-**
tez-['Çabuk kaçmak' = **terk** 'çabuk'
= ET., OT. ***tez-*** 'koşmak, kaçmak'

[< ****tär-k***; *tärkin* 'hızlı, çabucak' < ***tär-+in*** 'instrumental'] = Çuv. ***tar-*** 'ay.'

< ****tär-***
= OT. ***tez-***'kaçmak' (DLT: *tezik, tezgi* 'panik'; *tezin-* 'kaçar görünmek'; *teziş-* 'birbirinden kaçışmak'; *tezit-* 'kaçırmak')
< ***tez-***
~ tez- (Trkm.) = tar- (Çuv.) < ****tär-***
des- (Tuva)

tezek 'Yakıt olarak kullanılan kurutulmuş sığır tersi'
= OT. ***tezek*** 'at gübresi' (DLT: *tezekle-* 'pislemek')
< ***tez-*** 'pislemek'+***-(e)k***
Eski Kıpç.: ***dezek***
AH., Hts., Çağ.: ***täzäk***
An.ağl.: ***tezek*** 'saban ya da belin kaldırdığı iri toprak parşası' (*DS.X*, 3905)
~ tezäk (Kzk., KKırg., Sag., Koyb.)
tezek (Trkm., KKlp., Nog., Kzk., TatK., Alt.,Tel., Şor, Kırg.)

[Kırgızlar 'ineğin tarladaki bokuna **tezek**; taze bokuna **capma** derler.']

tézek (YUyg./*TUS*, 936)
tizek (Bşk., Hak.)
tizäk (TatK., Bar.)
(> **Rus.** Vasm.1: 555 *tizyak, kizyak*)

TE(/É/İ)ZE(/Ä)K

Eren (*TDSE*, 406): Kökünü bilmiyoruz.

TE(>é, i)ZE(> ä)K

Tü. > **Fars.** *tazak*; **Rus.** *kizják, tezëk, tezjàk, tizjak, tizek*;
Mac. *tőzeg*;
Blg. *tezek*;
Rumen. *tezic, tizic*
(*TDES*, 406)

tezgin ol-[→ **tezik-**
tezik-[(hlk.) '1. Bulunduğu yerden ya da sürüden ayrılıp uzak-

SanalBaba

laşmak (insan ya da hayvan için'; 2. yolunu şaşırmak; 3. izini kaybetmek; 4. koşmak' = OT. ***tezik*** 'halk arasında ürküntü, panik' ~ ***tezgi*** (DLT: *tezik (kişi)* 'işten kaçan kişi'' ~ *tezgek; tezin-* 'kaçar görünmek'; *teziş-* 'birbirinden kaçışmak'; *tezit-* 'kaçırmak'; *tez-* 'kaçmak')

< ****tez-*** 'kaçmak'+***-(i)k-***

An.ağl.: ***tezgin ol-, teziktir-, tezki-, tizikle-, tez-*** (*DS.X*, 3906)

teziktir-[→ **tezik-**

tezki-[→ **tezik-**

tığ 'Dantel veya yün örmekte kullanılan ucu çengelli kısa şiş' = OT. ***ig, ik, yig, yik*** 'iğ' (DLT)

< ? **[t+]*ig(/k)***

TS.II, 1469: < Fars. ***tīġ*** 'kılıç'; ***ti:ġ*** 'dantel şişi'

ET'deki **[y+]ig/k** ile Farsçadaki **tīġ** arasında anlam ve yapı bakımından çok yakın benzerlik bulunmaktadır. Bu bakımdan sözcük üzerinde tartışma açılmalıdır.

Krş. OT. ***tıġda-*** 'diğrek, sert, katı olmak' < *tıġ+da-*

An.ağl.: ***tığ*** '1. savrulmamış harman tınazı; 2. iğne' (*DS.X*, 3908); ***tığlı, tıhılı, tıhlı, tıhlım*** 'zayıf, cılız'; ***tığlıla-*** 'zayıflamak'

Eren (*TDES*, 406): YOK

tığsır-[(hlk.) 'Aksırmak'

< ****tīs*** 'yansıma'+***kır-***

tığsırık (hlk.) 'Aksırık'

< ****tīs*** 'yansıma'+***kır-(ı)k***

tık 'İnce ve küçük bir nesne ile sert bir yere vurulduğunda çıkan ses'

< ****tīk*** 'yansıma'

An.ağl.: ***tıka, tıkağu, tıkıt*** 'kaydıraç oyununda nişan alınmak için dikilen şey' (*DS.X*, 3909)

tık-['Bir şeyin ağzını, deliğini, içine konulan eya dışarıdan uygulanan bir nesne ile kapamak'

= ET. ***tık-*** (*EUTS*, 236); OT. ***tık-*** (DLT: *tıkıl-* 'tıkılmak, sıkışmak'; *tıkın-* 'doldurmak, fazla yemek'; *tıkış-* 'tıkılmak, sıkışmak'; *tıkıt-* 'tıktırmak, sıkıştırmak'; *tıktur-* 'tıktırmak, bastırmak')

< ***tīk-***

TT.: TIK-(AÇ/AÇLA-/AÇLAMA/AÇLAN-/AÇLANMA/AÇLI/AÇSIZ/A-/AN-/ANIK/ANIKLIK/NMA/AT-/ATMA/IL-/ILMA//IM/IN-/INMA/IŞ-/IŞIK/IŞIKLIK/IŞMA/IŞTIR-/IŞTIRMA/IZ/IZLAŞ-/IZLAŞMA/IZLIK/LIM tıklım/MA/NAZ/NAZLIK)

~ tık- (Özb., Uyg.)
tıh,- (Az., Ker.)
tığ- (Kzk.,Kırg.)
tıkkala- (TatK.)
dık- (Trkm.)

T(>d)IK(>ğ / h,)-[*KALA-*]

tıka-[Bir şeyin ağzını, deliğini, içine konulan veya dışarıdan uygulanan bir nesneyle kapamak'

< ****tīk-a-*** → **tık-**

~ tık- (Özb., Uyg.)
tıh,a- (Az.)
tığınla- (Bşk.)
tığında- (Kzk.)
dık- (Trkm.)

tıkaç[1] 'Herhangi bir şeyin delik veya ağzını tıkamaya yarayan nesne'

< ****tīk-a-ç***

TT.:TIKAÇ+(LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LI/SIZ)

~ tıh,aç (Az.)
tıkkıç (TatK.)
tıkkıs (Bşk.)
tıkkuç (Uyg.)
tıkın (Uyg.)
tığın (Bşk., Kzk., Kırg., TatK.)
dıkı (Trkm.)

T(>d)IK(>ğ/h,)-*AÇ*
-I
-IN
-KIÇ/-KIS/-KUÇ

tıkaç[2] → **tıknaz**

SanalBaba

tıkan → diken

tıkan-['1.Tıkamak işine konu olmak; 2.iştahı kalmayıp yemek yiyememek; 3. soluk alamamak, soluğu kesilmek'

< *tīk-a-n-

TT.: TIKAN-(IK/IKLIK/MA)

tıkansak (hlk.) 'Utangaç, sıkılgan'

< tīk-a-n-sak

tıkı[1] (hlk.) 'Sağır, vurdumduymaz'

< tīk-ı

An.ağl.: ***tıkı*** '1. Yağ çıkarılan araç, yayık; 2. küçük tencere' (*DS.X*, 3910)

tıkı[2] (hlk.) → **tiki**

tıkıcık (hlk.) → **tiki**

tıkıç[1/2] (hlk.) '1. Dolgun, yuvarlak fasulye; 2. kısa boylu, şişman'

< tīk-ıç

→ **tıkız,** → **tıknaz**

tıkıl (hlk.) 'Küçük topak'

< tīk-(ı)l

tıkıl tıkıl (hllk.) 'Gereksiz şeylerle dolu olmak için'

< tīk-(ı)l

tıkıl-['Tıkmak işi yapılmak'

= OT. ***tıkıl-*** 'tıkılmak, sıkışmak' (DLT)

< tīk-(ı)l-

TT.: TIKIL-(MA)

tıkım 'Ağzın alabileceği büyüklükte lokma'

= OT. ***tikim(~tikkü~tikü)*** 'parça' (DLT)

< tīk-(ım)

An.ağl.: ***tıkım*** 'Az, biraz' (*DS.X*, 3910)

→ **tiki**

tıkın-['Eline geçen yiyeceği oburca yemek'

= OT. ***tıkın-*** 'teperek tıkmak, doldurmak, fazla yemek' (DLT)

< tīk-(ı)n- 'dönüşlülük eki'

TT.: TIKIN-(MA)

~ tıh,an- (Az.)
tığın- (Bşk., TatK.)

= *sığna-* (Trkm.)

tıkır[1] 'Tıkırdayan, birbirine vuran, çarpan şeylerin çıkardığı ses'

< *tī 'yansıma'+***kır*** 'yansıma addan ad/fiil yapan ek'

TT.: TIKIR+(TI/TILI)

An.ağl.: ***tıkır*** '1. ufak zil; 2.para' (*DS.X*, 3910); ***tıkır tıkır*** 'kuru ve sert olma için' (s. 3910); ***tıkır mıkır*** 'uyumlu ve sürekli çıkarılan ses için'

tıkır[2] (hlk.) 'Tahta su kabı; küçük testi; sürahi'

< tī+kır

tıkıra-[(hlk.) 'Görüşmek, konuşmak'

< tī+kır+a-

tıkırda-['Tıkırtı yapmak'

< tī 'yansıma'+***kır+da-***

TT.: TIKIRDA-(MA/T-/TMA)

~ tıkırda-(Trkm.)
tıkırlä- (Özb.)
tikıldi- (Uyg.)
takılda- (TatK.)
takıldat- (Kzk., Kırg.)
tukılda- (Bşk.)
tığğılda- (Az.)
tıkılda- 'su damlaması, tık tık diye su damlamak' (Ker./*KrTS*, 337)

tıkırdak[1] (hlk.) '1. Bir çeşit yaban ördeği; 2. toprak sürahi'

< tī-kır+da-k

tıkırdak[2] (hlk.) 'Bakırdan yapılmış küçük çan' (*E. Kalay*, TD 633, s. 259)

< tī+kır+da-k

Krş. **tokurdak**

tıkırdaklı (hlk.) 'Geveze'

< tī-kır+da-k+lı

tıkır mıkır → tıkır[2]

tıkırtı 'Tıkırdayan birşeyin çıkardığı ses'

< tī+kır+tı

~ tıkırtı (Kzk.)
tıkırdı (Trkm.)
tıkır (Kzk.)
tık-tık (Kırg.)

SanalBaba

tıkırläş (Özb.)
tıkıldaş (Uyg.)
tığğıltı (Az.)
tukıldav (Bşk.)
takıldau (TatK.)

Krş. **Zaza.** *tıktık* 'tıkırtı'; *tıng* 'tıngırtı'; *tırıng, tırıngi* 'tıngırtı' (*ZTS,* 355, 357)

tıkır tıkır → tıkır²

tıkıs → tıkız

tıkış → tıkız

tıkış-['Birlikte bir yere tıkılmak'
= OT. ***tıkış-*** (DLT)
< *tīk-(ı)ş-*
TT.: TIKIŞ-(IK/IKLIK/MA/TIR-/TIRMA)

tıkız '1. Dolgun, kalın, yağlı, tıknaz; 2. çok sıkıştırılmaktan veya çok sıkı doldurulmaktan katılaşmış; sıkı; 3. yoğunluğu çok, katı; 4. (ayva için) boğazkere, boğazdan geçmeyen'
< *tīk-ız* [< ****tıkır***] (*Mak.I,*17)
Krş. **tıknaz** = *tukır*
TT.:TIKIZ+(LAŞ/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***tıhıs, tıkıç, tıkıs, tıkış tıkış, tırkaz*** 'çok dolu, sıkı, sıkışık' (*DS.X,* 3911)

TIK(> h)IZ (> ç, s, ş)
TI[*R* 'türeme']KA(< ı)Z

~ tığız (Kzk., Kırg., TatK.)
tığız (Kırg., Nog., TatK., Kzk., KKlp.)
tığız, /tığıð (Bşk.) < *tıkız*
< ****tıkır***
dıkız (Trkm.)
tığırçık '(inasan ve hayvanlar için) kısa ve tıknaz'
< ****tıkırçuk*** < *tıkır-çuk'*

[Krş. *taķuz-* 'kısa ve ince olmak' (DLT) < *taķuz/taġuz-maķ*; Kırg. *tıķıs* 'kısa ve ince', < *tıķız/tıķçığ-* 'kısa ve ince olmak', *tıķçığığ* 'tıknaz (adam)' (*Mak.I,* 17)]

T(> d)IĞ(/G/K)IZ
TIGIR

= *katı* (Bşk., TatK.)
kattı (Kzk.)
kattık (TatK., Uyg.)
katū (Kırg.)
kåk (Özb.)
ġatı (Az.)

tıkkım (hlk.) → **tiki**

tıkla-['Tık diye ses vermek' [***TS.II,*** 1470, YOK]
= OT. ***tıkıla-~ tikile-*** (DLT)
< **tī* 'yansıma'***+k+la-***
An.ağl.: ***tıkla-*** (*DS.X,* 3912)

tıklat-['Tık sesi çıkararak vurmak'
< **tī+k+la-t-*
TT.: TIKLAT-(IL-/MA)
~ tıkıldat- (Kırg.)
tıkıllät- (Özb.)
tıkırdat- (Trkm.)
tıkıldat- (Uyg.)
tığğıldat- (Az.)
takıldat- (Bşk., TatK.)
= *kak-* (Trkm.)
kağ- (Kzk.)

tıkmak¹ (hlk.) 'Kuş gagası'
< *tī* 'yansıma+***k+mak***
An.ağl.: ***tıkmak, tıka, tıkna*** (*DS.X,* 3912)

tıkmak² (hlk.) → **tıknaz**

tıkmak³ (hlk.) 'Fiske'
< *tī* 'yansıma'***+k+mak***

tıkmakla-[(hlk.) 'Gagalamak'
< *tī* 'yansıma' ***+k+mak +la-***

tıkmalak (hlk.) → **tıknaz**

tıkman (hlk.) → **tıknaz**

tıkmıl (hlk.) → **tıknaz**

tıkna¹ (hlk.) → **tıknaz**

tıkna² (hlk.) 'lokma, parça' → **tike**

tıknak (hlk.) → **tıknaz**

tıknaz 'Şişmanca, toplu, kısa ve kalın yapılı'
< *tīk-(ı)n-(a)z*
TT.: TIKNAZ+(LIK)
An.ağl.: ***tıhnaz, tıkız, tıkaç, tıkıç, tıkmak, tıkmalak, tıkman, tıknak***

SahafBaba

(*DS.X*, 3911); ***tıkna, tıkmıl*** 'kendi zayıf, karnı büyük ve şişkin (kimse)' (s. 3912)

TIK+*NA-Z*
+*IZ/+IÇ*
+*MAK/*
+*MALAK/+MAN/*
+*NAK*
+*AÇ*

= *tukır* (Bşk.)
çımır (Krg.)
dölmaç ādam (Trkm.)
ğolluk (Uyg.)
töpöş (Bşk.)
gömbulca (Az.)

tıksır-['Ağız kapalı iken hafifçe aksırmak'

< ***tī+s*** 'yansıma'+***KIr-***

TT.: TIKSIR-(IK/IKLI/MA)

An.ağl.: ***tınsırak, tıksırık*** 'aksırık, hapşırık'(*DS.X*, 3916);***tınsır-, tıksır-, tısgır-, tısır-, tıskır-, tıksir-, tinsir-*** 'aksırmak, hapşırmak' 3916-3917)

tım '*Son derece, çok* anlamında sözcük'

tım+tıkır 'bomboş', ***tımtıkız*** 'çok tıkız'

tımatım (hlk.) 'Tastamam, uygun'

< ***tım+a+tım***

→ **tastamam/ tıpatıp**

tımbırdat-['Tef, tambur vb. şeylere yavaş yavaş vurarak ses çıkartmak'

< ****tī*** 'yansıma' +***m***

+***bī*** 'yansıma'+***r +da-t-***

Krş. **tıngırdat-**

An.ağl.: ***tımbırtı*** 'tef ve davula yavayavaş vurulduğu zaman çıkan ses'; ***tımbır tımbır*** 'çok gergin' (*DS.X*, 3913)

tın[1] (hlk.) 'Nefes, soluk'

= OT. ***tın*** ~ ***tınığ*** 'ruh, nefes, soluk' (DLT)

~ tın 'rûh' (Alt.)

tın[2] 'Tınlayan şeyin çıkardığı ses'

= OT. tiring 'kulağın tınlamasına benzer sesi bildiren sözcük' (DLT: *tiring ét-* 'tın etmek'; *tiring éttür-* 'tın ettirmek')

< ***tī*** 'yansıma'+***n***

tın-['1. Önem vermek, ilgilenmek; 2. ses çıkarmak'

= OT. ***tın-*** 'dinlenmek, solumak, nefes almak' (DLT: *tındur-* 'dinlendirmek'; *tınma* 'susma'; *tın tın* 'sus')

< ****tī*** 'yansıma'+***n-***

An.ağl.: ***tınlama-, tınma-*** 'aldırış etmemek, önemsememek, ilgilenmemek' (*DS.X*, 3916)

tınar → **tınaz**

tınas → **tınaz**

tınaz '1. Savrulmak için hazırlanan dövülmüş ekin yığını; 2. ot yığını'

< ***tī*** [*ġ*] '*şişman, *tepe'+***na-** 'tepelemek'+***-z***

An.ağl.: ***tınas, tınar, tınır, tınıs*** (*DS.X*, 3914)

TINA(> ı)Z[S/R]

Eren (*TDES*, 406): **tınaz** < Rumcadan alındığı anlaşılıyor. ***dınos, donon***

Anadolu ağızlarındaki veriler bu görüşü doğrulamıyor.

Ermenice ***t'el*** 'heap, pile; (dial.) heap of unwinnowed grain' sözcüğünden Doğu Anadolu ağızlarında geçtiği belirtilen ***tığ*** '1. harman dövüldükten sonra savrulmak için yapılan ekin yığını; 2. saman yığını' sözcüğü de anlam bakımında TIPATIP ***tınaz*** gibi. Demek ki, ***tığ*** ile ***tınaz*** [< **tı(ġ)+na-z*] üzerinde de durmak gerekir.

Bana göre ***tığ*** ve ***tınaz*** iki ayrı varyant olup Türkçedir.

tınç (hlk.) 'Rahat'

< OT. ***tın-*** 'dinlenmek, solumak'

(DLT)+***ç***

Krş. OT. ***tınça-, tança-, tançġa-, tançı-, tınça-, tunçı-*** 'bozulmak, çürümek' (DLT)

An.ağl.: ***tınçal-*** 'rahatlamak'; ***tınçlık*** 'rahatlık'; ***tınçlıksız, tınçsız*** 'uslu durmayan' (*DS.X*, 3914)

SanalBaba

tınça-[(hlk.) → **tınç**

tıngadak 'Tınlayan şeylerin birden bire düştüğünü anlatır'
< ***tī*** 'yansıma'+***n+ga+da-k***

tıngır[1] 'Metal bir nesne sert bir yüzeye düştüğü zaman çıkan ses'
< ***tī*** 'yansıma'[+***n***]+***KIr***
TT.: TINGIR+(TI)
An.ağl.: ***tıngır*** (*DS.X*, 3915)
Krş. **şangır şungur**

tıngır[2] (hlk.) '1. Çinko, teneke ya da bakırdan yapılmış leğen, kova vb. şeyler'
< ***tī*** 'yansıma'[+n]+***KIr***
An.ağl.: ***tınga, tıngı, tıngır, tingir, tinkir*** (*DS.X*, 3915); ***tıngır*** '1. içi boş kap; 2. akılsız; 3. kurumuş çam ağacı özü' (s. 3915)

tıngıra-[(hlk.) → **tıngırda-**
< ***tī*** 'yansıma'[n]+***KIr-a-***

tıngırda-['(Metal nesneler için) Kuru bir ses çıkarmak'
= OT. ***tıngıla-*** 'ağır bir şey yere düşerek ses vermek' (DLT)
< ***tī*** 'yansıma' [+***n***]+***KIr***
+***da-***
TT.: TINGIRDA-(MA/T-/TMA)
An.ağl.: ***tıŋgırda-*** '1. boş yere, gereksiz konuşmak; 2. alay konusu olmak; 3. hafif gürültü etmek; 4.su hafifçe kaynamak'; ***tıŋgırdat-*** 'alay etmek'; ***tıngırdat-*** 'hafifçe kaynamak'; ***tıngırda-*** 'çocuk yavaş yavaş ağlamak' (*DS.X*, 3915)

tıngırdek (hlk.) 'Böbrek'
< ****tī+n+KIr-de-k***

tıngırlak (hlk.) 'Dört kulplu testi'
< ***tī+n+KIr-la-k***
An.ağl.: ***tıngırlık*** (*DS.X*, 3915)

tını 'Türlü müzik araçlarının verdiği sesleri birbirinden ayırt etmeyi sağlayan ses özelliği'
[Krş. OT. ***tın~ tınığ*** 'nefes, soluk']
< ***tī*** 'yansıma'+***n+ı***

tınır (hlk.) → **tınaz**

tınıs (hlk.) → **tınaz**

tınkafa (hlk.) 'Çabuk öfkelenen, sinirli'
= OT. ***tın*** 'dinmiş; haylaz, işsiz; tembelleşmiş' (DLT)
< ***tī+n+kafa*** [< Fars.]
An.ağl.: ***tıngoz, tıngay, tınkafa, tınkoz, tingafa, tingaz, tingoz, tinkafa, tinkoz*** (*DS.X*, 3916)

tınla-[1]**[** 'Dinlemek'
= ET. ***tıŋla-*** (EUTS)
< ***tī*** 'yansıma'+***n+la-***
An.ağl.: ***tınla-*** 'ses vermek, söylemek'; ***tınlama-, tınma-*** 'aldırış etmemek,önemsememek, ilgilenmemek' (*DS.X*, 3916)

tınla-[2]**[** 'Tın sesi biraz sürüp gitmek'
→ **tınla-**[1]
An.ağl.: ***tınna-*** '1. gizlice, sessizce söylemek; 2. maden bir şeye vurulunca ses çıkarmak (*DS.X*, 3916)

tınmasak (hlk.) 'El altından kötü işler yapan, dalavereci'
< ***tī+n+ma+sak***

tınnık (hlk.) 'Çabuk darılan, alıngan'
< ***tī+n+lık***

tınsır-[(hlk.) 'Aksırmak, hapşurmak'
< ****tī*** 'yansırma'+***s+KIr-***
[*tınsır-* < *tıksır-* < *tıskır-*
< ****tī+s+KIr-***]
An.ağl.: ***tıksır-, tısgır-, tısır-, tıskır-, tiksir-, tinsir-*** (*DS.X*, 3916-3917)

tınsırak (hlk.) → **tıksır-/tıksırık**

tınsırık (hlk.) → **tıksır-**

tıpbıltı → **tıpırtı**

tıpıltı → **tıpırtı**

tıpırda-['Yürürken tıpır tıpır ses çıkarmak; hafif hafif vurmak'
< ***tī*** 'yansıma'+***p+ır+da-***
TT.:TIPIRDA-(MA/T-/TMA)

tıpırtı 'Tıpırdama sesi'
< ***tī*** 'yansıma'+***p+ır+tı***
An.ağl.: ***tıpıltı, tıpbıltı, tıpırtı*** 'hafif gürültü' (*DS.X*, 3917)

tıpır tıpır 'Hafif ve düzenli biçimde

SarıalBaba

ses çıkararak'

→ **tıpır**

tıpışla-[(hlk.) 'Çocuğu uyutmak veya susturmak içinarkasına yavaş yavaş vurmak'

< ***tī*** 'yansıma'+***p+ış+la-***

TT.: TIPIŞLA-(MA)

tıpış tıpış '1. Kısa zamanda yürümeyi anlatır; 2. (mec.) ister istemez bir yere gitmek veya bir yerden ayrılmak'

An.ağl.: ***tıpış tıpış*** 'şişman ve sevimli (çocuk için)' (*DS.X*, 3917)

→ **tıpışla-**

tıp tıp 'Küçük ve hafif vuruşları anlatır'

< ***tī*** 'yansıma'+***p***

tıraç (hlk.) 'Sülüne benzer, eti yenilen bir çeşit kuş'

< ***tur*** 'yansıma'+***(a)ç***

→ **turaç/turaş**

Tü. > **Rus.** *turáč*

~ turaç 'çil'

Eren (*TDES*, 123): < ***Ar.* durrāc**

Bana göre, kuşun çıkardığı sesten olmalıdır. **Turna** adı da 'yansıma' olup, kuşun çıkardığı sesten dolayı verilmiştir. Netekim, Eren (*TDES*, s. 418) de bu görüşü kabul eder.

Anadolu ağızlarında **turaç** ve **turaş** biçimleri de vardır. (*DS.X*, 3994)

Doerfer (*TMEN*, 896): < **tur** 'yansıma'

tırak 'Kırılan kuru bir şeyin çıkardığı sesi anlatır'

< ***tī*** 'yansıma'+***r+(a)k***

tırık[1] 'Bir nesnenin art arda iki yere çarpmasından çıkan ince ve kuru ses'

→ **tırak**

tırık[2] (hlk.) '1.Hastalıklı çocuk; 2. sürgün, ishal'

< ****tī*** 'yansıma'+***r+(ı)k***

An.ağl.: ***tırıkla-, tırıhla-, tırıl ol-, tırige düş-, tırlak ol-, tırla-*** (*DS.X*, 3919)

tırık tırak → **tırak**

tırıl '1. Çıplak ve zayıf; 2. (mec.) parasız, züğürt'

< ***tī*** 'yansıma'+***r+ıl***

TT.: TIRIL+(LA-/LAMA)

An.ağl.: ***tırıl*** 'zayıf, kansız, cansız, sıska' (*DS.X*, 3919); ***tırcan, tırgın, tırık, tiril*** 'ay.'

tırınk 'Sert bir yüzeye çarpan para vb.metal bir nesnenin çıkardığı ses'

< ***tī*** 'yansıma'+***r+ın+k***

tırıs 'Atın kısa adımlarla hızlı yürüyüşü'

< ****tī*** 'yansıma'+***r+ıs***

tırka 'Kapı mandalı'

→ **tırkayı tırkazla-**

< ****tī*** 'yansıma'+***r*** [+1]+***k***

tırkala-[→ **tırkazla-**

tırkasla-[→ **tırkazla-**

tırkayı tırkala-[→ **tırkazla-**

tırkaz (hlk.) 'Kapı mandalı, sürgü'

< ****tī*** 'yansıma'+***r+k+a-z***

An.ağl.: ***tırgıç, tırhıç, tırhış, tirkiç*** 'parmaklıklı bahçe kapısı' (*DS.X*, 3919); ***tırgaz, tırka, tırkaz, tırkala, tırkı, tırkıs, tırkız, tırtız, tıssak, turkaz*** (*DS.X*, 3921)

TI+R+*K+A-Z*
+*K+A-LA*
+*G+I-Ç*
+*H+I-Ş*
+*K+I/+KIS(Z)*
+*T+I-Z*
Tİ+R+*K+İ-Ç*
TU+R+*K+A-Z*

Dankoff (*ALT*, 136): < ***Erm.* dfgoc** 'bar on door'

YANLIŞTIR. Çünkü, ağızlardaki biçimlerin hiç biri Ermenice veri ile benzerlik göstermemektedir. Ayrıca, ağızlardaki **'tırkayı tırkalamak = tırkazlamak'** ve **tırkız taşı** 'kilit' sözcükleri acaba Ermenicede var mı?

→ **tırkazla-**

Eren (*TDES*, 407): < ? **[Eren, *'Dankoff'a göre Ermeniceden alınmıştır.'*] diyor, ama kendi görüşünü belirtmiyor.**

tırkazla-['Tırkazı sürmek'

→ **tırkaz**

An.ağl.: ***tırkala-, tırkasla-, tırkazla-,***

SanalBaba

tırkıla- 'kapıyı arkasından sürgülemek, dayaklamak, mandallamak' (*DS.X*, 3922)

tırla-[(hlk.) 'Gizliden gitmek, kaçmak'

< ****tī*** 'yansıma'+***r+la-***

An.ağl.: ***tırla-*** '1. birdenbire öfkelenmek, kızmak; 2. erkek deve dişisini kovalamak' (*DS.X*, 3923)

tırlak[1] (hlk.) '1. Kızmış erkek deve; 2. üç yaşında deve'

< ****tī*** 'yansıma'+***r+la-k***

Krş. **bozlak**

tırlak[2] (hlk.) 'Topaç'

< ****tī*** 'yansıma'+***r+la-k***

tırlan-[(hlk.) '1. Dönmek; 2. sövmek'

< ****tī*** 'yansıma'+***r+la-n-***

tırmala-['Tırnaklarıyla çizmek veya hırpalamak'

= ET. ***tarma-~tırma-*** (*EUTS*, 226)

~ OT. ***tırmal-*** (DLT: *tırmaş-* 'tırmaşmak, kaşınmak')

< ****tī*** 'yansıma'+***r+ma-la-***

TT.: TIRMALA-(MA/N-/NMA)

~ tırmalo- (Kırg.)
tırna- (Bşk., Kzk., TatK.)
tirmili- (Uyg.)
dırmala- (Trkm.)
cırmala- (Az.)

tırman-['El ve ayaklarıyla tutunaran veya tırnaklarını iliştirerek dik bir yere çıkmak'

= ET. ***tarma-*** ~ ***tırma-*** (*EUTS*, 226)

< ****tī*** 'yansıma'+***r+ma-n-***

TT.: TIRMAN-(ICI/IŞ/MA)

~ tırmaşıp yuğarı miniv (Bşk.)
tırmaşıp yuğarı minü (TatK.)
tırmaşü (Kırg.)
tirmäş- (Özb.)
tırban- (Kzk.)
dırmaş (Trkm.)
dırman- (Az.)

tırmık '1. Tırnak beresi; 2. tarak biçiminde tarım aygıtı'

= ET., OT. ***tarmak*** 'tırmık, pençe'

< ****tī*** 'yansıma'+***r+ma-k***

TT.: TIRMIK+(LA/LAMA/LAN-/LANMA)

~ tırma (Bşk., Kzk., TatK.)
tırnavış (Kzk.)
tırmōş (Kırg.)
tirmuğuç (Uyg.)
dırmık (Trkm.)ġ (Az.)

NOT: Eren (*TDES*, 407): **tırkaz** ile **tırnak** arası sözcükler YOK.

tırnak 'İnsanda ve birçok omurgalı hayvanda parmak uçlarının dış bölümünü örten boynuzsu tabaka'

= ET. ***tırngaḳ*** ~ ***tıngraḳ*** ~ ***tırnak*** (*EUTS*, 237)

~ OT. ***tırngaḳ*** (DLT; KB)

< ***tırnga-/tırna-*** 'tırmalamak' +***-k***

Çağ.: ***tirnak***

[Krş. ET. ***tarmak*** '1. pençe, tırmık; 2. dağıtmak, parçalamak' (*EUTS*, 226: *tarmaḳlag* 'pençeli')
~ OT. ***tarmak*** 'yırtıcı hayvan pençesi' (DLT: *tarmaklan-* '(kuş) pençe sahibi olmak'; *tarma-* 'tırmalamak'; *tarmat-* 'tırmalatmak')]

Eren (*TDES*, 407): < ***tırna-*** 'jucken, kratzen'+***-k*** [*Açıklama Almanca olduğuna göre, Eren'in görüşü değildir.*]

Nişanyan (*SS*, 447): **tırnak** = ***ET.*** *tırnyak/tuyak* (XI), *dırnak/dıynak/tıynak/tuynak* (XIV)

→ **TIRMALA-**

NOT: ET'de (bk.*EUTS*, 256) ***tuynak*** sözcüğü 'Antroponim'; OT'de ***tuyaġ*** 'at tırnağı, hayvan tırnağı, tuynak' (DLT) olarak geçer. TT'nde de ***toynak*** biçiminde 'at, eşek gibi tek tırnaklı hayvanların tırnağı, duynak' olarak kullanılır.

Bu duruma göre, Nişanyan'ın verdiği *tuyak/dıynak/tıynak/tuynak* biçimleri ***tırnak*** biçiminden farklıdır.

Eren'de **toynak** ya da **tuynak** adı yoktur.

TT.: TIRNAK+(ÇI/LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LI/LIK/SI)

SanalBaba

An.ağl.: ***tırnağı dibinde*** ''peşin olarak'; ***tırnağı karıncalı*** 'belâlı'; ***tırnağını uzatmamak*** 'birinin iyi olmasını, yükselmesini istememek, engellemek'; ***tırnak, tırnakdamak*** 'kalem ucu'; ***tırnak çekiş-*** 'lades tutuşmak'; ***tırnak çek-*** 'yazmacılıkta, boyalı çiçeklerin arasına renkli çizgiler çizmek'; ***tırnak ekmeği, tırnaklı pide*** 'üzerine tırnakla iz yapılmış bir tür pide'; ***tırnak kakmak*** 'binek hayvanı güçsüz kalmak; hayvanın tırnağı uzayarak yere çarpmak' (*DS.X*, 3923)

~ tırbak (Leb.)
tırġak (Sag., Koyb., Kaça, Küer.)
tırma (TatK.)
tırmak (Oyr., Kırg., Tel., Alt., Şor)
tırbak (Kuğu, Şor., Sag.)
tırbos (Hak.)
tırnak (TatK., KKlp., YUyg., Kzk.)
tırnåk / tırnok (Özb.)
tırmak (Uyg.)
tiymak (Uyg.)
dırbak (Tuva)
dırnak (Trkm.)
dırnağ / dırnah, (Ker./*KTS*)
dırġak (Tuva; eskiKıpç.)
dırnaġ /dırnah, (Az.)
çĕrne (Çuv.

T(>d)**I**(>i)**R**[~Y]**N**(~ġ/b/m)**A**
(>å,o)**K**
TIRMA [> **ÇĔRNE**]

tırnakla-['1. Tırmalamak; 2. tırnaklarını geçirerek yolmaya, kazımamaya veya çekmeye çalışmak'
→ **tırnak**+*la-*

tırtıkla-[(hlk.) '1. Kumarda az az kazanmak; 2. kurnazlıkla para çekmek; 3. tırmalamak; 4. delik deşik etmek; 5. berelemek'
< ****tī*** 'yansıma'+***r+tık+la-***

tırtıklan-[(hlk.) 'Oyunda yenilmek, para vermek'
→ **tırtıkla-**

tırtıl '1. Kelebek kurtçuğunun yumurtadan çıktıktan sonra krizalit oluncaya kadarki durumu; 2. kertik çıkıntıları'
< ***tī*** 'yansıma'+***r+t+(ı)l***

[Krş. OT. ***tırt*** 'tekrarlanarak *cart* diye ses vermek' (DLT]

TT.: TIRTIL+(LAN-/LANMA/LI/SI)

An.ağl.: ***tırtıl*** '1. çınar ağacı kozalağı; 2. ceviz, fındık, meşe vb. ağaçların çiçeği; 3. hasta, zayıf; 4. çopur; 5. parasız; 6. yazma çevresine örülen ince oya; 7.ramazana yakın çocukların ev ev dolaşarak para toplamaları geleneği' (*DS. X,* 3925); ***tırtır*** 'bir tür ağaç böceği'; ***tıltar, tırtor, turtar, turtur*** (s. 3995)

~ tırtıl[1] (Az.)
= *karışlavık* (Bşk.)
käpäläk kurti (Özb.)
kepinäk kurti (Uyg.)
kübäläk kortı (TatK.)
köpölök kurtu (Kırg.)
gurçuk (Trkm.)

tırtıl[2]
= *di:ş-di:ş* (Trkm.)
tiş (Kırg., Özb.)
çiş (Uyg.)
girinti, çıh,ıntı (Az.)
kitik (Bşk.)
ketik (Kzk.)
kirtles (Bşk.)

Eren (*TDES*, 407): ***Erm.*** *t'rt'ur* 'caterpillar' (Dankoff: *ALT* 186)'dan naklen
Nişanyan (*SS,* 447): **tırtıl ~** ***Erm.*** *t'rt'ur* tırtıl, kelebek larvası.
YANLIŞTIR.

Räsänen (*V* 479): **tırtıl, tırtır < ?**

NOT: Türkçede de bulunan '*yansıma*' bir sözcüğü Ermenicedir diye kestirip atmak ne derece doğrudur?

tırtır 'Bir tür böcek'
→ **tırtıl**

tıs '(Kaz, kedi, yılan) Tıs diye ses çıkarmak'
< ***tī*** 'yansıma'+***s***

SanalBaba

TT.: TIS+(LA-/LAMA/YIŞ)
An.ağl.: ***tıs*** 'dargın, küskün' (*DS.X*, 3925)

tıs-[(hlk.) 'Korkup susarak bir köşeye büzülmek, sinmek'
< ****tī*** 'yansıma'+***s-***

tısdayaza (hlk.) 'Karafatma'
< ****tī*** 'yansıma'+***s+dayaza***
[→ **teyze**]
An.ağl.: ***tısdan, tıstan*** (*DS.X*, 3925)

tısga, tısğa, tısha, tıska (hlk.) 'Soğan tohumu'
→ **kısga**

tısgalı (hlk.) 'Hastalıklı, kansız'
< ****tī+s+ga+lı***
An.ağl.: ***tıskalı, tıstan*** (*DS.X*, 3925)

tısgır- (hlk.) → **tıksır-**
< ***tī+s+KIr-***

tısıla-[(hlk.) '1. Ağır yük altında iniltiye benzer sesler çıkarmak'
< ****tī+s+ı+la-***
An.ağl.: ***tısılda-, tısıl tısıl öt-, tısla-*** (*DS.X*, 3925)

tısılda-[(hlk.) → **tısıla-**

tısır-[(hlk.) → **tıksır-**

tısga, tısğa, tısha (hlk.) → **tıska**

tısık (hlk.) → **tıska**

tıska (hlk.) 'Sarı benizli, sıska, zayıf'
< ****tī+s+ka***
An.ağl.: ***tıs, tısga, tısğa, tısha, tısık, tıska, tıskamuk, tıslı, tisik*** (*DS.X*, 3926)

tıskamuk (hlk.) → **tıska**

tıskır-[(hlk.) → **tıksır-**

tısla-[(hlk.) → **tısıla-**

tıslı (hlk.) → **tıska**

tısnık (hlk.) 'İnsanlardan kaçan, ürkek, çekingen'
< ****tī*** 'yansıma'+***s+nı-k***

tıstır-[(hlk.) 'Susturmak'
< ****tī+s+tır-***

tış (hlk.) 'Dış'
< ET., OT. ***taş*** 'dış' (*EUTS*; DLT)

tışıruvluk (hlk.) 'Kadınlık
< ***tışı*** 'kadın' (DLT)
+***uruġ+luk*** 'tohumluk' (DLT)

tızık-[(hlk.) 'Koşmak, seğirtmek'
< OT. ***tez-*** 'kaçmak, tezikmek'
+***-(i)k-***
An.ağl.: ***tızıkla-, tızar-*** (*DS.X*, 3928)

tızman (hlk.) 'İri, kocaman'
< OT. ***tiz*** 'yüksek yer' (DLT)
+***men***
An.ağl.: ***tıztızman*** 'koskocaman' (*DS. X*, 3928)

tıztızman → **tızman**

NOT: Eren (*TDES*, 407): **tırnak** ile **tırtıl** arası sözcükler YOK.

Tibet 'Tibet'
< Moğ. (*KWb.*, 417) ***tübüt, tübet***
~ töböt (Kzk., Yak.)

tiftik 'Tiftik keçisinin ince, yumuşak yünü'
< ET. ***tiwi*** 'deve'+***t*** 'yün'
+***(i)k***
(DLT: *tewe/ tewi/ téwi/ tewey* 'deve')
[Krş. Özb. ***tivit*** 'tüy'; TatK. ***tebit*** 'deve yünü']
Tü. > **Kürt.** *teftîk*

Eren (*TDES*, 408): **tiftik** ~ **diftik** < ***Fars.*** *taftîk*
Nişanyan (SS, 447): **tiftik** ~ ***Ar.*** *teftîk* [II] didikleme, (hallaç) yün atma < *#ftk* فتك aniden ve şiddetle vurma.

NOT: İki ayrı sözlükte Farsça ***taftîk*** ve Arapça ***teftîk*** < ***#ftk*** kökenleri verilmiş. Hangisini doğru kaynak olarak alacağız? Demek ki **tiftik** sözcüğünün kökeni Türkçedir: ***tiwitik***

tiğ, tiği (hlk.) 'Lokma, parça'
→ **tiki**

tike (hlk.) 'Lokma, parça' → **tiki**

tiken (hlk.) 'Diken'
= ET., OT. ***tiken*** (*EUTS*; DLT)
< ***tik-(e)n***

tiken-[(hlk.) 'Bitmek, tükenmek'
< ET., OT. ***tüke-*** (DLT)+***-n-***

SanalBaba

tiki (hlk.) 'Lokma, parça, dilim'
= OT. ***tikim, tikü, tikkü*** (DLT)
< *ti:k+ü*
An.ağl.: ***tığım, tıhım, tıkı, tıkıcık, tıkım, tıkkım, tıkna, tığ, tığı, tika, tiki, tille, tiyi*** (*DS.X*, 3929)

TI(>i)K(> ğ, h, y)-*I/-İ/-A*
-I+CIK
-I(>i)M
-KIM
-L+LE
-NA

~ tikə (Az.)
tike (Kırg.)
bir tike/birtike (Kırg.)

Tü. > **Fars.** *tika*; **Kürt.** *tîke*; **Peştu.** *tika* (Eren, *TDES* 408)

tiik → tiyek

tik (hlk.) 'Dik'
= ET., OT. ***tik*** (*EUTS*; DLT)
< **ti:+k*

Tü. > **Zaza.** *tik* (*ZTS*, 358)

tik-[(hlk.) 'İğneyle dikmek'
< ET., OT. ***tik-***
An.ağl.: ***tık-, tik-*** (*DS.X*, 3930)

tikil-[(hlk.) 'Dikilmek'
< ET., OT. ***tik-(i)l-***

tikine (hlk.) 'Yokuş yukarı'
< ET.,OT. ***tik*** 'dik'***+i+n+e***

[+i+ '3. tekil şahıs iyelik eki'
+n+ 'zamir n'si'
+e 'yönelme hâli eki']

tikme (hlk.) 'Fidan'
< *tik-me*

tiksin-['Nefret etmek, ikrah etmek'
< **tī* 'yansıma'***+k+si-n-***
TT.: TİKSİN-(DİRİCİ/DİR-/ /DİRME/SİNİL-/İLME/İŞ/ ME/Tİ)
~ tisgin- (Trkm.) < *tigsin-*
tiksin (Kzk.)
diksin- /diksinme (Az.)
ciksin- (TatK.) < *yeskin-* < *yeksin-*
çeskin- (Tuva) < *yeskin-* < *yeksin-*
= *yiğren-* (Trkm.)
yiren- (Bşk.)
jerken- (Kzk.)
jirkän- (Uyg.)
cirän- (TatK.)
cirkän- (Özb.)
ciyirken- (Kırg.)
çirkän- (TatK.)
sirkän- (Bşk.)
= Moğ. ***jigsi-***; Halh. ***jigşi-*** (*Mak.I*, 210)

tiksir- → tıksır-

tilbe 'TT'nde soy adı: ***Yıldız Tilbe***'
= ET. ***tilbä ~ tilfä ~ tilvä*** 'aptal, âşık, deli' (*EUTS*, 239)
~ OT. ***telwe, telü*** 'deli, çılgın' (DLT)
< *ti(/e)l+b(f/w/v)ä*
~ telbüge (Kom.)
tilbüge (TatK.)
tilbege (TatK.)
tilbi (Tob.)
tilbige (Tob.)
tilbigi (TatK.)
delbe (Kzk.)
dilbege (TatK.)
dilbəge (TatK)
zilbige (TatK.)

T(>d, z)**İ**(>e)**LBE**
(>ə, i, ü)+*GE(>i)*

Tü. > **Osty.** *toiv.* 20: *tilpou*; **Wog.** *TLW*, 189: *tilpəŋ*; **Çuv.** *tilxɛβɛ, tilGɛβɛ* 'Lenkseil' < Moğ. ***delbegen*** 'Leine, Zügel' (Räsänen, *V* 471)

Eren (*TDES*, 408): YOK

tilcik 'Klitoris' [*TS.II*, 1476: YOK]
= OT. ***tılak*** 'kadının avret yeri' (DLT)
[< *tıl+(a)k* 'küçültme eki']
< *til+cik* 'küçültme eki'

tilik (hlk.) '1. Yarık dudaklı, kesik kulaklı (kimse için); 2. enine ya da boyuna kopmadan dilinmiş, parçalanmış'
< ET., OT. ***til-*** 'dilmek' ***+-ik***

SarıBaba

tilki 'Kürkü beğenilen bir memeli türü'
= ET. ***tilkü*** (*EUTS*, 239)
~ OT. ***tilki*** ~ ***tilkü*** (DLT: *tilkülen-*)

Çağ.: ***tüklü*** (Çağ.)[yazım hatası olabilir. Çünkü, başka bir örneği yok.
Ayrıca, krş. OT. ***tülüg*** 'tüylü' < ****tülü-g***]

< ****tül-*** 'tüyünü dökmek' (DLT: *tüle-, tülek(g)* 'dört ayaklı hayvanların tüylerini atıp, döktükleri sıra')+(e-)***kü***

Eren (*TDES*, 408): < ****til-*** 'yutmak'

TT.: TİLKİ+(kuyruğu/LEŞ-/LEŞME/LİK)
An.ağl.: ***tilki, tilkicek*** 'Hamur leğeni; yayık'; ***tılkı, tilki*** 'yer altındaki su borularını tıkayan ince bitki kökleri'; ***tilkiburnu*** 'koltuk altında çıkan kan çıbanı'; ***tilkice*** 'araba okları arasındaki uzaklığı koruyan ağaç'; ***tilkicek, tiklecek, tilkicik, tilkiçik, tilki*** 'kağnıda koşu ile tekerleği birbirine bağlayan eğri ağaç'; ***tilkidüğünü*** 'güneşli havada yağan yağmur'; ***tilki kuyruğu*** 'kırmızı çiçek açan bir bitki; kırağı'; ***tilkitoprağı*** 'killi toprak'; ***tilkiyolu*** 'eğri büğrü, inişli yokuşlu, düzgün olmayan yol' (*DS.X*, 3931)
~ tilki (Trkm.)
tilě (Çuv.)
tülki (Nog., Kzk., Özb., KKlp.)
tülkü (Az., Kırg., Krm., Kumd., Alt., Şor, Tel., Ker.)
tülkä (Uyg.)
tülgü (Hak.)
tülkí (Ker.)
tölki (TatK.)
tölkö (Bşk.)
dilgi (Tuva)

T(>)İ(~Ü>ö)LK(>g)İ(~Ü > ö)

tille (hlk.) 'Lokma, parça' → **tike**
tilmaç 'Tercüman'
< *ET., OT. ***til/til +maç***
~ tilmaç (Uyg.)
tilmâç (Özb.)
talmaç (TatK.)
dilmāç (Trkm.)
timtik (hlk.) 'Dimdik'
< ***tim*** 'pekiştirme sözü' [> TT. *dim*] + ET., OT. ***tik*** 'dik'
tin[1] 'Ruh'
= ET., OT. ***tın*** ~ ***tınıg*** 'rûh, nefes, soluk' (*EUTS*; DLT)
< ***tĭn***
TT.: TİN+(SEL/SELCİLİK)
An.ağl.: ***tin, timi*** 'sağlam vücutlu' (*DS. X*, 3934)
tin[2] → **teyin**
tine, tinek, tiynek → **tiyek**
tingil (hlk.) 'Bir şeyin tepesi'
< OT. ***ting*** 'dik'+***(i)l***
tingilde-[(hlk.) 'Zıplayarak yürümek, koşmak; sıçramak, zıplamak'
< OT. ***ting ~ tıng*** 'ağır bir şey yere düşerek ses vermek' mek' +***(i)l+de-***
An.ağl.: ***tingilde-, timbilde-, töngülde-*** (*DS.X*, 3934)
tingildek (hlk.) 'Yerinde duramayan' → **tingilde-**
tingil dön-[(hlk.) 'Takla atmak'
< ***ting+(i)l dön-***
tingili (hlk.) 'Kuyruksallayan kuşu'
< ***ting+(i)l+i***
tin tin 'Sessiz, patırtısız'
< ****tī*** 'yansıma'+***n***
tinsir-→ **tıksır-**
tipi 'Kar fırtınası'
= ET., OT. ***tüpi*** (*EUTS*; DLT)
EskiKıpç.: ***tipi***
Çağ.: ***dipni*** [/**n**/ türemedir.]
< ****tüp-*** 'rüzgâr esmek' (DLT: *tüpir-, tüpür-* 'rüzgâr eserek toprağı savurmak'; *tüpçil* 'tipisi çok olan yer')+***-i***
TT.: TİPİ+(LE-/LEME/Lİ)
~ tibī 'kar fırtınası, tipi'(Yak.)
düvü 'kar taneleri' (Soy.)
garlı tüveley '(Trkm.)

SarıBaba

[< *tüve+ley* 'küçültme eki']

Eren (*TDES*, 408): < ? [kökeni hakkında bilgi yoktur.]
Nişanyan (*SS*, 448): **tipi** =*ET. tüpi* sert rüzgâr (XI) < *tüpürmek* rüzgâr esip savurmak

tire 'Dikişte kullanılan pamuk ipliği'
< OT. ***tér- ~ tir-*** 'dermek' (DLT: *térig, tirig* 'derme, deriş')+***-e***
An.ağl.: ***tire, tile*** 'iplik' (*DS.X*, 3937)

[Krş. **tiz-** 'dizmek' (DLT: *tizig(k)* 'sıra, saf, dizi'; *tizildürük* 'çedik ve mestlerin ucuna takılan pullar'; *tizil-* 'dizilmek'; *tizim* 'dizi'; *tiziş-; tizlin-; tizme* 'şalvarın uçkurluğu, torbanın bağı']

~ tire (Az., Bşk., Özb., TatK., Trkm.)
= *sızıkça* (Kırg.)
sızıkşa (Kzk.)
sizikçä (Uyg.)

Eren (*TDES*, 409): **tire** 'pamuk ipliği' < *Tire ipliği*. Tire'de yapılan iplikler yurdumuzda büyük bir ün kazanmıştır. Buna göre, pamuk ipliğine verilen *tire* adı *elliptique* bir ad biçimidir.
Nişanyan (*SS*, 448): **tire²** iplik türü ~ ? *öz Tire* Batı Anadolu'da bir kent
---
NOT: ***Tire*** sözcüğünün Az., Bşk., Özb., TatK., Trkm. gibi Türk dillerinde kullanıldığı dikkate alınırsa, yer adı ***Tire*** ile ilgisinin bulunmadığı anlaşılmaktadır.

tire- (hlk.) 'Bir şeyi düşmemesi için desteklemek'
= ET., OT. ***tire-*** (DLT)
< ***tir-*** '*dayamak, diremek' ***+e-***

tirek (hlk.) 'Ağaç'
= ET.,OT. ***tirek*** 'direk; kavak' (DLT)
< ***tire-*** 'dayak veya direk dikmek'***+k***

tiren-[(hlk.) 'Düşmemek için tutunmak; direnmek'
= ET., OT. ***tiren-*** (DLT)
< ***tir-e-n-***

tirengez (hlk.) 'Huysuz, sinirli; tutumlu'
< ***tir-e-n-gez***

tirge-[(hlk.) 'Bir sıraya dizmek'
= ***tirke- ~ térge-*** (DLT)
< ***tér-/tir- +ke-/-ge-***

tirik (hlk.) 'Çevik, atik'
= OT. ***tirig*** 'diri, canlı, yaşayan' (DLT)
< ***tirig***

tiril (hlk.) 'Soğuktan ya da yağmurdan üşümek için'
< ***ti:*** 'yansıma'+***r+(i)l***

tirilde-['Titremek'
< ****tī/i:*** 'yansıma'+***r+(ı/i)l +da(/e)-***

tiril tiril '(kumaş için) Titrer gibi dalgalanan, ince'
→ **tirilde-**

tiriz 'Giysilerin yırtmacına ve eteğine eklenen ensiz kumaş parçası'
< ****tér- ~ tir- +-(i)z***

tirkazla-[(hlk.) 'dürtüklemek'
→ **tırkazla-**

tirken-[(hlk.) 'Birbiri arkasına bağlanmak'
→ **tırka-(n-)**

tirkeş-[(hlk.) 'Birbirine fazla yanaşmak, yığılmak'
= OT. ***tirkeş-*** 'toplanmak, toplaşmak' (DLT)
< ***tir-*** 'dermek, toplamak' ***+-ke-ş-***

tirki (hlk.) '1.Küçük bakır leğen veya yemek kabı; 2. derin bakır tepsi; 3. ağaçtan yapılmış hamur teknesi; 4. ağaç çanak; 5. ağaç kaşık; 6. ağaç havan'
< ****tér- ~ tir-*** 'dermek, toplamak' ***+-ki***

[Krş. ***terkin*** 'toplanmış olan' (DLT)]
Eski Kıpç.: ***dirki*** 'tepsi'
Kuman: ***tirki***

An.ağl.: ***dirki*** 'sofra; çanak'
~ tergi (Tel.)
tirĕk 'ağaçtan yapılmış kap'

SanalBaba

(Çuv.)

Eren (*TDES*, 409): < ? [*Kökenini belirtmez*]
Nişanyan (*SS*, 448): YOK

tirle-[(hlk.) 'Fırlamak'
< ***ti:*** 'yansıma'+***r+le-***

tirmen (hlk.) 'Değirmen'
= OT. ***tegirmen*** (DLT) → **değirmen**

tirpi (hlk.) 'Kirpi'
< OT. ***kirpi*** (DLT)
[/k-/ > /t-/ değişmesi]

tirpit (hlk.) 'Küçük bahçe çapası'
< ****tér- ~ tir-*** 'dermek, toplamak'+***-p-i-t***
Eren (*TDES*, 409): < ?

tir tir '***Titremek*** fiiliyle birlikte 'çok üşümek' veya 'çok korkmak' anlamında kullanılır'
< ****tī/ti:*** 'yansıma'+***r***
~ tir-tir (Az.)
titir-titir (Trm.)
tipir-tipir (Uyg.)
dir-dir (Bşk., Kzk., Özb., TatK.)
= *kalç-kalç* (Kırg.)

tise-[(hlk.) 'Yağmur ince ince yağmak'
< OT. ***çise-*** (DLT)
An.ağl.: ***tisele-, tiysele-*** (*DS.X*, 3940); ***tise, tiseme, tisenleme, tisenti*** 'ince ince yağan yağmur'; ***tisen tisen*** 'yağmurun ince ince ve ağır ağır yağması için'

tisele- → **tise-**

tiseme → **tise-**

tisenleme → **tise-**

tisenti→ **tise-**

tisge (hlk.) 'İdare lâmbası'
< ****ti:*** 'yansıma'+***s+ge***

tisgele-[(hlk.) 'Azarlamak'
< ****ti:*** 'yansıma'+***s+ge+le-***

tiskeler (hlk.) 'Kertenkele'
< ****ti:*** 'yansıma'+***s+***
OT. ***keler*** 'kertenkele' (DLT)
An.ağl.: ***taşkeler, tıskeler*** (*DS.X*, 3940)

tiskin-[(hlk.) 'Bıkmak, usanmak, istememek'
< ****ti:*** 'yansıma'+***s+kin-***

tiskir-[(hlk.) 'Ağaç filizlenmek'
< ****ti:*** 'yansıma'+***s+KIr-***

tişi (hlk.) 'Öreke'
→ **teşi** [< *taş+ig*]

titire-[(hlk.) 'Sarmak, kaplamak, örtmek'
< ****tit***[i]+***re-***

titirek (hlk.) 'Sürekli titreyen (kimse)'
< OT. ***titre-*** (DLT)+***k***
[/i/ türemedir.]
An.ağl.: ***tirildek, titirik, titreyik, titrok*** (*DS.X*, 3941); ***titirek*** 'tenekeden yapılan şamdan'

titirik (hlk.) → **titirek**

titirme (hlk.) 'Titreme'
< OT. ***titre-*** (DLT)+***-me***

titiz '1. Çok dikkat ve özenle davranan veya davranılmasını isteyen, memnun edilmesi güç, müşkülpesent'

[Fakat, OT. **titiz** 'tadı helîle gibi kekremsi olan' (DLT: *titizlik* 'kekrelik')]

< ****tit-*** '(yara) acımak' (DLT)+***(i)z***
TT.: TİTİZ+(CE/LEN-/LENME/LEŞ-/LEŞME/LİK/LİKLE)

titmek (hlk.) 'Gaga'
< OT. ***tit-*** 'direnmek, karşı koymak; dik bakmak' (DLT)+***-mek***

titre-['Küçük ve hızlı salınım hareketleri yapmak'
= ET (KT., Uyg.) ***titä- ~ titri-*** (*EUTS*, 241)
~ OT. ***titre-*** (DLT)
< ****ti:*** 'yansıma'+***ti:*** yansıma'+***re-***
TT.: TİTRE-(K/KLEŞ-/KLEŞME/KLİK/M/ME/MLE-/MLEME/Ş-/ŞİM/ŞİMLİ/ŞİMSİZ/-

SarıBaba

ŞME/ŞTİR-/T-/TİŞ/TME/YİŞ)
~ titire- (TatK., KKlp., Krç.-Blk.)
titir- (Kzk., Kırg.)
titre- (Trm.)
titrä- (Az., Özb.)
titri- (Uyg.)
tıtre-, tıtret- (Ker./*KrTS*, 338)

Tİ(>I)[R]T[İ]R-E-

tirtire- (Kırg.)
dirilde- (Nog., Kzk.)
dirildä- (Bşk., TatK.)

DİRİLDE- < titre-

titrek 'Titreyen'
< ***ti:+t+re-k**
TT.: → **titre-**

titreş-['Her yanı titremek'
= OT. ***titreş-*** (DLT)
< ***ti:+t+re-ş-***
TT.: → **titre-**

tiyek (hlk.) 'Asma, karpuz, kavun, kabak vs. bitkilerin dalları'
An.ağl.: ***tiyek, tevek*** (*DS:X*, 3942)
< Çağ. ***tikek*** (A. Pavet de Courteille, 1972, s. 260)
[Clauson: *ED*, 480: < ? ET. ***tügek*** 'bir ipin ucundaki tahta halka']
~ tänäk (Az.)
→ **tevek**
Eren (*TDES*, 409): YOK

tobak (hlk.) 'Toparlak'
< ***to-p+(a)k*** → **topak**

tobbaş (hlk.) 'Kışın ekilen buğday'
< ***to-p+baş*** → **baş**

togsun-[(hlk.) 'Doymak'
< OT. ***tō-d-*** 'doymak'(DLT) + ***-sun-***

toğ (hlk.) '1. İri, dolgun; 2. çimen'
< OT. ***tō-k*** 'tok, aç olmayan' (DLT)

toğa (hlk.) 'Erkek oğlak'
< OT. ***tok*** '*boynuzsuz hayvan'+***a***

toğdah (hlk.) 'Leylekten iri, eti yenilen kızıl tüylü bir çeşit göçebe kuş'
< OT. ***toy*** [~ ***toɗ*** ~ ***toh***] 'toy kuşu' (DLT) +***dah***

toğlı (hlk.) 'Bir yaşında erkek kuzu'
= OT. ***toklı*** 'altı aylık kuzu' (DLT)
< ***tok+lı*** → **toklu**
An.ağl.: ***toğli, toğlu*** (*DS.X*, 3943); ***tohli*** 'erkek buzağı' (s. 3944)

toğram (hlk.) 'Parça, tutam'
< ***toġra-*** 'doğramak' (DLT)+***-m***

toğru (hlk.) 'Doğru'
= OT. ***toġru*** 'doğru' (DLT: *toġru-, toġruş-*)
< ***toġ-*** 'belirmek, yükselmek'+***ru-***

toğrul 'Yırtıcı kuşlardan bir kuş'
[TT'nde kişi adı: ***Tuğrul; Ertuğrul*** (< *Er Toŋrul*]
= OT. ***toġrıl*** 'yırtıcı kuşlardan bir kuş, bin kaz öldürür, bir tanesini yer; erkek adı da olur' (DLT) [**ayrıca:** OT. *toġrıl* 'et ve baharatla doldurulan bağırsak, bumbar dolması']
Eski Kpç.: ***toğrul***
EAT (*DDK*): *deli* ***Domrul/ Dumrul***
< ***toġru-*** 'doğrulmak, yönelmek'(DLT)+***-l***

Tü. > **Mac.** *turul* (Eren: *TDES*, 410)

Németh (*Studia Turcica* 353): < **toğra-** (> ***doğra-***)
Eren (*TDES*, 409): < ? [Ornitolojik adının bilinmediği anlaşılıyor.]
Nişanyan (*SS*, 449):YOK

toğuk (hlk.) → **tavuk**

toğukgöti (hlk.) 'El ve ayaklarda oluşan küçük sivilce'
< ***tavuk+göt+ü***
[→ **tavuk**; → **göt**]

tohli (hlk.) 'Erkek buzağı'
→ **toğli/toklu**

SanalBaba

tohlu (hlk.) 'Koç' → **toğli/toklu**

tohmala-[(hlk.) 'Çok yiyerek şişmek'

< OT. ***tō-k*** 'tok, aç olmayan' (DLT)+***ma+la-***

An.ağl.: ***tohana ol-, tohma ol-*** (*DS.X,* 3945)

tohmaz (hlk.) 'Şişkinlik, kabarıklık'

< OT. ***tō-k*** (DLT)+***maz***

toht (hlk.) Köpeklerin boğazına takılan dikenli demir halka'

< OT. ***toku*** 'toka, kemer tokası' (DLT)

An.ağl.: ***toh, toht, tohk, tokt, tort*** (*DS. X,* 3945)

tohum (hlk.) '1. Damızlık erkek at, aygır; 2. oğlan evinden geline giden armağan'

< OT. ***toḳum ~ tuġum*** 'boğazlanacak, kesilecek hayvan' (DLT)

An.ağl.: ***tohumkavudu, tohumkavut,tomgavıt, tomkavıt*** 'oğlan evinden kız evine yollanan koyun, keçi vb. gibi armağanlar' (*DS.X,* 3946)

NOT: Farsça ***tuxm*** ile ilgisi yoktur.

tohumkavudu → **tohum**

tohumgavıt, tohumkavıt → **tohum**

tohumkavut → **tohum**

tohumkörüdü (hlk.) 'Enenmemiş bir yaşındaki teke'

< ***tohum*** [< OT. *toḳum*] ***+kör-(ü)t+ü***

tok[1] (hlk.) '1. Kalın; 2. olgunlaşmamış tahıl tanesi; 3. kibirli'

< ET., OT. ***tok*** (DLT)

tok[2] 'Açlığını gidermiş, doymuş'

= ET., OT. ***tok*** (*EUTS*; DLT: *tokluk*)

< ****tō-*** 'doymak' +***-k***

TT.: TOK+(LUK)

Tü. > **Zaza.** *tox* (*ZTS,* 361), *toxey* 'tokluk', *toxey kerdış* 'kabına sığmazlık etmek' (*ZTS,* 361);

Ar. (Ir.) *tūx* (*ALTK,* 131)

~ tok (Kzk., Kırg.,Özb., Uyg.)
toh, (Az., Ker.)
tuk (Bşk., TatK.)
dok (Trkm.)

tok[3] (hlk.) 'Tavuk' → **tavuk**

< OT. ***taḳuḳ ~ taḳaġu*** (DLT)

toka 'Demir halka; çember'

= OT. ***toku*** 'kemer tokası, toka' (DLT)

< ****tō-k+u(a)***

Çağ.: ***toka, toḳḳa*** (*Seng.* 181r. 25; PdC., 240)

TT.: TOKA+(LI)

An.ağl.: ***toka, tokalak, tokmak*** '1. iplik makarası; 2. bilye; 3. topaç; 4. taze mısır koçanı' (*DS.X,* 3946)

Tü. > **Zaza.** *toqe, towke* 'saç tokası, toka' (*ZTS,* 360);
Ar. (Mıs.) *tūka* (*ALTK,* 131)

~ toġa (Kom., Kzk.)
toğa (Kzk.,Kom., Bar., DTü.)
toġay (Krç.)
toğğa (Az.)
toğō (Kırg.)
toka (Özb., Trkm.)

TO(> ə)K(>ġ/[ġ]/x)A(>o)+*Y*

= *taralğa* (Uyg.)
taralğı (Bşk.)
ilmäk (Bşk.)
ayıl (TatK.)
ayılbas (Kzk.)

[NOT: '*el sıkışma*' anlamındaki **toka** < İt. ***tocca***'dan gelmektedir.]

Eren (*TDES,* 410): YOK
Nişanyan (*SS,* 449): **toka**[1] = ***ET. toku*** kemer tokası (XI)
< *? **tokımak*** el vurmak, dokunmak
→ DOKU-

toka-[(hlk.) 'Uğramak'

< OT. ***tokı-*** 'dokunmak' (DLT)

tokaç[1] 'Çörek'

= OT. ***tokuç*** (DLT)

< ****toku-*** '*yoğurmak'+***-ç**

tokaç[2] 'Çamaşır tokacı'

SanalBaba

= OT. ***tokımak*** 'tokmak, çamaşır tokmağı' (DLT)
Çağ.: ***tokaç***
< *toku- '*dövmek'+**-ç**

veya:
< *tög-* 'dövmek'+**-eç**

TT.: TOKAÇ+(LA-/LAMA/ LAN-/LANMA)
An.ağl.: ***tohaç, tohaş, tohuç, tokeç, toku, tokurcak, tokuç, tokuş; tahaç, tahuç, takaç, taktak, tapkaç*** (*DS.X*, 3949)

TO(> a)[***P*** 'türeme']**K**(> h)**A**(> e, u)-***Ç***(> ş)
TOKU
TOKU-R+*CAK*

~ toġaç (Tar.)
dokkaç (Tel./*KrTS*, 139)
dögeç (Ker/*KrTS*, 139)

T(>d)**O**(>ö)**K**(>ġ)[K]**A**(>e)**Ç**

Eren (*TDES*, 410):YOK
Nişanyan (*SS*, 449): YOK

tokaçla-[(hlk.) 'Tokaçla giysi yıkamak'
< *tokı-ç+la-*
An.ağl.: ***tokuçla-*** (*DS.X*, 3946)

tokal-['Dolgunlaşmak, kalınlaşmak'
< OT. ***tō-k+(a)l-*** (DLT)

tokala-[(hlk.) 'Ceviz silkelemek'
< OT. ***tokı-*** 'dövmek, vurmak' **+-la-**

tokalaç (hlk.) '1. Tabaklanmış deri artıklarının ıslatılıp topak yapıldıktan sonra yakılmak için kurutulmuş durumu'
< *tō+k+al+(a)ç*

tokalak (hlk.) 'Topak, küçük parça'
<*tō+k+al+(a)k 'küçültme eki'
Çağ.: ***togalak*** 'yuvarlak' = Moğ. ***toġono*** < *toġana* 'çadırın tepesindeki yuvarlak pencere'
An.ağl.: ***takala, tokalak, toklak*** 'topak' (*DS.X*, 3947); ***tokalak*** 'kısa boylu, tıknaz'; ***tokalak*** 'koyun, keçi vb. hayvanların kuyruk altındaki tüylere yapışan pislik'

TO kökü ile yapılan bazı sözcükler:

TŌ +*D*- 'doymak' > doymak
+*GALAK*
+*K*
+*K+A*
+*K+AÇ*
+*K+MAK*
+*L-*
+*M+al-/+M-al-an* (> domalan)
+*M+AR*
+*M+BUL/BİŞ/BİK*
+*M+UR/+M+UR+CUK*
+*P*
+*P+AÇ*
+*P+AK*
+*P+ARLAK*
+*P+UK*
+*P+UZ*

~ təxa (Çuv.)

tokana (hlk.) 'Mutfak, aş evi'
< Tü. ***tō-k***+ Fars. *hâne*
~ doh,ana (Ker./*KrTS*, 138)

tokat[1] '(İnsana) El içi ile vurma'
[DLT'te YOK. Fakat:
< OT. *tokı-* '(insan) dövmek', (demir) dövmek; vurmak, çarpmak; dokumak' (DLT)]+ **-t**
[> *tok-(a)t]
TT.: TOKAT+(ÇI/LA-/LAMA/ LAN-/LANMA)
An.ağl.: ***tokat*** 'yumruk' (*DS.X*, 3947)
~ Öteki Türk dillerinde YOK.
= *şapalak* (Kzk., Kırg.)
şapalağ (Az.)
şapilak (Uyg.)
şäpälâk (Özb.)
şarpık (Trkm.)

Eren (*TDES*, 410): **tokat**[1] 'şamar' YOK

SanalBaba

Nişanyan (*SS*, 449): **tokat** < ***ET.*** *tokımak* el vurmak → DOKU-

Tü. > **Blg.** *dukat', djukat* (*BER* 1: 444)

tokat² (hlk.) '1. Hayvan ağılı; 2. tarla, bahçe veya mandıra kapısı' [İç Anadolu'da il, Beykoz'da köy adı]

< ***toku*** 'toka; tutturmalık'

[→ **toka**] **+*t*** [> *tokat*]

Eren (*TDES*, 410): < ? [Kökenini bilmiyoruz.]
Nişanyan (*SS*, 449): YOK

tokatla-['Tokat atmak'

→ **tokat¹** ***+la-***

= *şapalağla-* (Az.)
şapilak ur- (Uyg.)
şäpälâklä- (Özb.)
çapalaktoo (Kırg.)
şarpık çal- (Trkm.)

tok gözlü 'Gözü malda olmayan'

→ **tok** + → **göz*+lü***

~ gözü toh, (Az.)
közi tok (Kzk., Özb., Uyg.)
= *kiŋ köŋilli* (Bşk., TatK.)
tok köŋül (Kırg.)
asküz tügil (Bşk.)

tokcalan-[(hlk.) 'Karnı doyar gibi olmak'

< OT. ***tok*** (DLT)***+ca*** 'tok gibi'

+la-n-

tokduru (hlk.) 'Toy kuşu'

< OT. ***toh*** [~ *toð* ~ *toy*] (DLT)

+dur-u

tokeç → **tokuç**

tokga, tokka (hlk.) 'Toka'

< OT. ***toḳu*** (DLT)

[/k/ ünsüzü ikizleşmiş; /-u/ > /-a/ olmuştur.]

toklu 'Bir yıllık kuzu'

= OT. ***toklı*** 'altı aylık kuzu'
~ ***toḳluḳ*** 'boynuzsuz hayvan' (DLT)
Çağ.: ***toḳli, toġli***
Eski Kıpç.: ***toklı***
MA., Hts., AM., İM.: ***toklı***

< ****tokı-*** 'dövmek, vurmak, çarpmak'***+-l-*** 'edilgenlik eki'

+u(ḳ)

An.ağl.: ***tohlu, toklu, tokluk*** '1.altı aylıkla bir yaş arasındaki kuzu; 2. iki yaşında kuzu'; *toklu* 'üç yapraklı, ıspanağa benzeyen bir tür ot'; *toklubaşı* 'yemeği yapılan bir tür ot'; ***tokluluk*** 'ilkbaharda yaşını dolduracak kuzuyu almak üzere sonbaharda verilen para'; ***tokluman*** 'bir yaşında kuzulayan koyun' (*DS.X*, 3948)

~ toklu (TT., Trkm., Blk.)
toktu /toktı (Kzk., KKırg., SUyg.)
toklı (Nog., KKlp.)
tokli (Özb.)
toġlı (Ker./*Kr.TS*)
toġlu (Az., Ker.)
toġdu (Soy., Tuva)

TOK(>ġ)L(~t, d)U(>ı, i)

Tü.> **Rus** ağızları: *toxtuj* 'boynuzları çıkmaya başlayan burulmuş koç';
Mac. *toklyó* [Ligeti: *TörK* 122-123];
Fars., Tac. *toxlu*;
Laz. *toxli* 'bir yaşındaki koç' (*LTS*, 321)

~ Moğ. (*KWb.*, 409) ***tuġu-l***
~ Tung. ***tukuçān*** 'Kalb' (Räsänen, *V* 485)

[Eren (*TDES*, 410): (**toġ-** 'doğmak' kökünden geldiği yolundaki sav yanlıştır. OT'de kullanılan **tok** 'saçsız; boynuzsuz'sözüyle **toklu** biçimi arasında bir bağlantı var mıdır bilemiyoruz. < ? **toklu** 'boynuzu çıkmayan (koyun)' Fakat, OT'de ****toḳluġ*** olarak geçmesi gerekirdi.] diyor.

NOT: OT'de **toḳlı** '*altı aylık kuzu*' ile **toḳluḳ** '*insanın başı saçsız ve hayvanın boynuzsuz olması*' iki ayrı sözcük olarak verilmiş. Demek ki OT.'deki **toklı** = TT. **toklu** [< ****tok*** 'saçsız insan, boynuzsuz hayvan'***+lı***] aynı anlamdadır. Çünkü, DLT'te söz içinde ve sonunda **/ġ/** ve **/ḳ/** birlikte kullanılabilmektedir:
açuḳluġ 'koçak, huyu güzel'
açuḳluġ**(ḳ)** 'açıklık'

SanalBaba

kabağ(ķ) 'kabak'
qanığ(ķ) 'sevinç'
qarangğ(ķ)u 'karanlık'
qarğ(ķ)uy 'atmaca'
qatğ(ķ)ı 'katı, sert'
gibi. Demek ki, **toqluķ** '*boynuzsuz hayvan*' sözcüğünün **toqluğ** biçimi (belki de) vardı!

Brockelmann (*OGM* 12, 79. §): ***toğuğlu** > toğlı*

Nişanyan (*SS*, 449): YOK

tokmak 'Ağaçtan yapılmış iri çekiç'
= ET., OT. ***tokı-*** 'vurmak' (*EUTS*, 243; DLT)
< *tokı-mak*
TT.: TOKMAK+(LA-/LAMA// baş 'kaya balığı'/ÇI (*argo*) 'jigolo')

Tü. > **Zaza.** *toqmaq* (*ZTS*, 360); **Ar.** (Mıs.) *duḳmāk* (*ALTK*, 131)

~ tokmak [*ağaç tokmak*] (Trkm., Uyg.)
tokmåk (Özb.)
tokmok (Kırg.)
tokpak (Kzk.)
toh,mağ (Az.)
tukmak (Çuv.)

TO(>u)K(>h,)M(>p)A (> å, o)K(>ğ)

tokmak [*kapı tokmağı*]
tokuldak (YUyg.)
tukmak (Bşk.)
= *eşik kakkıç* (Kırg.)
esik kakkış (Kzk.)
eşikni takıllätgiç (Özb.)
timir şakıldatkıs (Bşk.)
timir şakıldatkıç (TatK.)
Eren (*TDES*, 410): YOK

tok sözlü 'Hatır ve gönül dinlemeden, hiçbir şeyden çekinmeden konuşan'
→ tok+ → söz+*lü*
TT.: TOK SÖZLÜ+(LÜK)
= *toğri* (Uyg.)
toğrisöz (Özb.)
tūra sözdū (Kırg.)
tuvraşıl (Bşk.)

Toktamış 'TT'nde erkek adı'
< *tokta-* 'durmak; kesmek' ***+-mış***
~ tokta- (Bşk., Kzk., Kırg.)
toğta- (Trkm.)
toh,ta- (Uyg.)
toh, ät- (Özb.)
tukta- (Tat.K)

TO(>u)K(> ğ, h,)TA-
= *duruz-* (Trkm.)

tokorcom (hlk.) 'Su arığı'
→ tokurcun

tokorcun (hlk.) 'Yarma ağaçlardan yapılan kalın tahta'
→ tokurcun, dokurcun

toktok (hlk.) 'Havan'
< *tō* 'yansıma'***+k***

tokuç → tokaç

tokun-[(hlk.) 'Dokunmak'
→ dokun-

Tü. > **Zaza.** *toxemiş bıyayiş* 'dokunmak' (*ZTS*, 361)

tokurcak (hlk.) **→ tokaç**

tokurcun → dokurcun
An.ağl.: ***tokurcun*** '1. başakları iç yana gelerek dokuz ya da on üç bağlamdan yapılmış ekin yığınları; 2. dört köşe, kare; 3. çizgili desenli çarşaf; 4. bezin dokuma biçimi; 5. dokuz taş oyunu' ~ ***tokurcum*** (*DS.X*, 3951); ***tokurcun*** 'dam kıyısı'; *tokurcun et-* 'çiğnemek'; ***tokurcunu/tokurcuğu düzgün ol-*** 'işi yolunda olmak'

tokurda-['Hava, suyun içinde kabarcıklar durumunda yükselirken ses çıkarmak'
< *tō* 'yansıma'***+kur+da-***
TT.: TOKURDA-(MA/T-/TMA)

tokurdak (hlk.) 'Koyun ve keçilerin boynuna asılan tunçtan yapılmış yassı çan' (Enez-Yazır Köyü) [E. Kalay, *TD* 633, s. 259]
< *tō* 'yansıma'***+kur +da-k***
An.ağl.: ***tokurdak*** '1.içi boş incir kurusu; 2. özü olmayan, içi boş meyve; 3. erkeklik bezi' (*DS.X*, Krş. **Tıkırdak**

SanalBaba

tokurdat-[(hlk.) 'Nargile içmek; su içerken ses çıkarmak'
→ **tokurda-**

tokurşak (hlk.) 'Meşe palamudu, servi kozalağı'
< ***tō*** 'yansıma'+***k+ur+şak***
[+**şak** eki için krş. ***ağırşak***]

tokurtu 'Tokurdama sesi'
→ **tokurda-**

tokuş[1] → **tokaç**

tokuş[2] '***Değiş tokuş*** sözcüğünde kullanılır'
< OT. ***tokı-*** '*dokunmak'
+***-ş***
An.ağl.: ***tokuştur-*** 'değiştirmek' (*DS.X,* 3951)

tokuş-['1. Elle tutulan iki şeyi birbirine çarpmak; 2. kafa kafaya vuruşmak'
= ET. ***tokış-*** (*EUTS*, 244)
~ OT. ***tokış- ~ tokuş-*** (DLT)
< ****tokı(u)-*** 'vurmak; çarpmak; dokunmak'+***-ş-*** 'işteşlik eki'
TT.: TOKUŞ-(MA/TUR /TURMA)

tokuştur-[→ **tokuş**[2]

tokuz[1] → **dokuz**
[GT. **tokuz** = Çuv. *tăxăr, tăxxăr*; **Blg.** *tvir (=tivir)* < ****tovir***
< ****toqır*** = **Çuv.** *tăxăr* < **Volga Blg.** *toxur*]

tokuz[2] 'Sık ve kalınca, tok (kumaş)'
< ***tokı(u)-*** '*dokumak'+***-z**

NOT: Eren (*TDES,* 410): **toklu** ile **tolga** arası sözcükler YOK.

tolama (hlk.) 'İş önlüğü'
< OT. ***tolğa-*** 'takınmak, dolamak'
(DLT)+***-ma***
→ **dola-**

tolga 'Savaşçıların veya itfaiyecilerin başlarına giydikleri demir başlık; TT'nde erkek adı'
< Moğ. (*KWb.*, 104) ***duğulğa, daulğa*** 'casque'
Çağ.: ***tolğa***
AH.: ***tola***
IM., Kom.: ***toulğa***
TT.: TOLGA+(LI/SIZ)
~ tülğa (Kırg.)
tolğa SUyg.)
dola (Osm., Krm.)
dülğa (Kzk.)
dulığa (Kzk.)
dubulğa (YUyg./*TUL*, 944; Özb.)
dulağı (Yak.)
däbilgä (Az.)
= *tömür kalpak* (YUyg./*TUL*, 951)
demir papağ (Az.)

tolu[1] (hlk.) 'Buz tanesi biçiminde yağan kar, dolu'
= OT. ***tolı*** (DLT)
< ***tol-ı(/u)***

tolu[2] (hlk.) 'Deniz'
= ET. ***taluy ~ talay ~ taloi*** = Moğ. ***dalä: ~ dalā*** (*EUTS*, 222) < Tib. ***Dalai***

toluk (hlk.) 'Davar derisinden yapılan yayık'
= OT. ***tulḳuḳ*** 'tulum, örülmüş ve şişirilmiş tuluk' (DLT)
< OT. ***tul*** 'topa vurmak; şişirmek'+***(u)k***
An.ağl.: ***tolak*** (*DS.X*, 3953)

tolun[1] (hlk.) 'Ayın on dördü, dolun'
= OT. ***tolun*** (DLT)
< ***tol-(u)n***

tolun[2] (hlk.) 'Kulak ile kaş arasındaki bölüm'
= OT. ***tulun*** 'kulakla ağız arasındaki kemik; gemin iki yanında bulunan parçalar' ~ ***tulung*** 'kulak altı' (DLT)
< ***tul-*** '*vurmak'+***-(u)ng/-n***

tolun-[(hlk.) 'Güneş batmak'
= OT. ***tolun*** 'Ayın on dördü, dolun' (DLT)

tom → **tüm**
~ tom (Ker./*KrTS*, 339)

toma (hlk.) 'Tombul, toparlak, tıknaz'
< ****to-*** 'yuvarlak, topak ol-

SahafBaba

mak'+***m+a***

An.ağl.: ***tomalacık, tomalak, tomas, tomaz, tombak*** (*DS.X*, 3953); ***tambarlak, tombalak, tombarlak, tomburlak*** (s. 3955)

TOM[B]A(> u)**[R]LA**+*CIK/+K*
TOM+*AS/+AZ*
+*BA+K*
+*BU(/A)+R+LA-K*

tomalacık (hlk.) → **toma**

tomalak (hlk.) → **toma**

tomar 'Küme, yığın'

< ****to-m+ar***

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ṭūmār* (*ALTK*, 131)

Eren (*TDES*, 411): **tomar** < R (Bizans) ***τομάρι***

Nişanyan (*SS*, 449): **tomar** ~ ***Yun.*** *tomári* [küç.] kâğıt veya parşömen tabakası, rulo hâline getirilmiş kâğıt < ***EYun.*** *tómos* 1.kesilmiş şey, dilim, 2. papürüs tabakası.

NOT: Türkçedeki **TOM** (< ****TO-M***) ile başlayan sözcükler ile bunların farklı anlamları [*tombul, toparlak, yığın; tamam, bütün; deste, destele-, şişman, kısa boylu; ağaçtan yapılmış su kabı; ağaçtan yapılmış gürz; kısa boylu çizme; küçük tepe; gonca; tomruk* ..vb.] sözcüğün Rumcadan alıntı olmadığına kanıttır.

Bu konuda geniş bilgi için [Ş. Baştav'ın '*Grekçe Anonim Osmanlı Tarihindeki Türkçe Kelimeler*', ***Uluslar Arası Türk Dili Kongresi 1988***, Ankara 1996, s. 465-488
ile Mahmut İslâmoğlu'nun '*Kıbrıs Rumcasında Türkçe Sözcükler*', ***Uluslar Arası Türk Dili Kongresi 1992***, Ankara 1996, s. 341-355.] adlı bildirilerini okumak gerekir. Bu iki bildiri, Türkçe sözcüklerin Bizans ve Kıbrıs Rumcasında 'başına gelenleri' göstermektedir.

tomarı (hlk.) 'Tamamı, bütünü'

< ****to-m+ar+ı***

An.ağl.: ***tomari, tumarı*** (*DS.X*, 3954)

tomarla-[(hlk.) 'Destelemek, yığmak'

< ****to-m+ar+la-***

tomas(/z) (hlk.) → **toma**

tombadız (hlk.) 'Şişman, kısa boylu'

< ****to-m+ba+dız***

tombak (hlk.) → **toma**

tomak '1. Ağaçtan yapılmış su kabı; 2.ağaçtan yapılmış gürz; 3. bir tür kalın ve ince çizme'

Çağ.: ***tomak***

< ****to-m+(a)k***

tombalak (hlk.) 'Kısa boylu, şişman, tıknaz ve tombulca' → **toma**

< ****to-***[*m 'türeme ünsüz'*]

p+alak

Eren (*TDES*, 411):YOK [**tombul** maddesi içinde işlenmiştir.]

tombalak at-['Takla atmak'

< ****to-m+ba+la-k at-***

An.ağl.: ***tombaz kıl-, tosdömbelek ol-*** (*DS.X*, 3955)

tombarlak → **toma**

tombaz '1. Irmaklarda işleyen altı düz kayık; 2. üzerinde köprü kurulan altı düz kayık biçiminde duba'

< ****to-***[m]+***-p+a+z***

~ tombaz (Az.)

Tü. > **Srp.** *tùmbas* 'ponton';
Rum. *dombaz, tumbaz* 'kayık, ponton';
Mac. *tombác* 'ponton'

tombik → **tombilik**

tombilik (hlk.) 'Şişmanca, tombul'

< ****to-***[m]+***-p+ul+(i)k***

An.ağl.: ***tombik, tombiş, tombuş*** (*DS. X*, 3956)

tombiş → **tombilik**

tombu (hlk.) 'Küçük tepe, tümsek'

< ****to-[m]+-p+u***

An.ağl.: ***tombülcek, tomp, tomsu, tomsuk, tönbel, töngü*** (*DS.X*, 3956);***tomsu*** 'yükseklik'(s. 3957)

TOM+*P*
+*B+ÜL+CEK*
+*SU/+SUK*
TÖN+*BE-L/+GÜ*

tombul '1. Şişman, dolgun; 2. dolgun, etli'

< ****to-***[n/m *'türeme ünsüz'*]

+p +ul

TT.: TOMBUL+(CA/LAŞ-/LAŞ-

SanalBaba

MA/LUK)
Krş. tom ağaç 'tomruk' (YUyg.)
toğalak ağaç (Trkm.)

Tü. > **Laz.** *t'empo* (*LTS*, 324)

~ tombul (Az.)
= *toluk* (Kırg., Uyg.)
tolä (Özb.)
tulı (Bşk., TatK.)

Eren (*TDES*, 411): *top-ul* > **tonpul* > *tombul*

Nişanyan (*SS*, 449): **tombul** < ? ***ET.*** **tom* yuvarlak → TOP
* *-bul* ekinin mahiyeti açık değildir.

NOT: Nişanyan'ın 'mahiyeti açık değildir' dediği ek [< **to*-(**n/m** türeme ünsüz')+*p*+*ul*]dur.

tombulşak → tomçak
tomburlak → toma
tombuş → tombilik
tomçak (hlk.) 'Gonca'

< *to-m+ça+k

An.ağl.: ***tombulşak, tomruk, tomşak*** (*DS.X*, 3956)

tomru (hlk.) 'Dağlardaki küçük tepeler'

< *to-m+ru

tomruk '1. Kesilmiş ağacın silindir biçimindeki gövdesi; 2. işlenmek veya biçilmek üzere hazırlanmış taş kütlesi'
= OT. ***tomrum*** *yığaç* 'ağaç tomruğu üzerinde pabuçların sahtiyan gibi şeyleri kesilen ağaç kütük' (DLT: *tomruş-* 'tomruk yapmakta yardım ve yarış etmek'; *tomur-* 'tomruk yapmak, kesmek')

< *to-m+ur-(u)k

TT.: TOMRUK+(LAN-/LAN-MA)
An.ağl.: ***tomruk*** '1. yumru, ur; 2. gonca' (*DS.X*, 3957)
~ tomur (Blk.)
tomır (Tel.)
tumır (Kzk., Tob.)
tumra (Kzk.)

TO(>u)MU(>ı)R

Tü. > **Bulg., Srp.** *tomruk* (Skok: *EtRj* 3: 480; *TE* 178)

Räsänen (V): < ***tumr-uk***
Eren (*TDES*, 411): < **tomur-+-(u)k**
Nişanyan (*SS*, 449): < ***ET.*** *tomurmak* tomruk şeklinde ağaç kesmek(XI), şişip kabarmak (XV) < ? *tom* yuvarlak (XV)
→ TOP

tomur-['1. Ağacı dibinden kesmek; 2. asma ve ağaçlarda filiz vermek üzere gözler kabarmak'
= OT. ***tomur-*** (DLT: *tomrum yığaç* 'ağaç kütük'; *tomruş-* 'tomruk yapmakta yardım etmek')

< *to-m+(u)r-

tomurcuk 'Bir bitkinin üzerinde bulunan ve ileride sap, çiçek veya yaprak verecek olan filiz; 2. özellikle çiçeği verecek olan gonca'

< *to-m+ur+cuk

TT.: TOMURCUK+(LAN-/LANMA)
An.ağl.: ***tomurşak, tongurşak*** (*DS.X*, 3959)

TO-M(>n)+[***G***]**UR**+*C* (> ş)*U* (> a)*K*

~ tobur-cuk (Bar.)
tubırçık (TatK.)
tomurcuġ (Az.)
tōrçık (Tel., Kumd.)

TO(>u)**M**(>b)**U**(>ı)**R**+*C(~ç)U(>ı)K* (>ġ)
TŌ[< *OMU*]**R**+*ÇIK*

torcına (*ATS*,182)
< **to-r+cı+na*
~ Moğ. (*KWb.*, 404): ***toburçaġ*** 'Eicheln', 'Zapfen der Fichte'
= *börçök, börök* (*ATS*, 44)
bür ~ bürçök (*ATS*, 47)
büçür (Kırg.)
bürşik (Kzk.)
börö (Bşk.)
böri (TatK.)

tomurşak (hlk.) → **tomurcuk**
tomurtla-[(hlk.) 'Ağacın dallarını

SanalBaba

budayarak tepesini düzeltmek'
< ***to-m+ur+***[t *'türeme ünsüz'*]***+la-***

tomuruk → tomruk

ton (hlk.) '1. Kürk; 2. hayvan rengi'
= ET., OT. ***ton*** 'elbise' (DLT)
< ***tōn***

tonbozma (hlk.) 'Gelin giysisi biçme'
< ***ton*** 'elbise'+***boz-ma***

Tonga 'TT'nde **Alpertonga** kişi adında'
= ET. ***tonga*** 'yiğit, kahraman, kuvvetli' (*EUTS*, 246)
~ OT. ***tonga*** 'Bebür, kaplan cinsinden bir hayvan' (DLT)
< ****tong*** 'içi boş olmayan, som' (DLT) +***a***

[**NOT**: Argoda kullanılan *tonga* 'hile, düzen, tuzak' ile ilgisi yoktur.]

An.ağl.: ***tonga*** '1. kurumuş ağaç gövdesi; 2. ipe dizilen tütün demetleri; 3. akılsız; 4. kaydırak oyununda dikilen yuvarlak taş' (*DS.X*, 3959)

tongal (hlk.) '1. Zengin; 2. çok yaşlı kimse'
< OT. ***tong*** 'som olan' (DLT)
+al

tongallaş-[(hlk.) 'Yeni zengin olmak'
< ***tongal+la-ş-***

tongu (hlk.) 'Düz yerlerdeki tümsekler, tepeler'
< ****to-n+gu***

tonguç (hlk.) '1. En büyük çocuk; 2. en küçük çocuk'
< ****to-n+guç***

tongura (hlk.) 'Davar ya da köpeklerin boynuna takılan çan
< ****ton*** 'yansıma'+***KIr-a***
An.ağl.: ***tongırak, tongurak, tongurdah, tongurdak, tömbürdek, tümbüldek*** (*DS. X*, 3960);
tongura, tongurdak 'demir köpek tasması'; ***tongurdak*** 'giysi ya da saçlardaki süsler' (s. 3960)

tongurak → tongura

tongurdak → tongura

tongurşak (hlk.) → **tomurcuk**

tonkebağı (hlk.) **tönge**

tonton 'Sevimli, hoş kimse'
< ****to-*** 'yuvarlak olmak, şişman olmak' ***+n *to-n***
Krş. ***tombik, tombul***
An.ağl.: ***tontik, tontoroş, tontoloş, tontoş*** 'tombul, sevimli, güzel (çocuklar için sevgi belirtir sözcük' (*DS.X*, 3960)

Krş. ***tomto*** 'süt paparası'
< *to-m+to*
tomtom¹ 'börek'
< *to-* 'şişmek, kabarmak'+*m+to-m*
tomtom² 'erkek hindi'
→ ***tomtom¹***
tomtom ol- 'tüsek tümsek, küme küme olmak, yığılmak'
tomtu¹ 'et, bulgur ya da pirinçle yapılan sulu köfte'
< **to-m++tu*
tomtu² 'kulplu küçük testi'→ ***tomtu¹*** (*DS.X*, 3958)

Dankoff (*ALT* E55): < ***Erm.*** *t'ont'oş, t'ont'rik, t'ont'ruş* 'loving, affectionate, dear' **[YANLIŞTIR.** Çünkü, bu sözcüklerin Türkçedeki kökeni **TO-** olup *'şişmek, şişmanlamak, kabarkak'* anlamlarındadır. Ermenice ise, kökeni nedir? Açıklanması gerekir! Yukarıdaki örneklerin hepsi de **TO-**kökünden türemiş ad ya da sıfatlardır.]

Eren (*TDES*, 411): < ? **[Dankoff'un verdiği bilgileri sayar, kendi görüşünü belirtmez.]**

Nişanyan (*SS*, 450): **tonton** ~ ***Fr.*** *tonton* çocuk dilinde amca, sevimli aptal. **YANLIŞTIR**

top¹ 'Genellikle kauçuktan veya üzeri meşin, içi şişirilmiş lâstikten yapılmış toparlak oyun aracı'

SanalBaba

= ET. ***top*** (*EUTS*, 247: *topolu* 'toplu')
~ OT. ***top*** ~ ***topık*** (DLT)
< ****to-*** 'şişmek, kabarmak'+***-p***
TT.: TOP+(AÇ/AK/AKLA-/AK-LAMA/AKLAN-/ AKLANMA/ ALAK/ARLACIK/ARLA-/AR-LAK/ ARLAKÇA/ ARLAN-/ARLANMA/LA 'üç parmaklı dirgen'/LA-/ LAÇ/ LAM/LA-MA/LAN-/ LANIK/ LANIL-/LANILMA/ LANIŞ/ LAN-MA/LANTI/LAŞ-/ LAŞMA/ LAT-/ LATIL-/ LATILMA/ LATTIR-/LAYIŞ/ LU/LUCA/ LULUK/ LUM/ LUMCU/ LUMDAŞ/LUMSAL)
An.ağl.: ***top*** '1. urgan bükerken dolaşmaması için kullanılan, çekiç biçiminde üstü yivli ağaç araç; 2. araba tekerleği başlığı; 3. yığın, demet; 4. pencere; 5. minder; 6. kepek yada undan yapılan deve hamuru; 7. kol bileziği, burma; 9. hep; 10. erkek incir; 11. kilim ortalarına yapılan süslü desenler' (*DS.X*, 3961); ***top keçe*** 'hayvan semeri yapmaya yarayan keçe'; ***top kilit*** 'asma kilit' (s. 3964)

Tü. > **Zaza.** *top* '1. hepsi, bütünü; 2. 'toparlak, toplu; 3. top'; *topı* → *top; topey* 'genellikle çaputtan yapılan bir çeşit top ve grupça sopa ile oynanan bir çocuk oyunu'(*ZTS*, 359); **KbRum**. *tupi, thóphis* 'kumaş topu'

~ top '***top***' (Az., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
tof-(DTü.)
tup (Bşk., TatK.) (> **Çer.** *TLÇ* 70: *top*)
toβə (Çuv.) (< TatK.)
top '***kumaş topu***' (Az., Özb., Trkm., Uyg.)
Top oyını (Ker.)

TO(>u)P(>f, β)

= *türgäk* (Bşk.,TatK.)
türgök (Kırg.)

Eren (*TDES*, 411): YOK
Nişanyan (*SS*, 450): **top¹** = ***ET. tob*** gülle, küre,
top (XI), bütün (XIV)

top² 'Gülle veya şarapnel atan büyük ateşli silâh'
→ **top¹**
TT.: TOP+(ÇU/ÇULUK/hâne)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ṭūp* (*ALTK*, 131)

~ top (Az., Kzk., Özb., Trkm., Uyg.)
top güllési (Ker.)
top tüfeng (Ker.)

topa → **topak**

topaç '1. Çevresine ip sarılıp birden bırakılarak veya kamçı ile vurularak döndürülen koni biçiminde ucu çivili ya da kabaralı oyuncak; 2. toparlak sepet veya küçük küfe; 3. bir tür ağaç tıkaç' [DLT'te yok.]
< ***to-p+(a)ç***
An.ağl.: ***topaç*** '1. tencerede pişirilerek kendi yağıyla kızartıldıktan sonra kış için saklanan et; 2. taş dibekte dövüldükten sonra pişirilen et, bulgur ve soğan karışımı birçeşit yemek; 3. yumruk büyüklüğünde kuru toprak parçası ~ ***topalak*** ~ ***topur***

Tü. > **Zaza.** *topaçı* (*ZTS*, 359)

~ Öteki Türk dillerinde yok.
= *fırlanğıç* (Az.)
bötirgiç (TatK.)
pildirğuç (Uyg.)

topaçça (hlk.) 'Papatya'
< ***to-p+(a)ç+ça*** 'küçültme eki'

topaçlan-[(hlk.) 'Yumru gibi olmak'
< ***to-p+(a)ç+la-n-***

topak '1. Yufka açmak için avuç içinde yuvarlak biçim verilen hamur parçası; 2. bu biçim verilmiş herhangi bir şey'
< ***to-p+(a)k***
TT.: TOPAK+(LA-/LAN-/LAN-MA)
An.ağl.: ***topa, topah, topak, to-***

SanalBaba

palak, topan, topilik (*DS.X,* 3961, 3962)

TOP+*A/+A+LI/+AK/+ALAK/*
+AN
+İLİK

topal '1. Bacağındaki sakatlık nedeniyle seker gibi veya iki adımda bir, bir yana eğilerek yürüyen (insan veya hayvan)'
[Krş. OT. ***topulġaḳ*** 'kulunç' (DLT)
< **to-p+ul+ġak*]
< *to-p+(u/a)l*
TT.: TOPAL+(LA-/LAMA/LAYIŞ/LIK)

Eren (*TDES,* 411): **topal** < Palló'ya göre (*NyK* 46; 158), *top* kökünden gelir: *top+(a)l*
Nişanyan (*SS,* 450): **topal** < ?

Tü. > **Srp.** (*TE,* 1278) *topal*; **Zaza.** *topal*; *topalek* 'aksayan, hafifçe topal olan'; *topalı* 'topal' (*ZTS,* 359); **Ar.** (Cez.) *ṭūbāl* (*ALTK,* 131)

~ topal (TT., Krm., Az., Kif., Uyg.)
topol = tokol 'boynuzsuz' (Kırg.)
toppal (Ker./*KrTS,* 340)
toko(r) (Uyg.)

TO-P[*P* 'ikizleşme']
+A(>o)L

= *aksak* (Kzk., Kırg., TatK.)
ah,saġ (Az.)
åğsåk (Özb.)
ağsak (Trkm.)
akhak (Bşk.)

topalak[1] 'Yapraklarından yeşil boya çıkarılan bir bitki'
< *to-p+al-ak*
~ topalağ, toppalağ (Ker./*KrTS,* 340)

topalak[2] → **topak**

topalan (hlk.) 'Karında top gibi olan şişlik'
= OT. ***topulġaḳ*** 'kulunç' (DLT)
< *to-p+al-an*
An.ağl.: ***topalan*** '1. hazımsızlıktan ileri gelen mide ve karın ağrısı; 2. uzun yapraklı bir çayır otu; 3. tesbih böceği' (*DS. X,* 3963)
~ topalağ / toppalağ (Ker./*KrTS.*)

topallak → topak

NOT: Eren (*TDES,* 411): **top** ile **topal** arasındaki sözcükler YOK.

topan[1] → **topak**

topan[2] (hlk.) '1.Şişman, tombul; 2. hamur yoğurmaya ya da çamaşır yıkamaya yarayan tahta tekne; 3. iplik yumağı; 4. toprak damları sıkıştırmak için kullanılan bir çeşit silindir; 5. köşe yastığı' (*DS.X,* 3963)
< *to-p+(a)n*

topana (hlk.) 'Yağ sürülerek yenilen, çok kabarmış bir tür pide'
< *to-p+an* [bk. **topan**[1/2]]**+*a***
An.ağl.: ***topane, taphana***
[**/h/** türeme ünsüz] (*DS.X,* 3963)

topar (hlk.) 'Tepe, tümsek' [TT'nde soy adı: ***R. Toparlı***]
< *to-p+(a)r*

toparla-['Toplu bir duruma sokmak, bir araya getirmek'
< *to-p+ar+la-*
TT.: TOPARLA-(MA/N-/NIŞ/LANMA)
An.ağl.: ***tomarla-, toparla-*** (*DS.X,* 3963)
~ toparla- (Az.)
= *keltir-* (Kzk., Özb.)
yiğıştir- (Uyg.)

toparlak 'Top biçiminde olan, yuvarlak (şey), küre'
< *to-p+ar+la-k*
TT.: TOPARLAK+(ÇA)
An.ağl.: → **topak**; ***topaylak*** 'yuvarlak'
[/r/ > /y/ değişmesi] (*DS.X,* 3963)
~ Öteki Türk dillerinde yok.
= *toğalak* (Trkm.)
toğolok (Kırg.)
tüğärāk (Bşk., TatK.)
domalak (Kzk.)

SanalBaba

domulak (Uyg.)
dümälâk (Özb.)
dügläk (Uyg.)
düŋgelek (Kzk.)
teğelek (Trkm.)

topbaş, topbaşı (hlk.) '1. Yumuşak, iyi cins buğday; 2. akasya fidanı'

< ***to-p+baş(+ı)*** → **tobbaş**

topca (hlk.) 'Toplu halde, toplanmış'

< ***to-p+ça*** 'eşitlik hâli eki'

topçıka (hlk.) 'Ekmek sarılan mendil'

< ***to-p***+OT. ***çoġ-*** 'bağlamak, sarmak' (DLT) ***+-a***

topçu '1. Topların kullanılışı, bakımı üzerine yetiştirilen asker sınıf; 2. futfol oyuncusu; 3. (argo) sınıfta kalmış öğrenci'

< ***top+çu***

Tü. > **Ar.** (Cez., Fas.) *ṭobcī* ; (Lib.) *ṭopjī* ; (Mıs.., Sud., Sur.) *ṭūbī:* ; (Yem.) *ṭubşī* (*ALTK,* 131)

topçukal (hlk.) 'Kıza dünür giden kimse'

< ***to-p***+ OT. ***çoġ-*** 'bağlamak' ***+(a)l*** *'evliliği bağlayan (kimse)'*

topçuluk '(ask.) Topçu sınıfı'

< ***top+çu+luk***

topdon (hlk.) 'Geniş ağlı, uçkurlu, kısa zeybek donu'

< ***to-p***+ ET., OT. ***ton*** 'don, giysi' (DLT)

An.ağl.: ***topton*** (*DS.X,* 3963)

topeş (hlk.) 'Tombul, şişman'

< ***to-p+(e)ş***

Krş. **tombiş, tombik, tombul, topaç**

topilik (hlk.) → **topak**

topla 'Üç parmaklı diren'

< ***top+la-*** 'fiilinden türev'

topla-['1.Bir araya getirmek; 2.devşirmek; 3.dağınıklıktan kurtarmak; vb.'

[**NOT**: ET'de ***topla-*** eylemi yoktur]

< ***to-p+la-***

TT.: TOPLA-(MA/N-/NIK/NIL-/ILMA/NIŞ/NMA/NTI/Ş-/ŞMA/T-/IL-/ILMA/TMA/YIŞ)

~ top- (Uyg., DTü., Osm.)
topla- (Az., Trkm.)
toplä- (Özb.)
topli- (Uyg.)
topta- (Kzk.)
toptoo (Kırg.)
tupla- (Bşk., TatK.)
tobō (Yak.)
toġō (Yak.)

TOP+L(~t)A(>ä, i,o)-

toplak (hlk.) 'Câmi'

< ***to-p+la-k***

toplam 'Toplama işleminin sonucu'

< ***to-p+la-m***

~ top (Kırg.)
tuplam (Bşk., TatK.)

Eren (*TDES,* 412): YOK
Nişanyan (*SS,* 450): **toplam** ***YT.*** (1937) cem < TOPLA-

diyorsa da Başkurt ve Kazan-Tatar Türkçelerinde kullanılan **tuplam** sözcüğünden alındığı görülmektedir.

toplama (hlk.) '1. Açık ekmek, yufka ekmeği; 2. mısır ekmeği; 3.altı okkalık sepet; 4. her gün azar azar sağılan ve toplanan süt'

< ***to-p+la-ma***

toplan-['Toplanmak, bir araya gelmek'

< ***to-p+la-n-***

Tü. > **Zaza.** *top bıyayıne, top bıyayiş* 'toplanmak' (*ZTS,* 359); *top kerdene* 'toplamak'; *top kerdış* 'toplamak' (s. 360); *top pêser kerdış* 'hepsini bir araya toplamak'

toplaş-[(hlk.) 'İp, saç vb. şeyler dolaşmak'

< ***to-p+la-ş-***

An.ağl.: ***toplaş-*** 'birikmek, toplanmak' (*DS.X,* 3964)

SanalBaba

toplaştır-['Toplayıp düzene koymak'
< ***to-p+la-ş-tır-***

toplat-['Toplamak işini yaptırmak'
< ***to-p+la-t-***
TT.: TOPLAT-(IL-/ILMA)

toplu '1. Topu olan; 2. hep bir arada, toplanmış; 3. düzene konmuş; 4. topunu içine alan'
= ET. ***topolu*** (*EUTS*, 247)
< ***to-p+lu***
TT.: TOPLU+(CA/LUK/M/MCU/MCULUK/MSAL)
An.ağl.: ***toplu*** '1. pencere; 2. pencerelere yapılan demir ya da ağaç parmaklık; 3. kısa saplı derin kepçe; 4. firkete; 5. dokuma tegâhında ipliğin sarıldığı kumaş' (*DS.X*, 3964)
~ toplu (Az.)
toplum (Trm.)
toptū (Kırg.)
topar (Trkm.)
toptalğan (Kzk.)
toplanğan (Uyg.)
toplängän (Özb.)

TOP+*AR/+ALĞAN*
+LANĞAN
+LENGEN
+LU/+LUM/+TŪ
+TALĞAN

topluca (hlk.) 'Yemeği yapılan bir tür ot'
< ***to-p+lu+ca***

toplu iğne 'Toplu iğne'
< ***to-p+lu iğne***
= *bir başı tügäräk inä* (Bşk., TatK.)
båşli ignä (Özb.)
başlik jiŋnä (Uyg.)

topluluk 'Toplum, camia, cemiyet'
< ***to-+-p+lu+luk***
~ topar (Trkm.)
= öteki Türk dillerinde yok.

toplum ***YT.*** 'Topluluk, camia'
< ***to-p+lu+m*** [< **to-p+ul-(u)m*]

[**NOT**: OT'deki ***topulġaḳ*** 'kulunç' sözcüğü de *to-p+ul-* fiilinden ad olmuştur.]

TT.: TOPLUM+(CU/CULUK/DAŞ/SAL)

topoç (hlk.) '1. Karpuz; 2. kavrulduktan sonra yağı ile dondurulan kıyma'
< ***to-p+(o)ç***
Krş. **topaç**

top ol-[(hlk.) '1. Kötürüm olmak; 2. birikmek, toplanmak; 3. civciv yumurtadan çıkamamak, ölmek'
< ***to-p ol-***

toppuk → topuk

NOT: Eren (*TDES*, 412): **topan-toprak** arasındaki sözcükler YOK.

toprak 'Kara; arazi, tarla; ülke'
= ET., OT. ***toprak*** (*EUTS*, 247; DLT)
~ OT. ****topra-*** 'kurumak' [~ *toprąş-* 'kuruyup tozlaşmak'/ *topurġan* 'ayak basıldığında tozıyan yumuşak toprak' (< ****topruġan*** < ***topru-ġan*** < ****towru-*** < ***towuru-***]
< ***top(u)r+a-*** [< **towra-* (< *tovur-a-* < *towur+* { > ***towuz*** > ***tōz*** > GTü. ***toz***}*u-*]*+-k*
Eski Kıpç.: ***toprak***
Çağ.: ***tobrak***
TT.: TOPRAK+(bastı/bilimi/LA-/LAMA/LAN-/LANDIR-/LANDIRMA/LI/LIK/SIZ)
An.ağl.: ***toprak çal*** 'çıplak, otsuz toprak'; ***toprak kaynağı*** 'kumlu, sert toprak' (*DS. X*, 3964); ***topraklık*** '1. iki yaşında öküz; 2. evleri badana yapmak için ak toprağın çıkarıldığı yer; 3. halıya saçak yapmadan önce kilim gibi dokunan iki parmak kalınlığındaki tüysüz bölüm; 4. köylerde bebeklerin kundak yapılırken sarıldığı toprağın ısıtıldığı teneke kap' (*DS.X*, 3964); ***toprakköküzü*** 'kısa boylu, şiş-

SanalBaba

man, çift sürmeye elverişli öküz' (s. 3965);

torpah, torpak 'toprak' [*göçüşme ile*]

Tü.>**Zaza.** *tebax/ toz û tebaxı* 'toz toprak' (*ZTS*, 361)

~ toprak (Trkm., Kzk., Uyg.)
torpaġ (Az.) [**/pr/ > /rp/** göçüşmesi]
torpağ (Ker./*KrTS*)
toprah, (Kar., Erbil/*KrTS*)
topırak (Kzk., KKlp.)
topurak (Kırg.)
toburah, (Yak.)
tofrak (DTü.)
tuprak (Bşk., TatK., YUyg.)
tupråk (Özb.)
tufrak (TatK.) [NOT: Bu sözcük, u >o değişiminin kurallı olduğu Bşk. ve TatK'da /**u**/ iledir.]
təpra (Çuv.)
tθβra /täpra (Çuv.)

TO(>u)**P**(>b, f)[I/U]**RAK**(>ġ, ğ, h,)

dovurak (Tuva, Soy.) < Moğ.
~ Moğ. (*KWb.*, 405): ***toġuraġ*** < ***towuraġ***

Tü.> Moğ. ***tobrak, tobroḳ, tobraġ, toburaġ, toġuraġ***

Clauson (*ED*, 443): < **topra-** 'kurumak'
Ligeti (*MNy* 34: 75-76): Ana Altay **toz**
Doerfer (*TMEN* 948): < **top+rak**
Ramstedt (*NyK* 42: 71): 1) **toprak** ~ Moğ. ***towusun** 'toz'; 2) Tü. **toprak** > Moğ. **toġuraġ**
Poppe (*Lautlehre* 47): Moğ. **toġosun** (< ***towārsun** < ***topārsun**) 'toz'
T. Tekin (*Mak.I*, 18, 58): < ***topra-** 'kurumak' < ***towra-** < ***towur-a-***
Eren (*TDES*, 412): < **topur+(a)k**
Nişanyan (*SS*, 450): **toprak** = ***ET.** toprak* (XI) kum, kuru toprak < *topramak* kurumak, toz hâline gelmek → TOP[1]

* 'Arazi' anlamında kullanımı muhtemelen Yunancadan etkilenmiştir. Karş. ***Yun.** toparáki* (küçük toprak parçası, tarlacık) < *tópion* (arazi, tarla)

YANLIŞTIR. Çünkü, **toprak** Türkçenin en eski sözcüklerinden biri olup, hemen bütün Türk dillerinde farklı ses değişmeleriyle yaşamaktadır. Büyük bir ihtimalle Yunancaya da **toparáki** (< Tü.**top[a]rak[+i]**) olarak geçmiştir. Yunanca, pek çok Türkçe sözcüğün sonuna **+i** ekleyerek onları assimile etmek istemiştir.

tembel+*i*; fes+*i*; muhtar+*i* vb. gibi. Bundan başka, Türkçe sözcüklerin sonuna: *+tın/+tin, +n/ +in; +is/+s, +kin, +lin, +kia, +ko, +ya, +des/+thes, +mu, +ou,+m, +dus* ekleyerek onları gûya Yunancalaştırmış; bazılarının önüne ve içine türeme ünlü ya da ünsüzler ekleyerek assimile etmek istemiştir. Bu konuda yapılacak dikkatli bir çalışma ile Türkçe sözcüklerin kökeni bulunabilmektedir:

bey —— **πέκης**
çavuç — **κιαούζης**
saray — **σαράγιον**
sandık — **σεντούχι**
sürgün — **σεργούης**
asker —— **άσκέριν**
zorba —— **ξορπας**

vb.yüzlerce sözcük Yunancalaştırılmak istenmiştir.

Bk.Ş. Baştav ve M. İslâmoğlu'nun bibliyografyada künyeleri verilen yazıları.

toptan 'Toplu olarak, tümüyle, bütünüyle'
< to-p+tan
TT.: TOPTAN(CI/CILIK)
~ topdan (Az.)
= *tolayım* (Kzk.)
tulayım (Bşk.)
tutuşlayın (Trkm.)
döŋ (Uyg.)
düŋ (Kırg.)
kötürä (Uyg.)
kötärä (Özb.)

Eren ve Nişanyan'da YOK.

toptop (hlk.) 'Sebze'
< to-p+to-p

toptopallah (hlk.) 'Yusyuvarlak'
< top [krş. **tos** 'pekiştirme']
+to-p+ar+la-k

toptu (hlk.) 'Su testisi'
< to-p+tu

topuç (hlk.) 'Boyuna göre kol ve bacakları kısa, vücudu şişman (kimse)
< to-p+(u)ç 'küçültme eki'
Krş. **topaç**

topuk '1. Ayağın toparlakça olan alt bölümü; 2. ökçe'
= ET. ***tobıḳ*** (*EUTS*, 242) ~ (Br. ***tubıḳ***)

SarıBaba

~ OT. ***topık*** 'topuk; top, çögenle vurulan top; topaç' (DLT)
Eski Kıpç.: ***tobuk***
Çağ.: ***topuk***

< *to-p+(ı)k*

TT.: TOPUK+(LA-/LAMA/LU/SUZ)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *ṭubuḳ* (*ALTK*, 131)

An.ağl.: ***topuk/topuh*** 'ayak bileği'; ***topuk*** '1. dalganın kıyıya yakın çatladı yer; 2. deve yavrusu [< *potuk* '/p-t/ ~/t-p/ göçüşmesi ile]; 3. badem ve ceviz büyüklüğünde yumru kökleri olan bir tür ot; 4. deniz ve göllerde sonradan oluşan adacıklar' (*DS.X*, 3965); ***topur*** [**/-k/ > /-r/** değişimi]

~ topuk (Osm., Trkm., Kırg., KKırg.)
topuh, /topuġ (Az.)
topık (Özb.)
toppığ (Ker./*KrTS*, 340)
tobuk (Trkm., Tasr.)
tobık (Sag., Kaça, Kzk.)
tomuk (KKırg.)
tomık (Tel.)
tōk (SUyg.)
tubık (TatK.)
tabık (Yak.)

TO(> a, u)**P**(>b, m)[P]**U**(>ı)**K** (> ğ, h,)
T<u>Õ</u>[< *<u>OPU</u>*]**K**

= *tapan* (YUyg.)
soğonçok (Kırg.)
ökce (Trkm.)
ükçä (TatK.)
üksä (Bşk.)

topuklu (hlk.) 'Güzel, beğenilen kadın'

< *to-p+uk+lu*

topuklutiken (hlk.) 'Sapı sert tüylerle kaplı, yumru köklü, meyvesi koza biçiminde olan bir tür diken'

< *to-p+uk+lu*+ OT. ***tiken***
[~ *tikken*](DLT)

topur[1] (hlk.) '1. Kestanenin dikenli olan dış kabuğu; 2. fındığın dışındaki yeşil kabuk'

< *to-p+ur*

topur[2] **→ topuk**

topuş topuş (hlk.) 'Tombul ve sevimli (çocuk için)'

< *to-p+(u)ş*

→ tombul, tombiş

toput (hlk.) 'Çökelti'

< *to-* 'toplamak, bir araya getirmek'

+*-p* 'fiilden ad yapan ek'

+*(u)t*

Krş. **torak** 'çökelek'

topuz '1. Ucu top biçiminde eski silâh; 2. bir şeyin elle tutulabilen çıkıntısı; 3. top biçiminde toplanmış saç'
= OT. ***topuz yük*** 'üzerinde durulamayan, üstüne binilemeyen hayvan yükü' (DLT)
Çağ.: ***topazi***

< *to-p+(u)z*

TT.: TOPUZ+(LU)

An.ağl.: ***topuz*** 'köke yakın yerinde birkaç yaprağı olan, sapının tepesindeki renkli dikenleri soyularak yenilebilen, meyveli bir tür bitki; 2. ucu yumru biçiminde yuvarlak değnek vb. şeyler; 3. saç örgüsü; 4. eli, ayağı büzülmüş, şişmiş; 5. kısa boylu (kimse); 6. balyoz' (*DS.X*, 3966)

~ topuz (Osm., Krm., Trkm.)
toppuz (Az.)
toppız (Ker./*KrTS*, 340)
= *toḫmak* (Uyg.)
çokmar (Uyg.)
çokmår (Özb.)
çokmor (kırg.)
çukmar (TatK.)
şokpar (Kzk.)
sukmar (Bşk.)

Tü. > **Blg.** *topúz* (*TE* 178) ; **Srp.** *tòpuz* (Škaljić: *Turc* 620); **Rum.** τοπούζι (Andriotis: *EL* 367); **Ar.** *dabbūs*;

SanalBaba

Fars. *dabūs* (A. Ateş, *Arat Arm.*, 30);
KbRum. *thóphóza*

topuza (hlk.) 'Topacın dönmesini sağlayan koni biçimindeki demir çivi'

< ***topuz+a***

tor[1] 'Ağ'
= ET. ***tor*** 'ağ, balık ağı, av ağı' (*EUTS*, 247: *torçı* 'ağla avlanan, avda ağ kullanan')
~ OT. ***tor*** 'tuzak, ağ' (DLT)

< ***tōr***

[Räsänen, V 502: Tü. ***tor*** < ***toor***; Moğ. ***toor*** ~ Tü. ***tuz*** (> ***tuzak***)]

An.ağl.: ***tar, tor*** 'ince örgülü balık ağı'; ***tor*** '1.inci gerdanlık; 2. boncuktan yapılan bilezik; 3. uçkur uçlarına yapılan düğümler; 4. başörtüsü; 5. kadınların başlarına örttükleri çarşaf' (*DS.X*, 3967)
~ tor (Uyg., Trkm., KKlp., Kırg., Özb., Kzk., Tar.)
ürgemçak torı 'örümcek ağı' (Özb.)
tor (Ker./*KrTS*, 340)
torçı, tor kurmağ (Ker.)

Eren (*TDES*, 413): Bu konuda yazılan bilgileri aktarır, 'Kökenine ilişkin bilgi almak için bk.(Ligeti: *TörK* 176)' diyerek, kendi görüşünü belirtmez.
Nişanyan (*SS*, 450): YOK

Tü. > **Moğ.** *tōr, toġur* (Doerfer: *TMEN*, 954; *KWb.*, 401);
Mac. *tőr* (Ligeti: *Törk* 297-298);
Fars. *tōr* (*TMEN* 954);
Zaza. *torrı* 'ağ' (*ZTS*, 360)

tor[2] (hlk.) '1.Toy, işe alışkın olmayan (insan ya da hayvan için); 2. ürkek, çekingen, urgun, utangaç; 3. soğukkanlı; 4. ters (kimse); 5. aptal; 7. toksözlü' ~ ***torlak***

< ? OT. ***toð*** [~ *toh* ~ *toy*] (DLT)

tōra (hlk.) 'Ta orada'

< ***ta o*** [< OT. *ol*]+***ra*** 'yön gösterme eki'

tora çek-[(hlk.) 'Aldatmak, pusuya düşürmek'

< OT. ***tor*** 'ağ; tuzak'
+***a çek-***

torak 'Çökelek'
[Krş. OT. **tār** 'yağ tortusu' (DLT); TT. **tortu**]
Eski Kıpçak: ***torak***
Çağ.: ***torak*** 'peynir'
< ****to-*** 'toplanmak, bir araya gelmek; olgunlaşmak'
+***r+(a)k***
An.ağl.: ***torak*** 'yağı alınmış süt ya da yoğurdun kaynatılmasıyla elde edilen katık, çökelek' (*DS.X*, 3967)
~ torak (KKlp.)
turürah, (Çuv.)

Tü. > **Fars.** *dūrāġ*; **Kürt.** *torak*; **Zaza.** *turah, torah* (O. Özer, 121), *toraq* 'çökelek' (*ZTS*, 360);
Mac. [< eski bir Türk dili] *túró* 'yoğurttan yapılmış bit tür peynir'

Eren (*TDES*, 413): < **Fars.** *dūrāġ* 'sour milk, upon which new milks is poured''[Türkçede süt ürünlerine verilen birçok adın Farsçadan geçtiğini biliyoruz. O açıdan **torak** da *büyük bir olasılıkla* Farsçadan kalma bir alıntıdır.] diyen Eren, Türkçe kökenli **ayran, yoğurt, çökelek, çalap, katık, kaymak, kımız, yağ** gibi sözcükleri unutmuş olmalı.**Peynir** Farsça ama ya ötekiler! Bana göre, *büyük bir olasılıkla*, Türkçeden Farsçaya geçmiştir.

Ramstedt (*KWb.*, 380) ve Räsänen (*V* 490): Tü. **torak** ~ Moğ. **Taraġ**

Nişanyan (*SS*, 450): YOK

toraman 'Tombul, iri yapılı, genç irisi'
[Kayseri'ye bağlı bir ilçe adı]
[Krş. ET. ***torıġ*** ~ ***toruġ*** ~ ***turuġ*** 'berrak, duru, ışık (*EUTS*, 247]
< ***torum*** [< **tor*+*um*]'deve

SarıBaba

yavrusu'+***an***

An.ağl.: ***toraman*** '1. küçük bazlama; 2.küçük mısır ekmeği; 3. sarhoş'; ***toraman çıkar-*** '1. hokkabazlık etmek; 2. kavga çıkarmak'; toramani 'azgın (kimse)'; ***toramanlık*** 'otları çok gelişmiş, boylanmış yerler' (*DS.X*, 3968)

Eren (*TDES*, 413): < **tor** 'toy'+**man** 'genç, yabanî' [-a- sonradan türemiştir.]

NOT: **tor** 'genç, toy' adı ET ve OT'de yok. **torum** '*deve yavrusu*' sözcüğü < ***tor+um*** biçiminden ayrılırsa, ortaya bir **tor** kökü çıkıyor ki bu da TT'ndeki **torlak, torluk** (→) sözcüklerinde yaşamaktadır.

Ağızlardaki ***toraman, toraman çıkar-, toramanlık, toraş*** 'çok yiyen, obur' [< ***tor+aş***], ***toraşan*** 'dokuz on yaşlarında çocuk' sözcüklerinin anlamları da **tor** < **toy** etimolojisini zorlamaktadır.

torba 'Genellikle iplik, kıl gibi malzeme ile örülen ağ'

< **tōr* 'ağ'+***ba(ġ)*** 'bağ, düğüm'

Eski Kıpç.: ***tobra*** [göçüşme ile]

AH.: ***tobra***

TT.: TORBA+(LA-/LAMA/ LAN-/LANMA/LI 'İzmir'e bağlı bir ilçe adı')

Tü. > **Zaza.** *torbe, tore, tewre, torvık* (*ZTS*, 360); *towre* (s. 361);
Ar. (Mıs.) *ţorba* (*ALTK*, 132);
Rus. *torba* (*KTLS*, 899; Räsänen, *V* 490);
KbRum. *torbas*

~ tōrba (Trkm.)
torba (Nog., Az., Bşk., TatK.)
torbo (Kırg.)
torvä (Özb.)
torvo (YUyg.)
tobra (Osm.)
dorba (TatK., KKlp., Kzk., Krm., Nog.)
dorbo (Kırg., Hlç.)

= *tok* (Bşk., TatK.)
torsuk 'tulum' (Alt.) < *tor+su-k*

T(>d)ORB(>b, v)A(>ä,o)

Eren (*TDES*, 414): < ***Fars.*** **tōbra** 'a huntsman's bag; the nosebag of a horse' < ***Hintçe. tōbra*** 'bag'

Nişanyan (*SS*, 450): **torba** ~ ***Fa.*** *tōbre* torba = ***OFa.*** *tōbrak.*

YANLIŞTIR.Çünkü, ET ve OT'deki veriler sözcüğün Türkçe olduğunun delilidir. Ayrıca, TDK'nun 1988 tarihli **TÜRKÇE SÖZLÜK**'ünde (*C.II*, s.1986) **torba**'nın Türkçe olduğu, yabancı bir dilden alıntı olmadığı görülmektedir ki bu sözlüğün hazırlama komisyonun başkanı olarak H. Eren adı geçmektedir. 1999'da (11 yıl sonra) **torba**'nın < ***Fars.*** < ***Hintçe*** olduğunu (*TDES*)'deki açıklamada görülen İngilizce tariften öğreniyoruz!

Tü. **tōrba** > Fars., Hint. **tōbra** [/rb/>/br/ göçüşmesi ile] olması daha mantıklıdır. Çünkü, İran (Acem/Fars) ve Hint toprakları çok uzun zaman *Selçuklular, Babürlüler* ve *Timurîler* gibi Türk devletlerinin hâkimiyeti altında kalmış ve Hindistan topraklarında URDU DİLİ adlı, %90'ı Türkçe bir dil teşekkül etmiştir. Bugünkü Urducada yüzlerce Türkçe sözcük yaşamaktadır.

Ayrıca bk. Eski Kıpçak ve AH: **tobra**

torla- (hlk.) 'Ağa düşüp kalmak'

< *tor* 'ağ'+***la-***

torlak '1. Genç, toy; 2. henüz evcilleşmemiş, alışmamış (hergele)'; 3. derviş'

= OT. ***torlak*** 'zayıf, her havyanın arığı, insanın ihtiyarlayışında zayıflığı'

(DLT/B. Atalay **turlak** okumuştur.)

< **tor* 'toy, acemî, yabanî' +***la-k***

[Krş. **taylan** < OT. *taylang*]

An.ağl.: ***tor*** ~ ***torlak*** '1. güzel, genç, yakışıklı; 2. toy; 3. donsuz, çıplak;
torlak 4. iki ile üç yaşındaki deve; 5. ***torlak*** 'şalvar' [< *tor* 'ağ'+*lak*]; 6. ***torlak*** 'iyi gelişmiş ağaç fidanı' (*DS.X*, 3968)

~ torlan (Kzk.) < **tor+la-n*

Nişanyan (*SS*, 451): YOK

Tü. > **Rum.** (*TE* 179) *turlak*

torluk 'Toyluk, acemîlik'

< *tor+luk*

An.ağl: ***torluk*** 'toyluk' (*DS.X*,

SanalBaba

3969)
Krş. ***torluk*** '1. dağlardaki çoban kulübesi; 2. aşiret çadırı' [< *tor* 'ağ+*luk*]; ***torluk*** '1. terslik; 2. kömür yakılan yer, kömür ocağı; 3. fidanlık'

tormuk (hlk.) 'Tutukevi'
< OT. ***tor*** 'ağ; tuzak; *tutma'
+***luk*** [> +***muk***]

torpah, torpak → **toprak**

torpiç (hlk.) 'Daha kuzulamamış koyun'
< ***tor*** 'toy; acemi'+***pi***
+***ç*** 'küçültme eki'

torpuç (hlk.) 'Bir yaşında doğuran koyun, inek vb. hayvanlar'
< ***tor*** 'toy'+***pu+ç***;
krş. **torpiç**
An.ağl.: ***torpuk, torpuna*** (*DS.X*, 3969)

torpuk → **torpuç**

torpuna → **torpuç**

tortu 'Bir çökelme sonunda bir sıvının dibine çöken katı madde, çökelti'
< ET. ***to-r-*** 'süzmek, durultmak' +***-tu***
(*EUTS*, 247: *toruḳ* 'berrak, duru'; *toruldur-* 'süzmek, berraklaştırmak')
Çağ.: ***turta***
Krş. **torak**
TT.: TORTU+(L/LAN-/LAN-MA/LAŞ-/LAŞMA/LLAŞ-/LLAŞMA/LU/SUZ)
~ torta (Az., Nog., KKlp., Kzk.)
tortä (Özb.)
turta (TatK.)
torda (Şor.)
tordo (Alt., Tel., Kuğu, Oyr.)

Tü. > **Kürt.** *tortu*

= *tunba* (Kırg.)
tinma (Uyg.)
utırma (TatK.)
utırım (TatK.)
ultırma (Bşk.)
çökündi (Trkm.)

Eren (*TDES*, 415): ***Fars.*** **durt** 'dregs, lees, sediment, tartar of wine, mother of oil'
Nişanyan (*SS*, 451): **tortu** ~ ***Fa.*** ***dürde*** tortu, telve çökelti
TS.II, 1495: < ***Fars.*** **durdī**
YANLIŞTIR. → **torak [Ne yazık ki sözcüğün Farsçada *durt* mu, *dürde* mi, *durdī* mi olduğu da tartışma konusu olacaktır!]**

toru (hlk.)' Koyu kırmızı, doru (at için)'
= ET., OT. ***torıġ*** ~ ***toruġ*** 'at rengi, doru renk' (DLT)
An.ağl.: ***toru*** '1. yeni yetişen çam ağacı, fidan; 2. parlak, temiz' (*DS.X*, 3970)

toruk[1] (hlk.) 'Tepe, en yüksek yer, uç'
< OT. ***tör*** '*yüksek yer'
+***(ü)k***

toruk[2] (hlk.) 'Yünden ya da keçi kılından dokunmuş ufak azık torbası' ~ ***türük***
< ***tor*** 'ağ'+***(u)k***

toruk[3] (hlk.) 'Dikkafalı'
< ****tōr*** 'acemî; toy'+***(u)k***

torum 'Deve yavrusu'
= ET., OT. ***torum*** (DLT)
Çağ., IM.: ***torum***
EAT: ***dorum***
< ***tōrum***
[< ****tōr*** 'genç, toy'+***(u)m***]
An.ağl.: ***torum*** ~ ***türün*** 'deve yavrusu'; ***torum*** 'kibar' (*DS.X*, 3970)
~ tōrı(u)m (Trkm.)
torum (Osm.)
dorum (Soy.)

Räsänen (*V* 490): < Moğ. (*KWb.*, 402):
torum 'Kamelkalb'
[> Tü. *tōrum*]
Eren (*TDES*, 120, 415): **torum** bk.
dorum < ?

Torumtay 'TT'nde soy adı; yırtıcı bir kuş'
= OT. ***torumtay*** (DLT)
< Moğ. (*KWb.*, 411): ***turumtay***
→ **torum**+Moğ.+*tay*
Çağ., DTü.: ***turumtay***

SarıalBaba

MA.: ***turuntay***

torun 'Bir kimseye göre çocuğunun çocuğu'
< → **torum [** < ***tor+(u)n**]
Çağ.: ***turun***
TT.: torun tosun
An.ağl.: ***torun*** 'yeğen' (*DS.X*, 3970)
~ torun (Krm.)

Tü. > **Zaza.** *torın* 'babayiğit'; *torn* 'torun'; *tornı* '(kız) torun' (*ZTS*, 360)

= *nevere – çevere – kıvıra – tıvra* 'torun torun çocuğu, torun çocuğunun çocuğu' (Kırg.)
nävä (Az.), *nevärä* (Özb.), *nävrä* (Uyg.), *nebere* (Kırg.), *näbirä* (Özb.), *nemere* (Kzk.)

Eren (*TDES*, 415): < ***Erm.*** **t'oṙn** 'grandchild'
YANLIŞTIR. Çünkü, Türkçedeki anlamı 'çocuğunun çocuğu' olup < ***tor+(u)m/n** biçimi daha uygundur.

Nişanyan (*SS*, 451): **torun** ~ ***Erm.*** *t'orn* torun, çocuğun çocuğu,
Karş. ***Sans.*** *toruna* (çocuk), ***Ave.*** *tauruna-* (insan ya da hayvan yavrusu). ***ET.*** *torum* (deve yavrusu) sözcüğü İranî bir dilden alıntı olmalıdır.

NOT: 450. sayfada ***toraman***
< ? ***ET.*** *torum* 'deve yavrusu
*Karş. TOY
452. sayfada TOY = ? ***ET?*** *tor* toy, acemi (XIV)
*Ses değişimi açıklanmaya muhtaçtır. Karş.***ET.** *torum* (deve yavrusu), *torlak* (alıştırılmamış genç at), Moğ. *toray* (domuz yavrusu). Ayrıca karş. TORUN diye görüş belirten Nişanyan'ın verileri Sanskritçe ile bir bağlantı olabileceğini göstermemektedir.

SONUÇ OLARAK, ***TORUM*** ve ***TORUN*** SÖZCÜKLERİ NE *ERMENİCE*, NE *SANSKRİTÇE*, NE DE *İRANÎ* BİR DİLDEN ALINTI OLMAYIP, **ÖZTÜRKÇE**DİR DİYEBİLİRİZ.

Levitskaya (*ST* 3,1973, 77): **torun** ~ **torum**
TS.II, 2241: < Tü.

tos 'Alın veya boynuzla vuruş'
< ***tō** 'yansıma'+***s***
TT.: TOS+(LA-/LAMA/LAŞ-/LAŞMA)
An.ağl.: ***tos*** 'topaç oyunu' (*DS.X*, 3970)

tos-['1. Başıyla vurmak; 2. dövüşmek'
< ***tō*** 'yansıma'+***s***-
tosba → tosbağa
tosbaa → tosbağa
tosbağ → tosbağa
tosbağa 'Kaplumbağa'
< ***tō** 'yansıma'+***s*+*bağa*** [< OT. ***baḳa**]
An.ağl.: ***tosba, tosbaa, tosbağ, tosbağa, tosbağı, tosbağu, tosbo*** [< bağa], ***tosgaba, toskaba*** [< *tosbağa* '*göçüşme ile*'], ***toskabağa*** [/ka/ türemedir], ***toslumbā*** [/lum/ türemedir; bā < bağa]; ***topsa*** [< tos+bağa], ***tostos, tosvağa*** [/b/>/v/ değişmesi]; ***taskaba*** [/o/ > /a/ değişmesi; /b-k/>/k-b/ göçüşmesi], ***taşmaka*** [/b/>/m/ değişmesi], ***torbaka*** [/-s/ > /-r/ değişmesi] (*DS.X*, 3971); ***tusba,tusbağa, tus bağı, tuspağı*** (s. 3996)

TO(>u)**SB**(>p, v)**AĞA**(>ı, u)
TO(>u)**SBA**[*ĞA=ø*] (>o)
TOSBAĞ[*A=ø*]
TOSBA[*Ğ=ø*]**A**
TOS[***KA***]**BAĞA**
TO(>a)**SK**(>g)**ABA** [< ***baka*** 'göçüçme ile]
TAŞM(<B)**AKA**
~ tosbaḳa (Ker.)/tosbağa (Tel.)/ tozbaḳa (Kif./*KrTS*, 340)

Eren (*TDES*, 415): YOK
Nişanyan (*SS*, 451): **tosbağa** TOS+ ***ET.*** *baka* kurbağa, kaplumbağa.

NOT: ***ET***'de (*EUTS*, 30) **baga** 'kara kurbağa, otlu kurbağa'; ***OT***'de (DLT) **baḳa** 'kurbağa', **müngüz baḳa** 'kaplumbağa' demektir. Nişanyan **tosbağa**'yı < TOS+***baka*** olarak ayırması doğru, fakat '*kurbağa, kaplumbağa*' olarak anlamlandırması yanlıştır. Çünkü, TOS sözcüğü yansıma (onomatope) olup, kaplumbağanın çıkardığı sesten dolayıdır.
→ **baka;**

SanalBaba

kurbağa sözcüğü de, o hayvanın KUR (KURKUR) diye ses çıkarmasından dolayıdır.

tosbağı(u) → tosbağa
tosbo → tosbağa
tosg(k)aba → tosbağa
toska (hlk.) 'Genç, küçük manda'
< ***tos*** 'tay' (DLT: *tosun*)+***ka***

[**NOT**: Anadolu ağızlarında TOS sözcüğü ile kurulmuş:
toske 'iri yonga parçası'
toskur 'erkek hindi'
toslak~tosmak~tosmalak 'yaşından iri, gürbüz (çocuk)'
toslak 'bir yaşını geçkin dana' sözcükleri vardır. (*DS.X*, 3972)

toslumbā → tosbağa
tospa → tosbağa
tostos → tosbağa
tosvağa → tosbağa

NOT: Eren (*TDES*, 415): **torun** ile **tosun** arası sözcükler YOK.

Nişanyan (*SS*, 451): **torun** ile **tos** arası sözcükler YOK.

tosun '1. Burulmuş erkek dana; 2. (mec.) sağlıklı, tıknaz delikanlı'
= ET. ***tosun~tōsun ~toosun*** 'vahşi, kaba, yontulmamış kimse' (*EUTS*, 247)
~ OT. ***tosun*** 'atlar için (haşarı), tosun tay'
< ***tōsun*** [< ****tō*** 'genç, toy, yabanî'+***s+(u)n***]
TT.: TOSUN+(CUK)
An.ağl.: ***tosun*** 'üç yaşında öküz' (*DS.X*, 3973)
~tosun '1.engel; 2. korkak' (*YUTS*, 421)
tosun 'vahşî' (Kzk.,Tar.)
tosun (Krm.)

Tü. > **Fars.** *tausan, tōsun* 'wild, unmanageable; a young unbroken hors'

= *ögiz* (Kzk.)
ögüz (Kırg.)
buruġ (Az.)
bisilgän tana (Bşk.)
biçilgän tana (Özb.)
piçilgän tana (TatK.)
piçilgän topak (Uyg.)
biçilen göle (Trkm.)

Räsänen (*V* 491): < ****tos, toz***
T. Tekin : < ****tōsun***

tosurda- (hlk.) 'kendi kendine söylenmek, homurdanmak'
< ****tos*** 'yansıma'+***ur-da-***
toşurlan-[(hlk.) 'Ağaçta şişkinlik, ur olmak'
< OT. ***toşġur-*** 'taşarak doldurmak' (DLT)+***la-n-***
totsak (hlk.) **→ tutsak**
touğ(k) → tavuk
tovuk → tavuk
toy[1] 'Gençliği ebebiyle görgüsüz ve beceriksiz olan'
< ****toδ***
Çağ.: ***toy***
El-İdr.: ***toy***
TT.: TOY+(CA/LUK)

Tü. > **Zaza.** *toy* 'az, biraz, bazı' (*ZTS*, 361)

toy[2] 'Ziyafet, ölen'
= ET. ***toy*** 'bayram, toy' (*EUTS*, 248)
~ OT. ***toy*** (DLT)
< ****to-*** 'doymak'+
-đ- < *to-δ- [***~ to-δ*** 'pekiştirme morfemi']
An.ağl.: ***toy babası*** 'düğün sahibi' (*DS. X*, 3975); ***toydüğün*** 'gösterişli, yemekli düğün'; ***töy*** (s. 3985)
~ toy ~ toy dügün 'düğün, eğlence' (Ker./*KrTS*, 340); *toy âşı* 'düğün yemeği'; *toy et-; toylığ; toy toğlısı* 'tembel, üşenen')
toy 'şölen' (Hak.); fakat, ~ tos- 'doymak'
doy (Tuva); fakat, tot- 'doymak'
[bk.T. Tekin, *Mak.II*, 89]

toy[3] 'Böcek ve tane ile beslenen, eti için avlanan, kızıl tüylü bir kuş'
= OT. ***tođ, toh, toy*** (DLT)
< ****toδ***
MA.: ***doy***
TT.: TOY+(DAN 'toy kuşunun

SanalBaba

bir büyüğü'/GİLLER)
~ doğaḳ (YUyg./*TUL*, 948)
Eren (*TDES*, 415): YOK

toyca 'Toy (1) (bir biçimde), toya yakışır (biçimde)'
< ***toy*[1]+*ca***

toyga (hlk.) '1. Yoğurtlu pirinç ya da bulgur çorbası; 2. hamur yemeği'
< ***toy** 'ilâç yapılan bir ot' (DLT)+**ga***
An.ağl.: ***toyka, toykaç, tovga*** (*DS.X*, 3975); ***toygar çorbası*** 'haşlanmış ve didilmiş yağlı etle pişirilen terbiyeli pirinç çorbası'

Eren (*TDES*, 415): **tovga** < ***Fars.* doġwā** 'meat dressed with sour milk'; ***doġbā*** 'butter-milk dried'; ***doġābā*** 'food prepared with milk'. Bu türevlerin **doġ** 'churned sour milk, whey, butter-milk' kökünden geldiği açıktır. Sonundaki *bā, wā* < *abā* Türkçe (< Farsça) *çorba*'nın sonundaki *ba*'dan başka bir şey olamaz. .....
Türkçe *tovga* biçimi göçüşme (métathèse) yoluyla oluşmuştur: *toğva* > *tovga*

NOT: Eren, Anadolu ağızlarında geçen ***toyga, toyka, toykaç***, (***toygar* → *toydüğün***), ***toygar çorbası*** gibi sözcüklerden, nedense, hiç bahsetmemektedir.
Farsça **doġ-wā** ile
Türkçe **toyga/toygar**
toyka/toykaç
arasında ses ve biçim olarak da büyük farklar vardır.Kayseri, Konya ve Adana yörelerinde söylenen **tovga** biçiminin de /y/ > /v/ değişmesi ile ortaya çıkmış olabileceği mümkündür. Eğer /vg/ ~ /gv/ göçüşmesi ile oluşmuştur derseniz, *toyg(k)a[+ç/+r]*'daki /y/'nin ne olduğunu veya neden değiştiğini açıklamanız gerekir. **Toygar çorbası** adının da **toygar=toydüğün** adından geldiğini, yani *düğün çorbası* demek olduğununu gözden ırak tutmamak gerekir.
Bana göre, ***toyga* ~ *toyka* ~ *toygar* ~ *toykaç* ~*toygar çorbası*** sözleri Türkçedir; ***doġwā*** Farsçadır.

toygar 'Tarla kuşu; TT'nde erkek adı veya soy adı: **Kâmil Toygar'**
→ **turgay** [< ***torıġ*** 'doru' +***a***(+y) [/y/ sonradan türemiştir.]
= OT. ***torıġa***
El-İdr.: ***torġaḳ***
~ torġay (Kom., Çağ., Osm., DTü., Hak., Kzk., KKlp., YUyg.)
torġayah, (Hak.)
torġa (Soy.)
torġoy (KKırg., Kırg.)
toġay-aḳ (Kaça, Koyb.)
turġay (Bşk., TatK.)
tuyār (Yak.)
pos-tarġay (Hak.)
boz torġay (Çağ.) (> **Wog.** *TLW* 159: *pɛstorkay*)
tuyġar (Çağ., Osm.)

TO(>a,U)**RGA**(>O)**Y**[***+AH/ +AK***]
TUY[*GA* >]**ĀR**

tuyġun (Çağ., Kzk., Bar.) (> **Moğ.** *KWb.*, 413: *tuyiġun*)
duyġun (Osm.)

Eren (*TDES*, 416):< ? *Kökünü bilmiyoruz.*
tur-> dur- yanlıştır; < Moğ.'dan alındığı söylenemez:
Tü. **torġay ~ toyġar** göçüşmeli bir biçimdir.

toygun (hlk.) 'Genç'
< ET., OT. ***toy*** '*genç, acemî' (DLT)+***gun***

toyla (hlk.) '1. Bitki yetişmeyen, taşlı toprak; 2. kumlu tepe; 3. karın çabuk eridiği yer; 4. küçük tepe; 5. kaba topraklı yamaçlar'
< ***toy*** 'çanak yapılan çamur' (DLT)+***la***
An.ağl.: ***toylan*** (*DS.X*, 3975); ***toyra*** 'verimsiz, killi toprak' (s. 3976)

toylahana (hlk.) 'At ahırı, tavla'
< OT. ***toy*** 'karargâh'+***la*** [+***ḳ***]+ Fars. *hāne*

toyluk 'Toy (1) olma durumu veya toyca davranış'
< ***toy*[1]+*luk***

toynak 'At,eşek gibi tek tırnaklı hayvanların tırnağı, duynak'
= ET. ***tuŋaḳ***
~ OT. ***tuyaḳ*** (DLT: *tuyaġlı*)
< ****tung*** '*bedendeki sertlik' +***(a)k***

{Krş. OT.: *tungra* 'bedendeki kir'; *tungu* 'sağır' (DLT)}

SanalBaba

[Räsänen, *V* 499: < ***tuńa-k***]

Kıpç. (*Et-tuhf.*): ***tunyak,*** Kıpç.: ***tuyak, toyak***
AH., IM., Çağ.: ***tuynak***
TT.: TOYNAK+(LILAR)
~ tuyġak (Alt./*ATS*, 187)
tuynak (Trkm.)
tuyġak (Oyr.)
tuyġah, (Hak., Kızıl)
tuġay (DTü.)
tuvaġ (Çağ.)
tuwak (YUyg./*TUL*, 948)
tuyuŋ, tıyuŋ (Soy.)
tuyah, (Yak.)
tüyak (Blk.)
tθyak (Kzk., Bşk.)
toyak (Kzk.)
toynaḳ (Trkm.)
tıġaḳ (Tel., Şor, Oyr.)
tıyġak (Sag.)
duynak (Osm.)
duyuġ (Soy.)

TO(>ı, u)**YN**(>ġ)**AK**(>ġ, h)
T(>d)**O**(>ı, θ, u)**Y**(>ġ, v, w)[*N*= *ø*]**A**(>u)**K**(>ġ)
T(>d)**U**(>ı, o, ü)**YU**(>a)**G**(~K >h,/ŋ)

~ Moğ. (Poppe 66): ****tuyurai, tuġurai*** 'Huf' *LTS*, 209.

Eren (*TDES*, 416): **toygar** ile **toz** arası sözcükler YOK

toyuh(k) → tavuk

toz 'Çok küçük ve hafif parçacıklara bölünmüş toprak'
= ET., OT. ***toz*** (*EUTS*, 248; DLT) (Uyg. ***tooz***)
~ OT. ***toz, tör*** (DLT); ***toġ*** 'toz' [< **tow*]
Eski Kıpç.: ***toz, doz***
Çağ.: ***tos***
MA (47-2): ***doġ ~ toġ*** [< Moğ. *doġ~toġ* (+*usun*)]
< *tōz* [< **to$_w$uz*
< **to$_w$ur*]

veya: [****toβuz***
< **toβur*^{2}]
veya: < ****tōr*^{2}**

[Bu konuda bk. T. Tekin, *Mak.I*, 18, 48, 57, 58, 59, 114]

TT.: TOZ+(AN/AR-/ARMA/koparan/LAN-/LANMA/LAŞ-/LAŞMA/LU/LUK/MAK [gezip TOZMAK]/U-/UNTU/UT-/UTMA)

Tü. >**Zaza.** *toz* 'toz'; *toz bıyayiş* 'toz hâline gelmek; tozlu olmak,tozlanmak, toz olmak'; *toz grewtış* 'tozlanmak, toz kapmak'; *tozın, tozını*'tozlu' ; *toz kerdış* 'tozutmak, toz çıkmasına neden olmak'; *toz û duman* 'toz duman'; *toz û tebaxı* 'toz toprak' (*ZTS*, 361);
Ar. (Ir.) *ṭūz* (*ALTK*, 132)

~ tōz (Trkm., Gag.) < **tōz* <**towuz* < **towur*
toz (Az., Kzk., Kırg., Uyg., YUyg.)
tozan (Trkm., Nog.) < **tōzan*
çang-tozan 'ufak toz' (YUyg./*TUL*, 548)
tozaŋ (KKlp., Kzk., YUyg.)
tozanak 'toz fırtınası' (Ker.)
tozġak (YUyg./*UTL*, 422-423)
tozğan (Uyg.)
tozın (Sag.)
tozon / tozoŋ (Kırg.)
tozun (Sag.)
topon 'toz' (Kırg.) < **topan* < **towan*
tuz (TatK.)
tuð (Bşk.)
tuzan (Bşk., TatK.)
tuz,an (Bşk.)
tuzân (Özb.)
tus (Küer.)
tusan (Çuv.) < TatK. *tuzan*
tuos (Yak.)

O Z -an/ġak/ğan

SarıalBaba

T} ō Z aŋ
U Z an/ın
S an/
on/
oŋ/
un

dōzun (Tuva) < Moğ. *toġusun*

Tü. (Yak.) > **Moğ.** (*KWb.*, 405) *tous, toos*; **Kalm.** *tōs-xa* 'Birke';
KbRum. *thózi*

~ Moğ. ***toġusun*** [> **tōs+un*] [< **toġor-sun* < **toβar-sun* (Poppe, *Verg.*, 47; ***Introduction to Mongolian Comparative Studies***, *MSFOu* 110 (Helsinki 1955), s. 162); Halh. *tōs*

Tü.=Moğ. ***toz*** = ***toġosun/ to'osun***
[*toġusun* değil]

toz-['TT'nde ***gezip tozmak*** ikilemesinde'
= ET. ***toz-*** 'bitirmek, çıkmak, yükselmek' (*EUTS*, 248)
~ OT. ***toz-*** 'toz yükselmek' (DLT)
< *tor²-*
An.ağl.: ***toz-*** '1. tozlanmak; 2. gözden kaybolmak; 3. eskimek' (*DS.X*, 3977)
~ toz- (Trkm.; Özb., KarL.) *åz-ib toz-ib* (Özb.)
toz- (*åz-ıp toz-ıp*) (Nog.)
az- toz- 'id.'/*azġan tozġan* 'starwing' (Kırg.)/ = tos-
tos- (Özb., Uyg., Kzk., KKlp.)
dos- (Tuva)

~ DLT. *tōr-* 'to grow thin, become lean'; Yak. *tuor-* 'id.', *torġon* 'hungry', Tuv. *dor-* 'to grow thin, become emaciated, weaken', *ar- dor-* 'id.', Orkh. *toruq* 'thin, lean, emaciated', Orkh. *tor-* 'to become lean, emaciated', *öl- tor-* 'to starve' etc.
~ Mo. *tura-* 'to become lean, emaciated; to lose weight; to become exausted, worn out', *turaqan* 'lean, thin, emaciated'. (T.Tekin, *Mak.I*, 50)
Eren (*TDES*, 416): YOK
Nişanyan (*SS*, 451): **toz** = ***ET.*** *toz* (XI)

toza-['Toz havaya kalkmak'
< *toz+a-*

tozak¹ (hlk.) 'Toz gibi ince ince ve hafif yağan kar; ince ince yağan yağmur; 3. kırağı'
< OT. ***toz*** 'toz' (DLT)**+*a-k***

tozak² (hlk.) '1. Tozlu yer; 2. serpiştirilen harman tozu'
< OT. ***toz+a-k***
Krş. **tozan**
An.ağl.: ***tozak*** '1. harmanda dövenle sürülüp savrulmadan kaldırılmış saman; 2. sıva çamuruna katmaya yarayan ince saman; 3. tozu dumana katarak giden (kimse) (*DS.X*, 3976)

tozak³ (hlk.) 'Düğünlerde gelinin başına takılan çeşitli renge boyanmış kuş tüyleri'
< OT. ***toz*** 'yaylara sarılan sırım' (DLT)**+*(a)k***

tozakla-[(hlk.) 'İnce ince kar yağmak'
< *toz+a-k+la-* → **tozala-**

tozaklan-[(hlk.) 'Kavak, meşe vb. ağaçlardan pamukçuklar uçuşmak'
< *toz+a-k+la-n-*

tozala-['İnce ince kar yağmak'
< *toz+a-la-* → **tozakla-**

tozan '1. İncecik toz tanesi, zerre; 2. tozu çok olan yer'
< *toz+a-n*
Krş. **tozak²**
An.ağl.: ***tozan*** 'kar fırtınası' (*DS.X*, 3977)
~ tozan (Trkm.)
tuzan (TatK.) (> Çuv. *tozan*,

SanalBaba

tuzan)

tozanak (hlk.) 'Kar fırtınası'

< ***toz+a-n+ak***

An.ağl.: ***tozanak*** 'kasırga' (*DS.X,* 3977)

~ tozanağ (Ker./*KrTS.*)

tozar-['Toz durumuna girmek, tozlaşmak'

= OT. ***tozar-*** 'toz yükselmek' (DLT)

~ ***tozgır-***

< ***toz+a-r-***

An.ağl.: ***tozar-*** 'tozlanmak' (*DS.X,* 3977)

tozcu (hlk.) 'Değirmen işçisi, bekçisi'

< ***toz+cu***

tozkovan (hlk.) 'Süpürge'

< ***toz***+OT. ***kow-*** 'koğmak, kovalamak, sürmek' (DLT) ***+an***

tozla-[(hlk.) '1. Savurmak; 2. karı eritmek için üzerine toprak dökmek'

< ***toz+la-***

tozlan-['Tozlu olmak, üstüne toz konmak'

< ***toz+la-n-*** 'dönüşlülük eki'

tozlaş-['Toz durumuna girmek, tozarmak'

< ***toz+la-ş-*** 'fiilden fiil yapan ek'

TT.: TOZLAŞ-(MA)

tozlu 'Toza bulaşmış veya tozu olan'

= OT. ***tozluġ*** (DLT)

< ***toz+lu(ġ)***

tozluk[1] 'Dizden aşağı uzanarak ayağın üstünü örten paçalık, getr'

< ***toz+luk***

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ṭūzlek*; (Mıs.) *ṭozluk* (*ALTK,* 132)

tozluk[2] (hlk.) 'Değirmen taşının dibine erleşen un, kepek vb. şeyler'

< ***toz+luk***

tozu-['Toz havalanarak çevreye yayılmak'

= ET. ***toz-*** 'yükselmek' (*EUTS,* 248)

~ OT. ***tozar-*** 'toz yükselmek' (DLT)

< ***toz+u-(/-ar-)***

TT.: TOZU-(NTU/T-/TMA)

tozuntu 'Tozumakla havaya kalkıp uçan tozlar'

< ***toz+u-n-tu***

tozut-['1. Toz kaldırmak, çevreye toz yaymak; 2. (kar için) toz gibi savurmak; 3.(mec.) aklını yitirmek'

= OT. ***tozut-*** (DLT: *tozıtġan* 'çok tozutan')

< ***toz+u-t-*** 'faktitif eki'

tozzak[1] (hlk.) '1. Sorguç biçiminde tüy; 2. atların kuyruğundaki düğüm'

< OT. ***toz*** 'yaylara sarılan sırım'+[z]***(a)k***

tozzak[2] (hlk.) '1. Kozalak; 2. büyük tomurcuk'

< ****to-z***[z]***+(a)k***

töbeç (hlk.) '1. Sürülen tarlada ezilmeyerek kalan toprak parçaları; 2. tepe'

< OT. ***töpü*** [Atalay: *tüpü*] 'tepe' (DLT)+***ç*** 'küçültme eki'

töbek (hlk.) 'Tepe'

< OT. ***töpü+k***

tögerek (hlk.) 'Dikiş makinası'

→ **teker/tekerek**

< OT. ***tegrek(g)*** 'herhangi bir şeyin halkası' (DLT)

tögergi (hlk.) 'Çerçeve ya da çerçeve üstü'

< OT. ***tegre*** 'etraf, çevre, daire, değre' (DLT)+***gi***

tök-[(hlk.) 'Dökmek'

= ET., OT. ***tök-*** (DLT)

→ **dök-**

Tü. > **Zaza.** *tokme, tukme* 'bir yere topluca yığma; topluca, yığıntı' (*ZTS,* 359, 362)

tökez-[(hlk.) 'Tökezlemek'

SahafBaba

< ***tök-ez-***

tökezle-['Yürürken ayağı bir yere çarpıp sendelemek'

< ****tök-ez-le-***

TT.: TÖKEZLE-(ME/N-/NME)

An.ağl.:***tekezle-,tokezi-, tokezle-, tökeci-,tökenne-,tökese-, tökesi-, tökeş-,tökeze-, tökezi-, tökez-, tökozi-, tözek-, tukez-, tügezle-, tükezinmek, tükez-, tükzi-*** 'ayağı engele takılıp sendelemek, düşer gibi olmak' (*DS.X*, 3978)

TÖ(> o, ü)KEZ(/S/Ş)+/-İ-/-E-
TÖ(> o, e, u)K(> g)EZ/+LE-
/+İN-
TÜK[*E* =ø]Z+İ-

töl (hlk.) '1. Güç, kuvvet, erk; 2. çocuk'
= ET., OT. ***töl*** 'yavrulama zamanı, yavru, döl' (DLT)
→ **döl**

töle-[(hlk.) 'Ödemek'
< Kıpç. Tü. ***töle-***

tölek (hlk.) '1. Kurnaz, açıkgöz, düzenci; 2. saygın (kimse); 3. alıngan, kuşkulu; 4. korkak'
= OT. ***tölek*** 'dölek, gönlü sakin kişi' (DLT)

< ****töl+(e)k***

NOT: Anadolu ağızlarındaki ***tölep, töl-leş-, töllü, tölüne gel-, tölüp*** ad, sıfat ve fiillerindeki **töl** de aynı köktendir.

tömbe, tömbek → **töme**

tömbeksepek (hlk.) 'Köstebek'
< OT. ***töpü*** 'tepe'(DLT)
[> *tö* [**m** türeme ünsüz]*bü*
> *tö*[m]be]+***k+se-p-ek***

tömberle-[(hlk.) → **tönberle-**

tömbez (hlk.) 'İki tepe arası'
< ***tö***[m]***be*** [< ***töpü***]+***z***

tömbü → **töme**

töme (hlk.) '1. Küçük toprak yığınları ya da yuvarlak tepecikler; 2. tarlanın tümsek yeri'
< OT. ***töpü*** (DLT) [> *tömü* > *töme*]
An.ağl.: ***tömbe, tömbek, tömbü, töme, tömek, tömrü, tömrük*** (*DS.X*, 3980)

TÖ[M]BE(< Ü)+*K*
TÖM(< B)E+*K*
TÖMRÜ+*K*

tömek[1] → **töme**

tömek[2] '1. ekin yığını; 2. topak; 3. İplik yumağı; 4. alçak, kısa'
→ **tomak** 'kısa boylu; yuvarlak'

tömge → **tönge**

tömrü, tömrük → **töme**

tönberle-[(hlk.) 'Yuvarlamak'
< OT. ***tön-*** 'dönmek'+***be+r-le-***
An.ağl.: ***tömberle-, töperle-*** (*DS.X*, 3981)

tönge (hlk.) 'Tırpanla ekin biçenlerin korumak için sol ayaklarına bağladıkları ot yığını'
< OT. ***tön-*** 'dönmek' (DLT)
+***-ge***
An.ağl.: ***tömge, töge, tönge bağı, töngü, tonkebağı*** (*DS.X*, 3981)

töngel (hlk.) 'Muşmula'
< ***tön-ge-l***

töngelen-[(hlk.) 'Yuvarlanmak'
< ***tön-***'dönmek;*yuvarlanmak'+***ge-le-n-***
An.ağl.: ***tongalan-, töngelen-, töngellen-, töngerek-, töngülde-*** (*DS.X*, 3982)

TÖ(>o)**N-GE-**(>a)**L[L]E**(> a)**N-**
TÖN-GE-R-EK
TÖN-GÜ-L-DE-

tögellen- → **töngelen-**

töngerek- → **töngelen-**

töngü → **tönge**

töngülde-[1]**[** (hlk.) → **töngelen-**

töngülde-[2]**[** (hlk.) 'Kocamak, yaşlılıktan güçsüzleşmek'
< OT. ***töngül-*** 'ümidini kesmek, vaz geçmek' (DLT)+***de-***

veya:

SanalBaba

OT. ***tön-***'dönmek'+***gü+l-de-***

An.ağl.: ***töngülle-, töngürle-, töymüklen-*** (*DS.X*, 3982)

töperle-[(hlk.) → **tönberle-**

töpürde-[(hlk.) 'Yürek çarpmak'

<*tö: 'yansıma'+***p-ür-de-***

Krş. OT. ***tüpir-*** 'rüzgâr eserek toprağı savurmak' (DLT) < ***tü*** 'yansıma'+***p-ir-***

tör[1] → **töre**

tör[2] (hlk.) 'Evde ya da odada saygıdeğer kişilerin oturduğu başköşe'

= OT. ***tör ~ töre*** (DLT)

< *tö:-r(/+e)*

töre 'Bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü'

= ET. ***törü*** 'töre, örf, kanun, nizam' (*EUTS*, 250: *törüçä* 'örfçe, törece'; *törüçi* 'kanun yapan, muallim'; *törülüg(k)* 'kanunî'; *törüsüz* 'kanunsuz,*törüt-* 'türetmek') < *törü-t-*

tör(ö) 'yasa' (Eleges, 7)

~ OT. ***törü*** 'düzen, nizam, görenek, âdet' (DLT;.KB)

[FAKAT;

= ET. ***tör*** 'ön, şeref yeri' (*EUTS*, 249: *törçi-* 'türemek, doğmak')

~ OT. ***tör ~ töre*** 'evin önemli yeri ve sediri' (DLT)

~ Süm. ***dur*** (Tuna, 22)

MA (170-8): ***dör***

< *tö:-r [→ **töre**] **+e/+ü**

TT.: TÖRE+(Cİ/L/LCİLİK/Lİ/LİK/LSİZ/N/NLİ/NSEL/SEL)

An.ağl.: ***töre*** '1. eğitim, görgü; 2. geline verilen armağan; 3. mahkeme' (*DS.X*, 3983)

[**NOT**: TT'nde **törü** sözü yoktur.

~ tör (YUyg./*TUL*, 948)

tö:re (Trkm.)

dör (Ker./*KrTS*, 140: *dörbâşı ~ dörkellesı* 'meclisin en iyi köşesi'; fakat, *töremeğ* 'büyümek')

töre (Çağ., Osm., Kom.)

törö (Kzk.)

türe (TatK.) (> **Çuv.** *türɛ*; Eski **Blg.** > **Mac.** *BTLU* 132: *törvény* 'Gesetz')

= Moğ. (*KWb.*, 407) ***törü, töre*** 'gesetzliche Ordnung, Obrigkeit', (Kow.1939): ***törü***

Eren (*TDES*, 417): YOK

törel ***YT.*** '1. Töreye uygun olan; 2. töre ile ilgili'

< *tö:-r+e+l*

TT.: TÖREL+(CİLİK/LİK/LSİZ)

töreli (hlk.) '1. Konuk ağırlamayı seven, sofrası açık; 2. iyi eğitilmiş (kimse); 3. soylu; 4. iyi; 5. güzel'

< *tö:-re+li*

töre-[(hlk.) '1. Büyümek; 2. çoğalmak'

= OT. ***törü-*** (DLT)

< *tö:-rü-*

An.ağl.: ***töle-, türe-*** (*DS.X*, 3983)

töreme (hlk.) 'Torun'

< OT. ***tö:-rü-*** 'yaratılmak' (DLT: *törüt-*)**+*me***

tören 'Merasim'

< *tö:-r+e+n*

TT.: TÖREN+(Lİ/SEL/SİZ)

törene (hlk.) 'Alışkanlık, âdet'

< *tö:-re+n+e*

törensel ***YT.*** 'Törenle ilgili'

< *tö:-r+e+n+sel* 'Fr. ek'

töresel ***YT.*** 'Töreye uygun olan'

< *tö:-r+e+sel* 'Fr. ek'

törlek (hlk.) 'Bağırsak bozukluğu, sürgün'

< *tö:* 'yansıma'**+*r+le-k***

An.ağl.: ***tortor, törtör*** (*DS.X*, 3984)

törpü 'Ağaç veya kurşun, kalay gibi yumuşak metallerin kabasını almaya yarayan, dişleri uzun ve

SarıBaba

aralıklı olan eğe'
= ET. (Br.) ***türbi***
~ OT. ***tö:rpig*** 'törpü, keser' ~ ***tö:rpigü*** 'ağaç yontacak keser' (DLT: *tö:rpi-*'yontmak, törpülemek'; *tö:rpit-* 'törpülemek'; *tö:rpül-* 'yontulmak', *tö:rpüş-* 'törpülemekte yardım ve yarış etmek')
AH.: ***törpi***
<*tö:r- 'bozmak, kurcalamak, alt-üst etmek'+***pi(g)***
TT.: TÖRPÜ+(LE-/LEME/LEN-/LENME/LÜ)
~ törpi (Trm.)
törpü (Az.)
türpi (Kzk.)
türpü (Osm.)
tərpə (Bşk.)
dörpü (Osm.)
dürbü (Soy.)

T(>d)Ö(>ü, ə)RP(>b)Ü(>i, ə)

Tü. > **Srp.** *TE* 288: *turpiya*; **Rus.** Vasm. 3, 99: *terpig* 'Feile, Rassel'

= *i:ğe* (Trkm.)
igev (Bşk., TatK.)
egev (Kzk.)
egåv (Özb.)
eğe (TT.)
ekäk (Uyg.)
ögö: (Kırg.)
yeyä (Az.)

törpüle-['Törpü ile düzeltmek'
< *tö:r-pü+le-*
TT.: TÖRPÜLE-(ME/N-/NME)
~ törpüle- (Trkm.)
türpile- (Bşk.)
= *i:ğele-* (Trkm.)
igävlä- (Bşk., TatK.)
egili- (Uyg.)
egåvlä- (Özb.)
ege- (Kzk.)
ögö:lö:- (Kırg.)

törpülen-['Törpülemek işi yapılmak'
< *tö:r-pü+le-n-*
TT.: TÖRPÜLEN-(ME)

törpület-['Törpületmek işini yaptırmak'
[***TS.II,*** 1489: YOK]
= OT. törpit- (DLT)
< *tö:r-pü+le-t-(tir-/-tir-t-)*
TT.: TÖRPÜLET-(TİR-/TİRT-)

tös¹ (hlk.) 'Boyunla başın birleştiği yer'
→ **töş**

tös² (hlk.) 'Hayvanı töskürtmek için söylenir'
< *tö: 'yansıma'+*s***

töskür-['Hayvan geri geri gitmek'
< *tö:+s 'yansıma'+*kür-***
'yansıma addan fiil yapan ek'
An.ağl.: ***töskür-*** 'kavgadan yılıp geri çekilmek' (*DS.X,* 3984)

töskürt-[(hlk.) 'Hayvanı geri geri yürütmek'
< *tö:+s 'yansıma'+*kür-***
'yansıma addan fiil yapan ek'
+-t-

töş¹ → **döş**
ET. ***töş*** 'döş, göğüs'; ***töşlük*** 'at ve kadın göğüslüğü' ~ OT. **töş** (DLT)

töş² (hlk.) 'Demirci örsü'
< ET., OT. ***töş*** 'döş, göğsün başı' (DLT)

töy (hlk.) 'Şölen'
< ET. ***toy*** 'bayram, şölen' (*EUTS*, 248)

töy-[(hlk.) 'Dökmek'
< ET., OT. ***tök-*** (*EUTS;* DLT)
[/k/ > /y/ değişimi]

töz (hlk.) 'Asıl, kök, cevher'
= ET. ***töz*** 'damar, kök, unsur, asalet'(*EUTS*, 250: *tözkärinçsiz* 'temeli olmayan'; *tözlüg* 'temelli, köklü, asaletli; *tözün* 'asil soydan, asaletli')
~ OT. ***töz***

[B. Atalay: ***tüz*** okumuş. **YANLIŞTIR]**

'asıl, soy sop, kök' (DLT)

SanalBaba

< ***tö:-z***

TT.: TÖZ+(CÜLÜK/EL)

~ tüöre (Yak.)

Erdal (*OTWF,* 94): *tüzügü* 'all', *tüzügün* 'all together' [**tözügü** ve **tözügün** okunmalıdır ki bu da < ÖT. ***tö:z-** fiilinden türemedir. Bu fiilin Yakutçada **tüös- = tüör-** 'to uproot, eradicate, exterminate' biçiminde yaşadığını görmekteyiz. Buradan **tüöre** adı yapılmıştır. (*Mak.II,* 418)

Tözün 'TT'nde soy adı' [***tüzün*** biçimi **YANLIŞTIR]**

= ET. (Uyg./Br.) ***tözön***

< ET. ***tö:-z*** 'asıl, kök'***+(ü)n***

→ **töz**

NOT: Eren (*TDES,* 416): /**ö**/'lü hiçbir Türkçe sözcük YOK.

Nişanyan (*SS,* 451): **tökezle[mek, töre, tören, törpü, töz** dışında başka Türkçe sözcük YOK

tu '(*Yazıklar olsun!*) anlamında yansıma'

< ****tū*** 'yansıma' [~ ***tū*** ~ ***tūh***]

Krş. **Zaza.** *tufu* 'tuh, tüh' (*ZTS,* 361)

tuc (Zaza) → **tunç**

tuç (hlk.) 'Değirmen baltacığı'

= OT. ***tuç*** 'tunç' (DLT)

< ****tū-ç***

tugay 'Alayla tümen arasında bir birlik'

< Moğ. (*KWb.*, 397) ***tokay*** 'Ellbozen, Elle'

Çağ.: ***tokay, toġay***

~ toğay (Kzk., Tob., Bar.)
toğay (TatK.)
tokoy (Oyr., Tel., Leb.)
toğoy (Yak.)
duğay(Soy.)

T(>d)U(>o)G(~K)A(>o)Y

tuğ 'Sorguç'

= ET. ***tuġ*** 'bayrak, sancak' (*EUTS,* 251)~ (Uyg.) ***tuuġ***

~ OT. ***tuġ*** (DLT: *tuġluġ* 'bayraklı)

< ****tū-*** 'tıkamak, kapamak'

+-ġ

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ṭūh* (*ALTK,* 132)

An.ağl.: ***tuğ*** '1. kamışın tepesindeki püskül; 2. mısır darısının erkek organı' (*DS. X,* 3986); ***tuğ*** 'üstünlük belgesi'

~ tüğ (Trkm.)

[Bk. E. Güngördü, '***tu-*** Fiili Üzerine', *TD* 622 (Ekim 2003), s. 475-483.

ET. tu- 'kapamak' (*ETY,*869)
tu- 'kapamak, tutmak' *EUTS,* 252)
tu- 'kapanmak' (*Tuny.* 68)
tu- (-o- ?) 'kapamak' (*ETG,* 302)

OT. tu- 'kapatmak, tıkamak' (DLT)

Eren (*TDES,* 417): YOK

tuğ-[(hlk.) 'Düğümlemek'

< ***tū-*** 'kapatmak'***+-ġ-*** [*mek*]

Tuğçe 'TT'nde kız adı'

< ***tū-ġ+çe*** 'küçültme eki'

~ tuğça '(askerlikte) koldaki rütbe işareti' (Kırg.)

tuğkun (hlk.) 'İzinsiz yanına varılamayan varlıklı, saygın'

< OT. ***tuğ +kun***

tuğlu 'Tuğu olan'

= OT. ***tuġluġ*** (DLT)

< ***tū-ġ+lu(ġ)***

Krş. An.ağl.: ***tuğlu*** 'şımarık' (*DS.X,* 3986)

tuğra '1. Osmanlı padişahlarının imza yerine kullandıkları, özel bir biçimi olan sembolleşmiş işaret; 2. metal paranın resimli yanı'

= OT. ***tuġraġ*** (DLT: *tuġraġla-* 'tuğra ile mühürlemek')

[Ayrıca bk. ***tuġraġ, tuġzak*** 'dönüşte geri alınmak üzere savaş zamanında askerin binmesi için hakan tarafından verilen at' (DLT)]

SanalBaba

< ***tū-*** 'kapatmak'+***-ġ*** 'bayrak, sancak'+***ra(ġ)***
TT.: TUĞRA+(keş [<Fars] /keş+lik)

Tü. > **Zaza.** *turre* 'tuğra, tura' (*ZTS,* 362: *yazı turre*)

[Bk. Jean Deny, 'Tughra', ***EI¹*** (1929), s. 822-826]
Eren (*TDES,* 417): YOK
Nişanyan (*SS,* 455): **tuğra** = ***ET.*** *tuġraġ* hükümdar mührü ve imzası (Oğ XI)

tuğrul 'Yırtıcı bir kuş türü'[***TS.II,*** 1493: yok]
[TT'nde erkek adı]
= OT. ***toġrıl*** 'yırtıcı kuşlardan bir kuş, bin kaz öldürür, bir tanesini yer; erkek adı da olur' (DLT)

tuh → **tu**

tuj, tuc (Zaza) → **tunç**

tuklıki (Zaza) → **takla**

(*ZTS,* 362: *tuklıki dayiş* 'takla atmak; *tuklıki deyiş, tuklıki dıyayiş* 'kendisine takla attırmak, (yuvarlanıp) takla atmak')

tukum (hlk.) 'Soy, nesil'
= ET. ***toġum*** 'doğum' (EUTS, 243)
[OT. ***toḳum, tuġum*** 'kesilecek hayvan']
< ***toġ-(u)m***

tul¹ (hlk.) 'Tül'
< ***tū-*** 'kapatmak'+***-l***

tul² (hlk.) 'Dul'
= OT. ***tul*** (DLT: *tul tuġsaḳ* 'dul kadın')
< ****tū-*** 'kapatmak'+***-l*** 'kapalı'
Eren (*TDES,* 123): → **dul**
~ dūl (Trkm.)
tul (Nog., Kzk., Kırg., Özb., Alt., Kuğ., Şor, Tel., Sag., Kob.)
tulguyak (Soy.)
dulguyak (Tuva)
tulāyax 'öksüz' (Yak.)
tălâĥ 'öksüz' (Çuv.)
[+ĥ küçültme eki]

tula (hlk.) 'Tuzak için kurulan aygıt'
< ***tū-*** 'kapatmak'+***-l+a***

tulkuk (hlk.) '1. Gelincik çiçeği; 2. ince uzun yapraklı, hafif 3.tüylü, sarımsı yeşil renkte, yemeği yapılan bir tür ot; 3. bir tür kuş'
= ET. ***tolḳuḳ*** ~ ***tulḳuḳ*** 'yüzme tulumu, torba' (*EUTS,* 245)
= OT. ***tulḳuḳ*** 'tulum' (DLT)
< ***tol-*** (~ ***tul-***)+ ***-ku-*** '*şişmek' +***-k***

tulluk (hlk.) '1. Çoban kulübesi; 2. bağ kulübesi'
< ***tū-*** 'kapatmak'+***-l+luk***

tulu (hlk.) '1. Duvak; 2. perde'
[TT'nde soy adı]
< ***tū-*** 'kapatmak'+***-l+u***

tuluk¹ (hlk.) 'Tulum' → **tulum**
= ET. ***tulḳuḳ*** 'yüzme tulumu, torba' (*EUTS,* 245 [***tolḳuḳ*** biçimindedir.]) ~ ***tuluḳ*** (s. 252)
~ OT. ***tulḳuḳ*** 'tulum, örülmüş ve şişirilmiş tuluk'
< ***tū-*** 'kapatmak'+***-l+(u)k***
An.ağl.: ***tuluk*** 'Tombul, şişman' (*DS. X,* 3988)

tuluk² (hlk.) '1. Yanak; 2. şakak'
= ET. ***tulung*** 'şakak' (*EUTS,* 252)
~ OT. ***tulun*** ~ ***tulung*** 'kalak altı; kulakla ağız arasındaki kemik' (DLT)
→ **tulun²**
< ****tū-l+(u)k***
An.ağl.: ***tuluk, tulum, tulun*** (*DS.X,* 3988)

tulum¹ 'Önü yarılmadan bütün olarak yüzülmüş hayvan derisi'
→ **tuluk**
< ***tū-l+(u)m***
TT.: TULUM+(CUK/LU/LU-LAR/SULAR)
An.ağl.: ***tulum*** '1. kadın giysisi; 2.keçi derisinden yapılmış bir tür pantolon' (*DS.X,* 3988)
~ tolum (SUyg.)
tulum (Yak.) (> Moğ. *tulum*

SanalBaba

'a big crossing of a river'; OKore. *turumaki* 'overcoat') (Räsänen,*V*)

tulum (Trkm., YUyg.)
= *tursık* (TatK.)
turhık (Bşk.)

Tü.> **Srp., Rum.** *TE* 180: *tulum*; **KbRum.** *tulumi, thulómi*; **Rus.**(Vasm. 3: 151) *tulum, tulım, tulun*

Eren (*TDES*, 417): YOK

Nişanyan (*SS*, 456): **tulum** ~ ***Yun.*** *tilimos/ *tûlimos τύλιμος /*τουλιμος* meşin torba, tulum ***EYun.*** *tŷlē* 1. nasır, sertleşmiş deri, 2. hamal sırtlığı

YANLIŞTIR. Çünkü, ***ET***'de **tuluk**; ***OT***'de ***tulkuk*** biçimleri ile ***tulkuklan-*** 'tulum gibi şişmek' fiili de vardır. Herhalde, Türkçe **tulum** sözcüğünü ödünç alan Yunanlılar sonuna bir **+os** getirerek Yunancalaştırmışlardır.

Bk. **tulkuk** ve **tuluk**

tulum² → **tulun¹**
tulum³ → **tulun²**

tulun¹ (hlk.) 'Ayın on dördü'
→ **tolun**
= ET. ***tolun*** 'dopdolu, hep' (*EUTS*, 245)
~ ***tulun*** 'tolun ay, bedir' (s. 252)
< *tol-un*
An.ağl.: ***tulum*** 'ayın on dördü'; ***tulun*** 'bütün' (*DS.X*, 3988)

tulun² (hlk.) 'Yanak; şakak'
< OT. ***tulun*** 'kulakla ağız arasındaki kemik' (DLT)
[Ayrıca bk. *tulung* 'kulak altı' (DLT)]
An.ağl.: ***tuluk, tulum, tulup*** (*DS.X*, 3988)

tulun-[(hlk.) 'Ay ya da güneş batmak'
< *tol-(u)n-*

Eren (*TDES*, 417): **tulun***1-2* YOK; **tulun-** YOK
Nilşanyan (*SS*, 456): YOK

tulup¹ (hlk.) 'Atılmış, eğrilmeye hazırlanmış, top biçiminde yün veya pamuk'
< *tū-l+(u)p

An.ağl.: ***tulup*** '1. kürk; 2. yanak; şakak' (*DS.X*, 3988)

Eren (*TDES*, 417-418): **tulup** < ***R.***τουλούπα 'Knäuel; Wolballen auf dem Spinnrocken'
Rumcadan (veya Türkçeden) Bulgarcaya da geçmiştir.

NOT:
Eren'in naklettiği görüş Tietze ve Tzitzilis'in yazdıklarıdır. Anadolu ağızlarındaki **tulup** '1. kürk; 2. yanak, şakak' anlamları üzerinde durulmamıştır.
R. **touloúpa** [< ?]
Tü. **tulup** [< *tū-l+(u)p*]

tulup² → **tulun²**

tulutombak (hlk.) → **tülütombak**

tum¹ (hlk.) 'Tümü, hepsi'
→ **tüm**

tumağı 'İngin, nezle, dumağı, nevazil'
= ET., OT. ***tumaġu*** 'nezle' (*EUTS*, 252; DLT)

[ET., OT. ***tumıl-*** 'soğumak'; ***tumlıġ ~ tumluġ*** 'soğuk, soğukluk']

Çağ.: ***tomaġa, tomġa*** (Räsänen, *V*)
< OT. ***tum*** 'soğuk' (DLT)
+a-ġı
~ tomoġo (Tel.)
tumġa (Kzk.)
~ Moğ. (*KWb.*, 399) ***tomuġa*** 'Mütze, appe'

tuman¹ (hlk.) 'Don, şalvar'
< ET., OT. ***ton*** 'giysi' (DLT: *tonat-* 'giydirmek'; *tonıd-* 'elbise göndermek, donatmak'; *tonluk* 'elbiselik')+ ***man***
An.ağl.:***tıman, tımman, toman, tomman, tuman, tumman, tüman, tümen*** (*DS.X*, 3989)

TU(>ı, o, ü)M[M]A(>e)N
~ tuman (Az.)

Tü. > **Kürt.** *tûman*

Eren (*TDES*, 418): < ***Fars.*** **tunbān, tubbān**

YANLIŞTIR. Çünkü, ET. ve OT'deki **ton** 'giysi' sözcüğü TT'nde **don** [/t-/ > /**d**-/ değişmesi ile] yaşamaktadır. +**man** eki de

SahafBaba

Türkçede adlara gelerek ad yapmaktadır. Bana göre Tü.**tuman** [< ***ton+ban***]> Fars. ***tunbān, tubbān*** [/-n-/ > /-b-/ değişmesi ile].

Tietze (*ZBalk.* 18: 194/252): < ? meçhuldür.

Ligeti (*MNy* 31: 284): < Tü. **duman** 'don' biçiminin **-man** eki ile yapılmış bir türevi.

tuman² (hlk.) 'Duman'
= ET. ***tuman*** 'duman, sis, karanlık' (*EUTS*, 252: *tumanlıġ* 'dumanlı, sisli')
~ OT. ***tuman*** (DLT)
< ***tū-*** 'kapamak, tutmak'
+*-man*
An.ağl.: ***tuban, tuman*** (*DS.X*, 3990)

Eren (TDES, 418-419): **toz** ile **tuman²** arası Türkçe sözcükler YOK

tumbadız (hlk.) 'Kısa ve şişman'
< ***to-***[m 'türeme ünsüz']
+ *-p+at-* 'yuvarlak yapmak'
+*-(ı)z*

tumbek (hlk.) 'Kabarık yer, tümsek'
< ***to-[m]+-p+ek***
An.ağl.: ***tumbi, tumbus*** (*DS.X*, 3991)

tump (hlk.) 'Toprak yığını, tümsek'
< ***to-***[m]***+-p***
An.ağl.: ***tumt, tunp, tümp, tünp*** (*DS.X*, 3991); ***tumpe*** 'yuvarlak, toparlak, şişman' (s. 3992)

tumru (hlk.) 'Tümsek, kambur'
< ***to-*** 'şişmek, kabarmak'
+*-m+ru*
An.ağl.: ***tumut*** 'tümsek' (*DS.X*, 3992)

tumşuk 'Papağan, kartal gibi kuşların kemerli gagası'
= ET. ***tumşuk*** 'gaga' (*Alt.Gr.*, 344; *EU TS*, 253) ~ ***tumşıḳ*** ~ ***tumsuġ*** (s. 252)
Çağ.: ***tumşuḳ, tumşuġ*** 'dağ burnu; gaga'
IM.: ***tumşık***
< **tumuş+uk*
~ tumşuk (Kırg.)
tumsık (KKlp., Kzk., Nog.)
tumzuh, (Hak.) < *tumşuk*
< ****tumuş+uk***
dumçuk 'gaga, burun' (Tuva)
tumus (Yak.) < ****tumuş***
[Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 123: **sigmatism**]

tuna (hlk.) 'Yavru (insan için)'
< OT. ***tun*** 'kadının ilk çocuğu' (DLT)***+a*** 'addan ad yapan ek'

tunaz (hlk.) 'savrulacak duruma gelmiş ekin yığını' → **tınaz**

tuncuk-¹[(hlk.) 'Çok dinlenmiş hayvan tepinmek, koşmak, aşırı davranışlarda bulunmak'
= OT. ***tunçuk-*** 'kaygıdan soluyamaz olmak' (DLT)
< OT. ***tun-*** 'dinlenmek' (DLT)***+çu-k-***
An.ağl.: ***tuncuk-*** '1. dişi hayvan erkek istemek; aşırı cinsel istek duymak (kadın için)'; 3. şaşmak; 4. ürkmek; 5. bunalmak; 6. üzülmek, tasalanmak' (*DS. X*, 3992)

tuncuk-²['1. Tütün, saman, buğday yığınları kızışıp bozulmak; 2. kapalı yerin havası bozulmak'
= OT. ***tunçı-*** (~ *tança-, tançġa-, tançı-, tınça-, tınçı-*) 'kokmak, bozulmak' (DLT)
< ***tu(/a/ı)n+çı(/a)-*** (DLT)
+*-k-*

tunç¹ 'Bronz'
= OT. ***tuç*** (DLT)
< ****tū-*** 'kapamak'[n 'türemedir']***+-ç***
IM., AH., MA.: ***tuç***
TT.:TUNÇ+(LA-/LAŞ/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA)
~ tunç (TT., Uyg.)
tunc (TT., Uyg.)
tuc (Ker.)
duç (Osm., Krm.)

Tü. > **Gr.** *TE* 179: *tontçı*;
Blg., Srp., Arn. *tuç;*

SanalBaba

Zaza. *tuc, tuj, tunc* (*ZTS,* 361, 362);
Ar. (Sur.) *ṭūc* (*ALTK,* 132)

= Tung. (Vas.) ***tudya***, Olça. ***tucan*** (Räsänen, *V* 499)

tunç² (hlk.) 'Açıkken birden bire bulutlanan hava' (*SDD,* 1398: Yalvaç)

< ****tū-*** 'kapamak'+***-n-*** '*bulutlanmak, kapanmak'

+***-çı-*** 'fiilden fiil yapan ek'

tundur-[(hlk.) 'Buğulandırmak'

< OT. ***tong*** 'soğuktan donmuş'+***dur-***

Krş. **donuk, tunuk**

tunedi (Zaza.) → **türedi**

tunguç (hlk.) 'Düzenli giyinmeyen'

< ET., OT. ***ton*** 'giysi, elbise' (DLT) +***guç***

tunuk (hlk.) '1. Parlak olmayan, mat, donuk; 2. puslu, kapalı hava'

< OT. ***tong+(u)k***

tura¹ → **tuğra**

Eren (*TDES,* 418): **tura²** 'kadınların başlarına taktıkları küçük altın dizisi'
< ***Ar.*** *ṭurra* 'Stirnlocke' (Tietze: Ar. 289/256'dan naklen)

NOT: Anadolu ağızlarında **9** farklı anlamda **tura** sözcüğü var. Bunlardan yalnız birisini seçerek ona da Arapçadan alıntı demek ne derece doğru olur. Anadolu kadınlarının başlarına taktıkları ET. **tuğraġ**'dan başka bir şey değildir.

tuğraġ > tuğra > tura olmuştur.

TT'nde 'metal paranın resimli yüzü' anlamında kullanılır ki bu da *alına taklılan para dizisi* ile de ilgilidir.

Arapça **turra**'nın Türkçe **tura**'dan alıntı olabileceği daha mantıklıdır.

tura² 'Bazı oyunlarda, vurmak için kullanılan düğümlenmiş mendil'

< OT. ***tur-*** 'toplanmak; dürümek' +***-a*** 'toplanış, dürülmüş'

An.ağl.: ***tura*** (*DS.X,* 3993-3994)

tura³ (hlk.) '1. Ev duvarlarını dış etkenlerden korumak için üzerine çakılan tahta perde'

= OT. ***tura*** 'kalkan, siper' (DLT)

< ***tur-*** 'yükselmek; kalkmak' (DLT) +***-a***

turaç 'Sülüngillerden, uzunluğu 34 cm. olan, oyu azalmış bir kuş türü'

< ****tūr*** 'yansıma'+***(a)ç***

veya:
< ****tur-*** 'yükselmek, çıkmak' +***-(a)ç***

An.ağl.: ***turaç, turaş*** (*DS.X,* 3994)

Tü. > **Rus.** *turáč* (Vasmer, *REW* 3: 154)

~ durrac (Ker.)

[Krş. OT. ***turna*** 'turna'; ***turumtay*** 'yırtıcı bir kuş' (DLT)]

Eren (*TDES,* 122): **duraç** < **Ar. durrāc**
Doerfer (*TMEN,* 896): < ****tur*** 'yansıma'

turala-['1. İplik çilelerini turalarına ayırmak; 2. (bazı oyunlarda) tura ile vurmak'

< ***tur-a+la-*** → **tura**

turfanda '1. Mevsimin başında ilk yetişen (meyve, sebza); 2. (mec.)yeni, ilk kez ortaya çıkan'

< ***Turfan*** 'Türkistan'da yer adı'+***da***

[Mevsimin ilk meyvesi **Turfan'da** yetiştiği için]

~ *irtä ölgörgän yäşilsä* (Bşk.)
irtä ölgirgän yäşilçä (TatK.)
erte bisetin ösimdik (Kzk.)
erte bışüçu (Kırg.)
i:r bişer (Trkm.)
birinçi (yeni) köktat (Uyg.)

Eren (*TDES,* 418): < ***Fars.*** **tarvanda** 'early fruits; fisrt-fruits'
*TS.II,*1495: < ***Fars.*** **tervende**
Nişanyan (*SS,* 456): ***Fa.*** *tervende* taze (meyve) < TER
Räsänen (*V,* 500): < Rum. **Πρωτοφνής**

SanalBaba

DÖRDÜ DE **YANLIŞTIR.** Türkler niye **/a/** ya da **/e/**'yi **/u/**'ya çevirsinler ki! Doğrudan **tarvanda** ya da **tervende** diyemezler miydi? Bu sözcüğün yalnız Anadolu sahasında kullanılıyor olması da Farsça veya Rumcadan alıntı olduğuna kanıt değildir.

turgay → toygar 'Tarla kuşu'

< ***toruġ+ay***

turlu turlu (Zaza) → **türlü**

turluk (hlk.) '1.Keçi ağılı; 2. çadır; 3. çadır üzerine örtülen keçe; 4.çubuk ve dallarla çevrilip üzerine kıl kilim ya da keçe örtülerek yapılan küçük çadır'; 5. ağılların yanına yapılan küçük çoban evi; 6. kulübe; 7. bostan ve bahçelerdeki küçük ev'

< OT. ***tur-*** 'durmak,*oturmak'

+-luk

turlutombak (hlk.) → **tülütombak**

turma[1] (hlk.) 'Turp'

= ET., OT. ***turma*** (*EUTS*, 253; DLT)

< ET. ***tur-*** 'toplanmak'

+-ma

~ torma (Bşk.,TatK.)
turın (Kzk.)

= *çamğur* (Uyg.)
şomır (Kzk.)

turma[2] (hlk.) 'Tutuk evi'

< *tur- [> *dur*-]+***-ma***

turna 'Göçebe iri bir kuş'

= ET. (Uyg.) ***turuŋaya***

~ OT. ***turna*** (DLT; KB)
Eski Kıpç.: ***turna***
Çağ. (*Muh. Lug.*): ***turna***

< ***t[ı/u/o/ă]r*** 'yansıma'

+n(~y)a

TT.:TURNA+(ayağı'düğün çiçeği'/ balığı/CI (eski, tarihî) 'Yeniçeri ocağında ava giden, av köpekleri ve tazılara bakan, birkaç turna taşıyan bir sınıf asker'/ geçidi 'baharda esen bir fırtına'/GİLLER)

An.ağl.: ***turna*** 'dam saçağı'; ***Turnacı*** 'asker toplayan görevli'; ***turnadili*** 'uzun taneli bir tür buğday' (*DS.X*, 3995)

~ tuyurā (Soy.)
tuŷurā (Soy.) < *turuńa*
turńa (Koyb.)
turuna (KKırg., Kırg.)
turuya (Yak.)
turna (Osm., KKırg., Kırg., Nog., Alt., Tel., Şor, Sag., Koyb., Uyg.)
turnä (Özb.)
tθrna /torna (Bşk., TatK.)
tırna (Kzk., KKlp.)
tərńa, tθrńɛ (Çuv.) (> **Çer.** *ÇLÇ* 228: *turńa*)
durna (Osm., Trkm., Ker./*KrTS*, 140; Az.)
duryā (Tuva)
duŕyā (KKırg.)

T(>d)U(> ə, ı, θ)R[U]N(>ń, y)A (> ä, ɛ)

TUYURĀ

~ Moğ. (*KWb.*, 411) ***turaġ***

Räsänen (*V* 501): < ***turuŋ´a***
Räsänen (*LTS* 202): **turna** ~ ? ***Moğ.* toğorigun; Daha sonra** (*V* 501): **turna** ~ ***Moğ.* turaġ**
Clauson (*ED* 551): **turŋa**
Polivanov (*Stat'i* 164; *İAN* 1927:1203): ***Tü.* turna** ~ ***Yak.* turuya** ~ ***Kore* turum** ~ ***Japon.* *turû**
Eren (*TDES*, 418): < **yansıma**
Nişanyan (*SS*, 456): **turna** = ***ET.* turna** (XI) turna kuşu

turtar (hlk.) → **tırtıl**

turtur (hlk.) → **tırtıl**

turturu (hlk) Üyevik kuşu',

< ****tūr*** 'yansıma'+***tūr+u***

Krş. **turaç, turna**

turu (hlk.) 'Saydam, duru'

< OT. ***toruḳ*** [Atalay: *turuḳ*] 'durgun, arık' (DLT)

turul-[(hlk.) 'Saydamlaşmak, durulmak'

< OT. ***toruḳla-*** (DLT)

turuş-[(hlk.) '1. Savaşmak; 2. uğraşmak'

= OT. ***turuş-*** 'ayağa kalkmak, duruşmak, karşı durmak' (DLT)

< ***tur-(u)ş-*** 'işteşlik eki'

tusba, tusbağa, tusbağı, tuspağı (hlk.) → **tosbağa**

SanalBaba

tuska vur-[(hlk.) 'Kuluçkaya yatırmak'

< ***tū*** 'yansıma'+***s+k***

+a *vur-*

tussak (hlk.) 'Tutuklu'

< ***tut-sak*** → **tutsak**

tustavuk (hlk.) 'Kuluçka'

< ****tū*** 'yansıma'+***s+tavuk***

An.ağl.: ***tush, tusk, tusku*** (*DS.X,* 3996)

tusurda-[(hlk.) 'Kendi kendine söylenmek'

< ****tū*** 'yansıma'+***s+ur-da-***

tuş (hlk.) '1. Eş, yoldaş, yaşıt; 2. tutsak, kul; 3. hedef'

= OT. ***tuş*** '1. denk, öğür, benzer; 2. karşı; 3. kemer kayışları ucuna takılan altın ya da gümüş toka' (DLT)

< ***tuş***

An.ağl.: ***tuş*** (*DS.X,* 3996)

tuşağını kes-[(hlk.) → **tuşak**

tuşak (hlk.) 'Hayvanların sakıncalı yerlere gitmemesi için ön ayaklarına bağlanan ip'

= OT. ***tuşaġ*** ~ ***tuşaġu*** 'köstek, at ayağına vurulan bukağı' (DLT)

< OT. ***tuş*** 'kemer toka' (DLT)

+(a)ġ(k)

An.ağl.: ***tuşşak; tuşağını kes-*** 'yeni yürümeye başlayan çocuğun, düşmeyeceği inancıyla iki ayağına bağlanan ipi dayısı kesmek'; ***tuşakla-*** 'hayvanın ön ayaklarını bağlamak' (*DS.X,* 3996)

tuşakla-[(hlk.) → **tuşak**

tuş gör-[(hlk.) → **düş/tüş**

tuşşak → **tuşak**

tut-['1. Elde bulundurmak, ele almak; 2. ele geçirmek; 3. avlamak; 4. anlamak, farkına varmak; alıkoymak; 5. tevkif etmek; 6. kaplamak vb.'

= ET., OT. ***tut-*** (*EUTS*; DLT)

< ***tut-*** [~ ***tuta-***]

KB.: ***tutçı, tuçı*** (pek çok kez; ***tutaşı*** 5 < *tutaç-ı* < *tut-, tuta-*)

TT.: TUT-(ACAK/AÇ/AK/AM/ AMAÇ/AMAK/MAKSIZ/AM-LA-/ ANAK/ AR/ARAK/ARIK/ ARLI/ARLIK/ ARLILIK/ AR-SIZ/ ARSIZLIK/ KAL/ KAL-LA-/ KALLAMA / KALLI / KALSIZ/ KU / KULU / KUN / KUNLUK / MA/ MAÇ/ SAK/ SAKLIK/ TURAÇ/ TUR-/ TURMA/TURMALIK/TUR-UŞ/ U/ UCU / UCULUK / UK / UKLA- / UKLAMA / UKLAN- / UKLANIŞ / UKLAT- /UKLATMA / UK-LU / UKLULUK / UKSUZ / UL- / ULU/ULUM/ ULUŞ / UM / UMLU /UMLULUK/ UMSUZ/ UMSUZLUK / UN- /UNMA / UNUŞ / UŞ/ UŞ/UŞMA/UŞTUR/UŞTUR-MA)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *ṭūt ṣūni: bagla* 'tut şunu ağla' (*ALTK,* 133)

~ tut- (Az., Kzk., Özb., Trkm., Uyg.)

tot- (Bşk., TatK.)

tıt- (Çuv.: *tıtıś-* < *tut-uç-*)

= *uślämåk* (Özb.)

[Bk.T. Tekin, *Mak.I,* 293: Nevertheless, Benzing could not himself take away from stating that the two words ot the Hunnic text could be identified rather safely: *t'uk-tâng* clearly **tuqta-* 'festhalten' which is identical with Mo. *toqta-* 'anhalten' and OTurk. *tut-* 'haltens 297: The last two signs of the secondline, i.e., *t'uk-tâng* in Karlgren's reconstruction, obviously stand for an original **tuqtaŋ* corresponding to has a dissylabic variant *tuta-* (cf. MK *tut-* 'to seize, capture', but *tutam* 'a handful'/*tuta-m, tutaşı* 'continuously'/*tuta-ş-ı,* etc.) It is obvious that Common Turkic *tut-* goes back to an older **tuta-*, and this, in its turn, probably to a still older **tuqta-*]

SanalBaba

Eren (*TDES*, 419): YOK

tutacak (hlk.) 'Maşa biçiminde bir tür araç'

< ***tut-acak***

An.ağl.: ***tutcak, tutacak*** (*DS.X*, 3997)

tutaç 'Laboratuvar maşası'

< ***tut-a-ç*** → **tut-**

An.ağl.: ***tutaç, tutağaç, tutak, tutamak, tutaş, tutkaç, tutkuç, tutugeç, tutuyca*** 'ateş üzerindeki kabı tutup indirmek için bez vb. şeylerden yapılan tutacak' (*DS. X*, 3997)

TUT-*AÇ(/Ş)/-AĞAÇ/-AK*
-AMAK
-KAÇ/-KUÇ
-UĞEÇ [< -AĞAÇ]
-U[Y]CAK

tutağaç (hlk.) 'Tencere, tava gibi aygıtları sıcakken tutmak için kullanılan bez'

< ***tut-a-ġaç*** → **tut-/tutaç**

tutak[1] → **tutaç**

tutak[2] (hlk.) 'Saban eyerinin elle tutulan yeri'

< ***tut-(a)k***

tutak[3] 'Cimri'

< ***tut-(a)k***

An.ağl.: ***tutak*** '1. tandırın hava deliği tıkacı; 2. önlük; 3. elbezi; 4. sara hastalığı' (*DS.X*, 3998)

tutalak (hlk.) '1. Huysuzluk; 2. uçurumlu yollardaki dönemeçler'

< ***tut-al-(a)k***

tutalga (hlk.) 'Sara hastalığı'

< ***tut-(a)l-ga***

An.ağl.: ***tutak, tutalık, tutar, tutarak, tutarı, tutarık*** (*DS.X*, 3998)

TUT-*AK/-ALIK/-AR/*
-ARAK
-ARI/-ARIK

tutar, tutarak (hlk.) 'Sara hastalığı' → **tutalga**

tutarı, tutarık (hlk.) → **tutalga**

tutam '1. Avuç içi veya parmak uçlarıyla tutulabilen miktar; 2. az, azıcık'

= OT. (KB) ***tutam*** 'avuç dolusu, tutma hareketi'

< ****tuta-m*** [T. Tekin, *Mak.I*, 237, 271: ***tut-*** ~ ***tuta-*** 'tutmak, yakalamak']

An.ağl.: ***tutam*** 'Bir avuçluk (ot, ekin vb. şeyler)' (*DS.X*, 3998)

~ ***tutum***; ***tutam*** '1. belge; 2. durum'

~ tutam (Az., Kzk., Uyg.)
tutäm (Özb.)

= *çımçım* (Kırg.)
çimitim (TatK.)
simtim (Bşk.)

tutamaç '1. Bir şeyin tutulup çekilecek yeri; 2. tutunacak yer'

< ***tuta-maç***

tutamak '1. Tutamaç; 2. (mec.) tutunacak, dayanacak, güvenecek yer'

< ***tuta-mak*** → **tutaç**

An.ağl.: ***tutamak*** 'saban eyerinin elle tutulan yeri' (*DS.X*, 3997); ***tutamah, tutamak, tutanak*** '1. neden, sebep; 2. ipucu; 3. uygun zaman ve durum' (s. 3998); ***tutamak*** '1. kilit; 2. iş güç, meslek; 3. kolayca tutuşan, ince, kuru çalı çırpı; → **tutaç**; 4. bir kimseye ait toprak parçası'

tutamaklı (hlk.) '1. Çevrimli, tutumlu; 2. eli işe yatkın, becerikli'

< ***tut-a-mak+lı***

tutamaksız (hlk.) 'Beceriksiz'

< ***tut-a-mak+sız***

tutanak (hlk.) → **tutamak**

An.ağl.: ***tutanak*** '1. Kanıt, delil; 2. → **tutu**' (*DS.X*, 3999)

tutanka (hlk.) 'İbrik kulpu'

< ***tut-a-nak*** [göçüşme ile]

tutar '1. Nicelik bakımından bir şeyin bütünü; 2. para miktarı, meblâğ'

SanalBaba

< *tut-ar ~ tuta-r*

An.ağl.: ***tutar*** '1. arasal değerin tümü; 2. → **tutalga**; 3. dayanak' (*DS.X*, 3999)

tutarak 'Ruh hastalığı nöbeti; sara'

< *tuta-rak*

An.ağl.: ***tutarak*** '1. Direnme, inat'; 2. → **tutalga**'

tutarga (hlk.) '1. Sinir hastalıkları nöbeti'
krş. **tutalga**; 2. yol, neden, elverişli durum; 3. temelli ve düzenli durum, kararlılık; 4. pay'

< *tuta-r+ga*

tutarık (hlk.) 'Sara' → **tutar**

tutarıklı (hlk.) 'Saralı' → **tutar/tutarak**

tutaş (hlk.) → **tutaç**

tuten (hlk.) 'Çağlayan' → **düden**

tutet-[(hlk.) 'Yakalamak'

< *tut+et-*

tutkaç (hlk.) → **tutaç**

tutkal 'Zamk'

< *tut-kal*

Çağ. ***tutġar***
~ tutġal (Az.)
tut- 'tutkal ile yapıştırmak' (Kzk.)

Brockelmann (*OGM* 53. § 2.not): **tutġal**'daki **-ġal** eki **-ġan**'ın bir yan biçimidir.
Eren (*TDES*, 419): < *tut-* 'tutkal ile yapıştırmak' kökünden geldiği anlaşılıyor.
Nişanyan (*SS*, 456): **tutkal** < ? *tutmak* → TUT

tutkap (hlk.) 'Polis'

< *tut+kap* [*kap-* 'yakalamak, tutmak' fiilinden olup, İng. *cop* ile ilgisi yoktur.]

tutku 'İhtiras; güçlü istek ve eğilimin yöneldiği amaç'
= ET. ***tutḳu*** 'kapama, zaptetme' (*EUTS*, 255: *tutḳuġ* 'rehin')

< *tut-ku*

tutkuç (hlk.) → **tutaç**

tutkun '1. Gönül vermiş, meftun'
= OT. ***tutġun*** 'tutgun, yakalanan, esir, tutsak' (DLT)

< *tut-kun*

An.ağl.: ***tutkun*** '1. Bol, verimli; 2. bir şeye ya da birine düşkün, bağlı (kimse)' (*DS.X*, 3999)

tutma (hlk.) '1. Hizmetçi, uşak, işçi; 2. metres, dost'

< *tut-ma*

An.ağl.: ***tutma*** '1. kesilmiş ayran; 2. konukların götürüldüğü düğün hamamı' (*DS.X*, 4000)

tutmaç 'Dört köşe kesilmiş küçük hamur parçalarından yapılan yoğurtlu çorba'
= OT. ***tutmaç*** ~ ***tutma aç*** (DLT)

< *tut-maç* < **tut-ma+aş*

Tü.> **Rus., Fars.** *tutmaç*

Eren (*TDES*, 419): < **tut-maç**
NOT: Eren'de *tutkal* ile *tutmaç* arası Türkçe sözcükler YOK.
Nişanyan (*SS*, 456): YOK

tutnak (hlk.) 'Tutukevi'

< *tuta-n-ak*

tutsak 'Esir'
[= ET.***tutsuḳ***- 'hapsetmek' *(EUTS*, 255)]

< *tut-sa-ḳ*

An.ağl.: ***tutsak, tutu*** 'esir' (*DS.X*, 4000)
~ tutkın (Kzk.)
tutkun (Kırg., Özb., Uyg.)
totkın (TatK.)
totkon (Bşk.)
dustaġ (Az.) < **tutsaġ*
Eren (*TDES*, 420): YOK

TUT-*KIN/-KUN/-KON*
DUS-TAG [/ts/ > /st/ göçüşmesi]
TUSSAĞ [/ts/ > /ss/ benzeşmesi]

tuttur-['Tutmasını sağlamak'
= ET (Orh.), OT (DLT) ***tut-uz-*** 'tutturmak, yakalatmak'

< *tut-tur-*

An.ağl.: ***tuttur-*** '1. ayak diremek; üstünde durmak, direnmek; 2. yazmacılıkta boyayı beze çıkmaya-

SarıalBaba

cak biçimde emdirmek' (*DS.X,* 4000)
~ tutuzdur- (Az.) < ET., OT. *tut-uz-*

tutturaç 'Bir şeyin bağlanıp tutturulduğu nesne'
< *tut-tur-(a)ç*

tutturuk (hlk.) 'Raptiye'
< *tut-tur-(u)k*

tutu 'Rehin'
= OT. ***tutuġ*** (DLT)
< *tut-u(ġ)*
An.ağl.: ***tutak, tutanak, tutsak, tutsuk, tuttuk, tutu*** 'rehin' (*DS.X,* 4000); ***tutu*** '1. nişanlılara tarafların gönderdiği armağan; 2. belirti, iz, im; 3. evliliği belirten nişan' (s. 4001)

TUT-*AK/-ANAK*
-SAK/-SUK
-TUK
-U

tutucu 'Muhafazakâr'
= OT. ***tutġuçı*** (DLT)
< *tut-(ġ)uçı* [> *-ucu*]
An.ağl.: ***tutucu*** '1. ateş maşası; 2. tutumlu (*DS.X,* 4001)

tutugeç (hlk.) → **tutaç**

tutuk '1. Akıcı, rahat konuşamayan; 2. durgun, çekingen, sıkılgan; 3. eski işlevini yapamaz duruma gelmiş; 4. kısılmış, tutulmuş, kesik'
= OT. ***tutuk*** 'enenmiş, iğdiş edilmiş' (DLT)
< *tut-(u)k*
An.ağl.: ***tutuk*** '1. utangaç; 2. gelin duvağı; 3. görevli, işyar (*DS.X,* 4001)

tutukla-['Tevkif etmek'
= OT. ***tutuķla-*** 'enemek' (DLT)
< *tut-(u)k+la-*

tutuklan-[Tutuklamak işine konu olmak'
= OT. ***tutuķla-*** 'hadım köle sahibi olmak' (DLT)
< *tut-(u)ķ+la-n-*

tutuklu 'Kanun yoluyla hürriyetlerinde alıkonularak bir yere kapatılan (kimse)'
< *tut-(u)k+lu*
~ tutulan (Az.)
tutkındı (Kzk.)
totolğan (Bşk.)
totılğan (TatK.)

TUT-*UL-AN*
-KINDI
TOT-*OL-ĞAN*
-IL-ĞAN

tutul-['Tutmak işi yapılmak veya tutmak işine konu olmak'
= OT. ***tutul-*** 'tutulmak, yakalanmak' (DLT)
An.ağl.: tutul- '1. âşık olmak; 2. felç olmak' (*DS.X,* 4001)

tutum '1. Tutulan yol, davranış; 2. iktisat'
< *tutu-m*

tutun (hlk.) 'Ev, aile'
< *tüt-* 'duman çıkmak'**+*-ün***

[**ocak = tütün** 'içinde ateş yanan yer; ateş yandığı için duman tüten yer' (*Ocağı tütmeyesice* ilencinde de aynı anlam vardır; yâni, *ailen, ocağın sönsün* demektir.)]
Tü. > **Zaza.** *tutın, tutun* 'tütün' (*ZTS,* 363)

tutun-['1. Tutup bırakmamak, sarılmak veya asılmak; 2. aynı yerde veya durumda kalmak, direnmek, dayanmak; 3. kendini kabul ettirmek, kendine bir yer sağlamak; 4. kendi üzerine koymak, kullanmak;5. sataşmak, çıkışmak'
= ET. ***tıdın- ~ tıtın- ~ tutun-*** (*EUTS,* 238)
~ OT. ***tutun-*** 'tutulmak, edinmek, tutmak, yalnız başına tutmak, tutuşmak' (DLT)
< *tutu-n-* 'dönüşlülük eki'
An.ağl.: ***tutun-*** '1.dayanmak, sığınmak; 2. sarınmak, giyinmek'

SanalBaba

(*DS.X,* 4001)

tutuncak (hlk.) 'Kabza'

< ***tut-(u)n-***[a]***cak***

tuturuk (hlk.) '1. Ateş tutuşturacak çalı, çırpı, yonga gibi şeyler; 2. çok ekşi'

< ****tüt-ü-***[< OT. *tüti-, tüte-* 'duman tütmek']+***-r-*** [< OT. *tütür-, tütkür-* '*duman tüttürmek']

+***-(ü)k***

An.ağl.: ***tuturuk, tutruk, tutturuk, tuturuh*** (*DS.X,* 4001)

TUT[*T*]-URUK(> h)
TUT-[*TU=ø*]RUK

Eren (*TDES,* 420): < **tut-turuk** [*-turuk* eki daha çok isim köklerine gelir.]

[**ET.** *tüt-* 'duman çıkarmak'
tütsüg(k) 'tütsü'
tütsüglük 'buhurdan'
tütsülüg 'günlük'
tütün 'duman'
tütünlüg 'dumanlı'
tütüş- 'tutuşmak'
OT. *tütet-, tütüt-* 'duman çıkarmak'
tütün 'duman'
tütü(n)- 'duman tütmek'
(**Fakat**: *tütsük* 'kinci adam'
tütür- 'saldırmak, kışkırtmak'
tütüş- 'kavga etmek, tutuşmak')]

tutuş 'Tutmak işi veya biçimi'

= OT. ***tut(u)-*** 'karşılamak, rastlamak'

+***-ş-*** '*buluşmak' (DLT)

< ***tutu-ş*** 'fiilden ad yapan ek'

An.ağl.: ***tutuş-*** 'yara ateşlenmek, azmak' (*DS.X,* 4002)

tutuş-[1] '1. Birbirini tutmak, birbirine ilişip dokunmak'

= OT. ***tutuş- ~ tütüş-*** 'tutuşmak, kavga etmek, çekişmek' (DLT)

< ***tutu-ş-*** 'işteşlik eki'

~ tıtıś- (Çuv.) < ****tut-uç-***

tutuş-[2] 'Yanmaya başlamak, ateş almak'

< ***tütü-*** '*duman çıkmak'+***-ş-*** 'fiilden fiil yapan ek'

Eren (*TDES,* 420): YOK
Nişanyan (*SS,* 456): **tutuş[mak** alev almak = ***ET. *tütüşmek*** < TÜT-

tutuşla-[(hlk.) '1. Yalancı tanıklık yaptırmak; 2. iki kişinin arasını açmak, birbirine karşı kışkırtmak; 3. eline geçeni yanındakine ver-vermek; 4. tutuşturmak' (*DS.X,* 4001-4002)

tutuştur-[1]['Karşısındakinin isteyip istemediğini düşünmeksizin ansızın vermek; 2. coşturmak, çok heyecanlandırmak'

< ***tutu-ş-tur-***

tutuştur-[2]['Tutuşmasını sağlamak'

< ***tütü-ş-tür-***

[**NOT**: ***tütü-*** fiili ve türevleri uyum değiştirerek ***tutu-*** olmuştur.]

tutuycak (hlk.) → **tutaç**

< ***tut-a***[*y* 'türeme ünsüz']
cak

tuynak → toynak

[ET'de **Tuynaḳ** 'antroponim' (*EUTS,* 2566)]

= OT. ***tuyaġ*** 'at tırnağı, hayvan tırnağı, toynak' (DLT: *tuyaġlı* 'tırnaklı')

tuvan → tavan

tuvar → davar

< ET., OT. ***tawar*** (DLT)

tuvarlak (hlk.) 'Yuvarlak'

< ET., OT. ***yuw-*** 'yuvarlanmak'***-(al-/-ul-)*** 'yuvarlanmak' (DLT)

[/y-/ > /t-/ değişimi ile]

An.ağl.: ***tuvallah*** 'yuvarlak'; ***tuvarla-n-*** 'yuvarla(n)mak' (*DS.X,* 4002)

tuy (hlk.) 'Tüy'

< ET. ***tü ~ tük ~ tüü***

SanalBaba

~ ***tüy*** (*EUTS*, 256); OT. ***tü*** (DLT)

An.ağl. → **tü**

tuyluk (hlk.) 'Çadır'

< OT. ***toy*** 'ordu kurağı' (DLT)

+luk

tuytu (hlk.) → **tuyuk**

tuyuğ 'Manî biçiminde aruzla yazılmış şiir'

= ET. ***tuyuġ*** '*duygu' (*EUTS*, 256)

< ***tuy-*** '*duymak, *hissetmek'

+(u)ġ

tuyuk (hlk.) 'Uyuşuk, tembel'

= OT. ***tuyuk*** 'sisli, puslu, kapalı; canı sıkılmış' (DLT)

< ***tuy-(u)k***

An.ağl.: ***tuytu*** (*DS.X*, 4002)

tutyukla-[(hlk.) 'Ağırlık basmak, uyuşup kalmak'

< ***tuyuk+la-***

tuz 'Kokusuz, suda eriyen, yiyecekleri korumada ve tatlandırmada kullanılan billûrsu madde'

= ET., OT. ***tuz*** '1. tuz; 2. güzellik'

(*EUTS*, 256; DLT:***tuzġu*** 'yoldan geçen hısımlara veya tanıdıklara armağan olarak çıkarılan yemek' ***tuzġulan-*** 'yemek hediye tmek'; ***tuzġun*** 'armağan'; ***tuzkıya*** 'sevgili, güzel'; *tuzla-, tuzlan-, tuzlat-tuzluġ* 'tuzlu')

Eski Kıpç.: ***tuz ~ duz***

< ***tūz*** < ****ta$_w$uz***

veya ****da$_w$uz***

[P.Pelliot, *JA* 1925,v.I, s. 231;T. Tekin, *Mak.I*, s. 57]

veya : < ***tūz*** [< ***tūŕ*** (Räsänen, *V* 502)]

= Moğ. ***dabusun*** (Ligeti, JA 1938: 199) [> Mançu. ***dabsu***]

~ Tung. ***turukē***

TT.: TUZ+(CU/CUL/LA/LA-/LAK/LA-/LAMA/LAN-/LAN-MA/LAYİŞ/LU/LUK/LULUK/SUZ)

An.ağl.: ***tuzatüküren*** 'duvar kertenkelesi'; ***tuz ekmek dostu*** 'arkadaş, dost'; ***tuz ekmek doyma-*** 'geçim sıkıntısı çekmek' (*DS.X*, 4003)

Tü. > **Zaza.** *tuz* '1. acı; 2. keskin', *tuj, têj* (*ZTS*, 363)

~ tuz (Krç.-Blk., Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
tus (Oyr., Alt., Tel., Şor, Sag.)
tūs (Yak.)
tûz (Hlç.)
toz (TatK.)
toz, /toδ (Bşk.)
tθz (TatK.)
duz (Az.)
dūz (Trkm.)
dus (Tuva)
tăvar (Çuv.)

T(>d)Ū(>o,u)Z(>s, z,/δ)
TĂ[< ū][*VA*]R
[Z ~ R]

Menges (*StO* 28, 8: 22-23): ***Moğ. dabusun*** < Akkadca'dan alıntı.
Eren (*TDES*, 420): < ?

tuzak '1. Kuş veya yaban hayvanlarını yakalamaya yarayan araç veya düzen; 2. (mec.) birini güç ve tehlikeli duruma düşürmek için kurulan düzen'

= ET. ***tuzakçı*** 'tuzak kurucu' (*EUTS*,256)

~ OT. ***tuzak*** '1. tuzak; 2. sevgili, sevgi için söylenen söz' ~ ***tuzaķı*** (DLT)

< ***tū-*** 'kapatmak'+***-z*** 'ağ' (*EUTS*, 256)+***ak***

TT.: TUZAK+(LA-/ÇI/ÇILIK)

An.ağl.: **tuzak** '1. bir tür yabanıl ot; 2. yasa' (*DS.X*, 4003)

~ tuzak (Kzk., Kırg.,·Nog., Blk., Alt., Tel., Şor, YUyg.)
tuzâk / tuzok (Özb.)
tusah, (Yak.)
tuhah, (Yak.)
tozak (Bşk., TatK., Uyg.)
duzak (Trkm., Az., KKlp.)

SanalBaba

duzağ (Az.)

T(>d)U(>o)ZA(>å, o)K(> ġ/h,)

= *ķapķan* (Bşk., TatK.)
ķıltaķ (Kırg.)
ķıltaķ ķapķan (YUyg.)

Eren (*TDES*, 420): < ? Kökenini bilmiyoru. Tü. **tuzak** ile **tor** 'ağ' arasında bağlantı kurulamaz.

NOT: Eren böyle diyorsa da ET'deki **TUZ** 'ağ' (*EUTS*, 256) ile **TOR** 'ağ' arasındaki **R~Z** denkliğini göz ardı edemeyiz. Bu durumda **TO*R*** ile **TU(>O)*Z*** konusunu tartışmak gerekecektir. Netekim, J. Hamilton da '*İyi ve Kötü Prens Öyküsü*'adlı eserinde (s.227) tuzak < ? ***tor** 'ağ' diyerek konuya parmak basmaktadır.

tuzla 'Tuz çıkarılan ya da tuzlu su kurutularak tuz elde edilen yer'
= OT. ***tuzla-*** ***~tuza-*** [< *tūz+a-*] (DLT)

< *tuz+la(ķ)*

→ **tuz/tuzlak**

An.ağ.: ***tuzla*** 'Davarlara kırda tuz verilen düz, taşlık ve kayalık yerler; 2. otları tuzlu ya da hiç ot bitmeyen çorak, verimsiz yerler' ***~ tuzlak ~ tuzlalık*** (*DS.X*, 4003)
~ duzlağ (Ker./*KrTS*, 141)

tuzla-['Tuza yatırmak veya üstüne tuz serpmek'

< *tuz+la-*

TT.: TUZLA-(MA/N-/NMA)

tuzlalık (hlk.) → **tuzla**

tuzlak 'Otları tuzlu olan veya hiç ot bitmeyen yer, çorak'

< *tuz+lak* 'addan yer adı yapan ek'

[**+lak** eki için karş: ***otlak, sulak, kışlak***]

An.ağl.: → **tuzla**
~ tuzlaķ (YUyg./*TUL*,956)
duzlağ (Ker.)

tuzlama '1. Tuzlamak işi; 2. bir tür işkembe çorbası; 3. tuzlanarak hazırlanan'

< *tuz+la-ma*

An.ağl.: ***tuzlama*** '1. Suda haşlanmış kestane; 2. sütle yapılan un bulamacı; 3. davarların iştahının açılması için yemlik olarak kurutulmuş meşe yapraklarına tuzlu su serpme' (*DS.X*, 4003)

tuzlan-['Tuzlamak işini yapmak'
= OT. ***tuzlan-*** (DLT)

< *tuz+la-n-*

tuzlat-['Tuz serptirmek, tuz attırmak'
[***TS.II***, 1500: YOK]
= OT. ***tuzlat-*** (DLT)

< *tuz+la-t-*

tuzlu '1. Tuzu olan; 2. tuzu çok olan; 3. (mec.) çok pahalı'
= OT. ***tuzluġ*** (DLT)

tuzluca (hlk.) 'Kavrulmuş tuzlu nohut'

< *tuz+lu+ca*

An.ağl.: ***tuzlukara*** (*DS.X*, 4003)

tuzluk '1. Tuz konan kap; 2. atlarda gözün üstündeki, insanlarda köprücük kemiğinin ardındaki çukur yer'

< *tuz+luk*

tuzlukara → **tuzluca**

< *tuz+lu+kara*

tuzun (hlk.) 'Güzel çocuk'
= OT. ***tüzün*** 'yumuşak huylu' (DLT)

< OT. ***tüz*** 'asıl, soy sop' (DLT) +***(ü)n***

tü[1] (hlk.) 'Tüy'
= ET. ***tü~tük~tüy~tüü***; OT. ***tü*** (*EUTS*, DLT)
Krş. **tuy**
An.ağl.: ***tuy, tüğ,tük*** (*DS.X*, 4003)

tü[2] 'yansıma' → **tüh**

tüfek 'Savaş ya da avda kullanılan, uzun namlulu ateşli silâh'
= OT. ***tüwek*** 'patlangıç' (DLT: *tüweklik* 'patlangıç için oyulan ağaç dalı'

< **tǖ* 'yansıma' +***w*** [krş. **tüh** 'yansıma']+***(e)k***

TT.: TÜFEK+(Çİ/ÇİLİK/hâne/LİK)
An.ağl.: ***tüfeŋk*** (*DS.X*, 4004)

SanalBaba

~ tűbek (Kmk.)

[Krş. Fars. *tufang* < Tü. ?]
Tü. > **KbRum.** *tufekí, dufečin*

tüğle-[(hlk.) **tüğümle-**

tüğlütombalak (hlk.)
→ **tülütombak**

tüğmek (hlk.) 'Çıkıntı, en uç boğum'
< OT. ***tüg-*** 'düğmek, düğümlemek, bağlamak' (DLT)
+mek
An.ağl.: ***tügmek*** 'püskül' (*DS.X,* 4005)

tüğmen (hlk.) '1. Kimi kuşların tepelerinde bulunan uzunca tüy'
< ***tüy*** (~*tük*)***+men***

tüğüm 'Düğüm, bağ'
< ***tüg-(ü)m***

tüğümle-['Bağlamak'
< ***tüg-*** 'düğümlemek'
+(ü)m+le-
An.ağl.: ***tüğle-, tüğünle-, tüğünne-, tühümle-, tüyle-, tüymükle-, tüynekle-,tüyümle-*** (*DS.X,* 4005)

TÜĞ-*LE-*
TÜĞ(> h)-*ÜN+L(> n)E-*
TÜY-*LE-/-MÜK+LE-*
-NEK+LE-
-ÜM+LE-

tüğün (hlk.) 'Düğüm'
= OT. ***tügün*** (DLT)
< ***tüg-(ü)n*** → **tüğüm**
An.ağl.: ***tüğün, tüğünnük , tühüm, tümçek, tümül, tünük, tüymek, tüymük, tüy nek, tüyüm*** (*DS.X,* 4005)

TÜĞ(>h)ÜN
+NÜK
TÜ[*ĞÜ=ø***]M+***ÇEK/+ÜL*
TÜ[*ĞÜ=ø***]N+***ÜK*
TÜY-*ME(/Ü)K/-NEK/-ÜM*

tüğünle-, tüğünne- → **tüğümle-**

tüğürcük (hlk.) '1. İyice inceltilmemiş, kalın kalmış; 2. vücutta oluşan kabarcıklar'
< ***tüg-(ü)r+cük***

tüh '*Yazıklar olsun*! anlamında'
< ***tǖ*** 'yansıma'***+h***

tühüm → **tüğün**

tühümle-[→ **tüğümle-**

tük¹ → **tü/tuy**

tük² (hlk.) 'Yosun'
< ET. ***tük*** 'tüy' (*EUTS*)

tükel (hlk.) 'Tam, bütün'
= ET. ***tügäl*** ~ ***tükäl*** 'tam, tamamiyle, iyi bir halde' (*EUTS,* 257: *tükällig* 'tekmil, kâmilen, noksansız'; *tükäti* 'tamamiyle')
< ***tüke-l***

tüken-['Bitmek, sona ermek'
= ET. (Taryat, D 2): ***tüke-n-; tükä-*** 'bitmek, tükenmek' (*EUTS,* 256: ***tükädi, tükäti*** 'tamamiyle, tam'; *tükällig* 'noksansız, tamamen'; *tükämäyük* 'tükenmemmiş')
~ OT. ***tüke-*** 'bitmek; yetmek' (DLT: *tükel; tüket-*)
< ***tüke-n-***
TT.: TÜKEN-(İK/İŞ/ME/MEZ/MEZLİK /MİŞ/MİŞLİK)

tükendi (hlk.) 'Cinsel güçten yoksun olma durumu'
< ***tüke-n-di***

tükenmez (hlk.) '1. Peynirli çorba; 2. bir kapta ekşitilen ve alındıkça su eklenerek çoğaltılan, üzüm ya da elme, armut, üzüm karışımı bir tür içki'
< ***tüke-n-mez***

tükenti (hlk.) 'Son, bitim'
< ***tüke-n-ti***

tüket-['Bitirmek, yok etmek'
< ***tüke-t-***
TT.: TÜKET-(İCİ/İM/ME)
An.ağl.: ***tuket-, tühet-, tükeh-*** (*DS.X,* 4005)
~ tüket- (Trkm.)
tükät- (Az.)
tügät- (Özb., Uyg.)
tügöt- (Kırg.)

tükür-['Tükürüğü ağız içinden dışarıya atmak'
= OT. ****tǖ+w***[~y/p] 'yansı-

SanalBaba

ma'+***kür-*** 'yansıma addan fiil yapan ek'

[{+**KIr** eki için bk.: T. Tekin, 'On the structure of Altaic Echoic verbs in {-**KırA**}', *Mak.I,* s. 149)

Çağ.: ***tükür-, tüfkür-***
MA.: ***tüwkür-***
Tefs. ***tüfkür-***
TT.: TÜKÜR-(ME/ÜK/ÜKLE-/ÜKLEME /ÜKLEN-/ÜKLEN-ME)
An.ağl.: ***tükrüğü goyal-*** 'yaşlanmak'; ***tü kümcek*** 'tükürük' (*DS.X,* 4006)
< *tǖ+küm* [< ***-KIr***-]+*-cek*

[tü (CC, TZ, Kİ; Kzk., Kırg., Nog., Krç.-Blk., KKlp., Kum., Kar.)
tüw (MA, IM)
tüf (NF, Tefs.)
tüp (CC)
tő (Bşk.,TatK.)]

~ tüykür- (Trkm.) < ****tǖ+y+kür-***
tügür (Bar.) < ****tǖ+gür-***
tükür- (Kırg.)
tükir- (TatK.)
tükär- (Uyg.)
tüpkür- (Kom.) < ****tǖ+p+kür-***
tüpür- (Az., Özb.)
< ****tǖ+p+*[k=ø]*ür-***
tökör- (Bşk.)

TÜ(> ü, ö) [*Y/P*]+**K**(>g)**Ü**(>ä, i, ö)**R-**

Eren (*TDES,* 420): YOK

tükürük 'Tükürk bezlerinin ağıza alınan salgısı'
→ **tükür-**
TT.: TÜKÜRÜK+(LE-/LEME/-LEN-/LENME)
~ tükürük (Kırg., Uyg.)
tüpürük (Az.)
tüpürcäk (Az.)
tüpürik (Öb.)
tüykülik (Trkm.)
tökörök (Bşk.)
tökirik (TatK.)

tül 'Çok ince kumaştan yapılmış perde'
= OT. ***tülwir ~ tülfir*** 'kumaştan ve ipekten yapılan örtü ve perde; gelin odası tülleri' (DLT)
< ****tül*** [*+wir ~ +fir = ø*]

[**NOT**: ***TS.II,*** s. 1502'de verilen **tül** < Fr. *tulle* sözcüğü, bu veriler karşısında tartışmaya açıktır. Ayrıca, ET'deki **tülit** 'baş yastığı; yatak takımı (*Alt.Gr.* 345) ile **tült** 'yastık' (*EUTS,* 257) sözcükleri **tül** sözcüğünün Türkçe olduğuna birer kanıttır.

Farsça ***ter-bend*** ya da ***dulband*** '*a turban, tiara, hat*' den alıntı olduğu belirtilen **tülbent** ('pamuktan ince ve seyrek dokunmuş hafif ve yumuşak bez; baş örtüsü') sözcüğünün ***ter*** > ***tül*** olması da tartışılabilir. Çünkü, **ter** sözcüğü ET. ve OT'de **ter** 'ter; ücret' anlamları ile yaşamıştır. Eğer alıntı olsa idi, *terbent* olarak alınırdı. Sanırım, Farsça ***terbent***'deki *-bent* ödünç, **tül** de Türkçedir.

Bu konuda Eren (*TDES,* 420), **tülbent** < **dülbent** < Fars. *dulband*

Nişanyan (*SS,* 457): ***tülbent*** ~ **Fa.** *dülbend* 'kavuk üstüne sarılan sarık, dolak' → BENT. *Tül (Fr. tulle) sözcüğünün etkisiyle anlam değiştirdiği düşünülebilir. ***Fa.*** *dül* 'kova' sözcüğü ile ilişkisi açık değildir. Karş. DOLAP

diyorlarsa da, TS'teki *TER*'i mi; Eren'in verdiği *DÜL* < *DUL*'u mu, yoksa Nişanyan'ın kaynak gösterdiği *DÜL* 'kova' sözcüğünü mü *TÜL*'ün kökeni olarak alacağız? Haydi, işin içinden çıkın!]

tüle-['Tüyünü dökmek'
[***TS.II,***1502:YOK]
= OT. ***tüle-*** (DLT)
< * ET., OT. ***tü***[*ü/k/y*] 'tüy, saç; yün' (*EUTS,* 256; DLT)
+le-
DLT: *tüle-* '1. tüyünü dökmek;2. döllemek, kuzulamak'; *tület-* 'kuzulatmak'; *tülüg* 'tüylü'
An.ağl.: ***tüle-*** '1. kuş, tavuk vb. kanatlı hayvanlar tüy değiştirmek; 2. **(argo)** kumarda ya da ticarette para yitirmek; 3. kumarda yenmek; 4. yoksul düşmek; 5. bir şeyi sona erdirmek; 6. birişin hilesini kolayını öğ-

SanalBaba

renmek, ustalaşmak'(*DS.X,* 4007)

tülek 'Dört ayaklı hayvanların tüylerini atıp döktükleri sıra'
= OT. ***tülek(g)*** (DLT)
< *tü[ü/k/y]+le-k

An.ağl.: ***tülek*** '1. tüyü dökülmüş kuş ya da kümes hayvanları; 2. çok tüylü bir tür; 3. genellikle bir yaşındaki keklik; 5. yavru keklik; 6. yaşlı, kart keklik; 7. erkek keklik; 8. kül süpürmeye yarayan tavuk, ördek vb. kuş kanadı; 9. yaşlı kız; 10. efe; 11. çok genç' (*DS.X,* 4007)

tülen (hlk.) '1. İlk kez doğuran genç kadın; 2. bir yaşında kuzulayan keçi'
< OT. ***tüle-*** 'döllemek, kuzulamak' (DLT)**+*-n***

tülen-['1. Tüylenmek; 2.(argo) zenginleşmek'
< ET., OT. ***tǖ*** 'tüy'+***le-n-***

An.ağl.: ***tüler-*** [< *tǖ+le-r-*] (*DS.X,* 4007); ***tüylen-***

tülenk (hlk.) 'Kümes'
< ET., OT. ***tün*** 'gece'+***le-***[n türeme ünsüz]**+*k*** → **tünek**

tüler-['1. → tülen-; 2. kumaş tüylenmek, tiftiklenmek'
< *tǖ+le-r-*

tülkü → **tilki**

tülle-[(hlk.) 'Süslemek'
< OT. ***tül*** [*wir*] 'gelin odası tülleri' (DLT)+***le-***

tüllü[1] (hlk.) 'İncir'
< OT. ***tülüg*** (*erük*) 'şeftali' (DLT)

tüllü[2] (hlk.) 'Türlü'
< ET., OT. ***türlüg*** (DLT) [**/rl/ > /ll/** ilerleyici benzeşmesi]

tülper-[(hlk.) 'Tüyleri diken diken olmak, ürpermek'
< *tǖ+l+pe-r-*

tülü (hlk.) 'Tüylü'
= ET. ***tülüg*** 'şeftali' (*EUTS,* 257)
~ OT. ***tülüg*** 'tüylü' (DLT)
< *tǖ [ü/k/y]+lü(g)*

An.ağl.: ***tülü*** '1. uzun tüylü, güreşçi erkek deve; 2. erkek davar; 3. uzun tiftiklerden aralıklı dokunan bir tür seccade;4. halı; 5. ince eşarp; 6. uzun tül; 7. hamam havlusu; bir tür ot; 8. dağınık, kabarık (saç için); 9. çok ve uzun tüylü' (*DS.X,* 4008); ***tülübaba*** 'mavi renkli tür orman çiçeği'; ***tülübaş*** 'eş, karı'; ***tülüce*** 'yün yatak örtüsü; tüylü saçaklı kilim'; ***tülüdavar*** 'koyun'; ***tülüdeve*** 'tek hörgüçlü deve'; ***tülüdombak*** → **tülütombak** 'şeftali'; ***tülük*** 'piliç' (s.4009)

tülübaba → **tülü**

tülübaş → **tülü**

tülüce → **tülü**

tülüdavar → **tülü**

tülüdeve → **tülü**

tülüdombak → **tülü/tülütombak**

tülüdombalak (hlk.) → **tülütombak**

tülüdömbek (hlk.) → **tülütombak**

tülük → **tülü**

tülütombak (hlk.) 'Şeftali'
< OT. ***tǖ+lü+to-m+ba+la-k***

An.ağl.: ***tulutombak, turlutombak***
[< *tǖ*[r 'türeme ünsüz']*lü+tomba+k*], ***tüğlütombalak, tülü, tülüdombak, tülüdombalak, tülüdömbelek, tülütombal, tülütombalak, tülütonbak, tülütopalak, tülütömbek*** (*DS.X,* 400)

Krş. **tüylüdombalak**

TÜ[Ğ]LÜ+-
+*DOMBAK*
+*DOMBALAK*
+*DÖMBELEK*
+*TOMBAL*
+*TOMBALAK*
+*TÖMBEK*
+*TONBAK*
+*TOPALAK*

tülütombal(/ak) (hlk.)

SanalBaba

→ **tülütombak**

tülütonbak (hlk.) → **tülütombak**

tülütopalak (hlk.) → **tülütombak**

tülütömbek (hlk.) → **tülütombak**

tüm[1] 'Bütün, tam, tamam'

= ET. ***tum*** (Clauson, *ED* 503)

< ****tū-*** 'kapamak, doldurmak'+***-m***

An.ağl.: ***tümel-*** 'tamamlanmak, bütünleşmek'; ***tümen*** 'yığın, küme, sürü'; ***tümle-*** 'tamamlamak, bütünlemek' (*DS.X,* 4010-4011); ***tümbül, tümün*** 'hep, bütün' (s. 4011)

~ tom (Tuzhurmatı/*KrTS,* 339)

[H. Eren, '*Tüm* mü, yoksa *bütün* mü?' *TD* 1994/I, s. 403-408]

tüm[2] (hlk.) 'Tepe, tümsek'

< ? ***tom*** [Krş. *tomrum yığaç* 'ayakkabıcıların üzerinde gön kestikleri kütük'; *tomruş-* 'tomruk yapmak'; *tomşuk* 'kuş gagası'; *tomur-* 'tomruk kesmek' (DLT) ad ve fiillerinin kökündeki **TOM, tüm**'ün aslı olabilir.]

TT.: TÜM+(BEK/SEK/SEKLİ/ÜR).

An.ağl.: ***tönbel, tüm, tümbe, tümbek, tümbelis, tümbez, tümbü, tümmek, tümrü, tümse, tümsü, tünbül, tünse, tünşek, tüsmek*** [/ms/ > /şm/ göçüşmesi ile] (*DS.X,* 4010)

tümbe (hlk.) → **tüm**[2]

tümbek (hlk.) 'Tepe, tümsek'

→ **tüm**[2]

< ****tüm*[2]+*be+k***

tümbelis (hlk.) → **tüm**[2]

tümbez (hlk.) → **tüm**[2]

tümbü (hlk.) → **tüm**[2]

tümbül (hlk.) → **tüm**[1]

tümbülde-[(hlk.) 'Hafifçe sallanan bir şey ses çıkarmak'

= OT. ***tümile-*** 'sekerek koşmak' (DLT)

< ***tü̲̲*** 'yansıma'+***m***+[**b** 'türeme ünsüz']***(ü)l-de-***

An.ağl.: ***tümbülde-*** '1. yürek hızla çarpmak, çarpıntı tutmak; 2. çocuk ya da yaşlı kimse sallanarak düşecek gibi yürümek' (*DS.X,* 4011)

tümbütün (hlk.) 'Eksiksiz, bütün'

< ***tüm***+OT. ***bütün*** (DLT) [aynı anlamdaki iki sözcük anlamı kuvvetlendirmek için birlikte kullanılmıştır.]

tümçek (hlk.) → **tüğüm/tüğün**

tümeden (hlk.) 'Tümüyle, toptan'

< ***tüm+e+den***

tümek (hlk.) 'Ahırın hava alması için açılan delik, pencere'

= ET. ***tünlük*** 'pencere' (*Uyg.-Wb.,* 9, 6; *EUTS,* 258) ~ OT. ***tünglük*** 'pencere' (DLT)

< ***tün ~ tüng*** '*ışık, aydınlık' +***mek***

tümel-[1]**[** (hlk.) '1. Tamamlanmak, bütünleşmek; 2. çoğalmak'

< ***tüm+(e)l-***

tümel-[2]**[** (hlk.) 'Eli dize dayayarak eğilmek'

< ***tō+m+(a)l-*** → **domal-**

tümen '1. (*eski*) Büyük küme, yığın; 2. Tugayla kolordu arasında yer alan askerî birlik; 3. on bin erden oluşan asker kuvveti; 4. on bin'

= ET. ***tümen*** 'on bin' (*EUTS,* 258: *tümenlig* 'on binlik')

[Eski Uyg.: ***tümän*** TWYM'N (J. Hamilton, *İKPÖ,* 228): < ? Toh. *tmām* (A) ~ *tumane* (B)]

~ OT. ***tümen*** 'tümen tümen, pek çok' (DLT: *tümen ming* 'bin kere bin')

[DLT: *tümen* ~ *temen* 'büyük iğne']

AH.: ***tümen***

< ***tüm+e-*** '*toplamak' +***-n***

TT.:TÜMEN+(tümen 'pek çok')

An.ağl.: ***tomen*** (Rize/*RİA*); ***tümen*** '1. yığın, küme, sürü; 2. toptan, hepsi birden' (*DS.X,*

SanalBaba

4010); ***tümen tümen*** 'çeşit çeşit'
~ töben (Sag.)
tüben (Hak., Yak.)
tümen (Yak.)
ütümen (Yak.) < *ü+tümen*

Tü. > **Moğ.** (*KWb.*, 415) *tümen*;
Mac. (*BTLU* 131) *tömény.*

Eren (*TDES*, 420): YOK

Nişanyan (*SS*, 457): **tümen** onbin (VIII), çok büyük miktar (IX), askeriyede fırka (1935) ~ ***Toh.*** *tmān/tumane* onbin.
* ***Fa.*** *tümen* (onbin) muhtemelen Türkçeden alınmıştır.

Toh *tumane*: TÜM, TÜMCE, TÜMEL, TÜMEN, TÜMGENERAL

****

NOT: Nişanyan'a katılmak mümkün değil. Çünkü, bir ara uydurulmuş olan *tümce, tümel, tümden, tümden gelim, tüme varım, tümleç, tümle-, tümleme, tümlen-, tümlenme, tümler* gibi sözcükleri de ölü bir dil olan Toharca'ya bağlamak gerekecek ki, sanırım bu, Türkçenin mantığına da uygun değildir.

Milan Adamoviç, *CAJ* 40/2,1996, s.168-172: < Toharca.

tümle-[(hlk.) 'Tamamlamak, bütünlemek'
< *tüm+le-*

tümleği (hlk.) 'Bir tenekelik tahıl ölçeği'
< *tüm+le-k+i*
An.ağl.: ***tümüne, tümürlevü*** 'tahıl ölçeği' (*DS.X*, 4011)

tümmek (hlk.) → **tüm²**

tümrü (hlk.) → **tüm²**

tümse (hlk.) → **tüm²**

tümsek '1. Küçük tepe; 2. çıkıntılı yer'
= OT. ***tümse*** 'minber' (DLT)
< *tüm² +se+k*
TT.: TÜMSEK+(LİK)
~ tümmek 'tümsek' (Trkm.)
tüŋgäk (Bşk., TatK.)
tömpeşik (Kzk.)
döŋ (Kzk.)
döŋg (Özb.)
döŋgök (Kırg.)
döŋçük (Uyg.)
döŋes (Kzk.)

tümsel-['Tümsek olmak'
< *tüm+se-l-*

tümsü (hlk.) → **tüm²**

tümsük (hlk.) 'Yumruk'
< *tüm+sü-k*

tümül (hlk.) → **tüğüm/tüğün**

tümün (hlk.) → **tüm¹**

tün 'Gece'
= ET. ***tün*** 'gece, karanlık' (*EUTS*, 258: *tünärig* 'zulmet, karanlık'; *tünär-* 'karanlık basmak'; *tünlä* 'geceleyin')
~ OT. ***tün*** 'gece' (DLT: *tüne-* 'gecelemek'; *tünek* 'hapishane'; *tüner-* 'kararmak'; tünerik 'karanlık; mezar'; *tünet-* geceletmek'; *tünle* 'geceleyin')
MA.: ***tün***
< *tü- ~ tu-* '*karanlık olmak'**+*-n***
TT.: TÜN+(E-/EK/EKLE-/EKLEME/MEK 'hava kararıp gece olmak')
An.ağl.: ***tün*** 'gece' (*DS.X*, 4011); ***tünek*** 'geceleyecek, yatacak yer, ev'; ***tüney*** 'akşam üzeri' (s. 4011); ***tünne kalk-*** 'erken kalkmak' < *tün+le* (s. 4012)
~ tün (YUyg.)

tünbül (hlk.) → **tüm²**

tüne-['1. (Kuşlar, evcil kanatlılar) Uyumak için bir dala veya sırığa konmak'
= OT. ***tüne-*** 'gecelemek' (DLT)
< **tü-n* 'fiilden ad yapan ek'**+*e-***
An.ağl.: ***tüne-*** 'ölmek' (*DS.X*, 4011)

tünek 'Kuşların, evcil kanatlıların üzerinde tünedikleri [→ **tüne-**] dal veya sırık'
= OT. ***tünek*** 'hapishane' (DLT)
< **tü-n+e-* 'addan eylem yapan ek' **+*-k***
An.ağl.: ***tünek*** 'geceleyecek, yatacak yer, ev' (*DS.X*, 4011);

SanalBaba

tünek dur- 'ev bark edinmek'
~ tünek (YUyg., Alt./*ATS*,189)
tünü (Alt.)
dünek (Osm.)

T(> d)ÜN+*E-K/+Ü*

tünekle-['Tünemek'
= OT. ***tünet-*** 'geceletmek' (DLT)
< *tü-n+e-k+le-
TT.: TÜNEKLE-(ME)

tüney (hlk.) '1. Akşam üzeri; 2. iki dağ arası'
< *tün* 'gece'**+*(e)y***

tüngü-[(hlk.) 'Hendekten ya da yüksekten atlamak, yukarıya doğru sıçramak'
= OT. ***tümile-*** 'sekerek koşmak' (DLT)
< *tüg̈* 'yansıma'+*n+gü-le-*
An.ağl.: ***tönge-, tüne-, tüngel-, tünge-, tüngu-, tüngü-, tüngül-*** (*DS.X,* 4012); ***tüngüt-*** 'hoplatmak, atlatmak, sıçratmak';
tün-, tüğ- 'hızla koşup kaybolmak'

TÜ(/Ö)N-*E-/GE-L-*
-GU(/Ü)-/GÜL-/-GÜT-

tünle- (hlk.) 'Gecelemek'
< *tün* 'gece'**+*le-***
Krş.OT. ***tünle*** 'geceleyin' (DLT)

tünse (hlk.) → **tüm²**

tünşek (hlk.) → **tüm²**

tünük (hlk.) → **tüğüm/tüğün**

tünyeli (hlk.) 'Gece yarısı başlayıp kuşluk zamanına değin batıdan esen yel'
< *tün* 'gece'**+*yel+i***

tüp (hlk.) 'Alt, dip'
= OT. ***tüp*** 'asıl, kök, dip, temel' (DLT)
< *tüp̈*

tüpsüz (hlk.) 'Akılsız'
< *tüp̈+süz* 'temelsiz'

tüpül(/r)de-['Yürek hızlı hızlı çarpmak'
< *tü̈* 'yansıma'+*p+ül/r-de-*
An.ağl.: ***tüpül(/r)tü*** '1. hafif ses, pıtırtı; 2. yürek çarpıntısı'

tür '1. Çeşit; 2. ortak özellikleri olan bireylerin tamamı, cinslerin ayrıldığı bölüm'
= ET., OT. ***tür*** (*EUTS*, 258:; DLT)
Çağ.: ***tür***
< *tü-* '*köklenmek'**+*-r***
TT.: TÜR+(DEŞ/DEŞLİK/LÜ)
~ tür (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
tör / tθr (TatK.) (> **Çer.** *TLÇ* 74: *tür*)
tθrə (Çuv.)
tθrθ (Çuv.)
tərə (Çuv.) (> **Çer.** tərə) (Räsänen, *V*)

TÜ(/Ö/θ/Ə)R+*Ə(/θ)*

= *tarmak* (Bşk., TatK.)

türe (hlk) 'Görenek, gelenek'
= ET. ***törü*** 'töre, örf, kanun, nizam' = Moğ. kanun, hükûmet (*EUTS*, 250)
~ OT. ***törü*** 'düzen, nizam, görenek, âdet (DLT)
< *tö-r+e-* 'yaratılmak' (DLT)
An.ağl.: ***türene*** (*DS.X,* 4013); ***türe*** 'subay'; ***türe çıkar-*** 'köyün gelenek ve göreneklerine uymayıp kendiliğinden yeni kurallar çıkarmak'; ***türeli*** 'güzel'

türe-['1.Oluşmak, ortaya çıkmak, meydana çıkmak, parçalanıp çoğalmak; 2. (gr.) (bir kökten) çıkmak'
= ET. ***törü-t-*** 'türetmek' (*EUTS*, 250)
~ OT. ***törü-*** 'yaratılmak' (DLT: ***törüt-, türüt-*** 'yaratmak'; ***törkün*** 'oymakların, hısımların toplandığı yer; ana baba evi' [Atalay: **türkün**]; ***törkünle-*** 'kendini bir yerden saymak ve o yeri kendinin sayıp oturmak'

SarıalBaba

[Atalay: **türkünle-**])

< ***tö-r+e-*** [Krş. ET., OT. *töz* 'damar, kök, unsur, asalet': *tözlüg* 'köklü'; *tözün* 'asil soydan, asalertli' (*EUTS*, 250)

~ tös (Alt.), dös (Tuva); *töstä-* (Hak.) < **töz+le-*]

TT.: TÜRE-(Dİ/MİŞ/T-/TİCİ/TME/V/YİŞ/ÜM/ÜMCLÜK)

~ türe- (TT.)
töre- (Az., Şor.)
töräl- (Uyg.)
törçi- (Uyg.)
törö- (Oyr.)
törö:- (Yak.)
törüö- (Yak.)
döre- (Trkm.)
törkün 'evli bir kadının akrabaları' (Kırg.)
törkün tözün 'aynı' (Kzk.)

= Moğ. (*KWb.*, 407): ***töre-*** 'gebären; geboren Werden'

türeli (hlk.) 'güzel' → **türe**

türedi (hlk.) '1. Başkasının sırtından geçinen; 2. sonradan görmüş; 3. saygısız, haylaz'

→ **türe-+*di***

türeme (hlk.) 'Evlilik dışı doğan çocuk, piç'

< OT. ***törü-*** 'yaratılmak'

+-me

türene (hlk.) → **türe**

türet-['Oluşturmak, ortaya çıkarmak, yaratmak, meydana çıkarmak'

= ET. ***törütmek*** 'türetmek' (*EUTS*, 250)

~ OT. ***törüt-*** ~ ***türüt-*** (DLT)

< ****tö-r+ü-t-***

TT.: TÜRET-(İCİ/ME)

An.ağl.: ***türet-*** 'uydurmak' (*DS.X*, 4013)

türev ***YT.*** 'Müştak'

< ****tö-r+e-v*** 'Kıpçakça ek'

türeyiş 'Türemek işi veya biçimi'

< ****tö-r+e-y+(i)ş***

türhaş (hlk.) 'Birkaç çeşit sebzenin bir arada pişirilmesiyle yapılan yemek, türlü'

< ***tür+***[**h** 'türeme ünsüz']+***aş*** 'yemek'

Türk 'Türk soyundan olan ve Türkçe konuşan kimse)'

= ET. ***türk ~ türük*** 'güç, kuvvet' (*EUTS*, 259)

~ OT. ***türk*** '1. vakit; 2. gençlik çağının ortasında olan genç' (DLT)

< ****tö(~ü)-*** 'yaratılmak'

+-r+ü-k

TT.: TÜRK+(ÇE/ÇECİ/ ÇECİ-LİK/ÇELEŞ-/ÇELEŞME/ÇE-LEŞTİR-/ÇELEŞTİRME/ÇÜ/ ÇÜLÜK/iyat [< Ar.]/LEŞ-/ LEŞME/ LEŞTİR-/LEŞTİRME/ LÜK/MEN/ olog [< Fr.] / oloji [< Fr.] / uaz [Fr. *tuquoise*]/ Ü [< Ar.+î]/ÜCÜ/ÜCÜLÜK/ ÜLEŞ-/LEŞME/ÜLE-)

An.ağl.: ***türk*** 'adam' (*DS.X*, 4013)

~ türük (Tar.)
tθrθk (TatK.)

Mirfatih Zekiyev, 'Tağın Türk Etnonimi Haqında', *Hasan Eren Armağanı*, Ankara 2000, s. 342-344.

türkü 'Hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume'

< ***Türk*** *+î* [<Ar.]

TT.:TÜRKÜ+(CÜ/CÜLÜK/ LEŞ/LEŞME/LE-)

An.ağl.: ***türke, türki*** (*DS.X*, 4013)

~ türkü (Kırg.)
türki (Kzk., Özb.)

Türkiye 'Türk ülkesi'

< ***Türk***+[*iye* < *+hia*] [İlk defa İtalyan seyyahı Marco Polo tarafından adlandırılmıştır: '..... *Buraları, eski Bizans ülkesi değil artık..... Dağ taş Türkmen dolu..... Herkes Türkçe konşuyor. Buralara* ***Turchia*** *demek evlâdır.*' (XIII. yy.)]

Türkmen 'Oğuz Türklerinden bir boy veya bu boydan olan kimse'

SanalBaba

Çağ.: ***türkmen***

< *Türk+men*

TT.: TÜRKMEN+(CE)

~ türükpön (KKırg.)

türlü '1.Çok çeşitli özellikleri olan, çeşit çeşit, muhtelif'; 2. çeşit veya çeşitleri toplayan daha geniş bir bölüm; 3. herhangi bir yolda ya da biçimde; 4. çeşitli sebzelerle pişirilen etli yemek'
= ET. (Uyg.) ***törlüg*** (*türlüg*?) (*İKPÖ*, 224)
~ (Br.) ***törlüg***
~ OT. ***törlüg*** [Atalay: *türlüg*] (DLT; ~ *tütü*)

< *tö- 'yaratmak, oluşturmak'**+-r +lü(g)**

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *turli:* (*ALTK*, 133);**KbRum.** *turlu*

~ türlü (Krç.-Blk.)
türlük (Uyg.)
türli (Kzk., Özb.)
türdü̇ (Kırg.)
törli / tθrlθ (TatK.)
törlö (Bşk.)
dürli (Trkm.)

T(> d)**Ü**(> ö)**RL**(/D)**Ü**(/ i, ö, ü̇)+*K*

Clauson (*ED*, 546-547): < ?

türük (hlk.) 'Gebe'
< OT. ***törü-*** 'yaratılmak'**+-*k***

tüsmek (hlk.) → **tüm²**

tüsdü → **tütsü**

tüssü (hlk.) 'Tütsü' → **tütsü**
< ***tü̇*+*t-sü*** [/ts/ ~ /ss/ benzeşmesi ile]

tüssüle- → **tütsüle-**

tüstü → **tütsü**
[/ts/ ~ /st/ göçüşmesi ile]

tüsü ver- (hlk.) 'Arı kovanı açılırken arılar çıkmasın diye duman vermek'

< *tü̇*+*t-sü ver-*

tüt-['1. Duman veya buhar çıkarmak; 2. dumanı geri vermek; 3. (hlk.) özlemek; 4. (hlk.) iyi veya kötü kokmak'
= ET. ***tüt-*** 'duman çıkarmak' (*EUTS*, 260: *tütsüg(k)* 'tütsü'; *tütsülüg* 'günlük'; *tütün* 'duman'; *tütünlüg; tütüş* 'savaş'; *tütüş-* 'tutuşmak')
~ OT. ***tüt-*** (DLT: *tütet-, tütit-, tütün, tütün-*)

< *tü̇* 'yansıma'**+*t*-(e-)**

TT.: TÜT-(ME/SÜ/SÜLE/SÜLEME/SÜLEN-/SÜLENME/SÜLÜ/ TÜR-/TÜRME/ ÜN / ÜNCÜ/ ÜNCÜLÜK/LÜK)

An.ağl.: ***tüt-*** '(mec.) özlemek, göreceği gelmek'; ***tüt-*** 'iyi ya da kötü kokmak'; ***tütselik*** 'baca'; ***tütsile-*** 'tütsü yapmak'; ***tütsü*** 'kutsal günlerde yapılıp dağıtılan yağlı ekmek'; ***tütsükle-*** 'sigara ya da içki içmek'; ***tütü*** 'koku'; ***tütün, tütü*** 'duman'; ***tütünlen-*** 'dumandan göz rahatsız olmak' ***tütünselik, tütünlük, tütünseriği*** 'baca'; ***tütüt-*** 'duman çıkartmak'; ***tütüzdür-*** 'yanan kömürün üstüne atılan kocakarı ilâcının dumanını hastaya koklatmak; ateş tutuşturmak'; ***tütüzle*** 'koyun, keçi ayağını ya da yolunmuş tavuğun tüyünü ateşte yakmak' (*DS.X*, 4016)

Clauson (*ED*, 445): < **tütä-** 'to emit smoke'
M. Erdal: ***tütä-** < ***tüt-*** 'yansıma'+*A-*

Fakat, yansıma fiiller genellikle {+kIr-} ve {+kI-} eklerini alır.

tütsü 'Çevrenin güzel kokmasını sağlamak için yakılan kokulu madde'
= ET. ***tütsüg(k)*** ~ ***tützüg*** (*EUTS*, 260)
[~ OT. ***tütsük*** 'kinci' (DLT)]

< *tü̇+tüz-* 'duman çıkarmak' (Uyg., Tuhf.)**+*(ü)k***
[> (Uyg.) ***tützük, tütsük*** > ***tütsü***]

EAT (*TTS*): ***tütüzdür-, dütüzdür-***
Çuv.: ***tětěr-*** 'duman çıkarmak'
< ****tütür-*, *tětre*** 'sis'
< ****tütrüg***

SanalBaba

An.ağl.: ***tüsdü, tüssü, tüstü*** (*DS.X,* 4014)

TÜ+T-SÜ
TÜ+S-TÜ [göçüşme ile]
TÜ+S-SÜ [ilerleyici benzeşme ile]

~ tütsü (Az., Krm.)
tüssü (Az., Osm.)
tüsse (Trkm.)
tütindev (Kzk.)
tütötü̇ (Kırg.)
tütätiş (Özb.)
tötätiv (Bşk.)
tötäsläv (Bşk., TatK.)
tüstülätme (Az.)
tüsseletme (Trkm.)

TÜ+T-*SÜ*
TÜ+S-*SE(/Ü)*
-SE+LE-T-ME
-TÜ+LÄ-T-ME
TÖ+T-*İNDEV*
-ÖTÜ
-ÄTİŞ/-ÄTİV
-ÄSLÄV

= *ıslau* (TatK.)
islaş (Uyg.)

tütsüle-['Tütsü yapmak'
< **tü̇̄+t-sü(g)+le-*
TT.: TÜTSÜLE-(ME/N-/NME)

tüttür-['1. Tütmesini, duman çıkarmasını sağlamak, duman çıkarmak; 2. (sigara, puro için) içmek'
< **tü̇̄+t-tür-*

tütün '1. Tütün bitkisi; 2. tütün bitkisinin kıyılarak sigara biçiminde veya pipo ile içilen yaprağı; 3. (hlk.) duman'
= ET., OT. ***tütün*** 'duman' (*EUTS*, 260; DLT)
< **tü̇̄+t-(ü)n*
TT.: TÜTÜN+(CÜ/CÜLÜK/LÜK)
An.ağl.: ***tütü, tütün*** 'duman' (*DS.X,* 4016)

Tü.> **Zaza.** *tutın, tutun* (*ZTS,* 362, 363);
Ar. (Ir., Lüb., Mıs., Yem.) *tutun*; (Ir.) *tütüncü*; (Mıs., Sur.) *tutunci:* (*ALTK,* 133)

~ tütin (Trkm.)
tütün (Az., Ker., Uyg.)
tütünçı 'tütüncü'; ***tütün kissési***'tütün kesesi'; ***tütünnemeğ*** (Ker.)
tüdün (Hak.)
tütüm (Yak.)
tθtθm (TatK.)
tθdθm (Çuv.)
təDəm (Çuv.)

TÜ(> ə, θ)T(> d, D)Ü(> ə, θ)N(>m)

tütün- (hlk.) 'Tütsülenmek'
< *tü̇̄+t-(ü)n-*

tütünlük '1. Tütün tarlası; 2. kadınların iş yaparken giydikleri önlük' (*DS.X,* 4016)
< *tü̇̄+t-ün+lük*

tütünselik (hlk.) 'Baca'
< *tü̇̄+t-(ü)n-se-lik*
An.ağl.: ***tütünseriği*** (*DS.X,* 4016)

tütüt-[(hlk.) 'Duman çıkartmak'
< *tü̇̄+t-(ü)t-*

tütüzdür-[(hlk.) 'Ateşle tutuşturmak'
< *tü̇̄+t-(ü)z-dür-*

tüüğ (hlk.) 'Tüy' → **tüy**

tüümlen-[(hlk.) 'Düğümlenmek' → **düğümlen-**

tüve (hlk.) '1. Doğurma yaşına gelip doğurmamış dana; 2. deve'
< OT. ***tüge*** 'iki yaşına girmiş olan buzağı' (DLT)
An.ağl.: ***tüye*** (*DS.X,* 4016)

tüvek (hlk.) → **tüfek**
= OT. ***tüwek*** 'patlangıç' (DLT)
An.ağl.: ***tüvek, tüyeng*** (*DS.X,* 4016-17)

tüverek (hlk.) 'Daire, yuvarlak'
= OT. ***tegrek(g)*** 'herhangi bir şeyin halkası, değresi' (DLT)
< ***tegre*** 'daire, çevre'+***k***

SanalBaba

[*tegrek* > *tegerek* > *tügerek* > *tüverek*]

tüvül-[(hlk.) 'Büzülmek'
= ET., OT. ***tügül-*** 'düğülmek, düğümlenmek' (DLT)
< *tüg-(ü)l-*

tüy[1] 'İnsan ve hayvanların üzerinde bulunan ince kıl'
= ET. ***tü ~ tük ~ tüü ~ tüy*** (*EUTS*, 256)
~ OT. ***tük*** 'tüy,kıl, saç' (DLT)
Cengiznâme (Ötemiş Hacı):
Tükli Baba
< *tǖ* [k/y]
TT.: TÜY+(LEN-/LENDİR-/LENME/LÜ/SÜZ)
~ tüy (Trkm.)
tük (Kırg., Özb., Uyg., Az., Ker.)
= *tübit* (Kzk.)
dibit (Bşk., TatK.)
tivin (Uyg.)
tiftik (Az.)

tüy[2] (hlk.) 'Düğün' → **toy**

tüy-[' (argo) Kaçmak'
< OT. ****tay-*** 'kaymak' (DLT)
TT.: TÜY- (DÜR- 'çalmak, aşırmak; uzaklaştırmak')
An.ağl.: ***teğ-, tüğle-, tüğül-, tüle-, tülge-, tülgü-, tülke-, tülle-, tünk-, tün-, tüv-, tüy-, tüyle-, tüyne-, tüyül-*** '1. sıçramak; 2. atlamak' (*DS.X*, 4004); ***tüğ-*** '1. savuşup gitmek; 2. kaçmak' (s. 4005); ***tüydür-*** 'gizlice kaçırmak' (s.4017)
~ tay- (Bşk., Kzk., TatK., Uyg.)
= *gaç-* (Az., Trkm.)
kaç- (Kırg.)
kåç- (Özb.)
kaş- (Kzk.)

tüyle-[1]**[** (hlk.) → **tüğümle-**

tüyle-[2]**[** (hlk.) 'Tavuğun tüylerini yolmak'
< *tüy+le-*

tüylüce (hlk.) '(mec.) Varlıklı, paralı'
< *tüy* '(mec.) *para'**+lü+ce***

tüylüdombalak (hlk.) 'Şeftali'
< *tüy+lü+to+m+ba+la-k*
Krş. **tülütombalak**
An.ağl.: ***tilitombak, tiltombak, tiltombalak, titlitombak, tombak, tüylü, tüylüceyumru, tüylüdumbak, tüyüapan, tüylütombak, tüylütombalak, tüylütoparlak*** (*DS.X*, 4017)

tüymek[1]**, tüymük** (hlk.)
→ **tüğüm/tüğün**

tüymek[2] (hlk.) 'Saç, kıl, tel vb. şeylerin tolamı'
< *tüy* [< * *tǖ*] 'tüy, kıl'
+me+k

tüymükle-[→ **düğümle-**

tüynek (hlk.) → **tüğüm/tüğün**

tüyülen (hlk.) 'Şelâle'
< **tǖ-* 'emmek'+***-y-(ü)l-en***
Krş. **düden**

tüyüm → **tüğüm/tüğün**

tüyüş (hlk.) 'Döğüş'
< ET., OT. ***tög-*** 'dövmek'**+*-üş***

tüyüş-[< *tög-(ü)ş-*

tüz (hlk.) 'Töreye, yasaya uygun davranan,'adil'
= ET. ***tüz*** 'düz,doğru, kusursuz' (*EUTS*, 260)
~ OT. ***tüz*** 'halk, reaya' (DLT)
< *tüz*

tüze *YT.* 'Hukuk'
< *tüz-* 'düzeltmek'**+*-e***
TT.: TÜZE+(L 'hukukî; hükmî')
An.ağl.: ***tüz*** 'töreye, yasaya uygun davranan, âdil'; ***tüzlük*** 'tüze, adalet' (*DS.X*, 4018)

tüzlük → **tüz**

tüzük 'Nizamnâme, statü'
< *tüz-(ü)k*

tüzün 'TT'nde soy adı' [Doğru: **tözün**]
= ET. ***tüzün ~ tözün*** 'doğru, dürüst, asil' (*ETŞ*, 341); Uyg. (Br.) **tözön**
~ OT. ***tözün*** 'yumuşak huylu' (DLT) [Atalay: **tüzün**]

SanalBaba

< * ***töz*** 'asıl, kök, soy sop'

+(ü)n

NOT: Eren'de **tün**'den başka /**TÜ**/'lü Türkçe sözcük YOK.

SanalBaba

-U-

u (hlk) 'O'
< ET., OT. ***ol*** (DLT)

Tü. > **Zaza.** *wu* 'o', *uca* = *wuca* 'ora, orası, orada' (*ZTS,* 364, 390); *û* qeder 'o kadar, birazcık'; *ûtia* 'orada, burada'; *ûza* 'ora, orası'; *ûza ra gore* 'ona göre' (s. 365)

u (hlk.) 'Zehir'
< ET., OT. ***ağu*** (DLT)
[*ağu* > *au* > *uu* > *ū* > *u*]

u- '*Yapabilmek, yeterli olmak* anlamında çok eski bir yardımcı fiil':

göreme- < ***kör-e u-ma-***

başlayama- < ***baş+la-y-u u-ma-***

[Z. Korkmaz, 'Türkiye Türkçesindek İktidar ve İmkân Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri', *TDÜA I*, s. 607]

ua (hlk.) 'Ova'
< ***ova*** [= OT. ***oy obuz*** 'basık, düz yer']

uba (hlk.) 'Komşu' → **oba**

ubruk (hlk.) → **obruk**
< ET. ****ubrı*** 'Grube, Tal', ***uvruġ*** 'Gelenk'

Tü. > **Rus.** *obrag* (Räsänen, *V* 508)

ubur (hlk.) → **obur**

ubuz (hlk.) 'Dere' → **obuz**

uc, uç (hlk.) 'Amaç'
< OT. ***uç*** 'uç, kenar' (DLT)

uca 'Kuyruk sokumu kemiği, pöç; TT'nde soy adı: ***Metin UCA***'
= ET., OT. ***uça*** 'sırt, arka taraf, kuyruk sokumu; örfe göre baş misafire ikram edilen et parçası' (*EUTS,* 261; DLT)
< ***üç+a***
An.ağl.: ***uca*** '1. But; 2. oturak yeri' (*DS. XI,* 4019)
~ üca (Trkm.)

[Krş. ***oça*** 'genç, küçük, çocuk'. Bu sözcüğe ET ve OT'de rastlanmamakla birlikte bazı Kuzey Türk dillerinde *oça* ve *oçī* biçimleri görülür. Şor. *oça* 'genç', Sag. *oçı* ay. (Radloff, *Wb. I,* 1135, 137), Hak. *oçı* ay.] (*Mak.II,* 544)

ûcaxkor = ocaxkor (Zaza/*ZTS,* 365) 'Ocağın sönsün' anlamında ilenç sözü' → **ocak**

ucal-[(hlk.) 'Yücelmek'
< ***üç+a+l-***
TT.: ***yücel-***

ucarav (hlk.) → **uçaravı**

ucik (hlk.) 'Köşe, kenar'
< ***üç+(i)k*** 'küçültme eki'

uclandır-[(hlk.) 'Ocağı, sobayı alevlendirmek'
< OT. ***oğuç*** 'ateşin alevi'(DLT) [< *oğ, ot*]
+la-n-dır-

ucu (hlk.) 'Yankesici, usta hırsız'
< OT. ***ogrı*** 'hırsız'
[> **ugru* > **üru* > *uru*]
> ***u*** [*ru*=ø]+***cu***

ucuk (hlk.) → **uçuk**

ucun ucun '1. Uç uca, ucu ucuna, azar azar; 2. yan yana'
< ***üç+(u)n*** 'vasıta hâli eki'
An.ağl.:***ucun ucun*** 'yavaş yavaş, azar azar' (*DS.XI,* 4020)

ucuz '1. Fiyatı yüksek olmayan, düşük fiyatlı; 2. (*mec.*) az emekle elde edilen'
= ET. ***uçuz*** (*EUTS*, 262: *uçuzla-*)
~ OT. ***uçuz*** 'ucuz, hor ve alçak, değersiz'(DLT: *uçuzla-, uçuzlan-, uçuzluk*)

SanalBaba

< *ūç+uz*

IM: ***ūcuz***

Çağ.: ***uçuz***

TT.: UCUZ+(CU/LA/LAMA/LAT-/LATMA/LATIL-/LATILMA/LUK)

An.ağl.: ***ucuzsun-*** 'ucuz görmek, ucuz saymak' (*DS.XI*, 4020)

~ ucūz (Trkm.)
ucuz (Az., Blk.)
θçθz (TatK.)
oçsız (TatK.)
oshoz, (Bşk.)

U(>o)C(/Ç)-*UZ*
-[*H*]*OZ*
-[*S*]*IZ*

~ Moğ. (Poppe 63): ***uçir*** 'zufall', (*KWb.*, 453): ***uçir*** 'Ursache, Grund'

[**NOT**: Tü. **-z** ~ Moğ. **-r** içingüzel bir örnektir.]

ucuzcu '1. Malını ucuz satan; 2. her şeyin ucuzunu arayan'

< *ucuz* [**< *ūç+uz*]+*cu***

ucuzla-['1. Fiyatı inmek; 2. (mec.) kolaylıkla elde edilir ve duyulur olmak'

= OT. ***uçuzla-*** 'hor ve alçak görmek, hakaret etmek' (DLT)

< *ucuz+la*

ucuzlan-[[TT'nde YOK]

= OT. ***uçuzlan-*** 'ucuz bulmak' (DLT)

< *ucuz+la-n-*

ucuzluk 'Ucuz olma durumu'

= OT. ***uçuzluk*** 'değersizlik, küçüklük, ucuzluk' (DLT)

ucuzsun-[(hlk.) → **ucuz**

uç '1. Genellikle uzun bir nesnenin incelerek biten son ve sivri noktası; 2. uzun bir şeyin baş veya son noktası; 3. bir şeyin kenarı; 5. bir şeyin başı, tepesi'

< *ūç*

TT.: UÇ+(beyi/beyliği/kurutan/LAN-/LAN-MA/LU/SUZ/UK/UKLA-/UKLAMA/UM)

An.ağl.: ***uç*** '1. ıssız, uzak yer; 2. sonuç' (*DS.XI*, 4020)

~ uç (Kırg., Özb., Uyg.)
ūç (Trkm.)
uc (Az., Kar.) < ***ūç***
uş (Kzk.)
oç (TatK.)
os (Bşk.)
vəś, veźə (Çuv.)

Ū(> u, o)Ç (>c, s, ş)

ūç (hlk.) 'Avuç'

= OT. ***aḏut, avut*** 'avuç' (DLT)

< **aw-* 'toplaşmak, üşüşmek'**+*-(u)ç***

[> *avuç* > *auç* > *ūç*]

uç- '1. (Kuş, kanatlı böcek vb. için) hareketli kanatları yardımıyla havada düşmeden durmak, havada yol almak; 2. (uçak vb. için) özel mekanizma ile yerden yükselmek, havada yol almak; 3. gaz veya buhar durumuna geçmek; 4. solarak yok olmak; 5. (şaka) aşırılmak; 6. rüzgâr veya başka bir itici güçle yerinden ayrılıp uzağa gitmek; 7. yüksek yerden düşmek veya yuvarlanmak; 8. (mec.)çok sevinmek; 9. yok olmak, ortadan kaybolmak; 10. belirmek; 11. patlayıcı madde ile parçalanmak; 12. uçar gibi dalgalanmak; 13. çok hızlı gitmek'

= ET., OT. ***uç-*** (*EUTS*; DLT)

< *uç-*

TT.: UÇ-(AK/AKsavar/ANdaire/ANkale/AN top/AR/ARI/ARILIK/AR kefal/AR beyi/MA/TU uçtu/UCU/UCULUK/UK/UKLAŞ-/UKLAŞMA/UR/URMA/URT-/URTMA/URUL-/URULMA/URUM/UŞ/UŞ-/UŞMA)

~ uç- (Az., Kzk., Kırg., Trkm., Uyg.)
uş- (Kzk.)
us- (Karay)

SanalBaba

oç-/ŏç- (TatK.)
os-/ŏs- (Bşk.)

U(>o)Ç(>s, ş)-

uçağan (hlk.) 'Karasinek büyüklüğünde, üstteki kalın, alttaki sarımtırak ve ince, çift kanatlı bir böcek'

< ***uç-ağan*** 'fiilden sıfat yapan ek'

[**-ağan** eki: *olağan, durağan, sıçağan* vb.]

uçak 'Tayyare'

< ***uç-(a)k***

TT.: UÇAK+(→ uç-)

An.ağl.: ***uçak*** '1. → **uçuk**; 2. salıncak; 3. oynak, uçarı, çapkın' (*DS.XI,* 4020); ***uçkaç*** (s. 4021)

~ uçak (Kırg.)
uçag (Az.)
uçkıç (Özb.)
uçar (Trkm.)
oçkıç (Özb.)
oskos (Bşk.)

U(>o)Ç(> s)-*AK/-AG*
-AR
-KIÇ/-KOS

uçar 'Uçan, uçucu'

< ***uç-(a)r***

An.ağl.: ***uçar akıllı*** 'unutkan' (*DS.XI,* 4020);
uçarsu 'çağlayan'

uçaravı, ucaravı (hlk.) 'Uçan kuşa silâh atılarak yapılan av'

< ***uç-(a)r+av+ı***

uçarı '1. (Kişinin niteliği olarak) Ele avuca sığmaz; 2. kendini eğlencelere vermiş, sefih'

< ***uç-ar+ı***

TT.: UÇARI+(LIK)

An.ağl.: ***uçarı*** 'eşsiz, benzersiz' (*DS.XI,* 4020)

Nedjib (*ST* 2, 1982, 87): < ***uçar*** 'Pazar'
YANLIŞTIR.
Eren (*TDES,* 421): < ?

uçgan (hlk.) 'Çok uçucu, uçucu'

< ***uç-gan***

uçgun¹ (hlk.) 'Çağlayanın yüksekliği'

< ***uç-gun***

uçgun² (hlk.) 'Gelgit akıllı'

< ***uç-gun***

uçkaç (hlk.) → **uçak**

uçkun¹ (hlk.) 'Ateşten fırlayan kıvılcım'

< ***uç-kun***

~ uçgun (Kmk.)
θçkθn (TatK.)

uçkun² (hlk.) → **ışkın**

uçkun³ (hlk.) '1. Yüksek, pahalı; 2. anasınca uçmaya alıştırılan yavru kuş; 3. çok hızlı yürüyen hayvan'

< ***uç-kun***

uçkun-[(hlk.) 'Bir şeyi çok isteyerek yapmaya çalışmak'

< ***uç-kun-***

An.ağl.: ***uçkun-*** '1. korkmak; 2. kıskanmak' (*DS.XI,* 4021)

uçkur 'Şalvar veya iç donunu bele bağlamak veya torba, kese ağzını büzmek için bunlara geçirilen bağ'

= OT. ***içkur*** 'iç kuşağı' (DLT)

< ***iç+kur*** 'kuşak' =iç kuşağı

TT.: UÇKUR+(LUK)

An.ağl.: ***uçkurbaşı*** 'eskiden, erkek uçkurlarının uçlarına işlenen nakış'; ***uçkur çamağı, uçkurluk*** 'dona uçkur, lastik takmaya yarayan,ucunda ip bağlı değnek' (*DS.X,* 4021)

~ uçğur (Trkm.) [Fakat, *uçkur* 'iyi uçan' YUyg./*YUTS,* 434)
uçh,ur (Ker./*Kr.TS,* 346)
ıçkır (Kırg., Tel.)
ışkır (Nog.)
ıkçır (Tel.) [< /çk/ > /kç/ göçüşmesi ile]

U[< İ)] (> ı)Ç(>ş)K(>ğ, h)U(> ı)R

= *iştanbag* (< *iç+ton+bağ*) 'donun ip kemeri' (*YUTS,* 180)

SahafBaba

şnur (Bşk., TatK.9
bokuç/bokkuç (Uyg.)
bō (Kırg.)
båğ (Özb.)
bav (Kzk.)
iŋirbav (Bşk.)
niçkä bau (Trkm.)

uçkur-[(hlk.) 'Koyuvermek, salıvermek'

< *uç-kur-*

uçkur çöz-[(hlk.) 'Cinsel yaklaşımda bulunmak'

< *iç+kur çöz-*

uçkur çomağı (hlk.) → **uçkur**

uçkurluk (hlk.) → **uçkur**

uçkuruna sağlam (hlk.) 'Cinsel duygularının tutsağı olmayan'

< *iç+kur+u+n+a sağ+la-m*

uçlan-['1. Uçlu duruma gelmek; 2. (argo) vermek'
= OT. ***uçlan-*** 'uç peyda olmak' (DLT)

< *uç+la-n-*

TT.: UÇLAN-(MA)
An.ağl.: ***uçlan-*** 'yaralanmak'; ***uçlandır-*** 'bir şeyi başkasının yararlanmasına sunmak' (*DS.XI,* 4022)

uçlandır- (hlk.) → **uçlan-**

uçluk, uşluk (hlk.) 'Bir sap iplik ya da kısa ip'

< *uç+luk*

Uçmak 'Cennet'
= ET. ***uçmak, uşmah*** (EUTS)
~ OT. ***uçmak*** 'cennet' (DLT)
< ? Soğd. ***uştmah,*** (*TS.II,* 1509)/***wštmġ***
An.ağl.: ***uçmak*** 'yar, uçurum' (*DS.XI,* 4022)

TT'nde **uç-** '(dinî inanışa göre) ruh öldükten sonra göğe yükselmek' demektir.
Eski Türklerdeki *Kök Tengri inancı*na göre Soğdcadan alıntı olduğu görüşü tartışılmalıdır.

Birileri öyle söyledi diye bir görüşü körükörüne kabul etmek niye?]

uçmuş (hlk.) 'Kar, yağmur etkisiyle çukurlaşmış, çökmüş, gevşek toprak'

< *uç-muş* 'fiilden kalıcı ad yapan geçmiş zaman partisipi; *dol-muş* gibi'

uçsuz 'Ucu olmayan, sonsuz'

< *uç+suz*

uçtan uçtan (hlk.) 'Kıyıdan kıyıdan'

< *uç+tan*

uçtu (hlk.) 'Renkli krep; ince sarfı bezi'

< *uç-tu* 'fiilden kalıcı ad yapan görülen geçmiş zaman eki: *kaptıkaçtı, gecekondu* gibi'

uçtum (hlk.) 'İnce, ipek tül'
→ ***uçtu***(+m)

uçucu 'Uçma yeteneği ve özelliği olan'

< *uç-ucu*

TT.: UÇUCU+(LUK)

uçuk¹ '1. Uçmuş, soluk; 2. açık (renk); 3. hafif, belirsiz'

< *uç-(u)k*

uçuk² 'Genellikle ateşli hastalıklar, ruhsal bunalımlar sonucu deride fiskeler durumunda beliren kabarcık'
= OT. ***uçġuk*** 'ingi, uçuk, dumagu' (DLT)

< *uç+(g)uk:*

TT.: UÇUK+(LA-/LAMA)
~ uçuk (Kırg., Özb., Trkm.)
uçuğ (Uyg., Ker.)
uçuġ (Az.)
uçuh, / uçuğ (Ker./*KrTS,* 346)
uşık (Kzk.)

UÇ(> ş)U(>ı)K(> g, ğ, h,)

~ Moğ. (Poppe 63): ***uçıġ*** < ****uçik*** 'Fadenende', (*KWb.,* 453): ***uçiġ*** 'Zwirnende'

uçuk³ (hlk.) Çökmüş, çökmek üzere olan ev doğal nedenlerle

SanalBaba

kaymak üzere olan toprak'

< *uç-(u)k*

An.ağl.: ***uçuk, ucak, uçak, uçkun, uçtu, uçuruk*** (*DS.XI,* 4022)

UÇ(> c)-*U(/A)K*
-*KUN*
-*TU*
-*URUK*

uçukla-['Uçuk oluşmak'

< *uç+uk+la-*

uçuklan-[(hlk.) 'Sevinmek, coşmak'

< *uç-* (mec.) '*çok sevinmek'**+*-(u)k+la-n-***

uçum 'Bayrağın uçkurluk karşısındaki kenarı'

< *uç+(u)m*

uçun 'sebep bildiren edat' → **için**
= OT. uçun (DLT)
An.ağl.: ***uçun, üçün*** (*DS.XI,* 4022)
~ uçun (Tel., Oyr.)
ucun (Soy., Leb., Şor)
üçün (Osm.)
üçin (Osm.)
üşün (Kzk.)
üzün (Sag., Koyb.)
için (Osm.)
isin (Yak.)

U(>i, ü)Ç(>c, s, z)U(>i, ü)N
şan (Çuv.) (Räsänen, *V* 509)

uçur-['Uçmak işini yaptırmak'
= OT. ***uçur-*** 'uçurmak, düşürmek' (DLT)

< *uç-(u)r-*

TT.: UÇUR-(MA/RT-/RTMA/UL-/ULMA/UM)

uçurak (hlk.) 'Dağlardan, ormanlardan inen sarp ve dik yol'

< *uç-(u)r-(a)k* 'fiilden ad yapan ek'

uçuran 'Çok uçuran' [*TS.II,* 1509: YOK]
= OT. ***uçurġan*** (DLT)

< *uç-(u)r-(g)an*

uçurgaç (hlk.) 'Uçurtma'

< *uç-(u)r-gaç*

An.ağl.: ***uçurak, uçurgun, uçurgeç, uçurğan, uçutma*** (*DS.XI,* 4023)

UÇ-*UR-AK*
-*GUN/-GEÇ/*
-*ĞAN*
-*UT-MA*

uçurt-['Uçmak işini yaptırmak'

< *uç-(u)r-t-* 'ettirgenlik eki'

uçurtma '1. Uçurtmak işi; 2. rüzgâr yardımıyla uçurulan bir tür oyuncak'

< *uç-(u)r-t-ma*

~ oçırğıç (TatK.)
osorğos (Bşk.)

uçurul-['Uçurmak işi yapılmak'

< *uç-(u)r-(u)l-*

uçurum 'Dik ve derin yamaç'

< *uç-(u)r-(u)m*

~ uçurum (Az.)
uçurım (Trkm.)
uçut (Trkm.)

UÇ-*UR-U(>ı)M*
-*UT*

= *tuŋğıyık* (Kzk.)
tuŋğuyuk (Kırg.)

uçuş 'Uçmak işi ya da biçimi'
< *uç-(u)ş* 'fiilden ad yapan ek'
TT.: → **uç-**

uçuş-['1. Hep birlikte uçmak; 2. havada gidip gelerek dolaşmak'
< *uç-(u)ş-* 'işteşlik eki'

udım, udum (Ker./*KrTS,* 347)
→ **yudum**

ufacık 'Çok ufak, çok küçük'
< *ufak* [< OT. *uw*-(a)k]**+*cık***
An.ağl.: ***ifac'uk*** (Rize/*RİA,* 18/111)

ufak '1. Boyları olağandan küçük; 2. yaşça daha küçük olan; 3. (*mec.*)

SanalBaba

önemsiz, çok az'
= ET. ***ufşak, uvşak*** (*EUTS*, 263, 269)
~ OT. [*ufşak/uwşak/uvşak*] YOK.
< ***uw(/v)-*** 'ufalamak'
+(u)ş+(a)k
[> ***uw(/v/f)+(a)k*** 'küçültme eki']
MA: ***avuk*** 'ufak, parça'
TT.: UFAK+(ÇA/LI/LIK)
~ ufag (Az.)
uvak (Kzk.)
vak (TatK.)
vak bäläkäy (Bşk.)
ovnuk (Trkm.)

UF(/V)[<W]-*AK*
O(<U)V[<W]-*NUK*
[*U* = *ø*]V(<W)-*AK*

= *kiçi* (Trkm.)
kiçik (Özb., Uyg.)
kiçinekey (Kırg.)
uşşak (Uyg.)
Eren (*TDES*, 421): YOK

ufakça 'Oldukça ufak, ufarak'
→ **ufak+*ça***

ufaklı 'İçinde ufak taneler bulunan'
→ **ufak+*lı***

ufaklık '1. Ufak olma durumu; 2. bozuk para; 3. (şaka) bit; 4. çocuklar için seslenme sözü'
→ **ufak+*lık***

ufal-['Küçülmek'
< ***uw(v/f)-(a)l-*** bk. **ufalt-**
TT.: UFAL-(A-/AMA/AN-/AN-MA/AYICI/MA/T-/LTMA)
~ uvaktal- (Kzk.)
ovna- (Trkm.)
vaklan- (Bşk., TatK.)

ufala-['Kırarak veya ezerek ufak parçalara ayırmak'
< ***uw(v/f)-(a)k+l-a-***
~ ufagla- (Az.)
uvat- (Kzk.)
ovnat- (Trkm.)
vakla- (Bşk., TatK.)
vaklandır- (TatK.)

U(>O)V-*AK-LA-*
-AT-
-NAT
[*U*= *ø*]V-*AK-LA-*
-AK-LA-N
-DIR-

ufalama → **ufala-**

ufalan-['Ufalamak işi yapılmak, ufak parçalara ayırmak'
→ **ufala-*n-*** < ***ufak+la-n-***

ufalayıcı 'Ufalama işi yapan'
→ **ufala-*(y)ıcı*** < ***ufak+la-(y)ıcı***

ufalt-['Küçültmek'
= ET. ***uβat-*** (?) 'ufaltmak' (*İKPÖ*, 160)
K.: ***uβ-, uβul-, uβun-, uβşat-*** vb. biçimleri.
CC.: ***uv-***
< ***uw(/v/f)-(a)l-t-***

ufaltma 'Ufaltmak işi'
→ **ufalt-*ma***

ufantı (hlk.) '1. Saman; 2. ufalanmış; 3. ayrıntı; 4. ufak'
< ***uw(/v)-an-tı***

ufarak 'Biraz ufak; ufakça, az ufak'
< ***ufak+rak***
An.ağl.: ***ufārek, ufağrek*** (*DS.XI*, 4024)

ufat-[(hlk.) → **uvat-**

ufcula-[(hlk.) → **uğ-**
< ***uw(/v > f)-ca-la-***

ufla-['Acı, sızı duyarak uf demek'
< ***ū*** 'yansıma'+***f+la-***

uflama 'Uflamak işi'
< ***ū+f+la-ma***

uflaz → **oflaz**

ufruk (hlk.) 'Su aygırı'
< ***ū*** 'yansıma'+***f+(u)r-(u)k***

ufulda-[(hlk.) 'Uf uf diye söylenmek'
< ***ū*** 'yansıma'+***f***

SanalBaba

+(u)l-da-

Ugan 'TT'nde soy adı: ***Zakir Kadiri UGAN***'
= ET. ***oġan = uġan*** 'Tanrı, Allah' (*EUTS,* 263)
~ OT. ***uġan*** 'her şeye gücü yeten, kadir' (DLT: *uġan Tengri* 'gücü yeten Tanrı')
[> **Okan** 'TT'nde erkek adı']
An.ağl.: ***ugan*** 'ateş' (*DS.XI,* 4025); ***uğan*** 'Tanrı'
< ***u-*** 'muktedir olmak'+***-gan***

ugri, ugru → **uğru**

ugrun → **uğrun**

uğ-[(hlk.) 'Ovmak'
< OT. ***ow (/v > ğ)-*** (DLT)
An.ağl.: ***ufala-, ufcula-, uğu-, uvarla-*** (*DS. XI,* 4025)

UĞ-
UF-*ALA-/-CULA-*
UV-*ARLA-*

uğa (hlk.) 'Ona'
< ***oŋa*** [> *uŋa* > *uğa*]

uğar-[(hlk.) '1. Onarmak; 2. tümlemek'
< OT. ***ong*** 'kolay'+***ar-***

uğarla-[(hlk.) 'Toplamak'
< OT. ***ong*** 'kolay'+***ar-la-***

uğnak (hlk.) → **uğrak**

uğra (hlk.) 'Yufka açılırken hamurun tahtaya yapışmaması için serpilen kalın un'
= ET. ***ügra*** 'bulamaç, öz, lâpa' (*EUTS,* 271)
~ OT. ***ügre*** 'tutmaca benzer ve ondan daha sulu şehriye çorbası, erişte' (DLT)
< ***uw(/v/g)-*** 'oğmak, ufalamak'+***-(u)r-a***
TT.: UĞRA+(LA- 'uğra serpmek')
An.ağl.: ***uğra, urva, uvra*** (*DS.XI.*); ***uğra*** (Kıbrıs); ***ufra, uğra, uğura, uŋra, ūra, urga, urua, urva, urvalık, uvra*** (*DS.XI,* 4025)

UV(/F/Ğ/Ɒ)[*U* 'ikincil']RA
Ū[< *UĞ*]RA
U[*V* = *ø*]R[*U* 'ikincil']A
URV(> *G*)A/+*LIK*

~ urva (Az.)
urba (Trkm.)
urpa (KKlp.)
urpak 'kepek' (Kırg.)
irva, irve (Ker. /*KrTS,* 207)

Sevortyan (*ÊSTTJa* 1974, 324): < **ügre** 'erişte'
Ligeti (*AOH* 4: 109): **ügre < ögre**
Eren (*TDES,* 421): < ? 'Kökünü bilmiyoruz'

uğra-['1. Yola devam etmek üzere, bir yerde kısa bir süre kalmak; 2.bir yerin yakınından, yanından, içinden geçmek; 3. fırlayarak çıkmak, dışarı çıkmak'
= ET. ***oğra-*** 'rastlamak, karşılaşmak, birleşmek; planlamak, niyetlenmek, arzulamak'; ***oğura-*** 'niyetlenmek' (*EUTS,* 139, 263)
~ OT. ***oğra-*** (DLT: *oğradaçı* 'uğrayan, uğrayıcı'; *oğraġ* 'niyet, kurma, kasıt; uğrama, uğrak'; *oğraġan* 'uğrayan'; *oğraġlı* 'uğramak isteyen'; *oğraġlık* 'uğramak hakkı olan'; *oğraġsık* 'uğramak hakkı olan'; *oğraġuçı* 'uğrayan, uğrayıcı'; *oğral-* 'uğranılmak' *oğramsın-* 'uğrar görünmek')
< ***oġ(u)r*** 'bir işte imkân ve fırsat; vakit, zaman' (DLT)+***a-***
TT.: UĞRA-(K/MA/N-/NMA/T-/TMA)
~ uğra- (Az.)
ura- (Bşk., TatK.)
urap kil- (Bşk., TatK.)

uğrak '1. Çok uğranılan yer'
= OT. ***oğraġ*** (DLT)
< ***oġ(u)r+ak***

uğrala-[→ **uğra**

uğrama 'Uğramak işi' → **uğra-**

uğran-[→ **uğra-**

uğraş 'Bir insanın yaptığı iş ve mes-

SanalBaba

lek'

< OT. ***oġur*** 'uğur, bereket, devlet; bir işte imkân ve fırsat'

(DLT)+***a-ş*** 'fiilden ad yapan ek'

= *küreş* (Özb., Uyg.)
köreş(iv/ü) (Bşk., TatK.)
küröş (Kırg.)
küres (Kzk.)
güreş(iş) (Trkm.)

uğraş-['Bir işi başarmaya çalışmak, iş edinmek'

= OT. ***oġraş-*** (DLT)

→ **uğraş**

TT.: UĞRAŞ+/-(I/IL-/ILMA/TIR-/TIRMA)

= *küreş-* (Uyg.)
tiriş- (Uyg.)

uğrat-[→ **uğra-**

uğratma → **uğra-**

uğru 'Hırsız'

= ET. ***oġrı*** 'hırsız, haydut' (*EUTS*, 139)

~ OT. ***oġrı*** '1. gizli; 2. hırsız' (DLT: *ogrıla-* 'çalmak, hırsızlık etmek'; *ogrılık* 'hırsızlık'; *ogrulayu* 'hırsız gibi')

Eski Kıpç.: ***oğrı, owru***

< ***oġ(u)r-*** 'çalmak'+***ı(/u)***

TT.: UĞRU+(LA-/LUK/N 'gizlice'/N uğrun 'gizli gizli')

An.ağl.: ***ugri, ugru, uğru, uğrulayıcı*** (*DS.XI*, 4027)

UG(/Ğ)RU(/İ)+layıcı

Ayrıca krş. ***uğru*** '1.yol; 2. en küçük parça' [< *uw-(u)r-u*]; 3. yan, arka' (s. 4027)

OT.: ***oġur bol-*** 'yol hayırlı olmak'; ***oġur*** 'karşılık, ivaz'; ***oġur*** 'zaman, vakit' (DLT)

Tü. > **Mac.** *orv* (Liget: *TörK* 70, 258, 259;
Rus. *vor* (Doerfer: *TMEN*, 497; Vasmer bu görüşe karşı çıkar (*REW* 1: 226)
Komşu dillerdeki alıntılar için bk. Doerfer: *TMEN*, 497.

~ oğrı (YUyg.)
oğri (Tar.)
oğru (Az., Trkm., Şor)
oğur (Tar., Küer., Koyb., Kaça)
oğır (Hak.)
owru (Kıpç.)
ōr (Soy.)
uğri (Özb.)
uğru (YUyg.)
uor- 'çalmak' (Yak.) < **ōr-* < **ogur-*
urı (Nog., Kıpç., KKlp.)
uru (TatK.)
ūrı (Tel.)
ūru (Kırg.)
vără (Çuv.)

[*V*+]O(>u,ă)G(>ğ,w)U(/I)R- *U(/I, İ/ă)*
Ō[< OGI**]R-[***I* = *ø***]**
Ū/U[< *UGU***]R-***I(/U)*
O(g/ğ/w)R(ı/i/u/ă)
< *O-G-[U]R+LA-

uğru açık (hlk.) 'Bahtı açık'

< OT. ***oğur*** 'uğur, bereket, devlet'+***u***

aç-(ı)k

An.ağl.: ***uğru açıl-*** 'bahtı açılmak' (*DS.XI*, 4027)

uğrula-['Çalmak; aşırmak'

= OT. ***oğrıla-*** (DLT)

< ***oğrı(/u)+la-***

An.ağl.: ***uğrula-, uğurla-*** (*DS.XI*, 4027)

uğruluk 'Hırsızlık'

MA: ***ogrılık*** 'hırsızlık', ***ogurlayu*** 'gizlice' (116-8; 183-3)

→ **uğru**

uğrun 'Gizlice'

< ***oğrı*** 'gizli' (DLT)+***n*** 'vasıta hâli eki'

An.ağl.: ***ugrun, uğrun, uğurun, urgun, urğun, ūrun*** 'gizli' (*DS.XI*, 4028); uğrun katık

SanalBaba

'evin hanımının kocasından habersiz sakladığı çerezler'

UG(/Ğ)[U]RU+N
URG(/Ğ)UN [göçüşme ile]
Ū[< *UĞ*]UN

uğrun uğrun 'Gizli gizli, gizlice' → **uğrun**

uğruna dur-[(hlk.) 'Bir şeyin ardına gizlenmek'

< OT. ***oġrı*** 'gizli'+***n+a tur-***

uğruna düş-[(hlk.) 'Yoldan çıkarmak'

<An.ağl.:***uğur***'yol'+***u+n+a düş-***

uğruna git-[(hlk.) 'İçgüdüyle davranmak'

< OT. ***oġur+u+n+a git-***

uğrunca (hlk.) 'Gizlice' → **uğrun**

uğrunda 'Uğruna'

= ET. ***oġrınta*** 'uğrunda' (*EUTS,* 139);
ugr(ı)nta 'uğrunda' (Eleges, 8)

< ***oġ(u)r+u*** '3. tekil şahıs iyelik eki' +***n*** 'zamir **n**'si'+***da*** 'bulunma hâli eki'

An.ağl.: ***uğrunda*** '1. hizasında, çizgisinde; 2. önünde' (*DS.XI,* 4028)

uğrundan uğrundan (hlk.) 'Gizliden gizliye' → **uğrun**

uğrunu kes-[(hlk.) 'Yolda birisinin önünden geçmek'

< An.ağl.: ***uğru*** 'yol'+***n+u kes-***

uğu (hlk.) 'Baykuş'

< ***üki*** [< ****ṻ*** 'yansıma' +***k(/g)i(/ü)***]

An.ağl.: ***uğkuş, uğukuş, uğukuşu, ukuşu, ü, üğü*** (*DS.XI,* 4028)

U(+kuşu)

UĞ(+kuş)
UĞU(+kuş/+kuşu)
Ü
ÜĞÜ

~ ükü (Kırg.)
üki (Kzk., KKlp.)
ükä (Uyg.)
ügü (Tuva, Hak., Şor)
ukki (Özb.)

uğulda-['Sürekli boğuk ve kalın ses çıkarmak'

< ***ū*** 'yansıma'+***Kıl-*** 'yansıma addan fiil yapan ek'+***-da-***

TT.: UĞULDA-(MA)

~ uğulda- (Az.)
ula- (Bşk., TatK.)
ulū (Kırg.)
üvilde- (Kzk.)
ğüvillä- (Özb.)
avılda- (Bşk.)

U+*ĞULDA-*
+*LA-*
+*LŪ-*
Ü+*VİLDE-*
[Ğ+]Ü+*VİLLE-*
A+*VILDA-*

= ***şuvuulda-*** (Trkm.)
şuvla- (Trkm.)

uğultu → **uğulda-**

~ uğultu (Az.)
yil ulavı (Bşk.)
cil ulavı (TatK.)
şuvvıldı (Trkm.)
ğuvilläş (Özb.)
güvüldäş (Uyg.)

uğultulu → **uğulda-**

uğun-[(hlk.) 'Büyük bir üzüntü veya acıdan kıvranmak, soluğu tıkanmak, ağlaya ağlaya bayılmak'

= OT. ***uwun-*** '1. ovuşturmak; 2. kendi kendine ufalama' (DLT)

< ****ū*** 'yansıma'+***ğ(v)***

SanalBaba

+(u)n-

Tü. > **Zaza.** *uv* 'ağrımak, yanmak, yara olmak'; *uv bıyayiş* 'ağrımak' ~ *uvvık, uvvıkı = uv*')

An.ağl.: ***ugundur-*** '1. için için ağlamak; 2. birini döverek bayılma derecesine getirmek' (*DS.XI,* 4025); ***uğundur-*** '1. bayıltmak; 2. canını yakmak; 3. çok hızlı çevirmek' (s. 4029); ***uğun-*** '1. hızla dönmek; 2. ağrıdan, acıdan kıvranmak; 3. kederlenmek; 4. olağanüstü üzülmek; 5. olağanüstü acı duyarak, sessiz, yakınmasız ağlamak; 6. yorgun düşmek, durgunlaşmak; 7. keyiflenmek, hazduymak' (s. 4029)

uğunduruk (hlk.) '1. Arpa ve buğdayın kökten süren çatal sapı; 2. yağmursuzluktan büyümemiş ekin; 3. gelişmemiş, küçük, bodur kalmış'

< uw- (/uv-, öw-) 'ufalamak' ***+(u)n+duruk***

uğur '1. Bazı olaylarda görülen ve insana iyilik getirdiğine inanılan belirli veya bazı nesnelerde var olduğuna inanılan iyilik kaynağı; 2. bu nitelikte olduğuna inanılan şey; 3. meymenet, kadem'

= ET. ***uġur*** 'fırsat' (*EUTS,* 263)

~ OT. ***oġur*** 'uğur, bereket, devlet; kut' (DLT: *ogur bol-* 'yol uğurlu, hayırlı olmak'; **ogurlan-** 'uğurlanmak, uğurlu olmak'; *ogurlug bol-* 'sırasında ve yerinde olmak'; *ogorlug iş* 'vaktinde ve yerinde yapılan iş'; *ogurluk* 'karşılık')

< oġ-(u)r

TT.:UĞUR+(böceği/LA/LAMA/LAN-/LANIŞ/ YICI/ LAYIŞ/ LU/ LUK/ SA-/ SUZ/ SUZLUK)

An.ağl.: ***uğur*** 'vakit, kez, kere, defa'Uşak: *bir uğurda* 'bir kerede'; ***uğur*** '1. yön; 2. ön; 3. kıyı; 4. yakın; 5. çizgi, hiza; 6. bölge; 7. yelden, yağmurdan korunacak yer; 8. zaman; 9. ceviz ağacı' (*DS.XI,* 4030)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *ugur* (Halasi-Kun: *AO* 5: 26)

~ uğur (Az.)
uğur 'yön' (Trkm.)
= *ırım* (Bşk., Kzk., TatK.)
ırım cırım (Kırg.)

Eren (*TDES,* 422): < ? 'Kökünü bilmiyoruz'

Clauson (*ED* 89): *uğur*'un OT ve Tü.'deki anlamlarını verir.

Németh (*HonfKial* 68-69): **oğur** < **oŋ** 'rechts, recht, passend, angenelm; heilsam, heilbringend'; **oŋ-** 'gelingen, geraten; passend, vorteilhaft sein'

Sevortyan (*ÊSTJa* 1974, 564-565): ~ **oŋ, oŋar-**

Kretschmer (*BZ* 7: 399): < ***Lat.*** **agurim** (< **augurium**)

Andriotis (*EL* 71): < ***Rum.*** **γούρι**

uğurla-['Gideni sevgi dilekleriyle geçirmek, selâmetle göndermek, teşyi etmek'

< uğur+la-

An.ağl.: ***uğurlar olsun, uğur ola*** 'bir yolcuya söylenen iyi dilek' (*DS.XI,* 4030)

uğurlama 'Teşyi etme'
< uğur+la-ma
[H. Zülfikar, *TD* 633, s. 220-221]

uğurlanış 'Uğurlanmak işi veya biçimi'
→ **uğur+la-[n-(ı)ş]**

uğurlanma 'Uğurlanmak işi'
→ **uğur+la-[n-ma]**

uğurlayıcı 'Uğurlayan (kimse)'
→ **uğur+la-[y-ıcı]**

uğurlayış 'Uğurlamak işi veya biçimi' → **uğur +la-[y-(ı)ş]**

uğurlu 'Uğuru olan, iyilik getirdiğine inanılan, kutlu, tekin, kademli, meymenetli'
→ **uğur[+lu]**

uğurluk*1* 'Maskot' → **uğur[+*luk*]**

uğurluk*2* 'Çit, avlu duvarı'

< uğru 'hırsız'+***luk***

SanalBaba

uğursa-[(hlk.) 'Herhangi bir olgu veya nesneyi uğur saymak'
→ **uğur[+*sa*-]**

uğursak (hlk.) '1. Yavrusu ölen koyun ya da keçi; 2. çiftleşmek isteyen dişi sığır, kısrak vb. hayvan'
< OT. ***uruġ*** 'tohum'+***sa-k***

uğursuz 'Kendinde uğursuzluk bulunan, kademsiz, meymenetsiz, menhus, musibet, meşum'
→ **uğur[+suz]**

uğursuzluk 'Kademsizlik, meymenetsizlik'
→ **uğur[+*suz*+*luk*]**

uğuş-[(hlk.) 'Keçeleşmek'
< ***ow(/v/ğ)-(u)ş-*** 'fiilden fiil yapan ek'

uğut (hlk.) Çimlenmiş buğdayın kaynatılması ile yapılan bir tür yemek'
= OT. ***uġut*** 'içki mayası' (DLT)
< ***uw(>v/ğ)-*** 'ufalamak, ezmek'+***-(u)t***
An.ağl.:***uğut, uğunt, uhut*** '1. çimlenmiş buğdayın kaynatılmasıyla yapılan bir çeşit yemek, tatlı; 2. yağmuru bol yılların buğdayı, unu; ondan yapılan kara, kabarmamış ekmek; 3. kuru; 4. renksiz, solgun; 5. rengi atmış, yanmış, kullanılamaz duruma gelmiş' (*DS.XI,* 4031)
~ uğut 'maya' (Kırg., Şor)

UĞ(> h)U[N 'türeme']**T**

Räsänen (*V* 510): < **oğ- (uv-)** kökünün türevi.
Clauson (*ED* 80 b)
Eren (*TDES,* 422): < ?

-uk → **-(I)k-**
-ul → **-(I)l**
-ul- → **-(I)l-**

ul-[(hlk.) '1. Çürümek, ezilmek; 2. incelip kırılmak, eskiyip üzülmek, parçalanmak'
= OT. ***ul-*** 'erpimek, eriyecek ve dağılacak hâle gelmek, eskiyerek yıpranıp yırtılmak' (DLT)
< ***ūl-***
An.ağl.: ***ul-, ulu-*** (*DS.XI,* 4034); ***uluk, ulgun, ulğun, ulkun*** 'çürümeye yüz tutmuş' (s. 4035)

ula (hlk.) 'At kuyruğu'
< ***ul-a***
An.ağl.: ***ula, ulak*** (*DS.XI,* 4031)

ula (hlk.) → **ulan**

ula-[1] 'Eklemek, katmak, ilâve etmek'
< ***ūl*** 'dip, zemin'+***a-*** 'birleştirmek, eklemek'
TT.: ULA-(Ç/ K/ M/ MA/ N-/ NMA/ NTI/ Ş-/ŞIL-/ŞILMA/ IM/ŞMA/ŞTIR-/TIRMA/ŞTIR-/ YICI)
An.ağl.: ***ula-*** '1. eriştirmek; 2. uzamak; 3. halı tellerini birbirine bağlamak; 4. aşı yapmak' (*DS.XI,* 4032)
~ ula- (Alt., Kırg.: **Ulan** 'erkek adı. *Ömrüne ömür eklensin* anlamında', Özb.)
uli- (Uyg.)
ulō (Kırg.)
= *koş-* (Özb.)
kuş- (Bşk., TatK.)
kos- (Kzk.)
Eren (*TDES,* 422): YOK

ula-[2] (hlk.) 'Ulumak'
< ***ū*** 'yansıma'+***la-***

ulaç '(gr.) Zarf-fiil, gerundium'
= ET. ***ūl*** 'dip, zemin' (*EUTS,* 264)
< ***ūl+a-*** 'birleştirmek' (KT., Uyg.)+**ç**
An.ağl.: ***ulaç*** '1. sınır; 2. şose'; ulaçlı 'katırcı' *DS.XI,* 4031)

ulağ (hlk.) 'Araç'
< ***ula-ğ*** → **ula-, ulak**

ulahla-[(hlk.) 'Eklemek' → **ulak**

ulak[1] 'Haberci, haber veren kimse'
= ET. ***ulaġ*** (*EUTS,* 264)
~ OT. ***ulaġ*** 'beyin emriyle koşa koşa giden postacının başka bir ata erişip bininceye kadar bindiği at' (DLT)

SarıalBaba

[Ayrıca krş.: ***ulaġ*** 'yama, elbise yama'; ***ulaġa*** 'savaş atı' (DLT)

< *ūl+a-k*

An.ağl.: ***ulah, ulak*** 'ekli, eklentili' (*DS.XI,* 4031); ***ulahla-*** 'eklemek'; ***ula, ulah, ulak*** '1. ek, yama; 2. saça takılan toka ya da bağ; 3. kadın saç beliklerinden her biri; 4. ekli, parçalı, yamalı; 5. öğrenci; 6. aşılı ağaç; 7. sayı' (*DS.XI,* 4032)

~ Moğ. (*KWb.,* 448): ***ula-ġa*** 'Postferde, amtlicher Postdienst' < ***ula-*** ~ Tü. ***ūla-***

ulak² (hlk.) 'Oğlak'

< *oğlak* [*oğul+ak* > *oğlak* > *ōlak* > *olak* > *ulak*]

ulaklık¹ (hlk.) 'Posta' → **ulak*ı***

ulaklık² (hlk.) 'Eklik, ek için elverişli ya da gerekli parça'

< *ula-k+lık*

ulam (hlk.) 'Zümre, grup'

< *ūl+a-m*

An.ağl.: ***ulam*** 'yüklenti, angarya' (*DS.XI,* 4032)

ulama '1. Ulamak işi; Ulanan parça, ek, katkı, ilâve; 3. (gr.) konuşmada art arda gelen sözcüklerden birincisinin sonundaki ünsüzün, ikincisinin başındaki ünlüye ses bakımından bağlanarak söylenmesi'

< *ūl+a-ma*

An.ağl.: ***ulama*** '1. eklenti; 2. iplikleri masuraya sarma; 3. art arda eklenmiş ağaç; 4. üzüm çubuklarına örülen, çubuklardan geçinen, asalak bir bitki; 5. tarlaları ayıran çalılık; 6. dağ yamacındaki ağaç topluluğu; 7. işlemeli çevre, peşkir; 8. geniş telli kuşak; ağaç aşısı; 9. bir tür cilt hastalığı' (*DS.XI,* 4032-4033)

ulan '1. (Kaba) ey; 2. çok kaba bir biçimde öfke ve nefret anlatır'

Tü. > **Kürt.** *vulan, vılan* (*DAO,* 499)

[**oğul+an** 'eski bir çokluk eki' > ***oğlan*** (iç seste /u/ düşmesi ile) > ***ōlan*** (/ğ/ düşmesi ile o uzaması) > ***olan*** > ***ulan*** (/o/ > /u/ değişmesi) > ***lan*** (/u-/ düşmesi ile) / ülen > ***la/le*** (/-n/ düşmesi ile) > ***lo/lö*** (Doğu ve Güneydoğu Anadolu ağızlarında) = ***law***]

(*DS.XI,* 4031: ***ula, ulen, ulo***)

~ üle, ülen, le (Ker./*KrTS,* 350)

[**NOT**: Moğolcadaki **ulan** 'kızıl' sözcüğünün yapısı başkadır: *ulaġan* > *ulan* > *ulān* > *ulan*]

Eren (*TDES,* 422): YOK

ulan-['Bağlanmak, eklenmek' = OT.***ulan-*** (DLT)

< *ūl+a-n-* 'dönüşlülük eki'

An.ağl.: ***ulanmak*** '1. kavuşmak, ulaşmak; 2. uzamak, yayılmak'; 3. koyulmak' (*DS.XI,* 4032)

ulanma → **ulan-**

ulantı → **ulan-**

ulaş-['1. Varmak, gelmek; 2. elde etmek, erişmek; 3. yetişmek; 4. Birbirine katılmak, dökülmek' = OT. ***ulaş-*** 'ulaşmak, bitişmek' (DLT)

< *ūl+a-ş-* 'işteşlik eki'

An.ağl.: ***ulaş-*** '1. Nişanlanmak; 2. takılmak' (*DS.XI,* 4033)

ulaşık (hlk.) 'Nişanlı'

< *ūla-* 'eklemek, bağlamak'

+*ş-(ı)k*

ulaştır-['Ulaşmasını sağlamak' → **ulaş-**

An.ağl.: ***ulaştır-*** 'evlendirmek' (*DS.XI,* 4033)

ulaştırma 'Ulaştırmak işi' → **ulaş-**

ulat-[(hlk.) 'Ulaştırmak'

< *ūla-t-*

ulayıcı 'Ulamaya yarayan'

< *ūl-a-y-ıcı*

ulçuhlama (hlk.) 'Uçuklama'

SanalBaba

< *uçuk+la-ma*

ulga-[(hlk.) 'Elle, seyrek dikmek'

< *ul-(g)a-*

An.ağl.: ***ulga-, ugula-, ulgala-, urgula-*** (*DS. XI*, 4032)

Ulger → Ülger/Ülker

ulk (hlk.) 'Kök'

< OT. ***ul*** 'temek' (DLT) [/k/ ikincildir]

ulo (hlk.) → **ulan**

ulu '1. Erdemleri bakımından çok büyük, yüce; 2. (somut şeyler için) çok büyük; 3. saygı duyulan büyük'

= ET., OT. ***uluġ*** (*EUTS*, 265; DLT)

< **ūl* 'temel, asıl, kök'+***lug*** 'sıfat yapım eki'

Eski Uyg.: ***ulıγ (ullıγ ?)***

Çağ.: ***ulug, uluk***

TT.: ULU+(LA-/LAMA/LUK)

An.ağl.: ***uluca*** '1. ana baba; 2. aile büyüğü; 3. kuma' (*DS.XI*, 4034); ***ulu gici*** 'büyük küçük'; ***uluuslu*** 'köy yaşlılar kurulu' (s. 4035)

~ ulu (Az.)
ulı (Kzk., Trkm.)
ulū (Kırg.)
uluġ (DTü., Soy., Hak., Şor)
uluğ (Uyg.)
uluğvar (Uyg.)
uluk (Tar.)
olı (TatK.)
olo (Bşk.)

ULUG(/K)[+*VAR*]
ULŪ[< *UG*]
U(>o)LI/O (< U)
[*G* =ø]

= *büyük* (Özb.)
biyik (Kırg., TatK.)
böyük (Bşk.)

ulu-['1. (Köpek, kurt, çakal vb.) Uzun, iniltili, ağlar gibi bir ses çıkarmak; 2. (insan) iniltili ses ses çıkararak boğuk boğuk ağlamak'

= ET. (Uyg.) ***ulı-*** (*İKPÖ*, 161)

< **ū* 'yansıma'+***lu(/ı)-***

TT.: ULU-(MA)

~ ulu- (Alt., Tel., Soy., Küer., Komd., Kzk.)
ulū (Kırg.)
ula- (Az., Kırg., Bar., Kzk., Bşk., TatK.)
ul- (Sag., Koyb.)
uli- (Özb.)
ūvla- (Trkm.)
holi- (Uyg.)

[*H*+]Ū(>u)[*V*]
LU(/I/İ > a)-
U(< Ū)L[*I*= ø]-

= Moğ. ***ulı-***

uluç 'TT'nde soy adı: Fuad ULUÇ'

= OT. ***ulıç*** 'erkek çocuklara sevgi bildirmek için söylenen bir söz' (DLT)

< *ulı+ç*

ulula-['1. Ağırlamak; 2. ulu tutmak, ulu saymak'

= OT. ***uluġla-*** 'yüceltmek' (DLT)

< *ulu(g)+la-*

ululama 'Ululamak işi'

→ **ulu+la-ma**

uluma → ulu-

uluŋ (hlk.) '1. Buğday, arpa kökü; 2. tahılın ana sapı çevresinde oluşan kardeş saplar'

< OT. ***ul*** 'temel; *kök'

+(u)ŋ

ulu orta 'Bir şeyin aslını bilmeden, düşünüp tartmadan, çekinmeden, açıktan açığa'

< *ulu(g) +ortu* 'orta' (DLT: krş. *kün ortu* 'öğle vakti')

An.ağl.: ***uluorta*** '1. gelişigüzel; 2. açıkça, herkesin görebileceği, işitebileceği gibi; 3. ayak altı, herkesin gelip geçtiği yer (*DS. XI*, 4035)

ulur-ı[(hlk.) 'Büyütmek'

SarıalBaba

< OT. ***uluġ+ur-***

ulur-2[(hlk.) 'Oturmak'

< OT. ***oldur-/oltur-*** (DLT)

ulus 'Millet'

= ET. ***uluş*** = ***ulus*** 'memleket, devlet, ülke' (*EUTS,* 265); (Uyg.) ***uluş*** (*İKPÖ,* 161)

~ OT. ***uluş*** 'köy, şehir' (DLT, KB)

< ****ul*** 'temel, toprak, zemin'

+(u)ş 'genişletme eki ? = 'bir araya gelmiş topraklar, bölge (*TMEN*, no. 54)

< *Tü.* ***uluş*** [> **Moğ.** *ulus* > **Bur.** ullat, ulat '***Introduction to Mongolian Comparative Studies***, s. 121-122.] (> **Yak.** *ulut*) > **Tü.** *ulus*

TT.: ULUS+ (AL/ ALLAŞTIR-/LAŞTIRMA/ALLIK/ ÇU/ ÇULUK / LAR ARASI/ sever/severlik)

An.ağl.: ***ulus*** '1. göçebe; 2. oba; 3. aşiret, kavim (*DS.XI,* 4035)

Tü. > **Fars.** *ūlūs (~ulūs);*

~ ulus (Alt., Tel., Tuva, Kırg.)

< Moğ.

ulūs (Yak.)

ulıs (Kzk.)

ulut (Kırg.)

ult (Kzk.)

ULU(/Ū > ı)S(/T)

ulusal 'Millî'

< ulus+(a)l

TT.: ULUS+ →ulus

~ uluttuk (Kırg.)

ulttık (Kzk.)

ulusallaştır-[→ ulusal

ulusallık → ulus[+al]

ulusçu 'Milliyetçi' **→ ulus**

ulusçuluk 'Milliyetçilik' **→ ulus[+çu+luk]**

uluslar arası 'Milletler arası'

< ulus+lar ara+sı

TT.: ULUSLAR ARASI+ (CILIK)

= *el aralık* (Kırg.)

um-['Bir şeyin olmasını istemek'

= ET., OT. ***um-*** (*EUTS,* 265; DLT: *umdu* 'istek, dilek; tamah'; *umduçı* 'dilenci'; *umunç* 'umma, umut etme'; *umunçlug* 'umulan, umutlu'; *umun-* 'umutlanmak')

< *ūm-

TT.: UM-(AR'çare'/ARSIZ/ARSIZLIK/ DUR-/ MA/U 'umut'/ UL-/ULMA/UT/ UTLAN-/ UTLANMA/ LANDIR/ UTLANDIRMA / UTLU/ UTSUZ/ UTSUZLUK)

An.ağl.: ***umaca ol-, um-*** (*DS.XI,* 4035);

umma, ummaca, ummağ, umsunluk, umsunma, umsunuk, umsuru; ummaca; ummadık; umaca ol-, umma ol-, ummaya uğra-, umsalığa düş-, umsuluk ol-, umsun-, umsunuk ol-, umun-, umursun-, unsun- (*DS.XI,* 4037); ***ummazcadan, umazçadan*** 'habersizce' (s. 4037).

~ umut (Krm.)

-um *1,2,3* **→ -(I)m** *1,2,3*

umacı 'Küçük çocukları korkutmak için uydurulmuş hayalî yaratık'

= OT. ***abaçı*** 'umacı, bununla çocuklar korkutulur; ağır basma, kâbus' (DLT)

< aba '*korkuluk; korkulacak şey'***+çı***

[>*abaçı* > **ubaçı* > *umaçı* > *umacı*]

[Krş. OT. ***abakı*** 'bostan korkuluğu' (DLT)]

An.ağl.: ***umacı*** '1. korkuluk; 2. cin, peri örneği, korkutan şey, yaratık' (*DS.XI,* 4036); ***ummacı***

~ abāsı (Yak.)

umaç → ovmaç

< OT. ***uw-*** [~ *öw-, uv-*] 'ufalamak'***+-maç***

[< *uwma aş* (> *ovma aş/oğma aş*) > *ovmaç*]

SanalBaba

TS.II, 1100 **oğmaç → ovmaç**
An.ağl.: ***umaç, uvmaç, umaç çorbası, umaçlı çorba, umak çorbası*** (*DS.XI,* 4036)

U[V]MAÇ(/K) çorbası

umala-[(hlk.) 'Yoğurmak'
< *uw-ma+la-*
umar 'çare → **um-**[+*-ar*]
umarsız/umarsızlık 'Çaresiz; çaresizlik'
→ **um-**
Umay 'TT'nde kız adı: ***Umay GÜNAY***'
= ET. ***umay*** 'doğum sonu, rahim, döl yatağı; kadın adı' (*EUTS*, 265)
~ OT. ***umay*** 'son, kadın doğurduktan sonra karnından çıkan sonu' (DLT)
~ umay (Şor)
ımay (Hak.)
= Moğ. (Lessing) ***umai*** 'matrix, womb'
umdu (hlk.) 'İstek, dilek'
= OT. ***umdu*** (DLT)
< *ūm-du*
umdur-[→ **um-**[+*-dur-*]
= OT. *umdur-* (DLT)
< *ūm-dur-*
umgu (hlk.) 'Umut, iyi dilek'
< *um-gu*
An.ağl.: ***umgu, umu*** (*DS.XI,* 4036)
umma → um-[+*-ma*]
An.ağl.: ***umma, ummaca, ummağ, umsunluk, umsunma, umsunuk, umsuruk*** '1. özenme, bundan d olayı duyulan üzüntü; 2. özenilen şeyin ele geçmemesinden dolayı loğusada meme, erkekte üreme organında olan şişlik; 3. erkekte cinsel güç yokluğu' (*DS.XI,* 4036)
umsun-[(hlk.) 'İstemek, dilemek; düş kırıklığına uğramak'
< *ūm-sun-*
An.ağl.: ***umsun-, umsundur-, umsunuk ol-, umsuruk*** 'düş kırıklığı, umut kırıklığı' (*DS. XI,* 4038)
~ umsan- (Osm.)
uzman- (Oyr., Tel., Leb., Sag.)(> **Wag.** *TLW* 56: *omsant-* 'beneiden')
umsuruk (hlk.) 'Düş kırıklığı, umut kırıklığı'
< *um-su-r-(u)k*
-umtırak → (I)mtırak
umu → um-[+*u*]
umuk (hlk.) 'Yumuk' → **yumuk**
< OT. ***yum-(u)k*** [/y-/ = ø]
umul-[→ **um-**[+*(u)l-*]
umulcama (hlk.) 'Umulan, beklenen, olması istenen şey'
< *um-(u)l-ca-ma*
An.ağl.: ***umunca, umunç*** (*DS.XI,* 4038)
umult-[(hlk.) 'Sakızı yumuşatarak çiğnenecek duruma getirmek'
< OT. ***uw-ul-*** 'ezilmek, ufalanmak'+*-t-*
umun-[(hlk.) 'Umutlanmak, ummak' [***TS.II,*** 1514: YOK]
= OT. ***umun-*** (DLT)
< *ūm-(u)n-*
umunca (hlk.) → **umulcama**
umunç 'Umma, umut etme' [***TS.II,*** 1514: YOK]
= OT. ***umunç*** (DLT)
Çağ.: ***umunç, umanç***
< *ūm-(u)n-ç*
umur (hlk.) 'Ufak tane'
< OT. ***uw-*** 'ufalamak'
+*-(u)r*
umurla-[(hlk.) 'Ufalamak'
< *uw-(u)r+la-*
umut → um-[+*(u)t*]
~ umīt (Trkm.)
ümüt (Kırg.)
ömöt (Bşk.)
ömit (TatK.)

SanalBaba

ümit (Kzk., Uyg.)

U(>ö, ü)MU(>i, ī, ö, ü)T
NOT: Farsça ***umīd, ummīd*** ile benzerlikten başka ilgisi yoktur.

umutlan-[→ **um-[+*-(u)t+la-n-*]**
umutlu → **um-[+*-(u)t*]**
umutsuz/umutsuzluk → **um-[+*-(u)t+suz+luk*]**

un 'Öğütülerek toz durumuna getirilmiş tahıl ve başka besin maddeleri'
= OT. ***un*** (DLT)
Eski Kıpç.: ūn
< ****ū-*** [< *uw-*] 'ufalamak'
+***-n***
TT.: UN+(CU/CULUK/LA/LAMA/LAN-/LANMA/LUK)
~ un (Blk., Nog., KKlp., Kırg., Alt., Tel., Şor., Sag., Az., Kzk., Özb., Uyg.)
uvın/ūn (Trkm.)
θn/ on (Bşk., TatK.)
hūn (Hlç.)

[***H***+]U[< Ū](> o)N

śănăx/śĭnĭx (Çuv.) < ****yunuk***
< *ịunun* < ****ūn+uk*** = AT. ****hūn***
[**ś-** 'ikincil ses'; **-x** 'küçültme eki']

Ligeti , *JA* 1938; Räsänen, *LTS* 189: Tü. **un** ~ Kore. **pun**
Ramstedt (AAScF B 27: 246): Kore. **pun** < Çin. **fən**
Joki (*LwSS* 366): Tü. **ūn** < **uv-, ov-**
W. Bang (*KSz.* 18: 14-15): **un** < **uv-**
P. Pelliot (TP 31: 177): Tü. **un** < Çin.den
Räsänen (*V* 514b): **un** < **uğ-**
Vásáry (*MNy* 69: 91); *Hungaro-Turcica* 246-247): **un** < **oğ-, ov-, uğ-, uv-** kökünden **-n** ile yapılmış türev.
Eren (*TDES,* 423): Bu görüşü destekler, 'Türkmence **uvın** biçimi bu açıklamayı doğrulayan sağlam bir tanıktır.' der.

un-['1. Onmak, iyileşmek; 2. mutlu olmak'
< OT. ***ong-***

una-[(hlk.) 'Anlamak'
= ET., OT. ***una-*** 'razı olmak, kabul etmek' (DLT)
< ****u-n-a-***

unar-[(hlk.) 'Onarmak, düzeltmek'
→ **onar-**
< OT. ***ong-(a)r-***
An.ağl.: ***uğar-, umar-, unar-, unart-, ungar-*** (*DS.XI,* 4039)

unbaşi (Zaza/*ZTS,* 364) → **onbaşı**

unca (hlk.) 'Onca, o denli'
< ***o+n+ca***

unce (Zaza/*ZTS,* 364) → **yonca**

uncu (hlk.) 'Değirmenci'
< ***un+cu***

ungan (hlk.) 'Onmuş kişi; yürekli, yiğit'
< OT. ***ong*** '*iyi, sağlam'
+***(g)an***

ungun*1* (hlk.) 'İm, belirti' → **ongun**

ungun*2* (hlk.) 'Sağlığı yerinde'
→ **ungan**

ungun-[(hlk.) 'Acıdan kıvranmak'
→ **uğun-**

unluk (hlk.) 'Yer katındaki oda'
< ***un+luk***

unmadık (hlk.) 'Derltli'
< ***ong-ma+dık***

unnaş-[(hlk.) 'Ulaşmak, yetişmek'
< ***ula-ş-*** [>**unaş-* (/l/>/n/ değişmesi) > ****unnaş-***]

unnaştır-[(hlk.) 'ulaştırmak'
→ **unnaş-**

unnu (hlk.) 'Unlu'
< ***un+lu***

unnuca (hlk.) 'Toprak evlerin üstünde, haziranda biten, yapraklarında un gibi bir madde olan bitki'
< ***un+lu+ca***

uŋra → **uğra**

-untu → **-(I)nt(I)**

unut-['1. Aklında kalmamak, hatırlamamak; 2. bir şeyi dalgınlıkla bir yerde bırakmak; 3. bir şeyi yapamaz duruma gelmek; 4. bağışlamak; 5. gereken önemi vermemek, üstünde durmamak; 6. hatırdan, gönülden çıkarmak'
= ET., OT ***unı(/u)t-*** (*EUTS,* 266; DLT:

SanalBaba

unıtgan 'çok unutan'; *unutmış* 'unutulmuş')
Çağ.: ***unut-***
< ****u-*** 'kudreti olmak, gücü yetmek'+***-n-ı-t-***
TT.: UNUT-(KAN/KANLIK/MA/TUR-/TURMA/UL-/ULMA)
~ unıt- (Az., Kırg., Trkm., TatK., Uyg.)
unud- (Trkm.)
untu- (Uyg.)
uŋdu- (Sag.)
uŋtu- (Oyr.)
untu- (Uyg.)
umıt- (Kzk.)
umut- (Sag., Yak.)
onıt- (TatK.)
θnθt-/ onıt- (TatK.)
onot- (Bşk.)
ondut- (Kmd.)
ımıt- (Nog.)
mıt- (Nog.)

U(>ı, o)N(>m)U(/I > o)T(>d)-UN(>Ŋ)D(/T)U- < UNIT-O(< U)N[*D*]U(>O)T-[*U/I* = ø]M(< N)IT-

= Moğ. (*KWb.*, 450): ***umta-*** 'schlafen'
~ Tung. ***omgo-, umŋo-, umga-*** 'vergessen'
~ Woty. (*UAW* 42): ***vunętį*** 'vergessen'
~ Fin. ***uni*** 'Schlaf' > ***unohtaa*** 'vergessen'(Hakulinen, *Vir.* 1935: 110) (Räsänen, *V* 514)

unutkan 'Çok unutan, unutma huyu olan'
= OT. **unıtgan** (DLT)
< ***unu(/ı)-Kan*** [**-Kan** 'fiilden ad yapan ek': *evir-gen, çığırtkan, alın-gan, ilet-ken* vb.]
TT.: UNUTKAN+(LIK)
~ unut-*çāk* (Kırg.)
unut-*uvçan* (Özb.)
unut-*gan* (Az.)
unut-*kak* (Uyg.)
unud-*ağan* (Trkm.)
onıt-*uçan* (TatK.)
onot-*ovsan* (Bşk.)
umıt-*şak* (Kzk.)
untu-*ğak* (Uyg.)

up-[(hlk.) 'Toprak kaymak'
< OT. ***ob(/p)-ra-*** 'eskimek' fiilinin türevi
-up → **-(*I*)p**

ur 'Hücrelerin aşırı çoğalmasıyla dokularda oluşan ve büyüme eğilimi gösteren yumru, tümör'
< ***ur***
~ ur (Az., Oyr., Yak.)
ura (Kzk.)
uru (Tob., Soy.)
θrθ/oro (Bşk., TatK.)

UR+*A/+O/+U*

= ***şiş*** (Az., Özb., TatK.)
şişik (Kırg.)
çi:ş (Trkm.)
işşık (Uyg.)
isik (Kzk.)
= Moğ. (*KWb.*, 450) ***ur*** 'Knollen, Knorren, Auswuchs'

ur-[→ **vur-**
An.ağl.: ***ur-, urla-*** '1. vurmak; 2. çalmak' (*DS.XI*, 4041); ***ur-*** 'kuyudan su çekmek'
-ur → **-(*I*)r**

ura (hlk.) 'Ora'
< ***o*** [< **ol**]+***ara***

ūra (hlk.) → **uğra**

uran 'Teknik, sanayi, endüstri'
= ET. ***uran*** 'parola' (*EUTS*, 266)
~ OT. ***uran*** 'daima vuran' (DLT)
< ***urı*** 'ses, gürültü' (DLT)+***n***

urba (hlk.) 'Giysi'
= ET. ***urbak*** 'elbise, giyecek' (*EUTS*, 266)
< ***urba**[*k=ø*]

[***TS.II***, 1516: **urba** < İt. ***roba.*** terzilikte kullanılan **roba** sözcüğü anlam bakımından ET'deki **urbak**tan farklı olup,

SanalBaba

İt.'dan ödünç alınmış olabilir. Fakat, halk dilindeki **urban**ın İt.'dan alınmış olması ET'deki biçiminden dolayı imkânsızdır. Çünkü, *roba* > *ruba* > *urba* [/ru/ > /ur/ göçüşmesi ile] olması bir yana ET'deki **urbak**'taki **-k**'nın düşmesini göz ardı edemeyiz. Sözcük içinde ve sonunda **/g/k/**'nin Batı grubu Türk dillerinde düşmesi olağandır: *kapgak* >*kapak; kapug* > *kapu*> *kapı;ayıg* > *ayı; arı(r)ıg*> *arı* 'temiz'; *ayru/ayruk* > *ayrı* 'başka' vb. örneklerinde görüldüğü gibi.]

urçuk, urşuk (hlk.) 'Öreke, iğ, kirmen'

< *ag-(ı)r+şak

urga (hlk.) → **uğra**

urgan 'Keten, kenevir, pamuk, jüt gibi türlü dokuma maddelerinden yapılan ince ince halat'

= OT. ***urk, uruk*** 'ip, urgan' (DLT: *urukluk* 'ipli'; *urukluk yüng* 'ip yapmak için hazırlanmış yün')

~ ***örgen*** 'keçi kılından yapılmış ip' (DLT)

Eski Kıpç.: ***urgan***

< *ur- 'yapmak, *örmek'

+-(u)k+(a)n

'küçültme eki'

TT.: URGAN+(CI/CILIK)

An.ağl.: **urgan** → **urk** (*DS.XI*, 4041); ***urğan***

Tü. > **Rum.** *órγavov* [< Tü. ***urgan***+Rum. *ov*]; **Rus.** *arkan*

~ urğan (Trkm.)

argamçı 'at kılından yapılmış ip' (Güney Sibirya Türk dialektleri'

argamça (YUyg./*TUL*, 966)

arkan (Az., Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)

ärkån (Özb.)

= Moğ. (*KWb.*, 451) ***urika, urka***; OMoğ. ***huraka*** 'Falle, Schlinge'

~ Mançu. ***urgan***, Tung. (Vas.) ***(h)urkę***, Gold. ***poyka*** <***purka*** (Benzing 996)

Eren (*TDES*, 424): < **uruk** 'ip, urgan'(>**urk**)+**(a)n** ['*Urgan* ile keçi kılından yapılmış ipe verilen *örgen (~örken)* adı arasında etimolojik bağlantı kurulamaz.' der, ama nedenlerini açıklamaz.

Fakat, **u r g a n** (< **uruk** < **ur-** [> ***urk+(a)n***]

ö r g e n (< **örük** < **ör-** [> ***örk+(e)n***]

sözcükleri yapı bakımından birbirine çok benzemekte ve anlam bakımından da yakınlık göstermektedir.

urgandere (hlk.) → **öğendire**

urganla-[(hlk.) 'Asmak, ipe çekmek'

< *urgan+la-*

urgun (hlk.) → **uğrun**

urk (hlk.) 'Asma ve bostanın attığı kol'

< OT. ***urk*** 'urgan' (DLT)

An.ağl.: ***urgan, urk*** (*DS.XI*, 4041)

uruk 'Soy, sülâle'

= ET. ***urug*** 'nesil, kuşak, soy, torunlar (*EUTS*, 266)

~ OT. ***urug*** 'tane, tohum, evin' (DLT: *urugla-* 'çekirdeğini çıkarmak'; *uruglan-* 'tane tutmak' *urugluk (bugday)* 'tohumluk için saklanmış (buğday); *urug turıg* 'hısımlar')

< *ur-* 'dikmek, koymak, düzenlemek'**+-(u)ġ/k**

Çağ.: ***uruk, urug***

An.ağl.: ***uruk*** 'oba, aile' (*DS.XI*, 4041)

~ urug (Soy.)

uruh (Kom.)

uruk (Kom., YUyg./*TUL*, 943)

urukça 'çekirdek' (YUyg.)

urū (Yak.)

rū (Yak.)

vərə (Çuv.)

URUK(/G)(>h)
URŪ[< *UG* **]**
[*U*=ø**]RŪ[** < *UG***]**

Tü. > **Moğ.** (*KWb.*, 451) ***urug***

SanalBaba

'die Werwandten mütterlicherseits'
Eren (*TDES,* 424): YOK

ūrum (hlk.) → **uğrun**

urun (hlk.) 'Yüce kat'
= OT. ***orun*** 'yer, mekân, mevki' (DLT)
< *or+(u)n

urunca(/k) (hlk.) 'Saklam, emanet'
< OT. ***oğrı(/u)*** 'gizli'+***ca(/k)***

urunduk (hlk.) 'Karyola'
< ***orun*** 'yer, mevki'+***luk***

uruş-[(hlk.) 'Savaşmak'
< ET., OT. ***ur-(u)ş-***

uruşman (hlk.) 'Savaşçı'
< *ur-(u)ş-man*

urutur-[(hlk.) 'Hayvan koşmaya hazır olmak'
< OT. ***ör-*** 'yükselmek'
+*-ü tur-* 'ayağa kalkmak'
[DLT: *örüle-* 'ayakta kesmek'; *örüş-* 'yükselmek']

urva (hlk.) 'Çorbalık un' → **uğra**
An.ağl.: ***urva bezi*** 'hamur tahtaya yapışmasın diye kullanılan kalın unun içine konulduğu bez'; ***urvala-*** 'unlu çorba yapmak'; ***urvalık*** 'böreklik, baklavalık un' (*DS.XI,* 4042)

urvala-[→ **uğra**

urvalık → **uğra**

us 'Akıl'
= ET., OT. ***us*** 'akıl' (*EUTS,* 167; DLT)
< *ū-* 'anlamak'+***-s***
TT.: US+(AN-/ ANÇ/ ANDIR-/ ANDIRICI/ANDIRMA/ANGIN/ ANIL-/ANILMA/A vur-/A vur/ /ÇU/ÇULUK/dışıcılık/LAMLA-/ LAMLAMA/LAN/LU/LULUK/ SAL/SALLAŞTIRMA/SALLIK)
An.ağl.: ***us*** '1. sessiz, yavaş; 2. özenli; 3. yarar, çıkar' (*DS.XI,* 4042); ***uş*** 'akıl' (s. 4044)
~ us (Az., Kar., Kırg. = ***uz*** 'usta'/*KS.II,* 792)
uz 'akıllı ve ağır başlı kız' (Beş./*KrTS,* 437)
es (Trkm., Nog., Blk., KKlp., Kzk., Kırg., Kar., Tel., Alt., Kuğ., Küer.)
is (TatK.)
əs/θs (Çuv.) (> Çer. *TLÇ* 83: ***uş, əş***) (Räsänen, *V*)
as (Çuv.) [Eren (*TDES,* 424): ***es/is/as*** sözcükleiçin '**us** ile birleştirilemez' der,ama neden-(ler)ini açıklamaz.]

eski bir Türk dili > **Mac.** *ész*
Tü. > **Laz.** *nosi* (*LTS,* 239)
[< n+***us***+i]

us-*1*[(hlk.) '1. Akıl etmek; 2. ummak; 3. bıkmak'
< OT. ***us*** 'akıl'(+***la-*** 'anlamak') (DLT)

us-*2*[(hlk.) 'Susmak'
< *ū* 'yansıma'+***s-***

usa (hlk.) 'Tasa, üzüntü'
< *us+a*

usa- (hlk.) 'Tasalanmak, kederlenmek'
< *us+a-*

usan-['Bıkmak, bezmek'
< *us+a-n-*
TT.: USAN- → US+ ~usan- (Az.)
Öteki Türk dillerinde YOK

usangan (hlk.) 'Çabuk usanan'
< *us+a-n-gan*

usangın (hlk.) 'Bıkkın, bezgin'
< *us+a-n-gın*
An.ağl.: ***usangınlık gel-*** 'bıkkınlık, bezginlik gelmek' (*DS.XI,* 4042)

uslamla-['Usa vurmak'
→ **us+la-m+la-**

uslan-['1. Yadırganan, ayıplanan davranışlardan vazgeçmek, davranışlarına düzen vermek; 2. herhangi bir olaydan ders almak, aklı başına gelmek'
= OT. ***uslan-*** 'anlamak' (DLT)
< *us+la-n-*

SahafBaba

An.ağl.: ***uslan-*** 'büyümek, eğitilmiş olmak' (*DS.XI,* 4043)

uslanma → uslan-

uslu '1.Toplumu, çevresini rahatsız etmeyen, edepli; 2. (hayvan için) uysal; 3. akıllı, zeki: *akıllı uslu* 'Anadolu'da kullanılır'

< *us+lu*

TT.: USLU+(LUK)

An.ağl.: ***uslu*** 'yaşlı, sözü dinlenir' (*DS.XI,* 4043)

~ esli (Özb.)

Öteki Türk dillerinde YOK.

usluğu geç-[(hlk.) 'Bayılmak, içi geçmek'

< **us+luk+u geç-*

An.ağl.: ***usluğu git-, usluğu çekil-, usluğu kaç-*** (*DS.XI,* 4043);

usu git- 'başı dönmek'

usot (hlk.) 'Yeşil biber' → **isot**

< *isig* 'sıcak'+***ot*** [> *isigot* > *isiot* > *isot* > > *usot*]

ussal 'Akla uygun, yalnız akla dayanan'

< *us+sal*

ustun (hlk.) 'Evin çatısına konan ağaç, mertek'

< *üst+(ü)n*

usu (hlk.) 'Su'

< **suβ* [> *suw* > *suv* > *su*]

= Moğ. ***usu(n)***

usuk-[(hlk.) 'Uslanmak'

< **us* 'akıl'+***(u)k-***

uş, üş (hlk.) 'Üç'

< *üç* [/-ç/ > /-ş/ değişimi]

uş (hlk.) 'Akıl' → **us**

uş-[→ **uç-**

-uş → **-(I)ş**

-uş- → **-ş-**

uşak '1. Çocuk; 2. herhangi bir bölgenin halkından olan erkek; 3. erkek hizmetçi'

= ET. ***uşak = uvşak*** 'Ufak, küçük' (*EUTS,* 268-269)

~ OT. ***uşak*** (DLT)

MA.: ***uşak***

< *uw-şa-* 'ufalamak'

[> *uşa-*]+***k***

TT.: UŞAK+(kapan 'bebekleri kaldırdığı söylenen bir tür akbaba'/LIK)

An.ağl.: ***uşak*** 'kuzusu ölen sağılır koyun';

uşak/ uşşak devşeg(k) 'çoluk çocuk' (*DS. XI,* 4044)

~ uşağ, uşax (Ker.)

uşşak bit 'bit yavrusu' (YUyg./*TUL,* 1014). Krş. **yavşak** [Ayrıca: ***üşeg*** 'küçük vaşak' (YUgr..)]

Eren (*TDES,* 425): YOK

uşakla-[(hlk.) 'Doğurmak'

→ **uşak[+*la-*]**

uşaklık (hlk.) 'Döl yatağı'

→ **uşak[+*lık*]**

An.ağl.: ***uşakeşi*** (*DS.XI,* 4044)

uşgun → uşkun

uşkun 'Sapı yenilen, ekşimsi bir tür ot'

→ **ışkın**

= OT. ***uşġun, kuşġun*** 'poy otu' (DLT)

An.ağl.: ***uşgun, uşkun*** 'salatası, turşusu, yemeği yapılan ve kıraç yerlerde yetişen otuz santim boyunda, ekşi bir bitki' (*DS.XI,* 4044)

~ uşkun (Kırg.)

uşkur (hlk.) 'Uçkur' → **uçkur**

< *iç+kur* 'kuşak'

An.ağl.: ***ucgur, uçgur, uhçur, uçkur, uşgur*** (*DS.XI,* 4045)

uşluk → uçluk

uşlukla-[(hlk.) 'İğneye iplik geçirmek'

< *uç+luk+la-*

-ut*1,2* 'Fiilden ad yapan ek'

→ **-(I)t*1,2***

-ut- 'Fiilden fiil yapan ek' → **-(I)t-**

ut 'Utanma duygusu'

= ET. ***ut*** 'utanma: *utun* 'küstah, utanmaz'/ ***uvut*** 'edep yeri: *uvutlu* 'edepli, terbiyeli';

SanalZaba

uvutsuz 'terbiyesiz' (*EUTS*, 269)
~ OT. ***ut*** 'utanma, ar: *utanç (iş)* 'utanılacak iş'; *utunç; utan-/uwutlan-* 'utanmak' (DLT)
AH: ***ud***
MA: ***uwut*** 'utanma'; ***uwtan-*** 'utanmak'

< *ūt*

TT.: UT+(açıcı 'teşhirci'/AN-/ANÇ/AN-/ANDIR/ANDIRMA/ANGAÇ/ANGAÇLIK/ANIŞ/ANMA/ANMAZ/ANMAZCA/ANMAZLIK/LU 'iffetli')
An.ağl.: ud, ut 'saygı, terbiye' (*DS.XI*, 4045)
~ ut (Kzk.)
ud (Az., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
vəDan (Çuv.)
Eren (*TDES*, 425): YOK

ut-['Oyunda yenmek, ütmek'; Krş. **yut-**
= ET. ***ut-, üt-*** 'yenmek' (*EUTS*, 268: *utuz-* 'yenilmek'); ***ut(u)ş*** 'yarar' (Eleges, 9: *el(i)m ut(u)ş(ı)ŋa* 'halkımın yararına')
~ OT. ***ut-*** 'oyunda ütmek, yutmak' (DLT: *utuş-* 'oyunda yutuşmak'; *utsuk-* 'oyunda yutulmak')

[Fakat, *utrul-* 'kesilmek, kırkılmak, kısaltılmak'; *utruş-* 'makasla kesmekte yardım etmek'; *utul-*'(ekini bozan bitkiler) kesilmek'; *utun* 'değersiz']

< *ūt-*

TT.: UT-(KU 'yengi, zafer'/KU-LU 'zafer kazanmış'/MA/UL-/ULMA)
~ udmağ (Tel.)
utmağ (Ker.)
utuzmağ (Ker./*KrTS*, 347)

utağ → otağ

utan-['Onursuz sayılacak veya gülünç bir duruma düşmekten üzüntü duymak, mahcup olmak; sıkılmak; çekinmek'
= ET. (KT, Uyg.), OT. ***utan-*** (DLT)

Ayrıca: ***uwutlan-*** (< ***uwut*** 'utanma, ar, haya' ***+la-n-***)

< *ut+(a)n-*

TT.: UTAN- → UT
An.ağl.: ***udlan-, utlan-*** 'utanmak' (*DS.XI*, 4046)
~ utan- (Az., TatK.)
= *uyal-* (Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
uyäl- (Özb.)
oyal- (Bşk.)

utancak (hlk.) → **utangaç**

utanç 'Utanma duygusu, hicap' → **ut**
= OT. ***utanç, utunç*** (DLT)

< *ut+u-nç*

~ utanç (Trkm.)
utancağlığ (Az.)

utandır-[→ **utan-**

utangaç 'Sıkılgan, mahcup' → **utan-[+*-gaç*]**
An.ağl.: ***udlu, utancak, utangan, utaŋgan, utangeç, utansak, utlu, uyalçak, uyalğan, uyalūvçu*** (*DS.XI*, 4045)
~ utancağ (Az.)
utancaŋ (Trkm.)

utangaçlık 'Sıkılganlık, mahcubiyet' → **utangaç**

utangan (hlk.) → **utangaç**

utangeç → utangaç

utanış 'Utanmak durumu veya biçimi' → **utan-**

utanma 'Utanmak durumu; utanma duygusu' → **utan-**

utanmaz 'Utanması olmayan, sıkılmaz, yüzsüz' → **utan-[+*-maz*** 'olumsuzluk eki']

utanmazca 'Utanmaksızın, utanmaz bir biçimde (yapılan)'

< *ut+an-maz+ca*

utanmazlık 'Utanmaz olma durumu'

< *ut+an-maz+lık*

utansak → utangaç

utaştır-¹[(hlk.) 'Ulaştırmak'

< *ul-a-ş-tır-*

utaştır-²['Ateşi alevlendirmak'

SanalBaba

< ***ot*** 'ateş' (DLT: ***oğuç*** 'ateşin alevi')+***a-ş-tır-***

uti (Zaza/*ZTS,* 364) → **ütü**

(**Zaza**.: *utikerda* 'ütülü'; *utikerde* 'ütülü'; *uti kerdış* 'ütü yapmak')

utlu[1] → **utangaç**

utlu[2] (hlk.) 'Eksik, aşağı'

< OT. ***uwut*** 'utanma, haya, ar, ut'+***lu***

üv (hlk.) 'Av'

< OT. ***av(/w)*** 'av'

An.ağl.: ***üvculuk*** 'avcılık' (*DS.XI,* 4047)

uv-['Ufalamak' [***TS.II,*** 1520: YOK; **oğ-** → **ov-**]

= OT. ***uw-, öw-, uv-*** 'ufalamak' (DLT)

< ***ū-w-***

TT.: → OV-

uva (hlk.) 'Baba'

< ***baba*** [> *bâba* > *boba* > *buba* > *buva* > *uva*]

uvacık (hlk.) 'Ufacık' → **ufacık**

uvak (hlk.) 'Ufak' → **ufak**

An.ağl.: ***uvak tefek*** (*DS.XI,* 4046)

uval-[(hlk.) 'Bayılmak' → **ufal-**

uvar-[(hlk.) 'Onarmak, düzeltmek' → **onar-**

< ***ong+(a)r-***

An.ağl.: ***uvartla-, uvatla-*** (*DS.XI,* 4046)

uvat-[(hlk.) 'İkiye bölmek'

< ***uw-*** 'ufalamak, küçültmek' +***-(a)t-***

uvaz → **üvez**

uveç → **üveç/ögeç**

uvendere → **öğendere**

uvra → **uğra**

uvmaç (hlk.) 'Hamur çorbası' → **umaç**

uvuk (hlk.) 'Öğütülmüş, ezilmiş'

< ***uw-*** 'ufalamak, ezmek' +***-(u)k***

uvun-['Uğunmak'

= OT. ***uwun-2, owun-*** 'ovuşturmak' (DLT: ***uwun-1*** 'kendi kendine ufalamak')

< ****uw-*** 'ovmak'+***-(u)n-*** 'dönüşlülük eki'

uvuştur-[(hlk.) 'Oğuşturmak'

< ***uw-(u)ş-tur-***

uvuz (hlk.) 'Memeli hayvanların doğurdukları zaman verdikleri ilk süt, ağız'

< OT. ***ağuj, ağuz*** (DLT) [> *******avuz* > *uvuz*]

uy! (hlk.) 'Korku, acı, acıma bildirir ünlem'

< ****ū*** 'yansıma'+***y***

uy-['1. Ölçüleri birbirini tutmak; 2. renk, biçim vb. yönünden birbirini tutmak; 3. zevke, anlayışa uygun düşmek; 4. bir inanca, bir anlayışa bir duruma veya egemen güce uygun davranışta bulunmak; 5. bağlı olmak, tabi olmak; 6. uygun düşmek, münasip olmak'

= ET., OT. ***uy-*** (*EUTS*; DLT: *uđuk-* 'ardına düşmek, kovalatmak'; *uđula-* 'uymak')

< ****uđ-***

TT.: UY-(LAŞ-/LAŞIM/ LAŞMA/ MA/ MACILIK/ MAZ/ MAZLIK/RUK/RUKLU/RUKLUK/RUKSUZ/RUKSUZLUK/SAL/SALCA/SALLAŞ-/ SALAŞMA/SALLIK/ UL-/ UM/ UMLU/ UMSUZ/ UMSUZLUK/UŞ-/UŞMA/UŞMAZ/UŞMAZLIK/UŞUM/UŞURLUK)

~ uy- (ASz.)

= *yara-* (Bşk., TatK.)
okşa- (Bşk.)
oh,şa- (TatK.)
jarasu- (Kzk.)

uya[1] (hlk.) 'Organ'

= OT. ***uya*** 'kuş yuvası' (DLT)

< ****uy+a***

uya[2] → **oya**

uyak 'Şiirde dizeler sonundaki eş sesli sözcük veya aynı görevde olmayan, ses bakımından benze-

SanalBaba

şen ek, kafiye'
< ***uy-(a)k***
TT.: UYAK+(LI/SIZ)

uyal-[(hlk.) 'Utanmak'
= OT. ***uyal-*** 'çekinmek, utanmak' (DLT: *uyadsılık* 'utanan, çekinen'; *uyađ-/uyat-* 'utanmak')
< * ***uđ/ut*** 'haya, utanma'
+(a)l-
An.ağl.: **uyalğan → utancak; uyaldır- → uyalt-; *uyalmaz*** 'utanmaz'; ***uyalt-, uyaldır-*** 'utandırmak'; **uyalūvçu → utancak** (*DS.XI,* 4047)

uyalan-[→ oyalan-

uyan 'Atın, dizgin, gem, yular, başlık gibi takımları'
= OT. ***yügün*** 'gem'; ***küvüç yügün*** 'küçük yular, çilbir' (DLT)
< OT. ****yüg-*** 'toplamak' (DLT)

[< ****δüg-***]+ ***(ü)n-***
[*yügün* > (göçüşme ile) *üygün* > (uyum değişmesi ile) *uygun* > (/g/ düşmesi ile) ****uyun*** > *uyan*]

Eski Kıpç.: ***üygen, üyen***
~ yüyen (Az.)
yüvęn (Nog.)
yögen (TatK.)
yugon (Özb.)
yĕven (Çuv.) < TatK.
cügen (Blk.)
cügön (Kırg.)
çügen (Şor, Sag., Tuva)
jügen (Kzk.)
jüwen (KKlp.)

Y(/C/Ç/J)Ü(> ĕ, ö, u**)G(>**v, w**)E(>** o, ö**)N**

ün (Yak.) < *yügün*
[hece kaynaşması ile]
üygen (Alt.) < *yügen*
'göçüşme ile'

NOT: ***Yügen*** sözcüğünün PT'de ****δ-*** ile yapılmış olması mümkündür. Çünkü, Az., Nog., TatK., Özb. ve Çuvaş Türkçelerinde **y-**; Balk., Kırg. Türkçelerinde **c-**; Şor, Sag., Tuva Türkçelerinde **ç-**; Kzk., KKlp. Türkçelerinde **j-** ile kullanılmış olmaları bunun kanıtıdır:

δ > y/c/ç/j [/t/z/r]

Bu değişimin en güzel örneği ****aδak*** sözcüğünde görülür: ****aδak > ağak/adak/ayak/atax/azak/ura***

Bir görüşe göre ***y-/c-/ç-/j-*** ikincildir. Ancak, yukarıda belirtilen örneklere göre bu görüş doğru değildir.

Sevortyan (*ÊSTJa* 1974, 577: < ****(y)uŋ-/*(y)üŋ-***

Eren (*TDES,* 425): < ? 'Kökenini bilmiyoruz.'

T. Tekin (*Mak.I,* 141, 142): **oyan** < Moğ. **uyaga(n)**

uyan-['1. Uyku durumundan çıkmak; 2. gerçekleri anlar, kavrar duruma gelmek; 3. (mec.) bilgisizlikten kurtulmak; 4. (bitkiler) canlanıp sürmeye başlamak; 5. belirmek, ortaya çıkmak, depreşmek'
= ET. ***odun-*** (*EUTS,* 138: *oduġ* 'uyanık'; *odġur-* = *udġur-* 'uyandırmak'; *odġurak* 'kesin, açık, sarih')
= OT. ***uđı(/u)n-*** 'uyanmak' (DLT)
< ***ođı(/u) [o, ođ]***

veya:
< ***ū, ūđ, ūđı(/u)***] 'uyku'
***
[T. Tekin: **o** 'uyku', **ođ, ođġar-, ođġırmış** vb.]

[**NOT**: KB'te geçen ***Odġurmış*** 'uyanmış' kişi adını göz önüne alırsak, fiilin ve adın kökündeki **ū-**'nun ****o-*** biçimiyle de kullanılmış olduğu görülmektedir: ***o, od*** = ****ū*** 'uyku'
Az., Kzk. ve Kırg. Türkçelerindeki **o-**'lu biçimler de bunun kanıtıdır.]

TT.: UYAN-(DIR-/DIRMA/IK/-

SanalBaba

IKLIK/IŞ/MA/
~ uyan- (Bşk., TatK.)
uyğån- (Öz.)
oyan- (Az., Kzk., Trkm., Ker.)
oyğan- (Uyg.)
oygon- (Kırg.)
oh,an- (Uyg.)

U(/O)Y[*G*]A (> å, o)N-
OH,(< đ)AN-

uyandır-['Uyanmasına yol açmak' → **uyan-[+*-dır-*** 'ettirgenlik eki']
An.ağl.: ***uyandır-*** 'aklını başına getirmek, uyarmak' (*DS.XI,* 4047)

uyanık '1. Uyanmış, uyumamış; 2. (mec.) açık göz; 3. (mec.) yapacağı işi bilen, dikkatli, tetikte olan; 4. (mec.) bilgili'
MA: oyag 'uyanık'
→ **uyan-[+*-(ı)k*** 'fiilden ad (sıfat) yapan ek']
TT.: UYANIK+(LIK)
An.ağl.: ***uyanaık*** 'gözü açık, işini bilir' (DS.)
~ uyan (TatK.)
uyav (Bşk.)
oyanıg (Az.)
oyav (Kzk.)
oyğō (Kırg.)
üklamayān (Trkm.)
< *uyuklamayan*
Eren (*TDES,* 426): YOK

uyanış 'Uyanmak durumu; uyanma' → **uyan-[+*(ı)ş*** 'fiilden ad yapan ek']

uyanma 'Uyanmak durumu' → **uyan-[+*-ma*]**

uyar 'Uygun davranışta bulunan (kimse); TT'nde soy adı'
< *uy-* [< *uđ-*] +*-(a)r*
An.ağl.: ***uyar*** '1. uygun, denk; 2. başkasının sözüne giden, aklını kullanmayan';
uyaroğlu → uyar2 (*DS.XI,* 4047)

uyar-['İkaz etmek'
< *ođġur-* 'uyandırmak' (DLT)
An.ağl.: ***uyar-, uyandır-, uyat-*** 'öğütle, eğitimle yola getirmeye çalışmak' *(DS. XI,* 4048)

uyaran 'Uyarma işini yapan kimse veya şey'
< *ođġur-* 'uyandırmak' **+*-ġan***
[> *odğurġan* > *odğuran* > **udğuran* > **uyġaran* > *uyaran*; ***uđġar-/uđġur-/uyġur-*** 'uyandırmak, uyarmak' (DLT)]

uyarı 'İkaz, ihtar, tembih' → **uyar-[+*-ı*]**

uyarıcı 'Uyarma özelliği olan, uyaran' → **uyar-**

uyarıl-['Uyarılmak işine konu olmak' → **uyar- [+*-(ı)l-*]**

uyarılma 'Uyarılmak işi' → **uyar-[+*-(ı)l-ma*]**

uyarım 'Tembih' → **uyar-[+*-(ı)m*]**

uyarınca 'Gereğince, mucibince' → **uyar-[+*(ı)nca*]**

uyarış 'Uyarmak işi ya da biçimi' → **uyar-[+*-(ı)ş*]**

uyarla-['İntibak ettirmek' → **uyar-[+*la-*]**

uyarlaç 'Adaptör' → **uyar-[+*-la-ç*]**

uyarlama 'Uyarlamak işi, adaptasyon' → **uyar-[+*-la-ma*]**

uyarlan-['Uyarlamak işi yapılmak' → **uyar-[+*-la-n-*]**

uyarlanma 'Uyarlanmak işi' → **uyar-[+*la-n-ma*]**

uyarlayıcı 'Uyarlama işini yapan kimse' → **uyar-[+*-la-y-ıcı*]**

uyarlık 'Uygun olma durumu, uygunluk' → **uyar[+*lık*]**

uyarma 'Uyarmak işi, ikaz' → **uyar-[+*-ma*]**

uyaroğlu → uyar

uyartı (hlk.) 'İhtar, uyarı; uyaran' → **uyar-[+*tı*]**

SanalBaba

uyat (hlk.) 'Utanç, sıkılganlık'
= OT. ***uyađ/uyat*** 'utanma' (DLT)
< **uđ/ut*

uyaz → **üvez**

uydaş (hlk.) 'Kolay uzlaşılabilen, uysal, geçimli'
< *uy-daş*
An.ağl.: ***uydeş, uyga, uygal, uylaş*** (*DS.XI,* 4048)

UY-*DEŞ*
-GA/-GAL
-LAŞ

uydu '1. Bir gezegenin çekiminde bulunan onun çevresinde dolanan daha küçük gezegen'
< *uy-* [**< *uđ-*]+*-du***
TT.: UYDU+(LAŞ-/LAŞMA/LUK)

uydur-['1. Uymasını sağlamak; 2. hayal gücünü kullanarak gerçek dışı bir şey söylemek, yakıştırmak; 3. elde etmek, sağlamak, bulmak; 4. cinsel birleşmede bulunmak'
< *uy-* [**< *uđ-*]+*-dur-***
TT.: UYDUR-(MA/masyon/UK/UKÇU/UL/ULMA)
An.ağl.: ***uydur-*** '1. kız kaçırmak; 2. erkek cinsel ilişkide bulunmak; 3. benzetmek; 4. yolunu bularak ele geçirmek' (*DS.XI*, 4048)
~ uydur- (Az.)
üydir- (Özb.)
oydur- (Uyg.)
uylap şıgar- (Bşk.)
uylap çığar- (TatK.)
oylap çikar- (Uyg.)

uydurma '1. Uydurmak işi; 2. uydurulmuş, yalan, sahte, asılsız, düzme'
→ **uydur-[+*ma*]**
An.ağl.: *uydurma* 'üvey çocuk' (*DS.XI,* 4048)
~ uydurma (Az.)
uydırma (Bşk., TatK.)
üydirmä (Özb.)
oydurma (Uyg.)

U(> o, ü)YDU(> ı, i)RMA(> ä)
= *toslama* (Trkm.)
yalğan (Uyg.)

uydurmaç (hlk.) '1. Uydurmacı; 2. uydurma'
< *uy-dur-maç*

uyduruk (hlk.) 'Aslı olmayan, uydurma şey'
< *uy-dur-(u)k*
An.ağl.: ***uyduruk, uydurak*** 'düzmece, uydurma, yalan' (*DS.XI,* 4048)

uydurukçu 'Bazı şeyleri uydurarak anlatan'
→ **uyduruk[+*çu*]**

uydurul-['Uydurmak işi yapılmak'
→ **uydur-[+*(u)l-*]**

uydül (hlk.) 'Ödül' → **ödül** [/y/ ikincildir]

uyga (hlk.) → **uyaroğlu**

uygal (hlk.) → **uyaroğlu**

uygar 'Medenî; kültürlü, eğitimli'
< *? uy-ğur-* [~ *uđğar-, uđğur-*] 'uyarmak' (DLT) fiilinin türevi.

[**NOT**: Bu sıfat Uygur Türklerinin ilk yerleşik Türk kavmi olmalarına izafeten uydurulmuş olmalıdır.]

TT.: UYGAR+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)
~ oygor '1. bilge, akıllı; 2. güçlü' (Alt.)
Eren (*TDES,* 426): YOK

uygula-['Tatbik etmek'
< *uy-gu+la-* [Fakat, TT'nde **uygu** diye bir ad yoktur.]
TT.: UYGULA-(MA/MALI/Nabilirlik/NIŞ/YICI/YIM/YIMCI)

uygun '1. Yakışır, yaraşır, uz, mutabık, mütenasip; 2. elverişli, yarar, müsait, muvafık; 3. (mec.) oranlı, orantılı'
< *uy-KIn* 'fiilden sıfat yapan ek'
[**-Kın eki**: *baygın, çapkın,*

SanalBaba

dargın, ergin, gergin, kırgın, sargın vb.]
TT.: UYGUN+(LUK/SUZ/SUZLUK)
~ uyğun (Az., Özb., Uyg.)
= *uŋay(lı)* (TatK.)
oŋaylı (Trkm.)
Eren (*TDES*, 426): YOK

uygunsuz (hlk.) 'Kötü yola sapmış kadın'

< *uy-gun+suz*

Uygur 'Orta Asya'da büyük bir devlet ve uygarlık kurmuş, '*Türkisch Turfan Texte / Berliner Turfan texte*' adları ile bilinen yüzlerce yazma eser bırakmış; barut, kâğıt ve ipek gibi maddeleri bulmuş; müteharrik harflerle ilk basılı eserleri vermiş; Turfan, Hoço gibi ilk yerleşim merkezlerini kurarak tarım ve hayvancılıkla uğraşmış, bugün büyük bir kısmı Sincan bölgesinde Çin'in işgâli altında yaşayan bir Türk kavmi. Uygurların bir bölümü hâlen Budist olup, bunlara Sarı(g) Uygur adı verilmektedir.'
= ET.(Uyg.) ***Uygur; Sarıg Uygur***
~ Uygur (Yak.)
= Moğ. (*KWb.*, 454): ***uyigur***
~ Tung. (Ramstedt, *JSFOu* 52-3: 20): ***ukar, ûkkâr;*** Gold. ***uigu*** 'Stork'
~ Kore. ***wäkari*** 'a heron' (Räsänen, *V* 511)

uyku '1. Dış uyarılara karşı bilincin, bütünüyle veya bir bölümünün yittiği, tepki gücünün zayıfladığı ve her türlü etkinliğin büyük ölçüde azaldığı direnme durumu; 2. (mec.) çevrede olup bitenin farkında olmama, gaflet, aymazmazlık; 3. doğada görülen sükûkûnet durumu'
= ET. ***o, u, uđık*** (*EUTS*, 261-261,138: *odğur-*
= *udğur-* 'uyandırmak'; *odun-* 'uykudan uyanmak, kendine gelmek, hatırlamak'; *oduğ* 'uyanık'; *odun-* 'uyanmak')

[Uyg. ***u, uu, udı-/uudı-*** 'uyumak']
~ OT. ***o, ođ, ođı*** 'uyku' (DLT: Atalay, **u-** ile]

< **ū [~ūđ, ūđı//o, ođ, ođı]*

veya:
< *ū(/o)-,ū(/o)đı-* 'uyumak'
+*-ġ(/ķ)u*
[> *uyu-ku* > *uy-ku*]

TT.:UYKU+(CU/LU/LUK/SUZ/SUZLUK)
An.ağl.: ***uyhu, ukuy, uyuki, üykü*** (*DS.XI*, 4049)

U(> ü)Y[U]K(>h)U
(> ü, i)

~ uyku (Kırg., Uyg.)
uyk,u (Özb.)
uykı (Kzk.)
ukı (Trkm.)

UYKU(> ı)
U[*Y*]KI

yokı (TatK.)
yoko (Bşk.)
yuxu (Ker./*KrTS*, 370: *yuxsı âğır, yuxusu âğır*)
ū 'uyku' (Yak.)

YU(/O)KU(> o)
[/uy/ > /yu/ göçüşmesi]

uykucu 'Uykuyu seven, çok uyuyan'
→ **uyku[+*cu*]**

uykulu 'Uyku ihtiyacı olan veya sezilen'
→ **uyku[+*lu*]**

uykuluk[1] '1.Kasaplık hayvanların timüs ve pankreas bezlerine verilen ortak ad;2. (hlk.) kundaktaki çocukların avucunda biriken kir; 3. (hlk.) kara ciğer, dalak'

< *uyku+luk*

uykuluk[2] (hlk.) 'Uyku muskası'

< *uyku+luk*

uykusuz '1. Uyumamış veya uykusunu alamamış; 2. uykusuzlukla

SanalBaba

geçen'
= OT. ***usuz*** 'uykusuz' (DLT)
< *ū+suz*

< *uyku* [< *ū/ūđı/ūđık*]
+*suz*

uykusuzluk 'Uyku uyumama veya uyumamış olma durumu'
→ **uyku[+*suz+luk*]**

uylaş-[(hlk.) 'Birbiriyle uyuşmak, uzlaşmak, anlaşmak'
< *uy-* [→ **uy-**]**+*-la-ş-***
An.ağl.: ***uylaş-, uylaştır-*** (*DS.XI,* 4050)

uylaşım 'Saymaca bir şey benimsemek için yapılan anlaşma'
< *uy-la-ş-(ı)m*

uyluk 'Kalçadan dize kadar olan bacak bölümü'
= ET., OT. ***uđluġ*** (*EUTS,* 262; DLT: fakat, *uđluk* 'sığır gibi hayvanların ahırda yattığı yer' < *ud* 'sığır'+*luk*)
< **uđ(u)* 'art, arka' (DLT)
+*luġ*
~ uyluk (Trkm.)
uvluk (Trkm.)
ustuk 'diz' (Şor)
uluk (Yak.)

U {đ/y/v/s/-}*+LUK/+TUK*
yuta (YUyg./*TUL,* 969)
< **uy+ta*

uyma 'Uymak işi, intibak, riayet, tebaiyet'
< *uy-ma*
TT.: UYMA+(CILIK)

uymaz 'Aykırı, başka türlü, mugayir'
< *uy-maz*
TT.: UYMAZ+(LIK)

uynuk¹ (hlk.) 'Süt kesiği'
< *uyu-n-(u)k*

uynuk² (hlk.) 'Çayın, akıntısı az belli olan derin yeri'
< *oy-(u)n-(u)k*

uyruk 'Bir devletin yönetimi altında bulunan kimse, tebaa'
< *uy-ruk*
TT.: UYRUK+(LU/LUK/SUZ/SUZLUK)

uysal 'Başkalarına kolayca uyabilen, sözlerini dinleyip karşı gelmeyen, yumuşak başlı'
< *uy-sal* 'fiilden ve addan sıfat yapan ek: *baysal, kumsal* gibi'
TT.: UYSAL+(CA/LAŞ-/LAŞ-MA/LIK)

uysalca 'Uysal (bir biçimde)'
< *uysal+ca*

uysallaş-['Uysal duruma gelmek'
→ **uysal[+*la-ş-*]**

uysallık 'Uysal olma durumu'
→ **uysal**

uyu-['1. Uyku durumunda olmak; 2. ilâç etkisiyle ağrı durmayacak kadar derin uykuya dalmak; 3. (mec.) işlem görmemek; 4. çevresindeki olayları fark etmemek, görmemek'
= ET. ***odu-*** (*EUTS,* 138); (Uyg.) ***undı-***
~ OT. ***ū(/o), ū(/o)đı(/u)-*** (DLT)
< *ūđı(/u)-*
[~ Sümer: **udi** 'sleep' (Tuna, 25)]
MA: ***oyağ*** 'uyanık' (13-7), ***oygan-*** 'uyanmak' (143-1), ***oygat-*** 'uyandırmak'
TT.: UYU-(MA/N- 'herhangi biri uyumak'/NMA/R 'uyuyan'/R gezer/Ş-/ŞTUR-/ŞTURMA/ŞTURUCU/ŞTURUL/ŞUK/ŞUKLUK//TMA/TUCU/TUL-/TULMA/YUŞ)
An.ağl.: ***yukla*** (Rize/RİA); ***yuh,la-*** (El.)
~ ukta- '1. uyumak; 2. uyuşmak' (Kırg./*KTS.II,* 781)
ūkla- (Trkm.)
uktō- (Kırg.)
uhli- (Uyg.)
uh,lä- (Özb.)
utuy- Yak.) < **ūdı-*
uyu- (AZ.)

SarıBaba

uyukta- (Kzk.)
uykıla- (KKlp.)
uykla- (Nog.)
uyağ (Tel./*KrTS.*)
oyağ, oyax (Ker.)
yökla- (Bşk., TatK.)
yuh,la- (Kum.)
[Krş. Elâzığ: *yuh,la-*]
yukla- (Kar.)
yokla- (Bşk., TatK.)

UKTA(> Ō)-
UH(< K)Lİ(/Ä)-
UTUY-
U(/O)YAĞ(>h)
UYU-
UY[U]K+T(/L)A-
UYKI+LA-
YO(/U)K(> h)LA-

Eren (*TDES,* 424): YOK

uyuğ (hlk.) 'Suyun uyur durumu'
< ***uyu-ğ*** bk. **uyu-**

uyuki → **uyku**

uyukla-['Olduğu yerde hafif uykuya dalmak'
< ***uyu-*** [→ **uyku** < ***udı-***]
+-k+la-
TT.: UYUKLA-(MA)

uyul-['Uyulmak işi yapılmak'
< ***uy-(u)l-***

uyum 'Bir bütünün parçaları arsında bulunan uygunluk, ahenk'
< ***uy-(u)m***

uyuma 'Uyumak durumu'
→ **uyu-ma**

uyumlu 'Uyumu olan, ahenkli, mevzun'
< ***uy-(u)m+lu***

uyumsuz 'Uyumu olmayan, ahenksiz'
< ***uy-(u)m+suz***
TT.: UYUMSUZ+(LUK)

uyun (hlk.) 'Yoğurt'
< ***uyu-*** '*yoğurdun mayalanması'+***-n***

uyun-['Herhangi biri uyumak'
< ***uyu-n-*** 'dönüşlülük eki'
TT.: UYUN-(MA 'uyunmak durumu'/TU 'uyuşuk, tembel, miskin')
An.ağl.: ***uyun-*** '1. kan pıhtılaşmak; 2. kanı uyuşmak; 3. süt, kaymak bağlamak; 4. bayılır gibi olmak' (*DS.XI,* 4051)

uyundur-[(hlk.) 'Mayalanmak'
< ***uyu-n-dur-***

uyuntu (hlk.) 'Uyuşuk, tembel, miskin'
< ***uyu-n-tu***
An.ağl.: ***uyuntu, uynuk, uyuntulu*** 'kişiliksiz, onun bunun arkasına takılan, serseri, tembel, uyuşuk (insan)' (*DS.XI,* 4051)

uyuntulan-[(hlk.) 'İşi çok ağır yapmak'
→ **uyuntu*[+la-n-]***

uyur '1. Uyuyan; 2. durgun (su)'
< ***uyu-r***
An.ağl.: ***uyuryılan*** 'sinsi' (DS)

uyur gezer 'Uykusu sırasında konuşan ve gezen (kimse)'
< ***uyu-r gez-(e)r***
TT.: UYUR GEZER+(LİK)

uyuş-['Soğuk, basınç vb. yüzünden vücudun bir yerinde, duygu ve hareket geçici olarak azalmak'
< ***uyu-*** [< *uđı(/u)-*]+***ş-*** 'fiilden fiil yapan ek'
TT.: UYUŞ-(MA/TUR/TURMA/TURUCU/TURUL-/UK/UKLUK)
~ uyuş- (Az., Uyg.)
uyüş- (Özb.)
uyuv (Kzk.)
uyū (Kırg.)
oyov (Bşk.)
oyu (TatK.)
= *guruş-* (Trkm.)

uyuş-['1. Her konuda birbirine uymak; 2. bir iş, düşünce vb. üzerinde anlaşmaya varmak, uzlaşmak, mutabık kalmak'

SanalBaba

< *uy-* [< *uđ-*]+*(u)ş-*
'işteşlik eki'
TT.: UYUŞ-(KA/NMAMAZ-LIK/UM/URLUK)
~ uyuş- (Az., Uyg.)
uyüş- (Özb.)
oŋuş- (Trkm.)

U(/O)Y(/Ɒ)UŞ-

Eren (*TDES,* 426): YOK

uyuşkan 'Herkesle veya her şeyle kolayca uyuşabilen'
< *uy-(u)ş-* 'işteşlik eki'
+*-kan* 'fiilden sıfat yapan ek'

uyuşma 'Uyuşmak işi, mutabakat'
< *uy-(u)ş-ma*

uyuşmazlık 'Uyuşmama durumu'
< *uy-(u)ş-maz+lık*

uyuştur-*1*['Hissedemez duruma getirmek'
< *uyu-ş-tur-*

uyuştur-*2*['Anlaşmalarını sağlamak'
< *uy-(u)ş-tur-*

uyuşturucu 'Uyuşturma özelliği olan'
< *uyu-ş-tur-ucu*

uyuşturul-*1*['Uyuşturmak işi yapılmak, hissedemez duruma getirilmek'
< *uyu-ş-tur-(u)l-*

uyuşturul-*2*['Anlaşmalarını sağlamak'
< *uy-(u)ş-tur-(u)l-*

uyuşuk '1. Duymaz ve hareket edemez duruma gelmiş, uyuşmuş'
< *uyu-ş-(u)k* 'fillden sıfat yapan ek'

[**-(I)k**: *alışık, buruşuk, çapraşık, değişik, karışık, sıkışık* vb.]

TT.: UYUŞUK+(LUK)
An.ağl.: ***uyuşuk*** 'bir peynir türü' (DS)

uyuşum 'Uyuşma durumu'
< *uy-(u)ş-(u)m*

uyuşurluk 'Uyuşum, uyuşma durumu'
< *uy-(u)ş-(u)r+luk*

uyut-['Uyumasını sağlamak, uyur duruma getirmek'
< *uyu-t-*
TT.:UYUT-(MA/UCU/UL-/UL-MA)

uyutma 'Uyutmak işi'
< *uyu-t-ma*
An.ağl.: ***uyutma*** 'süt ve incirle yapılan bir yemek' (*DS.XI,* 4051)

uyutucu 'Uyku veren, uyku getirici'
< *uyu-t-ucu*

uyutul-['Uyutmak işine konu olmak'
< *uyu-t-(u)l-*
TT.: UYUTUL-(MA)

uyuyuş 'Uyumak durumu veya biçimi'
< *uyu-y-(u)ş*

uyuz 'Bulaşıcı bir deri hastalığı'
= ET., OT. ***uđuz*** (*EUTS*, 263; DLT: *uđuzla-* 'uyuzuna ilâç sürmek'; *uđuzluġ* 'uyuzlu')
< *uđ-* 'ardından gitmek'[*uyuz hastalığı deri altından hareketle bütün vücuda yayılan bir hastalık olmasından dolayı*]
+*-(u)z*
TT.: UYUZ+(böceği/LAŞ/LAŞ-MA/LU/LUK/otu/sineği)
~ Öteki Türk dillerinde YOK (*KTLS*)
= *gïcilevük* (Trkm.)
kıçimä (Özb.)
kışıma (Kzk.)
kıçınma (TatK.)
kıçışkak (Uyg.)
kıçıtkı (Kırg.)
kısınma (Bşk.)
kotur (Kırg., Uyg.)
gotur (Az.)

uyuzla-[[TT'nde YOK]
= OT. ***uđuzla-*** 'uyuzuna ilâç sürmek' (DLT)

SarıBaba

[NOT: TT'nde ***uyuzlaş-*** fiili bulunduğuna göre, ***uyuzla-*** fiili kullanımdan düşmüştür.]

uyuzlaş-['1. Tüyleri döküldüğü için çirkin bir görünüş almak; 2. (mec.) beceriksizleşmek, pısırıklaşmak; 3. (mec.) kılıksızlaşmak'

< uyuz+la-ş-

uyuzlaşma → uyuz[+*la-ş-*]

uyuzlu 'Uyuz hastalığı olan kimse, uyuz'
= OT. ***uḏuzluġ*** (DLT)

< uyuz [< uḏuz]+lu(ġ)

uyuzluk '1. Uyuz olma durumu; 2. (mec.) beceriksizlik, pısırıklık; 3. (mec.) parasızlık'

< uyuz+luk

uz[1] '1. İyi, güzel; 2. işe yatkın, becerikli;3. uygun, elverişli, muvafık'
= ET. ***uz*** 'usta, mâhir, iyi, sanatkâr (*EUTS,* 270)
~ OT. ***uz*** 'usta, mâhir' (DLT: *uz kişi* 'eli işe yaraşıklı, eli uz, udumlu kişi')
Çağ.: ***uz***

< *ū- 'yeterlik göstermek'
+{-z}

TT.: UZ+(LUK 'Soy adı: ***F. N.UZLUK***''/MAN/MANLAŞ-/LAŞMA/MANLIK)
~ ūz (Trkm.)
uz (Kırg.)
uz 'doğru' (Gag.)
uz 'güzel' (YUyg.)
us 'iyi, güzel' (Hak.)
us (Bar., Tat.)
ūs (Yak.)
= Moğ. (Poppe 102): ***ura*** 'Kunst', OMoğ. ***uran*** id. (> Soy. *uran*)
~ Mançu. ***ura*** 'geschict sein' (Räsänen, *V* 517-518)

uz[2] 'Masallarda *az gitti uz gitti* tekerlemesinde ***uzak*** anlamında kullanılır.'

< uz(+ak)

TT.: UZ+(gören 'gerçeği/uzağı gören'/görür)

uz[3] '(mec.) Gerçek' → Bk. **uz**[2]

-uz *1,2,3,4* → **-(I)z**

uza-['1. Uzun duruma gelmek, boyu büyümek; 2. çok zaman tutmak, uzun sürmek'
= OT. ***uza*** 'geçmiş zaman' (DLT)

< *uz-a-

TT.: UZA-(K/KLAN-/ KLAŞ-/ KLAŞIL-/KLAŞILMA/ KLAŞMA/KLAŞTIR-/ KLAŞTIRMA /KLAŞTIRIL-/KLAŞTIRILMA /KLIK/ KSAMA-/ KSAMA/ M/MA/ N-/ IL-/ ILMA/ NIM/ NIŞ/NTI/T-/ TIL-/ ILMA/TIM /TIŞ/TMALI/Y/YCI/ YCILIK/ YLI)
~ uza- (Az.)
uzayuv (Kzk.)
uzarū (Kırg.)
uzäy- (Özb.)
ozayıv (Bşk.)
ozayu (TatK.)
huzılıv (Kzk.)
= *sozıluv* (Kzk.)
sozul- (Trkm.)
suzılu (TatK.)

uzak '1. Gidilmesi çok süren, çok ötelerde bulunan, ırak, yakın karşıtı; 2. arada çok zaman bulunan; 3. eli, gücü ve hükmü yetişmez; 4. ihtimali az olan; 5. ayrı, birbiriyle yakın ilgisi olmayan; 6. uzak yer'
= ET. ***uzak*** 'uzak, uzayan, süren' (*EUTS,* 270) = ***ujak***
~ OT. ***uzak*** 'uzun; eski, uzak' (DLT: *uzak ış* 'uzayan, bitmeyen iş')

< *uz-a-k [veya: OT. ***uza*** 'geçmiş zaman'+***k***]

TT.: UZAK+ → UZA-

~ uzak (Kzk., Kırg., Trkm., Uyg.)
uzåk (Özb.)
ozak (Bşk., TatK.)

U(/O)ZA(> å)K

= *yırak* (Bşk., TatK.)
jirak (Kzk.)

SanalBaba

ırak (TT., An.ağl.)

uzaklık '1. Uzak olma durumu'
= OT. ***uzaklık*** 'işte ağırlık; işin uzaması' (DLT)
< ***uz-a-k+lık***

uzam (fel.) '1. Algılanan nesnelerin temel niteliği; 2. bir nesnenin uzayda kapladığı yer'
< ***uz-a-m*** [uydurma]

uzama 'Uzamak durumu'
< ***uz-a-ma***

uzan-['1. Boylu boyunca yatmak; 2. gitmek; 3. bir alana yayılmak; 4. bir şey boyunca sıralanmak; 5. yetişmek, ulaşmak; 6. vücudunu yöneltmek veya vücuduyla birlikte kolunu uzatmak'
= ET. ***uzan-*** 'uzanmak, tembelleşmek, gevşemek' (*EUTS,* 270)
< ***uz-a-n-*** 'dönüşlülük eki'
TT.: UZAN- → UZA-

uzanım 'Nitelik, özellik, ölçü, boyut'
< ***uz-a-n-(ı)m*** [uydurma]

uzanış 'Uzanmak durumu veya biçimi'
< ***uz-a-n-(ı)ş***

uzanma 'Uzanmak durumu'
< ***uz-a-n-ma***

uzantı '1. Bazı nesnelerin herhangi bir yerinde görülen uzamış bölüm; 2. ana konumdaki bir bütünün, özün veya durumun, kendisinden ayrı görülen, ancak aynı yapısal özellikleri içeren parçası'
< ***uz-a-n-tı***

uzat-['1. Uzamasına sebep olan, uzamasını sağlamak; 2. başı, kolları ve bacakları bir yere yönelmek; 3. bir şeyi vermek için birine yönelmek; 4. germek; 5. konuşmayı sürdürmek; 6. vermek, göndermek; 7. süreyi artırmak'
= OT. ***uzat-, uzut-*** 'uzatmak; geciktirmek' (DLT)
< ***uz-a-t-***
TT.: UZAT-(MA/MALI)
~ uzat- (Az., Kırg., Trkm., Uyg.)
uzät- (Özb.)
uzartu- (Kzk.)
ozayt- (Bşk., TatK.)

uzatmalı 'Süresi uzatılan'
< ***uz-a-t-ma+lı***

uzay '1. Bütün varlıkların içinde bulunduğu sonsuz boşluk, feza, mekân; 2. (astr.) bütün gök cisimlerinin içinde bulunduğu sınırsız boşluk'
< ****uz-a-y***
TT.: UZAY+CI/LI)

uzlaş-['Aralarındaki düşünce veya çıkar ayrılığını, karşılıklı ödünlerle kaldırarak uyuşmak'
< OT. ***uz- (oz-)*** 'başkalarından ileri gitmek' (DLT)
+***la-ş-*** 'işteşlik eki'
TT.: UZLAŞ-(ICI/IL /ILMA/ MA/MACI/ MACILIK/MALI/ MAZ/MAZLIK/TIR-/TIRICI/ TIRMA)

uzluk 'Ustalık, işinin eri olma durumu, ehliyet;
TT'nde soyadı: F. N. ***UZLUK***'
= OT. ***uzluk*** 'sanat' (DLT)
< ***üz*** 'usta, mâhir'+***luk***

uzman 'Belli bir işte, belli bir konuda bilgi, görüş ve becerisi olan kimse, mütehassıs'
< ***üz+man***
TT.: UZMA+(LAŞ-/LAŞMA/ LIK)

uzun '1. İki ucu arasında fazla uzaklık olan; 2. başlangıcı ile bitimi arasında fazla zaman aralığı olan; çok süren; 3. ayrıntılı, derinlemesine'
= ET. ***uzun, usun*** 'uzun, daimî' (*EUTS,* 267, 270)
< ****ū-z*** 'uzun'+***-(u)n***
veya:
< ****üz-/oz-*** 'başkasından ileriye geçmek'(DLT)+ ***-(u)n***
TT.: UZUN+(bacaklılar/çalar/ diş/eşek/kafalı/kuyruk/LAMA-

SanalBaba

SINA/LUK)
~ uzun (Az., Kırg., Özb., Uyg.)
uzın (Kzk.)
uzīn (Trkm.)
ozın (TatK.)
oz,on (Bşk.)
vərəm (Çuv.) < *urun*
= Moğ. (Poppe 100) ***urtu***
'lang', OMoğ. ***hurtu***
(~ ***fudur, *furtu*** < *pur-tu*),
Kalm. (*KWb.*, 452) ***utu***

U(/O)Z(> z,)U(>ī, o)N

uzunla-['Uzun duruma getirmek'
[TS'te YOK]

uzunlama 'Uzun duruma getirme'
[TS'te YOK]

NOT: TT'nde **uzunlamasına** diye bir zarf bulunduğuna göre, **uzunla-** fiili ve **uzunlama** adının bulunması gerekirdi. Bunların kullanıştan düştüğü görülmektedir.

uzunlamasına 'Uzunluğuna'
< ūz-(u)n+la-ma+sı+ n+a

uzunluk '1. Bir şeyin bir uçtan öbür uca kadar uzaklığı; 2. (*mat.*) iki nokta arasındaki yer aralığının ölçümü, tul; 3. boy, **en** karşıtı; 4. yazının, sözün kapsam yönünden genişliği; 5. süre yönünden uzun olma durumu'
< ūz-(u)n+luk

SanalBaba

-Ü-

ü (hlk.) 'Baykuş' → **uğu**
= OT. ***ügi*** (DLT)
< ***ū, ǖ*** 'yansıma'
An.ağl.: ***uğu, uğkuş, uğukuş, uğukuşu, ukuşu, ü, üğü*** (*DS.XI*, 4028)

-ü*1,2,3,4* → **-I***4*

übgük, übüp (hlk.) 'İbibik kuşu'
= OT. ***übgük, übüp*** (DLT)
< ***ǖ*** 'yansıma'+***b+gük/+b+üp***
An.ağl.: ***übübuk, übübük*** (*DS.XI*, 4055)

übük 'İbik' → **ibik**

übükle-[(hlk.) '1. Gagalamak, gagasıyla yem toplamak (kuş için)' ; 2. başparmakla işaret parmağının uçlarını kabın içine daldırarak yemek yemek'
< ***ibik+le-***

üce, uca (Zaza) 'Yüce' (*DAO*, 492; *DS.XI*, 4054)
→ **yüce**

ücra, hücra 'Çok uçta, kenarda veya uzakta bulunan'
< ***ūç+ra*** 'yön eki'

Nişanyan (*SS*, 462): **ücra** = ? *ucra* uç yer, tenha, ıssız < UÇ

ücü (hlk.) 'Umacı' → **umacı**

-ücü → **IcI**

ücü (hlk.) 'Ölü yıkayıcı'
< OT. ***yuġçı*** 'yuyucu, yıkayıcı' (DLT)
[*yuġçı* > **yūçı* > **yuçı* > **uçı* > **üçü* > *ücü*]

ücük[1] (hlk.) 'Civciv'
< ****cǖ*** 'yansıma'+***cǖ+k*** (küçültme eki'

ücük[2] (hlk.) 'Azıcık'
< ****az+(ı)cık***
[*az+(ı)cık* > *azcık* > **accık* > *acık* > *ücük*]

ücüklen-[(hlk.) 'Kuru soğan, çillenmek'
→ **cücüklen-**

üç 'Üç, ikiden sonra gelen sayı'
= ET., OT. ***üç*** (EUTS; DLT)
< ***ǖç***
TT.: ÜÇ+(boyutlu/düzlemli/ER/etek/GEN/GÜL/kâğıt/kâğıtçı/LE-/LEME/LER/LÜ/LÜK/teker/ÜNCÜ/ÜNCÜL/ÜNCÜLÜK/ÜZ/ÜZLÜ)
An.ağl.: ***uş*** (Rize/*RİA*); ***üçayak, üçayaklı*** 'sacayağı' (*DS.XI*, 4055)
~ üç (Az., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
üş (Kzk.)
öç (TatK.)
ös (Bşk.)

Ü(> ö)Ç (> s, ş)

üçayak(/lı) (hlk.) 'Sacayağı'
< ***üç+ayak(+lı)***

üçbucak (hlk.) 'Üçgen'
< ***üç***+ OT. ***buçġak*** 'bucak; açı, zaviye ve benzeri' (DLT)
An.ağl.: ***üçgül, üçköşe, üçleme, üçtekli*** (*DS. XI*, 4055)

üçer 'Üç sayısının üleştirme biçimi'
< ***üç+er***
An.ağl.: ***üçerleme*** 'üçer üçer ayırma' (*DS. XI*, 4056)

üçetek (hlk.) 'Eskiden erkeklerin, şimdi kimi köylerde kadınların giydiği bir giysi'
< ***üç***+OT. ***etek*** (DLT)

üçgen 'Üç tepe noktası, üç açısı, üç kenarı olan geometri biçimi
= OT. ***üçgil, üçgül*** (DLT)

NOT: Eren (*TDES*, 427): **üçgül**'e kadar olan Türkçe sözler YOK

üçgül 'Yaban yoncası'
= OT. ***üçgül*** (DLT)
< Tü. ***ǖç***+Fars.
~ üç-kül caprak (Krç.)
üçxül (Blk.)

üçgünleme (hlk.) 'Yeni gelin, üç gün sonra el öpmeye gitme'
< ***üç+gün+le-me***

Üçkardeş 'Gökte, bir üçgenin köşelerinde imiş gibi görünen üç yıldız'
< ***üç+kardeş*** [< **karın+da eş*]

SanalBaba

An.ağl.: ***Üçgardaş, Üçkardaş*** (*DS.XI,* 4056)

üçle-['1. Üçlemek işi; 2. üçe bükülmüş, üç kat; 3. (ed.) bentleri üçer dizeli olan türkü'

< üç+le-

TT.: ÜÇLE-(ME)

An.ağl.: ***üçle-*** '1. bir işi, bir eylemi birbiri ardınca üç kez yapmak; 2. içki içmek' (*DS.XI,* 4057)

üçleme 'Üçlemek işi'

< üç+le-me

An.ağl.: ***üçleme*** '1. tarlanın üç kez sulanması; 2. üçü bir arada biten fındık, elma gibi yemiş; 3. üç dizelik halk türküsü' (*DS.XI,* 4056)

üçlen-['Üç olmak'

[***TS.II,*** 1532: YOK]

= OT. ***üçlen-*** (DLT)

< üç+le-n-

Üçler 'Üç kişilik bir evliya topluluğuna verilen ad: *Üçler, Yediler, Kırklar..*'

üçleş-['Üçe çıkmak, bir veya iki iken üç olmak'

< üç+le-ş-

üçlü 'Üç parçadan oluşan'

< üç+lü

An.ağl.: ***üçlüce*** 'üç köşeli yer' (*DS.XI,* 4057)

üçlük 'Üç tanesi bir arada bulunan'

< üç+lük

üçügün (hlk.) 'Pazartesi'

< üç+üncü+gün

üçüm (hlk.) 'Üçgen'

< üç+(ü)m

üçün 'İçin', Krş. **uçun**

= OT. ***uçun*** (DLT)

~ için, içün, üçün (Krm.)
uçûn (Kmk.)
üçü, üçün, yüçü, yüçün (Krç.)
üdjün (Koyb.)
isin (Yak.)
şan (Çuv.) (Räsänen, *V* 212)

üçüncü 'Üç sayısının sıra sıfatı, sırada ikinciden sonra gelen'

= OT. ***üçünç*** (DLT)

< üç+(ü)ncü

üçüncül ***YT.*** '(kim., tıp terimi) Sülâsi; bir hastalığın belirli iki devresinden sonra oluşan (belirtileri)'

< üç+(ü)ncü+l

üçüncülük 'Üçüncü olma durumu'

< üç+(ü)ncü+lük

üçürdüm (hlk.) '1. Her ortak, ürünün üçte birini alma koşuluyla, üç kişi ortaklaşa; 2. üçe bölme; 3.üç kat (yün, iplik için); 4. pirinç, bulgur, mercimek karıştırılarak yapılan pilav'

< üç+(ü)r+dü+m

üçüz '1. Üçü birlikte doğmuş olan (kardeş); 2. üçlü, üç yanlı, üç kollu, üç parçalı'

< üç+(ü)z 'çokluk eki'

TT.: ÜÇÜZ+(LÜ)

üçüzlü (hlk.) 'Aynı soydan, aynı çeşitten üç birimi üstünde taşıyan sap, kol vb. şeyler'

< üç+(ü)z+lü

üdül (hlk.) → **ödül**

Krş. **üğdül**

üdül-[(hlk.) → **ütül-**

üeş-[(hlk.) → **üleş-**

üfal-[(hlk.) 'Ufalmak' → **ufal-**

< OT. **uw-** (*/uv-, öw-*) 'ufalamak' (DLT)+***-(a)l-***

[*uw- > uv- > öv- > *öf- > üf-*]

üfel-[(hlk.) 'Yavaş yavaş küçülmek' → **ufal-**

< uw-(/uv, öw-)+-(a)l-

üfele-[(hlk.) '1. Ufalamak; 2. ovmak' → **ufala-**

< OT. ***uw-*** (*/uv-, öw-*)+***-(a)l-a-***

An.ağl.: ***üfelek*** 'labada, pazı gibi yaprağından sarma yapılan bir bitki'; ***üfelen-*** 'ufalanmak, kırılmak, dağılmak, küçülmek'; ***üfel-*** 'yavaş yavaş küçülmek' (*DS.XI,* 4058)

üfentire (hlk.) → **üvendere**

An.ağl.: ***üğrendire*** (*DS.XI,* 4059)

Krş. ***üğen*** (hlk.) 'Gem' (*DS.XI,* 4059)

üferlen-[(hlk.) 'Hastalık öncesi kırgınlık duymak'

SanalBaba

< ***ū*** 'yansıma'+***f+(e)r+le-n-***

üflaz (hlk.) 'Çabuk' → **oflaz**

üflāz (hlk.) 'İyi, güzel' → **oflaz**

üfle-['1. Dudakları büzerek soluğu bir şey üzerine hızla vermek; 2. yanmakta olan bir şeyi söndürmek veya canlandırmak için soluk vermek'

< ****ǖ*** 'yansıma'+***f+le-***

TT.: ÜFLE-(Ç/ME/MELİ/N-/NME)

An.ağl.: ***üfle-*** 'cinsel ilişkide bulunmak' (*DS.XI,* 4058); Krş. **üfüle-, üfü-** 'üflemek'

~ üfle- (Trkm.)
üflä- (Az., Özb.)
üfür- (Az.)
üylö: (Kırg.)

= *ör-* (Bşk., TatK.)
is- (Bşk., TatK.)
püli- (Uyg.)

üfleç 'Üfleme aygıtı, hamlaç'

< ***ǖ+f+le-ç***

üfleme 'Üflemek işi'

< ***ǖ+f+le-me***

üflemeli 'Üflenerek çalınan kaval, ney, flüt gibi (çalgı)'

< ***ǖ+f+le+me+li***

üflen-['Üflenmek işi yapılmak'

< ***ǖ+f+le-n-***

üflez (hlk.) '1. Zayıf, cılız; 2. ışığı az idare lâmbası'

< ****ǖ*** 'yansıma'+***f+le-z***

üflük (hlk.) 'Islık'

< ****ǖ*** 'yansıma'+***f+lük***

An.ağl.: ***üfrük, üfülük, üfürük*** (*DS.XI,* 4058)

üfrük (hlk.) 'Islık' → **üflük**

üfrüz (hlk.) → **üfürüntü**

üfü-[(hlk.) → **üfüle-**

üfür-['1. Üflemek; 2. üfleyerek bulunduğu yerden uzaklaştırmak'

< ***ǖ+f+*[K]*Ir-***

TT.: ÜFÜR-(ME/ÜK/ÜKÇÜ/ÜKÇÜLÜK)

An.ağl.: ***üfür-*** 'üflemek' (*DS.XI,* 4058)

üfülük (hlk.) 'Islık' → **üflük**

üfürük '1. Üfürülerek yapılan soluk; 2.üfürükçülerin hastaların üstüne okuyarak üfürdükleri soluk'

< ***ǖ+f+*[K]*Ir-(I)k***

TT.: ÜFÜRÜK+(ÇÜ/ÇÜLÜK)

An.ağl.: ***üfürük*** 'ıslık'

→ **üflük**

üfürük '1. soluk; 2. yelken; 3. balkon' (*DS.XI,* 4059)

üfürükçü (hlk.) 'Hastayı okuyup üfleyerek sağaltacağına inanılan, bu işi sürekli ve ve çıkar sağlayarak yapan kişi'

< → **üfürük+*çü***

üfürül-[(hlk.) 'Şişmek, kabarmak'

< → **üfür-[*(ü)l-*]**

üfürüntü (hlk.) '1. İnce toz; 2. tipi sırasında savrulan ince kar'

< ***ǖ*** 'yansıma'+***f+ür-(ü)ntü***

ügre (hlk.) 'Tutmaca benzer ve ondan daha sulu şehriye çorbası'

= OT. ***ügre*** (DLT)

< OT. ***ügür*** [~ *yügür*] 'darı'+***e***

üğ-[1] (hlk.) 'Uyumak'

< OT. ***uđı-*** 'uyumak' (DLT)

[*uđı-* > *udu-* > *uyu-* > *üyü-* > *üğü-* > *üğ-*]

üğ-[2] (hlk.) 'Yığmak'

< OT. ***yıġ-*** (DLT)

[*yıġ-* > **yuġ-/*yüg-* > *yüğ-* > *üğ-*]

üğdül (hlk.) → **ödül**

Krş. **üdül**

üğlek (hlk.) 'Yumuşak, gevrek'

< ***uw-/öw-*** 'ufalamak'+***le-k***

üğmeç[1] (hlk.) → **üfelemeç**

üğmeç[2] (hlk) 'Arpa tarlasına öbek öbek dökülen kül'

< ****öw-*** 'ufalamak'+***-meç***

üğrelen-[(hlk.) 'İki yana sallanarak yürümek'

[**/rg/** > **/gr/** göçüşmesi; **/ı-/** > **/ü-/** değişmesi]

< OT. ***ügri-*** 'sallanmak, ırgalanmak'/***ırga-***

(DLT: *ırgal-, ırgan-, ırgaş-, ırgat-*; *ügril-* 'sallanmak'; *ügriş-, ügrit-; ügrük* 'çocuğun beşiğini sallama')+***-la-n-***

An.ağl.: ***yırgala-, yılgala-, yırğala-*** 'sallamak' (*DS.XI,* 4273) [***/y+/*** protezi vardır.]

SamalBaba

üğrü-[(hlk.) 'Yavaşça sallamak' < OT. ***ügri-*** 'sallamak' (DLT: *ügril-* 'sallanmak' **An.ağl.**: ***ugulle-, ülle-, üğre-, üğrüle-, üğülle-, üğürle-, üğür-, üle-, ülle-, ürgüle-, ürküle-, ürle-, ürüme git-, ürü-, üvülle-, üyülle-*** (*DS. XI,* 4060)

üğrüm '(astr.) Yerin dönme ekseninin, yaptığı koni hareketi boyunca dalgalanması, nütasyon' < OT. ***ügri-*** 'sallanmak, kımıldatmak' (DLT)-***m*** **An.ağl.**: ***üğrüm, üğrümbeç*** 'beşiğin kolayca sallanmasını sağlayan altındaki yay biçiminde ayaklar' (*DS.XI,* 4059); ***üğrümcek, üğrümük, üğrünbeç, üğürmük*** 'beşiğin üstünde, örtüyü yüksek tutmaya yarayanağaç kol' (s. 4060)

üğrümbeç (hlk.) → **üğrüm**

üğrümcek → **üğrüm**

üğrüm üğrüm (hlk.) 'Kıvrım kıvrım, çok dönemeçli (yol için)' → **üğrüm**

üğrümük → **üğrüm**

üğrülen-[→ **üğrün-**

üğrün-[(hlk.) 'Sallanmak, ırgalanmak' → **üğrü-[*n*-]** **An.ağl.**: ***uğran-, üğrülen-, ün̈rü-, ün̈rün-*** (*DS.XI,* 4060)

üğrünbeç → **üğrüm**

üğrüne üğrüne git-[(hlk.) 'Salına salına gitmek' → **üğrü-**

üğü → **uğu**

üğücek (hlk.) → **üyük**

üğüd-[→ **öğüt-** [< OT. ***uw-/uv-/öv-*** 'ufalamak'+***-ü-t-*** > *öğüt-* > *üğüt-*]

üğük → **üyük**

üğüldeş-[(hlk.) 'Körpe çocuk ses ve mırıltısına benzeyen hoş bir ezgiyle konuşmak' < ****ün̈*** 'yansıma'+***KIl-de-ş-***

üğülle-[→ **üğrü-**

üğün-[1] (hlk.) '1. Öğütülmek; 2. ufalanıp dökülmek' < OT. ***uw-/uv-/öw-*** 'ufalanmak' +***ü-n-*** → **üğüt-**

üğün-[2] (hlk.) 'Ekin dalgalanmak' < OT. ***ügri-*** 'sallanmak, kımıldatmak' (DLT)+***-n-***

üğünek (hlk.) 'Dik bayırdan akan toprak' < OT. ***uw-/uv-/öw-*** 'ufalamak' +***-ü-n-(e)k*** **An.ağl.**: ***üğüntü*** (*DS.XI,* 4061)

üğünlük (hlk.) 'Değirmene götürülen üç beş şinik tahıl' < OT. ***uw-/uv-/öw-*** 'ufalamak' +***-ü-n-lük*** → **üğüt-**

üğüntü → **üğünek**

üğürmük → **üğrüm**

üğürük (hlk.) 'Dokumacılıkta, üstüne iplik sarılan aygıt' < OT. ***egir-*** 'döndürmek, eğirmek' (DLT)+***-(i)k***

üğüş-[(hlk.) 'Uyuşmak' < OT. ***uđuş-*** 'uyuşmak' (DLT) [> *uyuş-* > *üyüş-* > *üğüş-*]

üğüt-[1] (hlk.) 'Öğütmek' → **öğüt-** **[NOT: ögit- YANLIŞTIR]** = OT. ***ügi-*** 'öğütmek'(DLT: *ügüş-* 'öğütmekte yardım ve yarış etmek' ***< ün̈ki-t-*** **An.ağl.**: ***üğüt-*** (*DS.XI,* 4061); ***üğüt-*** 'çok istekli, çabuk yemek yemek' (s. 4062) ~ üvet- (Trkm.) < *ügit-* üğüt- 'temizlemek' (YUyg.)/ üğüt et-'hububatı ayıklamak' < ****üyürt-*** < ****üdürt-***

üğüt-[2] (hlk.) 'Sütü yoğurt yapmak için mayalamak' → **uyut-** ['katılaştırmak, peynir yapmak' (DLT)]

üğüt-[3] (hlk.) 'Uyutmak' → **uyut-** [< *uđı-t-* > *uyut-* > *üyüt-*> *üyüt-*]

üğüz (hlk.) 'Uyuz' < OT. ***uđuz*** (DLT) [> *uyuz* > *üyüz* > *üğüz*]

SanalBaba

ük (hlk.) 'Yük; yatak, yorgan yığını'
= OT. ***yük*** 'yük, bohça' (DLT)
[/y-/ = Ø]
< ****yüg-*** 'toplamak'/****yüd-*** 'yüklemek' fiilinden
An.ağl.: ***ük*** (*DAO,* 492)

ükle-[(*DAO,* 492) → **yükle-**

üküntü (Zaza/*DAO,* 492) → **ikindi**

üküş → **öküş** [*Bu biçim yanlıştır.*]
= ET. ***üküś*** (Br., bk. Gabain, *TTT VIII,* s. 101)
< ET., OT (DLT), Çağ. ***üküş*** 'çok'
~ ügüs (Yak.) < ****üküş, üksä-*** 'artmak, çoğalmak'
< ****üküş+ä-, üksüy-*** ay.
< ****üküş+i-; üktüy-***
< ****üklü-*** < ****ükl-ī-***
< DLT. *ükil*
üktü- (Şor.)

ül (hlk.) 'Yumurtadan yeni çıkan civciv için, mısır unu ve az suyla yapılan yem'
< OT. ***öl*** 'ıslak, yaş, nem' (DLT)

-(ü)l *1,2* → **-(I)l** *1,2*

üle (hlk.) 'Efendi'
< ***oğul+an*** [>*oğlan* > *ōlan* > *ulan* > *ülen* > *üle* > *la/le/lo/lö*]

üle-[1] [(hlk.) 'Paylaştırmak, üleştirmek'
= OT. ***üle-*** 'dağıtmak, yaymak, üleştirmek' (DLT)
< ***ül̈-e-***

üle-[2] ['Balta, bıçak vb. nesneleri sivriltmek, bilemek'
< OT. ***yüli-*** 'yülümek, traş etmek' (DLT: *yüligü* 'saç traş eden ustura'; *yülil-* 'yolunmak'; *yülit-, yülüt-* 'traş ettirmek')

üleme (hlk.) 'Bölme'
< ***ül̈-e-me***

üleş 'Pay'
= OT. ***ülüş, ülüg, ülük*** 'pay, hisse' (DLT)
< ***ül̈-e-ş***
An.ağl.: ***üleş, üleşik, ülüş*** 'bölüşme, paylama' (*DS.XI,* 4062)

üleş-['Bölüşmek, paylaşmak'
= ET. ***ülä-ş-*** 'parçalamak, bölmek, taksim etmek, paylaşmak' (*EUTS,* 272)
~ OT. ***üleş-*** 'dağıtmak, yaymak, üleştirmek' (DLT)
< ***ül̈-e-ş-*** 'işteşlik eki'
MA: ***ülüş*** 'pay, hisse': ***üleş-*** 'bölüşmek', ***ülgü*** 'ölçü'
TT.: ÜLEŞ-(İL-/İLME/ME/TİR-/TİRME/TİRİL-/TİRİLME/TİRİM/TİRİMLİ)
An.ağl.: ***üleş-, üeş-*** 'paylaşmak' (*DS.XI,* 4062)
~ üleş- (Trkm.)
ülöş- (Kırg.)
üläşiş- (Özb.)
üles- (Kzk.)
valeś- (Çuv.) < ****vale-***

ÜL-E(>ä, ö)-Ş-/-S-/-İŞ-

= *bölüş-* (Uyg., Özb.)
böliş- (Özb.)
bülin- (Bşk., TatK.)
bölün- (Az.)
Eren (*TDES,* 427): YOK

üleşik[1] (hlk.) → **üleş**

üleşik[2] (hlk.) 'Su terazisi, su çizgisi' → **üleş**

üleşil-['Üleşilme işi yapılmak' → **üleş-[*(i)l-*]**

üleşilme 'Üleşilmek işi' → **üleş-[*(i)l-me*]**

üleşme 'Üleşmek işi' → **üleş-[*me*]**

üleştir-['Bölüştürmek, paylaştırmak' < ***üle-ş-tir-***

üleştiril-['Pay edilmek, üleşilmek' → **üleş-[*tir-(i)l-me*]**

üleştirilme 'Üleştirlmek işi' → **üleş-[*tir-(i)l-me*]**

üleştirim 'Üleştirme' → **üleştir-[*im*]**

üleştirme 'Üleştirmek işi, bölüştürme' → **üleştir-[*me*]**

ület-[(hlk.) 'Balta, keser, bıçak gibi gereçlerin ağzını keskinleştirmek, biletmek'
< OT. ***yüli-*** 'traş etmek' (DLT)
+***-t***
→ **üle-[2]**

SanalBaba

ülgü (hlk.) → **ülkü**

ülgüç (hlk.) 'Ustura'
< OT. ***yüligü*** 'saç traş eden ustura' (DLT)

ülgüdür (hlk.) 'Örnek'
< OT. ***ülkü*** 'ahit, peyman' (DLT)+***dür***
An.ağl.: ***ülgüt, ülküt*** 'örnek'; ***ülgüt*** 'im, belirti, nişan' (*DS.XI,* 4063)

ülgüsüz (hlk.) → **ülgü** (→ **ülkü**)

ülgüt, ülküt → **ülgüdür**

ülke '1. Bir devletin egemenliği altında bulunan toprakların tümü; 2. devlet; 3. herhangi bir özelliği yönünden düşünülen bölge'
~ Çağ. ***ölke;*** DTü. ***ölki***
< Moğ. (Kow.) ***ölke*** 'côté méridional' (Räsänen, *V* 371)
~ ülke (Trkm., KKlp.)
ölke (TatK., Bşk., YUyg.)
ölkö (Kırg.)
olka (Özb.)

Ö(>ü)LKE(>a, ö)

Ligeti (*AOH 4*: 144): < ***Fars. ülkā, ülka, ulkā***
Doerfer (*TMEN* 28): Tü. ve Fars. < Moğ.
Räsänen (*V* 371): < Moğ.
Eren (*TDES,* 427): 'Eski Türkçede geçmediği göze çarpıyor' der ve başka görüşlere yer verir.

NOT: Eren (*TDES,* 427): **üçgül** ile **ülke** arası Türkçe sözler yok.

Ülker 'Boğa burcunda, yedi yıldızdan oluşan takım, Süreyya'
= OT. ***Ülker*** (DLT)
An.ağl.: ***Ülger, Ulger, Ülker-yıldızı*** (*DS.XI,* 4063)
~ üker (YUyg./*TUL,* 974)
hürker (Ker./*KrTS,* 179)
Eren (*TDES,* 427): **ülker**[2] YOK
Nişanyan (*SS,* 462): YOK

ülkü 'Amaç edinilen, ulaşılmak istenen şey, ideal'
= OT. **ülkü** 'ahit, peyman' (DLT)
< ****ül-*** 'dağıtmak, yaymak'
+-(ü)k+ü

An.ağl.: ***ülgü*** '1. isteğe uygun olmayan; 2. yakışıklı (kişi)'; 3. tutum, davranış, durum' (*DS. XI,* 4062); ***ülkü*** 'giyim, kuşam, kılık' (s. 4063)

Sevortyan (ÊSTJa 1974, 629-630): < Moğ.
Clark (JSFOu 75: 160-161): < Moğ.
Garipov (*Slovoobrazovanie* 87): < ***öl-ke***
YANLIŞTIR.
Nişanyan (*SS,* 462): **ülkü** *YT* (1935) mefkûre, ideal= ***ET. ülgü*** ölçü, terazi (XI), hedef, gâye (XIV?)
Eren (*TDES,* 427): YOK
Eren, 'Ülküdeş mi, yoksa ülküdaş mı?', *TD* 1992/I, s. 9134-916.

üllük (hlk.) Beşikteki çocukların altına konan ince kum'
< OT. ***öl*** 'ıslak, nem, yaş' (DLT)+***lük***
Krş. **höllük**

ülü (hlk.) '1. Düğünde gönderilen çerez, armağan; 2. çocuklara verilen küçük armağan; 3. sadaka; 4. armağan; 5. pay, kısmet;6.y oksul komşuya verilen yemek;7. ölü evine gönderilen akşam yemeği; 8. yiyecek; 9. kurban etinden verilen sadaka'
= OT. ***ülüg*** 'pay, hisse, nasip' (DLT)
< ül̄-üg
Krş.: **ülüç, ülüş**
An.ağl.: ***ülü, ülüş*** 'komşuların birbirine gönderdikleri yemek' (*DS.XI,* 4064)

-ülü → **-(I)l(I)**

ülüç (hlk.) → **ülü, ülüş**

ülük (hlk.) 'Önlük'
< ***ön+lük*** [/ö-/ > /ü-/ değişimi ve /-n-/ düşmesi ile.]

ülüs (hlk.) 'Kalabalık'
< OT. ***uluş*** 'köy, şehir' (DLT)
[> Moğ. *ulus* > Tü. *ulus* > *ülüs*]

ülüş (hlk.) 'Bölüşme, paylaşma; pay' → **ülü, üleş, ülüç**
An.Ağl.: ***ülüç*** 'komşunun komşuya yaptığı karşılıksız yardım' (*DS.XI,* 4064)

ülüt-[(hlk.) 'Küçük bebek, sidiğini kundaktan taşırmak'

SanalBaba

< OT. ***öl*** 'ıslak, nem, yaş' (DLT)+***ü-t-***

-üm*1,2,3* → **-(I)m**

ümeci (hlk.) 'Yardımcı' → **imece**

ümüğü düş-[(hlk.) 'Aşırı istek duymak'
< OT. ***ümgük*** 'imik' (DLT) +***ü düş-***
Bk. **imik**

ümüğüne çök-[(hlk.) 'Gırtlağına basmak, boğmaya davranmak'
< OT. ***ümgük*** 'çocukların tepesinde bulunan yumuşak yer, imik' (DLT)+***ü+n+e çök-***

ümük (hlk.) '1. Soluk borusu, gırtlak; 2. çene'
< OT. ***ümgük*** 'imik' (DLT)
Bk. **imik**
An.ağl.: ***ümürtlek, ünük*** (*DS.XI*, 4065)

ümükle-[(hlk.) 'Gırtlağını sıkmak'
< ***ümgük+le-***
An.ağl.: ***ünükle-*** (*DS.XI*,4067)

ümürtlek[1] (hlk.) → **ümük**

ümürtlek[2] (hlk.) '1. Soğanın tohuma kalkmış sapı; 2. boylanmış ekin; 3. yaprak damarı'
< OT. ***ön-*** '(bitki) büyümek, yetişmek' (DLT)+***-ür-t-le-k***

NOT: Eren (*TDES*, 427): **ülker** ile **ün** arası Türkçe sözler YOK

ün[1] '1. Ses; 2. iyi bir nitelikte bilinip tanınmış olma durumu'
= ET., OT. ***ün*** 'ses; ün, şan' (DLT)
< ***ün̄*** [< ****ǖ (/ī)-*** 'yansıma'+***-n***]
Eski Kıpç.: ***ün***
TT.: ÜN+(LE-/LEM/LEME/ LEN-/ LENME/ LET-/ LÜ/ LÜLEŞ-/LEŞME/SÜZ)
An.ağl.: ***ün*** 'öğüt' (*DS.XI*, 4065); ***ünle-, ünlen-, ünme*** 'övme'; ***ünne-, ünnen-, ünnü, ünüm ünüm, ün ünnet-*** 'tellâl bağırtmak'; ***ününü al-*** (s. 4066-4067)

Eren (*TDES*, 427): < ?
~ üyn 'ses' (Trkm.)/üyin (Räsänen)
[/y/ ikincildir; /ǖ/nün etkisi ile türemiştir. Karş. **yay** < ***yā***]
ün (Uyg.)
θn (TatK.)
ä:n (Kzk.)
ən-ɛr (Çuv.)
ıŋ 'ses' (Alt./*ATS*, 88)
Ü(> θ, ä:, ə, ı)[***Y*** 'ikincil']**N**

ün[2] (hlk.) 'Ağıl'
< OT. ***in*** 'yırtıcı hayvan ini; çukur' (DLT)
[/i-/ > /ü-/ değişmesi; ünlü genişlemesi]

ündiç-[(hlk.) 'Öğüt vermek'
= OT. ***ündeş-*** 'çağırışmak' (DLT)
< ***ün*** 'ses'+***de-ş-***

ündüner (hlk.) 'Geçen gün'
< OT. ***öngdün*** 'önceki' (DLT)+***er*** 'ertesi'

üneği (hlk.) 'Aksi, söz dinlemez'
< ***ün*** 'ses'+***eğ-*** 'eğmek'+***-i***
An.ağl.: ***ünā*** (*DS.XI*, 4065)

ünek[1] (hlk.) 'Ünlü, yiğit'
< OT. ***ün*** 'san, nam'+**e-** '*ünlenmek'+***-k***

ünek[2] (hlk.) 'Avcıların, av beklemek için çalı çırpıdan yaptıkları kulübe'
< OT. ***in*** 'yırtıcı hayvan ini; çukur'+***(e)k*** 'küçültme eki'

ünel-[(hlk.) 'Gelişmek, büyümek, güçlenmek'
< OT. ***ön-*** '(bitki) bitmek, yetişmek'+***(e)l-***
An.ağl.: ***üne-*** (*DS.XI*, 4066)

üngü, ünkü (hlk.) 'O, bu, şu'
= OT. ***öngi, öngin*** 'başka' (DLT)
< ***öng*** 'ön, önce, öndün' +***i***
An.ağl.: ***üngürde*** 'orada, şurada'; ***üngüre, ünkür, ünkürü*** 'ora, arası' (*DS.XI*, 4066)

SanalBaba

üngüle (hlk.) 'O biçimde'
→ **üngü**
üngürde (hlk.) 'Orada'
→ **üngü**
üngüre → **üngü**
ünkür → **üngü**
ünkürü → **üngü**
ünle-['Seslenmek'
= ET., OT. ***ünde-*** 'seslenmek, çağırmak' (DLT)
< *ǖ-n+le-* [< *ǖ-n+te-*]
An.ağl.: ***ünle-*** 'seslenmek', ***ünnen-*** '1. çağrılmak; 2. acıyla bağırmak, ağlamak' (*DS.XI,* 4067)
Eren (*TDES,* 427): YOK
ünlem 'Türlü duyguları veya doğa sesini anlatan sözcük'
< *ǖ-n+le-m*
ünleme 'Ünlemek işi' → **ünle-[*me*]**
ünlen-['1. Çağrılmak, yüksek sesle bildirilmek; 2. ün sahibi olmak, ün kazanmak'
< *ǖ-n+le-n-* 'dönüşlülük eki'
An.ağl.: ***ünlen-*** '1. dile düşmek, adı kötüye çıkmak; 2. onurlanmak, kibirlenmek; 3. seslenmek' (*DS.XI,* 4066)
ünlenme 'Ünlenmek durumu'
→ **ünle-[*me*]**
ünlet-['Bağırtmak, çağırtmak'
< *ǖ-n+le-t-*
ünlü '1.Ün salmış olan, şöhretli, meşhur, şanlı, namlı, namdar; 2. (gr). ses yolunda bir engele çarpmadan çıkabilen ses, sedalı harf, vokal: *a, e, ı, i, o, ö, u, ü*'
< *ǖ-n+lü*
TT.: ÜNLÜ+(LEŞ-/LEŞME)
An.ağl.: ***ünnü*** 'ünlü' (*DS.XI,* 4067)
~ ündǖ '(gr.) sesli, vokal' (Kırg.)
ünli (Özb.)
ünne- → **ünle-**
ünnen- → **ünlen-**
ünnü → **ünlü**
ünsüz '1. Ünlü olmayan, gösterişsiz, şöhretsiz; 2. (gr.) 'sessiz'
< *ǖ-n+süz*
TT.: ÜNSÜZ+(LEŞ-)
~ ünsüz (Kırg.)
ündâş (Özb.)
-üntü → **-(I)ntI**
ünük (hlk.) → **ümük**
ünükle-[→ **ümükle-**
ünüm ünüm (hlk.) 'Bağıra bağıra'
< ***ün*** 'ses'+***(ü)m***
ün ünnet-[(hlk.) 'Tellâl bağırtmak'
< ***ün ün+le-t-***
-üp → **-(I)p**
üpre-[(hlk.) 'Eskimek, yıpranmak, kullanılamaz duruma gelmek'
< OT. ***ob(/p)ra-*** 'yıpranmak' (DLT)
-ür¹ → **-(I)r**
-ür² 'Zarf-fiil eki'
Tü. > **Zaza.** *–ür* 'geniş zaman eki: ***dönür déyi ki*** = dönerek diyor ki' (*DAO,* 492)
ür- '1. Şişirmek; 2. köpek havlamak'
= ET. ***ür-*** 'üfürüp şişirmek' (*EUTS,* 307: *yürül-, ürül-*)
~ OT. ***ür-*** (DLT: *ürülgen* 'her zaman şişen'; *ürül-* 'şişmek, kabarmak, üflenmek, şişirilmek')
< **ǖr-* < **(h)ǖr-*
(Räsänen; T. Tekin)
Çağ.: ***hür-***
TT.: ÜRÜ- 'köpek havlamak' (ME)
An.ağl.: ***ür-, ürü-*** (*DS.XI,* 4070)
~ θr- (Bşk., TatK.)
ür̄- (Oyr.)
ür- (Krç.)
ürü- (Kzk., Kırg.)
yür- (Krç.)
hür- (Az., Özb.)
übür- (Şor.)
üfür- (Az.)
ügür- (Şor.)
ür̄yr- / ö:rŋe- 'çoğalmak, nesli artmak' (Trkm.)
ir- (KarL.)
örö- (Bşk.)
ör- (TatK.)

SanalBaba

yir- (KarL.)
Eren (*TDES,* 428): YOK

Ü̈(>ü, i, ö)[Y]R-
Ü̈(> ü, i, ö) [B/G/F]ÜR-Ö-[Y/H]ÜR-

ürbelen-[(hlk.) 'Karışmak, bozulmak, kırılmak, zedelenmek'
< ***ob(/p)ra-*** 'yıpranmak' (DLT)
+***-la-n-***
[**/br/ > /rb/** göçüşmesi; **/o-/ > /ü-/** değişmesi]

ürber-[Bir savı kanıtlamak için boşuna çalışmak'
= OT. ***ürper-*** '(tüy) ürpermek' (DLT)
< ***ür-*** 'yükselmek'+***-p-***
(e)r-

ürcik (hlk.) 'Cevizli sucuk'
→ **orcik**

üre (hlk.) '1. İki buçuk- üç yaşında, henüz doğurmamış dişi tay; 2. otlak; 3. devrim'
< ***üre-*** fiilinin türevi.

üre-[1] '1. (Canlılar için) Doğup çoğalmak; (mec.) çoğalmak, artmak'
< OT.***üđre-*** 'üremek, çoğalmak'(DLT: *üđrek* 'az iken artan şey'; *üđreş-* 'artmak'; *üđret-* 'üretmek, çoğaltmak')
[*üđre- > üyre- > üre-*]
TT.: ÜRE-(M/ME/T-/TEÇ/TİCİ/TİCİLİK/TİL-/TİLME/TİM/TİMLİK/TİMSEL/TİŞ/TKEN/TKENLİK/TME/YİŞ)
An.Ağl.: ***üre-*** 'iş ilerlemek' (*DS.XI,* 4068)
~ örŋe- (Trkm.)
ürsi- (Bşk.)
ürçi- (Özb.)
ürçü- (TatK.)
örşü- (Kzk.)

Ü(>Ö)R-Ç(/S/Ş)İ(/Ü)-

üre-[2] (hlk.) → **ür-[2]**

Eren (*TDES,* 427): **üre-[1/2]** YOK

üreğen (hlk.) 'Ürüyen, havlayan (köpek için)'
< OT. ***ür-*** 'havlamak'+***-AgAn*** 'fiilden sıfat yapan ek' (**-AgAn** eki: *ol-ağan, dur-ağan, çal-ağan* vb.)
An.ağl.: ***üreğentili*** 'bereketli, çok üreyen' (*DS.XI,* 4068)

üreğentili (hlk.) → **üreğen**

ürek[1] (hlk.) '1. Çok üreyen; 2. fâiz'
< ***üre-*** [< OT. *üđre-*]+***-k***
An.ağl.: ***ürem*** (*DS.XI,* 4068)

ürek[2] (hlk.) 'Yürek: *ürekbaşı* 'hayvan yüreği'
→ **yürek**
~ ürek (Az.)
cürek (Krç.)
zürek (Blk.)
süräh, (Yak.)
yürök (KKırg., Oyr., Bar.)

Tü. > **Zaza.** *ürek* 'karın' (Palu/*DAO,* 492)

ürekle-[(hlk.) 'Çoğalmak'
< ***üre-k+le-***

ürelen-[(hlk.) 'Yavaş yavaş sallanmak'
→ **ürgelen-**

üreleş-[1] (hlk.)'Birikmek, toplanmak'
< ***üre-le-ş-***

üreleş-[2] (hlk.) 'Yavaş yavaş sallanmak'
→ **ürgelen-**

ürem (hlk.) 'Fâiz' → **ürek**

üren (hlk.) 'Şimşek'
< ****ür-*** '*gürültülü ses çıkarmak'+***-(e)n***

üren-[→ **öğren-**

ürende (hlk.) → **üvendere/öğendire**

ürendire (hlk.) → **üvendere/öğendire**

ürenti (hlk.) 'Artım, artış'
< ***üre-n-ti***

ürentili (hlk.) 'Artımlı, çoğalabilen'
< ***üre-n-ti+li***

üret-[1] 'Aynı türden canlıları çoğaltmak'
= OT. ***üđre-t-*** (DLT)
< ***üre-t-***
An.ağl.: ***üret-*** '1. uzatmak,

SanalBaba

çoğaltmak; 2. abartmak; 3. maya yapmak' (*DS.XI,* 4068)

Eren (*TDES,* 428): **üret-** ve türevleri YOK

üret-²[→ **öğret-**

üreteç 'Jeneratör'
< ***üre-t-eç*** 'fiilden ad yapan ek'

üretici 'Üretimle uğraşan (kimse)'
< ***üre-t-ici***

üretil-['Üretmek işi yapılmak'
< ***üre-t-(i)l-***

üretilme 'Üretilmek işi'
< ***üre-t-(i)l-me***

üretim 'İstihsal'
< ***üre-t-(i)m***
TT.: ÜRETİM+(LİK/SEL)

üretiş 'Üretmek işi veya biçimi'
< ***üre-t-(i)ş*** 'fiilden ad yapım eki'

üretken 'Üretme gücü olan, çok üreten'
< ***üre-t-ken*** 'fiilden sıfat yapım eki'
TT.: ÜRETKEN+(LİK)

üretme 'Üretme işi, çoğaltma'
< ***üre-t-me***

üreyiş 'Üremek işi ya da biçimi'
< ***üre-y-(i)ş***

ürgelen-[(hlk.) 'Yavaş yavaş sallanmak (insan ve ekin için)'
< OT. ***ırga-*** 'sallanmak, ırgalamak'+***-la-n-***
[/ı-/ > /ü-/, /a/ > /e/ değişimi]
An.ağl.: ***ürelen-, üreleş-, ürgülen-*** (*DS.XI,* 4069)

ürgülen-[→ **ürgelen-**

ürgün (hlk.) 'Şişkin, dolu'
< OT. ***ür-*** 'üflemek'+***-KIn*** 'fiilden sıfat yapan ek'
[**-KIn** eki: *dar-gın, sar-gın, şaş-kın, üz-gün, şiş-kin, sol-gun* ..vb.]
An.ağl.: ***ürgünlük*** 'şişkinlik' (*DS.XI,* 4069)

ürgünlük → **ürgün**

ürgür-[(hlk.) 'Hamur mayalanmak'
< OT. ***üri-*** 'içten çürümek' (DLT)+***-gür-***

ürgüt (hlk.) 'Yoğurt mayası'
< OT. ***üri-*** 'içten çürümek' +***-gü-t***

ürk-['1. Bir şeyden korkup birden sıçramak; 2. şaşkınlık ve korku duymak; 3. (ağaç) meyve vermemek'
= ET. (KT, Uyg.), OT. (DLT) ***ürk-*** 'korkmak, ürkmek'
< ****hürk-*** [< ****pürk-***] (Räsänen, *V*)
Çağ.: ***hürk-***
TT.: ÜRK-(EK/EKÇE/EKLEŞ-/EKLEŞME/ EKLİK/ME/Ü/ÜNÇ/ÜNTÜ/ÜNTÜLÜ/ÜSÜZ/ÜŞ/ÜT-/ÜTME)
An.ağl.: ***ürk-; ürkeğen, ürkeğan*** 'ürkek' (*DS.XI,* 4069); ***ürk-*** 'yıkılmak, çökmek'
~ ürük 'korku' (Kzk., Tob.)
ürk- (Az., Kzk., Kırg., Trkm.)
ürkü- (Tel.)
ürki- (Uyg.)
irik- (Kzk.)
örk- (Osm., Bşk., TatK.)
θrk- (Bşk., TatK.)
hirk- (Hlç.)
hürk- (Özb., Ker./*KrTS,* 179)
hürkü 'korku' (Ker.)
hürkü- (Krm.)
hürüh,- (Az.)
hürük- (DTü., Tar.)
= *kurk-* (Bşk., TatK.)

[*H*+]Ü(>i, ö, θ)R[*Ü(>i)*]K(>h,)-Ü(/İ)-
= Moğ. (*KWb.*, 459): ***ürgü*** 'erschrechen, schen werden'; OMoğ. (MA): ***hürgü***

Eren (*TDES,* 428): YOK

ürkeğan, ürkeğen (hlk.) → **ürkek**

ürkek '1. Çok ürken; 2. çekingen'
< ***ürk-(e)k*** 'fiilden sıfat yapan ek'
[**-(A)k** eki: *kork-ak, sars-ak, oyna-k* vb.]
TT.: ÜRKEK+(ÇE/LEŞ-/LEŞ-ME/LİK)
An.ağl.: ***ürkeğen, ürkeğan*** (*DS.XI,* 4069);
ürkürük 'ürkek (insan ya da hayvan için)'

SanalBaba

~ ürkek (Kzk., Trkm.)
ürkäk (Az.)
ürkügäk (Uyg.)
ürkünçö:k (Kırg.)
örkäk (Bşk., TatK.)
hürkäk (Özb.)

[*H*+]Ü(>ö)RK-*E*(> *ä*)*K*
-NÇÖ:K
-ÜGÄK

= *kurkak* (Bşk., TatK.)
Eren (*TDES,* 428): YOK

ürkeğa(/e)n (hlk.) Ürkek (*DAO,*493)
< ***ürk-ek+(a/e)n***

ürkekleş-['Ürkek duruma gelmek'
< ***ürk-(e)k+le-ş-***
TT.: ÜRKEKLEŞ-(ME)

ürkeklik[1] 'Ürkek olma durumu veya ürkekçe davranış'
< ***ürk-(e)k+lik***

ürkeklik[2] (hlk.) 'Büyük keklik'
< OT. ***ürüng*** 'ak'+***keklik***

ürken (hlk.) 'Kıldan örülmüş ip' (*DAO,* 493)
= OT. ***örgen*** 'urgan' (DLT)
< ***ör-gen***
Krş. **urgan, örken**

ürkme 'Ürkmek durumu'
< ***ürk-me***

ürkü 'Topluluğu saran korku, panik'
< ***ürk-ü***
An.ağl.: ***ürkü*** 'çekingenlik' (*DS.XI,* 4069)

ürkün-[(hlk.) 'Alay etmek, ağız etmek'
< ***ürk-ün-***

ürkünç 'Ürkme, çekinme duygusu veren'
< ***ürk-ü+nç***

ürküntü 'Ürkme duygusu'
< ***ürk-ü+ntü***
TT.: ÜRKÜNTÜ+(LÜ)
An.ağl.: ***ürküntü*** '1. yüzde çıkan, yüzün başka yerlerine dağılan çıban; 2. ergenlik' (*DS.XI,* 4069)

ürkürük (hlk.) → **ürkek**

ürküsüz 'Ürkü vermeyen'
< ürk-ü+süz

ürküş 'Ürkmek işi veya durumu'
< ürk-ü+ş

ürküt-['1. Ürküntü vermek; 2. korkutup kaçırmak; 3. herhangi bir etkiyle bitkinin gelişmesini engellemek; 4. (mec.) korkutmak; 5. (mec.) kuşkulandırmak'
= ET. ***ürkit-*** (*EUTS,* 273)
~ OT. ***ürküt-*** (DLT)
< ürk-(ü)t-
~ ürgüt- (Soy.)

ürkütme 'Ürkütmek işi'
< ***ürk-(ü)t-me***

ürper-['1. Korku, tiksinti, üşüme vb. yüzünden tüylerin dikilip derinin nokta nokta kabarmasıyla görülen anî titreme'
= OT. ***ürpek-, ürper-, örpeş-, orpat-*** '(tüy) ürpermek' (DLT: *ürpek* 'tüyleri ürpermiş insan veya hayvan'; *ürpeş-* 'birbirine karşı kabarmak')
< ür-/ör-/or- 'yükselmek'
+-p-(e)r-
TT.: ÜRPER-(ME/Tİ/TİCİ/TİLİ/T-)
An.ağl.: ***ürper-*** 'korkmak'; ***ürsü-, üsürgelen-*** 'korkmak, ürpermek' (*DS.XI,* 4070)
~ ürpär- (Az.)
= *titri-* (Uyg.)
titirken- (Kzk.)
titrä- (Özb.)
tikenekle- (Trkm.)

Eren (*TDES,* 428): **ürper-** ve türevleri YOK

ürperme 'Ürpermek durumu'
< ***ürper-me***

ürpert-['Ürperti vermek'
< ürper-t-

ürperti 'Ürperme duygusu veya durumu'
< ***ürper-t-i***

ürpertici 'Ürperme duygusu veren'
< ***ürper-t-ici***

ürpertili 'Titreşimli'
< ***ürper-t-i+li***

ürtmek (hlk.) '1. Taze filiz; 2. soğan cücüğü; 3. kuyruk'

SanalBaba

< ***ör-*** 'yükselmek'+***t-mek***
'fiilden ad yapan ek; mastar eki'

ürtmeklen-[(hlk.) 'Sürgün vermek'
< *ör-t-mek+le-n-*

ürü (hlk.) 'Dik'
= OT. ***örüle-*** 'ayakta kesmek' (DLT)
[< *ör-ü+le-*]
< ***ör-ü*** 'fiilden ad yapan ek'

ürü-[1] (hlk.) 'Çoğalmak, üremek'
→ **üre-**

ürü-[2] 'Havlamak' → **ür2-**

ürü dur-[(hlk.) 'Ayakta durmak'
< OT. ***ör-*** 'yükselmek'+***-ü tur-***

ürük (hlk.) '1. Şiş, şişlik; 2. dam kıyısı'
< ***ör-(ü)k***

ürükle-[(hlk.) 'Yığın yapmak'
< *ör-(ü)k+le-*

ürül-[(hlk.) 'Şişmek, kabarmak, üflenmek, şişirilmek'
= OT. ***ürül-*** (DLT: *ürülgen* 'her zaman şişen, kabaran')
< *ür-(ü)l-*
An.ağl.: ***ürül-*** 'şişmek, şişmanlamak' (*DS.XI,* 4071)

ürüme 'Havlama' → **ür2-**

ürümköçek (hlk.) 'Toplu olarak, hep birlikte'
< OT. ***ör-*** 'belirmek, çıkmak' +***-(ü)m*** +***köç-*** 'göçmek'+***(e)k***

ürün '1. Doğadan elde edilen, üretilen yararlı şey, mahsul'
= ET. (Uyg.) ***yürüŋ*** (***yörüŋ***) 'beyaz ya da gümüş rengi' ~ ***ürüŋ***
~ OT. yürüng 'beyaz' (DLT)
< (h+)*ür-/ö:r* 'yükselmek, büyümek'+***-(ü)n***
[< ****hürüŋ*** 'beyaz' (T. Tekin)]
An.ağl.: ***ürün*** '1. otlakta, dağda, yerinden koparılmadan kuruyup kalmış ot; 2. yazın biçilerek damlara doldurulup kışın hayvanlara yedirilen meşe yaprağı; 3. çürümüş ot; 4. süt ve süt ürünlerine verilen genel ad; 5. sağmal hayvan; 6. sık orman; 7. kelepir;8. çokluk' (*DS.XI,* 4071)
~ ürüŋ (Yak.) > Halh. *hurun, hirun, hirin*
= Moğ. ***ür***; Halh. ***ür***

Eren (*TDES,* 428): YOK
Nişanyan (*SS,* 462): **ürün** ***YT*** (1935) semere, mahsul < ÜRE-
* *Üremek* fiilinden türetiliş biçimi açık değildir. Karş. ***Moğ.*** *üren* (tohum, meyve, mahsul)
YANLIŞTIR
T. Tekin, *Mak.I,* 207: Tü. (Uyg.) *ürün, yürün* 'beyaz' < ****yürüŋ***

ürün-[(hlk.) 'Yüklenmek'
< *ör-* 'yükselmek'+***-(ü)n-*** 'dönüşlülük eki'

üründüle-[(hlk.) Seçmek, ayıklamak'
→ **ürün**[+***dü+le-***] [/+dü+/ eki türeme olabilir]

ürünlük (hlk.) 'Otu üstün de kurumuş, güzün, kışın hayvan otlatmaya elverişli yer'
< *ürün+lük*

ürüş-['Hep birden havlamak'
→ **ür-2[*(ü)ş-*]**
TT.: ÜRÜŞ-(ME)

ürüye (hlk.) 'Dişi tay'
< *ürü-* 'üremek, çoğalmak'
+*-y+e*
An.ağl.: ***ürye, üriye, ürüye, ürya*** (*DS.XI,* 4072)

üs '***Üst*** sıfatının kısaltılmışı'
< *üs* 'yukarı, üst' [***üsk*** (< *üs+k)* 'huzur, nezd, ön'; ***üst*** (< *üs+t*) 'üst, yukarı/da' (Uyg.'da yok); DLT: ***üste-*** (< *üs+t+e-*) 'artmak, çoğalmak; ***üstün*** (< *üs+t+ün*) 'yukarıda, üstte'; ***üstün altın*** 'yukarıda aşağıda'; ***üstünki*** (< *üs+ t+ün+ki*) 'yukarıdaki, üstteki']
CC.: ***üz*** 'üst', ***ayak üzi*** 'ayağın üstü'

[**üstä-** 'to increase something' < ***üzä*** 'above' (M. Erdal, s. 457)
T. Tekin (*Mak.II,* 437): Bu görüşü kabul etmez. O'na göre: ***üzä+tä-** olması mümkün değildir. Tekin'e göre: **üstä-** < ***üz*** 'top, the

SanalBaba

upper part' *+A* 'datif-lokative eki'
Tekin:['Ona göre **üzä** sözcüğüne {+**tA**} eki eklenince vurgusuz olan orta hece ünlüsü /**ä**/ düşmüş ve eylem önce ***üztä-*** sonra da ***üstä-*** biçimini almıştır. Bu türetme bence pek inandırıcı değildir; çünkü vurgusuz orta hece düşmesi kuralı daha çok dar ünlüler için geçerlidir. Bu nedenle **üzätä-* gibi bir biçimin *üstä-* biçimine değişmesi zordur.' der. (*Mak.II,* 377)]
Uyg. ***üzdün = üztün = üstün*** ve ***üzä.***
Ayrıca bk. T. Tekin, 1991: 145-146.]

TT.: ÜS+(alize/ bitken/ çavuş/ çene/deri/dudak/subay/ T/T bitken/Tçavuş/ Tçavuşluk/T çene/ Tderi/dudak/TE/TECİLİK/teğmen/TEL/ TELE-/ TELEME/ TELEN-/ TELENME/TELİK/ TENCİ / TENCİLİK / TEN-/TENME/ T geçiş/ T geçit/ T insan/ TLEN-/ TLENME/ TLÜK/ T subay/TÜN/ TÜNE/ TÜNLEŞ-/TÜNLÜK/TÜN yapım/T yapı)
An.ağl.: ***us*** (Rize/*RİA*); **üs → üst**; ***üs*** 'yatak'; **üsbaş → üst**; ***üsbaş*** 'yukarı yan' (*DS.XI,* 4072)
~ üst (Az., Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
üstbaş, üstübaş (Ker./*KrTS,* 351)
üs (Krç.-Blk.)
ös (Bşk., TatK.)
öst (Bşk., TatK.)
ösön (TatK.)
üzdün, üztün 'üst, yukarı' (YUyg.)
üz ~ yüz (Malov)/ez 'üst kısım, yüzey' (Tenişev)
üstün 'üst, yukarı' (YUyg.)
vir 'üst, yukarı' (< ***ür¹**)
ürüt 'üst, yukarı'; ürdä 'üstü' (Yak.)
(T. Tekin, *Mak.II,* 603)

Ü(/Ö)S(/Z)[*T*]+*Ü(>ö)N*

= *ür* (Bşk., TatK.)
yuğarı (Bşk., TatK.)
tübä (Bşk., TatK.)

Eren (*TDES,* 428): **üs/üst** ve türevleri YOK
Nişanyan (*SS,* 463): **üst** (XIII) < ***ET.*** *üstün* yukarı, yukarıda (XI) → ÜSTÜN

üsbaş (hlk.) 'Yukarı yan'
< ***üs+t*** 'üst, yukarı'+**baş**
üsberte-[(hlk.) → **üstele-**
üsge (hlk.) 'Başka' → **özge**
üsgek, üskek (hlk.) 'yüksek' → **yüksek**
[> *yüskek* (**/ks/ > /sk/** göçüşmesi ile) > *üskek / üsgek* (**/y-/** düşmesi ile)]

Tü. > **Zaza.** *öskek* (Palu/*DAO,* 493)

üsküf (hlk.) 'Yüksük'
< OT. ***yüksük*** (DLT)

[> ****yüskük*** > ****üskük*** (**/y-/** düşmesi ile) > *üsküf* (**/k-/>/-f/** değişmesi ile)]

üslük (hlk.) '1. Başörtüsü; 2. kadın önlüğü; 3. yabanlık giysi (kadın için)'; 4. giysi; 5. kısa üst giysisi; 6. kağnı arabalarının üst bölümü; 7. poker oyununda kâğıda verilen para'
< üs+t+lük
üsperle-[(hlk.) → **üstele-**
üsrük (hlk.) 'Sarhoş'
= OT. ***esrük, esgürük'*** (DLT)
< esür- 'sarhoş olmak'
[< ****es*** 'akıl, us' +*ür-* '*aklını almak']+***-(ü)k***
üst (hlk.) '1. Giysi; 2. → **üste**'
= ET. üzä 'üst, yüzey'; Uyg. *üzdün, üztün, üstün* 'üst, yukarı', *üstünki* 'en üstteki'
< üs+t
CC.: ***üz*** 'üst': *ayak üzi* 'ayağın üstü'
An.ağl.: ***üs, üsbaş, üstbaş, üstecelik*** (*DS. XI,* 4075)
~ üz, yüz 'üst, yüzey' (SUyg.)
// vir 'üst, yukarı' (Çuv.)
ürüt ay. (Yak.), *ürdä* 'üstü: *ū ürdä* 'su üstü, su yüzeyi', *xaya ürdä* 'dağ üstü, zirve, doruk'

SarıalBaba

üste 'Fazladan verilen'
= OT. ***üstek*** (DLT)
< üst+e
An.ağl.: ***üst, üste, üsteklik, üstelik*** 'mal değişiminde, malı daha değerli olanın aldığı para' (*DS.XI,* 4075)

üste al-[(hlk.) 'Yüklemek (suç için)'
*< **üst*** '(mec.) kendi, öz'+***e*** '*üzerine' **al-** '*yüklenmek'

üstecelik (hlk.) → **üst**[1]

üstecilik (hlk.) 'Üstelik'
< üst+e+ci+lik

üste çek-[(hlk.) '1. Değiştirilecek iki maldan biri, ötekinden daha değerli olmak; 2. kötülükte, karşılaştırılan iki canlıdan biri, ötekinden baskın çıkmak'
*< **üst*** '(mec.) *değerli'+***e çek-**

üste gel-[(hlk.) '1. Yenmek, altalamak; 2. değerce üstün olmak'
*< **üst*** 'üst, yukarı'+***e gel-***

üsteklik → **üste**

üstel ***YT*** '(mat.) üstü olan'
< üst+e+l

üstele-['Direnmek, ısrar etmek'
= (Uyg.) ***üste-***
< üs+t+e+le-
TT.: ÜSTELE-(ME/N-)
An.ağl.: ***üstele-*** '1. ayak diremek, üstüne düşmek; 2. artmak, yenilenmek (hastalık için); 3. karşı koymak' (*DS.XI,* 4075)
~ üsberte-, üsperle-, üstenle-
~ üstälä- (Az.)
üstemele- (Kzk.)

üst_eleg (hlk.) 'Gömlek' (*DAO,* 493)
< üs+t yelek
An.ağl.: ***üstenek*** 'palto' (*DS.XI,* 4076)

üstelik[1] '1. Üste verilen şey; 2. ayrıca, bir de, bundan başka'
= OT. ***üstek*** 'üstelik, ziyadelik' (DLT)
< üs+t+e+lik
An.ağl.: ***üste, üstelik, üstülük*** (*DS.XI,* 4075)
üstembelik, üstencelik 'üstelik, fazlalık'

üstelik[2] → **üstülük**

üstenek → **üst_eleg**

üstlen-['Taahhüt etmek'
< üs+t+le-n-

üstten al-[(hlk.) '1. Övünmek; 2. şarkıya yüksek sesle başlamak'
*< **üst*** 'üst, yukarı'+***ten al-***

üstenek (hlk.) 'Palto'
< üst+[t]en+ek

üstenle-[(hlk.) → **üstele-**

üstembelik (hlk.) → **üstelik**

üstencelik (hlk.) → **üstelik**

üstenci 'Müteahhit'
< üs+t+enci
TT.: ÜSTENCİ+(LİK)

üsten-['Taahhüt etmek, bir iş yapmayı üstüne almak'
Krş. **üstlen-**
< üs+t+e-n-ci

üstenme 'Taahhüt, üstenmek işi'
< üs+t+e-n-me

üsterlik (hlk.) → **üstülük**

üstkabı (hlk.) 'Yaşlı kadınların giydikleri, pamuklu köpüme, pazen hırka'
< üst+kap+ı

üstlen-['Üstüne almak, yüklenmek, deruhte etmek'
< üs+t+le-n-

üstlenme 'Üstlenmek işi'
< üs+t+len-me

üstlük '1.Üst olma durumu; 2. en üste giyilen uzunca giysi'
< üs+t+lük
An.ağl.: ***üstlük*** '1. kadınların iş yaparken giydikleri giysi; 2. başörtüsü, yeldirme; 3. hamam havlusu' (*DS.XI,* 4076); üstlük 'yemeğin sonunda ağza alınan tatlı ya da lezzetli lokma'
[*< **üst*** '*son, *en son' +***lük**]

üstsukarcı (hlk.) 'Yenici'
*< **üst*** 'üstün'+***sü*** 'asker'+OT. ***kar-*** 'taşmak' +**[ıg]+çı**

üstülük (hlk.) 'Kağnı arabasında, tekerin üstündeki bölüm'
< üst+ü+lük
An.ağl.: ***ustuluk, üstelik, üsterlik, üstümbüllük, üstünbüllük*** (*DS.XI,* 4076)

SanalBaba

üstümbüllük (hlk.) → **üstülük**

üstün '1. Benzerlerine göre daha yüksek düzeyde olan; 2. (birine veya bir şeye göre) nitelik bakımından daha yüksek, daha elverişli olan'
= ET., OT. ***üstün*** 'üstte, yukarıda' (*EUTS,* 274; ***üstünki*** 'üstün, yüksek', ***yig üstünki*** 'en üstteki'; DLT)
Çağ.: ***österi*** (Radloff)

[Bang: < ***üs+t+(ü)n*** 'vasıta hâli eki']
yanlıştır

< * ***üst iyin*** '*yukarıyı takip ederek'

[Bugün de kullanılan *üstün* kelimesinde vurgu sondadır.Çünkü, buradaki +*n*'yi dil artık *yaz+ ın, kış+ın*'daki gibi telâkki etmiyor; çünkü bu artık+*tin* ekinin bir parçası olarak algılanmaktadır. (Ş. Tekin, ***İştikakçının Köşesi***, s. 237 ve not 29)]

T. Tekin: CC. *üz* 'top, upper part' as in *ayaġ üzi* 'Rist, Fussrücken' (KW 31, 271), YUig. (Malov) *üz, yüz*, id., (Tenishev) *ez* id.
< **üz*, Orkh., Uig. *üzä* 'above' < *üz+ä* (ancient dative-locative suffix), Uig. *üzdün, üztün, üstün* id. < *üz+tün, üstünki* 'stuated above or on the top, beter, supeior', *üstürti* 'on high'
< *üz+tür+ti, üstä-* 'to increase' < *üz+tä-*, MK *üstäk* 'an increase', Tafs. *Ayaqı üstünke* 'on his feet', *başlarının üstinde* 'over their heads', hence Modern Turkic *üst* 'upper surface, top' (*Mak.I,* 281)

TT.: ÜSTÜN+(E/körü/LEŞ-/LÜK)
An.ağl.: ***üstuŋ*** (Beriten aşireti/ *DAO,* 494)
~ üstün (Az., Özb., Trkm., Uyg.)
üstem (Kzk.)
üstöm 'hâkim, yüksek' (Kırg.)
östeŋ (Tar.) (Radloff)
östön (Kırg.) (Radloff)

Ü(>ö)STÜ(>e, ö)N(>m, ŋ)

= *ütä yakşı* (Bşk.)
ütä dä yah,şı (TatK.)
coğorku (Kırg.)
joğarı (Kzk.)

Eren (*TDES,* 428): **üstün** ve türevleri yok.
Nişanyan (*SS,* 463): **üstün** = ***ET.*** *üstün* yukarı, yukarıda (XI)
< ? üze yukarı, yukarıda (VIII) → ÜZERE

üstünbüllük (hlk.) → **üstülük**

üstüne '1. İlişkin, üzerine, dair; 2. hesabına; 3. –e göre; 4. -den sonra'
< ***üs+t+ü*** '3. tekil şahıs iyelik eki'+***n*** 'zamir **n**'si+***e*** 'bulunma hâli eki'

üstünkörü '1. İnceliklerine inmeden, özen göstermeden (yapılan); 2. yüzeysel'
< ***üstün+kör+ü***
~ üstün (Uyg.)
üstürtön (Kırg.)
üstirt (Kzk.)
östän-östän (Bşk., TatK.)

üstüste (hlk.) 'Ortalama'
< ***üst+üst+e***

üst üste, üstü üstüne (hlk.) 'Birbiri ardınca, ara vermeden'
< ***üst üst+e/+ü+n+e***

üş-[1/2] (hlk.) '1. Çokça gelip toplanmak, üşüşmek; 2. eşmek, kazmak'
= OT. ***üş-*** '1. üşmek, üşüşmek, toplanmak; 2. delgiç ile delmek' (DLT)
< ***ǖş-*** calabalık olmak, birlikte olmak'
TT.: ÜŞ-(ÜNTÜ/ÜR-/ÜŞ-/ ÜŞME)
An.ağl.: ***üş-, üşüver-*** '1. bir yere toplanmak; 2. bir kişiye topluca saldırmak' (*DS.XI,* 4078)
~ üyş- (Trkm.)
oyoş- (Bşk.)
oyış- (TatK.)
= Moğ. ***üyilje-*** < ***üβilje-*** (*Mak.I,* 125)

Ǖ[*Y*][*I/O*]Ş-

üşah (hlk.) 'Çocuk' → **uşak**

üşele-[(hlk.) 'Ufalamak, parça-

SanalBaba

lamak'
< OT. *uw-*[*/uv-/öw-*]+*şa-la-*

üşen-['Tembellik etmek, bıkmak'
< *üşen-*
TT.: ÜŞEN-/Ç/GEÇ/GEÇ-LİK/GEN/GENLİK /ME)
An.ağl.: ***üşen-*** 'gıdıklanmak, huylanmak' (*DS.XI,* 4077)
~ üşen- (Gag.)
üşen- (TatK.)
θşen- (TatK.)
uöhey- (Yak.)
= *erin-* (Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
ärin- (Az.)
irin- (Bşk., TatK.)

Eren (*TDES,* 428): **üşen-** ve türevleri YOK
Nişanyan (*SS,* 463): **üşen[mek** = ? ***ET.*** **üşenmek* tedirgin olmak, rahatı kaçmak < *üşmek* musallat olmak, tedirgin etmek (XI)
ET üş-: ÜŞEN-, ÜŞÜR-, ÜŞÜŞ-
***
NOT: ÜŞÜŞ- fiilinin yeri burası değildir. Bk. **üşüş/üşüş-**

üşencek (hlk.) 'Tembel'
< *üşen-cek*
An.ağl.: ***üşenci, üşengar, üşengeç, üşengen*** (*DS.XI,* 4077)
üşenci (hlk.) → **üşencek, üşengeç, üşengen**
üşenç 'Üşenme, üşengeçlik'
< *üşen-ç*
üşengeç, üşengen 'Çok üşenen, tembel'
< *üşen-geç/-gen*
üşengen → **üşengeç/üşencek**
= *erinçäk* (Uyg.)
erinçēk (Kırg.)
ärincäk (Az.)
erinşäk (Kzk.)
irinçek (TatK.)
irinsäk (Bşk.)
üşenme 'Üşenmek işi' → **üşen-**
üşenti (hlk.) 'İş yapmaktan kaçınma, üşenme'
< *üşen-ti*
üşü-['Isı yokluğu, ısı azlığı veya ısı kaybından etkilenmek, soğuğun etkisini duymak'
= OT. ***üşi-, üşü-*** (DLT: *üşik* 'soğuk')
Çağ.: ***üşü-***
< *üşi(/ü)-*
TT.: ÜŞÜ-(ME/T-/TME/TÜK)
An.ağl.: ***üşü-*** 'soğumak, sevgisi sönmek' (*DS.XI,* 4078)
~ üşü- (Blk., Az.)
üşǖ (Kırg.)
üşe- (Trkm.)
üşşü- (YUyg.)
üjü- (Alt./*ATS*), üjük 'ayaz'
üžü- (Tel.)
üžük- (Şor)
öşö- (Bşk.)
θşθ-/öşü (TatK.)
ülüy- (Yak.) < *üli- < *ül²-i-
= Moğ. ***ölçir-*** < ****öl-çir-*** (*Mak.I,* 53, 225); ***ölçir*** 'soğuktan korkmayan veya soğukta ayakta kalabilen kimse'

Ü(>ö, θ)Ş(> j, ž)[*Ş*]Ü(> θ)-*K-*
= *tuŋ-* (Bşk., TatK.)
toŋ- (Kzk.)
toŋli- (Uyg.)
muzli- (Uyg.)

Eren (*TDES,* 428): **üşü-** ve türevleri YOK

üşük¹ (hlk.) '1. Soğuk algınlığı; 2. genellikle, donma; 3. donmaktan morarıp uyuşan organ; 4. üşümüş kimse'
= OT. ***üşik*** 'yemişleri kavurarak büyümekten alıkoyan soğuk' (DLT: *üşikle-* 'üşümüşken yakalamak')
< *üşi(/ü)-+-k*
üşük² (hlk.) 'Çukur'
< OT. ***üşe-*** 'yer ve benzeri şeyleri aramak üzere kazmak' (DLT)+***-k***
üşüle-[(hlk.) 'Kürek, kazma gibi araçların sapını yontmak, sıyırmak'
< OT. *üşe-le-*
üşüme 'Üşümek işi' → **üşü-**
üşümüş (hlk.) 'Donmuş'
< ***üşü-müş*** 'fiilden kalıcı

SanalBaba

ad/sıfat yapan ek'

üşüntü 'Toplanma, üşüşme'

< *üş̄-(ü)ntü*

üşür-['Üşmek işini yaptırmak, saldırtmak'

< *üş̄-(ü)r-*

An.ağl.: ***üşür-*** 'başına toplanmasına neden olmak' (*DS.XI,* 4078)

üşüş (hlk.) 'Toplanış'

< OT. ***üş̄-*** 'tolanmak'+***-(ü)ş*** 'fiilden ad yapan ek'

üşüş-['Her yandan bir araya gelmek, toplanmak, birikmek'

< *üş̄-(ü)ş-* 'işteşlik eki'

üşüt-['Üşümesine sebep olmak; üşüyüp hasta olmak, soğuk almak'

= OT. ***üşüt-*** (DLT)

< *üşü-t-*

TT.: ÜŞÜT-(ME/ÜK)

An.ağl.: ***üşüt-*** '1. soğuk almak; 2. kendinden soğutmak' (*DS.XI,* 4078)

üşütme (hlk.) 'Sıtma'

< *üş̄ü-t-me*

An.ağl.: ***üşütüp kızdırma*** (*DS.XI,* 4078)

üşütük '(argo) Aklını yitirmiş, saçmalayan'

< *üş̄ü-t-(ü)k*

üşüver-[→ **üş-²**

üt-¹ ['(Kesilmiş tavuğun) tüylerini yakmak; 2. (kesilmiş koyun, keçi, dana) baş ve ayak tüylerini yakmak'

= OT. ***üt-, üti-*** '(kıl) yakmak, ütmek' (DLT: *üti-* '(kıl) ütülemek'; *ütük* 'ütü'; *ütül-* '(kıl) ütülenmek; yanmak')

< *[h+]üt- < *[p+]ǖt-*

TT.: ÜT-(ME/Ü/ÜCÜ/ÜLE-/ÜLEME/ÜLEN-/ÜLENME/ÜLÜ/ÜSÜZ)

An.ağl.: ***üt-, ütele-, ütüle-*** (*DS.XI,* 4079)

~ θt- (Bşk., TatK.)

üt-² ['Oyunda, kumarda kazanmak, yenmek'

= OT. ***ütüş*** 'bir çeşit çocuk oyunu; bu oyununda ütme, yutma' ~ ***ötüş***) [< *ut-(u)ş*]

→ **ut-/yut-**

TT.: ÜT-(ÜL-/ÜLME)

An.ağl.: ***ud-, ut-, ütele-, üt*** (*DS.XI,* 4079)

~ ut- (Kzk., Kırg., Trkm., Uyg.)

ud- (Az.)

üteği (hlk.) 'Üstünde un elenen, gönden yapılmış yaygı, örtü'

= OT. ***itegü*** 'değirmende dönen taşın üzerine bindirilen ağaç parçası' (DLT)

< *it-e-gü*

ütek (hlk.) 'Korkak'

< OT. ***öt*** 'öt kesesi'+***(e)k***

ütekle-[(hlk.) 'İteklemek, itip kalkmak'

< OT. ***it-*** 'itmek, iteklemek'

+*-ek+le-*

ütele-[(hlk.) → **üt-¹/²**

ütelgi 'Yırtıcı bir tür kuş'

< Moğ. (*Kow.*) ***itelgü*** 'nom d'un oiseau de proie qui prend les lèvres'

EAT (*TTS*): ***ötleğü***

~ ütelgi (Trkm.)

itelgi (Kzk.) (*TDES,* 428)

üti → **ütü**

ütme '1. Ateşte kızartılmış taze buğday veya mısır; 2. ütmek [→ **üt-²**] işi'

< *üt-¹ +-me*

ütmelik (hlk.) 'Biçilme zamanı yaklaşmış buğday, mısır'

< *üt-me+lik*

üttür-¹[(hlk.) 'Koyun, tavuk gibi hayvanların, tüylerini kıllarını ateşe tutarak yaktırmak'

< *üt-tür-*

üttür-²[→ **ütül-²**

ütü 'Genellikle giysilerin buruşuklarını gidermek için bunların üzerinden geçirilen kızgın demir araç'

= OT. ***ütük*** (DLT)

< *üt-¹+-ük(/g)*

An.ağl.: ***ütü*** 'ısınmış demir' (*DS.XI,* 4080)

SahafBaba

Tü. > **Fars., Kürt., Tacik** (Doerfer, *TMEN* 420); **Rus.** *utjug* (Vasmer: *REW* 3: 195; Şipova: *STRJa*); **Blg.** *jutija*; **Srp.** *Ùtija;* **Zaza, Kürt.** *uti* (*DAO,* 494); **Zaza.** *wıti* (*DAO,* 494); **Ar.** (Ir.) *ūtū* (*ALTK,* 134)

~ ütük (Trkm.,) ütik (KKlp., Kzk.) iytüv (Nog.)

Boodberg (*HJAS* 1939, 263. s. 155. not): < Çince.
YANLIŞTIR.
Doerfer (*TMEN* 420): **üt-(ü)g**
Eren (*TDES,* 428): < **üt-(ü)g**
Nişanyan (SS, 464): **ütü = *ET. ütüg***
ütü (XI) < *ütmek/ütimek* yakmak, alev tutmak

ütücü → **üt-**[1] **[*ü+cü*]**
An.ağl.: ütücü '1. koyun kelle ve ayaklarını ateşe tutup, tüylerini yakarak temizleyen adam; 2. (mec.) dolandırıcı' (*DS.XI,* 4080)

ütük (hlk.) 'Çok ve çabuk üşüyen, ateş başından ayrılmak istemeyen'
< ***üt-ük***

Ütüken → **Ötüken**

ütül-[(hlk.) '(Oyunda) yenilmek, kaybetmek'
= OT. ***ut-*** 'oyunda yutmak, ütmek' (DLT)
< *ut-/üt-* (DLT)
An.ağl.: ***uddur-, udul-, uduz-, utul-, utuz-, üdül-, üttür-, ütür-, ütüz-*** (*DS.XI,* 4081)

ütüle-['1. Ütü ile buruşukluklarını gidermek; 2. alevde tüylerini veya kabuğunu yakıp gidermek'
< ***üt-*²*+-(ü)l-*** 'yanmak, kıl ütülenmek'+*-e-*
An.ağl.: ***üt-, ütele-, ütüle-*** (*DS.XI,* 4079)

ütülen-['Ütülemek işine konu olmak'
< ***üt-ı+(ü)l-e-n-***
An.ağl.: ***ütül-, ütülen-*** 'tüyler, kıllar, hafifçe yanmak' (*DS.XI,* 4080)

ütülenme → **üt-*ı*[*(ü)l-e-n-me*]**

ütülme 'Yenilme, kaybetme'
< ***ut-/üt-+(u/ü)l-me***

ütülü 'Ütülenmiş, ütü ile buruşuklukları giderilmiş'
< ***üt-ü(k)+lü***

ütür-[(hlk.) → **ütül-**²

ütüsüz 'Ütülenmemiş veya ütüsü bozulmuş'
< ***üt-ü(k)+süz***

ütüz-[(hlk.) → **ütül-**²

üv-¹**[** → **öğ-/öv-** 'öğmek, metetmek'

üv-²**[** → **öv-** 'yayılmak, içine işlemek'

üvcek (hlk.) → **üyük**

üveç (uveç) (hlk.) '3-5 yaşlarında, burulmuş, enenmiş koyun ya da keçi'
→ **öğeç**

üvek¹ → **üveyik**

üvek² (hlk.) 'Suyu sızdıran toprak'
< ****öv-*** 'yayılmak'+***-ek***
An.ağl.: ***üv-*** 'içine işlemek' (*DS.XI,* 4083)

üvel-[(hlk.) 'Öfkelenmek, darılmak'
< **öp-(/öf-)* '*öfkelenmek'
+-el-

üven (hlk.) '1. Zeytin tanesi irileğinde kara ve buruk tatda bir çeşit erik; 2. tektırnaklı hayvanların kanını emen iri sinek'
< *göv* 'yeşil' [< *gök* < *kök*]+***en***

üvendire → **öğendire**
An.ağl.: ***uvendere, üfentire, üğrendire, üngendire, ürende, ürendire, ürgendere, üventere*** (*DS.XI,* 4082)

Eren (*TDES,* 428), Nişanyan (*SS,* 464): < ***Yun./R.*** *Βουκέντρα /βουκέντρι* olarak gösterirler. Ancak, Türkiye Türkçesi ağızlarında:
uvendere
üfentire
üğrandire
üngendire
ürende
ürendire
ürgendere

SanalBaba

üventere
oğendere
öendere
öfendere
öfindire
ögrende
öğendere
öğenderek
öğendire
öğrende

biçimlerinin bulunması bu adın kökeninin tartışılması için birer nedendir. Çünkü, eski Yunancada '*öküz*' anlamındaki **boùs** > yeni Yunanca **vuk** ile '*sivri sopa*' anlamındaki ***kéntri*** [< *kéntrion* 'diken, sivri şey'] sözcükleri, ağızlardaki (***uven, üfen, üğran, üngen, üren, ürgen , üven, oğen, öen, öfen, öfin, örgen, öğen, öğren***) ve (***de, dere, dire, tere, tire***) sözcüklerinden oldukça farklıdır. ***uven, …., öğren*** < Yun. *vuk* < eski Yun. *boùs*'tan ***de, dere, dire, tere, tire*** < Yun. *kéntri*'den geliyor diye ***ökkeze*** 'sopa, kalın değnek' (*DS.IX*, 3325) ***ökre*** 'bükülmüş yünü sarmaya yarayan ağaç' (s. 3326) ***öğrek, öğürge*** 'kaburga kemikleri' (s. 3317) ***üvere*** 'iğ, kirmen' (*DS.XI* , 4082) ***üvergeç*** 'fırın küreği, pişirgeç' (s. 4082) sözcüklerini göz ardı mı edeceğiz?

Demek ki **vukéntri** Yunanın, **üvendire** ve ağızlardaki bütün varyantları Türkündür.

üvere (hlk.) 'İğ, kirmen'
< OT. ***egir-*** 'eğirmek, döndürmek'+***-e***

üvergeç (hlk.) 'Fırın küreği, pişirgeç'
< OT. ***ewür-*** 'çevirmek, evirmek, döndürmek' (DLT) +***-geç***

üvey 'Yalnız yasaca akraba sayılan, öz olmayan'
= OT. ***ögey*** (DLT: *ögey oğul* 'üvey oğul')
< ***ög*** 'anne'+***(e)y***

[Krş. **öksüz** 'annesiz']
Çağ.: ***ögey***
An.ağl.: ***oy_ana*** 'üvey ana' (Rize/*RİA*)
~ öge (Krç.)
ögey (Az., Trkm., KKlp., Kzk., Ker./*KrTS*, 283)
ögäy (Özb.)
ögöy (Kırg., YUyg.)
övey (Trkm.)
öy (Alt.: *öy ada, öy uul, öy ene, öy kız*)
öye (Osm.)
ööy (Hak., Oyr., Tel., Alt., Sag., Koyb., Kaça, Şor, Kumd.)
öcey (Er./*KrTS*, 283)
ogay (Özb.)
ogey (Han./*KrTS*, 283)
ugay (Özb.)
ügəy/ügäy (Bşk., TatK.)
ügi (TatK.)
gey (Tel./*KrTS*, 283)
övey (Trkm.)
üy (Sag., Kaça, Koyb., Alt.)

Ö:(>o, ö, u, ü, ü̈)**G**
(>c, y)**E**(>a, ə, ö)**Y**
Ö:/Ü̈[< *GE=ø*]**Y**
[*Ö: = ø*]**GEY**
ÖGE[*Y=ø*]
Ö[*GE=ø*]**Y+*E***

= Moğ. (*KWb.*, 446):***ügei*** 'nein'

Tü. ***ögey*** ~ Moğ. ***ügei*** '-sız, -siz' (Räsänen, *LTS* 120; *V* 369)
Tü. > **Fars., Tac.** (*TMEN* 615); Kamasça (Joki: *LwSS* 250)

Doerfer (*TMEN* 615): Räsänen'in görüşünü çürüttür.
Eren (TDES, 429): < ?
Nişanyan (*SS*, 464): **üvey** = ***ET.*** *ögey* ana ve babası bir olmayan kardeş (XI) < ? *ög* ana → ÖKSÜZ
* Asıl anlamının 'ana bir' olduğu düşünülebilir.

üveyik 'Güvercinlerden, korularda yaşayan, eti için avlanan kuş'
< ***göv*** [< *göğ* < *gök* < *kök*] +***e+y+(y)ik***
An.ağl.: ***üveyk*** (*DS.XI*, 4082);

SanalBaba

üveyik, üveyikbuğday 'ekmeği lezzetli sert buğday'; ***üveyikkır*** 'üveyik kuşu renginde at' (s. 4082)
~ ügeyik (Krm.)
üyek (osn.)

Eren (*TDES,* 429), Nişanyan (*SS,* 464): YOK

üvez[1] 'Gülgillerden bir ağaç; kızılcık'
< ***göv*** 'yeşil' [< *gök* < *kök*]+***(e)z***
An.ağl.: ***üvez*** 'ağaç gövdelerinin içindeki öz' (E. Kalay, *TD* 633, s. 259); ***üvez*** 'yumuşayıp kahverengileşince yenilen bir meyve' (*DS. XI,* 4082)
~ üvəz (Az.)

Tzitzilis (*GrLw* 365): < **Rum.**
Eren (*TD* 54, 331/365; *TDES* 429-430): Bu sava katılmaz. Fazla bilgi için bk. s. 430

üvez[2] 'Sivrisinek gibi küçük bir böcek'
= OT. ***öyez*** 'öyez, övez, bir çeşit sivrisinek' (DLT)
< ***göv*** [< *gök* < *kök*]+***(e)z***
AH., MA., Hts., IM.: ***üyez***
El-İdr.: ***üvez***

Tü. > **Zaza, Kürt.** *üvez*; **Zaza.** *uyaz* (Hozat/ *DAO,* 494)

~ ües (Kür.)
üyöz (Kzk.)

Eren (*Hazai Arm* 46-52; *TD* 1997/2: 99-105): < ***vız, viz*** 'yansıma' [> ***üvez*** 'onomapéique bir türev']
Nişanyan (*SS,* 464): **üvez** muşmulaya benzer bir meyve = ***ET*** *uyaz* sivrisineğe benzer bir veya birkaç böcek (Oğ. XI)
* Üvez meyvesinde yaşayan sivrisineğe benzer böcekten ötürü.
N O T:
Eren ve Nişanyan'ın görüşlerine katılmak mümkün değildir. Çünkü, ağılarda ***vız vız*** diye '*bakla büyüklüğünde, yeşil renkli bir böcek*' adı vardır. (*DS.XI,* 4103). Bu sözcüğün önüne **ü+** getirerek **üvez** yapılmış olması, **vız vız**'dan ayırmak için midir? Eğer öyle ise, Kzk. ve Kür. Türkçelerindeki **es** ve **yöz**'e de mi **ü+** eklemişler? Bu mümkün olmadığına göre sözcüğün kökeni **GÖV [> göğ < gök < KÖK]** ile ilgilidir.
Nişanyan'ın işaret ettiği '*üvez meyvesinde yaşayan sivrisineğe benzer böcekten ötürü*' açıklaması da uygun değilidir. Çünkü, her iki sözcüğün kökeninde **KÖK** 'yeşil' sözü vardır.
***
Clauson (*ED* 276): < **uy+(a)z**

üvez[3] (hlk.) '1. Beceriksiz; 2. çelimsiz'
< OT. ****ök*** 'akıl'+***ez***

üvüt (hlk.) 'Buğday pekmezi, çimlendirilmiş buğdaya un ve pekmez katılarak yapılan tatlı'
= OT. ***uwut*** 'yemeğe çağırma' (DLT)
< ***uw-*** *(/uv-, öw-)* 'ufalamak'+***ut***

üvüt-[(hlk.) 'Süte maya katıp uyutmak'
→ **uyut-**

üvütle-[(hlk.) 'Mısırı birbirine sürterek tanelemek'
< OT. ***uw-*** (*/uv-, öw-*) 'ufalamak'+***-ut+la-***

üy (hlk.) '1. Ev; 2. bostan evi'
= OT. ***öw*** (*/ef, ev, ew, üv, üw*) (DLT)
< ****ö-w(/f/v/y)***
An.ağl.: ***üybaşı*** 'çatı' (*DS.XI,* 4083)

üye 'Herhangi bir topluluğu oluşturan bireylerden her biri, aza'
< OT. ***ök*** 'kendi, öz' (DLT)+***e***
TT.: ÜYE+(LİK)

üyez (hlk.) 'Üvez' → **üvez**
= OT. ***üyez*** (DLT)

üykü → **uyku/uyhu**

üyü-[(hlk.) 'Uyumak'
< OT. ***uđı-, uđu-*** 'uyumak' (DLT)
[> *uyu-* > *üyü-* (kalın ünlünün incelmesi') > *üy-* (/-ü-/ düşmesi ile)]
An.ağl.: ***üy-*** 'uyumak' (*DS.XI,* 4083)

üyük[1] → **höyük**
= OT. ***üyük*** 'tepe gibi yüksek olan yerler' (DLT)
< ****(h)üg*** (Räsänen, *V* 519)
An.ağl.: ***üyücek, üğük, üvcek, üyücek, üyük*** (*DS.XI,* 4084)
AH.: ***üyük***
~ üyük (Osm.)
üy-üt (KKırg.)
hüyük (Osm.)
höyük (Osm.)
~ Kore (*SKE* 208): ***puk*** 'a heapning up of earth arounds plants'

SanalBaba

üyük² (hlk.) Cıvık çamur'
= OT. ***üyük (yér)*** 'sulu ve buna benzer yerlerde ayak basıldığı zaman kaybolan ve ayağı çıkarması güç olan kumluk (yer)' (DLT)
→ **üyük¹**

üyükle-[(hlk.) 'Ufalamak'
< OT. ***uw-(uv-, öw-)*** 'ufalamak'+***-uk***+ 'ufak'+***la-***

üyünük (hlk.) 'Durgun, suskun'
< ***uđı(/u)-*** [> *uyu-*]+***-n-(u)k***

üyüt-[→ **uyut-**

üz¹ (hlk.) 'Yüz, surat, bet'
< ***(y- = Ø)üz*** [< ***yüz***]
~ üz (Az.)

üz² (hlk.) 'Yağ'
= OT. ***üz*** (DLT: *üzlen-* 'yemekte yağ üste çıkmak, kabarmak')
< ***üz(/s)***
~ üz (Az./ağızlar)
üs (Alt., Tel., Soy., Sag.)
An.ağl.: ***üzlük*** 'içine yağ konulan küçük toprak çömlek' ~ ***uzluk, üznük*** (*DS.XI,* 4085)

üz³ (hlk.) 'Yüz, 100)
< OT. ***yüz***
An.ağl.: ***üzbaşı*** 'yüzbaşı' (Keban-El./*DAO,* 494)

üzdür-[(hlk.) 'Ekini üstten biçmek' (*DAO,* 494)
< ***yüz+dür-***

üzek (hlk.) (*DAO,* 495)→ **yüzük**

üzlek (hlk.) 'Sığ, derin olmayan' (*DAO, 495*)
< ***yüz+lek***

üzlük → **üz²**

üznük (hlk.) → **üz²**

üz-¹[(hlk.) 'Kırmak, koparmak, kesmek'
= ET. ***üz-*** (*EUTS,* 275: *üzül-* 'kesilmek, kopmak, sonu gelmek')
~ OT. ***üz-*** '(ip ve benzeri şeyleri) kesmek' (DLT: *üzlün-* '(ip) üzülmek, kopmak'; *üzlüş-* 'kopmak; (karı koca) ayrılmak; alacaklı borçludan ilişiği kesmek'; *üzse-* 'koparmak istemek'; *üztür-* 'kopartmak'; *üzüklük* 'kesilme'; *üzül-* 'kesilmek')
< ****(h)ür-*** (Räsänen, *V*)
Çağ.: ***üz-***
TT.: ÜZ-(GÜ/GÜLÜ/GÜN/ GÜNLÜK/GÜ-SÜZ/ME/ ÜL-/ÜLME)
An.ağl.: ***üz-*** 'koparmak, ayırmak' (*DS.XI,* 4085)
~ üs- (Oyr.)
üz- (Az., Trkm., Uyg.)
üzil- (Kzk.)
üzöl- (Bşk.)
üzül- (Kırg.)
öz- (TatK.)
özip alu (TatK.)

Ü(>ö)Z(> s)-İ(>ö, ü)*L-/-İP AL-*
~ Moğ.(Poppe 12) ***ürü-*** 'reiben, feilen'; OMoğ. ***hürü*** (<****pürü***)
~Mançu. ***furu*** 'in kleine Stücke Schneiden'; Mançu (*KWb.,*459) ***furu-ka*** 'Raspel'

Eren (*TDES,* 430): **üz-** ve türevleri YOK

üz-²[→ **yüz-**

-üz → **-(I)z**

üzdür-[(hlk.) 'Bir vuruşta koparmak, kesip ayırmak'
< ***yüz-*** 'yüzmek, soymak'+***-dür-***

üzdürge (hlk.) 'Ustura'
< ***yüz-*** 'yüzmek, soymak' +***-dür-ge***

üze → **üzere, üzre**

Bk. T. Tekin, 'Üze Zarfı Hakkında', *Mak.I,* 197-204.

üzen-[→ **özen-**

üzengi 'Eyerin iki yanında asılı bulunan ve havyana binildiğinde ayakların basılmasına yarayan, altı düz demir halka'
= ET. (Uyg.) ***üzeŋgü***
~ OT. ***üzengü*** (KB.)
Karahanlıca başta olmak üzere (XI. Yy) bütün diğer tarihî ve modern şiveler***: üzengü, üzengi, üzengülük*** < ****üzengü*** (Ş. Tekin, *İK,* s. 76-77)
Çağ.: ***üzeŋgü, üzeŋge***

SanalBaba

< ***iz+e+n+gü*** '(ayağının) tabanı'
[+*lük+i+n+te* (*Maytrisimith*)]
(Ş. Tekin, 78)

veya:
< ***üz-e-n-gü*** 'uzayıp kısalan'

[**izengülük** 'kendisi için (-**n**-) iz bırakan şey'; '*ayağın alt kısmı; ayak tabanı': ***izlik*** 'ayakkabı'

Ş. Tekin, 'Some Thougts on the Etymology of the Turkish üzengi (stirup)', ***Journal of the Turkish Studies*** (Türk Bilgisi Araştırmaları) 9, Harvard Üniversitesi 1985, s. 237-241.

Ş. Tekin, 'Üzengi Kelimesi Nereden Geliyor', ***İştikakçının Köşesi***, İstanbul 2001, s. 71-83.

W. Bang, Vom Köktürkischen zum Osmanischen...' *SBAW* 1919, s. 47-48, not 4: **üzengi** < ***üze*** (< ***üs(t)** 'yukarı, üst kısım' ('üzerine basarak hayvana binmek'ten kinaye') ilgili olabileceğini söyler.

Ş. Sami: ' .... **Üzengi** [aslı *uzanıp kısamak* demek olan ***üzenmek***'ten] hayvana binildikte ayakları komaya mahsus demir basamaklar ki kayışla eyere merbuttur, rikâp.' ***üzgeç*** 'çekilip alınır ip merdiven' (203b)
üz- 'gerip gevşetmek' (204a)

Z. Gombocz (1912),
G.J.Ramstedt (1916),
N. Poppe (1958),
E. V. Sevortyan (1974)
sözcüğü Moğolca ***dörüge*** ile birleştirmek istemişlerdir. Fakat, A. Ronataş'a göre '*..ses bilgisi, yapı bilgisi ve anlam bilgisi bakımından bu mümkün değildir....* (s. 120)

Moğolca **dörüge** ile **üzengi** arasındaki ilişki için bk. G. Doerfer, *TMEN II*, s. 148-149.

P. Pelliot (*TP* 24: 262.s.1. not): < ***üze*** 'sur', 'sommet'

Eren (*TDES*, 430): < ***üz-***

T. Tekin, *Mak.I*, s. 319: Çuv. ***yĭrana*** 'üzengi' < ***yırana** < ***yiräŋü** < ***i:räŋü** = AT. ***i:zäŋü**; krş. Uyg. *izäŋülük* 'ayak tabanı', Hak., Alt. (Kumandı) *izeŋe* 'üzengi', Tuv. *ezeŋgi* ay., Bar. *izäŋgü* ay., Yak. *ihäŋä* ay. < ***i:zäŋü**, MK vb. *üzäŋü* 'üzengi'

TT.: ÜZENGİ+(kemiği/LE-/LE-ME/LEN-/LENME/taşı)
An.ağl.: ***üzengi, üzengili, üzengilik*** (*DS.XI*, 4084)

Tü. > **Blg.** *zengìja* (*BER* 1: 635); **Ar**. diyalektleri: *zengawa* 'étrier' (J. Deny: *GLECS* 22.11.1936, s. 42-43.)

~ üzeŋge (Tar., Tel., Şor.)
üzeŋgi (Trkm., KKlp.)
üzëngi (Ker./*KrTS*, 352)
üzeŋe (Tel., Şor)
üzöŋgi (Kzk.)
üzöŋgü (Kırg.)
üzeŋi (Tel., Alt.)
üzöŋö (Oyr., Alt.)
özeŋŋi (Krç.-Blk.)
özengi (Blk.)
äsäŋä (Abakan, Kuzey-batı bölgesi, Yak.)
ezeŋe (Soy.)
zöŋgi (Nog.) [/ü-/ =ø]
zeŋgi (KKlp.) [/ü-/ = ø]
zengi (Tav./*KrTS*, 352) [/ü-/ = ø]
isäŋä (Yak.)
isäŋi (Abakan, Kuzey-batı bölgesi, Yak.)
izäŋi/izäŋä (" " ")
izeŋge (Özb., Uyg., Bar., Yak., SUyg.)
izäŋgü (Abakan, Kuzey-batı bölgesi, Yak.)

Ü(>e, ë, i, ö)**Z**(>s)**E**(>ë, ä, ö)**D**[D]
GÜ(>e, i, ö)
[*Ü=ø*]**ZE**(>ö)**D**(>n)**Gİ**

iŋehe (Yak.)
iraŋa (Eski Çuv., Eski Bulg.)
yərana/yărana (Çuv.) [Çuv. *yer* ~ Tü. *iz*]
< ***irengü**
ĕsenke (Çuv.) < TatK.
= Moğ. (*KWb.*, 99) ***dörüge***
'Steigbügel'
~ Tung. Sol. ***dürẽŋki*** (Räsänen,

SanalBaba

V 524)

Eren (*TDES,* 430-431): **üzengi** ile ilgili olarak uzun bir açıklama yapar.

üzengile-['(Koşturmak için havyana) Üzengi vurmak'
→ **üzengi**

üzengileme 'Üzengilemek işi'
→ **üzengi[+*le-me*]**

üzengilen-['(Hayvana) Üzengi ile vurulmak'
→ **üzengi[+*le-n-*]**

üzengilenme Üzengilenmek durumu'
→ **üzengi[+*le-n-me*]**

üzer[1] (hlk.) 'Değiş tokuş sırasında üste alınan para'
< ***üz*** (< ***ö:z**)+**e+r***

üzer[2] [**üzeri** sözcüğünün yalın biçimi olup kullanıştan düşmüştür.]
< **üz (< *ö:z)**[+*e+r*]
→ **üzeri**

[+**r**, Moğ. yer adlarından ad ve sıfat yapan +***r*** eki ile bir ve aynıdır. (*Mak.I,* 204)]

üzere '1. Amacı anlatır; 2. şart anlatır; 3. yakın olmayı, yakınlaşmayı anlatır; 4.gibi, (bu) yolda, (bu) biçimde'
< ***üz+rA*** [*üzre, asra, öngre, kirse, içre, taşra* vb. gibi zarflarda bulunan +**rA** ekidir.]

üzeri '(Bu sözcüğün yalın biçimi ***üzer*** olup, kullanılmamaktadır. Çekimli biçimleri kullanılır.)
< ***üz*** (< **** ö:z**)+**e*** 'zarf-fiil eki'+***r+i***
EAT (*TS*): ***üzerü*** < *üzer+ü* (TN 97a/2)
TT.: ÜZERİ+(NDE/İNE)
~ üz 'üzeri' (Az.)
üst(i) (Kzk.)
üsti ((Özb., Trkm., Uyg.)
üstü (Kırkç.)

ÜZ(/S)+T+İ(/Ü)

= *yöz* (TatK.)
yöz, (Bşk.)
yüzi (Trkm.)
bet(i) (Kzk.)

üzerik (hlk.) → **üzerlik**

üzerinde '1. Üstünde; 2. … ile ilgili; üzerine'
= OT. ö:ze (DLT)
< ***üz*** (< ****ö:z**)+**e+r+i***
'3. tekil şahıs iyelik eki'+ ***n***'zamir **n**'si'+***de*** 'bulunma hâli eki'

[*İKPÖ,* 164: Uyg. **üze** < ****üz-/yüz-*** 'yüzmek, su yüzüne çıkmak' +***-ä*** 'zarf-fiil eki']
ET. (Br.): ***üzä***
CC.: ***özä*** ~ (*ayag*) ***üz+i***
~ üöhe (Yak.)

üzerine '1. Üstüne; 2. ilgili; 3. -den dolayı; 4. –den sonra'
< ***üz*** (< ****ö:z**)+**e+r+i***
+n+e

üzeriyüklü (hlk.) 'Gebe'
< ***üz+e+r+i yük+lü***
An.ağl.: ***üzerli*** (*DS.XI,* 4085)

üzerli → **üzeriyüklü**

üzerlik 'Sedef otugillerden, yaprakları almaşık, çiçekleri beyaz renkte, susama benzeyen tohumları acı olan bir bitki'
= OT. ***yüzerlik*** [= *eldrük, ilrük, yıđıġ ot*] (DLT)
< **** yıđ*** 'koku'+***ı-*** 'kötü, fena kokmak, bozulmak'+***-ġ*** 'kötü kokan her şey'+***lık***
[OT. *yıđ/yiđ* > *yı(/i)δ* > **yüδ* > *yüz*]
An.ağl.: ***üzerik*** (*DAO,* 495)
~ üzërlik (Ker./*KrTS,* 352)
zerlig (Tav./*KrTS,* 352)

üzgeçe kalk-/ üzgeç ver-['Yüzmek, yüzmeye başlamak'
< ***yüz-geç+e kalk-***

üzgü 'Yersiz ve gereksiz olarak çekilen sıkıntı, eziyet, eza, cefa'
< ****üz-*** 'kesmek, koparmak; yorulmak, sıkılmak, güç işe düşmek' (DLT: *üzel-* 'yorulmak, sıkılmak'; *üzlün-* '(ip) üzülmek, kopmak'; *üzlüş-*

SanalBaba

'üzüşmek, kopmak, (karı, koca) ayrılmak; alacaklı borçludan ilişiği kesmek'; *üzne-* 'karşı koymak, söz dinlememek'; *üzse-/uzsa-* 'koparmak istemek'; *üztür-* 'üzdürmek, kopartmak'; *üzülgen* 'daima üzülen'; *üzül-* 'üzülmek, kesilmek')

+*gü*

TT.: ÜZGÜ+(LÜ/SÜZ)

An.ağl.: ***üzgü*** 'eziyet' (*DS.XI,* 4085)

üzgülü 'Üzgü veren, eziyetli'

→ **üzgü**

üzgün 'Üzülmüş, sıkıntı duymuş, neşesiz, tasalı, gamlı, mahzun'

< *üz-gün* → **üz-**

TT.: ÜZGÜN+(balığı/LÜK)

~ üzgün (Az.)

= *kayğılı* (Bşk., Kzk.)
kayğılū (Kırg.)
kayğuli (Özb.)
gayğılı (Trkm.)
köŋilsiz (Kzk.)

üzgünlük 'Üzgün olma durumu, neşesizlik'

→ **üzgün**

üzgüsüz 'Üzgü vermeyen, eziyetsiz'

→ **üzgü**

üzlük (hlk.) 'Topraktan yapılmış, kulpsuz, küçük çömlek'

< OT. **yüz-/yoz-* 'çok akmak' [***+(ü)k*]+*lük***

NOT: Eren (*TDES,* 430-431): **üzengi** ile **üzlük** ve **üzüm** arası Türkçe sözcükler YOK.

üzme 'Üzmek işi'

< *üz-me*

üznü-[→ **üzül-**

üznük-[(hlk.) 'Üzülmek'

< *üz-ün-(ü)k*

üznül-[→ **üzül-**

üzre → **üzere**

[< **üz (< üs+t)+e+r+e*]

[***TS.II,*** 1544: YOK]

üzücü 'Üzüntü veren'

< *üz-ücü* 'fiilden sıfat yapan ek'

üzüh, (hlk.) → **yüzük**

üzük[1] (hlk.) 'Yüzük'; Krş. **üzek** = OT. ***yüzük*** (DLT)

< *yüz+(ük)*

An.ağl.: ***üzüyh*** (Erz./*EİA,* 324)

üzük[2] (hlk.) 'Eskimeye yüz tutmuş, yıpranmış, incelmiş (kumaş için)'

< *üz-(ü)k*

üzüklük (hlk.) 'Kopukluk, yırtıklık'

< *üz-* 'koparmak, kesmek'

+*-ük+lük*

üzül-['1. Üzmek ['*bir şeyi gerip çekerek gevşet mek, sürterek aşındırmak*']işine konu olmak;2. üzüntü duymak, kaygılanmak'

= ET. ***üzül-*** 'kesilmek, kopmak, sonu gelmek' (*EUTS,* 275)

~ OT. ***üzül-*** 'üzülmek, kesilmek' (DLT: *üzülgen* daima üzülen')

< *üz-(ü)l-*

An.ağl.: ***üzül-, üznül-, üznü-*** 'incelmek, yıpranmak, eskimek, kopacak duruma gelmek (kumaş için)' (*DS.XI,* 4086; *DAO,* 495)

üzüm 'Asmanın, taze ve kuru olarak yenilen ve salkım durumunda bulunan meyvesi'

= ET. ***üzüm/üsüm*** (*EUTS,* 276)

~ OT. ***üzüm*** (DLT: *üzümlen-* 'üzümlenmek'; *üjümlen-* 'dutlanmak, dut vermek')

Eski Kıpç.: ***yüzüm***

< **üz-* 'kesmek, parçalamak'

+*-(ü)m*

Krş.: Kırg. **bir üzüm et** 'bir parça et'

Bu konuda bk.: Doerfer (*KhalMat.* 288-289; *TMEN,* 473); Eren (*TDES,* 431); Clauson (*ED,* 288).

Ramstedt (*KSz* 15: 149): < ***Fars.*** **[YANLIŞTIR]**

OT (DLT)' deki **üzüş-** fiili '*üzüm toplamakta yardım ve yarış etmek; ip ve benzeri şeyleri kesmekte yardım ve yarış etmek*' anlamlarında

SanalBaba

olup, **üzüm** adının < ***üz-** kökünden geldiğini açıkça göstermektedir.

TT.: ÜZÜM+(CÜ/CÜLÜK/LÜ 'üzümlü kek'/LÜK/SÜ)

~ yüzüm (Kom., Krm., Kmk.)
yözim (TatK.)
yözöm (Bşk.)
cüzüm (Kırg., Kzk., Krç.)
cθzθm (TatK.)

(> **Çer.** *TLČ* 31: *yüzüm*);
Rus. *izyum*;
Çuv. *izəm, jəźɛm*)
(Räsänen, *V* 214)//
Moğ. (Kalm.)
KWb., 460: *üzm* < Tü.
üzüm

jüzim (KKlp., Kzk.)
hizim (Hlç.)
özüm (Kzk.)
usum [*kuruk usum*] (Özb.)
üzüm (Az., Özb., Trkm., Uyg., Ker./*KrTS,* 353)
üzım (Ker./*KrTS,* 353)
üzim (Han./*KrTS,* 353)

[*Y/C/J/H*]Ü(> i, ö, θ, u)**Z**
(> s)Ü(> ı, i, θ, u)**M**

üzümcülük 'Üzüm yetiştirme ve satma işi'
< ***üzüm+cü+lük***

üzümleme (hlk.) 'Et, yağ, üzüm ve erikle pişirilen bir tür yemek'
< ***üzüm+le-me***

üzümlen-[(hlk.) 'Üzümlenmek'
= OT. ***üzümlen-*** (DLT)
< ***üzüm+le-n-***

üzüm üzüm '**Üzmek** ve **üzülmek** fillerine getirilerek bunların anlamını pekiştiren zarf'
< ***üz-(ü)m***

üzümlü (hlk.) 'Üzüm, et, pekmezle yapılan bir düğün yemeği'
< ***üzüm+lü***

üzün-[(hlk.) 'Hile yapmak'
< ***üz-(ü)n-***

üzünç 'Üzüntü'
< ***üz-(ü)nç***
TT.: ÜZÜNÇ+(LÜ)

üzünçlü 'Üzüntülü'
< ***üz-(ü)nç+lü***

üzüntü 'Olması istenilmeyen olaylardan doğan ruh tedirginliği, teessür'
< ***üz-(ü)ntü***
TT.: ÜZÜNTÜ+(LÜ/SÜZ)

üzüntülü '1. Üzüntüsü olan, acılı, müteessir; 2. üzüntü veren'
→ **üzüntü**[+*lü*]

üzüntüsüz 'Üzüntüsü olmayan, sıkıntısız, acısız'
→ **üzüntü**[+*süz*]

üzüt (hlk.) 'Sıska, renksiz, hastalıklı'
= OT. ***üzüt*** 'pinti' (DLT: *üzütle-* 'birini pinti görmek'; *üzütlük* 'pintilik')

SanalBaba

-V-/-W- [çift dudak v'si]

*-(A)*v < **-AġU** : Oğuz-Türkmen grubu Türk dillerinde bulunmayan bu ek, eski **-AġU**'dan gelişmiş olarak Kıpçak grubu Türk dilleri ile Türkiye Türkçesi ağızlarında ve edebî dilde birkaç örnekte bulunmaktadır: Dağın ***yaslavı*** (Küt.yöresi/ *KYA*); ***görev*** (< *gör-(e)v*), ***sınav*** (< *sına-v*)

va, vā[1] 'Var' < ***bar*** < ***bār*** → **var**

va, vā[2] (hlk.) '1. Acıma bildiren ünlem; 2. şaşma bildiren ünlem'
< ****vā*** 'yansıma'+***h***

vacırda-[(hlk.) 'Vıcır vıcır konuşmak'
< ****vā*** 'yansıma'+***cır+da-***
→ **vıcırda-**

vadırda-['Gevezelik etmek, hoşa gitmeyen biçimde gürültülü konuşmak'
< ****vā+dır+da-***

vağıla- [(hlk.) → **vengilde-**

vağılda-['Coşkun su çağıldamak'
< OT. ***bang*** 'bağırma' (DLT)
+ıl-da-

vağıltı (hlk.) 'Gürültü, patırtı, şamata'
< ***bang+ıl-tı***
An.ağl.: ***vağıldı, vangıltı*** (*DS.XI,* 4088)

vağıl vağıl (hlk.) 'Gürültülü'
< ***bang+ıl bang+ıl***

vahırda-[(hlk.) 'Kaynamak'
→ **vağıla-**

vakvak '(Çocuk dilinde) Ördek'
< ****vā*** 'yansıma'+***k***

vaŋgılda-[(hlk.) 'Çok gürültü yapmak'
→ **vağıla-**
An.ağl.: ***vagılda-, vaŋılda-*** (*DS.XI,* 4089)

vangır vangır (hlk.) 'Gürültülü'
< ***bang+ır bang+ır***
An.ağl.: ***van van*** (*DS.XI,* 4090)

vanıla-[(hlk.) → **vengilde-**

var 'Mevcut, evrende ve düşüncede yer alan, **yok** karşıtı'
= ET. bar (~ par) (EUTS, 156)
~ OT. bar (DLT)
< ***bar*** < ****bār*** < ***barır***
'varır, ulaşır'

veya:
< ****bā-*** 'bağlamak' +***-r***
'geniş zaman eki'

TT.: VAR+(AGELE/AN/DIR-/GEL/GI/IL-/ ILMA/IŞ/IŞLI/ IŞLILIK/ LIK/ LIKLI/ LIKLILIK/LIKSIZ/SIL/SILLAŞ-/ SILLAŞMA)

Tü. > **Laz.** *var* 'yok!' (*LTS,* 330) [< Az. ***va, vā*** 'yok, hayır' (*DS.XI,* 4088)]; **Kürt.** *var* 'ev, bark, yuva' (*DAO,* 496)

~ bār (Trkm., Yak.)
baar (Hlç.)
bår (Özb.)
var (Az.)
vār (Eynallu)
~ Moğ. ***bari-*** 'yakalamak'

var- '1. Ertişilmek istenen yere ayak basmak, ulaşmak, vasıl olmak; 2. belli bir duruma veya düzeye gelmek; 3. hoş olmayan bir sona ermek; 4. bir şeyi iyice anlamak veya duymak;5. acımadan, çekinmeden yapmak; 6. (kadın) evlenmek; 7. bir durumdan başka bir duruma geçmek'
= ET. (KT, Uyg.) ~ OT. (DLT) ***bar-***
[DLT: *baraġan* 'çok varan, çok giden'; barası 'varılacak, gidilecek'; *bardaçı* 'gidici, varan'; *bardukı* 'vardığı, varışı'; *barġalı kaldı* 'gide yazdı'; *barġan* 'varan, giden, gidici'; *barġu* 'varılacak, gidilecek'; *barġuçı* 'varıcı, gidici'; *barġuluk* 'gitmeyi hak eden (kimse)'; *barıġ* 'gidiş'; *barıġlı* 'varmayı, gitmeyi dileyen; varmak, gitmek

SanalBaba

üzere olan (kimse)'; *barıġsa-* 'varmak, gitmek istemek'; *barıl-* 'varılmak, gidilmek'; *barımsın-* 'gider gibi görünmek'; *barın-* 'gider varır görünmek'; *barışlıġ* 'varılan, gidilen (yer); konuk odası'; *barış-* 'birbirine gitmek, gitmekte yardım ve yarış etmek'; *barsa-* 'varmak, gitmek istemek')
NF., CC, HŞ, IM: ***bar-***

< *bar-*

An.ağl.: ***var-*** '1. gitmek; 2. gelmek; 3. yetişmek; 4. iyice anlamak; 5. duymak, sezmek; 6. gönül kırmak'(*DS.XI,* 4092); ***var sağlıcağlan, var sağlıcağlan*** 'güle güle'

Tü. > **Kürt.** *vara* 'gel!' (genel) (*DAO,* 496); *vére* (*KTS,* 380)

~ bar- (Kırg., Kzk., Nog., Krç.-Blk., Karay, Trkm., Uyg.)
bår- (Özb.)
par- (Kumd.)
var- (Az.)

B(> p, v)A(> å)R-

= *yät-* (Uyg.)
yit- (Bşk.)
cet- (Kırg.)
çit- (TatK.)
jet- (Kzkn.)
iriş- (Bşk., TatK.)
Eren (*TDES,* 433): YOK

varagele 'Bir şeyi, bir yerden bir yere çekerek götürüp getirmeye yarayan halat'
< ***var-a*** 'zarf-fiil eki'***gel-e***
An.ağl.: ***varagel, varagele*** 'bir hat üstünde gidip gelen taşıt' (*DS.XI,* 4090)

varak (hlk.) 'Varılacak son yer, durak, konak'
< ***var-(a)k***
[**-(a)k** eki: *dur-ak, kon-ak, sun-ak* ..vb.]
An.ağl.: ***varak varak*** 'duraklayarak, ağır ağır, konaklayarak' (*DS.XI,* 4090)

varan 'Bir olayın tek kalmayıp arkadan daha başkalarının gelebileceğini anlatmak için birden başlayarak sıra ile sayıların başına getirilen sözcük'
= OT. ***barġan*** (DLT)
< ***var-*** [< *bar-*]+(ġ)***an*** 'partisip eki'

varangel (hlk.) 'Vinç'
< ***var-an+gel*** Krş. **varangelen**

varangelen (hlk.) '1. Halı tezgâhlarında, gücü ağacından daha yukarıda duran, aşağı yukarı hareket ederek çizgiyi açıp kapayan uzunca ağaç'
< ***var-an gel-en***

vara vara (hlk.) 'Gide gide'
< ***vara var-a***

varvarası (hlk.) 'Eni sonu, olup olacağı'
< ***var+var-ası***
An.ağl.: ***varavanası, varavarası*** (*DS.XI,* 4091)

vardır-['Varmasına yol açmak, götürmek'
= OT. ***bartur-*** (DLT)
< ***var-dır-*** 'ettirgenlik eki'
An.ağl.: ***vardır-*** 'götürmek getirmek' (*DS.XI,* 4091)

vardi (hlk.) 'Fayton'
< ***var-dı*** 'faytoncunun seslenmesinden'

vargel 'Herhangi bir makinenin bir doğrultuda gidip gelerek iş gören parçası'
< ***var+gel***
Krş. **varangel, varangelen**

vargı '(man.) Verilen bir önermeden çıkarsama yoluyla varılan sonuç'
= OT. ***barġu*** 'varılacak, gidilecek' (DLT)
< ***var-gı*** 'fiilden ad yapan ek'

varıcı 'Varıcı, gidici'
= OT. ***barguçı*** (DLT)
< ***var-ıcı*** [< *bar-ġuçı*]

varık (Kürt./*KTS, 97*) 'Piliç'
< Az.Tü. ***ferik*** 'piliç' (AHYÖ, 490)
An.ağl.: ***varik*** 'ördek'; ***ferûk, verik*** 'bir yıllık

SanalBaba

piliç' (*DS.XI,* 4091, 4096)

varısı (hlk.) 'Tümü'
< OT. **bar** 'var, mevcut'+***ı*** '3. tekil şahıs iyelik eki'+***sı*** '3. tekil şahıs iyelik eki' [*ek yığıl ması olayı görülmektedir.*]

varış '1. Varma durumu veya biçimi; 2. (mec.) çabuk kavrayış, anlayış, güçlü seziş, irfan; 3. (spr.) bir yarışın son bulduğu yer, bitiş, niniş'
< ***var-(ı)ş*** 'fiilden ad yapan ek'

varışlı 'Her şeyi çabuk ve iyi anlayan, sezişi güçlü, zeki, ârif'
< ***var-(ı)ş+lı***

varışlılık ''İrfan' → **varışlı**[***+lık***]

variyet [*yanlış kurulmuş bir sözcüktür*] 'Varlık, zenginlik'
< ***var***+Ar. *-iyyet*

varlık '1. Var olma durumu, mevcudiyet; 2. var olan her şey; 3. para, mal, mülk, zenginlik; 4.
= OT. ***barlıġ*** 'mallı, zengin' (DLT)
< ***var+lık***
TT.: VARLIK+(LI/LILIK/SIZ)
~ varlıg (Az.)
bar (Bşk.)
barlık (Uyg.)
bārlık (Trkm.)
bårlık (Özb.)

varlıklılık 'Varlıklı olma durumu'
→ **varlık**[***+lı+ lık***]

varlıksız 'Malı, mülkü, geliri olmayan, yoksul (kimse)'
< ***var+lık+sız***

varma gelme (hlk.) 'Gidip gelme'
< ***var-ma gel-me***

var mı? 'Var mı, mevcut nu?'
= OT. ***bar mu?*** (DLT)
< ***var*** [< *bar*] ***mı?*** 'soru eki'

Varsağı 'Güney Anadolu bölgesinde Yaşayan Varsak (Farsak) Türklerinin söyledikleri koşma'
< ***Varsak*** 'boy adı'+ Ar. *–î*

varsıl 'Parası, malı çok olan, zengin'
< ***var+sıl***
TT.: VARSIL+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)

varvara (hlk.) 'Sonuç'
< ***var-var-a***

vaş (Zaza genel/*DAO,* 496) 'Taze ot'
< Tü. ***yaş*** 'taze nesne, yaş, sebze' (DLT)

vaş, vış, vuş (hlk.) 'Acıma, şaşkınlık, sevgi, üşüme bildirir ünlam'
< ****vā(/ī/ū)*** 'yansıma'+***ş***

vaşak 'Kedigillerden, mulakları sivri, dişleri ve tırnakları keskin, kürkünden yararlanılan çok yırtıcı hayvan'
< ****üş*** (T. Tekin) [> Alt. ***üüs, üs*** (*ATS,* 58, 76)
~ vaşag (Az.)
[= *celek, çokır, çokondar* (*ATS,* 58, 76)]
= Moğ. ***silegüsün, silügüsün*** 'a lynx, le loup cervier' (> Bşk., Kırg., Tel., Çuv.) (Ligeti:*NyK* 49: 263-264)

Menges (*Jarring Arm.* 114-115): **üşek** sözünün kalın sıraya geçmiş bir biçimi.
Räsänen (*V* 523): < ?
Doerfer (*TMEN* 1765): < ?
Doerfer (*TMEN* 685): Tü. ***üşek*** < ***üş+(e)k*** 'küçültme eki' → **vaşak**
Eren (*TDES* 434): '*üşek* biçiminin kalın sıraya geçerek *vaşak* biçimini alması kolay değildir' der.

[**NOT:** Türkiye Türkçesi ağızlarında ince sıradan ünlülerin kalın sıraya geçmesi olayına sık rastlanır: **gök** <gök [< kök], **goş-** < göç- [< köç-], **goz** < göz [< köz]; **guç** < güç [< küç]; **gud-** < güt- [< küt-]; **gul-** < gül [< kül-]; **gumuş** < gümüş [< kümüş] vb. Bk. *KYA,* 37, not: 23, 24.
Demek ki, Türkçede ince sıradan kalın sıraya geçen sözcükler bulunmaktadır ve bunların sayısı az değildir.]
Şçerbak (*İRLTJa* 1412): '*vaşak* sözü bir kültür sözü olup kökeni ve yayılış sahası açıklık kazanamamıştır' der.
TS.II, 1553: vaşak < ***Fars.*** *vişāk*

vay[1] '1. Şaşma anlatan ünlem; 2.ağrı, acı gibi duyguları anlatır'
< ****vā*** 'yansıma'+***y***
An.ağl.: ***vay vay*** 'acı, üzüntü bildirir ünlem' (*DS.XI,* 4093)
~ vay (Az., Uyg., Bşk., TatK.)
vāy (Trkm.)
vây (Özb.)
oy (Kırg.)
= *kap!* (Kzk.)
tüvh! (Kzk.)

SanalBaba

vay² (Zaza genel) 'Çukur, kanal'
< ET. ***uya*** 'çukur, mağara, yuva' (*Alt.Gr.* 348); OT. ***uya*** 'kuş yuvası' (DLT)

vazıla-[(hlk.) → **vengilde-**

wéde (Zaza genel) 'Oda'
< [w+] ***oda*** < OT. ***otağ*** (DLT)

vegeriyan (Kürt./*KTS,* 101) 'Geri dönmek'
< [ve+] ***geri*** [+yan]

Krş. ***vergeriyan*** 'cevap vermek, yeniden istemek' (*KTS,* 101)

vegır (Zaza genel) 'Uğur'
< [v+]***ugur*** → **uğur**

vegırsız (Zaza) 'Uğursuz'
→ **uğur[+*suz*]**

velçek (Zaza) 'Ölçek'
< [v+] ***ölç-(ek)***

welê (Kürt./*KTS,* 380; *DAO,* 502)

vendire → üvendire

vengilde-['1. Canı yanan köpek acı acı ses çıkarmak; 2. köpek yavrusu bağırmak'
< OT. ***bang*** 'bağırmak' (DLT) ***+(ı)l-da-***
An.ağl.: ***vağıla-, vanıla-, vazıla-*** (*DS.XI,* 4089)

Tü. > **Zaza.** *veng* 'ses' (*ZTS,* 367); *venga ... dayene* 'çağırmak'; *venge ... dayiş* 'çağırmak'; *veng ameyiş* 'sesi gelmek, ses duyulması'; *vengan* 'ün, şöret'; *vengan dayiş* 'nam salmak'; *vengan dekewtış* 'haberin yayılması, şayia çıkmak'; *venganê...vejiyayiş* 'adı çıkmak'; *vengan gırewtış* 'ün kazanmak'; *veng dayine* 'çağırmak, seslenmek'; *vengberz* 'yüksek sesli, sesi yüksekçe çıkan'; *veng dayiş* '1. çağırmak, seslenmek; 2. ötmek'; *vengê ...bırıyayiş* 'sesi soluğu kesilmek'; *vengê...kewtış* 'sesi kısılmak'; *vengê xo bırnayiş* 'sesini kesmek'; *vengê xo kerdış* 'sesini çıkarmak'; *vengın* 'sesli'; *veng kerdene* 'ses çıkarmak'; *veng kerdış* 'çağırmak, seslenmek'; *vengnımız* 'alçak sesli, sesi kısık olan'; *nevgnımzey*'alçak seslilik' ...vb. (s. 368)

vengirde-[(hlk.) '1. Küçük çocuk, ağlamak; 2. köpek yavruları bağırmak; 3. can sıkan sözlerle gevezelik etmek'
< OT. ***bag+ır-da-***
An.ağl.: ***venile-, veŋile-, vıngırda-*** (*DS.XI,* 4095); ***verilde-, verikle-*** (s. 4096)

vengirti (hlk.) 'Bebek ağlaması'
< ***bang+ır+tı***

ver-['1. (üzerinde veya yakınında olan bir şeyi) birisine eriştirmek, iletmek; 2. bırakmak veya bağışlamak; 3. ondan bilmek, atfetmek; 4. (düşünce veya bilgi anlatan şeyler için) başkalarına iletmek, bildirmek; 5.döndürmek, çevirmek, yöneltmek; 6. herhangi bir duruma yol açmak;7. (eğlenceli toplantı) düzenlemek, konuk çağırıp ağırlamak; 8. (sanatçı) topluluk önünde sanatını göstermek, icra etmek; 9. satmak; 10. biriyle evlendirmek; 11. ödemek; 12. yaymak; 13. ürün üretmek; 14. herhangi bir şey ortaya çıkarmak, oluşturmak; 15. hepsini herhangi bir duruma sokmak; 16. sahip olmasını sağlamak; 17. (bir şey üzerinde) etki yapmak, biçimini değiştirmek; 18. tesbit etmek; 19. kazandırmak, katmak;20. ayırmak, harcamak; 21. dayamak'
= ET. (KT) ***ber-, bir-***; (Uyg., Br.) ***bér-***
~ OT. ***bér-*** (*EUTS*; DLT: *bérgü* 'borç, vereek; *bérigli* 'vermek isteyen'; *bérigse-* 'vermek istemek; vere yazmak'; *béril-* 'verilmek'; *bérim* 'verim, borç, verecek'; *bérimçi* 'borçlu'; *bérimlig* 'verimli; borçlu'; *bériş-* 'verişmek'); ***bīr-*** (DLT, KB)

< *bé:(/ī)r-

TT.: VER-(Dİ/DİR-/DİRME/E/ECEK/ECEKLİ/ ESİYE/ ESİYECİ/ESİYECİLİK/EV/Gİ/Gİ-

SanalBaba

Cİ/GİCİLİK/GİLE-/ GİLEME / GİLENDİR-/ GİLENDİRİL-/ GİLENDİRİLME/ GİLENDİRME/GİLİ/GİSİZ/İ/ İCİ/İLE/İL-/İLİŞ /İLME/ İM/İMkâr/ İMLİ/ İMLİLİK/ İMSİZ/ İMSİZ/ İMSİZLEŞ- / İMSİZLİK/ İŞ/ İŞTİR-/ İŞTİRME/kaç/ME)

~ bēr- (Trkm.)
ber- (Kzk., Kırg., Özb., Trkm.)
bär- (Uyg.)
bé:r- (Eynallu)
bir- (Bşk., TatK.)
biär- (Yak.)
per- (Kumd.)
ver- (Az.)
vé:r- (Eynallu)

B(> p, v)Ė:(> e, ä, ē, i, ie)R-

Eren (*TDES*, 435): YOK

verdek, ***werdeke, werdekı*** (Zaza/*ZTS*, 384) 'Ördek'
< [v+] ***ordek***
Krş. **urdak**

verdir-['Vermek işini yaptırmak'
< ver-dir-

verdirme 'Verdirmek işi'
< ver-dir-me

vere 'Bir kalenin veya tahkim edilmiş bir yerin teslimi'
< ver-e

verecek 'Borç; birine verilmesi gereken para'
< ***ver-ecek*** 'fiilden kalıcı ad yapan gelecek zaman eki'
[-AcAk eki: *al-acak, sil-ecek, bak-acak, gel-ecek* vb.]
TT.: VERECEK+(Lİ)

verelli (hlk.) 'Eli açık'
< ver-el+li

veresi, veresiye 'Karşılığı sonra ödenmek üzere'
< ***ver-esi*** [***+y+e***]
MA.: ***veresiye***

Tü. > **Blg., Srp.** (*TE* 185): *veresiya*

verev 'Bir köşeden karşı köşeye doğru kesilmiş, katlanmış veya konulmuş olan'
< OT. ***yér*** 'kumaşın veya ağacın bir yüzü' (DLT)+***(e)v***

Tü. > **Fars.** *varēb* 'schief, gekrümmt' (Doerfer: *TMEN* 1764); **Erm.** *vērev*

An.ağl.: ***verev, verevi, verep*** '1. bayır, yokuş, yamaç; 2. bayırda yan yol;3. eğri, verev; 4. çapraz; 5. karşıt' (*DS.XI*, 4095); ***vereb, veref*** '1. eğim; 2. dolambaçlı'; ***veren*** 'yokuş' ~ ***yurep*** '1. yokuş;2. patika' (*DS.XI*, 4333); ***vereple-*** 'eğriltmek' (s. 4096); ***verevilen-*** 'eğrilmek'; ***verevine, verebine*** 'çapraz, verev olarak'; ***gorep***

J. Deny (*BSL* 51: 217-219): < Tü. bir türev.
R. Dankoff (*ALT* 686): < ***Erm.*** *ver* 'above, over, up': *verew* (yer. *vērev*) 'upward'
YANLIŞTIR

Eren (*TDES*, 435): < ? (görüş belirtmez)

TS.II, 1557: < Tü.

vergi '1. Hükümetlerin ve yerel yönetimlerin yasalara göre doğrudan doğruya veya bazı madde fiyatlarının üstüne koyarak dolaylı yoldan herkesten topladıkları para; 2. bir kimsenin doğuştan sahip olduğu iyi nitelik'
< ***ver-*** [< *bér-gü* 'borç, verecek']+***-gi*** 'fiilden ad yapan ek'
[-gI eki: *al-gı, çal-gı, dol-gu, sil-gi* ..vb.]
TT.: VERGİ+(→ **VER-**)

Tü. > **Kürt.** *wergi* (*FKT*, 103); **Zaza.** *vêrgi/vergû* (*ZTS*, 373); **Ar.** (Mıs.) *vi:rkū* (*ALTK*, 134)

vergili (hlk.) 'Sözü kesilmiş, nişanlı kız'
< ver-gi+li
An.ağl.: ***varımlı, virgili*** (*DS.XI*, 4096)

veri 'Bir araştırmanın, bir tartışmanın, bir muhakemenin temeli

SanalBaba

olan ana öge, done; 2. bir sanat eserine veya bir edebî esere temel olan ana ilkeler'
< ***ver-i***

verici '1. Veren, verme yanlısı; 2. çıkar gözetmeksizin her türlü yardımı yapan, esirgemeyen; 3. (fiz.) elektromanyetik dalgalar yardımıyla işaret, ses ve görüntü iletmeye yarayan cihazların genel adı; 4. (tıp) başkasına aktarılmak üzere kan, doku veya organ veren kimse'
< ***ver-ici***

veril-['Vermek işine konu olmak'
< ***ver-(i)l-***

verile '1. Verilsin!'; 2. devlet dairelerinde, ödemenin yapılabilmesi için yetkilinin verdiği yazı'
< ***ver-il-e***

veriliş 'Vermek işi veya biçimi'
< ***ver-(il)l-(i)ş***

verilme 'Verilmek işi'
< ***ver-(i)l-me***

verim '1. Çalıştırılan, işletilen, bakılan bir şeyin verdiği sonuç veya bu sonucun niceliği, randıman'
< ***ver-(i)m***
TT.: VERİM+ (→ **VER-**)

verimay (hlk.) 'Eylül'
< ***ver-(i)m ay*** [+ı]

verimli (hlk.) 'Kazançlı'
< ***ver-(i)m+li***

veriş '1. Vermek işi veya biçimi; 2. → **alış veriş**'
< ***ver-(i)ş*** 'fiilden ad yapan ek'
An.ağl.: ***verişik*** 'imece, ürün değişimi'; ***veriş-*** 'komşu kadınlar, aralarında süt alıp vermek' (*DS.XI,* 4096)

veriş-[→ **veriş**

verişik → **veriş**

veriştir-['1. Çok fazla söylemek; 2. iyice çıkışmak, ağzına geleni söylemek'
< ***ver-(i)ş-*** 'işteşlik eki'+***-tir-*** 'ettirgenlik eki'
An.ağl.: ***veriştir-*** 'dövmek, azarlamak' (*DS. XI,* 4096)

veriştirme 'Veriştirmek işi'
< ***ver-(i)ş-tir-me***

verme 'Verme işi'
< ***ver-me*** 'fiilden ad yapan ek'

vermeyişin (hlk.) 'Vermeyince'
< ***ver-me+y+işin*** 'zarf-fiil eki'

versek (hlk.) 'Suç bildirme dilekçesi'
< ***ver-se+k***

wertak (Zaza/*ZTS,* 385) 'Ortak'
< [w+]***ortak*** → **ortak**
Zaza: ***wertaxey*** 'ortaklık'

werte, *wertı* (Zaza/*ZTS,* 385) 'Orta'
< [w+]***orta*** → **orta**

weseni (Zaza/*ZTS,* 385) 'Sağlık'
< [w+] OT. ***esen*** 'sağ, salim' (DLT)(+i)
Zaza: ***wesênayiş*** 'haber göndermek'

vêşan (Zaza) 'Aç olmayan'
< Tü. [v+] ***aş+a-*** 'beslemek, yemek yemek' (*Alt.Gr.,* 296)

weta 'Öte, öte taraf, o yan, orası' (Zaza/*ZTS,* 387)
< [w+] ***öte*** (< ***öt-*** 'geçmek'+*e*)

wey gıdi 'Vay be!, tüh be!' (Zaza/*ZTS,* 387)

veyik, veyyik (hlk.) → **üveyik**

vezile-[(hlk.) 'Hastalıktan, zayıflıktan, ağlar gibi ses çıkarmak'
→ **vengilde-**

vıcık 'Sulanarak kıvamı gevşemiş, yumuşamış'
= **cıvık** 'Fazla suyla karıştığı için biçimini koruyamayacak kadar sulanmış'
[/c-v/ > /v-c/ göçüşmesi ile]
< ****suv*** 'su'+***(u)k*** 'sulu'
TT.: VICIK+(LA-)
An.ağl.:***vıcığını çıkar-, vıcıkla-, vırcığını çıkarmak*** 'ezmek, içini dışını birbirine karıştırmak' (*DS.XI,* 4098); ***vıcık vıcık, vıccıh vıccıh, vıccır vıccır, vıcır vıcır, vıççık vıççık, vızık vızık*** 'çok cıvık, yumuşak (çamur, yağ vb. için)' (s. 4098); ***vıcıra-, vıcıla-, vıcırda-*** 'cıvımak'; ***vırcık*** 'ezik' (s. 4101)
~ sıyık (Bşk., TatK.)
suyık (Kzk.)

SahafBaba

suyuk (Uyg.)
suvuk (Trkm.)
= *çilp-çilp* 'vıcık vıcık' (Özb.)
şilp-şilp 'vıcık vıcık' (Özb.)

vıcıkla-[Sulu ya da yumuşak şeyleri avuç içinde ezmek, vıcık duruma getirmek
→ **vıcık**

vıcırda-['(seçe vb. kuşlar için) Ötmek'
< ***vī*** 'yansıma'+***cır*** 'yansıma' +***da-***
An.ağl.: ***vıcıra-, vıcıla-, vıcırda-*** (*DS.XI,* 4098)

vıcırdaş-['Hep birlikte vıcırdamak'
< ****vī+cır+da-ş-*** 'işteşlik eki'

vıcırgan (hlk.) 'Bıçılgan da denilen sulu ayak yarası, akarca'
= OT. ***bıçılġan, bıçġıl*** 'elde, ayakta ve yeryüzünde olan yarıklar, çatlaklar' (DLT)
< ***bıç-*** 'kesmek, biçmek'
+-(ı)l-gan

vıdı vıdı 'Türlü sebeplerle yerli yersiz çok konuşmayı huy edinmiş kimse'
< ****vī*** +yansıma'+***dı***
An.ağl.: ***vıd vıd, vıdı vıdı, vık vık, vırı vırı, vırtlak, vır vır, vıt vıt, vid vid,vit vit*** 'gevezelik, dedikodu' (*DS.XI,* 4099)

Tü.> **Zaza.** *vıtvıt* 'dırdır'; *vıtvıtıyayiş* 'kendi kendine söylenme' (*ZTS,* 376)

~ vit-vit (Uyg.)
bıdı-bıdı (Az., Kırg.)
mıdı-mıdı (Trkm.)
ğıdi-bidi (Özb.)

vığılda-[(hlk.) 'Topluca gürültü çıkarmak'
→ **vengilde-**

vığıltı (hlk.) 'Ağlama, gürültü'
< ***bang*** 'bağırma'+***ıltı*** [< +*ırtı*]

vıkır vıkır (vıhır vıhır, vıkkır vıkkır) → **fıkır fıkır**

vınla-['(Dönerken veya düz bir doğrultuda hızla hareket ederken) vın diye ses çıkarmak'
< ****vī*** 'yansıma'+***n+la-***
TT.: VINLA-(MA)
An.ağl.: ***vınıla, vıŋıla-, vıngılda-, vınılda-, vıŋılda-, vınla-, vıŋla-*** (*DS.XI,* 4101)
~ vıyılda- (Az.)
vizillä- (Özb.)
vizilli- (Uyg.)
= *zıŋla-* (Trkm.)
zırılda- (Kzk.)
zıŋ et- (Kırg.)

vır 'Hile, yalan, fesat' (Kurmanç/*DAO,* 498)
< ET. (*Alt.Gr,* 317): ***kür*** 'kandırma'
Krş. ***vırek*** 'yalan' (*DAO,* 499)

vıra 'Ora, orası' (Kürt/DAO, 499)
< [v+] ***ora***
Krş. ***vır*** 'bura, burası' (*FKT,* 101) ***wıra*** 'şura, bura' (Kürt, Zaza/*DAO,* 499)

vırcık (hlk.) → **vıcık** [/r/ türemedir]

vırık[1] (hlk.) '1. Ördek yavrusu; 2.köpek yavrusu'
< ****ferik*** [< **filik* < **perik* <** *pilik* < ****bili*** 'yansıma' +***ç***]
An.ağl.: ***vırrık*** (*DS.XI,* 4101)

vırık[2] (hlk.) '1. Cıvık; 2. cıvık dışkı'
< ****vī*** 'yansıma'+***r***+[r]***(ı)k***

vırılda-['Vırıldamak işi'
< ****vī*** 'yansıma'+***r+ıl+da-***
TT.: VIRILDA-(MA/N-/NMA)
An.ağl.: ***vırılda-*** '1. yel, dönen nesneler, ses çıkarmak; 2. usandıracak, bıktıracak biçimde söylenip durmak' (*DS.XI,* 4101)

vırıltı 'Vırıldama sesi'
< ****vī+r+ıl+tı***

vırla-['Vırıldamak'
< ****vī+r+la-***
An.ağl.: ***vırla-*** 'gevezelik etmek' (*DS.XI,* 4101)

vırrak vırrak bağır-['Çok, sesli sesli, katılırcasına ağlamak'
< ****vī*** 'yansıma+***r***+[r]***(a)k***

vırrık (hlk.) 'Arıkuşu'
< ****vī*** 'yansıma'+***r***[r]***(ı)k***

vırrıs vırrıs (hlk.) 'Keçi ve koyunların yavrularını analarından ayırmak için kullanılan ünlem'
< ****vī*** 'yansıma'+***r***+[r]***ıs***

SanalBaba

vırt (hlk.) 'Hemen'
< ***vī*** 'yansıma'+***r+t***
vırt zırt 'Sık sık, ikide birde'
< ****vī+r+t *zī*** 'yansıma'+***r+t***
vır vır 'Usandırıcı, sinirlendirici bir biçimde durmadan konuşmayı anlatır'
< ****vī+r***
An.ağl.: ***vır vır, vıdı vıdı*** 'usanç verecek biçimde çıkan ses' (*DS.XI,* 4102)
vırvırcı 'Can sıkacak kadar çok konuşan (kimse)'
→ **vır vır**
vıstıvıcık (hlk.) '(mec.) Karmakarışık'
< *?vıstı*+ ***vıcık*** [< ***cıvık***]
An.ağl.: ***vustuvıcırık*** (*DS.XI,* 4102)
vışko (Zaza genel) 'Yeni açılmış olan, filizlenmiş taze yaprak'
< ET. (*Alt.Gr.,* 353): ***yawuşğu*** 'yapraklık'
wıtik, vittık (Kürt/*DAO,* 503) 'Mektup'
< ET. ***bitik*** 'harf, yazı, mektup, vasiyetname' (*Alt.Gr.,* 303)
An.ağl.: ***vittık*** 'askere çağırma pusulası' (Tunceli ve yöresi/ *DAO,* 503: ***Witig a askeriyê*** 'askerlik celp kâğıdı'(Kocaköy-Lice-Dy.)
vıttırıvızzık (hlk.) '(mec.) Kişiliksiz'
< *?vıttırı*+***vī*** 'yansıma'+***z***+[z]***ık***
vıyıkla-[(hlk.) 'Kedi, köpek, tavşan, çakal vb. ses çıkarmak'
< ****vī*** 'yansıma'+***y+(ı)k+la-***
vız 'Böcek uçarken veya atılan bir şey hızla geçerken çıkan ses'
< ****vī*** 'yansıma'+***z***
TT.: VIZ+(ILDA-/ILDAMA/ ILDAN-/IL-DANMA/ILTI/ IR vızır/LA-/LAMA)
An.ağl.: ***vizik*** 'sivrisinek'
vızdırak (hlk.) 'Kaydırak oyunu'
< ****vī*** 'yansıma'+***z+dır-(a)k***
vızgıç (hlk.) 'Tahtadan yapılma, yo-yo da denilen bir oyuncak'
< ****vī*** 'yansıma'+***z+gıç***
vızıdak (hlk.) 'Çabucak'
< ****vī*** 'yansıma'+z+ı-da-k
An.ağl.: ***vızıddak, vızıradak, vızırıdak, vızzadak*** (*DS.XI,* 4102)
vızıddak (hlk.) → **vızıdak**
vızık (hlk.) 'Sivrisinek'
< ****vī*** 'yansıma'+***z+(ı)k***
An.ağl.: ***vızik, vızzık, vızzik, vizik*** (*DS.XI,* 4104)
vızıkçılık (hlk.) → **mızıkçılık**
vızıkla-[(hlk.) 1. Oyunda mızımak; 2. zevzeklik, gevezelik etmek'
< ****vī*** 'yansıma'+***z+(ı)k+la-***
An.ağl.: ***vızıklan-; vızıklı*** 'zevzek' (*DS.XI,* 4103)
vızılda-['1. Vız diye ses çıkarmak; 2. hafif sesle ve bezdirici biçimde yakınma, sızlanma'
< ****vī+z+ı(l)+da-***
TT.: VIZILDA-(→ **VIZ**)
~ vızılda- (Trkm.)
vizillä- (Özb.)
vijildi- (Uyg.)
bızıldo- (Kırg.)
bizildä- (TatK.)
biz,ildä- (Bşk.)
ızılda- (Kzk.)
vızıradak (hlk.) → **vızıdak**
vızırdayık (hlk.) 'Topaç'
< ****vī*** 'yansıma'+***z+ır+da-y-(ı)k***
An.ağl.: ***vızvırık, vizvirik*** (*DS.XI,* 4102)
vızırıdak (hlk.) → **vızıdak**
vızvırık (hlk.) → **vızırdayık**
vız vız (hlk.) 'Bir düğmenin iki deliğinden iplik geçirip, eşnete esnete döndürülerek oynanan oyun'
< ****vī*** 'yansıma'+***z***
An.ağl.: ***vız vız, vızık vızık*** 'ağlamaklı, tedirgin edici bir sesle (çocuk için)'; ***vız vız*** 'bakla büyüklüğünde, yeşil renkli bir böcek'; ***vız vız*** 'el matkabı'; ***vız vız*** 'çabuk çabuk' (*DS.XI,* 4105)
vızzık → **vızık**
vızzadak (hlk.) → **vızıdak**
vicik (hlk.) 'Kuyruksallayan kuşu'
< ****vī*** 'yansıma+***cik***
vicirti (hlk.) 'Kuş yavrularının

SanalBaba

çıkardığı ses'
< ***vī*** 'yansıma'+ci-rti
[Krş. *şakı-rtı, şıngı-rtı, takı-rtı* vb.]

vir-[(hlk.) 'Vermek'
< OT. ***bér-*** (DLT)

virecek (hlk.) 'Borç'
< ***verecek*** < ***bér-ecek***
An.ağl.: *virecekli* 'borçlu'; ***viresi*** 'vermek isteği' (*DS.XI,* 4105)

virik (hlk.) 'İshal'
< ****vī*** 'yansıma'+***r+(i)k***

virim (hlk.) 'Verim'
< ***verim*** < ***bér-(i)m***
An.ağl.: ***virimcil*** 'vermeye gönüllü'; ***virimsemek*** 'vermeye gönüllü olmak' (*DS.XI,* 4106)

vittık (Kürt) → **wıttik**

viyak 'Bebeğin ağlarken çıkardığı ses'
< ****vī*** 'yansıma'+***y+(a)k***
TT.: VİYAK+(LA-/LAMA/ viyak)

vizik → **vızık**

vizvirik (hlk.) → **vızırdayık**

vō, vōh, vōha, vōhah (hlk.) 'Koşum hayvanlarını durdurma ünlemi'
< ****vō*** 'yansıma'+***h/+ha/+hah***

wu 'O' (Zaza/*ZTS,* 390)
< [w+] ***o*** (< ET. *ol*)
Zaza: ***wuca, wuja, wuza*** 'ora, orası, orada'

vulan (hlk.) → **ulan**
< ***oğul+an*** [> *oğlan* > *ōlan* > *ulan* > **v**+ (ikincil ünsüz/öntüreme) *ulan*]

vur-['1. Elini veya elinde tuttuğu bir şeyi bir yere hızla indirmek; 2. ses çıkarmak için, bir şeyi bir yere hızla indirmek; 3. etkisi bir yere kadar uzanmak, sokulmak, girmek, duyulmak, yansımak, aksetmek; 4. hızla değmek, çarpmak; 5. çarpma işlemini yapmak; 6. sürmek; 7. kurşunla vurmak'
= ET., OT. ***ur-*** (*EUTS,* 266; DLT: *urug* 'dövüş'; *urul-* 'vurulmak, dövülmek'; *urun-* 'dövünmek'; *uruş* 'vuruş, savaş, vuruşma'; *uruş-* 'savaşmak'; *uruş tokuş* 'uğraşma ve savaşma')
< ***ūr-*** (< ****hūr-***)
TT.: VUR- (AÇ 'tokat, raket'/ DUM duymaz/ DUR-/ DUR-MA/GU/GULA-/ GULAMA/ GULU/GUN/GUNCU/ GUNCULUK/GUNLUK/ GUSUZ/ MA/tut/U/UCU/K 'çarpık'/UL-/UL-MA/ULUŞ/ UN-/ UNTU/ UŞ/UŞKAN/UŞ- KANLIK/UŞ-/UŞMA)
An.ağl.: ***vur-*** '1. denk getirmek; 2. yönelmek, sapmak (genellikle yokuş için); 3. koymak;4. yüklemek' (*DS.XI,* 4108)
~ ur- (Uyg., Hak., Soy., Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
urıp kulat- 'kurşunla vurmak' (Kzk.)
θr-/or- (Bşk., TatK.)
ür- (Yak.)
vər- (Çuv.)
vırmağ/vurmağ '1. dövmek; 2. çalmak' (Ker./*KrTS,* 357)
vur- (Az.)

[V+]Ū(>u, ı, ə, o)R-

= *suğ-* (TatK.)
huğ- (Bşk.)

vuraç 'Tokat, raket'
< ***vur-(a)ç*** 'fiilden aygıt adı yapan ek'
[**-(A)ç** eki: *tokaç, ayraç*]

vurdur-['Vurmasına yol açmak'
< ***vur-dur-***

vurgu '(gr.) Konuşma veya okuma sırasında bir hece veya sözcüğün diğerlerinden daha baskılı söylenmesi'
< ***vur-gu*** 'fiilden ad yapan ek'
TT.: VURGU+(LA-/LAMA/ LU/SUZ)
An.ağl.: ***vurgu*** '1. yara, bere üstüne konulan kocakarı ilâcı; 2. ağaç delmede kullanılan gere;

SanalBaba

3. kadınların feslerine taktıkları gümüş takı; 4. dudak boyası' (*DS.XI*, 4108)
~ vurğu (Az.)
urğu (Özb., Uyg.)
= *basım* (Bşk., Kzk., TatK., Trkm.)

vurgun '1. Birine veya bir şeye vurulmuş, bağlanmış, sevmiş;2. kolayca ve yolsuzca ele geçen kazanç, ihtikâr; 3. sıcak, soğuk, dolu gibi etkilerle ürünlerde görülen zarar; 4. dalgıcın, çok derinlerdeki suyun basıncı, iki akıntı arasında sıkışıp kalma, düzenli hava alıp verememe sonucunda veya birden su yüzüne çıkış gibi durumlarda uğradığı inme veya ölüm; 5. silâhla yaralanmış olan'
< *vur-gun* 'fiilden sıfat yapan ek'
[**-KUn** eki: *bıkkın, çapkın, solgun, ölgün, sargın, şaşkın* ..vb.]
TT.: VURGUN+(CU/CULUK/LUK)
An.ağl.: ***vurgun, vuruk*** '1. büyüyüp gelişmemiş; 2. nazar değdiği, çarpıldığı sanılan algın,güçsüz kişi; 3. dalgıca, su altında gelen inme; 4. zatülcemp' (*DS.XI*, 4108) ~ ***vurkun***

Tü. > **Kürt.** *wurgun* (*DAO*, 504)

vurma 'Vurmak işi'
< *vur-ma*
An.ağl.: ***vurma tutma*** 'şap hastalığı' (*DS.X*, 4109)

vurturpan et-['Parayı soumsuzca harcamak, eşyayı hor kullanmak'
< *vur-turpan* [< Yun. *tırpan*]
et- 'bir şeyi ortadan kaldırmaya çalışmak, yıkmaya girişmek; tırpanlamak, tırpan vurmak'

vurtut '1.Silâh kullanılan kargaşalık; 2. uzun uzun çekişerek sıkı pazarlık etmak'
< *vur+tut*

vuru 'Kalbin gevşeyip kasılmasından ileri gelen kımıldanışı, vuruş'
< *vur-u* 'fiilden ad yapan ek'
[**-I** eki: *sev-i, ver-i* vb.]

vurucu 'Vuran, silâh attığında hedefini vuran'
< *vur-ucu*
An.ağl.: ***vurucu*** 'Azrail' (*DS.XI*, 4108)

vuruk 'Çarpık'
< *vur-(u)k* 'fiilden ad yapan ek'
[**-(I)k** eki: *bas-ık, çarp-ık, delik, eğ-ik, kır-ık, bur-uk, oy-uk* ..vb.]
An.ağl.: ***vuruk*** → ***vurgun3***; ***vuruk*** 'hastalanacak gibi; vurulmuş'; ***vuruk*** 'yara, ezik' (*DS.XI*, 4108)

vurul-['1. Vurmak işine konu olmak; 2. (mec.)
< *vur-(u)l-*
TT.: VURUL-(MA/UŞ)
An.ağl.: ***vurul-*** '1. hastalanma belirtisi göstermek; 2. yanmak, çok üzülmek' (*DS.XI*, 4108)

vuruluş 'Vurulmak işi ya da biçimi'
< *vur-(u)l-(u)ş*

vurun-['1. Kendine vurmak; 2. giyinmek, örtünmek, koymak'
< *vur-(u)n-*
An.ağl.: ***vurun-*** 'giyinmek' (*DS.XI*, 4109)

vuruntu 'Ateşleme bozukluğu sebebiyle bir motorun içinden gelen gürültü ve bu gürültüden anlaşılan çalışma düzensizliği'
< *vur-(u)ntu* 'fiilden ad yapan ek' [< *-(ı)n-tı*]
[**-(I)nt(I)** eki: *sık-ıntı, kur-untu, al-ıntı, serpinti, gör-üntü, çal-ıntı, kazı-ntı* ..vb.]

vuruş '1. Vurmak işi veya biçimi; 2. (müz.) bir ölçüyü oluşturan eşit süreli parça'
< *vur-(u)ş* 'fiilden ad yapan ek'
TT.: VURUŞ+(KAN/KANLIK)

vuruş-['1. Birbirini vurmak; 2. savaşmak, çarpışmak'

< *vur-(u)ş-*
GT, OT(DLT): ***uruş-*** < ****ür-uç-*** 'karşılıklılıkçatısı' (T. Tekin,

SahafBaba

Mak.II, 610)
Kıssa-i Behram (XIV. YY.):
urç-ur 'vuruşur'
< ****ūr-uç-ur***

< ****ūr-uç-*** 'karşılıklılık çatısı
An.ağl.: ***vuruş-*** '1. boynuzlu iki hayvan çarpışmak, toslaşmak; 2. sözle kavga etmek; 3. alımcıl olmak, pazarlık etmek'; ***vuruş ol-*** dövüşmek' (*DS.XI,* 4109)
~ ***vırś*** [< ***vır-*** (< ****ūr-***)+-ś-] (Çuv.)
< ****ūrıç-*** < **** ūr-ı-ç-***

vuruşgu (hlk.) 'Düşmanla çarpışma'
< ***vur-(u)ş-gu***

vuruşkan 'Dövüşken'
< ***vur-(u)ş-kan*** 'fiilden sıfat yapan ek'
[-**Kan eki**: *alın-gan, çalış-kan, er-gen, somur- t-kan, çığır-t-kan, çağır-gan* ..vb.]

vuruşkanlık 'Dövüşkenlik'
→ **vuruşkan**[***+lık***]

vuruştur-[(hlk.) '1.Oyunda berabere kalındığında, son bir oyunla yeneni seçmek; 2. karşılaştırıp, ölçüştürmek'
< ***vur-*** '*denkleştirmek, karşılaştırmak'+***-(u)ş- tur-***

vūy (hlk.) 'Korku bildiren ünlem'
< ****vū*** 'yansıma'+***y***

NOT: Eren'in *TDES*'nde Türkçe yalnız ***varsa-ğı, vaşak, vere*** [< Slav. *olarak gösterir*], ***verev*** sözcükleri bulunmaktadır.

Nişanyan'ın *SS*'nde Türkçe yalnız ***var, var-, vargı, vaşak (?), ver-, verev*** [< Erm. *olarak gösterir*], ***vergi, veri, vıcık, vıdı vıdı, vın,vır/vırıl/ vırvır, vız/vızıl, vur-, vurgu*** sözcükleri vardır.

SanalBaba

-Y-

y+ ['Önseste ***y+*** türemesi, yani ünlü ile başlayan sözcüklerin yarı-ünlü /y/ sesinin belirmesi Türk dillerinde örneklerine çok rastlanan ve iyi bilinen seslik bir olgudur. Türeme /y/ sesi daha çok düz dar /ı/ ve /i/ ünlüleri önünde türer, örn. Uyg. *ığla- ~ yığla-* 'ağlamak', *il- ~ yil-* 'iliştirmek, bağlamak, takmak', vb. gibi.Türeme /y/ ünsüzü, seyrek de olsa, öbür ünlüler önünde de görülür, örn. Uyg. *ürüŋ- ~ yürüŋ* 'beyaz', *ün- ~ yün-* 'çıkmak, belirmek, yükselmek', *äm ~ yäm* 'ilâç' vb. gibi.']

Bu konuda geniş bilgi ve örnekler için bk.
T. Tekin, 'Türk Dillerinde Önseste *y-* Türemesi', ***Makaleler I: Altayistik***, Ankara 2003, s. 308-326; L. Ligeti, 'Les voyelles longue en turc', *JA* 1938, s. 177-204; G. Doerfer, 'Materialen zu türk. ***h-*** (I)', *UAJb*. Neue Folge I, 1981, s. 93-141.
Söz başı **y-** için bk. F. Özkan: 2004, s. 141.

y- ünsüzü:
Azerî Tü.: **Ø**
TatK., Kırg. Tü.: **c-**
Kzk., KKlp. Tü.: **j-**
Hak., Tuva Tü.: **ç-** olur.]

-y-, -y (Başka seslerden ve yeni zamanlarda gelişmiştir.)

-(y)- 'Koruyucu ünsüz; iki ünlü arasındaki ses boşluğunu doldurur. ***-(y)A, -(y)I, -(y)Ip, -(y)IncA, -(y)AlI***...vb.
ana+y+a, bahçe+y+e, tarla+y+ı, oku-y- ucu, anla-y-ıp, ne+y+in, neyse < ne ise vb.

-y- < ***-đ-*** (< ****-δ-***)
buy- 'üşümek, donmak' < ***bu-đ-*** < ****bu-δ-***
doy- 'doymak' < ***to-đ-*** < ****to-δ-***
giy- 'giymek' < ***keđ-*** < ****keδ-***
yaba 'Harman savurmakta kulanılan, çatal biçiminde, tahtadan tarım aracı, atkı'
[OT'de: ***yaba*** 'yaş ve ıslak olan herhangi bir şey' (DLT)]
Eski Kıpç.: ***yaba***

< ****yaba*** '*geniş, yaygın'
[Krş. ***yabakulak*** 'baykuş' (DLT)]

< *yā- '*yaymak'+***-b+a***
TT.: YABA+(LA-/LAMA)
An.ağl.: ***yaba*** (*DS.XI,* 4110)
~ yaba (Az.)
yāba / yābak (Trkm.)
[yaba 'asma hereği'] (Trkm.)
jaba (KKlp.)
yupă (Çuv.)

Y(>j)**Ā**(>a, u)**B**(>p)**A**(>ă)+*K* 'ikincildir'

= *hänäk* (Bşk.)
sänäk (ağaç) (TatK.)

Eren (*TDES,* 437): < ? (Kökünü bilmiyoruz)

yabaaltı (hlk.) '1.Büyük yaba; 2.harman sonu, yelin götüremediği saman'
< *yaba+alt+ı*
An.ağl.: ***yabaltı, yabadır, yabantı*** (*DS.XI,* 4111)

yababacak (hlk.) 'Düztaban'
< *yaba+bacak*

yabacılık (hlk.) 'Irgatlık, rençberlik'
→ yaba[+cı+lık]

yabadır → yabaaltı

yabagaşuh → yabakaşık

yabakaşık (hlk.) 'Tahta kaşık'
< *yaba+kaşık*
An.ağl.: ***yabagaşuh*** (*DS.XI,* 4110)

yabala-[(hlk.) 'Düven sürüldükten sonra, ürünü yaba ile aktarmak'
< *yaba+la-*

yabalak (hlk.) 'Güzel'
< *yalabık* [/l/ > /b/ göçüşmesi ile]
→ yalabık

yabaltı → yabaaltı

SarıalBaba

yaban 'İnsan yaşamayan ıssız yer'
= OT. ***yawa*** **(~ *yafa, yava*)** 'sıcak, kuytu (yer)' (DLT)+***n***
TT.: YABAN+(arısı/asması/CI/CIL/CILA-/CILAMA/CILAŞ-/CILAŞMA/CILAŞTIR-/CILAŞTIRMA/CILIK/CILLIK/ domuzu/ enginarı/ eşeği/ gülü/ havucu/ IL/ ILAŞ-/ ILAŞMA/ ILLAŞ-/ ILLAŞMA/ ILLIK/î (< Fars.)/ inciri/kazı/kedisi/keteni/LIK/maydanozu/mersini/nanesi/ördeği/pancarı/ pazısı/ SI/ SILIK/SI-/SIMA/sümbülü/teresi/ TIRAK/turpu/yasemini)
An.ağl.: ***yaban*** '1. dışarı, uzak yer, gurbet; 2. tarla, kır; 3. evine bağlı olmayan adam; 3. yabancı' (*DS.XI*, 4111); ***yaban ağası*** 'beceriksiz, hantal kişi' (s. 4112)

Tü. > **Zaza.** *yaban* 'yaban, kır' (*ZTS*, 413); *yabun* (*DAO*, 505); *yabon* (*ZTS*, 413)

~ yava 'yaban, yabanî' (YUyg./YUTS, 461)
yavan 'çöl, tenha yer'(YUyg.)
yavayı (Uyg.)
yåvvåyı (Özb.)
yaban 'kır, boş yer' (Az., Trkm.)
yābanı (Trkm.)
cabayı (Kırg.)
javayı (Kzk.)

Y(>c, j)**A**(> å)**V**[*V*](>b)**A** (> å)**N**+*Î* (+*YI*)

Eren (*TDES*, 437): < ***Fars.*** *biyābān* (< ***OFars. viyāpan*** 'uncultivated, desert; a desert' [Tü'de **bî-** düşmüştür.]

YANLIŞTIR. Çünkü, OT'deki **yawa/yava/yafa** sözcüğündeki **w(/v/f)**'nin > **b**'ye dönüşmesi ET'den beri görülen bir ses olayıdır: **bar** 'var, mevcut' > **var, bar-** > **var-, bér-** > **ver-, owrug** 'dağın yamacı ve bittiği yer' > **obruk** gibi.
Farsçadan geçmiş *bîçâre, bîgâne, bîvefâ* vb. gibi sözcüklerdeki **bî-**'yi düşürmeyen Türkçe, durduğu yerde niye *biyābān*'daki ***bî-***'yi düşürsün?
Doerfer (*TMEN*, 403): Tü. > **Fars.** *yābān* 'a desert'

NOT: Eren'de ***yaban*** ile ***yağ*** arası sözcükler YOK.

yaban ağası → **yaban**
yabana at-[(hlk.) 'Önem vermemek'
< ***yaban+a at-***
yabana git-[(hlk.) '1.Başka yere, başka köye, uzağa gitmek; 2. boşa gitmek'
< ***yaban+a git-***
yabanbacı (hlk.) 'Baklagillerden bir bitki'
< ***yaban+bacı***
yabancı '1. Başka bir milletten olan, ecnebi; 2. aileden, çevreden olmayan (kimse veya şey); 3. tanınmayan, bilinmeyen; 4. aynı türden, aynı çeşitten olmayan; 5. bir konuda bilgisi, tecrübesi olmayan; 6.belli bir yere veya kimseye özgü olmayan'
< ***yaban*** [< ****yawa*** '*dışarıdan gelen'+***n***]+***cı***
yabancıl 'Egzotik'
< ***yaban+cıl***
An.ağl.: ***yabancıl, yabanlı*** 'yabancı, göçmen' (*DS.XI*, 4112)
→ **yabanlı**
yabancıla-['Yabancı gibi görmek, kendinden saymamak; yadırgamak'
< ***yaban+cı+la-***
An.ağl.: ***yabancıla-, yabansa-*** 'yabancı tutmak, yabancı saymak' (*DS.XI*, 4112)
yabancılama 'Yabancılamak işi'
→ **yabancıla-**
yabancılaş-['1. Tanımaz, bilmez hâle gelmek, yabancı olmak; 2. alışamamak, yadırgamak, yabancılık çekmek'
→ **yanancıla-**[***ş-***]
yabancılaştır-['Yabancı duruma getirmek'
→ **yabancıla-**[***ş-tır-***]
yabancılaştırma 'Yabancılaştırmak işi'

SanalBaba

→ **yabancıla-[*ş-tır-ma*]**

yabancılık 'Yabancı olma durumu'
< ***yaban+cı+lık***

yabancıllık 'Egzotizm'
< ***yaban+cıl+lık***

yabancısı-[(hlk.) 'Kendini yabancı saymak'
< ***yaban+cı+sı-*** [< *+sa-*]

yabanı (hlk.) 'Yabanıl'
< ***yaban+ı***

yabanıl '1. İlkel yaşayan (insan), yabanî, vahşî; 2. insan bakımı ile yetişmemiş (bitki); 3. evcil olmayan (hayvan)'
< ***yaban+(ı)l***
TT.: YABANIL+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)

Nişanyan (*SS,* 475): **yabanıl** ***YT*** (1944)

yabanî 'İlkel bir durumda yaşayan (insan, hayvan, bitki)'
< ***yaban+î***

yabanlı (hlk.) 'Yabancı, göçmen'
< ***yaban+lı***
→ **yabancıl**

yabanlık '1. Konuk olarak bir yere giderken veya belirli günlerde giyilen (giysi), kişilik, adamlık; 2. ekilmemiş, işlenmemiş toprak'
< ***yaban+lık***
An.ağl.: ***yabanlık*** (*DS.XI,* 4112)

yabansa-[→ **yabancıla-**

yabansı 'Alışılmamış bir durumda olan, garip, acaip, tuhaf'
< ***yaban+sı***
TT.: YABANSI+(LIK)

Nişanyan (*SS,* 475): **yabansı** ***YT*** (1935)

yabansı-['Yabansı bulmak, garip ve tuhaf bulmak'
< ***yaban+sı-***

yabansılık 'Yabansı olma durumu, tuhaflık'
< ***yaban+sı+lık***

yabansıma 'Yabansımak işi'
< ***yaban+sı-ma***

yabantırak 'Sulak yerlerde yetişen bir tür dere otu'
< ***yaban+tırak***
[+**tırak** eki: **renk adları+*tırak***]

yabar-[(hlk.) 'Göndermek'
< [y+] ***apar-***

yabaş, yewaş (*ZTS,* 413) (Zaza)
→ **yavaş**

yabıldak (hlk.)'Yalın ayak, yaya (yayan sözcüğü ile beraber kullanılır): *yayan yabıldak*'
= OT. ***yabıtak*** 'çıplak, eğersiz' (DLT)
[/l/ türemedir]
< OT. ***yabı*** 'eğerin üstüne ve altına konulan keçe, eğer yastığı' (DLT)+***tak*** [< ****yağağ*** 'yayan']
An.ağl.: ***yabuldak, yapıldak, yapuldak*** (*DS. XI,* 4113)

yabız[1] (hlk.) 'Boynuzu geriye doğru düz olan hayvan'
< OT. ***yamız*** 'kasığın iki tarafı, kalçanın iç yandan uçları' (DLT)
An. Ağl.: ***yabır, yabu, yabuç*** (*DS.XI,* 4113)

yabız[2] (hlk.) 'Zayıf, güçsüz'
< OT. ***yafuz, yawuz*** 'kötü, fena' (DLT)
An.ağl.: ***yabrı*** 'zayıf, güçsüz' (*DS.XI,* 4113)

yablak (hlk.) 'Korkak'
= ET. ***yablak*** 'kötü': *yabız yablak* [eş anlamlı olarak birlikte kullanılır]
< OT. ****yawa-*** 'yumuşak huylu olmak' ***+la-k***

yabu, yabuç (hlk.) → **yabız**[1]

yabuldak → **yabıldak**

yad 'Yabancı'
= ET., OT. ***yad, yat*** 'yabancı' (*EUTS,* 279)
< ***yāt***
TT.: YAD+(IRGA-/IRGAMA/ IRGAN-/IRGANMA/ IRGAT-/ IRGATMA/ SI-/SIMA/SIN-/ SINMA)
An.ağl.: ***yadırgı, yadırgu, yadırhı, yadırkı, yadrek, yadurgu***

SanalBaba

'yabancı' (*SD.XI,* 4114)
~ yāt (Trkm., Har.)
yād (Az., Kaş.)
yat (Kzk., TatK., Uyg.)
yåt (Özb.)
cat (Kırg.)
jat (Kzk.)
çit (TatK.)
sit (Bşk.)

Y(> c, ç, j, s)Ā(> a, å, ä, i)T(/D)

çet ellik 'yabancı' (Özb.)
çät ällik (Uyg.)
çit ilniki (TatK.)
sit ilniki (Kzk.)

yada taşı 'yağmur yağdırmak için kullanılan kutsal taş'
< Moğ. (*KWb.*, 213) ***yada***
~ yada (Oyr., Tel., Leb.)
cadā, caday (Yak.) < Moğ.
cada (Alt.)
satā, sıtā (Yak.)

Y(> c, s)A(> ı)D(>t)A(>ā)

= Mançu. ***yada***
Eren (*TDES,* 437): YOK

yadı- (hlk.) → **yadırga-**

yadırga-['Kendine yabancı gelen bir kimseye, duruma veya şeye alışamamak, ısınamamak'
< yāt+ır-ġa-
TT.: YADIRGA-(MA/N-/NMA/T-/TMA)
An.ağl.: ***yadırga-, yadı-, yadırgala-, yadırgıla-, yadırgı-, yadurgun ol-, yadurğula-***
'1. alışamamak, yabancılık çekmek; 2. yerinden yurdundan soğumak' (*DS.XI,* 4114)
~ yādırga- (Trkm.)
yadırğa- (Az.)
yatsiri- (Uyg.)
yåtsirä- (Özb.)
catırko- (Kırg.)
jatırka- (Kzk.)

**Y(> c, j)Ā(> a)D+*IRG(/K)A(>o)-*
YA(> å)T+*SİRİ-/+SİRÄ-***

yadırgala- (hlk.) → **yadırga-**

yadırgama 'Yadırgamak işi'
→ **yadırga-[*ma*]**

yadırgan-['Yadırgamak işi yapılmak'
→ **yadırga-[*n-*]**

yadırganma 'Yadırganmak işi'
→ **yadırga-[*n-ma*]**

yadırgat-['Yadırgamak işini yaptırmak'
→ **yadırga-[*t-*]**

yadırgatma 'Yadırgatmak işi'
→ **yadırga-[*t-ma*]**

yadırgı (hlk.) 'Yabancı' → **yad**
< yat+ır+gı
An.ağl.: ***yadırgu, yadırhı, yadırkı, yadrek, yadurgu*** (*DS.XI,* 4114)

yadırgıla-[(hlk.) → **yadırga-**

yadırhı → **yadırgı**

yadırkı → **yadırgı**

yad ol-[(hlk.) 'Unutulmak' → **yad**

yadrek → **yadırgı**

yadsı-['1. Yaptığı bir işi, söylediği sözü veya tanık olduğu bir şeyi yapmadığını, bilmediğini söylemek, yaptığını saklamak, inkâr etmek; 2. ilgili, bağlı bağlı bulunduğu bir şeye yabancı kalmak; 3. (Tanrı'nın varlığını) tanımamak'
< yāt+sı-
TT.: YADSI-(MA/N-/NMA)

yadsıma '1. Yadsımak işi, inkâr; 2. (man.) bir yargıdan onun karşıtı olan yargıya geçme'
< yāt+sı-ma

yadsın-['Yadsımak işi yapılmak'
< yāt+sı-n-

yadsınma 'Yadsınmak işi'
< yāt+sı-n-

yadurgu → **yadırgı**

yaf-[(hlk.) → **yap-**
[/p/ > /f/ değişimi]

Yafa 'Yer adı'
< OT. ***yawa (yava, yafa)*** 'sıcak, kuytu yer' (DLT) → **yaban**

yağ 'Kıvamları değişen bitkisel veya hayvansal madde'
= ET. ***yaġ*** (*EUTS,* 279: *yaġak* 'ceviz'); ***yaġ, yag*** (Br.) 'yağ' (*ETG.,* 307); ***yakrı*** 'iç yağı' (*ETG.*, 308)

SanalBaba

~ OT. ***yāġ*** (DLT: *yagsa-, yagsı-* 'yağ istemek'; *yag ügüri* 'susam'; *yagla-, yaglan-, yaglıg* 'yağlı')

< *yā-ğ*

Tü. > **Zaza.** (Siverek) *yag, yah*; **Kürt.** *yağ, yah* (*DAO*, 506: ***emeg é yağli*** = yağlı yemek; ***yağ é makine*** = makine yağı; ***mın tıfınge hwe yahkır*** = tüfeğimi yağladım)

TT.: YAĞ+(bezleri/CI/CILIK/danLIK/doku/IMSI/LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LAT-/LATMA/LAYICI/LI/LI boya/LIK/LIKÇI /LILIK/SIZ/SIZLIK/şalgamı/yakıt)

~ yağ (Az., Uyg.)
yāğ (Trkm.)
yåğ (Özb.)
yū (Alt., Tel.)
cau (Bşk.)
çağ (Sag., Tuva)
jav (Kzk.)
sıa (Yak.)
śăv (Çuv.)
śu (Çuv.)

Y(> ç, ç, j, ś)Ā(>a, ă, ı, u)-Ġ(>v)

= *may* (Bşk., Kırg., TatK., Uyg.)
üs = *üz* 'yağ'. (Tuva)
tül 'yağ' (TatK.)

Doerfer (*RO* 39, 2: 28): **< ya-**

Eren (*TDES*, 437): Doerfer'in görüşüne karşı çıkar. '*Bu kök* **yay-***'tır*', der. '*O bakımdan yağ'ın* **yay-** *köküne bağlanması olanaksızdır*' diye ekler. Fakat, kendi görüşünü belirtmez.

Nişanyan (*SS*, 475): **yağ** = *yağ* (XI) (~ ?) ~ ***Erm.*** *yeğ* zeytinyağı, sıvı yağ → OLE-

* Ermenice sözcük eski bir Anadolu veya Ortadoğu dilinden alıntıdır. Karş. ***EYun*** *élaia* (zeytinyağı). *E* > *ye, l* > *ğ* dönüşümleri Ermenice için tipiktir.

NOT: Nişanyan'ın yağ sözcüğünü zeytinyağı anlamındaki ***élaia***'ya kadar götürmesi, zorlamadan başka bir şey değildir. Hayvancılıkla uğraşan ve süt ürünlerinden *peynir, yağ (sağyağ), kurut, yoğurt, kımız, kefir* vb. yapan eski Türklerin bu sözcüğü Ermeniceden veya başka bir Ortadoğu dilinden almaları imkânsızdır. Çünkü, bu sözcük, fonetik bazı değişikliklerle Yakut ve Çuvaş Türkçelerinde de yaşamaktadır. Nişanyan bir Türk ve iyi bir Türkolog olmadığı için, bu sözcüklerden habersizdir.

Ayrıca, ET'deki **yakrı** 'iç yağı' sözcüğü de ayrı bir kanıttır. Bu arada Yakutçadaki **sıa** ve Çuvaşçadaki **śăv** 'yağ' sözcükleri, **yağ**'ın çok eski bir Türkçe söz olduğunu göstermektedir. Buradaki ön ses **y- > s-** ve **ś-** değişmesi yüzlerce yıl önce ortaya çıkmış fonetik bir olaydır.

yağ-['1. (yağmur, kar, dolu için) Gökten düşmek; 2. (toz, mermi vb. için) yüksekten çokça düşmek'
= ET., OT. ***yağ-*** (DLT: *yağıtgan* 'her zaman yağdıran'; *yağıt-* 'yağdırmak'; *yağku/yaku* 'yağmurluk')

< yağ- '1. yağmak; 2. kurban sunmak'

TT.:YAĞ-(DIR-/DIRMA/DIRIL-/ DIRILMA/ IŞ/ IŞLI/ IŞ ölçer/ IŞSIZ/ IŞSIZLIK/ MA/ MUR/ MURCA/ MUR kuşağı/MUR kuşu/MURLA-/MURLAMA/ MURLAYICI/ MURLU/MURLUK/MURölçer/ MURSUZ)

~ yağ- (Az., Trkm., Uyg.)
yåğ- (Özb.)
yav- (Bşk., TatK.)
çāğ- (Kumd.)
ja- (Kzk.)

Y(> ç, j)A(> å, ā)Ğ(> v)-

= *cürū* (Kırg.)
cığılū (Kırg.)

Eren (*TDES*, 438): YOK

yağaç (hlk.) 'yağmurlu'

< yağ-(a)ç

An.ağl.: ***yağar*** 'yağmurlu' (*DS.XI*, 4115)

yağada (hlk.) → **yağadı**
yağadar (hlk.) → **yağışlık**
yağadı (hlk.) 'Yağlı kir, yağ lekesi'

< yağ+a-dı

An.ağl.: ***yağada, yağadı, yağaltı, yağar, yağda, yağır*** (*DS.XI*, 4115); ***yağadılı, yağdılı, yağırlı*** '1.üstünde yağlı kir bulunan, pis;

SanalBaba

2. yağlı yemek' (s. 4116)

YAĞA[L]D(/T)I(/A)+*LI*
YAĞ+AR/+IR/+*IRLI*

yağadır (hlk.) → **yağışlık**

yağak (hlk.) 'Yanak'
< ET., OT. ***yangak*** (DLT)
→ **yanak**

yağal[1] (hlk.) 'Yanardöner, parlak kırmızı'
< OT. ***yan-*** 'dönmek' ***+(a)l***

yağal[2] 'Eğri'
< ***yan*** 'yan' ***+a-l***

yağal-[(hlk.) 'Yanılmak, kandırılmak'
< OT. ***yangıl-*** 'yanılmak' (DLT)

yağaltı (hlk.) → **yağadı**

yağandırık (hlk.) 'Kağnıda, boyunduruğu oka tutturan kayış parçası'
< ***yağar*** 'iki omuz arası' (*DS.XI,* 4116)+***dırık***

yağannı (hlk.) → **yağrı**[1]

yağar[1] (hlk.) → **yağadı**

yağar[2] (hlk.) 'Yağmurlu' → **yağaç**
An.ağl.: ***yağar yeli*** 'kuzeyden esen, yağmur getiren yel'(*DS.XI,* 4118)

Tü. > **Zaza.** (Siverek) *yağar* (*DAO,* 506)

yağar[3] (hlk.) 'İki omuz arası'
→ **yağır**[1]

yağardılık (hlk.) → **yağışlık**
< ***yağ-(a)r+dıl+lık***

yağarlı (hlk.) → **yağışlık**

yağarnı (hlk.) → **yağrı**[1]

yağartı (hlk.) → **yağış**

yağar yeli (hlk.) → **yağar**[2]

yağaş (hlk.) → **yağış**

yağaşak (hlk.) → **yağaşlık**
< ***yağ-(a)ş+ak***

yağaşlık (hlk.) → **yağışlık**

yağa yat-[(hlk.) '(mec.) Rahat etmek'
< ***yağ+a yat-***

yağ bağla-[(hlk.) 'Şişmanlamak'
< ***yağ bağ+la-***

yağbal (hlk.) 'Sıkı ilişki, aşırı dostluk'
< ***yağ+(lı) bal+(lı)***

yağcı '1. Yağ çıkaran veya satan kimse; 2. makineleri yağlayan kimse; 3. (argo) dalkavuk'
< ***yağ+cı***
An.ağl.: ***yağcı*** 'dalkavuk' (*DS.XI,* 4118)
= *yaltağ* 'dalkavuk' (Az.)
yalağay 'dalkavuk' (Bşk., TatK.)

yağcılık '1. Yağ çıkarma veya satma işi; 2. makine yağlama işi; 3. (argo) dalkavukluk'
< ***yağ+cı+lık***

yağçalaş-[(hlk.) 'Şakalaşmak'
< ***yağ+ça+la-ş-***

yağda (hlk.) → **yağadı**

yağdaç (hlk.) 'Lamba'
< ***yağ+da-ç***

yağdalı (hlk.) '1. Tiftik ve yapağının yağlı, kirli durumu; 2. pis, yağlı'
< ***yağ+a-dı+lı*** → **yağadı**
An.ağl.: ***yağdallı, yağtılı*** (*DS.XI,* 4118)

yağdan → **yağdanlık**

yağdanlık[1] (hlk.) 'Çok kirli'
< ***yağ+a-dı+lık***

yağdanlık[2] 'Makine parçalarına yağ akıtmak için kullanılan, ince uzun bir borusu olan kap'
< Tü. ***yağ***+[Fars. *dān* '+lık']
Tü. ***+lık***
An.ağl.: ***yağdan*** (*DS.XI,* 4118); ***yağdanlık, yağlık*** (s. 4119)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *yāġdan* (*ALTK,* 135)

yağdarlı, yağdarlık, yağderlik (hlk.) → **yağışlık**
< ***yağ+dar+lı(k)***

yağdır-['1. Yağmasını sağlamak; 2. bir şeyi aralıksız ve çok sayıda atmak, indirmek, savurmak, söylemek; 3. vermek, söylemek; 4. (mec.) çok sayıda ortaya koymak, sürmek'
= ET. ***yağur-*** (*ETG.,* 307); OT. ***yağtur-*** (DLT)

SarıalBaba

< ***yağ-dır-***

yağdıran (hlk.) 'Yağmur getiren lodos yeli'

< *yağ-dır-(a)n*

yağdırıl-['Yağdırmak işi yapılmak'

→ **yağdır-[*ıl-*]**

yağdırılma 'Yağdırılmak işi'

→ **yağdır-[*ıl-ma*]**

yağdırma 'Yağdırmak işi'

→ **yağdır-[*ma*]**

NOT: Eren'de ***yağ*** ile ***yağı*** arası sözcükler YOK.

yağı (hlk.) 'Düşman, hasım'

= ET. ***yağı*** (*EUTS,* 279: *yağıcı* 'kinci, kindar' *yağıd-* 'düşman kesilmek'; *yağıladıcı* 'mücahit, savaşkan, savaşçı'; *yağılığ* 'düşmanlık'; *yağısız* 'düşmansız'); ***yağı, yāği*** (Br.) (*ETG.,* 307); ***yagıd-*** 'düşmanlaşmak'

~ OT. ***yağı*** (DLT: *yağu-* 'yaklaşmak'; *yağuş- / yağıla- / yağıt-* 'düşmanlık etmek'; *yağut-* 'yaklaştırmak'; *yağutğan* 'daima yaklaştıran')

< *ya-* 'yaklaşmak'+***ġ[/k]*** 'yakın' ***+ı***

[< Ana Tü. ****δağı*** > ET. ***yağı***]

[Krş.: ***yağru, yakru*** 'çevre, yakınlık'; ***yakur-***'yaklaştırmak'; ***yak yağuk*** 'hısımlar' (DLT)]

Eski Kıpç.: ***yağı***

TT.: YAĞI+(LAŞ-/LAŞMA)

An.ağl.: ***yağı, yağın*** (*DS.XI,* 4119)

Tü. **yağı** > Komşu dillere de geçmiştir.

~ yağı (Trkm.)
yau (TatK.)
yav (Nog.)
yåv (Özb.)
yığ (Kuğ., Kumd.)
you (Kür.)
yū / yuu (Alt.)
cō / coo (Kırg.)
çā / çaa (Şor., Sag.)
jau (Kzk.)
şağ (Şor)
= *dayzın* (Tuva) < Moğ. *dayin* 'düşman'

YA(> å, ı, o, u)ĠI(> u)
YA[*G*=ø]U
YAV[< G/*I* = ø]
Y[*AG* = ø]Ū
C[< Y/ *AG* = ø]Ō
(< I)
Ç[< Y]Ā[*GI* = ø]
J[< Y]A[*G* = ø]U
Ş[< Y]AĞ[*I* = ø]

~ Moğ. (*KWb.*, 83) ***dayin*** 'Krieg' < ****dağin***
(Räsänen, *V* 178) < Ana Tü. ****δağı*** (*Mak.I,* 83)

Ramstedt (*ZİRGO* 34: 551; *KWb.,* 83 a): < Tü. **yağı** ~ Moğ. **dayin** < Çin.
Brockelmann, Doerfer ve Joki bu görüşü eleştirirler.
Gombocz (*NyK* 35: 267-268): Tü. **yağı** ~ Moğ. **dayin**
Doerfer (KhalMat. 274): Tü. **yağı** ~ Moğ. **dayin**
Räsänen (*V* 178): Tü. **yağı** ~ Moğ. **dayin**
Poppe (*UJb* 6: 104): Moğolca biçimler < ****dağin***
Clauson (*ED* 898): Moğ. **dayi(n)** < Tü.
Eren (*TDES,* 438): 'Kökeni karışıktır.' der, görüş belirtmez.

yağılaş-['Düşman olarak karşı karşıya gelmek'

= ET. ***yağıd-*** 'düşmanlaşmak' (*ETG.,* 307)

[Fakat, ***yağıt-*** 'yağdırmak']

→ ***yağı[+la-ş-]***

yağılaşma 'Düşmanlaşmak işi'

→ **yağı+la-*ş*-[*ma*]**

yağılık[1] 'Düşmanlık, husumet, hasımlık'

< *yağı+lık*

yağılık[2] (hlk.) → **yağış**

< *yağ-ı+lık*

yağıltı (hlk.) 'Etek'

< *yığ-(ı)l-tı*

yağımsı 'Yağ gibi, yağa benzer'

SanalBaba

< ***yağ+(ı)msı*** 'addan ad yapan ek'

yağın (hlk.) 'Güçlü (yel için)'

< ***yağ-(ı)n*** 'vasıta hâli eki'

yağınlı (hlk.) 'Geniş omuzlu'

< OT. ***yağrın*** 'sırt'***+lı***

yağınnı (hlk.) → **yağır**[1]

yağır[1] (hlk.) '1. Sırt, arka, iki kürek arası; 2. atın omuzları arasındaki yer; 3. çoğunlukla bu yerde eyer ve semerin açtığı yara; 4. kel'

= OT. ***yağır*** 'at, katır ve eşek gibi hayvanların sırtında semer, eyer ve yük vurmasından meydana gelen yara' (DLT: *yağrı-* 'yağır olmak'; *yağrın-, yarın-* 'yarnına, sırta, vurmak'; *yağrıt-* 'yağır etmek, yağırlatmak')

< *yağ(ı)r+[(ı)n]*

An.ağl.: ***yağırlan-*** (Uşak) [< OT. *yagırlan-*];

yağarsak 'sığırlarda görülen bir hastalık' (*DS. XI,* 4118) < ***yağır +sa-k***

yağır, yağar, yanır, yanır '1. yük ve binek hayvanlarının sırtında, eğer ve semerin açtığı yara; 2. ata uzun süre binenlerin bacaklarında ve kalçalarında açılan yara' (s. 4119); ***yağır, yağar*** 'çamsakızı, reçine' (s. 4120); ***yanır, yanır, yağır, yağırlı*** (s. 4168); ***yanıllı, yanıllı*** 'sırt' (s. 4168); ***yanır, yanır*** 'böğür' (s. 4168); ***yanır, yanır*** 'hayvanların sırtında açılan yara' (s. 4168); ***yanır, yanır*** 'yaka kiri' (s. 4169)

YAG(> ğ, ŋ)I(>a)R(> l)

~ yagır (YUyg.)

~ Moğ. (*KWb.*, 83) ***dağari***

Eren (*TDES,* 439): YOK

yağır[2] (hlk.) → **yağadı**

yağır[3] (hlk.) 'Çamsakızı, reçine' → **yağır**[1]

yağır[4] (hlk.) 'Hoppa, kötü kadın'

< ****yagu-*** 'yaklaşmak'***+r***

yağırlı[1] (hlk.) 'Sırtı yaralı'

< ***yağır*** 'sırt'***+lı***

yağırlı[2] (hlk.) 'Suçlu'

< ***yağır*** '(mec.) suç'***+lı***

yağırsak (hlk.) 'Yağlı yağlı (koku için)'

< ***yağır+sak*** 'addan ad ve sıfat yapan ek'

[+**sAk** eki: *bağırsak, kurumsak, sinirsek* vb.]

yağırtmaç (hlk.) 'Fazla reçineli ağaç parçası'

< *yağ+(ı)r+*[t]*+maç***

yağış '1. Havadaki su buğusunun yoğunlaşma sonunda sıvı veya katı durumda yere düşmesi; 2. yağan yağmur veya kar miktarı;3. (hlk.) yağmur'

= ET., OT. ***yağış*** 'kurban' (*EUTS,* 278: *yağışlığ* 'kurbanlık, kurbana ait'; *yağışlık* 'kurban sunma yeri'; DLT)

[ET, OT. ***yağış*** '*putlara kesilen kurban*'

Yağmur yağdırmak için kesilen kurban olmalıdır. Bugün, Anadolu'nun pek çok yerinde, mevsim kurak geçtiği zaman '*yağmur duası*'na çıkılır ve adak için kesilen hayvan etleri duadan sonra hep birlikte yenilir. Bu uygulamayı İslâmiyetin de yasakladığı görülür.]

< *yağ-(ı)ş*

TT.: YAĞIŞ+(LI/ölçer/SIZ/SIZLIK)

An.ağl.: ***yağış, yağartı, yağılık, yağışık, yağuş, yavış*** 'yağmur' (*DS.XI,* 4120)

YAĞ(> v)I(>u)Ş

~ yağış (Az., Trkm.)
yâğın (Özb.)
yavıv (Bşk.)
yavu (TatK.)
yavım-töşöm (Bşk.)
yavım-töşim (TatK.)
yeğın-yeşin (Uyg.)
javın-şaşın (Kzk.)

SanalBaba

cān-çaçın (Kırg.)

Eren (*TDES,* 439): YOK

yağışak (hlk.) 'Yanşak; budala'
< OT. ***yangşak*** 'geveze' (DLT)
→ **yanşak, yaŋışah**

yağışık (hlk.) → **yağış**

yağışla-[(hlk.) 'Alay ederek, sözü davranışı yinelemek'
< ***yanşak (< yangşak) +la-***

yağışlı '1. Yağışı olan; 2. yağışı çokça olan'
→ **yağış**[*+lı*]

yağışlık (hlk.) Sürekli yağmurlu, yağışlı'
< ***yağ-(ı)ş+lı(+k)***
An.ağl.: ***yağadar, yağadır, yağardıllık, yağarlu, yağarlık, yağaşak, yağdarlı, yağdarlık, yağderlik, yağışlık*** (*DS.XI,* 4118)

yağışsız 'Yağışı olmayan, kurak'
→ **yağış**[*+sız*]

yağışsızlık 'Yağış olmama durumu, kuraklık'
→ **yağış**[*+sız+lık*]

NOT: Eren'de ***yağı*** ile ***yağız*** arası sözcükler YOK.

yağız[1] '1. Esmer; 2. doru; 3. (hlk.) yiğit'
= ET. ***yağız*** (*EUTS,* 280); ***yagız*** 'yağız (yer)' (*ETG.,* 307)
~ OT. ***yağız*** 'kızıl ile kara arası renk' (DLT)
< ***yağ+(ı)z*** [< Ana Tü. ****dağız*** 'kahverengi']
Eski Kıpç.: ***yağız***
EAT (*TS,* 160): ***aŋız*** (II), ***ağız*** (IV)

[T. Tekin. *Mak.II,* 327): Böyle bir kelimenin Anadolu ağızlarında bulunmaması ve apayrı iki türünün bulunuşu bir *idolelkt* şüphesi uyandırıyor. Her iki türün Orhon Türkçesinde dahi bir at rengi olarak mevcut olan ***yağız*** kelimesinin birer çeşidi olması kuvvetle muhtemeldir.]

An.ağl.: ***kara yağız*** 'esmer' (Uşak); ***yağız doru*** 'kızıla çalan siyah tüyleri olan (at)' (*TS.II,* 1577); ***yağız*** '1. esmer, kara renkli; 2. yiğit; 3. tavlı, bakımlı hayvan'; ***yağız*** (~ *yanaz, yaŋaz, yagaz, yaŋaza, yaŋız)* '4. ters, huysuz, inatçı; 5. şımarık; 6. geveze; 7. cılız, hastalıklı' (s. 4161) [**NOT**: 4-7'nin kökeni < ****yanşa-*** olmalıdır.]

Tü. > **Zaza.** *yağız* 'kara, yağız' (*DAO,* 506)

~ cagız (Kırg.)
= *bugday teŋlük* 'yağız' (*YUTS,* 1000)
~ Moğ. (Poppe 61): ***dayir*** [MGT'nda **Dayir-Boro** 'at adı'] < ***dayir*** < ****dağir*** 'boz'

[**NOT**: **yağız** sıfatının '*esmer; doru; kızıl ile kara arası renk*' anlamlarına gelmesinden 'yağ' ile ilgili olabileceği daha mantıklıdır.]

Clauson (*ED* 909): < **yağ-**
Clauson (*ED* 985): **yağız~yazığ**
Eren (*TDES,* 439): < ? 'Etimolojisini açık olarak bilmiyoruz.' der.
Ramstedt (*ZİRGO* 34: 552): Tü. **yagız** ~ Moğ. **dayir** 'geyik'
Poppe (*Lautlehre* 61, 137), Vladimirtsov (*DAN B* 1929, 295-296), Pelliot (*TP* 37: 58), Róna-Tas (*NyK* 73: 469), Räsänen (*V* 178) Ramstedt'in görüşünü tekrar ederler.
Clauson : Moğ. **dayir** < Tü. eski bir alıntı.
Németh (*OLZ* 60, 1-2, 1965, 63-64): **yağız < yağ**

yağız[2] (hlk.) 'Ters, huysuz, inatçı; şımarık'
→ **yanaz**

yağız yer (hlk.) 'Cehennem, sin'
< ***yağız*** '*kara' + ***yér***

yağla (hlk.) 'Et kıyılan tahta'
< ***yağ+la***

yağla-['1. Yağ sürmek; 2. (mec.) övmek; 3. sürtünen iki yüzey

SanalBaba

arasına, kaymayı kolaylaştırmak için yağlı bir madde sürmek' = ET. (KT, Uyg.), OT. (DLT) ***yagla-***
< yağ+la-

yağlaç[1] (hlk.) 'Hamura, ekmeğe yağ sürmekte kullanılan, ucu bezli değnek'
< yağ+la-ç [< **yağ+la-ğaç*] (*tutağaç, yastığaç* gibi)
An.ağl.: ***yālaç*** (*DS.XI,* 4120) < **yağ+la+ğaç* ***yağlıyaç*** (s. 4123)

yağlaç[2] (hlk.) '1. Un ve su ile karıştırılarak pişirilip, üstüne yağ dökülerek yenilen bulamaç'
< yağ+lı aş
An.ağl.: ***yağlaş, yalaş*** (*DS.XI,* 4121)

yağlağı (hlk.) 'Kağnıların dingilini yağlamak için, içinde sabun, bezir yağı saklanan, boynuzdan yapılmış kap'
< ***yağ+lağı*** 'addan ad yapan ek: *balıklağı* gibi'
An.ağl.: ***yağlak*** (*DS.XI,* 4121)

yağlak (hlk.) → **yağlağı**

yağlama[1] 'Yağlamak işi'
→ **yağla-[*ma*]**

yağlama[2] (hlk.) 'Sacda pişmiş, üstüne tereyağı sürülmüş ekmek'
< yağ+la-ma
An.ağl.: ***yağlamaç, yağlambaç*** (*DS.XI,* 4121)

yağlamaç (hlk.) → **yağlama**

yağlambaç (hlk.) → **yağlama**

yağlan-['1.Yağlanmak işi yapılmak, yağ sürülmek, yağ konulmak; 2. yağ oluşmak; 3. yağdan kirlenmek; 4. yağ sürün mek'
→ **yağla-[*n-*]**

yağlanma 'Yağlanmak işi'
→ **yağlan-[*ma*]**

yağlaş (hlk.) → **yağlaç**

yağlat-['Yağlamak işini yaptırmak'
→ **yağla-[*t-*]**

yağlatma 'Yağlatmak işi'
→ **yağla-[*t-ma*]**

yağlayıcı 'Makine, motor vb.lerini oluşturan parçaları yağlama işinde kullanılan araç'
< yağ+la-y-ıcı

yağlı '1.Üzerinde veya içinde yağ olan; 2. yağı çok olan; 3. yağla yapılmış; 4. besili, semiz; 5. (mec.) bol ve kolay kazanç sağlayan; 6. yağdan kirlenmiş, yağdan lekelenmiş olan; 7. zengin' = ET., OT. ***yaġlıġ*** (*EUTS,* 280; DLT)
< yağ+lı
TT.: YAĞLI+(LIK)

Tü. > **Zaza.** *yağli* (*DAO,* 506)

An.ağl.: ***yağlı*** '1. börek; 2.pide; 3. yağlanmış ekmek; 4. yağlı yufkanın içine peynir sarılıp tavada pişirildikten sonra, üstüne şeker ekilerek yenilen bir tatlı; 5. güçlü, canlı; 6. bol, çok; 7. sırtlan' (*DS.XI,* 4121)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *yāġli:* ; (Sur.) *yaġlī* (*ALTK,* 135); (Sur.) *yaġlī būyā* (s.135)

yağlıca (hlk.) 'Püren de denilen yeşil süpürge otu'
< yağ+lı+ca

yağlıcak (hlk.) 'Kırda yetişen, geniş yapraklı, köşeli gövdeli, çiğ yenilen bir bitki'
< yağ+lı+cak

yağlık (hlk.) 'Büyük mendil, çevre'
< yağ+lık
TT.: YAĞLIK+(ÇI)
An.ağl.: ***yağlıh, yağlık, yaalık, yālıh, yālık, yaylıh, yaylık*** (*DS.XI,* 4122); ***yağlık bağla-***'nişanlamak; kız sevgilisine evlenme sözü vermek' (s. 4123)

Tü. > **Laz.** *yaluği* 'mendil' (*LTS,* 332); **Zaza.** *yağlıh* (*DAO,* 506)

~ yaġlık (Çağ.; *ŞS.* 295; *PdC* 529; *MA.* 178-8; Trkm.)
yaġlïk (Çağ.: *RSl.*III, 53; Uyg.)
yaġlıḳ (Uyg. [ağl. Lükçün, Lobor, Aksu, Hotan, Hami])

SanalBaba

yağlığ (Ker., Er., Kif./*KrTS.*)
eylalığ (Er./*KrTS.*)
< *elyağlığ(ı)*

Räsänen (*V* 176): < **yablık**

yağlı kara, yālı kara (hlk.) '1. İsle yağ karışımından oluşan, halk arasında yaralara da sürülen tencere kiri; 2. yanmış bez artığının, yağla karışımından yapılan merhem; 3. kara çalma; 4. suç atan; 5. parlak, koyu esmer'
< ***yağ+lı kara***

yağlıkçı '1. Havlu, çevre, çamaşır gibi şeyler satan kimse; 2. düğünlerde gelinlik, tel, duvak gibi şeyleri kira ile veren kimse'
→ **yağlık[+*çı*]**

yağlılık 'Yağlı olma durumu'
→ **yağlı[+*lık*]**

yağlıyaç (hlk.) → **yağlaç**

yağluk (hlk.) → **yağlık**

yağma[1] 'Yağmak işi'
→ **yağ-[*ma*]**

yağma[2] 'Talan'
< OT. ***yagu-*** 'yaklaşmak' (DLT)+***-ma***
[> *yag-ma*]

Tü. > **Kürt.** *yağme* (*DAO,* 506); **Zaza.** *yaxme* (*ZTS,* 414: *yaxme niyo* 'yağma yok; öyle şey olmaz' anlamında kullanılan bir deyim; *yaxme wo* 'yağma yok' öyle şey mi olur?' anlamında kullanılan bir deyim); **KbRum.** *yiáoma*

yağmaçur (hlk.) 'Ekmek, yağ ve pekmezle yapılan bir yemek'
< ***yağ+maç+ur*** [< ***çörek***]

yağmır → **yağmur**

yağmırlık → **yağmurluk**

yağmur 'Atmosferdeki su buğusunun yoğunlaşmasıyla oluşan ve yer yüzüne düşen yağışın sıvı durumda olanı'
= ET.,OT. ***yağmur, yamğur*** (*EUTS,* 280; DLT: *yagmurçıl* 'yağmuru çok olan yer'; *ETG.,* 307)
< ***yağ-mur***

MA: ***yağın, yağmur*** (22-2)
TT.: YAĞMUR+(CA/kuşağı/kuşu/LA-/LAMA/LAYICI/LU/LUK/ölçer/SUZ)
An.ağl.: ***yağmır, yāmır, yāmur*** (*DS.XI,* 4124, 4155)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *yaġmūr* (*ALTK,* 135); **Kürt.** *yağmur* (*DAO,* 506); **Zaza.** *yaxer, yaxır* (*ZTS,* 414)

~ yağmur (Az.)
yağmır (Trkm.)
yağın (Trkm.)
yagış (Az.)
yaŋmır (Alt.)
yamgur (YUyg.)
yeğın (Uyg.)
caŋmır (Alt./*ATS,* 53)
çaŋmır (Alt.
jaŋbır/janbır (Kzk.)
naŋmır (Sag., Kaça, Hak.)
n'aŋmır (Kumd.)
namır / namur (Şor)
nāğur (Şor)

Y(> c, ç,'j, n)**A**(> e)**Ğ**(> ŋ)-*M*(>*b*)*U*(> ı)*R*/*-IN*/*-IŞ*
N[< **Y**]**A**[*G* = ø]-*MI*(/*U*)*R*
N[< **Y**]**AĞ**-[*M* = ø]*UR*

yamğur (Uyg., Tar.)
yamğır (Kzk., Bşk., Tel., Nog.)
yåmğır (Özb.)
camğır (Kırg.)

Y(>c)**A**(>å)**MGI**(>u)**R**
[/gm/ >/mg/ göçüşmesi ile]

samīr (Yak.)
sabīr (Yak.)
śumār (Çuv.)

S(< **Y**)**A**(>u)**M**-*(/B)Ī*(> *ă*)*R*

yağmurca 'Dağ keçisi'
< ***yağmur+ca***
An.ağl.:***yağmurca, yağmurça, yağmurçe, yāmırça, yamurça*** (*DS.XI,* 4124)

SarıalBaba

NOT: Eren'de ***yağmur*** ile ***yağmurcun*** arası sözcükler YOK.

yağmurcun 'Bir kuş türü'
< ***yağmur+CIn*** 'addan kuş adı yapan ek'

[**+CIn** eki: *bıldır+cın, balık +çın (+çıl/+çır)*]

yağmurla- '1. (hava için) yağmura çevirmek, yağmur yağacak gibi olmak; 2. yağmur biçiminde sulamak'
< ***yağmur+la-***

yağmurlama 'Yağmur gibi su püskürtme'
→ **yağmurla-[*ma*]**

yağmurlayıcı 'Yağmurlama aracı'
< ***yağmur+la-y-ıcı***

yağmurlu 'Yağmuru olan; yağmur yağan, yağmurun yağdığı'
< ***yağmur+lu***

yağmurluk '1. Yağmurdan korunmak için giyilen üstlük; 2. çadır bezinden yapılan ve yağmurdan dan korunmaya yarayan örtü'
< ***yağmur+luk***
An.ağl.: ***yağmırlık*** , ***yağmurluk*** (*DS.XI,* 4124)

yağmursuz 'Yağmuru olmayan'
< ***yağmur+suz***

yağnak (hlk.) Ağacın, yer altında çürümüş kökleri içindeki doğal oluk'
< ***yağ-(a)nak***

yağnı (hlk.) → **yağır[1], yağrın**

yağnıktır-[(hlk.) 'Şaşırtmak, kandırmak, aldatmak'
< ****yanıl-t-tır-***

yağnış (hlk.) → **yanlış**

yağrı (hlk.) → **yağır[1], yağrın**

yağrıdal (hlk.) → **yağır[1], yağrın**

yağrık (hlk.) 'Üzerinde et ya da ağaç kesilen odun, kütük'
< ****yā-*** 'yarmak, bölmek' ***+r-gı+k***

yağrın 'Kürek kemiği'
= OT. ***yārın*** 'kürek kemiği, çiğin kemiği' (DLT)
< ***yağ(ı)r*** 'sırt, arka'***+(ı)n*** 'küçültme eki'
→ **yağır[1]**
An.ağl.: ***yağrı, yağrıdal, yağrın, yağrındalı,yağrını, yangırı, yanır, yanır, yanırlı, yanrı, yargın, yargındalı, yarın, yārnı*** (*DS.XI,* 4117) ***yağrınlı*** 'iri yarı, dev yapılı' (s. 4124)

YAĞRI(N)+*DAL/+DALI +I*
YANGIRI < *yağrın+ı* [göçüşme vardır]
YAN(/D)[*G=ø***]IR**+*LI*
YAN[*GI=ø***]RI**
YARGIN [göçüşme vardır] < *yagrın*
YA[*G= ø***]RIN**
YĀ[< **AGI= ø]RNI**

~ yarın (Alt., Kuğu, Tel., Kumd.)
yağrin (Özb.)
yağırnı 'sırt' (Trkm.)
yaurın (TatK.)
carın 'kürek kemiği' (Şor)
cōrın (Kırg.)
çarın (Tuva)
jaurın (Kzk.)
sarın 'omuz' (Yak.)
śuram 'sırt' (Çuv.)

Y(>c, ç, j, s, ś**)A(**> ō, u**)[Ğ]R +I(**>a**)N(**>m**)**+*I*

yağrınlı (hlk.) 'İri yarı, dev yapılı'
< ***yağrın+lı***

yağsah 'Bit yumurtası, yavrusu'
→ **yavşak**

yağsız 'Yağı olmayan'
< ***yağ+sız***

yağşak (hlk.) 'Geveze, çok söyleyen'
= OT. ***yangşak*** (DLT)
An.ağl.: ***yağşah, yahşak, yakşak*** (*DS.XI,* 4125)
→ **yanşak**

yağşala-[(hlk.) → **yanşala-**

yağşı (hlk.) → **yahşi**

yağşır-[(hlk.) 'Yakıştırmak, uygun görmek'
< ****yak-*** 'yaklaşmak'***+(ı)-ş-tır-***

yağşi (hlk.) → **yahşi**

SanalBaba

yağuş (hlk.) → **yağış**

yah-[→ **yak-**

yahağan (hlk.) → **yakarca**
< ***yak-ağan*** 'addan ad yapan ek'

yahçı (hlk.) → **yahşi**

yahdu (hlk./Ağın) 'Işık'
< ***ya-k-du***

yahe (**Kürt**/*DAO,* 506: ***yahe içilik é mın*** = gömleğimin yakası); **Zaza.** *yahe* → **yaka**

yaher, yahır (Zaza/*ZTS,* 414) → **yağmur**

yahma (hlk.) 'Sonradan yakılan türkü, destan' → **yakma**

yahme (Zaza/*ZTS,* 414) → **yağma**

yahşak (hlk.) → **yağşak, yanşak**

yahşi 'İyi, güzel, çok güzel; Yer adı: ***Yahşihan***'
= ET. ***yakşı*** 'iyi, âla' (*EUTS,* 281)
~ OT. ***yakşı, yahşı*** 'iyi, güzel, her şeyin güzeli' (DLT)
< ****yak-*** 'hoşa gitmek'
+***-(ı)ş-ı***
→ **yakşi**
MA: ***yahşı*** 'iyi, güzel' (33-6)
An.ağl.: ***yağşı, yahcu, yahçı, yahçi, yahşı, yahşi*** 'iyi, güzel, değerli' (*DS.XI,* 4124); ***yağşı*** 'genç'
~ yah,şı (YUyg.)
cakşı (Kırg., Alt./*ATS,* 49)
çakşı (Kumd.)
axşı, aşxı (Blk./Räsänen, *V* 190) < *yakşı*
[y- düşmüştür. Krş. ***aman*** (Krç.) < *yaman*]

Y(> c, ç, j/ =ø)AK
(> h)ŞI

Eren (*TDES,* 440): YOK

yahd(/t)tuluh (hlk.) 'Aydınlık'
< ***yā-k-tı+lık***

yahdu (hlk.) 'Işık'
< ***yā-k-du***

yahıcı (hlk.) → **yakıcı**

yahın (hlk.) → **yakın**

yahma (hlk.) 'Sonradan yakılan türkü, destan'
→ **yakma**

yahşat-[(hlk.) 'Benzetmek'
→ **yanşat-**

yahuşlu (hlk.) 'Yakışıklı'
< ****yak-*** 'yaklaşmak'+**-(ı)ş-** [ık]+***lı***
→ **yakışıklı**

yahuştur-[→ **yakıştır-**

yak-['1. Yanmasını sağlamak veya tutuşmasına yol açmak, tutuşturmak; 2. ateşle yok etmek; 3. ışık vermesini sağlamak; 4. ısı etkisiyle bozmak; 5. keskin, sert ve ısıtıcı bir duyum vermek; 6. yanıyormuş gibi etki yapmak;7 (mec.) güçlü sevgi uyandırmak; 8. kurutmak, zarar vermek; 9. çok sıcak olmak; 10.karartmak; 11. çok üşütmek; 12. acıtmak; 13. (mec.) silâhla vurmak; 14. (mec.) yıkma, zarara yol açmak, büyük bir zarara uğratmak,mahvetmek; 15. koymak, sürmek; 16. (türkü, ağıt vb. için) düzenlemek, bestelemek'
= ET. ***yak-*** '1. hoşa gitmek, yakışmak; 2. yaklaşmak; 3. yakmak, sürmek' (*EUTS,* 280)
~ OT. ***yak-*** 'yaklaşmak, dokunmak; yakmak' (DLT)
< ****yā-*** 'alevlendirmek, ışık saçmak, parlatmak, aydınlatmak'+ ***k-***
TT.: YAK-(ACAK/ARCA/ ARI/ARIŞ/I/ICI/ ICILIK/IL-/ILMA/IM/IMCI/IN-/INMA/ INTI/IŞ/IT/ITÇI/MA/TIR-/ TIRMA)
~ yak- (Trkm., Uyg.)
yâk- (Özb.)
yağ- (Bşk., TatK.)
yandır- (Az., Bşk., TatK.)
yândir- (Özb.)
cağ- (Kırg.)
jağ- (Kzk.)

Y(> c, j)A(> å)-K(>ğ)-/

SanalBaba

-N-DIR-

= *köz,ör-* (Bşk.)
köydir- (TatK.)

Eren (*TDES,* 440) YOK

yaka '1. Giysilerin boyna gelen, boynu çeviren bölümü; 2. giyeceklerin boyna gelen bölümüne eklenen ve türlü biçimlerde olan parçası; 3. kıyı, kenar, taraf; 4. eğik yerey; 5. yapıların saçaklarında, suyun içeriye sızmasını önlemek için kiremitlerin altıyla oluk arasına konulan metal levha; 6. semt'
= ET. ***yaka*** 'taraf, yan, civar' (*EUTS,* 280);
yaka 'yaka; şef, reis, iktidar' (*ETG.,* 307: *yakıl-* 'yaklaşmak')
~ OT. ***yaka*** 'elbise yakası' (DLT)

< **ya-k-* 'yaklaşmak'**+*-a***

[Tü. *ya-n, ya-k+(ı)n, ya-k+la-ş-* vb. aynı kökten gelmiştir.]

TT.: YAKA+(LA/LAMA/LAN-/LANIŞ/LAT-/LATMA/LIK/LIK/LIKLI/LIKSIZ/SIZ)
An.ağl.: ***yaha, yah,a*** (*DS.XI,* 4126); ***yaka*** '1. yan, yön; 2. semt; 3. sırt, bayır; 4. kıyı; 5. kadın memesi' (*DS.XI,* 4127)

Tü. > **Moğ.** (*KWb.,* 463-464): *caka* Öteki komşu dillerdeki alıntıları için bk. Doerfer, *TMEN* 1802); **Ar.** (Fil., Mıs., Sur.) *yāḳa*; (Ir.) *yāxa* (*ALTK,* 135); **Kürt, Zaza.** *yaxe, yaka* (*DAO*, 506; *ZTS,* 413); **KbRum.** *yiakhás*

~ yaka (**1**)'elbise yakası' (TatK., Trkm., Uyg.)
yaka (Oyr.)
yakka (Alt.)
yåka (Özb.)
yaha /yahalıg (Az.)
yahka (SUyg.)
yağa (Bşk., Krm., Nog., Küer., Bar.)
caga (Krç.)
caka (Kırg., Alt.)
çaga (Şor., Koyb., Sag.)
cağa (Yak.) [< Moğ. (*KWb.*, 463): ***caka***]
jağa (Kzk., KKlp.)
sağa (Yak.)
śuha / śuga (Çuv.)

Y(>c, ç, j, s, ś) **A**(>å, u) [***K/H***]**K**(> h, g, ğ)**A**

yaka (**2**) 'kıyı, kenar'(Trkm., Uyg.)
yåka (Özb.)
cēk / ceek (Kırg.)
jağa (Kzk.)
jiyek (Kzk.)

Y(> c, j)**A**(> å, e, i)
KA
J[< **Y**]**İ**(<A)**Y**
(< **K**)**E**(< **A**)+*K*

= *yar* (Bşk., TatK.)

Tü. > **Moğ.** *caka* 'le bord, l'extremité, le rivage, les bornes, la frontière, limite; le collet d'un habit'; **Mac.** *nyak* 'yaka' (Ligeti: *MNy* 59: 391; TörK 156-157)
Türkçeden komşu dillere geçen biçimler için bk. Doerfer: *TMEN* 1802.

Eren (*TDES,* 440): 'Clauson'un açıkladığı gibi (*ED* 898), ***yak-*** kökünden geldiği anlaşılıyor.' der.

yakaca (hlk.) → **yakarca**

< *yak-a*[r]**+*ca***

yakacak 'Odun, kömür, mazot gibi ısı sağlamak için yakılan madde, yakıt'
< *yā-k-acak*
An.ağl.: ***yahacah, yakıcak, yakıcek, yaktılık*** (*DS.XI,* 4126)
~ yanacag (Az.)
yağıvlık (Bşk.)
yağulık (TatK.)
yåkılğı (Özb.)
yanğıç (Trkm.)
yekılğu (Uyg.)

YA-K(>ğ)-*ACAK*

SanalBaba

-IVLIK
-ILĞI/
-ILĞU
YA-N-*ACAK/-ĞIÇ*

yakağan (hlk.) → **yakarca**

yakala-['1. Bir kimseyi veya bir şeyi elle tutmak; 2. kaçan kimseyi ele geçirmek; 3. bir kimsenin gitmesini engellemek, durdurmak; 4. bir kimseyi hoşa gitmeyecek bir durumda bulmak, bir kimsenin suçu ortaya çıkmak; gösteren) söz, bakış veya işareti fark etmek; 6. birdenbire etkisi altına almak; 7. arayarak veya raslantı sonucu bulmak; 8. (mec.)belirlemek, anlamak'

< *ya-k-a+la-*

TT.:YAKALA-(MA/N-/NIŞ/NMA/T-/TMA)

~ yahala- (Az.)

= *iläktir-* (Bşk., TatK.)
ele sal- (Trkm.)
tut- (Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg., TT)
tot- (Bşk., TatK.)

yakalama 'Yakalamak işi'
→ **yakala-[*ma*]**

yakalan-['1.Yakalamak işi yapılmak, ele geçirilmek; 2. birinin kendisini zor duruma düşürecek bir şeyi, bir suçu ortaya çıkmak; 3. (bir hastalığa, karşılaşılmak istenilmeyen birine veya kötü bir duruma) tutulmak'
→ **yakala-[*n-*]**

yakalanma 'Yakalanmak işi'
→ **yakala-[*n-ma*]**

yakalanış 'Yakalanmak işi veya biçimi'
→ **yakala-[n-*ış*]**

yakalat-['1. Yakalanmasını sağlamak; 2. suçluyu ele geçirmek'
→ **yakala-[*t-*]**

yakalatma 'Yakalatmak işi'
→ **yakala-[*t-ma*]**

yakalı 'Herhangi bir biçimde yakası olan'
< *yaka+lı*
An.ağl.: ***yakalı*** '1. iri memeli kadın; 2. omuzları, kanatları üzerinde manto yakası gibi kürklü bir tür güvercin' (*DS.XI,* 4127)

yakalık '1. Yaka yapmak için kullanılan; 2. erkek gömleklerinin üzerine takılan eğreti yaka'
< *yaka[+lık]*
An.ağl.: ***yakalık*** '1. öğrencilerin beyaz yakası; 2. peçete; 3. duvarcılıkta kapı ve pencerelerin dayandığı yer; 4. ağların alt üst ipleri' (*DS.XI,* 4127)

yakalıklı 'Yakalığı olan'
< yaka[*+lık+lı*]
An.ağl.: ***yakalıklı*** 'takma yakalı gömlek' (*DS.XI,* 4127)

yakalıksız 'Yakalığı olmayan'
< yaka[*+lık+sız*]

yakar (hlk.) 1. Yakıcı, acı; 2. kibrit'
< *yā-k-(a)r*

yakar-['Israrla istemek, yalvarmak, niyaz etmek'
< **yaġa-* 'kurban sunmak'
+*-r-* 'fiilden fiil yapan ek'

veya:
< **yaġu-* 'yaklaşmak'**+*-r-***

An.ağl.: ***yakar-*** (*DS.XI,* 4128)

yakarca (hlk.) 'Tatarcık'
< *yā-k-(a)r+ca*
An.ağl.: ***yahağan, yakaca, yakağan*** (*DS.XI,* 4127)

YAK(> h)-*AĞAN/*
-ACA

yakarı '1. Yakarmak işi veya biçimi; 2. Tanrı'dan bir şey dilemek amacıyla söylenen söz, dua, münacat'
< *yakar-ı*

yakarış → **yakarı**
< *yakar-(ı)ş*
An.ağl.: ***yakarış*** 'yalvarma, dua' (*DS.XI,* 4128)

yakarma 'Yakarmak işi'

SahaBaba

→ **yakar-[*ma*]**

yakasız 'Yakası olmayan'
< ***yaka+sız***
An.ağl.: ***yakasız gömlek/göynek*** 'kefen' (*DS.XI,* 4128)

yakaş-[(hlk.) → **yakış-**

yakı[1] 'Bazı hastalıkları tedavi etmek amacıyla bir bez üzerine yayılıp vücudun bazı yerlerine konulan, koyuca lâpa veya özel biçimde yapılmış eczalı parça'
= OT. ***yakıġ*** '(şişkinlik ve benzeri şeylere yakılan) yakı' (DLT)
< ***yā-k-ıġ***
TT.: YAKI+(CI/CILIK)
An.ağl.: ***yahı*** (*DS.XI,* 4126)

yakı[2] (hlk.) '1. Karın ağrısı; 2. sürgün' (*DS.XI,* 4128)
< ***yak-ı***

yakı[3] (hlk.) 'Pekmez ve yağla yapılıp genellikle lohusalara yedirilen yemek'
< ***yak-ı***

yakı-[(hlk.) 'Yakınmak' → **yakın-**

yakıcı[1] 'Yakı yapan veya satan kimse'
< ***yā-k-ı+cı***

yakıcı[2] '1. Yakma özelliği olan; 2. (mec.) etkili, dokunaklı'
< ***yā-k-ıcı***
An.ağl.: ***yahıcı*** '1. çok fazla (sıcak için); 2. türkü, destan yakan' (*DS.XI,* 4126)

yakıcılık[1] 'Yakı yapma işi'
< ***yā-k-ı+cı+lık***

yakıcılık[2] 'Yakıcı olma durumu'
< ***yā-k-ıcı+lık***

yakıl-[1]**[** 'Yakmak işi yapılmak'
< ***yäk-[(ı)-l-]***

yakıl-[2]**[** (hlk.) '1. Alışmak, sevgiyle bağlanmak; 2. birine tutulmak, sevmek; 3. özlemek'
< OT. ***yakıl-*** 'dokunulmak, yaklaşılmak' (DLT) veya: ***yagu-*** 'yaklaşmak'+***-l-***

yakıl-[3]**[** 'Türkü uydurulmak, çıkarılmak'
< ***yā-k-*** 'türkü yakmak'+***-(ı)l-***

yakıl-[4]**[** (hlk.) '(kına vb.) sürülmek, konulmak'
< ***yā-k-ıg*** 'yakı' +***(ı)l-***
Krş. **yakın-2**

yakıl-[5]**[** (hlk.) 'Dert yanmak, sızlanmak' [*yanıp yakılmak* deyiminde]
< OT. ***yak-(ı)l-*** 'dokunulmak, yaklaşılmak' (DLT)
Krş. **yakın-1**

yakılma 'Yakılmak işi'
< ***yä-k-[(ı)l-ma]***

yakım '1. Yakma işi; 2. (hlk.) önemli bir olay üzerine yakılmış türkü'
< ***yä-k-(ı)m***

yakımcı 'Türkü yakan kimse'
< ***yä-k-(ı)m+cı***

yakımsak (hlk.) 'Cana yakın, uysal, çabuk alışan'
< ***yakın+sak***
[/n/ > /m/ değişimi]

yakın '1. Zamanda ve yerde) az bir ara ile ayrılmış olan; 2. küçük, önemsiz değişikliklerle birbirinden ayrılan; 3. aralarında sıkı ilgi bulunan; 4. benzeyen, andıran; 5. erişmesi, olması zaman bakımından yaklaşmış olan; 6. uzak olmayan yer; 7. aralarında sıkı ilişki olan arkadaş, dost veya akraba; 8. uzak olmayarak'
= ET., OT. ***yaġın, yakın*** (*EUTS,* 280; DLT)
< ***yaġu-*** 'yaklaşmak' (DLT)
+***-n***

veya:
< ***yak-*** 'yaklaşmak, dokunmak'+***-(ı)n***

[ET.: ***yakıl-*** 'yaklaşmak, yaklaştırılmak' (*EUTS,* 280); OT. *yaġuş-* 'birbirine yaklaşmak'; *yaġutġan* 'daima yaklaştıran'; ***yaġut-*** 'yaklaştırmak']

TT.: YAKIN+(LAŞ/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LIK/SAK/SAKLIK/SAMA)

SanalBaba

An.ağl.: ***yahın, yahun*** (*DS.XI,* 4126)

Tü. > **Zaza.** *yeqin* 'yakın' (*ZTS,* 414)

~ yakın (Bşk., TatK.)
yaḳın (Özb.)
yakīn (Trkm.)
yah,ın (Az.)
yâh,un (Ker./*KrTS,* 361)
yâvığ/yâvuğ (Bay./*KrTS,* 361)
yekın (Uyg.)
cakın (Kzk.)
jakın (Kzk.)

Y(> c, j)A(> â, e)K (> h,)I(>u)N

yakın-[1] 'Sızlanmak, sızlanarak anlatmak, şikâyet etmek'
< ****yak-*** 'yakınlaşmak'+***-(ı)n-***
Krş. **yakın-5**
TT.: YAKIN-(MA) [*yalvarıp yakın-*]
An.ağl.: ***yakı-*** (*DS.XI,* 4129)

yakın-[2] '(Kına, yakı vb.ni) Vücudun bir yerine sürmek'
< ***yā-k-ıg*** 'yakmak'+***(ı)n-***
Krş. **yakıl-4**
An.ağl.: ***yak-, yakın-*** 'sürmek, koymak (kına için)' (*DS.XI,* 4129)

yakınış 'Yakınmak işi veya biçimi'
< ***yak-*** 'yakınlaşmak'
+-(ı)n-[1](ı)ş

yakınlaş-['1. Yakın bir duruma gelmek, yaklaşmak; 2. Aralarındaki ilgi, sevgi daha güçlü bir duruma gelmek'
< ***yak-ın+la-ş-***

yakınlaştır-['1. Yakın bir duruma getirmek, yaklaştırmak; 2. (mec.) aralarına sıkı ilgi kurmak'
< ***yak-ın+la-ş-tır-***

yakınlık '1. Yakın olma durumu; 2. duygusal bağ ve akrabalık ilişkisi'
< ***yak-(ı)n+lık***
An.ağl.: ***yakınlık*** '1.cinsel ilişki; 2. gönül ilişkisi' (*DS.XI,* 4129)

yakınma 'yakın-[1]/[2]***mak*** işi yapılmak'

yakınsa-['Bir şeyin yakın zamanda olacağını düşünmek, olmasını yakın görmek'
< ***yakın+sa-***

yakınsak 'Tek bir noktaya doğru yönelen (ışınlar, çizgiler)'
< ***yak-(ı)n+sa-k***

yakınsaklık 'Yakınsak olma durumu'
< ***yakın+sa-k+lık***

yakınsama 'Yakınsamak işi'
< ***yakın+sa-ma***

yakıntı 'Yakılan bir şeyin kalıntıları'
< ***yā-k-(ı)n-tı***

yakış[1] 'Yakmak işi veya biçimi'
< ***yā-k-(ı)ş***

yakış[2] (hlk.) 'Yün işlerinde motif'
< ***yanış*** 'nakış'

yakış-['1. Güzel olmak, iyi gitmek, yaraşmak, uygun gelmek; 2. uygun olmak, iyi karşılanmak, münasip olmak'
= OT. ***yakış-*** 'yaklaşmak, dokunmak, yakına gelmek' (DLT)
< ***yak-*** '*hoşa gitmek; yaklaşmak'+***-(ı)ş-***
TT.: YAKIŞ-(IK/IKLI/IKLI-LIK/IKSIZ/IKSIZLIK/IŞMA/TIR-/TIRMA/TIRMACI/TIRMACA)
= *yaraş-* (Az.)
yäräş- (Özb.)
yara- (Bşk., TatK.)
yari- (Uyg.)
caro- (Kırg.)
jaras- (Kzk.)

yakışık 'Uygunluk, yaraşma'
< **yakış-[*(ı)k*]**
TT.: YAKIŞIK+(LI/LILIK/SIZ/SIZLIK)

yakışıklı '(Erkek için) güzel, gösterişli'
< **yakış-[*(ı)k+lı*]**
TT.: YAKIŞIKLI+(LIK)
= *yaraşıglı* (Az.)
yäräşikli (Özb.)
gözäl (Az., Özb.)

SanalBaba

yakışıklılık 'Yakışıklı olma durumu'
< **yakış-[*(ı)k+lı+lık*]**

yakışıksız 'Yakışık almayan, uygunsuz, çirkin, münasbetsiz'
< ***yakış-(ı)k+sız***

yakışıksızlık 'Yakışık olmayan davranış veya durum, uygunsuzluk'
< ***yakış-(ı)k+sız+lık***

yakışma ' Yakışmak işi'
< ***yakış-ma***

yakıştır-['1. Yakışacak bir duruma getirmek, uydurmak'
< ***yakış-tır-***

yakıştırma 'Yakıştırmak işi'
< ***yakış-tır-ma***

yakıştırmaca 'Herhangi bir sebeple ortaya atılan, uydurma (söz)'
< ***yakış-tır-ma+ca***

NOT: Eren (*TDES*, 441): **yakış-** ve türevleri YOK.

yakıt 'Odun, kömür, mazot gibi ısı sağlamak amacıyla yakılan madde, yakacak, mahrukat'
< ***yā-k-(ı)t*** 'fiilden ad yapım eki'
[**-(I)t** eki: *dik-(i)t, sark-(ı)t, kork-(u)t* vb.]
TT.: YAKIT+(ÇI)
~ yåkılğı (Özb.)
yağıvlık (Bşk.)
yagulık (TatK.)
yekılğu (Uyg.)
yanğıç (Trkm.)
janar may (Kzk.)

YA(> å, e)K-*IL*
-ĞI(>u)
YAĞ-*IV+LIK*
YAG-*UL-IK*
YAN-*ĞIÇ*
J(<Y)AN-*AR may*

yaklaş-['1. (zaman veya uzaklık için) arada az bir aralık kalacak biçimde ilerlemek, aradaki uzaklığı azaltmak veya büsbütün ortadan kaldırmak için ileri gitmek; 2. benzetmek, andırmak, uygun olmak; 3. bir konuyu, bir sorunu, bir konuyu ele alarak değerlendirmek; 4. yakınlaşmak'
= OT. ***yakış-*** 'yaklaşmak, dokunmak, yakına gelmek' (DLT)
< ****yak-*** 'yaklaşmak, dokunmak'***+(ı)n*** 'yakın'***+la-ş-***
TT.: YAKLAŞ-(IK/IL-/ILMA/IM/MA/TIR-/TIRMA)
~ yakınlaş- (Bşk., TatK.)
yakĭnlaş- (Trkm.)
yah,ınlaş- (Az.)
yekınlaş- (Uyg.)
yäkınläş- (Özb.)
cakındo- (Kırg.)
jakındas- (Kzk.)

Y(>c, j)A(> e, ä)K(>h,)-IN
+L(/D)A(> ä, o)-Ş/-S

yaklaşık 'Gerçekten değeri veya miktarı değil, ondan az veya eksik bir niceliği gösteren, aşağı yukarı bir değerlendirme yapılarak bulunan, takribî'
< ***yak-*** 'yaklaşmak'***-la-ş-(ı)k***

yaklaşıl-['Yaklaşmak işi yapılmak'
< ***yak-la-ş-(ı)l-***

yaklaşılma 'Yaklaşılmak işi'
< ***yak-la-ş-(ı)l-ma***

yaklaşım '1. Yaklaşmak işi; 2. bir sorunu ele alış,ona bakış biçimi'
< ***yak-la-ş-(ı)m***

yaklaştır-['1. Bir şeyi kendine yakın duruma getirmek; 2. iki şeyi birbirine yakın duruma getirmek'
< ***yak-la-ş-tır-***

yaklaştırma 'Yaklaştırmak işi'
< ***yak-la-ş-tır-ma***

yakma 'Yakmak işi'
< ***yā-k-ma***
An.ağl.: ***yakma*** '1. karaçıban; 2. dağlama' (*DS..XI*, 4130)

yakmaca (hlk.) 'Karaçıban, şarbon hastalığı'
< ***yā-k-ma+ca***

yakmaç 'Sıvı yakıtı kolayca yanabilecek taneciklere ayırarak püskürten aygıt, brülör'

SanalBaba

< *yā-k-maç* 'fiilden ad yapan ek'

[**-mAç eki**: *eğir-meç, bazlamaç, gömeç* < *göm-meç* ...vb.]

yakşak (hlk.) → **yağşak, yanşak**
yakşı → **yahşi**
yaktır-['Yakmak işi yaptırmak'

[ET. **yaktur-** 'yaklaştırmak, yakın getirmek'
OT. **yaktur-** 'dokundurmak']

< *yā-k-tır-*
yaktırma 'Yaktırmak işi'
< *yā-k-tır-ma*

NOT: Eren'de ***yakı*** ile ***yal*** arası sözcükler YOK.

yal (hlk.) 'Köpek ve ineklere yedirilmek için un ve kepekle hazırlanan yiyecek'
= ET. ***yal*** 'maaş, ücret, aylık' (*EUTS,* 280)
< OT. ***yal*** [*yalaçı (yuga)* 'bir çeşit ince katmerli (ekmek, yufka)' DLT)]
An.ağl.: ***yal, yalmaç*** (*DS.XI,* 4131)

Tü. > **Kürt.** *yal* (*DAO,* 507)

[Krş.: ***yar*** 'salya' < ***ya-r**; ***yala-*** < *ya-la-*; ***yalak*** < *ya-la-k*; OT.: *yalfa, yalgat-* 'yalatmak'; *yalgandur-* 'yalanmak'; *yalgan-* 'yalanmak'; *yalgaş-* 'yalaşmak'; *yalgat-* 'yalatmak ve yutturmak' (DLT)]

Eren (*TDES,* 441): < **?**

NOT: Eren'de ***yal*** ile ***yapağı*** arası szöcükler YOK.

yala-['1. Bir şeyin üzerinden dilini sürüp geçirmek; 2. dilini gezdirerek bir şeyin üzerindeki almak; 3. sıyırarak, dokunarak geçmek'
= ET. ***yala-, yalġa-*** (*EUTS,* 281); (Uyg.) ***yalġa-*** (*İKPÖ,* 229) [Fakat: ***yala-*** 'töhmetlenmek']
~ OT. ***yalġa-, yalfa-, yalwa-*** (DLT: *yalfat-, yalġat-* 'yalatmak'; *yalġan-* 'yalanmak')

< *yālġa-* [Räsänen, *Türkische Miszellen,* 8; T.Tekin, *Mak.I,* 84, 338)]
[< ***yāl+(ġ)a-***]
TT.: YALA-(K/KA/MA/MUK/N-/NIŞ/NMA/T-/TMA/YICI/YIŞ)
~ Moğ. ***doluġa*** <**dalu-ġa*** = Lam. ***dal-*** 'yalamak', Ev. ***dala-*** = Çuv. ***śula-*** = ET. ***yalġa-***
~ yāla- (Trkm./Hamzayev, *Türkmence Sözlük,* s. 842; Az., Bşk., TatK.)
yali- (Uyg.)
yälä- (Özb.)
calo- (Kırg.)
jala- (Kzk.)
śula- (Çuv.)

Y(> c, j, ś)A(> ä, u)
LA(> ä, i, o)-

Eren (*TDES,* 441): YOK

yalabı-[(hlk.) '1. Papıldamak, parlamak, ışıldamak; 2. şimşek çakmak'

< *yä-l-a-bı-*

yalabık (hlk.) '1. Parlak, parıltılı, ışıklı; 2. alevin oynayarak parıldaması, parlama, parıltı; 3. şimşek; 4. güzel, yakışıklı, sevimli;5. iki yüzlü, kaypak'
= ET. ***yalan*** = ***yalın*** 'alev'
(EUTS, 281: *yalın- / yalına-* 'alevlenmek, yanmak, parlamak'; *yalınla-* 'alevlenmek'; *yalınlığ* 'alevli, parlak'; *yaltrak/yaltrık* 'ışık, parıltı'; *yaltrıklığ* 'parlak, ışıklı'; *yaltrır-* 'aydınlatmak'; *yaltrıt-* 'parlatmak, aydınlatmak'; ***Yalturmak*** 'toponim')
~ OT. ***yaldra-, yarlı-*** 'az ışımak, az parlamak'
(DLT: *yalın* 'alev'; *yal-* 'alevlenmek; yanmak'=*yandur-, yun-, yundur-; yalrat-, yalrıt-, yolrat-, yolrıt-* 'parlatmak, yalabıtmak'; *yal tur-* 'ateşi alevlendirmek')

SanalBaba

< ***yā-*** 'yanmak, parlamak, alevlenmek' +***-l*** 'alev'
+***a-bı-k***
[*yalabıt-/yalabut-* '1. ışık saçarak aydınlatmak; 2. parlatmak, cilâlamak; 3. traş ederek parlatıp güzelleştirmek; 4. çabucak işi bitirmek; 5. öfkeyle, hızla vurmak, dövmek'
< **ya-l+a-bı-t-*

[***yalın+a-*** 'parıldamak'; ***yalın+lıġ*** 'parlak'; ***ya-l*** 'alev'; ***yal+tır- (trı-/tra-)*** 'parlamak'; ***yal+tra-k*** 'parlak' (Ş. Tekin, 1976: 318).

***YA-** '1. ışık ve ateş saçmak; 2. ışıldamak; 3. parıldamak; 4. aydınlatmak'
YA-k-**: ***yaġdu/yahdu 'aydınlık, nur'
-l-: ***yalın*** 'alev' [OT. ***yal-*** 'tutuşmak' (DLT: *ot yaldı* 'ateş yansdı']
-l : 'alev, ateş, kor' (Özb.) < **ya-l*
[*yuragide yali bar.* 'cesur']
-p-: ***yapur-*** 'parlatmak'
-r-: ***yaru-*** 'parlamak'; ***yaru-k*** 'ışık'
-ş-: ***yaşuk*** 'ziya, ışık, parıltı' (F. Özkan: 2003, 158-160)
-ş : ***yaş*** 'şimşek' (tarihî Türk şiveleri' < **ya-ş* [/ş/ = /l/]

[ET, OT ve TT'nde '*parla-, yan-, ışı-, ışılda-, yaldız, yıldız* ile ilgili sözler: ***yaşu-*** 'yanmak; yakmak; parlamak'; ***alış-*** 'yanmak, tutuşmak'; ***yalın*** 'alev'; ***yaşın*** 'ışık' ~ ***yanşa-*** 'parlamak' ~ ***yultuz*** 'yıldız'; **yula** 'meşale, mum, lamba'; ***şimşek*** [< *şimşek* (DS) < **çemşek* < *çeşmek* (DS) <**çaşı-/çeşi-*] 'şimşek'; ***alap/yalap*** 'alev'; ***ışık ılıcak*** (>*sıcak*); ***ılı-/yılı-*** 'ılımak'; ***yalçık*** 'ay'; ***ay*** 'ay'

An.ağl.: ***yalabır, yalabık, yalamık, yalamuk, yalyabaluk*** (*DS.XI*, 4131); ***yalabık, yalabuk, yalannık, yaldırayık, yalım*** 'şimşek' (*DS.XI*, 4132) '*iki yüzlü, yüze gülücü, kaypak; * girişken; *güzel, yakışıklı, sevimli; *tüysüz, atik; *kavgada üstün gelen' (s. 4132)
~ Moğ. ***asa-*** 'yanmak, tutuşmak'; *hala-* 'ısınmak, sıcaklaşmak' (Lessing); ***gal*** 'ateş'; ***gey-/geyigül-*** 'ışımak, parlamak' (Lessing); ***döli/dölü*** 'alev']

Eren (*TDES*, 441): YOK

yalacan, yalaçan (hlk.) → **yalak²**
yalağız (hlk.) → **yalak²**
yalagoz (hlk.) → **yalak²**
yalağuz (hlk.) → **yalnız**
yalak¹ '1. Hayvanların su içtikleri taş veya ağaçtan oyma kap; 2. çeşme, musluk vb.nin altına akan suyun çevreye sıçramasını veya akıp gitmesini önlemek için konulan delikli taş tekne'
< ***yā-l+a-k***
An.ağl.:***yalah, yalak, yalaçan*** 'hayvanların içinde yemek yediği , taş, ağaç, çanak vb. kap' (*DS.XI*, 4134).
~ yalag (Az./*AHYÖ*, 547)

Tü. > **Kürt.** *yalak* (*DAO*, 507)

~ yalak (Trkm., Uyg.)
yalag (Az.)
yälâk (Özb.)
yalğaş (Bşk.)
ulak (Bşk., TatK.)

YAL+*A(> å)K(> g)*
+*ĞAŞ*
[*Y*= *ø*]UL+*AK*

Eren (*TDES*, 441): YOK

yalak² (hlk.) '1. Geveze, boşboğaz, söz taşıyarak ara bozan; 2. sırnaşık, eğitimsiz; 3. dalkavuk'

SarıalBaba

< OT. ***yala-*** 'töhmetlemek'

+-k

An.ağl.: ***yalah, yalak, yalacan, yalaçan, yalagoz, yalağız, yalaka, yalakçı, yalaktar, yalamakçı, yalamaşçı, yalamık, yalamsuk, yalamuk, yalamukçu, yalavıç, yalavış, yalavuç, yalavuş, yalcı, yaldakçı, yalıcan*** (*DS.XI,* 4134)

Eren (*TDES,* 441): YOK

yalaçan (hlk.) → **yalak**

yalaka (hlk.) '1. Dalkavuk; 2. arsız, sırnaşık'
→ **yalak²**

yalakacı (hlk.) 'Bulduğu şeyi, bulduğu yerde yiyen, pisboğaz köpek'
→ **yalaka**[+*cı*]

yalakalaş-[→ **yalaka**[+*la-ş-*]

yalakalık (hlk.) 'Dalkavukluk'
→ **yalaka**[+*lık*], **yalak²**

yalakçı¹ (hlk.) → **yalak²**

yalakçı² (hlk.) 'Hizmetçi'
< ***yalak+çı***

yalaklık (hlk.) → **yalakalık**

yalaktar (hlk.) → **yalak²**

yalama¹ '1. Yalamak işi; 2. üzeri düzleşmiş, aşınmış olan'

< *yā-l+a-ma*

An.ağl.: ***yalama, yalamık, yalamuk, yalavış*** (DS.XI, 4137)

yalama² (hlk.) '1. Dudakta çıkan yara; 2. dudakta kuruma ve çatlama'
< ***yala-ma***
An.ağl.: ***yalama, yalamık, yalıma*** (*DS.XI,* 4136)

yalamakçı (hlk.) → **yalak²**

yalamaşçı (hlk.) → **yalak²**

yalamık¹ (hlk.) → **yalak²**

yalamık² (hlk.) → **yalama²**

yalamık³ (hlk.) → **yalama¹**

yalamuk¹ (hlk.) '1. Çam ağacının reçineli kabuğu, soymuk; 2. çam ağacının reçineli kabuğundan çıkan öz suyu'
< ***yā-l+a-muk*** 'fiilden ad yapan ek'
[**-mIk** eki:*kıza-mık, soy-muk* vb.]

yalamuk² (hlk.) → **yalak²**

yalamuk³ (hlk.) → **yalama¹**

yalamukcu, yalamukçu (hlk.)
→ **yalak²**

yalan '1.Aldatmak amacıyla bilerek ve gerçeğe aykırı olarak söylenen söz, kıtır; 2. gerçek olmayan, asılsız, uydurma'
= ET. (Uyg.) ***yalġan*** (*EUTS,* 281; *ETG.,* 308)
~ OT. ***yalġan*** (DLT: *yalġandur-* 'yalanlamak')

[ET'de ***yalan*** = ***yalın*** 'alev' (*ETG.,* 308)]
→ **yalın**

< ****ya-*** 'yanlış bir şey yapmak'

+-l-ġan

veya: ****yal-ıġ+a-n*** (Ş. Tekin, *İK,* 68)

[Krş.: ***yala*** 'töhmet, itham, biri hakkında kötü sanıda bulunma' ***yalaçı*** 'insanı her şeyde çarçabuk suçlu gibi gören, itham eden'; ***yalafar*** 'insanlar arasında elçi, hakanın gönderdiği elçi'; ***yalış-*** 'töhmetlenmek, itham etmek' ~ ***yılış-; yaltġa*** ~ ***yoltġa, yultġa*** 'birşeyle alay etme']
TT.:YALAN+(CI/akasya/ayak/biber/dolma/CIKTAN/ CILIK/ DA/ LA- / LAMA/ N-/ NMA/ SIZ)
An.ağl.: ***yalan*** 'yalancı'; ***yalan at-*** 'yalan söylemek'; ***yalancı, yalancı dolma*** 'kaburga dolması' (*DS.XI,* 4139)
~ yalan (Az., Trkm.)
yalğan (Bşk., TatK., Uyg.)
yålğån (Özb.)
calğan (Kırg.)
jalğan (Kzk.)

Y(> c, j)A(> å)L[Ğ]A(> å)N
= *aldak* (Bşk., TatK.)
ötirik (Kzk.)

yalan-['1. Kendini yalamak; 2. ya-

SanalBaba

lamak işi yapılmak veya yalamak işine konu olmak'

< *yalġan- < *yal(ġ)a-n-* 'dönüşlülük eki'

yalancı '1. Yalan söylemeyi huy edinmiş olan (kimse); 2. gerçek olmayan, gerçeğe benzetilmiş'

→ **yalan[+*cı*]**

TT.: YALANCI+(LIK)

An.ağl.: ***yalancı*** 'yalan'; ***yalançı*** 'yalancı'; ***yalançırak*** 'arada bir yalan söyleyen' (*DS.XI,* 4139)

Tü. >**Ar.** (Sur.) *yālānci: dūrma* 'yalancı dolma' (*ALTK,* 135)

~ yalançı (Az.)
yalğançı (TatK.)
yalğançi (Uyg.)
yalğansı (Bşk.)
yålğånçi (Özb.)
calğançı (Kırg.)

Y(> c)AL[Ğ]AN+*ÇI(>i)/+SI*

= *aldakçı* (TatK.)
aldaksı (Bşk.)

yalancıktan 'Gerçek olmayarak, yapmacık olarak, yalandan'

< *yalan+cık+tan*

~ yalannan (Ker./*KrTS,* 361)

yalancılık '1.Yalancı olma durumu, yalan söyleme huyu; 2. yalan söz'

< *yalan+cı+lık*

yalançırak (hlk.) 'Arada bir yalan söyleyen'

< *yalan+çı+rak*

yalandan 'Gerçek olmayarak, yapmacık bir biçimde, oyun olsun diye, yalancıktan, sureta; 2. gösteriş olsun diye, özen göstermeden, önem vermeyerek, üstünkörü'

< *yalan+dan* 'addan *zarf* yapan hâl eki'

yalandır-[(hlk.) 'Aldatmak, kandırmak'

< *yalan+tır-*

yalangı (hlk.) '1. Alev; 2. tutuşturucu, talaş, ince kuru odun vb.; 3. ateş, güneş ısısı'

< OT. ***yālın*** 'alev' [< **yā-l-(ı)n*]+***gı***

An.ağl.: ***yalangı, yalağı, yalaŋı, yalaŋkı, yalavu, yalazı*** (*DS.XI,* 4139)

Krş. **yalaz, yalaz**

yalaŋı (hlk.) → **yalangı**

yalanış 'Yalanmak işi veya biçimi'

< *yā-l-(ġ)a-n-ış*

yalaŋız, yalanız (hlk.) → **yalnız**

yalaŋkı (hlk.) → **yalangı**

yalanla-['(Haber, söz için) Gerçek olmadığını bildirmek, yalan olduğunu açıklamak, tekzip etmek'

→ **yalan[+*la-*]**

yalanlama 'Yalanlamak işi, tekzip'

→ **yalan[+*la-ma*]**

yalanlan-[1] 'Yalanlamak işi yapılmak veya yalanlamak işine konu olmak'

→ **yalan[+*la-n-*]**

yalanlan-[2] (hlk.) Alevlenmek'

< *yā-l+ın* 'alev'+***la-n-***

yalanlanma 'Yalanlanmak işi'

→ **yalan[+*la-n-ma*]**

yalansığ-[(hlk.) 'Yalan söylemek'

< ***yalan+sı*[ğ]-**

yalansız '1. İçinde yalan olmayan; 2. doğru bir biçimde'

→ **yalan[+*sız*]**

yalapşap, yalap şalap '(zf.) Baştan savma, üstünkörü, yarım yamalak'

< **ya-l-ġa-p* + *?şap/şalap*

An.ağl.: ***yalap şap, yalap sap, yalap şalap, yalaş bulaş*** 'üstünkörü, gelişigüzel (iş için)' (*DS.XI,* 4140)

yalap yalap '(s., zf.) Parıl parıl, parıldayarak'

< **yā-* 'parlamak'+***-l-a-p***

Krş. **yalabık**

yalat-['Yalamak işini yaptırmak'

= OT. ***yalfat-, yalġat-*** (DLT)

→ **yala-[*t-*]**

yalatma 'Yalatmak işi'

SanalBaba

< **yala-[*t-ma*]**

Yalavaç 'Anadolu'da yer adı'
= OT. ***yalawaç, yalavaç*** 'elçi, peygamber' (DLT)
< OT. ***yala-*** 'töhmetlemek' (DLT)+***-w(/v)aç***
An.ağl.: ***yalavaç*** 'alevî' (*DS.XI,* 4140)
[Krş. ***yalafar*** 'insanlar arasında elçi, hakanın gönderdiği elçi' (DLT)]

yalavız, yalawız (Kürt, Zaza) (hlk.) → **yalnız**

yalavu (hlk.) → **yalangı**

yalayıcı 'Yalayan'
< **yala-[*y-ıcı*]**

yalayış 'Yalamak işi veya biçimi'
< **yala-[*y-(ı)ş*]**

yalaz, yalaza (hlk.) 'Alev; tutuşturucu, talaş, ince, kuru odun'
< ***yā-*** 'yanmak'+***l-a-z(+a)***
An.ağl.: ***yalangı, yalanı, yalaŋkı, yalavu, yalazı, yalaza*** (*DS.XI,* 4139); yalangu 'fırında ikinci kez ekmek pişirmek için yakılan odun' (s. 4139, 4266); ***yılavı, yılap*** 'büyük yangın alevi'

YALA-*N(D)/+GI/+I/+KI -VU/-Z+I/-Z+A*

Krş. **yalangı**

yalazı (hlk.) → **yalangı, yalaz**

yalazı-[(hlk.) 'Alev dokunarak, yalayarak geçmek'
< ***yā-l-a-z+ı-***

yalazla-['Bir şeyi alevden geçirmek'
→ **yalaz[+*la-*]**

yalazlama 'Yalazlamak işi'
→ **yalaz[+*la-ma*]**

yalazlan-['Ateş alevle yanmak, alevle tutuşmak'
→ **yalaz[+*la-n-*]**

yalazlanma 'Yalazlanmak işi'
→ **yalaz[+*la-n-ma*]**

yalazuh (hlk.) → **yalnız**

yalbır[1] (hlk.) 'Parlak'
< ***yā-l-bı-r*** [< ****yā-l-drı-*** 'az ışımak, az parlamak']
An.ağl.: ***yaldırak; yalbır yalbır, yalbırt yalbırt, yaldır yaldır*** 'parıl parıl' (*DS.XI,* 4142); ***yalbır yalbır yan-, yaldır yaldır yaldıra-, yaldır yaldır yan-*** (s. 4142)

yalbır[2] (hlk.) → **yalbırdak**

yalbırcak (hlk.) **yalbırdak**

yalbırdak (hlk.) '1. Çıplak, yarı çıplak, don gömlek; 2. kınsız, yalın, kapsız'
[Krş. OT. ***yalındak*** 'çıplak' (DLT)]
< OT. ***yalıng*** 'çıplak, kından çıkmış veya kınından çıkarılmış' ***yap-*** 'örtmek, kapamak'+***-ın-*** 'örtünmek'+***-da-k***
An.ağl.: ***yalbır, yalbırcak, yalbundak, yalburdah, yalburdak*** (*DS.XI,* 4142)

yalboğan (hlk.) 'Obur, aç gözlü'
< ***yal*** 'hayvan yemi'+***boğ-(a)n***

yalbundak (hlk.) → **yalbırdak**

yalburdah(/k) (hlk.) **yalbırdak**

yalcı (hlk.) → **yalak**[2]

yalçe (hlk.) 'Ocak üstündeki raf'
< ***yā-l+çe***

yalçı[1] (hlk.) 'Düzgünleşmiş, parlak taş'
< ***yā-l+çı***

yalçı[2] (hlk.) → **yalçın**[1]

yalçın[1] '(s.) 1. Düz, sarp; 2. düz, kaygan'
< OT. ***yalıng*** 'çıplak' (DLT) +***çın***
An.ağl.: ***yalçı*** 'yüce dağların eteği'; ***yalçın***

yalçın[2] (hlk.) 'Cilâlı, parlak'
< ***yā-l-*** 'parlamak'+***çı-n***
Kr. (KB): ***yalçık*** 'ay (*KB.III,* 517) < ****yal+ çı-k***

yaldakçı (hlk.) → **yalak**[2]

SanalBaba

yaldat-[(hlk.) 'Kandırmak' = ET. ***alta-*** 'kandırmak' (*ETG,* 293), ***altag*** 'hile'; OT. ***alda-*** (DLT) < [y+] ***al*** 'hile' **+*da-*** 'aldatmak' **+ *-t-*** [/y/ ikincildir]

Tü. > **Zaza, Kürt.** *yaldat-* (*DAO,* 507)

yaldavuş (hlk.) 'Koşmaca oyununda, koşanın kovalayan önünde çeşitli yönlere doğrularak yaptığı şaşırtma' < [y+]***al+da-***[v]***(u)ş*** [/y/ ile /v/ ikincildir]

yaldırak (hlk.) 'Parlak, cilalı' Bk. → **yalabık**

yaldırat-[(hlk.) 'Cilalamak' **< *yā-l+tra-t-*** [DLT: *yaldrı(/u)* 'cilâlı, parlak, süslü'; *yalrat-, yalrut-* 'parlatmak'; *yalabıt-* < **ya-*]

yaldırayık (hlk.) 'Elektrik' < OT. ***yā-l+drı-*** [< *yā-l +drı-*] 'az ışımak' **+*(y)ık***

yaldırbak (hlk.) '1. Çorapsız, yalnız ayakkabı ile; 2. başı açık' **< *yal*[ıng]+*da-k*** [< OT. *yalındak* 'çıplak'] **An.ağl.**: ***yalınyalburdak, yalın yarburdak*** 'çıplak ayak, yalın ayak' (*DS.XI,* 4146)

yaldırık (hlk.) 'Merih' [TT'nde soy adı: ***Ü. Yaltırık***] < OT. ***yaldrı-*** 'az ışımak, az parlamak' (DLT)+***-k***

yaldır yaldır (hlk.) 'Alev alev' **< *yā-l+tra-***

yaldırış (hlk.) 'Parlama, parıltı' **< *yā-l-dır-(ı)ş*** **[< *+drı-(ş)*]**

yaldız '1. Eşyaya altın veya gümüş görünüşü vermek için kullanılan, sıvı veya yaprak durumundaki altın, gümüş ve bunların taklidi olan madde; 2. bu madde ile eşyalara yapılan süs; 3. (mec.) aldatıcı dış görünüş, göz boyama'

[ET'de YOK: ***yaltır-*** 'parlamak', ***yalt(ı)rak ~ yalt(ı)rık*** 'parlak'; ***yaltra-*** 'parlamak'; ***yaltrır-*** 'aydınlatmak, parlatmak';
OT (DLT'te) YOK: ***yaldrı-*** 'az ışımak, az parlamak'; ***yaldrı(/u)k*** 'cilâlı, parlak' ~***yoldruk/yuldruk***]
Blg.: ***yaldrım*** < **yaltrım* < **yaltrı-m*
Çağ., Osm., Trkm.: ***yaldıra-***
Alt., TatK., Bşk., Nog.: ***yaltıra-***
Kırg.: ***caltıra-***
Kzk., KKlp.: ***jaltıra-***
Hak.: ***çaltıra-***<**yaltıra-*<**yaltra-*<*yaltur-a-*

→ **yalabık**
Çağ. (Rûmi): ***yalduz***
Osm., Krm.: ***yalduz, yaldız***
< OT. ***yald(/t)uz***
< **yaltur* (*Mak.I,* 19)
[< **yā-l-tuz(/r)*]
TT.: YALDIZ+(CI/CILIK/LA-/LAMA/LAN- /LANMA/LAT /LATMA/LI)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *yaldız* (*ALTK,* 136)

yaldızcı '1. Yaldız işleri yapan kimse; 2. (mec.) bir şeyin iç yüzüne değil de gösterişe önem veren (kimse)' → **yaldız*[+cı]***

yaldızcılık '1. Yaldızcının zanaatı; 2. (mec.) gösterişli fakat değersiz iş yapma' → **yaldız[*+cı+lık*]**

yaldızla-['1. Bir şeyi yaldızla kaplamak, yaldız sürerek süslemek; 2. (mec.) parlatmak; 3. (mec.) gösterişili süslerle değersizliğini veya kötülüğünü gizlemek; 4. (argo) boynuz takmak' → **yaldız[*+la-*]**

yaldızlama '1. Yaldızlamak işi; 2. ciltlenmiş kitapların kenarlarını

SanalBaba

saf altınla süsleme, tezhip'
→ **yaldız[+*la-*]**

yaldızlat-['Yaldızlamak işini yaptırmak'
→ **yaldız[+*la-t-*]**

yaldızlatma 'Yaldızlatmak işi'
→ **yaldız[+*la-t-ma*]**

yaldızlı '1. Üzerine yaldız sürülmüş, yaldızla süslenmiş; 2. (mec.) aldatıcı, göz boyayıcı'
→ **yaldız[+*lı*]**

yalgı (hlk.) → **yalnız**

yalgın (hlk.) 'Ilgım, pusarık, serap'
< ***yā-*** 'parlamak'+***-l-gın***
'fiilden ad yapan ek'
[**-KIn** eki: *sar-gın, yor-gun, dar-gın, durgun, düş-kün, vurgun* .. vb.]

yalgız, yalğız (hlk.) → **yalnız**

yalgu (hlk.) 'Ustura'
= OT. ***yüligü*** (DLT)
< OT. ***yüli-*** 'tıraş etmek'
+-gü

yalguz (hlk.) → **yalnız**

yalhı[1] (hlk.) → **yalnız**

yalhı[2]**, yalkı** (hlk.) 'Yılkı'
→ **yılkı**

yalıcan (hlk.) → **yaltak**[2]

yalım[1] 'Alev' → **yalın**[1]
= OT. ***yalın*** 'alev' (DLT)
< ***yā-*** 'yanmak'+***-l-(ı)m***
An.ağl.: ***yalım*** 'ateş, sıcaklık' (*DS.XI*, 4145)

yalım[2] 'Kılıç, bıçak gibi kesici araçların keskin yüzü'
= OT. ***yalıng*** 'çıplak, kından çıkmış veya kınından çıkarılmış' (DLT)
< ***yalın-*** 'soyunmak' fiilinin türevi.
An.ağl.: ***yalın*** 'ince, düz' (*DS.XI*, 4145)

yalın[1] 'Alev' → **yalım**[1]
= ET., OT. ***yalın*** 'alev' (*EUTS*, 281; DLT)
~ ***yalan*** (*EUTS*, 281; *ETG.*, 308: *yalıŋ-, yalıŋa-* 'alevlenmek'; *yalınlıg* 'parlak')
< ***yā-*** 'yanmak'+***-l-(ı)n***
An.ağl.: ***yalın*** 'yazın esen sıcak yel' (*DS.XI*, 4145)
~ yalın (Kum./*Kumıksko-Russkiy Slovar'*, Moskva, 1969, s. 390)
çalın (Hak./*Russko-Hakasskiy Slovar'*, Moskva 1961, s. 587)

yalın[2] '1. (Söz, yazı için) gösterişsiz, süssüz, sade; 2. (hlk.) çıplak'
= ET. ***yalang, yalıng*** 'çıplak' (*EUTS*, 282); ***yalıŋ, yalaŋ*** 'yalın' (*ETG.*, 308)
~ OT. ***yalındak, yalıng*** 'çıplak' (DLT)
< ***yalın-*** 'soyunmak' fiilinin türevi.
TT.: YALIN+(göz/kat/kılıç)
An.ağl.: ***yalın, yalıncak*** 'çıplak' (*DS.XI*, 4145)

yalın ayak '1.Ayakları çıplak; 2.(zf.) çıplak ayakla'
< ***yala(/ı)n(/ŋ)+ayak***
[< *aḍak*]
An.ağl.: ***yalınayak, yalıncak*** 'yoksul'; ***yalın bacak*** 'çıplak ayak' (*DS.XI*, 4145)
Krş. **yalbırdak; yalın yalburdak, yalın yarburdak**
~ yalanayak (Bşk.)
yalan ayak (TatK.)
yalın ayag (Az.)
yalaŋ ayak (Uyg.)
yalanğaç ayak (TatK.)
yalanğas ayak (Bşk.)
yalanğidak (Uyg.)
yälängåyåk (Özb.))
cılaŋ ayak (Kırg.)
jalaŋayak (Kzk.)
ayakyalaŋaç (Trkm.)

Y(> c, j)A(> å, ä)LI(>ä)N
(/ŋ) +[*G*]
+ĞAÇ
+ĞAS
+A(>å)YA(>å)K
+İDAK *(< adak)*

yalıncak 'Çıplak'

SahafBaba

= OT. ***yalındak*** 'çıplak' (DLT)

< *yalın+cak*

yalınç '1. Birleşik olmayan, yalnız bir maddeden oluşan; 2. karışık olmayan, basit'
= OT. ***yalınçga (aş)*** 'tadı, tuzu, yağı olmayan yemek' (DLT)

< *yalın* 'sade' **+ç**[*ak=ø*]

yalıngaç 'Kabuğu çatlayıp soyulan'

< *yalın+gaç*

yalıngat, yalıŋgat (hlk.) '1. Tek kat, ince, hafif; 2. ince, narin (kimse'
→ **yalınkat**

yalıngı (hlk.) 'Birden parlayan, parlayıp sönen, çalı çırpı alevi'

< *ya-l-ın+gı*

yalınız, yalıŋız (hlk.) → **yalnız**

yalınkat '1. Tek kat, ince, hafif; 2. ince, narin kimse'

< *yalıng* 'çıplak'+***kat***
An.ağl.: ***yalın(/ŋ)gat*** (*DS.XI,* 4146)

yalınla-, yalıŋla-[1][(hlk.) 'Soymak'

< OT. ***yalıng*** 'çıplak'+***la-***

yalınla-, yalıŋla-[2][(hlk.) '1. Alevlendirmek; 2. yara üstünü kavlı çakmakla dağlamak'

< *ya-l-ın* 'alev'+***la-***

yalınlaş-['Yalın, sade duruma gelmek'
→ **yalın[+*la-ş-*]**

yalınlaşma 'Yalınlaşmak işi'
→ **yalın[+*la-ş-ma*]**

yalınlı (hlk.) 'Tek yumurtalı hayvan'

< *yalıng+lı*

yalınlık '1. Yalın olma durumu, birleşik veya karmaşık olmama durumu, sadelik; 2. kolayca anlaşılabilen anlatım'
→ **yalın[+*lık*]**

yalınsak (hlk.) '1. Tek gezen, azılı kurt; 2. azılı domuz'

< *yalıng+sak*

yalıt-['Elektrik ve ısı akımını engellemek, tecrit etmek, izole etmek'

< *ya-l-* 'yalınmak' +***-(ı)t-***

yalıtıcı 'Yalıtkan'

< OT. *ya-l-(ı)t-ıcı*

yalıtıl-['Yalıtmak işi yapılmak'

< *ya-l- (ı)t-(ı)l-*

yalıtılma 'Yalıtılmak işi'
→ **ya-l-ıt-[*(ı)l-ma*]**

yalıtım 'İzolasyon'

< *ya-l-(ı)t-(ı)m*

yalıtkan 'Herhangi bir değmeyi, sürtünmeyi önlemek için, elektrik iletkenlerini saran, koruyan porselen, kauçuk gibi madde'

< *ya-l-(ı)t-kan*

yalıtkanlık 'Yalıtkan olma durumu'
→ **yalıtkan[+*lık*]**

yalıtma 'Yalıtmak işi, tecrit, izolasyon'
→ **ya-l-[*ıt-ma*]**

yālız (hlk.) → **yalnız**

yalkı[1] (hlk.) '1. Yalnız, tek; 2. yavan, katıksız; 3. başıboş'
Krş. ET. ***yalk-*** 'muhalefet etmek, zıddına gitmek' (*ETG.,* 308)

< **yalk-ı*

yalkı[2] (hlk.) 'Yağlı çörek'

< OT. ***yakrı*** 'yağlı' (DLT)

yalkı[3] (hlk.) 'Işın'

< *yā-l-* ['yalınmak, alevlenmek'+***-(ı)n*** 'alev']+***-ku***

yalkı-[(hlk.) 'Yaralanıp berelenmek'

< **yar-+-kı-*

yalman (hlk.) '1. Eğik, eğinik, mail; 2. sarp, dik; 3. (hlk.) kesici ve batıcı araçların kesen ve batan bölümü'

< OT. **yā-l+man*
An.ağl.: ***yalman*** 'düzgün, parlak ve yassı taş' (Silifke/İç.); ***yalman*** 1.eğri, yanlamasına kesme; 2. mızrak ucu; 3. ağaç parçası; 4. kaypak, yumuşak; düzgün, parlak, yassı taş' (*DS.XI,* 4148)

yalnız '1. Yanında başkaları bulun-

SanalBaba

mayan; 2. yanında başkaları olmayarak; 3. sadece, salt; 4. ama, şu kadar ki, ancak, fakat; 5. toplumsal ilişkilerden yoksun veya yoksun bırakılan kişi'
= ET. ***yalangus, yalangˈuz, yalguz, yalangguz, yalnguz*** (*EUTS*, 281); (Uyg.) ***yalŋus (yalaŋus)*** (*İKPÖ*, 229); ***yālińuz, yalaŋuz*** (*ETG.*, 308)
~ OT. ***yalnus*** (DLT)
MA: ***yalguz, yalguzen*** (10-8, 168-8)

YAL[*AN* = ø]GUZ
YAL[A]N(/D/NG)
+GUZ(/S)/
+US(/Z)

< *yalıŋ/yalaŋ* 'yalın, çıplak'+^{o}***s***/+^{o}***z*** (?)
TT.: YALNIZ+(CA/CI/CILIK/LAŞ-/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***yalanuz*** (Rize/*RİA*); ***yalağuz, yalaŋız, yalazuh, yalgı, yalgız, yalğız, yalhi, yalınız, yalıŋız, yālız*** (*DS.XI*, 4134); ***yannız*** (El.)

YALA(/I)N(/G/D)
U(/I)Z
YALAZUH
YALG(/h)I[Z]
YĀLI[*NI*=ø]Z
YAN[< L+I = ø]NIZ

Tü. > **Kürt.**, **Zaza.** *yalanız, yalınız, yalavız, yalawuz, yalnız* (*DAO*, 507)

~ yalnız (Az.)
yalŋīz (Trkm.)
yalğız (TatK.; Tav., Tuz. /*KrTS*, 362)
yalğuz (Uyg./*TUL*, 1004; Ker./*KrTS*, 362))
yålğız (Özb.)
yaŋğız (Bşk.)
calğız (Kırg.)
calkı (Kırg.)
caŋgız (Kırg.)
jalğız (Kzk.)
n'agıs (Kumd.)

Y(> c, j, n')A(>å)L[*I*=ø]D
[N/G]IZ
C(<Y)AL[*ID*=ø]KI[*S/Z* = ø]
N'(< Y)A[*L* = ø]GIS

Eren (*TDES*, 441): YOK

Erdal (s. 338): < ***yalıŋ+us***
T. Tekin (*Mak.I*, 431): < * ***yalıŋ öz***

yalnızca '1. Yalnız olarak; 2. belli durumun, şartın veya işin dışına çıkmaksızın, ancak, salt, sadece'
→ **yalnız[+*ca*]**
yalnızcı 'Yalnızlık siyasetini izleyen (devlet)'
→ **yalnız[+*cı*]**
yalnızcılık 'Uluslar arası konulara ve anlaşmalara katılmama siyaseti'
→ **yalnız[+*cı+lık*]**
yalnızlaş-['Yalnız duruma gelmek, tenhalaşmak'
→ **yalnız[+*la-ş-*]**
yalnızlık '1'. Yalnız olma durumu, kimsesizlik; 2.kimse bulunmama durumu, ıssızlık, tenhalık'
→ **yalnız[+*lık*]**
yalon (hlk.) → **yalan** [/a/ > /o/ değişimi]
yalpa 'Rüzgâr veya dalgaların etkisiyle geminin bir sancağa, bir iskeleye yatıp kalkması; 2. iki yana eğilerek yürümek'
= OT. ***yalba*** 'platt, dumm' (KB); ***yalbı*** 'enli, yassı, derinliği olmayan' (DLT)
Çağ.: ***yalpak*** 'flach, eben'
< ***yél*** 'rüzgâr, yel'+***pé-*** fiilinin türevi.
[Krş.: ***yélpik*** 'cin ve yel çarpması'; ***yélpin-*** 'yele, cine çarpılmak, yel çarpmak']
TT.: YALPA+(LA-/LAMA/LAT-)
= Moğ. (*KWb.*, 75) ***dalba-yi***
yalpak (hlk.) '1. Sokulgan, cana yakın; 2. yüze gülücü, dalkavuk; 3. sarp yer, uçurum'

SahafBaba

< (1,2 için) ***yal(a)-*** 'töhmetlemek' +***-p+(a)k/***
(3 için) ****yal(ı)-*** '*dikleşmek, sarplaşmak' +***-p+(a)k***
TT.: YALPAK+(LIK)
An.ağl.: ***yalpak, yalpan, yalpaŋ, yalpı*** (*DS.XI*, 4149)
~ yalpak 'flat' (TatK., Nog.)
yalpak 'shallow' (Trkm.)
calpak (Kırg.)
jalpak (Kzk.)
çalpak (Hak.)
yalpılık 'low, low-lying' (TatK.)
salban 'wide and flat' (Yak.)
[*Mak.I*, 40]

Y(> c, ç, j, s)AL-*PAK*
-PILIK
-BAN

yalpak² (hlk.) 'Başörtüsü'
< ***yap-*** 'örtmek, kapatmak'
+***-ak*** [/l/ ikincildir]
Krş. **yapık, yapuk**

yalpaklan-[(hlk.) 'Yaltaklanmak'
→ **yalpak[+*la-n*]**

yalpaklık 'Yalpak olma durumu'
→ **yalpak[+*lık*]**

yalpala-['Dengesi bozularak, bir sağa bir sola eğilmek'
→ **yalpa[+*la-*]**
An ağl.: ***yalpala-*** 'kararsız davranmak' (*DS.XI*, 4149)

yalpalama 'Yalpalamak işi'
→ **yalpa[+*la-ma*]**

yalpalat-['Yalpalanmasına sebep olmak'
→ **yalpa[+*la-t-*]**

yalpı (hlk.) '1. Eğimli yüzey, yamaç; 2. iki tepe arasındaki düzlük'
= OT. ***yalbı*** 'yassı, enli, derinliği az olmayan' (DLT)
< ***yal*** 'dik, eğim' +***p(/b)+ı***

[Krş. OT. **yalıg** 'at yelesi; ibik; eyer kaşı';
yalım 'sarp, dik, yalçın'; **yalt** 'yalçın, sert']

An.ağl.: ***yalpı*** 'iki tepe arasındaki düzlük' (*DS.XI*, 4149)
An.ağl.: ***yalpık*** 'engebeli yer'; ***yalpik*** 'derinliği az'; ***yalpuk*** 'ince, yassı taş' (*DS.XI*, 4149)
< ****yalbı+k***
~ calpı 'genel, umumî' (Kırg.), *calpıy-*, *calpay-* 'genişlemek'
jalpı (Kzk.), *jalpay-* 'genişlemek'

yalpıdak (hlk.) 'Hızla, şimşek gibi (geçmek için)'
< ***yā-l-pı-da-k***

yalpık¹ 'Derinliği az ve geniş olan'
< ***yal+p+(ı)k***

yalpık² (hlk.) 'Salya'
< ***yal*** 'hayvan yiyeceği'
+***pı-k***

yalpılı 'Bir yanı öbüründen yüksek veya kalın'
< **yalpı[+*lı*]**

yalpuz → **yarpız**

yalp yalp (hlk.) 'Işıl ışıl'
< ***yā-l-p***

yaltak, yaltakçı 'Yaltaklanma huyu olan'
< OT. ***yalġa-*** 'yalamak'
(DLT) +***t-(a)k+çı***
TT.: YALTAK+(ÇI/ÇILIK/LIK)
An.ağl.: ***yaltak, yaltakçı*** (*DS.XI*, 4150)

yaltakçılık 'Yaltaklık'
→ **yaltak[+*çı+lık*]**

yaltaklan-['Birine hoş görünmek için onursuzca davranmak'
< OT. ***yalġa-t-(a)k+la-n-***
An.ağl.: ***yaltahlan-, yaltaklan-, yaltak-, yaltanmak*** 'yaltaklanmak, dalkavukluk etmek' (*DS.XI*, 4150)
~ yaltaglan- (Az.)
yältäklän- (Özb.)
yalağaylan- (Bşk., TatK.)
yaracanlık et- (Trkm.)

yaltaklanma 'Yaltaklanmak işi'
→ **yaltak[+*la-n-ma*]**

SanalBaba

yaltaklanış 'Yaltaklanmak işi veya biçimi'
→ **yaltak[+*la-n-(ı)ş*]**
yaltaklık 'Yaltak olma durumu veya yaltakça davranış'
→ **yaltak[+*lık*]**
yaltırık 'TT'nde soy adı: *Ü. Yaltırık*'
= ET. ***yaltır-, yaltrı-*** 'parlamak, ışık vermek';
yaltrık, yaltruk 'parlaklık, ziya, ışık'(*EUTS,* 282)
~ OT. ***yaldruk, yoldruk, yuldruk*** 'cilâlı, parlak, süslü' (DLT)
< ***ya-l-*** 'yanmak, parlamak'
+***-tır-(ı/u)k***
yalvaç → **Yalavaç**
yalvaçlık 'Yalvaç olma durumu, peygamberlik'
→ **Yalavaç[+lık]**
yalvar-['Birindan ısrarla, kendine acındıracak sözlerle, saygılı bir biçimde bir şey istemek, niyaz etmek'
= ET. ***yalvar-*** (*EUTS,* 283); ***yalwar-, yalbar-*** (*ETG.,* 308)
~ OT. ***yalwar-*** 'dileğinin yapılmasını istemek' (DLT)
< ****yala-*** töhmetlemek'
+***w(b/f/v)+ar-***
TT.: YALVAR-(IL-/ILMA/IŞ/MA/T-/TMA)

Tü. > **Zaza.** *yalvar(miş)* (*DAO,* 508)

~ yalvar- (Az., TatK., Ker./*KrTS,* 363)
yålvår- (Özb.)
yalvur- (Uyg.)
yalbar- (Bşk., Trkm.)
yarvar- (Ker./*KrTS,* 363)
calbar- (Kırg.)
jalbarın- (Kzk.)

Y(> c, j)A(>å)L(>r)V(/B)A (> å)R-*IN-*

yalvarıl-['Yalvarmak işi yapılmak'
→ **yalvar-[*(ı)l-*]**
yalvarılma 'Yalvarılmak işi'
→ **yalvar-[*(ı)l-ma*]**
yalvarış 'Yalvarmak işi veya biçimi, yalvarma, rica'
→ **yalvar-[*(ı)ş*]**
yalvarma 'Yalvarmak işi'
→ **yalvar-[*ma*]**
yalvart-['Yalvarmasına sebep olmak veya yalvarmaya zorlamak'
→ **yalvar-[*t-*]**
yalvartma 'Yalvarmak işi'
→ **yalvar-[*t-ma*]**
yalvı (hlk.) 'Büyü'
= OT. ***yalwı*** 'büyü'; ***yalwıçı*** 'büyücü, sihirbaz' (DLT)
< ***yalga-/yalwa-*** 'yalamak'+***-v+ı***
yama '1. Delik, yırtık veya eski bir yeri uygun bir parça ile onarma, kapatma; 2. bu iş için kullanılan parça; 3. deride geniş leke'
= OT. ***yamag*** (DLT: *yamağlığ* 'yamalı'; *yamağlık* 'yamalık, yama olmak üzere hazırlanmış'; *yamagu* 'yamanması gerekli'; *yamal-* 'yamanmak'; *yama-* 'yamamak'; *yaman-* 'kendi kendine yamamak'; *yamaş-* 'yamamakta yardım ve yarış etmek')
< ****ya-*** '*kapatmak, *örtmek'
+***-ma(ġ)***
TT.: YAMA+(CI/CILIK/LI/LIK)
An.ağl.: ***yama, yalı, yalım, yalın*** 'dik yer, bayır, yokuş' (*DS.XI,* 4150)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *yāma* (*ALTK,* 136)

~ yama (Trkm.)
yamag (Az.)
yamak (Uyg.)
yämåk (Özb.)
yamav(lık) (Bşk.)
yamau(lık) (TatK.)
camak (Kırg.)
jamav (Kzk.)

YA(> ä)MA(> å)G(/K/U/V)

yama- '1. Yama koyarak onarmak, yamalamak; 2. (mec.) istenmeyen kimse veya şeyi birine mal

SarıalBaba

etmek'
= OT. *yama-* (DLT)
< ***ya-*** '*kapatmak, *örtmek'
+ ***-ma-***
TT.: YAMA-(LA-/LAMA/LAN-/LANMA/MA)

yamacı 'Ayakkabı yamayan, onaran kimse, ayakkabı eskicisi'
→ **yama[+*cı*]**

yamacılık 'Yama yapma işi'
→ **yama[+*cı+lık*]**

yamacına çık-['1. Karşısına çıkmak; 2. karşılamaya çıkmak'
< ***yamaç+ı+n+a çık-***

yamaç '1. Dağın veya tepenin herhangi bir yanı; 2. (hlk.) karşı, ön, alnaç'
Krş. *yam(u)z, yomuz* 'böğür, yan' (*ETG.*, 308)
Çağ.: ***yamaç***
< ET. ***yam+(a)ç***
An.ağl.: ***yamaç, yanaç*** '1. karşı; 2. yan, yakın; 3. bedel, karşılık; 4.yanıt' (*DS.XI*, 4151)
~ yamac (Az.)
yantu (Uyg.)
yân bağır (Özb.)
yanaşāk (Trkm.)

YAN(>m)+*AC/TU*/bağır/aşāk

yamaçla-, yamaçlaş-[(hlk.) 'Karşılamak'
< ***yamaç+la-(ş)-***

yamaçlaş-[(hlk.) 'Yokuş, bayır durumuna gelmek'
< **yamaç[+*la-ş-*]**

yamak '1. Bir işte yardımcı olarak çalışan erkek; 2. (mec.) birinin etkisinde kalarak onun sözünden hiç çıkmayan kimse'
= OT. ***yamaġ*** 'yama' (DLT)
Çağ.: ***yamaġ***
< ****ya-mag***
An.ağl.: ***yamak*** '1. bağ, bahçe, tarla sulama işlerine bakan; 2. kalaycı çırağı; 3. ortak; 4. başkasının sırtından geçinen' (*DS.XI*, 4152)

yamaklık 'Yamak olma durumu'
→ **yamak[+*lık*]**

yamala-[1] 'Yama ile onarmak, yama vurmak'
→ **yama(g)[+*la-*]**

yamala-[2] (hlk.) 'Ayağını çekerek yürümek'
< ***yang*** '*kıvrım, *büküntü'
+ma-la-

yamalak → **yarım yamalak**
< ***yamak+la-k***

yamalama 'Yamalamak işi'
→ **yama(g)[+*la-ma*]**

yamalan-['Yama ile onarılmak, yama vurulmak'
→ **yama[+*la-n-*]**

yamalanış 'Yamalanmak işi veya biçimi'
→ **yama(g)[+*la-n-(ı)ş*]**

yamalanma 'Yamalanmak işi'
→ **yama(g)[+*la-n-ma*]**

yamalı '1. Yama vurulmuş, yama ile onarılmış; 2. (insan için) yüzünde lekeler bulunan'
= OT. ***yamaġlıġ*** (DLT)
< ***ya-ma(ġ)+lı(ġ)*** [/ġ/ler düşmüştür]
An.ağl.: ***yamalı*** 'deride, genellikle yüzde görülen açık ya da çok koyu renkte, yama gibi büyücek leke bulunan kişi; üstünde böyle leke bulunan yer' (*DS.XI*, 4152)

yamalık 'Yama için kullanılan parça'
= OT. ***yamaġlık*** (DLT)
< ***ya-ma(ġ = ø)+lık***
An.ağl.: ***yamalıh, yamalık*** '1. yama, yamaya yarar bez parçası; 2. abla öldüğü zaman, eniştesiyle evlendirilen kız' (*DS.XI*, 4153)

yamalıklı (hlk.) '1. Yamalı; 2. miskin, derbeder'
< ***ya-ma(g)+lı(g)g+lı***

yaman '1. (güç, etki ve beceri için) alışılmışın üzerinde olan; 2. kötü, korkulan'
= ET. ***yaman*** 'kötü, fena, korkunç' (*TT. VII*, 41, 6; *EUTS*, 283)

SanalBaba

~ OT. ***yaman*** 'kötü, her şeyin kötüsü' (DLT) ***yawa*** 'heder, boşu boşuna, lüzumsuz' (KB: *yawarlık* 'boşluk, beyhudelik, lüzumsuzluk'; *yawlak* 'kötü'; *yawuz* 'kötü')

< *yaw(/v/f)+man

[Krş.: OT. *yawlak* 'kötü, fena, değersiz, yavuz, düşkün, her şeyin kötüsü' < **yaw+la-k**; *yaw(/f)uz* 'kötü, fena' < **yaw(/f)+(u)z**; *yawuzla-* 'kötü bulmak'; *yawuzlan-* 'kötü bulmak' (DLT; KB)]

An.ağl.: ***yaman*** '1. kötü; 2. işbilir, kurnaz' (*DS.XI,* 5153)

Tü. > **Zaza.** *yeman* '1. yaman; 2. güç, dayanılmaz, zor olan'; *yeman* (*ZTS,* 413, 414: *eman yeman* 'ne olur'); *yemmun, yemon* 'yaman, hünerli, becerikli' (*DAO,* 516); **Kürt.** *yeman* 'yaman, hünerli, becerikli (*KTS,* 385)

~ yaman (Az., Bşk., TatK.) caman (Kırg.)

M. Erdal (*Old Turkic Word Formation I,* 397, § 3. 325 -mAn)

yaman-['1. Yamalanmak; 2. (kötü bir şey veya kimse) birinin üstünde kalmak, yük olmak, yükletilmek'
→ **yama-[*n*-]**
An.ağl.: ***yaman-*** '1. yüzüstü yere düşmek, yatmak, kapaklanmak; 2. dayanmak, yaslanmak; 3. abanmak, eğilip kapanmak; 4. gelişigüzel yere çöküp oturmak; 5. sığınmak, çıkar sağlamak için yaklaşmak; 6. sıvanmak' (*DS. XI,* 5153)

yamanma 'Yamanmak işi'
→ **yama-[*n-ma*]**

yamantı (hlk.) 'Sığıntı'
< *yama-n-tı*

yamaş-[(hlk.) '1. Başköşeye saygısızca oturmak; 2. oturup durmak; 3. eğilip bükülmek, ezilmek (insanlar için)'
= OT. ***yamaş-*** tembelliğinden yere yapışıp kalmak, buyurulan işi yapmaktan çekinmek' (DLT) = ***mayış-*** 'gevşemek'
< *yam-(ı)ş- [< **mayıl-* ~ *bayıl-+(ı)ş-*]

yamaşık (hlk.) 'Basık, ezilmiş, yassı'
< *yam-(a)ş-ık*

yamat-['Yamamak işini yaptırmak'
→ **yama-[*t*-]**

yamatma 'Yamatmak işi'
→ **yama-[*t-ma*]**

yamçı[1] 'Bir yüzü uzun tüylü, kalın yünden dokunarak yapılmış yağmurluk'
=ET. ***yançuk***; OT. ***yançık, yançuk*** 'torba, kese, cep' (*EUTS,* 283; DLT)
< *yan+çuk* [> *yançı* > *yamçı*]
TT.: YAMÇI+(LI/SIZ)
An.ağl.: ***yamçı, yamşı*** (*DS.XI,* 4154)

yamçı[2] (hlk.) 'Kör, kesmez bıçak'
< OT. ***yam*** 'çör çöp, pislik, çapak' **+*çı***

yançuk (hlk.) 'Eğri, yamuk'
[OT. *yançuk* 'torba, kese (paratütün)' (DLT)]
< *yang* 'yan'**+*çuk***

yamık (hlk.) '1. Eğik, bükük, çarpık; 2. ayağı bir yana eğik, çarpık (insan için); 3. basık'
< *yam-(ı)k* → **yamuk**

yamıl-[(hlk.) 'Eğilmek, bükülmek, çarpılmak; bir yana yaslanmak'
< *yam-(ı)l-* → **yamul-**

yampiri 'Eğri büğrü, yan yan ve çarpık giden'
< OT. ***yan*** 'yan' (DLT)+? *pir+i*
TT.: YAMPİRİ+(LİK)
An.ağl.: ***yampiri, yamfiri, yamperi, yampır, yampırı, yampir, yampirik, yampiş, yamrı, yanfiri, yanpırı, yanpiri, yanpi, yan-***

SanalBaba

pir, yanpiri, yanpuri, yanpuru, yempür (*DS.XI,* 4156)
~ yanpürü 'çarpık, eğri' (Ker./*KrTS,* 362)
yampiri (Tuz./*KrTS*)

yamrı yumru (hlk.) 'Eğri büğrü (yuvarlak nesneler için)'
< ***yamur-u yum-(u)r-u***

yamrul-['Yamru yumru bir duruma gelmek'
< OT. ***yamur-*** 'tomruk yapmak' (DLT) **+*-(u)l-***
TT.: YAMRUL-(MA)

yamru yumru 'Eğri büğrü, çarpık; engebeli'
< ***yamur-u*** + OT. ***yumur*** 'göden bağırsağı'**+*u***

[DLT: **yumurla-** 'yumru yapmak, toplamak' < *yum-(u)r +la-*]

~ yamru yumru (Az.)
= *egri bugri* (Özb.)
kedir-budir (Kzk.)
öŋgül-döŋgül (Kırg.)
oŋgul-doŋgul (Uyg.)
büdür-südür (Trkm.)

yamşak (hlk.) 'Büyük başörtüsü'
< OT. ***yaş-*** 'saklamak, gizlemek'+***-mak***
[/şm/ > /mş/ göçüşmesi ile]

yamuk '1. Bir yana doğru eğik olan; 2. (mat.) yalnız iki kenarı paralel olan dörtgen'
< OT. ***yamur-+(u)k***
TT.: YAMUK+(LUK)
An.ağl.: ***yamuh, yamuk, yamuç*** (*DS.XI,* 4158)

yamul-['Yamuk duruma gelmek, eğrilmek'
< ***yang+(u)l-***
TT.: YAMUL-(MA)

yamulma 'Yamulmak işi'
→ **yamul-[*ma*]**

yamyassı 'Çok yassı, dümdüz'
< ***yam*** 'sıfatın önüne gelerek ona çokluk anlamı veren sözcük'+***yassı***

yamyaş 'Çok yaş, sırılsıklam'
< ***yam*** 'çok, pek'+***yaş*** 'yaş, ıslak'

yan '1. (Bir şeyin) Ön, arka, alt ve üst dışında kalan bölümü; 2. yön, sağ ve solun ortak adı, taraf; 3. yer; 4. üst; 5. birlikte, beraberinde olma; 6. bedenin bir bölümü; 7. üstte, altta, arkada veya önde olmayan; 8. (mec.) istekleri karşıt olan iki kişiden veya topluluktan biri; 9. tali'
= ET. ***yan*** 'taraf, kalça, yan' (*EUTS,* 283; *ETG.,* 308)
~ OT. ***yān*** (DLT)
< ***yān***
TT.: YAN+(AK/AKLI/AL/AŞ-/AŞIK/AŞIKLIK/AŞIL-/AŞIL-MA/ AŞMA/ AŞTIR-/ AŞTIR-MA/AY/CI/DAŞ/DAŞLIK/LA-/LAMA/LAMASINA/LI/SIZ-LAŞTIR-/SIZLIK)

Tü. > **Kürt.** ***yan*** 'yan, eğri' (*DAO,* 508)

~ yan (Az., Bşk., TatK., Uyg.)
yån (Özb.)
yān (Trkm.)
can (Kırg.)
jan (Kzk.)

Y(> c, j)Ā(>a, å)N

= *yak* (Bşk., TatK.)
kabırğa (Bşk., TatK.)

yan-[1] '1. Birleşiminde karbon bulunan maddeler, ısı ve ışık yayarak kül durumuna geçip yok olmak; 2. ateş durumuna geçmek, tutuşmak; 3. ısı, ışık veren veya başka amaçlar sağlayan şeyler, alev yaklaştırılarak veya özel düzenlerine dokunularak etkinliğin geçmek; 4. bütünü veya bir bölümü ateş veya sıcaklığın etkisi ile bozulmak, kömür durumuna gelmek; 5. ısı etkisi ile vücudun bir yanı yara olmak, kızarmak veya rengi koyulaşmak; 6. (vücut veya nesneler için) ısısı artmak; 7.parlamak, parıldamak; 8. bir-

SanalBaba

takım etmenlerin etkisiyle işe yaramaz duruma gelmek; 9. yanık acısına benzer acı duymak;10. (mec.) çok üzülmel; 11.(mec.) çok sevmek, büyük bir aşk ile sevmek; 12. (mec.) hükümsüz kalmak, değerini yitirmek; 13. (mec.) zarara, kötülüğe uğramak; 14. (mec.) çocuk oyunlarında oyun dışı kalmak'

= ET., OT. ***yan-*** (EUTS; DLT)

< *yā-* 'yanmak, parlamak'

+*n-*

TT.: YAN-(DIR-/GI/GILAN-/GILANMA/GI-LI/GIN/GIN-CI/IK/IKARA (< yanık+kara)/ IKLIK/IKSI/IŞ)

Tü. > **KbRum.** *yianá yianá*

~ yan- (Az., Bşk., TatK., Trkm., Uyg.)
yån- (Özb.)
jan- (Kzk.)

= *küy-* (Kırg.)

yan-²['Dönmek, geri gelmek' [TT' nde kök olarak kullanılmayan bu eski fiilin türevleri vardır.]

= ET., OT. ***yan-*** 'dönmek, döndürmek'(*ETG,* 308; DLT)

[OT. (DLT): ***yangku*** 'sesin geri gelmesi'; ***yangkula-*** 'ses vermek, ses gelmek']

< *ya-n-*

TT.: YAN-(IL-/ILGI/ ILIŞ/ ILMA/ILSAMA/ ILTI/ILTICI/ ILTMA/ILTMACA/ILTMACI/ ILTMAÇ/IT 'cevap'/ITLA-/ITLAMA/ITLAN-/ ITLANMA/ LANDIR-/ITLANDIRIL- /ITLANDIRILMA / ITLANDIRILMA /ITLANITLI/ ITSIZ/ KI/KICA/KILA-/KILAMA/KILAN-/KILANMA/KILI/KISIZ /SI /SICI / SILA- / SILAMA/ SILAN-/SILANMA/SI-/SIMA/ SIMALI/SIMASIZ/SIT/SITAÇ/ SITICI/SITIL-/SITILMA/SITIL-/SITILMA/SITMA)

yanacak (hlk.) '1. Yakacak; 2. çakmak'

< *yā-n-acak*

An.ağl.: ***yanacah, yanacak, yandıra, yandırası*** (*DS.XI,* 4159)

YAN-*ACAK (>h)/ -DIR-A/-DIR -ASI*

yanak 'Yüzün göz, kulak ve burun arasındaki bölümü'

= ET. ***yanggak, yıngak*** (*EUTS,* 283); (Uyg.)
yıŋak YYNK'Q (*İKPÖ,* 236)

~ OT. ***yangak*** 'ağzın iki yanında dişlerin oturduğu kemik; her şeyin yanı' (DLT)

Çağ.: ***yaŋag, yanak***

< *yān[/ng]+(ġ)ak*

'küçültme ya da pekiştirme anlamı veren ek'

TT.: YANAK+(LI)

~ yanag(ğ) (Az., Ker./*KrTS,* 364)
yaŋak (Bşk., TatK., Trkm., Uyg.)
yånåk (Özb.)
yavağ (Ker./*KrTS,* 364)
caak (Alt./*ATS,* 47)
caak, cāk (Kırg.)
jak (Kzk.)
sıŋāh (Yak.)
sıŋyax (Yak.)
yanah 'çene' (Çuv.)
< ***yänäk** < *i̯äŋäk <
ä:ŋäk** = AT.ä:ŋäk** 'çene'; Uyg., DLT, *äŋäk* 'çene', *äŋ* 'yanak'

Y(> c, j, s)A(> å, ı)D[N (> v)]A(> å)K(> g, x)
CĀ[< *ADA*]K
JA[< *ADA*]K

= *meŋiz* (Uyg.)

Eren (*TDES,* 441): YOK

yanaklan-[(hlk.) 'Pembeleşmek, kızarmak'

< OT. ***yangak*** 'yanak' [(mec.) '***kırmızı***']

SanalBaba

[< *yā-n-ga-k] +la-n-

yanaklı (hlk.) 'Pembeleşmiş, bir yanı kızarmış (meyve için)
< ***yangak*** 'yanak'[(mec.) '*kırmızı*']+***lı***

yanal[1] 'Yanda olan, yana düşen'
< ***yan+(a)l***

yanal[2] (hlk.) 'Alaca, iki renkli'
< OT. ***yangıla*** 'ikinci defa' (DLT)

yanar (hlk.) '1. Kibrit; 2. aralık ayı; 3. ocak ayı'
< ***yā-n-(a)r***

yanarca (hlk.) 'Gözbebeği'
< ***yā-n-(a)r+ca***

yanardağ 'Volkan'
< ***yā-n-(a)r+dağ***
~ yanardağ (Az.)
yanar (yanğan) tav (Bşk., TatK.)
yanardāğ (Trkm.)
yanar tağ (Uyg.)
yånär tåğ (Özb.)
canar too (kırg.)
janartav (Kzk.)

Y(> c, j)A(> å)N-A(>ä)R +*DAĞ*
TAĞ
TÅĞ
TAV
TOO

yanar döner 'Kıpırdadıkça çeşitli renklerde parlayan (kumaş, deri vb.)'
< ***yan-*** 'dönmek'+***-(a)r***
dön-(e)r
[**NOT**: ET. ve OT'deki **yan-** ve TT'ndeki **dön-** fiili aynı anlamda olup, anlamı güçlendirmek için kullanılmıştır.]

yanargün (hlk.) 'Temmuz'
< ***yan-(a)r+kün***

yanaş-['1. Bir şeyin, bir kimsenin yanına gelmek; 2. (vapur, kayık vb.) kıyıya varmak; 3. (mec.) karışmak; 4. (mec.) ilişki kurmak'
< ***yān (/yāng)*** 'yan'
+(a)ş-
TT.: YANAŞ-(IK/IKLIK/IL-/ILMA/MA/LIK/TIR-/TIRMA)
~ yanaş- (Az.)
yānaş- (Trkm.)
yandi- (Uyg.)
yåndäş- (Özb.)
janasuv- (Kzk.)

YĀ(> a, å)N-*AŞ-*
-Dİ-
-ASUV-

= *yakınlaş-* (Trkm.)
yakınlaş- (Uyg.)
yakınay- (Bşk., TatK.)
yekınlaş- (Uyg.)
yäkınläş- (Özb.)
cakındo- (Kırg.)

yanaşık 'Yanaşmış bir durumda olan'
< ***yan+(a)ş-(ı)k***
An.ağl.: ***yanaşıh, yanaşık, yanat*** 'ortak; iş arkadaşı' (*DS.XI*, 4160)

yanaşıklık 'Yanaşık olma durumu'
→ **yanaşık[+*lık*]**

yanaşıl-['Yanaşmak işi yapılmak'
→ **yanaş-[*(ı)l-*]**

yanaşılma 'Yanaşılmak işi'
→ **yanaş-[*(ı)l-ma*]**

yanaşlık 'Deniz veya ırmakta iskele'
< ***yān+(a)ş+lık***

yanaş-[(hlk.) 'Bir işe koyulmak'
< ***yan+(a)ş-***

yanaşma '1. Yanaşmak işi; 2. genellikle bir çiftçi yanında çalışan işçi, tutma'
→ **yanaş-[*ma*]**

yanaştır-['Yanaşmasını sağlamak'
→ **yanaş-[*tır-*]**

yanaştırma 'Yanaştırmak işi'
→ **yanaş-[*tır-ma*]**

yanat (hlk.) → **yanaşık**

yanay ***YT.*** '(mat.) Bir cismin düşey kesiti'
< ***yān+(a)y***

yanaz (hlk.) 'Ters, huysuz, inatçı'
< OT. ***yan-a*** 'geri dönme

SanalBaba

bildiren edat'+*z*

An.ağl.: ***yaŋaz, yagaz, yağas, yağaz, yağız, yaŋaza, yaŋız*** (*DS.XI*, 4161)

YAG(/Ğ/Ɒ)A(/I)Z(/S)+*A*

yanazla-[(hlk.) 'Sözü yneleyerek tekrar etmek'

< ***yana+z+la-***

yaŋazlık (hlk.) 'Terslik, huysuzluk'

< ***yana+z+lık***

yanbağacık (hlk.) 'Yengeç'

< ***yan*** 'yan (yürüyen)'

+OT. ***baka*** 'kurbağa'+***cık***

yanbağdası (hlk.) 'Çelme'

< ***yān+*** OT. ***bağda*** 'güreşte sarmaya alma, sarmalama, ayak yakalama, çelme vurma'(DLT)

+***sı***

yanbastı (hlk.) 'Topal'

< ***yān+bas-tı***

An.ağl.: ***yanbastı*** '1. direk ile kiriş arasına konulan kama biçimindeki ağaç; 2. eğimli yol' (*DS.XI*, 4161)

yanböce (hlk.) → **yangıç**

yancak[1] (hlk.) '1. Çoban dağarcığı; 2. meşin önlük; 3. kağnı yanlarına, yükün düşmemesi için konulan tahtalar'

= OT. ***yançık*** 'torba, kese' (DLT)

< ***yān*** 'yan'+***cak***

[< *+*çık*]

→ **yancık, yancuk, yançık**

yancak[2] 'Yakacak odun'

<***yā-n- acak***

yancak[3] (hlk.) 'Yalın ayak'

< ***yalıng*** 'çıplak'

+[ayak]***cak***

yancı '(ask.) Düşmana karşı ilerleyen bir kuvvetin yandan gelebilecek baskınlardan korunmak amacıyla çıkardığı emniyet birliği'

< ***yān+cı***

An.ağl.: ***yancı*** '1. yamak, işçi yardımcısı; 2. nişan töreninde kız evine götürülen armağanları korumak için yanında giden delikanlı' (*DS.XI*, 4162)

yancık (hlk.) 'Zırh'

< ***yān+cık***

yancuk → **yançık**

yançalan-[(hlk.) 'Çene çalmak'

< OT. ***yangşa-*** 'gevezelik etmek, yanşamak' (DLT)

+***-la-n-***

yançık (hlk.) 'Kese, torba'

= ET., OT. ***yançık, yançuk*** (*EUTS*; DLT)

<***yān+çı(/u)k***

An.ağl.: ***yancak, yancık, yancuk*** (*DS.XI*, 4162)

yandağıki (hlk.) 'Yandaki'

< ***yān+da***+[*ğı* 'ikincil hece]+***ki***

yandaş 'Birinden yana olan veya bir düşünceye, bir isteğe katılan, onu destekleyen (kimse), yanlı, taraftar'

<***yān+daş*** [< *yan+da eş*]

TT.: YANDAŞ+(LIK)

An.ağl.: ***yandaş*** 'Kurban bayramında kız evine gönderilen armağan' (*DS.XI*, 4162)

yandık 'Baklagillerden, sıcak ve kuru bölgelerde yetişen, sarımtırak küçük tohumlardan kudret helvasına benzer bir madde elde edilen bitki'

< ***yan-dı+k***

yandır-['Yanmasına sebep olmak, yakmak'

<***yā-n+dır-***

[ET.: ***yandur-, yantur-*** 'çevirmek, döndürmek' < *yan-* 'dönmek'+*-d(/t)ur-*]

An.ağl.: ***yandır-, yandur-*** 'yakmak' (*DS.XI*, 4163); ***yandır-*** 'aşırı istekle kana kana içmek'; ***yandır-*** 'dokunaklı sözlerle karşısındakine acı vermek, üzmek'

SarıBaba

yandıran (hlk.) 'Tirfile benzeyen ot' (Enz. Yazır Köyü/E. Kalay, *TD* 633, s. 259)

< yan-dır-(a)n

yandolay (hlk.) 'Keçi yolu'

< yan+ OT. ***tolga-*** 'dolamak, burulmak'***+-y***

yaneç 'Nakış, süs'

→ **yaniş**

An.ağl.: ***yaneçli*** 'nakışlı' (*DS.XI,* 4165)

yaneçli, yaneşli → **yaneç**

yaŋeş (hlk.) → **yanış**

yangak (hlk.) 'Ceviz'

= OT. ***yangak*** (DLT)

< *yang+(a)k

yangal[1] (hlk.) '1. Çarpık yürüyüşlü (kimse); 2. çarpık yürüyüş'

< yang 'yan'***+al***

yangal[2] (hlk.) '1. Çok sıcak; 2. sıcakkanlı'

< yan-gı+l

yaŋgala (hlk.) 'Yamuk yumuk, eğri büğrü, bozuk düzen'

< yang+al+a

An.ağl.: ***yaŋgıl, yuŋgul, yanğal, yunğal, yaŋgala*** (*DS.XI,* 4164)

YA(/U)N(/Ɲ)G(/Ğ)A (/I/U)L+*A*

yangel-[(hlk.) '1. Yatıp uzanmak, dinlenmek; 2. işi yolunda, kaygısız olmak'

< yan/yang + gel-

yangengeç (hlk.) → **yangıç**

yangı[1] 'İltihap'

< yan- '*yaymak'***+-gı***

TT.: YANGI+(LAN-/LANMA/LI)

An.ağl.: ***yangı, yangın, yangu*** 'hastalık ateşi' (*DS.XI,* 4164); ***yangı, yangınlık*** 'sevi; candan sevgi; ***yangı*** '3. etkin keder; 4. dert yanma'; ***yangı*** '5. ağıt'; ***yangı, yangı yakacak, yankı*** 6. 'yakacak' (*DS.XI,* 4165)

yangı[2]**, yanğı** (hlk.) 'Yankı'

= OT. ***yangku*** 'sesin geri gelmesi, yankı' (DLT: *yangkula-* 'ses vermek, yankılamak'; *yangkur-* 'ses duymuş gibi sağına soluna bakmak')

< OT. ***yan-*** 'dönmek'***+-ku***

An.ağl.: ***yangulan-*** 'yankılanmak' (*DS.XI,* 4165)

yangıç (hlk.) 'Yengeç'

< yan/yang + gıç

An.ağl.: ***yanıç, yanböce, yanıçböcü, yangengeç, yanıyingeç, yankeş, yankıç, yankılıncı, yanuç, yanyalıç, yarımyağnış, yarımyanıç, yarımyanıç, yarımyanış, yarımyanuç*** (*DS.XI,* 4166)

yangılan-['İltihaplanmak'

→ **yangı[+*la-n-*]**

An.ağl.: ***yangılan-*** '1. hastalık ateşiyle dudakları uçuklamak, halsiz düşmek;2. dert yanmak' (*DS.XI,* 4165)

yangılanma 'İltihaplanma'

→ **yangı[+*la-n-ma*]**

yangılı[1] 'İltihaplı'

→ **yangı[+*lı*]**

yangılı[2] (hlk.) '1. Sıcakkanlı; 2. ateşli; 3. ışığı göz alacak kadar parlak olan nesne; 4. sevdalı'

→ **yangı[+*lı*]**

yangın '1. Zarara yol açan büyük ateş; 2. (hlk.) hastalıkta ateş; 3. (mec.) coşkunluk; 4. (hlk.) tutkun, âşık'

< yā-n-gın

TT.: YANGIN+(CI)

An.ağl.: ***yangın*** 'hastalık ateşi' (*DS.XI,* 4164); ***yangın*** 'sevdalı' (s. 4165);***yangın*** 'sıcak'(s.4166) ***yangın*** 'çok tatlı'; ***yangın*** 'susuzluktan yanmış' (s. 4165)

~ yangın (Az., Bşk., Trkm.)
yangun (Uyg.)
yaŋğın (TatK.)
yånğın (Özb.)

= ***örd*** (Kzk., Kırg., Uyg.)

Eren (*TDES,* 440): YOK

yangıncı 'Yangın söndürme gö-

SanalBaba

revlisi, itfaiyeci'
< *yan-gın+çı*

yangınlı (hlk.) 'Büyük bir kaza yüzünden üzüntülü, yaslı'
< *yā-n-gın+lı*

yangınlık (hlk.) '1. Sevimli; 2. tandırlarda mitilin altına konulan birinci örtü'
< *yā-n-gın+lık*

yangır (hlk.) 'Yanık, etkin ses, söz'
< *yā-n-gı-r*

yangırda-[(hlk.) 'Çok söylemek, söylenmek'
< *yan-gı-r+da-*

yangısız 'İltihapsız'
→ **yangı[+*sız*]**

yangış (hlk.) → **yanış**

yangulan-[→ **yangı²**

yanıç¹ (hlk.) → **yangıç**

yanıç² (hlk.) 'Kız evinden güveye gönderilen giysi'
< OT. ***yan-*** 'dönmek'+***-u-*** 'karşılık vermek'+***-ç***
Krş. ***yanık, yanut*** '1. Nişanlı yanların birbirlerine gönderdikleri armağan; 2. köy düğününde, kız almaya giderken yolda verilen yemek' (*DS.XI,* 4167)

yanıç³ (hlk.) 'Topal, yan yan yürüyen'
< *yan/yang +(ı)ç*

yanıçböcü (hlk.) → **yangıç**

yanık '1. Yanmış olan; 2. rengi koyulaşmış; 3. (mec.) duygulu, dokunaklı, acılı, etkili; 4. sıkıntı veya hastalıktan iyi gelişmemiş; kavruk; 5.verimsiz, kıraç duruma gelmiş olan; 6. (mec.) bıkkın, üzüntülü, dertli;7. yanmış yer, yanmış olan yerde kalan iz; 8. yanmış veya yanmakta olan bir şey'
< *yā-n-(ı)k*
TT.: YANIK+(ARA [< /k/ara] /LIK/SI)
An.ağl.: ***yanık*** '1. çok susamış; 2. yakıcı, etkin; 3. kavruk, gelişmemiş; 4. gövdede açılan yara izi' (*DS.XI,* 4167)
~ yanıg (Az.)
yanık (Trkm.)
= *küyük* (Kırg., Özb.)
köyük (Uyg.)
küyik (Kzk.)
Eren (*TDES,* 441): YOK

yanık-[(hlk.) 'Yakınmak'
< *yan-(ı)k-*

yanıkal (hlk.) 'Kahverengi, doruya yakın al'
< *yā-n-(ı)k+al*

yanıkara¹ (hlk.) 'Kara kabarcık, kara yanık'
< *yā-n-(ı)k+kara*
An.ağl.: ***yanıkara, yanıgara, yanığara, yania, yanikara, yankın*** (*DS.XI,* 4167)

YAN+I(>i)+K
(>g, ğ)ARA

yanıkara² (hlk.) 'Böğrülce'
< *yan+ı+kara*

yanıkara³ (hlk.) 'Yıldırım'
< *yā-* 'parlamak, ışımak'
+-n-(ı)k+kara

yanıkırık (hlk.) 'Yan yürüyen at'
< *yan+ı+kır-(ı)k*

yanıklık '1. Yanmış olma durumu; 2. (mec.) acılı, kaygılı, bıkkın, dertli olma durumu'
< *yā-n-(ı)k+lık*

yanıksı 'Biraz yanık *olan'*
< *yā-n-(ı)k+sı*

yanıktır-[(hlk.) 'Ürkütmek, korkutup kaçırmak'
< *yan-(ı)k+tır-*

yanıl-['1. Tanımayarak, niteliğini iyi anlamayarak aldanmak; 2. sonucunu düşünmeden veya bilmeden uygunsuz bir davranışta bulunmak'
= ET. ***yangıl-*** 'yanılmak' (*EUTS,* 283: *yangluk* 'hata, yanlış' = *yangıluk; yanglık* =

SanalBaba

yangluk 'yanlış, hata'; *yangşak* 'yanlış'); ***yaŋıl-*** (*ETG.*, 308)
~ OT. ***yangıl-*** 'yanılmak'; *yangılgan* 'her zaman yanılan, unutan' (DLT)
< ****yang*** 'örf, gelenek, usul, nizam' (*EUTS*, 283)+***(ı)l-***
[< ****ya-*** 'yanlış bir şey yapmak'+***-ng+(ı)l-*** (Ş. Tekin, *İK*, 68-69)]
TT.: YANIL-(GI/ILIŞ/ILMA/SAMA/TI/TICI/T-/TMA/TMACA/TMACI/TMAÇ)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *yeġneş*; (Mıs.) *yaġmīş* ; (Sur.) *yaġnīş* (*ALTK*, 136)

~ yanıl- (Az.)
yaŋılış- (Bşk.)
yängliş- (Özb.)
caŋılu- (Kırg.)
jaŋılu- (Kzk.)

Y(> c, j)A(> ä)D(/N)-*IL-* ***-IL-IŞ-*** ***-LİŞ-***

yalŋış- (Trkm.)
yalğış- (TatK.)

YALD(>ğ)IŞ- [< **yaŋlış-** (/ŋl/>/lŋ/ değişmesi ile)]

Eren (*TDES*, 441): YOK

yaŋılaş-[(hlk.) 'Tartışmak'
< OT. ***yangşa-*** 'gevezelik etmek' (DLT: *yangşat-* 'bir kimsenin başını çok sözle, yanşaklıkla ağrıtmak')

yanılgı '1. Yanılma durumu, yanlış davranış, yanlış, hata; 2. bir sanatla, bir bilimle iligi kuralların gereği gibi uygulanmayışından doğan sonuç; 4. hata'
→ **yanıl-[*gı*]**
= *yanlış* (Az.)
yaŋlış (Bşk.)
yängliş (Özb.)
jaŋılıs (Kzk.)
yalğış (TatK.) < ******yanglış*
yalŋışlık (Trkm.) < ******yanglışlık*

yanılış 'Yanılmak işi veya biçimi'
→ **yanıl-[*(ı)ş*]**
yanılma 'Yanılmak işi'
→ **yanıl-[*ma*]**
yanılsama ***YT.*** '1. Yanlış algılama ve duyu yanılması; 2. (psikol.) illüzyon'
→ **yanıl-[*sa-ma*]**
yanılt- 'Yanılmasına yol açmak'
→ **yanıl-[t-]**
yanıltı ***YT.*** 'Sonucu bakımından çok önemli olmayan yanlışlık, sehiv'
→ **yanıl-[*tı*]**
yanıltıcı 'Yanıltma özelliği olan, aldatıcı'
→ **yanıl-[*t-ıcı*]**
yanıltma 'Yanıltmak işi'
→ **yanıl-[*t-ma*]**
yanıltmaca 'Yanıltmak için, yanıltacak yolda söz söyleme, mugalâta'
→ **yanıl-[*t-ma+ca*]**
yanıltmacı 'Yanlış yargılamada bulunan (kimse)'
→ **yanıl-[*t-ma+cı*]**
yanıltmaç 'Karşıdakini yanıltıp başka şey söylemesine yol açacak biçimde düzenlenmiş söz'
→ **yanıl-[*t-maç*]**
yanıran (hlk.) 'Az yan, azıcı yanda olan'
< ***yang+ır-(a)k***
yanıtda-[(hlk.) 'Yanlış ve boş sözlerle gevezelik etmek'
< ***yang-*** gevezelik etmek' ***+-(ı)r-da-***
yanısa-[(hlk.) Acımak'
< ***yā-n-(ı)k+sa-***
yanış[1] 'Yanmak işi veya biçimi'
< ***yā-n-(ı)ş***
yanış[2] (hlk.) 'Nakış, süs'
< ***yan+ış*** 'iş' (DLT)
An.ağl.: ***yaneç, yaŋeş, yangış, yanış, yaŋış, yaŋişa*** (*DS.XI*, 4164)

YAN(/D)[= NG]I(/E/İ)Ş+*A*

yānış (hlk.) → **yanlış**
yanış, yanışey, yanışî (Zaza/*ZTS*,

SarıBaba

413; Kürmanç genel/*DAO*, 508) 'Yanlış'
→ **yanlış**

yan(/ŋ)ışak[1] (hlk.) 'Geveze'
= OT. ***yangşak*** (DLT)
< ***yangşa-*** 'gevezelik etmek' ***+-k***

yan(/ŋ)ışak[2] (hlk.) 'Bit yavrusu'
→ **yavşak**

yanışey (Zaza) 'Yanlış' → **yanlış**

yanışla-[1][(hlk.) 'Nakışlamak'
< ***yan+ış+la-***

yanışla-[1][(hlk.) '1. Yanıltmak; 2. yanlışını çıkartmak'
< ***yan-*** 'dönmek'***+-(ı)l-(ı)ş+la-***

yanışla-[2][(hlk.) 'Yansılamak, alay etmek'
< ***yang-şa-la-***

yanıt 'Cevap'
= ET. (KT, Uyg.), OT. (DLT, KB) ***yanut***
< ***yan-*** 'dönmek'***+-(u)t*** 'dönen, döndürülen, karşılık olarak verilen şey, cevap'
TT.: YANIT+(LA-/LAMA/LANDIR-/DIRIL-/DIRILMA/LANDIRMA/LA-/LANMA/LI/SIZ

yanıtla-['Cevaplamak'
→ **yanıt[+*la-*]**

yanıtlama 'Cevaplama'
→ **yanıt[+*la-ma*]**

yanıtlan-['Cevaplanmak'
→ **yanıt[+*la-n-*]**

yanıtlandır-['Cevaplandırmak'
→ **yanıt[+*la-n-dır-*]**

yanıtlandırıl-['Cevaplamak işi yapılmak'
→ **yanıt[+*la-n-dır-(ı)l-*]**

yanıtlandırılma 'Cevaplandırılmak işi'
→ **yanıt[+*la-n-dır-(ı)l-ma*]**

yanıtlandırma 'Cevaplandırmak işi'
→ **yanıt[+*la-n-dır-ma*]**

yanıtlanma 'Cevaplanma işi'
→ **yanıt[+*la-n-ma*]**

yanıtlı 'Cevaplı, cevabı olan'
→ **yanıt[+*lı*]**

yanıtsız 'Cevabı olmayan, cevabı verilmeyen, cevapsız'
→ **yanıt[+*sız*]**

yanıye(/i)ngeç (hlk.) → **yangıç**

yaŋız (hlk.) 'Yüz, çehre'
< OT. ***yaġız*** 'yağız, kızıl ile kara arası' (DLT)

yankesici 'Bir kimsenin cebinden, çantasından, ustalıkla, yavaşça bir şeyler çalan kimse'
< ***yan+kes-ici*** [*cebi, ceketi veya üstteki bir giysinin para konulan cebini ciletle kesip, içindeki cüzdanı ya da parayı ustalıkla amasından dolayı*]
TT.: YANKESİCİ+(LİK)

yankesicilik 'Yankesicinin yaptığı hırsızlık'
→ **yankesici[+*lik*]**

yankeş (hlk.) → **yangıç**

yankı[1] '1. Sesin bir yere çarpıp geri dönmesiyle duyulan ikinci ses, aksiseda; 2. (mec.) bir olgunun çevrede uyandırdığı duygu, düşünce, dedikodu gibi tepki, akis'
= ET., OT. ***yangķu, yangġu*** (*EUTS*, 284); ***yaŋġu, yaŋķu, yāńķu*** (Br.) 'yankı, ses, gürültü' (*ETG.*, 308: *yaŋķır-* '(ses) aksetmek'; *yaŋķurt-* 'sesi aksettirmek'; *yaŋġur-* 'sesi aksettirmek, çınlamak')
~ OT. ***yangku*** 'sesin geri gelmesi' DLT: *yangkula-* 'ses vermek, yankılamak'; *yangkur-* 'ses duymuş gibi sağına soluna bakınmak')

[Krş. ET. ***yana, yanya*** (Yazıtlar), ***yänä, yiŋä:*** (Br.) 'yine, gene' (*ETG.*, 308)]

< ***yang-/yan-/yaŋ*** 'dönmek'***+-ku***
TT.: YANKI+(CA/LA-/LAN-/LANIM/LI/SIZ)
~ yaŋ (Trkm.)
yaŋrav (Bşk.)
yaŋğırak (Bşk.)

SahaBaba

yaŋğırık (TatK.)
çaŋırık (Kırg.)
jaŋğırık (Kzk.)
tavış yaŋğıravı (TatK.)
caŋılga (Alt) < Moğ. *caŋu* 'yankı' (*ATS,* 53)

Y(>c, ç, j)AD+*RAV*
+*ĞIRA(/I)K(/V)*
+*IRIK*

Eren (*TDES,* 441): YOK

yankı² → **yangı**

yaŋkı (hlk.) 'Oradaki, işte o'

< *yaŋ* 'yan'**+*ki***

yankıca ***YT.*** '(psikol.) Başka birinin kullandığı söz veya cümleleri anlamsız olarak yankı gibi tekrarlama'

< *yan-kı+ca*

yankıç (hlk.) → **yangıç**

yankıla-['Sesi gerşi çevirmek, yankı durumunda geri dönmek'
= OT. ***yangkula-*** (DLT)
→ **yankı[+*la-*]**

yankılan-[→ **yankıla-**
~ yaŋlan- (Trkm.)
caŋıru- (Kırg.)
jaŋğıru- (Kzk.)

yankılanım 'Akustik'
→ **yankı[+*la-n-(ı)m*]**

yankılı 'Yankısı olan'
→ **yankı[+*lı*]**

yankılıncı (hlk.) → **yangıç**

yankısız 'Yankısı olmayan'
→ **yankı[+*sız*]**

yanla-['1. Yana yatmak, yana dönmek; 2. (mec.) keyfince yaşamak'
< *yan+la-*
An.ağl.: ***yanla-*** '1. sözünden dönmek; 2. boş vermek, ilgilenmemek; 3. dayanıp kalkmak, yaslanmak; 4. yan turmak; 5. bir yana eğilmek; 6. yaltaklanmak; 7. çekince karşısında yol değiştirmek' (*DS.XI,* 4171)

yanlama 'Yan olarak'
< *yan+la-ma*
An.ağl.: ***yanlama, yannama*** 'sınır' (*DS.XI,* 4170)
~ yåndämä(sigä) (Özb.)
= *kıyık* (Bşk., TatK.)
kıyşık (Kırg.)
kıysık (Kzk.)
kıŋır (Kzk.)
kıŋğır (Trkm.)
gīşık (Trkm.)

yanlamasına 'Yan olarak'
< *yan+la-ma+sı* '3. tekil şahıs iyelik eki'**+*n*** 'zamir n'si'**+*a*** 'yönelme hâli eki'

yanlı 'Birinden yana olan veya bir düşünceye, bir isteğe katılan, onu destekleyen, taraflı'
< *yān+lı*

yanlık (hlk.) 'Çoban çantası'
= OT. ***yanlık*** (DLT)
< *yān+lık*
An.ağl.: ***yanlık, yannık*** 'sedirlerin üstüne konulan ot minder' (*DS.XI,* 4171)

yanlış '1. Bir kurala, bir ilkeye, bir gerçeğe uymama durumu, yanılgı, hata; 2. bir kurala, bir ilkeye, bir gerçeğe uymayan, aykırı olan, hatalı; 3. yanlış bir biçimde, yanlış olarak, hatalı olarak'
= ET. ***yanglık, yangluk, yangılak, yangşak*** (*EUTS,* 284)
~ OT. ***yangluk*** 'işte, sözde ve benzeri şeylerde yapılan yanlışlık' (DLT)
< *yang-(ı)l-(ı)ş*
TT.: YANLIŞ+(LIK/LIKLA)
An.ağl.: ***yanlış, yağnış, yānış*** 'şeytan gibi, akıllı, yiğit, açıkgöz' (*DS.XI,* 4171)

YAN(/Ğ)L(>n)IŞ
< yangılış
YĀN[L = ø]IŞ
< yangılış

Tü.>**Ar.** (Cez.) *yeğneş*; (Mıs.) *yaġmīş* ; (Sur.)

SanalBaba

yaġnīş (*ALTK*, 136)

~ yanlış (Az.)
yaŋılış (Bşk.)
yängliş (Özb.)
yâğlış, yâğnış, yânlış, yânış, yavlış (Ker./*KrTS*, 360)
yaylış (Tel./*KrTS*, 360)
caŋılış (Kırg.)
jaŋılış (Kzk.)
yalğış (TatK.)
yalŋış (Trkm.)

Y(>c, j)A(> ä)N(/NG/Ğ/V)[I]LI(>i)Ş
YALĞ(/D)IŞ

Eren (*TDES*, 441): YOK

yanlışlık 'Yanlış davranış, yanlış iş, bir gerçeğe uymama durumu, yanılgı, hata'
→ **yanlış[+*lık*]**

yanlışlıkla 'Yanılarak, bilinmeyerek'
→ **yanlış[+*lık+la*]**
~ yanılışıp (Bşk.)
yäŋlişlik bilän (Özb.)
caŋılılştan (Kırg.)
yalğışıp (TatK.)
yalŋışlık bilen (Trkm.)

yanma 'Yanmak işi'
< ***yā-n-*** 'yanmak'+***-ma***

yanrağı (hlk.) 'Geveze' → **yanşak**
< ***yang-ra-ğı***

yansak (hlk.) → **yanşak**

yansı *YT.* 'Akis; tepki'
< ***yan-*** 'dönmek'+***-sı***

yansı-['1. Aksetmek; 2. (mec.) anlaşılmak, belli olmak'
< ***yan-*** 'dönmek'+***-sı-***
TT.: YANSI-(LA-/LAMA/LAN-/LANMA/MALI/MASIZ/T-/TAÇ/TICI/TIL-/TILMA)

yansıca *YT.* '(psikol.) Başkasının yaptığı hareket ve davranışları anlamsız olarak tekrarlama'
< ***yan-*** 'dönmek'+***-sı+ca***

yansıla-['1. (Işık) Yansı yapmak; 2. (hlk.) birinin söylediklerini, yaptıklarını tekrarlamak, alay etmek'
< 1) ***ya-n-sı-[la-]***
2) ***yang-şa-la-***
An.ağl.: ***yansıla-, yağşala-, yağşıla-, yamsıla-, yamşa-, yansala-, yansla-, yansula-, yanşala-, yaŋşala-, yanşan-, yanşıla-, yasla-, yassıla-, yāşıla-*** 'sözü yineleyerek alay etmek' (*DS. XI*, 4172)

yansılama 'Yansılamak işi'

yansılan-['Yansılamak işi yapılmak'
→ **yansı-[*la-n-*]**

yansılanma 'Yansılanmak işi'
→ **yansı-[*la-n-ma*]**

yansımalı '1. Yansıtan veya yansıyan; 2. (gr.) tabiat seslerini andıran seslerle yapılmış (kelime), ses yansımalı, onomatopeik'
→ **yansı-[*ma+lı*]**

yansımasız 'Yansıtmayan veya yansımayan'
→ **yansı-[*ma+sız*]**

yansıt-['Aksettirmek'
→ **yansı-[*t-*]**

yansıtaç 'Yansıtıcı, reflektör'
→ **yansı-[*t-(a)ç*]**

yansıtıcı 'Reflektör'
→ **yansıt-[*ıcı*]**

yansıtıl-['Yansıtmak işi yapılmak'
→ **yansı-[*t-(ı)l-*]**

yansıtılma 'Yansıtılmak işi'
→ **yansı-[*t-(ı)l-ma*]**

yansız '1. Birinden yana olmayan veya bir düşünceye, bir isteğe katılmayan, onu desteklemeyen, yan tutmayan, tarafsız; 2. (kim.) nötr'
< ***yan+sız***
TT.: YANSIZ+(LAŞTIR-/LIK)

yansızlaştır-['Yansız duruma getirmek'
< ***yan+sız+la-ş-tır-***

yansızlık 'Yansız olma durumu, tarafsızlık'

yanşa-['(hlk.) 'Gevezelik etmek, tatsızlık etmek'
< ****yang-şa-*** [+***-ra-/+-za-***] 'saklanması

SarıalBaba

gerekeni söylemek' (DLT: *yangşat-* 'bir kimsenin başını çok sözle, yanşaklıkla ağrıtmak')

An.ağl.: ***yanşa-, yaŋşa-, yağşa-, yağşan-, yanşakla-, yanşan-, yāşan-*** '1. gevezelik etmek; 2. azarlamak, söylanmak, çekişmek' (*DS.XI,* 4174)

**YAN(/Ŋ/Ğ)ŞA-/*N-*
*/-K+LA-N-***
YĀŞAN- < yanşan-

yanşak (hlk.) 'Geveze, yersiz ve çok konuşan'
= ET. ***yangşak*** 'yanlış' (*EUTS,* 284)
~ OT. ***yangşak*** 'geveze' (DLT)
< **yang-şa-* [+-ra-/+-za-] 'saklanması gerekeni söylemek' (DLT)**+*-k***
TT.: YANŞAK+(LIK)
An.ağl.: ***yaŋşah, yanşak, yağışak, yansak, yāşak*** 'geveze, densiz, yersiz konuşan' (*DS.XI,* 4173)

YAN(/Ŋ)Ş(> s)AK
YĀŞAK < yanşak
YAĞIŞAK < yanşak

yanşaklan-[(hlk.) 'Danışmak'
< *yang-şa-k+la-n-*

yanşaklık (hlk.) 'Yanşak olma durumu'
< yanşak[+*lık*]
An.ağl.: ***yanşaklık*** 'gevezelik, tatsızlık' (*DS.XI,* 4174)

yanuç (hlk.) → **yangıç**

yanyalıç (hlk.) → **yangıç**

yanyancık (hlk.) 'Koltuk altı'
< *yan* + OT. ***yançuk*** 'torba, kese' (DLT)

yap-[1] 'Ortaya koymak, gerçekleştirmek, oluşturmak, meydana getirmek; uygulamak, ifa etmek; üretmek'
= ET. ***yap-*** 'yaratmak, kurmak'; ***yapın-*** 'hazırlanmak' (*EUTS,* 285)
< *ya-p-*
TT.: YAP-(AY/AYLIK/ I/ ICI/ ICILIK/ IL-/ ILAŞ-/ ILAŞMA/ ILI/ ILIŞ/ILMA/IM/ IMCI/IMCILIK/IN-/INMA/ INTI/ INTICILIK/INTILI/ISAL/ ISALCI/ ISALCILIK/ ISALLAŞ-/ISALLIK/ IŞ/ IT/ MA/ MACIK/MACIKLI/MACIKSIZ)
= *yasa-* (TatK., Trkm.)
yasi- (Uyg.)
yäsä- (Özb.)
caso- (Kırg.)
jasa- (Kzk.)
yaha- (Bşk.)

yap-[2] ['Kapatmak, örtmek' [TT'nde bu anlamı kullanılıştan kalkmış olup, yalnız ***yapış-, yapıştır-*** fiilleri ile ağızlarda ***yapık, yapuk, yopuk*** 'başörtüsü' gibi adlarda türevleri yaşamaktadır.]
= ET. ***yapı*** 'kabuk' (*EUTS,* 285: *yapığ* 'bağlayan, rapteden'; *yapın-* 'kapanmak'; *yap-* 'kapamak'; *yapsın-* 'yapışmak'; *yapşın-* 'yapışmak'; *yapşur- =yapsur-* 'yapıştırmak' *yapın-* 'örtünmek'; aya yapun- 'el çırpmak'; *yapşur-, yafşur-* 'birbirine örtmek' (*ETG.,* 308)
~ OT. ***yap-*** (DLT: *yapçın-, yapçun-, yapçur-, yapşun-, yapşur-, yawçun-, yawçur-* 'yapıştırmak' < ****yap-ı-ç-ı-n-***
yapıglık 'kapalı, örtülü'; *yapın-* 'örtünmek'; *yapıtak* 'çıplak'; *yapsa-* 'örtmek, kapatmak istemek'; *yaptaç* 'yağmur ve karda çobanların giydiği küçük kepenek'; *yaptur-* 'kapatmak'; *yapul-* 'kapanmak, örtünmek'; *yapurgak* 'yaprak'; *yapurgan* 'daima saklayan'; *yapur-* 'gizlemek'; *yapurt-* 'gizlenmesini emretmek'; *yapuşgak* 'pıtırak otu'; *yapuşgan* 'daima yapışan'; *yapgak* 'kuş avla-nan bir çeşit tuzak'
< ***yap-ga-k*** = Moğ. ***niga-,***

SanalBaba

naga- 'yapıştırmak, kapamak'
KB.: ***yapçur*** 'yapışır', ***yapıç-*** [*yapçu-* değil]
< *yā-p-
TT.: YAP-(AĞI/ AK/ AKÇI/ ALAK/ IK/ IŞ-/ IŞICI/ IŞIK/ IŞIKLIK/IŞKAN/IŞKANLIK/ IŞMA/IŞTIR-/IŞTIRICI/I ŞTIRIL-/IŞTIRILMA/IŞTIRMA/ IŞ yapış)
An.ağl.: ***yapık, yapuk, yopuk*** 'başörtüsü'

Tü. > **Mac.** *gyapju* (Gombocz: *BTLw* 77; Ligeti, *CAJ* 24: 232-237; *TörK* 69)

~ capkış (Alt.) < ***yap-kı+ş***
cabık 'örtülü'; ***cabū*** 'örtü, at örtüsü' (Kırg.) ***cabı*** (Güney Kırg.)
jabık 'örtülü, kapalı; çadır örtüsü' (Kzk.)
jabu 'keçeden yapılmış at ve deve örtüsü' (Kzk.)
çabık 'örtü, kapak' (Şor, Sag.)
yapı 'örtü, kapak' (Trkm.)
yabū 'örtü, at örtüsü' (Alt, Tel., TatK.)
yopik 'çul, haşa' (Özb.)

Y(>c, ç, j)A(>o)P -I(İ//U/Ū)+K

Eren (*TDES*, 441): YOK [**yapağı** maddesinde ***yapa-*** ile ilgili bilgi var.]

yapacak, yapıcak (hlk.) 'Hamur açmaya yarayan tahta'
< *yap-a(/ı)cak*

yapadur-['Yapmayı sürdürmek'
< *yap-a* 'zarf-fiil eki' **dur-[** < **tur-]** 'yardımcı fiil'

yapağı, yapak 'İlkbaharda kırpılan koyun tüyü'
= OT. ***yap, yabaku*** 'yün ve yapağı yoluntusu' (DLT: *yung yap* 'yün yapağısı')
< *yap-* 'örtmek, kapamak'
+*-(a)ğ*[ı]/+*(a)k*
An.ağl.: ***yapağı, yapak, yapā*** (*DS.XI*, 4175)

Tü. > **Rus.** *džabaga, džebaga, jabaga* (Vasmer: *REW 1*: 348; *3*: 476)

~ yabağa (TatK., Bşk
yabağı (Bşk., Nog.)
cabağı (Kırg.)
cavıga (YUyg.)
jabağı (Kzk.)
yupax (Çuv.) < TatK.
= *cün* (Kırg., Özb.)
juŋ Kzk.)

Y(>c, j)AB(>v)A(>ı)ĞI(/A)

~ Moğ. (Poppe, 47): ***dağaki*** (< ***dawākı*** < ***dapakı***), Bry. ***dāxi*** (Räsänen, *V* 188)

Clauson (*ED* 874-875): ***yapağı, yabağa*** (> *jabağı, jabağa, çabağa*) 'tay, at yavrusu' < yapağı
Şçerbak (*İRLTJa* 92): taya verilen adlarla *yapağı* arasındaki bağı vurgular.
Eren (*TDES*, 441): 'Diyalektlerde taya verilen adların Moğolcada *dağagan* olarak geçtiği göze çarpıyor.' der.

yapakçı 'Yün ve yapağı alıp satan kimse'
→ **yapak[+çı]**

yapalak 'Bir tür baykuş'
= OT. ***yabakulak*** (DLT)
< *yap* 'yapağı'**+*aku*** 'yapağı'**+*la-*** '*baştaki saç keçelenmek'**+*-k*** 'baştaki saçı keçe gibi'
An.ağl.: ***yapalah, yapalak, yalpak*** (*DS.XI*, 4175)

Eren (*TDES*, 441): < ***yapa-k*** 'yün'**+*kulak*** biçiminde yorumlamıştır. Ancak, ET. ve OT'de **yapa-** fiili yoktur. **Yap** ve **yabaku** sözcükleri '*yapağı*' anlamında olup < **yap-** 'kapamak, örtmek' fiilinin türevidir.
Tar., TatK., Kzk. ve YUyg. Türkçelerindeki **y(>c, j)ap-** fiili üzerine gelen **-a(>i)la-k** eki de TT'ndeki ***yat-alak, çökelek*** gibi fiilden sıfat ve ad yapan bir ektir. Yani, **yapa-k +kulak** '*kulağı yapağılı*' tanımı yanlıştır.

SarıalBaba

Tü. > **Moğ., Fars.** (Ramstedt: *KSz* 16: 68; Doerfer: *TMEN* 1774)

~ yapalak (Tar.)
yabalak (eski Kıpç.; TatK.)
cabalak (TatK.)
japalak (Kzk.)
möşük yapilak (YUyg./*YUTS*, 276)

Y(>c, j)AP(>b)-*ALAK*

yapay ***YT.*** 'Yapma, sunî; yapmacık'
< ***yap-(A)y*** 'fiilden sıfat yapan ek'
[-(A)y eki: *dik-ey, iç bük-ey* vb.]

yapayalnız 'Yanında kimse veya hiçbir şey bulunmayan (bulunmayarak)'
< ***yapa*** 'yokluk bildiren söz'
+***yalnız*** → **yalnız**
~ yapa yalğuz (Ker./*KrTS.*)

yapaylık 'Yapay olma durumu, sunîlik'
→ **yapay[+*lık*]**

yapça (hlk.) 'Yavaş, yavaşça'
< OT. ***yaw(/f)aş+ça***
An.ağl.: ***yap, yapçan, yapçana*** (*DS.XI*, 4177)

yapçan[1] (hlk.) 'Pelin'
= OT. ***yapçan, yawçan*** (DLT)
Çağ.: ***yawşan***
< ***yap(/w)-çan***
~ yovşan (Az., Trkm.)
yuvşan (Kum.)
yuvsan (Nog.)
cüşan (Kırg.)
juvsan (Kzk.)
çaşpan (Tuva) < **yapşan*
< **yawşan* < **yawçan*

yapçan[2] → **yapça**

yapçana → **yağça**

yapgı → **yapı**

yapı '1. Bina; konut, yol, köprü vb., inşaat; 2. bünye; 3. strüktür'
= ET. ***yapıġ, yapaġ*** (*EUTS*)
< ***yap-ı(ġ)***
TT.: YAPI+(CI/CILIK/LAŞ-/LAŞMA/SAL/SALCI/SALCILIK/SALLAŞ-/SALLIK)
An.ağl.: ***yapı, yapgı*** 'bal peteği' (*DS.XI*, 4177)

Eren (*TDES*, 442): YOK

yapıcı (hlk.) '1. Yapı yapan; 2.duvarcı'
< ***yap-ı(g)+cı***

NOT: Eren'de ***yapık*** ile ***yar*** arası sözcükler YOK.

yapık '1. (hlk.) Belleme; 2. (tar.) Yeniçerilerin giydikleri üstlük'
= ET. ***yapıġ*** 'yapışkan' (*ETG.*, 308)
< ***yap-*** 'örtmek, kapamak'
+-(I)k
An.ağl.: ***yapık, yapuh, yapuk, yopuk*** '1. başörtüsü; 2. dolaşık saç; 3. asma yaprağı ile yapılan sarma' (*DS.XI*, 4176)

YA(> o)P-*I(> u)K(>h)*

~ yapı 'örtü' (Trkm.)
yabū 'örtü, at örtüsü, belleme' (TatK., Alt., Tel.)
yabū '1. kapak; 2. tavan' (Alt.)
cabū 'at örtüsü, çu' (Kırg.)
cabı (Güney Kırg.)
jabu 'keçeden yapılmış at ve deve örtüsü' (Kzk.)

Y(> c, j)AP(>b)-*I(> u)*

yapık-[(hlk.) 'Dökülmüş, tarakta birikmiş saçlar, birbirine girmek, topaklanmak'
< OT. ***yap*** 'yapağı'***+(ı)k-***

yapıklan-[(hlk.) 'Başını örtmek'
< ***yap-(ı)k+la-n-***

yapıl-['1. Yapmak işine konu olmak; 2. (mec.) gerçekleştirilmek, ortaya çıkarılmak'
< ***yap-(ı)l-***

yapılabilirlik 'Uygulanabilirlik, fizibilite'
< ***yap-*** 'etmek, eylemek'
+-(ı)l-a 'zarf-fiil eki'
bil- 'yardımcı fiil'
+-(i)r+lik

SanalBaba

yapılaş-['1. Yapı durumuna gelmek; 2. oluşmak'
→ **yapı[+*la-ş-*]**

yapılaşma 'Yapı durumuna gelme'
→ **yapı[+*la-ş-ma*]**

yapıldak[1] → **yayan yapıldak**

yapıldak[2] (hlk.) '1. Dökülmüş yaprak; 2. boylanıp gitmekte olan ekin'
< ***yap-(ı)l-da-k***

yapılı '1. Yapısı herhangi bir nitelikte olan; 2. vücudu gelişmiş, iri'
→ **yapı[+*lı*]**

yapılış '1. Yapılmak işi veya biçimi; 2. nitelik, kuruluş, bünye'
< ***yap-(ı)l-(ı)ş***

yapılma 'Yapılmak işi'
< ***ya-(ı)l-ma***

yapım '1. Yapmak işi, inşa, imal; 2. ham maddeyi el veya makine ile işleyerek mal üretme, imal; 3. prodüksiyon'
< ***yap-(ı)m***
TT.: YAPIM+(CI/CILIK/evi)

yapımcı 'Prodüktör; programcı'
→ **yapım[+*cı*]**

yapımcılık 'Araç, cihaz, eşya yapma veya film çevirme işi'
→ **yapım[+*cı+lık*]**

yapın-[1][(hlk.) '1. Kendine yapmak veya kendi için yaptırmak; 2. özenmek, hazırlanmak'
< ***yap-(ı)n-***
An.ağl.: ***yapın-*** 'edinmek, kendine yapmak, yaptırmak' (*DS.XI,* 4178)

yapın-[2][(hlk.) 'Örtünmek'
< ***yap-*** 'örtmek'+***-(ı)n-***

yapınca (hlk.) → **yapıncak**

yapıncak[1] (hlk.) 'Soğuk havada, açıkta bırakılan atlara örtülen uzun tüylü kebe'
< ***yap-*** 'örtmek, kapatmak' +***(ı)n-cAk*** 'fiilden ad yapan ek' [**-cAk eki**: *bürüm(/n)-cek, salıncak* vb.]
An.ağl.: ***yapınca, yapıncah, yapıncı*** 'çoban yağmurluğu, yamçı' (*DS.XI,* 4177); ***yapınçı*** 'bir tür kadın çarşafı' (s. 4177) ~ yapıncı (Az.) 'yamçı, kepenek' (*AHYÖ,* 547)

Tü. > **Kürt.** *yapınca* 'çoban yağmurluğu, yamçı' (*DAO,* 508)

yapıncak[2] 'Seyrek taneli, kırmızı benekli bir tür üzüm, kınalı yapıncak'
< ****yap*** 'değirmi (yuvarlak) olan her şey'
(DLT)+***(ı)n+cAk*** [*üzümün yuvarlak olmasından dolayı.*]
[**+cAk eki**: *örüm+cek*]

yapıncı, yapınçı (hlk.) → **yapıncak**

yapıntı 'Gerçekle çeliştiğini, gerçekliğe uymadığını bile bile tasarlanan şey, hayal gücüyle yaratılmış olan şey'
< ***yap-(ı)n-tı***
TT.: YAPINTI+(CILIK/LI)

yapıntılı → **yapıntı[+*lı*]**

yapısal 'Yapı ile, yapılış ile, kuruluş ile ilgili'
→ **yapı[+*sal*]**

yapısalcılık → **yapı+sal[+*cı+lık*]**

yapısallaş-['Yapısal duruma gelmek'
→ **yapısal[+*la-ş-*]**

yapısallık 'Yapısal olma durumu'
→ **yapısal[+*lık*]**

yapış 'Yapmak işi veya biçimi'
< ***yap-(ı)ş***

yapış-['1. (Yapışıcı olan veya yapışkan bir maddeye bulanmış olan bir şey) Ayrılmayacak bir biçimde bir yere tutunup kalmak; 2. iyice yaklaşmak; 3. aralık bırakmayacak biçimde üzerine dokunmak; 4. bir iş yapmak amacıyla, hevesle bir şeyi eline almak; 5. sıkıca yakalamak, tutmak, sarılmak; 6. (mec.) birini rahatsız etmek, peşini bırakmamak, musallat olmak'
= OT. ***yapç-ur-*** (KB) < ****yap-ıç-ur-***; ***yapuş-, yapış- ~ yapşur-,***

SahaBaba

yapçur-, yaβçur-(DLT)

< *yap-(ı)ç(>ş)-

TT.: YAPIŞ-(ICI/IK/IKLIK/ KAN/KANLIK/MA/TIR-/TI-RICI/TIRIL-/TIRILMA/TIR-MA)

~ yapış- (Az.)
yåpış- (Özb.)
yabış- (Bşk., TatK., Uyg.)
cabış- (Kırg.)
capşır- (Alt./*ATS*, 53)
jabıs- (Kzk.)
śıpăś- (Çuv.) < **yapıç-*
< *yap-ı-ç-*

Y(> c, j, ś)**A**(> å, ı)**P**(> b)-*IŞ-*
-ÁŚ-
-IS-
-ŞIR-

= *hılaş-* (Bşk.)
sılaş- (TatK.)
yelleş- (Trkm.)

Eren (*TDES*, 442): YOK

yapışak (hlk.) '1. Bir tür yapışkan ot; 2. yapışıcı (nesne); 3. bir bitkinin dikeni, tohumu; 4. arsız, sırnaşık kişi; 5. dağ tepelerine yapışmış gibi duran beyaz bulutlar'

< *yap-* 'örtmek, kapamak'
+*-(ı)ş-(a)k*

An.ağl.: ***yapışakot, yapışık, yapışkan, yapşak*** (*DS.XI*, 4178)

yapışıcı 'Yapışma niteliği olan'

< ***yap-*** 'örtmek, kapatmak'
+*-ıcı*

yapışık '1. Bir yere yapışmış olan; 2. fizyolojik yünden birbirlerine bağlı olarak doğan; 3. dokunan, değen'

→ **yapış-[*(ı)k*]**

TT.: YAPIŞIK+(LIK)

~ yapışıg (Az.)
yabışkan (Bşk., TatK.)
yapilğan (Uyg.)
yåpışkåk (Özb.)
capışkan (Kırg.)
jabıskan (Kzk.)

Y(> c, j)**A**(> å)**PIŞ**(> s)-*IG*
-KAN
-ĞAN
-KÅK

yapışıklık 'Yapışık olma durumu'

→ **yapış-[*(ı)k+lık*]**

yapışkan '1. Yapışma özelliği olan; 2.(mec.) gitmek bilmeyen; 3. yapıştırıcı'

= OT. ***yapuşġan*** 'daima yapışan' (DLT)

< *yap-(ı)ş-kan*

TT.: YAPIŞKAN+(LIK)

An.ağl.: ***yapışkan*** '1. zamk; 2. ökse otu; 3. bir tür ısırgan otu; 3. uyuşuk, tembel' (*DS.XI*, 4178)

~ yabışkan (Bşk., TatK.)
yapışgan 'yapıştırıcı' (Az.)
yåpışkåk (Özb.)
capışkan (Kırg.)
jabıskan (Kzk.)

Y(> c, j)**A**(> å)-***P***(>b)***IŞ-***
KAN
-KÅK

yapışlı (hlk.) 'Yapınca'

< *yap-ışlı* [= *ışın*] 'zarf-fiil eki']

yapışma 'Yapışmak işi'

< *yap-(ı)ş-ma*

yapıştırıcı 'Yapışma özelliği olan, yapıştırmaya yarayan (nesne)'

< *yap-(ı)ış-tır-ıcı*

= *yapışgan* (Az.)
yelim (Özb., Trkm., Uyg.)
yilim (Bşk.)
cilim (TatK.)
jelim (Kzk.)

yapıştırıl-['Yapıştırmak işi yapılmak'

< *yap-(ı)ş-tır-(ı)l-*

yapıştırılma 'Yapıştırılmak işi'

< *yap-(ı)ş-tır-(ı)l-ma*

yapıştırma '1.Yapıştırmak işi; 2. yapıştırarak yapılan; 3 (esk.) gelinlerin yüzüne yapıştırılarak yapılan süs'

< *yap-(ı)ş-tır-ma*

yapış yapış '1. Yapışkan bir madde ile bulanmış; 2. (hava için) nemli, rutubetli'

SanalBaba

< *yap-(ı)ş yap-(ı)ş*

yapıt '1. Bir kimsenin emek sonucu ortaya koyduğu iş, eser; 2. sanatçının ortaya koyduğu ürün'
< ***yap-*** 'yapmak; ortaya koymak'+***-(ı)t***
[H. Eren, 'Yapıt', *TD* LV, 1988, 31-311.]

yapma '1. Yapmak işi; 2. doğadaki şeylere benzetilerek insan eli ile yapılmış, yapay, suni; 3.içten olmayan, içten gelmeyerek yapılan, yapmacık'
< ***yap-ma***
An.ağl.: ***yapma*** '1. tezek; 2. bulgurla yapılmış, yuvarlak içli köfte' (*DS.XI*, 4179)

yapmacık 'İçten olmayan (tavır, davranış, duygu)'
< ***yap-ma+cık***
TT.: YAPMACIK+(LI/CIKSIZ)

yapmacıklı 'İçtenliği olmayan (olmayarak), içten olmayan (olmayarak)'
< ***yap-ma+cık+lı***

yapmacıksız 'İçten, içten geldiği gibi (yapılarak veya olarak), samimî'
< ***yap-ma+cık+sız***

yapracık[1] 'Küçük yaprak'
< ***yaprak+cık***

yapracık[2] (hlk.) 'Kulak'
< ***yaprak+cık***

yaprak '1.Bitkilerde solunum, karbon düzenlenmesi, terleme gibi olayların oluştuğu, çoğu klorofilli, yeşil ve türlü biçimdeki bölümler; 2. özellikle asma yaprağı; 3. börek, baklava gibi şeylerde yufka; 4. kitap, defter gibi şeylerde ön ve arka yüzü oluşturan kâğıtlardan her biri, varak; 5. kat kat ayrılan şeylerde kat;
6. (esk.) birkaç parça ekleneren yapılan şeylerde her parça; 7. eni 5o cm, boyu 75 cm olan bayrak ölçüsü'
= ET. ***yapırġak, yapırkak, yalbırġak*** (*EUTS*, 285; *ETG.*, 308)
~ OT. ***yapurġak, yalpurġak*** (DLT)
Çağ.: ***yapırgak, yapırgan, yaburgak, yapurgan, yapurak***

YA[*L*]P(/B)I(/U)RG(/K)AK (/N)

< ****ya[l]p-*** 'örtmek, kapatmak'+***-(ı/u)r-gAk***
TT.: YAPRAK+(LAN-/LANMA/LI/SIZ)
An.ağl.: ***yaprak*** 'kağnı arabasını çevreleyen tahta; 2. dingil başlarının aşınmaması için tekerleğin yuvasına, dingille birlikte konulan demir parçası; 3. bodur meşe ağacı; 4. kaçak tütünden yapılmış sigara' (*DS.XI*, 4179); ***yarpah, yarpak*** (s. 4189)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *yabrāk*; (Lüb., Sur.) *yabrak* (*ALTK*, 136); **KbRum.** *yiabrákyia*

~ yaprak (Bşk., Trkm.)
yäpråk (Özb.)
yafrak (TatK.)
yarpah (Az./*AHYÖ*, 548)
yarpağ, yarpah, (Ker./*KrTS*, 363)
yalbı-, yalbra- 'örtmek, kapatmak' (Tel.)
calbıra-, calbırak (Kırg.; Alt./*ATS*, 50)
çalbra- 'Şor)
jalpırak (Kzk.)
yopurgak (YUyg./*YUTS*, 470)

Y(> c, ç, j)**A**(> ä)[L]**P**(>b)[I/U]**R**-[G]**A**(> å)**K**(>ğ, h)
YARP[< PR]AH
YO[*L*=ø]PUR-GAK

= Moğ. (Räsänen, *V* 188): ***nabta***; Tung. ***napta;*** Moğ. ***nabçin*** 'yaprak'= Ev. ***naptama*** 'yassı, düz' (*Mak.I*, 86; *Mak.II*, 434)
Eren (*TDES*, 442): YOK

yapraklan-['Yaprakları çıkmak,

SanalBaba

yaprak oluşmak'
< *yaprak+la-n-*

yapraklanma 'Yapraklanmak işi'
< *yaprak+la-n-ma*

yapraklı 'Yaprağı olan'
→ **yaprak[+*lı*]**

yapraklık (hlk.) 'Dolmalık ince bulgur'
→ **yaprak[+*lık*]**

yapraksı 'Yaprak görünüşünde olan'
→ **yaprak[+*sı*]**

yapraksız 'Yaprağı olmayan'
→ **yaprak[+*sız*]**

yaprı, yapru (hlk.) 'Büyük ve yassı kulak'
< ***yap-ur-*** 'örtmek, gizlemek'+***-ı***

yaprız, yapruz → **yarpız**

yaptır-['Yapmasını sağlamak, yapmasına imkân vermek'
< *yap-tır-*

yaptırıl-['Yaptırmak işine konu olmak'
→ *yap-tır-(ı)l-*

yaptırılma 'Yaptırılmak işi'
→ **yaptır-[*(ı)l-ma*]**

yaptırım '1. Yaptırmak işi; 2. kanun, ahlâk gibi kurumların buyruklarının yerine getirilmesini sağlayan güç, müeyyide'
< *yap-tır-(ı)m*

yaptırma 'Yapmasını sağlamak, yapmasına imkân vermek'
→ **yaptır-[*ma*]**

yaptırt-['Yapmasını sağlamak, yapmasına sebep olmak'
→ **yaptır-[*t-*]**

yapuştur-[(hlk.) '1. Yapıştırmak; 2. tokat vurmak'
< *yap-* 'örtmek, gizlemek' *+(u)ş-tur-*

yapyakın 'Çok yakın'
< *yap* 'çokluk bildiren sözcük' *+yakın*
→ **yakın**

yapyalnız → **yapayalnız**

yar[1] 'Deniz, göl, ırmak gibi su kıyılarında veya karada dik yer, uçurum'
= OT. ***yār*** 'suların açtığı uçurum' (DLT: *yarag* 'gedik, yarık'; *yarsġag* 'dağda ve başka yerde ayağın kayabileceği yer')
< ****yā-*** 'yarmak, yirilmek, açılmak'+***-r***

[Krş.: OT. ***yalım*** 'sarp, dik, yalçın' (DLT)
< **yā-l+(ı)m*; ***yalt*** 'yalçın, ser'
< **yā-l+t*]

~ yār (Trkm.)
yar (Bşk., TatK., Uyug.)
yarlav (Bşk.)
cär (Özb.)
sīr (Yak.) < **yīr*

YĀ(> a, ä, ī)R[+*LAV*]

= *uçut* (Trkm.)
uçurum (Az.)

Eren (*TDES*, 442): YOK

yar[2] (hlk.) 'Salya; tükürük'
= ET. ***yar*** 'irin, cerahat, tükürük, salya' (*EUTS*, 285; *ETG.*, 309)
~ OT. ***yar*** 'salya' (DLT: *yars-* 'murdar bulmak ve iğrenmek'; *yarsıt-, yarsđu-* 'tiksindirmek'; *yarsuđ-, yarsıt-* 'tiksindiği şey yüzünden tükürmek'; *yarla-, yarsıt-, yarsuđ-* 'tükürmek')
< ****ya-r***

[**NOT**: *yal* 'köpek ve ineklere yedirilmek için un ve kepekle hazırlanan sulu yiyecek'< **ya-l*; ***yala-*** < **ya-l+a-*]

~ çarā (Soy.)
sırān (Yak.)

Eren (*TDES*, 442): 'Kökünü bilmiyoruz.' der.

yar-['1. Uzunlamasına bölüp ayırmak; (mec.) ortasından, içinden geçmek; 3. buğday, arpa gibi tahıl tanelerini değirmende kırmak; 4. derin yara açmak; 5. yarık açmak'
= ET. ***yar-*** 'kırmak, yarmak, parçalamak, ayırmak' (*EUTS*, 288)
~ OT. ***yar-*** 'yarmak, bir şeyi ke-

SanalBaba

serek zorla yarmak; parçalamak; yere sınır çizmek' ~ ***yara-***
(DLT: ***yarsık-*** 'birbirinden ayrı düşmek'
< **yar-sı-k-*; ***yarşı*** 'bir şeyi yarıya bölen kimse; bir şeyin yarısı, yarı yarıya ortak'
< **yar-şı*; ***yartım*** 'ayrılmış'
< **yar-tım*;
yaruk 'yerde, duvarda, dağda, sırçada ve benzeri şeylerde yarık' < **yar-(u)k*)

< *yār-/yāra-*

~ yār (Trkm.)
yar- (Az., Bşk., Tatk., Uyg.)
yâr- (Özb.)
car- (Kırg.)
jar- (Bşk.)

Y(> c, j)Ā(> a, å)R-

= *böl-* (TatK.)
bül- (Bşk.)
TT.:YAR-(A/ ALA-/ ALAMA/ ALAN-/ ALANIŞ/ ALANMA/ ALI/ I/ ICI/ ICILIK/IK/ IKLIK/ ILA-/ILAMA/ILAN-/ILANMA/ IL-/ ILMA/ IM/ IMCA/ IMLA-/IMLAMA/ IMLIK/ INTI/MA/ MALAMA/MALIK)

Eren (*TDES,* 442): YOK

yara '1. Keskin bir şeyle, bir vuruşla vücutta oluşan derin kesik veya zedelenme; 2. bir şeyin iç veya dış yüzünde herhangi bir etki ile oluşan ve tehlikeli olabilen oyuk, gedik, yarık; 3. (mec.) dert, üzüntü, acı'

< OT. ***yaraġ*** 'yarık, gedik' (DLT)

[**NOT**: Batı grubu Türk dillerinde **-ġ** düşer:
kapuġ > *kapu* > *kapı*; ***yüzlüg*** > *yüzlü*; ***kamışlıġ*** > *kamışlı*; **kamuġ** > *kamu* 'bütün, hep, hepsi'; ***katıġ*** > *katı*; ***kaşlıġ*** > *kaşlı* ..vb.]

TT.:YARA+(LA-/LAMA/LAN-/LANIŞ/LANMA/LI)

An.ağl.: ***yara*** 'ilik' (*DS.XI,* 4180)

~ yara (Az., Bşk., TatK., Trkm., Uyg.)
yärçık 'yara' (Trkm./*TTS,* 678)
yärä (Özb.)
cara (Kırg.)
carçık 'çatlak' (Krç.-Blk.)
jara (Kzk.)

Y(> c, j)A(> ä)RA(> ä)

Tü. > **Moğ.** *yara*

Eren (*TDES,* 442): YOK

yara-['1. (Bir şey) yararlı olmak, yarar sağlamak; 2. bir iş için uygun olmak, kullanılır olmak'
= ET. ***yara-*** 'yaramak, yakışmak' (*EUTS,* 286: *yaran-* 'hoşa gitmek'; *yaraş-* 'yakışmak'; *yaraşur-* 'yaraştırmak'; (*ETG.,* 309: *yaraglıg* 'yarar, uygun'; *yaraş, yaraşı* 'vasıf, uygun'; *yaraş-* 'yaraşmak, yakışmak'; *yaraşlag* 'müzeyyen, tefriş edilmiş')
~ OT. ***yara-*** 'yaramak, uygun gelmek, yaraşmak' (DLT)

< *yār-a-*

[OT.: *yaraġ* 'fırsat, imkân, tav']
TT.: YARA-(MA/MAZ/MAZ-CA/MAZLIK/N-/NMA/R/RCI-LIK/RLAN-/ LANMA/ RLI/R-LIK/RSIZ/ RSIZLIK/ Ş-/ ŞIK/ ŞIKLI/ ŞIKSIZ/ŞIR/ ŞMA/ TI/ TIRMA/ T-/ TI/TICI/TICILIK/ TIK/TIL-/TILIŞ/TILMA/TIM/ TIŞ/TMA/YIŞLI)

Tü.> **Kürmanç genel, Zaza.** *yara-(miş)* 'yaramak, yakışmak' (*DAO,* 509)

~ yara- (Az., Bşk., TatK., Trkm.)

Tü. ***yara-, yara-ş-*** = Moğ. ***nayir-, nayira-*** (*Mak. I,* 190) = Çuv. ***śuraś-*** < **yara-ś-* (*Mak.I,* 302)

Yaradan 'Tanrı'
= ET. ***yarat-*** 'yaratmak, yoktan

SarıBaba

var etmek, hazırlamak, tercüme etmek' (*ETG.*, 309: ***yaratıġlıġ*** 'yaratan')
= OT. ***yaratġan*** 'yaratan' (DLT)

< *yār-a-* 'uygun olmak, gerektiği gibi olmak' **+*-t-***
[< *-d-*]*(g)an*

An.ağl.: ***yaradana sığın-*** 'var gücünü toplamak (tokat atarken)' (*DS.XI*, 4181)
~ yaradan (Az., Trkm.)
yaratkan (Uyg.)
yaratkuçi (Uyg.)
yärätuvçi (Özb.)
yärätgän (Özb.)
caratkan (Kırg.)
jaratuvşı (Kzk.)

Y(>c, j)**A**(> ä)**RA**(> ä)**T**-
[*G/K*]*A*(> *ä*)*N*
-KUÇİ
-UVÇİ/
-UVŞI

= *jasağan* (Kzk.)

yaradılış 'Mizaç, huy, tıynet; 2. fıtrat, hilkat'

< *yār-a-t-(ı)l-(ı)ş*

~ yaradılış (Trkm.)
yaratılış (Bşk., TatK.)
yärätiliş (Özb.)
caratılış (Kırg.)
jaratılıs (Kzk.)

Y(> c, j)**ARAT**(>d)**ILIŞ**(> s)

yaradılıştan 'Doğuştan'
→ **yaradılılş[+*tan*]**
~ yaratılıştan (Bşk., TatK.)
yärätilişdän (Özb.)
jaratılıstan (Kzk.)
= *tuğma* (Uyg.)
tuğmä (Özb.)
tūğlandan (Kırg.)
tumıştan (TatK.)
tuğuliştin (Uyg.)
doğa (Trkm.)
doğabitdi (Trkm.)

yaragannıh (hlk.) 'Yararlık'

< *yara-gan* 'partisip eki'
+*lık*

yarak '1. (esk.) Silâh; 2. (kaba) erkeklik organı'
= ET. (KT, Uyg.) ***yarag***; (Uyg.) ***yarak*** 'silâh, techizat; hazırlık, takat, güç, imkân' (*EUTS*, 284)
~ OT. ***yarag*** (DLT)

< *yara-k*

= *keräk* (Uyg., Sag.)
kerek (Kırg.)
kiräk (TatK.)
gerek (Trkm.)

yaraklı (hlk.) 'Yararlı'
= OT. ***yarag*** 'fırsat, imkân, tav' (DLT); ***yaraglıg*** 'mümkün'

< *yara-k+lı*

yarala-['1. Silâh gibi bir araçla yara açmak; 2. (mec.) gücendirmek, incitmek, kırmak'
→ **yara[+*la-*]**
~ yarala- (Az., Bşk., Trkm.)
yarili- (Uyg.)
yärälä- (Özb.)
caralo- (Kırg.)
jarala- (Kzk.)

yaralama 'Yaralamak işi'
→ **yara[+*la-ma*]**

yaralan-['1. Yaralamak işi yapılmak; 2. (mec.) gücenmek, incinmek, kırılmak'
→ **yara[+*la-n-*]**

yaralanış 'Yaralanmak işi veya biçimi'
→ **yara[+*la-n-(ı)ş*]**

yaralı 1. Yarası olan, yaralanmış (kimse), mekruh; 2. (mec.) dertli, üzüntülü'
→ **yara[+*lı*]**
~ yaralı (Az., Bşk., Kzk., TatK., Trkm.)
yäräli (Özb.)
yaridar (Uyg.)
yärädâr (Özb.)
caralū (Kırg.)
caralangan (Kırg.)
jaralı (Kzk.)

Y(> c, j)**A**(> ä)**RA**(> ä)-*LI*
(> i, ū)
-DA

SanalBaba

(> å)R -LANGAN

yarama 'Yaramak işi'
→ **yara-[*ma*]**

yaramaz '1. Uygun ve yararlı olmayan, bir işe yaramayan; 2. (çocuk için) söz dinlemeyen, uslu durmayan, yasaklanan şeyleri yapmakta ayak direyen, haşarı; 3. çapkın'
→ **yara-[*maz*]**
TT.: YARAMAZ+(CA/LAŞ-/LAŞMA)
~ **(1)** yaramaz (Az.)
yarimas (Uyg.)
yaramsız (Trkm.)
yäräķsiz (Özb.)
caraksız (Kırg.)
jaramsız (Kzk.)
(2) yaramaz (Az., Trkm.)
= *şuk* (Bşk., TatK.)
şok (Kırg.)
şoh, (Özb., Uyg.)
şayan (Bşk., TatK.)
tentek (Kırg.)
tätäk (Uyg.)
şalduvar (Kzk.)
sotanak (Kzk.)
inçık (Özb.)
nayan (TatK.)
garağol (Trkm.)

yaramazca 'Yaramaz (bir biçimde)'
→ **yaramaz[+*ca*]**

yaramazlaş-['(Çocuk) söz dinlememek, yasak edilen şeyleri yapmakta ayak diremek'
→ **yaramaz[+*la-ş-*]**

yaramazlaşma 'Yaramazlaşmak işi'
→ **yaramaz[+*la-ş-ma*]**

yaramazlık '1. Yaramaz olma durumu veya yaramazca davranış; 2. (hlk.) kötü, uygunsuz durum veya haber; 3. çapkınlık'
→ **yaramaz[+*lık*]**

yaramış (hlk.) 'Keçilerin kırkılma zamanı'
< ***yara-*** 'uygun gelmek'+***-mış***

yaran-['1. Bir davranışla birini memnun etmek; 2. (mec.) içten olmayan davranışlarla birini memnun etmeye çalışmak'
= ET. (KT, Uyg.); OT. (DLT) ***yaran-***
→ **yara-[*n-*]**
An.ağl.: ***yaran-*** '1. Birinin hoşnutluğunu sağlamak; 2. yaltaklanmak; 3. hak etmek' (*DS.XI,* 4180)
~ yaran- (Trkm.)
= *yarimakla tiriş-* (Uyg.)
yararğa tırış- (Bşk., TatK.)
jaravğa tırıs- (Kzk.)

yaranış 'Yaranmak işi veya biçimi'
→ **yara-[*n-(ı)ş*]**

yaranma 'Yaranmak işi'
→ **yara-[*n-ma*]**

yarar '1. Yarayan, elverişli, uygun; 2. bir şeyden elde edilen sonuç, fayda; 3. bir işten elde edilen iyi sonuç; 4. çıkar, kâr, menfaat'
< ***yara-r***
TT.: YARAR+(CILIK/LAN-/LANMA/LI/LIK/SIZ/SIZLIK)

yararcılık 'Ahlâkî iş ve davranışlarda yararın ilke yapılması, faydacılık'
→ **yarar[+*cı+lık*]**

yararlan-['kendine yarar sağlamak, faydalanmak, istifade etmek'
→ **yarar[+*la-n-*]**

yararlı 'Yarar sağlayan, yararı olan, faydalı'
→ **yarar[+*lı*]**

yararlık 'Yararlı çalışma'
→ **yarar[+*lık*]**

yararsız 'Yarar sağlamayan, yararı olmayan, faydasız, nafile'
→ **yarar[+*sız*]**

yararsızlık 'Yararsız olma durumu'
→ **yarar[+*sız+lık*]**

yarasa 'Ön ayakları perdeli kanat biçiminde gelişmiş, vücudu yumuşak sık kıllarla kaplı, iskeletleri hafif yapılı, uçabilen memeli hayvan'
= OT. ***yarısa*** (= *aya yersgü/ yarındak*) (DLT)
[***yersgü*** 'yarasa' < ***yarsgu*** < Bar. ***yarıskı,***
Tuv. ***çaskı*** 'yarasa' << *yarsgu]
Çağ.: ***yarğak*** 'deri' < ***yarı+***

SanalBaba

*ġak; **yarasa, yarasık***
AH., El-İdr.: ***yarı*** 'deri, tabaklanmamış ham deri'
Hts.: ***yerese***
<*yarı 'deri'+**sa***

[**An.ağl.**: ***yelese*** 'yarasa' (*DS.XI*, 4233); ***yelemse*** 'gece kuşu'; ***yelfe*** 'çulluk kuşu']

~ ***yargak*** 'ham deri' (Nog.)
yarasa (Az.)
yargānat (Trkm.)
yarganat (Alt.)
cargak 'ince deri, zar, tüyü alınmış' (Kırg.)
yarğanat (Bşk.)
yarkanat (TatK.)
yarısgu (Bar.)
carğanat (Kırg.)
car-kanat (KKlp.)
çarkanat (Hak.) < **yār kanat*
çaski (Tuva) < **yardgu*
jarğanat (Kzk.)

Y(> c, ç, j)ARK
(> g, ğ)ANAT
YARISGU < *yar-ısgu*
ÇASKİ < **yardgu*

jargak 'deri giysi' (Kzk.)
d'aru 'ham deri' (Alt. (Kumandı) < **yarıġ*
sarī 'geyik derisi; zar' (Yak.) < **yarıġ*
sarī kınat (Yak.) < **yarıġ kānat*
śara, serśi 'yarasa/*tüysüz serçe*' (Çuv.) (< **särä* [< Çeremişçe: *stärä*] < **yärä* < *yara* < **āra, ārı*)
śara 'çıplak, tüysüz' (Çuv.)
= *kör şäpäläk* (Özb.)
säpirän (Uyg.)
~ Moğ. ***arasun, arisun*** 'cilt, deri, post' < *ara+sun, ari+sun* < **āra, *ārı* (*Mak.I*, 323)

yaraş (hlk.) '1. Dalkavuk; 2. parasız ya da az ücretle şunun bunun işini gören'
< ***yara-ş***
→ **yara-**

yaraş-['1. Yakışmak, uymak; 2. uygun olmak'
= OT. ***yaraş-*** 'uyuşmak, uymak' (DLT)
<*yara-ş-*
→ **yara-**
TT.: YARAŞ(IK/IKSIZ/IR/MA/TIR-/TIRMA)
~ yaraş- (Az., Trkm., Uyg.)
yäräş- (Özb.)
yara- (Bşk., TatK.)
yari- (Uyg.)
jaras- (Kzk.)

Y(> j)A(> ä)RA(> ä, i)-Ş(> s)-

= *okşoşu-* (Kırg.)
oh,şa- (TatK.)

yaraşık 'Yaraşma, uyma, uygunluk'
→ **yaraş-[*(ı)k*]**
An.ağl.: ***yaraşıh*** 'yakışık'; ***yaraşık*** 'çok bilmiş, yılışık (çocuk') (*DS.XI*, 4181)

yaraşıklı 'Yaraşan, uygun, yakışır'
→ **yaraş-[*(ı)k+lı*]**

yaraşıksız 'Yaraşmayan, yakışmayan'
→ **yaraş-[*(ı)k+sız*]**

yaraşır 'Lâyık, uygun'
→ **yaraş-[*(ı)r*]**

yaraşma 'Yaraşmak işi'
→ **yaraş-[*ma*]**

yaraştır-[Uygun görmek, uymak'
→ **yaraş-[*tır-*]**

yaraştırma 'Yaraştırmak işi, tensip'
→ **yaraş-[*tır-ma*]**

yarat-['1 (Tanrı) Olmayan bir şeyi var etmek; 2. zekâ ve düşünce gücünden yararlanarak o zamana kadar görülmeyen yeni bir şey ortaya koymak, yapmak; 3. (mec.) olmasına, ortaya çıkmasına yol açmak, sebep olmak'
= ET. ***yārat-*** (KT, Uyg.); OT. ***yārat-*** (DLT)
< *yār-a-t-*
TT.: YARAT-(I/ICI/ICILIK/IK/IL-/ILIŞ/ILMA/IM/IŞ)

Tü. > **Kürmanç genel, Zaza.**

SanalBaba

yarat-(miş) 'yaratmak, vücuda getirmek' (*DAO,* 509)

~ yarat- (Az., Bşk., TatK., Trkm., Uyg.)
yärät- (Özb.)
carat- (Kırg.)
jarat- (Kzk.)

yaratı 'Özel bir yetenekten yararlanılarak ortaya konulmuş şey, kreasyon'
→ **yarat-[*ı*]**

yaratıcı 'Yaratma yeteneği olan'
→ **yarat-[*ıcı*]**

yaratıcılık '1. Yaratma yeteneği; 2. (psikol.) her bireyde var olduğu kabul edilen, bir şeyi yaratmaya iten farazî yatkınlık'
→ **yarat-[*ıcı+lık*]**

yaratık 'Canlı, mahlûk'
→ **yarat-[*(ı)k*]**
~ jaratılğan (Kzk.)
= *yän iyähi* (Bşk.)
can iyäsi (TatK.)
jändik (Kzk.)

yaratıl-['Yaratmak işi yapılmak'
→ **yarat-[*(ı)l-*]**

yaratılma 'Yaratılmak işi'
→ **yarat-[*(ı)l-ma*]**

yaratım 'Yaratmak işi'
→ **yarat-[*(ı)m*]**

yaratış 'yaratmak işi veya biçimi'
→ **yarat-[*(ı)ş*]**

yarayışlı (hlk.) 'Yararlı, faydalı'
< ***yara-y-(ı)ş+lı***

yarbak → **yaprak** [/pr/ > /rb(<) göçüşmesi]
< OT. ***yapurgak*** (DLT)

yarbay 'Orduda rütbesi binbaşı ile albay arasında olan üstsubay'
< ***yardımcı alay beyi*** sözcüğünden kısaltma.

yarçı-[(hlk.) 'Fayda görmek, iyi olmak, yüzü gülmek, mesut olmak'
< ***yā-ru-*** 'parlamak, ışımak'+***-çı-***

yardak '(esk.) (özellikle kötü işlerde) yardımcı'
< ***yar-*** 'yardım etmek' ***+-da-k***
TT.: YARDAK+(ÇI/ÇILIK)

yardakçı 'Kötü işlerde birine yardım eden kimse'
→ **yardak[+*çı*]**
~ yārān (Trkm.)
yärdämçi (TatK.)
yärdämsi (Bşk.)
cardamçı (Kırg.)

yardakçılık 'Yardakçı olma durumu'
→ **yardak[+*çı+lık*]**

yardım '1. Kendi gücünü ve imkânlarını başka birinin iyiliği için kullanma, muavenet; 2. etki; 3. bağış, iane; 4. bir ülkeye bağış veya ödünç olarak verilen para, ihtiyaç maddeleri'
< ***yār-a-t-(ı)m***
[> *yaratım* > **yartım* > *yardım*]
TT.: YARDIM+(CI/CILIK/LAŞ-/LAŞMA/sever)

Tü. > **Zaza.** *yardım* (*ZTS,* 413: *yardım kerdış* 'yardım etmek'; *yardım waştış* 'yardım istemek'

~ yardım (Az.)
yārdam (Trkm.)
yardäm (Uyg.)
yårdäm (Özb.)
yarz,am (Bşk.)
yärdäm (TatK.)
cardam (Kırg.)
järdem (Kzk.)

Y(> c, j)**Ā**(> a, å, ä)**RD**(>z,)**I**(/a/e/ä)**M**

= *kömek* (Trkm.)
kömäk (Az., Özb.)
Eren (*TDES,* 442): YOK

yardımcı 'Yardım eden veya gerektiğinde yardım edecek olan (kimse vb.)'
→ **yardım[+*cı*]**

yardımcılık 'Yardımcı olma durumu'
→ **yardım[+*cı+lık*]**

yardımlaş-['Karşılıklı yardımda bulunmak'
→ **yardım[+*la-ş-*]**

yardımlaşma 'Yardımlaşmak işi'

SanalBaba

→ **yardım[+*la-ş-ma*]**

yardır-['Yarmak işini yaptırmak'
→ **yar-[*dır-*]**

yārese (hlk.) → **yarasa**

yargı '1. Kavrama, karşılaştırma, değerlendirme gibi yollara başvurarak, kişi, durum veya nesnenelerin eleştirici bir biçimde değerlendirilmesi, hüküm; 2. (huk.) yasalara göre mahkemece bir olay veya olgunun doğuşuna etken olan sebeplerin de göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi sonucu verilen karar'
= ET. ***yargu*** 'karar, hüküm' (*EUTS,* 286)
< ****yār-*** 'hüküm vermek'
(DLT)+***-gı***
TT.: YARGI+(CI/CILIK/Ç/ÇLIK/LA-/LAMA/LAN-/LANIŞ/LANMA/tay)

yargıcı 'Hakem'
→ **yargı[+*cı*]**

yargıcılık 'Hakemin görevi'
→ **yargı[+*cı+lık*]**

yargıç (hlk) 'Millet adına, yargı yetkisini kullanarak yasaya aykırı davranışlarda veya uyuşulmayan işlerde yasayı yerine getirmekle, adaleti gerçekleştirmekle görevli kimse, hâkim'
< ***yār-*** 'hüküm vermek'
+***-gıç*** 'fiilden ad yapan ek' [**-gIç** eki: *sor-guç, dal-gıç, bilgiç* vb.]
TT.: YARGIÇ+(LIK)
~ yargıçı (Alt.)
Eren (*TDES,* 442): YOK

yargıçlık 'Yargıcın görevi, hâkimlik'
→ **yargıç[+*lık*]**

yargıla-[''(Yargıç) Bir karara varmak için davalı ve davacıyı dinlemek, muhakeme etmek'
→ **yargı[+*la-*]**
TT.: YARGILA-(MA/N-/NIŞ)

yargılama 'Yargılamak işi, muhakeme'
→ **yargı[+*la-ma*]**

yargılan-['Yargısı yapılmak'
→ **yargı[+*la-n-*]**

yargılanma 'Yargılanmak işi'
→ **yargı[+*la-n-ma*]**

Yargıtay ***YT.*** 'Yargılamaların yolunda yapılıp yapılmadığını incelemekle görevli yüksek yargı Kurulu, Temyiz Mahkemesi'
< ***yargı+*** Moğ. ***+tay*** eki [**+tay** eki: Danıştay, Sayıştay, Kamutay '*TBMM* karşılığında uydurulmuş fakat tutmamıştır.]

yarı[1] '1. Bir bütünü oluşturan iki eşit parçadan her biri, nısıf'
< ET. ***yār-*** 'yarmak, bir şeyi keserek yarmak, parçalamak'
(DLT)+***-ı*** 'fiilden ad yapan ek' [DLT: *yar-ıl-, yar-ım, yar-ım+la-, yar-ım+la-n-, yar-ın-*]
TT.: YARI+(CI/CILIK/LA-/LAN-/LANMA)
~ yarı (Az.)
yārı (Trkm.)
yartı (Bşk., TatK.)
jartı (Kzk.)
yārım (Trkm.)
yarım (Bşk., TatK.)
yerim (Uyg.)
yārim (Özb.)
carım (Kırg.)
jarım (Kzk.)

Y(> c, j)**Ā**(>a, e, ä)**R**-*I*
-TI
-I(/i)M

yarı[2] (hlk.) 'Ortak'
< ***yār-ı***[+*cı* = ø]

yarı-[(hlk.) 'Işıklanmak'
= ET., OT. ***yaru-*** 'parlamak; keyiflenmek, sevinmek' (DLT)
< ***yā-ru-***

yarıbuçuk 'Biraz'
< ***yār-ı+bıç-(ı)k***

yarıcı[1] 'Yarmak işi yapan, parçalayan, bölen'
< ***yār-ıcı***

SanalBaba

yarıcı² 'Ürünü mal sahibi ile yarı yarıya bölüşerek çalışan işçi'
= OT. ***yarşı*** 'bir şeyi yarıya bölen kimse; bir şeyin yarısı, yarı yarıya ortak' (DLT)
< *yār-ı+cı*
TT.: YARICI+(LIK)
An.ağl.: ***yarıcı, yarucu*** (*DS.XI,* 4183)

yarıcılık 'Ürünü mal sahibi ile yarı yarıya bölme durumu'
→ **yarıcı²[+*lık*]**

yarık¹ '1. Yarılarak açılmış veya yarılarak oluşmuş; 2. yarılarak açılmış yer, geniş çatlak, gedik; 3. ince bir çizgi durumunda açılmış yara'
= OT. ***yarık, yaraġ, yaruk*** 'yarık' (DLT)
< *yār-(I)k*
TT.: YARIK+(LIK)
~ çarık, çırık (Kumd.)
< **yār-(ı)k*
Eren (*TDES,* 442): YOK

yarık² (hlk.) 'Ay ışığı'
= ET. ***yaruk, yārok*** (Br.) 'parlak, parlaklık' (*ETG.,* 309)
~ OT. ***yaruk*** 'ışık, aydınlık, parlak' (DLT)
< *yā-ru-* 'parlamak'**+*k***

yarıklık 'Yarık olma durumu'
→ **yarık[+*lık*]**

yarıl-['1. Yarmak işi yapılmak; 2. üzerinde yarık açılmak'
= ET. ***yarıl-*** (*ETG.,* 309)
< *yar-(ı)l-*
An.ağl.: ***yarıl-*** 'buğday öğütülmek' (*DS.XI,* 4183)

yarıla-['Ortasına varmak, yarısını bitirmek'
< *yar-ı+la-*
TT.: YARILA-(MA/N-/NMA)

yarılama 'Yarılamak işi'
→ **yarı[+*la-ma*]**

yarılan-['Yarıya gelinmek, yarısına varılmak'
→ **yarı[+*la-n-*]**

yarılanma 'Yarılanmak işi'
→ **yarı[+*la-n-ma*]**

yarılma 'Yarılmak işi'
→ **yarıl-[*ma*]**

yarım '1. Bütün bir şeyin ayrıldığı iki eşit parçadan her biri; 2. tam ve istenildiği gibi olmayan, eksik, noksan; (mec.) hastalıklı, sakat, sağlıksız; 4. bir bütünün yarısı olan miktar'
= ET., OT. ***yarım*** 'bir şeyin yarısı' (DLT)
< *yār-(ı)m*
An.ağl.: ***yarım*** '1. bir tahıl ölçeği; 2. fıtıklı' (*DS.XI,* 4184)

Tü. > **Kürt, Zaza.** *yarım* 'yarım, tamın yarısı' (*DAO,* 509); **Kürt.** *yarımdoğan* '(argo) erkeklik organı' (*DAO,* 510)

~ yärım (Trkm.)
yarım (Bşk., TatK.)
yerim (Uyg.)
yärim (Özb.)
carım (Kırg.)
carımı (Alt)
çarım (Kumd.)
jarım (Kzk.)

Y(> c, ç, j)Ā(> a, ä)R-I(/i)M

Eren (*TDES,* 442): YOK

yarımada 'Yalnız bir yanından ana karaya bağlı, öbür yanları denizle çevrili kara parçası'
< *yār-(ı)m+ada*
~ yarımada (Az.)
yarımutrau (TatK.)
yarımutrav (Bşk.)
yerim aral (Uyg.)
yärim årål (Özb.)
carım aral (Kırg.)

yarımağı(/a)z (hlk.) 'İsteksiz, içten gelmeyerek, dil ucuyla'
< *yār-(ı)m ağız*
An.ağl.: ***yarımağız*** 'bir arktan akan suyun yarısı' (*DS.XI,* 4184)

yarımca '1.Vücudun yarısına gelen inme; 2. (hlk.) yarım baş ağrısı'
< *yār-(ı)m+ca*

yarımla-['Bir işin yarısını yapmak,

SanalBaba

yarılamak'
→ **yarım[+*la*-]**

yarımlağı (hlk.) 'Yarım kilelik tahıl ölçü birimi'
< ***yar-(ı)m+lağı***
An.ağl.: ***yarımlağa, yarımlā*** (*DS.XI*, 4184)

yarımlama 'Yarımlamak işi'
→ **yarım[+*la-ma*]**

yarımlanma (hlk.) 'Bir kilenin otuz ikide biri'
< ***yar-(ı)m+la-n-ma***

yarımlık (hlk.) '1. Fıtık; 2. sakatlık; 3. yarım liralık altın'
< ***yar-(ı)m+lık***

yarım yamalak 'Kusurlu, eksik, üstünkörü'
→ ***yarım*** + ***yama***(ġ) 'yama' ***+lık***
An.ağl.: ***yarım yamalak, yarım yamalıh, yarım yaŋgalak, yarım yantalak, yarım yapıldak, yarı yamalak*** (*DS.XI*, 4185)
= *yārpı-yalta* (Trkm.)
çala-pula (Uyg.)
çala-çula (Trkm.)
şala-şarpı (Kzk.)
arı-beri (Kırg.)
arlı-birli (Kzk.)
annan-monnan (TatK.)
çi:g-çarsı (Trkm.)
äpläp-säpläp (Uyg.)

yarın '1. Bu günden sonra gelecek olan gün; 2. gelecek, ileriki zaman; 3. bu günden sonra gelecek olan ilk günde'
= ET. ***yarun*** 'şafak, gün ağarması' (*EUTS*, 288); ***yarın*** 'yarın' (*ETG.*, 309)
~ OT. ***yarın*** 'sabah' (DLT)
EAT (Behç.): ***yārın***
< ****ya-r*** 'ışıldama, parlama' ***+-ın***
TT.: YARIN+(Kİ)
~ yārın (Gag.)
= → **erte**

yarından keri (hlk.) 'Yarından sonra, öbür gün'
< OT. ***yarın*** (DLT)+***dan +kirü***

yarınki 'Yarın yapılacak olan, yarın ile ilgili'
→ **yarın[+*ki*]**

yarınta(/ı)sı (hlk.) Öbür gün, yarından sonra'
< OT. ***yarın*** (DLT)+ ***er+te+si***

yarıntı (hlk.) 'Selin açtığı hendek, çukur'
< ***yār-ıntı*** 'fiilden ad yapan ek'
[**-IntI** eki: *ak-ıntı, çök-üntü, sık-ıntı, tak-ıntı, al-ıntı, üz-üntü* ..vb.]
An.ağl.: ***yarıntı, yarılgan, yarlan*** (*DS.XI*, 4196)

yarınyanı(/u)ç(/ş) (hlk.) → **yangıç**

yarış '1. (Bir spor dalında) Genellikle bir ödül kazanmak amacıyla birbirini yenmeye çalışma, müsabaka; 2. yarışma, rekabet'
= OT. ***yārış*** '1. yarış, at yarışı; 2. iki adam arasında mal üleşme' (DLT)
< ***yār-(ı)ş*** 'fiilden ad yapan ek'
TT.: YARIŞ+(ÇI/ÇILIK/LIK)
~ yarış (Az., Bşk., TatK.)
yārış (Trkm.)
carış (Kırg.)
jarıs (Kzk.)
= *uz,ış* (Bşk.)
uzış (TatK.)

yarış-[1] '1. Üstünlük kazanmak amacıyla bir yarışmaya katılmak; 2. bir yarışmada başkalarından üstün olmak için çaba göstermek; 3. başkalarından üstün olmaya çalışmak'
= OT. ***yārış-*** 'yarış etmek, at yarışı yapmak' (DLT: ***yarşım*** 'bir yarışlık yer' < ****yar-(ı)ş+(ı)m***)
< ***yār-(ı)ş-*** 'fiilden işteşlik fiili yapan ek'
TT.: YARIŞ-(MA/MACI)
An.ağl.: ***yarış-*** 'koşmak' (*DS.XI*, 4186)
~ yārış- (Trkm.)
yarış- (Az., Bşk., TatK.)
carış- (Kırg.)

SanalBaba

jarıs- (Kzk.)
= *uzış-* (TatK.)
uz,ış- (Bşk.)

yarış-²[(hlk.) 'Eşitçe bölüşmek'
= OT. ***yarış*** 'iki adam arasında mal üleşme' (DLT)
< *yār-(ı)ş-*

yarışçı 'Müsabık'
→ **yarış[+çı]**

yarışçılık 'Yarışçı olma durumu'
→ **yarış[+çı+lık]**

yarışlık 'Pist'
→ **yarış[+lık]**

yarışma 'Müsabaka; rekabet'
→ **yarış[+ma]**

yarışmacı 'Bir yarışmaya katılan kimse, müsabık'
→ **yarış[+ma+cı]**

yarıştır-['Yarışmasını sağlamak'
→ **yarış-[*tır-*]**

yarıştırma 'Yarıştırmak işi'
→ **yarış-[*tır-ma*]**

yarlağan, yarlağān¹ (hlk.) '1. Taş oyuğu, yarık; 2. susuzluktan, toprakta oluşan yarık'
< *yar-* 'yarmak'
+*-(ı)l-ağan*

yarla(/ı)ğan, yarlağān² (hlk.) 'Taştan, tuğladan, kerpiçten yapılan ocak, maltız'
< *yā-ru-* 'ışımak, parlamak'
+*-l-ağan*

yarlıga-['(Tanrı) Birinin suçunu bağışlamak, mağfiret etmek'
= ET. ***yarlıka-, yarlığka-*** '1. buyurmak, va'z vermek, öğüt vermek, haşmetle yapmak; 2. iltifat etmek, şefkat göstermek' (*EUTS*, 287: *yarlıkan-* 'şefkat göstermek, yardımcı olmak'; *yarlıkançsız* 'merhametsiz, taş yürekli, şefkatsiz'; *yarlıkançuci* 'merhemetli, şfekatli')
~ OT. ***yarığsa-*** 'yarlığanmak istemek' (DLT)
< **yā-r+lığ* 'emir, hakanın buyruğu'**+[k]*a-***
TT.: YARLIGA-(MA)
An.ağl.: ***yarlığa-, yargıla-, yarılga-, yarla-*** 'bağışlamak, korumak' (*DS.XI*, 4187)

yarlıgama 'Yarlıgamak işi, mağfiret'
→ **yarlıga-[*ma*]**

yarlığ (hlk.) '1. Yasa; 2. koruyan'
= ET. ***yarlığ*** 'yarlık, karar, emirname, akıde' (*ETG.*, 309: *yarlıka-, yarlıgka-* 'buyurmak, emretmek'; *yarlıkançsız* 'merhametsiz'; *yarlıkançuçi, yarlıgkançuçi, yarlagkançuçi* 'merhametli')
~ OT. ***yarlığ*** '1. emir, hakanın mektubu, fermanı, buyruğu; fakir, yoksul, acınan' (DLT)
→ **yarlıga-, yarlık**

yarlığan (hlk.) 'Yarılan yer'
< *yar-(ı)l-gan*

yarlık¹ '(tar.) Hükümdar buyruğu, ferman'
= ET. (KT, Uyg.) ***yarlığ~yarlık*** (*EUTS*, 287)
~ OT. ***yarlığ*** '1. emir, hakanın mektubu;2.fakir, yoksul, acınan, yarlıganmış' (DLT)
Çağ.: ***yarlika, yarliğa***
< **yā* 'yansıma'**+*r*** 'bağırma, duyurma, ilân etme' [~ Moğ. ***car, caru*** (*KWb.*, 467]**+*lık***
~ śirlaxa (Çuv.)
sarıy, soruy (Yak.) < Moğ.
[**NOT:**Doerfer: < ****yar-ıl-ığ*** (orta hece düşmesi ile > *yarlıg* 'karar vermek' anlamındaki ***yar-*** fiilinden…' (*TMEN IV*, 1784)
Ş. Tekin'e göre: < ****yar-ıl-ık*** şeklinde açıklamak mümkün değildir. Çünkü, **-g/-k** fiilden isim yapma eki, iki veya daha fazla heceli meçhul fiillere getirilemez. (*İK*, s. 226).
J.Hamilton (*İKPÖ*, 230): < *yarıl-* 'yarılmak, açılmak, kesilmek'**+*-(ı)g*** 'fiilden ad yapan ek'
= *kesilmiş ya da kararlaştırılmış olan.*]

yarlık² (hlk.) Üstünde odun kırılan

SarıBaba

kütük'

< ***yar-*** 'yarmak, parçalamak' (DLT) +***-(ı)l-(ı)k***

yarlık[3] (hlk.) 'Çocuk önlüğü'

< OT. ***yar*** 'salya' (DLT)+***lık***

yarma '1.Yarmak işi; 2. engebeli bir yerde, bir yolu geçirmek için açılmış yer; 3. kolay yarılan ve çekirdeğinden ayrılan; 4. iri, gelişigüzel kırılmış (tahıl)'

= ET. ***yarma*** 'tane, yarma' (*EUTS,* 288)

~ OT. ***yarma*** 'uzunlamasına yarılan herhangi bir şey' (DLT: *yarma yuġa* 'bir çeşit katmer')

< *yār-ma*

TT.: YARMA+(LA-/LAMA/LIK)

An.ağl.: ***yarma, yarmaca*** 'buğday, arpa, mısır, bezelye vb.nin iri çekilmişi, dövmesi' (*DS.XI,* 4186)

~ yarma 'irmik' (Ker./*KrTS,* 363)

Tü. > **Kürt.** *yarme* '1. yol inşaatında küçük tepeleri düzeltme işi; 2. kütük; 3. plâstik bidon' (*DAO,* 510); **Zaza.** *yarme* 'yarma, uçurumlu yer' (*ZTS,* 413)

yarmaca → yarma

yarmaç (hlk.) 'İri kıyılmış ağaç, odun'

< *yar-ma+ç*

Ana.ğl.: ***yarma, yarmaç, yarmaça, yarmança*** (*DS.XI,* 4187)

yarmaça → yarmaç

An.ağl.: ***yarmaça*** 'çekirdeksiz kuru kayısı'

< yar-ma+ç+a = ***yarmaçar***

yarmala-['Uzunlamasına ikiye bölmek'

< *yar-ma+la-*

yarmalama 'Yarmalamak işi'

→ yarmala-[ma]

yarmalık 'Yarma yapmak için ayrılmış tahıl'

→ yarma (4)[+*lık*]

yarmança → yarmaç

yarpuz 'Yaban nanesi'

= OT. ***yarpuz*** 'kır nanesi' (DLT)

< *yalbı 'yassı, enli' (DLT) ***+z***

An.ağl.: ***yarpız, yaprız, yarpuz, yarpus, yerpis*** (*DS.XI,* 4189)

YA(> e)RPU
(> ı, i)Z(> s)

Tü. > **Kürt.** *yarpuz, yarpus* (*DAO,* 510)

~ yarpız (Ker./*KrTS,* 363; Az./*AHYÖ,* 548)
yalpuz (DoğuTü.)
yålpiz (Özb.)
calbız (Kırg., KKırg.)

YA(> å)R[< L]
P(< B)I(/U)Z

yartı (hlk.) ' Çarık yaması'

< yar-tı

yartlak (hlk.) '1. En büyük yarık, oyuntu; 2. ağaç gövdesinden çıkarılan büyük ve kalın yonga, kavlak'

< ***yar-***[t- 'ikincil ünsüz']+***-la-k***

yartmaç (hlk.) 'Kesilmiş dal, ağaç parçası, odun'

< ***yar-***[t-]+***-maç***

yas 'Ölüm veya bir felâketten doğan acı ve bu acıyı belirten davranışlar, matem'

= ET., OT. ***yās*** '(alış verişte zarar; ziyan;
Oğuzca: 'ölüm, yıkım' ~ eskli Kıpç.: ***yas***)

< *yā-s*

TT.: YAS+(LI)

An.ağl.: ***yas*** 'ölü ağıdı' (*DS.XI,* 4191)

Tü. > **Zaza.** *yas* (*ZTS,* 413)

~ yās (Trkm.)
yas (Az.)

eski bir Türk dili > **Mac.** *gyász* (Gombocz: *BTLw* 80; *TESz* 1:

SanalBaba

1123; Liget: *TörK* 21, 217); **Lakça, Lezgice, Ar.**

Eren (*TDES*, 442): < ?

yas- (hlk.) 1. Yayın kirişini gevşetmek; 2. düz duruma getirmek' = OT. ***yas-*** 'dağıtıp yaymak, çözmek' (DLT)

< *yas-*

yasa '1. Olayların gidişinde olağan dışına yer vermeyen, değişmezlik ve mecburiyet gösteren kural; 2. (huk.) kanun' = ET. ***yasa*** 'yasa, kanun' (*EUTS*, 289)
< Moğ. ***casa(k)*** → **yasak**
TT.: YASA+(L/LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRIL-/LAŞTIRMA/LAŞTIRILMA/LI/SIZ/SIZLIK)
~ **YOK**

yasa-[(hlk.) 'Düzen vermek; yasa koymak'
< Moğ. ***casa-***
TT.: YASA-(MA/MALI)

yasak '1. Bir işin yapılmasına karşı olan yasal veya yasa dışı engel, memnuiyet'
< Moğ. ***casa(k)***
TT.:YASAK+(ÇI/LA-/LAMA/N-/NIŞ/NMA/LAYICI/LI)
An.ağl.: ***yasak, yasaklık*** '1.köy kıyısında çitle çevrilmiş küçük tarla; 2. ev yanında çitle çevrilmiş küçük bahçe; 3. koruluk' (*DS.XI*, 4190)

Tü.> **Ar.** (Cez., Lib.) *yāsāk* ; (Ir., Lüb.) *yasak*; (Mıs.) *yasāḳçi:* (*ALTK*, 136); **Zaza.** *yasax* (*ZTS*, 413: *yasax bıyayiş* 'yasaklanmak'; *yasax kerdış* 'yasaklanmak'; **KbRum.** *yiasákhin*

~ yasak (Bşk., TatK.)
yasag (Az.)
yäsåk (Özb.)
= *gadağan* (Az., Trkm.)
katäğån (Özb.)
tıyıv (Bşk.)
tıyu (TatK.)
tıyım (Kzk.)
tıyū (Kırg.)

yasakçı 'Bekçi, nöbetçi'
→ **yasak[+*çı*]**

yasakla-['Bir şeyin yapılmaması buyrulmak, istenmemek'
→ **yasak[+*la-*]**

yasaklama 'Yasaklamak işi'
→ **yasak[+*la-ma*]**

yasaklan-['Yasak edilmek;önlenmek'
→ **yasak[+*la-n-*]**

yasaklanış 'yasaklanmak işi veya biçimi'
→ **yasak[+*la-n-(ı)ş*]**

yasaklanma 'Yasaklanmak işi'
→ **yasak[+*la-n-ma*]**

yasaklayıcı 'Yasaklama, önleme niteliği olan, engelleyici'
→ **yasak[+*la-y-ıcı*]**

yasaklı 'Herhangi bir şeyi yapması kendisine yasak edilmiş olan (kimse)'
→ **yasak[+*lı*]**

yasal ***YT.*** 'Yasalara uygun, kanunî, legal'
→ **yasa[+*l*]**
Çağ. (*Seng.* 332. r 1 ***yasal*** 'saf'; *Abuş.396:* ***yasal*** 'leşkerin alayı'; *ŞS* 293: ***yasal*** 'saf, dizi, beraber'

yasalaş-['Yasama meclislerince onaylanarak yürürlüğe girmek, yasa durumuna gelmek, kanunlaşmak'
→ **yasa[+*la-ş-*]**

yasalaşma 'Kanunlaşma'
→ **yasa[+*la-ş-ma*]**

yasalaştır-['Yasa durumuna getirmek, kanunlaştırmak'
→ **yasa[+*la-ş-tır-*]**

yasalaştırıl-['Kanunlaştırılmak'
→ **yasa[+*la-ş-tır-(ı)l-*]**

yasalaştırılma 'Yasalaştırılmak işi'
→ **yasa[+*la-ş-tır-(ı)l-ma*]**

yasalı 'Yasaya uygun veya yasanın buyurduğu, kanunî'
→ **yasa[+*lı*]**

yasama '1. Yasa koyma, teşri; 2. (huk.) genel, soyut, objektif ve sürekli nitelikte kurallar koyma'
→ **yasa[+*ma*]**

SanalBaba

yasamalı 'Yasa yapma ile ilgili, teşrii'
→ **yasa[+*ma+lı*]**

yasan[1] (hlk.) 'Dokuz taş oyununda üç taşı bir araya dizme'
< Moğ. ***yesün*** 'dokuz'

yasan[2] (hlk.) 'Birdenbire yapılan baskın'
< OT. ***yas*** 'zarar, ziyan' **+*an***

yasasız 'Kanunsuz'
→ **yasa[+*sız*]**

yasasızlık 'Yasasız olma durumu, kanunsuzluk'
→ **yasa[+*sız+lık*]**

yasaul (hlk.) 'Bekçi'
< Moğ. ***casa-ġul*** (Räsänen, *V* 191)

yasdı[1] (hlk.) 'Yassı'
= OT. ***yası*** 'yassı, enli' (DLT)
< ***ya-*** 'yaymak'+ [**d** 'ikincil ünsüz']+***-sı***

yasdı[2] (hlk.) 'Yaslı'
< OT. ***yas*** 'yas, matem'+***lı***
[/l/ > /d/ değişmesi]

yasdı[3] (hlk.) 'Yatsı vakti'
< ***yat-*** [< **yatıg(/k)* 'uyku']
+***-sı***

yasdığaç → **yastağaç**
yasdıgeç → **yastağaç**
yasdılıh (hlk.) 'Sahur'
< ***yat-sı+lık***

yadsı(/u)k → **yastık**

yasla-['Dayamak'
= OT. ***yasta-*** 'yastık dayamak, yaslanmak; söz dokundurmak' (DLT)
< ****yas-*** 'dağıtıp yaymak'
+***-ta-***
TT.: YASLA-(MA/N-/NMA)
An.ağl.: ***yasla-*** '1. dayamak; 2. baş sağlığına gitmek; 3. dövmek' (*DS.XI,* 4194)
~ Y O K
= *yapla-* (Trkm.)
süyü-, söye- (Uyg.)
söyä- (TatK.)
söykä- (Az.)
süyä- (Özb.)
süyke- (Kzk.)
höyä- (Bşk.)
cölö- (Kırg.)
tirä- (Bşk., TatK.)
tiri- (Uyg.)
yölü- (Uyg.)

yaslaç, yaslāç → **yastağaç**
yalsağaç → **yastağaç**
yaslahaç → **yastağaç**

yaslama 'Yaslamak işi'
→ **yasla-[*ma*]**

yaslan-['1. Dayanmak; 2. (mec.) güvenmek'
→ **yasla-[*n-*]**
~ yassan- (Trkm.) < ***yastan-**; yassık < ***yastuk***
sıltan- < ***yastan-**; ***sıttık*** 'yastık'

yaslanma 'Yaslanmak işi'
→ **yasla-[*n-ma*]**

yasleç → **yastağaç**

yaslı 'Yasta olan, yas tutan, matemli'
→ **yas[+*lı*]**

yaslıağaç → **yastağaç**
yaslığaç → **yastağaç**
yaslıhaç → **yastağaç**

yasmık (hlk.) 'Mercimek'
= ET. ***yasımuk*** 'darı' (*EUTS,* 289)
< ***yās*** 'yaymak'+ ***muk*** 'fiilden ad yapan ek'
[**+mIk** eki: *kızamık, karamuk* ..vb.]

yassı[1] 'Yayvan ve düz'
= ET. ***yaşḳaġ*** (*EUTS,* 289)
~ ***yası, yasul*** 'yassı, enli' (DLT: *yasıç* 'yassı ve uzun temren'; *yasık* 'gedeleç'; *yasıla-* 'yaymak, yassılamak'; *yasıl-* 'dağılmak'; *yası yığaç* 'yastığaç, hamur tahtası')
AH.: ***yassı***
< ***yās-*** [krş. ***yaz-***] 'yaymak'
+[*s*]***ı***
TT.: YASSI+(CA/L-/LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LAŞ-/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***yassı, yassu*** '1. yassı;

SanalBaba

2. yığılıp dövenle sürülmeye hazır ekin' (*DS.XI,* 4195); ***yastım*** 'yassı, yaygın, basık' (s. 4196)
~ yassı (TatK.)
yası (Bşk., Trkm.)
yässi (Özb.)
yastı (Az.)
cazı (Kırg.)
= *yalpak* (Trkm., Nog.)
yälpåk (Özb.)
yapilak (Uyg.)
yäpälåk (Özb.)
calpak, calpı, calpay- 'genişlemek' (Kırg.)
çalpax (Hak.)
jalpak (Kzk.)
yäypäk (Bşk.)
cäypäk (TatK.)
yalnak (Bşk., TatK.)

yassı² (hlk.) 'Yatsı'
< ***yat-sı*** [/ts/ > /ss/ gerileyici benzeşme]

Tü. > **Kürt.** *yassi, yassiyan, yossi, yosyon* (*DAO,* 510)

An.ağl.: ***yassı, yassu, yastı*** (*DS.XI,* 4194)

yassıağaç → **yastağaç**
yassıca 'Yassı durumda'
→ **yassı[+*ca*]**
yassıl-[Eğilmek'
< ***yası+l-*** [/s/ ikincildir]
yassılan-['Yassı duruma gelmek, yassı olmak'
→ **yassı[+*la-n-*]**
yassılanma 'Yassılanmak işi'
→ **yassı[+*la-n-ma*]**
yassılaş-['Yassı olmak'
→ **yassı[+*la-ş-*]**
yassılaşma 'Yassılaşmak işi'
→ **yassı[+*la-ş-ma*]**
yassi, yassiyan 'yatsılayın' (Kürt.)
→ **yatsı**
yasta-[(hlk.) → **yasla-**
yastağaç, yastığaç (hlk.) 'Üstünde hamur açılan, yemek yenilen tahta'
= ET. (*ETŞ,* 425) ***yasġaç*** < *yası yığaç*
= OT. ***yası yıġaç, yasġaç*** (DLT)
Çağ.: ***yastıġaç, yastaġaç***
< ***yası yıġaç*** 'yassı ağaç' [> *yassı yığaç* > *yastı yığaç* > *yastığaç*] (Eren, *TDES,* 442)

[Clauson, bu etimolojinin yanlış oluğunu yazar: *ED,* 975a.
NOT: OT'de ***yası yıgaç, yasgaç***; Çağ.'da ***yastığaç, yastağaç*** sözcüklerinin bulunması, Anadolu ağızlarında da bu tür biçimlerin varlığı, bu etimolojinin doğruluğuna kanıttır.]

An.ağl.: ***yaslaç, yaslāç, yadsıgaç, yasdıgeç, yaslağaç, yaslağeç, yaslahaç, yasleç, yaslıağaç, yaslığaç, yaslıhaç, yassıağaç, yastaç, yastağaç, yastıaç, yastıağaç, yastıgeç, yastığaç, yastıkaz, yastıngaç*** (*DS.XI,* 4193)

YAST(>d)I[N]Ğ(/G > K)A
(> e)**Ç**(> z)
YAST[*IG=ø*]AÇ
YASTAĞAÇ
YASTI[*Ğ=ø*]AÇ
YASTIAĞAÇ

YASL[< T]AĞ(> h)A(> e)Ç
YASL[< T]A[*ĞA=ø*]Ç
YASL[< T]E (< a)[*ĞE=ø*]Ç
YASL[< T]I(/A)(*A=ø*]Ğ
(> h)**AÇ-**
YASSIAĞAÇ

Tü. > **Blg.** *jastagàç, estàč*

yastı (hlk.) 'Yatsı'
< ***yat-sı*** [/t/ > /s/ göçüşmesi]
→ **yatsı**
yastıağacı → **yastağaç**
yastıağaç → **yastağaç**
yastıgeç → **yastağaç**
yastığaç → **yastağaç**
yastıkaç → **tastağaç**
yastıkaz → **yastağaç**
yastım → **yassı**
yastıngaç → **yatağaç**
yastık '1. Başın altına konmak veya sırtı dayamak için kullanılan, içi yün, pamuk, kuş tüyü gibi şey-

SarıBaba

lerle doldurulmuş küçük minder' = ET. ***yasduk, yastuk*** (*EUTS,* 289) = OT. ***yastuk*** (DLT) [ET'de ***yastuk*** 'bir çeşit sikke, para' (*EUTS,* 289)]

< **yas-ta-* 'yastık dayamak, yaslanmak' fiilinin türevi' (DLT:*yastal-*'dayanmış olmak') **An.ağl.**: ***yasdıh, yasdık, yasduk, yastuk*** (*DS.XI,* 4192)

Tü. > **Blg.** *jast'k*; **Srp.** *jàstuk*; **Zaza.** *yastuxı* (*ZTS,* 413); **Kürt.** *yastık* 'karaçadırın misafir odası bölümünde, döşeklerin kenarına konularak yaslanmak için kullanılan içi yün dolu yastık' (*DAO,* 511)

~ yastık (Bşk., TatK., Nog., Alt.)
yastuk (Uyg., Tar.)
yastıg (Az.)
yastığ (Kif., Tav./*KrTS,* 364)
yâstuğ (Ker./*KrTS,* 364)
yåstıḳ (Özb.)
yassık (Trkm., TatK.)
castık (kırg., Alt.)
cazdık (Kırg.)
çastık (Şor)
dastık (KKlp.)
jastık (Kzk.)
sıttık (Soy.) < Yak.
sıttık (Yak.)
< *sıtta-* 'yaslamak'

Y(> c, ç, d, j, s)**A**(>å, ı)**S**(>z) [/S/T]**T**(>d)**I**(/U)**K**

= *köpşik* 'yastık' (KKlp.)
sırtık (Soyot/Tuva) [< *sırt* 'arka'+*(ı)k* veya *sırta-* 'başın altına koymak' +*-k*]
jastağaş 'yastık' (Kzk.)
< *yassı ağaç*

Eren (*TDES,* 443): Tü. ***yasta-*** '(yastı) dayamak'+*-k* (> **** yastak*** : **-a-** > **-ı-** oluşumunu açıklamak gerekir) der.
Eren, < Tü. **yat-** (~ Çuv. ***śıt-**) fiilinden geldiği düşünülebilir.' diye de görüş belirtir.
Räsänen, Doerfer: **< yat-sık**

T. Tekin (*Mak.I,* 89): **yasta-**

yastıklama 'Fide yetiştirmek için yastık yapma yöntemi'
< *yas-* 'dağıtıp yaymak'
+-ta-k+la-ma
TT.: YASTIK+(LAMA)
An.ağl.:***yastıklama*** 'destekleme' (*DS.XI,* 4196)

NOT: Eren'de ***yastık*** ile ***yaşmak*** arası sözcükler YOK.

yaş[1] '1. Doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman; 2. hayatın çeşitli evrelerinden her biri, çağ'
= ET., OT. ***yaş*** (DLT)
< *yāş* [<yāl*< **ńāl*]**
(Räsänen, *V* 192)

[Ön Türkçe devresinin ilk yarısında kelime başında ***n-, ń-, d-, c-*** ve ***y-*** sesleri henüz kendilerini koruyorlardı. Bunu Macarcadaki en eski Türkçe ödünç kelimelerden anlamaktayız:
Mac. ***nyár*** (= ***ńār***) 'yaz' < ***ńār***, Çuv. ***śur*** ay., Eski Türk. ***yaz*** 'ilkbahar'- Moğ. ***niray*** < ***ńāray*** 'taze' = Ma. ***ńārhun*** 'taze, yeşil'. Daha sonra bu ünsüz tek bir ***y-*** sesinde birleşmiştir.
(Tekin, *Mak.I,* 85)]

TT.: YAŞ+(AM/AMA/AMACA/A-/AMSAL/AN-/ANIL-/ANILMA/ANMA/ANTI/AR/ARLIK/AT-/ATICI/ATKAN/ATMA/ AYIŞ/ IT/ITLIK/LAN-/LANMA/LI/LICA/LILIK)
An.ağl.: ***yaş*** '1. akşamla yatsı arası; 2. çok çevik, sağlam; 3. çürük, güvenilmez' (*DS.XI,* 4196)
~ yāş (Trkm.) = Moğ. ***nilbusun*** < *ńāl-busun*
yaş (Az., Uyg.)
yåş (Özb.)
yäş (Bşk., TatK.)
caş (Kırg.)
çaş (Kumd.)
jas (Kzk.)
sās (Yak.)

SanalBaba

śol, śul (Çuv.) [***kuś-śul*** 'göz yaşı' < *cāl* < *yāl* (*Mak.I*, 205)]

Y(> c, ç, j, s, ś)Ā (> a, å, ä)Ş(> s, l)

yaş² '1. Nemli, ıslak; 2. kendi suyunu, canlılığını yitirmemiş, kurumamış, kurutulmamış, taze; 3. ağlandığında gözlerden akan berrak sıvı, göz yaşı'
= ET., OT. ***yaş*** (DLT)

< *ya-ş* 'göz yaşı, ıslaklık, canlılık, parlaklık' (Ş. Tekin, *İK*, 29)

TT.: YAŞ+(AR-/ARMA/ART-/ARTICI/LAN-(göz için) /LI (göz için)/LIK)

~ yaş **'ıslak'** (Az.)
yāş 'taze, yeşil, genç' (Trkm.) = Moğ. ***nilka*** 'taze, genç' = Nan. ***nealun, niyalun*** 'taze' < ***ńāl-un*** (*Mak.I*, 206)
yaşmala kuru 'yaş mı kuru mu?' (Ker./*KrTS*, 364)
yiviş (Bşk.)
yüiş (TatK.)
śul (Çuv.) < ***yal** < ***ńāl** 'göz yaşı'= ET. ***yaş*** = Moğ. ***nil-busun*** < ***ńal-bu-r-sun*** (Tekin, *Mak.I*, 85)
= *höl* (Özb., Uyg.)
ö:l (Trkm.)
sū (Kırg.)
suvlı (Kzk.)
çīğ (Trkm.)

~ yaş **'göz yaşı'** (Az., Uyg.)
yāş / gözyāş (Trkm.)
yåş (Özb.)
yäş (Bşk., TatK.)
caş (Kırg.)
jas (Kzk.)

yaş³ (hlk.) 'Çürük, güvenilmez' (*DS.XI*, 4196)

TT.: (argo) **yaş** 'bir işin olmayacağının önceden tahmin edilmesi: *Bu iş yaş*!'

< *yaş*

Tü. > **Zaza** (genel) *yaş* 'zarar, ziyan': *işi ma yaşu* 'işimiz yaştır (= zararlıdır)' (*DAO*, 511)

yaş- (hlk.) 'Örtmek, kapatmak, gizlemek'

[TT'nde fiil olarak kullanıştan düşmüş olan bu eski sözcük, *yaşmak, yaşmakla-, yaşmalı, yaşmaksız* sözcüklerinde kök olarak yaşamaktadır.]

= ET., OT ***yaş-, yaşı-*** 'saklanmak, gizlenmek' (DLT)

< *yāş-*

~ Moğ. ***dali-*** 'örtmek, saklamak, gizlemek'
= Mançu. ***dali-*** 'kaplamak, örtünmek'
= Evenki ***dal-*** 'örtmek = ET. ***yaş-, yaşur-***

TT.: YAŞ-(MAK/MAKLA-/MAKLAMA/MAKLAN-/MAKLANMA/MAKLI/MAKSIZ)

yaşa, yaşasın 'Hoşnutluk, sevinç gibi duyguları anlatmak veya alkışlamak için söylenir'

< *yāş+a*

TT.: YAŞA+(SIN)

~ yaşa (Az., Uyg.)
yāşa (Trkm.)
yäşä (Bşk., TatK., Özb.)
caşa (Kırg.)
jaşa (Kzk.)
yaşasın (Az.)
yāşasın (Trkm.)
yaşisun (Uyg.)
yäşäsin (Özb., TatK.)
yäşähin (Bşk.)
caşasın (Kırg.)
jaşasın (Kzk.)

yaşa-['1. Canlılığını, hayatını sürdürmek; sağ olmak'
= ET., OT. ***yaşa-*** (DLT: *yaşagu* 'yaşamaya haklı'; *ETG.*, 309: *yaşa-* 'yaşamak'; *yaşagu* 'hayat'; *yaşak* 'yaşamış, yaşlı'; *yaşar* 'o kadar yaşlı, ... yaşında')

SanalBaba

< *yāş[1]/ [2]+a-* 'addan fiil yapan ek'
[O. N. Tuna: ***yāşā-***]
An.ağl.: ***yaşa-*** '....yaşında bulunmak' (DS.)

Tü. > **Zaza** (genel) *yaşa-(miş)* 'yaşamak' (*DAO*, 511)

~ yāşa- (Trkm.)
yaşa- (Az.)
yaşi- (Uyg.)
yäşä- (Özb.)
caşo- (Kırg.)
caja- (Alt.)

Y(> c)Ā(> a, ä)Ş(> j)A (> ä, i, o)-

Eren (*TDES*, 443): YOK

yaşak (hlk.) 'Nemli'
< ***yaş*** 'ıslak, nem'+***(a)k***

yāşak (hlk.) 'Alaycı, taklitçi'
< OT. ***yangşak*** 'geveze' (DLT)
An.ağl.: ***yaŋşak, yanşak*** (*DS.XI*, 4196)

yaşal (hlk.) 'Yaşlı, orta yaşı geçmiş'
< *yaş+a-l*

yaşam ***YT.*** 'Hayat'
< *yāş[1]+a-m*
~ YOK
= *caşō* (Kırg.)
yäşäv (TatK.)
durmuş (Trkm.)
turmuş (Kırg., Özb., Uyg.)
tormış (TatK.)
tormoş (Bşk.)

yaşama 'Yaşamak işi'
< *yāş[1]+a-ma*

yaşamaca 'Yaşadığı kadar, yaşama süresince, kaydı hayatla'
< *yāş+a-ma+ca*

yaşamsal ***YT.*** 'Hayatî'
< *yāş+a-m+sal* [**+sal** eki Türkçede *kırsal, kumsal* ve *uysal* sözcüklerinde de vardır. Fransızcanın **+°l, +al, +sal** ekinden geldiği üzerine görüşler vardır. TT'nde ad ve eylem kökleri üzerine getirilerek pek çok sözcük uydurulmuştur: *yersel, parasal, görsel* ...vb.]

yaşan-['Herhangi bir kimse yaşamak'
< *yāş+a-n-*

yāşan-[→ **yanşa-**
An.ağl.: ***yanşa-, yaŋşa-*** (DS.)

yaşanıl- → **yaşan-**
< *yāş+a-n-(ı)l-*

yaşanılma 'Yaşanılmak, yaşanmak işi'
< *yāş+a—n-(ı)l-ma*

yaşanma → **yaşanılma**

yaşantı ***YT.*** '1. Hayat tecrübesi; yaşanılan bir an, hayatın bir bölümü; 3. hayat tarzı, içinde yaşanılan şartların tümü; hayat'
< *yāş[1]+a-n-tı*

yaşar (hlk.) 'Bir yaşını geçmiş (at, sığır)'
= ET. ***yaşar*** 'o kadar yaşlı, ... yaşında' (*ETG.*, 309)
< *yaş+a-r* [veya: *yaşa-r*]

yaşar-['(Göz) yaşlanmak'
[ET.: ***yaşar-*** 'yeşermek' (*ETG.*, 309)]
= OT. ***yaşık-*** '(göz) yaşlanmak' (DLT: *yaşangur-* '(göz) yaşarmak')
< *ya-ş[2]+(a)r-*
~ yaşar- (Az.)
yāşar- (Trkm.)
yāş aylan- (Trkm.)
yaşaŋğiri- (Uyg.)
yäşlän- (Bşk., TatK.)
jas al-, jasta- (Kzk.)
közleri yåşlän- (Özb.)
küzge yäş tul- (TatK.)

yaşarak (hlk.) 'Nemli'
< *yaş[2]* 'yaş, nem'+***arak*** 'zarf-fiil eki'

yaşarlaş-[(hlk.) '(çocuk, hayvan için) yaşına gelmek'
< *yāş+a-r+la-ş-*

yaşarlık 'Hayatiyet, canlılığını sürdürme durumu'

SanalBaba

< *yāş¹+a-r+lık*

An.ağl.: ***yaşarlık*** 'yaş, çamurlu'(*DS.XI,* 4197)

yaşarma 'Yaşarmak işi'

< *yāş²+(a)r-ma*

yaşart-['Yaşarmasına sebep olmak'

< *yāş²+(a)r-t-*

yaşartı (hlk.) 'Islaklık, hafif su sızıntısı'

< *yaş²+ar-tı*

yaşartıcı '(Göz için) yaşarmaya yol açan, sebep olan (nesne, olay vb.)'

< *yāş²+(a)r-t-ıcı*

yaşartma (hlk.) 'Sekiz, on yıl boş bırakıldıktan sonra ekilen tarla'

< *yaş+ar-t-ma*

yaşat-[1. Yaşamasını sağlamak veya yaşamasına imkân vermek; (mec.) daha iyi ve zengin bir hayat sürmesini sağlamak'

< *yāş¹+a-t-*

An.ağl.: ***yaşat-*** 'barındırmak; birinin iyi vakit geçirmesini sağlamak' (*DS.XI,* 4197)

yaşatma 'Yaşatmak işi'

→ **yaşat-[*ma*]**

yaşayış 'Yaşamak işi veya biçimi'

→ **yaşa-[*y-(ı)ş*]**

yaşık → **yaşıt**

yaşıl 'Yeşil'

= OT. ***yaşıl*** (DLT)

< *yaş+(ı)l*

Tü. > **Zaza.** *yaşıl* (*ZTS,* 413)

yaşın (hlk.) 'Şimşek'

= ET., OT. ***yaşın*** 'şimşek' (DLT: *yaşınlıg* 'şimşekli; *yaşna-* 'şimşek çakmak'; *ETG.,* 309: *yaşın* 'şimşek'; *yaşla-* 'şimşek çakmak'; *yaşuk* 'ziya, parlaklık'; *yaşut-* 'aydınlatmak') Hârezm: ***yışı-*** 'parlamak' EAT.: ***ışı-, ışık***

< *yā-* 'parlamak, ışıldamak'

+*şı(u)-* 'parlamak, ışımak'

+*-n* [< ****yalçı-***]

An.ağl.: ***yaşım, ışın***

~ casıl (Kırg.)
jasıl (KKlp.)
śiśĕm (Çuv.)

Y(> c, j, ś)A(>i)Ş(>ś)I (> ĕ)N(> m, l)

yaşın yaşın 'Gizli gizli'

< OT. ***yaş-*** 'gizlemek, saklamak' (DLT: *yaşru* 'gizli'; *yaşruş-* 'gizlemekte birleşmek'; *yaşsa-* 'gizlemek istemek'; *yaşur-* 'örtmek, örülmek, gizlemek'; *yaşut* 'gizli')

+*(ı)n* 'vasıta hâli eki'

[GT.: ***yaşı-*** < *yaş-ı-*; Uyg. ***yaşla-*** < *yaş-la-*; ***yaşın*** < *yaş-ı-n* = Çuv. ***śiś-*** < ****yıç-*** *yılç-*; ***śiśĕm*** < ****yıçn*** < ****yılçın*** [< ****yalçı-m***]; Moğ. ***kılçayi-*** 'parlamak' < *kıçla-yı-, gilçi-*]

yaşıt 'Yaşları birbirine eşit olan; aynı yaşta olan (kimselerden her biri)'

< *yāş¹+(ı)t*

TT.: YAŞIT+(LIK)

An.ağl.: ***yaşık, yaşdaş, yaştaş*** (*DS.XI,* 4197)

~ yaşıd (Az.)
yāşıt (Trkm.)
yaşdaş (Uyg.)
yäştäş (Özb.)
caştaş (Kırg.)

Y(> c)Ā(> a, ä)Ş+*IT* +*DAŞ/+TAŞ/+TÄŞ*

= *kurdas* (Kzk.)
kordaş (TatK.)
kurdåş (Özb.)
täŋdaş (Uyg.)
tengdåş (Özb.)
tengkur (Özb.)
täŋ-tuş (Uyg.)

yaşıtlık 'Yaşıt olma durumu'

→ **yaşıt[*+lık*]**

yaşlan-['Yaşı ilerlemek, ihtiyarlığa yaklaşmak'

→ ***yāş¹+la-n-***

~ yaşlan- (Az.)
= *karı-* (Özb.)
keri- (Uyg.)

SarıBaba

gara- (Trkm.)
kartay- (Bşk., Kzk., Kırg., TatK.)
karu- (Kırg.)
ulğay- (Kzk.) < *ulug+ay-*
Eren (*TDES,* 443): YOK

yaşlanma 'Yaşlanmak işi'
→ ***yaş¹+la-n-ma***

yaşlı¹ '1. Yaşı ilerlemiş, ihtiyar; 2. yaşı ilerlemiş kimse'
= ET. ***yaşlıg, yaşlag*** '1. canlı; 2. yaşlı, ihtiyar; 3. (göz için) yaşlı' (*EUTS,* 290)
~ OT. ***yaşlıġ*** (DLT)
→ ***yāş¹+lı***
TT.: YAŞLI+(CA/LIK)

Tü. > **Zaza** (genel) *yaşli* 'yaşlı, ihtiyar' (*DAO,* 511)

~ çaştankan (Kumd.)
< **yaş+la-n-gan*
yaşlı (Az.)
yâşlı bâşlı (Ker./*KrTS,* 364)
= *karı* (Kırg.)
ķari (Özb.)
käri (Kzk.)
kart (Bşk., TatK.)
garı (Trkm.)
çal (TatK.)
çål (Özb.)
sal (Bşk.)
Eren (*TDES,* 443): YOK

yaşlı² '(Göz için) Yaşla dolmuş'
= OT. ***yaşlıġ*** 'yaşı olan (göz)' (DLT)
→ ***ya-ş²+lı***

yaşmahla-[(hlk.) 'yaşmak örtmek'
< ***yaşmak+la-*** → **yaşmak**

yaşmak (hlk.) 'Başla birlikte yüzü, ağı kapatan örtü'
< ET., OT. ***yaş-*** 'örtmek, kapatmak, gizlemek' (DLT)
+-mak
TT.: YAŞMAK+(LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LI/SIZ)
An.ağl.: ***yaşmah, yaşmaklık*** (*DS.XI,* 4197)

Tü. > **Fars.** *yaşmaq* (Doerfer, *TMEN* 1864);
Ar. (Ir.) *yaşmāġ*; (Mıs.) *yaşmak*; (Sur.) *yaşmaķ* (*ALTK,* 136)

yaşmakla-['Yaşmakla yüzünü örtmek'
→ **yaşmak[+*la-*]**

yaşmaklama 'Yaşmaklamak işi'
→ **yaşmak[+*la-ma*]**

yaşmaklan-['Yaşmakla örtünmek'
→ **yaşmak[+*la-n-*]**

yaşmaklanma 'Yaşmaklanmak işi'
→ **yaşmak[+*la-n-ma*]**

yaşman-[(hlk.) 'Kadın, utanarak yüzünü örtmek'
< ***yaş-*** 'örtmek, gizlemek'
+-man- **[<*-ma-n-]**

yat¹ (hlk.) 'Yabancı'
= ET., OT. ***yat*** , ***yad*** (*ETG.,* 309; DLT)

yat² (hlk.) 'Kalkan gibi koruma aracı'
< ***yā-*** 'yaymak'+***-t***

Eren (*TDES,* 443): < **?** 'kökenini bilmiyoruz'

yat- '1. Bir yere veya bir şeyin üzerine boylu boyunca uzanmak; 2. uyumak veya dinlenmek için yatağa girmek; 3. yatay veya yataya yakın bir duruma gelmek, eğilmek; 4. hastalık sebebiyle yatakta kalmak; 5. geceyi geçirmek üzere bir yerde kalmak; 6. boş yere beklemek; 7. işlemez, çalışamaz durumda kalmak; 8. bir özellik kazanmak için bir şeyin içinde beklemek; 9. hapsedilmek; 10. (ölü) gömülmüş olmak; 11. düz bir duruma gelmek, düzleşmek; 12. (mec.) bulunmak, var olmak; 13. olumsuz veya başarısız bir sonuç almak; 14. (hlk.) işsiz kalmak, çalışmamak; 15. cinsel ilişkide bulunmak; 16. bir düşünceyi veya bir öneriyi benimsemek, razı olmak'
= ET., OT. ***yat-*** (DLT: *yatgaş-* 'yatışmak, birlikte yatmak'; *yatgaşuk* 'bir yerde başkası ile yatan';*yatgaşuk ogrı* 'yatsı, yatma zamanı'; *yatgur-* 'yatırmak'; *ya-*

SanalBaba

tıg 'uyku; yatacak yer' ~ *yatık; yatsa-* 'yatmak veya uyumak istemek')

< *yā-* 'yaymak'+***-t-***

TT.: YAT-(AĞAN/AK/AKÇI/AKLI/ AKLIK/ ALAK/ AY/I/IK/ILI/IL-/ ILMA/IM/ IR/ IR-/IRIL-/IRILMA/IRİM/IRIMCI/IRMA/ISIZ/IŞ/IŞ/IŞMA/IŞTIR-/IŞTIRICI/IŞTIRMA/KIN/KINLA/KINLAŞMA/KINLIK/MA/SI/UĞAN/YATUK)

~ yat- (Az., Bşk., TatK., Trkm., Uyg.)
yåt- (Özb.)
cat- (Kırg.)
jat- (Kzk.)

yatağan¹ 'Namlusu kavisli, iki yanı da kesici bir tür savaş bıçağı'

< *yat-ağan* Krş. **yatuğan**

yatağan² (hlk.) '1. Çok yatan; 2. çok uyuyan; 3.yük taşırken sık sık yatan hayvan; 4. yatalak, hasta'

< *yat-ağan*

An.ağl.: ***yatak, yatalak*** (*DS.XI,* 4198)

yatağan³ → **yatugan**

yatak '1. Uyumak, dinlenmek gibi amaçlarla üzerine veya içine yatılan eşya; 2. yün, pamuk, kuş tüyü vb. maddelere kılıf geçirilerek yapılan şilte; 3. üzerine şilte konulan karyola, somya, kerevet vb.; 4. üzerinde yatılabilecek her türlü şey; 5. ırmak, çay, dere gibi suların, içinde aktıkları yer, akak, mecra; 6. katmanlaşmış herhangi bir madde yığını; 7. bir şeyin çok bulunduğu yer'

< *yā-t-(a)k*

TT.:YATAK+(ÇI/hane/LI/LIK)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *yataġ*; (Cez.) *yatāḳ*; (Mıs.) *yaṭaḳ* (*ALTK,* 136)

~ yatak (Bşk., TatK., Uyg.)
yatag (Az.)
jatak (Kzk.)
= *töşäk* (Özb.)
töşök (Kırg.)
tösek (Kzk.)
düşek, döşekçe (Trkm.)
orun-körpe (Uyg.)

Eren (*TDES,* 443): YOK

yatakcıl (hlk.) 'Düşkün'
→ **yatak[+*cıl*]**

yatakçı '(tar.) Sancak beyleri ve beylerbeyince geceleyin çarşıları beklemekle görevlendirilen halktan kimse'
→ **yatak[+*çı*]**

yatakçıl (hlk.) 'Cinsel ilişkiye düşkün'
→ **yatak[+*çıl*]**

yatakla-['Yatırmak'
< *yat-(a)k+la-*

yataklaş-[(hlk.) 'Yerleşmek, müzminleşmek'
(Sl. Tatarlar Köyü/E. Kalay, *TD* 633, s. 256)

< *yat-(a)k+la-ş-*

yataklı '1. Yatağı olan; 2. yatağı derin; 3. yataklı vagon'
→ **yatak[+*lı*]**

yataklık '1. Üzerine yatak serilen tahta veya maden kerevet, karyola; 2. suçluları barındırma, gizlice yardım etme; 3. herhangi bir sayıda yatağı olan,yatak alabilen'
→ **yatak[+*lık*]**
An.ağl.: ***yataklık*** '1. karyola; 2. yatak yorgan konulan dolap' (*DS.XI,* 4199)

yatak yat-[(hlk.) 'Cinsel ilişkide bulunmak'
< *yat-(a)k yat-*

yatalak 'İnme veya sdakatlık gibi bir sebeple yataktan kalkamayan (kimse)'

< *yat-alak*

An.ağl.: ***yatağan yatalak, yatalık*** (*DS.XI,* 4199)

yatalga (hlk.) '1. Kış geceleri, konuğa verilen yatsı yemeği; 2. yatak odası'
< *yat-(ı)l-ga*

yatan (hlk.) '1. Uz, eli yatkın; 2. kabak yetiştirilen yer'

SanalBaba

< ***yat-(a)n***

yatanlar (hlk.) 'Evliyalar, ermişler'
< ***yat-(a)n+lar***

yatgeberik (hlk.) 'Yatsı yemeği'
< ***yat*** '*yat-*'tan emir'+***geberik*** 'ölü, ölmüş'
[< *geber-(i)k* < ****keb(/p)i-*** 'bazı yerleri kurumak']

yatay ***YT.*** 'Durgun bir su yüzeyine paralel, düşey doğrultusuna dikey olan, ufkî'
< ***yat-(a)y*** 'fiilden sıfat yapan ek'
[-Ay eki: *dik-ey, bük-ey*]

yatgın, yatgun → yatkın

yatı 'Geceyi geçirmek için bir yere gitme'
< ***yat-ı*** 'fiilden ad yapan ek'
[**-I** eki: *tak-ı, yak-ı, sok-u* ..vb.]
An.ağl.: ***yatı*** '1. köye dışardan gelen konuk; 2. gece, dağda hayvan yanında yatma; 3. kıyıdan denize uzatılan ve uskumrudan başka balıkları avlamakta kullanılan ağ'; ***yatı avı*** 'birkaç gece kalınarak yapılan keklik avı' (*DS. XI,* 4200)

yatıgın → yatkın

yatık '1. Dik olmayan, eğik, yatırılmış bir durumda olan; 2. zamanla dayanıklılığını yitirmiş; 3. çevrilmiş, devrik; 4. (hlk.) yayvan su kabı'
< ***yat-(ı)k*** 'fiilden sıfat yapan ek'
= OT. ***yatıg, yatık*** 'uyku'; ***yatuk*** '1. tembel; 2. iki cins iplikten dokunan bir dokuma türü' (DLT)
[**-Ik** eki: *aç-ık, bat-ık, çat-ık, tut-uk, yont-uk, bit-ik, göç-ük* ..vb.]
An.ağl.: On ayrı anlamı vardır. (*DS.*); ***yatuk*** 'ambar' (*DS.XI,* 4202)

yatıl-['Yatmak işi yapılmak'
< ***yat-(ı)l-***

yatılı '1. Geceleri de kalınıp yatılan (okul vb.), leylî; 2. geceleri de kalıp yatan (öğrenci, konuk), leylî'
< ***yat-(ı)l-ı***

yatılma 'Yatılmak işi'
< ***yat-(ı)l-ma***

yatım[1] 'Gemi direklerinin başa veya kıça doğru olan eğimi'
< ***yat-(ı)m*** 'fiilden ad yapan ek'
[**-Im** eki: *ak-ım, yut(>d)-um, sok-um, tık-ım, çek-im, bük-üm* ..vb.]

yatım[2] (hlk.) '1. Durum, tutum; 2. yol, yötem; 3. uygun'
< ***yat-(ı)m***

yatımına (hlk.) 'Tartışma çıkarmayacak gibi, olurunca'
< ***yat-(ı)m+ı+n+a***

yatımlı (hlk.) 'Uysal, uslu'
< ***yat-(ı)m+lı***

yatır[1] 'Belli bir yerde mezarı olan, doğa üstü gücü bulunduğuna ve insanlara yardım ettiğine inanılan ölü, evliya'
< ***yat-(ı)r*** 'fiilden ad yapan ek'
An.ağl.: ***yatır, yatur, yaturu*** (*DS.XI,* 4201)

YAT-I(/U)R+U

yatır[2] (hlk.) '1. Kutsal sayılıp kesilmeyen küçük orman; 2. büyük bekçi bıçağı; 3. ev eşyası altın vb.'
< ***yat-(ı)r***

yatır[3] (hlk.) ' ... durur: ... *dér yatır* 'der durur'
[Anadolu ağızlarında *-yor* anlamında şimdiki zaman için kullanılan *yat-, bat-, bör-, dur-* fiilleriyle eş anlamdıdır: *gelip batı, alıp bö:rü, gidip duru*]

yatır-['1. Bir kimsenin bir yere yatmasını sağlamak; 2. uyutmak; 3. eğmek, yatık duruma getirmek; 4. konuk etmek; 5. parayı, işletmek amacıyla vermek; 6. parayı bir kuruluşa vermek, teslim etmek; 7.bir yiyeceği korumak veya tatlandırmak amacıyla tuz, soğan, şarap vb. de bir süre bekletmek; 8. düzeltmek, bastırmak, yassıltmak'
= OT. ***yatur-, yaðtur-*** 'yaydırmak' (DLT)
< ***yat-(ı)r-***
[1. *yatdır-* < *yatdur-* < ****yat-dur-***

SanalBaba

2. *yaktır-* < *yatkur-* < *yatġur-* < **yat-ġur-* (KT, Uyg., DLT)]

Tü. > **Zaza.** *yatır-(miş)* 'yatırmak' (*DAO,* 512)

yatırcık (hlk.) 'Ocak demiri' < ***yat-(ı)r+cık***

yatırgaç (hlk.) 'Hamur tahtası' < ***yat-(ı)r+gaç*** 'fiilden alet adı yapan ek'
[**-Kaç** eki: *salıngaç, oturgaç, yellengeç* vb.]

yatırıl-['Yatırmak işi yapılmak' < ***yat-(ı)r-(ı)l-***

yatırılma 'Yatırılmak işi' < ***yat-(ı)r-(ı)l-ma***

yatırım '1. Yatırmak işi; 2. mevduat, plâsman' < ***yat-(ı)r-(ı)m***
TT.: YATIRIM+(CI)

yatırımcı 'Yatırım yapan kimse' → **yatırım[+*cı*]**

yatırma 'Yatırmak işi' → **yatır-[*ma*]**
An.ağl.: ***yatırma*** '1. ince ip; 2. bağların arasındaki açıklığı doldurmak için, kütüğünden ayırmaksızın, toprağa gömülüp ucu dışarıda bırakılan, yeşerince kesilip ayrılan çubuk; 3. tabakhanelerde, taş ve kireçle yapılmış tekne' (*DS.XI,* 4202)

yatırtma (hlk.) 'Üstünde lehim dökmek için kullanılan araç' < ***yat-(ı)r-t-ma***

yatısız '1. Geceleri kalınıp yatılmayan; 2. geceleri kalıp yatılmayan, gündüzlü' → **yatı[+*sız*]**

yatış 'Yatmak işi veya biçimi' → **yat-[*(ı)ş*]**

yatış-['1. Hızı, etkisi azalmak, aşırılığı geçmek; 2. (coşku, sinir, korku için) etkisi azalmak, geçmek, sakinleşmek' < ***yat-(ı)ş-***

yatışma 'yatışmak işi' → **yatış-[*ma*]**

yatıştır-['1. Bir kargaşayı, ayaklanmayı bastırmak; 2. ölçülü, ılımlı, sakin davranmasını sağlamak, sakinleştirmek; 3. yumuşatmak, razı etmek' < ***yat-(ı)ş-tır-***

yatıştırıcı '1. Yatışma özelliği olan, yatıştıran, sakinleştiren; 2. ağrıyı, sızıyı gideren (ilâç), müsekkin' < ***yat-(ı)ş-tır-ıcı***

yatıştırma 'Yatıştırmak işi' → **yatıştır-[*ma*]**

yatıya git- (hlk.) 'Gece yatmak üzere konukluğa gitmek' < ***yat-ı+y+a git-***

yatıya yat- (hlk.) Uyumak için uzanmak' < ***yat-ı+y+a yat-***

yatkın '1. Bir yana eğilmiş, yatık; 2. çok durtmaktan sağlamlığını yitirmiş, çürük; 3. (mec.) benimsemiş, alışmış, eğilimli; 4. (bir işte) yetenekli, becerikli' < ***yat-kın*** 'fiilden sıfat yapan ek'
TT.: YATKIN+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***yatkın, yatgın, yatık, yatıgın*** '1. alışkın, usta, becerikli; 2. uslu, ağırbaşlı, uysal' (*DS.XI,* 40202)

yatkınlaş-['Yatkın duruma gelmek' → **yatkın[+*la-ş-*]**

yatkınlaşma 'Yatkınlaşmak işi' → **yatkın[+*la-ş-ma*]**

yatkınlık '1. Yatkın olma durumu; 2. alışkanlıktan doğan yeti, meleke' → **yatkın[+*lık*]**

yatma 'Yatmak işi' → **yat-[*ma*]**

yatmaç (hlk.) 'Bir çeşit iyi deri' < ***yat-maç***

yatsı '1. Güneşin batmasından bir buçuk, iki saat sonraki vakit; 2. akşam namazından sonra yatmadan önce kılınan namaz' < ***yā-t+sıġ(/k)*** 'yatma zamanı'
TT.: YATSI+(LAYIN) [***TS.II,*** 1607: YOK]
An.ağl.: ***yåssi*** (Baskil-El.) < *yassı* < *yatsı*; ***yosyon*** 'yatsılayın' < **yåsyon* < **yasyın* <

SanalBaba

*yassıyın < *yatsıyın
< yatsılayın
~ yätsü (Bşk., TatK.)
yassı (Trkm.)
Eren (*TDES*, 443): YOK

yatsılık (hlk.) 'Gece yatmadan önce yenilen çerez'
< *yat-sı+lık*

yatuğan, yatuk 'Kanun, santur gibi sazların ortak adı'
< *yat-uk+an*
An.ağl.: ***yatağan*** (*DS.XI*, 4198)

Tü. > **Moğ.** *yatuġan, yataġan*; **Kalm.** (*KWb.*,217) *yatxan* < (Poppe 12) **pıtugan* ~ **Man.** *futuxan* 'Harfe'

Çağ.: ***yatuġan, çataġan***

yatuk (hlk.) '1. → **yatık**; 2. yıkık yapı, bina' (*DS. XI*, 4202)

yatyaramaz (hlk.) 'Zaralı yabancı kişi'
< *yat* 'yabancı'+***yara-maz***

yav → yağ [/-ğ/ > /-v/ değişimi]

yava (hlk.) 'Yitik; sürüden ayrılan genç hayvan; dışarıdan gelip bir yere yerleşen'
= OT. ***yawa, yava, yafa*** 'sıcak, kuytu yer' (DLT)
< *yaba* 'yaban'
An.ağl.: ***yava*** '1. peltek, kekeme; 2. geveze; 3. sürüden ayrılan hayvan' (*DS.XI*, 4203); ***yava, yavı, yavi, yavu*** 'yitik'
~ yavan 'çöl, tenha yer' (YUyg./*YUTS*, 461)

Eren (*TDES*, 443-444): < Fars. **yāva** 'lost, ruined; wain, foolish, futile, absurd; stupid; men or things whoose orijin is not known.'

yavan '1. Yağı az; 2. katıksız; 3. (mec.) hoşa gitmeyen; 4. (mec.) görgüsüz, bilgisiz.'
= ET. ***yavġan*** (*EUTS*, 291)
~ OT. ***yawġan*** (DLT: *yawġanlan-* 'yavan bulmak')
< *yav(/w)-(ġ)an*
TT.: YAVAN+(LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LIK)
An.ağl.: ***yavan*** '1. tatsız (yiyecek için); 2. tuzsuz; 3. tatsız, anlamsız (konuşma için); 4. sağılır hayvanı bulunmayan (aile için); 5. çirkin; 6. tembel, beceriksiz, gevşek (kişi)' (*DS.XI*, 4203)
~ yavan (Az., Ker./*KrTS*, 364)
yuvan (Trkm.)
= *sösö* (Bşk.) < *sasıġ*

Eren (*TDES*, 444): YOK

yavanlaş-['Yavan duruma gelmek'
→ yavan[+*la-ş-*]

yavanlaşma 'Yavanlaşmak işi'
→ yavan[+*la-ş-ma*]

yavanlaştır-['Yavan duruma getirmek'
→ yavan[+*la-ş-tır-*]

yavanlaştırma 'Yavanlaştırmak işi'
→ yavan[+*la-ş-tır-ma*]

yavanlık 'Yavan olma durumu'
→ yavan[+*lık*]

yavaş '1. Hızlı olmayan; 2. yumuşak huylu, yumuşak başlı; 3. alçak, hafif; 4. hızlı olmayarak'
= ET. ***yabaş, yavaş, yawaş*** (*EUTS*, 278; *ETG.*, 309)
~ OT. ***yabaş*** (KB); ***yawaş, yafaş*** (DLT)
< *yawa-* 'yavaş olmak'
(DLT: *yawal-* 'yavaşlamak')+ **-ş**

yawāş (< ***yaba*** 'beruhigen' ~ Moğ. (Poppe 38) *nomuġan* < **namukan* 'friedlich, sanft' (Räsänen, *V* 175)

TT.: YAVAŞ+(A/ÇA/ÇACIK/LA-/LAMA/LAT-/LATIL-/LATILMA/LATMA/LIK)

Tü. > **Ar.** (Cez., Ir., Mıs.) *yāvāş* (*ALTK*, 136);
Kürt. *yavaş* (*DAO*, 512: *yavaş yavaş vara!* 'yavaş yavaş gel');
Zaza (genel) *yewaş* 'yavaş, sakin' (*DAO*, 512); *yebaş, yewaş* (*ZTS*, 414: *yebaşki, yewaşki* 'yavaşça');
KbRum. *yiavâš-yiavâš* 'yavaş yavaş'; *yiavâšis*

SanalBaba

'yavaş; miskin'

~ yavaş (Az.)
yavaşı- 'sakinleşmek' (Az./*AHYÖ,* 548)
yuvaş, yavaş (Trkm.)

Eren (*TDES,* 444): YOK

yavaşak → yavaş
yavaşça 'Oldukça yavaş, usulca'
→ **yavaş[+*ça*]**
yavaşçacık 'Çok yavaş, usulcacık'
→ **yavaş[+*ça*+*cık*]**
yavaşı → yavaş
yavaşla-['Yavaş gitmeye başlamak, hızını azaltmak, yavaş olmak'
= OT. ***yawaşlan-*** 'yumuşak huylu olmak'
(DLT) < **yawaş*+*la-n-*
→ **yavaş[+*la-*]**
~ yavaşla- (Az.)
yavaşa- (Trkm.)
yavaşlama 'Yavaşlamak işi'
→ **yavaş[+*la-ma*]**
yavaşlat-['Yavaşlamasını sağlamak, yavaşlamasına yol açmak, hızını kesmek'
→ **yavaş[+*la-t-*]**
yavaşlatıl-['Yavaşlatmak işi yapılmak'
→ **yavaş[+*la-t-(ı)l-*]**
yavaşlatılma 'Yavaşlatılmak işi'
→ **yavaş[+*la-t-(ı)l-ma*]**
yavaşlatma 'Yavaşlatmak işi'
→ **yavaş[+*la-t-ma*]**
yavaşlık[1] 'Yavaş olma durumu'
→ **yavaş[+*lık*]**
An.ağl.: ***yavaşlık*** 'sessizlik' (*DS.XI,* 4205)
yavaşlık[2] **→ yavaş**
yavız → yavuz
yavlak (hlk.) '1. Çok, çok fazla; 2. uğursuz; 3. alışılmamış, yabansı'
= ET. ***yawlak, yablak, yawlāk*** (Br.), ***yawlāhk*** (Br.) 'kötü, pek, düşmanlık'; *yawlak kigür-* 'korkak olmak' (*ETG.,* 310)
~ OT. ***yawlak*** 'kötü, fena, değersiz, yavuz, düşkün, her şeyin kötüsü' (DLT)
< *yaw-la-k
yavrağzı → yavruağzı
yavraz → yavruağzı
yavru '1. Yeni doğmuş hayvan veya insan; 2. çocuk, evlât; 3. (mec.) bir şeyin küçüğü'
< *yavrı-* 'zayıflamak, güçten düşmek' fiilinin türevi.
TT.: YAVRU+(CAK/CUK/LA-/LAMA)
An.ağl.: ***yavrı*** (*DS.XI,* 4205); ***yavru*** '1. küçük, bakır leğen; 2. hayvanlara takılan çanın içinde bulunan dil gibi parça; 3. civciv, piliç'
~ yavru (Az.)
= *hayvan balası* (Bşk., TatK.)

Eren (*TDES,* 444): YOK

yavruağız → yavruağzı
yavruağzı 'Sarı çiçekli bir kır bitkisi'
< *yavru+ağ(ı)z+ı*
An.ağl.: ***yavraz, yavrağzı, yavruağız*** (*DS.XI,* 4205)
yavrucak '(Acıma, sevgi, sevecenlik duygusu ile) Yavru'
→ **yavru[+*cak*]**
yavrucuk '(Sevgi duygusu ile) Yavru'
→ **yavru[+*cuk*]**
yavrula-['(Hayvan için) Doğurmak'
→ **yavru[+*la-*]**
yavrulama 'Yavrulamak işi'
→ **yavru[+*la-ma*]**
yavşak '(hlk.) '1. Bit yavrusu, sirke; 2. geveve, yılışık (kimse)'
< OT. ****uwuş*** 'ufalanmış nesne'**+*(a)k***

[*uwuşak* > **yuvuşak* > **yuvşak* > *yavşak* biçiminden türemiş olmalıdır. Çünkü, YUyg. Türkçesindeki *uşşak* ***bit*** 'bit yavrusu' (*TUL,* 1014)] **uşşak** (< **uwşa-, uşa-, üşe-*+*-k*) sözcüğü bu savın kanıtıdır.]

(2) 'geveze' anlamı da OT'deki **yangşak** '*yanşak, geveze*' anlamından bozulmuş olup, **yavşak** ile ilgisi yoktur: *yangşak*

SahafBaba

> **yanşak* > *yavşak.*

An.ağl.: ***yavşah, yavşak, yavışak, yavşı, yavşu, yavşuk, yavuşah, yavuşak*** 'bit yavrusu'; ***yavşah, yavşak*** 'küçük çocuk'; ***yavşak*** 'yılışık' (*DS.XI,* 4206-4207)

YAV[*I/U*]ŞA(> u)K
(> h)
YAVŞI(/u)

~ yapışak (Trkm.) < ****yavuşak***
uşşak bit 'bit yavrusu'
(YUyg.) < *uşak*' küçük, ufak' (DLT: *uşal-, uşat-, uwşat-, üşel-, üşet-* 'ufalatmak')

Eren (*TDES,* 444): < *yapış-+(a)k*

YANLIŞTIR. Çünkü, *yapış-* fiilinden değil, < ****yavuşak*** [> *yavşak*] sözcüğünden geldiği açıktır. /y/ öntüreme olup, ikincildir.

Nişanyan (*SS,* 479): **yavşak** bit yavrusu = ***ET*** ? ***yavsı*** bit yavrusu, böcek yavrusu, sürfe, kene (XIV)

yavşan otu 'Sıracagillerden, mavi ve beyaz renkte çiçekler açan çalı türü bir bitki'
= OT. ***yapçan, yawçan*** (DLT)
< ****yap-uş-ġan*** [> *yapuşan* > ****yapşan*** > *yavşan*]

[OT'deki *yapuşġak* 'dikenli bir ot, pıtırak' sözcüğü de < **yapuş-** fiilinden türemiştir.]

An.ağl.:***yavşan, yavuşan, yayşa*** (*DS.XI,* 4207)

Tü. > **Rus.** *evšan* (Vasmer: *REW*)

~ yavşan (Eski Kıpç.)
yovşan (Az., Trkm., Özb.)
yuvsan (Nog.)
yuşan (Bşk.)
cüsan (Kırg.)
jusan (Kzk.)
çaşpan (Tuva) < ****yapçan***
[/pç/ > /şp/ değişimi ile]
awşan (Hlç.)
< /y+/ düşmüştür: *yavşan*

Y(>c, ç, j)A(>o, u)V
Ş(>s)AN

Räänen (*V,* 175): < ***yabı-ş-ğan**
Sevortyan (*ÊSTJa* 1989, 53-55): < ***yabış-/yapış-**
Pritsak (*TNSP* 40): < **yap-ış-çan**
Clauson (*ED* 872): **yabçan, yavçan** < yabancı dillerden bir alıntı, demiş fakat kaynak göstermemiştir.
Ramstedt (*KWb.,* 480a): Tü. **yavşan** ~ Moğ. ***cuulan (< *cawlan)**
Doerfer (*TMEN,* 1924): Ramstedt'in birleştirmesini eleştirir.
Eren (*TDES,* 445): 'Farsça ***āvīşen*** 'Theymus' ve ***yuşān*** biçimleriyle Türkçe ***yavşan*** arasındaki benzerlik düşündürücüdür.' der.

yavuk (hlk.) '1. Sevi; 2. nişan; 3. yakın'
< ET. (Orh.), OT. ***yaġu-+-k*** 'yakın; hısım'

Eren (*TDES,* 444): YOK

yavukla-[(hlk.) 'Biriyle nişanlanmak'
< ET.(Orh.), OT. ***yaġu-*** 'yakınlaşmak'**+*-k*** 'yakın'+***luġ*** [> *yaguklug* > *yaguklu* > *yavuklu*]
MA: ***yawu-*** 'yaklaşmak', ***yawuk*** 'yakın'; ***yawukluk*** 'yakınlık'
TT.:YAVUKLA-(MA/N/NMA)
Eren (*TDES,* 445): YOK

yavuklama 'Yavuklamak işi'
→ **yavuk[+*la-ma*]**

yavuklan-['Biriyle nişanlanmak'
→ **yavuk[+*la-n-*]**

yavuklanma 'Yavuklanmak işi'
→ **yavuk[+*la-n-ma*]**

yavuklu '1. Sözlü, nişanlı; 2. sevgili'
→ **yavuk[+*lu*]**
An.ağl.: ***yavuhlu, yavıklı, yavuklu*** (*DS.XI,* 4207)
NOT: Öteki Türk dillerinde YOK
= *sevimli* (Az.)
sevgili (Özb.)
söyğüli (TatK.)
söykölöö (Kırg.)
söygän (TatK.)

SanalBaba

süygan (Kzk.)
höygen (Bşk.)

yavunci (hlk.) 'Sığıntı'
< ***yagu-*** 'yaklaşmak'+***-n+cI***

yavuz (hlk.) '1. Kötü, fena; 2. güçlü, çetin; 3. iyi, güzel'
= ET. ***yabız, yavaz, yavuz*** 'kötü' (*EUTS,* 278; Gabain, *Alt.Gr.,* 353)
~ OT. ***yafuz, yawuz*** 'her şeyin kötüsü' (DLT: *yawuzla-, yavuzlan-* 'kötü bulmak')
< ****yav-*** 'kötülemek'+***-(ı)z***
< ****yabır²*** [*yabrı-t-* 'kötülemek, mahvetmek'
< **yabır²-ı-* (*Mak.I,* 114-115)]

[bk. ***tuwuz*** 'geniş' / ***tuwra-*** 'genişlemek'; ***kutuz*** 'kuduz' / ***kutur-*** ; Trkm. ***ġūdura-*** < ****kūtru-***]/

TT.: YAVUZ+(CA/LAN-/LANMA/LAŞ-/LAŞMA/LUK)
An.ağl.: ***yavız, yaviz, yavuz*** '1. iyi, güzel huylu; 2. yiğit, mert; 3. eliaçık; 4. becerikli, çalışkan; 5. sert, keskin, yabanıl; 6. ısırgan (köpek için)' (*DS.XI,* 4308)

M. Erdal (s. 323): < ****yavrı-z*** (/r/ düşmesi ile.)
T.Tekin (*Mak.II,* 376):****sämriz*** ve ****yavrız*** gibi biçimlerde hece başındaki /r/ ünsüzünün düşmesi kolay kolay açıklanamaz.' diyerek, bu görüşe itiraz eder.
M. Erdal (s. 480): ****yavrı-*** 'kötüleşmek' < ****yavız+I-*** [Sonses /z/ kendiliğinden /r/ye dönüşmüştür.] T. Tekin'e göre bu açıklama inandırıcı değildir. '***sämiz*** ve ***yavız*** sözcüklerindeki sonses /z/ ünsüzü {+I} eki ya da ünlüsü önünde niye /r/ye değişsin?' diye sorar.
Eren (*TDES,* 444): YOK

yavuzca 'Yavuz bir biçimde olan'
→ **yavuz[+*ca*]**

yavuzlan-['Yavuzlanmak işi'
→ **yavuz[+*la-n-*]**

yavuzlanma 'Yavuz duruma gelmek; sertleşmek, kabadayılaşmak'
→ **yavuz[+*la-n-ma*]**

yavuzlaş-[→ **yavuzlan-**

yavuzlaşma → **yavuzlanma**

yay¹ '1. Ok atmaya yarayan, iki ucu arasına kiriş gerilmiş, eğri ağaç veya metal çubuk; 2. çeşitli amaçlarla ve çeşitli biçimlerde yapılan esnek makine bölümleri; 3. keman, viyolonsel gibi çalgılarda, titreşim yoluyla ses çıkarmaya yarayan parça; 4. (mat.) bir eğriden alınan parça; 5. zemberek; 6. hallacın pamuk veya yünü atmak için tokmak yardımıyla kullandığı araç'
= ET., OT. ***yā*** (*EUTS,* 278; DLT: *yā+n+ı* 'yayı')
< ****yā*** [yay'daki /y/ fonemi ikincil olup, /ā/ ünlüsünün etkisi ile türemiştir.]
TT.: YAY+(LA-/LAN/LANDIR-/LANDIR-MA/LANMA/LI)
An.ağl.: ***yay*** '1. pamuk atmada kullanılan, yay biçiminde bir araç; 2. kemençede tellerin bağlandığı tahta' (*DS.XI,* 4208)

Tü. > **Ar.** (Ir., Mıs., Sud.) *yāy* (*ALTK,* 137);
Kürt, Zaza. *yay* (*DAO,* 512; *ZTS,* 414)

~ yay (Az.)
yāy (Trkm.) < **yā*
yây (Özb.)
yäyä (Bşk.)
cā (Kırg.) < **yā*
cäyä (TatK.)
juva (Kzk.)
sā (Yak.) < **yā*

Y(> c, j, s)**Ā**(>a, å, ä, u)
+*Y(>v)+A/Ä*

aya (Alt.) < Moğ. (*ATS,* 30)

Eren (*TDES,* 445): YOK

yay² (hlk.) 'Yaz ayı'
= ET., OT. ***yay*** 'ilkbahar, yaz' (*ETG.,* 310; DLT)
< ***ya-y***
→ **yaz**

yay-¹['Germek, yaymak, dağıtmak, sermek; açmak'
= ET. ***yad-*** 'yaymak, açmak, yapışmak' (*EUTS,* 279) [Mani metinleri:

SanalBaba

yany- (*ETG.*, 310)]
~ OT.***yađ-*** 'döşemek, yaymak, sermek' (DLT: *yađıglıg* 'yayılı, yayılmış'; *yađıl-* 'yayılmak'; *yađım* 'döşek'; *yađın* 'yayılmak'; *yađış-* 'yaymakta yardım ve yarış etmek'; *yađlış-*'yayılışmak'; *yađsa-* 'yaymak istemek'; *yađtur-* 'yaydırmak')
< *yā-đ-*
TT.: YAY-(GI/GIN/GINLAŞ-/GINLAŞMA/ GINLAŞTIR-/GINLAŞTIRMA/ GINLIK/IK/IL-/ILI/ ILIM/ ILIMCI/ ILIMCILIK/ILIŞ/ ILMA/ IM/IMCI/ IMCILIK/ IMLA-/ IMLAMA/ IMLAN-/IMLANMA/IMLAT-/IMLATMA/IN/INDIRICI/INDIRMA/ INIK/ INIM/INTI/IŞ /LA/ LACI/ LACILIK/ K/ LA-/LAMA/LIM/MA/ MACI/MACILIK/VAN/VANLAŞ-/VANLAŞMA/VANLIK)
An.ağl.: ***yay-*** '1. otlatmak; 2. sermek; 3. dağıtmak; 4. duyduğu sözü orada burada söylemek; 5. yayığı çalkalamak'(*DS.XI,* 4213)

Tü. > **Zaza.** *yay-(ım)* 'yaymak' (*DAO,* 512)

~ yay- (Az., Uyg.)
yāy- (Trkm.)
yåy- (Özb.)
yäy- (Bşk.)
cay- (Kırg.)
cäy- (TatK.)
jay- (Kzk.)
yaz- (Trkm.)

Y(>c, j)A(> å, ä)Y-(/Z-)

= *ser-* (Az.)

yay-²['1. Yayıkta dövmek; 2. hamur açmak'
< *yā-y-*[< *-δ-]
~ yāy- (Trkm.)
yay- (Az., Trkm. ağl., Uyg.)
yåy- (Özb.)
yåδ-, yåz- (Bşk.)
yayrat- (Trkm.)
yāa (Hlç.)
jay- (Kzk.)
yāz- (Trkm. ağl.; TatK.)

[***yay-*** 'yaymak, dağıtmak'
< **yađ-*
yaz- 'yayamak, dağıtmak'
< **ya-y-(=đ), *ya-z-*
yat- (=*vücudu yaymak')
< **ya-t-*
yak- [*yakı yakmak*=merhem sürmek] < ***yaķıġ yak-***
< **ya-k-*
yağ 'tereyağı, sıvı yağ'
< **ya-ġ*]

yaya '1. Yürüyerek giden (kimse); 2. yürüyerek, yayan'
= ET. ***yađağ*** (*EUTS*, 279)
~ OT. ***yadağ, yađağ*** (DLT)
[OT'de: **yaya** 'insan kuyruk sokumu bölgesi' (*DLT.III*, 27, 170)]
Çağ.: ***yaya***
< *yađa-ġ* [> *yayag* > *yaya*]

[= Moğ. ***yada-*** 'muktedir olmamak, aciz olmak', ***yadağu*** 'aciz, fakir']

TT.:YAYA+(LIK/N/N yapıldak)
An.ağl.: ***yaya*** '1. sürüye ayak uyduramayan koyun, keçi; 2. aklı kıt'; ***yayak, yayan, yayon*** 'yaya, binitsiz; atsız asker'; ***yayak yol*** 'yaya gidilebilen yol' (*DS.XI,* 4209)
~ yaya-u (TatK., Bar., Kmk.)
yayav (Nog.)
yayåv (Özb.)
yö: (KKırg.)
yöyü (KKırg.)
cayau (TatK., Krç.)
çadag (Soy., Tuva)
jayau (KKlp.)
jayav (Kzk.)
satī (Yak.)
ziyau (Blk.)
śuran (Çuv.) < **yadagın*
'yayan' = ET. *yadag*

Y(> c, ç, s, ś, z)A
(>i, ö)Y(/D/T)A(>ü)-G
-U/-I

SanalBaba

Eren (*TDES,* 445): 'Yaygın bir inanca göre, Orta Farsça *piyādag* (Yeni Farsça *piyāda*)'dan alınmıştır. (Korsch [Korş]: *Thomsen Arm.* 199). Başındaki *pi-* düşmüştür. Farsça *biyābān* 'çöl' > Türkçe *yaban* örneğinde olduğu gibi. Korsch'un bu görüşünü Brockelmann da benimsemiştir (*OGM* 12. § 2. not). Orta Farsça piyādag etimolojisine Doerfer de katılmıştır (*TMEN* 403). Ona göre, Türk ordusunun daha çok süvari (atlı) sınıfından göz önünde tutulursa, Eski Türkçe *yadağ*'ın Farsçadan alınması kültür tarihi bakımından da kolaylıkla anlaşılabilir.

Buna karşılık Eski Türkçe *yadag* ara sıra Moğolca *yada-* 'niccht können' köküyle de karşılaştırılmıştır (Ramstdet: *KSz* 16: 67; *KWb.* 213; Poppe: *UJb* 6: 106); Lautlehre 32). Räsänen (*LTS* 122) de Türkçe *yadağ*'ı Moğolca *yadağu* 'schwach, arm' biçimiyle birleştirmiştir. Göçebe Türklerin yaşamında atın büyük yeri vardı. Yaya kalmak yoksulluk demekti. O açıdan Räsänen'in *yadağ*'ı Moğolca *yadağu* biçimiyle birleştirmesi düşündürücüdür.' der, fakat kendi görüşünü belirtmez.

NOT: Bu görüşe katılmak mümkün değildir. Çünkü, ET'de, 'ayak' karşılığı olarak **adak** ve **yadak** sözcükleri bulunmaktaydı (bk. Gabain, *ETG,* s. 258). ***Yadagın*** (< *yadag+ın*) 'yayan' demekti. Eğer, yukarıdaki görüşü kabul edersek, adak/yadak sözcüklerinin de Farsça < *piyādag* [> *piyāda*]'dan geldiğini kabul etmiş sayılmaz mıyız? Batılı bir dilci çıkar, '**p,i,y** *sesleri düşmüş, geriye* ***adag*** *kalmıştır ki bu da Farsça* ***piyādag****'tan başka bir şey değildir*!' derse, ne diyeceksiniz? Öyle ya, **p** ve **i**'yi düşüren dilci, y'yi de düşüremez mi? Öyle olunca, Türk'ün **ayak**'ını da koparıp, ne ile yürüteceksiniz. Bana göre, *piyādag* Farsça, **yadag~ adag** Türkçedir. Gerisi, Türkçeyi katletmektir. Pek çok Türkçe sözcüğü Farsçadan, Arapçadan, Rumcadan, Ermeniceden, Çin- ceden getirmeye çalışan yabancıların Türkçeye bakışları bu kadardır... Eren de '*yaya kalmak yoksulluk demekti.*' derken, bu görüşe katılmaktadır. Türk, hiç at sırtından inmeyip, her yere atı ile mi gidiyordu? Peki, **yadagın** '=yayan' sözcüğü ile neyi kasdediyordu?. Demek ki, Türkler **yaya/yayag** sözlerini biliyor, ve '*ayak ile, yürüyerek, yayan*' anlamlarında da kullanıyorlardı. Fars ile temasa geçinceye kadar **yaya/yayag** sözcüklerini bilmiyorlar mıydı? Eğer, bilmiyor idilerse **adak/ yadak** (> *ayak*) da onların değildi!...

Nişanyan (*SS,* 479): **yaya** = ***ET*** *yadhag/yadhak* yürüyen, piyade (VIII) < *yadhmak* açmak, yaymak → YAY-

yayak → yaya

yayala-[(hlk.) '1.Kaz gibi, iki yana sallanarak yürümek, 2. yaymak, sermek'
< OT. ***yayıl-+-a-***

yayalak (hlk.) 'Kalça çıkıklığı olup, iki yana eğilerek yürüyen'
< OT. ***yayıl-*** 'ırgalanmak, salınmak'+***-(a)k***

yayan[1] **→ yaya**

yayan[2] (hlk.) 'Sürügüden'
< ***yay-*** 'yaymak, sürü otlatmak'+***(g)an***

yayan yapıldak 'Yayan ve yalın ayak'
< ****yaďag̀*** 'yaya, yayan' (DLT) → **yaya(n)**
****yab(/p)ıtak*** 'çıplak' (DLT) [< ****yabı*** eyerin altına ve üstüne konan keçe'+(***ı***) 'türeme ünsüz'+***tak***]
An.ağl.: ***yayan yalbırdak, yayan yapıldah, yayan yapıldak, yay yapıldak, yayın yaplak*** (*DS.XI,* 4209)

yayalık 'Yaya olma durumu'
→ **yaya[+*lık*]**

yayan '1. Yürüyerek; yaya yürüyen; 3. (mec.) bilgisiz'
= OT. ***yadag̀, yaďag̀*** 'yaya, yayan'; ***yaďag̀-lık*** 'yayalık, yaya yürüyüş' (DLT)
Çağ.: ***yaya-n***
< ***yaya+n*** 'vasıta hâli eki' [Vurgu sondadır. Bunun sebebi, sonda ünlü (yaya+) bulunma-sı-dır.] < ****yaďag̀+(ı)n***
~ yayak (Uyg.)
yäyäv (Bşk.)
yäyåv (Özb.)
cäyäv (TatK.)
cö: (Kırg.)
jayav (Kzk.)
śoran, śuran (Çuv.)
< **yadagın*

Y(>c, j, ś)A(> ä)YA
(> ä)K(/N/V)
C(< Y)Ö: [< ***AYA***]

= *ayagla* (Az.)

yaydal (hlk.) 'Ayakları dışa dönük

SanalBaba

basan'
< *yay*+ ET. ***tal*** 'dal'

yaydır-['Yaymak işini yaptırmak, yayılmasını sağlamak'
→ **yay-[*dır*-]**

yaygan (hlk.) 'Dedikoducu, söz taşıyan'
< ***yay-* +*-gan*** [> *-an*]

yaygara 'Gereksiz olarak yüksek sesle bağırıp çağırma'
< **yā* 'yansıma'+***Kır-*** 'yansımadan fiil yapan ek'+***a*** Öteki Türk dillerinde YOK. (*KTLS,* 976)

yaygaracı ' Gerekli gereksiz çok bağırıp çağıran, şamatacı, şirret'
→ **yaygara[+*cı*]**

yaygaracılık 'Yaygaracı olma durumu'
→ **yaygara[+*cı*+*lık*]**

yaygı 'Yere veya döşeme üzerine serilen örtü, yazgı'
< *yay-* 'sermek'+***-gı***
An.ağl.: ***yaygı, yazgı*** '1. yastık, divan üstüne serilen örtü; 2. pazarda sergilenen mal'
(< *yay(/z)-* 'sermek'+*-gı*)

yaygıcı (hlk.) 'Bohçacı, gezici kumaş satıcısı'
<*yay-gı+cı*

yaygın '1. Çoğu kimselerce duyulmuş, öğrenilmiş, kullanılmış veya benimsenmiş olan; 2. sınırı genişlemiş'
< *yā-y-* [< đ]+***-gın*** 'fiilden sıfat yapan ek'
TT.: YAYGIN+(LAŞ/LAŞMA/LAŞTIR-/ LAŞTIRMA/LIK)
An.ağl.: ***yaygın, yayılgan*** 'yatağından akar suyun yayıldığı yer'; ***yaygun*** 'yaygın' (*DS. XI,* 4210)
~ yayğın (Az., Trkm.)
yåyılğän (Özb.)
jayılğan (Kzk.)

Y(>j)A(> å)Y-[IL-]ĞI(/A/Ä)N
= *taralğan* (Bşk., Kırg., TatK., Uyg.)
keŋ tarağan (Kzk.)
tärkalgän (Özb.)

yaygınlaş-['yaygın duruma gelmek'
→ **yaygın[+*la-ş-*]**

yaygınlaşma 'Yaygınlaşmak işi'
→ **yaygın[+*la-ş-ma*]**

yaygınlaştır-['Yaygın duruma getirmek'
→ **yaygın[+*la-ş-tır-*]**

yaygınlaştırma 'Yaygınlaştırmak işi'
→ **yaygın[+*la-ş-tır-ma*]**

yaygınlık 'Yaygın olma durumu'
→ **yaygın[+*lık*]**

yayık[1] 'Tere yağı çıkarmak için sütün içinde dövüldüğü veya çalkalandığı ağaç veya deri kap'
< *yā-y-* 'çalkamak, kımıldatmak, sallamak' **+*(ı)k***
An.ağl.: ***yayık, yayuh, yayuk*** (*DS.XI,* 4210)
~ yāyık (Trkm.)
yayık (YUyg.)
yanlık (Trkm.)

yayık[2] '(s.)Yayılmış, yayvan'
< *yā-y-(ı)k*

yayıl-['1. Yaymak işine konu olmak veya yaymak işi yapılmak; 2. (hastalık) pek çok kimseye geçmek veya bulaşmak; 3. genelleşmek; 4. genişlemek, büyümek; 5. serilmek, döşenmek; 6. (mec.) ayrıntıya girmek, açılmak; 7. (sürü için) otlamak; 8. rahat bir biçimde, sere serpe oturmak'
= OT. ***yadıl-, yadın-, yayıl-*** 'yayılmak' (DLT)

[Fakat, ET: ***yayıl-*** 'sarsılmak' (*ETG.,* 310: *yayılmaksız* 'sarsılmaz, daimî', *yaykal-* 'sarsılmak'; *yaykan-* 'sallanmak']

< *yay-(ı)l-*
[<*yā-đ-(ı)l-*]
TT.: YAYIL-(I/IMCI/IMCILIK/ IŞ/MA)
An.ağl.: ***yayıl-*** '1. otlamak; 2. açık saçık, saygısızca oturmak'

SanalBaba

(*DS.XI,* 4210)

yaylı 'Yayılmış, serilmiş'
= OT. ***yađığlığ*** (DLT)
< *yā-y-*[< *đ*]*ı(g)+lı(g)*

yayılımcı 'Emperyalist'
< *yā-y-*[< *đ*]*(ı)l-(ı)m+cı*

yayılımcılık 'Emperyalizm'
→ **yayılım[+*cı+lık*]**

yayılış 'yayılmak işi veya biçimi'
→ **yayıl-[*(ı)ş*]**

yayılma '1. Yayılmak işi, intişar; 2. ışığın, bir kaynaktan çıkarak doğru çizgiler durumunda türlü yönlere dağılması'
→ **yayıl-[*ma*]**

yayılt-[(hlk.) 'Hayvan otlatmak'
< *yā-y* [< đ]*-(ı)l-t-*

yayım[1] '1. Kitap, gazete gibi okunacak şeylerin basılıp dağıtılması; 2. herhangi bir eserin radyo ve televizyon aracılığıyla dinleyiciye, seyirciye ulaştırılması, neşir'
< *yā-y-* [< đ]*(ı)m*
TT.: YAYIM+(CI/CILIK/LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LAT-/LATMA)
An.ağl.: ***yayım, yaylım*** 'ev makarnası, erişte' (*DS.XI,* 4210); ***yayım*** 'takım, bölüm, parça' (s. 4211)

yayım[2] 'Otlak, mera' → **yaylım**

yayımcı '1. Bir sanatçının, bir yazarın eserini yayılmayıp satışını sağlayan kimse veya kuruluş, nâşir, tabi, editör; 2. herhangi bir eserin radyo ve televizyon aracılığıyla dinleyiciye, seyirciye ulaştırılmasını sağlayan kimse'
→ **yayım[+*cı*]**
An.ağl.: **yayımcı → yaygıcı**

yayımcılık 'Yayımcının yaptığı iş, nâşirlik, tabilik, editörlük'
→ **yayım[+*cı+lık*]**

yayımla-['1. Kitap, gazete, deri gibi şeyleri basmak ve dağıtmak, neşretmek; 2. dinlenilecek, görülecek şeyleri radyo ve televizyonla sunmak, bildirmek, duyurmak; 3. resmen bildirmek, açıklamak, ilân etmek'
→ **yayım[+*la-*]**

yayımlama 'Yayımlamak işi'
→ **yayım[+*la-ma*]**

yayımlan-['Yayımlanmak işi yapılmak'
→ **yayım[+*la-n-*]**

yayımlanma 'Yayımlanmak işi'
→ **yayım[+*la-n-ma*]**

yayımlat-['Yayımlanmasına sebep olmak'
→ **yayım[+*la-t-*]**

yayımlatma 'Yayımlatmak işi'
→ **yayım[+*la-t-ma*]**

yayın[1] 'Basılıp satışa çıkarılan kitap, gazete gibi okunan veya radyo ve televizyon aracılığıyla halka sunulan, duyurulan, iletilen şey, neşriyat'
< *yā-y-(ı)n*
TT.: YAYIN+(DIRICI/DIRMA/IK/IM/MA/TI)

yayın[2] 'Yazın'
< ***yay*** 'yaz'+***(ı)n*** 'vasıta hâli eki'

yayın[3] 'Başı büyük, ağzı geniş, vücudu uzun, iri bir tatlı su balığı'
< *yā-y-(ı)n*
~ yayın (Trkm., Nog.)
cayın (TatK., Kırg.)
cayık (TatK.)
yayık (TatK.)
jayın (Kzk., KKlp.)
śuyăn (Çuv.)

Y(> c, j, ś)A
(> u)YI(> ă)N(/k)

yayın-[(hlk.) '1. Yaymak, sermek, satıcı mallarını serip göstermek; 2. → **yayıl-**; 3. yerini, tarlasını genişletmek'
< ***yay-(ı)n-***

yayındırıcı 'Işığın yayılmasını sağlamak için ışık kaynağı önünde konulan türlü yapıda yüzeyler'
< *yā-y-(ı)n-dır-ıcı*

yayındırma 'Bir ışığı, pürüzlü bir yüzeyde yansıtma'

SarıBaba

< *yā-y-(ı)n-dır-ma*

yayınık *YT.* 'Pürüzlü yüzeyde yansıyan ışık'

< *yā-y-(ı)n-(ı)k*

yayınım 'Yayınma'

< *yā-y-(ı)n-(ı)m*

yayınma 'Işığın, pürüzleri bulunan bir yüzeyin her noktasından başlayarak pek çok doğrultuda yayılması olayı'

< *yay-(ı)n-ma*

yayıntı '1. Yayılmış, dağılmış şeyler; 2. (fiz.) içinde radyoaktif elementler bulunan bir kaptan yayılan gaz veya sıvı'

< *yā-y-* [< đ]*(ı)n-tı*

yayış 'Yaymak işi veya biçimi'

< *yā-y-*[< đ]*(ı)ş*

yayka-, yaykala-[(hlk.) 'Yıkamak'

< OT. ***yak*** (*yak yuk, yok yak, yuk yak* 'çanak bulaşığı, kaptaki bulaşık' (DLT)

+ka-la-

[Krş. OT. ***yugçı*** 'yıkayıcı' (DLT)]

yaykan-[(hlk.) 'Yıkanmak'

< *yak+ka-n-*

yaykantı (hlk.) 'Yıkanacak nesne'

< *yak+ka-n-tı*

yaykıldak (hlk.) Genişçe, büyükçe'

< *yay-kı+l-da-k*

yayla '1. Deniz yüzeyinden yüksek yeryüzü parçası; 2. yaylanacak yer'

= ET., OT. ***yaylaġ*** (*ETG.*, 310; DLT)

ET.: ***yaylıġ*** 'yazın, yazlık'; yaylık 'yaz meskeni' (*ETG.*, 310)

eski kıpç.: ***yaylak***

< *yā-y(< z)+la-* 'yazı geçirmek'+***-(g)***

TT.:YAYLA+(CI/CILIK/K/MA/MAK)

Tü. > **Fars.** *yaylā, yaylāḳ* (Doerfer: *TMEN* 1941), *aylāḳ*;

Kürt (genel), **Zaza** (genel) *yayle* (*DAO*, 512)

~ yayla (Az., Trkm.))
yāyla, yāylag (Trkm.)
yaylag (Az.)
yaylaḳ (Uyg.)
yaylak (SUyg.)
yaylav (Nog.)
yaylım (Ker./*KrTS*, 364)
yaylū (Alt., Tel., Kumd.)
yäylåv (Özb.)
yäyläv (Bşk.)
cäyläv, ceyleü (TatK.)
caylō (Kırg.)
çaylag (Sag., Hak., Tuva)
jaylav (Kzk.)
jaylau (KKlp.)
d'aylū (Alt.)

Y(> c, ç, d', j)**Ā**(>A, ä)**YLA** *+K(/G/V/Ū/Ō)*

An.ağl.: ***yaylé, yáylé, yeyli*** (Rize/*RİA*)

yayla-['Yazın yaylada oturmak' = ET., OT. ***yayla-*** 'yaylamak, yaz mevsimini geçirmek' (*ETG.*, 310; DLT)

< *yay* [< **yaz*]*+la-*

yaylacı 'Yaylaya çıkan kimse'

→ **yayla[+*cı*]**

yaylacılık '1. Yaylaya çıkma durumu; 2. koyun ve sığır sürülerinin yazın yaylaya çıkarılması'

→ **yayla[+*cı+lık*]**

yaylak 'Hayvanların yayılıp otlamasına uygun yer, otlak'

< *yā-y-(ı)l-(a)k*

TT.: YAYLAK+(ıye < Ar. *-iyye*) 'sürü sahiplerinin yaylak sahiplerine verdikleri kira'

→ **yayla**

yaylakıye 'Sürü sahiplerinin yaylak sahiplerine verdikleri kira'

< *yā-y-(ı)l-(a)k* + Ar. ***-iyye***

yaylama 'Yaylamak işi'

< *yay* [< **yaz*]*+la-ma*

yaylandır-['1. Yaylar aracılığıyla hareket etmesini sağlamak; 2. bacakları dizden esneterek yay

SanalBaba

üzerindeymiş gibi sallanmak'

< *yā* 'yay'+***y+la-n-dır-***

yaylandırma 'Yaylandırmak işi'
→ yaylandır-[ma]

yaylı[1] '1. Yayı olan; 2. ok ve yayla silâhlanmış; 3. üstü ve yanları kapalı, dört tekerlekli, altında yayları olan, atla çekilen bir binek arabası'

< *yā+y+lı*

An.ağl.: ***yaylı*** '(mec.) sözünde durmayan' (*DS.XI,* 4212)

Tü. > **Zaza.** *yayli* (*ZTS,* 414)

yaylı[2] (hlk.) 'Harmanda, dağıtılarak sürülen ekin sapları'

< *yay-(ı)l-ı*

yaylık → yağlık

yaylım '1. Yayılmak, dağılmak işi; 2. (hlk.) yaylak, otlak'

< *yā-y-(ı)l-(ı)m*

An.ağl.: ***yaylım, yayılım, yayılım yeri, yayılma yeri, yayım*** 'otlak' (*DS.XI,* 4212); ***yaylım*** 'dağınık'; ***yaylım*** 'leğen dolusu şıradan kaynaya kaynaya leğenin dibinde kalan pekmez'

yayma '1. Yaymak işi; 2. yaymacının sattığı şeylerden oluşan sergi'

< *yā-y-ma*

TT.: YAYMA+(CI/CILIK)

An.ağl.: ***yayma*** 'hayvan sırtına iki taraflı konulan büyük, dolu tek çuval' (*DS.XI,* 4213)

yaymacı 'Pazarlarda ve sokaklarda sergi açıp ufak tefek ve hırdavat satan kimse'
→ **yayma[+*cı*]**

yaymacılık 'Yaymacının yaptığı iş'
→ **yayma[+*cı+lık*]**

yayman → yayvan

yayvan 'Eni boyundan ve derinliğinden çok olan, basık ve geniş'

< **yā-y-(ı)l-gan*

[>*yayılgan* > **yaygan*> *yayvan*]

TT.: YAYVAN+(LA/LAŞMA/LIK)

An.ağl.: ***yayman, yayvan, yaykan, yaylan*** (*DS.XI,* 4214)

YAY-*MAN/-KAN/-LAN/-VAN*
YAL-*VAN*

Tü. > **Kürt, Zaza** *yayvan* (*DAO,* 513)

= *yayma* (Uyg.)
jaypak (Kzk.)
yalpak (Trkm.)
calpak (Kırg.)
jalpak (Kzk.)
yapilak (Uyg.)
yäpälåk (Özb.)
yäypäk (Bşk.)
cäypäk (TatK.)
yası (Trkm.)
yastı (Az.)
yässi (Özb.)

yayvanağız (hlk.) 'Boşboğaz'
< ***yayvan+ağız***

yayvanlaş-['Yayvan duruma gelmek'
→ **yayvan[+*la-ş-*]**

yayvanlaşma 'Yayvanlaşmak işi'
→ **yayvan[+*la-ş-ma*]**

yayvanlık 'Yayvan olma durumu'
→ **yayvan[+*lık*]**

yaz 'Yılın, haziranın 21'nde başlayıp Eylülün 23'üne kadar süren, ilkbaharla sonbahar arasındaki sıcak mevsimi; ilkbahar'
= ET. ***yaz*** 'yaz, ilkbahar' (*EUTS,* 291); ***yaz*** 'ilkbahar' (*ETG.,* 310)
~ OT. ***yaz*** 'ilk yaz, yaz' (DLT: *yaza-* 'yazlamak, yazı geçirmek'; *yazık-/ yayık-* 'yaz olmak'; *yazlat-* 'yazı geçirtmek, yaylatmak'; *yazok et* 'pastırma')

< **yāz*

[< ***yār*** < Ön Tü. ****ńar***]

TT.: YAZ+(IN/LA-/LAMA/LI kışlı/LIK)

An.ağl.: ***yaz, yazağzı, yazbaşı*** 'ilbahar' (*DS.XI,* 4215)

SanalBaba

Tü. > **Laz.** *Yazguli* 'bir inek adı' (*LTTLS,* 332);
Fars. *yāz*;
Mac. *nyár* [Gombocz: *BTLw*'de Türkçe alıntı olarak değerlendirmez. Ramstedt, Räsänen, Poppe çok eski bir alıntı olarak verir. Bazin (*SChron* 53): Tü. **yāz** > **Mac.** *nyár* (< **ńār²*)

~ yāz (Trkm.)
yaz 'ilkbahar' (Az.)
yaz 'ilkbahar' (YUyg.)
yaz 'yaz' (Tar.)
yåz /yōz 'yaz' (Özb.)
yas 'ikbahar' (Alt., Oyr., Tel.)
yay 'yaz' (Az., Alt., Tel., Küer.)
yaz 'ilbahar' (TatK.)
yazlık 'ilbahar' (Nog.)
yäy (TatK.)
caz 'ilkbahar (Kırg.)
cay 'yaz' (Kırg., Kzk.)
ças 'ilkbahar' (Tuva)
çay 'yaz' (Tuva)
jay (Kzk.)
jaz 'yaz' (KKlp.)
sās 'ilkbahar' (Yak.) < **yār*
sayın 'yaz' (Yak.) [Krş. TT. *yazın*]
śur (Çuv.) < **yār* < *ńār*
(> Mac. *nyár* 'yaz')
zaz (Blk.)

Y(>c, ç, j, s, ś, z)**Ā**
(> a, å, ä)**Z**(>s, r/Y)

YĀ } 1)→ **-Z (>s, r)**
'ilk bahar'
(ca, ça, ja, sa, sā, śu, za, yä)
2)→ **-Y** 'yaz'

~ Moğ. (*KWb.,* 272): ***naran*** 'yaz'

= Moğ. ***nirai*** 'taze, yeni, yeni doğmuş' < *ńārai*

= Mançu. ***niyarxun*** < *ńār-xun* 'genç, taze, yeşil'
= Kore. ***nyerim*** 'yaz' (*Mak.I,* 84, 205)
Ramstedt: Tü. **yaz** 'Frühling ~ ? Moğ. **naran** 'sonne' (*KWb.,* 272a); Kore. **nal** 'the sun, the day, the weather' (*SKE* 115)
Räsänen (*V* 193 a): Tü. **yaz** ~ Moğ. **naran** ~ Kore. **ńęrim** 'yaz'
Poppe (*Lautlehre* 38): Tü. **yaz** ~ Moğ. **nirai** 'yeni doğmuş, taze, yeni'
Doerfer (*TMEN,* 855): Tü. **yaz** 'Sommer', **yay** 'Frühling'

yaz-[1]['1. Sözü, düşünceyi özel işaret veya harflerle anlatmak; 2. yazı ile anlatmak, yazıya dökmek; 3. yazar olarak görev yapmak; 4. yazı ile bildirmek, haber vermek; 5. bir bilim ve edebiyat eseri oluşturmak; 6. (sayaç vb.) sayılarla niceliği belirtmek; 7. kaydetmek; bir göreve almak; 8. (hlk.) yaymak, sermek; 9. (mec.) doğa üstü güçler) insanın geleceğini belirlemek; 10. (hlk.) gelinin yüzünü süslemek'
= ET. ***yaz-*** '1. hata etmek, günah işlemek, yanılmak, karşı gelmek; 2. yazmak (*EUTS,* 292)
~ OT. ***yaz-*** (DLT)
< ***yaz-*** [Hamilton (*İKPÖ,* 231): ***yāz-*** 'boş gezmek, yoldan çıkmak, azmak']
TT.: YAZ-(ANAK/AR/ARLIK/ DIR-/DIR-MA/GI/GICI/GICILIK/ I/ ICI/ ICILIK/IK/IKLAN-/ IKLAN-MA/ IL-/ ILA-/ ILAMA/ILAN-/ILANMA/ILI/ILIŞ/ILMA/ IM/ IN/INCI/INSAL/IŞ/IŞ-/IŞMA/ IT/MA/ MAN/MANLIK)

Tü. > **Kürt.** *yaz-* (*DAO,* 513: *yazı yazıke!* = yazı yaz!')

~ yaz- (Az., Trkm., TatK., Uyg.)
yåz- (Bşk.)
yaz,- (Özb.)
caz- (Kırg.)
jaz- (Kzk.)
= *püt-* (Uyg.) < **biti-*

SanalBaba

çu. ***niru-*** < ****ciru-*** 'çizmek, işaret etmek'= Çuv. ***śır*** 'yazmak' < *yĭr-* < *yar-* (> Mac. *ír-*) = ET. **yaz-**

yaz-²['Yaymak, sermek' (→ yaz-¹ [/8)
< ET., OT. ***yad-*** (*EUTS*; DLT)
TT.: YAZ-(GI 'yaygı'/I 'düz yer, ova, kır'/MA 'başörtüsü'/ MACI/MACILIK)

yazacak (hlk.) 'Kalem'
< ***yaz-acak*** 'fiilden kalıcı ad yapan gelecek zaman eki'
[-AcAk eki: *alacak, bakacak, gelecek, salacak, silecek, yakacak* ..vb.]
An.ağl.: ***yazacak, yazaç, yazgı, yazgıç, yazgu*** (*DS.XI,* 4215)

yazağzı (hlk.) 'İlkbahar'
< ***yaz+ağ(ı)z+ı***

yazak (hlk.) 'Yazıhane'
< ***yaz-(a)k***

yazala-[(hlk.) 'Sermek'
< ***yaz-a-la-***

yazanak 'Herhangi bir işte, bir konuda yapılan inceleme, araştırma sonucunu, düşünceleri veya tesbit edilenleri bildiren bildiren yazı, rapor'
< ***yaz-anak*** 'fiilden ad yapan ek'
[-AnAk eki: *bak-anak, gel-enek, gör-enek* vb.]

yazar '1. Bilim, edebiyat, sanat alanında kitap yazan kimse, müellif; 2. özellikle gazete ve dergilerde herhangi bir konuda yazı yazan kimse, muharrir'
< ***yaz-(a)r*** 'fiilden ad yapan ek'
[**-(A)r** eki: *aç-ar* 'açacak', *biçer döv-er, yazar çiz-er, oku-r yaz-ar* ..vb.]
TT.: YAZAR+(LIK)
~ yazıçı (Az.)
yazıcı (Trkm.)
yazuçı (TatK.)
yazguçi (Uyg.)
yåzuvçi (Özb.)
yaz,ıvsı (Bşk.)
cazūçu (Kırg.)
jazuvşı (Kzk.)

Y(>c, j)**A**(> å)**Z**(>z,)*-ICI/ -IÇI -UÇI/ -ŪÇU -ĞUÇİ -UVÇİ/ -UVŞI -IVSI*

yazarbozar (hlk.) 'Yazı tahtası'
< ***yaz-(a)r boz-(a)r***
An.ağl.: ***yazanbozan, yazboz, yazboztahtası, yazpoz*** (*DS.XI,* 4215)

yazarlık 'Yazar olma durumu veya yazanın mesleği'
→ **yazar[+*lık*]**

yazdır-['Yazmak işini yaptırmak'
→ **yaz-[*dır-*]**

yazdırma 'Yazdırmak işi'
→ **yaz-[*dır-ma*]**

yazgı¹ 'Bütün olmakta ve olacak olanları önceden ve değişmeyecek biçimde düzenlediğine inanılan doğa üstü güç, alın yazısı, kader, mukadderat'
< ***yaz-gı*** 'fiilden ad yapan ek'
[-KI eki: *biç-ki, çöz-gü, kes-ki, sar-gı, sor-gu*...vb.]
TT.: YAZGI+(CI/CILIK)
An.ağl.: ***yazgı, yazgu, yazğı, yazu, yazi*** (*DS. XI,* 4216)

YAZ-*G(/Ğ)I(/U) -I/-İ*

~ yazğıt 'kader' (Trkm.)
yazmış (TatK.)
yaz,mış (Bşk.)
cazmış (Kırg.)
jazmış (Kzk.)
Eren (*TDES,* 447): YOK

yazgı² 'Yaygı'
< ***yaz-*** [< *yay-*

SanalBaba

< *yađ-]+-gı

An.ağl.: ***yazgı, yaygı, yayğu, yaykı, yazğı*** 'hasır, çul, kilim, halı gibi serilen şeyler' (*DS.XI,* 4215)

YAZ(/Y)- 'sermek' *GI /-ĞU/KI*

yazgı[3] (hlk.) 'Kalem'

< *yaz-gı*

Bk. **yazacak**

yazgı[4] '1. Mektup; 2. levha'

< *yaz-gı*

An.ağl.: ***yazgu*** 'kâğıt, yazı, belge' (*DS.XI,* 4216)

yazgıcı 'Yazgıcılık yanlısı olan (kimse), kaderci'

→ **yazgı**[1]**[+cı]**

yazgıcılık 'Kadercilik'

→ **yazgı**[1]**[+cı+lık]**

yazgıç → **yazacak**

yazgılı (hlk.) 'Karayazılı'

< *yazgı*[1]*+lı*

yazgu → **yazacak**

yazı[1] '1. Yazmak işi; 2, alfabe; 3. Harfleri yazma biçimi; 4. herhangi bir harf düzeninde biçim ve sanat bakımından özellik gösteren tür; 5. herhangi bir konuda yazılmış bilim, düşünce ve sanat ürünü; 6. makale; 7. bilinen yazıdan ayrı olan anlatım aracı; 8. metal paraların üzerinde değeri yazılan yüzü'

< ***yaz-ı(g)*** 'fiilden ad yapan ek'

[**-I** eki: *kaz-ı, sok-u, yak-ı*...vb.]

TT.: YAZ- → **yaz-**

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *yāż* [ي ا ظ] 'madenî paranın bir yüzü, yazı' (*ALTK,* 137); **Kürt.** yazı (*DAO,* 512: *yazi yazike!* = yazı yaz); **Zaza.** *yazı* (*ZTS,* 414: *yazı kerdış* 'yazmak; *yazı-turre* 'yazı tura'; *yazıxane*'); **KbRum.** *yiazín* 'yazı'

yazı[2] 'Alın yazısı'

= ET. (Br.) ***yazuk, yāsoḳ*** 'günah' (*ETG,* 310)

< ***yaz-*** 'günah işlemek; kusur, hata etmek; ihmal etmek'

+***-(g)ı***

→ **yazgı**[1]

Eren (*TDES,* 448): YOK

yazı[3] 'Düz yer, ova, kır'

= ET. ***yazı*** 'kır, ova, yazı, boş ve açık yer, boşluk, açıklık, alan' (*EUTS*; *ETG.,* 310; DLT)

< ***yaz-*** [< **yađ-*] 'sermek'

+***-ı***

An.ağl.: ***yazı, yazılık, yazu*** 'düzlük, ova' (*DS.XI,* 4216)

Tü. > **Kürt.** *yazi, yozi* 'ova, düzlük' (*DAO,* 513: *derkew yaziyé*! = düzlüğe çık'; **Zaza.** *yaz; yazabo* (*DAO,* 513), *yaz û yaban* 'yaban, kır, çöl' (*ZTS,* 414)

~ yazı (Eski Kıpç., Trkm., Nog., Alt., Tel.)

yâzı (Ker./*KrTS*, 364)

yazu (TatK.)

yaz,ıv (Bşk.)

yâzuv (Özb.)

cazı /cazık 'düzlük' (Kırg.)

[Kırgızlar Ahmet Yesevî'ye ***Cazılık Ahmad*** derler:

Cazı susun boyloğon
Şumkar salıp oynoğon
Kul Koca Ahmad Yasavî

(Kırgız halk deyişi)]

cazū (Kırg.)

çazı (Sag., şor.)

jazuv (Kzk.)

Y(> c, ç, j)A(> å)Z-*I/IK -U/-IV/-UV*

yazıcı '1. Orduda yazı işleri ile uğraşan er veya erbaş; 2. bir filmin yazılarını hazırlayan, yazıcı cihazı kullanan kimse'

= OT. ***yazıkçı*** 'yazıcı, hısımlar arasında mektup getirip götüren kimse' (DLT)

< ***yazı(k)+çı***

SanalBaba

TT.: YAZICI+(LIK)
An.ağl.: ***yazıcı*** '1. dilekçe yazan; 2. sayman; 3. oyunda ikinci oynayan' (*DS.XI,* 4216)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *yāzīcī* (*ALTK,* 137)

yazıcılık[1] 'Orduda yazıcının görevi'
→ **yazıcı[+*lık*]**

yazıcılık[2] (hlk.) 'Gelinlerin yüzünü boyayıp süsleme işi'
= OT. ***yazıl-*** 'yalabımak, güzelleşmek' (DLT)
< ****yaz-*** 'güzellemek'(DLT)
+***-ı(g)+çı+lık***

yazık '1. Herkesi üzebilecek şey, günah; 2. (ünl.) acınma, üzüntü anlatır; 3. (ünl.) kınama anlatır'
= ET. ***yazuġ, yazuḳ*** 'günah, suç, hata, kusur' (*EUTS,* 292: ~ *yazınç* 'yazuk, günah', *yazınçsız* 'günahsız, suçsuz, kusursuz'; *yazuḳluġ* 'kusurlu, günahkâr, suçlu') ~ ***yāsoḳ*** (Uyg.Br.) (*ETG.,* 310)
~ OT. ***yazuk*** '1. günah, suç; 2. boşanmış, bağından çözülmüş' (DLT)
< ***yā-*** 'yanlış bir şey yapmak'/ **[*ā-*]+*-z-*** 'sapmak; şaşmak, yanılmak' **+*-(u)k*** 'fiilden ad yapan ek'
TT.: YAZIK+(LAN-/LANMA)
An.ağl.: ***yazığ, yazıh*** (*DAO,* 513)

Tü. > **Zaza** *yazux* (*ZTS,* 414)

~ yazıg (Az.)
jazık (Kzk.)

Tü. >**Ar.** (Lüb., Sur.) *yāziḳ*; (Ir.) *yāzıġ* (*ALTK,* 137)

Eren (*TDES,* 448): YOK

yazık-[(hlk.) 'Acımak'
< ***yaz-(ı)k-***
An.ağl.: ***yazıkla-*** (*DS.XI,* 4217)

yazıkla-[→ **yazık-**

yazıklan-['Üzülmek, acınmak, esef etmek, teessüf etmek'
→ **yazık[*+la-n-*]**

yazıklanma 'Yazıklanmak işi, esef, teessüf'
→ **yazık[*+la-ma*]**

yazıl-['1. Yazmak işi yapılmak; 2. kendini bir yere yazdırmak'
→ **yaz-[*(ı)l-*]**
An.ağl.: ***yazıl-*** '1. serilmek, yayılmak; 2. incir olgunluktan kabuğunu çatlatmak; 3. yüzde ferahlama, rahatkama belirtisi olmak;4. alışmak' (*DS.XI,* 4217)

yazıla-['Yazı ile kirletmek'
→ **yazı[*+la-*]**

yazılama 'Bir filmin gerekli yazılarını görüntü biçiminde gerçekleştirme'
→ **yazı[*+la-ma*]**

yazılı[2] '1.Yazılmış olan, muharrer; 2. üzerinde yazı bulunan, yazısı olan; 3. yazılı olarak yapılan sınav'
< ***yaz-ı+lı***
An.ağl.: ***yazılı*** '1. börülce; 2. nişanlı' (*DS.XI,* 4217)
~ yazılı 'sınav' (Az.)
= *yazma* 'sınav' (TatK., Uyg.)
yazuvdan (Trkm.)
yaz,ma (Bşk.)
yåzmä (Özb.)
cazū (Kırg.)
jazba (Kzk.)
sınō (Kırg.)

yazılı[2] 'Alna yazılmış oluğuna inanılan, mukadder'
< ***yaz-(g)ı+lı***

yazılış 'Yazılmak işi veya biçimi'
→ **yaz-[*(ı)l-(ı)ş*]**

yazılma 'Yazılmak işi'
→ **yaz-[*(ı)l-ma*]**

yazım 'Bir dilin belli kurallarla yazıya geçirilmesi, imlâ'
< ***yaz-(ı)m***

yazın[1] 'Yaz mevsiminde, yaz aylarında'
< ***yāz*** 'yaz'**+*(ı)n*** 'vasıta hâli eki'
An.ağl.: ***yazın yazın*** 'yazdan yaza' (*DS.XI,* 4217)
~ yazda (Uyg.)
yåzdä (Özb.)

SanalBaba

jazda (Kzk.)
yayda (Az.)
yäydä (Bşk.)
cäydä (TatK.)

Y(> c, j)A(> å, ä)Z(/Y) +DA(> ä)

yazın² *YT.* 'Edebiyat'
< *yaz-(ı)n*
TT:YAZIN+(bilimi/bilimci/CI/SAL)

yazın-[(hlk.) 'Kendi altına sermek'
< *yaz-(ı)n-*

[**NOT**: ET'de ***yazın-*** 'günah işlemek' (*ETG.*, 310)]

yazıncı *YT.* 'Edebiyatçı'
→ **yazın[+*cı*]**

yazınsal 'Edebî'
→ **yazın[+*sal*]**

yazıntı (hlk.) 'Bitek olmayan, kurak yer'
< *yaz-(ı)n-tı*

yazış '1. Yazmak işi veya biçimi; 2. kaleme alma, yazıya dökme'
→ **yaz-[*(ı)ş*]** 'fiilden ad yapım eki'

yazış-['Birbirine yazmak'
→ **yaz-(ı)ş-** 'fiilden fiil yapan işteşlik eki'

yazışma '1. Yazışmak işi; 2. bir konuda karşılıklı yazı yazma, haberleşme, muhaberat'
< *yaz-(ı)ş-ma*

yazıt '1. Bir kimse veya bir olayın anısını yaşatmak için bir şey üzerine kazılan yazı, kitabe: ***Orhun Yazıtları***; 2. (mim.) çevresi kabartma silmeli, içinde yazı olan taş'
< *yaz-(ı)t* 'fiilden ad yapan ek'
[**-It** eki: *sark-ıt, dik-it, bin-it, yan-ıt* ..vb.]
~ yazğı (Trkm.)
yazma (TatK.)
yazu (TatK.)
yaz,ma (Bşk.)
yazıv (Bşk.)
yåzmä (Özb.)
yezık (Uyg.)
cazū (Kırg.)
jazba (Kzk.)

Y(> c, j)A(> å, e)Z-*ĞI*
-*U/-Ū*
-*IK*
-*MA/-MÄ/-BA*

yazıt-[(hlk.) 'Mevsim yaza dönmek'
< *yāz+ıt-*

yazla (hlk.) '1. Yazın göçülen yayla; 2. balkon; 3. sofa'
< *yāz+la*
An.ağl.: ***yazlama*** 'yayla' (*DS.XI*, 4217)

yazla-['1. Yazı bir yerde geçirmek; 2. (hlk.) bahar gelmek'
< *yāz* [bk. **yaz**]**+*la-***

yazlak¹ (hlk.) '1. Bağ, bostan kulübesi; 2. bol otlu sulak yer'
< *yāz+la-k*

yazlak² (hlk.) 'Kalem'
< *yaz-(+ı)+la-k*

yazlama 'Yazlamak işi'
→ **yazla-[*ma*]**
An.ağl.: ***yazlama*** 'yayla' (*DS.XI*, 4217); ***yazlama*** '1. iki yaşında keçi; 2. koyun yünü kırkılacak duruma gelme'

yazlık '1. Yaz boyunca kullanılan (giyecek vb.); 2. yazın oturulan yer; 3. bir buğday cinsi'
< yāz[+*lık*]

Tü. > Zaza. *yazlıx* 'yazlık (ev, elbise vb.) (*DAO*, 513)

~ yazlık (TatK., Uyg.)
yaz,lık (Bşk.)
cazdık (Kırg.)

yazlı kışlı 'Hem yaz hem kış mevsimlerinde, bütün yıl boyunca'
< *yāz+lı kış+lı*

yazma '1.Yazmak işi, tahrir; 2. bohça, yemeni, baş örtüsü, yorgan gibi şeyler yapmakta kulanılan, üstüne boya ve fırça ile veya tahta kalıplarla desen yapılmış bez; 3. bu bezden yapılmış baş örtüsü; 4. elle yazılmış (kitap vb.)'

SanalBaba

< *yaz-ma*
TT.: YAZMA+(CI/CILIK)
An.ağl.: ***yazma, yazme*** 'yemeni, baş örtüsü' (*DS.XI,* 4218)

Tü. > **Laz.** *yazma* 'kenarları işlemeli kadın başörtüsü' (*LTTLS,* 332)

~ kol yazma (**4**) 'el yazma eser' (Uyg.)
kul'yaz,ma (Bşk.)
kul'yazma (TatK.)
golyazma (Trkm.)
kolyâzmä (Özb.)
kol cazma (Kırg.)
elyazması (Az.)

yazmacı 'Yemeni ve yorgan yüzü gibi şeylere elle veya tahta kalıplarla desen yapan kimse'
→ **yazma²[+cı]**

yazmacılık 'Yazmacının işi'
→ **yazma²[+cı+lık]**

yazman 'Özel veya kamu kuruluşlarında haberleşmeyi sağlayan, yazışma yapabilen görevli, kâtip, sekreter'
< *yaz-man* 'fiilden ad yapan ek'
[**-mAn** eki: *şiş-man, koca-man, kir-men (< eğir-men), sar-man* ... vb.]

yazmanlık '1. Yazmanın görevi; 2. yazmanın makamı, kâtiplik, sekreterlik'
→ **yazman[+lık]**

yazmış (hlk.) '1. Doğurma yaşına giren doğurmamış keçi; 2. bir, iki yaşında olan dişi davar'
< *yoz-muş* → bk. **yoz**

yazönü (hlk.) 'İlkbahar'
< ***yāz+ön+ü***

yaztaç (hlk.) 'Hamur tahtası'
< *yassı ağaç*
Krş. **yastağaç**

ye-['1. Ağızda çiğneyerek yutmak; 2. aşındırmak kemirmek, oymak, delmek; 3. ısırmak; 4. batmak, çizmek; kaşındırmak, dalamak; 5. hakkı omayan ve kendisine verilmemiş bulunan bir şeyi kabul etmek; 6. (hoşa gitmeyen kötü bir duruma) uğramak; 7. harcamak, tüketmek, bitirmek; 8. yasal yollardan cezalandırılmak; 9. (mec.) gücünü kırmak, perişan etmek, mahvetmek; 10. birine alacağını vermemek, ödememek; 11. biri için başkasına para harcatmak; 12. harcanmak, kullanılmak, sarf edilmek; 13. sürekli üzmek, tedirgin etmek'
= ET. ***yi-, yä-*** (*EUTS,* 293)
~ OT. ***yi, ye-*** (DLT: *yéyse-* 'yemek istemek'; *yém* 'azık, yemek, taam'; *yémiş* 'meyve'; *yémişlen-* 'meyvelenmek'; *yémşen* 'Kıpçak ülkelerinde biten bir kır yemişi')

< *yé:- /yi:- (/yī-)*
TT.: YE-(ME/MEK/MEKLİ/MEKLİ/MEKLİK/MEKSİZ/MİŞ/MİŞÇİ/MİŞÇİL/MİŞLİK/M/MLE-/MLEN-/MLENME/MLİK/MLİKLİ/MLİKSİZ)
~ ye- (Az., Özb., Uyg.)
ce- (Kırg.)
je- (Kzk.)
i:y- (Trkm.)
siä- (Yak.)
śi- (Çuv.)
= *tuklan-* (Bşk., TatK.)
~ Moğ. ***jeme***
= Mançu. ***je-***
= Evenki. ***jep-/jew-***

yebire-[(hlk.) 'Esintiden sallanmak'
< *yelpi-* [< *yél+pi/yélwi-* (DLT)] 'yelpazelenmek'
+-r-e-

yed-[(hlk.) 'Yedeğe almak; çekerek peşinden götürmek'
< *yé:t-*
TT.: YED-(İL-/ME)

yeddi (hlk.) → **yedi**
= OT. ***yéti, yetti*** (DLT)

yedecek (hlk.) 'Saban okunun ön ucundaki deliğe, boyunduruğu tutturmak için geçirilen kalın demir ya da ağaç çivi'
< OT. ***yét-*** 'yetişmek, erişmek'

SanalBaba

(DLT)+*-ecek*
An.ağl.: ***yedek, yedekçe*** (*DS.XI,* 4220)

yedegine çek-['Hayvanı bağlayıp çekerek götürmek'
< ***yét-(e)k+i+n+e çek-***

yedek '1. Gereğinde kullanılmak için fazladan bulundurulan, ayrılmış olan; 2. bir şeyin gereğinde kullanılmak için elde bulundurulan eşi veya benzeri; 3. yularından çekilerek götürülen boş binek hayvanı; 4. hayvanı yedeğe alan yular veya ip; 5. (ed.) şiirlerde uyaktan sonra tekrarlanan aynı anlamdaki kelime veya ek, redif'
< OT. ***yét-*** [~ *çét-, yet-*] 'yetişmek, erişmek; *yedekte götürmek, yedmek'+ ***-ek***
(DLT: ***yétil-*** '1. güdülmek, yedilmek ; 2. erişilmek, yetişilmek')
TT.: YEDEK+(Çİ/LE-/LE-ME/LEŞ-/Lİ/LİK)
An.ağl.: ***yedek*** '1. kahve ocağında su kaynatılan musluklu teneke; 2. cezve; 3. küçük kazan; 4. testi; 5. ibrik; 6. yağ kabı; 7. gazyağı kabı; 8. bakır çaydanlık; 9. güğüm; 10. büyük çaydanlık; 11. kova; 12. küçük sepet' (*DS.XI,* 4219-4220)

Tü.> **Ar.** (Sur.) *yedek*; (Ir.) *yedeg*; (Cez.) *yādāk* (*ALTK*, 137);
Kürt. *yédeg* (*DAO,* 514)

~ yedäk (Az.)
= *kor* (Kzk., Kırg.)
kara könlök (Bşk.) [= kara günlük; yokluk için ayrılan]
kara könlik (TatK.)

yedekçe → **yedecek**

yedekçi '1.Hayvanı yedeğe alan kimse; 2. bir aracı yedeğinde götüren kimse; 3. akıntıya karşı kayığı iple karaya çeken kimse, kolancı; 4. (müz.) türkü söyleyene eşlik eden kimse'
→ **yedek[+*çi*]**

yedekle-['1.Bir şeyin yedeğini sağlamak; 2. yedekte çekmek, yedeğe almak'
→ **yedek[+le-]**
An.ağl.: ***yedekle-*** '1. birini kandırıp götürmek; 2. birini desteklemek, güç, hız vermek; 3. kolay akması için suyun önünü açmak' (*DS.XI,* 4220)

yedekleme 'Yedeklemek işi'
→ **yedek[+*le-me*]**

yedekleş-['Karşılıklı olarak yedeklik etmek'
→ **yedek[+*le-ş*-]**

yedekli 'Halk edebiyatında ***yedek*(5)** lerle yazılan manzume'
→ **yedek[+*li*]**

yedeklik 'Yedek olma durumu'
→ **yedek[+*lik*]**

yedi '1. Altıdan sonra gelen sayının adı ve bu sayıyı gösteren rakam, 7, VII; 2. altıdan bir artık'
= ET. ***yiti*** (P.P. 34, 4; Suv. 609, 18; *EUTS,* 299); (KT) ***yeti, yiti***; (Uyg.) ***yetti*** (*İKPÖ,* 235), ***yte***
~ OT. ***yéti, yetti*** (DLT)
Eski Kıpç.: ***yeti, yetti, yedi***
CC.: ***yetti***
< ****yétti*** [< ****yét-ti***]
TT.: YEDİ+(GEN/GİR /kardeş/ Lİ/LİK/NCİ/ŞER/veren/Z)
~ yedi (Trkm.)
yeddi (Az.)
yéddi (Ker./*KrTS,* 365)
yeti (Nog.)
yetti (Özb., Alt., Kuğu, Tel., Tub., YUyg.)
yättä (Uyg.)
yiti (Bşk.)
yidi (Bar.)
ceti (Kırg.)
cidi (TatK.)
çiti (Hak.)
çetti (Sag.)
çedi (Tuva)
jeti (Kzk., KKlp.)
sättä (Yak.)
śiççĕ, śiçĕ, śiç (Çuv.)

SanalBaba

Y(> c, ç, j, s, ś)E(> ä, i)T (>č, d)[*T/D*]İ(> ä, ě)

Ramstedt (*JSFOu* 21, 1: 16-17); 'Tü. **ye-** kökünden gelir. [Aslen sayı olmayıp, parmaklara verilen bir addır.]'
Hardtmann (*KSz* 1: 314): yedi < ***yet-di** 'es ist fertig, es gereicht'
Munkácsi (*KCsA* 1:34): **yedi < yet-** kökünden.
Räsänen (*MTS* 77-78): Hardtmann'ın açıklamasını benimser.
Hamilton (*İKPÖ*, 235): 'Toharca gibi bir Hint-Avrupa dilinden alınmış olabilir mi?' diye sorar.
Eren (*TDES*, 448): Görüş belirtmez.

yedici (hlk.) 'Körü elinden tutup götüren'
< yét-ici

yedigen[1] ***YT.*** '1. Yedi çatısı olan; 2. yedi kenarlı çokgen'
<yedi+gen [Atatürk tarafından yazılan geometri kitabında geçer.]

Yedigen[2] 'Yedi kardeşler adı verilen yıldız; Yedigir; Yedi kardeş '*Büyük Ayı*'yı oluşturan yedi yıldız'
= ET. ***yitikän*** 'Büyük ayı (yıldızı)' (*EUTS*, 299)
~ OT. ***yetigen, yetiken*** (DLT)
< *yiti 'yedi'+***ken*** [**Ötüken** yer adında vardır. *Man. I.* 12, 17; *EUTS*, 155]
An.ağl.: ***Yedikardeş, Yeddigardaşlar, Yedigardaş, Yediger, Yedikardaş(lar), Yediker, Yedikör, Yediler, Yediyar(lar)*** (*DS.XI*, 4221)

Yedigir → **Yedigen**[2]

yedi kardeş → **Yedigen**[2]

yedil-[(hlk.) 'Yedeğe alınarak götürülmek'
= OT. ***yétil-*** 'güdülmek, yedilmek' (DLT)
< yét-(i)l-

yediler '*Üçler, yediler, kırklar* diye ayrılan ve yedi kişilik bir evliya topluluğuna verilen ad'
<yedi+ler [*Çokluk bildiren sayılar üzerine kural dışı getirilmiş bir çokluk ekidir.*]

yedili '1. Yedi parçadan oluşan, kendinde herhangi bir şeyden yedi tane bulunan; 2. iskambil gibi oyunlarda üzerinde yedi işareti bulunan kâğıt; 3. (ed.) Divan edebiyatında her hangi yedi dizeden oluşmuş nazım birimi'
< yedi+li

yedilik 'Yedisi bir arada, yedi taneden oluşmuş, yedi tane alabilen'
< yedi+lik

yedinci 'Yedi sayısının sıra sıfatı, sırada altıncıdan sonra gelen'
= ET. ***yitinç*** (*EUTS*, 299)
< yedi+nci
[< *yétti+nç]

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *yedinci:* (*ALTK*, 137)

yedir-['1. Yemesini sağlamak; 2. ağzına yiyecek vermek, beslemek, karnını doyurmak; 3. bir şeyi azar azar başka bir şeyin içine karıştırarak belli olmayacak duruma getirmek; 4. bir fazlalığı herhangi bir biçimde kullanmak; 5. (nefis, namus, şan, kibir gibi kavramlarla olumsuz olarak) yakıştırmak, yaraştırmak; 6. bir kimseye rüşvet vermek'
< yedir- < yetür-
< yé:-tür-

yedişer '*Yedi* sayısının üleştirme biçimi, her birine yedi, her defasında yedisi bir arada olan'
< yedi+şer
[< *yétti+(ş)er]
(/ş/ türeme ünsüzdür: *bir+er, üç+er, dört+er, beş+er, sekiz+er, dokuz+ar* biçimlerinde **+Ar**; *iki+(ş)er, altı+(ş)ar, yedi+(ş)er* biçimlerinde **+(ş)Ar**'dır.)

yediveren 'Yılda birkaç kez meyve veren veya çiçek açan (asma, gül vb.)'
<yedi+ver-(e)n

SahafBaba

yediz 'Bir batında dünyaya gelen yedi (kardeş)'
< ***yedi+z*** 'ad ve sayı sıfatlarının üzerine gelen eski bir çokluk eki'
[+°**z** eki: *iki+z, üç+(ü)z, dörd+(ü)z; bi-z, si-z, gö-z* ..vb.]

yedme 'Yedmek işi'
< ***yé:t-me***

yedürge (hlk.) 'Eklenecek iki kumaştan birinin fazla gelen bölümü'
< ***yé:-dür-ge***

yefe-[(hlk.) '1. Yünü elle ditmek; 2. yünü bükmek'
< OT. ***yaba-*** 'yün ve yapağıyı yolmak'
(DLT: *yabaku* 'yün ve yapağı yoluntusu')

yefi (hlk.) 'Düşman'
< ET., OT. ***yagı*** (DLT)

yega (hlk.) 'Eğe' (*DS.XI,* 4222)
→ **eğe**
An.ağl.: ***yége, yege*** (*DAO,* 514)

yegele-[(hlk.) 'Eğelemek' (*DAO,* 514) → **eğele-**
[/y/ ikincildir]

yeğ 'Daha iyi, daha üstün, daha uygun'
= ET. ***yeğ, yig, yiig*** '1. iyi, daha iyi; 2. tercihen, yeğ görüp; 3. çiğ, ham, olmamış' (*EUTS,* 295); ***yeg*** 'en iyi, çok daha iyi' (*İKPÖ,* 232)
~ OT. ***yég*** 'üst, üstün, daha iyi' (DLT)
< ****yé(/i, ii)g***
TT.: YEĞ+(İN/İNLEŞ-/İNLEŞME/İNLİK/LE-/LEME/LEN-/LENME/LİK/Nİ/NİLİK/NİL-/NİLME/NİLT-/NİLTME/NİSE-/NİSEME/REK)
An.ağl.: ***yeg, yég*** (*DS.XI,* 4222)
~ yeğ (Az.)
= *yahşirak* (Uyg.)
yahşırak (TatK.)
yahşirâk (Özb.)
yakşırak (Bşk.)
cakşırāk (Kırg.)
jaksı(rak) (Kzk.)
daha yahşı (Az.)
= Moğ. (Poppe 58): ***deg-de, degedü.***

yeğen '1. Birine göre kardeşinin çocuğu; 2. birine göre amca, hala, dayı veya teyzenin çocuğu'
= ET. ***Yägän, Yigän*** 'Antroponim' (*EUTS,* 292); ***yigän*** (s. 295), ***ykän*** (s. 300); (Uyg.) ***yegän*** (*İKPÖ,* 232); (KT) ***yi-g(ä)n***
Çağ.: ***yegen, yeken***
< ***yé(/ä/i/)g*** 'üst, üstün, daha iyi'+***(e)n***
~ yegen (Trkm.)
yiyän (Bşk.)
cēn (KKırg.)
ceen, ceen bala (Alt./*ATS,* 58)
ciyän (Özb., Uyg.)
çēn (Şor, Hak.)
çeen (Tel.)
çeeŋ (kıs, ool) (Kumd.)
jiyen, jien (Kzk.)
sien (Yak.) (Räsänen, *V* 194)
= *ini* (Bşk., Kırg.)

Y(> c, ç, j, s)E(/İ)
[Ğ/Y]E(>ä)N(> ŋ)

Eren (*TDES,* 448): YOK

yegi, yégi[1] (hlk.) 'Başlık parası'
< ***yéy-*** 'yemek'+***-gi***

yegi, yégi[2] (hlk.) '1. Düğün sırasında erkek evinden kız evine gönderilen yiyecek; 2. yıllık yiyecek'
< ***yéy-gi***

yégile-[→ **yeğintile-**
yegli → **yeğni**
yegnik → **yeğni**
yeğ (hlk.) 'İğ'
< OT. ***ig*** [~ ***ik, yig, yik***] (DLT)
yeğil → **yeğni**
yeğin (hlk.) '1. Zorlu, katı, şiddetli; 2. (mec.) baskın, üstün'
< ***yég+(i)n***
TT.: YEĞİN+(LEŞ-/LEŞME/

SanalBaba

LİK)
An.ağl.: ***yeğin, yağın, yegin, yeyin*** '1. yiğit, çevik, güçlü, hızlı, çalışkan; 2. iyi, uslu; 3. iyiliği, yardımı seven; 4. yakışıklı; 5. güzel, ince; 6. üstün, yenmiş; 7. şişman, besili; 8. acımasız; 9. çok bol, bereketli; 10. hafif; 11. uygun; 12. zor' (*DS.XI,* 4223)

yeğini → **yeğni**
yeğinik → **yeğni**
yeğinle-[(hlk.) 'Artmak, güçlenmek (hız, sayı vb.)
< OT. ***yég+(i)n+le-***
An.ağl.: ***yeginle-, yeğine-, yeyne-*** (*DS.XI,* 4224)

yeğinlek → **yeğni**
yeğinleş-['1. Güç duruma gelmek; 2. (mec.) üstün duruma gelmek'
→ **yeğin[*+le-ş-*]**
yeğinleşme 'Yeğinleşmek işi'
→ **yeğin[*+le-ş-me*]**
yeğinlik 'Yeğin olma durumu'
→ **yeğin[*+lik*]**
An.ağl.: ***yeğinlik*** '1. taşkınlık, azgınlık, kıyıcılık; 2. bolluk; 3. iyilik, yardımseverlik' (*DS.XI,* 4224)

yeğinşek → **yeğni**
yeğid, yégit → **yiğit**
yeğil-[→ **yenil-**
yeğintile-[(hlk.) 'Yemlemek'
< ***yéy-(i)n-ti+le-***
An.ağl.: ***yégile-*** (*DS.XI,* 4224)

yeğle-['(Konu, olay, durum, kimse için) Diğerlerinden daha üstün görüp ona yönelmek, yeğ tutmak, tercih etmek'
< ***yég+le-***
TT.: YEĞLE-(ME/N-/NME)

yeğleme 'Yeğlemek işi, tercih'
→ **yeğle-[*me*]**
yeğlen-['Yeğ tutulmak'
→ **yeğle-[*n-*]**
yeğlenme 'Yeğlenmek işi'
→ **yeğle-[*n-me*]**
yeğli → **yeğni**
yeğlik 'Bir şeyin, başkalarından üstün tutulması'
< ***yég+lik***

yeğme (hlk.) → **yağma**
yeğna (hlk.) 'İğne'
< ET., OT. ***yigne*** (*EUTS,* 297; DLT)

yeğni (hlk.) '1. Ağır olmayan; 2. ciddî olmayan'
= ET. ***yingil, yinik*** 'hafif, yüngül; kolay, değersiz' (*EUTS,* 297); (KT, Uyg.) ***yeŋil***
~ OT. ***yénik, yenig*** 'yeğni, hafif' (DLT)
< ****yü(/e/i)ng*** 'tüy; *hafif' ***+(i/ü)l*** 'yenilmiş, alt edilmiş'
CC.: ***yüŋül, yeŋil, yeŋül***
MA.: ***yüngül***
TT.: YEĞNİ+(L-/LİK/LT-/LTME/SE-/SEME)
An.ağl.: ***yegli, yeğni, yegnik, yeğil, yeğini, yeğinik, yeğinlek, yeğinşek, yeğli, yeğnicek, yeğnik, yeğnil, yehil, yeftin, yehil, yeltin, yemli, yen, yence, yencecik, yencek, yencilek, yengil, yēni, yēnicek, yēnik, yenil, yenilcek, yēnilçek, yenilecik, yenksi, yenli, yenlicek, yeŋlicek, yenlik, yeŋni, yeŋnicek, yenşek, yetik, yelven, yevtin, yeylik, yeyni, yeynicek, yeynik, yığıl, yiftin, yiğin, yiğinik, yiğli, yiğni, yinil, yiŋni, yivtin, yüğnük, yüngül, yüŋgül, yüŋul, yüŋül*** '1. hafif; 2. değersiz; 3. ağırbaşlı olmayan, hoppa' (*DS.XI,* 4227)

YEF+*TİN*
YEG(/ğ)Lİ
YEĞNİ/+*K*/+*CEK*/+*L*
YEĞİNİ/+*K*
YEĞİN+*LEK*/+*ŞEK*
YEH+*İL*
YELVEN < YEVLEN

YEN/+*CE*/+*CECİK*/+*CEK*/+*CİLEK*/+*GİL*/+*İL*/+*NİLCEK*/

SanalBaba

+İLECİK/+KSİ/+Lİ/
+LİCEK/+LİK/+ŞEK
YE(/İ/Ü)D+LİCEK/+Nİ/+NİCEK/
+GÜL/+UL/+ÜL
YĒNİ/+CEK/+K
YEY+LİK/+Nİ/+NİCEK/+NİK
YIĞ+IL
YİĞ/+İN/+İNİK/+Lİ/+Nİ
YİV+TİN

~ cenjil 'hafif' (Alt./*ATS,* 59)
yüngül (Ker./*KrTS,* 371)
Eren (*TDES,* 448): YOK

yeğne-, yeğnel-, yeğnen- → **yeğnil-**
yeğnicek → **yeğni**
yeğnik → **yeğni**
yeğnil → **yeğni**
yeğnil-['Hafiflemek'
→ **yeğni[+*l*-]**
An.ağl.: ***yeğnil-, yeğnel-, yeğnen-, yeğnikle-, yeğnikleş-, yeğni-, yénel-, yénil-, yeynil-, yiğnil-, yinil-*** (*DS.XI,* 4227)

YEĞNİ(>e)[-]+*L*-/+*K*+*LE*-/
+*K*+*LE*-Ş-
YÉ[Ğ = ø]Nİ(> e)+*L*-
YİĞNİ+*L*-
Yİ[Ğ=ø]Nİ+*L*-

yeğnilik 'Hafiflik'
→ **yeğni[+*lik*]**
An.ağl.: ***yeğnilik, yeğniklik, yēnilik, yeŋnilik, yeynilik*** (*DS.XI,* 4227)

YEĞ(/Y/D)[Ē]Nİ+[K]*LİK*

yeğnilme 'Hafifleme'
→ **yeğni[+*l-me*]**
yeğnilt-['Hafif duruma getirmek, hafifletmek'
→ **yeğni[+*l-t*-]**
An.ağl.: ***yeğnilt-, yegnilt-, yeğniklet-, yeğnilt-*** (*DS.XI,* 4227)
yeğniltme 'Hafifletmek işi'
→ **yeğni[+*l-t-me*]**
yeğnise-[(hlk.) 'Önemsememek, hafifsemek'
→ **yeğni[+*se*-]**
yeğniseme 'Hafifseme'
→ **yeğni[+*se-me*]**
yeğre (hlk.) 'Çekingen, soğuk yaradılışlı'
< ***yég+re***[k]
yeğrek (hlk.) 'Daha iyi, daha üstün, daha uygun tutulan'
< ***yég+rek***
An.ağl.: ***yeğrek*** '1. iyiliksever; 2. çok' (*DS.XI,* 4228)
yeğsin-[(hlk.) 'Aşağılamak, azarlayıp dövmek'
< ***yég+sin-***
yeher (hlk.) 'At eyeri'
< [y+] ET., OT. ***eđer*** (DLT) [> ***eyer*** > (*y*+ 'ikincil ünsüz')] ***eher***] (/đ/ > /y/ > /h/ değişmesi)
yehil → **yeğni**
yehşi (hlk.) → **yahşi**
yeke (hlk.) 'Büyük'
< Moğ. (*SKE* 62) ***yeke*** 'gross'
= Tü. ***igid***
[*MGT*'nde ***Yeke Nidun*** 'büyük göz' kişi adı]
An.ağl.: ***yéke, yeke, yekâ*** 'iri' (*DS.XI,* 4228)
~ yeke 'iri yarı, kocaman, çok büyük' (Ker./*KrTS,* 365)
yeke-[(hlk.) 'Yıkamak'
< ***yıka-***
[< OT. *yak, yok, yuk* 'çanak bulaşığı' (DLT)]+***ka-***
yekin (Zaza/*ZTS,* 414) 'Yakın'
→ **yakın**
yekin-[(hlk.) 'Davranmak, olduğu yerden fırlamak, ayağa kalkmak'
< ****yél-*** 'koşmak' (DLT)
+(k)in-
TT.: YEKİN-(İŞ/ME)
An.ağl.: ***yekin-, yegin-, yelkin-, yeykin-, yikin-*** '1. bir eylem yapmaya davranmak; 2.zorlanmak' (*DS.XI,* 4229)

YE(> i)[*L/Y*]K
(> g)İN-

yekiniş ' (hlk.) 'Yekinmek işi veya biçimi'
→ **yekin-[*(i)ş*]**
yekinme (hlk.) 'Yekinmek işi'
→ **yekin-[*me*]**

SanalBaba

yekrek (hlk.) '1. Çok iyi; 2. çok temiz, kar gibi'
< yég+rek

yel 'Havanın yer değiştirmesinden oluşan esinti, rüzgâr; 2. (hlk.) romatizme ağrısı; 3. (hlk.) bağırsaklardaki gaz'
= ET. ***yil*** (*EUTS,* 296); (Uyg.) ***yiil***; (Uyg.Br.) ***yél***
~ OT. ***yé:l*** (DLT: *yéldir-* 'esdirmek, esmek'; *yéling* 'yeli çok olan'; *yélkin* 'yelici, koşucu'; *yélpet-* 'yelpazelemek'; *yélpik* 'yel çarpması, cin çarpması'; *yélpin-* 'yel çarpmak'; *yélpiş-* 'yelpazelenmekte yardım etmek'; *yélwir-* 'yelpimek'); ***yīl*** (Uyg., OT)
< yēl < yi:(ī)l
TT.: YEL+(DİR-/DİRME)
An.ağl.: ***yel, yél, yelpik*** 'ağrı, sızı, romatizma' (*DS.XI,* 4230)

YE(> é)L/+*PİK*

Tü. (Çuvaş özelliği taşıyan bir Türk dili) > **Mac.** *szél* (Gombocz: *BTLw* 182) [Egorov, Räsänen, Clauson, Doerfer bu görüşü kabul etmezler. Eren (*TDES,* 449): görüş belirtmez.]

~ yel (Az., Trkm., Nog., Alt., Tel., Tar., YUyg.)
yäl (Uyg.)
yä:l (Hlç.)
yil (Bşk., Bar.)
cel (Kırg.)
cel-salkın 'rüzgâr' (Alt./*ATS,* 58)
cil (TatK., Bşk.)
çel (Şor)
jel (Kzk.)
śil (Çuv.)

Y(> c, ç, j, ś)Ē(> e, ä, ä:, i)L

yel-[(hlk.) 'Aceleyle, telâşla koşmak'
= ET. (KT, Uyg.), OT. ***yél-*** 'koşmak' (DLT);
yäl- 'atla koşmak'; *yälmä* 'süvari' (*ETG.,* 310)
< *yēl-
TT.: YEL-(ME)

yelatan (hlk.) '1. Kayalık; 2. savruk, döküp saçan'
< yél+at-(a)n

yelatı (hlk.) 'Bisiklet'
< yél +at+ı

yelbir (hlk.) 'Hızlı (koşmak için)'
< yél+pi-r

yelbirde-[(hlk.) 'Yelle sallanmak'
< yél+pi-r-de-

yelbirdek (hlk.) 'Çok eski, yırtık, ince giysi ya da kumaş eşya'
< yél+pi-r-de-k
An.ağl.: ***yeldirdek*** (*DS.XI,* 4231)

yeldir-[(hlk.) 'Aceleyle koşturmak, koşuşturmak'
→ **yel-[*dir-*]**
= ET. ***yiltir-*** 'estirmek, esmek' (*EUTS,* 296)
~ OT. ***yéltür-*** (DLT)
Krş: yelbir

yeldirdek → yelbirdek

yeldirme '1. Kadınların çarşaf yerine kullandıkları, baş örtüsü ile birlikte giyilen hafif üstlük; 2.iki veya daha çok uskumru ağının eklenmesiyle yapılan uzun ağ; 3. (hlk.) yeldirmek işi'
< yé:l+dir-me
TT.: YELDİRME+(Lİ/MESİZ)
An.ağl.: ***yeldürme*** 'baş örtüsü ve değneklerle oynanan çocuk oyunu' (*DS.XI,* 4233)

yeldirmeli 'Yeldirmesi olan'
→ **yeldirme[+*li*]**

yeldirmesiz 'Yeldirmesi olmayan'
→ **yeldirme[+*siz*]**

yeldürüç → yeleğen²
< yé:l+dir-(ü)ç

yele '1. At, aslan gibi bazı hayvanların ensesinde veya boynunda bulunan uzun kıllar; 2. (balıklarda) sırt yüzgeci'
= OT. ***yal, yalığ, yıl*** 'at yelesi;

SanalBaba

ibik; eyer kaşı' (DLT: *yalıġlan-* 'horoz ibiklenmek; at yelelenmek'; *yalġıl* 'yelesi ak')

< *yāl(+a) [> ***yele*** 'ünlü incelmesi ile']

TT.: YELE+(LEN-/Lİ)

An.ağl.: ***yeli, yekle*** (*DS.XI,* 4234); ***yelelikurt*** 'sırtlan' (*DS.XI,* 4233)

Tü. > **Fars.** *yāl* 'at yelesi'

~ yāl (Trkm.)
yal (Az., Bşk., Tat.)
yål (Özb.)
yayla (YUyg.) < *yala*
[/-y-/ türemedir]
cal '(at için) yele' (Alt., Kırg.)
jal (Kzk.)
sāl (Yak.)

Y(> c, j, s)Ā(>a, å)L

Eren (*TDES,* 449): YOK

yelece (hlk.) 'Topraktan yapılmış su testisi'

< yé:l+e-ce

yeleç (hlk.) 'Yeleğen, havadar'

< yé:l+e-ç

yeleğen[1], yeleken (hlk.) 'Havadar, yeleç'

< yé:l+e-ğen

An.ağl.: ***yeleğen*** 'topraktan yapılmış su testisi' (*DS.XI,* 4232)

yeleğen[2] (hlk.) 'İvecen, canı tez, telâşla oradan oraya gidip gelen'

*< **yé:l+e-ğen***

An.ağl.: ***yeldürüç, yelegen*** (*DS.XI,* 4232)

yeleği (hlk.) 'Hoppa'

*< **yé:l+e-ği***

yelek '1. Ceket altına giyilen kolsuz ve kısa giysi; 2. kuş kanadının büyük tüyü, telek; 3. okun yay kirişine takılan bölümündeki tüy'

< yé:l+(e)k

Çağ.: ***yilek*** (Seng. 351 v. 22; *Abuş.* 408; *ŞS.* 131; *PdC.* 557); ***yelek***

TT.: YELEK+(LE-/LEN-)

An.ağl.: ***yelek*** '1. telek, kuşların kanat uçlarındaki tüylerden her biri; 2. horoz kuyruğu; 3. ceket; 4. gömlek; 5. dalı budağı kesilmiş kuru ağaç; 6. bir yaşında tay;7. bir yaşında deve; 8. bir yaşında iğdiş edilmiş teke; 9. iki yaşında keçi; 10. bir yaşında dana; 11. yelden korunmak için, tepeliğin (tavana döşenen keçe) bağına ayrıca bağlanan bağ' (*DS.XI,* 4232)

Tü.> **Ar.** (Ir.) *yeleg*; (Mıs.) *yalak* (*ALTK,* 137)

~ yelek (Trkm.)
celet (Kırg.)
jilet (Az., Bşk., Kzk., KKlp., TatK., Uyg.)

Y(> c, j)E(> i)LEK(/T)

= *kökirekşe* (Kzk.)

~ ? Moğ. (*KWb.,* 85) ***degelei*** 'kurzer Rock' (> Çağ. *degele*)

Eren (*TDES,* 449): YOK

yeleken[1] → **yeleğen**

yeleken[2] (hlk.) 'Kerkenez kuşu'

< yé:l+eğen

yelekim (hlk.) 'Yele karşı, havalı yer'

< yé:l+e-k+(i)m

An.ağl.: ***yeleksırtı, yelten*** (*DS.XI,* 4233)

yelekle-['(Okun kuyruğuna) Tüy takmak'

→ **yelek[+*le-*]**

yeleklen-[(hlk.) 'Kanatlanmak, kanat açmak'

→ **yelek[+*le-n-*]**

yeleksırtı → **yelekim**

*< **yé:l+ek sırt+ı***

yelelek → **yelpaze**

yelelen-['(Saç için) Hafif hafif dalgalanmak'

→ **yele[+*le-n-*]**

yeleli 'Yelesi olan (hayvan)'

→ **yele[+*li*]**

An.ağl.: ***yelelikurt*** 'sırtlan' (*DS.XI,* 4233)

yelelikurt → **yeleli**

yeleme (hlk.) 'Ciddî olmayan, ciddî işlerle uğraşmayan, ciddî işler yapmayan, havaî'

SanalBaba

< *yé:l+e-me

yelen (hlk.) 'Kasırga'

< yé:l+en

yelen-['İğrenmek'

< OT. ***yigren-*** (DLT)
[> **yiglen-* > **yeglen-* > **yelen-*]

yelengeç 'Kabuğu kendi kendine çatlayıp soyulan (ağaç)'

<yé:l+e-n-geç

yelenti (hlk.) Kesilmiş ağaç dalı'

< *yé:l+e-n-ti*

yelere (hlk.) 'Kadın giysisi'

< *yé:l+e-r-e*

Krş. **yeldirme**

yelgi 'Hava fırıldağı, rüzgârgülü'

< *yé:l+gi*

yelgin (hlk.) '1. Coşkun, dişi peşinde koşan; 2. sürek atı; 3. hızlı'

< *yé:l+gin*

yelgirde-['1. Delirmek; 2. sevdalanmak'

<*yé:l+gir-de-*

yelguşu 'Kırlangıç'

< *yé:l+kuş+u*

yeli → yele

yeli-[→ yelik-

yelik-[(hlk.) '1. Şımarmak, yaramazlık yapmak; 2. oynamak; 3. ivecenlik yapmak; 4. aşermek; 5. gövde, üşüyerek sızlamak'

< *yé:l+(i)k- / yé:l-(i)k-*

An.ağl.:***yeli-, yelik-, yelit-, yılık-, yilit-*** (*DS. XI,* 4234)

yelim (hlk.) 'Tutkal'

[***TS.II,*** 1616: YOK]

= ET. ***yilim*** 'tutkal, çiriş' (*EUTS,* 296: *yilin-* 'yapışmak')

~ OT. ***yelim, yélim, yilim*** 'tutkal, kendisiyle tüy ve tüye benzer şeyler yapıştırılan tutkal, ökse' (DLT: *yélimle-* 'yelek yapıştırmak'; *yélimlen-* 'tutkallanmak')

<*[y]*e(/é/i)l-* '*yapıştırmak, tutkallamak'**+*(i)m***

Tü. > **Fars.** *yalim, yilim*; **Tac.** (Doerfer: *TMEN,* 1899); **Blg.** *elim* (Eren: *Mirçev Arm.,* 161)

~ yelim (Eski Kıpç., Kum., Trkm., Nog., Tar., Alt., Tel.)
yilĕm (TatK.)
yilim (Bşk.)
cilĕm /cilim (TatK.)
celim (Kırg.)
çelim (Şor)
jelim (Kzk.)
silim (Yak.)
śilĕ/śilĕm / ilim (Çuv.)
< **il-(i)m*
şilim (Uyg.)

Y(> c, ç, j, s, ś, ş)
E(/i)Lİ(> ĕ)M

telin (Tel.) < Moğ. *deleng*

Eren (*TDES,* 419: **tutkal** maddesi içinde **yelim**'le ilgili bilgi verir.); s. 449' da: < 'Kökünü bilmiyoruz' der, 'Ancak, **[yeli+n] +*n*** ekiyle türetilmiş organ adlarına (***alın, bıkın, burun, karın, taban*** gibi) benzediği açıktır.' diye ekler.

NOT: ET'de **yilin-** [< **yil-(i)n-*], OT'de **yélimle-, yélimlen-** [< **yél-(i)m+le-n-*] biçimlerinin ***yél-** '*yapıştırmak fiilinden geldiği görülmektedir. Eren'in organ adlarına gelen **+n** ekine benzettiği ekten önceki ***yeli*** ya da ***yili*** sözcüğü nedir? Sonra, **+m** nasıl **+n**'ye benziyor, bunu da açıklamak gerekir.

Ayrıca, ET'deki **ilin-** 'yapışmak, asılmak, ilişmek, takılmak' fiilini de göz ardı etmemek gerekiyor. **yilin- ~ ilin-** fiili ikili biçim olarak gürülmektedir: ***ilintür*** 'yapıştırmak, astırmak'; ***iliş*** 'ilişme, takma, yapışma' (*EUTS,* 93), ***ilin-*** 'tutulmak, yakalanmak'; ***iltür-*** 'iliştirmek, astırmak' (DLT). Türkçeden Bulgarcaya ödünç geçen **elim** sözcüğü de **él-/il-** biçiminden alıntıdır.

Gombocz (*NyK* 35; 270/61; *KSz.* 13: 25/62): Tü. ***yelin*** ~Moğ. ***deleng***

Poppe (*KCsA* 2:67 vb.): Gombocz'un görüşüne katılır.

yelin (hlk.) '1. İnek, manda, koyun vb. hayvanlarda memenin süt toplanan bölümü'

= OT. ***yélin*** 'kısrak memesi, tırnaklı hayvan memesi' (DLT)

< *yél+(i)n*

yelincek (hlk.) 'Hafif, hoppa, şıma-

SarıBaba

rık'

< *yeğni* 'hafif'**+*cek***

→ yeğni

An.ağl.: ***yeğinşek, yeğnicek, yencecik, yencek, yēnicek, yenilecek, yēnilçek, yenilecik, yenlicek, yeŋnicek*** (*DS.XI,* 4225)

YEĞNİ
YEĞİN (göçüşme ile)
YEN+*CECİK/+CEK/LİCEK*
YĒNİ+*CEK/+LÇEK*
YEŊNİ+*CEK*

yelinle-[(hlk.) Hayvan, doğumu yaklaşmak, doğuracağı belli olmak'

< *yélin+le-*

yelinsek (hlk.) 'Memeyi körleştiren hastalık'

< *yélin+sek*

yelken 'Yelken takmış, yelkeni olan göl veya deniz aracı, yelken'

< *yé:l+(e)k* 'kuş kanadının büyük tüyü, telek' **+*(e)n***

[> /-e-/ düşmesi ile ***yélken***: *deniz aracına takılan bezler de telek gibidir.*]

TT.: YELKEN+Cİ/CİLİK/LEN-/LENME/Lİ)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *yalkancī* (*ALTK,* 137);
Kürt. *yerken* (*FKT,* 107)
[/y/ > /r/ değişmesi ile]

~ yelken (Trkm.)
yelkän (Az., Özb.)
yälkän (Uyg.)
yilkän (Bşk.)
cilkän (TatK.)
jelkän (Kzk.)
jelkem (Kzk. ağızları)
jelkom (KKlp.) <*yel+ ?kom*

Y(> c, j)E(> ä, i)LKE
(> ä, o)N(>m)

Dmitriev (*DAN B,* 68): < **yel-ken**
Kahane-Tietze (*LFL* 8.s.): < Tü. bir türev
Räsänen (*V* 195 b): **yel'**in türevi.

Clauson (*ED* 928 a, s.v. **yelgin**): **yel** kökünden gelen bir türev.
Gadjeva (*TAK* 177): < ***yel-*** 'esmek' kökünden.
Sevortyan (*AG* 313-314): < **yel-** 'esmek'+**-ken** [Daha sonra, *ÊSTJa* 1980, 181-182: ***yel-*** kökünden geldiğinin açık olmadığını yazar.]
Gulyamov (*Prob* 29): < ***yel-ik-en*** (Sevortyan da bu görüşü benimser.)
Eren (*TDES,* 449-450): Görüş belirtmez.

yelkenci '1. Yelken diken kimse; 2. yelkenleri açmak, indirmek, toplamak gibi işlerde çalışan denizci'

→ yelken[+*ci*]

yelkencilik 'Her türlü teknelerde yapılan gezi, spor ve yarışmalar'

→ yelken[+*ci+lik*]

yelkenle-['1. Yelken açıp yola çıkmak; 2. (argo) kaçıp gitmek'

→ yelken[+*le-*]

yelkenleme 'Yelkenlemek işi'

→ yelken[+*le-me*]

yelkenli 'Yelkeni olan, yelkenle giden (deniz, göl taşıtı)'

→ yelken[+*li*]

yelkesen 'Yarışlarda, rüzgârın etkisinden korunmak için öne takılan siperlik, rüzgârlık'

< *yé:l+kes-(e)n*

yelkin (hlk.) 'Yelici, koşucu'

= OT. ***yelkin, yélkin, elkin*** 'yelici, koşucu, seyyah, konuk' (DLT)

< *yé:l-kin*

yelkovan '1. Saatin, dakikaları götseren ve akrepten daha uzun olan ibresi;2. yelin yönünü göstermek için dik bir eksene geçirilen türlü biçimlerde, hafif levha; 3. siyahımsı veya külrengi gövdeli bir deniz kuşu'

< *yé:l+kov-(a)n*

An.ağl.: ***yelkovan, yelkuvan, yelkuyruk, yelli*** 'kararsız, bir yerde, bir işte durmayan' (*DS.XI,* 4236)

yelle-['(Körükle, yelpaze ile veya başka bir araçla) Rüzgâr yapmak'

SanalBaba

< ***yé:l+le-***

~ yelle- (Az.)
yelpe- (Trkm.)
yelpi- (Özb.)
yälpün- (Uyg.)
yillät- (Bşk.)
yilpi- (Bşk.)
celdö- (Kırg.)
cillät- (TatK.)
cilp- (TatK.)
jelpü- (Kzk.)
jelpin- (Kzk.)

yelleme 'Yellemek işi'
→ **yelle-[*me*]**

yellen-['1. Körük, yelpaze gibi araçların yaptığı yelin etkisinde kalmak; 2. (hlk.) osurmak'
< ***yé:l+le-n-***

yelli '1. Yeli çok olan, rüzgârlı; 2. çok yellenen; 3. (mec.) işveli, fıkırdak'
= OT. ***yéling*** 'yeli çok olan' (DLT)
< ***yé:l+li***

yellik (hlk.) '1. İlâç; 2. balkon, sundurma; 3. kuşun kanat ucundaki tüy'
< ***yé:l+lik***

yellim yellim (hlk.) 'İvedilikle, acele acele, koşa koşa, telâşla'
< OT. ***yél-*** 'koşmak'+[***l***] ***-(i)m***

yellin 'Canlı, hızlı'
< ***yé:l-*[l]*-(i)n***
Krş. **yellim**

yelloz '(Kadın için) Ahlâksız, hafif meşrep'
< ? OT. ***yalngu*** 'cariyelerin oynadığı bir oyun' (DLT)+*z*

yelme[1] 'Yelmek işi'
→ **yel-[*me*]**

yelme[2] (hlk.) 'Eteklik'
< ***yé:l-me***

yelmeç (hlk.) 'Yoğurt, peynir küfü'
< ***yé:l+meç***

yelmeş-[(hlk.) 'Fazla pişmekten ezilmek'
< OT. ***yelim*** 'tutkal'+***(e)ş-***

yelmeşik (hlk.) '1. Yapışkan, sulu (nesne); 2. bozulmaya yüz tutmuş; 3. fazla pişmekten ezilen, yapış yapış olan'
< OT. ***yelim*** 'tutkal' ***+eş-(i)k***
An.ağl.: ***yelmeşük, yilmeşük*** (*DS.XI,* 4238)

yelölçer 'Rüzgârın veya gaz durumundaki akışkanların akış hızını ölçmeye yarayan aygıt, anemometre'
< ***yé:l+ölç-(e)r***

yelpaze '1. Sallandığında küçük bir hava akımı yapan ve özellikle yüzü serinletmeye yarayan, küçük, katlanabilir, taşınabilir araç; 2. bu biçimde olan'

[OT. ***yélpet-*** 'yelpazeletmek'; ***yélpir-*** 'rüzgâr esmek, cin tutmuş gibi sağa sola sallanmak; nemlenmek, yeri ıslatmak' (DLT);
MA.: ***yelpi-*** 'yelpazelenmek'
yelpin- 'serinlemek'
yelpise 'yelpaze']

< ***yé:l+pi-*** 'yelpazelenmek' ***+-se***
TT.: YELPAZE+(LE-/LEME/LEN-/LENME)
An.ağl.: ***yelpize, yelpiyh, yelelek, yeldirme, yellik*** (*DS.XI,* 4233); ***yelpeze, yelpüse*** 'altınla birlikte takılan yürek biçiminde, gümüş, ince üstü savatlanmış takı' (s. 4239)

Tü. > **Blg.** *elpezè*; **Srp.** *lèpeza* (*BER* 1: 493; Skok: *EtRj* 2: 289)

= yelpazä (Az.)
yelpiğıç (Özb.)
yelpügüç (YUyg.)
yelpezek 'balık yüzgeci' (Trkm.)
yelpevāç 'yelpaze' (Trkm.)
yilpaza (Bşk.)
yilbezek (Bar., TatK.)

SarıalBaba

yilpivis (Bşk.)
celdetme (Kırg.)
cillätkiç (TatK.)
jelpüviş (Kzk.)

YEL+*PA-ZA/+PA-ZÄ*
+*PE-ZEK*
+*PE-VAÇ*
+*Pİ-ĞIÇ*
+*PÜ-ĞÜÇ*
YİL +*BE-ZEK*
+*Pİ-VİS*
CEL +*DE-T-ME*
CİL + *LE-T-KİÇ*
JEL + *PÜ-VİŞ*

Tietze (*WZKM* 59-60: 200): < Fars. ***bād-bezān*** 'a sort of fan'. Fars. **bād** = Tü. **yel** olmuştur.
YANLIŞTIR.

Räsänen (*V* 195b): < Tü. **yel**+Fars. **bādzan** [/-**n**/ üzerinde durmamıştır.] **YANLIŞTIR.**
Sevortyan (*ÊSTJa* 1989, 183): Tü. **yelpaze** < Fars. **bād-bezen** +Tü. ***yelpi***-contaminationu (karışması). **YANLIŞTIR.**
Clauson (**ED** 920a): Tü. **yélpi-** kökünün çok bozuk bir türevi sayar.
Brockelmann (*OGM* 107. §): < Tü **yel+pi-se**
Eren (*TDES*, 450): '*Türkçe yelpazenin Farsçadan geldiği yolundaki görüşün düşündürücü bir sav olarak kaldığı açıklık kazanıyor*' der, görüş belirtmez.

Nişanyan (*SS*, 481): **yelpaze** YEL+ ***Fa. bādze/bād/bīzen*** yelpaze § ***bād*** rüzgâr, hava+ ***zen*** vuran.
* Farsça ***bādzen*** sözcüğüne Türkçe ***yel*** eklenmesiyle oluşturulmuş bir bi(r)leşiktir.
YANLIŞTIR.
***
T. Tekin (*Mak.I*, 103): (**-se** eki için bk. *Ost. Gram.* 135: **yelpise** 'yelpaze' < *yelpi-se*, Trkm. *yelpisele-* 'yelpazelemek' < ***yelpese**, *yelpe-* ay. < ***yelpi-**,Uyg. *yelpi-* 'yelpazelemek', TT. yelpaze < *yelpese.
Türk. (Uyg.) *sipir-* 'süpürmek', Alt., Krç.-Blk. vb. *sibir-* ay., Tat.K. *sibir-* ay., Bşk. *hibir-*, Kzk., KKlp., Nog. *sıpır-*, Hak. *sıbır-* ay., Kırg. *şıpır-*, *sıpır-* ay., MK, Türk., Az., Trkm. vb. *süpür-* < ***sipür-** < *sipir-* < *sip-ir-*, < ***sirp-** < ***sirpĭ-**, *sirpĕ-*; krş. Trkm. ***sübse, süpse*** 'süpürge', KKlp. ***sipse*** ay. < ***sip-se.***

NOT: ET ve OT'de bulunan **yélpe-/yélpi-; yélpin-; yélpet-; yélpir-; yiltir-** 'estirmek, esmek'; **yilbi-** 'esmek, yelpaze sallamak' fiillerinden **YEL+P(/B)E(/İ)-[N-/R-/T-/]** biçimlerinin varlığını görmekteyiz. OT'de sık sık görülen **/-sA-/** fiilden 'istek bildiren' ekin ***YEL+Pİ-SE-** 'yelpazelenmek istemek, yelpaze sallamak istemek' biçiminin varlığı düşünülebilir. [*aç-sa-* 'açmak istemek'; *ag-sa-* 'çıkmak, yükselmek istemek'; *alıg-sa-* 'almak istemek' ..vb. gibi]. **Yelpese < *yél+pe-se [> yelpaze]** biçiminde gelişmiş olabilir. İlle de Farsçanın ***bāzdan/bezen*** veya ***bezān***'dan bozulmuş olduğunu ispatlamaya çalışmak niye?
Ya da Türkmencedeki ***YELPEZEK*** 'balık yüzgeci' sözcüğündeki **/-k/** düşmüş olamaz mı! **yelpezek > yelpeze > yelpaze** [Tıpkı, Fars. ***mi:ve > meyve > meyva*** sözcüğündeki **/-e/**nin **/-a/** olması gibi.]
T. Tekin'in görüşü en uygun olanıdır.

yelpazele-['Yelpaze veya bir başka nesne ile yel yapmak'
→ **yelpaze[+*le-*]**
yelpazeleme 'Yelpazelemek işi'
→ **yelpaze[+*le-me*]**
yelpazelen-['(Kendini) yelpaze ile serinletmek'
→ **yelpaze[+*le-n-*]**
yelpazelenme 'Yelpazelenmek işi'
→ **yelpaze[+*le-n-me*]**
yelpeze → **yelpaze**
yelpi-[(hlk.) 'Hafif yel esmek'
< OT. ***yelpi-***[n-] 'yele çarpılmak'
yelpik (hlk.) 'Balgamlı öksürükle ortaya çıkan göğüs hastalığı, nefes darlığı'
= OT. ***yélpik*** 'cin ve yel çarpması' (DLT)
< ***yé:l+pi-*** 'yel çarpmak'
+-k
An.ağl.: ***yelpik, yelpük, yilpik*** '1. nefes darlığı, bronşit; 2. çarpıntı; 3. tükürük' (*DS.XI*, 4239); ***yelpik*** 'aklına eseni yapan'; ***yelpikli, yilpikli*** 'nefes darlığı çeken, öksürüklü (kimse)' (s. 4239)
yelpiyh → **yelpaze**
yelpize → **yelpaze**
yelpizle-[(hlk.) 'Yelpazelemek'
< ***yé:l+pi-s(e)-le-***

SanalBaba

Bk. **yelpaze**

yelpü-[(hlk.) 'Hava alarak bozulmak, bayatlamak'
< OT. ***yélpi-ş-*** 'nem çekmek, nem almak' (DLT)
An.ağl.: ***yelsi-*** (*DS.XI,* 4240)

yelpüse → yelpaze

yelsi-[→ yelpü-

yeltek 'İsteğinde kararlı olmayan veya konudan konuya geçiveren, hercaî'
< yél+te- '*yel gibi olmak'
+-k

yelten-['Yapamayacağı bir işe girişmek, özenmek, heves etmek, meyletmek'
< yél+te-n-
TT.: YELTEN-(İŞ/ME)

yelteniş 'Yeltenmek işi veya biçimi'
→ yelten-[*(i)ş*]

yeltenme 'Yeltenmek işi'
→ yelten-[*me*]

yeltin → yeğni

yelve 'İspinozgillerden, tüyleri yeşilimsi, ağaçlık ve fundalıklarda yaşayan, güzel ötüşlü bir kuş, flurya'
< ? OT. ***yelwi*** '*yelpaze gibi olan' (DLT)
[< ****yél+pi-*** 'yelpazelenmek']

yelyutan (hlk.) 'Atlarda hava yutmanın yol açtığı bir hastalık'
< ***yél*** 'yel, rüzgâr, esinti'
+yut-(a)n

yem '1. Hayvan yiyeceği; 2. kuş ve balık tutmak için tuzağa bırakılan veya oltaya takılan yiyecek veya yiyecek görüntüsündeki nesne'
= ET. ***yim*** (*EUTS,* 296)
~ OT. ***yém*** 'azık, yemek'; yem 'baharat' / ***yīm*** (DLT)
< yé:(/ī)-m
TT.: YEM+(LE-/LEN-/LENME/LİK/LİKLİ/LİSİZ)
An.ağl.: ***yém*** (*DS.XI,* 4241)
~ yem (Az., Özb.)
yäm (Uyg.)
yim (Bşk.)
cem (Kırg.)
cim (TatK.)
jem (Kzk.)
i:ym (Trkm.) < ****yé:-m***

Y(> c, j)E(> ä, i)M

= *azık* (TatK.)
az,ık (Bşk.)
kurmı (Bşk.)

yemek '1. Yemek yeme, karın doyurma işi; 2. günün belli saatlerinede yenilen besin; 3. yenmek çin pişirilip hazırlanmış yiyecek, aş; 4. çağrılıları veya konukları yemekle ağırlama'
< yé:m+(e)k / yé:-mek
TT.: YEMEK+(hâne/Lİ/LİK/SİZ)
An.ağl.: ***yemak, yémak*** 'yemek' (*DS.XI,* 4241); ***yemek*** 'öldürmek'; ***yemek*** 'ölü yemeği'

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *yamak* (*ALTK,* 138)

~ yemäk (Az.)
= ***aş*** (Bşk., TatK., Uyg.)
as (Kzk.)
tamak (Kırg., Uyg.)

yemçi → yamçı

yemekle-[(hlk.) 'Yemek yedirmek, şölen vermek'
< yemek+le-

yemekli '1. Yemek de yenilen; 2. yemek de verilen'
→ yemek[*+li*]

yemeklik '1. Yemek yapmakta kullanılan; 2. yemek için ayrılan; 3. yiyecek şey, yiyecek maddesi'
→ yemek[*+lik*]
An.ağl.: ***yemeklik, yemelik*** 'yemeye ayrılan buğday'; ***yemeklik*** 'rüşvet'; ***yemeklik*** 'yarar, çıkar sağlayan kişi'; ***yemeklik*** 'yemek pişirecek kadar' (*DS.XI,* 4241)

yemeksiz 'Yemeği olmayan, yemek verilmeyen'
→ yemek[*+siz*]

yemiş 1. Bitkilerde, döllenme döllenme sonunda çiçeği meyve yapraklarından oluşan ve tohu-

SahalBaba

mu taşıyan organ, meyve'
= ET. ***yimiş*** (*EUTS,* 297)
~ OT. ***yemiş*** (DLT)
Eski Kıpç.: ***yemiş***

< *yé:-m 'yem'**+(i)ş**

TT.: YEMİŞ+(Çİ/ÇİL/Lİ/LİK)
An.ağl.: ***yémiş, yemiş, yemşen, yimiş*** '1. incir; 2. kuruyemiş; 3. söğüt ağacı meyvesi' (*DS.XI,* 4242)

Tü. > **Moğ.** (*KWb.,* 472): *cemis, cemiş*;
Ar. (Mıs.) *yemi:ş*; (Sur.) *yami:ş*; (Lib.) *yamī şī*; (Sur.) *yamīşci:* (*ALTK,* 138);
Blg. *emiš* (*BUR* 1: 496);
Zaza. *yemiş* (*ZTS,* 414)

~ yemiş / yäl yemiş (Uyg.)
yemiş (Özb., Alt., Nog.)
yimiş (Bşk.)
yimeş (TatK.)
i:ymiş /īmiş (Trkm.)
imes (Hak.)
cemis (Kırg.)
cimiş (TatK.)
çimiş (Tuva, Şor)
jemis (Kzk., KKlp.)
śiméś (Çuv.) (> **Mac.** *BTLU* 81: *gyümölcs*)

Y(> c, ç, j, ś)**E**(> i)**-M+İ**
(> ě, e)**Ş**(>s, ś)
İ-M+ES < *yé-m+iş*
İ:-M+MİŞ < *yé:-m+iş*

T. Tekin (*Mak.I,* 115): Tü. **yemiş** < ***yemilç** = Mac. *gyümölcs* [oku: jümölç] (s. 305): **gyümölcs** < ***jimelç** > Çuv. **śiméś** = GT. **yēmiş**

Eren (*TDES,* 451):'Türkçe **ye-** kökünden geldiği açıktır. Ancak **–miş** ekinin *yemiş* türevindeki rolü açık değildir. Belli başlı bilimsel yayınlarda **–miş** ekiyle türetüldiğ sıklıkla dile getirilmiştir. Örn. Clauson (*ED* 938 b), *yemiş*'in **ye-** kökünden geldiğini açıklamışsa da, **-miş**'in az rastlanır (unusual) bir ek olduğunu saklamamıştır. ...' diye bilgi verir.

yemişçi 'Yemiş satan kimse'
→ **yemiş[+çi]**
yemişçil 'Yemişle beslenen'
→ **yemiş[+çil]**

yemişen (hlk.) 'Alıç'
= OT. ***yemşen*** 'Kıpçak ülkelerinde yetişen yabanî bir yemiş' (DLT)
Çağ.: ***yemişen*** (Clauson: *ED* 939a)

< *yé:-m+(i)ş+(e)n

An.ağl.: ***yemişan*** 'hazaran da denilen çiçek';***yemişan, yemişen*** 'iğde'; ***yemişen, yemişgen, yemişken, yemşen*** '1. kırmızı, ufak yemişleri olan, dikenli yabanıl ağaç; 2. küçük elma' (*DS.XI,* 4242)

YEMİŞ[*G/K*]E(/A)N
YEM[*İŞ* = ø]ŞEN

Tü. (eski bir Türk dilinden) > **Mac.** *gyümölcsény* 'Crataegus' (< ***yemişen***) (Ligeti: *MNy* 75: 273; *CAJ 24*: 242-243);
Blg. *emišen* (Eren: *Mirçev Armç.* 161-162)

~ yemşan (Trkm.)
yemişan (Az.)

Clauson (*ED,* 939a): < Tü. **yemiş** (> **yem-şēn**) 'kural dışı bir türev'
Németh (*KCsA* 3: 109): < **yemiş+(e)n**
Ligeti (*OGM* 92. § d): Bu görüşe katılır.
Brockelmann: Kıpç. **yimşen** < Tü. **yemiş**
Eren: *TDES,* 452-453.

yemişli 'Yemişi olan, meyve veren'
→ **yemiş[+li]**
yemişlik '1. Yemiş veren ağaçları olan bahçe; 2. yemiş konulan, saklanan yer; 3. yemiş tabağı; 4. (mec.) bir kimseyi elde edecek, kandıracak biçimde davranma'
→ **yemiş[+lik]**
yemkir-[(hlk.) 'Hıçkırarak ağlamak'
< ***yē** 'yansıma'**+*m+KIr-***
yemle-[1. Hayvana yem vermek, beslemek; 2. (mec.) bir kimseyi elde edecek, kandıracak biçimde davranmak; 3. yem takmak'
→ **yem[+le-]**
yemlek (hlk.) 'Yem torbası'

SanalBaba

< ***yém+le-k***

yemleme[1] (hlk.) 'Çok yem yemeden olan hayvan hastalığı'
< ***yém+le-me***

yemleme[2] (hlk.) 'Küçük çıkarlar sağlayarak kandırma'
< ***yém+le-me***

yemlen-['1. Yemlemek işi yapılmak; 2. para harcamadan bir başkasından geçinmek'
→ **yem[+*le-n*-]**

yemlenme 'Yemlenmek işi'
→ **yem[+*le-n-me*]**

yemli → **yeğni**

yemlik 'Hayvanlara yem verilen yer veya kap; 2.(mec.) rüşvet, arpalık; 3. (mec.) karşılıksız geçim sağlanan yer veya kimse; 4. (argo) kumarda kandırılıp parası alınan kimse; 5. yem için ayrılan' → **yem[+*lik*]**
An.ağl.: ***yemlik, yemlik, yélmiyh, yelmük, yemliyh, yimlik*** '1.ilkbaharda yetişen, uzun ve sivri yapraklı, toplanıp yenilen bir yabanıl ot; 2. hayvanların yeminin konduğu oluk; 3. yem olarak kullanılan tahıl; 4. balık avlanırken oltaya takılan solucan, balık parçası; 5. harman zamanı çiftçinin yoksula verdiği tahıl; 6. toprağı bürüyen tüm ekin; 7. içine yatak konulan yüklük; 8. tavla, iskambil vb. oyunlarda yenilenlerle alay etmek için söylenilen bir söz' (*DS.XI,* 4243)

yemlikli 'Yemliği olan'
→ **yem[+*lik+li*]**

yemliksiz 'Yemliği olmayan'
→ **yem[+*lik+siz*]**

yemsin-['1. Yemle, yiyecekle aldanmak; 2. canı çekmek'
< ***yém+sin-***

yemyeşil 'Her yanı yeşil, çok yeşil'
<***yem*** 'çokluk, sıklık bildiren söz'+**yeşil**

yen[1] 'Giysi kolu'
= OT. ***yeng*** 'elbise yeni' (DLT)
< ****yé:ŋ*** [< ****ya-ŋ*** (krş. *yaka* < ****ya-k+a***)]
MA: ***yéng*** (89-7)
TT.: YEN+(Lİ)
An.ağl.: ***yen, yeŋ, yin, yiŋ*** (*DS.XI,* 4244); ***yeŋnik*** 'kolçak' (s. 4248)

YE(> İ)N(/Ɒ)/+*NİK*

Tü. > **Fars.** (Doerfer: *TMEN* 1904)
Eren (*TDES,* 453): Kökünü bilmiyoruz.

~ yeŋ (Trkm., Nog., Alt., Tar., Özb., Uyg.)
yäŋ (Uyg.)
yiŋ (Bşk.)
ceŋ, ceŋ ucu (Kırg.)
ciŋ (TatK.)
çeŋ (Tuva)
jeŋ (Kzk.)
śanä (Çuv.)
siex (Yak.)

Y(> c, ç, j, s, ś)E(> ä, i)Ɒ

yen[2] → **yeğni**

yen[3] (hlk.) 'İyi, daha iyi'
< ET., OT. ***yég*** 'üstün, iyi, daha iyi' (DLT)

yen-[1]**[** '1. Savaş veya yarışmada üstünlük sağlamak, üstün gelmek; 2. (mec.) tutmak, bastırmak'
= OT. ***yeng-*** 'yenmek, alt etmek' (DLT)
< ****yeng-***
TT.: YEN-(Gİ/İCİ 'yenen, üstün gelen'/İK/İL-/İLGİ/İLİŞ/İLME/İLMEZLİK/İŞ-/İŞE-ME-/İŞME/ME)
~ yen- (Az.)
yeng- (Özb.)
yeŋ- (Trkm.)
yäŋ- (Uyg.)
yiŋ- (Bşk.)
ceŋ- (Kırg.)
ciŋ- (TatK.)
jeŋ- (Kzk.)

Y(> c, j)E(> ä, i)Ɒ-

SanalBaba

= *ot-* 'kazanmak' (Bşk., TatK.) < OT. *ut-*

yen-²['1.Yemek işine konu olmak; 2. aşınmak, kemirilmek; 3. (hlk.) ütmek'

< *yé:-n- 'dönüşlülük eki'

TT.: YEN-(İK 'mağlûp'/İL-/İLİŞ/İRCE/ME)

yen-³[(hlk.) → **in-**

Tü. > **Kürt.** *yén-* (*DAO,* 517)

yence, yencecik, yencek, yencilek → **yeğni**

yêna (Zaza/*ZTS,* 517: *hêna*) → **yine**

yenek, yenekli (hlk.) 'İstekle yenilen, tadı güzel, mideyi yormayan'

< *yé-n-(e)k*

An.ağl.: ***yenekli, yinekli, yengel*** (*DS.XI,* 4244)

yendir-[(hlk.) 'İndirmek' → **indir-**

An.ağl.: ***yéndir-, yendür et-*** (*DS.XI,* 4245)

Tü. > **Zaza.** *yindür-*; **Kürt** (Kuzey Kürmanç ağzı) *yéndirmeyh* (*DAO,* 517)

yenge '1. Bir kimsenin kardeşinin, dayısının veya amcasının karısı; 2. bir erkeğin kendi karısından söz ederken kullandığı ad; 3. (kadınlar için) bir seslenme ünlemi; 4. (hlk.) düğünlerde geline kılavuzluk eden kadın'

= ET. ***yängä, yänggä*** (*EUTS,* 293); (Uyg.) ***yeŋe***

~ OT. ***yengge*** (DLT)

< *yé:ng 'yan'+**ge** [< **yaŋ+ge*]

[Düğünlerde gelinin devamlı yanında bulunan ve ona yol yordam öğreten kadın. Krş. ***sağdıç*** < *sağ+da+eş* 'düğünlerde erkeklerin yanında bulunan ve *yenge*nin kıza yaptığı görevi güveye yapan erkek'.]

TT.: YENGE+(LİK)

An.ağl.: ***yenge*** '1. geline kılavuzluk eden kadın; 2. düğün çağrıcısı; 3. evlenme işlerinde aracılık eden kadın' (*DS.XI,* 4245)

~ yeŋge (Trkm.)
yäŋgä (Uyg.)
yenge (Az.)
yénge (Ker./*KrTS,* 366)
yängä (Bşk.)
yéng (Tel./*KrTS,* 366)
yéngiç (Ker./*KrTS,* 366)
yeŋe (Oyr., Tel.)
yeni (Ker./*KrTS,* 366)
yiŋge (Bar.)
ceŋe (Kırg., Alt./*ATS,* 59)
ceŋge (Kzk.)
ciŋgä (TatK.) > Çuv. *yəŋGɛ, iŋGɛ*
jeŋge (Kzk.)
neŋçe 'ağabeyin karısı' (Kumd.)
< **yeng(ge)+çe*
saŋas (Yak.)
yəŋGɛ, iŋGɛ (Çuv.)

Y(> c, j, n, s)E(> é, i)D[/NG > N]
+GE/+E/+İ/+GİÇ

= *gelnece* (Trkm.) < *gelin ece kelinâyi* (Özb.)

Eren (*TDES,* 453): YOK

yengeç 'Eklem bacaklılardan, birinci ayak çifti iki kıskaç olarak gelişmiş, eti için avlanan, suda yaşayan bir böcek'

= OT. ***yengeç*** (DLT)

Çağ.: ***lengec*** [< **yengeç*]

< *yé:nç- 'ısırmak, ısırarak parçaları birbirine katmak' (DLT) **+-ge-ç**

An.ağl.: ***engeç*** (/y/ düşmesi ile)

~ leŋŋeç (Trkm.) < **yengeç*
ilankaç (Ker./*KrTS,* 205) < **i+** 'türemedir'
lankaç < **yankaç* < **yengeç*

Räsänen (*V* 197): < Fr. **langousta** < Lat. **lancosta** 'deniz böceği'

YANLIŞTIR. Çünkü, XI. yüzyılda yazılmış olan DLT'le bulunan Türkçe bir sözün Fr. yolu ile Lat.'den alınmış olması mümkün değildir.

Eren (*TDES,* 453): YOK

yengel (hlk.) 'İstekle yenilen, tadı

SanalBaba

güzel, mideyi yormayan'

< *yé-n-gel*

yengelik 'Yenge olma durumu'
→ **yenge[+*lik*]**

yengi (hlk.) 'Yeni, son moda'
→ **yeni**
< ET. ***yangı, yengi, yaŋı*** (*Alt.Gr.*, 351)
An.ağl.: ***yengi*** (*DS.XI*, 4245)

Tü. > **Kürt.** *yengi* (*DAO*, 517: *yengi no* 'yep yeni' [*no* < Fars. *nev*]);
Zaza. *engi, ingi* (*DAO*, 517)

yengil → **yeğni**

yeŋgi yetme (hlk.) 'yeni yetişen, delikanlı'
< OT. ***yengi, yangı*** (DLT)+***yet-*** 'yetişmek, erişmek' (DLT)+***-me***

yeni '1. Kullanılmamış olan; 2. oluş veya çıkışından beri çok zaman geçmemiş olan; 3. en son edinilen; 4. işe henüz başlamış; 5. o güne kadar söylenmemiş, görülmemiş, gösterilmemiş, düşünülmemiş olan; değişik; 6.tanınmayan, bilinmeyen; 7. daha öncekilerden farklı olan; 8. biraz önce, çok zaman geçmeden'
= ET. ***yangı*** 'yeni, taze' (*EUTS*, 283: *yangırtı* 'yeniden, tazeden, baştan')
~ OT. ***yangı, yengi*** (DLT: *yangıla* 'yeniden' *yangıla-* 'yenilemek'); ***yaŋı***
< *yang(/ŋ) '*saklanması gereken şey'+***ı***

[***yang+ıl-*** 'yanılmak'; ***yang+ı+la-*** yenilemek']

TT.: YENİ+(CE/Cİ 'yenilik yanlısı'/çeri/çe-rilik/DEN/LE-/LEME/LEN-/LENME/LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR/LEŞTİRME/LET-/LETME/LİK/LİKÇİ/yetme/yetmelik)
An.ağl.: ***yengi, yeŋgi*** (*DS.XI*, 4245); ***yeni*** 'ürün'; ***yinice*** 'yeni yetişen bağ'

Tü. > **Ar.** (Ir.) *yeni:*(*dünya*) (*ALTK*, 138);
Laz *ağne, ağani* [< ***a+ğani < *yanı***] (*LTTS*, 26); *yeine* 'hemen' (s. 332)

~ yeŋi (Uyg.)
yeni/yenidän (Az.)
yängi (Özb.)
yaŋı (Bşk.)
yaŋa (TatK.)
caŋı (Kırg., Alt./*ATS*, 52))
jaŋa (Kzk.)

Y(> c, j)EƉ(=NG)[G]İ/I/A

= *yäş* (Bşk., TatK.)
Eren (*TDES*, 453): YOK

yēni, yēnicek → **yeğni**

yenice[1] '1. Oldukça yeni; 2. (zaman için) yakın günlerde'
→ **yeni[+*ce*]**
An.ağl.: ***yenice, yeŋice, yenilik, yinice*** 'yeni yetişen bağ'(*DS.XI*, 4245)

yenice[2]**, yeŋice** 'Yeni yetişen bağ'
→ **yeni+ce**

yenici[1] 'Yenen, üstün gelen, mağlûp eden'
< ***yen-ici***

yenici[2] 'Yenilik yanlısı, yeniliği tutan'
→ **yeni[+*ci*]**

NOT: Eren'de ***yen*** ile ***yeniçeri*** ve ***yer*** arası sözcükler YOK.

yeniçeri 'Osmanlı İmparatorluğunun piyade asker sınıfı ve bu asker sınıfından olan er'
→ ***yeni+çeri*** [→ **çeri**]

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *inkişāri:* 'yeniçeri' (*ALTK*, 138);
KbRum. *yannidsarus*

yeniçerilik 'Yeniçeri olma durumu'
→ ***yerni+çeri+lik***

yeniden 'Yine, bir daha, tekrar'
= OT. ***yangıla*** 'yeniden, tekrar, ikinci defa' (DLT) < ***yangı+la***
→ **yeni[+*den*]**
~ yenidän (Az.)
yängidän (Özb.)
yeŋidin (Uyg.)

SanalBaba

yaŋadan (TatK.)
yaŋınan (Kzk.)
caŋıdan (Kırg.)
jaŋadan (Kzk.)

Y(> c, j)E(/A)N(/Ɒ)[G]İ
(/A/I)
+D(>n)E(/A>i)N

yenik[1] 'Bir hayvanın veya böceğin bir şeyi yiyerek onda bıraktığı iz; yenmiş, aşınmış'
< *yé-n-(i)k
An.ağl.: ***yenik*** 'bir yanı kopmuş, yenmiş, aşınmış' (*DS.XI,* 4245); ***yenik, yenük, yinik*** 'zimmet, açık'; ***yenikli, yinikli*** 'içi böceklerce yenmiş (nohut, mercimek vb.)' (s. 4246)

yenik[2] 'Savaş veya yarışmada yenilmiş, mağlûp'
< yen- [*< *yeng-*]***(i)k***
An.ağl.: ***yenik*** 'yenilmiş, altta kalmış' (*DS. XI,* 4246)
~ yēk, yegeç (Leb.)
çīk (Soy.)
sēk (Yak.)
nek (Şor., Sag.)
nīk (Hak.)

yēnik → yeğni
yenikli → yenik[1]
yenil → yeğni
yenil-[1]**[** 'Yemek işi yapılmak veya yemek işine konu olmak'
< *yé-n-(i)l-
~ yilin- (Ker./*KrTS,* 369)
yéyil- (Tuz./*KrTS,* 369)

yenil-[2]**[** 'Kaybetmek, mağlûp olmak'
< yen-(i)l-
TT.: YENİL-(Gİ/İŞ/ME/MEZ-LİK)

yenilcek → yeğni
yēnilçek → yeğni
yenile, yeŋile, yenilek, yenilen,
yeniliği (hlk.) 'Şimdi, pek az önce'
*< **yeni*** [*< yengi*]***+le/+le+k/ +le+n/+liğ+i***

yenile-['1. Bir kimse veya bir şeyin yerine yenisini koymak; 2. bir işi bir kez daha yapmak, tekrar etmek'
= OT. ***yaŋıla-*** (DLT)
< yeni [*< *<yangı]+le-*
TT.: YENİLE-(ME/N-/NME/Ş-/ŞME/ŞTİR-/ŞTİRME/T-/TME)

yenilecik → yeğni
yenileme 'Yenilemek, yeniden yapmak işi'
→ yenile-[*me*]

yenilen-['1. Bir şeyin yerine yenisi konulmak; 2. bir iş bir kez daha yapılmak, tekrarlanmak'
→ yenile-[*n-*]

yenilenme 'Yenilenmek işi'
→ yenile-[*n-me*]

yenileş-['Yeni bir durum almak, yenilik kazanmak, yeniliğe uymak'
→ yenile-[*ş-*]

yenileşme 'yenileşmek işi'
→ yenile-[*ş-me*]

yenileştir-['Yenileşmesini sağlamak'
→ yenile-[*ş-tir-*]

yenileştirme 'Yenileştirmek işi'
→ yenile-[*ş-tir-me*]

yenilet-['Yeniletmek işini yaptırmak'
→ yenile-[*t-*]

yeniletme 'Yeniletmek işi'
→ yenile-[*t-me*]

yenilgi 'Mağlûbiyet, hezimet, kaybetme'
→ yen-*(i)l-*[*gi*]
~ yeŋiliş (Uyg.)
yeŋilme (Trkm.)
yeŋliş (Trkm.)
yengiliş (Özb.)
yiŋiliv (Bşk.)
ceŋilǖ (Kırg.)
ciŋilü (TatK.)
jeŋilüv (Kzk.)

Y(> c, j)E(>i)Ɒ[/NG]-*İL-İŞ*
-İV
-ÜV
-Ü/-Ū
-ME

yenilik '1. Yeni olma durumu veya yeni olan bir şeyin özelliği; 2. eskimiş, zararlı veya yetersiz sayı-

SahaiBaba

lan şeyleri yeni, yararlı yeterli olanlarıyla değiştirme'
→ **yeni[+*lik*]**
TT.: YENİLİK+(Çİ/)
~ yenilik (Az.)
yeŋilik (Uyg.)
yängilik (Özb.)
yaŋalık (Bşk., TatK.)
caŋılık (Kırg.)
jaŋalık (Kzk.)

yenilikçi 'Yenilikten yana olan'
→ **yenilik[+*çi*]**

yeniliş 'Yenilme, mağlûp olma'
→ **yenil-[*(i)ş*]**

yenilme[1] 'Yenilmek[1] işi'
< ***yé-n-(i)l-me***

yenilme[2] 'Yenilmek[2] işi'
< ***yen-(i)l-***

yenilmezlik 'Yenik duruma düşmeme durumu'
< ***yen-(i)l-mez+lik***

yenirce '1. Gittikçe genişleyen yara; 2. kemik ve diş dokusunun harap olması durumu'
< ***yaġır+ca***
Krş. **yağır**

yenisinden (hlk.) → **yenişten**

yeniş 'Zafer, utku'
[***TS.II,*** 1620: YOK]
< ***yen-(i)ş*** 'fiilden ad yapan ek'
~ yeŋiş (Trkm.)
ceŋiş (Kırg.)
jeŋiş (Kzk.)
ciŋü (TatK.)
jiŋiv (Bşk.)

Y(> c, j)E(>i)N(> ŋ)-İŞ/-Ü/-İV

= *otov* (Bşk.) < ****ut-***
otu (TatK.) < ****ut-***
utıs (Kzk.) < ****ut-***

yeniş-['Birbirini yenmek'
→ **yen-[*(i)ş-*]** 'işteşlik eki'
An.ağl.: ***yeniş-, yeŋiş-, yenkiş-*** '1. yarışmak (güreşte); güreşte yenmek' (*DS.XI,* 4246)

yenişeme-['Birbirini yenememek, bir birine üstün gelememek'
< ***yen-(i)ş-e*** 'zarf-fiil eki'
u- 'iktidar fiili' +***-mA-***

yenişememe 'Yenişememek işi'
→ **yenişeme-[*me*]** 'olumsuzluk eki'

yenişme 'Yenişmek işi'
→ **yen-(iş)me**

yenişten (hlk.) 'Yeniden'
< ***yengi+ş+ten***
[/ş/ ikincildir]
An.ağl.: ***yenisinden, yeŋitten,*** yētten (*DS.XI,* 4246)

yeniyetme (hlk.) '1. Yeni yetişen delikanlı; 2.hırsızlığa, haydutluğa yeni başlayan'
< ***yengi+yet-me***
An.ağl.: yenietme, yeniyeltandi, yeniyetma, yiŋiyitme (*DS.XI,* 4247)

yenksi → **yeğni**

yenli[1] 'Yenleri olan'
→ **yen[+*li*]**

yenli[2]**, yenlicek, yeŋlicek** → **yeğni**

yenlik → **yeğni**

yenme[1] 'Yenmek[1] işi'
< ***yé-n-me***

yenme[2] 'Yenmek[2] işi'
< ***yen-me***

yénme[3] (hlk.) 'İnme'
< [*y*+] ***in-*** 'inmek'+***-me***
[/y+/ ikincildir]

yeŋni, yeŋnicek → **yeğni**

yeŋnik → **yen**

yense-[(hlk.) 'Aşağılamak, ezmek, yenmek'
< ***yeng-*** 'yenmek, alt etmek'
+***-se-***
An.ağl.: ***yensi-, yinse-*** (*DS.XI,* 4248)

yensiz 'Yenleri olmayan; kolsuz gömlek'
→ **yen[+*siz*]**

yenşek → **yeğni**

yenti (hlk.) 'Yenilecek şeyler'
< ***ye-y-in-ti***

yepele-[(hlk.) 'Hamuru yassılamak,

SanalBaba

açmak'

< ***yuwka*** 'her şeyin incesi, yufka'+***la-***

yepelek (hlk.) 'İnce yapılı, zarif, narin'

< OT. ***yel+pi-*** 'yel çarpmak' (DLT) +***-le-k***

An.ağl.: ***yepelek*** '1. taze gür çayır; 2. otun başak bölümü;3. dalgalanan, yellenen (nesne); 4. körpe, yavru, çok genç; 5. alçak, geniş yapı;6. sevimli;7. ivedi (yel sözcüğüyle birlikte kullanılır)' (*DS.XI,* 4248)

yepinti (hlk.) 'Islatılmış ekmeğin üstüne sade yağ dökülerek yapılan bulamaç'

< OT. ***yelpe-*** '(ot, saman ve yem) ıslatmak' (DLT)+***-in-ti***

yepizyeni (hlk.) → **yepyeni**

yepyeni '1. Çok yeni, hiç kullanılmamış; (mec.) alışılmamış, görülmemiş; 3. (mec.) tertemiz, çok yeni'

< [*y+*]***ep*** 'pekitme edat' +***yeni***

An.ağl.: ***yepizyeni*** 'yepyeni' (*DS.XI,* 4249)

< [*y+*] *ep (iz* 'ikincildir)+*yeni*

NOT: Eren'de ***yer*** ile ***yetmiş*** arası sözcükler YOK

yer '1. Bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal, mekân; 2. gezinilen len, ayakla basılan taban; 3. yer küre, Dünya; 4. bulunulan, yaşanılan, oturulan şehir, kasaba, mahalle; 5. durum, konum, vaziyet; 6. ülke, bölge; 7. görev, makam; 8. önem; 9. herhangi bir şeye, bir işe ayrılmış bölüm veya alan; 10. iz; 11. üzerine yapı kurulmaya veya ekime elverişli toprak parçası, arazi, arsa; 12. toprak; 13. bir olayın geçtiği veya geçeceği bölüm, alan, mahal; 14. otel, motel vb. de kalınacak oda; 15. sinema ve tiyatroda veya taşıtlarda oturulacak koltuk, sandalye;16.(mec.) durum'

= ET. ***yär*** (*EUTS,* 293: *yärçile-* 'rehberlik etmek, ***kılavuzluk etmek, sevketmek'); yirtinçü*** 'yer yüzü, dünya'

~ OT. ***yér, ér*** 'yer, yeryüzü, toprak' (DLT: *yér* 'kumaşın veya ağacın bir yüzü'; *yére* 'yöre, çevre'; *yérsin-* 'bir yeri yurt edinmek')

MA.: ***yér*** 'yer, yurt, dünya' (27, 38 vb.) ***yérsuw*** 'yer, mal mülk, tarla' (169-7)

< ****yér***

TT.: YER+(Egeçen/EL/ELLEŞ-/ELLEŞME/ ELLEŞTİR-/ ELLEŞTİRME/ EY/ İNDE/İNDELİK/İNE/LEŞ-/LEŞİK/LEŞİKLİK/LEŞİL-/ LEŞİLME/LEŞİM/LEŞME/LEŞTİRİL-/LEŞTİRİLME/ LEŞTİR-/ LEŞTİRME/Lİ/LİLEŞ-/ LEŞME/SEL/ SİZ/SİZLİK)

An.ağl.: ***yer*** '1. yatak; 2. tarla (*DS.XI,* 4249); ***yir*** (s. 4250)

Tü.> **Mac.** *szer* [***Puzstaszer*** = Macaristan] (D. Sinor: *Poppe Arm.* [2], 329-335];
Kürt. *yer*

~ yer (Trkm., Nog., Alt., Tel., Klç.)
yär (YUyg.)
yérkökü (Tav., Tuz.), yarkökü (Ker.), yerkökü 'havuç' (Kif./*KrTS*)
yir (Bşk.)
cer (Kırg.)
cir (TatK.)
çer (Tuva, Kumd.)
jer (Kzk., KKlp.)
sir (Yak.)
śĕr (Çuv.)

Y(> c, ç, j, s, ś)E(> ä, i)R

= *orun* (Kırg.)
orın (Kzk.)
urın (Bşk., TatK.)

SanalBaba

yer-['1. Kötülüklerini söylemek, zemmetmek; 2. alaylı bir dille kusurlarını söylemek, kusurlarını ortaya koymak, hicvetmek; 3. beğenmemek, hoşlanmamak, tiksinmek'
= ET. ***yir-*** (*EUTS,* 298); (Uyg.) ***yer-*** 'tiksinmek, surat asmak, yermek, kınamak (*İKPÖ,* 234)
~ OT. ***yér-*** 'beğenmemek, iğrenmek, zemmetmek, hakir görmek' (DLT: *yérgü* 'hakir, yerilmiş')
< *yér-*
TT.: YER-(Gİ/GİCİ/İL-/İLME/ME/MECİ/MELİ)
An.ağl.: ***yer-, yir-*** 'birinin ardından kötülüğünü söylemek, bir şeyi beğenmemek' (*DS.XI,* 4253)
= *yamanli-* (Uyg.)
yamanla- (Trkm.)
yåmånlä- (Özb.)
camandō (Kırg.)
jamanda- (Kzk.)
garala- (Trkm.)
ķårälä- (Özb.)
karala- (Kzk.)

yer bağırsağı/barsağı (hlk.) 'Solucan'
< *yér+bağır+sak+ı*

yerdegezen (hlk.) 'Yılan'
< *yér+de gez-(e)n*

yerdepre[/n/ş]mesi (hlk.) 'Deprem'
< ***yér+tepre-***[/n/ş]***-me+si***

yerdeş (hlk.) 'Hemşehri'
< *yér+deş* [< *yér+de eş*]

yereşeği (hlk.) 'Çekirgeye benzeyen, uzun bacaklı bir böcek'
< *yér+eşek+i*

yerev, yerevi (hlk.) '1.Tek katlı ev, kulübe; 2. bodrum, alt kattaki oda'
< *yér+ev* [< *ew* < *eb*]***+i***

yergi 'Bir kimseyi, bir toplumu, bir düşünceyi, bir nesneyi veya bir göreneği yermek için yazılmış yazı veya söylenmeiş söz, taşlama, hicviye, hiciv, satir'
= OT. ***yérgü*** 'hakir, yerilmiş' (DLT)
→ **yer-[*gi*]**

yergici 'Yerme huyu olan, yerme özelliği olan'
→ **yer-[*gi+ci*]**

yergin (hlk.) 'Yerinen'
< OT. ***yér-*** 'beğenmemek' (DLT)+***-gin***

yerginlik (hlk.) 'Aşerme durumu (gebe kadında)'
< [y+] *er-* 'aş ermek' ***+-gin+lik***
An.ağl.: ***yerik, yerikli, yergin, yirikli*** 'aşeren (gebe kadın)' (*DS.XI,* 4251)

[*Y*]YE(> i)R-*İK/-İKLİ/ -GİN

yergöbeği (hlk.) 'Bakla tarlasında, köklerden beslenen bir asalak ot'
< *yér+göbek+i*

yerırgan-[(hlk.) '1. Toprak kaymak; 2. deprem olmak'
< *yér+* OT. ***ırga-*** 'sallanmak'***+-n-*** 'ırgalanmak' (DLT)
An.ağl.: ***yer ığran-*** (*DS.XI,* 4251)
[/rg/ > /gr/ göçüşmesi]
Krş. ***yeroynaması, yersarsıntısı*** (s. 4253); ***yertebrenmesi, yerterpenmesi*** (s. 4254)

yéri- (hlk.) → **yürü-**

yeril-['Yermek işine konu olmak, kötülenmek'
→ **yer-[*(i)l-*]**

yerilme 'Yerilmek işi'
→ **yer-[*(i)l-me*]**

yerin-['1. Acınmak, teessüf etmek; 2. pişman olmak'
[OT. ***yéret-*** 'yerinmek, tembellik etmek' (DLT)]
< ***yer-(i)n-*** 'fiilden fiil yapan dönüşlülük eki'
An.ağl.: ***yerin-, yirin-*** '1. üzülmek; 2. yakınmak; 3. pişman olmak; 4. gücenmek; 5. imrenmek; 6. kıskanmak; 7. beğenmemek (daha çok kendini); 8. kendine güvenmemek, cesaretsi olmak'

SanalBaba

(*DS.XI,* 4252)

yerincek (hlk.) 'Alçak gönüllü'
< ***yér-(i)n-cek***

yerincekli (hlk.) 'Kederli'
< ***yér-(i)n-cek+li***

yerinde '1. Zamanı, yeri uygun düşen (düşerek), gerektiği biçimde (olan), münasip; 2. iyi, yeterli; 3. durumunda'
< ***yér+i*** 'teklik 3. şahış iyelik eki' ***+n*** 'zamir **n**'si'+***de*** 'bulunma hâli eki'

yerindelik '1. Yerinde olma durumu, isabet; 2. kamulaştırılan bir yer üzerinde, kamu çıkarının özel çıkara oranla yüksek olması'
< ***yér+i+n+de+lik*** → **yerinde**

yerinden (hlk.) 'Soylu'
< ***yér+i+n+den***

yerine '1. Bir şeyin veya bir kimsenin yerini almak üzere; 2. başkasının adına'
< ***yér+i+n+e***
~ yerine (Trkm.)
yerinä (Az.)
jerine (Kzk.)
= *orniğa* (Uyg.)
< **orun+n+i+ğa*
ornuna (Trkm.)
ornına (Kzk.)
orduna (Kırg.)
< **orun+du+n+a*
örnigä (Özb.)
< **orun+u+n+a*
urınına (Bşk., TatK.)
< **orun+u+n+a*

yerinme 'Yerinmek işi, teessüf'
→ **yer-[*(i)n-me*]**

yeriş-[(hlk.) '1. Yetişmek; 2. varmak'
< OT. ***yétrüş-*** (DLT) [> *yerüş-* > *yeriş-*]

yerkökü (hlk.) 'Havuç'
< ***yér+kök+ü***
An.ağl.: ***yerotu, yirotu*** (*DS.XI,* 4253)

yerköpeği (hlk.) '1. Tarlafaresi; 2. sansar; 3. tarla sincabı'
< ***yér+köpek+i***

yerkulağı (hlk.) 'Dibi görünmeyen, derin, doğal kuyu'
< ***yér+kulak+ı***

yerlen-¹[(hlk.) 'Yerleşmek'
< ***yér+le-n-***

yerlen-²[(hlk.) 'Tahta ve kalas, yel ya da güneş etkisiyle yarılmak'
< OT. ***yar-(ı)l-***

yerleş-['1. Yerine iyice oturmak, yerinde sabit olmak; 2. yer bulup oturmak; 3. çalışmak için bir yere girmek; 4. bir yerde oturmaya, çalışmaya başlamak; 5. eşyayı yerli yerine koymak; 6. rahat bir biçimde oturmak; 7. (mec.) yaygın duruma gelmek, tutunmak; 8. (mec.) alışılmak, kulanılır olmak'
< ***yér+le-ş-***
TT.: YERLEŞ-(İK/İKLİK/İL-/İLME/İM/ME/TİRİL-/TİRİLME/TİR-/TİRME)
An.ağl.: ***yerreş-*** (*DS.XI,* 4254) < *yér+le-ş-*
[/rl/ > /rr/ benzeşmesi]

yerleşik '1. Belli bir yere yerleşmiş; 2. bir yerin yerlisi olmuş; 3. (mec.) bir yerde varlığını sürekli olarak sürdürecek olan'
~ Y O K
= → **oturak**
TT.: YERLEŞİK → **yerleş-**

yerleşiklik 'Yerleşik olanın özelliği'
→ **yerleş-[*(i)k+lik*]**

yerleşil-['Yerleşmek işine konu olmak veya yerleşmek işi yapılmak'
→ **yerleş-[*(i)l-*]**

yerleşilme 'Yerleşilmek işi'
→ **yerleş-[*(i)l-me*]**

yerleşim 'Yerleşme, iskân'
→ **yerleş-[*(i)m*]**

yerleşme 'yerleşmek işi'
→ **yerleş-[*me*]**

yerleştir-['1. Yerleşmesini sağlamak, yerine koymak; 2. (tokat, şamar için) vurmak; 3. (söz, cevap için) tam sırasında söylemek'
→ **yerleş-[*tir-*]**

SanalBaba

yerleştiril-['Yerleştirmek işine konu olmak'
→ **yerleş-[*tir-(i)l-*]**

yerleştirilme 'yerleştirmek işi'
→ **yerleş-[*tir-(i)l-me*]**

yerleştirme '1. Yerleştirmek işi; 2. yurtlandırma, iskân'
→ **yerleş-[*tir-me*]**

yerli '1. Taşınamayan, başka yere götürülemeyen, 2. belli bir bölgede yetişen; 3. yurt içinde yapılan veya bir yurdun kendine özgü niteliklerini taşıyan; 4. oturduğu bölgede doğup büyüyen, ataları da orada yaşamış olan (kimse)'
< *yér+li*
TT.: YERLİ+(LEŞ-/LEŞME)
An.ağl.: ***yerli*** '1. tümü, hepsi; 2. tümden, büsbütün' (*DS.XI,* 4253)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *yarlī* (*ALTK,* 138);
Kürt. *yerli* (*DAO,* 518)

~ yerli (Az., Trkm.)
yärlik (Uyg.)
yirli (Bşk.)
cerdik (Kırg.)
cirli (TatK.)
jergitikti (Kzk.)

Y(> c, j)E(> ä, i)R+*Lİ/*
+LİK/+DİK/
+GİTİKTİ

= *urındağı* (Bşk., TatK.)

yerlik (hlk.) 'Kiler'
< *yér+lik*

yerlileş-['Bir yerde, bir ülkede çok uzun süre kalmış olmak'
→ **yerli[*+le-ş-*]**

yerme 'Yermek işi, zem'
→ **yer-[*me*]**

yermeci 'Yerme huyu olan kimse'
→ **yer-[*me+ci*]**

yermeli 'Yerici bir özelliği bulunan (söz), pejoratif'
→ **yer-[*me+li*]**

yerotu, yirotu → **yerkökü**

yeroynaması → **yer ırganması**

yerpi-[→ **epri-**

< OT. ***ér-*** 'gedik açılmak; gedilmek'**+*-pi-***
[/y+/ ikincil ünsüdür; /pr/ > /rp/ göçüşmesi]

yersarsıntısı → **yer ırganması**

yersiz '1. Barınacak yeri olmayan; 2. (mec.) yerinde olmayan, uygunsuz, anlamsız, manasız'
→ **yér[*+siz*]**
TT.: YERSİZ+(LİK)

yersizlik '1. Yeri olmama veya yeri yeterli olmama durumu; 2. (mec.) yerinde olmama durumu uygunsuzluk'
→ **yér[*+siz+lik*]**

yestehle-[(hlk.) 'Büyük aptes etmek'
< [y-] OT. ***es*** 'fenalık, kötülük, ayıp şey; avret yeri' **+*te-*** (DLT) '*düşmek'**+*-k+le-***

yértmeç (hlk.) → **yırtmaç**

yes (hlk.) 'Sahip'
< *ıs* [< ET. *idi* 'sahip'] [/y+/ ikincildir]

yésiz (hlk.) "Terbiyesiz'
= OT. *esiz, essiz, ısız, ıssız, isiz* 'kötü, fena'
(DLT: *isizlen-* 'sevimsizleşmek, yaramazlaşmak'; *isizlik* 'şer, kötülük')
< [y+] *esiz*

yestehleme 'Yestehlemek işi'
→ **yestehle-[*me*]**

yeşer-['1. (bitki) yaprak vermek, yapraklanmak; 2. yeşil renk almak'
= ET. ***yaşar-*** 'yeşillenmek' (*EUTS,* 289; *ETG* 309)
~ OT. ***yaşar-*** 'yeşermek' (DLT: *yaşart-* 'yeşertmek'; *yaşıl* 'yeşil'; *yapyaşıl* 'koyu yeşil')
< *yaşar-* < *yāş* 'taze, yeşillik, sebze'**+*-(a)r-***
TT.: YEŞER-(ME/Tİ/T-/TME)
~ yäşär- (Bşk., TatK.)
yäşnä- (Özb.)
yaşni- (Uyg.)

SanalBaba

yäşillän- (Bşk., TatK.)
yaşıllaş- (Az.)

YA(> ä)Ş+*ÄR-*
+*NÄ-/*
+*Nİ-*
+*ILLAŞ-*
+*İLLÄN-*

= *gö:ğer-* (Trkm.)
kökär- (Özb.)
köger- (Kzk.)
kögörü (Kırg.)
bürdö: (Kırg.)

yeşerme 'Yeşermek işi'
→ **yeşer-[*me*]**

yeşert-['Yeşermesini sağlamak'
→ **yeşer-[*t-*]**

yeşerti 'Yeşermiş yer'
→ **yeşer-[*ti*]**
An.ağl.: ***yeşerti, yeşertü*** 'yeşillik' (*DS.XI,* 4255)

yeşertme 'Yeşertmek işi'
→ **yeşer-[*t-me*]**

yeşil '1. Sarı ile mavinin karışmasından ortaya çıkan, bitki yapraklarının çoğunda görünen renk; 2. bu renkte olan; 3. (sebzeler için) kurumamış, taze; 4. (meyveler için) olmamış, ham'
= ET. ***yaşıl*** (*EUTS,* 289; *ETG.,* 309)
~ OT. ***yaşıl*** (DLT)
< *yāş+(ı)l*
TT.: YEŞİL+(İMSİ/İMTIRAK/LEN-/LENME/Lİ/LİK)
An.ağl.: ***yeşil*** 'koyu al (at için)' (*DS.XI,* 4255)
~ yāşıl (Trkm.)
yaşıl (Az., YUyg.)
yeşil (Uyg.)
yäşil (Bşk., Özb., TatK.)
yéşíl *lığ* 'yeşillik' (Ker./*KrTS*)
caşıl (Kırg.)
cajıl (Alt./*ATS,* 49)
jasıl (Kzk.)
sahıl (Yak.) < **yāşıl*
[*astıy-* 'beyazlaşmak' < **āzsı-*]

Y(> c, j, s)Ā(> a, e, é, ä)Ş
(> h, j, s)IL

Eren (*TDES,* 453): YOK

yeşilbaş (hlk.) 'Yeşilbaşlı yaban ördeği'
< *yeşil* [bk. yeşil]+*baş*
An.ağl.: ***yeşilbaş, yeşilbaş ördek,***
yeşim (*DS. XI,* 4255)

yeşilimsi, yeşilimtırak 'Yeşile çalan, yeşili andıran'
→ **yeşil[+*imsi/+imtırak*]**

yeşilimsirek → **yeşilimtırak**

yeşilkuşak (hlk.) 'Alkım, gökkuşağı'
< *yeşil+kuşak*
An.ağl.: ***yeşilbenim, yeşilibenim*** (*DS.XI,* 4255)

yeşillen-['1. Yeşil duruma gelmek, yeşil olmak, yeşermek; 2. (argo) birine karşı duyduğu cinsel isteği kendisine sezdirmek, sarkıntılık etmek'
→ **yeşil[+*le-n-*]**

yeşillenme 'Yeşillenmek işi'
→ **yeşil[+*le-n-me*]**

yeşilli '1. Yeşili olan; 2. yeşil giysi giymiş'
→ **yeşil[+*li*]**

yeşillik '1. Yeşil olma durumu; 2. yeşil bitkileri çok olan yer; 3. marul, salatalık gibi çiğ yenen sebze; 4. yeşil ot'
→ **yeşil[+*lik*]**

yeşim 'Açık yeşil ve pembe renkli, kolay işlenen değerli bir taş'
< **yāş* 'yeşil'+***im***
krş. yeşit

NOT: *TS.II,* 1626: < Ar. *yeşm*; Nişanyan, *SS,* 481: < Fars. *yeşm.*
YANLIŞTIR.
İki farklı sözlükte iki farklı köken gösterilmiş. Fakat, Tü.'den bu dillere geçmiş olabileceği düşünülmemiş.
Anadolu'da ***yeşil baş ördeğe*** '**yeşim**' denir.

~ yäşäm daşı (Az.)
yaşma (Bşk., Kzk., Kırg., TatK., Trkm.)

SanalBaba

yäşmä (Uyg.)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *yaşın* (*ALTK,* 138);
Fars. *yeşm*

yeşit (hlk.) 'Yeşil, parlak yeşil'
< OT. ***yāş*** 'sebze, yeşillik'
+(ı)t

yet-['1. Bir ihtiyacı karşılayacak, gidecek nitelikte olmak; 2. yeterli sebep olmak; 3. (kötü bir davranış, durum, tutum için) yeterli olmak, kâfi gelmek; 4. (hlk.) (yaş için) erişmek, ulaşmak; (hlk.) olgunlaşmak; meyve ermek'
= ET. (Uyg.) ***yet-*** 'götürmek, getirmek' (*İKPÖ*)
~ OT. ***yét-, yet-, çet-*** 'yeterli olmak; ulkaşmak; yetişmek (DLT: *yétil-* '1. erişilmek, yetişilmek;2. güdülmek, yedilmek'; *yétiş-* 'yetişmek, erişmek'; *yétrül-* 'erişilmek'; *yétrüş-* 'birbirine erişmekte yardım etmek'; *yétse-* 'yetişeyazmak'; *yétsik-* 'erişilmek; yaşlanmak, kocalıp düşkünleşmek')
< ***yét-***
TT.: YET-(ENEK/ ENEKLİ/ ENEKLİLİK/ ENEKSİZ/ENEKSİZLİK/ER/ERİNCE/ERLİ/ERLİK/ERLİLİK/ERSİZ/ERSİZLİK/İ/İK/İN-/İNGEN/ İNGENLİK/ İNME/ İR-/ İŞ-/ İŞİL-/ İLME/İŞİM/İŞKİN/İŞKİNLİK/İŞME/ İŞMİŞ/ İŞTİ-/ İŞTİRİCİ/ İŞTİRİL-/ İŞTİRİLME/ İŞTİRİM/ İŞTİR-/ İŞTİRME/ KE/ KELİ/ Kİ/ KİLENDİR-/ KİLİ/ KİN/ KİNLEŞ-/ KİNLEŞME/ KİNLİK/KİSİZ/KİSİZLİK/ME/)
An.ağl.: ***yed-, yedekle-, yedekte götür-, yede-, yeder-, yet-*** (*DS.XI,* 4222)
~ yet- (Trkm., Özb.) /yet-iş- (Az.)
yät- (Uyg.)
yet-iş- (Az.)
yit- /yit-iş- (Bşk.)
cet- (Kırg.)
jet- (Kzk.)
cit- / cit-iş- (TatK.)
çat- (Az.)
siät- (Yak.)
i:t- (Trkm.)

Y(> c, ç, j, s)E(> a, i, iä)T-

yetek (hlk.) 'Amaç'
< ***yét-*** 'erişmek, yetişmek'
+-(e)k

yetelik (hlk.) 'Yetecek kadar'
< ***yét-e+lik***
An.ağl.: ***yeterge, yetesiye, yetim*** 'yetecek kadar' (*DS.XI,* 4257)

yetenek[1] 'ı. Bir kimsenin bir şeyi anlama veya yapabilme niteliği, kabiliyet; 2. bir duruma uyma konusunda organizmada bulunan ve doğuştan gelen güç, kapasite'
< ***yet-enek*** 'fiilden ad yapan ek'
[**-AnAk** eki: *gel-enek, gör-enek, ol-anak* vb.]
TT.: YETENEK+(Lİ/LİLİK/ SİZ/SİZLİK)

yetenek[2] (hlk.) 'Doğal süresinde alınmış üründen sonra, yeniden biten tahıl, ot, meyve vb.'
< ***yét-enek***

yetenek[3] (hlk.) Yeni yetme, taze'
< ***yét-enek***

yetenekli 'Yeteneği olan, kabiliyetli'
→ **yetenek[+*li*]**

yeteneklilik 'Yetenekli olma durumu'
→ **yetenek[+*li+lik*]**

yeteneksiz 'Yeteneği olmayan, kabiliyetsiz'
→ **yetenek[+*siz*]**

yeteneksizlik 'Yeteneksiz olma durumu, kabiliyetsiz'
→ **yetenek[+*siz+lik*]**

yeter 'İhtiyacı karşılayacak kadar olan, kâfi'
< ***yét-(e)r***
TT.: YETER+(İNCE/Lİ/LİK/ LİLİK/SİZ/SİZLİK)
~ yetär(li, lik) (Uyg., Özb.)

SahalBaba

yeter(lik) (Trkm.)
yiter(li) (Bşk.)
cetiştü (Kırg.)
citärli(k) (TatK.)
jetkilikti (Kzk.)

Y(> c, j)E(> i)T-*ER*
-İŞTÜ
-KİLİKTİ

yeterge (hlk.) → **yetelik**
< *yét-er+ge*

yeterince 'Gerektiği kadar, gereğince, istenildiği kadar; yeter sayıda'
< *yét-er+ince* 'addan zarf yapan ek'

yeterli '1. Bir işi yapma gücünü sağlayan özel bilgisi olan, kifayetli, ehliyetli, ehil; 2. bir görevi, işlevi yerine getirmek gücü olan, etkisi olan; 3. ihtiyaçlara cevap veren, ihtiyaçları karşılayan'
→ **yeter[+*li*]**

yeterlik '1. Bir işi yapma gücünü sağlayan özel bilgi, ehliyet; 2. görevini yerine getirme gücü, kıfayet'
→ **yeter[+*lik*]**

yeterlilik 'Yeterli olma durumu'
→ **yeter[+*li+lik*]**

yetersiz '1. Gerekli bilgi ve yeteneği olmayan, kifayetsiz, ehliyetsiz; 2. eksiği olan, yetecek kadar olmayan, gayri kâfi; 3. gereken, istenen niteliği olmayan; 4. verimli olmayan'
→ **yeter[+*siz*]**
~ yetärsiz (Özb., Uyg.)
yeterliksiz (Trkm.)
cetişsiz (Kırg.)
jetkiliksiz (Kzk.)
yitkiliksiz, (Bşk.)
citkiliksiz (TatK.)

yetersizlik 'Yetersiz olma durumu, boşluk, ehliyetsizlik, kifayetsizlik'
→ **yeter[+*siz+lik*]**

yetesiye (hlk.) → **yeterge**
< *yét-e+si+y+e*

yeti ***YT.*** 'İnsanda bulunan, bir şeyi yapabilme gücü, meleke' Krş. OT. **yétik**
< *yét-i*

yetik¹ (hlk.) '1. Yetişmiş, erişmiş, büyümüş; 2. bilgili, olgun'
= OT. ***yétik*** 'işlerinde becerikli, güç işleri başaran' (DLT)
< *yét-(i)k* 'fiilden sıfat yapan ek'
[**-(I)k** eki: *bit-ik, çal-ık, çık-ık, don-uk, kır-ık*]
An.ağl.: ***yetik, yetuk, yetük*** 'büyümüş, irileşmiş, yetişmiş, olmuş' (*DS.XI,* 4257) < *yét-(I)k*

yetik² → **yeğni**

yetik³ (hlk.) 'Yitik, kayıp'
< OT. ***yit-*** 'kaybolmak'**+*-(i)k***

yetikle (hlk.) Yetecek kadar'
< *yét-(i)k+le*

yeti(/u)k ol- (hlk.) 'Anlamak, bilmek, aslını öğrenmiş olmak'
< *yét-(i)k ol-*

yetiksiz (hlk.) 'Erken doğan çocuk'
< *yét-(i)k+siz*

yetil-[(hlk.) '1. Olgunlaşmak, yeterince büyümek; 2. ermek, ermişlik düzeyine çıkmak'
= OT. ***yétil-*** (DLT)
< *yét-(i)l-*
An.ağl.: ***yetiril-*** (*DS.XI,* 4258)

yetim 'Babası ölmüş olan çocuk'
< ?OT.****yit-*** 'kaybolmak, yitmek' (DLT) + ***-(i)m***
[***TS.II,*** 1626: < Ar. *yetīm*]
TT.: YETİM+(LİK)
~ yetim (Az., Özb.)
yeti:m (Trkm.)
yätim (Bşk., TatK.)
cetim (Kırg.)
jetim (Kzk.)
jitim (Uyg.)

yetimlik 'Yetim olma durumu'
→ **yetim[+*lik*]**

yetin-['Bir şeyi kendisi için yeter bularak daha çoğuna gerek görmemek, daha çoğunu istememek, kanaat etmek, iktifa etmek'
< *yét-(i)n-* 'dönüşlülük eki'

SanalBaba

TT.: YETİN-(GEN/GENLİK/ME)

yetinçe-[(hlk.) 'Yetecek gibi olmak'
< ***yét-(i)n-çe-***

yetingeç (hlk.) 'Ek, bütünleyici'
< ***yét-(i)n-geç***

yetingen 'Azla yetinen, kanık, kanaatli, kanaatkâr'
< ***yét-(i)n-gen*** 'fiilden sıfat yapan ek'

[**-KAn** eki: *alın-gan, ısır-gan, osur-gan, evirgen, çığırt-kan, bağır-gan* vb.]

yetingenlik 'Yetingen olma durumu, kanaatkârlık'
→ **yetin-[*gen*]**

yetinme 'Yetinmek işi, kanaat, iktifa'
→ **yetin-[*me*]**

yetir-[1] (hlk.) '1. Bitirmek, tamamlamak; 2. besleyip büyütmek, yetiştirmek; 3. yetiştirmek, idare etmek'
< ***yét-(i)r-***
An.ağl.: ***yetir-*** '1. yetiştirmek; 2. tamamlamak', 3. götürmek, iletmek' (*DS.XI,* 4258)

yetir-[2] (hlk.) 'Kaybetmek'
< ***yit-(i)r-***

yetirik (hlk.) 'Ne oldum delisi, şımarık'
< ***yét-(i)r-(i)k***

yetirle-[(hlk.) 'Bitirmek'
= OT. ***yétrül-*** 'erişilmek' (DLT)
< ***yét-(i/e)r+le-***

yetiş-['1. Ulaşmak, ermek, vasıl olmak; 2. (vaktinde) tamam olmak, bitmek, hazırlanmak, hazır olmak; 3.vaktinde varmak, vaktinde bulunmak; 4. bir işe başlamış olanlara veya gidenlere sonradan katılmak; 5. değmek, uzanıp dokunabilmek; 6. vakit bulmak, yapabilmek; 7. yetmek, yeter bulmak, kâfi gelmek; 8. bir zamanda yaşamış olmak, bir zamanı veya kimseyi görmüş olmak; 9. üremek, büyümek, olmak; 10. eğitim görmüş olmak, öğrenmek, gelişmek; 11. iş görebilecek yaşa gelmek, büyümek; 12. yardım etmek, yardımına koşmak'
< ***yét-(i)ş-*** 'fiilden fiil yapan ek'

TT.: YETİŞ-(İL-/İLME/İM/KİN/KİNLİK/ME/MİŞ/TİR-/TİRİCİ/TİRİL-/TİRİLME/TİRİM/TİR-ME)
~ yetiş- (Az., Özb., Trkm., Uyg.)
yitiş- (Bşk.)
yetil- (Uyg.)
citiş- (TatK.)

Y(> c, j)E(> i)TİŞ(/L)-
= *bit-* (Trkm.)
bış- (Kırg.)
pis- (Kzk.)
bol- (Kırg.)
ölgör- (Bşk.)
ülgür- (TatK.)

yetişik (hlk.) 'Delikanlı'
< ***yét-(i)ş-(i)k***

yetişil-['Yetişmek işi yapılmak, ulaşılmak'
→ **yetiş-[*(i)l-*]**

yetişilme 'Yetişilmek işi'
→ **yetiş-[*(i)l-me*]**

yetişim 'Yetişme durumu, formasyon'
→ **yetiş-[*(i)m*]**

yetişkin '1. Yetişmiş, olgunlaşmış; 2. (kız için) evlenme çağına gelmiş; 3. kanunların belirttiği belli bir yaşı aşmış, toplumsal sorumluluklarını bilme durumunda olan genç; 4. beden, ruh ve duygu bakımlarından olgunluğa erişmiş olan (kimse)'
→ **yetiş-[*kin*]** 'fiilden ad ve sıfat yapan ek'

[**-KIn eki**: *er-gin, dol-gun, sar-gın, vur-gun, az-gın, sap-kın, yor-gun*… vb.]

TT.: YETİŞKİN+(LİK)
~ yetişkän (Az.)

SanalBaba

yetişen (Trkm.)
yetilgen (Uyg.)
yitişken (Bşk.)
citişkän (TatK.)
boyğo cetken (Kırg.)
boy jetken (Kzk.)
yetgän (Özb.)

Y(> c, j)E(> i)T-*İŞ*
-[*K > g*]*EN*
-*KEN/*
-*GÄN*

yetişkinlik 'Yetişkin olma durumu'
→ **yetiş-[*kin+lik*]**

yetişme 'Yetişmek işi'
→ **yetiş-[*me*]**

yetişmiş 'Gereken niteliğe ve olgunluğa erişmiş'
→ **yetiş-[*miş*]** 'fiilden sıfat yapan ek'
~ yetişmiş 'okumuş, bilgili' (Az.)
yetişen (Trkm.)
cetişken (Kırg.)
jetisken (Kzk.)
yetük (Özb.)
yetık (Uyg.)

yetiştir-['1. (Birini veya bir şeyi) gitmekte veya gitmek üzere olan bir kimse veya şeye ulaştırmak, ulaşmasını sağlamak; 2. (vaktinde) hazır olmasını sağlamak, tamamlamak, bitirmek; 3. birini gerekli bir iş için tam zamanında bir yere götürmek; 4. üretmek, büyütmek, geliştirmek; 5. iletmek, duyurmak; 6. (mec.) söylenmemesi gereken bir şeyi hemen söylemek'
< *yét-(iş)ş-tir-*
TT.: YETİŞTİR-(İCİ/İL-/İLME/İM/ME)
An.ağl.: ***yettur-*** 'yetiştirmek' (Rize/*RİA*)

yetiştirici 'Üretici, müstahsil'
→ **yetirtir-[*ici*]**

yetiştiril-['1. Yetiştirmek işi yapılmak, ulaştırılmak; 2. üretilmek, büyütülmek; 3. eğitilmek'
→ **yetiştir-[*(i)l-*]**

yetiştirilme 'Yetiştirilmek işi'
→ **yetiştiril-[*me*]**

yetiştirim 'Bir hayvana herhangi bir amaçla birtakım alışkanlıklar ve beceriler kazandırma'
→ **yetiştir-[*(i)m*]**

yetiştirme '1. Yetiştirmek işi; 2. birinin koruyuculuğunda yetişeşen kişi'
→ **yetiştir-[*me*]**

yetiz (hlk.) '1. Tamam,; 2. henüz, yeteri kadar'
< *yét-(i)z*

yetizle-[(hlk.) 'Tamamlamak, üstünü doldurmak'
< *yét-(i)z+le-*

yetke ***YT.*** '1. Yaptırma ve yasak etme hakkı veya gücü, sulta, otorite; 2. velâyet'
< *yét-ke* 'fiilden ad yapan ek'
TT.: YETKE+(Lİ)

yetkeli 'Yetkesi olan, otoriter'
→ **yetke[*+li*]**

yetki 'Bir görevi, bir işi yasaların verdiği imkânlara göre, belli şartlarda yürütmeyi sağlayan hak, selâhiyet, mezuniyet'
< *yét-ki*
TT.: YETKİ+(LENDİR-/Lİ/SİZ/SİZLİK)

yetkilendir-['Birini yetkili kılmak'
→ **yetki[*+le-n-dir-*]**

yetkili 'Herhangi bir işte yetkisi olan (kimse), selâhiyetli'
→ **yetki[*+li*]**

yetkin 'Gerekli olgunluğa erişmiş, kâmil, mükemmel'
→ **yet-[*kin*]**
TT.: YETKİN+(LEŞ-/LEŞME/LİK)

yetkinleş-['Yetkin bir duruma gelmek, mükemmeliyet'
→ **yetkin[*+le-ş-*]**

yetkinleşme 'Yetkinleşmek işi, tekemmül'
→ **yetkin[*+le-ş-me*]**

yetkinlik 'yetkin olma durumu, olgunluk, kemal, mükemmeliyet'

SanalBaba

→ **yetkin[+*lik*]**

yetkisiz '(Herhangi bir işte) yetkisi olmayan'
→ **yetki[+*siz*]**

yetkisizlik 'yetkisiz olma durumu'
→ **yetki[+*siz+lik*]**

yetme 'Yetmek işi'
→ **yet-[*me*]**

NOT: Erên'de ***yer*** ile ***yetmiş*** arası sözcükler YOK.

yetmiş 'Altmış dokuzdan sonra gelen sayının adı, 70, LXX; 2. yedi kere on'
= ET. (Yenisey) ***yé:tmiş, yétmiş***; (Uyg.) ***yetmiş, yitmiş*** (*EUTS,* 299)
< *yé:tmiş*

< **yé:ti (/yetti)+miş*

TT.: YETMİŞ+(ER/İNCİ/LİK)
~ yetmiş (Az., Trkm., Özb.)
yätmiş (Uyg.)
yetpis (Nog.)
yitmiş (Bşk.)
cetimiş (Kırg.)
cetmiş (Blk.)
citmiş (TatK.)
jetpis (Kzk., KKlp.)
śitměl (Çuv.)

Y(> c, j, ś)E(> ä, i)T
Mİ[> ĕ]Ş[~L]

= *üç cıyırma bla on* (Blk.)
< *üç yirmi ile on*
yeti on /yeton/ceton (SUyg.)
< *yetti on*
yetten (Alt.) < **yetti on*
yetton (Kaça) < **yetti on*
çéton (Hak.) < **yet*[t]*i on*
çeden (Tuva) < **yet*[t]*i on*
çetten (Kumd.) < **yetti on*
sättä uon (Yak.) < **yetti on*

YETİ ON
Y(> ç, s)ETTO(> e)N
Ç(< Y)E(>é)D[/TT]EN
S(< Y)ÄTTÄ UON

Ramstedt (*JSFOu* 24, 1İ 16);
Hartdmann (*KSz* 1: 155): < yet-miş
Clauson (*Studies* 150): (….. **-mış/-miş** … a very old suffix for 'ten')

yetmişer '***Yetmiş*** sayısının üleştirme biçimi, her birine yetmiş, her birinde yetmişi bir arada olan'
→ **yetmiş[+*er*]** 'sayı adından üleştirme sıfatı yapan ek'

yetmişinci 'Yetmiş sayısının sıra sıfatı'
→ **yetmiş[+*inci*]** 'sayı adından sıra sıfatı yapan ek'

[**+(I)ncI** eki: *bir+inci, iki+nci, üç+üncü, dör d+üncü, beş+inci, altı+ncı, yedi+nci, sekiz+ inci, dokuz+uncu, on+uncu*]

yetmişlik '1. Bir şeyden içinde yetmiş tane bulunan; 2. yetmiş yaşında olan'
→ **yetmiş[+*lik*]**

yetu(/ü)k → yetik[1]

yewaş (Zaza/*ZTS,* 414: *yewaşki* 'yavaşça')
→ **yavaş**

yewhe (Zaza/*ZTS,* 416) → **yufka**

yevlen → yeğni

yévre (hlk.) → **yöre**
= OT. ***yére, yöre, yüre*** (DLT)
[/v/ ikincildir]

yevtin → yeğni

yeygi (hlk.) 'Hayvanlar için saklanan kışlık yiyecek'
< OT. ****yé-y-*** 'yemek' (DLT: yéyse-: yemek istemek')+ ***-gi***

yey (hlk.) → **yeğ**

yeyen → yeğen

yeygel (hlk.) 'Lezzetli'
< OT. ***yéy-*** 'yemek'+***ge-l***

ye(/i)ygi (hlk.) '1. Genellikle kış için hazırlanan, biriktirlen yiyecek ve hayvan yemi; 2. rüşvet'
< OT. ***yé-y-*** 'yemek'+***-gi***
An.ağl.: ***yeygilik, yeygü, yeygülük, yeyinti, yivgi, yiygi, yiyinti*** (*DS.XI,* 4260)

YE(/İ)-*Y-Gİ(/Ü)/*
-Gİ(/Ü)+Lİ(/Ü)K/

SanalBaba

-İNTİ

yeygile-[(hlk.) 'Yemlemek'
< ***yé-y-gi+le-***
yeygilik → yeygi
yeygü, yeygülük → yeygi
yeyim (hlk.) '1. Rüşvet; 2. iştah'
< ***yé-y-(i)m***
An.ağl.: ***yeygi, yeyinti, yiygi, yiyim, yiyinti*** (*DS.XI,* 4260)
Krş. **ye(/i)ygi**
ye(/i)yinti → yeygi
< ***yéy-inti***
yeylik → yeğni
yeyni, yeynicek, yeynik → yeğni
yeyrek (hlk.) 'Üstün güzel, üstün iyi'
< ***yeg+rek***
yığ (hlk.) 'İğ'
< [y+] OT. ***ig, ik, yig, yik*** (DLT)
yığ-['1. Bir tepe oluşturacak biçimde, üst üste koymak; 2. biriktirmek; 3. toplamak'
= ET. (KT, Uyg.) ***yıġ-***; (Uyg.) ***üg-*** 'yığmak, toplamak'
~ OT. ***yıġ-, yüg-*** (DLT: *yıgıl-gan* 'daima yığılan'; *yıgdaçı* 'yığan, toplayan; engel olan, alıkoyan'; *yıgıl-* 'toplanmak'; *yıgım* 'yığılmış'; *yıgın* 'yığın, küme, yığılmış'; *yıgın-* 'kendi kendine yığılmak'; *yıgış-* 'yığışmak, yığmakta yardım ve yarış etmek'; *yıglış-* 'toğlaşmak'; *yıgtur-* 'yığdırmak')
< ***yıġ-***

veya:
< ***ü(/ö)g(/y)-***

TT.: YIĞ-(DIR-/DIRMA/IL-/ILI/ILIŞ-/ILIŞMA/ILMA/IN/INAK/INLA/INTI/ IŞ/ IŞ-/ IŞIK/IŞIM/ IŞMA/ MA)
An.ağl.: ***yıŋ-, yī-, yıv-*** (*DS.XI,* 4273)
~ üy- (Kırg., Kzk., Özb.) < ***üg-***
üv- (Trkm.) < ***üg-***
öy- (TatK., Bşk.) < ***üg-***
sü- (Yak.) < ***üg-***

Ü(> ö)Y(> v)-

yığaç (hlk.) 'Tombul'
< OT. ***yığaç*** 'ağaç, ağaç parçası' (DLT)
yığdır-['Yığmak işini yaptırmak'
→ **yığ-[*dır-*]**
yığdırma 'Yığdırmak işi'
→ **yığ-[*dır-ma*]**
yığıl → yeğni
yığıl-['1. Yığmak işine konu olmak veya yığılmak işi yapılmak; 2. çok sayıda birikmek, toplanmak; 3. düşmek, yıkılmak, kendini tutamayıp çökmek'
= ET. ***yıġıl-*** 'toplanmak, yığılmak' (*EUTS,* 293) ~ ***yıġın-***
~ OT. ***yıġıl-*** '1. toplanmak; 2. çekinmek, kaçınmak; 3. erişmek; 4. olgunlaşmak' (DLT)
→ **yığ-[*(ı)l-*]**
TT.: YIĞIL-(I/IŞ-/MA)
~ yığılmağ (Ker./*KrTS,* 369)
yiğilmeğ (Tav., Tuz./*KrTS,* 368)
yığılı 'Yığılmış olan'
→ **yığ-[*(ı)l-ı*]**
yığılış 'Yığılışma'
→ **yığıl-[*(ı)ş*]**
yığılış-['Bir yerde birikmek, toplanmak'
→ **yığıl-[*(ı)ş-*]**
yığılışma 'Yığılışmak işi, izdiham'
→ **yığıl-[*(ı)ş-ma*]**
yığılma 'Yığılmak işi'
→ **yığıl-[*ma*]**
yığın '1. Bir şeyin yığılmasıyla oluşturulan küme, tepe; 2. birçok kimsenin veya nesnenin bir araya gelmesiyle oluşan kalabalık, küme, kitle, kütle'
= ET. ***yıġın***(mak) 'toplamak' (*EUTS,* 293)
~ OT. ***yıġın*** 'küme, yığılmış' (DLT)
< ***yıġ-(ı)n***
TT.: YIĞIN+(AK/LA/TI)
An.ağl.: ***yıhın*** 'çok, çok fazla meyveli'; ***yıkgın*** 'yığın' (*DS.XI,*

SanalBaba

4263) < *yıg-(ı)n* [/k/ ikincil]
~ yığın (Az.)
jiğın (Uyg.)
üyüm (Özb.)
öyim (TatK.)
öyöm (Bşk.)
üyindi (Kzk.)
üyüm (Özb.)
üyme (Kzk.)

[Y > J]I(> i/Ö/Ü)Ğ(/Y)I
(/Ö, Ü)N(/M)

= *top* (Kırg., Özb., Trkm.)
toplu (Az.)
toplum (Trkm.)
toplam (Uyg.)
tuplantı (Bşk., TatK.)
todä (Özb.)

yığın-[(hlk.) 'Bir araya toplamak' [*TS.II,* 1629: YOK]
= ET., OT. ***yıgın-*** (*EUTS*, 293; DLT)
< *yığ-(ı)n-*

yığınak '1. Bir şeyin biriktiği yer, mecma; 2. bir şeyin bir yerde çokça birikmesi; 3. bir hücreli bitkilerin bir araya gelerek oluşturdukları küme'
< *yığ-(ı)n+(a)k*
An.ağl.: ***yığınah, yığınak, yığanak, yığıncah, yığnah, yığnak*** (*DS.XI,* 4262)

YIĞ-IN+*AK(> h)/+CAH/*
+NAK(> h)

~ yığın (Trkm.)
yığınağ (Ker./*KrTS,* 368)
yığnağ (Ker./*KrTS,* 368)
yiğiliş (Özb.)
yıyılıv (Bşk.)
jığındi (Uyg.)
jıynaluv (Kzk.)

Y(> ğ)IĞ-*IN/INAĞ/*
-NAĞ
-INDİ
YİĞ-*İLİŞ*
Y(> j)IY-*ILIV*
-NALUV

= *toplaş* (Uyg.)
toptō (Kırg.)
toptaluv (Kzk.)
topläniş (Özvb.)

yığınla 'Yığın (olarak), çok, pek çok'
→ **yığın***[+la]*
< *yığ-(ı)n il-e*

yığıntı[1] 'Bir araya yığılmış şeyler kümesi'
< *yığ-ıntı*
An.ağl.: ***yığıntı*** '1. birikinti; 2. yastık' (*DS.XI,* 4262)

yığıntı[2] (hlk.) 'Yıkıntı'
< *yık-ıntı*

yığış 'Yığmak ilşi veya biçimi'
< *yığ-(ı)ş* 'fiilden ad yapan ek'

yığış-['Bir arya gelip toplanmak, birikmek'
= OT. ***yığış-*** (DLT)
< *yığ-(ı)ş-* 'fiilden fiil yapan işteşlik eki'

yığışık 'Üst üste birikmiş'
< *yığ-(ı)ş-(ı)k* 'fiilden sıfat yapan ek'

[-(I)k eki: *alış-ık, buruş-uk, çapraş-ık, dolaş-ık, karış-ık, uyuş-uk* ...vb.]

yığışım ***YT.*** 'Molozların çimento durumuna dönüşmesiyle oluşan kütle'
< *yığ-(ı)ş-(ı)m*

yığışma 'Yığışmak işi'
→ **yığış-***[ma]*

yığla-[(hlk.) 'Ağlamak'
= OT. ***ıgla-, yıgla-*** (DLT)
< *ıg/yıg* 'yansıma'+***la-***

yığma '1. Yığmak işi; 2. tuğla ya da kerpiçlerin üst üste konularak, beton kullanılmadan yapılan bina'
< *yığ-ma*

yığman (hlk.) 'Kısa boylu, etine dolgun'
< *yıg-man*

yığ(ı)rık (hlk.) 'Utangaç'
< OT. ***yıgrıl-*** 'kötüleşmek,

SarıalBaba

büzülmek, titremek' (DLT)

+***-(ı)k***

yık-['1. Kurulu bir şeyi parçalayarak dağıtmak; bozmak, tahrip etmek; 2. (insan, hayvan ve ağaç için) devirmek; 3. bir yana eğmek; 4. (mec.) yıkımına yol açmak, mahvına sebep olmak; 5. (birine) yüklemek; 6. (yük için) indirmek'

= ET. ***yıġ-, yık-*** 'yıkmak, atmak' (*EUTS,* 294)

~ OT. ***yık-*** (DLT: *yıkılgan* 'daima yıkılan'; *yıkıl-* 'yıkılmak'; *yıkış-* 'yıkmakta yardım etmek'; *yıksa-* 'yıkmak istemek'; *yıktur-* 'yıktırmak')

< *yıķ-*

TT.: YIK-(I/ICI/ICILIK/IK/IL-/ILIŞ/ILMA/ IM/IMCI/INTIŞ /IŞ-/IŞMA/KIN/KINLIK/MA/ MACI/TIR-/TIRIL-/TIRILMA/ TIRMA)

~ yıķ- (Trkm.)
yıh,- (Az.)
yiķ- (Özb.)
yiķıt- (Özb.)
cığ- (Kırg.)
jikıt- (Uyg.)
jığ- (Kzk.)

Y(> c, j)I(> i)Ķ (> ğ, h,)+*IT-*

= *sındır-* (Kzk.)
buz- (Özb., Uyg.)
avdar- (Bşk.)

yıka-['Su veya başka bir sıvı kullanarak bir şeyi temizlemek'

= OT. ***yay-*** 'çalkamak, kımıldatmak'; ***yaykal-*** 'çalkanmak' (DLT)

< ****yāy-ka-*** [*TTS.VI,* 4443: *yayka-*]

veya:

< OT. ***yu-*** 'yıkamak'+***g-*** ***(/+y-/+v-)*** 'yıkamak'+***-a-***

(DLT: *yugçı* 'yuyucu, yıkayıcı'; *yuk* 'kaptaki bulaşık'< ***yu-k***; *yuk-* 'bulaşmak, sıvaşmak' *yukul-, yukuş-* 'bulaşmak, yayılmak')

TT.: YIKA-(MA/N/NIŞ/NMA/ T-/TMA/YICI/YIŞ)

~ yexemeğ (Ker./*KrTS*)

= ***yuv-*** (Özb., Trkm.)
yu- (Az., TatK.)
yıy- (Bşk.)
cū (Kırg.)
juy- (Uyg.)
juv- (Kzk.)

Y(> c, j)U(/I)-*V(/Y)-*

yıkama 'Yıkamak işi'
→ **yıka-[*ma*]**

yıkan-['1. Yıkamak işi yapılmak veya yıkamak işine konu olmak; 2. kendi vücudunu yıkamak'
→ **yıka-[*n-*]** 'fiilden dönüşlü fiil yapan ek'

yıkanış 'Yıkanmak işi veya biçimi'
→ **yıka-[*n-(ı)ş*]**

yıkanma 'Yıkanmak işi'
→ **yıka-[*n-ma*]**

yıkat-['Yıkamak işini yaptırmak'
→ **yıka-[*t-*]**

yıkatma 'Yıkatmak işi'
→ **yıka-[*t-ma*]**

yıkayıcı '1. Yıkama işi yapan kimse; 2. lâboratuvarda filmlerin yıkama işini yöneten kimse'
→ **yıka-[*(y)ıcı*]** 'fiilden ad yapan ek'

yıkayış 'Yıkamak işi veya biçimi'
→ **yıka-[*(y)ış*]** 'fiilden ad yapan ek'

yıkı (hlk.) 'Yıkılan bir şehir veya yapıdan arta kalan taş, duvar gibi şeylerin hepsi, ören, harabe'

< *yık-ı*

yıkıcı '1. Bir şeyin zarar görmesine, bozulmasına, ortadan kalkmasına sebep olan, tahripkâr; 2. yıkmacı'

< *yık-ıcı*

TT.: YIKICI+(LIK)

yıkıcılık 'Bozup yok etme durumu'
→ **yıkıcı[*+lık*]**

yıkık 'Yıkılmış olan, harap, viran'

SanalBaba

< ***yık-(ı)k*** 'fiilden sıfat yapan ek'

yıkıl-['1. Yıkmak işi yapılmak veya yıkmak işine konu olmak; 2. herhangi bir sebeple çökmek, göçmek; 3. devrilmek, yığılmak; 4. (mec.) (istenmeyen biri için) çekilip gitmek, defolmak; 5. (mec.) yok olmak; 6. (mec.) yüklenmek'
= OT. ***yıkıl-*** (DLT)

< ***yık-(ı)l-***

An.ağl.: ***yıkıl-*** '1. güreşte yenilmek; 2. birinin evinde çağırısız yatıya, yemeğe kalmak; 3. hasta, bitkin, perişan olmak' (*DS.XI,* 4263)

yıkılış 'Yıkılmak işi veya biçim'
→ **yıkıl-[*(ı)ş*]**

yıkılma 'Yıkılmak işi'
→ **yıkıl-[*ma*]**

yıkım '1. Yıkmak işi; 2. yok olmaya sebep olabilecek şey, büyük zarar, felâket'

< ***yık-(ı)m***

TT.: YIKIM+(CI)

An.ağl.: ***yıkım*** '1. zarar, kıya; 2. yük, ağırlık; 3. para harcama gücü; 4. iyi, güzel' (*DS.XI,* 4263-64)

yıkımcı 'Yapıları yıkma işi yapan kimse'
→ **yıkım[+*cı*]**

yıkıntı '1. Yıkılma, yıkım, mahvolma; 2. yıkılan bir şeyin parçaları, kalıntıları, enkaz'

< ***yık-ıntı***

An.ağl.: ***yıkıntı*** '1. yıkılmış kütük; 2. yıkılan evden çıkan kereste, toprak vb.; 3. miras; 4. ceza olarak verilen yemekli çağrı, şölen; 5. bir kıya sonucu çöküntü' (*DS.XI,* 4264)

yıkış 'Yıkmak işi veya biçimi'

< ***yık-(ı)ş*** 'fiilden ad yapan ek'

yıkış-[(hlk.) 'Güreşmek'

< ***yık-(ı)ş-*** 'fiilden işteş fiil yapan ek'

yıkkın 'Yıkılacak duruma gelmiş, harap'

< ***yık-kın*** 'fiilden sıfat yapan ek'

[**-KIn** eki: *bık-kın, çap-kın, dolgun, öl-gün, yor-gun, üz-gün* ...vb.]

TT.: YIKIN+(LIK)

yıkkınlık 'Yıkkın olma durumu, haraplık'
→ **yıkkın[+*lık*]**

yıkma 'Yıkmak işi'
→ **yık-[*ma*]**
TT.: YIKMA+(CI)

yıkmacı 'Yıkılması uygun görülen bir yapının yıkılması işini üstlenen ve yıkıntılarını satın alan kimse, yıkıcı'
→ **yık-[*ma+cı*]**

yıktır-['Yıkmak işini yaptırmak'
→ **yık-[*tır-*]**

yıktırıl-['Yıkmak işi yaptırılmak'
< ***yık-tır-(ı)l-***

yıktırılma 'Yıktırılmak işi'
→ **yıktırıl-[*ma*]**

yıktırma 'Yıktırmak işi'
→ **yıktır-[*ma*]**

yıl 'Sene; 365 gün, 5 saat ve 49 dakikalık zaman'
= ETT, OT. ***yıl*** (*EUTS,* 294; DLT)

< ****yıl***

TT.: YIL+(LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LA/LIK/LIKÇI/LIKLI)
~ yıl (TatK., Trkm.)
yil (Özb., Uyg., Tellafer./*KrTS,* 205)
cıl (Kırg.)
çıl (Kumd.)
jıl (Kzk.)
jil (Uyg., Kzk.)
il (Az., Ker./*KrTS,* 205)
ilişil 'bir önceki yıl, geçen yıldan da önceki yıl' (*KrTS,* 205)

Y(> c, ç, j)I(>i)L
[*Y=ø*]İL/İLİŞİL

Eren (*TDES,* 454): YOK

SanalBaba

yıl-['1. Bir işten gözü korkup vazgeçmek; 2. bıkmak, usanmak'
< ? OT. ***yél-*** 'koşmak; *cin ve yel çarpmak' (DLT)

[**NOT**: ET ve OT'de **yıl-** fiili ya da türevleri yoktur. Bu fiilin öteki Türk dillerinde de **yıl-** biçimi bulunmamaktadır.]

TT.:YIL-(GI/GIN/GINCA/GINLIK/MA/MAZ/MAZLIK)
= *katy-* (Kırg., Uyg.)
gorh,- (Az.)
kurk- (TatK.)
gaç- (Trkm.)
kaç- (Kırg., Özb.)
çöçi- (Özb.)

yılagı (hlk.) 'Yıllanmış şarap'
< ***yıl+agı***

yılan 'Sürüngenlerden, ayaksız, ince ve uzun olanların genel adı'
< ? ****yıl-*** 'kaymak, sürünmek'
+ān 'fiilden ad yapan ek'
TT.: YILAN+(CIK/kavi)
~ yılan (Bşk., TatK., YUyg.)
yılān (Trkm.)
cılan (Kırg.)
çılan (Kumd.)
jılan (Kzk.)
jilan (Uyg.)
ilan (Az., Ker./KrTS, 205)
ilån (Özb.)

Y(> c, ç, j)I(> i)LA(> å)N
[Y=ø]İLA(> å)N

= *çöykö* (Alt.)
Eren (*TDES,* 454): YOK

yılancık '1. Streptokok denilen mikropların bir sıyrığa bulaşarak yaptıkları hastalık, kızıl yörük; 2. (hlk.) kemik veremi'
< **yılan[+*cık*]** 'addan organ, bitki ve hastalık adı yapan ek']
[**+cIk** eki: *bademcik, kızılcık, kızamıkçık, kulakçık* ...vb.]
An.ağl.: ***yılancık, yılancuh*** (*DS.XI,* 4265)

yılancıl 'En çok yılanla beslenen bir kuş'
< **yılan[+*cıl*]** 'addan hayvan adı yapan ek'
[**+cIl** eki: *balıkçıl(/çın)*]

yılavı (hlk.) Büyük yangın alevi'
< ***yı(/a/u)*** 'parlamak'***-l +a-gı***

yılazan (hlk.) 'Şimşek'
< ***yı(/a/u)*** 'parlamak'***-l +az-(a)n***

yılbır (hlk.) 'Parıltı'
< ***yı(/a/u)-l+bı-r***
An.ağl.: ***yılbır yılbır*** 'pırıl pırıl, yanıp sönerek (ışık için)' (*DS.XI,* 4266); ***yılpır*** 'parıltı' (s. 4272); ***yılp yılp*** 'pırıl pırıl'

yılbırda-[(hlk.) 'Üstünde ışık oynaşmak, parıldanak'
→ **yılbır[+*da-*]**

yılbırdak (hlk.) 'Işığı yansıtan yüzey'
→ **yılbır[+*da-k*]**

yılbırla-[(hlk.) 'Yel gibi hızla gelmek'
= OT. ***yélpi-, yélwi-*** (DLT)
< ***yél+pi-r-le-***
An.ağl.: ***yılbır yılbır*** 'İvedi' (*DS.XI,* 4266)

yılbırt-[(hlk.) 'Arkadan, önden sıkışınca, yana fırlamak'
< ***yél+pi-r-t-***

yıldaçı (hlk.) 'Her yıl doğuran'
< ***yıl+da-çı***
An.ağl.: ***yıldamcı, yıldacı, yıldam*** (*DS.XI,* 4267)

yıldam, yıldamcı (hlk.) → **yıldaçı**

yıldır-['Korkutmak, sindirmek, yılgınlığa uğratmak, yılmasına sebep olmak'
→ **yıl-[*dır-*]**

yıldıra-[(hlk.) 'Parıldamak'
= ET. ***yıltıra-*** 'parlamak' (*EUTS,* 294)
~ OT. ***yalrat-, yalrıt-, yolrat-, yolrıt-*** 'parlatmak, yalabıtmak'; ***yaltur-*** 'ateşi alevlendirmek' (DLT: ***yaldruk, yoldruk, yuldruk*** 'cilâlı, parlak'; ***yulduz*** 'yıldız')
CC.: ***yıltra-***

SahafBaba

AH.: ***yulduru-***
Terc.: ***yulduru-, yuldırı-***
EAT.: ***yıldıra-, ıldıra-***
< [y]*a(/u/ı)-l+ t(/d)ı(/u)r-a(/u/ı)-*
→ **yalabık**
TT.: YILDIRA-(K)
~ yıldıra- (Trkm.)
cıltıra- (Kırg.)
çıltıra- (Hak.)< *yıltra-*
< ***yultra-*** < *yultur-a-*
jıltıra- (Kzk., KKlp.)

yıldırak (hlk.) '1. Parıldayıcı, parıldayan; 2. şimşek'
→ **yıldıra-[*k*]**
<*yaldrı(/a)-k* 'cilalı, parlak, süslü' (DLT)
An.ağl.: ***yıldırak*** '1. Çok parlak; 2. parlaklık' (*DS.XI,* 4267)

yıldırıl-['Yıldırılmak işine konu olmak'
→ **yıl-[*dır-(ı)l-*]**

yıldırık[1] (hlk.) 'Cam'
< OT. ***yaldrı(/a)-*** 'az ışımak, az parlamak' **+*-k***

yıldırılma 'Yıldırmak işi'
→ **yıl-[*dır-(ı)l-ma*]**

yıldırım '1. Gök gürültüsü ve şimşekle görülen, hava ile yer arasındaki elektrik boşalması; 2. ad tamlamalarında belirten olduğunda belirtilenin çok hızlı yapıldığını anlatır'
= ET. ***yıltıra-*** 'parlamak' (*EUTS,* 294)
~ OT. ***yaldru-, yuldru-, yoldru-*** 'parlamak' (DLT)
CC.: ***giltrin***
MA.: ***yaldrım***
AH.: ***yuldurum***
Terc.: ***yuld(u)r(u)m, yuldırım***
Har. (NF, HS): ***yıldırım***
< *ya(/u)-l+t(/d)ru(/ı)- + *-m*
TT.: YILDIRIM+(LIK/kıran/savar)
~ yıldırım (Trkm., Ker., KarL.))
yaltırav, yaltıravık, yaltırım
(TatK./*Tatar Süzligi,* Moskva 1981, s. 637)
cıltıra (Kzk., TatK.)
çıltıra (Hak.)
jıldırım (KKlp.)
ıldırım 'şimşek' (Trkm., Telafer/*KrTS*)
ildırım (Az.) < ***yultrı-m***[3]
ildirim (Osm.)

[*Y>C, Ç, J*]I(/İ/A)LD(/T)I(>i)R-*IM*
-A
-AV
-AVIK

= *yäşin* (Bşk., Özb., TatK.)
çağılğan (Kırg.)
çakmåk (Özb.)
çakmak (Uyg.)
nayzağay (Kzk.)

yıldırımlık 'Paratoner'
→ **yıldırım[+*lık*]**

yıldız '1. (Güneş ve ay dışında) Gök yüzünde görülen ışıklı gök cisimlerinden her biri; 2. sinema ve müzikhol sanatçısı, star; 3. bir toplulukta, bir meslekte, üstün başarı gösteren kimse; 4. kuzey; 5.(mec.) baht, şans, talih; 6. yıldız biçiminde olan'
= ET. ***yıldız, yıltız*** (*EUTS,* 294); Uyg.Br. ***yūltuz*** (*Mak.I,* 71)
~ OT. ***yulduz*** 'yıldızların genel adı' (DLT)

FAKAT;
OT. ***yıldız*** 'ağacın kökü, damarı' (DLT: ***yıldızlan-*** 'köklenmek, bir yere yerleşmek, soylanmak'; ***yıldızlığ*** 'köklü')
Yak. ***silirgäx*** 'kök (büyük ağaçların)' < ***siltir-käk*** < ***siltir***[2]

GT. ***yultuz*** < ***yultur*** [= Çuv. *śiltĭr* < ***yultur*** = Blg. ***yalduz, yaldız*** < *yulduz* < *yultuz* < ***yultur***]
Çağ.: ***yildiz***
Terc.: ***yalduz*** < *yulduz*
< *ya(/u)-l+d(/t)ı(/u)z
< *yultur*
TT.: YILDIZ+(LA-/LAMA/LI/SIZ)
An.ağl.: ***yıldız*** '1. alınyazısı; 2.

SanalBaba

atın alnında yıldız biçimindeki beyazlık, akıtma; 3. iğne deliği; 4. kılık, yakışık' (*DS.XI*, 4267-68); ***yılduz*** 'iğne deliği'; ***yıldız pohu*** 'ateş böceği' (*DAO*, 518)

~ yıldız (Trkm.)
yıldıs (Küer., Gag., Küer., Trkm.)
yıltız (Uyg.)
yiltis (Tar.)
yiltiz (Uyg.)
yiltıs (SUyg.)
yulduz (Özb.; Ker./*KrTS*, 371)
yuldız (Nog., TatK.; Han./*KrTS*, 371)
yoldız (TatK.)
yondoz, /yunduz (Bşk.)
cıldız (Kırg.)
cıldıs / cıltıs / cılgıs (Alt.)
ciltis (Tar.)
çıltıs (Hak.)
juldız (Kzk.)
julduz (Kzk., KKlp.)
jultuz (Uyg.)
sıltıs (Tuva, Tofa)
silis / sulıs (Yak.) < ***yiltiz**
śiltĭr /saltar (Çuv.)
şıltıs (Kız.)
ildiz, ildizçä (Özb.9
ulduz / uldız (Az.)
ulduz (Ab., Telafer/*KrTS*, 371)

Y(> c, ç, j, s, ś, ş)U(>o/I)L
T(/D)U(/I)Z(>s)

YONDOZ [< ***yultuz***]
(/u/>/o/, /l/>/n/ değişimi)

CILGIS [< ***yultuz***]
(/y/>/c/, /d/>/g/ değişimi)

ULDU(/I)Z [< ***yultuz***]
(/y- = ø)

Sevortyan (1974, 179-180): < **yult** 'ses taklidi'-**u-z** 'ek' [Bu görüşün delili olarak TatK.'daki '*parlamak, ışık saçmak, şimşek çakmak*' gibi anlamlara gelen **yalt-yult, yalkın** ve **yaltırav** ile TT'ndeki **yıldırım** sözcükleri gösterilmiştir. TatK.'deki **yulduz** sözcüğünün **yult(d)** kısmı, ses taklidi bir unsur olarak kabul edilmiştir. (bk. *Yazikóvaya Nominatsya*, 1977, s. 163)

Doerfer (*TMEN*): < ***yulduz**
Vambery: **yolduz, yaldız < yal, yıl, yol, yul** 'parlamak'
T.Tekin (1989, 280): **yultuz** 'yıldız' adı ile **uldra-** 'parlamak' fiilinin aynı kökten geldiğini yazar.
Egorov (1964, s. 206): T. Tekin'in görüşüne benzer bir görüş belirtir. [Çuvaşçadaki **saltar /śiltĭr** şeklinin etimolojisinden hareketle, sözcüğün **yal-** 'yanmak' fiilinden geldiğini ileri sürerek, sözcüğü Trkm.'deki **yaldra-** fiiliyle karşılaştırır.]
M. Erdal (*OTWF*, 323): < ***yultrı-*** [< **yul-trı-z* > *yultız*]
[T. Tekin bu görüşü kabul etmez. Bk. *Mak.II*, 603, not 3]
F. Özkan (2003, s. 169): < ***ya-**
A. T. Kaydarov (1986, s. 216): **yaldız** 'yansıma' < ***yul** [< **jıl** (> **jılt**)] < **juldız** < ***jul-t-z**
Jaruzakov : < ***juld** [<***jılt**] **+ız** 'parlayan, parlayan cisimler.
Aranov (1992, s. 63-65): **juldız < juld** [> **jılt**]
Zajaczkowski (1958, s. 24): **Yıldız** sözcüğünün ortak ***ya-** kökünden geldiğinin delilleri TT ve diğer Türk lehçelerinde **yıldız**'ın yanı sıra **yaldız** sözcüğünün bulunmasıdır. ***yıldız** ile ***yaldız** aynı sözcüğün iki değişik varyantıdır.
Eren (*TDES*, 454): YOK
Nişanyan (*SS*, 482): **yıldız** = ***ET.** *yultuz* (XI)
* 'Kuzey, kuzey rüzgârı' anlamı kutup yıldızından türemiştir.

***

NOT: Nişanyan'ın yalabık, yaldız, yıldız, yıldırım gibi sözcüklerin aynı ***ya-** 'parlamak' kökünden geldiğini bilmediği görülmektedir.

Bu konuda geniş bilgi için bk. F. Özkan (2003, s. 168-170)

yıldızla-['1. Rüzgâr kuzeyden esmeye başlamak; 2. bulutlar sıyrılıp yıldızlar görünür olmak'
→ **yıldız[+*la*-]**

yıldızlama 'Yıldızlamak işi'
→ **yıldız[+*la-ma*]**

yıldızlı '1. Üzerinde yıldız bulunan; 2. bulutsuz, duru, açık'
→ **yıldız[+*lı*]**

yılgı 'Belirli nesneler veya durumlar karşısında duyulan, olağan dışı korku, dehşet, fobi'
< ***yıl-gı*** 'fiilden ad yapan ek'
[**-KI** eki: *al-gı, bas-kı, çal-gı, sar-gı, ol-gu* vb.]

yılgın[1] 'Yılmış, korkmuş olan'

SanalBaba

< ***yıl-gın*** 'fiilden sıfat yapan el'

[**-KIn eki**: *ol-gun, dol-gun, sargın, er-gin, kaç-kın, yur-gun* ...vb.]

TT.: YILGIN+(CA/LIK)

yılgın² (hlk.) '1. Sulak yerlerde, kendiliğinden biten bir ağaç; 2. funda; 3. filiz'
= OT. ***yılgın*** 'ılgın ağacı, Tamariska' (DLT)
An.ağl.: ***yılgın, yılgım, yılgun*** (*DS.XI,* 4269)

< *yıl-gın*

yılgınca 'Yılgın (bir biçimde)'
→ **yılgın[+*ca*]**

yılgınlık 'Yılgın olma durumu veya yılgınca davranış'
→ **yılgın[+*lık*]**

yılık (hlk.) '1. Çarpık, eğri (ağız); 2. şaşı (göz)'
< ? OT. ***yalığ*** 'eyer kaşı; ibik' (DLT)
An.ağl.: ***yılık, yılıkman, yılış, yıllaş, yılpık*** 'eğri, çarpık' (*DS.XI,* 4269)

yılış-['Hoşa gitmek düşüncesiyle yapmacıklı bir gülüşle gülmek veya yapma bir tavırla davranmak'
= OT. ***yılış-, yalış-*** 'birbirini töhmetlemek' (DLT)
< ****ya(ı)l-a(ı)-*** 'töhmet, itham, biri hakkında kötü sanıda bulunmak'+***ş-***
TT.: YILIŞ-(IK/IKÇA/IKLIK/KAN/MA)

yılışgan (hlk.) 'Dalkavuk'
< ***yılış-gan***

yılışık 'Yapmacık bir gülüşle hoşa gitmeye çalışan'
→ **yılış-[*(ı)k*]**
~ yalağay (Bşk., TatK.)
yältåk (Özb.)
yalıncaŋ (Trkm.)
jağınğan (Kzk.)
yepişkak (Uyg.)

yılışıkça 'Yılışık (bir biçimde)'
→ **yılışık[+*ça*]**

yılışıklık 'Yılışık olma durumu'
→ **yılışık[+*lık*]**

yılışkan 'Hoşa gitmek düşüncesiyle sürekli olarak ve yapmacıklı bir biçimde gülen kimse, sırnaşık'
→ **yılış-[*kan*]**

yılışkanlık 'Yılışık olma durumu, yılışıkça davranış'
→ **yılış-[*kan+lık*]**

yılışma 'Yılışmak işi'
→ **yılış-[*ma*]**

yılıt-[(hlk.) 'Çarpıtmak, eğriltmek'
< ***yıl-(ı)t-***

yılkı (hlk.) '1. At, eşek gibi tek tırnaklı (toynaklı) hayvan sürüsü; 2. başıboş bırakılmış at ve eşek sürüsü'
= ET. [Eleges, 11: *tört (a)d(a)k:* < *l(ı)g*> ***yılk(ı)m*** = dört ayak(lı) **hayvan**(larım)]
= ET. ***yılkı, yılhı, yıllık*** (*EUTS,* 294)
~ OT. ***yılkı*** 'hayvan, hayvan sürüsü' (DLT)
< ****yıl*** 'yıl, sene' **+*kı (/+lık)***
TT.: YILKI+(LIK)
An.ağl.: ***yılkı*** '1. at sürüsü; 2. başıboş dolaşan at, öküz, inek vb. sürüsü; 3. çekingen, ürkek, yabanıl; 4. geveze; 5. hoppa, şımarık' (*DS.XI,* 4271), ***yılgı, yılhı***

Tü. > **Fars., Kürt.** (Doerfer: *TMEN* 658); Kafkas dilleri
~ yılkı (Trkm., Nog., Alt., Tel.)
yılgı (Kız.)
yilki (Özb.)
cılkı (Kırg.)
çılgı (Şor, Sag., Tuva)
jılkı (Kzk., KKlp.)
sılgı (Yak.)
ilh,ı (Az.)

Y(> c, ç, j, s)I(> i)L
K(>g)I(>i)

L. Bazin (*SChron* 68): < **yıl-kı** 'de l'année'
M. Räsänen (*V* 200-201): < **yıl-kı**
Clauson (**ED** 925-926): < **yıl-kı**

SanalBaba

Sevırtyan (*ÊSTJa* 1989, 281-282): < **yıl-sığ** 'zengin varlıklı'
Şçerbak (*İRLTJa* 84-85): ***sürü** > ***at**
Vámbéry: < **yıl-** 'toplamak, birleştirmek'
Hamilton (*İKPÖ*, 235): < **yıl** 'sene, yıl'+**kı** 'addan ad yapan ek' = 'bir yaşında' (?)
Eren (*TDES*, 454): 'Türkçe bir türev olduğu anlaşılıyor' der, nedenini açıklamaz.

yılkılık 'Yılkıya ayrılmış (at)'
→ **yılkı[+*lık*]**

yılla-[(hlk.) 'Bir yerde uzun süre kalmak'
→ **yıl[+*la-*]**
An.ağl.: ***yılla-*** '1. Çok beklemek; 2. üstünden yıl geçmek' (*DS.XI*, 4271)

yıllama 'Yıllamak işi'
→ **yıl[+*la-ma*]**

yıllan-['1. Bir yılını doldurmak; 2. üzerinden bir veya daha çok yıl geçmek'
→ **yıl[+*la-n-*]**

yıllanık (hlk.) 'Yıllanmış şarap, zeytinyağı vb.'
< *yıl+la-n-(ı)k*

yıllanma 'Yıllanmak işi'
→ **yıl[+*la-n-ma*]**

yıllanmış (hlk.) 'Süreğenleşmiş, iyileşmesi uzamış yara'
< *yıl+la-n-mış*

yıllat-['Üzerinden çok zaman geçirtmek'
→ **yıl[+*la-t-*]**

yıllık '1. Yapımından veya doğumundan başlayarak üzerinden herhangi bir yıl geçmek; 2. bir yıl için, senelik; 3. yılda bir yapılan;4.yılda bir verilen ücret; 5. yılda bir çıkan ve o yılın olgularını anlatan kitap; bülten, dergi gibi eser, salnâme'
→ **yıl[+*lık*]**
TT.: YILLIK+(ÇI/LI)

yıllıkçı, yıllıklı 'Ücreti yılda bir verilen'
→ **yıllık[+*çı*]**

yılma 'Yılmak işi'
→ **yıl-[*ma*]**
An.ağl.: ***yılma*** 'bayır, yokuş' (*DS.XI*, 4271)

yılmala-['Yokuş aşağı inmek'
→ **yılma[+*la-*]**

yılmaz 'Bir işten gözü korkup vazgeçmeyen, yılmayan'
→ **yıl-[*maz*]**
TT.: YILMAZ+(LIK)

yılmazlık 'Bir işten gözü korkup vazgeçmeme, yılmama durumu'
→ **yıl-[*maz+lık*]**

yılmırt (hlk.) 'Parıl parıl'
< **yı(a/u)-l+mır-t*

yıltar, yultar (hlk.) 'Yular ipi'
→ **yular**

yımırta → **yumurta**
< OT. ***yumurtġa*** (DLT)

[Fakat, ***yımırtġa*** 'damarsız olan her türlü yeşillik' (DLT)]

yımırtlak (hlk.) 'Susineği'
< *yumur+t-la-k*

yıŋ-[→ **yığ-**

yıpar (hlk.) 'Güzel koku'
= OT. ***yıpar, yipar*** 'misk' (DLT)

yıpra-[(hlk.) 'Aşınıp eskimek, incelmek'
= ET. ***ärpä-*** 'törpülemek, biçilmek, kesilmek' (*EUTS*, 75)
< **érpé-* [*/rp/ > /pr/* göçüşmesi ile > ****epre-*** > ****ıpra-*** > ***yıpra-***]
TT.: YIPRA-(K/N-/NMA/T-/TICI/TMA)
~ äpri- (Az.)
= *yirtil-* (Özb.)
cırtıl- (Kırg.)
jırtıl- (Kzk.)
jitil- (Uyg.)
eskir- (Kzk., Kırg., Özb.)
iskir- (Bşk., TatK.)
köhnel- (Az.)
kö:nel- (Trkm.)

yıprak (hlk.) 'Yıpranmış, aşınmış, eski'
→ **yıpra-[*k*]** 'fiilden sıfat yapan ek'

[**-°K** eki: *don-(u)k, çal-(ı)k, yan-(ı)k, büz-(ü)k* vb.]

yıpran-['1. Zamanla veya çok kullanma sonucu aşınmak, eskimek'
→ **yıpra-[*n-*]**

SarıBaba

yıpranma '1. Yıpranmak işi; 2. doku bozukluğu'
→ **yıpra-[*n-ma*]**

yıprat-['1. Yıpranmış duruma getirmek, eskitmek; 2. (mec.) (türlü etkenler) eski gücünü yok etmek'
→ **yıpra-[*t-*]**

yıpratıcı 'Yıpratan, gücü kıran, azaltan'
→ **yıpra-[*t-ıcı*]**

yıpratma 'Yıpratmak işi'
→ **yıpra-[*t-ma*]**

yır (hlk.) '1. Ezgi, türkü, nağme; 2. şiir'
= ET. ***yır, ır*** 'şarkı, türkü' (*EUTS,* 294; *Alt. Gr.,* 354)
~ OT. ***yır, ır*** 'koşma, türkü, hava, ır, musikide ırlama, gazel' (DLT: *yırla-* 'şarkı, gazel söylemek')
< AT. ***īr***
~ yir (Çağ.)
cır (Kırg.)
jır (Kzk.)
çir (Soy.)
sir (Yak)
zır (Hak.)
ır (Soy., Kaça, Koyb.)
(Räsänen, *V* 210)

[Y](> c, ç, j, s, z)IR

~ Moğ. ***iragu*** 'melodik ses, kulağa hoş gelen ses; uyum, ahenk; uyumlu, melodik', Halh. ***yarū*** ay. < ***ırağu*** (*Mak.I,* 312)

Tü. > **Kürt.** *yır*; **Zaza** (genel) *deyr, dêr, dir* (*DAO,* 518)

yır-[(hlk.) 'Yırtıp ayırmak'
< OT. ***yır-*** (DLT)

yıra-[(hlk.) 'Uzamak'
= OT. ***yıra-, yara-*** (DLT)
< ****yır-a-***

yırak (hlk.) 'Uzak, ırak'
= OT. ***yırak*** (DLT)
< ***yıra-*** 'uzaklaşmak, ırak olmak'+***-k***

yırgala-[(hlk.) 'Sallamak'
< [y+] OT. ***ırga-*** 'sallamak' (DLT)+***-la-*** [/y/ ikincildir]
An.ağl.: ***yırgala-, yırğala-*** (*DS.XI,* 4273); ***yılgala-*** (Erciş/ *DAO,* 519)

yırık (hlk.) 'Yırtılmış, yarılmış'
< OT. ***yır-*** (*/yer-, yir-*)+***-(ı)k***
An.ağl.: ***yırıh, yırtlak, yırtlık*** (*DS.XI,* 4274)

YIR-*IH*
-T-LAK/-LIK

yırıl-[(hlk.) 'Ayrılıp gitmek'
< ***yır-(ı)l-***

yırla- (hlk.) 'Türkü, şarkı söylemek, ırlamak'
→ **yır[+*la-*]**
= OT. ***yīrla-*** (DLT) < ****yīr+la-***
< ? AT. ****īr+la-***
An.ağl.: ***yırra-*** (*DS.XI,* 4274)

Tü. > **Kürt., Zaza.** *yırla-, yırra-* (*DAO,* 519)

yırlak (hlk.) 'Şarkı söyleyen'
< [y+] ****īr+la-k***

yırt-['1. Kâğıt, kumaş gibi bükülüp katlanan şeyleri iki ucundan kesici araç kullanmadan çekip ayırmak; 2. vücudu kanatacak kadar derin çizmek; 3. yok etmek, bastırmak; 4. (mec.) zorlamak; 5. (mec.) herhangi bir işten, bir olayın içinden kolaylıkla sıyrılmak'
= ET. ***yırt-*** 'yırtmak, parçalamak' (*EUTS,* 295)
~ OT. ***yırt-*** (DLT)
< ****yır-(/*yir-)*** 'yirmek'+***-t-*** (DLT: *yırtıl-, yırtın-, yırtış-*)

[< ****y***(> c, j)***ī*** 'yansıma' +***r-t***]

TT.: YIRT- (ICI/ICILIK/IK/IKLIK/IL-/ILIŞ/ILMA/IN-/INIŞ/INMA/IŞ/LAK/MA/MAÇ/MAÇLI/MAÇSIZ/TIR-)
~ yırt- (Az., Bşk., TatK., Trkm.)
yirt- (Özb.)
jırt- (Kzk.)
jit- (Uyg.)

Y(> c, j)I(> i)[R]T-

yırtıcı '1. Etleriyle beslenmek için

SanalBaba

başka hayvanları parçalayarak yiyen (hayvan); 2. (mec.) kan dökmekten, insan öldürmekten zevk alan (kimse; 3. (mec.) (ses) tiz, yüksek; 4. (mec.) iş bitiren, mahir'

→ **yırt-[*ıcı*]**

TT.: YIRTICI+(LIK)

~ yırtıcı (Az., Trkm.)
yırtkıç (TatK.)
yırtkıs (Bşk.)
yirtkıç (Özb.)
cırtkıç (Kırg.)
jırtkış (Kzk.)
jirtkuç (Uyg.)

**Y(> c, j)I(/ i)RT-*ICI*
*-KI(/U)Ç(/S/Ş)***

yırtıcılık 'Yırtıcı, vahşi olma durumu'

→ **yırtıcı[+*lık*]**

yırtık '1. Yırtılmış olan; 2. (mec.) utanması, çekinmesi olmayan; 3. eskimiş, parçalanmış; 4. (ses için) cırtlak, tiz, keskin; 5. yırtılma sonucu oluşmuş yarık'

→ **yırt-[*(ı)k*]** 'fiilden sıfat yapan ek'

TT.: YIRTIK+(LIK)

~ yırtık (Bşk., TatK., Trkm.)
yırtıg (Az.)
yirtık (Özb.)
cırtık (Kırg.)
jırtık (Kzk.)
jitık (Uyg.)

Y(> c, j)I(>i)[R]TIK(>g)

yırtıklık '1. Yırtık olma durumu; 2. (mec.) utanmazlık, çekinmezlik'

→ **yırtık[+*lık*]**

yırtıl-['1. Yırtmak işi yapılmak veya yırtmak işine konu olmak; 2. (mec.) çekinmesi, sıkılması kalmamak'

→ **yırt-[*(ı)l-*]**

TT.: YIRTIL-(IŞ/MA)

An.ağl.: ***yítil-*** (Rize/*RİA*)

yırtılış 'Yırtmak işi veya biçimi'

→ **yırtıl-[*(ı)ş*]**

yırtılma 'Yırtılmak işi'

→ **yırtıl-[*ma*]**

yırtım (hlk.) 'Kumaş, basma vb.'

< *yırt-(ı)m*

An.ağl.: ***yırtımalı, yırtımmalı*** (*DS.XI,* 4274)

yırtımcı (hlk.) 'Manifaturacı'

→ **yırtım[+cı]**

yırtın-['1. Parçalanırcasına bağırmak; 2. bir konu ile kendini yoracak kadar çok uğraşmak'

→ **yırt-[*(ı)n-*]**

TT.: YIRTIN-(IŞ/MA)

~ yırtıl- (Az.)
cırtın- (Kırg.)

yırtınış 'Yırtınmak işi veya biçimi'

→ **yırtın-[*(ı)ş*]**

yırtınma 'Yırtınmak işi'

→ **yırt-[*(ı)n-ma*]**

yırtış 'Yırtmak işi veya biçimi'

→ **yırt-[(ı)ş]**

yırtlak¹ (hlk.) 'Göz kuyruğu yırtılmış gibi açık duran (göz)'

< yırt-[*la-k*]

yırtlak² → **yırık**

yırtlık (hlk.) → **yırık**

yırtma¹ 'Yırtmak işi'

→ **yırt-[*ma*]**

yırtma² (hlk.) 'Tülbent'

< *yırt-ma*

yırtmaç 'Çoğunlukla giysilerde etek, paça veya kol yeninde, dikilmemiş uzunca açıklık'

< *yırt-maç* 'fiilden ad yapan ek' [**-maç** eki: *bula-maç, sığırt-maç, bazla-maç* vb]

TT.: YIRTMAÇ+(LI/SIZ)

An.ağl.: ***yırtmaç*** '1.vadi; 2. üzüm yaprakları, kıyma ve pastırmayla yapılan ekşi bir yemek' (*DS.XI,* 4275)

[1) < *yırt-maç*; 2) < *yırt-ma aş*]

yırtmaçlı 'Yırtmacı olan'

→ **yırtmaç[+*lı*]**

yırtmaçsız 'Yırtmacı olmayan'

→ **yırtmaç[+*sız*]**

yırttır-['Yırtmak işini yaptırmak'

→ **yırt-[*tır-*]**

yıtılemak (hlk.) 'İtmek, itelemek'

< [y+] OT. ***it-il-*** (DLT)+***-e-***

yıv dikişi (hlk.) 'Ağız ağza konmuş

SarıalBaba

iki parçanın ara dikişi'
< OT. ***yi*** *(/cigi, yigi)* 'elbisenin yivi, dikişi, dikiş; pabuç dikişi' (DLT)

yıvıl-, yıvın- (hlk.) → **yığıl-**
< ***yıg-(ı)l-***

yıvış-[(hlk.) 'Cıvık bir duruma gelmek, cıvıklaşmak'
< ****yaw-*** '*sulandırmak'
+-(ı)ş-
TT.: YIVIŞ-(IK/IKLIK/yıvış)

yıvışık (hlk.) 'Yılışık'
→ **yıvış-[*(ı)k*]**

yıvışıklık 'Islaklık, kayganlık, yapışkanlık'
→ **yıvış-[*(ı)k+lık*]**

yıvış yıvış 'Cıvık cıvık'
→ **yıvış**

yıyka-[(hlk.) 'Yıkamak' → **yıka-**

yi-[→ **ye-**

yidi (hlk.) → **yedi**

yidil- → **yetil-**

yidir- → **yedir-**

yiğ[1] (hlk.) 'İğ'
< OT. ***ig, ik, yig, yik*** (DLT)

yiğ[2] (hlk.) Koku'
< OT. ***yıđ, yiđ*** 'koku' (DLT)
An.ağl.: ***yiğdin, yiggin, yiğden, yiği, yiğiden*** '1. kötü koku; 2. bozulmuş, cılk, kokulu (yumurta vb. için) (*DS.XI*, 4276); ***yiğir yiğir*** 'pis pis (koku için)' (s. 4277)

YİĞ+*DİN/+DEN/+GİN +İ/İDEN*

yiğır-[(hlk.) 'Leş gibi kokmak'
< ***yiğ*** [< ****yiđ***]***+(i)r-***

yiğırmı (hlk.) → **yirmi**

yiğin, yiğinik → **yeğni**

yiğit '1. Güçlü ve yürekli, kahraman, alp; 2. delikanlı, genç erkek; 3. (mec.) gözü pek, düşüncelerini açıkça söylemekten çekinmeyen (kimse)'
= ET., OT. ***yigit*** (*EUTS*, 296; DLT)
< ***yig (~ yég, yi:g)*** 'iyi, daha iyi, üst, üstün, hayırlı'***+(i)t***
TT.: YİĞİT+(başı/ÇE/LEME/LENDİR-/LENDİRME/LEN-/LENME/LEŞ-/LEŞME/LİK)

Tü.> **Zaza.** *yigit, agit* (O. Özer, 121)

~ yigit (Bşk., Özb., TatK., Ory.)
yiyit (Osm.)
yīt (Osm.)
yé:t (Tuva, Leb., Küer.)
yeyt (Alt.)
yəgət (TatK.)
cigit (KKırg.)
cigət (TatK.)
ciit (Alt./*ATS*, 62)
cét (Yak.)
çé:t (Sag.)
çīt (Sag.)
çiŋét (Şor)
dét (Yak.)
jigit (Kzk., Uyg.)
iyit (Kmk.)
igid (Az., Ker.)
igit (Ker./*KrTS*, 204)

Y(> c, ç, j)İ(> ə)G(>y, ŋ)İ (> é, e, ə)T
Y(> c, ç, d)Ī[/Ė:/Ė)T
[Y=ø]İGİT(>d)
C(<Y)İ[*G*=ø]İT

= *batır* (Bşk., Kzk., TatK.)
< Moğ. *baġatur*
bātır (Kırg.)
båtir (Özb.)
batur (Uyg.)
edermen (Trkm.)
~ Moğ. (*KWb.*, 218) ***yigede*** 'Jugend'

Eren (*TDES*, 454): YOK

yiğitbaşı (esk.) 'Esnaf loncalarının kararlarını yürüten kimse'
→ **yiğit[+baş+ı]**

yiğitçe 'Yiğit gibi, yiğide yakışır bir (biçimde), yüreklilikle'
→ **yiğit[+çe]** 'addan sıfat ve zarf yapan ek'
[+çA eki: *arkadaş+ça, dost+ça,*

SarıalBaba

erkek+çe, gü zel+ce, kadın+ca ... vb.]

yiğitleme 'Koçaklama'
→ **yiğit[+*le-me*]**

yiğitlen-['Yüreklenmek, yiğitlik etmek, cesaret etmek'
→ **yiğit[+*le-n-*]**

yiğitlendir-['Yüreklendirmek, cesaretini arttırmak, cesaretlendirmek'
→ **yiğit[+*le-n-dir-*]**

yiğitlendirme 'Yiğitlendirmek işi, yüreklendirme, cesaretlendirme'
→ **yiğit[+*le-n-dir-me*]**

yiğitlenme 'Yiğitlenmek, yiğitleşmek işi, yüreklenme, cesaretlenme'
→ **yiğit[+*le-n-me*]**

yiğitleş-[→ **yiğitlen-**

yiğitleşme → **yiğitlenme**

yiğitlik 'Yiğit olma durumu, yiğitçe davranış, yüreklilik, cesaret'
= OT. ***yigitlik*** (DLT)
→ **yiğit[+*lik*]**

yiğli → **yeğni**

yiğni → **yeğni**

yiğrek (hlk.) → **yeğrek**

yiğren- (hlk.) 'İğrenmek'
= OT. ***yigren-*** 'tüyü ürpermek, iğrenmek' (DLT)
< ***yigre-n-***

yil → **yel**

yilar (hlk.) → **yular**

yilbik (hlk.) 'Sara'
= OT. ***yélpik*** 'cin ve yel çarpması' (DLT: *yélpin-* 'yele, cine çarpılmak, yel çarpmak, cin çarpmak')
< ***yél*** 'rüzgâr, yel, esinti'+***pi-*** 'yele, cine çarpılmak'+***k***

yildir-[→ **yeldir-**

yilek → **yelek**

yilleme (hlk.) 'Yelleç, vantilatör'
→ **yelleme**

yim → **yem**

yimeci (hlk.) → **imece**

yi:mi → **yirmi**

yine 'Gene, tekrar'
= ET. ***yana, yänä, yinä*** (*EUTS*, 283); (Uyg.) ***yenä*** (*İKPÖ*, 233); ***yana, yanya*** (Yazıtlar), ***yänä, yiŋä, yiŋä:*** (Br.), ***yŋä:*** (Br.), ***yŋä:*** (Br.) (*ETG.*, 308)
~ OT. ***yana, yeme*** (DLT)
CC.: ***yana, yenä***
< ***yan-*** 'dönmek, döndürmek, geri gelmek'+***-a*** 'zarf-fiil eki'
TT.:YİNE+(LE/LEME/LEMELİ/LEN-/LEN-İŞ/LENME/LET-/LETME/LEYİŞ)
~ yene (Trkm.)
yenä (Az.)
yänä (Bşk., Özb., TatK.)
yana (Uyg.)
yaŋadan (TatK.)
yaŋınan (Bşk.)
cana (Kırg.)
jaŋadan (Kzk.)

Y(> c, j)A(/Ä)N(> ŋ)A(>ı/Ä)
+DAN/+NAN

= *tağı(n)* (Bşk., TatK.)

yinele-['Tekrar etmek, tekrarlamak'
→ **yine[+*le-*]**

yineleme 'Yinelemek işi, tekrarlama'
→ **yine[+*le-me*]**

yinelemeli 'Üst üste, yine yapılan, mükerrer'
→ **yine[+*le-me+li*]**

yinelen-['Yinelemek işi yapılmak, tekrarlanmak'
→ **yine[+*le-n-*]**

yineleniş 'Yinelenmek işi veya biçimi'
→ **yine[+*le-n-(i)ş*]**

yinelenme 'Yinelenmek işi'
→ **yine[+le-n-me]**

yinelet-['Yinelemek işini yaptırmak, tekrarlatmak'
→ **yine[+*le-t-*]**

yineletme 'Yineletmek işi'
→ **yine[+*le-t-me*]**

yiŋi → **yeni**

yinil → **yeğni**

yiŋni → **yeğni**

yir → **yer**

yir- (hlk.) 'Yarmak, yırtmak'
= ET. (KT, Uyg.) ***yer-*** (*EUTS*)
~ OT. ***yér-, yır-*** (DLT: *i:r-* 'yirik açmak')

SanalBaba

< ***yīr-***

TT.: YİR-(İK)

An.ağl.: ***yir-*** 'delmek, yarmak' (*DS.XI,* 4280)

~ yir- (Özb.)
cır- (Kırg.)
çir- (Tuva)
jır- (Kzk.)
sīr- (Çuv.)
si:r- (Yak.) < ***yi:r-** < ***i:r-**

(*EDPT,* 955, 965; *OTWF,* 256, 295, 686, 815: *yer-, yeril-, yerük/yerök* biçimleri de vardır)

yiri (hlk.) → **iri**

yirik (hlk.) '1. Yarık, yırtık; 2. üst dudağı yarık olan (kimse)'

= OT. ***yérük, yirük*** (DLT: *yiril-, yiriş-, irük* 'duvar ya da başka yerlerdeki yarık, çatlak')

Muk.: ***yiril-*** 'yirilmek'

< ***yir-(i)k*** [< ***i:r-(ü)k***]

An.ağl.: ***yirig, yirik*** 'yarık, ayrık, yırtık' (*DS. XI,* 4279)

Eren (*TDES,* 454): YOK

yirikli (hlk.) 'Yırtmaçlı'

→ **yirik[+*li*]**

yirin (hlk.) → **irin**

= ET. ***iriŋ, yiriŋ*** (*ETG.,* 311)

yiril-[(hlk.) 'Yarılmak'

< ***yir-(i)l-***

~ yiril- (Özb.)
žiril- /jiril- (YUyg.)
žırıl- /jırıl- (Kzk.)
cırıl- (Kırg.)

yirmi '1. Ondokuzdan sonra gelen sayının adı ve bu sayıyı gösteren işaret, 20, XX; 2. iki kere on; ondokuzdan bir artık olan sayı'

= ET. ***yigirmi*** (*EUTS,* 297); ***yigrmi, ygrmi*** (Br.), ***ygermi*** (?) (*ETG.,* 311); ***yegirmi*** (Taryat, D 8, 8 2)

~ OT. ***yigirme, yigirmi*** (DLT)

Eski Kıpç.: ***yegirmi***

YİGRMİ (/e/ = ø)

YGERMİ (/i/ = ø)

YGRMİ (/i/'ler = ø)

< ? ***ikki*** 'iki' + ***irmi***

'*on'

[> **ikkirmi* > * *ikirmi* > *igirmi* > [y+] *igirmi*> **girmi* > ***yirmi*> *irimi* > *irmi***]

TT.: YİRMİ+(LİK/NCİ/ŞER/ŞERLİK)

An.ağl.: ***iřřmi, iřmi*** (Rize/*RİA*)

Tü.> **Tac.** *yigirma* (Doerfer: *TLT,* 140)

~ yigirmi (TatK.)
yiğirmi (Bşk., TatK.)
yiğrimi (TatK.)
yigirma (Özb.)
yigirbe (Küer.)
yıgrimi (Trkm.)
yīrma (Alt.)
yegerbe (Kuğu)
cıgırma (Kırg.)
cıyırma (Kırg., Blk.)
cirme (Alt.)
çegirbe (Şor, Kumd.)
çigirbe (Kumd.)
çibirgi (Hak.) [/g-b/ > /b-g/ değişimi]
jıyırma (Kzk.)
jigirmä (Uyg.)
igirmi (Ker./KrTS, 161)
iyirmi (Az.)
girmi (Ker./KrTS, 161)
sürbe (Yak.)
śirěm (Çuv.)

Y(>c, ç, j, s, ś)**İ**(>ı, e)**G**
(> ğ)**İRM**(> b)**İ**(>a, e, ä)
Yİ(>ı)**ĞRİMİ**
YĪ[< *İGİ*]**RMA**
C(< Y)**İ**[*Gİ* = ø]**RME**
[Y = ø**]İG**(> y)**İRMİ**
[Yİ = ø**] GİRMİ**

= *işkon* SUyg.)

Ramstedt (*Formenlehre* 65): Tü. **yigirmi** ~ Moğ. **jirin** 'zwei', 'beide', **jirmesün** 'schwanger' < **jiirim**

Eren (*TDES,* 455): 'Bu verilere göre, **yirmi** (< **yigirmi, yigirme**) adının birleşik bir ad olduğu anlaşılıyor:

I.bölüm: **iki** (~ **ikki**)

II.bölüm: '**on**' anlamına gelen bir sayı adının kullanıldığı tahmin edilebilir'

Nişanyan (*SS,* 482): **yirmi** = ***ET. yégirmi***

SanalBaba

yirmilik '1.Yirmi lira değerinde kâğıt para; 2. içinde yirmi tane bulunan'
→ **yirmi[+*lik*]**

yirminci '*Yirmi* sayısının sıra sıfatı, sırada ondokuzuncudan sonra gelen'
= OT. ***yigirminç*** (DLT)
→ **yirmi[+*nci*]**
~ çigirbezinçi (Kumd.)

yirmişer '*Yirmi* sayısının üleştirme sıfatı, her birine yirmi, her kezinde yirmisi bir arada olan'
→ **yirmi[+*şer*]**

yirmişerlik 'İçinde yirmi tane bulunan'
→ **yirmi[+*şer+lik*]**

yirtmeç → **yırtmaç**

yişil → **yeşil**

yit (hlk.) 'Yiğit'
= OT. ***yigit*** (DLT)
→ **yiğit**

yit-['1. Yok olmak, ortadan kalkmak, kaybolmak; 2. görünmez olmak; 3. sahip bir şey elden çıkmak'
= ET., OT. ***yit-*** (*EUTS,* 299; DLT); [Irk Bitig: *yüt- 'kün ortu yütürüp*' 'gün ortasında yitirip' (*IB,* 24)]
< *yi(/ü)t-
TT.: YİT- (İK/İKLİK/İM/İR-/İRİL-/İRİLME/İRİŞ/İRME/ME)
~ yit- (Özb., Trkm.)
yüt- (Uyg.)
jit- (Kzk.)
süt- (Yak.) < **yüt-*
it- (Az.)

Y(> j, s)İ(> ü)T-
[Y=ø]İT-

= *yokal-* (Uyg.)
yoh, ol- (Az.)
yuk bul- (Bşk., TatK.)
yuğal- (Bşk., TatK.)
coğol- (Kırg.)

yitekle-[(hlk.) 'İteklemek'
< [y+] ***it-e-*[k]*le-***

yiti (hlk.) 'Keskin, bilenmiş'
= ET. ***yiti, yitti*** (*EUTS,* 299)
~ OT. ***yitik*** (DLT) [*yıtıt-* 'biletmek' biçimi **yanlıştır.**]
< *yi:- [~*yā-*] '*parlatmak'
+*-t-i*

[**KB**'de: ***yiti*** (köz) 'keskin göz'
yiti (köz ve kulak)
yiti adak
yiti yigitler
yitililk, yitigrek]

An.ağl.: ***yiti*** '1. çok acı ya da ekşi; 2. tatlı; 3. tadı sertleşmiş, keskinleşmiş; 4. koyu' (*DS. XI,* 4281)
~ yidiğ 'çabuk, çevik' (Koyb., Kaça, Küer.)
yedik (Bar.)
cïtï 'keskin (göz hakkında)', 'çevik (insan hakkında)' (TatK.)
cïtïlïk 'keskin görüşlülük' (TatK.) (Radloff, *Wb.*)

yitik '1. Yitmiş olan, kayıp, zayi; 2. kaybedilmiş, yitirilmiş nesne'
= OT. ***yitik, yitük*** (DLT)
< *yit-(i)k*
TT.: YİTİK+(LİK)
An.ağl.: ***yitik, yitük*** (*DS.XI,* 4281)
~ itgin, itkin, itik (Ker./*KrTS,* 208: *itigine çıh mag* 'kayıplara karışmak'; *itik itirmeğ* 'kaybetmek, kaybolmak'; *itirmeğ* 'kaybetmek'; *itmiş, iten*)

yitikçi (hlk.) 'Yitiğini arayan'
→ **yitik[+*çi*]**

yitiklen-[(hlk.) 'İtilip kakılmak'
< [y+] ***it-ek-le-n-***

yitiklik 'Yitik olma durumu'
→ **yitik[+*lik*]**

yitim[1] 'Yok olma, kaybolma, kayıp, zayi'
→ **yit-[*(i)m*]**

yitim[2] → **yetim**

yitir-[1]**[** 'Kaybetmek; kaybolmak'
= ET. ***yitirt-, yitür-*** (*EUTS,* 299)
~ OT. ***yitür-*** (DLT)
→ **yit-[*(i)r-*]**
An.ağl.: ***yitir-, yitü-, yitür-***

SanalBaba

(*DS.XI,* 4281)

M. Erdal (s. 714): ***yet-ür- / et-ür-*** biçimi YANLIŞTIR. Doğru okunuşu: ***yit-ür- / it-ür-*** olmalıdır.

yitir-²[(hlk.) 'Yetiştirmek, olgunlaştırmak'

< *yét-(i)r-*

yitirik (hlk.) 'Hafif akıllı'
< *yit-ir-(i)k*

yitiril-['Yitirmek işi yapılmak'
→ yit-[*(i)r-(i)l-*]

yitirilme 'Yitirilmek işi'
→ yitiril-[*me*]

yitiriş 'Yitirmek işi veya biçimi'
→ yitir-[*(i)ş*]

yitirme 'Yitirmek işi'
→ yitir-[*me*]

yitme 'Yitmek işi, yitim'
→ yit-[*me*]

yiv '1. Bir yüzeyin üzerindeki ince çizgi; 2. bir dişli çarkta veya bir vidada iki diş arasında kalan çukur bölüm; 3. bir sütun gövdesinin veya bir vazo karnının çevresine eşir aralıklarla paralel veya sarmal olarak uzunlamasına açılan oyuk; 4. ek çizgisi'

< ET. ***yiv*(ik) = *yivig*** 'donatım, teçhizat, malzeme; gerdanlık' (*EUTS,* 300)

TT.: YİV+(açar/LE-/LEME/Lİ)

An.ağl.: ***yiv*** '1. kıyı; 2. saçtaki aralık; 3. kumaşta bükülen yerlerde oluşan çizgi; 4. iki tarla arasındaki boş alan; 5. sıra; 6. yara izi; 7. iz; 8. girinti, yarık; 9. set, çıkıntı; 10. çamaşır söküğü' (*DS.XI,* 4283)

yivaçar 'Metal çubuk ve borulara diş açan âlet'
< *yiv+aç-ar*

yivek (hlk.) 'Dağdaki çukur'
< *yiv+(e)k*
An.ağl.: ***yivlim, yivlen*** 'dağlar arasındaki çukur, vadi' (*DS.XI,* 4284)

yivele-[(hlk.) 'İpi gevşek bükmek'
< OT. ***yig(/k)*** 'iğ' (DLT)+***e-le-***

yiven, yiveng (hlk.) 'Dağ koyağı'
< *yiv+en*

yiver-[(hlk.) 'Şişmanlamak'
< *yiv+er-*

yivetle-[(hlk.) 'Bir işin yapılması için sıkıştırmak, dürtüklemek'
< yiv+et-le-

yivile-[(hlk.) 'Kıvırarak dikmek'
< OT. ***yi-*** 'dikmek' (DLT: *yiçi* 'terzi')+***v-i-le-***

yivle-[(hlk.) '1. Dikerek eklemek, 2. (köpek) koklayarak izlemek; 3. bileyerek keskinleştirmek'

1) < OT. ***yi-v+le-***

2) < OT. ***yiđ*** 'koku' (DLT) ***+le-***

3) < OT. ***yüli-*** 'bilemek' (DLT)+***-v-le-***

[**An.ağl.**: ***yivlet-, yivli-*** 'bileyerek keskinleştirmek, inceltmek, sivriltmek'(*DS.XI,* 4283)]

yivleme 'Yivlemek işi'
→ yivle-[*me*]

yivlen → yivek

yivli 'Yivi olan, üzerine yiv açılmış olan'
→ yiv[+*li*]

yivlim → yivek

yiy-[(hlk.) 'Kokmak, çürümek'
< OT. ***yiđ/yıđ*** 'koku' (DLT)

yiye¹, yiyelekçi, yiyelik (hlk.) 'Sahip'
< [y+] OT. ***iđi*** 'sahip' (DLT)
[/y/ ikincil ünsüzdür]
[*iđi* > *iye* > [y+]*iye(+lekçi/+lik)*]

yiye² (hlk.) 'Eğe' → **eğe**
< [y+] ET. ***ége-*** 'törpülemek'

yiyecek '1. Yenmeye elverişli olan her şey; 2. yenebilen'
= ET. ***yiväk* = *yivik*** 'yiyecek' (*EUTS,* 300)

< *ye-, yé- +(y)ecek*
'fiilden ad yapan gelecek zaman eki'

[**-AcAk** eki: *aç-acak, bak-acak, gel-ecek, yak-acak* ...vb.]

= *i:ymit* (Trkm.)

SanalBaba

azık (Kzk.)
azık-tülük (Kzk., Kırg.)
āzık (Trkm.)
åzık-åvkat (Özb.)
ozuk-tuluk (Uyg.)
aşamlık (Bşk., TatK.)

yiyelekçi (hlk.) → **yiye**

yiyelik (hlk.) → **yiye**

yiyici '1. Yiyen; 2. (mec.) rüşvet alan (kimse); 3. (hlk.) çok yiyen, obur'
< ***yé-(y)-ici***
TT.: YİYİCİ+(LİK)
An.ağl.: ***yiyici, yiyimci*** 'rüşvet alan'; ***yiyici, yeyici*** 'çok yiyen, obur' (*DS.XI,* 4285)

yiyicilik '1. Yiyici olma durumu; 2. yiyiciye yakışır davranış'
→ **yiyici[+*lik*]**

yiyik (hlk.) 'Hastalık'
< [y+] OT. ***ig*** 'hastalık' (DLT)
+***(i)k***

yiyim 'Yemek işi'
< ***yé(y)-im***
TT.: YİYİM+(Lİ)

yiyimci (hlk.) 'Dolandırıcı'
< ***yéy-(i)m+ci***
Krş. **yiyici**

yiyimli 'Zevkle yenen'
→ **yeyim[+*li*]**

yiyimsel (hlk.) 'Lezzetli'
< ***yéy-(i)m+sel***

yiyimsiz (hlk.) 'İştahsız'
< ***yéy-(i)m+siz***

yiyinti 'Yiyecek, yenilecek şeyler'
< ***yé(y)-inti*** 'fiilden ad yapan ek'

[**-IntI** eki: *al-ıntı, çık-ıntı, sık-ıntı, kas-ıntı, gör-üntü, ürk-üntü, üz-üntü* … vb.]

An.ağl.: ***yiyinti, yeygi*** 'kuruyemiş' (*DS.XI,* 4284); ***yiyinti*** '1. çalışmadan elde edilen şey; 2. şölen' (s. 4285)

yiyisi (hlk.) 'Yemek, yemeklik'
< ***yéy-isi***

yiz (hlk.) → **iz** [< AT. **i:z*]
= ET. (Uyg.) ***iz***; OT. (DLT) ***i:z***
~ īz (Trkm.)
hiz, hız (Kum.)
yiz, yız (KarT.)
is, yiz, yez (SUyg.) < **i:z*
yĭr (Çuv.) < **i:r*

yo[1] '1. Hayır; 2. *yapmam, istemem, kabul etmem* anlamlarında itiraz ünlemi'
< ****yōk*** 'hayır, yok'

yo[2] (hlk.) 'Kez'
< OT. ***yol*** 'yol, sefer' (DLT)

NOT: Eren'de ***yirmi*** ile ***yobaz*** arası sözcükler YOK.

yobaz '1. Dinde bağnazlığı aşırılığa vardıran, başkalarına baskı yapmaya yönelen (kimse); 2. (mec.) bir düşünceye, bir inanca aşırı derece bağlı olan (kimse); 3. (hlk.) kaba saba, inceliksiz kimse'
= ET. ***yabız*** = ***yavız*** 'kötü' (*EUTS,* 278)
~ OT. ***yafuz, yawuz*** 'kötü, fena' (DLT)
< ****yab(/*yaf/*yaw/*yav)***
+(u/ı)z

Eren (*TDES,* 455): Kökünü bilmiyoruz.
Nişanyan (*SS,* 482): **yobaz** 1. iri ve kaba; 2. medrese talebesi. = ? *yabız* = YAVUZ
* İki anlam arasındasındaki ilişki açık değildir.

TT.: YOBAZ+(CA/LAŞ-/LAŞ-MA/LIK)
An.ağl.: ***yobaz*** 'kaba saba, inceliksiz' (*DS. XI,* 4285)

yobazca 'Yobaz (bir biçimde)'
→ **yobaz[+*ca*]**

yobazlaş-['Yobaz duruma gelmek'
→ **yobaz[+*la-ş-*]**

yobazlaşma 'Yobazlaşmak işi'
→ **yobaz[+*la-ş-ma*]**

yobazlık 'Yobaz olma durumu, yobazca davranış'
→ **yobaz[+*lık*]**

yogan (hlk.) → **yorgan**
< OT. ***yogurkan*** (DLT)

yoğ 'Eski Türklerde ölüler için yapılan tören'
= ET. ***yoġ*** '1. yok; 2. ölü yemeği, matem' (*EUTS,* 300)
~ OT. ***yoġ*** 'matem, yas' (DLT:

SanalBaba

yog basan 'ölü gömüldükten sonra verilen yemek'; *yogla-* 'ölü için yemek vermek'

< ***yō*** 'yansıma; *yüksek sesle ağlama'+***-ġ**

yoğ-[(hlk.) → **yuğ-**

< OT. ***yug+çı*** 'yuyucu, yıkayıcı' (DLT)

yoğa (hlk.) 'Yok, hayır'

< OT. ***yok*** (DLT)+*a*

yoğal-[(hlk.) 'Varlığı ortadan kalkmak, yok olmak'

< ****yok ol-***

TT. YOĞAL-(T-/TICI/TIL-/TIM/TMA)

yoğalt-['Kullanarak, harcayarak yok etmek, tüketmek'

→ **yoğal-[*t-*]**

yoğaltıcı 'Tüketici'

→ **yoğal-[*t-ıcı*]**

yoğaltıl-['Yoğaltmak işi yapılmak'

→ **yoğal-[*t-(ı)l-*]**

yoğaltım 'Tüketim, isthlâk'

→ **yoğal-[*t-(ı)m*]**

yoğaltma 'Yoğaltmak işi'

→ **yoğal-[*t-ma*]**

yoğrul-['1. Yoğurmak işi yapılmak veya yoğurmak işine konu olmak' [Fiilin doğru okunuşu: ***yuğur-*** olmalıdır.]

= ET. ***yoġur-*** '1. yoğurmak; 2. yumuşatmak, yatıştırmak; 3. aykırı gitmak' (*EUTS,* 301)

~ OT. ***yoġur-*** (DLT)

EAT (DKK): ***yuğurdı***
(ye+vav+gayın+re+dal+ye)

< ****yuġ-ur-(u)l-***

→ **yoğur-**

yoğrulma 'Yoğrulmak işi'

< ***yuġ-ur-(u)l-ma***

yoğrum 'Yoğurmak işi'

< ***yuġ-ur-(u)m***

yoğsul (hlk.) → **yoksul**

yoğun '1. Hacmine oranla, ağırlığı çok olan, kesif; 2. koyu, ağır, kalın; 3. (koku vb.) etkisi güçlü olan, ağır; 4. (mec.) artmış, çoğalmış durumda olan; 5. (hlk.) (elek, iğne için) kaba, kalın, iri; 6. (mec.) dolu, sıkı, çok'

= ET., OT. ***yoġun*** 'şişkin, kalın' (*EUTS,* 301; DLT); ***yoğun, yoğum*** (*ETG.,* 312: *yogun-* 'kalınlaşmak')

< ***yo-ġ-(u)n***

TT.: YOĞUN+(LAÇ/LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR /LAŞTIRMA/LUK)

An.ağl.: ***yoğun, yoğın, yovun*** (*DS.XI,* 4286)

Tü. > **Kürt., Zaza.** *yoğun* (*DAO,* 519)

~ yogün (Trkm.)
yoğun (Az.)

= *yığı* (Trkm.)
koyuv (Kzk.)
koyuk (Uyg.)
kuyuk (Özb.)
köp (Kırg., Trkm.)
küp (Bşk., TatK.)
dıkız (Trkm.)
tığız (Bşk., Kzk., TatK.)

Räsänen (*V* 205): < ****yoğı-ğan***

yoğunine (hlk.) 'Yorgan iğnesi'

< ***yoğun***+ (OT) ***yigne*** (DLT) [< ****yig+ne***]

[*yigne* > *igne* > *iğne* > *inne* > *ine*]

yoğunlaç 'Kondansatör'

→ **yoğun[*+la-ç*]**

yoğunlaş-['Yoğun duruma gelmek'

→ **yoğun[*+la-ş-*]**

yoğunlaşma 'Yoğunlaşmak işi'

→ **yoğun[*+la-ş-ma*]**

yoğunlaştır-['Yoğun duruma getirmek'

→ **yğun[*+la-ş-tır-*]**

yoğunlaştırma 'Yoğunlaştırmak işi'

→ **yoğun[*+la-ş-tır-ma*]**

yoğunluk 'Yoğun bir maddenin özelliği'

→ **yoğun[*+luk*]**

yoğur-['1. Katı veya toz durumundaki bir maddeyi herhangi bir sıvı ile karıştırarak hamur hâline getirmek; 2. (mec.) bir düşünceye belli bir bir biçim vermek, nitelik kazandırmak'

SanalBaba

= ET. (KT, Uyg.), OT. ***yoġur-*** (*EUTS,* 301; DLT); ET. ***yoġur-*** (***-u-***?) (*ETG.,* 312)
CC.: ***yur-*** < ****yugur-***
< ***yu-ġ-*** 'yoğurmak'
+-(u)r-
'ettirgenlik eki' = *yoğun, koyu duruma getirmek*'
TT.: YOĞUR-(MA/T-/UM)
~ yoğur- (Az.)
yuğur- (Özb., Trkm.)
cür- (Kırg.)
çür- (Hak.)
juğar- / jugur- (YUyg.)

Y(> c, ç, j)O(/U)ĞU(/A)R-
[Y >]C(/Ç)Ū
[< UĞU]R-

= Moğ. ***cigura-, cugura-***; Halh. ***dzūra-***
~ Kore (*SKE,* 166) ***nigi*** 'to mix' = Moğ. (*KWb.,* 281) ***nuku, niku*** 'kueten'

NOT: Eren'de ***yobaz*** ile ***yoğurt*** arası sözcükler YOK.

yoğurt 'Maya katılarak koyulaştırılmış beyaz, kıvamlı süt ürünü'
= ET. ***yoġurt, yorġurd*** (*EUTS,* 301), ***yoġrut, yorġut***
~ OT. ***yoġurt*** (DLT)
Eski Kıpç.: ***yuğurt, yağurt***
< ****yu-ġ-*** '*yoğunlaştırmak'
+-(u)r- 'kalınlaştırmak'
+-(u)t

'Türkçe *süt* ürünlerine gelen ek: Krş. ***suğut*** 'kesilmiş sütten yapılan peynir'< ****suğ-(u)t; kurut***< *kur-(u)t* ; (Kzk.) ***ırkıt*** < *ırk-(ı)t*'

TT.: YOĞURT+(ÇU/LA-/LU)
An.ağl.: ***yoğurt, yuğurt*** (*DS.XI,* 4286)

Tü. > **Ar.** (Lib.) *yuġurt*; (Fas., Mıs.) *yūġurt* (*ALTK,* 137);
İng. *yogurt*;
Fr. *yogourt*;
Alm. *Joghurt*;
Mac. *joghurt*;
Srp. *jògurt*;
Blg. *jogurt*;
Rus. *jugurt*;
KbRum. *yoğurdi, yiaùrdi*

~ yoğurt (Trkm., Az.)
yoğırt (TatK., Ker./*KrTS,* 369)
yoğort (Bşk.)
yuvırt (Nog.)
cūrat (Kırg.)
çōrt (Sag.)
suorat (Yak.)

YO(/U)Ğ(>v)U(>ı, o)RT
CŪRAT [< ****yoğ-ur-(a)t***]
Ç(< Y)Ō[>OĞU]RT

= *katık* (Bşk., Kzk., TatK.)
ķatıķ (Özb.)
ķetık (Uyg.)
gatıg (Az.)
ayran (Kırg.)

H. Eren, 'Yoğurt', *Beşinci Millerlerarası Yemek Kongresi,* Ankara, 1-3 Eylül 1994; Ankara 1999, s. 77-84.
Eren (*TDES,* 455): < ***yugur-+-t***
Doerfer'e göre (*TMEN* 952), Kıpçakçada *yağurt* biçiminin oluşmasında *yağ*'ın baskısı göz ardı edilemez.
Nişanyan (*SS,* 482): **yoğurt** = ***ET. yugrut*** ayrışmış süt (XI)
M. Erdal (s. 313): < **yogru-**
T. Tekin (*Mak.II,* 376): 'Bu türetme doğru olamaz. Çünkü, ***yogur-*** eylemi TT ve Az. dışında her yerde **/u/** iledir. İkinci olarak, '*yoğurt*' ile '*yoğur-*' eylemi arasında anlam ilişkisi yoktur. Süt *yoğrulmaz* ya da yoğurt süt yoğrularak yapılmaz.
yogrut, yogun sıfatı ile kökteş olabilir.'

NOT: TatK.'de **yoğırt**, Bşk.'da **yoğort** biçimlerinde söylenen sözcüklerde de **/o/** ünlüsü görülmektedir.

yoğurtçu 'Yoğurt yapan veya satan kimse'
→ **yoğurt[+çu]**
yoğurtçuluk 'Yoğurt yapma veya satma işi'
→ **yoğurt[+çu+luk]**
yoğurtla-['Yoğurt katmak'

SanalBaba

→ **yoğurt[+*la*-]**

yoğurtlu 'İçine yoğurt katılmış, içinde yoğurt bulunan'
→ **yoğurt[+*lu*]**

yoğurt-['Yoğurmak işini yağtırmak'
→ **yoğur-[*t*-]**

yoğurum 'Yoğrulacak kadar olan'
→ **yoğur-[*(u)m*]**

yoğusam (hlk.) 'Yoksa'
< ***yok+i-se+m***

yoğuş (hlk.) 'İş'
< OT. ***yumuş*** hizmet, vazife, elçilik' (DLT)

yohuş → yokuş

yok[1] '1. Bulunmayan, mevcut olmayan nesne, kimse vb., var karşıtı; 2. yasaklanmış olan şey, yasak; 3. olmayan, bulunmayan şey; 4. 'hayır' anlamında kullanılır; 5. birbirine karşıt iki cümleden, ikincisinin başına getirilir; 6. birinin söylediği sözlerden kuşkulanıldığında veya ya sözler hafifsendiğinde kullanılır; 7. savunulan bir düşünceyi doğrulayan sözün başına getirilir'
= ET. (KT, Uyg.) ***yooḳ*** 'yok, kötü, fena'
(*EUTS,* 301: *yoḳ çıġay* 'yoksul, fakir, sefil')
~ OT. ***yok*** (DLT)
< ****yō-k*** [OT. *yoḳađ-* 'yok olmak' (DLT) < *yō-ḳ+ađ-*]
TT.: YOK+(ÇU/ ÇULUK/ LA-/LAMA/ LAMACI/ LAN-/LANMA/LAT-/LATMA/LUK/SA/SUL/ SULLAŞ-/ SULLAŞMA/SULLAŞTIR-/ SULLUK/SUN/SUN-/SUNLU/SUNLUK/SUZLUK/UMSA-)
An.ağl.: ***yoh*** (*DS.XI,* 4287)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *yūh,* ; (Lib.) *yoḳ*; (Ir.) *ẏūh,tur* (*ALTK,* 138)

~ yōk (Trkm.)
yoḳ (Özb.)
yoh, (Az., Ker./*KrTS,* 369)
yoh,tı 'yoktur' (Ker./*KrTS,* 353)
yo (Ker.)
yuk (Bşk., TatK.)
yū°k (Hlç.)
cok (Kırg.)
jok (Kzk.)
suoh, (Yak.)

Y(> c, j, s)Ō(> o, u, ū°, uo)K(> h,)

Eren (*TDES,* 456): **yok**[1] YOK
Nişanyan (*SS,* 482): **yok** = ***ET. yok***[1]
(VIII) < *yodhmak* yoketmek, silmek, mahvetmek.

NOT: ET'de Brahmi metinlerine ***yok*** 'yok' sözcüğü vardı: *yok bol-* 'ölmek, yol olmak'
Nişanyan'ın verdiği ***yodh-*** fiili **yod-** ve **yot-** biçiminde olup, '***mahvolmak***' anlamındaydı: **yodun** 'mahvolma'; **yodun-** 'bitmek, bitirmek' demekti. **Yok** sözcüğünün ***yod-/yot-***'tan geldiği yolundaki sav **YANLIŞTIR**: doğrusu < **yō+k**'tur.

yok[2]**, yoku** (hlk.) 'Leke, iz, kalıntı, bulaşık'
< ***yuk, yok, yak*** 'çanak bulaşığı' (DLT)

NOT: Eren'de ***yoğurt*** ile ***yok*** arası ve ***yok*** ile ***yokuş*** arası sözcükler YOK.

yoka (hlk.) 'Yufka' → **yufka**
= OT. ***yufka, yupka, yuwka*** (DLT)
< ***yuw-*** 'yuvarlamak'+***-ka***

yokar, yokarı, yokaru, yokor (hlk.) 'Yukarı, üst kat'
= OT. ***yokar, yokaru*** (DLT)
< ***yok+garu*** 'yukarı'
→ **yukarı**

yokarıla-[(hlk.) 'Yükseltmek'
→ **yukarı[+*la*-]**

yokarılak, yokarlak (hlk.) 'yukarıya doğru'
< ***yok+garu+rak***

yokçu ***YT.*** '(fels.) Hiççi, nihilist'
→ **yok[+*çu*]**

yokçuluk 'Hiççilik, nihilizm'
→ **yok[+*çu+luk*]**

yokla-['1. El ile dokunarak incelemek; 2. bakmak, gözden geçirmek, kontrol etmek; 3.

SanalBaba

durum, bilgi, niyet vb. yi anlamaya çalışmak; 4. ziyaret veya sağlığını sormak amacıyla birine gitmek; 5. ara sıra etkisini göstermek; 6. aramak, araştırmak'

[OT. ***yokla-*** 'yükselmek, çıkmak' (DLT)
'TT'ndeki *yokla-* fiili ile ilişkisi yoktur' < *yok* 'yokuş'+*la-*

< *yo-k+la-*

yoklama '1.Yoklamak işi, kontrol; 2. bir topluluğu oluşturan üyelerin belli bir zaman ve yerde bulunup bulunmadığını anlamak için yapılan sayma işlemi; 3. okullarda öğrencilerin bilgisini anlamak için yapılan sınav'
→ **yokla-[*ma*]**

Tü. > **Ar.** (Ir.) *yoklama*; (Lüb.) *yaklama* (*ALTK,* 138); **Zaza.** *yoxleme* (*ZTS,* 416: *yoxleme kerdış* 'yoklamak'; *DAO,* 519)

~ yoklima (Uyg.)
yoklämä (Özb.)
yoklaş (Uyg.)
yoh,lama (Az.)
coktō (Kırg.)
= *barlama* (Trkm.)
barlav (Bşk.)
barlau (Özb.)

yoklamacı 'Künye defterine göre askerin bakımı ve denetimiyle görevli kimse'
→ **yoklama[+*cı*]**

yoklamalık (hlk.) 'Geline, lohusaya, hastaya vb. götürülecek armağan'
→ **yoklama[+*lık*]**

yoklan-['Yoklamak işine konu olmak'
→ **yokla-[*n-*]**

yoklanma 'Yoklanmak işi'
→ **yokla-[*n-*]**

yoklaşdır-[(hlk.) 'Yoklamak, araştırmak'
→ **yokla-[*ş-tır-*]**

yoklat-['Yoklamak işini yaptırmak'
→ **yokla-[*t-*]**

An.ağl.: ***yoklat-*** 'gelenekler gereği lohusaya, evlenene vb. armağan götürmek' (*DS.XI,* 4287)

yoklatma 'Yoklatmak işi'
→ **yokla-[*t-ma*]**

yoklu → **yoksul**

yoklu düş-[(hlk.) 'Yoksullaşmak'
→ **yoksul**

yokluk '1. Yok olma, bulunmama durumu, adem;2. (mec.) fakirlik'
→ **yok[+*luk*]**
~ yoh,tılığ (Ker./*KrTS,* 369)

yokor (hlk.) → **yokarı/yukarı**

yoksa '1. Bir düşüncenin, bir davranışın, bir tutumun ters olma ihtimalini anlatmak için kullanılır; 2. sayılan ihtimallerin dışında bir ihtimali belirtmek için kullanılır'

< *yo-k i-se* [< *er-se]

An.ağl.: ***yoğusam*** (*DS.XI,* 4287); ***yohsam*** (*DAO,* 519)

Tü. > **Zaza.** *yoxro ke* 'meğerse' (*ZTS,* 416)

~ yoksa (Uyg.)
yoqsä (Özb.)
yoğsa (Trkm.)
yoh,sa (Az.)
yoh,sam (Ker.)
yoh,om (Ker./*KrTS,* 369)
yoh,o/ oh,o/ h,o (Ker./*KrTS,* 197)
yuksa (Bşk., TatK.)
yugıysä (TatK.)
yugihä (Bşk.)

YO(>u)K(> h,/ ğ)[IY]S(> h)A (> ä)+*M*
YOH,[S=ø]O+*M*
[Y=ø]OH,[S=ø]O
[YO = ø]H,[S =ø]O

= *bolmasa* (Kzk.)
bolmäsä (Özb.)
bolmisa (Uyg.)
bolboso (Kırg.)

yoksul '1. Geçinmekte sıkıntı çeken (kimse), fakir; 2. (mec.) istenilen nitelikte ve özellikte olmayan, yetersiz'

SanalBaba

< ***yo-k+su-l***

TT.: YOKSUL+(LAŞ-/LAŞMA/ LAŞTIR-/LUK)

An.ağl.: ***yoklu, yoğsul, yohsul, yoksun*** (*DS. XI,* 4287)

~ yoksul (Trkm., Uyg.)
yoqsil (Özb.)
yoh,sul (Az.)
yoh,sıl (Ker./*KrTS,* 369)

YOK(> h,)+SU (> ı, i)L

yoksullaş-['Yoksul duruma düşmek'
→ **yoksul[+*la-ş-*]**

yoksullaşma 'Yoksullaşmak işi'
→ **yoksul[+*la-ş-ma*]**

yoksullaştır-['Yoksul duruma getirmek, fakirleştirmek'
→ **yoksul[+*la-ş-tır-*]**

yoksulluk '1. Yoksul olma durumu, sefillik, sefalet, fakirlik'
→ **yoksul[+*luk*]**

yoksun 'Belli bir şeyden kendisinde olmayan, belli bir şeyin yokluğunu çeken, mahrum'

< ***yo-k+su-n***

TT.: YOKSUN+(LU/LUK)

yoksun-['Yoksun duruma gelmek, mahrum olmak, mahrum kalmak'

< ***yo-k+su-n-***

yoksunlu ***YT.*** '(gr.) Yokluk bildiren'
→ **yoksun[+*lu*]**

yoksunluk 'Yoksun olma durumu, mahrumiyet'
→ **yoksun[+*luk*]**

yoksuzluk (hlk.) 'Yoksulluk'
→ **yok[+*suz+luk*]**

yoku (hlk.) 'Dibek taşı'
< OT. ***soku, sokku*** 'havan' (DLT)
[/s-/ > /y-/ değişmesi]

yokuç (hlk.) → **yokuş**

yokumsa-['Var olan bir şeyi yok olarak kabul etmek, inkâr etmek'

< ***yo-k+(u)m+sa-***

NOT: Eren'de ***yok*** ile ***yokuş*** arası sözcükler YOK.

yokuş '1. Yükselerek devam eden yol, ***iniş*** karşıtı; 2. bazen ***iniş*** yerine de kullanılır'
= OT. **yok yér** 'yokuş yer' (DLT)
Eski Kıpç.: ***yokuş*** 'yüksek yer'

< ***yok*** 'bayır, yokuş'+***(u)ş***

[Yükseklik belirten kökler:
yuk+arı < ****yok+garu***
yük+se-l-(i)ş / yük-se-k]

TT.: YOKUŞ+(ÇU)

Tü. (Az.) > **Lezgice.** *yuxuş* (*TDES,* 456)

An.ağl.: ***yokuç*** 'yokuş'; ***yokuş*** 'güçlük' (*DS. XI,* 4288)

An.ağl.: ***yokuç***

~ yoh,uş (Az.)
yoqış (Ker./*KrTS,* 369)

= *ör* (Kzk., Kırg., Özb.)
örä (Uyg.)
ür (Bşk., TatK.)
ürläs (Bşk.)
kütäriliş (Bşk., TatK.)
kötürülüş (Uyg.)
köterilüv (Kzk.)

Räsänen (*V* 205): ****jok, *yoγ***

yokuşçu 'Özellikle tepe ve yamaçlı yollarda başarılı olan bisiklet yarışçısı'
→ **yokuş[+*çu*]**

yol '1. Karada, havada, suda bir yeden bir yere gitmek için aşılan uzaklık, tarik; 2. karada insan veya hayvanların geçmesi için açılan veya kendi kendine oluşmuş, yürümeye uygun yer; 3.genellikle yerleşim alanlarını bağlamak için düzeltilerek açılmış ulaşım şeridi; 4. içinden veya üstünden bir sıvının geçtiği, aktığı yer; 5. yolculuk; 6. gidiş çabukluğu, hız; 7. (mec.) bir amaca ulaşmak için başvurulması gereken çare, yöntem; 8. davranış, tutum, gidiş veya davranış biçimi; 9. uyulan ilke, sistem, usul, tarz; 10. (mec.) gaye, uğur, maksat; 11. uzun çizgi; 12.(hlk.) kez, defa'
= ET.,OT. ***yol*** 'yol, seyahat, gezi' (*EUTS,* 301; DLT)

SarıalBaba

[ET.: *yola-* 'tesadüf etmek, rasgelmek, karşısına çıkmak, yol göstermek, sevketmek' < *yol +a-; yolçı* 'yolcu, kılavuz, rehber'; *yolkı* 'yolcu, yaldaki, yola çıkmış kimse'; *yolun-* 'yolda olmak';
OT.: *yolak* '1. çay; 2. çığır, çılga, kırlardaki küçük yol'; *yolgır-* 'yolda rastlamak'; *yolsuz* 'yolunu azıtan kimse']

< *yōl

TT.: YOL+(AK/CU/CULUK/DAŞ/DAŞLIK/geçen/LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LU/LUK/SUZLUK/uyla)

An.ağl.: ***yo*** 'kez'; ***yol*** '1. kez; 2. düğünde, oğlan evinin kız evine, kıza verdiği para, mal, armağan; 3. elverişli durum, olanak' (*DS.XI,* 4288); ***yola çıkar-*** 'uğurlamak'; ***yola çık-*** 'yol kesmek'; ***yola gel-*** 'direnmeyi bırakmak'; ***yola git-*** 'geçinmek, anlaşmak'

~ yol (Az., Özb., Uyg.)
yōl (Trkm.)
yul (Bşk., TatK.)
yū°l (Hlç.)
col (Kırg.)
çol (Kumd.)
jol (Kzk.)
suol (Yak.) < **yōl*

Y(> c, ç, j, s)Ō(> o, u, uo, ū°)L

~ Moğ. ***coğulçin, ciğulçin*** 'yolcu, seyyah, konuk; gelip geçici'; Halh. ***cūlç*** < *cağul-çin* (*Mak.I,* 59)

Eren (*TDES,* 456): YOK

yol-['1. Çekerek yerinden çıkarmak, çekip koparmak; 2. (mec.) dolandırarak, hile ile birinin parasını almak'

= ET. ***yul-*** 'yolmak, almak' (*EUTS,* 304); (KT) ***yulı-*** 'akın edip yağmalamak'

~ OT. ***yol-*** 'yolmak, yolmak için kaynar suya bırakmak' (DLT); *yulı-* 'akın edip yağmalamak'; *yulıt-* 'akın edip yağmalatmak'; (Tefs.) *yulu-* 'yolmak'; (Muk.) *yul-* 'yolmak, koparmak'

< *yul- [< *ūl-]

TT.:YOL-(DUR-/DURMA/MA/UK/UN-/UNMA)

An.ağl.: ***yol-*** '1. tırmalamak, yırtmak; 2. parasını çekmek, ütmek (mec.)' (*DS.XI,* 4291)

~ yol- (Az., Trkm., Bşk., TatK.)
yolko- (Bşk.)
yolk- (TatK.)
yul- (Özb.)
cul- (Kırg.)
çul- (Tuva, Hak.)
jul- (Kzk., YUyg.)
śīl- (Çuv.) < **yul-* < **ūl-*

Y(> c, ç, j, ś)O(> u)L
-K-/-KO-

~ Moğ. ***nogula-*** 'yolmak, parçalamak'

yolak (hlk.) 'Patika' [Bünyan'da: ***Camız yolağı*** sokağı]
= OT. ***yolak*** '1. çay, 2. patika' (DLT)

< *yōl+(a)k* 'küçültme eki'

yolakla-¹[(hlk.) '1. Götürmek, yol göstermek; 2. yola vurmak'
< ***yol+(a)k+la-***

yolakla-²[(hlk.) 'Saçını yolmak'
< ***yol-uk*** 'tüyü dökülmüş'***+la-***

yolamaç → yolak

yolantı (hlk.) 'Sonuna varılmayan yol'
< ***yol+a-n-tı***

yolaz-[(hlk.) 'Yolunu şaşırmak, kötü yola gitmek'
< ***yol+az-***

yolazı-[(hlk.) 'Yorulmak'
< ***yol+az-ı-***

yolbasan (hlk.) 'Silindir'
< ***yol+bas-*** 'basmak, üzerine çökmek'***+-an***

yolbasar (hlk.) 'Haydut'
< ***yol+bas-ar***

yolcu '1. Yolculuğa çıkmış kimse; 2. yolculuğa çıkmaya hazırlanan kimse; 3. (mec.) doğması bekle-

SanalBaba

nen çocuk; 4. (mec.) iyileşmesi umutsuz hasta'
→ **yol**[+*cu*]
An.ağl.: ***yolcu*** '1. pazartesi; 2. çerçi; 3. göze inen perde; 4.ölümü yakın; ***yolcu yolakçı*** 'gezgin' (*DS.XI,* 4289)

Tü. > **Zaza** (genel) *yolci* (*DAO,* 519)

~ yolcu (Az.)
yolçi (Özb., Uyg.)
yulçı (TatK.)
yolâvçi (Özb.)
yōlağçı (Trkm.)
colōçu (Kırg.)
jolavşı (Kzk.)
= *cürgüncü* (Kırg.)
< **yorı-(y)ucu*

Y(> c, j)Ō(> u)L+*CU/+ÇI/+Çİ*
+*A*(> *å*)*Ğ*
(> *v*)*ÇI*(>*i*)
+*ÖÇU*

yolculuk '1. Gezi, seyahat; 2. gezide geçen süre; 3. herhangi bir taşıtla bir yere gidip gelme'
→ **yol**[+*cu*+*luk*]
yol çatı, yol çatırı (hlk.) 'Yol ayrımı'
< ***yol çat+ı/+ır+ı***
yoldaş '1. Yol arkadaşı; 2. arkadaş, dost; 3. (mec.) ortak bir görüşü benimseyenlerden her biri'
→ **yol**[+*daş*] < ****yōl+da eş***
TT.: YOLDAŞ+(LIK)
An.ağl.: ***yoldaş*** 'eş, evlilikte eşlerden her biri' (*DS.XI,* 4290)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *yoldāş* (*ALTK,* 139);
Zaza. *yuldaş, weldaş* 'arkadaş' (Ö. Özer, 121)

~ yoldaş (Az., Uyg.)
yoldåş (Özb.)
yōldaş (Trkm.)
yuldaş (Bşk., TatK.)
coldoş (Kırg.)
joldas (Kzk.)

Y(> c, j)Ō(> o, u)L
+*DA(>o)Ş(>s)*

yoldur-['Yolmak işini yaptırmak'
→ **yol-**[< **yul-*][***dur-***]

yoldurma 'Yoldurmak işi'
→ **yol-**[< **yul-*][***dur-ma***]
yolgeçen 'Girip çıkanı, geleni gideni çok ve belirsiz olan yer' anlamında kullanılan yoldan geçen hanı (gibi) deyiminde kullanılır'
< ***yol+geç-(e)n***
yolgu (hlk.) 'Ustura'
= OT. ***yüligü*** 'tıraş eden ustura' (DLT)
< ***yüli-*** 'tıraş etmek' (DLT)
+-gü
yolla-['Göndermek'
→ **yol**[+*la-*]
~ yolla- (Az.)
yollä- (Özb.)
yolli- (Uyg.)
yōlla- (Trkm.)
yulla- (Bşk., TatK.)
jolda- (Kzk.)

Y(> j)Ō(> o, u)L
+*LA(> ä, i)-*

= *yibär-* (Bşk.)
cibär- (TatK.)
iber- (Trkm.)
yollak (hlk.) 'Yöntem'
< ***yol***+[l]***(a)k***
yollama 'Yollamak işi'
→ **yol**[+*la-ma*]
yollamış (hlk.) 'Yavuklu armağanı'
< ***yol+la-mış***
yollan-['1. Yollamak işi yapılmak, gönderilmek; 2. bir yere gitmeye başlamak; yürümek'
→ **yol**[+*la-n-*]
yollanma 'Yollanmak işi'
→ **yol**[+*la-n-ma*]
yollayı (hlk.) 'Yolcu geçirme'
< ***yol+la-(y)ı***
yollu[1] '1. Yolu herhangi bir nitelikte olan; 2. (taşıt için) hızlı giden; 3. (mec.) kuralına uygun'
→ **yol**[+*lu*]
An.ağl.: ***yollu, yolsuz, yolu kaçık*** 'kötü yola düşmüş kadın' (*DS.XI,* 4290); ***yollu*** 'yol alan (binek hayvanı); ***yollu*** 'gibi, gibilerden'
yollu[2] (hlk.) 'Çizgili (kumaş için)'
< ***yol+lu***

SanalBaba

yollu[3] 'TT'nde soy adı: ***Ayşana YOLLU*** 'Erciyes Üniversitesi'nde öğrencim idi'
= ET. ***yolluġ*** 'mesut' (*ETG.*, 312: ***yol(u)ġ, yoll(u)ġ*** 'Bilge Kağan ve Kültigin'in akrabası ve onlar adına dikilen taş kitabelerin yazarı')
Uyg.: ***atlıg yollug*** 'talihli'
< *yol* '*uğur: *yola çıkar-* 'uğurlamak' **+*lu(g)*** 'mesut; uğurlu'
~ yollu (Nog.)
collı (KKlp.)
çoldug 'talihli, mutlu' (Tuva)

Krş. ***kutlug*** sözcüğü ile aynı yapıda ve aynı anlamdadır.

yolluk '1. Yolculukta yenmesi için hazırlanan yiyecek; 2. yolcuya verilen armağan; 3. yere serilen ince uzun kilim, halı veya keçe; 4. yol masrafı'
→ **yol[+*luk*]**
~ yolluk (Uyg.)
yollik (Özb.)
yullık (Bşk., TatK.)
joldık (Kzk.)

YO(/U)L+*LU*
(> ı, i)K
+DIK

= *yol āzūğāsi* (Az.)
yōlāzık (/harcı) (Trkm.)
col akçası (Kırg.)
kül azık (Kırg.)

yollukçu (hlk.) 'Hayvanla yapacağı her sefer için belli bir ücretle çalışan işçi'
< *yol+luk+çu*

yollukçuluk (hlk.) 'Her seferi için belirtilen ücret karşılığı, hayvanıyla yük taşıma işi'
→ **yollukçu[+*luk*]**

yolma '1. Yolmak işi; 2. (hlk.) sapı orakla biçilelecek kadar kısa kalmış ekin'
→ **yol-[< *yul-*][*ma*]**
An.ağl.: ***yolma yol-*** 'ot, ekin biçmek' (*DS.XI*, 4291)

yolsuz '1.Yolu olmayan; 2. (taşıt için) yavaş giden; 3. (mec.) kurallara aykırı, uygunsuz, yöntemsiz, düzensiz, yersiz, usulsüz'
= OT. ***yolsuz*** 'yolunu azıtan kimse' (DLT)
< *yōl+suz*
An.ağl.: ***yolsuz*** '1. parasız; 2. biçimsiz, uygunsuz, yasaya, töreye aykırı' (*DS.XI*, 4292)

yolsuzluk '1. Yolsuz olma durumu; 2. (mec.) bir görevi, bir yetkiyi kötüye kullanma, suiistimal, nizamsızlık'
→ **yol[+*suz+luk*]**

yoluk[1] 'Tüyleri yolunmuş olan'
→ **yol-[< **yul-*][*(u)k*]**
'fiilden sıfat yapan ek'

[**-(I)k** eki: *bük-ük, çık-ık, dök-ük, kır-ık, yık-ık, sap-ık* ..vb.]

An.ağl.: ***yoluk*** '1. saçı başı dağınık, düzensiz; 2. tüyü dökülmüş;3. az tekin; 4. beceriksiz, parasız, umarsız; 5. çiçek bozuğu; 6. ekin biçme zamanı; 7. deri' (*DS.XI*, 4291)

yoluk[2] (hlk.) '1. Evden uzaklaşmış güvercini geri getirmek için kullanılan eşi; 2. hoppa' (*DS.XI*, 4291)
< *yol+(u)k*

yolun-['1. Yolmak işi yapılmak, çekilip koparılmak; 2. (mec.) çok kederlenerek çırpınmak'
= ET. ***yolun-*** 'yolda olmak, yola çıkmak' (*EUTS*, 302)
~ OT. ***yolun-*** 'yolunmak; azat edilmek, bırakılmak' (DLT)
→ **yol-[< **yul-*][*(u)n-*]**

yoluş-[(hlk.) 'Dövüşmek'
→ **yol-[< **yul-*][*(u)ş-*]**

yoluyla '1. Yolundan geçerek; 2. (mec.) aracılığıyla, vasıtasıyla; 3. yöntemiyle, usulüyle'
< *yol+u il-e*

yom (hlk.) 'Uğur, iyi talih, iyi haber'

SanalBaba

< ***yō-m***

TT.: YOM+(SUZ/SUZLUK)

An.ağl.: ***yom*** '1. boş inanç; 2. uğur; 3. fal; 4. gelenek, örf; 5. kuşku, sanı; 6. nükte' (*DS.XI,* 4292)

yomsuk (hlk.) → **yosun**

[/-m-/ ikincildir; /-n/ > /-k/ değişmesi olmuştur.]

yomsuz 'Uğursuz, meşum'
→ **yom[+*suz*]**

yomsuzluk 'Uğursuzluk'
→ **yom[+*suz+luk*]**

yon- (hlk.) 'Yontmak'
= ET. ***yon-*** 'yaralamak, ziyana sokmak' (*EUTS,* 302)
~ OT. ***yonu-*** (DLT: *yonak* 'hayvanların semerleri altına konulan şey, çul çuval parçası'; *yonındı* 'yanuntu, talaş'; *yonın-* 'yonar göstermek'; *yonul-* 'yonulmak'; *yonuş* 'yontmakta yardım ve yarış etmek')

< ***yō-n-***

TT.: YON-(GA/T-/TMA/TU/TUCU/TUCULUK/TUK/TUL-/TULMA/UL-)

An.ağl.: ***yon-, yontar-*** 'yontmak' (*DS.XI,* 4294)

~ yōn- (Trkm.)
suor (Yak.)

yona (hlk.) 'Keçeden yapılmış küçük belleme'
= OT. ***yonak*** (DLT) → **yonak**

< ***yō-n*** 'bel, arka, sırt'
(> Kırg., KKlp. *con*)
+***a*** 'addan ad yapan ek'

Eren (*TDES,* 456): **yona** < *yon+a*

yonacak (hlk.) '1. Taşçı kalemi; 2. nalbant bıçağı'

< ***yon-*** 'yontmak' (DLT: *yonındı* 'talaş'; *yonın-* 'yonar görünmek'; *yonu-* 'yonmak')
+***-acak***

yonak¹ (hlk.) 'Keçeden yapılmış küçük teğelti, belleme'
= OT. ***yonak*** 'hayvanların semerleri altına konulan şey, çul çuval parçası' (DLT)
eski Kıpç.: ***yona***

< ****yō-n*** 'bel, arka, sırt'
+***(a)+k***

Tü. > **Fars.** *yūn* 'a felt or wollen saddle-cloth' (Doerfer: *TMEN,* 1931)

~ yōna (Trkm.)
yonok (Alt., Tel.)
çonok (Tuva)
jona (Kzk., Kırg.)

Y(> ç, j)Ō
(> o)NA(>o)+*K*

Räsänen (*V* 211a): **yona** → **Tü. yunt, yont**
Muhammedova (*MSFOu* 158: 191): < ***Fars.***
YANLIŞTIR.

yonak² 'Marangoz keseri'

< OT. ***yon-*** 'yontmak' (DLT)
+***-(a)k***

An.ağl.: ***yonak, yontar*** (*DS.XI,* 4293)

NOT: Eren'de ***yonak¹/²*** YOK.

yonakla-[(hlk.) 'Yulmak'
< ***yon-(a)k+la-***

yonca 'Hayvanlara yem olarak yetiştirilen çayır bitkilerinini genel adı'
= ET. ***yorunçka, yornçka*** (*EUTS,* 303)
~ OT. ***yorınça, yorınçġa*** (DLT)
Çağ.: ***yorunka, yonuçka***
IM: ***yonçġa***

< ? ****yorı-*** 'yürümek'
+***-n-ç***[k/g]***a***

[**NOT:** *yonca*, çabuk büyüyen ve ekildiği alanı çok çabuk kaplayan, yılda birkaç kez biçilebilen bir ot türü olduğu için *yorı-* '*tarlayı ot sarmak' fiilinden türemiş olabilir.]

veya:

SanalBaba

< *yō-n-ır-*[ç/ş]+*ka*

TT.: YONCA+LIK)

Tü. > **Rus** dialektleri;
Tac. *yonuşqa, yonyuş-qa, yonyuçqa, yoruşqa* (Doerfer: *TLT* 159)

~ yorınça, yorunca (Trkm.)
yonca (Az.)
yoŋğıçka, yoŋgiçka (Özb.)
yonurçka (KKırg.)
coŋguçka (Kırg.)
jonışka, jonurşka, joŋırışka (Kzk.)
joŋışka (KKlp.)
= *kulınot* 'tay otu' (Nog.)

NOT: Eren'de ***yona*** ile ***yonca*** arası sözcükler YOK.

yoncalık 'Yonca tarlası'
→ **yonca[+*lık*]**

yonga 'Kesilen, yontulan veya rendelenen bir şeyden çıkan parça, kamga'

< *yō-n-ga*

An.ağl.: ***yonga, yonğa, yonka, yonuntu*** (*DS. XI,* 4293)

~ yon (Uyg.)
yonga (Az.)
yōnuşğa (Trkm.)
yomıçka (TatK.)
yunışki (Bşk.)
joŋka (Kzk.)
jaŋka (Kzk.)

Y(> j)**Ō**(< a, o, u)**N**
(> m, ŋ)+[IÇ/IŞ]+*G(/K)A*
+UŞ+*ĞA*

= *kırında* (YUyg.)
< **kır-(ı)n-tı*
gırındı (Trkm.)
çamındı (Kırg.)
çepindi (Uyg.)

Eren (*TDES,* 457): YOK

yongal (hlk.) 'Yontmaya elverişli (ağaç)'

< *yon-ga+l*

yongala-[(hlk.) 'Küçük küçük parçalar koparmak'

< *yon-ga+la-*

yongar 'Üç telli bağlama'

< ? *yō-n-ga+r*

yoŋgurt (hlk.) → **yoğurt**
[/ŋ/ ikincil ünsüzdür]

yoŋsa, yoŋusa (hlk.) 'Yoksa'

< *yok i-se*

yonsul, yoŋsul, yonsun (hlk.) 'Yosun' → **yosun**
[/-n-/ ikincildir; /-n/ > /-l/ değişmesi olmuştur]

yont (hlk.) 'Başıboş hayvan'
→ **yunt**

yont-[1. Bir şeye istenilen biçimi vermek vermek için dış bölümünü keskin bir araçla biçmek, kesmek; 2. (mec.) bir kimsenin azar azar parasını çekmek, birinden para sızdırmak'

< **yō-n-t-*
→ **yon-**
TT.: YONT-(MA/U/UCU/UCU-LUK/UK/UL-/ULMA)
~ yon- (Az., Özb.)
yōn- (Trkm.)
yonu- (Uyg.)
yuın- (TatK.)
yını- (Bşk.)
con- (Kırg.)
jon- (Kzk.)

Y(> c, j)**O**(>ı, uı)**N**-*T*-
-*I*-
-*U*-

Eren (*TDES,* 457): YOK

yontma '1. Yontmak işi; 2. yontulmuş veya yontularak yapılmış'
→ **yont-[*ma*]**

yontu 'Taş, tunç, mermer, kil, alçı, bakır gibi maddelerden yontularak, kalıba dökülerek veya yoğrulup pişirilerek oluşturulan eser, heykel'
→ **yont-[*u*]** 'fiilden ad yapan ek' < ***-Ig***

[**-I** eki: *çat-ı, bat-ı, çiz-i, sür-ü, yet-i* …vb.]

TT.: YONTU+(CU/CULUK)

yontu-[(hlk.) 'Uygun yerini bulup yerleştirmek'
< ***yon-t-u-***

SanalBaba

yontucu '1. Yontu yapan kimse, heykeltıraş; 2. (mec.) kendi çıkarını düşünen kimse'
→ **yontu[+*cu*]**

yontuculuk 'Yontu yapma sanatı, heykeltıraşlık'
→ **yontu[+*cu+luk*]**

yontuk '1. Yontulmuş yer; 2. yontulmuş parça'
→ **yont-[(u)k]** 'fiilden ad ve sıfat yapan ek'

[**-(I)k** eki: *çent-ik, don-uk, sanık, kan-ık, yan-ık* ...vb.]

yontul-['1. Yontmak işi yapılmak veya yontmak işine konu olmak; 2. (mec.) (insan için) kabalıktan, hoşgörüsüzlükten kurtularak toplum törelerine göre davranır duruma gelmek; 3. bir şeyi kendi görüşüne göre değerlendirmek'
→ **yont-[*(u)l-*]**
An.ağl.: ***yontulmamış, yontulmadık*** 'inceliksiz (kimse)' (*DS.XI,* 4294)

yonu, yonu daşı, yonu taş (hlk.) '1. Tuğla; 2. yapı yapmada kullanılan ve yontulması kolay taş'
< ***yon-u***

yonucu (hlk.) 'Taş ustası'
< ***yon-ucu***

yonul-[(hlk.) 'Yontulmak'
→ **yon-[*(u)l-*]** → **yon-**

yonulacak (hlk.) 'İnceliksiz (kimse)'
< ***yon-ul-acak***
An.ağl.: ***yonulmadık, yonulmaduh;*** → yontulmamış, yontulmadık

yoo, yooğ, yooh (hlk.) 'Hayır'
< ***yok***

yoök (hlk.) 'Yemek tabaklarında kalan bulaşık'
< OT. ***yok, yuk, yak*** (*yak yuk, yok yak, yuk yak*) 'kaptaki bulaşık' (DLT)

yopuk (hlk.) 'Baş örtüsü'
< OT. ***yap-*** 'örtmek, kapamak' +***(u)k***
→ **yapık**

yor-[1] '1. Yorgun duruma getirmek; 2. sıkıntıya sokmak, üzmek'
= OT. ***yorı-*** 'yürüyüp yorulmak' (DLT)
KB.: ***yor-, yör-, yörüg***
< ****yorī-***
~ yor- (Az.)
= *arıt-* (Bşk., TatK.)

yor-[2] 'Tabir etmek, çözmek, düğümünü açmak; fal tutmak'
= ET. ***yör-*** 'açıklamak, aydınlatmak' (*EUTS,* 303); ***yora-*** 'düş yormak' (s. 302)
~ OT. ***yor-, yör-*** (DLT: *yorık* 'tabir (rüya vb.) sözün gidişi, anlaşılışı'~ *yörük*)
KB.: ***yor-, yör-, yörüg***
< ****yō-r-*** 'düğüm çözmek'
TT.: YOR-(UM/UMCU/UMLA-/UMLAMA/UMLAN-/UMLANMA)
~ yor- 'yorumlamak' (Az., Trkm.) < **yōr-*
yoy- (Özb.)
yorı- (Nog.)
yur- (Bşk.)
yura- (TatK.)
cori- (Uyg.)
corı- (KKlp.)
coru- (Kırg.)
joru- (Kzk.)
süör- (Yak.)
yoz- 'yormak, tabir etmek, açıklamak' (Az.), *yoz-dur-, yoz-dur-t-*

Y(> c, j, s)**O**(> u, üö)**R**(>y)-/ *-A-/-I-/-İ-/-U-*

= Moğ. ***ciğurçi, ciğuçi*** 'interpreter, translator'; Halh. ***cūç*** < **cağurçi* (*Mak.I,* 59)

yor-[3] 'Yürümek'
= ET. ***yorı-*** 'yürümek, gitmek, hareket etmek' (*EUTS,* 302: *yorıt-, yort-* 'yürütmek'; *yorıg, yorug* 'yürüme'; *yorçı* 'kılavuz');
(Uyg.) ***yuorri-, yorri-*** < ****yōrı-***
~ OT. ***yor-, yorı-*** 'yürümek, gitmek, varmak; ismi varıp

SanalBaba

yayılmak'(DLT: *yorış-* 'yürüşmek'; *yorıt-* 'yürütmek')

< ***yorī-***

~ Moğ. ***cağuçi, ciğuçi*** 'matchmaker, go-between'; Halh. ***cūç*** < **cağurçi*

-yor 'Şimdiki zaman eki'

< *yoru-r* [> *-yorur* > **-yoru* > *-yor*]

An.ağl.: ***-yor*** [> *-yo* > *-yu/-yü/-ya/-ye/-yı/-yi* > *-y* vb.]

yorak (hlk.) 'Değirmen taşının çevresindeki un kanalı'

= OT. ***yorık, yoruk, borık*** 'akma, yürüme, gidiş, huy' (DLT)

< ***yorı-k***

yordam '1. (esk.) Çeviklik, çabukluk; 2. (esk.) çalım; 3. yatkınlık, alışkanlık, yeti, meleke; 4. (hlk.) kılavuz, yardımcı'

< ****yō-r-*** 'uz olmak'

+*-dam* 'fiilden ad yapan ek' (< *da-m*)

TT.: YORDAM+(LI/SIZ)

An.ağl.: ***yordam, yoldam, yurdam*** '1. kılavuz, yardımcı; 2. oranlama, gözle ölçme; 3. kural, yöntem; 4. deney, beceri yatkınlık; 5. düzen, sıra; 6. gelenek, görenek; 7. gidiş, davranış biçimi; 8. anlayış, yerinde davranış; 9. götseriş; 10. kılık, giyiniş' (*DS.XI,* 4296)

yordamcı (hlk.) 'Gösterişçi, başkasıyla yarışmaya düşkün'

→ **yordam[+*cı*]**

yordamla-[(hlk.) '1. Bir şeyi karanlıkta ele geçirmek; 2. uygun bularak kararlaştırmak, düzenlemek, yoluna koymak'

→ **yordam[+*la-*]**

yordamlı (hlk.) 1. Yakışıklı; 2. elinden iş gelen, becerikli'

→ **yordam[+*lı*]**

An.ağl.: ***yordamlı, yoldam, yoldamlı, yondemli, yurdamlı*** 'eli yatkın, becerikli, hünerli' (*DS.XI,* 4297)

yordamsız 'Çevik, canlı olmayan, elinden iş gelmeyen'

→ **yordam[+*sız*]**

An.ağl.: ***yordamsız*** '1. kaba, patavatsız; 2. beceriksiz; 3. düzensiz' (*DS.XI,* 4297)

yordu-[(hlk.) 'Evlenmekten caydırmak'

[= OT. ***yorıdaçı*** 'hısımlar, dünürler arasında gidip gelen adam' (DLT) < *yorı-da-çı*]

< ***yorı-da-***

yordur-['Yorumunu yaptırmak, yorumlanmasını sağlamak'

< *yor-²* +*-dur-*

An.ağl.: ***yordur-*** '1. açıklatmak, yorumlatmak (düş için); 2. arkasından kötü konuşmak' (*DS.XI,* 4296)

yorga 'Biniciyi sarsmayan at yürüyüşlerinden biri'

= OT. ***yorıġa*** 'yorga yürüyen (at için)' (DLT)

< **yorīġ* '*yürüme, yürüyüş' **+*a***

[> *yorıga* > (/ı/ düşmesi ile) *yorga*]

TT.: YORGA+(LA-/LAMA)

~ yörga (Trkm.)
yorgo (Oyr., Tel., Leb.)
yurga (TatK.)
dyorga (Koyb., Kaça)
corga (Krç., Kzk.)
coruo (Yak.)
çorga (hak.)

Y(> c, ç, dy)Ō (>o, u)RGA

= (? >) **Moğ.** (*KWb.,* 115) ***ciruga***; **Kalm.** ***corā*** 'Passgänger'

yorgala-['(At) yorga yürümek, yorga gitmek'

→ **yorga[+*la-*]**

yorgalama '1. Yorgalamak işi; 2. (tıp) ayak ve baldır kaslarının felcinden ileri gelen özel yürüyüş biçimi'

→ **yorga[+*la-ma*]**

yorgan 'Yatakta örtünmeye yarayan, içi pamuk, yün vb. şeylerle dol-

SanalBaba

durularak dikilmiş geniş örtü'
= ET., OT. ***yoğurkan*** (*EUTS,* 301; DLT)
< ****yap-*** 'kapamak, örtmek'
+-(u)r-gan

[> *yap-urgan* > **yop-urgan* > **yog-urgan* > **yourgan* > *yorgan*]

TT.: YOGAN+(CI/CILIK)
~ yorğan (Az., Trkm.)
yotkan (Uyg.)
yürgan (Oyr.)
yurgan (Bşk., TatK.)
curgan (TatK.)
cürkan (Kzk.)
çörgan (Şor)
suorgan (Yak.)

Y(> c, ç, s)O(> u, ū, uo)RG(/K)AN

= *körpe* (Kzk.)
körpö (kırg.)
Eren (*TDES,* 457): YOK

yorgancı 'Yorgan, yastık, şilte gibi şeyler dikip veya satan kimse'
→ **yorgan[+*cı*]**

yorgancılık 'Yorgancının işi'
→ **yorgan[+*cı*+*lık*]**

yorganla-[(hlk.) 'Üstünü örtmek'
→ **yorgan[+*la*-]**

yorgu (hlk.) 'Yorum'
< ***yor-*** 'tabir etmek, yormak' (DLT: *yorık, yörük* 'tabir (rüya vb.) sözün gidişi')+***-gu***

yorgun 'Çalışma veya değişik sebeplerle beden veya zihin etkinliği yavaşlayan, yorulmuş olan'
< ***yor-[1]+gun*** 'fiilden sıfat yapan ek'

[**-KIn** eki: *bay-gın, bit-kin, durgun, sar-gın, çap-kın* ...vb.]

TT.: YORGUN+(LUK)
An.ağl.: ***yorgun argın*** 'çok yorulmuş' (*DS.XI,* 4298)
~ yorğun (Az., Trkm.)
= *arığan* (Bşk., TatK.)
harğan (Uyg.)
hårğın (Özb.)
çarçiğan (Uyg.)
çarçağan (Kırg.)
çärçåk (Özb.)
şarşağan (Kzk.)
Eren (*TDES,* 457): YOK

yorgunluk 'Çalışma veya değişik sebeplerle bireyin ruh ve beden etkinlikleri açısından verimlilik düzeyinin azalması'
→ **yorgun[+*luk*]**

yorkut-[(hlk.) 'Yormak'
< OT. ***yorık*** (< *yorı-k*) 'yürüme, gidiş'+***(I)t-***

yorma 'Yormak[1/2] işi'
→ **yor-[*ma*]**

yornuk (hlk.) '1. Dinlence; 2. yorgunluk'
< ***yorı-n-(I)k***

yorsun (hlk.) → **yosun** [/r/ ikincil ünsüzdür]

yort (hlk.) 'Bir tür at yürüyüşü'
< OT. ***yort-*** 'dört nala koşturmak' (DLT)

yort-[(hlk.) '1. Koşmak; sürekli yol yürümek; 2. işsiz güçsüz gezmek'
= OT. ***yort-*** 'dört nala koşturmak, bir işe başlamak üzere yürümek' (DLT: *yortug* 'savaş günlerinde veya bir yere giderken hakanın yanında bulunan kimseler'; *yortuş-* 'at yürütmekte yarış etmek')
< ****yor-t-***
An.ağl.: ***yort-*** '1. çalımla yürümek; 2. şımarıkça davranmak, gezip dolaşmak; 3. koşmak' (*DS.XI,* 4298)
~ Moğ. ****corçi-*** < ****cortı-***

yorucu[1] 'Yolgunluğa yol açan'
→ **yor-[*ucu*]**

yorucu[2] (hlk.) Fal bakan, düş yorumlayan'
< ***yor-ucu***

yoruç (hlk.) 'Kumandan'
< ***yor-(u)ç***

yoruk-['Yorulmak'
< ***yor-[1](u)k-***

SanalBaba

yorul-[1] 'Yorgun duruma gelmek'
→ **yor-[1][*(u)l-*]**
An.ağl.: ***yuŕul-*** (Rize/*RİA*)
~ yorul- (Az., Trkm.)
= *çarçi-* (Uyg.)
çarçō (Kırg.)
çärçä- (Özb.)
ar- (Bşk., TatK.)

yorul-[2] 'Yorumlanmak'
→ **yor-[2][*(u)l-*]**

yorulma 'Yorulmak[1/2] işi'
→ **yor-[*(u)l-ma*]**

yorum 'Bir olayı belli bir görüşe göre açıklama, değerlendirme'
< *yor-[2](u)m*
TT.: YORUM+(CU/LA-/LA-MA/LAN-/ LANMA)
An.ağl.: ***yorum*** '1.iyiye yoran (fal, düş için); 2. üstüne yükleme' (*DS.XI,* 4299)
~ corum (Kırg.)

yorumcu 'Yorum yapan kimse'
→ **yorum[+*cu*]**

yorumla-['Tefsir etmek; tabir etmek'
→ **yorum[1/2][+*la-*]**

yorumlama 'Yorumlamak işi'
→ **yorum[+*la-ma*]**

yorumlan-['Yorumlamak işi yapılmak veya yorumlamak işine konu olmak, tefsir edilmek'
→ **yorum[+*la-n-*]**

yorumlanma 'Yorumlanmak işi'
→ **yorum[+*la-n-ma*]**

yoruştur-[(hlk.) 'Acele yorumlamak'
< *yor-(u)ş-tur-*

yos-['1. Karşılaştırmak, benzetmek; 2.yeğlemek; 3. saman, toprak vb. kürek ya da yaba ile ileri itmek; 4. deşmek, dağıtmak'
< OT. ***yoz-*** 'çok akmak' (DLT); ***yüz-*** 'yayılmak ve dağılmak, çok akmak'

yosa (hlk.) 'Yoksa'
< *yok i-se*
Krş. **yoŋsa, yoŋusa**

NOT: Eren'de ***yont (yunt)*** ile ***yosma*** arası sözcükler YOK.

yosma '1. Şen, güzel, fettan (genç kadın); 2. çok süslü giyinen ve modaya düşkün kadın'
< ? OT. ***yuş-*** 'eli işe yatkın olmak'**+*-ma***
[> *yuşma* > **yusma* > *yosma*]
TT.: YOSMA+(LIK)
An.ağl.: ***yosma*** '1. çok güzel; 2. oynak, albenili; 3. korkusuz, çekincesiz' (*DS.XI,* 4299)
Eren (*TDES,* 457): 'Kökünü bilmiyoruz'

yosmalık 'Yosma durumu olma, yosmaca davranış'
→ **yosma[+*lık*]**

yossi, yosyon, yassıysan 'yatsı vakti' (Kürt./Baskil yöresi)
→ **yatsı(+layın)**

yosun 'Tallı bitkilerin, çoğu sularda yetişen, ilkel yapıdaki örneklerine verilen genel ad'
[ET. ***yosun*** 'kanun, nizam, düzen, usul, kâide'(*EUTS,* 303)]
Tuhf.: ***yoşkun*** 'yosun' < **yaş* 'yaş, taze nesne, yeşillik, sebze' (DLT)+*-(ı)k-un*
< **yōsun*
[< Moğ. ***yosun*** 'Sitte, Gewohnheit' = Mançu. ***yoso, yoŋsu***]
TT.: YOSUN+(CUL/LAN-/LANMA/LAŞ-/LAŞMA/LU)
An.ağl.: ***yonsul, yoŋsul, yomsuk, yonsun*** (*DS.XI,* 4294)
~ yosun (Az.)
yosin (Özb.)
= *ılımık* (Bşk.)
baldır (Kzk.)
balır (Kırg.)
~ Moğ. ****nogusun; nogugan*** 'yeşil ot; sebze'

yosuncul 'Yosunla beslenen veya yosunların içinde yaşayan'
→ **yosun[+*cul*]**

yosunlan-['Yosunla kaplanmak'
→ **yosun[+*la-n-*]**

SanalBaba

yosunlanma 'Yosunlanmak işi'
→ **yosun[+*la-n-ma*]**
yosunlaş-['Yosun oluşmak'
→ **yosun[+*la-ş-*]**
yosunlaşma 'Yosunlaşmak işi'
→ **yosun[+*la-ş-ma*]**
yosunlu 'Yosunu olan, yosunla kaplanmış olan'
→ **yosun[+*lu*]**
yōş (hlk.) 'Yokuş'
< ***yok*** 'yokuş' (DLT: *yok yér*)+***(u)ş***
yoşa-[(hlk.) → **yuğşu-**
yoşaŋ (hlk.) → **yuşuk, yoşuk**
yoşu-[, yoşul- (hlk.) → **yuğşu-**
yoşuk (hlk.) 'Kullanılıp eskimiş, yıpranmış (giysi için)
→ **yuşuk**
< OT. ***yuş*** 'sıkışma' (DLT) ***+(u)k***
yoşun-[(hlk.) → **yuğşu-**
yoşungun (hlk.) → **yuşuk**
you, yov (hlk.) 'Hayır'
< ***yok***
yovuz (hlk.) 'Uslu, ağıbaşlı, çalışkan' → **yavuz**
yoz 'Doğada olduğu gibi kalarak işlenmemiş olan'
< OT. ***yoza-*** '(kısraktan başka hayvan) kısır kalmak' (DLT)
<***yoz+a-***
TT.: YOZ+(CU/LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LUK)
An.ağl.: ***yoz*** (*yoz malı, yoz sığırı*) '1. kısır;2. kısır ve erkek davardan oluşan sürü; 3. yazın kırda otlatılan davar; 4. civcivlerini büyütüp bırakan tavuk; 5. zayıf (hayvan için); 6. kart keklik;7. başıboş (hayvan için); 8. besili; 9. bir, iki yaşında tay; 10. değeri düşük, niteliksiz; 11. meyvesiz ağaç;12. işlenmemiş verimsiz toprak; 13. yabanıl; 14. kaba (kimse); 15. tembel (kimse)' (*DS.XI,* 4302); ***yoz yer*** 'ekilmez, biçilmez yer' (s. 4304)

Tü. > **Kürt.** *yoz* (*DAO,* 520)
~ yoz-, yozma, yozdur-, yozdurt- (Az.)
= Moğ. ***doru***; Halh. dor (*Mak.I,* 49)
yoz-[(hlk.) 'Çok akmak'
= OT. ***yoz-, yüz-*** (DLT)
< ***yōz-*** [< ****yüz-***]
yozala-[(hlk.) 'Doğum sancısı çekmek'
< OT. ***yoza-*** (DLT)+***-la-***
yozcu 'Koyun ticareti yapan kimse'
→ **yoz[+*cu*]**
yozdam (hlk.) 'İğne deliği'
< OT. ***yurt*** 'delik' (DLT)
Krş. **yurdu**
yozdur-[(hlk.) '1. Kuluçka tavuğu kuluçkalıktan caydırmak; 2. bir işten, bir şeyden caydırmak; 3. oyalamak; 4. cinsini bozmak, niteliğini değiştirmek'
< ***yoz-dur-***
yozgun (hlk.) 'Tutmayan (çubuk, fidan vb.)'
< ***yoz-gun***
yozi[1/2] → **yazı**
yozla-[(hlk.) 'Davardan oğlakları ayırmak'
< ***yoz-la-***
yozlak (hlk.) 'Doğurması yakın, ağrı çeken hayvan'
< ***yoza-la-k***
yozlaş-['1. Doğasındaki iyi nitelikleri sonradan yitirmek; 2. bir şey manevî niteliklerden uzaklaşmak'
= OT. ***yoza-*** '(kısraktan başka hayvan) kısır kalmak' = **kısır bol-** (DLT)
→ **yoz[+*la-ş-*]**
yozlaşma 'Yozlaşmak işi'
→ **yoz[+*la-ş-ma*]**
yozlaştır-['Yozlaşmasını sağlamak, yozlaşmasına sebep olmak, dejenere etmek'
→ **yoz[+*la-ş-tır-*]**
yozlaştırma 'Yozlaştırmak işi'
→ **yoz[+*la-ş-tır-ma*]**
yozluk 'Yoz olma durumu'
→ **yoz[+*luk*]**

SanalBaba

yozu-[(hlk.) 'Gücünü yitirmek'
< yoz-u-
yozuk (hlk.) 'Haylaz, tembel'
< yoz+(u)k
yozuk-[(hlk.) 'Ayrılmak, ayrı düşmek'
< yoz-(u)k-
yozuktur-[(hlk.) 'Ürkütüp caydırmak, ayırmak, soğutmak'
< yoz-(u)k-tur-
yozulak (hlk.) 'Doğurması yakın olan hayvan'
< yoza-la-k
yozundur-[(hlk.) 'Haksızlığa, zarra uğratmak'
< yoz-(u)n-dur-
yoz ürü-[(hlk.) 'Yersiz, boş konuşmak'
< yoz + (OT.) ***ür-*** 'havlamak' (DLT)+***-ü-***
yoz yer (hlk.) → **yoz**
yöğrük (hlk.) → **yüğrük**
yön '1. Belli bir noktaya göre olan yer, taraf; 2. bir şeyin belli bir noktaya baktığı yan, veçhe; 3. bir yere gitmek için izlenen yol, istikamat, cihet; 4. (mec.) tutulacak, izlenecek yol'
< ****yö(/ü)-*** 'bir yere yönmek'+***-n***
[Krş. ***yöre, yüre, yére*** 'çevre, muhit' (DLT)]
TT.: YÖN+(DEŞ/EL-/ELİK/ ELİM/ELİŞ/EL-ME/ELMELİ/ ELT-/ ELTEÇ/ELTİL-/ELTİL-ME/ELTİM/ELTME/ ERGE/ ETİCİ/ ETİCİLİK/ETİL-/ETİL-ME/ETİM/ETİMSEL/ETİŞ/

ETMELİK/MEN/ETMENLİK/ ETSEL/LENDİR-/LENDİRME/ LÜ/ SEME/SÜZ/TEM/TEMLİ/ TEMLİLİK/TEMSİZ/TEMSİZ-LİK)
An.ağl.: ***yön, yöntem*** 'yüz, alnaç' (DS.XI, 4304); ***yön*** '1. neden; 2. iyi'; ***yönter*** 'yön' (s. 4308)
~ yön (Az.)
yö:ne (Trkm.)
yöŋ (Krm.)
yün (Bşk., TatK.)
cθn (TatK.)
cün (TatK.)
jön (Kzk.)
śən (Çuv.)
śθn (Çuv.)

Y(> c, j, ś)Ö
(> ə, θ, ü)N(> ŋ)

= *yak* (TatK., Uyg.)
yåk (Özb.)
cak (Kırg.)
jak (Kzk.)
yān (Trkm.)
yån (Özb.)
yöndem (hlk.) '1. yol, uygun biçim, yöntem; 2. albeni, güzellik; 3. uğur' (*DS.XI,* 4305)
Krş. **yöntem**
yöndemli (hlk.) '1. Çevik, çalışkan; 2. uygun'
→ **yöndem[+*li*]**
yöndemsiz (hlk.) '1. Düzensiz, yöntemsiz; 2. uygun olmayan; 3. gelişigüzel davranan'
→ **yöndem[+*siz*]**
yöndeş 'Yönü aynı olan, aynı yöne bakan'
→ **yön[+*deş*]** 'addan sıfat yapan ek'

[+dAş eki: *arkadaş, çağdaş, karda(/e)ş, yol daş* ...vb.]

yöne (hlk.) 'Çıkaryol'
< yön+e
yöneği (hlk.) 'Toplulukla sürekli ters düşen'
< yön+e-k+i
yönek (hlk.) 'Dönük, doğru (bir yere); yön'
< yön+e-k
yönel-['1. Belli bir yön tutmak, yüzünü belli bir yöne çevirmek; 2. (mec.) amaç olarak benimsemek; 3. (mec.) hedef almak'
→ **yön[+*el-*]**

SanalBaba

An.ağl.: ***yönel-*** '1. eğilmek; 2. yüzünü çevirmek, dönmek; 3. bir yere doğru gitmeye ya da akmaya koyulmak' (*DS.XI,* 4306)
~ yönäl- (Az., Özb., Uyg.)
yö:nel- (Trkm.)
yünäl- (Bşk., TatK.)
cönöö (Kırg.)
jenel- (Kzk.)

yönelge (hlk.) 'Yön'
< yön+e-l-ge
An.ağl.: ***yönek, yönelek, yönet*** (*DS.XI,* 4306)

yönelek (hlk.) → **yönelge**

yönelik 'Belli bir yöne çevrilmiş olan'
< yö-n+el-(i)k

yönelim '1. Yönelme durumu; 2. kendi durumunu veya bulunduğu yerin durumunu başka yerlere göre belirleme; 3. bireyin, karşılaştığı karışık ve sorunlu durumlarda kendi yönünü, tutumunu belirlemesi'
→ **yön[+*el-(i)m*]**

yönelme 'Yönelmek işi'
→ **yön[+*el-me*]**

yönelmeli 'Yönelme durumunda olan'
→ **yön[+*el-me+li*]**

yönelt-[1. Bir şeye belli bir yön vermek, yönelmesini sağlamak, çevirmek; 2. birine veya bir şeye doğru bakmak'
→ **yön[+*el-t-*]**
~ yö:nelt- (Trkm.)

yönelteç '1. Direksiyon; 2. bisiklet gidonu'
→ **yön[+*el-t-(e)ç*]**

yöneltil-['Yöneltmek işi yapılmak'
→ **yön[+*el-t-(i)l-*]**

yöneltilme 'Yöneltilmek işi'
→ **yön[+*el-t-(i)l-me*]**

yöneltim 'Yöneltmek işi'
→ **yön[+*el-t-(i)m*]**

yöneltme 'Yöneltmek işi, tevcih'
→ **yön[+*el-t-me*]**

yönerge ***YT.*** 'Herhangi bir konuda tutulacak yol için üst makamlardan alt makamlara ve kuruluşlara veya üst aşamadakilerden astlara verilen buyruk, talimat, direktif'
→ **yön[+*er-ge*]** [*yöner-* fiili YOKTUR]

yönet[1] (hlk.) → **yönelge**

yönet[2] (hlk.) 'Uygun, iyi, doğru, yerinde; yatkın, becerikli'
< yön+e-t
An.ağl.: ***yönlü*** (*DS.XI,* 4306)

yönet-['1. Yasalara, kurallara veya belli şartlara uygun biçimde çalışmayı sağlamak, idare etmek, tedvir etmek;2. birinin bir konudaki etkinliğine, çalışmasına yön vermek, birini yönlendirmek; 3. (sin.-tiy.) yapımını, gerçekleşmesini sağlamak'
→ **yön[+*et-*]**
~ **YOK**

yönetici 'Yönetme gücünü elinde bulunduran kişi, yöneten kişi, idareci'
→ **yön[+*et-ici*]**
~ yünätiv (Bşk.)
yünätü (TatK.)

yöneticilik 'Yönetici olma durumu veya yönetici-
nin görevi, iderecilik'
→ **yön[+*et-ici+lik*]**

yönetil-['Yönetmek işi yapılmak'
→ **yön[+*et-(i)l-*]**

yönetilme 'Yönetilmek işi'
→ **yön[+*et-(i)l-me*]**

yönetim '1. Yönetmek işi, çekip çevirmek, idare; 2. (mec.) dümen'
→ **yön[+*et-(i)m*]**

yönetimsel ***YT.*** 'Yönetimle ilgili, idarî'
→ **yön[+*et-(i)m+sel*]**

yönetiş 'Yönetmek işi veya biçimi'
→ **yön[+*et-(i)ş*]**

yönetli (hlk.) 'Düzgün, yöntemli'
→ **yönet**[2]**[+*li*]**

yönetme 'Yönetmek işi'
→ **yön[+*et-me*]**

yönetmelik ***YT.*** 'Genellikle bir kuruluşun çalışma yöntemini belirleyen, bu kuruluşta çalışanların uyacakları kuralların tümü'

SanalBaba

→ **yön[+*et-me+lik*]**
~ **Y O K**

yönetmen 'Bir kuruluşu yönetme yetkisi olan; bir oyunu sahneye koyan, bir filmin çevrilmesini veya gerçekleşmesini sağlayan kimse, direktör, rejisör'
→ **yön[+*et-men*]**
~ **Y O K**

yönetmenlik '1. Yönetmen olma durumu; 2. müdürlük, müdüriyet, direktörlük'
→ **yön[+*et-men+lik*]**

yönetsel ***YT.*** 'Yönetimsel'
→ **yön[+*et-sel*]**

yönlendir-['Bir kişinin davranış, tutum, yapacağı iş vb. alanlarda izleyeceği yolu göstermek'
→ **yön[+*le-n-dir-*]**

[TT.'nde ***yönle-*** fiili YOKTUR]

yönlendirme 'Yönlendirmek işi'
→ **yön[+*le-n-dir-me*]**

yönlü '1.Yönü olan; 2. (hlk.) uygun'
→ **yön[+*lü*]**
Krş. **yönet²**
An.ağl.: ***yönnü, yönetli*** 'akıllı, yol yordam bilen' (*DS.XI,* 4307)

yönnü (hlk.) → **yönlü**

yönseme ***YT.*** 'Belli bir amaca veya sonuca yönelen, etkinliğ dönüşmeyen etki gücü, temayül'
→ **yön[+*se-me*]**

[TT'nde ***yönse-*** fiili YOKTUR]

yönsüz '1. Yönü olmayan; 2. (mec.) amaçsız'
→ **yön[+*süz*]**

yöntem ***YT.*** 'Usul, sistem, metot'
→ **yön[+*te-m*]**

[TT'nde ***yönte-*** fiili YOKTUR. Kr. ***yordam*** < *yō-r+da-m*]
TT.: YÖNTEM+(Lİ/LİLİK/SİZ/SİZLİK)

yöntemli 'Metotlu'
→ **yöntem[+*li*]**
An.ağl.: ***yöndemli, yöntemli, yördemli*** '1. becerikli, eli uz, yoluyla yordamıyla iş yapan; 2. uygun, yerinde; 3. yakışıklı, düzgün' (*DS.XI,* 4307)

yöntemlilik 'Bir işi, bir yönteme dayanarak yapma'
→ **yöntem[+*li+lik*]**

yöntemsiz 'Metotsuz'
→ **yöntem[+*siz*]**
An.ağl.: ***yöndemsiz, yöntemsiz, yördemsiz*** 'yeteneksiz, becerik-siz' (*DS.XI,* 4307)

yöntemsizlik 'Uygunsuzluk, düzensizlik'
→ **yöntem[+*siz+lik*]**

yönter (hlk.) 'Yön'
→ **yön[+*ter*]** [< *****-*tür*]

yönter-[(hlk.) '1. Anlatmak, öğretmek; 2. yönünü göstermek'
< **yön+ter-** [< *****-*tür-* : Krş. *dön-dür-, sön-dür-* vb.]

yönük-[(hlk.) 'Yönelmek, yüzünü çevirmek'
< ***yön+ük-*** 'addan eylem yapan ek' [Krş. *göz+ük-*]

yöre¹ 'Bir bölgenin belli bir yer ve çevresini kapsayan sınırlı bölümü, havali, mahal'
= OT. ***yöre, yüre, yére*** 'çevre, bir şeyin etrafı' (DLT)
< ****yö(/ü)r-*** 'çevrilmek, örtülmek' (DLT)+ ***-e***
TT.: YÖRE+(SEL/SELLEŞ-/SELLEŞME/SELLİK)
An.ağl.: ***yöre*** 'avlu' (*DS.XI,* 4309)
~ **Y O K**

yöre² (hlk.) '1. Değirmenlerde, taşla kasnak arasında kalan ve hayvan yemi olarak kullanılan salt un; 2. iri un; 3. hamur açmada kulanılan un'
< OT. ***öw- (/uw-, uv-)*** 'ufalamak'+***-ra***
[**/y-/** ikincil ünsüzdür]
→ **uğra**

yörebezi (hlk.) 'Çocuğun, beşikten düşmemesi için, yorganın üstünden beşiğe bağlanan bez bağ'
< ***yöre¹*** 'çevre' +***bez+i***

yöreci (hlk.) 'Değirmenci'
→ **yöre²[+*ci*]**

yörecilik (hlk.) 'Değirmen işçiliği'
→ **yöre²[+*ci+lik*]**

SanalBaba

yörekleş-[(hlk.) 'Alışmak'
< ***yöre¹+k+le-ş-***

yörelik (hlk.) Değirmen taşının çevresinde, iri unun biriktiği yer'
< ***yöre²+lik***

yöreme (hlk.) 'Kolan ipi olarak da kullanılan, kaba, kalın ip'
< [y+] OT. ***ör-(e)me***

[Krş. OT.: *örküç, örçük, örgüç* 'örme saç'; *örme saç* 'örme saç' (DLT)]

yöremeç (hlk.) 'Kenevirden bükülmüş ince sicim, urgan'
< [y+] ***ör-(e)meç***

yörep (hlk.) 'Yamaç; patika
< ***yöre¹+p***

yöresel *YT.* 'Yöre ile ilgili, yerel, mahallî'
→ **yöre¹[+*sel*]**

yöreselleş-['Yerelleşmek, mahallîleşmek'
→ **yöre¹[+*sel+le-ş-*]**

yöreselleşme 'Yöreselleşmek işi'
→ **yöre¹[+*sel+le-ş-me*]**

yöresellik 'Yöresel olma durumu'
→ **yöre¹[+*sel+lik*]**

yörge- (hlk.) 'Sarmak, örmek, çevrelemek, bağlamak'
= ET. ***yörge-*** (*EUTS,* 303: *yörgel-* 'sarılmak'; *yörgen-* 'sarılmış olmak')
< ***yör-*** 'sarmak, örmek'
+-ge-

Krş. **ör-**

yörüğen (hlk.) → **yüğrük**

Yörük 'Hayvancılıkla geçinen göçebe Türkmen boyu'
< ET., OT. ***yorı-*** 'yürümek, gitmek, varmak' ***+-k***

yörmele-[(hlk.) 'Teyellemek, iri iri dikmek'
< [y+] ***ör-me+le-***

yörpek (hlk.) 'Bebek yatağı'
< OT. ***körpe*** 'yeni'+*k*

yörücü, yörüyücü (hlk.) 'Görücü'
= OT. ***yorıġçı*** 'hısımlar, dünürler arasında gidip gelen adam' (DLT)
< ***yorı-g+çı***

yörük, yürük 'Çok ve çabuk yürüyen, iyi yol alan, hızlı giden'
→ **yüğrük**

[ET.: ***yörüg*** 'izah, açılama, şerh' (*EUTS,* 303)
< *yör-* 'açıklamak, aydınlatmak']

= OT. ***yorık*** 'akma, yürüme, gidiş, huy' (DLT)
< ***yorı-k***

An.ağl.: ***yörük, yöruk*** '1. göçebe; 2. dağlı, kaba kişi' (*DS.XI,* 4310); ***yörük, yüğrük*** 'çok yürüyen'
Eren (*TDES,* 457): YOK

yörünge *YT.* 'Yürüyen bir noktanın izlediği veya çizdiği yol, mahrek'
< ***yörü-*** [< **yorı-*]
+-n-ge
~ **YOK**

yöş (hlk.) '1. Alacakaranlık; 2. gölge'
< OT. ***yaş*** 'parlaklık'

[< ***ya-ş***](DLT: *yaşın* 'şimşek'; *yaşna-* 'şimşek çakmak' < ***yaş+na-***)

yöşer-[(hlk.) '1. Hava ağarmaya başlamak; 2. hava kararmaya başlamak'
→ **yöş[+*er-*]**

yöşerti (hlk.) 'Karanlıkta görülen gölge'
→ **yöş[+*er-ti*]**

yu-[(hlk.) 'Yıkamak'
= ET. (KT, Uyg.), OT. (DLT) ***yu-, yuv, yuy-*** (DLT: *yuyun-* < *yuy-(u)n-* 'dönüşlülük eki')
< ****yū-***

An.ağl.: ***yu-, yuğ-, yuy-, yü-, yüğ-, yüv-*** 'yıkamak' (*DS.XI,* 4314)
~ yu- (Telafer/*KrTS,* 365)
yuv- (Ker./*KrTS,* 371)

yubat-[(hlk.) 'Geciktirmek, bek-

SanalBaba

letmek'
< OT. ***yuba-*** 'ihmal etmek, yüzüstü bırakmak, üzerinde durulmamak'/***yubat-*** 'savsaklamak; *hile etmek*' (DLT)

yudak (hlk.) 'Bataklık'
< ***yut-(a)k***

yudgun (hlk.) 'Yudum' → **yudum**
[/g/ ikincil ünsüzdür]

yudul-[(hlk.) 'Oyunda yitirmek'
< [y+] OT. ***ūt-*** 'oyunda yutmak, oyunda ütmek' (DLT)
+***-(u)l-***
An.ağl.: ***yuduz-*** (*DS.XI,* 4311)

yudum 'Bir içişte yutulacak miktar'
< ****yūtum < yūt-um < *ūt-***
TT.: YUDUM+(LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LUK)
Anağl.: ***yudgun*** (*DS.XI,* 4310)
~ yuvudım (Trkm.)
yütüm (Özb.)
yotım (TatK.)
yotom (Bşk.)
cutum (Kırg.)
cudum (Alt.)
jutım (Kzk.)
jutum (Uyg.)
udım (Ker.)
udum (Az.; Ker., Telafer/*KrTS*) < ****yūtum***
< *yūt-* <****ūt-***

Y(> c, j)U(> o)
[*VU*]T(>d)U(> ı, o)M
[Y = ø] UDU(>ı)M

Eren (*TDES,* 457): YOK

yudumla-['Yudum yudum içmek, acele etmeden yavaş yavaş içmek'
→ **yudum[*+la-*]**

yudumlama 'Yudumlamak işi'
→ **yudum[+la-ma]**

yudumlan-['Yudumlamak işi yapılmak, yudum yudum içilmek'
→ **yudum[*+la-n-*]**

yudumlanma 'Yudumlanmak işi'
→ **yudum[*+la-n-ma*]**

yudumluk 'Bir yudum miktarında'
→ **yudum[*+luk*]**

yuduz-[(hlk.) → **yudul-**

yuf 'Kınama, üzüntü, nefret bildiren ünlem'
< ****yū*** 'yansıma'+***f***

yufha → **yufka**

yufka '1. Oklava ile açılan ince, yuvarlak hamur yaprağı; 2. (hlk.) sacda pişen bir ekmek türü; 3. (mec.) ince ve çabuk kırılır, dayanıksız'
= OT. ***yufka, yuwka, yupka*** 'ince, ucuz, yufka'; ***yuvga, yuga, katma yuga*** (DLT); ***yupka*** (KB)
Çağ.: ***yupka***
MA.: ***yuwka*** 'ince' (23-2)
< ****yuw(/f/p)-*** '*inceltmek'
+-ka
TT.: YUFKA+(böreği/CI/CILIK/LIK)
An.ağl.: ***yufga, yufha, yufka, yuga, yuha, yuka*** (*DS.XI,* 4311)

YU[F]K(>g, h)A

~ yupka (Özb., SUyg.)
yupka 'hamur için' (Uyg.)
yūka (Trkm.)
yukka (Oyr.)
yuga (Bar.)
yuh,a (Az., Ker./KrTS, 370)
yuh,h,a (Ker.)
yθkå (tatK.)
cubka (Kırg.)
çuga (Hak.)
juka (KKırg., Kzk.)
jupka 'ince' (Uyg.)
śüxɛ (Çuv.) (*KTLS*; Räsänen, *V* 209)
ifka (Ker./*KrTS,* 204)
ıfka (Telafer/*KrTS,* 204)

Y(> c, ç, j, ś)U(> θ, ü)F(/B/P)
K(>g, h)[*K/H*]A
[Y = ø]I(/İ)FKA

Eren (*TDES,* 457): YOK

yufkacı 'Yufka, kadayıf yapıp satan kimse'
→ **yufka[*+cı*]**

yufkacılık 'Yufkacının işi'
→ **yufka[*+cı+lık*]**

yufkalık '1. Yufka yapmak için ay-

SahafBaba

rılmış olan; 2. (mec.) az, kıt olma, sığlık'
→ **yufka[+*lık*]**

yufkala- (hlk.) 'Sığlaşmak, incelmek, zayıflamak'
→ **yufka[+*la-*]**
An.ağl.: ***yukal-*** (*DS.XI,* 4311)

yufkalt-[(hlk.) İnceltmek'
< ***yufka+l-t-***

yuga → **yufka**

yugacı (hlk.) 'Loğ taşını yürütmek için kulanılan çatal ağaç'
< OT. ***yuv-*** 'yuvarlamak' (DLT)+***-ga+cı***

yuğ¹ → **yoğ**

yuğ² → **yün**
< OT. ***yung, yüng*** (DLT)

yuğ-¹['Yıkamak' → **yu-**

yuğ-²[(hlk.) '1. Damların üstünde loğ taşı gezdirerek, toprağını sıkıştırmak; 2. düzeltmek, sıkıştırmak'
< OT. ***yuv-/yuw-*** 'yuvarlamak' (DLT)
An.ağl.:***yū-, yungula-, yurgula-, yuva-, yuvan-, yuvat-, yuvgula-, yuvula-*** (*DS.XI,* 4312)

YUV-*A-*
-AN-
-AT-
-GULU-
-ULU-
YUN[< **V]**-*GU+LA-*
YUR[< **V]**-*GU-LA-*
YŪ[< *UV*]-

yuga → **yuvak**

yugacı, yūgacı → **yuvak**

yugu → **yuvak**

yuğaç → **yuvak**

yuğarlak → **yuvak**

yuğga → **yuvak**

yuğgu → **yuvak**

yuğku → **yuvak**

yuğruk¹ (hlk.) 'Eğri büğrü, girintili çıkıntılı'
< OT. ***yuw-*** (DLT)
+***-(u)r-(u)k***

yuğruk² (hlk.) 'Güçlü, dayanıklı'
→ **yuğrük, yüğrük**

yuğruk³ (hlk.) → **yuğrum**
< ***yogur-(u)k***

yuğrum (hlk.) 'Leğen ya da teknede yorulan hamur'
< OT. ***yogur-*** (DLT)
[KT. < ***yu-***]+***-(u)m***
An.ağl.: ***yuğruk*** (*DS.XI,* 4312)

yuğrük¹ (hlk.) 'Hızlı (at, değirmen vb. için'
= OT. ***yüğrük*** 'koşucu, geçic, yüğrük' (DLT)
< OT. ***yüg(ü)r-*** '(at) koşmak, seğirtmek' (DLT)+***-(ü)k***

yuğrük² (hlk.) 'Sancı' → **yuğrük¹**

yuğşu-[(hlk.) '1. Eskimek, yıpranmak; 2. rengini atmak; 3. yorulmak; 4. uslanmak, durulmak; 5. gevşemek; 6. usanmak; 7. hayvan eş isteme dönemini geçirmek'
< OT. ***yuw-*** 'uslanmak; akıtmak; erişmek; olgunlaşmak' (DLT) +***-şu-***
An.ağl.: ***yoşu-, yoşa-, yoşul-, yoşun-, yuğşu-, yuğşun-*** (*DS.XI,* 4300)

yuğu → **yuvak**

yuğurt-[(hlk.) 'Koşmak'
< OT. ***yügür-*** 'koşmak, seğirtmek' (DLT)+***-t-***

yuğurtma (hlk.) Kayısı, zerdali ezmesinin yumurta biçiminde yuvarlanıp, kurutulmasıyla yapılan bir yiyecek'
< OT. ***yuv-/yuw-*** 'yuvarlamak'+***(u)r-t-ma***

yuğurucu (hlk.) 'Hamur yoğurma işini yapan'
< OT. ***yogur-*** (DLT)+***-ucu***

yuğüç (hlk.) 'Bulaşık bezi'
< OT. ***yuk*** (*/yak/yok*) 'çanak bulaşığı'+***(ü)ç***

yuh 'Hoşhutsuzluk ve öfke anlatan ünlem'
< ****yū*** 'yansıma' + ***h***
Krş. **yuf**

yuha¹ → **yufka**

SanalBaba

An.ağl.: ***yufka, yufga, yufha, yuga, yuha, yuka*** (DS.XI, 4311)
~ yuha (Az./*AHYÖ*, 549)

Tü. > **Kürt.** *yuha* (*DAO*, 521)

yuha² 'Birine karşı beğenilmeyen bir durumda hep birden haykırılan bir hakaret sözü'
→ **yuh[+*a*]**

yuhala-['Birine ***yuha*** diye bağırmak'
→ **yuha[+*la-*]**

yuhalama 'Yuhalamak işi'
→ **yuha[+*la-ma*]**

yuhalan-['Yuhalamak işi yapılmak'
→ **yuha[+*la-n-*]**

yuhalanma 'Yuhalanmak işi'
→ **yuha[+*la-n-ma*]**

yuhla-[, yukla- (hlk.) 'Uyuklamak'
< OT. ***uđı-, uđu-*** 'uyumak' (DLT)+***k*** 'uyuklayan' (DLT)+***la-***
→ **uyu-**

yuhu, yuku (hlk.) 'Uyku'
< OT. ***u (/uđ, uđu)*** 'uyku' (DLT)
→ **uyku**
~ yuhu '1. uyku; 2. düş' (Az.)
yθkθ (TatK.)

Tü. > **Zaza.** *yuhu* (*DAO*, 521)

yuhuntu (hlk.) '1. Telve; 2. yemek kalıntısı'
< OT. ***yuk*** 'çanak bulaşığı, kaptaki bulaşık' (DLT)+***untu***

yuka¹ → **yufka**

yuka²/yukı cıllan (Zaza/*ZTS*, 417) 'Yüklük, evlerde dürülen yatağın konduğu yer' → **yük**

yukaç 'Yer katmanları kıvrımlarının tümsek bölümü, semer, ineç karşıtı'
< ***yok** 'yukarı'+***aç**

yukal (hlk.) 'Yüzeysel'
< OT. ***yuga/yuvga*** 'yufka, *ince'(DLT)+***l***

yukal-[→ **yufkala-**
< OT. ***yuga*** 'yufka' (DLT)
+***l-***

yukalık → **yufkalık**

yukarı '1. Bir şeyin üst bölümü; 2. yetkili kimse; 3. (mec.) aşama, sınıf, makam bakımından ilerde olan; 4. benzerleri arasında üstte olan; 5. üst tarafa, üste, yükseğe, yukarıya'
= ET. ***yokaru*** (*EUTS*, 301)
~ OT. ***yokar, yokaru, yukaru*** (DLT: *yok yér* 'yokuş yer'; *yokla-* 'yükseltmek')
Çağ.: ***yokkari, yokarı***
Rabguzi: ***yoḳḳarı/yoḳġarı*** (Schinkewitsch, *Rabguzis Syntax*, s. 69. *Wb, III*, 401)
< ***yok** 'yokuş, yukarı; yükseklik, yükselmiş, yükselen'
+***ġaru*** 'eski yön eki'
[> *yokaru* > *yukaru* > *yukarı*]
Krş. **yokuş**
An.ağl.: ***yokařı, yukari, yokari, ukařı*** (Rize/*RİA*, 41-63);***yukarlak*** 'az yukarıda' (*DS.XI*, 4313)
~ yokarı (Krm., Trkm.)
yukarı (Krm.)
yuḳåri (Özb.)
yukuri (Uyg.)
yuğarı (Bşk., TatK.)
yuğara (Tob.)
yuh,arı (Az.)
coğoru (Kırg.)
çoğar (Hak.)
çoğarı (Sag.)
joğarı (Kzk.)
jukuri (Uyg.)
sogorū (Yak.)
soguru (Yak)

Y(> c, ç, j, s)**O**(>u)**K**(> ğ, h)**A** (> å, o,u)**RI**(/a/i/u)

Eren (*TDES*, 457): YOK

yukle-, yukled-, yuklet- → **yükle-**

yukleş-[(hlk.) 'Yüklenmek, abanmak'
< ***yükle-ş-***

yuklük → **yüklük**

yulak (hlk.) 'Hamam'
= OT. ***yulak*** 'küçük küçük bir çok su pınarları' (DLT)

SanalBaba

< ***yu-(/yuğ-)+-la-k***

NOT: Eren'de ***yosma*** ile ***yular*** arası sözcükler YOK.

yular 'Bir yere bağlamak veya çekerek götürmek için hayvanın başlığına veya tasmasına takılan ip'
= OT. ***yular*** 'at yuları' (DLT: *yularla-, yularlan-, yularlıg* 'yularlı')
Eski Kıpç.: ***yular***
< ET. ****yul-*** 'yolmak, almak' (*EUTS,* 303) ***+-a-*** '*çekip almak' ***+-r***
TT.: YULAR+(LA-/LAN-/LI/LIK) [***TS***'te YOK]

Tü. > **Blg.** *julár*; **Srp.** *jùlar, ùlar* (Miklosch: *TE* 1: 83); **Osetçe**'ye de geçmiştir. (Abaev *ÊS* 1: 144)

~ cılō (Kırg.)
cular (Alt)
culur (Alt.)
çular (Tuva)
sular (Yak.)

Y(> c, ç, s)ULA
(> ō, u)R

~ Moğ. ***ciluġa*** 'gem, dizgin, yular'; ***coġdar, coġdur*** 'long hair on the throat of a camel'= Çuv. *śătar* 'pillow' < ****yoġdar, *yoġdur*** = Tü. ***yoġdu, coġdu***' (K. Menges, *The Turkic Languages and Peoples*, s. 88)

Moğ. ***jiluga*** > Osm. *cılavu, cılavı, cılav*;
Trkm. *cılav*, Az., Özb. *cılov*, Kırg. *cılō* (Doerfer, *TMEN I*, 296, 297.)

Tung. (Solon): ***cilůġa***; Manç. ***culho, culhu*** 'reins, bridle'

= *nokta* 'yular' (Kzk.,TatK., Nog., Şor, Sag.)
< Moğ. ***nogtu***
nokto (Kırg.)
noh,ta (Az., Uyg.)
noh,tä (Özb.)
noğta (Trkm.)
nukta (TatK., Bşk.)
năxta (Çuv.)

K. Menges : ****dıluġar < *yulaġar > *yulăr > yular.*** /r/ topluluk eki.
T. Tekin, *Mak. I,* 140

Škaljić (*Turc* 374): < Rumca. ***euléra*** . **YANLIŞTIR.**
Eren (*TDES,* 458): Kökünü bilmiyoruz.
Nişanyan (*SS,* 483): **yular** =***ET. yular*** at yuları (XI) < *yulmak* çekmek → YOL **YANLIŞTIR**

yularla-['Yularla bağlamak, yular takmak'

[***TS***'te YOK]

= OT. ***yularla-*** (DLT)
→ **yular[+*la-*]**

yularlan-['Yularla bağlanmak, yular takılmak'
→ **yular[+*la-n-*]**

yularlı 'Yuları olan veya yularla bağlanmış'
= OT. ***yularlıġ*** (DLT)
→ **yular[+*lı*]**

yularlık 'Yular yapmak için kullanılan şey'
→ **yular[+*lık*]**

yuluk[1] (hlk.) 'Sahtiyan, deri'
< OT. ***yüli-*** 'yolmak'***+-k*** 'yolunmuş (deri)'

yuluk[2] (hlk.) 'Yılık' → **yılık**

yum-['Kısarak kapamak, sıkarak kapalı duruma getirmek'
< ET., OT. ***yum-, yüm-*** (DLT: *yumgak* 'yumak, yuvarlanan ve yuvarlak olan her şey'; *yumgaklan-* 'yumak, yuvarlak yapılmak'; *yumgı* 'toplu, çok'; *yumgın* 'toplu olarak, hep birden, bütün'; *yumın-* 'yumar gibi görünmek'; *yumıtgan* 'daima toplanan'; *yumıt-* 'toplanmak'; *yumız (er)* 'etli, tıknaz (adam)'; *yumluş-* 'yumulmak')
TT.:YUM-(AK/AKLA-/AKLAMA/AKLAN-/AKLANMA/DUR-/MA/RU/RUCUK/RUK/RUKLA-/ RUKLAMA/ RUKLAN-/RUKLANMA/RUKLAŞ-

SanalBaba

/RUKLAŞMA/RULAN-/RULANMA/RUL-/RULMA/ RULUK/ UK/UK-LAŞ-/ UKLAŞMA/ UL-/ ULMA/ ULU/URCAK)
~ yum- (Az., Özb., Trkm.)
yom- (Bşk., TatK.)
cum- (Kırg.)
jum- (Bşk., Uyg.)

Y(> c, j)U(> o)M-

Eren (*TDES,* 458): YOK

yumacık (hlk.) 'Kirpi'
< ***yumak*** **+*cık*** → **yumak**

yumak 'Yuvarlak biçimde sarılmış iplik, yün vb. şey'
= ET. ***yumġak*** (*EUTS,* 305)
~ OT. ***yumġak*** 'yumak, yuvarlanan ve yuvarlak olan her şey' (DLT: *yumgaklan-* 'yuvarlak yapılmak'; *yumgı* 'toplu, çok'; *yumgın* 'toplu olarak, toptan, bütün'; *yumın-* 'yumar gibi görünmek'; *yumıtgan* 'daima toplanan'; *yumıt-* 'toplanmak'; *yumız (er)* 'etli, tıknaz (adam)'
< ****yum-*** 'toplamak'
+*-(ġ)ak* [< ****yomak***]
TT.: YUMAK+(LA-/LAMA/ LAN-/LANMA)
An.ağl.: ***yumah, yumak*** 'açılmaya hazır hamur topağı' (*DS.XI,* 4315)
~ yomak (Trkm.)
yumag (Az.)
yumah, (Ker.)
yummağ (Ker., Telafer/ *KrTS,* 371)
yomğak (yip, cip) (Bşk., TatK.)
comak (Krç.)
comok (Kırg.)
zomak (Blk.)
nunax (Hak.) 'yumak'

[Hakas Türkçesinde orta hecede **-m-, -n-, -ŋ-** gibi sesler taşıyan sözcüklerin başındaki **y-** ünsüzü gerileyici benzeşmeye uğrayarak **n-**'ye dönüşür: ***nan-*** < *yan-* 'dönmek'; ***naŋmır*** < *yağmur*; ***nuğan*** < *yumulan*; ***nımıra*** < *yumurta* ..vb.]

Y(>n)U(> o)M[*M*]-[*Ğ*]AK(> h, ğ)

= *şuvmak* (kzk.)
tüygök (Kırg.)
domulak (Uyg.)

Eren (*TDES,* 458): YOK

yumakla-['Yumak biçimine getirmek'
→ **yumak[+*la-*]**

yumaklama 'Yumaklamak işi'
→ **yumak[+la-ma]**

yumaklan-['Yumak durumuna gelmek'
= OT. ***yumġaklan-*** (DLT)
→ **yumak[+*la-n-*]**

yumaklanma 'Yumaklanmak
→ **yumak[+*la-n-ma*]**

yumaklık[1] → **yunak**

yumaklık[2] (hlk.) 'Kendir liflerinin dört beş kiloluk topu'
→ **yumak[+*lık*]**

yumala-[(hlk.) 'Yuvarlamak, evirip çevirmek'
< OT. ***yuv-/yuw-*** 'yuvarlamak' **+*-ma+la-***

yumalacık (hlk.) 'Tombul, dolgun'
< ***yum-(u)l-a+cık***

yumalak (hlk.) '1. Toparlak; 2. yumak'
< ***yum-al-(a)k***
An.ağl.: ***yumbarlak*** (*DS.XI,* 4315)

yumaştır-[(hlk.) 'Başına toplamak, üşüştürmek'
< ***yum*** 'toplanmak'**+*-(u)ş-tur-***

yumbaç (hlk.) 'Saklambaç oyunu' (İps. Paşaköy/ E. Kalay, *TD* 633, s. 256)
< *yum-baç* 'fiilden oyun adı yapan ek: *saklanbaç*'

yumdur-['Yummasını sağlamak'
→ **yum-[*dur-*]**

yumbaç (hlk.) 'Saklambaç'
< ***yum-*** 'yummak; gözünü ka-

SanalBaba

patmak'+*-baç*

[**-baç** eki: fiilden oyun adı yapan ek: *saklanbaç*]

yumbarlak → yumalak; yuvarlak [/b/ ikincil ünsüzdür]

yumburlak (hlk.) 'Silindir biçiminde'
< OT. ***yum-ur+la-*** 'yumru yapmak, toplamak' ***+-k***
[/b/ ikincil ünsüzdür]

yumcala-[(hlk.) 'Sıkmak, tarlaklamak'
< ***yum-ca+la-***

yumcalık (hlk.) 'İş giysisi'
< OT. ***yumuş*** 'hizmet, görev' ***+ça+lık***

yumdur-[(hlk.) Örtmek, kapatmak'
< ***yum-dur-***

yumma 'Yummak işi'
→ **yum-[*ma*]**
An.ağl.: ***yumma*** '1. baş içe, kök dışa gelecek biçimde yığılmış ekin; 2. içine ceviz konularak, ısıtılıp yuvarlanan pestil; 3. avucun bir yanına konulan kına' (*DS.XI,* 4316)

yumru '1. Yuvarlak, şişkin şey, kabartı; 2. şişkin, kabarık, yuvarlak biçimli'
= ET. (Uyg.) ***yumburu*** (*İKPÖ,* 238)
[/b/ türeme ünsüzdür]
< ****yum-(u)r-*** 'yumrulaştırmak'+***-u***
TT.: YUMRU+(CUK/L-/LAN-/LANMA/LUK)
An.ağl.: ***yumru, yumuru*** '1. set, tümsek; 2. toparlak; 3. domates' (*DS.XI,* 4316)
~ yumru (Az.)
yumrı (Trkm., Ker./*KrTS,* 371)
cumru (Kırg.)
jumur (Uyg.)
jumır (Kzk.)

Y(> c, j)UM[*U/I*]RU(>ı)

= *şiş* (Bşk., TatK.)
şişik (Kırg.)
töyörsök (Bşk.)
töyirçik (TatK.)
kavärık (Özb.)

Eren (*TDES,* 458): YOK

yumrucuk ' Küçük yumru, ufak şişkinlik'
→ **yumru[+*cuk*]** 'küçültme eki'

yumruk '1. Parmakların kapanmasıyla elin aldığı biçim; 2.elin bu biçimiyle yapılan vuruş, yumrukla yapılan vuruş; 3. (mec.) baskı'
= ET. ***yıdruk*** (EUTS, 293)
~ OT.***yuğruk*** (DLT: *yuğruklan-* 'elini yumruk yapmak')
AH.: ***yuruk***
< yıdruk < *yıd(u)r-uk
[< AT. ****nodruk***]
TT.: YUMRUK+(LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LAŞ-/LAŞMA)

Tü. ***yumruk*** (< *nodruk) > **Zaza.** *nıcuk* (Özer, 113)

~ yumruk /yumrık (Trkm.)
yumruğ (Az.)
yumrığ (Ker./*KrTS,* 368)
yumırdık (Trkm.)
yumırık (Nog.)
yudırık (Nog.)
yudruk (Alt.)
yudrık (Kzk.)
cudruk (Alt.)
cuduruk (Kzk., Kırg.)
cumduruk (Krç.)
çuduruk (Tuva)
jumırık (Kzk.)
judırık (Kzk.)
juduruk (KKlp.)
munzuruk (Hak.)
muzruk (Sag.)
nuzruk (Alt., Şor)
nuzurux (Hak.)
suturuk (Yak.)
uzruk (SUyg.)
yodrık (TatK.)
yodorok (Bşk.)
yoz,rok (Bşk.)
zunduruk (Blk.)

Y (> c, ç, j, m, n, s, z

SanalBaba

[= ø])

U(>o)M(>z/n)[*DU/U*]RU
(>ı, o)K
[*Y* =ø] UZ (< δ)RUK

= **Moğ.** (*KWb,* 115) : ***cudur***; ***nidurga*** (Poppe, 39), OMoğ. ***nudurka***;Bury. ***ńudurga*** ~ Mançu. ***nucan*** <**nudur-kan*; Evenki. ***nurga*** (Räsänen, *V* 209)

Gombocz (*NyK* 35: 279-282): Tü. ***yudruk***~Moğ. ***nidurga***

Räsänen (*V* 209b): Tü. ***yudruk*** ~ Moğ. ***nidurga***; (s. 210) Tü. ***yumruk*** < ****yumduruk***

Poppe (*CAJ* 16: 44-45): Moğ. ***nidurga*** < ***nidura-*** 'to strike' ~ ET. ***yuδruk*** ~ Yak. ***suturuk***

Sanjeev (*ST* 6, 1973, 77-78): Kırg. ***cuduruk*** ~ Moğ. ***nidurga***

Doerfer (*TMEN* 62. s. 362. s.): Räsänen'in görüşüne katılır.

Clauson (*ED* 892b): Moğ. ***nidurga*** < Tü.

Eren (*TDES,* 459): Görüş belirtmez.

Nişanyan (*SS,* 483): **yumruk** = *yumduruk* yumulmuş şey, yuvarlak, yumru → YUM- **YANLIŞTIR.**

T. Tekin (*Mak.I,* 83): Ana Tü. ****ŋodruk*** > ET. ****yuδruk***; Moğ. ***nidurga*** < Ana Tü. ***noδruk*** **OLAMAZ.**

yumrukla-['Yumrukla vurmak'
→ **yumruk[+*la-*]**

yumruklama 'Yumruklamak işi'
→ **yumruk[+*la-ma*]**

yumruklan-['Yumrukla vurulmak'
→ **yumruk[+*la-n-*]**

yumruklanma 'Yumruklanmak işi'
→ **yumruk[+la-n-ma]**

yumruklaş-['Karşılıklı yumruk atmak, yumruk vurarak döğüşmek'
→ **yumruk[+la-ş-]**

yumruklaşma 'Karşılıklı yumruk atma, yumruk vurarak dövüşme'
→ **yumruk[+*la-ş-ma*]**

NOT: Eren'de ***yular*** ile ***yumruk*** arası sözcükler YOK.

yumrul-[1]**[** 'Yumru biçimine gelmek'
→ **yumru[+*l-*]**

yumrul-[2]**[** (hlk.) 'Yoğrulmak'
< OT. ***yogur-*** (DLT)+***-(u)l-***

yumrulan-['Yumru biçimine gelmek, yumru gibi olmak'
→ **yumru[+*la-n-*]**

yumrulanma 'Yumrulanmak, yumrulmak işi'
→ **yumru[+*la-n-ma*]**

yumrulma 'Yumrulanmak işi'
→ **yumru[+*l-ma*]**

yumruluk 'Yumru olma durumu'
→ **yumru[+*luk*]**

yumşa-[→ **yumuşa-**

yumşak 'Yumuşak'
= ET. ***yımşak***
~ OT. ***yumşak*** (DLT)
Tuhf.: ***yumçak*** < ****yımçak***
< ****yımşa-k***
~ çımçak (Tuva) < ****yımça-k***
śemśe (Çuv.); (ağl.: *śamśa* < ****yämçäk***)

yumuca (hlk.) 'Ağaç saplı çakı'
< ***yum-u+ca***

yumucak (hlk.) 'Ufak, açıkken aralıkmış gibi duran (göz için)'
< ***yum-(u)+cak***

yumuçma (hlk.) → **yumulmaç**

yumuk '1. Yumulmuş olan, yumulmuş gibi duran; 3. tombul'
→ **yum-[*(u)k*]**
TT.: YUMUK+(LAŞ-/LAŞ-MA)
An.ağl.: ***yumuk, yumulu*** '1. kapalı; 2. tıkalı, dolu;3. açılmamış çiçek, gül goncası; 4. uysal' (*DS.XI,* 4316)

yumuklaş-['Yumuk duruma gelmek'
→ **yumuk[+*la-ş-*]**

yumuklaşma 'Yumuklaşmak işi'
→ **yumuk[+*la-ş-ma*]**

yumul-['1. Kapanmak, örtülmek; 2. kendini bir işe vermek, girişmek, saldırmak, atılmak; 3. kısılmak, örtülür gibi olmak'
= OT. ***yumul-*** (DLT: *yumulgan* 'daima yumulan' ~ ***yümül-***)
→ **yum-[*(u)l-*]**
An.ağ.: ***yumulböcü, yumulbuncuk, yumurgan*** 'tesbih böceği' (*DS.XI,* 4317)
~ yumulmağ (Ker./*KrTS,* 371)

SanalBaba

cumul- (Kırg.)
Eren (*TDES,* 458): YOK

yumulböcü (hlk.) → **yumul-**

yumulbuncuk (hlk.) → **yumul-**

yumulgaç → **yumulmaç**

yumulgan (hlk.) '1. Yumulmaya yetenekli, eğilimli; 2. sıkılgan'
→ **yumul-[*gan*]**

yumulg(/k)anböcek (hlk.) 'Mayıs böceği'
< ***yum-(u)l-gan + böcek***

yumulmaç (hlk.) 'Saklambaç'
< ***yumul-maç***
An.ağl.: ***yumuçma, yumulgaç*** (*DS.XI,* 4317)

yumultu (hlk.) 'İmece'
< ***yumul-*** 'toplanmak'+***-tu***

yumur (hlk.) 'Hayvanların göden bağırsağı; hayvanlarda midenin bir parçası'
= OT. ***yumur*** 'hayvanların göden bağırsağı' (DLT)
< yum-(u)r
~ cumur (Kırg.)
jumır (Kzk)

yumur-[(hlk.) 'Yoğurmak'
→ **yoğur-**

yumurcak '1. Yaramaz, küçük çocuk; 2. (hlk.) veba hastalığınca koltuk altında veya kasıkta çıkan çıban'
< yum-(u)r+çak
~ jumırşak (Kzk.)
< ****yumurçak***

yumurgan (hlk.) → **yumul-**

yumurla-[(hlk.) 'Yumru yapmak, toplamak'
[***TS.II,*** 1645: YOK]
= OT. ***yumurla-*** (DLT)
< yumur+la-

yumurlan-[(hlk.) 'Toplanmak'
[***TS.II,*** 1645: YOK]
= OT. ***yumurlan-*** (DLT)
< yumur+la-n-

yumurta 1. Bir dişinin vücudunda oluşan, yumurtlama veya döllenmeden sonra aynı türden bir canlı oluşturan hücre; 2. tavuk yumurtası; 3. (mec.) er bezi; 4. çorap onarmakta kullanılan, yumurta biçiminde, genellikle tahta veya mermerden kalıp'
= ET. ***yumurka*** (*EUTS,* 305)
~ OT. ***yımırtġa, yumurtġa*** (DLT)
MA: ***yumurta***
Tuhf.: ***yumrutka*** < ****yumurtga***

YU(/I)MU(/I)RT[G/K]A
< yum-(u)r-t-[k/ġ]a
TT.: YUMURTA+(CI/CIK/CILIK/LIK)
An.ağl.: ***yumurta, yumurtda*** (*DS.XI,* 4318)
~ yumurta (Az.)
yumurtğa / yumırtka (Trkm.)
yımırta (Ker./*KrTS*)
yımırtka (Oyr.)
yomırka /yθmθrtka /cθmθrtka (TatK.)
yomortka (Bşk.)
cumurtka (Kırg.)
cımırtka (Alt.)
çürka (Sag.)
jumırtka /jumurtka (Kzk.)
mumurtka (Koyb.)
nıbırtka (Şor.)
ńımırtka (Tuva)
n'ımırtka (Kumd.)
nurtka (Şor.)
sımüt (Yak.)
śəmarDa (Çuv.)
mırta (Ab., Beş., Tav., Telafer/*KrTS*)
murta (Tis./*KrTS*)

Y(> c, ç, j, m, n, ń, s, ś)**U** (> ə, ı, o) **MU**(>ı, o)**RT**(> D) **[*Ğ/K*]A**
[*YU* = ø] **MU**(> ı)**RTA**
Ç (< Y) **Ũ**[*umu*]**R**[T=ø]**KA**
N(< Y)**U** [*mu* = ø]**RTKA**

~ Tung. ***umūrta, umu-kta***; Mançu. ***um-xan*** (Räsänen, *V* 211)

Eren (*TDES,* 459): YOK
Nişanyan (*SS,* 483): **yumurta** = ***ET. yumurtġa*** (XI) < ****yumurtmak*** → YUM-

SanalBaba

yumurtacı 'Yumurta toplayıp satan kimse'
→ **yumurta[+*cı*]**

yumurtacık 'Kapalı tohumlarda, döllenmeden sonra değişikliğe uğrayarak tohumu oluşturan bölüm; canlılarda dişinin oğulcuk durumuna gelmek için çıkardığı üreme hücresi'
→ **yumura[+*cık*]**

yumurtacılık ' Yumurta toplayıp satma işi'
→ **yumurta[+*cı+lık*]**

yumurtalık '1. Canlılarda dişi üreme hücrelerini veren organ; 2. yumurtayı içine dik olarak koymaya yarayan, fincana benzer kap'
→ **yumurta[+*lık*]**

yumurtda (hlk.) → **yumurta**

yumurtla-['1. Tavuk, kuş, balık vb. yumurta yapmak; 2. (mec.) uydurup söylemek veya söylenmemesi gereken şeyi açığa vurmak'
Tuhf.: ***yumrutla-***
< *yum-ur-t-la-*
TT.: YUMURTLA-(T-/TMA/YANLAR)
~ yumurtala- (Az.)
yumurtğala- (Trkm.)
yomırka salu (TatK.)
yomortka halıv (Bşk.)
cumurtkaloo (Kırg.)
jumırtkala- (Kzk.)

Y(>c, j)U(> o)MU
(> ı, o)RT[Ğ/K]LA-

yumurtlat-['yumurtlamak işini yaptırmak'
< *yumurta+la-t*

yumurtlatma 'Yumurtlatmak işi'
→ **yumurtlat-[*ma*]**

yumurtlayanlar 'Yumurtlama yolu ile üreyen hayvanlar'
< *yumurtla-y-an+lar*

yumuş (hlk.) 'İş, hizmet buyruğu'
= ET. ***yumuş*** 'hizmet, iş, faaliyet' (*EUTS,* 305: *yumuşçı* 'hizmetçi')
~ OT. ***yumuş*** 'hizmet, vazife, elçilik' (DLT: *yumuşçı* 'melek')
[= Sümer: *umuş* (Tuna, 25)]
Eski Kıpç: ***yumuş***
< **yumu-* 'hizmet etmek'
+-*ş*
An.ağl.: ***yumuş, yümüş*** (*DS.XI,* 4318)
~ yumuş (Özb.)
yomış (TatK.)
yomoş (Bşk.)
cumuş (Kırg.)
çımış (Tuva)
jumıs (Kzk.)
śămăl (Çuv.)

Y(> c, ç, j, ś)U(>ı, o)MU
(> ı, o)Ş

yumuşa-['1. Sertliği kalmamak, yumuşak duruma gelmek; 2. (mec.) öfkesi, kızgınlığı inadı geçmek; 3. (gr.) sert ünsüz, yumuşak ünsüz durumuna gelmek'
= GT., ET., OT. ***yumşa-***
(*EUTS;* DLT)
< *yum-şa-*
TT.: YUMUŞA-(K/KLIK/MA/T-/TICI/TIL-/TILMA/TIŞ/TMA/TMALIK)
An.ağl.: ***yumuşa-*** 'yola gelmek' (*DS.XI,* 4318)
~ yumşa- (Trkm.)
yumşal- (Az.)
yumşä- (Özb.)
yumşi- (Uyg.)
yomşa- (Bşk., TatK.)
cumşō (Kırg.)
çımça- (Tuva) < **yımça-*
jumsa- (Kzk.)
sımńā- /sımınya- (Yak.)
< **yımca-* < **yımça-*
śemsé- (Çuv.) < **yemçe-*

Y(> c, ç, j, s, ś)U(>e)MŞ(>s)
A(>ā, ä, é, i, o)-*L-*

yumuş-[(hlk.) 'Toplaşmak, üşüşmek'
< *yum-(u)ş-*

yumuşak '1. Dokunulduğunda veya üzerine basıldığında çukurlaşan, eski biçimini kaybeden, ***katı*** karşıtı; 2. kolaylıkla bükülen,

SanalBaba

sert karşıtı; 3.dokununca hoş bir duygu uyandıran; 4. avuçla sıkıldığında buruşmayan; 5. kolaylıkla işlenebilen; 6.kolay çiğnenen, kolay kesilen; 7. ılıman; 8.(mec.) kaba, hırçın, sert olmayan, kolay yola gelen, uysal; 9. okşayıcı, tatlı, hoş; 10. sessiz, hafif'

= GT: ***yumşak*** // Orh. ***yemşak, yımşak*** < **yımşa-*

~ ET.,OT. ***yumşak*** (*EUTS,* 305; DLT: *yumşaklan-* 'yumuşamak, yaltaklanmak'; *yumşat-* 'sepiletmek, yumuşatmak')

Eski Kıpç.: ***yumçak*** (XV yy.)

MA: ***yumşak***

Tuhf. (XV. yy.): ***yumçak***

< **yımçak* [< **yımşak*]

< ****yum*** *(u)*'*etli, toplu'

+***şa-***[< *ça-*]+***k***

TT.: YUMUŞAK+(ÇA/ÇA-LAR/LIK)

An.ağl.: ***yumşag, yümüşak*** (*DS.XI,* 4331)

~ yumşak (Trkm., Uyg.)
yumşåk (Özb.)
yumşag (Az.)
yomşak (Bşk., TatK.)
cımjak (Alt.)
cumşak (Kırg.)
çımçak (Tuva) < **yımçak*
jumsak (Kzk.)
sımńagas (Yak.) < **yımçakaç* (**/mç/ > /mń/** değişmesi ile) [< **yem, yim* veya **yım* +ça-]
śemśe (Çuv.) < **yemça(k)* (T. Tekin, *Mak.I,* 36, 273; *KTLS*)
imşağ (Ker./*KrTS,* 206, 352: ***üzı imşağ***)

Y(> c, ç, j, s, ś)**U**(> ı, o)**MŞ**
(>ç, j, ś)**A**(> e, å)**K**
[*Y* = ø]**İ**(< U)**MŞAĞ**(< K)
S(< Y)**IMŃAGAS** [< ça-k]

Eren (*TDES,* 459): YOK

T. Tekin (*Mak.I,* 610)

yumuşakça 'Yumuşak vücutlu, omurgasız hayvan'

< ***yumuşak+ça***

yumuşakçalar 'Çoğu suda yaşayan, omurgasız, yumuşak olan vücutları kabuk denilen sert bir kalkerli örtü ile kaplı hayvanlar şubesi'

→ **yumuşakça[*+lar*]**

yumuşaklık '1. Yumuşama olma durumu; 2. ılımlı, iyi davranma'

→ **yumuşak[*+lık*]**

yumuşama '1.Yumuşamak işi; 2. siyasal gerginliği ortadan kaldırma siyaseti; 3.(gr.) süreksiz ünsüzlerin sürekli ünsüz veya sızıcı ünsüz oluşu:***k> ğ, t> d, ç > c, p > b***

→ **yumuşa-[*ma*]**

yumuşat-['Sertliğini gidermek, yumuşak duruma getirmek'

→ **yumuşa-[*t-*]**

yumuşatıcı '1. Yumuşatmayı sağlayan; 2. (mec.) teslim edici, hafifletici'

→ **yumuşa-[*t-ıcı*]**

yumuşatıl-['Sertliği giderilmek, yumuşak duruma getirilmek'

→ **yumuşa-[*t-(ı)l-*]**

yumuşatılma 'Yumuşatılmak işi'

→ **yumuşa-[*t-(ı)l-ma*]**

yumuşatış 'Yumuşatmak işi'

→ **yumuşa-[*t-(ı)ş*]**

yumuşatma 'Yumuşatmak işi'

→ **yumuşa-[*t-ma*]**

yumuşatmalık 'Amortisör'

→ **yumuşa-[*t-ma+lık*]**

yumuştur-[(hlk.) Bir yere toplamak'

< ***yum-*** 'toplamak'+***-(u)ş-tur-***

yumut-[(hlk.) 'Avurdunu şişirerek yemek'

< ***yum-(/yüm-)*** 'kapatmak' +***-(u)t-***

yun, yuŋ (hlk.) → **yün**

yun-[(hlk.) 'Yıkanmak'

= ET., OT. ***yun-*** ~ ***çun-*** (*EUTS*; DLT)

< ***yu-*** 'yıkamak'+***-n-***

yuna (hlk.) 'Hayvanın sırtına, eyerin altına konulan belleme'

SanalBaba

< ET., OT. ***yung*** 'yün' (DLT)
+***a***

yunak (hlk.) 'Yıkanılan yer, hamam'
= ET. ***yunġuluġ*** 'yıkanma'; ***yunġuk*** 'hamam' (*EUTS,* 305)
< ET., OT. ***yu-n-*** [~ ***çu-n-***] 'yıkanmak'+***-(a)k***
An.ağl.: ***yunah, yunak, yumaklık, yunaklık, yunluk, yuvnak, yuyak, yümelik, yünceklik, yünek, yüneklik*** 'çamaşır yıkanan yer, çamaşırlık' (*DS.XI,* 4319)

YU-*N-AK(> h)/-AKLIK/-LUK*
YU-*V-NAK*
YU-*Y-AK*
YÜ-*M-E+LİK*
YÜ- *N-CEK+LİK*
-EK/-EK+LİK

yunakçı (hlk.) 'Çamaşırcı'
→ **yunak**[+***çı***]
yunaklık[1] → **yunak**
yunaklık[2] (hlk.) 'Çamaşır teknesinin konduğu ağaç masa'
< ***yun-(a)k+lık***
yunat (hlk.) 'Buğday yıkanacak yer'
< ***yun-(a)t***
yund 'Türkiye'de yer adı: ***Alayunt***'
= OT. ***yund*** 'at (cin adı), atlar, at sürüsü' (DLT)
< ****yu(/i/o)n***[/na]***t***
An.ağl.: ***yund*** 'at'; ***yunt*** 'damızlık eşek' (*DS. XI,* 4320)

[24 Oğuz boyundan birisi: ***Alayuntluġ***'dur.
Bk. *Şecere-i Türkî; Şecere-i Terâkime; Câmi'ü-d-Tevârih; DLT*; F. Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Ankara 1977; vb. eserler]
AH: ***yunad*** 'beygir sürüsü'

~ yut, yot, yun-ak, yont-ak, yomdok, yindak (SUyg.)
(Räsänen, *V* 211)

Ramstedt (*JSFOu* 55, 2: 66; 57, 3, 9): < Tü. **yont** ~ Yak. **sonoġos** 'genç at' ~ Moğ. **yondu** 'yük atı' ~ Kore. **yunduri** 'koşum hayvanı' [Eren (*TDES*, 460): bu görüşe katılmaz.]

Joki (*LwSS* 138): Samoyet: **juna, junna, junta** 'at' < ****junta*** ~ ? ****junto***
Doerfer (*TMEN* 1901): Ramstedt'in görüşüne karşı çıkar. ET. **yunt** < '*alıntı*'dır.
D. Sinor (*CAJ* 10: 309-312): 'ET. **yunt,** Tü. ve Altayca bir söz olamaz.' der.
Sevortyan (*ÊSTJa* 1989, 383-384): Sinor'un görüşüne katılır.
Eren (*TDES,* 460): '*Kökeni tartışmalı ve karışıktır*' der, görüş belirtmez.

yungula-[(hlk.) → **yuğ-**
yunluk → **yunak**
yunak → **yunak**
yuŋsek, yüŋsek (hlk.) → **yüksek**
yuŋsel-[(hlk.) → **yüksel-**
yuŋsērek (hlk.) 'Yüksekçe, az yüksek'
< ***yüksek*** [> *yümsek* > *yünsek* > *yüŋsek* > *yuŋsek*> *yuŋsē*]+***rek***
An.ağl.: ***yünsecik*** (*DS.XI,* 4330)
→ **yüksek**
yunt(/d)u → **yuyuntu**
yuntuluk (hlk.) 'El yıkama yeri'
< ***yu-n-tu*** [~ *yuy-un-tu*]
+***luk***
yunuk (hlk.) 'Yıkanmış'
< ***yun-(u)k***
An.ağl.: ***yünük*** (*DS.XI,* 4321)
yurd (hlk.) → **yurdu**
yurda (hlk.) → **yurdu**
yurdu (hlk.) 'İğnenin deliği'
= OT. ***yurt*** 'delik'; ***urt*** 'iğne deliği' (DLT)
[< ***urd+u*** (+**u** 3. tekil kişi iyelik eki)]
< AT. ****ūrt***
An.ağl.: ***yord, yurd, yurda, yurdu, yurdusu, yurt*** (*DS.XI,* 4321)

YU(> o)RD(/T)
+U/+U+SU

Tü. (Osm.) > **Mac.** *yurdu* 'iğne deliği'

~ śĭrta / śărta 'delik, göz' (Çuv.)
yĭp sĭrti 'iğne deliği'
< ****yurt+ak*** < ****įurtak***
< ****ūrt+ak*** = AT. ****ūrt.***
yurdusu (hlk.) → **yurdu**

SanalBaba

yurek → yürek

yurgu (hlk.) 'Zeytin sıkma işinde kullanılan taş'
= [y+] OT. ***urgu*** 'kendisiyle bir şeye vurulacak nesne veya aygıt' (DLT)
< OT. ***ur-*** 'vurmak, dövmek'+***-gu***

yurgula-[(hlk.) → **yuğ-**

yurt '1. Bir halkın üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu toprak parçası; 2. insanın doğup büyüdüğü, yaşadığı yer, memleket; 3. (mec.) kimi nitelik veya değerleri taşıyanların çok bulunduğu yer, vatan; 4. (mec.) bir şeyin ilk veya çok yetiştirildiği yer, vatan; 5. bir grup insanın oturduğu, yetiştirildiği veya bakıldığı kurum; 6. kalacak, barınacak yer; 7. toplu olarak bir iş öğretildiği yer; 9. sahip olunan arazi, emlâk; 10 (hlk.) Yörüklerin yazın veya kışın oturduğu yer'
= ET. [KT. : *öl(ü)gi* ***yurt****da yolta yatu kaltaçı ért(i)g(i)z.* (KT N 9); Irk Bitig: *téŋrilig kurtga* ***yurt****(t)a kalmiş* (IB 19; *EDPT* 958)]
~ OT. ***yurt*** 'eski izerler, ören' (DLT; KB: *ölümüg unıtma görüŋ* ***yurt****uŋ ol* (Arat II: 388)
< Tü. ***yürt*** [= Moğ. ***nutug***]

[Uyg. *yıdruk* 'fist' (TT V 10, 95), *yudruk* id. MK *yuδruk* id., Tuv. *çuduruk* id., Yak. *suturuk* id. Khak. (dial.) *nuzurux* id., Shor. *muzuruk* id., < **nuduruk* < **yuduruk*, Khak. (lit.) *munzurux* id., < **numzurux* < **yumduruk* (contamination with *yum-*), etc. Bu konuda fazla bilgi için bk. T. Tekin, 'Turkic **yurt** = Mongolian **nutug**', *Mak.I,* 377-381)]

Çağ.: ***yurt-ka*** (*MuhLug.*: ***yurtçı*** 'konakçı'; *Seng.* 342 v.8: ***yurtcı*** 'kelâğ'; *SS* 304: ***yurtçı*** 'kılavuz gibi yol bakıcı erdür'; *PdC* 545: ***yurtçı***)
TT.:YURT+(dışı/içi/LAN/LANDIR-/ LANDIRMA/ LANMA/ LUK/ SAL/SA-/ SAMA/ sever/ severlik/ SUZ/ TAŞ/ TAŞLIK)
An.ağl.: ***yurt, yurtlak*** '1. Yörüklerin yazın ya da kışın oturdukaları yer; 2. ev, bark; 3. toplu yerleşme yeri (*DS.XI,* 4321)

Tü.> **Alm.** *Jurte*

~ yürt '1. konut, ev; 2. ülke, memleket' (Trkm.)
yurt (Özb., Uyg., Alt., Tel.)
yuvırt (Trkm.)
yurut (YUyg.)
yort (Bşk., TatK.)
curt 'ülke' (Kırg.)
çurt-a 'ev, konut' (Hak.)
çuduruk (Tuva) /çurtta- < **yürtla-*
jurt (Kzk., KKlp., Alt., YUyg.)
el-jurt (Kzk.)
muzuruk (Şor.) < **nuduruk* < **yuduruk*
nuzurux (Hak.)
suturuk /sürt (Yak.)
śurt, śort (Çuv.)

Y(> c, ç, j, m, n, s, ś)**Ū** (>o, u)**RT**

Kononov (*RT* 79.s.4. §): **yurt** 'göç alanı' < **yur-** 'yürümek, göçmek'
Doerfer (*TMEN* 1914): Kononov'a karşı çıkar. O'na göre **yur-** değil, **yoru-**'tır.
Eren (*TDES,* 461): '*Kökenini bilmiyoruz.*' der.

yurtlan-['Yurt sahibi olmak, bir yeri yurt edinmek, oraya yerleşmek' → **yurt[+*la-n-*]**
~ çurtta- 'yaşamak' (Tuva) < **yürtla-*
çurttakçı 'bir yerde oturan' (Tuva) < **yürtlagçı*
çurta- (Hak.)
jurta- (Alt)
[Bk. *Mak.I,* s. 380]

yurtlandır-['Bir kimseye veya bir

SanalBaba

topluluğa yurt sağlamak, iskân etmek'
→ **yurt[+*la-n-dır-*]**

yurtlandırma 'Yurtlandırmak işi, iskân'
→ **yurt[+*la-n-dır-ma*]**

yurtlanma 'Yurtlanmak işi, iskân'
→ **yurt[+*la-n-ma*]**

yurtluk 'Büyük ve zengin köşk, malikâne'
→ **yurt[+*luk*]**

yurtsal ***YT.*** 'Yurtla ilgili'
→ **yurt[+*sal*]**

yurtsa-['Yurdunu özlemek'
→ **yurt[+*sa-*]**

yurtsama 'Yurdunu özleme, daüssıla'
→ **yurt[+*sa-ma*]**

yurtsever 'Yurdunu, milletini büyük bir tutku ile seven, bu uğurda her türlü özveriye katlanan (kimse), vatanperver'
< *yurt+sev-(e)r*

yurtseverlik '1. Yurtsever olma durumu; 2. yurtsevere yakışır davranış, vatanperverlik'
→ **yurtsever[+*lik*]**

yurtsuz '1. Yurdu olmayan (kimse); 2. (mec.) kalacak, barınacak yeri olmayan'
→ **yurt[+*suz*]**

yurttaş 'Yurtları veya yurt duyguları bir olanlardan her biri, vatandaş'
< *yurt+taş* [< ****yürtta-ş*** (*Mak.I,* 381)]
~ yürtdaş 'aynı yurttan olan' (Trkm.)
yu(r)tdaş (Uyg.)
yurtdâş (Özb.)
curttaş (Kırg.)
çurttaş (Tuva)
çurtas (Hak.)
jurtdaş (YUyg.) (*KTLS*)

Y(> c, ç, j)U[R]T
+*T(>d)AŞ*(>s)

[Bk. *Mak.I,* 380-381]

Eren (*TDES,* 461): YOK
Nişanyan (*SS,* 483): **yurttaş** ***YT.*** (1994) < YURT

NOT: Buz sözcük Türkiye'de '*Dil Devrimi*' esnasında uydurulmamıştır. Yukarıda görüldüğü gibi öteki Türk dillerinde de vardır.

yurttaşlık 'Yurttaş olma, bir yurtta doğup büyüme veya yaşamış olma durumu, vatandaşlık'
< **yürtta-ş+lık*

NOT: Eren'de ***yurt*** ile ***yuva*** arası sözcükler YOK.

yürük (hlk.) → **yüğrük**

yur yumuş (hlk.) 'İşler, hizmetler'
→ **yumuş**

yuryumuşak (hlk.) 'Yumuşacık, çok yumuşak'
< ***yur*** 'çokluk bildiren söz' [Krş. *yum, yus, yup* vb.]+ OT. ***yumşak*** (DLT)
[/u/ ikincil ünlüdür]

yusanuk (hlk.) 'Pulutlu hava'
< OT. ***pus*** 'sis, duman' (DLT)
+*an-(u)k*

yusyumru 'Tam bir yumru durumuna gelmiş olan'
< ***yus*** 'tamlık, bütünlük bildiren söz'+***yumru***
→ **yumru**

yuşyuvarlak 'Çok yuvarlak, küre biçiminde olan'
< ***yus+yuvarlak***
→ **yuvarlak**

yuşuk (hlk.) Kullanılıp eskimiş, yıpranmış (giysi için)'
< OT. ***yuş*** 'sıkışma' (DLT)
+*(u)k*
An.ağl.: ***yoşuk, yoşaŋ, yoşungun*** (*DS.XI,* 4300)

yut-['1. Ağızda bulunan bir şeyi yutağa geçirmek; 2.(mec.) haksız olarak kendine mal etmek, zorbalıkla elinden almak; 3. dayanıp sesini çıkarmamak, katlanmak; 4. tam ve doğru söylememek; 5. inanmak, aldanmak, kanmak; 6. türlü anlamlara gelen sözü anlayamamak; 7. söylemek istediği bir sözü kendini tutarak söyleyememek; 8. (oyunda bir şey) kazanmak; 9. iyice, eksiksiz

SanalBaba

olarak öğrenmek; 10. (mec.) (ışık, ses) gücünü, parlaklığını azaltmak'
= ET. (KT, Uyg.), OT. ***yut-*** (DLT: *yutuk-* 'kuraklıktan arıklamak, ölüm haline gelmek'; *yuttur- / yoğtur-* 'sildirmek'; *yoğ-* 'silmek, bozmak'; *yoğluş-* 'silinmek'; *yoğsa-* 'silmek istemek'; *yoğtur-/yuttur-* 'sildirmek'; *yoğul-* 'silinmek, yok edilmek; *yoğun-* 'silinmek')
CC.: ***yovut-***

< *yūt- < *ūt-

TT.: YUT-(AK/KUN/KUNMA/ MA/ TUR-/ TURMA/ TURMACA/ TURUL-/ TURULMA/ UL-/ULMA)
An.ağl.: ***yut-*** 'oyunda kazanmak' (*DS.XI,* 4322)
~ yut- (Özb., Uyg.)
yud- (Osm.), *yudum* < **yūt-um*
yuvut- (Trkm.)
yot- (Bşk., TatK.)
cut- (Kırg.)
jut- (Kzk.)
ud- (Az.)
ut- (Ker./*KrTS*)
śït- 'yutmak' (Çuv.)
< **yut-* < **yūt-* < **ūt-*

Y(> c, j, ś)U(> ĭ,o) [< Ū]T(> d)- [Y=ø]UT(>d)-

= Moğ. ***oğuçi-, o'uçi-*** 'to take a mouthful of liquid, to sip', Halh. ***ōçi- < *oğuti- ~ *uğuti-*** (*Mak.I,* 59, 207, 324)

Eren (*TDES,* 461): YOK
Nişanyan (*SS,* 483): yut[mak = *ET. yutmak* (Oğ. XI)

yutak 'Ağız ve burun boşluklarıyla gırtlak ve yemek borusu arasındaki boşluk'
→ **yut-[*(a)k*]**

Eren ve Nişanyan'da **YOK.**

yutkun-['1. Tükürüğü yutmak veya bir şey yutuyormuş gibi gırtlağı hareket ettirmek; 2. (mec.) bir şeyi söylemekle söylememek arasında duraklamak'
→ **yut-[*k(I)n-*]**

[NOT: Nişanyan (*SS,* 483): < **yutka-* 'zorlukla yutmak' < YUT-
Fakat, ET ve OT'de ***yotka-*** ya da ***yoğka-*** ve ***yutka-*** fiilleri YOKTUR.]

An.ağl.: ***yutgun-*** 'sözü ağzından çıkaramamak (*DS.XI,* 4322)
~ yutul- (Uyg.)
yutin- (Özb.)
yuvudın- (Trkm.)
şilekeyin cut- (Kırg.)
jutkın- (Kzk.)
udgun- (Az.)

Y(> j)UT-*KU(>ı)N-*
YUT-*UL-/-İN-*
YU[VU]D-*IN-*
[*Y=ø*]UD-*GUN-*

yutkunma 'Yutkunmak işi'
→ **yut-[*kun-ma*]**
yutma 'Yutmak işi'
→ **yut-[*ma*]**
yutmuk (hlk.) 'Ağızdaki bir yutumluk şey (yemek, tükürük vb.)
< ***yut-muk*** 'fiilden ad yapan ek'

[-mIk eki: *kes-mik, kıy-mık, kus-muk* vb.]

yuttur-['Yutmak işini yaptırmak veya yutmasını sağlamak'
= OT. ***yuttur-/yoğtur-*** 'silinmek' (DLT)
→ **yut-[*tur-*]**
yutturma 'Yutturmak işi'
→ **yut-[*tur-ma*]**
An.ağl.: ***yutturma*** 'olta' (*DS.XI,* 4322)
yutturmaca 'Dinleyenin anlayamayağı biçimde yapılan söz oyunu'
→ **yut-[*tur-ma+ca*]**
yutturul-['Yutturmak işi yapılmak'
→ **yut-[*tur-(u)l-*]**
yutturulma 'Yutturulmak işi'
→ **yut-[*tur-(u)l-ma*]**

SanalBaba

yutul-[1] ['Yutmak işi yapılmak'
→ **yut-[*(u)l-*]**

yutul-[2] [→ **utul-**

An.ağl.: ***yutul-, yutuz-, yütül-*** (*DS.XI,* 4322)

yutulma 'Yutulmak işi'
→ **yut-[*(u)l-ma*]**

yuv (hlk.) → **yün**
[OT. ***yung*** > ***yuv*** (/-ng/ > /-v/ değişmesi)]

yuv-[1] [(hlk) 'Yuvarlamak'
[***TS.II,*** 1649: YOK]
= ET., OT. ***yuw-, yuv-*** 'yuvarlamak' (DLT: *yuvug* 'sellerin dağdan yuvarladığı kaya parçaları'; *yuwal-, yuwul* 'yuvarlanmak'; *yuvsa-* 'yuvarlamak istemek'; *yuwtur-* 'yuvarlatmak'; *yuwuş-* 'yuvarlaşmak')
< ****yū-*** '*yuvarlamak, *döndürmek'+***-w-**
TT.: YUV-(AR/ARLA-/ARLAK/ARLAKLAŞ-/ARLAKLAŞMA/ARLAKLAŞTIR-/ARLAKLAŞTIRMA/ARLAKLIK/ARLAMA/ARLAN-/ARLANIŞ/ARLANMA/ARLAT-/ARLATMA/GU/GULA-/GULAMA)
An.ağl.: ***yuvgu taşı*** 'toprak damları sıkıştırmak için kullanılan silindir taş'
~ yuv- (Özb., Trkm.)
yu- (Az., TatK.)
yıy- (Bşk.)
cū (Kırg.)
juy- (Uyg.)
juv- (Kzk.)

Y(> c, j)U(> ı)V(>y)-

yuv-[2] ['yıkamak' → **yu-**

yuva[1] '1. Kuşların ve başka hayvanların yumurtlamak, kuluçkaya yatmak, yavrularını büyütmek veya yavrulamak için türlü şeylerden yaptıkları ve türlü biçimlerde hazırladıkları barınak; 2. genellikle ailenin oturduğu ev; 3. iki buçukla dört yaş arası çocukların bakıldığı, okul öncesi eğitim kurumu; 4. kimsesizlerin veya yoksularla yardım etmek ve onları barındırmak amacıyla açılan yer; 5. bazı kötü nitelikli kimselerin çok bulunduğu, toplandığı yer; 6. bir şeyin öğretildiği yer; (mec.) bir şeyin çok bulunduğu yer; 8. bir şeyin içinde yerleşmiş olduğu veya yerleştirildiği oyuk'
= ET., OT. ***uya*** (*EUTS*; DLT: ***uya*** 'hısım, kardeş')
Hou.: ***yuwa***
< **[y+ ikincildir]*ūya**

[Krş. OT. *ef, ev, ew, üv, üw*; Kzk., Kırg. *öy, üy* 'çadır; ev']

TT.: YUVA+(LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LI/SIZ)
An.ağl.: ***yuva*** 'nüfusta kayıtlı olmayan kişi';
yuva → **yuvak**
~ yuva (Az., Gag., TT.)
yuva (Tuva) < ****yuya*** < ****ūya***
yıva (Ker./*KrTS,* 369)
yăva (Çuv.) < *ūya
[/y/ ikincildir]
uya (Kzk., Kırg., Alt., Şor., Nog., Tuva, Yak.)
uyä (Özb.)
oya (Bşk., TatK.)
oya 'yumurta' (SUyg.) < ****ūya***
= Çuv. *yĭva*
ay. < ****yuya*** < ****ūya***
uga (Uyg.)
uva (Uyg., DTü.)
iva (Telafer/*KrTS,* 369)
huya (KarL.T.) <
[h- 'ikincildir']+*uya*

[*Y+/H+*]U(> ı)VA
U(> i, o)Y(> g, v)A
(> ä)

= ***hövürtge*** (Trkm.)

Ramstedt (*KSz.* 16: 72): Moğ. **uyuğa** ~ Tü. **uya**
Räsänen (*UAJb* 33: 147; *V* 511 a): Ramstedt'in görüşüne katılır, ****(h)uya*** biçiminden yola çıkar'
Joki (*LwSS* 251): Räsänen'in görüşüne katılır.
Egorov (*ÊS* 73): < **üy-** 'toplamak' (?)

SanalBaba

Clauson (*ED* 267): ?
Sevortyan (*ÊSTJa* 1974, 239): Kırg. **uyu-** 'birikmek, toplamak'
Eren (*TDES,* 461): Türkçe *yuva*'nın başındaki y- ikincil bir sestir. Çuvaşça yăva'nın başındaki y- de sonradan türemiştir.

yuva² → **yuvak**

yuva-[(hlk.) → **yuğ-**

yuvag → **yuvak**

yuvak (hlk.) 'Düz toprak damlı evlerin üstündeki killi toprağı sert bir katman durumuna getirmek için dam üzerinde yuvarlanan, silindir biçiminde ağır taş'

< *yuv-(a)k* [→ **yuvgu taşı**]

An.ağl.: ***yuga, yügacı, yugacı taşı, yuga taşı, yugu, yugu taşı, yuğaç, yuğarlak, yuğga taşı, yuğgu taşı, yuğku taşı, yuğu, yuku taşı, yumburlak taşı, yungu, yungu taşı, yurgu, yuva, yuvag, yuvarlak, yuvga taşı, yuvgu, yuvgu taşı, yuvku taşı, yuvu, yüvü*** (*DS.XI,* 4322)

YUG(/Ğ/K < V)-*A/-ACI/-AÇ*
-ARLAK
-GA/-GU/-KU
-U
YUV- *A/-AG/-ARLAK*
-GA/-GU/-KU
-U
YUM(< V)-*BUR+LAK*
YUN(< V)-*GU*
YUR(< V)-*GU*

yuvala-['Yuva yapmak'
→ **yuva[+*la*-]**

yuvalama 'Yuvalamak işi'
→ **yuva[+*la-ma*]**

yuvalan-['1. Ev bark, yuva sahibi olmak, yuva kurmak; 2. (askerlikte) silâh, görünmeyecek bir biçimde gizlenmek; 3. (mec.) bir yerde birikmek, toplanmak'
→ **yuva[+*la-n*-]**

yuvalanma 'Yuvalanmak işi'
→ **yuva[+*la-n-ma*]**

yuvalı 'Bir yuva içinde bulunan, yuvası olan'
→ **yuva[+*lı*]**

yuvan-[(hlk.) → **yuğ-**

yuvanak (hlk.) 'Yığınak, birikim'
< OT. ***yıg-*** 'yığmak' (DLT)
+*-anak*

yuvar '1. (anat.) Organizmadaki çeşitli sıvılarda (kan, lenf, süt) bulunan, genellikle yuvarlak veya oval küçük cisim; 2. (astr.) yer yuvarlağı gibi düzgün olmayan küresel biçim'

< *yuv-(a)r*

yuvarla-['1. Bir şeyi bir yerden kaldırmadan ekseni çerçevesinde döndürerek yürütmek, tekerlemek; 2. döndürerek tomar yapmak veya yuvarlak duruma getirmek; 3.hızla düşmek; 4. istekle ve çabucak yemek; 5. (sözü) belirsizce, anlaşılmayacak biçimde söylemek; 6. inanılmayacak yalanlar söylemek'

< *yuv-(a)r+la-*

~ yuvarla- (Az.)
= *domala-* (Kzk.)
domulat- (Uyg.)
domalat- (Kzk.)
dumälät- (Özb.)
toğala- (Uyg.)
toğolot- (Kırg.)
tiğirle- (Trkm.)
tägärät- (Bşk., TatK.)

yuvarlak¹ '1. Top veya küre biçiminde olan; 2. toparlak şey'

< *yuv-(a)r+la-k*

TT.: YUVARLAK+(LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LIK)

An.ağl.: ***yuvalak*** (*DS.XI,* 4325)

Tü. > **KbRum.** *yuvarlakiya* 'köfte'

~ yuvarlag (Az.)
yumälâk (Özb.)
yomoro (Bşk.)
yomrı (TatK.)
cumuru (Kırg.)
jumulak (Uyg.)

YUVARLAK(> g)
Y(>c, j)U(>o)M
-A(>ä)LA(> å)K

SanalBaba

-ULAK
-ORO/
-URU/-RI

= *domalak* (Kzk.)
domulak (Uyg.)
döŋgelek (Kzk.)
dumälâk (Özb.)
toğolok (Kırg.)
toğolak (Trkm.)
tüŋäräk (Bşk.)
tügäräk (TatK.)

Eren (*TDES,* 461): ***yuvarlak*** ve türevleri YOK.
yuvarlak ile ***yüksük*** arası sözcükler YOK.

yuvarlak[2] → **yuvak**

yuvarlaklaş-['Yuvarlak bir biçim almak, yuvarlak duruma gelmek'
→ **yuvarlak[+*la-ş*-]**

yuvarlaklaşma '(gr.) Düz ünlünün ünsüz etkisiyle yuvarlak oluşu'
→ **yuvarlak[+*la-ş-ma*]**

yuvarlaklaştır-[Yuvarlak duruma getirmek'
→ **yuvarlak[+*la-ş-tır*-]**

yuvarlaklaştırma 'Yuvarlaklaştırmak işi'
→ **yuvarlak[+*la-ş-tır-ma*]**

yuvarlaklık 'Yuvarlak olma durumu'
→ **yuvarlak[+lık]**

yuvarlama 'Yuvarlamak işi'
→ **yuvarla-[*ma*]**
An.ağl.: ***yuvarlama*** 'yün sedir' (*DS.XI,* 4324)

yuvarlan-['1. Kendi üzerinde dönerek hareket etmek; 2. dökülerek düşmek; 3. yere devrilmek; düşmek; 4. (mec.) ansızın, beklenmedik bir zamanda ölmek'
→ **yuvarla-[*n*-]**

yuvarlanış 'Yuvarlanmak işi veya biçimi'
→ **yuvarla-[*n-(ı)ş*]**

yuvarlat-['Yuvarlamak işini yaptırmak'
→ **yuvarla-[*t*-]**

yuvarlatma 'Yuvarlatmak işi'
→ **yuvarla-[*t-ma*]**

yuvat-[(hlk.) → **yuğ-**

yuvga → **yuvak; yuvgu**

yuvgu (hlk.) 'Yuvak, merdane, silindir'
< ***yuv-gu*** 'fiilden ad yapan ek'

[**-KI** eki: *al-gı, bil-gi, çiz-gi, dol-gu, sil-gi, sor-gu, vur-gu* ...vb.]

→ **yuvak** (An.ağl.'ndaki biçimleri için gösterilen yere bk.)

yuvgula-['Üzerinden yuvgu geçirmek'
→ **yuvgu[+*la*-]; yuğ-**

yuvgulama 'Yuvgulamak işi'
→ **yuvgu[+*la-ma*]**

yuvku → **yuvak; yuvgu**

yuvnak (hlk.) → **yunak**

yuva → **yuvak; yuvgu**

yuvruk → **yüğrük**

yuvu → **yuvak**

yuvudek (hlk.) 'Şişman, loğ taşı dibi'
< OT. ***yuwuġ*** 'sellerin dağdan yuvarladığı kaya parçaları' (DLT)+***dek*** 'gibi'

yuvula-[(hlk.) → **yuğ-**

yuvun[1] (hlk.) 'Yığın, küme'
= OT. ***yıġın*** 'yığın, küme, yığılmış' (DLT)
< ***yıġ-(ı)n***

yuvun[2] (hlk.) 'Kalın'
= OT. ***yogun*** 'yoğun, şişkin, kalın' (DLT)
< ***yoġ-(u)n***

yuyak (hlk.) → **yunak**

yuygu (hlk.) 'Yıkanacak nesne; çamaşır'
< ***yu-(/yuy-)+-gu***

yuyuntu[1] (hlk.) 'Bulaşık suyu'
< ***yu- (/yuy-)un-tu***
An.ağl.: ***yundu, yuntu, yuntu suyu*** (*DS.XI,* 4320)

yuyuntu[2] (hlk.) 'Yenilebilen her şey' (Hvs. genel/ E. Kalay, *TD* 633, s. 256)
< ***yé-y-inti***

SanalBaba

→ **yiyinti**

yuzunkuyu, yuzunkuyun (hlk.) 'Yüzükoyun'
< ***yüz+ü*** **+*n*** OT. ***kuy*** 'dip' **+*u/+un***
Bk. **yüzükoyun** [An.ağl.'ndaki farklı biçimleri bu maddede verilmiştir.]

Eren (*TDES,* 462): YOK

yüce 'Yüksek, büyük, ulu'
= OT. ***uça*** 'arka, kıç, sırt' (DLT)
CC., Çağ.: ***uça***
Hou.: ***yuca*** 'arka, sırt; her şeyin en yüksek kısmı'
İM.: ***yuca*** 'yüce, yüksek'
< ****ūça***
< [y+] OT. ***ūça*** 'sırt, arka, her şeyin en yüksek kısmı' [/y+/ ikincildir]
TT.: YÜCE+(L-/LİK/LİM/ LİŞ/LME/LTİL-/ LTİLME/ LT-/LTME)
~ uca 'yüce, yüksek' (Az.)
< ****üça***
uça 'kuyruk sokumu, arka, kıç' (Kırg.), 'arka; omuz, sırt.) (YUyg.)
üce (Ker./*KrTS*)
= Moğ. ***uguça*** 'kuyruk sokumu, arka, kıç', Halh. ***ūts*** ay. (*Mak.I,* 316)
= *yoğarı* (Bşk., TatK.)
joğarı (Kzk.)
büyük (Özb., Uyg.)
biyik (Bşk., Kzk., Kırg., TatK.)
beyik (Trkm.)
egiz (Uyg.)
yüksäk (Özb., Uyg.)

Eren (*TDES,* 461): YOK

yücek[1] (hlk.) 'Çamaşır'
< OT. ***yu-/yuy-*** 'yıkamak' ***+-(a)cak***
An.ağl.: ***yüğcek*** (*DS.XI,* 4325)
< ****yu-/yuy-***

yücek[1] (hlk.) 'Ovadaki küçük yükselti, hüyük'
< [y+] OT. ***ūça+k***
An.ağl.: ***yüğ, yüğcek*** (*DS.XI,* 4325)

yücel-['Yükselmek, yüce bir duruma gelmek'
→ **yüce[+*l*-]**

yücelik 'Yüce olma durumu, ulviyet'
→ **yüce[+*lik*]**

yücelim ***YT.*** (astr.) 'Üst geçiş'
→ **yücel-[*(i)m*]**

yüceliş 'Yücelmek işi veya biçimi'
→ **yücel-[*(i)ş*]**

yücelme 'Yücelmek işi'
→ **yücel-[*me*]**

yücelt-['Yükseltmek, yüce bir duruma getirmek'
→ **yücel-[*t*-]**

yücelti (hlk.) '1.Yüksek yer, yükselti; 2. yükseklik'
→ **yücel[*-ti*]**

yüceltil-['Yükseltmek işine konu olmak veya yüceltmek işi yapılmak'
→ **yücel-[*t-(i)l*-]**

yüceltilme 'Yüceltilmek işi'
→ **yücel-[*t-(i)l-me*]**

yüceltme 'Yüceltmek işi, yükseltme'
→ **yücel-[*t-me*]**

yügrük → **yüğrük**

yüğ-[(hlk.) → **yu-, yuy-**

yüğnük → **yeğni**

yüğrük (hlk.) '1. İyi yürüyen, iyi koşan; 2. çalışkan; 3. çevik, güçlü'
= ET. ***yügrük, yügürük*** 'süratle koşan' (*EUTS,* 306)
~ OT. ***yügrük*** 'koşucu, geçici, yüğrük' (DLT: *yügürgen* 'koşucu'; *yügrüm* 'bir koşuluk yer'; *yügrüş-* 'koşuşmak'; *yügürt-* 'koşturmak'
< ***yüg(ü)r-*** 'koşmak' ***+-(ü)k*** 'fiilden sıfat yapan ek'
An.ağl.: ***yöğrük, yörüğen, yörük, yürük, yuvruk, yügrük, yüğrük, yürük, yüvrük, yüyrük*** (*DS.XI,* 4325)

YÖ(/Ü)[> Ū]G(>ğ, v, y)

SanalBaba

RÜ(>u)K

yüğsek (hlk.) → **yüksek**

yüğsel-[(hlk.) 'Yükselmek'
→ **yüksel-**
[= OT. *yükse-* 'yükseltmek' (DLT)]
< OT. ***yükse-*** 'yükselmek'
+-l-
An.ağl.: ***yüğlen-, yüğsel-, yümsel-, yüŋsel-, yüysel-*** (*DS.XI,* 4325)

yüğsük → **yüksük**

yüğsün-[(hlk.) 'Kıskanmak'
→ **yüksün-**

yük '1. Araba, hayvan vb.nin taşıdığı şeylerin hapsi; 2. araba, hayvan vb.nin taşıyabildiği miktar; 3.eşya; 4. (mec.) birinin üzerine almak zorunda kaldığı ağır görev; 5. bir cismin yüzeyinde biriken elektrik miktarı, şarj; 6.yüklük; 7. (hlk) doğacak bebek, cenin; 8. (mec.) tedirginlik veren şey, engel'
= ET., OT. ***yük*** 'yük, bohça' (*EUTS,* 306; DLT)
< ****yü-k***
TT.: YÜK+(ÇÜ/ÇÜLÜK/LELEM/LEME/LEN-/LENİL-/LENİLME/ LENME/ LET-/LETİL-/ETİLME/TME/LEYİCİ/LÜ/LÜK/LÜLÜK)
An.ağl.: ***yük*** 'yatak' (*DS.XI,* 4328); ***yuk, yüklük*** '1. yük; 2. bir hayvanın taşıyabileceği ağırlık ya da oran kadar'

Tü. > **Ar.** (Sur.) *yūk* (*ALTK,* 139)

~ yük (Az., Özb., Trkm., Uyg.)
yök (Bşk., TatK.)
cük (Kırg.)
jük (Kzk., Uyg.)

Y(> c, j)Ü(> ö)K

yükçü 'Taşıyıcı, hamal'
→ **yük[+*çü*]**

yükçülük 'Hamallık, taşıyıcılık'
→ **yük[+*çü*+*lük*]**

yükle-['1. Bir yere, taşınması için belli ağırlıkta eşya veya gereç koymak; 2.(mec.) bir yükümlülük altına sokmak, sorumlu tutmak; 3. (mec.) bir suçu birinin üstüne atmak; 4. bir cisme elektrik gücü vermek'
= ET. ***yüd-, yüt-*** 'yüklemek' (*EUTS,* 306; DLT); ET. ***yükle-*** (*EUTS*)
~ OT. ***yükle-*** (DLT: *yüklegsek* 'yüklemek isteyen', *yüklemedeçi* 'yüklemeyen'; *yüklemsin-* 'yükler görünmek'; *yüklet-* 'yüklet-mek')

[Fakat, ET., OT. **yüd-, yüð-** 'yüklemek' (*EUTS,* 306; DLT: *yüðür-* 'yüklemek'; *yüð üş-* 'yükleşmek, yüklemekte yardım ve yarış etmek';*yüdrük* 'yüklük'.
DLT'te geçmemesine rağmen, ET. ve OT'de **yük** sözcüğünden başka ****yüd, *yüð*** diye bir sözcüğün varlığı görülmektedir.]

< ***yü-k(~d, ð/δ)-*** 'taşımak'
+-le-

TT.: → YÜK

~ yükle- (Trkm.)
yüklä- (Az., Bşk., Özb.,TatK.)
yükli- (Uyg.)
yöklä- (Bşk., TatK.)
yöktüy- (Bşk., TatK.)
cüktö:- (Kırg.)

Y(> c, j)Ü(> ö)K
+LE-/+-LÄ-
+Lİ-
+TÖ:-
+TÜY-

= *tiyev* (Kzk.)

Mançuca **c-** = Moğ. **c-** = Tü. **y-**: ***cugū-*** 'kızakla taşımak', ***cugūwūn*** 'kervan'= Mançu. ***cuve-*** taşımak, nakletmek' = Moğ. ***cüge-*** ay. = ET. ***yük*** 'hamule', Uyg. *yüδ-* 'yüklemek' < ***yü-δ-***

yüklem '1. (gr.) Cümlede oluş, iş ve hareket bildiren sözcük veya sözcük grubu, haber; 2. (man.)

SanalBaba

bir konu için olumlanan veya inkâr edilen şey'

< *yü-k+le-m*

yükleme ' 1. Yüklemek işi; 2. şarj, doldurma'

→ **yükle-[*me*]**

yüklen-['1. Yüklemek işi yapılmak veya yüklemek işine konu olmak'

→ **yük[+*le*-]**

yüklenil-[Yüklemek işi yapılmak'

→ **yükle-[*n-(i)l*-]**

yüklenilme 'Yüklenilmek işi'

→ **yükle-[*n-(i)l-me*]**

yüklenme 'Yüklenmek işi'

→ **yüklen-[*me*]**

yükletil-['Yüyletmek işi yapılmak'

→ **yükle-[*t-(i)l*-]**

yükletilme 'Yükletilmek işi'

→ **yükle-[*t-(i)l-me*]**

yükleyici '1. Yükleme işini yapan (kimse); 2. ağır yükleri kaldırma, taşıma veya yükleme işinde kullanılan araç'

→ **yükle-[*(y)-ici*]**

yüklü '1. Yükü olan; 2. yapılacak işi çok olan; 3. çok çalışmayı gerektiren, çetin, güç, uygun; 4. çok fazla, pek çok; 5. bir şeyden üzerinde çok bulunan; 6 (hlk.) gebe, hâmile;7. (argo) çok sarhoş; 8. (argo) paralı, varlıklı'

< *yü-k* 'cenin, doğacak bebek'**+*lü***

An.ağl.: ***yuklü, yüklü*** 'gebe' (*DS.XI,* 4328); ***yüklü*** 'meyvesi bol ağaç'

~ yöklö (Bşk.)
yökli (TatK.)
jükti (Kzk.)

yüklük 'Evlerde yatak, yorgan gibi şeyleri koymaya yarayan, yerli büyük dolap veya yatak yorgan konulan yer, yük'

= ET., OT. ***yüd(/đ)rük*** 'üzerine eşya ve elbise konan şey, dolap' (DLT)

< *yü-k(/d, đ)+lük*

~ yüklük (Az.)

yüklülük '1. Yüklü olma durumu; 2. ağırlık, gerginlik'

< *yük+lü+lük*

yüksek '1. Altı ile üstü arasındaki uzaklık çok olan; 2. belirli bir yere göre daha yukarıda bulunan; 3. güçlü, etkili, şiddetli; 4. (mec.) derece veya makamı bakımından üstün; 5. normal değerinin üstünde olan, çok; 6. (mec.) erdemli, faziletli; 7. (mec.) toplum içinde para, ün vb. bakımından üstünlüğü olan; 9. büyük para ile'

= ET., OT. ***yüksek, yügsek*** (*EUTS*, 306; DLT)

KT. (Orh.): ***yüg(g)ärü*** 'yukarıya' *< yüg+gerü*

OT. ***yökse, yükse*** (KB)

Çağ.: ***yöksek, öksek***

< *yüg+se-* 'yüksek olmak, yükselmek'**+*-k***

[< ****yügçek*** **<*** ****üğçek***]

[Krş. *yüg+se-t-*]

[M. Erdal, s. 258: *yüksä-k*]

TT.: YÜKSEK+(LİK)

An.ağl.: ***yúsкeķ*** (Rize/*RİA*); ***yüğ*** 'tepe, höyük' (Gömele, Gediz-Kt./DS); ***yüğlen-*** 'yukarı çıkmak, yükselmek'; ***yüğlük*** 'bir dağın en yüksek tepesine yakın olan tepe', ***yücek, yüvcek, yüğcek, üğücek*** 'ovalardaki az yüksek yerler'

*< *yüğçek < *üğçek*

yünsecik, yuŋsērek 'yüksekçe, az yüksek';

yuŋsek, yüŋsek, yüğsek, yümsek, yüsek, yüskek, yüssek, yüysek 'yüksek' (*DS.XI,* 4331)

~ yüksäk (Az., Özb., Uyg.)
üsek (Gag.) *< *yügsek*
üskek, üskeg (Ker./*KrTS,* 351) *< *yügsek(g)*
[/y-/ = ø; /ks/ > /sk/ göçüşmesi ile]
öksö (Tel.)
öksöy (Yak.)
śül ~ śülĭ 'yükseklik, boy; üst, üzer, yukarı'
(Çuv.) *<*yügel <yüg+el*

SanalBaba

śi, śiy 'tepe, üst' (Çuv.) < *yig < *yüg < *üg

YÜKSÄ-K
[YÜ >]ÜSE-K
[Y= ø] ÖKSÖ[K=ø] (/ü/> /ö/ değişimi)
[Y= ø] ÖKSÖY (< K)

= *beyik* (Trkm.)
biyik (Bşk., Kırg., TatK.)
yuğarı (Bşk., TatK.)
yoḳâri (Özb.)
yukuri (Uyg.)
joğarı (Kzk.)

= Moğ. *(KWb.,* 294): ***ögse*** '(den Fluss) aufwärts gehen' < *ög* (Räsänen, *V* 207)

Moğ. ***ögse-, ögede*** 'yukarı, yukarıda', OMoğ. ***ö'ede*** ; Halh. ***ögsö-*** 'yükselmek, yukarı çıkmak' = Ew. ***ug*** 'upper part', ugū id., ***ugiski*** 'above';

Lam. ***uger-*** 'to filt up, raise' (*Mak.I,* 207)

< *ögse- < *ö:gse- (*Mak.I,* 324)

Eren (*TDES,* 461): YOK

yüksel-['1. Yükseğe çıkmak; 2. gülenmek, şiddetlenmek; 3. (fiyat için) çoğalmak, artmak; 4. aşaması artmak; 5. (mec.) yüce duruma gelmek, yücelmek'

< *yüg+se-l-*

TT.: YÜKSEL-(İM/İŞ/ME/T-/ TEÇ/ TGE-/ TGEME/ TGEN-/ TGENME/ Tİ/ TİL-/ TİLME/ TME)

An.ağl.: ***yüğsel-, yüğlen-, yümsel-, yüŋsel-, yüysel-*** (*DS.XI,* 4325)

~ yüksäl- (Az., Özb., Uyg.)
= *kötürül-* (Uyg.)
köteril- (Kzk.)
kötörül- (Kırg.)
kütäril- (Bşk., TatK.)
ulal- (Trkm.)
üs- (Bşk., TatK.)

yükselim *YT.* '(astr.) Bir yıldızın gök küresinde ekvator düzlemine göre açısal uzaklığı'
→ **yüksel-[*(i)m*]**

yükseliş 'Yükselmek işi veya biçimi'
→ **yüksel-[*(i)ş*]**

yükselme 'Yükselmek işi veya biçimi'
→ **yüksel-[*me*]**

yükselt-[1. Yükseğe çıkarmak, yukarı kaldırmak; 2.güçlendirmek, şiddetlendirmek; 3. (mec.) değerini olduğundan daha çok göstermek; 4. yüksek bir düzeye getirmek, geliştirmek; 5. aşama ve mevki bakımından daha yüksek duruma getirmek; 6. (mat.) bir sayıyı kendisiyle birkaç kez daha çarpmak'
→ **yüksel-[*t-*]**

yükselteç 'Amplifikatör'

< *yüksel-t-eç*

yükseltge-[*YT.* 'Oksitlemek'
→ **yüksel-[*t-ge-*]**

yükseltgeme *YT.* 'Oksitleme'
→ **yüksel-[*t-ge-me*]**

yükseltgen-['Oksitlenmek'
→ **yüksel-[*t-ge-n-*]**

yükseltgenme *YT.* 'Oksitlenme'
→ **yüksel-[*t-ge-n-me*]**

yükselti 'Rakım, irtifa'
→ **yüksel-[*ti*]**

yükseltil-['Yükselt işine konu olmak veya yükseltmek işi yapılmak'
→ **yüksel-[*t-(i)l-*]**

yükseltilme 'Yükseltilmek işi'
→ **yüksel-[*t-(i)l-me*]**

yüksük '1. Dikiş dikerken, iğnenin batmasını önlemek için parmak ucuna takılan kesik koni biçiminde koruncak; 2. (zool.) köklerin ucunda bulunan ve kökün üretken dokusunu korumaya yarayan oluşum, kalensöve'
= OT. ***yüksek, yüksük*** 'terzi yüksüğü' (DLT)
Eski Kıpç.: ***yüksük***

< OT. ***yük*** [~ ***yök, yüg, yüng***] 'ok yeleği'

+sIk 'addan ad yapan ek'

An.ağl.: ***yüksük*** '1. çekirgenin yer altına gömdüğü yumurta torbası; 2. develerin ağzına ta-

SanalBaba

kılan ipten örülmüş ağızlık; 3. değirmende taşlar ortasına konulan yatay demir yatak; 4. baldır kemiğinin kalça kemiği ile birleştiği yer' (*DS.XI,* 4328)

[Eren (*TDES*, 462): < ***yik+sik*** eki. (*yik* 'dikiş' ~ **yük* < **yi-, *yü-* 'dikmek')]

NOT: An.ağl.'ndaki anlamları göz önüne alındığında ***yik*** 'dikiş' ile ilgisinin bulunmadığı anlaşılıyor.

~ yüstük (Tuva) < **yüksük*
[**/ks/ > /st/** değişimi ve göçüşmesi]
yüvse (Trkm.)
çüstük, çüstük (Tuva)
< **çüksük* < **yüksük*
çüsküк (Tuva) < **çüksük*
< **yüksük*
sütük (Yak.) < **yüksük*
üsküк (Az.) < **yüksük*
[**/y-/=ø; /ks/ > /sk/** göçüşmesi]
iskif (Ker./*KrTS,* 207)
[< **üsküf* < *üsküк*
< **yüsküк* < *yüksük*]

YÜSTÜK < **yüksük*
[/ks/ > /s-k/ göçüşmesi ile]
ÇÜS(/Ş)TÜK < **yüksük*
[Y- > Ç- değişmesi ve **/ks/ > /s(/ş)-k/** göçüşmesi]
SÜTÜK [**yüksük* > *sütük* // **/y-/ > /s/** değişmesi]
[*Y*= ø] **ÜSKÜK**< **(y+) üksük*
[*Y*= ø] **İSKİF** < **(y+) iskif*
< **(y+)iskik*
< **(y+)üsküк*
< *yüksük*

= *oymak* (Kzk., Uyg., Trkm., Nog., KKlp.)
oymȧk (Özb.)
öymek (Alt.)
oymok (Kırg.)
öymak (Trkm.)
uymak (Bşk., TatK.)

Tü. ***oymak*** > **Tac.** (Doerfer: *TLT,* 329)

kurçı (Şor., Kumd.)
kurpçı (Koyb., Kaça)
< Moğ.

yüksün-['1. Bir şeyi kendine yük saymak, bir şeyi kendine yük olarak kabul etmek; 2.(hlk.) üşenmek'

< *yü-k+sü-n-*

An.ağl.: ***yüksün-*** '1. gebe kadın, zayıflamak; 2.kıskanmak; 3. çekinmek; 4. incinmek, gücenmek, alınmak' (*DS.XI,* 4328)

yüksünme 'Yüksünmek işi'
→ **yüksün-[*me*]**

yüküm 'Yapılması zorunlu olan işi veya bir işi yapma zorunluluğu, mecburiyet, mükellefiyet'

< *yü-k+(ü)m*

TT.: YÜKÜM+(LEN-/LENDİR-/LENDİRME/LENME/LÜ/LÜLÜK)

yükümlen-['Bir şeyin sorumluluğunu üzerine almak, tekeffül etmek'
→ **yüküm[+*le-n-*]**

yükümlenme 'Yükümlenmek işi'
→ **yüküm[+*le-n-me*]**

yükümlendir-['Yükümlülük altına almak'
→ **yüküm[+*le-n-dir-*]**

yükümlendirme 'Yükümlülük altına alma işi'
→ **yüküm[+*le-n-dir-me*]**

yükümlü 'Yükümü olan, mükellef'
→ **yüküm[+*lü*]**

yükümlülük 'Yükümlü olma durumu'
→ **yüküm[+*lü+lük*]**

yükün-[(hlk.) 'Birinin önünde, saygı göstermek için eğilmek veya yere kapanmak'
= ET., OT. ***yükün-*** 'secde etmek, eğilmek' (*EUTS,* 306; DLT: *yükünç* 'namaz, ibadet; baş eğme'; *yükündeçi* 'ibadet eden, baş eğen'; *yüküngen* 'her

SanalBaba

zaman yükünen'; *yüküngüçi* 'ibadet eden, baş eğen')
< ***yük-*** 'secde etmek'
+(ü)n- 'dönüşlülük eki'
An.ağl.: ***yükün-*** '1. öykünmek; 2. baş eğmek' (*DS.XI,* 4329)

yüle-[(hlk.) '1. Balta, keser, çapa gibi gereçlerin ağzını düzeltmek'
→ **yülü-**
= OT. ***yüli-*** (DLT)
< *yüli-*

yüleği (hlk.) 'Ustura' → **yülgü**
= OT. ***yüligü*** (DLT)
< ***yüli-*** 'tıraş etmek'***+-gü***
Bk. **yülü-**
An.ağl.: ***yülüğen*** (*DS.XI,* 4329)

yüleme ol-['Tüyü dökülmek'
< *yüli-me*
Bk. **yülü-**

yület-[(hlk.) 'Balta, bıçak gibi gereçlerin ağzını açtırmak biletmek'
= OT. ***yülit-, yülüt-*** (DLT)
< OT. ***yüli-+-t-***

yülü-[(hlk.) Vücudun fazla kıllarını ustura ile almak, tıraş etmek'
= OT. ***yüli-*** 'tıraş etmek' (DLT: *yüligü* 'saç tıraş eden ustura'; *yülil-* 'yolunmak'; *yülit-, yülüt-* 'tıraş ettirmek')
AH.: ***yulı-***
Terc.: ***yüli-*** 'tıraş olmak'
OAT (*TS*): ***yüli-, yülü-***
< *yü*(/u/ů)-*li*(/e/ü)-
TT. (hlk.): YÜLÜ-(GÜ/K/ME)
An.ağl.: ***yülü-, yüle-, yülehle-, yülekle-, yülele-*** (*DS.XI,* 4329); ***yüle-, yülü-, yüne-*** '1. tıraş etmek, kazımak; 2. yolmak, koparmak' (s. 4330)

Y(> c, ç, s, z)Ü
(> ů)LÜ(> i)-

~ yülü- (Kmk.)
yůli- (Kmk.)
cülü- (Krç.)
çülü- (Soy.)
zülü- (Blk.)
sül- (Yak.)

~ Moğ. (*KWb.,* 483): ***cül-gü, cil-gü***

yülgü '(hlk.) 'Tıraş için kullanılan bıçak, ustura'
= ET. ***yülägü, yüligü, yülügü*** (*EUTS,* 306)
~ OT. ***yüligü*** (DLT: = *kerey*)
< *yülgü* [< *yüle-gü*]
→ **yülü-**
~ ülgüç (Az.) < ***yülgüç***
cül-güç (Krç.-Blk.)
< ***yülgüç***
śěśé 'bıçak' (Çuv.) < *śülśi*
< ***yül-çi***

[Eren (*TDES,* 462): *yüle-, yüli-* + *-gü*]

An.ağl.: ***yüle-, yülü-*** 'tıraş etmek'
~ Moğ. ***düyil-, cüyil-*** ; Halh. ***züyle-*** < ***cüyile-*** < ***cüßil-e-***
Tung.: ***culü-***
(T. Tekin, *Mak.I,* 61)

yülüğen (hlk.) 'Bileği taşı'
→ **yüleği; yülgü; yülü-**
< OT. ***yüli-*** 'tıraş etmek' (DLT)***+-gen***
→ **yülü**

yülük (hlk.) 'Ustura ile kesilmiş (kıl)'
→ **yülü-[*k*]**
An.ağl.: ***yülük*** 'sakalsız' (*DS.XI,* 4330)

yülüme[1] (hlk.) 'Yülümek işi, tıraş'
→ **yülü-[*me*]**

yülüme[2] (hlk.) 'Mengeneden çıkarılan yağın döküldüğü kazan'
< *yülü-me*

yülüt-[(hlk.) '1. Tıraş ettirmek; 2. ucunu sivriltmek'
< *yülü-t-*

yüm-[(hlk.) → **yum-**
= OT. ***yüm-*** '(göz) yummak' (DLT: *yümtür-* 'yumdurmak';

SanalBaba

yümülgen 'daima yumulan'; *yümül-* 'yumulmak')

yümelik[1] (hlk.) → **yunak**

yümelik[2] (hlk.) 'Çamaşır yıkarken giyilen giysi'.

< *yu-/yuy-* +*-ma+lık*

yümsek → yüksek

yümsel-[(hlk.) → **yüksel-**

yümselt-[(hlk.) → **yükselt-**

yümüş → yumuş

yümüşak → yumuşak

yün '1. Güzün kırkılan koyun yünü; 2. yünden yapılmış; 3. genel olarak hayvan tüyünden yapılmış'

= ET. ***yüng*** 'pamuk, yün' (*EUTS,* 307)

~ OT. ***yüng, yüng*** '1. yün, yün sümeği; pamuk; 2. kuş yeleği' (DLT: *yung yap* 'yün yapağısı')

Tuhf.: ***yüvün*** 'yün' < **yüyün* < **yüyn* < **yūŋ*

< **yūŋ/yūŋ* < **ūŋ*

TT.: YÜN+(LÜ)

An.ağl.: ***yun, yuŋ, yuv, yüŋ*** (*DS.XI,* 4319)

~ yun (Az., Alt.) < *yuŋ*
yung (Han./*KrTS,* 371)
yün (Er./*KrTS,* 371)
yüŋ (Trkm.) < *yüŋ* < **yūŋ* < **ūŋ*
yüng (Özb., Ker./*KrTS,* 371)
yön (Bşk.)
cön (TatK.)
cün (Kırg., Özb.)
cüg (Tuva, Hak.)
juŋ (Uyg.)
jün (Kzk.)
üng (Köp., Tuz. /*KrTS,* 371)
śĭm (Çuv.), (Aşm.) śĭn << *yūŋ* < **ūŋ*

Y(> c, j, ś)Ü(/U) N(/NG/Ŋ)(>m) [*Y*=ø]ÜNG

~ Moğ. ***unggasu(n),*** OMoğ. (MGT) ***unghasu,nunghasun,*** Halh. ***ungas*** < **ūŋ+ga+sun* (T. Tekin, *Mak.I,* 323-324)

yüŋ → yün

yünala (hlk.) 'Kıl çuval'

< *yün+ala*

yünçi (hlk.) 'Kadın tellâk'

< OT. ***yuġçı*** 'yuyucu, yıkayıcı' (DLT)

< *yu-ġ-çı*

yüngül, yüŋgül → yeğni

yünlü '1. Yünü olan; 2. yünden yapılmış; 3. yün kumaş; 4. yün kumaştan yapılmış'

→ yün[+*lü*]

yüŋsek (hlk.) → **yüksek**

yüŋsel- (hlk.) → **yüksel-**

yünsecik (hlk.) → **yuŋsērek**

yüŋul, yüŋül (hlk.) → **yeğni**

yünül-[(hlk.) 'Tıraş olmak'

= OT. ***yülil-*** 'yolunmak' (DLT)

< OT. ***yüli-*** 'yülümek, tıraş etmek'+***-l-***

yünüm (hlk.) 'Koyun kırkma bayramı'

< ***yüli-*** 'tıraş etmek'+***-m***

[***yün*** sözcüğü ile ilgisi yoktur]

yüpür-[(hlk.) 'Telâşla öteye beriye koşmak'

< **üp* 'yağma'+***-(ü)r-*** 'yağmalamak'

(DLT) [/ɣ+/ ikincildir]

yüre → yöre

yürek '1. Kalp; 2. (mec.) herhangi bir şeyden çekinmeme, korkmama, yüreklilik, korkusuzluk, cesaret; 3. (mec.) acıma duygus; 4. gönül; 5. '*hiçbir gizli, art düşüncenin karışmamış olduğu duygu*' anlamında; 6. (hlk.) mide, karın, iç'

= ET., OT. ***yürek(g)*** (*EUTS*; DLT: *yüreklen-* 'yüreklenmek, yiğitlenmek'; *yüreklig* 'yüreği pek yiğit, cesur, yürekli')

Eski Kıpç.: ***yürek***

Çağ.: ***yürek***

< **yür* '*iç, öz, benlik'+***(e)k***

[H. Eren (*TDES,* 462): ***yür-*** 'hareket etmek'+***-(e)k*** (s. 461'de 'Kononov'un verdiği **yur-**

SanalBaba

kökü Türkçede **yoru-** olarak geçer' diyen Eren' in **yür-** '*hareket etmek*' fiilini kullanması ilgi çekicidir.]

TT.: YÜREK+(LEN-/LENDİR-/LENDİRME/LENME/ Lİ/ LİLİK/ LİLİKLE/ SİZ/ SİZLİK/ TEN)

An.ağl.: ***yurek, yürek*** '1. karın, mide; 2. parmak uçlarında, tırnağın altındaki yumuşak et; 3. lop yumurta sarısı; 4. yüreklilik, cesaret' (*DS.XI*, 4332)

yüreğe in- 'felç olmak'; ***yüreği at-*** 'cesareti, atarı olmak'; ***yüreği bayıl-*** 'baygınlık geçirmek'; ***yüreği çatla-*** 'çok korkmak'; ***yüreği dağlı*** 'çok dert görmüş, acı çekmiş'; ***yüreği git-*** 'bağırsakları bozulmak'; ***yüreğine sağ-*** 'pişmanlık duymak'; ***yüreğini galdır-*** 'tiksinti vermek'; ***yüreğini gopar-*** 'korkutmak; çok üzmek'; ***yüreği yanık*** 'felâkete uğramış'; ***yüreği yuka*** 'acımalı' (*DS.XI*, 4332)

~ yürek (Trkm.)
yüräk (Özb., Uyg.)
yürök (Alt., Küer., Tel., Kuğu; Oyr., Bar., KKırg.)
yöräk /yθrek (Bşk., TatK.)
cürek (Krç.)
cürök (Kırg.)
çĕre (Çuv.)
çürek (Şor, Sag.)
jürek (Kzk., KKlp.)
jüräk (Uyg.)
jürik (Kzk.)
sürex (Yak.)
zürek (Blk.)
üreg, ürek (Ker./*KrTS*, 350)

Y(> c, ç, j, s, z, ø)**Ü**(> ĕ, ö)**RE** (> i, ö)**K**(> x)

~ Moğ. (*KWb*, 289) ***cirüken*** 'Herz, Mut'
< **yür** 'in bewegung sein' (Räsänen, *V* 213)

Ramsteft (*KWb.*, 483-484): Moğ. **cirüken** ~ Tü. **yürek**
Clauson (*Studies* 228; *ED* 965): Tü. **yürek** > Moğ. **cirüken**

yüreklendir-['Birine yüreklilik, cesaret vermek'
→ **yürek[+*le-n-dir-*]**

yüreklendirme 'Birine yüreklilik, cesaret verme'
→ **yürek[+*le-n-dir-me*]**

yüreklen-['Korkusuz duruma gelmek, yiğitlenmek, cesaretlenmek'
= OT. ***yüreklen-*** 'cesaret göstermek, yiğitlenmek' (DLT)
→ **yürek[+*le-n-*]**

yüreklenme 'Yüreklilik, korkusuzluk gelme, yiğitlenme, cesaretlenme'
→ **yürek[+*le-n-me*]**

yürekli 'Tehlikeyi korkusuzca karşılayan, koçak, cesaretli, cesur'
= OT. ***yüreklig*** 'yüreği pek, yiğit, cesur' (DLT)
→ **yürek[+*li(g)*]**

yüreklilik '1. Yürekli, korkusuz, cesur olma durumu, yiğitlik; 2. yürekli kimseye yakışır davranış'
→ **yürek[+*li+lik*]**

yüreklilikle 'Korkmadan, korkusuzca, yiğitçe'
→ **yürek[+*li+lik+le* (< *il-e*)]**

yüreksiz 'Yürekli olmayan, korkak, cesaretsiz'
→ **yürek[+*siz*]**

yüreksizlik 'Yüreksiz olma durumu, yüreksizce davranış, cesaretsizlik'
→ **yürek[+*siz+lik*]**

yürekten 'Temiz duygularla, saygı ile, içten, içtenlikle (yapılan)'
→ **yürek[+*ten*]** 'addan sıfat ve zarf yapan ek'
[+tAn eki: *can+dan,gönül+den, iç+ten* vb.]
~ yürekden (Trkm.)
jürekten (Kzk.)
çin yüräktin (Uyg.)
çin yüräkdän (Özb.)
çin yöräktän (TatK.)
ısın yöräktän (Bşk.)
çın cüröktön (Kırg.)
üräkdän (Az.)

yürü-['1. Adım atarak ilerlemek,

SanalBaba

gitmek; 2. karada veya suda, herhangi bir yere doğru sürekli olarak yer değiştirmek; 3. (çocuk) ayakları üzerinde gezecek duruma gelmek; 4. yayan gezmek, yayan gitmek; 5. yol almak; 6. bir yere gelmek, bir yere ulaşmak, kaplamak; 7. üzerine doğru gitmek, saldırmak, hücum etmek; 8. (mec.) gereği gibi yapılmak veya ilerlemek; 9. (faiz için) hesap edilmek; işlemek; 10. geçmek, ilerlemek, değişmek; 11. (argo) ölmek; 12. (bir işte) ileri gitmek'
= ET., OT. ***yorı-, yür-*** (*EUTS*, 302; DLT: *yorı-; yorış-* 'yol yol olmak, yıpranmak'; *yorıt-* 'yürütmek, (ilâç) içini sürdürmek'; *yort-* 'dört nala koşturmak, bir işe başlamak üzere yürümek'; *yortuş-* 'at sürmekte yarış etmek'); ***yor-, yorı-, yorri-, yuorri-*** (Br.) 'yürümek' (*ETG.*, 312); ***yür-*** (s. 313); KB. ***yür*** (6613)[Arat'ın *yora (yor a)* okuyuşu **yanlıştır.**]

< **yöri- < *yōr-(ı)-*

TT.: YÜRÜ-(K/KLÜK/ME/N-/NME/ RLÜK/ TEÇ/ T/ TME/ TÜL-/TÜLME/TÜLÜŞ/TÜM/ YÜŞ)

An.ağl.: ***yörü-, yöri-, yoru-***

~ yur- **'yürümek'** (Özb.)
yör- (Bşk., TatK.) < **yür-*
yöre- (Trkm.)
yeri- (Az.)
yéri- (Ker./*KrTS*, 367), yériş 'yürüyüş', yériş- 'ulaşmak, yetişmek'
cürü- (Kırg.)
jür- (YUyg.)
jürü- (Kzk.)

Y(> c, j)Ü(/Ö> e, é)R-E(>i)-

yüyür- **'koşmak'** (Az.)
yügir- (Bşk.)
yügür- (Özb.)
yögir- (TatK.)
yüvür- (Trkm.)
cügür- (Kırg.)
çurko- (Kırg.)
jügir- (Kzk.)
jügri- (Uyg.)

Y(> c, , çj)Ü(/Ö)G(> y, v)Ü(>i)R-

Yürük → Yörük

yürük '1. Çok ve çabuk yürüyen, iyi yol alan, hızlı giden; 2. göçebe' **→ yüğrük**
= OT. ***yorık*** '1. tabir (rüya vb.), sözün gidişi, anlaşılışı; 2. uz dilli; 3. akma, yürüme, gidiş, huy' (DLT)

< *yür(ü)-k* [< ****yörı-***]

TT.: YÜRÜK+(LÜK)

An.ağl.: ***yürük, yüğrük*** '1. hızlı akan; 2. verimli, doğurgan; 3. Okun korunması için kağnıya çakılan ağaç; 4. sıpa; 5. kuyruksuz koyun; 5. çiftleşmiş hayvan; 6. sancı; 7. yılancık hastalığı' (*DS.XI*, 4333-34)

yürüklük 'Yürük olma durumu' **→ yürük[+*lük*]**

yürül-[(hlk.) 'Şişmek' **→ ürül-**
= ET. ***yürül-*** 'şişmek' (*EUTS*, 307)

yürüme 'Yürümek işi' **→ yürü-[*me*]**

yürün-['Yürümek işi yapılmak' **→ yürü-[*n-*]**

yürünme 'Yürünmek işi' **→ yürü-[*n-me*]**

yürürlük 'Gereğinin yapılır olması durumu'

< *yürü-r+lük*

yürüt-¹['1. Yürümek işini yaptırmak, yürümesini sağlamak; 2. gerektiği gibi yapmak, uygulamak; 3. kabul edilmesi veya tartışılması için bildirmek, açıklamak, öne sürmek; 4. (mec.) işinden veya bulunduğu yerden çıkarmak; 5. (argo) habersiz almak, çalmak'

< *yürü-t-* **→ yürü-**

SanalBaba

TT.: YÜRÜT-(EÇ/ME/ÜL-/ ÜLME/ÜLÜŞ/ÜM)

yürüt-²[(hlk.) '(İlâç) bağırsakları çözmek, içini sürdürmek' = OT. ***yorıt-*** (DLT) [ET.: ***yüründ(/t)ek(/g)*** 'ilâç' (*EUTS*, 307)]

< *yorı-t-

yürüteç 'Yeni yürümeye başlayan çocukların çabuk yürümesini sağlayan araç, örümcek'

< *yürü-t-eç*

yürütme '1. Yürütmek işi; 2. kanunları uygulama, icra; 3. merkezî yönetim ve yerinden yönetim kuruluşlarının hepsi' → **yürü-[*t-me*]**

yürütül-['Yürütmek işi yapılmak veya yürütmek işine konu olmak' → **yürü-[*t-(ü)l-*]**

yürütülme 'Yürütülmek işi' → **yürü-[*t-(ü)l-me*]**

yürütülüş 'Yürütülmek işi veya biçimi' → **yürü-[*t-(ü)-(ü)ş*]**

yürütüm '1. Yürütmek işi; 2. (huk.) bir kararı, bir yargıyı yerine getirmek, uygulama, infaz' → **yürü-[*t-(ü)m*]**

yürüyüş '1. Yürümek işi veya biçimi; 2. spor amacıyla yapılan yürüme; 3. bir olayı protesto etmek, bir konuya dikkati çekmek amacıyla topluca yürüme; 4. (ask.) birliklerin bir yerden başka bir yere gitmesi' → **yürü-[*(y)-üş*]**

yüsek (hlk.) → **yüksek** [/-ük-/ > /-ü-/: ünsüz düşmesi ile hece uzamıştır]

yüskek (hlk.) → **yüksek** [/-ks-/ > /-sk-/ göçüşmesi olayı görülür]

yüssek (hlk.) → **yüksek** [/-ks-/ > /-ss-/ benzeşmesi olayı görülür]

yüvrük → yüğrük

yüyrük → yüğrük

yüysek (hlk.) → **yüksek** [/-k-/ > /-y-/ değişmesi]

yüysel-[(hlk.) → **yüksel-**

yüz¹ '1. Doksan dokuzdan sonra gelen sayının adı ve bu sayıyı gösteren işaret, 100, C; 2. on kere on, doksandan bir artık olan; 3. kez, kere sözcükleri ile birlikte kullanılarak yapılan işin çokluğunu abartmalı bir biçimde anlatır' = ET., OT. ***yüz, yüd*** (*EUTS*; DLT)

< *yüz

TT.: YÜZ+(başı/başılık/DE/DELİK/ER/ERLİK/LER/LÜK/ÜNCÜ/yıl/yıllık)

Tü. > **Ar.** (Ir., Mıs., Sud., Sur., Ürd.) *yūzbāşī* (*ALTK*, 139)

~ yüz (Az., Özb., Trkm., Uyg.)
yöz (Bşk., TatK.)
cüz (Kırg., KKırg., Krç.)
cθz (TatK.)
jüz / düz (Kzk.)
süs (Yak.)

Y(> c, j, s)Ü(> ö, θ, ü) Z(> s)

~ yur (Yurak Sam.)

yüz² '1.Çehre, surat; başta, alın, göz, burun, ağız, yanak ve çenenin bulunduğu ön bölüm, sima; 2. yüzey, satıh; 3. (kesici araçlarda) keskin kenar; 4. bir şeyin ön tarafta bulunan bölümü, cephe; 5. bir kumaşın dikiş sırasında dışa getirilen gösterişli bölümü; 6. yastığa geçirilen kılıf; yorganın üst bölümüne dikilen kumaş; 7. bir şeyin görünen bölümünde kullanılan kumaş; 8. (mec.) utanma; 9. birinin görülegelen veya umulan hoşgörürlüğüne güvenilerek gösterilen cüret; 10. (çıkma durumunda) nedeniyle sebebiyle; 11. yan, taraf; 12. bir yapının dışa bakan düşey yüzeylerinin tümü'
= ET., OT. ***yüz,*** (Uyg.) ***yüüz*** (*EUTS*, 307; DLT)

< *yüz [< *yü- / *ü-

'yayılmak'+**-z** 'fiilden ad yapan

SarıalBaba

ek' (J. Hamilton, *İKPÖ,* 239)]
< ***yür***[2]
TT.:YÜZ+(EY/EYSEL/görümlüğü/karası/LE-/LEME/LEMECE/LEN-/ LENME/ LEŞ-/ LEŞME/ LEŞMECE/ LEŞTİR-/ LEŞTİRME/LÜ/suyu/SÜZ/SÜZCE/SÜZLEŞ-/SÜZLEŞME/SÜZLEŞTİR-/LEŞTİRMESÜZLÜK/Ükoyun/üstü)
An.ağl.: ***yüz*** 'sayfa'; ***yüz arkası*** 'ardından (konuşma için)'; ***yüzcek*** 'yüzyüze' (*DS. XI,* 4335)
~ yüz **'yüz, çehre, surat'** (Özb., TatK., Trkm.)
yöz (Bşk., TatK.)
cüz (Kırg.)
çüs 'eklem, mafsal' (Kumd., Tuva, Hak., Karagas)
jüz (Kzk.)
sūs (Yak.) < ***yūz***
üz (Az., Ker./*KrTS,* 351)
iz (Han./*KrTS,* 206: *imşağ üzlü*; 351)

Y(> c, ç, j, s)Ü̈(> ö)Z (> s)
[*Y*=ø]Ü(> i)Z

= *bet* (Kzk., Kırg., Özb.)
bit (Bşk., TatK.)
çıray (TatK.)
çiray (Uyg.)

yüz **'üst kısım'** (Trkm., Uyg.)
yüzä (Özb.)
jüz (Kzk.)
üz (Az.)

Y(> j; =ø)ÜZ+*E*

= *üst* (Kzk., Özb., Trkm., Uyg.)
üst(ü) (Kırg.)
ös(t) (Bşk., TatK.)

yüz **'yer yüzü'** (Trkm.)
yüs (Oyr.)
yθz (TatK.)
cüz (Kzk.)
cθz (TatK.)
sūs (Yak.)
= Moğ. ***nigur***; Halh., Kalm. ***nūr*** [> Yak. *ńūr, ńūr* 'yüz' (Kaluzinski 26)] (T. Tekin, *Mak.I,* 62)

yüz-[1]**[** 'Kol, bacak, yüzgeç gibi organların hareketleriyle su yüzeyinde veya içinde ilerlemek, durmak; 2. yüzme sporu yapmak; 3. bir sıvının yüzeyinde batmadan durmak'
= ET., OT. ***yüz-*** (*EUTS*; DLT)
< ****yüz-***
TT.: YÜZ-(DÜR-/DÜRME/DÜRÜL-/DÜRÜLME/ER top 'şamandıra'/GEÇ/ME/ÜCÜ/ÜCÜLÜK/ÜL-ÜŞ)
~ yüz- (Trkm.)
yöz- (Bşk., TatK.)
cüz- (Kzk., Krç.)
cθz- (TatK.)
düz- (Kzk.)
jüz- (Kzk.)
süz- (Küer.)
süz- (Özb.)
süzü- (Kırg.)
üz- (Az., Uy.)
ühün- (Yak.) < ****üzün-***
< ****yüz-ü-n-***
(T. Tekin)

Y(> c, d, j, s)Ü(> θ)Z-
[*Y*= ø]ÜZ-
[*Y*- > *S*-=ø]ÜH[< *z]-
Ü-N-

yüz-[2] 'Derisini çıkarmak, derisini soymak'
= ET., OT. ***yüz-*** (*EUTS*; DLT)
< ***yüz-*** 'soymak'
TT.: YÜZ-(DÜR-/DÜRÜL-/ÜL-/ÜLME)
~ yüz- (Trkm.)
üz- (Ker./*KrTS*, 354)
= *soy-* (Az., Uyg.)
sıyru- (Kırg.)
sıdır- (Bşk., TatK.)
suy- (TatK.)
huy- (Bşk.)
hıdır- (Bşk.)

yüz-[3]**[** (hlk.) 'Çok para istemek'

SanalBaba

< ***yüz-*** 'soymak'
TT.: YÜZ-(ME/ÜCÜ 'birisini sömüren kimse'/ÜL-)

yüzbaşı 'Orduda rütbesi üsteğmenle binbaşı arasında olan subay'
< yüz[1]+baş+ı

yüzbaşılık 'Yüzbaşının rütbesi veya görevi'
→ **yüzbaşı[+*lık*]**

yüzcek (hlk.) 'Yüzyüze'
< *yüz+ce+k*

yüzde '1. Herhangi bir işte aracı olan kimseye, görevinin karşılığı olarak yüzde h esabına göre verilen ücret, yüzdelik; 2. bir sayı sıfatı ile kullanıldığında, yüze bölünen bir şeyin o kadarlık parçasını belirtir'
< *yüz[1]+de*
~ yüzden (Trkm.)
yüzdä (Az.)
yüzdän (Uyg.)
yözdä(n) (Bşk., TatK.)
cüzdön (Kırg.)
jüzden (Kzk.)

Y(> c, j)ÜZ+*DE(N)/ +DÖN*

yüzdelik 'Yüzde'
→ **yüzde[+*lik*]**

yüzden 'Sebebinden: ***o yüzden***'
Krş. **yüzünden**
~ üzdän, üzündän (Az.)

yüzdür-['1.Yüzmesini sağlamak veya yüzmek işini yaptırmak; 2. (batmış veya oturmuş tekneyi) suyun yüzüne çıkarıp yüzer duruma getirmek; 3. derisini çıkarttırmak, derisini soydurmak'
= OT. ***yüztür-*** (DLT)
< yüz-[1/2][*dür-*]

yüzdürme 'Yüz([1/2])-dürmek işi'
→ **yüz-[1/2][*dür-me*]**

yüzdürül-['Yüzdür([1/2])-mek işine konu olmak veya yüzdürmek işi yapılmak'
→ **yüz-[1/2][*dür-(ü)l-*]**

yüzdürülme 'Yüzdürülmek işi'
→ **yüzdürül-[*me*]**

yüzek (hlk.) 'Yüzücü'
< *yüz-(e)k*
An.ağl.: ***yüzek, yüzgen*** (*DS.XI*, 4336)

yüzer 'Her birinde yüz, her defasında yüzü bir arada olan'
< *yüz[1]+(e)r*

yüzer gezer 'Karada olduğu gibi suda da kullanılabilen (araba, tank, uçak gibi) araç, amfibi'
< *yüz-[1]+-(e)r gez-(e)r*

yüzerlik[1] 'Yüz tanesi bir arada olan'
< *yüz[1]+(e)r+lik*

yüzerlik[2] (hlk.) 'Üzerlik'
→ **üzerlik**
= OT. ***yüzerlik*** 'üzerlik otu' (DLT)

yüzey 'Bir cismi uzaydan ayıran dış ve yaygın bölüm, satıh'
→ **yüz[2][+*(e)y*]**
TT.: YÜZEY+(SEL)
~ yüz (Trkm.)
yüzä (Özb.)
yüzi (Kzk.)
yöz (TatK.)äää
üz (Az.)

YÜ(> ö; = ø)Z+*Ä/+İ*

yüzeysel '1. Yüzey ile ilgili, sathî; 2. (mec.) derine inmeyen, gelişigüzel, ayrıntılı olmayan'
→ **yüzey[+*sel*]**

yüzgeç '1.Balıklarda ve yüzen memelilerde karın ve göğüste çift, sırt, kuyruk ve anüste tek olarak bulunan, hareketi ve dengeyi sağlayan organ; 2. (hlk.) suda iyi yüzen (kimse veya hayvan)'
< *yüz-[1]+-geç*
An.ağl.: ***yúzgeç´*** (Rize/*RİA*)
~ yüzğüç (Trkm.)
yözgiç (TatK.)
yözgös (Bşk.)
jüzgiş (Kzk.)
jüzüv kanatı (Kzk.)
süzgiç (Özb.)
üzgäc (Az.)
üzgüç kanat (Uyg.)

SanalBaba

YÜZ-*GEÇ/-GÄC*
-GİÇ/-GİŞ
-ĞÜÇ
-GÖS

yüzgen (hlk.) 'Yüzücü'
< yüz-gen

yüz görümlülüğü 'Güveyin düğün günü geline verdiği armağan'
< yüz² gör-(ü)m+lü +lük+ü
An.ağl.: ***yüzgörümlüğü, yüzgörümcesi, yüzgörümlük*** (*DS.XI,* 4336)

YÜZ+GÖR-*ÜMLÜK*
-ÜMLÜĞÜ
-ÜMCESİ

yüz karası 'Utanılacak bir durum veya şey'
< ***yüz² kara*** '(mec.) yüz kızartacak durum, leke'***+(s)ı***
~ yüzi kårä (Özb.)
yüzüğaralık (Trkm.)
yöz karası (TatK.)
yöz karahı (Bşk.)
cüzü kara (Kırg.)
üzügaralıg (Az.)
= *yüzü şuvut* (Özb.)

yüzle-['Kusurunu veya suçunu yüzüne karşı söyleyip birini utandırmak'
< yüz²+le-
TT.: YÜZLE-(ME/MECE/N-/NME)
An.ağl.: ***yüzle-*** '1. iyilerini seçip ayırmak; 2. mindere yastığa yüz geçirmek; 3. harmanda sapı döğenle sürmek; 4. yüzleştirmek; 5. yüzüne karşı söylemek; 6. işi baştan savmak' (*DS.XI,* 4337)

yüzlek (hlk.) 'Sığ'
< yüz+le-k

yüzlekçi (hlk.) 'Yüze gülerek ağızdan söz alan, söz taşıyan, kovcu'
< yüz+le-k+çi

yüzleme 'Yüzlenmek işi'
→ **yüzle-[me]**
An.ağl.: ***yüzleme*** '1. tarlada herksiz ekim, üstten düzenleme; 2. bir malın altına kötüsünü, üstüne iyisini koyarak yapılan hile; 3. yüzünden iyilerini ala ala seçme; 4. sağılarak bırakılan sütün yüzünde oluşan ince kaymak; 5. baştan savma; 6. yapıya, temelden sonra yapılan arka duvar' (*DS.XI,* 4337)

yüzlemece '1. Birinin yüzüne karşı, vicahen; 2. yüz yüze yapılan, vicahî'
→ **yüzle-[*me+ce*]**

yüzlen-['Şımarmak, yüz bulmak'
→ **yüz²[+*le-n-*]**
[Fakat, ET. *yüzlen-* 'yüz çevirmek' (*EUTS*)]

yüzlenme 'Yüzlenmek işi'
→ **yüzle-[*n-me*]**

yüzler '(mat.) Ondalık sayı sisteminde bir sayının sağdan sola doğru üçüncü rakamının bulunduğu yer, hane'
→ **yüz¹[+*ler*]**

yüzleş-['1. (Bir olayı ileri sürenler, inkâr eden kimseler) yüzyüze gelerek sözlerini tekrarlamak; 2. yüz yüze gelmek'
→ **yüz²[+*le-ş-*]**
~ yüzleş- (Trkm.)
yüzläş- (Özb., Uyg.)
cüzdöştür- (Kırg.)
jüzdestir- (Kzk.)
üzläş- (Az., Ker./*KrTS*)
üzleştır- (Ker.)
= *küzläştir-* (Bşk.)
küzdöştür- (Kırg.)

yüzleşme 'Yüzleşmek işi'
→ **yüzleş-[*me*]**

yüzleşmece 'Yüz yüze gelerek'
→ **yüzleş-[*me+ce*]**

yüzleştir-['İki yanın yüzleşmesini sağlamak'
→ **yüzleş-[*tir-*]**

yüzleştirme 'Yüzleştirmek işi'
→ **yüzleş-[*tir-me*]**

yüzlü '1. Yüzü herhangi bir nitelikte olan; 2. (mec.) şımartılmış, yüz bulmuş (kimse)'

SanalBaba

= OT. ***yüzlüg*** (DLT)

< *yüz²+lü*

yüzlük¹ '1. Yüz lira değerinde olan kâğıt para; 2. (mat.) on kuralına göre yazılmış bir tam sayıda sağdan sola doğru üçümcü basamak; 3. yüzü, yüz tanesi bir arada olan'

→ **yüz¹[+*lük*]**

yüzlük² (hlk.) 'Ekmek fırınına atılan odun'

<*yüz²+lük*

yüzme 'Yüz-¹/²mek işi'

→ **yüz-¹/²[*me*]**

yüzsüz 'Utanmaz, sıkılmaz, çekinmez, arsız'

→ **yüz²[+*süz*]**

~ yüzsüz (Trkm.)
yüzsiz (Özb., Uyg.)
yözsiz (TatK.)
yöz,höz (Bşk.)
cüzsüz (Kırg.)
üzsüz (Az., Ker./*KrTS,* 554)
üzsíz (Ker.)

Y[= ø/ > c]Ü(> ö)Z+*S(> h)Ü (> i, ö)Z(> z,)*

= *betsiz* (Kzk.)
bitsiz (TatK.)
bithiz, (Bşk.)

yüzsüzce 'Utanmaz, sıkılmaz bir biçimde'

→ **yüzsüz[+*ce*]**

yüzsüzleş-['Yüzsüz duruma gelmek, yüzsüz olmak'

→ **yüzsüz[+*le-ş-*]**

yüzsüzleşme 'Yüzsüzleşmek işi'

→ **yüzsüz[+*le-ş-me*]**

yüzsüzleştir-['Yüzsüz duruma getirmek'

→ **yüzsüz[+*le-ş-tir-*]**

yüzsüzleştirme 'Yüzsüzleştirmek işi'

→ **yüzsüz[+*le-ş-tir-me*]**

yüzsüzlük 'Yüzsüz olma durumu, yüzsüzce davranış'

→ **yüzsüz[+*lük*]**

yüzücü¹ '1. Yüzme sporu yapan kimse; 2. yüzme sporunu profesyonel olarak yapan (kimse)'

< *yüz-¹+ücü*

yüzücü² 'Kasaplık hayvanların derisini yüzen kimse'

< *yüz-²+-ücü*

yüzücü³ (hlk.) '(Birini) sömüren, soyan kimse'

< *yüz-³* 'soymak*'+*-ücü***

yüzücülük 'Yüzücü olmak durumu'

< *yüz-¹+-ücü+lük*

yüzük '1. Parmağa geçirilen genellikle metal halka; 2. yüzük oyunu'

= OT. ***yüzük*** 'parmağa takılan yüzük' (DLT)

Eski Kıpç.: ***yüzük***

[Fakat, *yüksük, yüksek* 'terzi yüzüğü']

< *yüz* 'uzuv'**+*(ük)***

Tü. (Bulgar Tü.) > **Mac.** *gyűszű* (*BTLU* 83)

~ yüzük /yüzik (Trkm.)
yüzük (Bar.)
yözek (TatK.)
yözik (TatK., Nog.)
yözök (Bşk.)
yθzθk, yözek (TatK.)
yüstük (Oyr., Tel., Küer.)
yüvse (DTü., Trkm.)
cθzθk (TatK.)
çüstük (Sag., Koyb., Şor)
< **çüs* 'eklem'
çüsküк (Soy., Tuva)
çüstük (Soy.)
düzük (Kzk.)
jüzük (Kzk.)
sütük (Yak.)
śĕrĕ (Çuv.)
üsküк (Az.)
üzük (Az., Ker., Özb., Uyg.)

Y(> c, ç, d, j, s, ś)Ü (> ö, θ)[*K*]ZÜK
YÜZTÜK < **yüzküк < **yüsküк < **yügsük
[Y= ø]ÜZÜK < **yüzük < **yügsük
[Y= ø]ÜSKÜK [/ks/> /sk/ değişmesi ile]
Ç[< Y]ÜSKÜK < **yüsküк*

SanalBaba

< *yügsük
D/J[< Y]ÜZÜK < *yüzük
< *yügsük

yüzükoyun 'Yüzü yere gelerek'
Krş. **yuzunkuyu/yuzunkuyun**
EAT.: *yüzi koyı*
< ***yüz²+ü*** ET. ***kodı ~ kuđı*** 'aşağı, aşağıya, arkası sıra; kuyu, çukur'

[genellikle **kodı** okunur]

< ***kud-*** 'koymak, bırakmak' ***+ı***
(T. Tekin, *Mak.I,* 431)

veya:
< ***yüz+ü***[+*n*] OT. ***kuy*** 'dip'+*lu*

An.ağl.: ***yüzükoyun, yüzüguyun, yüzükuyu, yüzünguyu,yüzünkapak, yüzünkoylu, yüzünkoyu, yüzünkoyun, yüzünkuylu, yüzünkuyu*** (*DS.XI,* 4338)

YÜZ+Ü+*KOYUN/+KUYU*
+*N*+*GUYU/*
+*N*+*GUYUN*
+*N*+*KAPAK*
+*N*+*KOYLU/*
+*N*+*KOYU*
+*N*+*KOYUN*
+*N*+*KUYLU/*
+*N*+*KUYU*

~ yüztübän (Özb.)
yöz tübän (Bşk., TatK.)
yüzīn (Trkm.)
üzügoylu (Az.)
üzıkuylu (Ker.)
üzü ķuyyu (Telafer/*KrTS*)
üzüüstä (Az.)

YÜZ+*Ü* KOYUN
ÜZ+*Ü* GOY[< **KOY** 'koyun, kucak']+*LU*
+*I*/+*Ü* **KUY**[<**KOY**]+*LU/*
+*Y*(< *L*)*U*
ÜZ+*Ü* **ÜST**+*Ä*
YÜ(> ö)**Z TÜBÄN**
YÜZ+(Ī)N 'vasıta hâli eki'

= *etbetinen* (Kzk.)
kömkörösünen (Kırg.)
düm (Uyg.)

yüzük parmağı 'serçe parmaktan önceki parmak'
< ***yüzük + parmak+ı***
~ üzük parmağı (Az.)
= *åtsız barmåk* (Özb.)
atı cok (Kırg.)
atı jok kol (savsak) Kzk.)
isimsiz barmak (tatK.)
isimlüz barmak (Bşk.)
çät barmak (Bşk.)
oğulhācat (Trkm.)

yüzül-['1. Yüzme[1/2] işi yapılmak; 2. derisi çıkarılmak'
< **yüz-[*(ü)l-*]**

yüzülme 'Yüzülmek işi'
→ **yüz-[*(ü)l-me*]**

yüzüncü 'Yüz sayısının sıra sıfatı; sırada doksan dokuzuncudan sonra gelen'
< ***yüz+üncü***

yüzünden '-den ötürü, -den dolayı, sebebiyle'
< ***yüz+ü*** '3. tekil kişi iyelik eki'+***n*** 'zamir n'si'+***den*** 'ayrılma hâli ki'

yüzünge (hlk.) 'Ayna'
= OT. ***közüngü, közngü*** 'ayna' (DLT)
< OT. ***köz*** 'göz'+***(ü)nge***
An.ağl.: ***yüzgörgü, yüzgörgüsü, yüzgü, yüzüngör, yüzüngü*** (*DS.XI,* 4339)

YÜZ+*GÖR-GÜ/*
+*GÖR-GÜ+SÜ*
+*GÜ*
+*ÜN+GÖR*
+*N+GÜ*

[**NOT**: *yüzgörgü, yüzgörgüsü* sözcükleri benzetme yolu ile yapılmış olmalıdır. Çünkü, *yüzgü, yüzüngör* ve *yüzüngü* sözcüklerinde **/k-/ > /y-/** değişmesi olayı açıkça görülmektedir.]

yüz üstü '1. Yüzü yere gelecek biçimde; 2. başlanmış fakat tamam-

SanalBaba

lanmamış bir durumda'
< ***yüz üst+ü***

yüzüş 'Yüzmek işi veya biçimi'
< ***yüz-(ü)ş***

yüzyıl '1. Yüzyıllık süre, asır; 2. içinde yaşanılan zaman, çağ'
< ***yüz*** '100' + ***yıl***
~ yüz yil (Uyg.)
yüz il (Az.)
yöz yıl (TatK.)
yöz, yıl (Bşk.)

yüzyıllık 'Yaklaşık olarak sürerliği yüzyıl olan'
→ **yüzyıl[+*lık*]**

yüz yüze 'Karşılıklı'
< ***yüz+yüz+e***
~ üz üze (Ker./*KrTS,* 354)

SahafBaba

-Z-

z- < **s-** değişmesi Anadolu ağızlarında sıkça görülür: *salata > zalata, salt > zalt, sabahleyin > zabanan, sapan > zapan, saat > zahat, sefil > zebil, salep > zelhap, sert > zert* vb.]

+(I)z 'Adlarda ve sayı adlarında topluluk veya ikilik gösteren çok eski bir çokluk eki: [*beniz, boynuz, diz, göğüs* (< ***kögüz***), *omuz, ağız, biz, siz, yalnız* (< ***yalŋus, yalŋuz***)]

-(I)z 'Fiilden ad yapan ek; geniş zaman eki -ºr ile aynı işi görür' [*ediz, yüz, iz, uz, köz (> köz)*]

Bu konu için bk.: A. Gabain, *Alt. Gr.*, § 167.
M. Erdal, *OTWF II*, 757.
Z. Korkmaz, *TTG*, 136.

zağ (hlk.) '1. Güç, kuvvet; 2. hız, tav, şiddet; 3. sertlik, peklik; 4. gürbüzlük, semiz olma durumu; 5. mutlu'
< OT. ***sag̈*** '1. sağlık, esenlik; 2. sağ, tatlı, iyi, temiz, hâlis; sağ, sağlam; 3. akıl, zeyreklik, anlayış' (DLT)

zağrak (hlk.) 'Bakır yağ kabı'
< OT. ***sag̈ yag̈*** 'sade yağ, sağ yağ' (DLT)+***rak***

zak zak (hlk.) '1. Tiril tiril, temiz pak; 2. semiz, nefis (et için)'
< OT. ***sag̈*** 'tatlı, iyi, temiz, halis' (DLT)

zapan 'Sapan'
< OT. ***sapan+la-*** 'sapanla sürmek' (DLT)

zıncan (hlk.) 'Bir çeşit dikenli çalı'
< OT. ***sınçgan*** 'mugaylan dikeni, Lycium europeum' (DLT)
An.ağl.: ***zincan, zincer*** (*DS.XI*, 4371)

zıngılda-[(hlk.) 'Sarsılmak, tiremek, yerinden oynamak'
< OT. ***sanç-*** 'dürtmek, sokmak' (DLT)+***-ıl-da-***

zıngırdak (hlk.) 'Çan, çıngırak'
< ****zın*** 'yansıma' +***Kır-da-***

zıpak (hlk.) 'Kaygan'
→ **zıyp-[*(a)k***

zıpkın 'Büyük balıkları vurup çekmeye yarayan ucu çengelli mızrak'
< Eski Kıpç.: ***sıpkun***

[Eren (*TDES*, 469): < *sap + -kın]

TT.: ZIPKIN+(CI/LA-/LAMA/LAN-/LANMA)
= sayga (Alt., Şor., Sag.)
= ***szigony*** 'zıpkın' (Mac.) [Tü. **zıpkın** ile birleştirilemez]

zırla-['Zırıldamak'
< ****yır*** 'ır, ırlama' (DLT)+***la-***

veya:
< ****zır*** 'yansıma'+***la-***

TT.: ZIRLA-(K/MA/T-/TMA)
An.ağl.: ***zarınca-, zarıncı-, zarlan-, zerince-, zırınca-, zırıncı-, zırnı-*** '1. sızlanarak baş ağrıtmak, tedirgin etmek; 2. acıdan inlemek' (*DS.XI*, 4349)

zırlak, zırlağan, zırnak, zırtlak (hlk.) 'Sık ağlayan'
< ****zır*** 'yansıma'+***la-k/-ğan/-t-la-k***

zıyp-['Kaymak'
< ****sıyp-*** [< ***sayp-***] (Eren, *TDES*, 469)
TT.: ZIYP-(AK)
An.ağl.: ***zıypı-, zıyın-, zıyıp-, zıyla-, zıy-, zıypı-, zıypın-, zoyp-*** (*DS.XI*, 4383)

zıypak (hlk.) 'Üzerine basıldığında kayan, kaygan'
→ **zıyp-[*(a)k***
An.ağl.: ***zıypak, zıyanak, zıyblak, zıybıncak, zıylak, zıylan, zıylaŋ, zıylen, zıynak, zıyrampak, zıypancak, zıypıncak*** 'kaygan, düzgün, parlak' (*DS.XI*, 4383)

zibek (hlk.) '1. Havan; 2. ağaç kökü'

SanalBaba

< OT. ***sibek*** 'çocuğun işemesi için beşiğe konulan kamış' (DLT)

zok-[(hlk.) 'Sokmak' → **sok-**

zoku (hlk.) 'Büyük taş dibek' → **soku**

An.ağl.: ***zokgu, zokku*** (*DS.XI,* 4392)

zoŋ (hlk.) 'Son' → **son**

< OT. *song* (DLT)

zongulda-[(hlk.) 'Zonklamak'

< ****zo[n/m]g(/k/ng)*** 'yansıma'+***ul-da-/-a-/***

An.ağl.: ***zongulda-, zohurda-, zokla-, zokula-, zokulda-, zokul-, zomgul-, zongla-, zongu-, zong zong sokulda-, zonkırda-, zonk zonk at-, zonk zonk et-, zorkla-*** (*DS. XI,* 4393)

zuccuk (hlk.) → **cücük**

zukma (hlk.) 'Yumruk'

< OT. ***sok-*** 'döverek inceltmek' +***-ma***

Krş. **soku, soku**

SanalBaba